

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

391.952-B

Neu-

~~F. S. 572.~~

391952-B.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z25670530X

987

ПРАВДА

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧНЕ.

Рочник Х-ий 1877. 2

Під редакцією

ВОЛОДИМИРА БАРВІНСЬКОГО.

У ЛЬВОВІ.

З друкарні товариства ім. Шевченка

під зарядом Фр. Сирницького.

1877.

З М І С Т.

I. Поезиі.

- Гуцул Невір*: Сербські ваї 1. Дикі думи 121, 195, 313.
Степ. Руданський: Переклад Гомера Іліади. Збірка VII. Стор. 41, 81. Збірка VIII. Стор. 353, 401. Збірка IX. Стор. 593, 633, 673.
О. Перебендя: Українська пісня 833. Скорбні пісні VII, VIII. Стор. 834. Думка 835.

2. Повісті, оповідання и образини.

- Василь Барвінок*: Скошений цвіт 2, 46, 87, 128, 199, 233, 273, 318, 359, 408, 441, 473, 553, 598, 638, 679.
Вакула з Лубен: Мої хуторні сусіди. Листи з України 28.
Н. Г. Помяловський: Бурса и Бурсаки. Очерки и картини 483, 522, 560.
Валтер Шкот: Верховинська вдова. Оповіданє 713, 753, 793, 835, 873.
Д.....: Вольтер. Образок з забутої бувальщини 896.

3. Розправи историчні, етнографичні, природописні и инші.

- Микола Костомарів*: З руської исторії в житєпислх. Переложив Олекс. Барвінський. Наслідники Хмельницького 10, 58, 95, 135, 206, 241. Галятівський. Радивілівський и Лазар Баранович 284, 326, 367, 418, 450. Епифаній Славинський, Симеон Полоцький и їх наслідники 476, 535, 614, 649, 686, 722. Ростовський митрополит Дмитро Туптало 764, 803. Гетьман Иван Степанович Мазепа 846, 883, 913.
І. Григорович: Дунав-дунай. Витяг из статі В. Ягича в Archiv für Slav. Philologie V. I. N. 2. S. 299—333. З дословним перекладом місця про українські пісні народні 16, 63.
Іван Верратський: Кручок земледух 238.
Стан и заданє народовіданя. За Фр. Гельвальдом 694.

4. Перегляд критичний.

- Ж.*: Михайль Качковскій и современная галицко-русская литература 69, 101.
Г.....: По вопросу о малорусской литературѣ М. Драгоманова 167, 256, 377.
Др. Омелья Огоновскій: „Очеркъ звуковой исторії малорусскаго нарѣчя“ П. Житецкаго. 212, 246. Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich. 332, 372.
Харко Тарган: „Изданія Общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12. За время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“ Стор. 455, 493, 539, 657, 780, 776, 853, 943.

Литературні звістки и библиографія на стор. 68, 101, 221, 262, 296, 337, 500, 571, 660, 780, 811, 864. Важніші між звістками: Турки внутренніє и вишніє 105. Про те як наша земля стала не наша 424. Про хліборобство 425. И. Оньшкєвич Руска бібліотека. Томъ I. 500. Народні оповѣданя Марка Вовчка томъ II. и III 501. Граматика языка руского и инші руські учебники для шкѣлъ людовихъ 571. Titi Livii I. XXI, переложивъ К. Лучаковский 661. Исторія біблійна 780. Учебникъ католицкои религіѣ 780. Дра Яногы Нѣмецка граматика 780. Дра Курція грецка граматика 780. Народні школи на Україні М. Драгоманова 811. Початки науки нѣмецкого языка 864. Наука геометріѣ съ погляду 864. Дра Фр. Мочника Аритметика и Альгебра 865.

5. Перегляд науковий.

- Цивилізація и її права, суспільна мораль 291.
Про радіометер або світляний млинок 772.

6. З уст народніх.

Пісні записані п. Миколою К. в Коломийськїм підгір'ю 298, 339.

7. Розправи політично-соціальні.

- В. Б.*: Наші хибні 35, 77. Слівце до опізнання. Відповідь п. Українцєви 109, 141.
Будеволя: Прояви соціялістичні між Українцями и їх значіне 173, 501.
Холодний вітер російсько-турецької війни 382.
„Polnische Wirtschaft“ 425.
Федір Чорногора: Жеппороки 462.
Вас. Н.: Нагінка за соціялістами и польська преса 510. Шляхетні защитники народу 572, 781, 814. Клясові інтереси и інтереси народу 857, 900, 929.
Россия а воля Славян 699, 734.
Голос закордонських Русинів в справі згоди між Поляками и Россиянами 825.

8. Перегляд діяльності руських товариств.

- Товариство „Просвіта“ 303, 393, 432, 514, 667.
Філія тов. „Просвіта“ в Бортниках 67, 171.
Філія тов. „Просвіта“ в Коломні 171.
Філія тов. „Просвіта“ в Тернополі 303, 344, 381.
Філія тов. „Просвіта“ в Станіславові 270, 547, 740, 848.
Праці комісії вибраної загальним збором тов. „Просвіта“ для уложєня пляву систематичного видавництва книжок для народу 341.
Руська Бєсїда у Львові 343.
„Общество имени Мих Качковского“ 742.
Перегляд політичний 38, 79, 117, 190, 229, 271, 310, 347, 393, 438, 467, 517, 551, 584, 629, 669, 709, 749, 789, 830, 870, 910, 949.
Новинки, замітки и дописи на стор. 33, 72, 116, 183, 223, 304, 344, 387, 436, 465, 514, 550, 580, 621, 663, 706, 744, 786, 827, 865, 907, 945. — Важніші між статями „Новинки“: Руський театр народній 33, 39, 185, 270. Арештованя и ревізні задля соціялізму ві Львові 72, 436, 466. Неудатна завірюха революції в Петербурзі 75. Конституціоналізм 116. Вечір в пам'яті 16. роковин смерті Тараса Шевченка 183, 224. L' Nestan 183. З Гусятинського 185. Табне товариство 226. Денунціянти 228. З Золочівського шкільного округу 263. З Романівки 266. З Станіславава 270. Замах на Християнство — письмо о. Мих. Малиновського 304. З над Прута 308. Руські школи у Львові 344. Публична розправа зглядом конфіскації „Правди“ 345. Трибунал державний и права національності в Австрії 346. Вистава краса — а товариство „Просвіта“ 387. З Бережан 389. Подорож до Риму 390. Соціялістичні и московські агітації в Галичині 391. Віденська журналістика о „Jungthensach“ 437. Фундація Мих. Качковского и патріотизм п. Богдана А. Дідипького 465. Галюцінації и денунціяції 515. Товариство академ. „Дружній Лихвар“ 517, 909. Суд воєнний в гр. кат. семінарії у Львові 550. До Редакції „Слова“ 580. Устави проти лихви и пияства 623. Дурійка „Науки“ о. Наумовича 624. Чи може бути соціялістична пропаганда в церковних книжках? 624. Агітація проти „Просвіти“ 663. Руська гімназія у Львові 666. Соціялісти межі семінаристами 706. Письмо а Просвіти 741, 828. С коломиїського Підгір'я 744. С під Щирця 747. Зі Львова 748, 830. Відправа редакції „Слова“ 786. В справі правописного питання 789. О. Наумович и руські народовці 827. Товариство „Січ“ в Відні 866. Чеська „Politik“ о руських райхсратовцях 866. Як розуміє „Наука“ осванана о. Наумовичем просвіту народню? 869. О руськім клубі в Раді державній 904. Вибір посла у Львові 907. До Высокопреподобного Крилошанина О. Михайла Сингаловича 909. † Лукиян Семсєський 910. Лист з неба 947.
- Від редакції: 39, 80, 192, 272, 398, 471, 520, 632, 672, 712, 752, 792, 832, 951.
Крім того: Переписка редакції 351, 530, 632, 672, 752, всякі конкурси и оголошеня.
Наконець був надзвичайний додаток до н-ра 10-го: „Справозданє рочне зь діяльності Віддєлу тов. „Просвіта“ за рокъ 1876/7.“

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
министрация
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

СЕРБСЬКІ ВАГ.

(З Диких Дум.)

Гуцула Невіра.

Слава! — В віки? — Відки? — С прощ! — Від Сучави? Зза Дунаю! — Зза Дунаю?! Що ж там чути? — у Бовгарий? — в сербськім краю? — Що ж би чути в сербськім краю? — Кобзарів та срібні сгруни, Та шаблюки дамашкові, та рицарські горді думи.

Де?! — у Сербів?! — про рицарство?! — заберешся, баламуте?! — Там лиш Турка-поганина, та кайдан рабський лиш чути!.. Думи, кажеш, богатирські? — Хай вонись їх и тримають!.. Турчин свисне мов собаці — Сербин рацки¹⁾ вже й гуляє!..

Да нехай собі рацкують, — аж коліна не облізуть, Та ім уха чипелями²⁾ бісурмани не обріжуть — Лиш хай Лазоря та Марка не нехлюя їх язики! — Лиш — а чуй же!!! — що загуло?! — Єй же Богу — дзвін великий!!!!..

Так, лелію! дзвін то риче! риче левом по Дунаю!
И всіх Сербів він у Таків³⁾ ще й на прощу покликає!..
Завтра ж празник ціноносний... в церкві ваї муть святити!..
Видиш — як валиться нарід? — ніде й голку пропустити!..

Так! валиться сербський нарід!.. що твій Дунай... що то море!..
Аж базар ся, брате, ломить... аж гостинці керекоря⁴⁾!..

¹⁾ на ліктях и на колінох. ²⁾ тупий ніж. ³⁾ містечко у Сербії, де 1816 р. Мілош Обренович повстанє проклямував. ⁴⁾ гомоніти.

Аж земля ти застогнала... аж оглухли срібні дзвони!..
Так ся товпить він до Спаса чудотворної ікони!..

А той Спас, той чудотворний, у жемчугах ти сіяє!..
Світло яре, світло чисте та воскове 'му палає!..
Жемчуг искрить та леліє... а жемчугом кожде око!..
И жемчугом кожде серце... кожда шабелька при боку!..

Що шаблі ти?! — преч с шаблями! — инні ваї муть святити!..
Лик співає... нарід плаче... Спас ся дивить... меч рокитить...*)
Де ж владика білобрадий, що и доси го немає? —
Онде йде вже честний старець!.. Ладьте, Серби, ваші ваї!..

Да владика ні ся дивить... ні на Сербів — ні на віти —
А мов громи ті небесні став сред храму рокотити:
Що ви? — ваї?! — Шаблю в руки! — се хай будуть ваші ваї! —
Для рабів, для бісурманських, в мене ваів тут не має!!! —

Гой що ж храмом задзвиніло... грім та дзвін та блискавиця!
Нарід морем на подвіре... а с подвіря в град валиться!..
Та до ножів... та до турків... ще и місяць не мпнуло...
А за гордим за Дунаєм туркам й слиху вже не було!..

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т.

(Вяімок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

Цвіточко наша мила, дівоча красо несповита, мов маковий
цвіт процвітаєш, красою пишаєшся серед нашого буряном зарослого
городу. Ніхто тебе не пестує, не доглядає, ніхто не ви-
поле буряну, що глушить тебе, ранить твій цвіт, твою красу, та
до землі тебе прибиває. Забута, занедбана тихо та смирно про-
цвітаєш ти самовитим цвітом твоім. Тільки инколи, як вихилинися
с посеред буряну, як засяє твоя краса під барвінковим віночком,
як заблизнуть твої очі перед престолом всевишнього послідньої
слёзою твого дівоваия, тоді згадають тебе люде, пишаються твоєю
уроною, а дехто й заплаче над твоєю красою... над твоєю долею...

*) рокита: гора, на котрій голос відбивавсь.

А опісля вже тебе стопчуть, звляять, прабють до землі, и ніхто тебе не згадає, ніхто за тобою не вступиться, голосу не підійме. Можна безкарно топтати дівочу красу, в шматки роздерати жіноче серце, глумитись над неволею жінки! Можна, бо ніхто не здіймає голосу в твоім имени, а тобі відібрали голос у нашій суспільності, завязали уста, не дали змоги знятися из власної неволі и недолі, и власними силами стояти у житю. Чи довго се тріватиме — не знати; а поки що, прости міні, що недорічними словами стаю за тебе и немічною рукою крисю историю твого нещасного сутя.

I.

Чи всі тні сади цвітуть,
Що весною розвиваються?
Чи всі тні вінчаються,
Що вірненько та кохаються?

Половина саду цвіте,
Половина осипається;
Одна пара вінчається,
А другая розлучається.

„Ох літа мої, літа молодії, чом ви марно йдете, пропадаєте?.. Доле моя злиденная, чого ти мене у моім сирітстві так тяжко навістила, моє щастє затопила?.. Чим же ж я Бога прогнівילה, чим я прогрішила, що мене віддали у таку тяжку неволю, на поталу сему нелюбови... Потонуло моє щастє, як камінь у воду, потонуло й не вирне вже ніколи... Тай на-що, для кого має повертати?.. Зіване моє жите мов цвіт приптаний... лихими людьми... О моє горе...“

И заплакала, горячими слёзами облилась молода Маланя. А сонце весело било крізь вікна просторої світлиці; а на дворі щибетали пташки, дерева цвітом обсипались, пчолы гули веселими роями, цвіткы здіймали свої розкрашені головки до сонця, а невисохла ще роса наче пороскидані хрустали світлялась по листях, листочках, по шовковій траві, що стелилась живим, зеленим коверцем по-під розлогі каштани, берести та ясені. Тільки в серцю Малані не було тої цвітучої весни, тої ранніє роскоші сходового сонця, хоч слёзи тремтіли як рання роса в її карих очах, а личко біло як цвіт нарциза и не погасли ще уста калинової краси. И гарна й молода, мов весняна квітка, та весняним морозом при-морожена...

*

Задумана, у слёзах, сиділа Маланя и не тямил, що на вкруги неї діється, не бачила світу божого, ёго краси, ёго жита и надії, й не бачила, що біля неї з заложеними на вхрест руками стояла стара Пилипиха, її вірна нянька. Стояла и очі свої сиві втопила в постаті Малані, наче б бажала зазирнути до глибини серця своєї колишньої панночки дорогої.

„О Господоньку милосердний! В слёзах, та в слёзах и кінця тому не має. Та чи вам вік цілий перебікувати у тих слёзах, мої дороженькі, у горю все купатись. Та ж гляньте, яка гарна весна розцвілася, цвітами та радощами розспалась. Все радіє, веселиться, оживає; я стара та душею радію, а ви мов світу божого не бачете, мов у домовніні живете. Чи ж я на те вас сповивала, колисала, на те як рідну дитину, скарб мій дорогий, ховала, щоб дивитись тепер у моїй старості на ваші слёзи. Я ж вік мій Господа благала, щоб зіслав вам щастя-долю, рік в рік на відпуст ходила, щоб умолити Пречисту, я думала, що Господь нагородив мене за мою Настю вашим щастем, вашою красою и добротою, я думала вік свій звікувати дивлячись на ваше щастє, а тепер и дня не має“ — и слёзи покотились по худому, поморщеному лицью Пилипихи.

„Не нагадуј міні, моя пянечко, прежніх літ моїх, мого віку молодого, невинного, щасливого. Не повернути вже води у гору. Не вернеться сподіванє. Я сама вже й боюся згадувати мої дитинні літа, щоб ще більше не ворушити мого горя. О чому не взяв мене Господь до себе намість твоєї Насті? За мною ніхто б и не заплакав, а ти б була не такою для своєї Насті, як для мене були люде, ти б була не завязала її світу. Та вже, мабуть, так міні з роду судилося и не верне вже ніколи моя надія. Тепер вже міні нічого надіятись, нічого вижидати. Від ёго вже нічого я не вижидаю, нічого не сподіюсь. Тільки ще міні воли, що заплакати на самоті... о щоб скорше у гріб...“

„Гріх вам так говорити у самім початку вашого пожитя. Не чля голубови та вороном кракати. Ви ще не розжилися, на світ не надивилися. Де ж ваше жите, де ваш вік прожитий?“

„Мое жите... о мое жите у самоті, в опущеню, в знущаню, у сій темниці“, крізь слёзи говорила Маланя притулюючись до своєї няньки, єдиної її щирої подруги, котру як рідну матір любила и шанувала. Виросла у сирітстві, на ласці далеких кривних, вона не зазнала в своїм житю тої ніжної материнської любови, що цвіте краще цвіту найцвітнішого, гріє тепліше самого сонця. Як же ж не мала прилинути цілим серцем до своєї няньки, що

с першої пам'яті носила її на руках, казками та піснями заколихувала до солодкого сну невинної дитини, перша вчила її ступати по святій землиці, сей світ оглядати, людей витати? Як не мала до неї прилинути, коли її думками вона виростала, її піснями поїлася, від неї невсипущої опіки дізнавала? Так и прилинула до неї, як рідну неньку любила, дарма, що її опісля розлучили, у покої взяли, до пекарні ходити не казали, з нянькою розмовляти збороняли. Сердечна Пилипиха з далеку гляділа на свою відряду, потай людей тішилась її веселостю, красою и добротою, жила її житєм и щастєм.

Рідко лучаються тепер на світі такі Пилипихи. А в старовину, бували такі няньки як матіночки. Привязувались вони цілою душею, усім своїм житєм до своїх господарів, не чули своєї служби, а вважались наче б членами родини. Пилипиха ще пам'ятала родичів Малані. У них служила вона дівчиною, з їх дому вийшла замуж за свого Пилипа, що служив наймитом в родичів Малані. Та хоч побрались, то все таки не кидали своїх хлібодавців. У попівській комірні жили, долини пан-отцевої пильнували, сіно зберали, на заробітки ходили, а цілі жнива у пан-отця за сніп зарабляли. Чи в гаразді, чи в недолі усе Пилип з жінкою пан-отцеви в пригоді ставали. За те ж и вони у потреби звідтіля все підмоги дізнавали, нужди ніколи не терпіли. Щирість за щирість, любов за любов, и весело, безжурно жилося на світі. Поблагословив їх Господь єдиною дочкою Настунею, веселою як ясочка, щebetливою як пташка. Та не довго втішались своїм щастєм, тихим, нехлопотливим житєм. Настала страшна холера, перша, незнапа, несподівана. Покотом забрала людей, як помелом змітала, вилюдняла села, сиротила дітей. Пилипиха осталась удовою без чоловіка и жінки, а Маланя ще у пелюшках пхикала, як зложили її неньку до гробу. Та не відцуралась Пилипиха своїх давних хозяїв и в так великому нещастю.

Вернулась до пан-отця на службу и стала нянькою Малані. Усю свою материнську любов переляла на сироту, вимамчила, вицяньчила її, своєю кровю викормила, своїми думками виколисала. И в високому світі не багато таких матінок, щоб так запопадливо клопотались про своїх діток, як клопоталась Пилипиха про Маланю, тремтіла над її здоровлям, стерегла її добра, побивалась за нею. Як же ж помер и батько Малані и її привезли за десять миль до нових опікунів, стара Пилипиха з слізами в очах просилає у службу, кинула рідне село, не злякалась далекої чужини, щоб тільки бути „нянькою“ Малані. Ціле духовне виховане, коли

можна так назвати ті враження, які із перших літ до дозрілого віку громадаються в пам'яті чоловіка и надають ёму свій світогляд, розуміне життя и людей, все те вивчала Маланя з молоком своєї мамки, що була її душевною сповитуючою. И тим була Маланя дитиною нашого люду, вихованою після народної педагогії у її чистоті, а тільки окрашеною зверхними барвами на пів світового виховання попівських дочок. Дволітний курс писання и читання, рахунків и німецького фибля, та чотирилітнє студіюм ношеня довгої сукні и поворотів по піввоскованих помостах наших інтелігентних салонів, могли що найбільше троха притемнити, але не переіначити її духового життя, що віддихало любовю народних пісень любовних, та було фантазною наших казок. Ось що спорідняло Маланю так сильно з її нянькою и виродило між ними дружбу незнану в високому світі хіба під некористним іменем „поуфалости“.

Тільки правне око могло добачити в поморщенім майже згрибілім лиць старої Пилипихи ту глибоку печаль, якою ростила Малані її на скрізь добрящу душу. Для звичайних людей була вона тільки тихою, клопотливою слугою молоді їмощі.

Тепер похилилась вона над своєю вихованкою, як стара, від грому розчімхана верба над тихою водою. Надія лучшої долі проблискувала ще з її очей, як молоді вітя вербові вибігають с старого пня, та тільки незнати було чи судилось знідіти, або розвистись и сій послідній прояві життя.

„То ж чого вам так знов розпадатись!“ лагідно проговорила стара Пилипиха. „Адже се, як то кажуть: молодість — буйність. Перешумить, як весняні води, а потім устаткується.“

„Так, устаткується!“ гірко промовила Маланя. „В чім ёму устаткуватись та для кого? Чи ж погане ёму таке життя буяти від досвіту до ночі, у веселому товаристві пробувати! Ось цині скоро світ повівся и так день в день по тих ловах, по тих забавах, с тими панами.“

„А як би ви ласкою, добротою вашого серця собі приєднали, до дому притягали? Ласкою усе можна приєднати, все зробити.“

„Приєднати... Чи мав він коли небудь для мене серце? Чим ёго приєднати, чим я можу ёго приєднати? Лестними словами, чи просьбою, чи грозьбою! О коли б ти знала, як я ёго ще тоді молила, на вколішках молила, щоб він мене відцурався, щоб не вязав міні світа. На все, що дороге на світі, я ёго заклинала, а він гадиною сичав наді мною и с пекельною радістю казав

міні, що я буду ёго и тільки ёго. По тім вже я знала, що від ёго вже нічого виждати, пічим ёго не переблагати. И додержав свого слова. Я тепер ёго невольниця, ёго слуга, навіть гірш слуги ..“

„Чи ж годиться так роспуці віддаватись? Та ж и в *ix* є людське серце! Ні, се вам тільки так здається, ви розболілись, світ вам тьмою закривається. Пригадуєте собі, як ви усіх добрими людьми називали тоді ще, як раз в раз приїздили женихи, як той городянський панич обсилав вас цвітами... Та на що згадувати. Чи може бути такий чоловік, щоб не полюбив вас, щоб хотів вам жита звалити, ваш вік молодий утопити! Вже ж и *ім* мусіли ви до серця припасти, коли так за вами побивались.“ (Стара Пилипиха все говорила про Маланиного мужа: *вопи*.)

Лице Малані ще більше зблідло. Вона повернула свої слёзаві очі у вікно, де виднілися далекі поля зелені, сонячним промінням золочені, по між пашнями вививався широкий гостинець, а в далекості синівся гай. Оттуда гляділа вона задумана, а серце її, здається, зворушилось давними згадками и скиміло за колишнім щастєм. Не чула, не слухала вже бесіди своєї старої неньки, думки бистрим летом знялися в иншу сторону, в минувші часи золоті, веселої, безжурної молодості. „Сни мої золоті, чого ви колисали мене в моїй молодості...“ наче сама до себе говорила Маданя... „Ох як тяжко ви мене обманули. Пригадуеш собі, моя нянечко, яка я тоді весела та щебетлива була, як радо витала я світ и людей. О я тоді не знала й не думала, що можуть бути зліи люде на світі, що б завидували щастю сироти, що може бути камінне серце, що придавить мою доброту, мою любов, мої надії. Я злітала тоді думками високо, високо, я буяла, як той метелик від цвіту до цвіту, я співала пісні веселі, свобідні, як весела и свобідна пісня тої невинної пташки. И міні здавалося, що в світі єсть рай, що можна бути щасливою, я не знала горя, хоч не знала моєї матери и жила під чужою опікою. Я працювала для моїх опікунів, я доглядала їх добра и тішилась їх добром, я не знала кращої радості, як бачити других людей у щастю. И міні здавалося, що й всі люде так думають и живють для спільного добра и що в їх не ма кращої праці над працю у купі, одно для другого... А як я піросла и мене вивели перед світ та почали пагадувати про женихів, то мої думки зроїлись ще більше. Я видумала собі такого чоловіка, що для ёго житиму душею и серцем, для ёго тільки працюватиму з усіх моїх сил, ёго веселити, жите як цвітом роскошю та радостю стелити, а він мене

пійме, зрозуміє и поведе в широкий світ, що раз висше й висше здійматиме мою душу и розкриє міні той сонний рай, що стілько разів маячівся в моїх снах..... я не забула тих казок, що ти міні в дитиннім віку вечорами розказувала, я їх в серцю заховала, душею перейняла. Я знала, що воно не може бути в житю усе так як в казці, я не вижидала царевича, щоб здійняв мене на золоте сіделце и повіз у морські палати, але все ж хоч щось троха подібного, хоч троха так певного и гарного житя як у казках, забажала я й для себе.“

Маланя розгорячилась, її очі розпалали огнем, на лице виступив легкий румянець, а уста дрожали як рожеві листя від вітру.

„Ох дитинко, чи ж бувати на світі тій правді, що в казках! Та ж на те й вони казки, що їх в світі не побачити и не знати.“

„Я ж, кажу, не бажала царевича, я с першу сама не знала, чого міні бажалось. Але бачивши тих, що вертілися коло мене и, як кажуть, старались о мою руку, я зовсім не могла знати, для чого мала б я кого небудь з них більше любити від других людей. Всі були вони такі звичайні люде, и я вже на перед про кожного знала, що їздить він женитись. Я танцювала, гралась з ними, як танцювала тоді, коли мене перший раз танцю навчили. Коли вони говорили міні лестні слова про красу та любов, я не ймала їм віри, бо я се чула від кожного з них, и міші здавалось, що кождий з них їздячи женитись так само мусів говорити кождій панночці на виданю. Аж як побачила я того... як ти кажеш мійського панничка, як почувла ёго бесіду, міні наче с новий світ повернувся и міні здавалось тоді, що й навіть сама казка може бути правдою... О Марто, моя дорога, тепер вже міні світ закритий; ні на-що вже міні ёго ні хвалити, ні гудити. Ми по вік вже не побачимось с собою. Замкнула я вже моє серце и раз собі сказала, що нічого с того не буде. То ж не маю що перед тобою правди скривати, бо й не соромлюся того, що я тоді думала, які думки в мене зворушились... Він був такий тихий, смирний, задумчивий, наче той місяць, що в погоду на синьму небі плаває. Ще нині тямлю той день, як ми в веселім товаристві вибрались у гори. Крутими стежками здіймались ми що раз висше, та висше по стрімких скалах, по над дебри и пропасті, аж поки не станули на самій горі, звідкіля розкривався широкий простір. В долині шепотіли сосни, шуміла вода, простирались широкі полонини зелені, цвітами всипані, над ними роспростиралось голубе небо,

як широкий безконечний павет, серед неба стояло ясне сонце и досягало нас своїм промінем ярким. Він стояв коло мене, здійняв капелюх з голови и наче у молитві до Господа говорив: „Се жите чоловіка! Най здіймається раз у раз до гори, най виходить трудними та певними стежками з низоти у гору, а світ розкривається перед ним раз у раз в що раз більший красі, що раз обширнійше, виднійше, потужнійше. Лякаємось гори — стоячи на долині, а тут на горі перед нами тепер ясне сонце и ми готові як той орел думками здійнятись у саме небо. С трудом здіймається чоловік у гору, як трудне жите у праведній праці. Та зносячись у гору треба заховати ту силу и свіжість духа та чистоту серця, щоб не дістати завороту, не впасти у пропасть, а радо и свобідно глядіти у просторе, безконечне небо.“ — И ёго око блищало таким дивним блеском, в ёго голосі була така чарівна сила, що міні в пам'яті ожили всі блескотки казок, ті золоті скелі, сміливі царевичі и тоді я зрозуміла, що можна одному чоловікови душею віддатись у привід и ёго більше любити від других. И не раз, як вийшли ми в город, на поле, до господарства, всюди він розкривав міні у своїй тихій річі таке якесь гарне, нове жите, що я ёго досі не знала и ніде не бачила. Я ёго слухала як учителя, переймала ёго кожде слово, росла ёго духом. Він не величався своєю бесідою, але ёго слухали всі и хвалили ёго статочність и мудрість. Я бачила, що на ёго гляділи завистним оком молодики, що вертілись с пустими словами коло мене, та про се міні було байдуже. Мої опікуни поважали ёго и самі хвалили передо мною. Тож цвітами стелила я собі моє будуче жите. Та саме тоді став дуже вбиватись Порфир (так звався муж Малані) о мою руку. Я причувала якесь горе и по правді нікого ще так чогось не лякалась, як ёго. Він не відступав від мене, а я бажала геть від ёго утікати, хоч би край світа; я бачила яким зависним оком глядів він на того, як ёго прозивав, „міщука“ и я не могла повірити ёго словам, що він мене над жите любить и обожає! Ні! я вже с початку чула якийсь дух гадини и благала ёго, щоб понехав мене на віки, щоб не зготовлював смутку для себе и для мене. Та даремні були мої благання, пуста моя надія. Одного дня прийшов якийсь лист до моїх опікунів. Я ёго не бачила, ні читала. Але після того мої опікуни не хотіли й нічого чути про городяньського панича, не допустили більше до свого дому, назвали ёго підлим негідником, нікчемником и заказували міні й згадувати про Степана. Міні завернулась голова,

я чула, що се неправда, що се якийсь підступ, огида, але мене сили опустили оправдувати ёго, міні світ затуманився и я втерляла притомність...“

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(З руської історії в життєписях її головніших діятелів *М. Костомарова*.)

Два важні питання хвилювали Україну по смерті Богдана Хмельницького: одио політичне, друге соціальне. Перше викликало московське правління, друге помилки самого Хмельницького в перших роках повстання против Польщи. Нагла перерва війни московського государства с польським, прихильність Москви до згоди с Польщею в тім часі, коли ціла західна Русь вже була підвладна цареві — викликали в умах Українців сумніви и тривогу про будущу долю, а разом с тим зворушеня и чвари. Народні проводирі не виділи під ногами своїми ніякої підстави, не знали: якою ити їм дорогою и кидались то в ту, то в другу сторону, поводуючись то часовими обставинами, то самолюбними користями, котрі, задля властивості людської природи, все беруть верх, коли перед очами не ма політичного и суспільного идеалу.

З другої сторони ще Зборівський мир, як ми вже замітили, дав почин внутрішньому роздвоєнню народу. Під стягами Хмельницького односердно піднявся цілий український нарід; усі хотіли бути козаками, т. е. вольними обивателями и оборонцями своєї землі; замість сёго стали виділятися десятки тисяч привилеєваних під виключним именем козаків. Се був властиво поворот до давнёго польского ладу, с тою тільки ріжницею, що перше записували в козаки по кілька тисяч, а тепер десятками тисяч. Ми бачили, що Хмельницький мусив вести нові війни с Польщею тому, бо неспосіб було вдержати нарід од потягу до козацтва. По прилученю України до московського государства означено число козаків тільки на 60.000. Се був привилеєваний війсковий стан, що не платив податків, користувавсь вольними землями и діставав платню. Решта народу, з виїмкою духовенства, складалась з міщан, котрим давали давні магдебурські права, и посполитих — пахарів, що не мали козацьких прав. Одні и другі мали платити податки и відбувати ріжні повинності. В договорі Богдана Хмельницького виразно сказано: „Ми самі будем між собою робити перегляд; хто козак, той буде мати козацьку волю, а хто ратай,

той буде дань звичайпу ёго царській милості віддавати, як и перше.“ Козацькі старшини, що заключали договори, дбали тільки про „вольності“ козацькі; посполитий народ лишався на їх самоволю, а між тим в народі позістала думка, що роздвоєне на козаків и посполитих сталося случайно: „можнійші (богаті и знатні) попали в козаки, а підлійші (біднійші) осталися мужиками“. Польські поняття неминучо перейшли до козацьких провідирів; свободу розуміли по польски; бути свобідним — значило мати такі права, яких не мали інші; ніхто не силкувався додуматись до способів, щоб завести волю рівну для всіх, а між тим кождий з народу хотів статися вольним в змислі висказанім, не бажаючи волі для своїх побратимів. За панования московського положене посполитих коначно мусило поправитись в тім згляді, що вони не були вже підданими панів; та се положене було вельми непевне при козацькій управі землею. Землі найбільше були в руках козаків и шляхти, що пристала до козаків. Кождий, як було можна, „займоваль“ (займав) землі, присвоював їх собі, на основі першого заволодіня, або випрошував їх у козацького начальства; посполиті хоча й мали свої уділи (грунти), та вся земля була військовою и право посполитих на володіне землею стало залежним од „войска“. Козацькі урядники и прості козаки з дозволу своїх начальників присвоювали собі власть над мужицькими „грунтами.“ Так и пр. ставшися „державцею“ над „маєтністю“ т. є. над звісним округом землі, такий державець присвоював собі право на „послушенство“ тих посполитих, котрих грунти були в окрузі ёго маєтності. Заводилися так звані „державські слободи“ т. є. пани, що мали пусті простори земель, приманювали до себе посполитих дарованем вольностей, та опісля посполиті попадали в тяжку залежність від панів на чужій землі. В самім козацькім привилеєванім стані не могла бути рівність. Козацькі старшини и ті с козаків, котрих вони підмагали, захопили для себе більше земель и маєтностей и скоро піднялись понад своїх товаришів так, що між козаками стали визначатись два стани: козаки „значні“ (знатні) и чернь. Інтереси черні сходилися з інтересами посполитих. Такий лад завівся остаточно не відразу, а почався вже в часах Хмельницького и по ёго смерті, викликав нераз завзяту внутрішню боротьбу, котра сходилася и с политичнимп питаннями. Старшини и знатні козаки добивались того, щоб скріпити свої привилеї и управляти цілою землею. Їх идеал був польско-шляхоцький, що відповідало и тодішній культурі України, виробленій під польским впливом. Після того, як вони стрічали для своїх домагань

перепони в дійствах и привычках московських властей, вони при першій нагоді готові були зрадити Москву. Прості козаки и посполиті напротив, мали надію на московські власті и багато разів заявляли охоту, щоб в Україні московськими порядками замінити козацько-польські. Однак при ближшій стрічі з московськими воєводами и московськими воєвниками, вони ворушилися за-для їх обходження, поступків и понятій и всі готові були навіть дати наклонитись до відорваня від московської власті. Таким способом цілу половину XVII. в. бачимо в Україні крайню непевність, неустанні зворушення, чвари, межнуболиці, вмішуване сусідів: усё то проводило край до спустошення, упадку; нарід в своїх споминках прозвав сю добу „руїною“.

Богдан Хмельницький назначив наслідником свого сина, зовсім неспосібного молодця. Тільки догоджуючи ёму, та с привычки слухати ёго волі, козаки ёму не супротивлялись. Та такий вибір був новостю в козацькім товаристві: в них гетьманами вибирали людей, що попередно чим небудь заслужили собі шанобу. Тоді між козацькими старшинами перше місце займав писарь Хмельницького, Виговський; він був свояком Хмельницького, позаяк брат ёго Данило, оженився з дочкою Хмельницького. Козацькі старшини и полковники вговорили неповнолітнього Юрія зречися гетьманства до часу и вибрали гетьманом Виговського. Та проти Виговського виступив суперник, полтавський полковник, Мартин Пушкар, тому що він сам бажав захопити булаву. З одної сторони посилав він у Москву доноси на Виговського, а з другої — збирав против ёму військо с посполитих, обіцяючи їм козацтво. Попередні війни нагромадили багато бідного народу, що жив за-для шматка хліба у винницях и броварнях богачів; вони кицувались під стяги Пушкаря в надії, що стануться козаками. Московське правління хилилося то сюди то туди, не знало кому вірити, а між тим своїми поступками розбуджувало між старшиною тривогу за свої права. Дух козацький бажав, щоб козацтво ширшало; воно тоді ширилося на Литві; та московські воєводи, після царського приказу, спиняли то розширюванє, повертали в посполитих таких, що самовольно назвались козаками, били їх кнутом и батогами. Тоді наступав вибір митрополита и царський посол Бутурлін заявив бажанє, щоби новий київський митрополит був підчинений московському патріархови. Не сподобалось Виговському, коли він за те, що в своїм письмі до царя назвав козаків „вольними“ підданими, дістав догану и приказ називати козаків „вічними“, а не вольними підданими. Наконець московське правління, під позором

оборони, хотіло крім Києва посадити своїх воєводів по других містах и лишити самоуправу тільки козакам и міщанам, а решту народу підчинити судови воєводів и дяків. Усё то роздражняло Виговського и ворушило уми. Противники московської власті розсівали в народі трівожливі чутки, ніби то Москва хоче лишити тільки незначне число козаків и ввести свою управу, але як ся вість викликала зворушене між знатними козаками, посполиті, а з ними и чорні козаки, кричали, що буде гарно, як заведуться воєводи и будуть усі рівні, хоч заразом вони боялись, щоби воєводи не нарушали обичаїв и не погнали людей насильно в Московщину. В тім часі став дійствовати чоловік, що добився опісля важного значеня. Се був ніжинський протопоп Филімонов. Він тайно писав у Москву на старшину, виставляв свою прихильність государеві, радив чим скорше прислати воєводів и обняти цілу управу краю. Московське правління не відважилось на такий рішущий вченок. Між Виговським и Пушкарем повстала отверта межнусобиця. Московські гінці їздили и до Виговського и до Пушкаря, силкуючись їх помирити; Пушкар, щоб підместитись Москві сам заявляв бажане, щоб прислали воєводів. Виговський просив помочи воєнної для приборканя Пушкаря, та не діставав її и жалувався, що Москва потакує ёго ворогови. Наконець в червцю 1658 р. Виговський сам без підмоги царського війська знищив Пушкаря. Сей поляг в битві під Полтавою. Посполніті, що становили військо Пушкаря, втікали ватагами на оселі в українні землі московського государства и на Запороже.

С того часу гетьман Виговський неустанно докоряв московському правліню. Виговський в розмоєі з московськими гонцями дорікав Москві, ніби то вона тайно підбурювала против ёму Пушкаря и знов піддержує зворушене між посполитими, кричав разом с своїми полковниками, що ні за що не допустить впровадження воєводів, и просто виразився, що під польским королем козакам було лучче. Між тим в Київ замість Бутурлина прибув другий воєвода, Василь Борисович Шереметев, чоловік зазорливий, склонний добачати у всім зраду; він зачав саджати в тюрму київських козаків и міщан. Се дало новий повід до наріканя. Поляки побачивши, що між козаками не ма ладу, післали до Виговського зручного пана Бенєвського, котрий всіма способами підбурював козаків против Москви, и обіцював їм великі користи, як вони злучаться с Польщею. Ёму поміг тоді оден чоловік український, що добився великого впливу и над гетьманом Виговським и над старшиною — Юрий Немирич. Він належав до давної руської

родини и мав гарне образование. В молодості він написав твір, за котрий ёго обвиняли о арианство, втік за границю и літ десять прожив в Голяндії. Вернувши до краю підчас повстання Хмельницького, пристав віи до козаків, зблизився до Богдана, а тепер, по ёго смерті, став руководити Виговським. Підчас свого побиту в Голяндії, Немирич переняв тамошні республіканські поняття, виробив собі ідеал федеративного союзу республік и бажав приложити ёго до свого краю. Під ёго впливом у Виговського и в старшин повстав плян злучити Україну с Польщею на федеративній основі, зберегаючи для України права самоуправи. До тої постанови побуджали тодішні відносини між Польщею и московським государством.

Питанє про злученє Польци з Москвою оставалось ще не рішене. Так або инакше, обі сторони думали скінчити злученє. В липцю 1658 р. збирали в Польци сойм з рішущим заміром утвердити дружну звязь з московським народом. Король, закликаючи чини Речи Посполитої на той сойм, писав перед часом в своїм универсалі, що наступає важне питанє: „Завести вічний мир, звязь и союз непохибного єдинства між Поляками и Москвитянами, двома сусідніми народами, що походять з одного жерела славянської крови и мало ріжними що до віри, язика и прав.“ С причини так важного заміру, Україна мала важну задачу; так або инакше — для неї близька була змога злучитися с Польщею, тому здавалось найлучче перед часом упередити будуще злученє Польци з московським государством и злучитися с Польщею на правах вольної держави, так що як Польща зладить своє злученє з московським государством, Україна вйде в сей союз jako осібне державне тіло. Виговський заявив тайно охоту прийняти королівських комисарів, котрі прибудуть в Україну для переговорів; та перше нім вони прибули, в серпню Виговський вже распочав неприязні вчинки против московських людей. Він післав брата свого, Данила, вигнати Шереметева с Київа. Забір сей не дався; козаків одбили. Шереметев почав казнити вицуватих и підозрілих.

Між тим повстане посполитих, що розбуджував Пушкар, піднялося против Виговського знов около Гадяча. Виговський виправився приборкати ёго и тут 8-го вересня зібрав раду с козацьких старшин, полковників, сотників и знатних козаків. Явилися польські комисарі: Бенєвський и Євлашевський. Бенєвський мав до козаків промову, коринив Москву, впевняв, що в Москалів инша віра, як у козаків, що Москалі не дозволяють ім робити горівку, мід и пиво, кажуть задягати московські зипуни (селянські

куртки шкіряні) и лапті, зажають носити чоботи и опісля стануть переселяти козаків за Білоозеро; а з другої сторони обіцяв їм щастє в союзі с Польщею. Тепер — говорив він — не буде більше неволі; строгий закон не допустить до самоволі панів над підданими. По такій промові уложено договір звисний в исторії під назвою „Гадяцького“. Україна (нинішні губернії: полтавська, чернігівська, київська, східна часть волинської и полуднева подільської) добровільно злучилися с Польщею на правах самостійної держави під назвою „великого княжества руського“. Верховну власть виповняючу мав у руках гетьман, котрого вибирали до смертно, а потверджував король. Велике княжество руське мало мати свій верховний трибунал з урядованем в руськім язиці, своїх державних достойників, свій скарб, свою монету, своє військо, що складалося с 30.000 козаків и 10.000 регулярних. Обіцяли остаточно знищити унію. Установлено також завести дві академії з університетськими правами — в Києві и в иншій місци, де покажеться відповідним; крім того в ріжних місцях—школи без обмеження що до числа; оголошувано зовсім вольне печатанє книг. Наконєць гетьман міг представляти щорічно королеви козаків для наданя їм шляхецтва, але щоб число таких в кождім полку не перевишало 100 людей. Але що до прав панів над посполитими, котрі будуть жити на їх землях, не постановлено ніяких засад, крім того, що панам не позволявали держати дворової команди.

Вслід за тим Виговський готовився нападати знов на Шереметєва, та заразом посилав у Москву письма, в котрих впевняв царя о своїй вірності.

Та ёму більше не вірили. В листопаді вступив Ромодановський на Україну з війском. Посполиті, що бажали статись козаками, узброїлись и приставали до ёго. Ромодановський вибрав другого гетьмана, Безпалого. Лівобіч Дніпра почалась межиусобиця, точилась ціле літо и весну слідуєчого 1659 р. На поміч Ромодановському прибуло нове військо під начальством Трубецького и цілих два місяці облягало в конотопській замку ніжинського полковника Гуляницького. Тим часом Виговський звівзав кримського хана, з ёго помочю напав 28. червця на Трубецького и побив ёго на голову. Трубецький утік, а другий воєвода, Семен Пожарський, втеравши ціле своє військо, дістався в полон, а коли ёго привели до хана, сміливо вилаяв хана по московськи и плюнув ёму в очи. Хан казав стягти ёго. Таким способом Виговський вигнав Москалів з України; лишився тільки Шереметєв, котрий з месті казав по варварськи спустошити місточка и села коло

Київа, не милуючи ні старого, ні малого. Трубецький якийсь час по своїм поражено не міг посунутися в Україну: в його війську повстав бунт, котрий він на силу притлумив при помочи Артамона Матвієва.

(Дальше буде.)

ДУНАВ-ДУНАЙ

в славянській поезії народній.

(Витяг із статті В. Ягича в *Archiv für slav. Philologie* В. I. Н. 2 S. 299–333.
з дословним перекладом місяця про Українські пісні народні).

1. Давно вже підношено jako річ многоважну, що середевронейська ріка, Дунав-Дунай, в славянській поезії народній коштом інших рік так загально запапувала, що нераз здається, неначе Дунай намість ріки вживається. Поминувши пісні історичні, де назви и інших рік, відповідно описаній ситуації, згадані бути мусять, по інших слав. піснях народніх Дунай мало не виключно вживається. Де тільки йде річ про ріку велику, далеко, страшну, потужну, ріку, що несе с собою долю, або, ще частійше, недолю, то вже наперед вгадати можна, що там буде Дунай, хоч би та я пісня и с такого краю вишла, де и інші, великі и малі ріки далеко ближше, як Дунай. Деякі хотіли с того виводити славянський початок того слова. Миклошич сумнівається и робить закиди проти того; але чеський учений Шембера не дається переконати, и в своїм ділі: „Západní Slované v pravěku“ сходить ще раз на рте с питане. Ш. автор нашої розправи не береться збивати виводів п. Шембери, а ставить собі питане: яка роля дійсно припадає Дунаєви, так часто згадуваному в славян. піснях народніх, и гадає отсим де-що до етимологичного розв'язання причинитися.

При тім треба виходити з отсих прикладів, де в пісні народній безперечно отся знана, велика ріка була на мислі, хоч и не легко то поставити границю межи сими місцями, де Дунай в спеціально географичнім значеню вживається, а тими, де Дунай в дальшій, с того виведенім загальнику, означає ріку в загалі, або, як хотять, ріку славянської поезії народній раг excellence. В загалі треба сказати, що в піснях народніх всіх полудневих племен славянських, а відтак в угорських Славян (Словенців, Хорватів, и Словаків) и в Русинів-Українців, всюди де Дунай згадується, ся назва наконєць завжди на Дунай-ріку наводить. Бо хоч и годі кождому місцеві в пісні народній, де имя сеї ріки приходить, признавати географичне знане про дійсне истноване Дуная, то все ж на те намятати треба, що тільки рідко коли дається означити властивий початок пісні, так що до місцевості, як и що до часу. А ще й того не треба забувати, що народня поезия любується в урочистих ситуаціях, и як тільки хоче який случай з життя щоденного представити, береться єго „споетизувати“, відеуеням в певну

віддаленість, перенесенем видівні на яке славне місце, а діяльність на славу яку особистість.

2. Географичне значенє Дуная нераз цілою ситуацією пісні зовсім недвозначно означається. В пісні хорвацькій співають: „Silna vojska Srđemom projde, šajka Dunavom“, а в словенській пісні попри королеви „Matjaž“ ще й „Dunaj“ и „oblast dunajska“ згадується, так одже ж не ма що сумніватися про властиве значенє Дуная. Ніхто ж не заперчить тожсамості так в пісні: „Pri Prešporku na Dunaji“ як и в пісні „Pri Budine Dunaj“. А коли в хорвацькій пісні співається: „Kada bude Dunaj v našem kraji plaval, onda će se gazajt, klinačas, naša ljubav“, то співаючий бодай на стілько заявив знаня, коли знає, що Дунай не в ёго селі плине. Треба припустити, що и в морав. пісні: „zavěj větřičku z Dunaju“ говориться про властивий Дунай, як то варіант доказує: „větřičku od roledne“. В українській думі: „Ой по чорному да по глибокому моречку, по тихому да по далекому Дунаечку зляя бури вихожає“ зовсім такий самий правдивий географичний опис Дуная, як и в неисторичній пісні: „Ой пустиможея на тихий Дунай, долів Дунаєм під Царгород“.

Що Болгарам и Сербам Дунай дуже добре відомий, те нікого не здивує. „Текла Сава покрај Босне сама а Дунаво покрај Биограда“ звиває серб. пісня, а болгарська: „азъ не знамъ отъ гдѣ Дунавъ тече; Дунавъ тече исподъ Бѣдимъграда“. Болгари люблять Дунаєви докладати епитет „бълъ“ або „бълъ“, а Серби старославянське: „Тихи“, хоч и Болгари зовуть часом Дунай „тихъ“. Але й у сих двох народів, в околицях дальше на полудне положених, понятє про Дунай дуже неясне. Так співають Серби с Котаро: „И стане воде Дунави и друга бистра језера“, то очевидно співаючий не знав добре, що то за „воде Дунави“, хоч те місце сеі весільної пісні и инакше розуміти можна. В иншій обрядовій пісні представляється Дунай фалшиво яко „двор“, бо слова „на Дунав се надзираху“, що в варіанті, докладно показують, що тут ріку розуміти треба. Ся замотанина обясняється тим, що ся пісня походить из полудневих околиць дальматинських, далеко віддалених від географичного Дуная.

3. И там, де назва „Дунай“ в загальне значенє переходить, вважається він великою та страшною рікою, и треба великої відваги, щоб її переплисти. В серб. пісні: „Оружан јунак Дунай преплива“, а в словенській приходить гарна молода дівчина и дивиться „v tiho vodo bistri Dunaj“ та злякалась, як побачила, що „mladi junak Dunaj plava“. Хорвацька пісня вихвалює відвагу Мари, що вибавившия с турецької неволі, щасливо Дунай переплила. Тим то в словацькій пісні припадає дівчина тому молодцеві в надгороду, що Дунай переплив. Сюди належить и отсе місце: „Kad je jedna mati sina oženila, onda je moja misal Dunaj preskočila, ne Dunaj, ne Dunaj, neg široko morje“. Отся страшна ріка очевидно вже багацько офір похолонула. Тим то в серб. пісні: „Дай нам боже путовати, путовати бојевати, а Дунава не пловати, Дунаво је плигка вода, синоћ момка однијела, а јутрус га на крај баца“. В болгар. пісні проклинає дівчина отсю ріку за те, що її брата з усею весільною дружиною похолонула; але Дунай складає вину на якогось ворога, що „тешка магія (чари)“ починив.

Окрім того, що Дунай и велика и страшна ріка, він ще й в певнім віддаленю, а те надає ёму півмитичнёго блеску. Ся віддаленість дуже релятивна. В хорватській пісні з Угорщини, де Дунай не так то дуже далеко, жалується брат, що ёго сестра „daleko šudala prikiha Dunaja“. Тимто в словацькій пісні радить коханок своїй милій перед ворогами сховатися: „pod' me, mila, k Dunaju, kde nas ludia ne znaju“. Після погляду пісні народнёї особливо далеко віддалений Дунай від моря. В одній болгар. пісні „оть море до Дунавъ седемдесеть и седемъ градоў“. Тим то те, що ніколи злучитися не може, означається сими обома границями: „Узрасла су два дрвета, танка и висока једно расло на Дунаву друго на мору. Кад се она два дрвета вр'ом састала, састао се онда и ти са другом и убом“. Тее таке велике віддалене може хіба змій перемирати: „Змај пролете с мора на Дунаво“. В тим змислі розуміє ш. автор місце словацької пісні: „Keby bola išla za Dunaj za kral'a, za nemca cisara, bola bi videla, jak to more ihrà, jak ten Dunaj srluva“ т. з. вона б тоді побачила дві від себе найдальше віддалені річи, котрих, одже, ніхто, тільки цісар и ёго жінка осягнути можуть. Остає ще тільки оден крок дальше зробити, щоб осягнути зуповного з'єднани сих двох річей, и ми надibuемо оттаке з'єднане по декотрих піснях народніх: „Ой по морю та по тихому Дунаю, плавала білая лебедина“. „Ой понад море, та понад Дунай, гей сидить козак, з вірлом гадає“; тим то в обрядовій пісні здибаємо ось який рим: „Дунаю гей Дунаю, море, Ганусю, зоро;“ або „Дунаю, море, фемунё, зоре.“ А в білоруській пісні стоить: „Дунай-море“, в українській: „Понад морем-Дунаєм, вітер явор хитає“.

4. Через такі власності Дунай в славянській поезії народній стається неначе підставою всёго люцького ділани и чинності, а особливо ві всіх справах любовних відграє він велику ролю. Всі отсі справи любовні майже завсідни дуже сумно кінчаться, як тільки собі в Дунаєм зайдуть. Дунай для дівчат славянських пісень народніх дуже нещасливий; він для них дуже зла ріка — але мимо того вони дуже люблять свій „тихий Дунай“. На Дунай ходити, після описів поезії народнёї у славянських дівчат найлюбіще хоч и рідко коли найщасливійше. З відсіля виходять всіякі и милі и немилі, щасливі й нещасливі зустріч: „Lépa Jana se šetala, v Dunaj vodo je gledala, sama sebe zaglednola“. Тут, над сею рікою, зустрічаються часто тії, котрим судилося, свої серця з'єднати. „Uz Dunaj se pošetal, milu sam si zagledál“; те ж саме вискажує и дівчина: „kudaj sam hodila, tudaj sam molila, da b' im ga dunajska voda dobrodila“. Після того тепер нам розумно, за чим дівчина так охочо на Дунай ходить: „Ей, ти Дунавъ, ти бълъ Дунавъ, какъ сумъ тетка емъ висока, уще да бѣѣ цѣрножока, бѣѣ го зела царевно-го хазна гарче.“ Коли ж то вже дівчина всі таємниці свого серця Дунаєви розказала, повіряє вона ёму дари, щоб він доніс їх до властивих рук. И сплела дівчина три вінки „jednoga sam, majko, dragom darovala, drugoga sam, majko, u Dunaj poslala, tretoga sam, majko, za sebe pušcala“. В одній болгарській пісні дівчина цілий рік зелений вінок сплітає, потім ёго на голову вкладає, та на „бълъ Дунавъ“ иде, вінок на Дунай пускає та Дунаєви наказує занести не батькови, не матери, але молодому їх синові нежонатому. Отсе наївне, ді-

воче завіряне Дунаєви найкраще в українській поезії розвинено, о чім пізніше; тут примітити треба те, що зустріча на Дунаї не завжди веселого характера. • И так в болгар. пісні біжить Петкана на Дунай: „добро ти утро Дунафе, Дунафе, бѣли Дунафе“ та розвідується у него про свого Стояна, а Дунай дає її певну відповідь, але дуже сумну, бо Стоян, задля закохання с Петканою, матір прокляв та в далекий світ пішов.

5. Дунай не раз дуже зловіщий задля злих наступств, які отсі часті сходина коханків за собою потягають. В найкращих правдиво славянських піснях народніх той стан, коли дівчині, після відомої симболики, вінок вже не прислугує, дуже чемно и закрито виповідається. В одній хорвацькій пісні прала дівчина на Дунаєви свій вінок и свою сорочку, а лицар з гори на тоє дивився. Як же ж вона розіслала сушити, він прийшов и вкрав вінок и сорочку. Аж в проклоні дівчини знаходиться неясний намек на річ властиву: „Ne daj ti se bože oženiti, dok ne vrodí javor z jabukami, pod javorom sneha i divojka“. Таку ніжність зустрічаємо особливо в болгарських и в українських піснях. Тим то вважає ш. автор всяку отвергість в тім взгляді, разом и грубий дотеп по декотрих словацьких, моравських, чеських, угорсько-хорвацьких и инших піснях народніх, зовсім повочасним. А все ж то таки Дунай той, що так неублагано втрачене добро уносить: „Rybari, rybari, na tichom Dunaji, či ste ne videli moj vienok zeleny“, а той що звів її відповідає, що не він взяв вінок: „nevzal sem ho, nen! pravda, hodilas ho do Dunaja.“

6. В хвилях отсеї страшної ріки, не одно вкорочує собі свій вік молодий, чи то з роспуки, чи то з нужди, и тільки рідко коли буває ратунок. В одній моравській баладі народній ратується дівчина від кохання Турчина, вимушеного силою обставин, тим що кидається в Дунай: „а rověz ty jim tam, že sem sa vydala bystremu Dunaju“. Щасливійшою була дівчина в польській баладі народній, що вийшла на Дунай ноги мити, та, ратуючись від напрасного кохання пана, вскакує в ріку, и Дунай переплила. Подібно и в пісні українській. Иншим разом дівчина з роспуки за те, що пошпортнулася, кидається в Дунай. В чеській пісні, мати, розвідавши про кохане своєї дочки, доводить її до роспачливого кроку. Отсе одна з багато тих историй про убійства, що зовсім в характері феодального середновічя и нічого правдиво славянського на собі не мають. Багацько подоби с тим має одна білоруська пісня (Безсоновъ 38), де однакж декотрі правдиво славянські риси задержалися н. пр.: просьба плачущої матери до Дунаю, щоб тихо шлив, не гудів и її дитяти не мучив. Як же ж убо коханок свою милу, то знов: „položil ju na Dunaj, а na Dunaj hluboký“. Те ж саме дізнає коханок в морав. баладі народній від батька дівчини, а на трівожне питанє дівчина відповідає батькови, що йому „hlavičku sem ut'al, do Dunaja hodil“. Даремне вигляданє коханка з війни по упливі семи літ доводить дівчину до такої роспуки, що вона: „U Dunaje stala, Dunaje se ptala: jsi-li tak hluboký jako jsi široký? Do vody skočila, hned se potopila.“

В таких баладах про убійство, що мають за ґрунт середновічні пригоди, згадується и в польських піснях назва ріки „Dunaj“, а в про-

*

чим в польській поезії народній згадується Дунай ще рідше, як в чеській. А там в тих баладах, де він згадується, треба його брати в первістнім значеню, о чім переконуює нас звязь и з иншою славянською поезією народнію. Однак ж народови була отся ріка яко за далеко віддалена не конечно на памяти и для того замість „Dunaj“ стоить не-раз: „stawik, zdroj-zdroiczek, morze Wisla“.

7. Щоб викінчити образ отсеї страшної ріки, наводить ш. автор ще деякі ёго „офіри“. В одній хорвацькій пісні „Katalina“ визнає злість свекрухи через те, що „ро vošcu zelenom“ усім квіткам пісні співає, тільки розмайринови ні, бо кожда квітка має своє насіне, тільки розмайрини ні. Отсим роззярена свекруха наказує свому синові Иванови „білій katalini“ в „широкім полі“ „золотим ножиком“ „прусу“ голову відтяти, и він доконує материнського приказу и „rjena glava po Dunaju plava, rjeno telo na dunajskom bregu“. Конєць пісні проклинає „стару матір“, що двоє коханків нещасливими вчинила. В хорвацькій пісні доходять вісті до дівчини, що її коханок на війні забитий а „rjegovna kunakara po Dunaju plava“. В моравській пісні: „měla sem sypěčka... vzala mi ho voda, voděnka z Dunaja“. В болгарській пісні весь похід весільний тоне в Дунаю.

Не треба вже аж виразно говорити, що таке часте згадуване Дуная, надає сёму имени зовсім загальне значене ріки, або й в загалі води. Такі случаи тим частійші, чим дальше зазвеніла пісня від властивого Дуная. До того, що вже поперед було сказано про польські пісні, де замість Дуная поставляються инші слова, як став, море, криниця, додає ш. автор и отсе цікаве місце, де дві назви рік одна по при другій стоять: „Kasia wleci w tę Wisłę, w ten Dunaj“, де, коли не обі назви, то бодай другу з них розуміти належить яко зовсім загальне значене ріки або води. Подібно, замість потока, вживається Дунай в моравській пісні: „Stoji hruška v širem poli, pod tou hruškou Dunaj běži“; або в словацькій пісні: „v širom poli strom zelený, pod tym stromem tichý Dunaj“, де очевидно споминка на Дунай ще живійше в памяти остається. Таку деградацію языкову отсеї страшної ріки найдокладнійше видко на сім місці моравської пісні: „převez ty mě přes tu malu Dunaječku.“

8. Приступаю тепер — каже ш. автор — до найчудійшої, и, коли поезія одно й те саме, що история людського серця, до найкрасшої и найбогатшої славянської поезії народніє, до української. В ній відграв Дунай так особлившу ролю, в ній ціле жите козака або української дівчини так різнородно з отсею рікою повязане, и я боюся, що повний образ не зовсім докладно виїде, коли б я її осібно не переглянув. Але ж те дуже дивно, що власне в Українців отся всім Славянам так дуже симпатична ріка відграв оттаку велику ролю, що перед нею всі инші ріки українські в найдальшій змислі слова, як Дніпро и Дністер, Дон и Десна и т. и. геть далеко уступаються. Мимоволі при тім згадати треба отєї слова южноруського літописця: „По мнзѣхъ же временѣхъ сѣли сѣть Словени по Днѣзевн кдѣ єсть нинѣ Оугорская земля и Болгарская. Отъ тѣхъ Словенъ разидоша сѧ по землѧ и прозваша сѧ имены своими кдѣ сѣдѣ на которомъ мѣстѣ.“ Очевидно вже тоді и невідомому авторови літописі не ушла отся тісна

зв'язь, що вяже в поезії народній Русина з Дунаєм. Можливо, що йому були відомі окрім того і казки народні, котрі споводували його взяти в свою літопись дотичне місце. Бо не здається міні, щоби він отсе в деякім грецькім або полуднево-славянськім оригіналі виглядів.

Русин, именно яко козак, нерозлучний с своїм вірним товаришем конем. Нічого не згадується так часто в українських піснях, як те, що він „на тихому Дунаєви свого коня напуває“ (Чубинський стр. 15, 25, 85, 87, 136, 268, 285, 307, 319, 376, 591, 834, 872 и т. д.). Коли б він не пив, то се дуже зловіщий знак, небезпеченство або нещасте його панови; як же ж він дійсно став нещасливим, тоді його кінь з жалю не пе, як то в одній пісні у Головацького I, 101., де коні Татарами вбитого козака в своїй новій службі не хотять пити дунайської води: „коні ж мої козацькі не пють води дунайської“. Коли ж прийдеться коневи за довго чекати, або як йому щось незвичайного лучилося, то тоді як пісня каже: „Коник випив води два Дунаї“. Козак сидить десь недалеко Дуная „в край Дунаю“ (Чубинський 38), також „іхав козак за Дунай“ (ibid. 29.) або „поїду край Дунаю“ (ib. 35). Туди веде він и свою милу: „Поїдемо у мій край, поїдемо за Дунай“ (Чуб. 48). А вона нарікає, що від матери далеко: „далась мене моя мати, за Дунай, за Дунай“ (Чуб. 537. ib. 1007). Розуміється, отся околиця зовсім неозначена; та про се нам байдуже, а головна річ в тім, що Дунай становить завжди виходовий пункт. Тут то жие козак, як він сам про себе в пісні співає: „Я Гриць козак зза Дунаю“; тут робить він своє діло: „по тім боці за Дунаєм козак сіно косить“ (Чуб. 86.), „За Дунаєм за річкою козак сіно косить“. Отсю ріку він не раз на своїм вірнім коневи перепливав, и тим то, як він раз півпливний своему коневи грозив, його продати, пригадав він йому ось такий случай: „Як нас нагнали Турки с Татарами, то як я скочив, Дунай перескочив, Дунай перескочив, копита не вмочив, ні острого меча, ні тебе молодця“ (Антон. I. 272). То само с себе розуміється, що козак всю свою симпатію до тої ріки звертає. Тим то питає він раз у його: „чом ти, Дунай, став так смутен?“ (Чуб. 948). „Дунаєк мій ціхусенький, што ти стоїш мутносенький?“ Що наконець в отсій ріці або недалеко неї козак нераз и смерті пожив, показують пісні як отся в Головацького I. 98., де с тяжкораненим „с під Дунаю“ вертають, або отся у Вацлава з Олеська (422), де найперше мати питається, як кінь без козака вернувся: „ци в Дунаю не втопився“.

9. Ще ріжнородніше повязана доля української дівчини з Дунаєм, почавши від першої стрічі з милим тамже аж до тої сумної хвилі, коли роспука після житя повного горя, повного терпіння и зради, заганяє її в хвилі дунайські, и те нераз діється, хоч постановлене не завжди виповняється.

На Дунай по воду — як и в інших славянських піснях народніх так и тут, в української дівчини коли не обовязком, то хоч позором: „Сійшло дівча на травичку до тихого Дунаїчку“ (Гол. I. 208.) и там здибає її незнакомий. Коли ж то козак, то просить в неї: „Дівчино моя напуї коня и заведи до Дуная“. (Сбор. вилн. 135.) Страшно дівчині зараз з незнакомим впускатися, тому вона йому часом відмовляє, та каже: „Як буду твоя, напою коня, ще й поведу до Дунаю, де гожа

вода“ (Чуб. 231). Та не все така осторожність у неї, тимто и поправді може зрада и наступити (Чуб. 120). Або „По тім боці Дуная я молодая гуляла“ (Чуб. 510) и батько и мати, брат и сестра надурно її просять перейти, а милий її здібує. Милий о тім дуже добре знає и тому то він виходить „до Дунаю“ (Чуб. 107.), як тільки її здібати хоче. Але й сирота, що на чужій службі, своєму панови з відтам воду носить, бо „мене пошлють по воду до тихого Дунаю“ (Чуб. 689). Подібно й в білоруській пісні жалується тяжкою роботою втоплена молодиця, що тільки-що до дому прийшла а вже свекруха: „А шлець мяне молодзицу у Дунай по водзицу“ (Шейнъ 185).

Отсі пісні найвисше поетичні, де дівчина, в наївнім завіреню, на отсю ріку жалується: „Ой вижду я Дунаю, стану подумаю, що долі не маю“, (Чуб. 214.) и вона запитується у Дуная: „За Дунаєм, за тихеньким, брала дівча лён дрібненький, брала, брала та й стелила, до тихого Дунаю говорила: Тихий Дунаю, тиха вода, на кого ж ся зостану молода“ (Чуб. 210). Там сподівається вона, після народнєго віруваня, долю зустрінути: „як піду я до Дунаю, гукну, крикну, не по малу, озоветься моя доля“ (Чуб. 463). И дійсно раз (Чуб. 602) її доля відкликається до неї, але неприязно. Так и чумак питається раз в одній пісні (Рудченко 127). „Де твоя сину доля, а чи в Сулі чи в Самарі, чи в тихім Дунаї“. Єсть народне віруване, що долю другого можна проклясти и т. и. Так одна мати, як „на Дунаю пеленки поло-скала“ дитину проклинала, и ся дитина опісля справді долі не мала. Дівчина ж хоче свою журбу з Дунаєм пустити: „Ох и я журбу, ох и я тоску на Дунай пушу, та пливи журба, пливи тоска та по всім берегам“ (Чуб. 477). В отсій ріці полоще дівчина назбирані чари-зілля. „Ой дівчино чорнобрива... зле коріння копала, накопала, понесла на Дунай ріку пішла, ой помила у воді, посушила на горі“ (Чуб. 435).

10. И тут не обходиться без злих наслідків. Тим то співається в пісні, що (Чуб. 342.) дівчина поти „через Дунай“ ходила, поки, не спіткнувшись, в хвилях не втонула. Часами її роспука отсим означається, що вона роспущене волосє на Дунай пускає: „Тихо, тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше, що начеше на Дунай пускає: пливи косо тим Дунаєм просто, задай тугу зеленому дугу, задай жалю зеленому гаю“ (Чуб. 411. Зрівнай ще ib. 275, 342—343 и Сбор. вилн. 189, де однакож гарний початок в дальшім пробігу зовсім псується). Отсему тихому співзнавцєви таємниці повіряє дівчина ще деякий знак, щоб заніо до тих, в чії руки дістатися має: так нещаслива мододиця кидає рутяний вінок у Дунай в надії, що її сестра знайде ёго та про її нещастє дізнається (Чуб. 140. Подібно у Головацького I. 297, 298). Де инде в тій самій пісні послугується онущена, нещаслива дівчина уткою: „Пушу ж я утку по тихім Дунаю, илини, илини сива утко, де родину маю“ (Голов. I. 256). Таку пробу хотів и невірній зробити, що на чужині її добром живиться та посліає утку з брехнею до дому (Голов. 274.), але правда утку випереджує. Щось подібного и в білоруській пісні (Шейн. 202.) и в словацькій (Storn. mat. slov. II. 50.) де Дунай невірність виявляє.

С коханя дівчина й втопилабся в Дунаї. Зрівнай ревну пісню у Чубинського 282. Н. 556, де кажеться: коли б вона знала, що всі

люде такі нещасливі, то тоді б вона не нарікала; а коли ж тільки вона одна, молода дівчина, тоді б вона в Дунай кинулася. Тоді напам'яє її голос, щоб не грішила, своєї душі не губила та питає, кого вона так вірно любить? Вона замовчує ёго имя бо то могло б эле бути, вона каже тільки: що буде сліди свого милого листками накривати, щоб вони рососою не припали, щоб горобці їх не затерли, щоб другі дівчата ёго не любили. Або отся люба пісня Н. 620. *ibid.* стр. 314—315:

Зелененька дїбрівонько чом не гориш, тільки куришся?
 Молоденька дівчинонько, чого плачеш, чого журишся?
 Ой як би я сухенька, я б горїла, не курилася:
 Ой як би я за ним була, не плакала б, не журилася.
 Чого ж тобі, козаченьку, з далека та дивитися,
 Лучче мині, безщасної, у Дунаї втопитися.

Зелена березонька, чого похилилась?
 Молодая дівчинонька, чого зажурилась?
 Як березі не хилитись, вітер повиває,
 Як дівчині не журитись, милий покидає.

Зрівнай у Чуб. 558, 762, та білоруську пісню у Шейна 233—234 де невірним милим покинута дівчина з жалю у матері питається: „Ці ти моя матулинька, у край Дунаю не ходила? Чому миня матулинька у тихій Дунаї ня утопила?“ А мати дає оттаку наївну відповідь: „Утопила б, дзїцяцїнка, да боялась бога, я не знала дзїцяцїнка, што твоя горкая доля“.

И инше горе людського життя в українській поезії дає часто дуже вимовний вираз отсій мислі, в хвилях тихого Дунаї відради шукати. Так в Голов. I. 275. нещаслива замужна молодиця каже: „ходила я по водоньку до Дунаю, до Дунаю и там роздумувала над своєю нещасливою долею та й питається в матері, чом вона її ще дитиною в воді не втопила. Иншим разом стоїть оттака нещасна над Дунаєм та й каже: „стоїть Дунай тихо, рада бимся утопити, та буде души лих“ (Голов. I. 300). Невірність, в ріжних постатях на яв виступаюча, може й дійсно до смерті в Дунаю привести. У Чубинського (60, 167, 426.) розказується, як козак, порадившись с своїм конем, що робити має, чи до милої лист писати, чи самому поїхати, несподівано на її подвіря приїжджає и там застає воє в найбільшій строю. Тее вважає він за знак невірності и: „взяв милий милу під біленькі боки, пустив милу на Дунай глибокий“. Отсі слова зовсім так як и в польській баладі: „a wziął ci ja ran Katowaki za boszki, wzrusił ci ja w Dunajczek głęboszki“ (Kolb. 161). Коли ж про тожсамість звороту не ма що сумніватися, то очевидно треба в українськїм оригіналі глядіти. В одній пісні (Чуб. 367.) хоче дівчина скорше утопитися, як нелюба полюбити; зрівнай також *ibid.* 162. и в в Антон. 313. де брат, хоч він свою сестру и дуже любить, зовсім не жаліє, що вона скорше в Дунаї втопилася, як нелюба любою стала.

Повній чувствительності, пребогатій поезії українській те властиве, що нещасте в коханю навіть козака до подібного распачливого кроку доводить, як отсе пісні у Чубинського 256, 169, 377, доказують.

В білоруській пісні (Сборн. вилн. 228) вже материнська нагана, що син взяв собі негідну жінку, доводить до того, що він в Дунаї з жінкою розлуки шукає: „розженюся, Дунайчиком обернуся“, а вдова, що прийшла на Дунай воду брати, розмовляє з Дунаєм, котрий представляється якої її муж.

Властиво и тут рішається мати свої діти на Дунай пустити — але з якою ж то поезією представляється! (Зрив. Чуб. 889, 921—922. Шеиня білоруські п. 258). Всюди розказується чудний випадок, як одна вдова двоє своїх дітей на Дунай пускає з отсими незвичайно ревними словами: „Тихий Дунай не гуди, моїх діток не згуби, а ти жовтий пісочок годуй моїх діточок, а ти бистрая вода моїх діток доглядай, а ти густий очерет вари дітям вечерять“. Але показалося опісля, що після 16 літ оба сини при житю осталися, с своєю матірю и сестрою поженилися!

Попри всім отсім незрівнано більшим багатві української поезії народній проти західнославянської майже ніде не здибаємо отсих історій про забійства, що в словацько-моравсько-чеських и польських піснях народніх так широко росширилися, и, як уже висше сказано було, нічого правдиво славянського на собі не мають. Про ката, шибеницю и т. и. нема и згадки або як и лучається то тільки виімкове в піснях новішого твореня; н. пр. у Чуб. 890 есть така пісня, що нагадує нам західно-славянські баллади про убійство дітей. Правдиво по славянській представляється отсе в инший спосіб. У Голов. I. 335 приходить „Марисейка“ з дитиною на руках, очевидно не правого, перед батька-матір: Батько й мати відправляють її через свій гнів с страшною парадю: „А у Дунай, Марисейко, у Дунай, сама собі Марусейко погуляй“, але милий каже, щоб вона дитину годувала и ховала. Подібна пісня в Сборн. вилн. (13—14), де дівчина над Дунаєм з невольством стоїть та до Дунаю промовляє: „Дунаю мій тихесенький, синочку мій малісенький, чи мні тебе годувати, чи в Дунаю поховати; поховавши від бога гріх, годуючи від людей сміх“. Козак, що тиї слова зачуває, радить дитину годувати, и прибоіщее сам коліску колісати (Чтенія моск. 1866. III. 726). Там вже плине дівчина Дунаєм, батько й мати не хотять її ратувати, а милий ратує.

Цікава одна пісня (в Голов. I. 90.), де дуже знакома казка опетизована. Се казка про тую дівчину, що цареві приобіцала сина з місяцем и зорями вродити; а як тее дійсно так сталося, свекруха викрадає сина, а натомість козла підкладає. А злая баба взяла сина и „в Дунай го втрутила“, опісля зведений та розгніваний цар те ж саме й невинній дівчині вчинив и „як ей в Дунай втрутив, аж ся Дунай змутив“. В казці, де звичайно на місцевість не зважається, не згадується про Дунай; а пісня взяла повід й сюди впровадити відому ріку славянської поезії народній.

Наконець мушу сказати, що українська дівчина, не то що готова за милим, як він в небезпечності, в Дунай кинутися, хоч би вона там и втонула (Чуб. 378.), але, як її милий с кохання-горя де инде згине, то вона хоче ще ёго кості позбирати и (як у Чуб. 245) „на тихім Дунаю переполокати“, (ibid. 297.) „у тихім Дунаю попереживати“.

11. Попри так частім вживаню Дуная в славянській поезії народній, о чім досить ясно свідчать до тепер наведені приклади, було то дуже властиве народній, завжди живій фантази послугуватися Дунаєм, мов арабескою, при укладі пісень т. є. при отсих ситуаціях, що так часто, яко вступи в славянських піснях народніх вживаються; або при порівнянях и метафорах оказується надзвичайний потяг до Дуная. Я наведу с того тільки дещо, бо вже в попередніх прикладах єсть богацько такого, що також так розуміти можна. В українській пісні співається: „Ой по морю, та по тихому Дунаю плавала біла лебедина“ (Чуб. 957., зрівняй Голов. I. 194.) „плили лебедоньки по тихім Дунаю“, и (Чуб. 151.) „білая лебедина тихий Дунай сколотила“, або: „підлетіли білі гуси з зеленого гаю, збили збили, сколотили воду на Дунаю“, (Чуб. 286. також *ibid.* 354. 537). Інша українська пісня розпочинається оттаким описом: „Ой за гаєм там Дунай тихенький, на Дунаю явір зелененький, під явором козак молоденький (Чуб. 337). До того прирівнай: „над Дунаєм явор, під явором коник, на конику козак (*ibid.* 727). Дівчина хоче про свої два брати говорити и розпочинає оттак: „Там над Дунаєм сидить два голуба сивисеньких, там єсть у мене два братчика“ (Чуб. 917). Гарний вступ в одній білоруській пісні: „Чароная калинка уся на Дунай схилялася“ (Шейнъ 223.), а до того паралельне місце (там же 342). Пісня буковинська (у Голов I. 226.) починається: „на тім боці Дуная чобан вівці корня“, а угорсько-руська оттак: „Плавають рибочки по тихім Дунаю“, (Чтения моск. 1866. III. 703.) порів. (Чуб. 189): „У тихому Дунаєви шука риба хвилю гонить“.

Нераз вживається такий самий опис ситуації и в поезії інших славянських народів. Так н. пр. в істрийській поезії народній: „Zgastlaj' jabučica skraj vodice hladna Dunaja“; або: „pisanu tičica visoko letala, ča i'više letala to j'sire gledala na mutan Dunaj, na mutan Dunaj do devet divojak“, и так дуже часто. В хорватській пісні: „Devojčica na Dunaju prala“; або в болгарській (Дозонъ 98.) „Дафинка рано ранила, на Дунава платна да б'ля“, а ріка забрала її с полотном, отсе бачить молодий Микола й рагує її; — ся пісня здається весільна.

Лучаються також порівняня и прості и убічні з Дунаєм, або діями, що на Дунаю. Сміх дівчини порівнується з розливом Дуная: (Чуб. 201.) „Як вона засміється, мов Дунай розліється“, а в Голов. (II. 207) каже дівчина про свою уроду: „Бо у мене врода як в Дунаю вода. Тим то про дівочу красу співається: „панянська краса — в Дунаю ся прала“ (Голов. II. 178. Чтения моск. 1866. III. 681). Дівчині без кохана минає молодість як вода в Дунаю: „Дунаю, Дунаю, ти тихенько плинеш, молодости моя ти мі марне гинеш“ (Голов. II. 232). Подібне порівняне там же 263, зазуля летить у гай, та каже, що вона в тихім Дунаю піречко згубила: „як тому сивому пірци на тихім Дунаю, та так мені молоденькій та й у чужім краю.“ А дівчина любяща волю, каже: „по том я си погуляю, як та рибка по Дунаю“ (Голов. I. 130.), або: „а я погуляю, як б'ляя лебедочка по цихомъ Дунаю“ (Шейнъ 276).

Щоб метафорично виразити те, що ніколи не станеться, вживається також ситуацію з Дуная взяту. Так (у Голов. II. 55.) щось немож-

ливого виповідається оттаким описом: „возьми сестрице білий каменець, білий каменець, лехкое перо, та пусти ёго во тихий Дунай; як білий каменець на верх сплине, лехко перейко на спід упаде“. В одній болгарській пісні те, що неповинно бути, між иншим бесідою Дуная узми-словляється (Доз. 95); там єсть цілий ряд оригінальних проклонів, котри ми мати дочку проклинає.

12. Наконєць приходить ще оден случай уживаня того имени, дуже важний, а имено тої, що Дунав-Дунай приходить в обрядових піснях. Тут розумію я такі тексти, що при певних народніх святкованях типично співаються. А що и в оттаких піснях Дунай не рідко вживається, можна буде вже с прикладів пізнати, що я понисше подам. Тільки ж помічні мої жерела в отсім взгляді тільки дуже неповні. Вірного етнографичного материялу ми так небагацько маємо, а ті зборники народніх пісень, що дотепер є, не все так повидавані, щоб можна ними з отсего дуже важного становиска користати. С поміж багацько прикладів наведу тільки оден. В році 1874. вийшов в Петербурзі дуже великий том українських пісень народніх, як надпись показує, під наглядом пана Н. И. Костомарова, вк. 8^о, 1200 сторін. В отсім томі знаходяться пісні, що відносяться до: коханя, родини, громадських відносин и гумору народнєго. Був же ж котрийсь з видавців так нещасливий, коли б ще й сильнішого виразу не ужити, що на таку дивовижню думку вшав, и отсей скарб пісень, замість в конкретній постаті, з докладним наданем всіх, проводжаючих обставин подати, впорядкував після „идей“, які після ёго погляду в них пробиваються. Отсі „идеї“ — то поправді дуже нещасливі идеї! Хто то такий був, то був, а все ж надійсь, не пан Н. И. Костомарів сам захопився тому винайденю, надати таку вагу, що б опісля слідом за собою ще й другого й третєго потягнути, над чим би в интересі умітності студіюм треба дуже жаліти. Замість сказати нам, при якій опосібності, в який час, як, ким и т. д. отсі пісні співаються, убрано н. пр. пісні любовні після їх змісту от в які насильні рами: 1. Коханє дівчини. 2. Коханє хлопця. 3. Звідини хлопця до дівчини. 4. Згода батька-матері. 5. Щасливе коханє. 6. Убожество. 7. Відносини до ворогів. 8. Боязнь перед родичами и славою. 9. Недостача взаімності. 10. Нещасливе коханє. 11. Розлука. 12. Втрата дівочої слави. 13. Роспука. 14. Убійство дитини. 15. Слабість и смерть. 16. Задрість. 17. Невірність. 18. Чари. 19. Забійство. 20. Отроїне.

Таким чином я тепер не годен знати, скільки с помежи повисше наведених прикладів взятих из сеї книжки належить до обрядових пісень, через що вони могли б зовсім инший змісл набрати, як то я їм надав. При обрядових піснях задача найважніша, але заразом найтяжша, тая, щоб зміст пісень проводжаючих певну обрядову дію привести в рациональну звязь з дотичною урочистістю. Багато, а навіть найбільше пісень, що нині по весілях и инших народніх святкованях співаються, здається зовсім не показують оттакої звязі. Треба ж нам подумати найперше над тим, що ми рідко коли зможемо, після етнографичнєго материялу до тепер назбираного, означити при якім спеціальнім актї обряду пісня співається, а по друге, що без мозольного критичного студіюм, — до котрого до тепер ще ніхто не піднявся,—

не можемо означити, о скільки так поодинокі акта дотичного обряду, як и тексти пісень при тім співаних, с протягом часу змінитися могли. А що первістно була звязь, було символічне указане змістом пісні на те, що властиво в дотичнім святкованю діялося, о тім не треба б сумніватися. Ва, то ще й тепер бодай відчасті доказати можна. Я ограничаюся тут на споминане Дунаю. Вп існях весільних лучаються описи, що дівчині грозить небезпеченство, в Дунаю втонути: тут ще видно тую звязь, відношене до положеня молодої, котра з батьківського дому зрабована бути має: „Пшла дівойка долов Дунаєм, Дунаю гей Дунаю, море Ганусю зоре, біжить коло ней татцейко еї: Подай мі татцю свою ручейку, най я не тону в Дунайчейку“ (Голов. II. 80. зривн. ib. 161). Ще докладнійша и повнійша отся звязь в отсій весільній пісні: „Як в неділеньку рано море оя розиграло, не море ж то грає, но Мариня потопає, Мариня потопає, батечка прокликає: батеньку, голубоньку, не дай мі загинути, в тім Дунаю потонути.“ Батько відповідає ляконично: „не хотіла сь мя слухати, не буду тя ргувати“. (Чтенія моск. 1866. III. 659).

В инший спосіб вживається Дунай в весільній пісні, поданій у Лелембовського (Lud polski, jego zwyczaj, zabobony, Warszawa 1830. стр. 96.): як молодій косу розчісують співається тоді у Русинів ось така пісня: „До Дунаю стеженька, куди бігла Ануля, над Дунаєм стояла, с коси росу чесала; ой опадайте волоси, коло моєї коси, падете не тонете до батенька плинете, нех' батенько знає, за кого мене дає“.

Як же ж идуть молоду брати, тоді співають (Голов. II. 123.): „Чиі то бояре краєм Дуная грали“, а в болгарській пісні, вижидаючи весільного походу, співають молодій: „Пшла мома копринна мрежа, из фьранна по в'їла Дунафа, оуло ила рика златокрила“ (Милад. 465). В білоруській пісні (Шейнъ 365.) метаморфічна хіть, з якою молода надходячого молодого виглядає, отгим виражається, що вона приобіцює: „Я твоих конякоу напою, на ранней росі у оусі напасу, на цихимъ Дунай напою“; а в польській пісні, що молодій на послідню ніч в родителейькім домі співається (Kolb. II. 56.), чотири брати казали своїй найстаршій сестрі собі обід на зелене болоня винести, и поки вони обідають, вона мусить їх коні по зеленій вільшині водити и от: „konie wodziła, w Dunaj skoczyła, spotu nie utraciła“. Отсі слова аж тоді зрозумілі, як возьметься скільки висше наведених прикладів и яко мовчазну попередущу звязь поставиться. Але тут вся вага падає на „spotu nie utraciła“ и для того всё инше тільки вказане словами „w Dunaj skoczyła“.

Часто згадується вінок, він Дунаєм то припливає, то відпливає. На вінкоплетинах в молодій співають (Чтенія моск. 1866. III. 657): „Ой різко — берегом Дуная приплила, у Марусі на столі освіла“. Там же ж (стр. 628.) читається дівчина в вінка, на що він її здався: „нущу на Дунай — поплине.“ Цікава в тім взгляді пісня весільна (у Голов. II. 85.) ось такого змісту: ходить павич пишно, губить піря, дівчина збирає й плете з него вінок, вкладає собі на голову и йде по воду. И зривається вітер та скидає вінок „в тихий „Дунаець

Після Ербена 339 опівають дружбі, як він молоду с помежи дівчат виводить та молодому завести хоче, и ставлять оттакое жадане:

„vystav nám most pojedem přes Dunaj ale at' je hustý, aby nam nevěsta ne prorala“. Подібно в одній українській пісні (Голов. II. 644) „Через Дунай глибокий лежить явір широкий“ и просить Бога, щоб через той явір неначе через лист, дружба щасливо дари, для молоді призначені, перевіз.

Вже з отсих пару прикладів видно, що и в піснях весільних улюблений Дунай завсіди на ново повертається. Хоч я всіх отсих пісень ще не пояснив через поставлене їх в отсю звязь, то все ж гадаю, вже й тепер вивісти можна, що и тут в уживаню Дуная не ма нічого митологичного, нічого від инших припадків де Дунай вживається принципно відріжняючогося. Бо де як де, а власне в піснях весільних вимагається патетичного, гіперболичного опису людей и їх окружаючої природи. Все повинно в велику державу перенестися, а весільні члени величаються виразами: цар, цариця, князь, княгиня, боярин, боярина и т. д., и де ж пристав би „Дунай“ так добре, як не до такої ситуації.

И в гуморі народнім, що при сій спосібності обявляється, відграє Дунай свою ролю. В одній білоруській пісні оповідається ось така история (Шейнъ 292.): Він и вона н. пр. Василь и Галька, сидять на горі и запитуються загадуючи собі загадки. Вона питається: чи ти знаєш Василю, що я знаю, що о різдві рожа цвила? Він відповідає: хто там був, Гасько, той знає. Я була там, каже вона, и я вплела собі вінок и ходила в нім на весіля. На тее каже він: чи знаєш ти Гасько, що я знаю, що о святім Петрі Дунай замерз?—Хто там був, Василю, той знає тее. — Я там був, каже він, мого коня поїв, мій кінь пив, розбивши копитом лід. (Зрівнай мало не те саме тільки не яко пісня весільна, у Безсонова: Білоруські пісні 21.)

Більше прикладів з білоруських пісень знаходиться ще в етнографичнім Зборнику (Этнографическій Сборникъ часть III. 93. 95. 100. 206. 212. 213. 226. 230) — найбільше в обрядових піснях з губернії Гродненської и Виленської.

Також и в инших піснях, що в часі певних святковань співаються приходять Дунай. Порівнай Вука живот и обичаји српскога народа 12—13, Миладиновича зборник болгарських пісень 487; Головацького Русалка дністровая 36. 43. и малоруський Зборник (дотепер приступний тільки в „Чтеніяхъ въ Имп. Обществѣ при Московскомъ Университетѣ“) II. 18. 33., Шейна зборник білоруських пісень 103. 455; Sbornik словацької матиці II. 62. и т. д.

(Конецъ буде.)

МОІ ХУТОРНІ СУСІДИ.

(Листи з України.)

Живу я собі в хуторі над самісенькою Сулою: з одного боку річка, з другого гай; с третєго поле, а с четвертого сад; за садом луг, роскинувся зеленим килимом, так що и оком не сягнеш. Серед

лугу стоїть височенна могила. Рай тай годі!... хата у мене тепла, просторна, дружина люба, привітна, молода; четверо діток, — наче утята так и вються коло мене, та коло нені. Любо и весело! Усего у мене доволі: борошном — аж трещать стуги; в засіках повно усякого зерна и немолоченого хліба в снопах — дві клуні. А товару, овець, свиней, усякої дробини — без ліку.

И щож то за диво, що я живу собі, та Бога хвалю, „начальство“ дякую: ні об чім не думаю, ні про що не гадаю. Та й про що ёго гадати? В политику я не вдаюся, та й не наше то діло — оце — раз; а в друге знов яка там у нас в Роснії є политика?... а коли вона й справді єсть, дак се, кажу ж, діло „начальства“, а не наше. На те Бог и начальство нам дав, щоб воно про всіх побивалося, про все думало.

За теж то й добре у нас жить! тихо, спокійно; зараз видно, що у нас благодать божа. Одно діло — тиша й спокій через то, що ми ні про що й нічого не думаєм и не гадаєм, а друге діло — те, що у нас на все и про все єсть закон и начальство. Начальство за нас и думає; а коли хто з нас и захоче сам думати — закон сего ж забороняє! Думай, мов, що хоч; крути мозгом, коли там жуки завелись; тільки мовчи, нікому своїх думок не благовісти. — Мовчки у нас на Полтавщині добре жити и можна, не то що один вік, а хоч сто, прожити, так ніхто до тебе й пучкою не доторкнеться. А коли ти чоловік богобоязливий, що неділі іздитимеш до церкви, да ставитимеш свічки, подаватимеш на часточку, правитимеш молебні и акафисти, так будеш ти першим чоловіком, и пан-отець тобі проскурку піднесе, и на покуті посадить; и становий перед тобою шапку зніме и колятор, як стрінеться, кивне головою. Одно слово: всі пануватимуть, бо всі знають, що ти віруєш у Бога; боїшся „начальства“ и мовчиш, значить живеш по закону.

Звістно инче діло, коли у тебе з нечевя заведуться чмілі у голові, станеш ти заходити у голову, верзти нісенітницю про якісь там права, або про якусь „свободу“ або про ту „политику“; ну тут уже з разу видима річ, що ти переступив через закон, не поважаєш „начальства“, ну за се тебе зараз раба божого туди, куди „Макар телят не гонить“; на прохолодку значить... Там тебе зберуть добре; швидко розуму навчать и чмілів витиснуть. Так хтож тут винен? своя дурна голова! не даром же сказано, „помовчи язичку — кашки дам“, не хотів мовчати, — ну й нічого нарікати! Звістно: язик чоловікови ворог з роду віку...

Мовчки — Господи! чи у нас же ще не життя! Мовчи та живи себе, роскошуй по уподобі! и нігде, нігде в цілому світу нема такого

безпечного життя, як у нас в Полтавщині; бо нігде нема такого порядку, як у нас! — я хоч собі и хуторянин, а бачив таки, світу до волі; був и в Німеччині, бачив як живуть и Французи; ну и щож? Гомонять вони багато, и на улицях, и на майданах, и в готелях такий гомін стоїть, що буцім у нас серед ярмарку, а користі с того ні на шаг; тільки дурна робота язика. Зовсім не то у нас: у нас усі мовчать, говорить само „начальство“; за то у нас и порядок] єсть: куди глянь так порядок. А де порядок там и тиша и спокій и благодать божа; там и убожество не страшне чоловікови.

Не казатиму вже про себе, а от приміром сусіди мої, люде прості, аж геть то убогі, а живуть собі гарненько; бо знають що у нас базікати не можна, у нас порядок такий, що хоч що, а мовчи. А те убожество здорово добирає моїх сусід. Ось послухайте. Живуть вони собі на отшибі хуторцем, десять хатинок, десять и сімей. Хатки всі вербові, хоч и не давно збудовані, вже після волі (1862 р!) а вже вспіли попідгнивати, — верба, знаєте самі, дерево погане, тільки на ночви, да на корита й годиться; ну, де що робити, не самі вони строїли, пан за для них строїв, так, звістно, аби дешевше. Колись вони жили на Засулі, як були ще крепаками, а ото як виїшла воля, так пан и переселив їх сюди.

Під ґрунти дав їм земельку — так собі, низовану, а під пахатъ так таки сама пісковина. От же живуть люде и мовчать. В отсих десяти семьях 35 душ: робочих з 16 літ до 60 чоловіків 8, а жінок 10; а останні 17 душ або малеча, або каліки, або старі такі, що не здужають и по хаті перейти. На всі десять сімей землі під ґрунтами и городами 5 десятин; а під пашнею 20 десятин. Ні гаю, ні сінокоосу, ні вигону нема; дрова приходиться красти, — бо купити ні за що; сінокоси беруть с четвертої копиці у мене, себ — то мені три копиці сіна, а ім четверта, вони самі вже її покосять и погребуть и привезуть міні, од кожної семі два косарі, три гребці, два женці и чотири молотники. Трошка сутяжно на їх, та хіба в їх руки куповані! свої... От оброку так багато платять; за ґрунтову землю 25, а за пахатну 50 карб. що року. Тепер же полічити, яка їм користь с тої землі. Що року половина землі толокує, а під хліб йде тільки 10 десятин; 3 під ярове а 7 під жито. Беріть щоб впорать, засіять и заволочить десятину під жито 4 карб., насія 10 пудів 3 карб., та зжати, звести и змолотити 4 карб. — всего виходить $11\frac{1}{2}$ кар. — В добре літо уродить на десятині 7 кіп, копа дасть як доброї жмені, 6 пудів, значить з десятини 42 пуди; нехай буде висока ціна 35 коп. за пуд, так вийде 14 р. 70 коп. а ярову десятину треба класти на половину — себ-то 7 карб. 35 к. Тепер считайте с семи десятин жита, оттам буде 102 карб. 90 коп.;

та з ярової 22 карб. всего загалом нехай 125 карб. Положимо ще солону и половину; згонини и збоїни 10 карб., буде 135. Відсіль викиньмо оброку 50 карб. та на оранку, сїйбу, насїне, жнива и инче 89 карб. зїстається на бариші пять карбованців... Се б з них и зодягтись треба, и обуться и світло купити и подушне заплатити и всякі одбутки и на волость и на церкву и попу... А на всі отсі видатки немало треба: ось поражуйте лишень. Подушного за 15 душ 30 карб. земських, 12 карб. на волость по карбованцю з двора 10 карб., попу на сповідь, молитви и празникового по карбованцю з двора; на церковного сторожа стількож; от и ще 10 карб. всего виходить з десяти дворів 72 карб. А де їх взять?

За те ж и голі вони, Боже мій які голі, наче Адам був у раю! Слухайте, що вони мають. З десяти хат у двох єсть сїни и хижі; такі дві хати коштують 150 карб. новими; пять хат у котрих не ма хиж— 250 карб., а три хати без сїней по 40 карб. — 120. Дві клуші 60 карб. десять хлівців 100 карб. Отсе и вся у них будівля. Гляньмо на худобу. У всіх десяти дворах 6 волів, 3 назімки, 6 коров, 4 телиці, три кобили, десять овець и 12 свиней; на гроші се все коштує найбільше 550 карб., нехай хоч и 600. Увесь хатний и подвірний скарб можна справить за 100 карб. Положимо ще за ґрунтову землю 500 карб. а за пахатну 400, то всего на все вийде на гроші найбільше як на $2\frac{1}{2}$ тисячи карб. а платити с сего добра приходиться що року 150 карб. Порівнаймо тепер с тим, що я плачу. У мене всієї худоби на 50.000 карб., доходу маю 5000 карб. а плачу що року на всі казенні и громадські видатки 202 карб. $47\frac{1}{4}$ коп.

Видима річ що жити моїм сусідам сутяжно, одже живуть собі, бо мовчать и ніхто не займає; бо у нас все порядок, усе по закону.

А почне чоловік базікати, верзти те, та се, тоді — конечно, йому утруть носа. От приміром другий мій сусіда Петро Шкарбон, вчився він в університеті, не довчився до кінця, приїхав на батьківщину господарювати. „Я, каже, по своєму поверну діло, нові порядки заведу.“

— „Поможи Боже“, кажу я йому.

— „Покіль там Бог допоможе, а треба щоб ви допомогли“, — се б то я.

— „А я чим допоможу?“ спитався дивуючися.

— „А ось чим: навкруги вас люде знають и вірять вашому слову: помогіть мінї вговорити їх, що б у Гарбузині (село біля мого хутора) шинок знищить“.

— „Се добре б діло було“, кажу; „та чи послухають мене?“

Поговорили ще та й розійшлись; я й забув собі, коли ж так тяжнів через чотири приїздить до мене піп з Гарбузина. Слово по слову, та й каже:

— „Чи чули ви, що проповідує Шкарбон?“

— „Що б шинку не було?“

— „Еге, еге! а чи знаєте чим се пахне?“

— „Ні, не знаю, кажу, а чим?“

— „Се значить против царя йти!“

Я так и обмер во страху! побілів наче крейда, да швидче за друге.

— „Що чуто про Сербів, та про війну?“

Як ось тижнів через три прибігає до мене Шкарбонова жінка, распатлана, засапалась, аж дух переводить... прибїгла, та прижогом бух на ліжку, та як закричить несамовито:

— „Лишенько! Лишенько! ратуйте ж мене! пропали ми!“

Я перелякався, та до неї: „що таке? пожежа чи що?“

— „Ні! не пожежа, Бог милував, а гірше!“

— „Що ж таке? не здужає хто може?“

— „Гірше! Петра мого повезли в Вятку!..“

Я так и похолов, так и онімів... „Отсе так думаю! що коли б и міні того не було...“ Думаю собі, та хрещуся, аж біля воріт дзвінок: дзень... дзень! — зирк в вікно!.. Господи! й тепер страшно згадати!.. становий іде!.. „Се ж він, думаю, певно на мою душу“, та швидче в другу хату, та навколїшки перед образом, та молитву читаю: „союзом любви звязаний...“ — трошки полекшало.

Входить становий, здоровкається а на міні й виду не ма; трушусь, наче в вімку на морозі... Сіли, перекидаємось словами: се та те, а опісля становий й питає мене:

— „Чи ж знаєте, каже, що думають Величківці?“ (се б то — ті мої сусіди — старці, про котрих я говорив вже).

Здвигнув я плечима, глянув на станового, а він так и пронизує мене поглядом.

— „Ні, кажу, не знаю... Та що вони думають!.. де вже ім думати; певно, що нічого не думають“.

— „Добре коли б так було... а як ні? От порадьте, яким то побитом завіритися міні, чи думають вони що, чи ні? бо, може чули, той Шкарбон пускав тут жучка, так коли б за ним не вдарилися „Величківці“.

— „Що тут радити, просто послати за ними, щоб прийшли сюда, та й спитати“.

— „Не скажуть правди“.

— „Міні скажуть... тільки ви сховайтесь у другу хату, щоб вас не примітили, а коней поставте у клуню“.

Так и зробили. Прийшли Величківці. Я до них:

— „Отсе, кажу, треба нам за випас домовитись на те літо; так як ви думаєте?“

— „Ніяк, пане, не думаємо; як скочете, так воно й буде; нічого нічого не видумаєм.“

— „Ага! а чи чули ви що нас межують?“

— „Чули, пане.“

— „Що ви про се думаєте?“

— „Нічого, пане, не думаємо; як начальство звелить, так и буде.“

— „Доведеться платити...“

— „Воля начальства...“

— „Знов чутка ходить, що прибавлять подушне; рекрутчина буде в двоє?“

— „На все воля начальства“.

Так про що я не доводив речі — на все мої Величківці одно: „воля начальства — а нам не про те гадати — то не наше діло.“

Заспокоївся мій становий.

От — тепер и мізкуйте кому у нас краще жити, чи тому, хто лементує, чи тому, хто мовчить?..

До другого разу.

Вакула з Лубен.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Руський театр народній. Від 24. Грудня м. р. представлено на нашій сцені: *Дон Цезар де Базан*, або Тайни Мадриту комедиодрама в 5 діях, — *Назар Стодола* Т. Шевченка и *Москаль-Чарівник* И. Котляревського — *Сватане на Гончарівці* Г. Квітки (на користь академічних товариств) — *Верховинці* Корженівського (на користь убогих учеників) — *Поломане* (Схиблене) *життя* драма в 5 діях з російського — *Два Злодії* переклад с польского Гриневецького — *30 літ життя шулера* з французького, — и *Підгір'яне* И. Гушалевича, котрими закінчено ряд представлень (21) руського театру в Львові.

До найбільше удачних с тих представлень так що до самого предмету як и сценичного представлення належить зачислити: *Поломане життя* драму Н. Чернишева перекладу М. Кропивницького, *30 літ життя шулера* и *Москаль Чарівник*. Н. Чернишев доторкнув у своїй драмі дуже важного и интересовного питання схибленого життя між чоловіком и жінкою. Сама драма носить на собі нестерту ціху російського, городового життя и виявляє місцями такі погляди на жінчину и її становиско, які властиві тільки російському народови (Шляхон

Делякторський у своїх моралах Марії Павловні, Ольга Петровна у відношенні до Делякторського и т. д.). Через те віє с цілої драми иноді духом не свійським, а хоч характери здійснені вірно з життя и с цілої штуки пробивається ясна тенденція автора вказати всі хиби и сумні наслідки знівощілого життя між чоловіком а жінкою, мимо того не можемо вважати розвязки цілої драми яко належитого рішення питання нетотного життя супружнєго. Ніякою нечестю несплямлена постать Демченка хоронить єго вправді від закиду, що він виключно завинив погіршене життя своєї жінки Марії, але єго бездільність, брак зміслу для належного життя домового, в котрім могла б знайти жінка своє вдоволене и щасте, недостача енергії и властивих приміт мужа-доматора, представляють розвязане штуки (поворот Марії до свого чоловіка и її поправу) троха дивовижним, и більше заслугою самої жінки, її незавмерлого материнського чуття, диялектики Делякторського, аніж єго власним ділом. Крім того сама драма написана в дуже повістярськїм стилю, задля чого слухачі більше чують слів, моралізованя, описуваня, а мало бачать правдивої акції. Особливо перша дія ростягла в розмовах, мало висвічує причину схибленя житні Марії Павловни и не дає доглянути властивої генези домового рострою. Мимо тих похіб позістане ся драма цінним набутокм репертуару нашого театру розбуджуючи у публіки інтерес для питання, котре ворущиться по тисячннх семлях и ставляючи жіноче питанє на видівню сучасної дискусії прилюдної. П-на Марія Романович в ролі Марії Павловни розвинула цілий засіб артистичного студіюм жіночого серця у всіх єго стадиях и наглядно оживотворила всі чутя, цілий психичний процес жєнщини від її упадку до поправи. П. Гринецький (Демченко) дуже вірно пійняв мисль автора и представив нам дійсного Демченка з єго приголомшєним духом и нерішчєстю, з єго добрим серцем а недостатчою енергії и єнеохочєнем до життя, так що ролю Демченка належить зачислити до найлучших роль п. Гринецького. П. Душинський (в ролі Делякторського) був в своїм елементі; але п-ні Стефуракова була слабою тінею Капустихи. Добре віддали свої ролі п. Ляковський (Щирецький) и п. Людкєвич (Миколай син Капустихи) и п. Ляновська (Ольга).

Брак місця не дозволяє нам розберати инші представлєня.

Мимо того, хоч коротко, годиться віддати повне узанє нашим передовим артистам и піднести старанність, очевидний поступ и розвій переважної часті наших молодих сил сценичних. Прирівнюючи сєгорічнї представлєня с тогорічними з задоволенєм можемо сконстатувати значний розвій нашого театру и сподіємся, що при більшим як досі уділі нашой публіки и за підмогою наших писатєлів руський театр народній під дирекцією п. Т. Романович стане важним фактором розбудженя нашого життя народнєго. Виділі руської Бєсїди повинен всіми силами старатись, щоб піддержувати розвій нашой сцени, збогатити репертуар театральний и уллучити гардеробу, дуже ще недостаточну, а наша публіка, сподіємсь, здвигнється с своєї рівнодушності и подасть можливість привести наш театр до властивого призначєня. Працюючи наше товариство театральне сердєчним: Спаси Віг! жичимо нашому театрови як найлучшого поводженя на провинції и звиваємо всіх наших Родимців до піддержаня сєї інституції народнєї.

Наші хиби!

З новим роком мимо волі повертаються гадки у минушість, ще раз переходить перед нашими очима цілий ряд подій годового житя, наче в однім образі являється наша діяльність, віддалена від нас а передана минушості — стає перед судом нашим и перед судом исторії. Судії над нами самими розбираємо наші власні діла, входимо в себе самих и питаємо нашої минушості о нашу будучність. За нами доконані події, сповнені або заведені надії, о оден рік старший досвід, одна доконана епока нашого житя, проба нашої витривалості и нашої живності. А коли побачимо, що не всі наші надії сповнились, не все те сталося ділом, що думкою зродилося, не всі перепони усунені, що давили наше житє и наш поступ, — тоді шукаємо причин, способів поправи, нових надій нового року и нового житя.

Так переходячи нашу тогорічну минушість могли б ми вправді не одним потішитись здобутком, не оден виказати факт, що ствердив наші бажання и надії, не одну побіду, що вінчала наші труди. Литературна діяльність наша значно збільшала від минушого року, нові цвіти словесні прокинулись на галицькій ниві, молодіж наша зєдналася в патріотичній праці народній, наше сторонництво зєднало собі узнанє навіть самих пристрастних ворогів, наші гадки засягнули ширші круги досі нам чужі, обоятні або й ворожі, противники наші засипались новими руїнами свого упадку, а живність народній ідеї оживляє думом згоди, єдності и праці патріотичної нових діячів-робітників.

Мимо того вважаємо шкодливим віддаватись одним похвалам и величанням, не для того, щоби вже не було у нас нічого такого, що належало б узнати и піднести, але для того, що для нас тепер далеко важнійша річ пізнавати наші недостачі и хиби. Ми опізналися за другими народами, ми, говорячи старими словами перших Галичан-Русинів, за довго спали и за пізно прокинулись з нашого просоня. Станувши у громаді живих народів повинні ми оправдати підставу нашого народнього житя и розвиваючи наше истнованє — жити здоровим, що раз більше поступаючим житєм народу. Коли побиваємось за нашою народністю, голосимо права її біту и домагаємось їх осущення, коли бажємо, щоб увесь наш народ жив питомим житєм и самостійною ишов дорогою свого розвою та не зменшався морально через винародовленє и відпадки свічних людей, а материяльно через збожілість, нужду и визискуванє, — то належить нам дбати про утворенє такого житя, котре притягало б всіх снів нашого народу до народнього огнища, переймало и лучило їх своєродним духом народності, відмінним від чужого, але не менше праведним и животворним, належить нам дбати про осущення того идеалу нашого народнього житя, котрий відповідає загальному розвоєви людскості, годиться з нашим историчним побутом и не являється ретроградним перед лицем науки и властивим житєм всіх народів. Розбудившись до нового житя не можемо розуміти ёго як воскресене завмерлости, але якo продовженє и розвій колошнього житя нашого народу. А коли хочемо жити власним и самовіжим житєм народу,

так мусимо уявляти и вповняти всі конечні функції правдивого, поступового, цивілізаційного життя народу. Зрозуміти властивість своєї народності, пізнати и вдоволяти потреби свого народу, його розвою и поступу, вказувати дорогу змаганням дійсного життя и хоронити їх від схиблення и упадку, — се повинно бути заданем тих, що стаючи на чолі народу, являються будителями нового життя, провідниками нового діланя. Поки се не наступить, відроджене народу все буде тільки видаватися хвилевою забаганкою, молодечим сном, одноразовим поривом, а сама народність не перестане упадати морально и матеріяльно, то віддаючи свої лучші сили у підмогу других народів, то спадаючи під мінімум потреб людського істнованя перетворюючись в голодний пролетаріят засуджений на смерть, а не спосібний до подвигів народніх.

Не буде се, здається, пересадно сказати, що у нас проявляється дуже велика застоя розвою нашого життя народнього, а вже треба великої смілості сказати, що ми жнемо дійсно правдивим життям живого народу. Перед нашими очима відбувається сумний процес зuboження и вивлащення народу, інституції народні здвигнені „восторгом“ 1848-их років здаються перетяжати зниділі сили своїх орудників, інтелігенція наша в одній часті обоятніе, в другій часті вирікається свого убогого народу глядаючи за блескотом заграничної потуги, а тільки незначна в порівнаню до цілості частина піддержує ще добру славу галицько-руського відродженя народнього. О науковим житю руської інтелігенції, о її духових потребах, о удлі в розвою и поступі цілої людскості — можна говорити тільки з дуже великою поблажливістю.

А хоч стоїмо ми вже майже тридцять літ в щорі обнови нашого життя, до чого треба нових ідей, нових мислей, нової, неустанної науки, мимо того не легко знайти другий закуток світа, де б було стільки затушлості для нових ідей, стільки відрази до нової поважної науки, стільки отяжілості до нового життя, як в Галичині.

И хто пильніше придивляється нашому житю, мусить конечно завважати якісь деморалізуючі елемента в нашій суспільності, що росточують и вялять всяку здорову мисль, нищать поважні діла, нівечать молодечі сили и передають їх передвчасній смерті, а нашу країну дозволяють представляти в світлі „Пів-Азії“.

Не легка се річ всесторонно росвітити причину сього обяву дивовижного. А все ж вважаємо нашим обовязком хоч в головних зарисках вказати на ті деморалізуючі елемента нашої суспільності, передової нашої інтелігенції, що покликана до проводу нашого життя народнього. Як похиби поодинокого чоловіка так и цілої суспільності беруть звичайно свій початок у самім вихованю и образованю. В якім напрямку ведеться у нас виховане и образоване, об тім може переконати нас хоч би тільки побіжний перегляд наукової системи в наших школах (на що вказано вже в одній дописі из Станіславова *Правда* 1876 Ч. 18.), крайне сумні результати орудуваня народніми школами и се незаперечиме спостережене, що укінчене шкіль вважається майже виключно яко так зване „студіюм для хліба“, а ціле наукове випосажене чоловіка в школах заключається мало що ме в однім мертвим класицизмі, що відтягає думки від теперішності у далеку, завмерлу минувшість. Коли домашнє и позашкільне вихованє у нас майже зовсім занедбане, и ні

троха не починається до плекання народнього духа в молодих умах, а через те позбавляє нашу народність найпершої підстави свого істнованя і розвою, школьне образование наше вже в початках знеохочує молодіж до самостійної праці духової, ломить спружистість духа і відтягає ёго від самостійного діланя. Таким способом наше виховане и образование не тільки не витворює ніякої підстави для розвою нашої народності, але в великій часті навіть тамує її розвій и відчужує її багато сил животних.

Сам университет не багато може видавати животних сил для нашої інтелігенції. Більша половина молодіж віддається теології більше с конечності, для браку удержаня, або знов для моральної ліності, а дуже рідко для властивої науки. Орудники семинарицького вихованя уміли дуже добре замкнути своїх питомців в дійсно хинські мури відграничвши їх від денного світла новочасної науки. Від недавних ще часів унеможливили вони своїм питомцям ходити на виклади філософичного факультету до того, що по волі славетного спиритуалісти Піпана навіть наука руської словесності сталася для них злишною и збороненою (об чім блиска поговоримо в слідуючім Ч.-і). Після того ограничається ціла наука теології на схоластиї и цілим ряді загальників на тему: *quod Hegel, Kant, Renan, Strauss etc. dixit — anathema sit!* Очевидно, що через чотирилітнє герметичне замкнене в кітлі схоластиї и гевреїзму мусять притупитись навіть с природи обдаровані уми, навикнути до оспалості и догматичної оборони архаїзмів, и пересякнуті схоластичним анатемизованем всякої нової гадки, так що не одна єдиниця по опущеню семинарицьких мурів мусить в собі почути скорше втрату, як прибуток інтелігенції. Тільки в той спосіб дається пояснити, чому у нас, де більша часть інтелігенції все таки складається з вихованців семинарії, так дуже беруться в оборону „старі начала“, так легко лаяються новостей (новаторств), а аргументация „так наші діди робили“ знаходить и тут дуже багато заступників. Догматична ненарушимість обострена анатемами ростягається не тільки до самої науки, через що вироджується научний індеферентизм, але навіть до самих живих и цекучих питань щоденного житя, до поглядів на народ, ёго потреби и розвій ёго житя. А коли досі майже виключно власне та в семинариях вихована інтелігенция стикається з нашим народом, руководить ёго побутом, стає ёго заступником и цензурує ёго житє, то може и не зовсім дивною буде ся тупість в розбудженю и здвигненю нашого народу. Тим способом може й вияснитись, чому так тяжко приходить ширити в нас властиве розуміне нашого житя народнього, чому сумішка церковщини, московщини и польщини передана традицією з XVII. и XVIII. в. знаходить більше покровителів ніж живе слово народне, а відроджене народне піймається яко воскресене княжих часів або підготовлене блескучого деспотизму православного. До чого доводить ся з молоду впоіна догматична ненарушимість традиції и страх перед всякою реальною реформою згідною с поступом и розвоєм мислі, оказується дуже яскраво в питаню получення бити священства. Мимо неперечної нужди и невиносимості дотеперішого стану річей, не озвався ні оден голос с поміж священства о потребі власної реформи, а то не навіть як задля догматичної ненарушимості, хоч крайно нерівний

и нехристиянський розділ приходів и їх випosaження, вчасна женитьба перед „висвяченем“ и тим викликane передчасне обтяжене родиною, невластивість в впаднуваню приходів и т. д. — вказують поле реформи „власною-помочю“ и без правительственной підмоги. — Сям поглядом виясниться и те, чому велика часть нашої інтелигенції може заспокоювати свої духовні потреби одним читанем новинок „Слова“ або вищожиченої в дворі „Gazety nar.“ а никколи й одним відчитуванем консисторських куренд, та задля чого хоч би найкращі твори словесні о богато більше знаходять попиту між людом, аніж в самої інтелигенції, чому наконєць вже одна зміна правописі незгідної с церковною стається поводом анатемизованя книжок.

(Конець буде.)

НЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 12. Січня 1877.

Відколи засіданя Ради державної с причини різдвяних свят перервались, *внутрішні справи австрійсько-угорської монархії* мало звертають на себе уваги. Справа угоди між Долитавією и Залитавією, а именно справа банкова, становить вправді постійну рубрику всіх газет, але загал людності більше интересується такими появами, як депутацією малярської молодіжи с почесним дарунком для Абдуль Керима, котрій в Триєсті славянська та грецька людність справила неприємну демонстрацію, та оваціями в Празі для генерала Черняєва, котрій, пробуває тепер в Австрії.

Царгородські конференції тягнуться вже три неділі, а цілим результатом їх є продовжене перемиря між Турцією з одної сторони, а Сербією и Черногорією з другої сторони аж до 1. Марця. Сербія в наслідок того розпускає більшу часть своєї милиціи до дому, а охотники з Росії, коли по уступленю ген. Черняєва мали перейти під сербську команду, заявили, що повернуть до Росії, и дійсно зачинають повертати. — Турція рішучо не хоче приймати предложень конференції, а именно відкидає отсі точки, на котрі репрезентанти всіх європейських держав, заступлених на конференції, згодилися: 1) Відступлене часті краю Сербії и Черногори; 2) утворене двох упривилєєваних болгарських вилаєтїв; 3) введене того язика яко урядового, котрого уживає більшість якого кантона; знижене податків в упривилєєваних провінціях и уживати трєх четвертин їх на потреби місцеві; 4) полицію муниципальну, котра б мала стояти під начальством чужих офіцирів и підофіцирів; 5) гаранцію устанавлення межинароднєї комисії и впливаня тої комисії на внутрішню администрацію. Турція вважає сі предложеня нарушенем своєї суверенності и видить в них зароди роскладу турецької держави. Головною причиною, для чого Турція тих предложень, котрі згідно з иншими державами робить також и Англія, не хоче прийняти, єсть те, що Росія після новійших вістей не здається бути так готовою до війни, як передше гадали. В армії російській

росоставленій над Прутом мають ширитися хороби, а в магазинах мають бути недостаточні запаси амуниції в наслідок великих дезравацій. Також революційна партія в Росії не спить, та в день св. Миколая зробила в самім Петербурзі перед казанською церквою велику демонстрацію. Запал до війни в Росії не так великий, як був ще недавно. При таких обставинах Турція відкидає навіть умірковані жаданя конференції, дарма що репрезентанти європейських держав грозять від'їздом и всякими способами трібують робити пресію на Турцію. По кождім засіданню конференції голосять, що послідує засідане вже буде рішучим; між тим Турція дає виминаючу відповідь, а репрезентанти моцарств застановляються над тою відпвідю, модифікують свої попередні предложеня на найблисшій засіданню и в загалі грають дуже нужденну ролю. Між тим Россія и Турція зброється дальше, а имено Россія стягає чим раз більше війська над Прут.

З инших справ заграничних суть найважнійші нові вибори до німецького парламенту, котрі 10. с. м. відбулися в Прусах. О скілько досі відомо, найбільше посольських місць зискали соціялісти.

Наше товариство театральне під дирекцією п. Теофілі Романович від'їздить до Бродів. Перше представлене назначене на Четвер (18-го Січня). Сподіємося що публіка бродської околиці щиро привитає наш театр народній.

ЗАПРОСИНИ ДО ПРЕДПЛАТИ.

С сим Ч-лом розпочинаємо Х-ий рочник „Правди“ и просимо Шан. Читателів и всіх щирих прихильників народній справи до як найскоршого и найчисленнійшого відновлення предплати. „Правда“ виходитиме в сім році в такім самім обемі и по такій ціні предплатній, як и досі. Редакція докладає всіх старань, щоб відповісти заданню и становиску органу народній партії. Стараємося передовсім розбудити живійший рух словесний між Русинами в Австрії и з'єднати всіх наших писателів для широкого розвою нашої словесності. Маємо небезпідставну надію, що, як досі, так и на будуче, наші закордонські братя спомагатимуть нас у наших щирих змаганнях удержати и розвивати словесну спільність и єдність розділеної Русі-України. Затемнене розумінє народній справи у великій часті галицьких Русинів неперечно спиняло и спиняє належиту ходу розвою руського народнєго жита в Галичині и не дозволило ще запанувати в великих кругах правдивим поглядам на наш народ и на стано-

вско и заданя народнїї партїї. Перехід від тїсних або застарїлих и ненароднїх поглядів до властивого пізнаня нашого положеня и до переведеня правдивої роботи народнїї, ще довгий час вестиме нас дорогою тяжкої боротьби, до чого конечно треба сполученя всіх наших сил. Послїдні подїї нашого народнїго житя вкладають на нас далеко більшу повинність єднатись и оживлятись до щирої праці, як коли небудь иншим часом. Оспалість, нездарність и упадок наших противників — не повинні заражати наших кругів. Тільки щира праця для добра нашого народу, живий удїл в прилюдній праці народній всіх прихильників нашої идеї, розширюване слова: правди и науки — в найширші круги, совістне сповнене обовязків, — можуть усправедивити наше истноване якo партїї и зберегти нас перед засудом потомності и исторїї.

То ж живий удїл в піддержаню и розвою нашої часописі, якo органу наших словесних и политичних змагань, являється конечностю нашого поступу. Тільки при живій участі нашої публики зможемо відповісти обовязкам, які тяжать на нас. Задля того просимо о як найточнїйше надсилає предплати, щоб могли ми як найвідповіднїйше уладити наше видавництво и ухилитись від всякої нерегулярности.

Заразом просимо тих Ш. Читателїв, котрі ще досї не заплатили цілої предплати за минувший рік, о скорє вирівнанє залегlostей.

 Тї Ш. Предплатники, котрі зложили вже або найдальше до кінця лат. Лютого с. р. зложать цілорочну предплату на „Правду“ в квєті 6 зр. а. в. одержать якo премїю альманах: Руська Хата обїймаючий 12—14 аркушів друку, котрий вийде с початком Лютого сего року.

Місцевї пренумєранти звольть ласкаво відбєрати „Правду“ в друкарнї Товариства имени Шевченка.

Видає и за редакцію відповїдає: **Володимир Барвінський.**

В друкарнї Товариства имени Шевченка. — Під зарядє Фр. Сарандяного.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ІЛІЯДИ

ЗБІРКА СЕМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Гектор из Парисом кидаються к бою и починають Ахеїв замагати (1--16). Аполлон и Паллада змовляються бійку вгамувати и через Гелена Гектора підводять, щоб він кого небудь звав на посиднок (17--91). Спочатку до його ніхто не виходить; Менелай берегься, по його од того Агамемнон одводить (92--122); аж устає Нестор, починає соромити ахейських отаманів и од того сорому встає іх аж девять и з них бере жереб Аянт Телямонів (123--206). Гектор из Аянтом сходяться до бою, бються аж до ночі и силами рівні дають подарунки и розходяться мирно (206--312). Нічю по учті старий Нестор радить вбитих поховати и стян окопати. А в Троїи на раді Антенор ім радить, оддати Ахеям Гелону и скарби, но Парій ім хоче тільки скарби дати и своїх додати тільки не Гелону (313--361). На другий день рано Приям послає передати Ахеям Парисову думку и просити часу мертвих поховати (365--420). И одні и другі ховають побитих; Ахеї ж до того ровом та стіною кораблі обводять и Посидій злітсья, но разом з богами дивується праці (421--464). За вчерею наступає ніч темна та громовая (465--482).

Посиднок Гектора з Аянтом.

И промовив Гектор и вийшов из брами
З братом Олександром — и обидва в серці
Полумям палади до війни и бійки.

И як Бог жажденним дає мореходчям

5. Вітер, коли саме руки ім зомліють
Веслами тяжкими збиваючи море:
Так вони зъявились до Троїи жаждених.

И враз Олександр побив Менестея,
Сина Арейтея, що родився в Арні

10. Од Филомедузи й царя Арейтея.

- Гектор Єйонея ратищем ударив
 В шию попід шолом — и сили позбавив.
 Главко Гіпполохів, отамап Дикийський,
 Ратищем у рамя вдарив Іфіноя,
 15. Дексового сина, що на конях гнався,
 И він пав із коней и жили зомліли.
 Та тільки уздріла сивока Палляда,
 Що вони Аргеїв стали побивати,
 Летом полетіла з вишини Олімпу
20. В Іліон набожний; а тут із Пергаму
 Аполлон Троянський и собі пустився;
 Зійшлися обоє край самого буку,
 И первий промовив Аполлон, син Діїв:
 „Що тебе підняло Дієвая дочко
25. Бігти із Олімпу с силою такою?
 Хочеш, щоб Данаї виграли замогу?
 А Трояне гинуть — так тобі байдуже!
 Но я тебе раджу и се лучше буде,
 Залишім ми бійку на сей день, один день;
30. А там нехай бються, аж поки не візьмуть
 Славного Ільону, коли вам бессмертним
 По душі прийшлося місто зруйнувати.“
 Їму и сказала сивока Палляда:
 „А добре Стодію! я й сама для того
35. Прийшла із Олімпу до Троян, Ахеїв.
 Та як же ж ти мислиш бійку вгамувати?“
 Аж до неї мовив Аполлон, син Діїв:
 „А от як! Подаймо Гекторови силу,
 Щоб він кого небудь визвав із Данаїв
40. Один на одного виступить до бою;
 А горді Ахеї найдуть уже в себе
 Такого, що вийде із Гектором битись.“
 Мовив — и Палляда на тее пристала.
 И Геллен Прямів пізнав божу волю,
45. На яку пристали и бог и богиня,
 И враз приступився и Гектору мовив:
 „Гекторе Прямів, до Дія подібний!
 Послухаєш ради од рідного брата?
 Так вели Троянам и Ахеям сісти
50. А сам кого небудь виклич на Данаїв,
 Один на одного виступить до бою.
 Ще ти не загинеш, ще тобі не время:
 Такий голос чув я од богів бессмертних.“
 И послухав Гектор и зрадів душею;
55. Став по середині, взяв ратище боком
 Упер у Троян ім — и вони спинились;
 Гамемнон володар зупинив Ахеїв.
 И славна Палляда з богом Аполлоном
 Узjali на себе шулякову постать

60. И сівши високо на Дієвім буку
 На військо дивились, а військо сідало,
 Ратица, шеломи, щити колихало.
 И як вітер хвилю по морю роскине
 Разом налетівши — и море чорніє:
65. То так зачорніли Трояне й Ахеї
 На пилі — и Гектор гукнув межи ними:
 „Слухайте Трояне и славні Ахеї,
 Нехай вам роскажу, що маю на мислі.
 Не прийняв Кроненко нашої умови
70. И нас разом з вами осудив на гибель,
 Аж поки ви Трої у нас не візьмете,
 Або коло суден не падете прахом.
 А є в вас Ахеї самі храбренні;
 Так которий має битися охоту,
75. Нехай той и вийде з Гектором до бою.
 И скажу вам слово — и Дій буде свідком:
 Як він мене мідю повалить, так хай він
 Бере мою зброю и несе на судна
 А тіло до дому оддасть, щоб Трояни
80. И жінки Троянські на огни спалили.
 А дасть міні славу Аполлон побити,
 Так я візьму зброю в Іліон набожний
 И повішу в храмі бога Аполлона,
 А тіло позволю на судна узяти,
85. Щоб ёго Ахеї с честю поховали
 И над Геллеспонтом могилу зробили.
 И скаже хто небудь из пізнёго люду,
 Пливучи на суднах по чорному морю:
 „Се давня могила того отамана
90. Сильного, що Гектор поборов могучий!
 Він скаже — и слава моя не загине.“
 Мовив — но Ахеї на теє мовчали;
 Стид було не вийти и страх було вийти.
 Аж от підійнявся Менеляй хоробрий
95. И з болем у серці став їх докоряти:
 „Ох мої хвалені! баби, не Ахеї!
 Та ж нам тепер сором по вік вічний буде,
 Як ніхто з Данаїв на ёго не вийде!
 Так будьте ж ви сидні прахом та землею,
100. Коли в вас не має ні чести, ні слави!
 Я сам узброюся, а що до замови,
 То вона залежить од богів бессмертних.“
 Мовив — и пустився зброю одягати.
 И вже б, Менеляю, життя твоє красне
105. З Гектора кінчилось, бо він хоробріщий;
 Та тебе спинили гетьмани ахейські
 И сам Атрієнко Гамемном володар
 За правую руку взяв ёго и мовив:

- „Горячишся брате! но с тої горячки
 110. Нічого не буде; зупинися буйний
 Та с тим Пріяменком Гектором не бийся,
 Він за тебе лухший, ёго всі бояться
 Ёго й Ахилло у тяжкому бою
 Зустрічать боявся, за тебе храбріший.
115. Иди ж до дружини, та сядь собі з нею
 Ёму кого небудь виставлять Ахеї
 И хоч він хоробрий и в бійці не ситий
 А склонить коліна и він, як поверне
 С кровавого поля та тяжкого бою.“
120. Мовив — и порушив братовее серце
 Бо говорив правду, він ёго послухав,
 Слуги здійняли с плечей ёго зброю
 И Нестор к Аргеям устав и промовив:
 „Отсе тяжке лихо спало на Ахеїв
125. Отсе буде плакать Пелей старий сивий
 Славний Мирмидонський вранник и порадник,
 Що мене питався и так веселився
 Питаючи роду и сплоду Ахеїв,
 Та він же почує, що всі ви злякались
130. Гектора, так руки до богів протягли
 Щоб душа боляца у Невида стала
 Коли б Дій Палляда та Аполлон дали
 Міні таку силу як на Кеядонті
 Де главнее військо Пилійське й Аркадське
135. Вилось коло Хвейі на річці Ярданській,
 Тогді у них первим Бревхталіон був
 Та ще й мав на плечах зброю Арейтея
 Того Арейтея, що ёго звичайне
 Хлопці и дівчата булавенним звали,
140. Бо він бив не луком, не ратищем довгим
 А рвав булавою залізною строї
 Ёго ж то обманом и побив Ликоорг
 В такї тіснині, де була не к ділу
 Булава залізна. Вдарив ёго нагле
145. Ратищем у пояс — и той хроннув тілом
 А сей и зняв зброю яко дар Ареїв
 И сам було в нїї одбував походи.
 Но коли и Ликоорг у дома постарів
 Він передав джурі Бревхталіону
150. От він у тій зброї всіх молодців кликав;
 И всі трепетали, — ніхто не виходив;
 А мене й зобрало вийти та побитись
 С силачем — и дарма, що я був молодший
 Вийшов — и Палляда дала міні славу
155. Я вбив великана сильнішого в світі
 И геть — геть лежав він на землі простертий.
 Як би ж міні він той, та кріпкая сила

- Гектор шеломенний мав би з ним побитися
 А ви и храбріці из цілого війська
160. А нема в вас духу на Гектора вийти.“
 Мовив — и піднялось девять отаманів
 Перше всіх піднявся Гамемнон володар,
 По ёму Таденко Дивомед хоробрий,
 А за ним Аянті славні молодці,
165. Далі Идоменій и друг Идоменів,
 Меріон могучий рівний до Арея,
 Далі син Євойнів Єврипил хоробрий,
 Хтоай Анераймонів и Одиссей мудрий.
 Всякому хотілось из Гектором битись
170. Аж до них промовив Нестор Геренійський:
 „На жереби здайтесь, кому жереб вийде
 Так той и потішить хоробрих Ахеїв
 Той сам свое серце втішить, як поверне
 С кровавого поля, та тяжкого бою.“
175. Промовив — и кажний жереб свій означив
 И кинув у шелома царя Гамемнона
 И військо молилось, руки підіймало
 И де котрий мовив на небо дивлючись:
180. „Дай Боже Аянту, або Тидіенку
 Або дай цареві злотої Микени.“
 Мовили — потряс іх Нестор Геренійський,
 И с шелома жереб випав на Аянта;
 Як вони бажали — кликун и пійшов з ним
 И всім отаманам показав Ахейським.
185. И всі одпирались и не пізнавали.
 Коли ж напоследок прийшов и до того,
 Хто клав ёго в шелома, себ-то до Аянта
 Сей протягнув руку, а той подав жереб
 И Аянт поглянув, пізнав, звеселився
190. И кинув під ноги и голосно мовив:
 „Се мій люди жереб! и я тому радий
 Бо таки надіюсь Гектора побити
 Но заким я зброю буду одягати
 Всі ж ви помоліться славному Кроненку
195. Стиха, щоб Трояни про тее не знали
 Або и нестиха — нічого боятись
 Ніхто мене с поля силою не зібє
 Не візьме и боєм — бо и я в Саламіні
 Бачиться не простим и жив и родився.“
200. И ті молились славному Кроненку
 И де котрий мовив на небо дивлючись:
 „Дію з гори Іди славний та величний
 Дай Аянту славу и замогу мати,
 А коли ти батьку и Гектора любиш
205. Так обом ім даруй и оилу и славу.“
 Аянт одягався в мідяную зброю

- И коли всю зброю одягнув на себе
Виступив, мов сильний Арей виступає-
До людей на поле, коли їх Кроненко
210. Сваркою лихою доведе до бою.
Так Аянт великий Ахейська заслона
Виступив сміючись и ступав широко
Кріпкими ногами и ратищем брязкав,
Аргеї раділи на ёго дивлючись
215. А у Троян холод пробігав по жилах.
И в Гектора в грудях серце трепетало
Та ні вже як було утікати и ніяк
За людей ховаться, бо сам же він кликав.
Аянт підступався и щит був як башта
220. Мідний семишкурій у руках що тихий
Славний швець Ілійський справив ёму к бою
Він щит ёму справив хибний семишкурій
З семи шкур волових и мідної дошки.
Аянт Телямонів и закрит тим груди
225. И став не здалека и Гектору мовив:
„Гекторе тепер ти один на одного
Знатимеш які в нас храбрії Данай
И без Пилієнка сильного Ахилля.
Він тепер на судах лежить крутоносих
230. Гнівний на неправду царя Гамемнона
Но в нас є такіі, що на тебе стануть
И є їх не мало. Починай же бійку!“
(Конець буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т .

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

„Що зі мною с того часу діялось, не знаю сказати. Неначе глибока рана розъятрилась в моім серцю, неказаний жаль мутив мою душу, думки мої як розколихане море рвали мене из собою у страшні проспасті, давили мою грудь, безладно розривали мою бесіду... я не знала, що с собою діяти, я не мала спокійної ночі, тихого сну, відпочинку, бо міні все ставав живий ёго образ,

сумний, сумний, изранений, неправдою скаляний... І ніхто не чув мого страшного горя, не бачив мого болю, що розривав моє серце, ні тривоги, що відбєрала міні охоту до життя, хмарами світ міні закривала... Серед людей жила я пустельницею і по вік бажала б зїстати черницею, що ї цурається світ, а вона світу. Серед тихої ночі слїзками благала я Господа, щоб змилосердився надї мною, щоб або дав проявитись правді, виявив єго невинність, впевнив моє причутє, або збавив мене від сего страшного життя без серця и любови... Та даремні були мої благання, а мої грїшні молитви не мали послуху. Від єго не було ніякої вїстї, про єго не чула я нічого, хїба инколи насмїшні, погордливі споминки. Не тїлько Порфїр, але й мої опїкуни корїнили єго з мого серця. Я нїмїла перед їх словами, хоч не могла йняти їм вїри, моє щастє-шарево мов у грїб западало, а серце моє наче деревенїло від тяжкого болю... Як воно зї мною сподїлося, сама тепер не тямлю. Я бачила, що мої опїкуни журяться моєю журбою, и міні стало їх жаль. Я попросила мої снї неповоротні, не бажала и не вижидала щастя; байдуже було міні тепер про мою долю, про цїлий світ. Не в силї було міні тепер вже кого небудь любити тою любовю, що на хвилю огнем запалила моє серце. Я відпрошувалась від замужя, ще раз благала я Порфїра, щоб покинув мене вже не ради мене, але задля самого себе, задля свого добра и щастя, бо я не годна нікому принести не то любови але хоч би троха праведного, приязного життя. Він не відступав мене, радостю блищав, коли за моєю просьбою витрискали слїзи. А мої опїкуни вговорювали мене, що я навикну, що не розумію ще тепер свого щастя, нехтую добрим чоловіком, кидаю свїй талан. Що ж міні було робити? кого порадитись, в кого долї поспитати? Коли б я знала світ широкий, який тихий закуток, де б далеко від напрасних людей можна було жити тихою працею, я була б усе кинула, всїх відцуралася, не жахалася ні недостатку, ні гїркої праці, щоб тїлько визволитись від тої нелюбязної нахаби. Як могла я йти за муж не маючи серця, с приголошеною душею, из збуреним щастєм неповоротним, без надїї, без охоти?.. Але міні не дали супокою, представляли, вговорювали, намовляли и так довели до того, що я віддала на кєнець мою руку Порфїрови. Я не вводила єго лестними словами, він знав немїч мого серця, мою неохоту до єго...“

„Та раз ставши єго жінкою, я покинула, забула мїй давний світ, відцуралася моїх думок и старалася усе зробити, що повинна чинити добра жінка. Я годила єму як своєму панови, ста-

ралася відгадати ёго волю, сповняти ёго бажаня. Байдуже було міні про те, що він не мав для мене ніякої прихильності і за кожним разом давав міні учути свою побіду. Мовчки переносила я ёго примхи, а не маючи любови не жадала я її від ёго. Але хоч милосердя, хоч троха пошанівку, спокою для себе — ось чого я бажала тепер. Тільки ж усе має свою міру, и моя терпелівість зломалася мов иржою перегрижена неустанною гризотою... Усе перенесу, — не витерплю тільки моєї обиди, вічного сміховиска перед людьми, сорому перед світом! Я не знала спершу, що ёму треба було тільки моїх грошей сирітських. Та не жаль міні їх, бо й на що вони міні здадуться тепер? Але чому не сказав сёго у перед, — я була б віддала ёму послідне, щоб тільки збавитись від сеї катуші... А тепер за всю мою працю, навіть на село не можу показатись, щоб не вчути насмішків, та проклонів на ёго и на мене...“

„Господи! що вам? Що з вами діється?“

„Що має діятись зі мною, коли чую, як помітують ним люде, як проклинають тяжкими словами — ёго, що мав бути батьком, учителем и провідником для бідних людей, що мав їх добру навчати, від гріха хоронити, а не ширити роспусту, ганьбу в родині... Чи ж не знаєш, що діється в селі, що вирабляє він с челядею, з дівчатами...“

И Маланя закрила своє лице білими, вимізернілими руками, а груди стискались то здіймалися від жалю, плачу и сорому.

„И я мушу чути їх наріканя и плач, проклони батьків и матерей, слухати їх обидливих слів и себе бачити змішану с тою поганю. Чим же я в тім виновата, як заслужила я таку наругу?..“

На дворі почулося сковитане ловчих псів и кілька голосів розмовляючих. Маланя обтерла свої слёзи и вийшла до другої кімнати. Се надходив Порфир з двірськими товаришами, щоб покріпитись, як мовляли двораки, „веселим, ловчим сніданем из рук гарної попівни.“ Незабаром звеніли келішки и пклянки и ще веселійша гула бесіда.

II.

Тече вода из города
Край кореня дуба, —
Нема ж міні відрадоньки
Від мого нелюба.

Тече вода из города
Край синї мятки, —
Сушать мене, вялять мене
Мої недостатки.

Изоушили, извялили,
Як тую биливу,
Ніхто мене не жалусь
Бідну сиротину.

Галаслива була громадка. Дим наповняв цілу світлицю и мало що зовсім не затемнював світла, що стояло на зеленім столику. Тут були розкинені карти, недопалені цигара, пороссипуваний попіл, купки мідяків и шістаків та деякі банкноти.

„Йду!“

„Vorpass gesehen!“

„Два —“

„Сліпо“

„Zurpass blind!“

„Три дамі!“

„Два королі!“

„Три аси!“

„А бодай вас лихо не знало с тими дамами.“

„Давайте дальше, шкода часу!“

„Не спішись, ще твоя купка пересунеться до мене.“

„Ей годі бо так на сухо. И думки засихають, и фортуна хвостиком мелькає!“

„Велика правда, велика правда о. Миколаю. О то з мене господар, що позабув свою голову. Але ж бо та жінка десь за-проторидась. Прошу, зробімо собі маленьку павзу, я зараз поста-раюсь.“

„Але, але о. Порфірий, не турбуйтеся, не трудіть вашої жінки.“

Але о. Порфир був вже за дверима.

„Краси, кажуть, на тарілці не подаси“, пробурмотів оден з гостей. „А тут ще з нечевя напали мов голого на дорозі!“

„Е, вже таки хоч би книшики с парастасу, а голодувати не будемо.“

„А воно таки, пане комисарю, непричком сказавши, не мало книшів повернулося в вашім животуку, вам на здоровля“, весело підхопив о. Миколай погладжуючи товстенького комисаря по животі, що як полубічок заслоняв невеличку ёго постать. Всі засміялись и комисар весело реготався ні троха не ображуючись посудженєм о користуване с приходських приносів.

„О бодай то святилися попівські книші та вікували добрі прихожане. Не раз, як сиджу так за зеленим столиком, збуджуся та змучуся, то так и запахне міні книшами, аж слинка йде и таки не видержу та гайда на село. Нема як село! Там то розуино вигадали! Хочеш книша — є книші, хочеш масла, є й масло и сир, и горівки принесуть и курку спечуть и поросятини доложать. Єй Богу дуже мудро вигадали! А иноді, як вже ніяково іхати на село, то щоб хоч забутися, таки в канцелярії заспіваю собі паш парастас та так мов живі мелькнуть перед очима свіженькі книшики, колачі и трохи полегшає на серцю.“

И розбалакався сердечний комисар. Се був ёго любий, невичерпаний предмет до балаків. Ёго кругле, товсте лице кармазином обливалось від одной згадки про іду та пите. Ціла ёго постать невелика, кругленька и запасна, видавалася неначе великий книш на стільчику, а голова мов румяна шинка, що висадилась у гору и добре зарумянілась від палкого піднебіня. Мало хто знав докладно, який уряд мав він у місті. Мабуть не великий и не важний, бо не було празника и великого свята, весіля або хрестин, щоб він не виїздив на село у гості. Вся околиця далека и широка, була ёму коли не споріднена то добре знакома. Всюди був він по часті в гостях, всюди витаний и гощений як свояк. Любив він с кожним щиро поговорити, потішити, порадити, знав всі тайни домові, всі недогоди родинні, умів и чесати и гладити и посватати и на росу провести, грав в карти, любив добре з'їсти, и ще лучше випити и так був з усіма в згоді, навіть с самим собою, с своїм горлом и животом. То ж и не раз сам про себе насмішливо говорив: „де хліб-сіль- и каша, там домівка наша.“ Молодші величали ёго ву йком, а старші „паном комисарем,“ як звичайно у нас все зветься комисарем; що з міста крім звичайних волицюг виїздить на село. Из попівського роду знав він усі звичаї и обичаї домашнёго житя, мав незвичайну пам'ять до празників, відпустів, имяни и родинних поминок, дуже величав світлість східного обряду, практичність празників и відпустів и ненарушимість старих звичаїв гостинності. Він мав в місті невеличкий власний дімок, де жив с своєю жінкою и гостив добрим

словом и теплим росолом всіх знайомих, що коли небудь приїздили до міста на ярмарки. Чи в день, чи в ночі, можна було сюди заїхати и заощадити оплату заїздного в гостинниці, а хоч пан-комисар не мав в себе дома вина, то за те все дуже радо водив кожного до самого найлучшого жерела провінціальних вин. Се була ёго відплата за дозnavану гостинність. До всіх тих добрих ёго примітів лучився все веселий гумор. И тим зближався він дуже до о. Миколая свого колишнёго товариша школьного. Ріжниця була тільки у зверхнім обяві. О. Миколай був високий, більше худий, а ёго гладенька лисина вилискувалася тепер серед густого диму мов повний місяць в хмарах. Пан комисар синів від сміху, тратив голос, неначе б душився, а о. Миколай білів, випинався и як магельницею по стільниці торохкотів своїм сміхом по ухах всіх слухачів.

Так и тепер сміх о. Миколая переглушував усіх гостей, що втішалися книшевим смаком комисаря. И здавалося, що се ціля сотня сміхунів стрясла хатою и задзвонила в шиби.

„А чом же ж ви не пострижетесь хоч би в чернці? Або чому не кажете давати собі вашу платню в такій постаті, як ми поберемо!“ говорив о. Миколай.

„Е таки знаєте, що кому чля та подоба. Мужикови ціп, а панови шабля. Та й не кождому даний такий голос, щоб виспівав зараз печену курку. От хоч би наш Порфир. Співає, співає та все на самоїлку. Навіть на хрестини голоруч идуть.“

„Молодий, молодий, не вправний! Не знає як з людьми обходитись. Як перебуде те, що я, то й буде може знати як заходитись. Треба знати, як приговорити, з легка допімнутись, заслуги положити. Ось и в мене давно так пусто, голо та сухо відбувалось. Так же ж не в тімя битий. Моя хата стоїть на горі, видно з далека, хто йде. Ось як тільки побачу, що з ділом, до хресту чи до сльобу, давай переверну метрики, розвідаю скілько голов в родині, скілько хто має літ, як по имени називається. Та опісля як пічну роспитувати про Ивася, про Настусю, Петра, и як там їх похрестили, як зачну довідуватись про здоровля, про слабості, так мій парафіян як віск змякне, цілує по руках, що я так все про всіх памятаю, а далі сядне и в глибоку кишенью и на офіру дасть и службу божу замовить и хліба привесе. А ще як раз на чотири неділь скажу хлібодайну проповідь, то вже и сухарі могу сушити с приносів. Хто хоче іхати, мусить мастити!“

О. Миколай не скривався с своїми поглядами. Що на умі, те й на язикі. Не таїв він и своєї неохоти до власного стану.

Се була комедія його життя. Вдовець від двадцяти літ, з роду невтомний любитель товариства и потішитель всіх, що слабкують на пуди часу, рвався и тріпався у чорних ризах як риба на суші. Веселий, говіркий, безжурний як євангельська птиця, літав чи іздив він від дому до дому, де тільки курилося с комина, и не сіючи, ні ораючи коли не збирав мамони сего світа, то вдоволяв свою „плоть“, котрій не все знала годити недоучена кухарка-господиня. То ж в дома був гостем, а в гостях домовим. Вихуділа пара коней, рогатархана, болотом обросла бричка и заспаний, до холу и голоду навиклий парубок — були в його все на поготовлю.

„Я тільки не знаю, тягнув дальше о. Миколай, — що за лихо насіло тому Порфірови пхатись у попів. Був у Відні, слухав філософні, робив якісь докторати, письмом підшазувався, книжками обкладався, а нараз грибом сів!“

„Е навчить біда попити, як нема с чого жити,“ злосливо підхопив комисар. „То так за молоду фюкає по голові горобцями. Підпхне папір під паху, лизне тої філософні мов с черепка каші и вже учений чоловік, та гадає, що в світі так легко паперами згортати гроші, як кадильніцею махати. Поки в кишені не пусто, то й гуляє як коник на провесні по зеленій траві. Але як не стане побренькачів, як жидки не дадуть перейти через улицу, тоді мій філософ попустить уха и гайда у рясу як рак у борщ.“

Комисар очевидно розмахувався до широкій розвідки про новочасних героїв семинарицької філософії, але саме тепер внесли велику тацу з гарбатою. Велика фляшка руму збила комисаря с пантелику и придусила всі філософичні згадки. Тепер скорше міг би він був розсправляти о караваннім чаю, о неперечнім впливі руму на людський гумор и всіляких инших животовних питаннях, аніж про філософичні вимоги життя. Тихенький почтар, що досі мовчки перелічував в своїй кишені мідаки призначені для фортуни, пробурмотів кілька фразесів „о гарній гербаті у гарної господині“ и з великою зручністю проковтував широкі скибки хліба з майонним маслом. Всі були в як найлучшім настрою. Скоро знов задимилися цигара и люльки, а на зеленім столику пересувалися карти, стукотіли кулаки грачів и подзвонювали гроші.

Незабаром задзвонили на дворі дзвінки, затуркотіло, загуділо, а по хвилі вказався в дверех новий гість. Молоде, чисто виголене лице, старанний стрій що ино с під кравецької голки, стоячий ковчиряк с чорною краваткою, блискучий перстень и паличка в руці. — все те разом казало відгадувати в новоприбулій „духовній“ особі „алюшнуса“ чи то б богослова „на оженено“.

Та всі були так сердечно зайняті своєю грою, що не запри-
мітили нового гостя и він непомітно пішов до другої кімнати
привітатись з господинею.

„А се ти Петре, так в пізну пору!“ проговорила Маланя.

„Я в власній особі, тіточко. Простіть, що в так пізну пору
забеспокоїв вашу хату.“

„Та що ж се ти знов таке говориш. Хіба не бачиш, що
в нас и без тебе мов в гамарні. Але де се ти так був завірю-
шився, що й слух за тобою пропав. Чи не посватавсь вже де?“

„Ой ні ще, тіточко, ні. Я ось приїхав до вас, щоб висва-
тали мене.“

„Я до сватаня!“ гірко проговорила Маланя. „Моя рука не-
щаслива. Але скажи правду, чи справді ти вже скінчив своє діло,
бо щось ти дуже веселий, як бачу, такий веселий, як звичайно
заручені бувають.“

„Заручений хіба из сухою вербою!“

„От дай покій жартам, розгостися та розкажи по людяному,
а не гни баяндрасів“, говорила Маланя розставляючи перед Пе-
тром всіляке ідло. „Де ж то вже чи не три роки волочишся по
всіх сторонах и досі ще б не мало бути кінця?“

„Буде кінець, як pomoжете тіточко. Я власне приїхав
просити вашої и вуйка помочі. Що я вже не наїздився, непабувався,
ненавидався и таки вертаю в ті сторони.“

„В наші сторони?! Та ж тут точнісенька пустиня, ні одної
панночки, мов би посуха висушила.“

„А в Вербівцях?“

„В Вербівцях? В кого?“

„А в Ваврів?“

„В Ваврів?“

„А панна Галя?“

„Свят, свят, свят! Що тобі Петре, чи ти свої очі вже ви-
дивив, чи голову де по дорозі запропастив, чи тільки так на сміх
підіймаєш?“

„Але ж справді, зовсім поважно се кажу.“

„А бачив ти її?“

„Так ніби бачив...“

„Та ж вона могла би бути мало що не твоєю матерею! Не-
задовго вже трицять пять літ.“

„Та чи ж то все таки з молоденькими женитись? Я ж вже
також не дуже молоденький. А ще як розглядівся добре по світі,
то таки бачу що лучче женитись из старшою від себе. Чому ж

все тільки чоловік має бути старшим від жінки? Чому не має бути раз на відворот!“

„Ей Петре! щось ти не добре думаєш. Скажи по правду“, с притиском говорила Маланя, „скільки в тебе є довгів?“

Петро трохи змішався, спустив очі и мовчав.

„Най Бог тебе боронить запродавати своє щастє, вазати свій вік, цілий світ за пустицю. Волієш кровавим потом заробляти, ніколи не женитись, як так своє щастє затопити.“

„Або ж я кажу, що я себе продаю? Але вже ж и сєго не вчинив би я нині, щоб брати даром на себе тягарі. Тепер тяжкі часи, світ практичний з усім числиться. Що нині по красі, по добрім слові, по молодості! Прийдеться битись з нуждою, в голоді и холоді горювати, а тоді відлетить охота и до милості, а краса щезне мов та барва з розмяждженого овочу. Я преці кінчив якись школи, трудився, починив видатки, так можу вимагати, щоб бодай за все те міні тягару ще не надавали. Нині простий хлоп дивиться за ґрунтом, а не за дівчиною, такий сільський учитель бере тисячі за жінкою, а я перекоротавши шіснайцять літ мав бим творити милосердіє для безпосажних панночок з гарним лицем а пустою кишенею и с тисячними забаганками! Міні здається, що воно лучче, як є що ззісти и на чім сісти, а вже потому и серце знайдеться.“

„Але ж бійся Бога, Петре, Галя вже від пятнайцяти літ стара панна. Та вже ж и не така вона, щоб не зміркувала, що ти не задля неї, але задля її грошей женишся!“

„Га воля божа! Тому й приїхав я до вас тіточко и до вуйка, щоб віддатись під вашу покрову.“

„О Петре, роби що хоч, а я таки тебе ніяк не буду тутка сватати. Як ви мізерно дивитись на такі річі, мов в карти проґрасте ваше жите и щастє. Не хочу, щоб ти або Галя коли небудь опісля нарікали на мене. Знаю я добре, що значить завязати собі світ раз на завше, и нікому не бажаю такої долі, навіть самому ворогові.“

„Та що ж тут так страшного? Преці я не кажу, що я її не буду любити. А вже ж було б зле, як би я сам в недостатках, в довгах, ще й другій особі казав макухи бити и ціле жите в нужді коротати. Чоловік повинен передовсім поводитись розумом. Серце мов той вулкан вибухне, розпалиться, закуриться, лявою розліється, а опісля затихне, випалиться и зимною скорупою укриється. На що такого заводу! Чи не лучче міні бути прозорним, оховстати троха серце и шукати згоди між житем а

серцем. Вже за се одно, що позбудуся моїх клопотів, вирвуся з довгів и не знатиму нужди, буду я її вдячний, а вдячність перший ступень до любови. Що значить нині чоловік без грошей, яке може бути жите без вигоди...“

„О ви молоді старці!“ нетерпеливо перебила Маланя епікурейські виводи молодого богослова. „И ви пхаєтесь за проповідників християнської любови, ви кажете людям вирікатись богацтва для правди и любови ближнього, переносити терном увінчаний хрест жита!“

„Але ж тіточко, побачите, що з мене буде добрий піп. Далеко лучше говориться про ощадність и працю, коли кишения повна, далеко вимовнійше проповідується о постах, коли в губі не млоїть, а як усе гаразд, тоді любов християнська стається дійсною правдою. Побачите колись, який з мене буде прикладний священник!“

„Не жичу я тобі зла. Най тобі поводиться як найлучше, але памятай, щоб не довелося тобі колись на старі літа жалувати за молодечим запалом, котрого вирікаєшся, и нарікати на нещирість людей, самотність и опустілість.“

„О я признаю, що ваші слова дуже красні, особливо в ваших устах. Тільки неумолима проза мого жита кидает мене в противну сторону. Се, тіточко, тако ж новий идеал оженитись из старшою особою, розположеніти її душу молодечим огнем, повернути її колишні сні, оцінити її серце...“

„И кабзу!“

„Ах ви мене зовсім таки засуджуєте.“

„Не я суджу, а твої власні слова.“

За хвилию сидів вже Петро у другій кімнаті серед грачів и трібував вступного щастя. Для молодих богословів и гра в карти має свою ворожбу. „Хто в грі нещасливий, той в любови щасливий.“ Задля того, здається, так мало зворушує їх програна, а навіть наповняє надією на добрий посаг и заохочує до дальших картярських неудач. Недалеко від столика шумів кипучий самовар як монотонна пригравка до уриваних криків картярських витязів. Густий дим, запах руму, ярачне світло и неустанный дзвенькіт грошей, похилені, пристрастю покривлені лица, — все то разом складалося на сумну картину схибленого жита людського.

В третій кімнаті сиділа Маланя одна, самісенька, в думках затоплена. Ніч була пізна, в сінях вже засцівав півень у другий раз. Навколо було тихо, тільки від часу до часу долітали крики грачів. Сон відлітав від очей Малані. Її думки буяли далеко сві-

тами, серце скиміло несказаним горем, билося о груди наче б їх провалити хотіло. Повний місяць світив крізь вікно и ясною стругою освічував біде лице Малані, сріблом обсіпав її розпущене волося и дивною силою потягав її думки ген на світ широкий, далекий. Тут було так душно, тісно, несамовито мов у вязниці. А там по темному блакиті плавав білолиций, світлом обсіпував широкі поля, тихі сади, там лящів соловейко, и чарівною музикою роспливався шум води на потоках. Сей світ нагадував тепер рай, рай правдивий, тихий, невинний, чарівний, бо спали люде и не ворушили святої тишини, не псували божої краси своїм недоладним гамором. Се була природа у своїй чистоті, певинності, сама в собі дя своєї краси.

И дівоче серце Малані було колись таке спокійне, тихе, чарівне, її думки були такі чисті як та вода, де відбивався місяченько у повній красі, такі буйні и широкі, як просторе небо зорями засіяне, її душа була така незворушена, нічим незамучена, чаром облита, як та пічка тиха, місячна, світлом чарівним осріблена. А тепер мов змий обвилася навколо серця тяжка туга-печаль по марнім житю, по збурених надіях, по несповнених бажаннях. Відразлива теперішність, безцвітна, стоптана, томляча, горестю наповняла, переймала страхом молоде серце Малані, затрувала її думки и відвертала їх від темної, пропастивної будучності. До чого пристановитись, до кого прихилитись, де набрати відваги и сили до такого житя, що вбиває душу и точить здоровля? На що жити, на що томитись и поневіратись? „Кому потрібне моє жите?“ питала вона сама себе. А глухі, уривані крики и сміхи грачів серед нічної тишини були відповідою на се питане. „Отсе любові мого житя, — тихо шептала собі Маланя — се відрада мого житя, відплата и нагорода моїх трудів.“ И тихі та горячі слізи завертілись в її карих очах и жемчугом скочувались по розгоряченим лицу. Все навкрузи неї здавалося завмірати, неприязню и смутком віддихати, мов у гробову пропасть провалюватись. А над тою пропастю миготіла сумна постаць Степана з жалібним, вимарнілим лицем, з запалими як жар палкими очима, с благально простягненими руками. И її серце забилося, жаль, милосердие и загасла, приспана любов розбурхались в її серцю, вона готова була простягнути свої руки, и понад пропастю до ёго злинути, на віки вирватись с того томливого воздуху, що окружав її, и знестися у праведне, любяче жите.

„Маланю, Маланю, дай міні ключі,“ озався біля неї храпливий голос.

Маланя прокинулася із свого дивовижного сну, повела очима поперед себе и злякалася. Перед нею стояв Порфир с свічкою в руках, з розжареними очима и, здавалося, трясся від страсті, що тягла ёго до зеленого столика.

„Дай міні ключі,“ повторив він нетерпеливо.

„Які ключі, на що тобі ключів?“

„Не розпитуй багато, давай, не маю часу. Дай міні ключі від комоди. Міні треба грошей.“

„Боже!“ заголосила Маланя догадуючись усього, що бажав Порфир. „Яких грошей тобі треба! Порфире змилуйся, що ти дієш!“

„Не псуй міні часу, не відвертай від мене фортуни. Міні конче треба грошей. Мушу відбитися, щастя міні тепер послужить.“

„Не за сирітські гроші.“

„Не розводи міні твоїх фохів.“

„Ні, ніколи не згоджуся на твої...“

„Кажу тобі не дражни мене, давай, а то пожалуєш.“

„Бери силоміць, щоб моя в тім рука не була.“

„Е! буду я тебе ще допрошувати,“ с сичачим гнівом проговорив Порфир, и трясучись від злості мов у лихорадці відтрунув свою жінку на бік и сягнув під подушку за ключами.

Поблід місяць, на сході вже червоніло и до кімнати вкрадалося ранне світло, як Маланя прийшла до себе с свого переляку и обуреня. Ще оден, новий тяжкий камінь придавив її серце, ще одна згасла надія, одна роззятрилася рана... може послідня. Вона поглянула на вколо себе. Шуфляда була висунена, розірвана калитка. А в першій кімнаті все ще озивалися ті самі крики и сміхи, сипались гроші, стукотіли кулаки, ярились, роззяснялись, то пристрастю хмарились лица гравців.

„И навіть перед чужим добром не злякався, не побоявся чужої кривди.“ И залилася горячими слезами, заломала білі руки. А ранне сонічко весело вставало, тихий світ золотило, до життя будило, огрівало, а не могло осушити сліз бідної, споневіраної жінки, розігнати її хмарних думок, розвеселити зраненого серця.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Діло Виговського показалося безсилим не через московські війська, а через те, що нарід тому не сприяв.

Ще в маю 1659 р., в Варшаві на соймі, король и всі стани Річи Посполитої потвердили присягою Гадяцький договір, а козацьким послам, що приїхали в сій справі, надали шляхоцтво. Як тодішні стани Річи Посполитої, під впливом езуїцької науки, не трівожились криво присягати, — показує се, що після звістки польських историків Бенєвський, творець Гадяцького договору, вговорив сенаторів, задля конечності, згодитися, з заміром ёго нарушити сей договір, як тільки Польща охолоне від ударів понесених и дістане Україну в руки. Український народ не дався заманути сим договором: всяке злученє с Польщею, під яким би се не було видом, вже ёму згидилось. Вибухло повстанє під начальством протопопа Филімонова и полковника Золотаренка, потім — в Переяславлі під начальством полковника Тимоша Цицури и Сомка; потім — в Острі, в Чернигові и інших городах. Юрій Немирич обняв був начальство над регулярним військом, що складалось с Поляків, Німців и Козаків: зворушений народ вибив усє ёго військо; Немирича дігнали и порубали на шматки. В Січі атаман Сірко підняв усіх Запорозжів и оголосив гетьманом Юрія Хмельницького. В самім Чигирині, де був Виговський, вибухло повстанє; Виговський ледво втік відтам.

Виговський назначив генеральну раду під місточком Германівкою; ёго противники привели там Юрія Хмельницького. Виговський казав на сій раді читати гадяцький договір, та козаки підняли шум, крик; старшини побачили, що їм не вивести ладу, и прилучилися до більшості; тих, що читали договір, порубали на шматки; Виговський утік и потім на домаганє козаків прислав свою булаву.

Козаки вибрали гетьманом Юрія Хмельницького.

В жовтню зібралась нова рада в Переяславлі, а князь Трубецький, що прибув там с царським наказом, потвердив Юрія в уряді гетьмана, та з деякими обмеженнями в прикладі до прежнього договору з Богданом Хмельницьким: гетьман не мав права приймати чужоземніх послів, вести с ким небудь війну без волі государя, не міг настановляти полковників инакше як за радою

цілої козацької черні. Козацькі старшини всіми силами старалися ухилити сі додатки, та не могли перемогти налягання московського військового начальника и ёго товаришів. Козацькі старшини сильно домагались, щоб нікому з Українців не дозволяти зноситись з Москвою мимо гетьмана; и на те не згодились; право ж зноситись впрост з Москвою давало змогу неприхильникам гетьмана и старшини прямо посилати доноси до московських урядів, а московське правліне тим способом могло мати тайний догляд справ на Україні. Московських воевод посадили в кількох українських городах: Києві, Переяславі, Ніжині, Чернигові, Брацлаві и Умані. Для посполитого народу, котрий так щиро діяв против хитроців Виговського в користь Москви, не вчинили нічого; напротив увільнивши козаків од стійки и підвод, наложили сі повинності на посполитих и позбавляли їх права виробляти напої, що позіставляли козакам.

Сей новий договір з Москвою натурально не припав до серця старшині и знатним козакам, котрі бачили, що Москва бере їх в свої руки; не міг він вдоволяти и маси народу, котрий знов побачив свої надії на зрівняне прав збурені. Договір сей був любий тільки для оддільних осіб, котрі могли удаватись просто до Москви и випрошувати собі ріжні пільги и надання: хто на грунт, хто на дім або млин. Іздили в Москву полковники с своєю старшиною, іздили духовні, іздили вийти з міщанами; всі діставали ріжні ласки и дарунки: соболі, чарки и т. и. Приїзних Українців в Москві звичайно роспитували и записували їх одповіді. Добачивши, що таким робом можна добиватись користей, Українці навикли писати в Москву одні на других доноси: себе вихваляли, других чорнили.

Польща охолонула. Війна з московським государством знов одновилась. Московське військо вже поразили на Литві. Поляки йшли відбирати Україну від Москви. Головний проводир московських військ в Україні Шереметев, за радою переяславського полковника Цицури, задумав випередити Поляків и рішився йти на Волинь в польські займища, а з ним мав йти Юрій Хмельницький с козаками. Шереметев чоловік гордий и строгий, вспів роздразнити против себе и козаків, и духовних и наконєць самого Хмельницького своїми різкими зачіпками и гордощами: „Сёму гетьманикови, — сказав Шереметев про Хмельницького, — лучче личить гуси пасти, як гетьманувати.“

В другій половині вересня 1660 р. двигнулось в сторону Волині московське військо. Хмельницький ишов иншою дорогою.

*

Поляки під начальством Любомирського и Чарнецького напали на московське військо, поразили ёго и облягли під місточком Чудновом; потім Поляки разом с Татарами 7-го жовтня напали на козацький табор під місточком Слободищем кілька верстов од Чуднова. Юрий Хмельницький так заялявся, що тоді ж обіцяв піти в черці. В козацькім таборі повстав пелад. Багато старшин сердилось за обмежене іх прав після договору заключеного в Переяславі: не хотіли служити Москві, лютились на Шереметєва и говорили що лучче помиритись с Поляками. В польський табор виправився jako посол од війська Петро Дорошенко, котрий помітно змів зберегати тоді своє достоїнство перед Поляками. Предкладаючи Любомирському мир, він не дозволив польському панови на себе кричати и сказав: „Ми добровольно предкладаємо вам мир, забудьте стару ненависть, а ні то — у нас в самопали и шаблі.“ Дня 18-го жовтня козаки с Поляками постановили договір на услівях гадацького трактату, та тільки з виключенем одної точки, що до великого княжества руського, найголовнійшої в сім договорі.

Скінчивши с козаками, Поляки облягли московське військо. Пора була слотлива; боєвих запасів и живності у Москалів не ставало. Переяславський полковник Цицура с своїми козаками зрадив и віддався Полякам. Ся обставина спонукала Шереметєва зложити оружє. Поляки заключили з ним такий договір, який колись то заключили з Шеїним. Московське військо випускало з услівєм, щоби зложили оружє и знамена польських панів, а потім ручне оружє їм повертали; крім того Шереметєв обовязався вивести московські війська з усіх українських городів. Та як Москалі зложили оружє, Поляки віддали іх на грабуване и на різню Татарам; самого Шереметєва видали татарському проводирови султанови Нуредину в полон, а інших московських начальників упровадили в Польщу.

Таким способом цілий козацький край правобіч Дніпра знов підчинився Польщі. Лівобіч полтавський, прилуцький и миргородський полк також не хотів підлягати Москві; та полковники переяславський Сожко и ніжинський Золотаренко (оба були шуринами Богдана Хмельницького) стояли за царя и в короткім часі привели в послух цілу лівобережну Україну. Юрий Хмельницький кілька разів силкувався дістатись на лівий берег, та ёго відбивав Сожко, що став наказним гетьманом.

С того часу по обох сторонах Дніпра довго точилися чвари. Правобіч нарід ненавидів Поляків и нахилився в підданство цареві; старшина и полковники то сюди то туди хилились; молодий

гетьман не в силі був вивести лад с підчиненими; нарешті почувачи и пізнаючи свою неспосібність, він скликав козаків на раду під Корсунем и заявив, що не в силі управляти козаками, що Бог йому не дав отцівського щастя и він тому хоче уступитись с світа: 6-го січня 1663 р. він постригся. Замість його дістав гетьманство, дорогою интриг и підкупства, Павло Тетеря, що був за Хмельницького переяславським полковником. Сей дучлиний егоист думав тільки про свої користи и перше в Москві виставляв свою вірність цареві, а тепер стався сторонником Поляків, бо побачив сили по їх стороні. Він оженився з дочкою Хмельницького, Стехою, вдовою Данила Виговського. Се подружжє дало йому значене и разом с тим більші грошеві достатки.

Лівобіч Дніпра Сошко добивався гетьманства. Золотаренко хотів то для себе дістати. Одн на другого писали вони в Москву доноси и в Москві не знали кому вірити. У Золотаренка явився годі зручний и сильний помічник. Протопій Максим Филимонов багато разів уже писав у Москву доноси про українські справи и позискав у бояр довірие; нарешті особисто прибув у Москву и так умів підлеститись бояринови Ртищеву, що, принявши чернецтво, був посвящений, за впливом сього боярина, на уряд єпископа мстиславського и оршинського під именем Methodia и навіть назначений надзирателем митрополитого престолу, не зважаючи на те, що тоді ще жив митрополит Денис Балабан. Московське правліне не хотіло признати Дениса в його уряді за те, що Денис яко митрополит київський не хотів приймати благословеня від московського патріарха.

Вслід за тим явився третій претендент гетьманства: се був Иван Мартинович Брюховецький, колишній слуга Хмельницького, що став кошовим атаманом в запороській Січі. Він позискав чималу прихильність Запорожців и дістав новий, ще небувалий, уряд кошового гетьмана. Сей зручний и хитрий чоловік вибрав найудатвійші дороги для осягнень першеньства. З одної сторони він писав у Москву дуже унижені письма и подавав надію, що як він стане гетьманом, то підчинить Україну тісніше московській власті; заразом він нахилив до себе и Methodia. З другої сторони Брюховецький заявлявся яко сторонник простих бідних козаків и посполитого народу. йому була зовсім спідручна така роля, тому що Запорожє по смерті Пушкаря сталося прибіжищем тих, що не були вписані в реєстер, а хотіли бути козаками. Его запороські агенти росіялись по Україні, настроювали народ в його користь, вневняли, що з його гетьманством настане загальне козацтво,

підбурювали чернь против знатних. У народу повстало змагане грабити богатих и знатних: їх достатки вважали плодом обдираня народу. Повстало домагане, щоби нового гетьмана вибрали на так званій „чорній раді“, т. е. на такій, де би брала уділ вся громада народу. Методий, що перше був приятелем Золотаренка, отверто перейшов на сторону Брюховецького и старався за ёго перед московськими боярами. Тоді Золотаренко вбачаючи, що ёму не бути гетьманом, помирився с Сомком и зачав односердно дбати об сім, щоб на будущій раді вибрали Сомка. Та се було вже за пізно. Примирене се не помогло партії знатних. Методий сильно поперав у Москві Брюховецького, представляв Сомка и Золотаренка яко тайних сторонників Поляків и впевняв, що як виберуть Сомка, то наступить зрада. Крім того сам Сомко не припав до вподоби Москві, тому що неустанно жалувався на кривди, що діяли московські вояки Українцям и в загалі перед царськими послами заявлявся яко вольний чоловік. Московське правліне рішило зібрати всенародню або чорну раду и затвердити гетьманом сёго, хто буде на ній вибраний. В тій цілі виправлено в Україну князя Великогагина.

Раду назначено в червцю в Ніжині. Брюховецький через своїх Запорожців нагнав там великі ватаги чорного народу, що йшов з ненавистю до богатців и знатних и в надії їх грабити. Методий був невідступно при царським послі. Московське військo, зложене переважно с чужоземців, прибуло також на раду. Дня 17-го червця, ис сходом сонця відкрито раду читанем царської грамоти. Не вespів князь Великогагин скінчити читаня, як піднялось замішане: одні окликали гетьманом Сомка, другі — Брюховецького. Дійшло до бійки. Тоді московський полковник, німець Страсбург, розігнав їх пустивши поміж них ручні гранати. За Брюховецьким була більшість. Сомко втік. Народ кинувся на вози старшин и знатних козаків и ограбив їх. Сомко и інші полковники и старшини, разом до пятьдесят людей, виратувались перед народнію злостю тим, що удались о поміч до князя Великогагина и московський боярин вислав їх під сторожею в ніжинський замок.

На другий день князь Великогагин потвердив Брюховецького гетьманом. Три дні за відомостю Брюховецького діялися насня, погана пиятика, грабіжі. Лихо було кождому, хто носив тільки кармазиновий жупан; багато тільки тим способом виратувалось, що одяглися в свити. Як проминуло три дні пільги, казав Брюховецький застановити безлад, що ще довго проявлявся в ріжних місцях.

С потвердженням Брюховецького в гетьманстві, всі старшини и полковники були нові, настановлені з Запорожців; кождому полковникови дали осібну сторожу. На Україні настало панованє людей попереду бідних, незначних: тепер вони знов стали панами и упоєні незвиклим достоїнством, не знали міри своїм примхам и самоуправі. Народ зведений мрією козацької рівності, був жорстоко одурений; ті що кричали против знатних и богачів, як тільки стали самі знатними и богачами, налягли на громаду ще з більшою вагою, як давні знатні.

Новий гетьман представив правлію своїх скинених противників яко царських зрадників. Їх казали судити військовим судом. Та судами були вороги оскаржених.

Дня 18-го вересня, в Борзні, відрубали голову Сомкови, Золотаренкови и ще кільком людям; инших вислали в кайданах у Москву, а відтам у Сибір. Се були перші Українці, вислані в Сибір.

(Дальше буде.)

ДУНАВ-ДУНАЙ

в славянській поезії народній.

(Витяг из статі В. Ягича в *Archiv für slav. Philologie* В. I. Н. 2. S. 299—333 з дословним перекладом місця про Українські пісні народні).

(Конець.)

13. III. автор не покликався досі на великоруську поезію, не для того, неначе б то її Дунай був не відомий, але умисно для того, що великоруська поезія, як у всіх инших зглядах, так и що до нашого питання виказує багацько дуже чудних зъявиск. Великоруська поезія народня розрізняється від своєї, найблисше неї стоячої, малоруської сестри, як відомо, дуже різко: малоруська поезія то справді поезія серця и чувства, а великоруська, то поезія розуму и холодної розваги: в малоруській поезії дзвенить найніжнійша струна люцького серця, а великоруська любиться в пишних описах внішних появів; малоруська суб'єктивною и индивидуальною, а великоруська переважно об'єктивною и универзального характеру. Малоруська поезія не могла навіть в своїх епичних творах запертися нахильності до лиризму; а великоруська поезія народня навіть в усіх своїх лиричних піснях переважно епична. Вже с того можна вносити, що в великоруській поезії не може бути й бесіди про таку ніжну звязь симпатичну, яку заявив Русин до свого Дунаю, бо се вже противиться сущності великоруської поезії. И дійсно в великоруських піснях Дунай так рідко приходить, що тих пару прикладів, де він згадується, найправдоподобніше вважати треба яко

ремнінценцію з малоруських пісень народніх. В декотрих случаях не підпадає отся гипотеза ніякому сумніву. Одна пісня (Сахаровъ II. 222.) починається оттак: „Ахъ конь ли мой конь, лошадь добрая, ты не ходи мой конь на Дунай рѣку“ то, приложивши її до пісні в Чубинського 591. Н. 196, треба би її за первістно малоруську вважати. Так само в пісні (ibid. 224.), де дівчина каже: „Пойду ль на бистрий на Дунай, стану на мелкомъ на берегу, брошу вѣнокъ мой въ рѣку“, вже її зміст зраджує, що вона не великоруська. Так само Сахаровъ II. 225. Тако ж и в гарнім збірнику великоруських пісень Шейна мало не всі місця, де Дунай приходить, виглядають неначе витяги з малоруського. Так н. пр. в збірнику Калайдовича 303 подібного змісту як у Чубинського 435. Н. 825, тільки там замість Дуная стоїть „море синее“, що в великоруських піснях найчастіше замість Дуная вживається. Так само с. 397 подана пісня, де вінок кинений на Дунай тоне, зраджується отсею символюкою, що вона первістно скорше малоруського, як великоруського походження. На стр. 403 починається пісня словами: „Черезъ Дона досочка тонка, гибка лежала“, де вже слово Дона замість Дуная показує, що пісня перейшла від Русинів до їх братів. И дійсно такий самий початок в білоруській пісні (Шейн 136), а у Чуб. 332 говорить про „кладку через Дунай“.

И в піснях весільних згадується Дунай два три рази тако ж в той самий спосіб, и III. автор каже, що то найправдоподобніше з малоруського забрано.

В Шейна збірнику великоруських пісень уживається Дунай два три рази тільки яко рим: „Дунай, мой Дунай, розвесельй мой Дунай“ або „Дунай сынъ Ивановичъ Дунай“. Декотрі с тих зворотів, а особливо часто уживаний: „Дунай сынъ Ивановичъ“, стоять у звязі з великоруською епикою и яко споминки ввійшли з відтам в лиричні пісні, одже ж не мають нічого смільного с тою ролею, яку відграє Дунай в иншій славянській поезії народній.

А власне отсі епічні пісні народні Великорусів, їх билинні, дають нам найкращий доказ, що и великорусам старославянський: „Тихий Дунай“ колись був більше знаний як тепер. Есть багацько великоруських билин, де представляється старосвіцька епічна лицарська постать, після понятя народнѣго, ще с перед Володимирових часів дотикаюча ёго панованя тільки що останніми діями свого життя. Зібравши коротко життя сѣго лицаря воно осьъ таке: Він властиво не Рус але чужениця, що перевандрував багацько країв, а найдовше був на дворі в литовського короля. З відтам прийшов він до Київа и яко лицар вступив він в кружок дружини, що при Володимирі зібралася. Як же ж при спосібності Володимир заявив бажане, славу жінку знайти, Дунай Иванович дає раду. В литовського короля есть дві дочки, старша „Настася“ не годилася для князя, але молодша „Євпраксія“. И без тих скарбів, що ёму князь дає, без оружноі дружини бере він с собою вірного товариша, и йде до литовського короля, щоб „Євпраксію“ для князя зъєднати. Після деяких трудностей допинає він свої цілі — ба и ще більше. Власне отся рицарська старша сестра, стається ёго жінкою и весіля Дуная відбувається разом з весілям Володимира в Київі. Як же ж гості вином розогрілися, та почали чванитися, — зайшла

суперечка між Дунаєм а ёго жінкою Настасею, хто з них лучше з лука стріляє. Зробили пробу; и тут показалося, що жінка перевисшила мужа певнішим цілянем, а він два рази схибив, а третій раз помимо прозъб жінки вціляв її в груди. Але не конець на тім, як вона упала, запевняючи ёго ще попередю, що плід їх кохання під її серцем лежить, він захотів об тім пересвідчитися; роспоров її тіло, и дійсно знайшов там, сріблоного, золоторуке, зоряволося хлопя. З роспуки пробивається він на свій меч с словами: „Гдѣ пала Настасїна головушка, и гдѣ протекла Настася рѣка и тутъ протекитко Дунай рѣка“. (Рыбн. I. 194). Так одже, смерть снх обоїх дала двом рікам початок, бодай після назви. Отсе тільки що найголовніший зміст билини. Росейські розбірачі хоч и дуже розходяться в своїх поглядах на тее епичне оповідане про цовстане Дуная, та все ж не уйшла їх увазі звязь між лицарем Дунаєм Ивановичем а рікою Дунаєм. Коли ж лицар Дунай багацько країв попереходив, то тее дуже пристає до Дунаю-ріки; коли він у польського чи литовського короля довший час задержується, то вже ж тим докладно виражено, що там, де Дунай пливе, польська держава була — так бодай великоруський народ собі гадав. Чому персонификованому и в число найстарших великоруських героїв прийнятому Дунаєви надано таку ролю, те єсть и здається на все зістане для нас таємницею. Ш. автор не береться до розбору дотеперішних поглядів на билини, не ставить и свого, тільки звертає увагу на деякі момента, котрі, о скілько ёму відомо, до сѣго часу ще не підношено.

Передо всім кладе ш. автор велику вагу на те, що отсѣму такому страшному, пристрастями опанованому лицареви дається епитет: „Тихій“. Можна б гадати, що то перенеслося з нашої поезії народнї в епос; але ж ш. автор що йно доказав зовсім противне, що скорійше Дунай син Иванович з епичної поезії занісся в лирику. И дійсно, то дуже дивно, що ані Дунай ані тихий Дунай в інших великоруських піснях народнїх, з виімкою пісень занесених з малоруських, зовсім не згадується, а там десь далеко на півночі над Онегийським озером старославянський епитет в устах співаків жие. Оден гусляр (Киреевскій IV. 13) позволив собі отсей епитет, що властиво тільки Дунаєви-ріці прикладається, в перенесеню на героя Дуная трохи ширше змалювати, бо додає: „У Дуная повороты были тихія“. Ш. автор знаходить в сїм епитеті „тихий“ ще найпрямійше відношенє лицаря (protęgius) до ріки (ręgius).

Відтак предкладає ш. автор конъктуру взглядом мнимой жінки Дуная — Настасїи. Після оповіданя мало не всіх билин виплило дві ріки, з забитого Дуная ріка-Дунай, а з забитої Настасї Настася-ріка. Ш. автор не дає віри, щоб назва ріки після такої славної жінки, зовсім без слїду пропала и на жадній з рік руського краю не задержалася. Ш. автор не сумнівається, що під Настася-рікою треба розуміти Дністер. Нічого дивного, що з мужеського Дністер зроблено женське имя, бо то так, як з мужеського Дніпер зроблено женське Дѣпра а навіть Нѣпра. И власне отсей паралелізм між Доном (яко героєм) а Нѣпрю (ѣго жінкою) з одної сторони, а між Дунаєм (яко героєм) а Днѣстрою-Нѣстрою зовсім рішучо промовляє за отсим здогадом. Що имя Дністра так затемнене, не повинно б нікого дивувати. В ма-

лоруських піснях Дністер тільки рідко коли вживається. А все ж отся ріка попри Дунаю відповідає найкраще цілій ситуації. Дивлячись с становиска середньвічної Россії, обі отсі ріки належать до польсько-литовської держави т. е. иншими словами до заходу, котрий у російського народа або у співаків тих пісень без блисшої ріжниці називається польским або литовським. Не велику вагу приписує ш. автор оёму, що наконець обі ріки „въ одно мѣсто стекалися“, щоб у народа на півночі було яке географичне знане про усте Дунаю и Дністра. Однако ж примічає, що там, де королівська дочка, там и про Настасю-ріку бесіди не ма. В тій билині нещасна жінка Дунаєва зветься Мария. Коли б переміна жінки в ріку була попри Дунаю тільки чимись акцесоричним, то чому ж не міг би співак сказати: „де Мария пала, там Мария ріка поплила?“ А вже такого збоченя не знаходимо. Знаходимо в пісні 139 де жінка Настасею зветься, замість Настася-ріки ось такий зворот: „гдѣ пала лебедь бѣлая, тутъ протекла рѣка черная“, однако ж тут поставлено „черная“ в тім самім значеню, що „черноморская“.

З усёго виводить ш. автор: а) що властивий Дунай-ріка зветься „Тихий“ так в полуднево-славянській, як и в панонсько-славянській и українській (руській) поезії народній и він набирає нераз такого универсального значеня, що всюди в описах замість ріки або води майже виключно поставляється Дунай; б) чим дальше від властивого Дунаю, тим рідше Дунай згадується. Тимто Дунай рідше згадується в чеських, як в моравських або словацьких піснях народніх; а в нинішній великоруській поезії, з внімкою поезії епічної, дуже рідко; в білоруській згадується Дунай частійше; в) в великоруській епіці згадується „тихий Дунай“ уперсонификований яко Негов еропушис; г) кожде місце, де Дунай в славянській поезії народній згадується, не можна здається инакше як тільки властивим Дунаєм пояснити.

Наколи отся гадка ш. автора справедлива, що Дунай в славянській поезії народній то властивий Дунай, то треба конечно и те яко правдиве вважати, що колись був такий час, коли и Славяне про Дунай не знали и він в славянській поезії народній не згадувався. По мислі ш. автора Дунай взяв перевагу над усіма иншими ріками и набрав такого великого значеня у Славян с того часу, як вони почали посуватися на полудне и полудневий захід. Чи вже с того часу набрав Дунай в славянській поезії народній такого пануючого значеня, не так то легко с певністю означити. На всякий спосіб треба тую пору, коли „Тихий Дунай“ ввійшов в славянську поезію народню вважати дуже раною; бо так високо на півночі над Онегийським озером, як и на полудні над охридським озером, однаково співається про Дунай — а се ж показує, що то з дуже давних часів водиться.

Найдавніша форма отсеї ріки в славянськім: Дунавъ — Доунавъ. Так в cod. Supr. найстаршім старословенським памятником: „Прѣ-
плочувъше рѣкѣ рѣкомъ ѡ Доунавѣ“ 142. „до тѣ дѣшоу же цѣсароу
едного града близъ Доунава“ 145. „мнозишии же нхъ въ Доу-

навѣкѣ вѣжаште истопниша“. Осея форма в cod. Supr. тим більше впадає в очі, що нинішнього часу в отсих околицях, де єсть вітчизна сього пам'ятника — в Панонії — замість того всюди вживається форма Дунай. Панонію замешкують і нині Словаки, Хорвати, Словени, від часті Русини і Поляки і всі вони говорять Дунай. Коли ж не можна усім Слав'янам Панонським з IX—X. віку приписати форму Дунавъ, то оставалася можливість вважати отсі полуднево-східні околиці Панонії вітчизною сього пам'ятника, де осіли найближчі осяжки болгарських Слав'ян. Предки нинішних Болгар з давен давна вживали тільки форму Дунавъ а не Дунай. Ioannes exarchas Bulgaricus додає в своїм перекладі З. гомилі Василя (cf. Basilii Opera ed. Garnier I. 28.), де згадується про ріку Istros: „ниже зовоутьъ и Доунавъ“; — а на інших місці: „негоже нынѣ мѣняютъ мнози Доунака соуща.“

И в болгарсько-славянським перекладі Манаси стоїть: „**При семъ же Константинѣ цари прѣидоша Българе прѣкъзъ Доунавъ.**“

Серби вживають ту саму форму, що й Болгаре: Дунавъ. У Хорватів, Словенців і інших Слав'ян вживається форма Дунай. Навіть в старохорватській літописі здибається Дунай.

Русини, Поляки і Чехи вживають Дунай. Нестор каже: „**Сѣлан соутьъ Словѣни по Доунаки**“ — „извнша Половъцѣ на Доунаи“, „**рѣка Дунаи**“. В пам'ятниках видання Ганки 131.: „i uvrže v Dunai zlato“ — „s oné strany Dunaje“. Jan Kochanowski: „bo i przez Dunaj oni drogę wiedzą.“

В яких відносинах до себе стоять обі форми Дунав і Дунай, годі означити. Найправдоподібніше с першу були вони обі зарівно уживані.

І. Григорович.

Перегляд діяльності руських товариств.

— Виділ філії Товариства „Просвіта“ в Бортниках скликає членів овоїх на загальні збори, котрі відбудуться д. 11. лют. лютого с. р. о 4. годині с полудня в школі в Бортниках. Програм зборів слідуєчий:

1) відкриті зборів через предсідателя, 2) справоздане секретаря з діяльності виділу в році минувшим с. с. від 6. лютого 1876 до 11. лютого 1877, 3) представлене касиєра с стану каси філії, 4) вибір комісії люстраційної до справдження рахунків, 5) внески членів і 6) вибір нового виділу.

Примітити тут належить, що того ж дня перед зборами о 2. годині буде відчит з ветеринарії (п. Дрогомирецького) для членів-селян, а именно: Як пізнати різні хвороби у звірят домашніх і як їх лічити.

Від виділу філії товариства „Просвіта“.

В Бортниках 19. січня 1877.

Голова:

Филимон Огоновський.

секретар:

М. Слюзар.

БИБЛІОГРАФІЯ.

— *Руська: Татари і Литва на Україні.* — *І. Левицький.* — Київ. Тип. С. Т. Еремєєва, на Бабкиовск. бульварѣ въ собст. домѣ 1876. — Сторін 42 в малу 8-ку. Ціна 15 кр. Дістати можна в „Просвіті“.

— *Дівоче серце.* — *Идилія П. А. Куліша.* — Ціна 20 коп. — Київ. — Тип. М. П. Фрица, на больш. Владимир. ул., в соб. д. 1876. Сторін 35 в 16-ку. Ціна 30 кр. а. в. Дістати можна в „Просвіті“.

— *И. М. Р. Як розпізнати ґрунт и які бувають ґрунти.* — *Н. Горбунсва.* — Переклад на Українську мову — Київ — Типографія П. М. Фрица, на Больш. Владимирской ул., у пам. св. Ирины, в соб. д. 1876. — Сторін 20 в малу 8-ку. Ціна 45 кр. Замітити треба, що оя книжка видержала цензуру в Києві, дня 16. Жовтня 1876, — одже в кілька місяців по виданю указу. Дістати можна в „Просвіті“.

— *Про звірів.* — *по (Премю) зложив Яструбець.* — М'ясоїди або хижі звірі. — 1. Ведмеді (Дереворит) бурій ведмідь. — Київ. — Типографія П. М. Фрица, на Владимирской улицѣ, въ собственномъ домѣ 1876. — Сторін. 36. в малу 8-ку. Дістати можна в „Просвіті“.

— *Катерина або нещасно дівоче кохання.* (*Хромолітографичний образок*). — Поема Т. Шевченка. — Київ. — В тискарні В. И. Давиденка — Року Божого 1876. Сторін 32 въ велику 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Виргилієва Енеида И. П. Котляревського.* — (*Хромолітографичний образок*). — Київ. — Типографія В. Л. Фроцекевича. — 1876. На вторімъ листі: *Писання И. П. Котляревського з єго портретом. Виргилієва Енеида. Изданіе Холшевнскаго.* — Сторін 282 с портретом в 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Сербські народні думи и пісні пер. М. Старицький.* (*Хрест.*) — Чиста виручка на користь Братів-славян. — Київ. — 1876. Божого року. — Тискарня В. И. Давиденка. — Сторін III + 420 в малу 8-ку. Ціна 1 руб. 50 коп. (3 злр.) Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Своимъ Землякамъ Хлиборобамъ дарую дви казочки: Одна объ тимъ „Якъ видьма хотила зъійсты Ивашка, та невдалось того, та Оленку зъійла;“ а друга „Объ хымороднику Васылю, якъ винъ на свальбы у Нычипира Зубенка поробывъ усихъ вовкулаками.“* — *Зъ дсума картмынками.* — А..... К..... Харьков — Друкарня А. И. Нѣховецкаго, Рыбна улицы, Нр. 16. 1876. (3 двома дереворитами). — Сторін 22 въ вел. 16-ку. Ціна 23 кр. а. в. Дістати можна в „Просвіті“.

— *Досвітки П. Куліша.* — Изданіе Киевскаго книгопродавца Ф. А. Іогансона. — (Дереворит). На вторімъ листі: *Досвітки думи и поеми П. Куліша* — Изданіе 2-е дополненное Киевскаго Книгопродавца Ф. А. Іогансона. Сторін 256 въ 16-ку. Ціна 1 зол. 20 кр. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Перші кїївські князі Олег, Игорь, Святослав і Святий Володимир и Его Потомки.* *І. Левицький.* — Ціна 20 коп. — Київ. — Типографія М. П. Фрица, Большая Владимирская улица, у памятника св. Ирины 1876. — Сторін 68 въ 8-ку. Ціна 15 кр. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Російська: Очеркъ Звуковой Исторіи Малорусскаго нарѣчія.* — *И. Житецькаго.* — Київъ. — Въ университетской типографіи 1876. — (Отгискъ изъ Университетскихъ Извѣстій 1875 г.) — Печатано по опредѣленію Совѣта Университета св. Владимира. — Сторін III. + 376 в велику 8-ку. Ціна 2 руб. 25 коп. — Дістати можна в книгарні Луки Вас. Ильницького в Києві (на Владимирской улицѣ в домѣ П. В. Томары вблизи городского Театра).

— *Описаніе Пересопниціи Рукописи XVI в. съ приложеніемъ текста Евангелія отъ Луки, видерженъ изъ другихъ Евангелистовъ 4-хъ страницъ снимковъ.* — *Составилъ И. Житецькій.* — Київъ — Въ Университетской типографіи — 1876 — (Отдѣльный оттискъ изъ „Трудовъ“ 3-го Археологическаго Сѣзда.) — Сторін 79 и 4 знимки в 4-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Очеркъ исторіи крестьянскаго сословія юго-западной Россіи въ XV—XVIII вѣкѣ.* *Составилъ Иванъ Новицкій.* — (Предисловіе къ 1 тому VI. части „Архива Юго-западной Россіи“) — Київъ. — Въ Университетской Типографіи (І. Завадзкого). — 1876. — Сторін 161 в велику 8-ку. Дістати можна в „Просвіта“.

— *Сочиненія Н. А. Иванішева изданія иждивленіемъ Университета св. Владимира, подъ редакціей профессора А. В. Романовича — Славатинскаго и бібліотекаря К. А. Цирескаго.* — Київъ. — Въ университетской типографіи. — 1876, Сторін V. + 451 въ велику 8-ку. Ціна 2 руб. 50 коп. Дістати можна в Тов. „Просвіта“.

— *Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература. Очеркъ біографическій и историко-литературный составленъ Богданомъ А. Дѣдицимъ.* Часть I. (Печать). Галицко-Руска Матица. Львовъ 1876. 8° VII + 123.

Автор доходить в сій I. ч. до р. 1848 так в завданю однім — жителісі Качковського як и в другім: „Очерку биб. и ист.-лит.“ В жителісі користувався ав. особними докладними датами, які з великим старанем успів позбирати при допомогі кількох свояків и знакомих покійника. Качковскій походив з родини поповської из села Дубна, Решівського околу а родився р. 1802. Загального интересу суть ті частини, в котрих ав. подав образи поповського життя в типах родичів Качковського. Идилічний, наївний світ той дождає поки що в нашій літературі артистичного зображеня. Кілька черток того світу удалося ав. добре схопити, тако ж оживив він оповідане приводженем власних слів тих осіб, котрих подає характеристику. Жалувати однако ж треба, що ав. не всюда подав вірно цитовані реченя, а перепустив їх через звістну свою „книжносложну“ реторту; тим позбавив їх живої оригінальності. Докладно оповідає нам дальше ав. о молодих, школьних літах Качк. и о первочині ёго покладного грошевого маєтку. Від стор. 55 зачинає ав. говорити о початках руської літератури. В тій часті утвору добачаємо неточність, мілкість суду и — тенденційність, а с тими хибами сполучаються природно и противорічя и властива (вже з-давня) авторови двозначна шумна фразеологія. Постараємося виказати ті хиби

в кількох важніших точках, а не поминути того, що в тім утворі має під собою основу правди.

Справедливо повідає автор (стр. 55), що насамперед молодіж перенялася духом питомої народності руської і зачала истноване тої народності ділами доказувати. Власні слова* автора суть (стр. 57) про Качковського: „увѣрился (Михаилъ) къ своему удовольствію въ первый разъ наглядно (въ Самбори около 1835 р.), что пробуждающаяся къ жизни молодая Русь имѣетъ основы для своего будущаго быту далеко сильнѣйшіи и прочнѣйшіи, чѣмъ на якихъ стояла Русь старшаго поколѣнія, а якими были собственно только рѣзкая, но неналежито сознаваемая негация и оппозиція противъ всего, что было Польщею. Молодая Русь уже за оною времени, поставивши собѣ девизомъ: „познай себе, полюби свое“, доходила тѣмъ путемъ до самопознанія, до роздобытія и оцѣненія своихъ народныхъ сокровищъ [після слід. розум. устна словесність], своею старинною исторією, — а традиційною оппозицію противъ Польщи она умѣла уже фактами исторією и особенностями характера народного пояснити, мотивовати, о что тутъ власне и найбільше ходило“. Повисше (стр. 56 и 57) визначає ав. яко головних репрезентантів духової жизни Русі молодих писателів: Маркіяна Шашкевича, Устияновича, Могильницького, Вагилевича и Я. Головацького а послідніх двох називає „мыслящіи плекатели русскаго слова“, так наче попередні три не були також мислящими плекателями р. слова, хотяй не писали „грамматик“ р. язика. Чейже належить уважати поетів за найперших и наилучших плекателів язика в кождім народі! Тую відтак „молоду Русь“, котрій признає ав. свідомість цілей и позитивну народну програму, називає на тійже стр. „мечтателями патриотами, в котрихъ головахъ роилися тогда мечты о будущей лучшей доли русскаго отечества“, а Маркіяна величає в тоні протекціональнім „геніяльнимъ ентузіастомъ“. Противорічне видиме, — а несправедливість автора ще тяжшою стане, коли приведемо собі на память цілу діяльність незабутнього Маркіяна, о котрім ав. не знав чи не хотів хотяй би тільки сказати, що сказав о Іосифі Левицькім! Спорудник першого народнього руського букваря, перекладчикъ Евангелій на язык живий руський, боронитель руської азбуки, праведний Славянофил и глубокий знаток устної народньої словесності, автор „Олеги“ и Псалмів „Руслянових“ був чимись більше як „ентузіастомъ“ и „мечтателемъ“. В „Альбумі на р. 1860“ був автор для Маркіяна Шашкевича справедливійшим. И прочі товариші молоді Маркіяна знали самосвідомо що діють, а яко метто в „Русалцѣ Днѣстровѣй“ виписали колярове „Ne z mrtvého oka, z ruku pilné naděje kwitne“. О „старій“ Русі мож напевно сказати, що вона сама не мала ніякої иницијативи, не знала правдивого руського патриотизму, що говорила и писала на всякім нинім язичі лише не на руськім. Перших подвижників руського слова та „старшая“

*) Наведені дальше короткі уступи з „очерка“ Дідницького можуть дати образць сеї мішанини „язычія“, яким оспіває автор „Буй-Тура Всеволода“ „въ отставці“ жите Качковського, мішанини троха відмінної від церковно-россійської варварщини „Слова“, але не менше дивоглядної и претенсинальної „до науковго, книжного язика“. П. Р.

Русь переслідувала з безпримірним лукавством*). На „Русалку Дністрову“ дивиться и автор бісом, (як мовляв Головацький). Читаємо на стр. 129: „Р. Дн. въ розгарі молодецкого новаторства пренебрегла установи письма старшой Руси“. Сміємо запитати, які то були ті установи, де и коли оголошені, прийняті? Самі спорудники того альманаху так о правописі своїй кажуть: „Хочемо зачинати, проте знати намъ конче, яке теперѣшному язикови истинное лице; за-для-того держалисьмося правила: „пиши як чуешь а читай як видишь“. Застерігаємося тутка, що річ ведеться о язиці живім руським, а не о язиці мертвим церковно-словенським, в котрім то питаню и розріженню похопий є автор (et consortes) до всякого ескамотованя и умисної мотанини понятій. Правопись церковного язика була готова скристалізована, як и язик церковний був скристалізований и мертвий. Язык же народній живий не мав своєї правописі готової, він шукав після свого духа відповідної для себе правописі; жадна чужа правопись, ні живого язика чужого, ні мертвого чужого не відповідала єго організови, и жадна така силоміць на него накладана правопись не прийлася и не прийметься. Доказом того є история правописного питаня на Україні и в Галичині, — а легко добачити дасться раціональний логичний поступ правописної справи на утворах: „Русалці Дністровій“, Приповідках Илькевича, Віпку ч. I., Граматиці Лозинського, на ч. 77. Галичоруского Вѣстника з р. 1849 (під ред. Николая Устияновича), на „Граматиці“ Куліша з р. 1854 и наконець на нинішній фонетичній правописі в виданях Львівських и Київських. „Против рожна трудно прати“, а всякі експекторациі автора як на пр. на стр. 122—123 суть просто донкишоцтвом, або явним намаганем до задушевного „единства ново-старо- и обще-русской литературы“. Зрештою у н. Дід. то нічо нового.

При тій згадці о реформах в писовні, повідає автор на стр. 119: „Маркіянъ померъ... не успѣвши довершити начатого реформаторского подвига, а только препоручая друзьямъ: оминати новаторскіи ошибки и продолжати дѣло во благо русского народа мужественно“. Тутка винен нам автор блисше полонити звідки він має тую дату о Маркіяні Пашкевичу, бо инакше випадає уважати її яко апокриф. Цікаві ми також, що то була за „утилітарность“ котрою довольно узасадненоє „было на то время мнѣніе Качковского“, що азбука польська лучше годиться для язика руського, ніж кирилиця (стр. 60)?

Переходимо дальше по порядку поодинокі місця утвору.

Справедливо оцінив ав. значіне єпископа Снігурського; ні перед ним ні по нім не було жадного єпископа в Галичині так діяльного для церкви и народності як він був через ціле овое жите. Автор казує нам як в историчнім порядку впливали появи руського умислого

*) Так о тій справі пише в Віпку ч. I. стр. 54—55 Я. Головацький. Додаємо однакж що тойже сам Головацький, коли перенісся до Росії, складає в книзі Гербеля „Поесія Славянъ“ всю вину за нищенє: „Русалки Дністрової“ и переслідувавє її головного спорудника М. Пашкевича на правительство австрийське. Як коли треба, так ся говорить и крутить!

житя на народне чувство и на образоване Качковського; дивно нам однакж, що Качк. студиюючи руські народні пісні и познакомившись вже с поезіями М. Шашкевича и др. в „Русалці Дністровій“ міг (около р. 1844) уважати Іосифа Левицького „первымъ Руси поетомъ“ (стр. 76), але бачимо, що и автор сам поезиі оригінальні и переклади того писателя уважає яко добрі; так майже виходить по перечитаню згадки автора о „Мотилію“ Рудольфа Моха (стр. 77), де він називає поезиі в тім збірнику „плодомъ въ каждомъ взглядѣ слабымъ и малоцѣннымъ“. Звісні суть ті зовсім нужденні (нині зовсім забуті) переклади из Шілера І. Левицького, а з м. ло звістних ёго оригінальних поезій виписуємо дословно на власний суд читателям приміром сесі два кавалочки з ёго твору „Учащемуся младенчеству народа словенорускаго жрестеустъ соиздатель І. Л. (в Відні 1822):

Пускай, вездѣ писать искусство совершенно
Ты знаешь, что языкъ нашъ лучше несравненно.
Не собранъ изъ другихъ, онъ древній коренной,
Исполненъ воѣхъ красоть, богатый самъ собой;
Въ немъ птичныхъ посвистовъ, протяжныхъ нѣтъ нагѣвовъ,
Ни звуковъ немилыхъ, ни дикихъ уху ревовъ,
Какія слышатея чужихъ языкахъ намъ,
За тѣмъ, что нашъ языкъ отъ нихъ свободенъ самъ.

(Конецъ буде.)

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Арештована и ревизні задля социализму ві Львові? Від кількох день розходяться по Львові дивні, глухі вісті про арештована и домові ревизні, розсікавлюють и непокоять прилюдну опінію, будять тисячні домисли и, як всяка таємничість и несподівана новість, роспливаються в найріжнородніших баснях. Зберегателі справедливості повинні неперечно після свого уряду передовсім мати на оці виявлене дійсної правди и викрите каригідного чину, наколи такий дійсно проявиться в обективних зарисах. Однакж вже сам закон вкладає на них обовязок перестерігати у своїх дослідах певних границь осторожності, приличія и розваги, котрих не годиться переступати для одної уроіної, тільки полицейською фантазною узасадненої можливості истнованія предмету до судейсько-карних вислідків. Ще більшої осторожності и прозорливості вимагається тоді, коли сам предмет судово-карного доходження недокладно означений и під зглядом каригідності великим підпадає сумнівам. В противнім злучаю — була б особиста свобода и ненарушимість домового огнища, честь и добра слава обивателя конституційної держави — тільки тінею, котра зміняється, поганиться, а навіть зовсім щезає в тій мірі, як подобається неудалим сторожам прилюдного порядку уставити або змінити світило конституціоналізму и обивательської свободи.

Для того буває становиско державної прокуратурі и слідчого судії иноді дуже трудним и совським. Однако ж як небудь *egregie humanum est*, так з другої сторони гуманність вкладає обовязок ставати в обороні невинності, честі и доброї слави. Ось чому вважаємо нашим обовязком— супроти новітших полицино-судових подій, що дали повід до різно-родних, навіть дуже здослівних поголосок, несправедливих судів и підозрівань, — підняти наш голос до пояснення справ.

Немила, хоч не так дуже нечувана, приключка товариська в реставрації „під чорним раком“ між проїзжим з Росії а урядником полиції, котрий, о скільки зачуваємо, погрішив незвичайною цікавостю, сталася причиною арештованя С. Я. и покликаня на свідка другого товариша з Росії О. К. Після переслуханя в полиції задержано в арешті не тільки С. Я. и на свідка покликаного О. К., але увязнено також Михайла Павлика слухача филозофії ві Львові. Наглий перехід від реставраційної афери до слідства о соціялистичні книжки и кореспонденції, як ні багато дає до мисленя, позістає поки що невияснений. В дальшій розвою сеї справи стається реставраційна афера вже тільки випадковою (?) причиною слідства в зовсім відміннім напрямку. Незадовго відбувається домова ревизія в помешканю М. Павлика, а відтак увязнюють ще одного підданого Росії О. Ч-а-Д-а. в англійським готелю. Одному провидію досі звістним способом відбулося се последнее арештоване О. Ч. Д. саме підчас побиту ві Львові російського конзуля з Бродів, котрий о скільки відомо не так дуже часто сюда загощує. „Слова“ в своїм запалі російського полицезму не змогло довше вдержати своєї радості и с крокодиловою притворностю почало „соболѣзнovati“ о нещасних орудиях „извѣстнаго нигилиста“, затрубіло о соціялистичній пропаганді и о нигилистах в Галичині, а навіть пророчим духом заповіло дня 16. Січня с. р. о ревизії в „українскомъ“ товаристві, котра фактично відбулася допіро 22 Січня! Надто стоголова фама голосить, що російський конзуль в Бродях п. Еверард „złożył tutejszym organom policyjnym pięćsetkrotne dzięki za schwytanie czterech „socjalistów“ ukraińskich“, и що о. Малиновський з радощів мало що не позбавився цілості свого животного завязку вигодованого на звістній програмовій льояльності!

Пророцтво „Слова“ сповняється и дня 22. Січня являється судовий судія слідчий разом з органами полиції в льокальностях „Просвіти“, щоб доконати домову ревизію „за кореспонденціями, письмами и книжками соціялистичної тенденції“. Без попередного завізваня заступника голови товариства о видане инкримінованих артикулів „соціялистичної тенденції“ стаються майже всі книжки видані в Києві за виразним дозволом цензури (як: *Историческія пѣсни малорусскаго народа* видані Вл. Антоновичем и М. Драгомановим, *Чорноморці* етнографично-историчний очерк, *Монографіи* М. Костомарова и т. д.) и деякі письма предметом слідчої окупації, и доперва по кількодневному спючинку в судовім бюрі повертають до канцелярії „Просвіти“ викликуючи за собою хвилево паперову революцію не порядку, немилу для кожного любителя порядку.

Рівночасно с тим ведеться проти згаданих увязнених слідство о переступство з §. 285, 287 и 293 кар. кодекс., а в часописях подаються

поголоски о компромітації товариства „Просвіта“, о виступленю деяких членів с товариства и т. д. Несподівано виростає наче с під землі страшило „соціялістичної“, „нигилистичної“ пропаганди в Галичині, а спокійним досі людям импутуються мало що не найчорніші революційні змаганя.

Неперечно, що судия слідчий не може відповідати за буйну фантазию дневникарську, або злосливі доноси редакції „Слова“ знаної с свої дунуціяторської ложі. Ми не можемо входити и в те, чи и о скільки узасаднене увязнене згаданих лиць задля мнимого переступства з §. 285, 287 и 293 код. кар.*), бо и того тяжко догадатись про яке се тайне товариство річ ведеться. Надто не уповаженні ми ставати в обороні приватних осіб, котрі, сподіємся, зможуть самі виказати свою невинність и немилу помилку так в самім предметі як и в особах судового слідства.

Однако ж судове слідство досягнуло товариства, котре своїм становиском и своєю цілею, не менше як и своєю доброю славою повинно було склонити як ц. к. прокураторию так и слідчого судію до зрілої розваги над донеслостю ревизії доконаної в льокальностях сего товариства.

Всяке товариство, а тим більше товариство засноване не для зиску, а для ширена просвіти, що осягається тільки як найчисленнішим уділом публіки у великому ділі, мусить дорожити своєю доброю славою и стерегчись всякого підозріння, бо тим тільки може зискувати собі що раз більше узнання, ширший круг діланя и справдешну поміч між публікою. Все, що може дати причину до посуджуваня, підозріння и компромітуючих поголосок між публікою, тяжко дотикає інтересів товариства, тамує ёго розвій и шкодить ёго истнованю. То ж коли судові власті обовязані при ревизіях по можності шанувати добру славу поодиноких лиць, уникати и не розбуджувати непотрібного враженя, то се повинно бути іх обовязком ще більше тоді, коли ходить о товариство, котре стоїть своєю доброю славою, а упадає за кождою, хоч би в самім ділі, безпідставною поголоскою, невластивим посудженем. А преці було б се злишним толкувати, яке світло кидає судово-карна ревизія вже на самі приватні особи в очах публіки, необізнаної з властивим станом річей.

О скільки нам відомо, понятє „соціялістичних“ книжок єсть зовсім чуже нашій уставі карній. Ми знаємо противно, що кождий правник, що відбув испит з національної економії, обовязаний знати не тільки одні имена: Маркса, Лясалля, Люі-Блянка и т. д., але також іх погляди, а тим самим и іх письма. Котрий §. карної устави постановляє о каригідності соціялізму яко такого, и де єсть юридичне означене: що таке соціялізм и в чім ёго каригідність; чи в критиці теперішнього стану сусіельності, по часті и несоціялістами в багато де-чім

*) §. 285 у. к. становить. „Всі з'єдночєня в тайні товариства, в якій небудь цілі вони були б засновані, и під якою небудь назвою або формою вони б истнували, або истнують, суть зборонені. Співуділ в тайнім товаристві становить вину переступства“. §. 287 у. к. дотичить того, хто стається винним співуділу в тайнім товаристві, а §. 193 постановляє о каригідності чужоземців.

яко за правдиву узаваній, чи в неудалім будованю идеалів будучности? Ростягнімо каригідність соціалізму у всій консеквенції, а тоді прийдеться відбувати домові ревизії по всіх більших книгарнях, антикварнях и библиотеках та вязнати не тільки соціалістів „с катедри“, але й мало що не всіх учителів національної економії, коли вони основно досягають свого предмету и розкладають историю своєї науки. Що сталобоя тоді з наукою, котра єдино може забезпечити суспільність від схиблених поглядів? Поминайте научний розбір соціалістичних тенденцій, вдоволіться одним загальним анатемизованем, а ми опитаємо, чи навіть особний §. каригідності соціалізму забезпечить нашу суспільність від соціалістичної пропаганди?

Коли ж таким чином сам соціалізм у книжках и письмах яко обяв научної праці не може становити предмету карного слідства, то можна спитати за чим, чи за ким пошукувано в льокальностях товариства „Просвіта“? Чи за фатаморганічним тайним товариством, чи за ёго членами и кореспонденціями? Що дало узасаднену підставу припускати, що в льокальностях товариства можуть знаходитись річи чи особи, котрі підпадали би під §. 285 у. к.? Які то книжки и письма вказували слідчому судії на истноване тайного товариства (!) и що спонукало ёго поминути припис першого уступу §. 140 проц. кар., після котрого ревизія в помешканю осіб третих, не підпадаючих слідству, по правилі має відбуватись тільки після попереднього їх переслухання? Чи був слідчий судія на стілько певний хоч би самого об'єктивного истнованя якого небудь каригідного чину (а именно переступства з §. 285 у. к.), и на чім заснував свою злу опинию о товаристві, коли занехав навіть попередно розвідатись у заступників товариства о правдивім стані справи и о пояснене непорозуміння?

А коли доконана ревизія, що можна було напевно предвидіти, позістала без всякого результату и тільки ще яскравіше виказала невластивість несподіваного посуджуваня товариства „Просвіта“ о поїдане книжок и писем „грозязих загальному забезпеченьству“, або переховуване осіб „тайного товариства“, коли наконець, о скілько нам відомо, навіть слідство проти увязнених осіб не виказало ніякого карного чину соціалістичної пропаганди „грозязчої загальному забезпеченьству“, то насувається питане, чим усправедливляється доконане ревизії в льокальностях „Просвіти“, через що подано злосливим язикам можливість відстрашувати людей від товариства „Просвіта“ и цілого сторонництва червоним страхопудом? Чи ж малибисьмо повірити поголоском, котрих відгомон відбився аж в коломийській „Русскої Раді“, що австрійські поліційні и судові власті позабули на суверенність власної держави и прихилилися в услуги петербурського деспотизму зляканого бессильним окликом: „да здравствует воля!“?

Ось самі питання, котрих не в силі пояснити ні самі §.§.-и карної процедури, ні поступозане слідчого судії и ц. к. прокуратурі.

— **Неудатна завірюха революції в Петербурзі.** Саме тоді, коли ген. Ігнатієв іменем Росії вступався в Царгороді за полудневими Славянами в Турції домагаючись для них лучшої долі и волі, — у самій столиці російської держави біля православної церкви казанської роздався с поміж гурту поклик: „земля и свобода“ домагаючись хоч дуже

недипломатично, але за те дуже виразно волі і лучшої долі для „райів“ в Росії. Маніфестація незадоволених в Росії, кінчилась як багато інших з давних літ, повною неудою і арештованем около 42 осіб. Позаяк однакже ця петербурська маніфестація здається бути тільки місцевим виразом загального незадоволення великої часті людності в Росії и здається мати навіть вплив на новіше поступоване властей в Галичині и на витворене фатаморгани таємничого движенья навіть в границях супокійної Австрії, то не можемо поминути її мовчком, тим більше, що належите її розсвічене пояснити також невластивість урядового переносення її духа и замірів до Галичини. Про сю маніфестацію уміщає одна російсьька часопись слідууючу допись с Петербурга:

„6-го (18.) грудня в день Миколи зібралась в казанськїм соборі громада з интелігенції и робітників віддати честь пам'яті погібших и заявити свою солідарність з людьми, що загивають тепер в каторгах, на саяках и в тюрмах из-за своєї любови до народу. Діло було ось яке: після литургии відслужено молебен за здоровья Миколая (Чернишевського) и кількох других, ще недобитих російсььким правительством. Після молебену вийшли всі присутні, числом около тисяч людей, из церкви и розмістились кругом по часті на площаді, по часті на портиках и ступенях церкви. Один з громади виголосив слідууючу річ: „Братя! Ми тільки що відслужили молебен за здоровья Миколая Гавриловича (Чернишевського) и других мучеників за народне діло. Вам, зібраним тут робітникам, давно вже пора знати, хто се був Чернишевськїй. Се був писатель, зісланий 1864 р. на каторгу за те, що назвав волю дану царем-освободителем — оманю. Невольний сей народ, говорив він, котрому за дорогу ціну дали піски и болота, непотрібні поміщикови; невольний сей народ, що за ті болота віддає и царю и барину більше, як сам заробляє, що в ёго різгами висікують сі страшно тяжкі податки и продають ёму послідню корову, коня, хату, а лучших робітників беруть в солдатську службу. Не можна назвати вольним и робітника, що як він працює на хозяїна, віддає ёму всі свої сили, здоровья, свій ум, своє тіло и кров, а дістає від ёго вохкий и холодний кут та дещо грошей. — За ту святу правду заслано нашого найбільше даровитого писателя в каторгу, де він мучиться и до нинішнёго дня. Таких людей — не один Чернишевськїй, їх було и єсть багато: Декабристи, Петрашевці, Каракозовці, Нечаєвці, Долгушини и всі наші мученики послідних літ“.

„Вони стояли и стоять за те саме діло народне; я кажу — народне тому, що ёго підійняв сам народ... Згадайте Разина, Пугачева, Антона Петрова! — Всім однакова доля: вязниця, каторга, тюрма. Та чим більше вони витерпіли, тим більше ім слави. Най живють мученики за народне діло! Братя! Ми зібралися, щоб заявити тутки перед цілим Петербургом, перед цілою Росією нашу зуповну єдність (солідарність) с тими людьми. Наше знамя — їх знамя! На нім написано — земля и воля крестьянинови и робітникови! Ось воно — *да здравствует земля и воля!*“

„Під koniecь бесіди роздалися из портиків и на площаді плеская у руки и грімке, дружне ур-ра! Рівночасно розвинено над толпою червоне знамя з надписю: „*Земля и Воля*“. Ур-ра повторилось. По тім

двигнулася юрба по Невському и почала розходитись при окликах: „да здравствуетъ земля и воля! да здравствуетъ народъ! смерть царямъ!“

„Вже під кінець бесіди роздалися свистки городових и коли вже всі розходилися, кинулась полиция на ту групу осіб де був бесідник. Але ся група відповіла дуже енергичним відпором и прогнала від себе нападаючих в бігство. Полицейські зібрались в значнійшій числі, до них прилучилися перебрані жандарми. Три рази повторився напад и три рази завзято відперла ёго ся група. В той час приїхав Трепов и розізлившись за те, що арештовано так мало осіб, дав приказ: „хватайте, хватайте, какъ можно больше!“ Тоді то пустила полиция поголоску: „Поляки бунтують, хватай кого попало, лови въ очкахъ и пладахъ!“

„Головна толпа вже розійшлася, осталися тільки ті, що майже ніякої участі не брали в демонстрації; на тих то кинулась полиция, біла, хватала женщин за волося... Діло кінчилося тим, що полиция увязнила в різних частях города 32 осіб, між тими 11 женщин.“

Сими днями відбудеться в Петербурзі судова росправа проти увязнених.

Наші хиби!

(Конець.)

Звертаючись до нашої світської інтелігенції годі и тут не запримітити великих недотач, задля котрих спинається жите и розвій нашої народності. Нужда материяльна, брак відповідних стипендій наукових, перевага клясицизму в системі науковій, що повертає велику часть учительських кандидатів до клясичної філології и притуплює їх духа мертвим клепанем граматичних формальностей, недотача відповідних библиотек при гимназиях, и звичайно надмірне обтяжене викладовими годинами, через що утрудняється дальше образоване наукове, — все те разом спинає або відтягає наших учителів з малими, незначними внімками від дальшої наукової праці, творить їх ремісниками в школі, а рівнодушними в житю, а заведене польского язика викладового доводить їх часто до забутя рідного слова. А коли таким чином не мало терпить вже сама наука обовязкова, то не диво, що в їх устах часто засохає ширша наука, котра б подавала житю научному розвоєви нашої молодіжи на національній ґрунті, пригортала молодіж для нашої народності и вказувала її дорогу самовіжой праці народній. Ехемпра трахунт — лучший приклад як наука! А прикладу, живого, потягаючого прикладу наукової праці для добра своєї народності — не має від тих, що світїчами повинні стояти серед нашого відродження. Так засохає научна праця у своїм найпершій жерелі, а за те и в школі и в житю пережуваяються тільки шкелети школьних плянів научних, а наша суспільність стоїть відчужена від результатів научної праці, яка відбувається у свічних народів и огріває їх повне жите.

Прийнятий систем школьний ростягає свій вплив не тільки на середні, але навіть и на людові школи. Так зване „загальне освітване“ — ся, як каже Герман, німецька хвороба — панує навіть в людовій школі. Народній учитель, обвілений „загальним освітванем“ хоч би навіть в учительських семінаріях, — не виносить замилованя до свого заводу, а тим менше до свого народу, серед котрого и для котрого має жити, и по неволі стається орудієм звістного плану красивих школьних радців. Захована с часів консисторського надзору школьного неприхильність між священиком а учителем до крихти нівечить и унеможливає яке небуть користне ділане сих двох сільських представителів інтелігенції для добра народу. Окружні інспектори зорким оком слідять своїх підвладних, а навіязуючи їм „Szkol-y“ и шляхоцькі оповіданя „краєвої(?)“ історії, добре дбають про те, щоб відтяти учителів від своенароднєї підстави, а з нашої сторони не багато стараня, щоб подати учителям нашим можливість статися дійсно народніми учителями.

Так остають народні учителі одними літками мертвої польско-руської азбуки, ріжчородних, справді з загального а лучше поверховного освітваня перейнятих, а в практичнім житю селянина непридатних фраз и научных блескотів, наче б перед ними сиділи будучі рентієри, а не сини батьків, що лишают своїм дітям у спадщині „працю в поті чола“. А світ дивується о безхосенності народніх шкіл и повольнім поступі просвіти, не подаваної але часто дискредитованої в очах народу нашими людовими школами.

Що ж тикається наших правників, то, здається, не треба покликуватись аж на повагу Л. Штайна, щоб виказати, як мало відповідає теперішній спосіб викладаня правничих наук практичнім потребам сучасного житя. Обтяжені римськими інституціями и пандектами, ошоломлені безладністю канонів вступають правники у дійсне жите без належитого приготованя до сучасних питань правно-супільних, чужі громадському и цілому автономичному житю, неспосібні перемінити свого правничого знаня у користь свого народу и розбудити ёго до розуміня теперішнього устрою державного, и легко стаються тільки переважно-махиальними виконавцями юристерії не дуже відповідно приложеної до потреб нашего краю и народу. Число правдивих оборонців нашего народу, працюючих з дійсною користю для супільності, дуже ще мале, та ще и в тім згляді за мале чинності, за мале слідженя за розвоєм и поступом правних наук и стараня присвоїти и повернути їх у справдішну користь на оду.

Так бачимо майже на всіх полях нашего житя дивну застою чи апатию наукову, слабу животність мислі, велику неповорухливість до поступу. Злишним було б виказувати, скільки лиха виходить с того для нашего відродженя народнєго, котре може доконатись тільки новими, животними ідеями просякаючими у всі верстви наші, невтомною, самовіжою працею як найширших кругів наших, неперестанним змаганем до власного поступу и розвою на кождім полі знаня и житя. Як дуже шкодлива для нас ся недоспілість наукова и рівнодушність для поступу, не мале яскраво виказується в видавництві популярних книжок, котрі в дуже великій часті тільки свідчать о нерозуміню потреб

нашого народу, вимогів ёго розбудження и здвигнення и практичного росвічення наших народніх змагань та в сумний спосіб илюструють народови інтелектуальне убожество нашої інтелігенції. А на вряд же ж, чи єсть де друга інтелігенція с претенсією до народнёго житя, котра б так мало оказувала потреб інтелектуальної поживи, як наша, в котрій би дорочні вєдана літературні далися вичислити на пальцях, а читателі недосягали навіть одної тисячки? Чи ж супроти тої інтелектуальної лінії можна дивуватися, що значному числу нашої інтелігенції не достає національної витривалості, що наші жєнщини позбавлені всякого значєня и впливу в нашім житю народнім, що після патріотичної екзальтації так дуже часто наступає, коли не повне відцуранєся народнёї справи, то майже рівнозначна апатія и бездільність? Правда, що до сєго деморалізаційного настрою нашої інтелігенції причиняєтся в великій часті не дуже заохочуючий приклад польської інтелігенції в Галичні, більше похопної до шуму и перетрублювана историчного самохвальства, як до статочної науки и праці, за те ж знов сильнішої від нашої інтелігенції своїм домашнім вихованєм, далеко потужнішої своєю матеріяльною силою, більше притягаючої своїм блескотом и традиційними позісталостями. Однак ж неворотливість польського діла навіть в так користних услівях повинна нас доволі явно и зрозуміло перестерігати, як шкодливо упавшому чи приспаному народови, а над усе ёго інтелігенції відтягатися від праведного житя, щирої праці и науки, лякатися праведного поступу а дряхліти в перестаріlostях. То ж годилобєся нам щиро підійняти оклик до всіх нас: більше світла, більше праці и науки!

В. Б.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Січня 1877.

— Конференції Царгородські вже скінчилися, и повномочники а навіть послі європейських держав розіхалися домів. Європа, як Пилат, умила руки и лишила Турцію її долі. Тільки що Турція, бачитєся, не дуже тужить за опікою своїх буцім-то протекторів, а Россія якось не скоро забираєтся роспинати хорого чоловіка... На конференції з 15. с. м. предложили європейські повномочники свої до мінімум зредуковані жаданя, именно зі всіх давнійших точок лишилися ще лиш дві, а навіть и ті дві змінєно значно на користь Турції: жадано ще тільки установлєня контролюючої комісії, до котрої однак вже й турецькі відпоручники мали би входити, и именованя губернаторів Боснії, Герцєговини и Болгарії на перших пять літ через держави гарантуючі. Турція, як звичайно, не дала зараз одвіту, а тимчасом Мидгат паша зааранжував ефектовну сцену на Великій Раді турецькій, на котрій більше як 200 достойників, між ними зверх 50 християн, явилися. Мидгат паша в зручній промові виложив цілу ситуацію и предложив обі остатні точки жадань конференційних. Всі бесідники, між ними

и духовні начальники християн, промовляли против прийняття тих точок, и Рада розійшлася з окликом: „Лучша смерть ніж ганьба!“ Послідня конференція відбулася 20. Січня. Турецький відпоручник прочитав відмовну відповідь Турції, а відтак сконстатував англійський повномочник, що після відказу Турції, прийняті 2 послідні точки жадань конференції, нема вже спільного ґрунту до пересправ и тому конференція вважається замкненою. Наконець ген. Игнатієв звалив всю одвічальність на Турцію и виразив надію, що Турція нічого не буде підіймати проти Сербії и Черногори и респектуватиме положене християн. По сім конференція розійшлася, зробивши велике фіяско, дарма що всі повномочники європейських держав виступали згідно супроти Турції и Селісберри виступав мов права рука Игнатієва. Справедливо сказав Гледстон до одної депутації, що моцарства не повинні були робити предложень Турції, коли не гадали наставати на їх переведене. Россия старається тепер результат конференції представити яко поражене всіх моцарств и дістати від них мандат до виступлення проти Турції. Ледве її тее удасться. — Між тим як Россия отягається, Турція трібує с Сербією и Черногорою безпосередно порозумітися и заключити мир. Здається однако, що оба сі краї відкинуть турецькі пропозиції, хіба щоб Россия не гадала провадити війни, чого однако годі припустити, бо вже занадто далеко загналася. И тепер узброєня Росії не устають, тільки по занедужаню дотеперішнього верховного начальника війська вел. князя Миколая Миколаєвича не знає Россия, кого на ёго місце поставити, и удавалася аж до Німеччини по ген. Мантейфля — однак надармо!

Похибки друкарські. В ЧЧ. 20, 21, и 24 „Правди“ просимо ласкаво справити слідуочі похибки друкарські: а именно в Ч. 20 на стор. 788, вірш 13 з гори, місто „вѣщнемъ“ має бути: „вѣщнимъ“, а на стор. 789, вірш 12 з гори, місто: „розумного“ має бути: „родинного“; в Ч. 24 на стор. 949, вірш 4 з долини, місто: окінчене 6 пад. *sing.* имени 3. *деклінації* єсть властиво: *м*; має бути: „окінчене 6. пад. *sing.* имени 3. *деклінації* єсть властиво: *м* (первісно: *ми* = *ті*)“; а на стор. 951, вірш 9 з долини, місто: „3. *ос. праес.* на и,“ має бути: **3. *ос. праес. sing.* на ти.**“

 Ті Ш. Предплатники, котрі зложили вже або найдальше до кінця лат. Лютого с. р. зложать цілорочну предплату на „Правду“ в квоті 6 зр. а. в. одержать яко премію альманах: Руська Хата обіймаочий 12—14 аркушів друку, котрий вийде с початком Лютого сего року.

Видав и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Книжки Шевченка. — Під зарядом Фр. Саркисяного.

Виходить випусками в 2¹/₂ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під в. 44. при ул. Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА СЕМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Поединок Гектора з Аянтом.

(Конець.)

Аж до ёго й мовив Гектор шеломенний:

- „Аянте поважний отамане війська!
 235. Мене ти не пробуй, як тую дитину,
 Або молодяцю, що бою не знає;
 Бо я добре вмію бити й побивати
 Вмію и на право и на ліво щитом
 Повертатъ и в бою я не утомляюсь,
 240. Умію я битись и с коней летючих
 Умію и пішо славити Арея
 И тебе й такого я не хочу бити
 З небачки, а прямо, коли тільки влучу.“
 Мовив — розмахнувся и ратищем кинув
 245. И вдарив Аянта у щит семишкурый
 По верхній міді, що восьмою була
 И цілих шість листів прийшла мідь холодна
 И в сему ветрягла. Тоді розмахнувся
 Аянт Телямонів и ратище кинув,
 250. Вдарив Пріяменка по рівному щиту.
 И щит ёго ясный ратище пробіло
 И шитую броню на ёму прорвало
 И на здуховинах сорочку роспяло.
 Но й ще він одокочив и од смерті спасся

255. И знов вони разом ратища схопили
И кинулись знову мов ті леви хиджі
Та кабани дикі, що їх не побореш.
Пріяменко того вдарив серед щиту,
И не пробив міді, остріє погнулось.
260. А Аянт ударив у щит — и на — виліт
Остріє прогналось, того зупинило.
Прошло коло шиї — и кров заструмидась;
Но не кинув бою Гектор шеломенний,
Одступив и с поля підійняв рукою
265. Чорний, угловатий, здоровенний камінь
Та вдарив Аянта у щит семишкурий
В саму середину аж мідь задзвеніла.
А Аянт піднявши ище більший камінь
Розмахнув, ударив зі всієї сили.
270. И потрощив щита камінем жерновим,
Перебив коліна — він упав на спину
Щитом перекритий, но ёго Стодійний
Підійняв — и вже б на мечох розпочали,
Та прибули слуги Дієві и людські
275. Один од Троянів, другий од Ахеів
Тахтибій, та Ідей — кликуни премудрі
Вони меже ними ціпки протягнули
И премудрий Ідей став ім говорити:
„Годі из вас, дітки, перестаньте биться.
280. Обидва ви милі для хмарного Дія,
Обидва ви й сильні — се бачили всі ми
А ніч наступила, треба ночі слухать.“
Аж до ёго мовив Аянт Телямопів:
„Ідею! кажи Гектору про сее,
285. Бо він у нас первий викликав до бою,
Так хай він и скаже и я перестану.“
Аж до ёго мовив Гектор шеломенний:
„Дав тобі Бог кріпость и силу, Аянте,
И розум, з Ахеів ти в ратиці первий,
290. Так ми на сёгодня бійку залишімо —
Се там будем биться, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть котрому;
А ніч наступила — треба ночі слухать
Иди и край суден весели Ахеів
295. Приятелів щирих та свою дружину,
А я отсе пійду в Пріямове місто
Троян звеселити та пишних Троянок,
Що за мене в храмі Бога умоляють.
Давай же міняться пишними дарами,
300. Щоб за нас сказали Ахеї й Трояни:
„У тяжкій вражбі вони ізійшлися,
„А в тихій приязні вони розійшлися.“
Мовив — и дав меч свій у срібній оправі

- Из піхвою разом и ремінем шитим.
 305. А Аянт ёму дав пояс червонястий
 И так розійшлися: той шійшов к Ахеям,
 А той як Троянам и тії зраділи
 Побачивши свого, що він ім здоровий
 Вийшов из під сили та с-під рук Аянта
 310. И повели в місто, не ждучи вже й бачить.
 А Ахеї також повели Аянта
 Радого побоем к царю Гамемнону.
 Тільки що прибули в наміт Атрієнка,
 Зараз Гамемнон цар казав вола вбити
 315. Вола пятироків славному Кроненку
 И враз ёго слуги обдерли, обмили,
 Часті поділили, на рожни побрали
 Спекли осторожно з вогню повиймали,
 Трохи одпочили, обід спорядили,
 320. Сіли — и іх серцю нічого не бракло.
 Аянту окроме цілу хребтовину
 Оддав Атрієнку Гамемнон володар.
 А коли вже добре поїли й попили,
 Тогді старий Нестор почав свою раду,
 325. Бо він був ім здавна порадником добрим.
 Ото він розважно и став говорити:
 „Атрієнку й ви всі гетьмани Ахейські,
 Много в нас погибло патлатих Ахеїв,
 И чорную кров іх Арей по Скамандру
 330. Росточив, а душі перейшли к Невиду.
 Так взавтра Ахеям нічого вже битись,
 Лучше ми зберімся, перевезім трупи
 Мулами й волами попалім край суден
 Разом, щоби дітям кожний міг узяти
 335. Кості, коли будем одливать до-дому,
 Висипмо над ними високу могилу
 Одну и край неї збудуємо ми башти
 Кріпкі для ослони и себе и суден,
 Зробімо між ними кріпкі ворота,
 340. Щоб через них була конная дорога
 З надвору глибоким ровом обкопаймо,
 Щоб він міг спиняти и людей и коней
 Бо коли б Трояни воїни не підійняли.“
 Мовив — и пристали усі отамани
 345. А в Троян в Ильоні своя була рада
 И сумна и буйна в Пріямовім домі
 Антенор передній почав говорити:
 „Трояни! Дардани! й помагачі наші,
 Вислухайте мій, що в мене на мислі.
 350. Даймо ми Єлену и всі її скарби
 Тим двом Атрієнкам; тепер ми воюем,
 Присягу зломивши, то вже нам користі

- Нічого и ждати, як не зробимо сёго.“
Промовив — и сів він, по ёму піднявся
355. Славний Олександр чоловік Єленин,
Він до ёго й мовив бистрими словами:
„Не милая мова твоя Антеноре!
Міг би ти що небудь лучше сказати,
А коли ти сеє од серця говориш,
360. Так знать боги в тебе розум одійняли,
А я всім Троянам на тее одкажу
И одкажу прямо: жінки не оддам я
А скарби Аргейські, що в нашому дому
Все готов оддати, и ще й доложити.“
365. Промовив — и сів він. По ёму піднявся
Сам Пріям Дарданів судець богомисний,
И став ім розважно мовити й казати:
„Трояни! Дардани! й помагачі наші,
Вислухайте милі, що в мене на мислі,
370. Вечеряйте милі в городі звичайне
Тільки стережіться та готові будьте
А взавтра пішлемо Ідея до суден
Сказать Менеляю и Агамемнону
Думу Олександра, що війну спроводав,
375. Та ще й добрим словом спитать, чи не схочуть
Бійку залишити — заким трупи спалим
А там будем бится, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть котрому.“
Мовив — и всі раді на тее пристали,
380. Вечеряли разом строї коло строїв.
А свінуло — Ідей пішов аж до суден.
Він застав Данаїв на раді край судна
В царя Гамемнона и став меже ними
И голосно мовив кликун голосистий:
385. „Атрієнку и ви всі гетьмани Ахейські,
Мене и Пріям сам и другі Трояни
Післали спитати, чи мила вам буде
Дума Олександра, що війну спроводав:
Скарби, які в Трдою вивіз Олександр
390. Суднами — коли б він перше був загинув
Всі готов він дати и ще й доложити,
Но славної жінки царя Менеляя
Не думає дати, хоч Трояни й кажуть
Ще мене післали спитать, чи не вгодно
395. Бійку залишити, заким трупи спалим
А там будем бится, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть которим.“
Промовив — мовчали усі отамани
Аж промовив разом Дивомед хоробрий:
400. „Тепер в Олександра не беріть ні скарбів
Ні Єлени — знати и малій дитині

- Що на Троян сходить лихая погибель.“
 Мовив — и гукнуло все військо Ахейське
 Дивуючись раді храброго Дивмеда.
405. Тоді Гамемнон цар до Ідея й мовив :
 „Ідею! ти чуеш Ахейську раду,
 Як вони судили, так и міні мило,
 А палить трупи, так палить про мене.
 Гріх не давать людям умерлих жовати.
410. Коли вони вмерли — треба їх спалити
 Свідок міні Дій сам Герин муж гримучий.“
 Мовив — и ціпок свій підійняв к бессмертним,
 И Ідей пустився знову до Ильону.
 Тим часом Трояни — и Дардани разом
415. Сиділи на раді та Ідея ждали.
 Тільки прийшов Ідей, став по середині
 И передав звістку — всі стали збиратись
 Хто трупи носити, хто дрова возити.
420. Аргеї ж край суден збиралися також
 Хто трупи носити, хто дрова возити.
 Тільки ясне сонце землю освітило,
 И с тихої річки з моря Окияну
 И зійшло на небо — вони й зострінулись.
 Но трудно їм було кожного пізнати
425. Так вони водою тільки обмивати
 Сльози проливати, на вози складати.
 Пріям наказав їм плакати, так без плачу
 Вони свої трупи на костер складали
 И їх попаливши пійшли до Ільона.
430. Так саме й на другій стороні Ахеї
 Сумуючи, трупи на вогонь складали
 И їх попаливши одійшли до суден.
 Рано, не світало, тільки ніч сіріла
 Ахейське військо до вогню збіралося
435. Високу могилу в полі висипало
 Одну — и край неї башти будувало
 Кріпкі на заслону для себе и суден.
 Ставило між ними кріпкі ворота,
 Щоб через них була кінная дорога
440. З-надвору глибоким ровом обводило
 Широким, великим и палі вбивало.
 Так-то працювали чорняві Ахеї
 А боги тим часом сидячи у Дія
 Дивувались дивом на працю Ахейську
445. Далі Посидій їм почав своє слово :
 „Та хто ж тепер Дію з надземного люду
 Стане богам мислі свої одкривати!
 Не бач, що Ахеї коло своїх суден
 Стіну збудували, кругом обкопали
450. Ровом и бессмертним приносів не дали

Та слава їх піjde до зорі зірниць
А про те й забудуть, що я з Аполлоном
Для Ляомедонта колись будували.“

- Аж Дій хмароходний здихнув и промовив:
455. „Та що ж ти се мовив Землетрясе-сильний!
Хай там сього діла другий хто боїться.
Хто за тебе слабший силою й руками,
Твоя ж слава ходить до зорі зірниць;
Вір міні на слово, що коли Ахеї
460. Припливуть на суднах у рідною землю
Ти зваливши стіни, затопи їх морем
И берег великий занеси пісками
Хай стіна Ахейська пропаде без сліду.“
- Так поміж собою вони розмовляли.
465. Смеркло — и кінчилось Ахейське діло
Вони волів били й вечеру робили.
А тим часом судна прибули на Лемну
З вином од Євнея того Іезоненка
Що ёго Іезону дала Гіпсипила
470. Царям Менеляю и Агамемнону
Він тисячу відер переслав задаремне.
А другі Ахеї то вже купували
Хто на мідь блискучу, а хто на залізо,
Хто міняв на шкури, а хто на худобу,
475. А хто на підданих, и справили учту.
Цілу ніч гуляли патлаті Ахеї,
А в місті Трояни й помагачі далекі
И Дій на їх лихо цілу ніч грімів ім
Сильними громами, и люди лякались
480. Вино проливали, нікто не смів пити
На перед, а спершу проливав Кроненку, —
Далі полягали и позасинали.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

III.

Стоїть явір над водою,
В воду похилився,
Чогось милий чорнобривий
Тяжко зажурився.

Як же міні не хилитись
Вода корні мне,
Як же міні не журитась,
Само серце нив.

„Степане, а покинь но вже раз ті твої книжки та ходи до нас“, кликав о. Григорій крізь вікно до свого сина. „Такий гарний вечер, а він засидівся в тій душній хаті и не гляне на двір.“

„Зараз, зараз, ще тільки хвильку“, обізвався голос с сєредини.

„Та чи мало було с тебе того дня. От дай вже покій, відпични троха, дай волю очам та думкам твоім.“

„Оттак то, приїде на кілька день и навіть в дома не покидає тих книжок. Вже аж збілів, зовсім тільки як снасть ходить. Аж жаль дивитися“, говорила пані-матка виполіскуючи під хатою гарні огірки до квашеня.

„Так то вже на старість хіба ми обоє будемо себе втішати. Годуй, годуй, а підростуть, то як ті пташки з гнізда порозлітаються. Поки ще молоде, то горнеться, а потому и не звідається... Оттой ще остався, та й то на вилегі.“

„Степане!“ кликала знов мати, „а ходи но вже до нас.“
Ніхто не обзивався.

„Щось наш Степан таки дуже посоловів“, говорила дальше мати тихим голосом. „Де то та колишня ёго веселість подліася. Мало говорить, нічого не їсть, не спить, на самоту утікає. Нераз, як несподівано надійду, він сидить задуманий та так и зжахнеться. Питаю и не роспитаю нічого. Бовкне слово та й втікає.“

Щоб тільки борони Боже не запедужав. А ще с тьми книжками не може собі дати ради. Господи! десь то тепер такий світ настав, що стільки треба вчитися.“

„От марниця, дурять голови! А не хотів мене слухати, не хотів брати готового хліба. Конче забажалось тої свіччини.“

„Ой то правда! Досі був би вже на спокійнім хлібі, а то пустився, як на ту воду, плине, плине и кінця тому не має.“

В дверех показався Степан с книжкою в руці. Їго лице було ще дуже молоде, але поважне, бліде, сніде, майже хорошите. З ёго очей пробивалась якась сумота, на чорних бровах нависла журба, а укриваний біль проявлявся в цілім ёго лицю.

„Справді гарний вечер“ сказав Степан тихим голосом.

„Чи не приросла вже до тебе ся книжка?“ жартобливо спитав о. Григорій.

„Таки правду сказати — се мое житє. Та й що ж може бути для мене кращого, як відаватись науці.“

„И бути вічним школярем,“ додав о. Григорій.

„Преці приповідка каже: учися розуму не до зросту, а до гробової дошки. Ціле жите чоловіка — се одна праця и наука. А коли я вибрав собі такий стан, що замість плуга пером та головою маю орати, то ж годиться дбати про те, щоб в мене був засіб того зерна науки, котрим засіваємо наш переліг. Як ви дбаєте, щоб засібна була стодола, та не пусті засіки, як ви усе передумуєте, що як краще и лучше зробити, як вас радує прихована вами худібка, добре засіяне поле, процвіт вашого господарства, так и мене радує и веселить моя щоденна праця, мій труд, здобутки нового знання, новий світ, що розкривається в оттих книжках, и я не знаю, що може бути томлячого в такій праці, що підіймає мислі чоловіка, розкриває ёму нові погляди, нове жите, нове поле до ділання.“

„Де то вже з ним кінця довести,“ озвалася мати пильно гляючи на свого сина. „Але ж поговорив би ти, Степане, троха з нами старими. Нам твоєі науки не досягнути, а самим так и скучно. Не вже ж ти тільки самими книжками житимеш. Треба й в світі троха повеселитись. Говори таки що хочеш, а школярем цілий вік свій не позістанеш. Не сидів би ти все так в тих паперах, та не тратив твого здоровля, а віджив троха між нами на вольнім воздуху. Вже ж тобі не перемудрувати всіх, а от так найлучше, як то кажуть: и на перед не виривайся и з заду не оставайся. Знаєш тепер такий світ, що немудрість поплачує, а услужність. Хто мастить, той іде, а покірне теля дві мамі ссе.“

Єсть же багато таких що без муки и великої науки доброго стану доходять; а як має вже свій стан, то й мудрість и почесі и слава — усе знайдеться. Змарнуєш твій вік молодий, на світі не наживешся и здоровля втратиш, так що ж тобі буде с твоєї науки.“

„Але ж, матусенько, се міні не псує здоровля, се моє жите и моя розривка. Коли у чернці постригся, то ж годі присюди заводити.“

„От не пошивайся в такого статка; се ще тобі ні до лица, ні до твого віку. Забудь но троха твої книжки, а я повезу тебе на празник до Решової. Ти ж не знаєш, що Наталка вже як рожа росцвілася. Яка любя дитина, яка привітна, смирна, тай правду сказати не стид показати її хоч би и перед городянськими паннами. Як то, коли з доброго кореня, то й добре останеться. Воно дуже рідко буває, щоб дівчина без матери добре виховалася. Але тут не одна, хоч и з материнським вихованем, мусить уступити. Така вже з роду! Знає як до чоловіка проговорити, між людьми поводитися и кому належиту честь віддати. Звичайно як вчене, до світу призвичаїне, а не так як то в нас буває, що тільки на пустицях та на сміхах все кінчиться. Правда, що батько таки дуже розумно її попровадив, гроша не пожалів, и в дома доглядав и до належитої науки вчасно віддав. Таки добрий батько як рідко, и знаю, що своєї дочки голоруч за муж не дасть. А вона ж в ёго єдна-єдина як око. От найно поїдемо, то й побачиш сам. Вони будуть на празнику, блиські сусіде в давній зажилості, та й таки час вже Наталку світови показати.“

Степан мовчав, а хоч мати все пильно на ёго гляділа, Степанові думки, здавалось, не дуже займалися славословним описом молодої гарної и посажної панночки, а відітали десь в далеку сторону.

„На що то хлопцєви набивати голову!“ холодно проговорив о. Григорий. „Вже бачу, що ви ёго таки зараз хочете женити. Мало має свого клопоту на голові, ще треба, щоб жінка нависла на карку!“

„Зараз, не зараз, але чому ж не мав би пізнати? Преці вже йде до людей.“

„Не думаю я ще женитись.“

„О щось ти дуже змінився в послідні часи!“ говорила дальше мати. „А перше так все маячив о гарних паннах, як голодний о хлібі. А то все с тих книжок, с тої неперестанної самотності. Відвик від людей, від товариства втікає, веселої хвилі не зазнає.“

До чого то все здалося! Ось диви другі то и без журби и труду веселяться, уживають життя и добре с тим виходять!“ И жаль и ніжна любов и материнський докір пробивався в її голосі. Вона бажала б неба прихилити своєму наймолодшому синові, тремтіла за його здоровля, журилась вже з-за одної тіні його смутку и неперестанно роздумувала над його долею-щастем. А тим часом бачила вона свого сина незадоволеним, нещасливим. Сей нахил до неперестанної праці здавався її дивним, неприродним, хоч се була черта її власного характеру — трудящої, запобігливої, неперестанно рухливої жінки. Працюючи майже ціле своє життя для добра своїх дітей — вона не могла зрозуміти, щоб праця могла бути щастем її власної дитини. То ж и не вірила словам Степана, відводила його від труту и науки та заманювала у безжурне, веселе, легке життя, що являється для загалу єдиним идеалом щастя. Ось тому заохочувала вона Степана до забав и розривок и готова була його чим-скорше оженити с посажною, гарною панночкою, щоб тільки нехлопотливим було його життя, щоб весело процвітали його дні, а її материнське серце втішалося його щастем.

А тут її Степан не то що не бажав того щастя, але, здавалось, самохіть відтручував його від себе и віддавався якійсь тайній розпущі.

„Не всім однаково світ стелиться“, якось важко промовив Степан. „Щоли мід збирають, а мухи його з'їдають.“

Бесіда якось уривалась и замість веселості наводила ще більший сум на Степана. Згадка про женитьбу не мило дотикала його душі и очевидно ворушила тайну його серця.

Пані-матка покинула свою роботу и хотіла, здається, дальше вговорювати свого сина до веселого життя та заохочувати до женитьби, коли як раз за ворітьми озвалася косарська пісня, поважна, протягла та супокійна, як супокійною и вдоволеною буває душа чоловіка по довершенім ділі. Се вертали косарі с пан-отцевої сіножаті.

„От вже й косарі йдуть, а я ще й не зладилась“, сказала пані-мати и чим скорше кинулась приготуватись до привіту гостей. О. Григорій відложив свою люльку на бік и підійшов під високі каштани, де на вколо широкого стола розставлені були лавки.

Ціле обійстя о. Григорія було обсажене високими деревами, берестами, ясеними та каштанами; густі вітя дерев закривали вигляд на дорогу и мов величезним вінком обляювали похилену хату попівську. Вечер був тихий, пегідний, веселий! Далеко дець

вертала вже череда до села, чутно було мекіт овець та иржане коней, а тут перед ворітьми ще раз загула пісня косарів, луною роздалась по між дерева, понеслась гомоном по селу и відбилась аж о гори, що за рікою ще червонілись від західного сонця. Затихла пісня, занімів її гомін, а косарі задзвонили у коси и поважно як стадо білих гусей вийшли на подвіря. Передовий косар проговорив свою жичливу річ про скінчену косовицю, положив перед пан-отцем обережок свіжо скошеного сіна и всі косарі як рідного батька витали свого пан-отця и першого господаря. Се була косарська „толока“. Трийцять косарів, статочних господарів, рік в рік збиралось за толоку косити сіно пан-отцеві. Без зазвув и без дозору відбувалась ся косовиця з найбільшою охотою и с прикладним ладом в знак прихильності громади для свого пан-отця. То ж намість парубків бралися найперші господарі цілого села за коси и з незвичайною торжественністю сповняли сей уряд свого „пошановку“. Спільна, господарська вечера заставлена під розлогими каштанами була єдиною відплатою за щирий труд господарів. И тут розводилась та щира, синовська бесіда між представителями громади а пан-отцем и імосцею про всілякі діла сільського жита и господарства, обмінювались ради, укладалися пляни надходячих жнив, обговорювались усі долеглості и недостатки обопільного пожитя прихожан с приходником. Се був обяв того патріархального жита між попом а громадою, жита давного, видного ще в проявах историчних подвигів нашого народу, а щезлого за теперішних часів нової цивілізації.

О. Григорий належав мало що не до попів „antiquae educationis“, хоч скінчив всі школи вимагані тепер до „висвячення“. Тільки ёго погляди на жите, на свій стан и на народ, — ріжнились від вихованців „novaе educationis“. Правда сі погляди не були взяті ні с книжок, ні с школи, ні из семинарії, а просто виходили самі с тодішного жита. Велика ріжниця станів ніде так різко не виявлялася, як по селах між паном-аристократом а панцизнаними „хлопами“ не давно що визволеними с цілковитої неволі. Пропасть між двором а сільскою хатою, як ні блиско вони коло себе стояли, була страшна, непроходима. Нікому не снилося о людскості під курною стріхою селянською. Сі бідні, маленькі, темні хати були тільки стайнями, де була така ж робуча твар, як и в мурованих двірських стайнях, де стояли стада коней. З двірських вікон так само дивились на сільські хати, як на волівню, звідкілья виводили волів у ярмо. В очах панів мав піп на селі мало що не те ж саме задане як и конюший. Нічого було

ёго приєднувати для себе, щоб пригласкував „підданих“ и зводив згоду між двірським а громадським обшаром! Сю згодливість доконували мандатори, посіпаки и економи с киями у руках. Піп був для двора особою злишною, а ще більше злишною була ёго прихильність для двора. Аристократичні погляди не менше відділювали самого навіть попа від двора.

И ось виходило с того дивне диво. Як добрий наймит у лихого пана привязується більше до худоби, котрої доглядає, аніж до пана, що и ёго и худобу полевіряє, так и піп осаджений серед „хлопів“ переймався іх недолею, розумів іх нещастє, милосердився над іх пуждою, а обурювався над нелюдскостю. И серце ёго прихиялось до тих людей, він живався з ними, потішав іх, а деколи й охороняв. Так ставав він живим членом тої страждущої громади, переймався її житєм и ставав неначе б батьком великої родини.

И ті селяне, нехтувані цілим сурдутовим світом, відгадували се батьківське чутє, горнулися у недолі до свого пан-отця, привязувалися до ёго правдивою вдячностю и любовю. Молоді парубки и дівчата находили на попівстві захист проти нападів панів, двірських паничів и підпанків. И та сама вдячність и любов виявлялась у служебних відносинах. Слуги забували тут на свою службу и вважалися більше членами родини, синами першого господаря, як наймитами и наймичками. Вони дорожили крихтою тої волі, якою можна було віддихати на попівщині; за свою працю, котру іх батьки, брати у сестри віддавали даром на панських ланах, діставали вони тутка потрібну одежу и страву, а при статочності дороблялися якого такого прибутку. Тодішнє попівське господарство не було перейняте духом шпекуляційним, а змагало найбільше до вигідного житя. Біля попівського стола могли без ущербку житись и догідно жити бездомні Лазарі, що перед панщизняною нахабою кидали родинні доми, своїх батьків и матерей. Вони пильнували добра своїх кормителів и оборонців, як власного маєтку, привязувалися душею до своїх господарів и до смерті не відчужувалися від своїх добродів. Відтіля пішла ся добра слава про давних „слуг“, про іх вірність, працєвитість и привязаність.

О. Григорій був з роду доброго серця, ласкавий, привітний, и добрящий. Молодість тяжко перебута в праці и недостатках навчила ёго, цінити працю и робочих людей. Син убогих родичів, вчасно осиротілий, повертався він з малку між народом, власними очима глядів на нелюдську тиранию у всіякій її постаті и сам

нераз в школах и в своїх позашкільних услугах дізнав важкого гнету аристократичного світу. Їго душа не могла прилипути до тих пишних пустоцвітів без серця, їго сирітство розганяло всякі сни про блискуче, вигідне та розкішне жите, а нахилило їго скорше до тих тихих, рівно як и він від долі и злої волі кривджених людей непоплачаючої праці, неосолодженого горя, бесцвітного житя. Богословські науки видалися їму дуже приманливими, бо відкривали їму вигляди на независле жите, мали вчинити їго проповідником любови и потішителем сиріт та повернути їго назад серед сільських людей, де був їго молодечий світ, де жили їго перші споминки дитинні и зароїлися перші надії житя.

В ті часи легко було доступити пошівського приходу. Мало було званих, а ще менше вибраних, то ж самі попи діставали, а не давали „презенту“. И так о. Григорий скоро дістався до своїх родинних сторін и любо та тихо проживав з милою дружиною серед давних знакомих. Високим прикладом розумного чоловіка присвѣчував він своїм прихожанам, простою, ясною але й не менше праведною наукою проводив він їх серед тяжкого житя, а своєю повагою нераз знав тамувати панську буту, корити двірську шаранчу сурдутову, що засмічувала моральний воздух громади. Люде полюбили свого пан-отця як рідного батька, а пані-матка були справдішною опікункою цілого села. В слабостях приходили до неї по ліки, в нужді о підмогу, в клопотах о пораді. Під її оком виховувались и виучувались на службі молоді дівчата, в її пекарні пеклися для них короваї, за її заходом відбувалися їх весіля и так изза опіки своєї „імосці“ виходили вони в світ добрими господинами. Так витворювалось се патріархальне жите попа з громадою, що кріпшало, розвивалось и росцвіталося через сорок літ. И хоч повіяло було тепер навкруги новим духом, хоч нова воля и рівноправність переиначувала суспільні взаємини селянські и не одні пани, але й багато попів стало нарікати на буйність и неслухняність народу, хоч що раз виднійше під впливом дворів підкопувалося и переиначувалося становиско попів се-сед селян и клонилося до повного відчуженя, — о. Григорий не лишав свого давного житя, не ступав на пову дорогу, а жив давними ідеями свого первісного житя и остався чоловіком: „anti-*quae educationis*“.

Їго родина складалась з двох дочок и трох синів. Дочки були вже давно замужні и двох старших синів мало вже свої певні приходи. Оден Степан наймолодший виломався с під прикладу своїх братів и пустився на „світського“ чоловіка. Як ні поважав

він свого батька не тільки яко батька, але й яко попа, але придивившись ближше новому поколінню євангельських проповідників, проглянувши систему св. Юра у вихованю попів, втерав він всяку охоту до попівства, бо не мав надії и не бачив можності ступати в сліди свого батька. Як ні благала ёго мати, як ні представляв батько, усе було даремне! Степан ступив на нову дорогу. От тому так клопоталась за ёго стара мати, трептіла над ёго здоровлям, побивалась над ёго непевною будучністю. Вона зводила тепер всі свої думки тільки до свого „мізинка“, котрого любила над жите, — день и ніч передумувала над ёго долею и все таки непокоїлась, бо вона не розуміла иншого жита, лучшого спокою, більшого щастя, як те, що розкривалося на добрім тихім и живнім попівстві. О. Григорій не тикав сего питання. Раз згодився він на волю сина и вважав тепер злишнім и шкодливим повертати ёго дорогу куда инде. Степан світло сповняв покладані на ёго надії, йшов усе в гору, визначався між молодіжю своєю наукою и статочністю, и всюди, де ні повернувся, знав собі з'єднати любов. То ж о. Григорій, чуючи з усіх сторін похвали на свого сина, не так непокоївся ёго долею, як стара мати, вірив в ёго будучність, жалувал тільки над тим, що може не дожне того часу, коли ёго син буде зовсім „скінченим“ чоловіком. Задля того тільки рад він був бачити свого Степана на тій самій дорозі, котрою ёго другі сини дійшли вже до спокійного и вигідного жита. И він жалів над працею свого Степана, хоч сам мовляв: „без праці не ма колачів“. Нагадуючи свої власні науки школьні він переконувався, що в житю в далеко більшу услугу ставав практичний розум, ані ж та схолястична філософія, якою годували за ёго часів нечисленних школярів. Так не мав він віри в силу и значене науки, вважав її більше за час переходовий, за конечне оруднє осягнення становиска, и для того так маловажно говорив про людей науки. Він цинив тільки чесноту, працєвнтість видну в користях щоденного жита, а нехтувал всяке високе значене до нового, поступового жита. Часто навіть нарікав на мудрощі нового світа, що псували людей, робили „яйця мудрійшими від курей“ та не давали жити людям спокійно на світі. Згадуючи про них нарікав він на світ теперішній и ставляв идеалом давні часи. Се був своєродний консерватист.

(Далше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

С того часу Україна розпалася на два гетьманства, и се трівало до упадку козацтва правобіч Дніпра. Воно на час одізва-лося и в церковнім ладі. Денис Балабан умер в Чигирині, де була столиця гетьманства правобічної України; на ёго місце ви-брали Осипа Нелюбовича-Тукальського, єпископа Могилівського. Московське правліне не узнавало ёго и не переставало називати надзорцем митрополіи Методія и заходилось, щоб сёго ввести на уряд митрополита, та царгородський патріарх на се не годився.

Успіхи Поляків у війні з московським государством спону-кали короля Яна-Казимира до сёго, що він забажав підчинити собі и лівобережну Україну. В Січню 1664 р. він посунувся через Дніпро. З ним мусили йти також козаки під начальством свого гетьмана Тетері и союзні Татаре. Города лівобережні під-давались. Тільки місточко Салтикова Дівиця боронилось завзято и всіх мешканців вигублено. Король дійшов до Глухова, стояв під ним пять неділь и не міг ёго взяти. Тут в польськім таборі рос-стріляли козацького полковника Івана Богуна, одного з найхоро-брійших товаришів Богдана Хмельницького, підозріваючи ёго о зраду. Між тим Запорожці під начальством Сірка и Сулеми, що були по-заду короля, почали відберати козацькі города правобіч Дніпра. Се змусило короля вернутися на правий берег Дніпра.

Польський начальник Чарнецький розбив Сулему, а польський полковник Маховський спіймав бувшого гетьмана Виговського, що носив уряд київського воеводи, и росстріляв ёго с підмови Тетері, котрий обвиняв Виговського о замір піддатися Москві. З усёго видно, що Виговський дійсно був с Сірком в порозу-міню: роздражнений против Москви боявся він, щоб Москва не закріпостила України, помирился с Поляками, надіючись дати сво-єму рідному краю незалежність и свободу в тім виді, в якім вона була доступна ёго поняттям, та жорстоко завівся; власне вивисшене не вдоволяло ёго; и так він ще раз відважився по-встати и згинув перед часом, не вспівши нічого вдіяти.

Не обмежуючись сим, Тетеря обвинив о зраду митрополита Осипа Тукальського и свого шурина Юрія Хмельницького, що в постриженю звався Гедеоном. Король казав обох вислати в Ма-рієнбурську твердиню, де вони проєиділи два роки.

Брюховецький по відступленю короля, сам перейшов за Дніпро, взяв Канів, Черкаси, але потім одступив назад, а Чарнецький знов підбив відобрані Польщі городи и місточка, вийшов до Суботова и викинув з могили кості Богдана Хмельницького. Незабаром був сам Чарнецький небезпечно ранений в одній стичці и зійшов с поля дієвого.

Гетьман Тетеря скоро переконався, що ёму не дати ради с козаками и не вдержати України під властю Польщі. Він похватився забрати військову скарбоню и втікав з жінкою в Польщу, та в дорозі Сіро відбив у ёго скарбоню.*) На ёго місце в Україні одна партія, при помочи орди, вибрала Степана Опару, а друга, також с помочю Татар, скинула Опару и настановила гетьманом Петра Дорошенка: се сталося 1665 р.

С того часу до 1677 р. история українського козацтва переважно обертається около сеї особистості. Постійною цілю змагань Дорошенка було, получить Україну під одною властю и злучити козацькі сили; він не терпів Поляків и ніяк не хотів, щоб Україна зіставала під їх властю; все заявляв готовість бути під властю Москви, та не инакше, як из збереженем прав самостійності України, щоб московське правління не посилало там своїх воеводів, не мішалося у внутрішні справи и обходилося с козаками, як з народом вольним. Обставини спиняли ёго з усіх сторін добитися такого политичного идеалу и він мусив вести тяжку завзяту боротьбу з ними.

В осени 1665 р. Брюховецький виправився в Москву, де ёго прийняли з великою шанюю и надали боярство. Він оженився з боярською дочкою и дістав богате придане від царя, близько Стародуба, сотню Шептаковську, що займала багато сіл и земель, а полковникам, котрі з ним приїхали, надали дворянство. Щоб догодити Москві, Брюховецький сам заявляв бажане знищити місцеві привилеї краю: так на приклад подавав він раду знищити привилеї українських городів, впевняв, що міщане тягнуть на польську сторону, що між ними бідні висилаються податками и підводами, а купці и богачі коштом бідних багатіють; равав помножити московських воеводів, завести орендарську продаж горівки, зробити спис народу, установити на московський лад митарів и прислати митрополита з Москви, замість виборного вольними голосами. По повороті в Україну с початком 1666 р.

*) У Тетері видуряли в Польщі всі гроші, які він привіз в Україну; він пішов до Турції, де вмер в бідності.

Брюховецький через усё то опинився в неприязних взаєминах до цілої України. Козакам не сподобалось ёго вивисшене в боярство. „В нас перше бояр не бувало, — говорили вони: — через ёго в нас усі вольності запропащуються“. Полковники поставлені дворянами, боялися показати перед козаками, що цінять новонабуте достоїнство. Один з них говорив: „Міні дворянства не треба, я по давньому козак!“ Єпископа Методія роздражнено предложене, щоб посилати митрополита з Москви; українське духовенство подіяло ёго невдоволене. Роздраженне змогло, як приїхали нові московські воєводи на всі значні города*), и з ними вояки; Брюховецький прохав, щоб їх було більше; приїхали переписці, стали списувати всіх людей по городах и селах и накладати данину. В городах з міщан настановили митарів, щоб збирали царські доходи. Москалі стали погано обходитись з людьми: „Полтавський воєвода — жалувались козаки — дає нас поганими словами (що найбільш дражнило Українців); коли хто прийде до ёго — плює на того, каже солдатам бити в карк...“ В багатьох місцях жалувались на великі драчки, на насиле и грабіж, на зневагу жінок и дівчат и т. и. Сам гетьман був вельми користюлюбний, жорстокий и надіючись на захист Москви, не знав границь своїй самоволі; ёго полковники були також напасні и грабежливі. Народ не довго терпів; повстало зворушене разом в кількох городах, стали убивати московських вояків. В Переяславі вбили козацького полковника Єрмоленка, спалили город, позабивали вояків; сам царський воєвода ледво спасся. На Брюховецького загально обурились; росширилось бажане вступити під власть Дорошенка.

В 1667 р. заключено Андрусівський мир и се стало новою, сильнішою причиною зворушеня. Українці вважали Нащокина найбільшим ворогом своїм, толкували, що з ёго підмови московський цар мириться с польским королем, щоб вигубити козаків; Запорозжці, рішущі и відважніщі від инших, спіймали царського посла Ладиженського, що їхав у Крим, и вбили.

Від самого приїзду Брюховецького народ не хотів платити податків и всяких данин, заведених на московський лад. Козаки грабили и били зберачів; та тоді й між Українцями був нелад: міщане й селяне дерлися с козаками, котрі з наказу гетьмана и

*) Крим, Київ, Переяслава и Ніжина, де вже були московські воєводи в Прилуки, Лубни, Гадяч, Миргород, Полтаву, Батурин, Глухів, Сосницю, Новгород-Сіверський и Стародуб.

полковників зберали для сих дачки. Всі тим не менше сходилися в тім, що не терпіли гетьмана.

Методий, що перед тим найбільш підмагав вивисшене Брюховецького, стався ёго ворогом и лихословив Брюховецького в своїх письмах до московських бояр. Брюховецький с своєї сторони писав у Москву доноси нв Методия. Будучи на соборі, що засудив Никона, Методий замітив, що з ним у Москві обходяться не так ласкаво, як перше, и повернувши на Україну предложив згоду Брюховецькому и став ёго намовляти до зради цареві. Брюховецький побачив, що зайшов далеко, що козаки роздражені против Москви вважають ёго головним справцем напастий, котрі терпить Україна від московських людей: здавалось, що поправити діло можна було тільки чим скоршою зрадою Москві. Брюховецький на сам перед погодився з Дорошенком. Сей разом з митрополитом Тукальским заманув Брюховецького надією, що він лишиться гетьманом, як стане з ними ділати одностайно и відступити од Москви. Брюховецький зібрав на раду своїх полковників: усі рішили відорватися од Москви и піддатися турецькому султанові, щоб с помочю Турків видобутись с під московської власті. Дня 8-го лютого, в Гадячі, Брюховецький заявив воеводі Огареву, щоб він геть заберався з вояками. В Огарева було всього трохи над 200 людей; випадало забератись... Та козаки кинулись на Москалів, половину вирізали, решту оббили и взяли в полон. Брюховецький оповістив своїм универсалом, що московські послы с польськими послами постановили зруйнувати цілу Україну и вигубити всіх людей від малого до великого. Таку саму грамоту післав він донським козакам, вговорюючи їх з „господиномъ Стенкою“ одностайно ділати.*) Народ, що й без того ворушився по всіх усядах, став вигубляти всіх Москалів у своїм краю.

Зрада Брюховецького сильно поразила московське правління; воно сёго не сподівалось. В Києві, Переяславлі, Ніжині и Острі воеводи с трудом одбилися від козаків и сиділи в облозі, дізнаючи чималого недостатку; в инших — вони погибли разом з воєнними людьми під ножами и киями лютогою народу. Коли об сім дізнались в Польщі — то Поляки говорили московським послам: „Треба нашим володарям післати війська — випалити и повбивати сих зрадників-козаків, щоб міста їх були пусті, тому що вони и вас и нас зраджують и добра від них не буде!“

*) Варто замітити, що поміж оскарженнями против Москви найпоганішим вчинком Москалів названо се, що „вони скинули святійшого отця патріярха, котрий учив їх мати милость и любовь для ближніх“. Никона в загалі шанували на Україні.

Весною князь Ромодановський розпочав війну облогою города Котельви. До Брюховецького прийшли на поміч Татаре. З-за Дніпра йшов с козацьким військом Дорошенко; Брюховецький вийшов ёму на зустріч з Гадяча. Недалеко Опочні прийшло до ёго десять сотників з домаганем, щоб оддав булаву, знамя и пушки. Брюховецький побив сих сотників и вислав їх закованих в Гадяч. Та тут зворушилася против ёму громада козаків, вдерлася в шатро, спіймала и затаскала до Дорошенка. Дорошенко тільки дав знак рукою: козаки здерли з Брюховецького одіж и били до смерті оружем, вилами и киями.

Сумятиця в народі була так велика, що вслід за тим розлягалися крики: вбити Дорошенка. Та задніпрянський гетьман утихомирив юрбу, викотивши її кілька бочок горівки. Дорошенко зібрав всенародню раду и питався: „Що тепер діяти? Чи миритись з Москвою? Чи піддаватися Польщі або султанови?“ Народ не хотів чути про Польщу, лаяв Москалів за їх напасті и давав перед турецькій власті. Дорошенко виступив проти Ромодановського, котрий сей час одступив од Котельви. Тепер ціла Україна була в руках Дорошенка; ёму лишилося тільки укріпити свою власть, та тут на лихо прийшла до ёго вість с Чигирина про зраду жінки: він пішов за Дніпро, забравши с собою полонених московських начальників и єпископа Методія, а начальство над лівобережною Україною поручив свому генеральному осаулови Демянови Многогрішному. Зараз по відході Дорошенка Ромодановський рушив на Вкраїну и заняв Ніжин; Многогрішний замість битися з ним, заявив бажане піддатися цареві, надіючись зістати гетьманом. Тоді заступником козаків явився чернігівський архієпископ Лазар Баранович; він просив письменно в царя прощення народови, та молив, щоб на Вкраїну не посилати воеводів; то само прохав и Многогрішний и представляв, що всё лихо склалось від напасті из сторони воеводів та с хитрощів єпископа Методія. Толки про вибір нового гетьмана велися кілька місяців, а тим часом московське правліне зносилося з Дорошенком. Царські послы намовляли Дорошенка відлучитись од бисурман и бути покірним Польщі. Дорошенко стояв на однім: що він из своїми козаками ніяк не хоче бути під властю Польщі, тому що с Поляками задя їх хитливості годі заключати який тревалий договір, — впевняв, що він зовсім не ворог Москви, що бажає з усею Україною бути під властю великого государя, але не инакше, як тогді, коли государ прийме під свою власть обі сторони Дніпра, не буде посилати воеводів и нарушати прав козацьких, одним словом,

*

щоби всё було так, як постановлено в першій договорі, заключенім з Богданом Хмельницьким: инакше Дорошенко ніяк не хотів покидати думки про підданство Турції. Само собою розуміється, що московське правління не могло посунутись до того, чого домагався Дорошенко, бо було в союзі с Польщею.

В марці 1669 р. в городі Глухові зібралася рада и на ній вибрали гетьманом лівобережної України Демяна Многогрішного. Всі заходи нового гетьмана, архієпископа Лазаря и старшин об визволеню України від воеводської управи позістали даремні тим більше, що тепер, як и давніше між Українцями були такі, що гляділи власної карієри, котрі писали в Москву противне тому, чого прохало українське начальство и впевняли, що народ більше бажає воеводської, як козацької управи. Першим с таких був Семен Одамович, ніжинський протопіп, що думав, як здається ити слідом Методія. Після договору заключеного в тім часі, воеводи зіставали тільки в деяких городах.*) Реєстрових козаків устанвлено тільки 30.000, котрі мали жити с податків з усяких місцевостей, крім монастирських и церковних. Зруйнованим городам дано пільгу на десять літ; гетьманів будуть виберати наперед на раді, а цар буде потверджувати та вони не можуть зноситися з чужоземніми володарями. Тоді козаки на раді замітили, що всі межиусобиці на Україні походять с того, що ратаї самовольно хотять називатися козаками и починають чвари, а тим самим — справдешнім козакам роблять нечесть. Щоб се відвернути, рішено установити осібний козацький полк в 1000 людей, котрий мав наглядати, де починаються бунти и слумлювати їх в зароді. Сей полк названий компанійським. Таким робом найважніше соціяльне питанє, що хвилювало Україну с самого почину повстаня супротив Польщі, московське правління рішало тепер так, що вивисшувало виключно привилеєваний стан, з ущербом змагаєть народу до зрівняня своїх прав.

(Дальше буде.)

*) В Києві, Переяславлі, Ніжині, Чернигові и Острі.

БИБЛІОГРАФІЯ.

— **Михайль Качковскій** и современная галицко-русская литература. *Очеркъ біографическій и историко-литературный составленъ Богданомъ А. Дѣдицимъ.* Часть I. (Печать). Галицко-Руска Матица. Львовъ 1876. 8° VII + 123. (Конецъ.)

Домоболіе проклятыхъ.

Во мукахъ глубоко,
Гдѣ платятъ высоко,
Злаго роботники
Черные грѣшники. —
Сѣдять блѣдноватый
Разъ кутьва богатый
Слезы му капають
И конца не знаютъ
А его руки
Борють безъ скуки
А его бесѣда
Вѣчна, бѣда! бѣда!
.

Вонъ во чистой сини, нынѣ
Ходить по божей долині
Ангеловъ громада сива
Съ ними пречиста дѣва
.
Какъ подслухую
Же шепчуть чую
Черныя души
Менѣ во уши
Молчи глухій дуракъ!
Молчи нѣмой глупакъ!
.
Чувства страшныя
Всѣ такъ душныя
Нѣтъ тху холода
Въ долѣ завода.
Отцу за niskій
Въ болѣзни кротной
Счезбыхъ выродной
Ино не могу
Ино не могу
Страшный, лютый рокъ!
О! твердъ обязокъ! —

Такі куріоза друкував І. Левицький будучи богословом в Відні на II. році! Рудольфа Моха поезиі суть правда слабонькі під взглядом естетичнім, але мають ту вишність над утворами (радше „нетворами“) Левицького, що висказують преці якусь зрозумілу всім мисль и то в язиці свіжим, чисто народнім. Дадуться вони и нині перечитати, особливо ёго „Школяръ въ дорозѣ“. Але відай саме той простонародній характер тих поезийок стався для (книжнєсложного) п. Дідицького „каменемъ преткновенія“....

І. Левицькому яко першому спорудникови руської граматики и авторови многих — взглядної вартості — росправ язикословних належить певно признати велику заслугу. Тако ж ёго брошура „Ueber die Zustände der Russinen in Galizien“ знаменує рідку в тих часах загального сервилізму, — отвертість и смілість характеру. Особливо ёго грамика з р. 1834 показує многосторонні досліди в всіх частях грамикачних, а в §§. о руськیم стихотворстві найдемо и нині дещо здолого. Противно в ёго ж грамиці пізнійшій (II-ге вид. р. 1850)

добачаємо в тій часті граматичні поражуюче відступлене від основи народнєруської. Коли бо в грам. з р. 1834 розбирає І. Л. міру и склад стихів народніх пісень, Котляревського Енеїди, поезій Т. Падурри, то в тій другій граматичі „языка руского въ Галиціѣ“ подає приміри до теорій метричних із Сумарокова, Державина и т. п.

Подібно в флексіи и в складні уважав Левницький (и Вагилевич) за річ можливу и потрібну мішати форми и конструкції російські, церковні и малоруські з ріжних періодів руського языка и ёго літератури. Вийшло с таких теорій дивоглядне *mixtum compositum*. По нашій гадці дасться обняти цілий розвиток історичній котрого небудь языка або за помоцою властивої історичної граматичі, в котрій би після часу и періодів літератури всі зъявища були ясно відзначені, відріжені и після правил языкословія порівнятельного обяснені, як то зробив у Німців Grimm, у Россиян Буслаев, — або належить спорудити стілько осібних граматик, скілько має періодів язык в своїм розвитку. Так мають Німці для свого языка три осібні граматичі: *althochdeutsche, mittelhochdeutsche, neuhochdeutsche* Gr. Левницький и Вагилевич тиснуть в одно парадигма поміш ріжних форм: чужі, свої — старі, нові — и всі ті експерименти зроблені в граматиках малоруського языка „in Galizien, w Galicij, въ Галиціѣ.“ Бідна та „Галиція“ кільки то вона мусіла перевчити! Автор „Очерку“ пише на стр. 77.: „О Грамматусе языка руского молодого тогда Ивана Вагилевича изд. во Львовѣ 1845 имѣлъ нашъ Михаилъ только по слышцѣ такое понятіе (?), что она наилучша изъ всѣхъ до той поры печатанныхъ грамматикъ русскихъ. Такою же и была она въ самомъ дѣлѣ на томъ основаніи, что сочинитель ея умно воспользовался велико-русскою грамматикою Востокова, который и до нынѣ въ мірѣ славянскомъ уважается первостепеннымъ языкословомъ“. Для лучшего виказаня, яке п. Дідицький має „понятіе“ о языкі малоруськім, наведемо ще ёго ж слова з брошурки „Въ одинъ часъ“ (р. 1868) „Грамматика языка малорусскаго въ Галиціи сочин. Ив. Вагилевичемъ безспорно и рѣшительно наилучшая грамматика малорусскаго нарѣчія (а такою признана (де? коли?) она какъ Малоруссами такъ и Поляками) не допускаетъ почти никакого различія между малорусскимъ и великорусскимъ нарѣчіемъ по части грамматической“. По таких „великихъ словахъ,“ котрими послугується завжди крайній игнорантизм и бессоромне лукавство, що ж маємо почати о прочихъ граматикахъ, не кажу вже з грам. Лозинського, Осадці, але най би з грам. Я. Головацького? О скілько же и в чім именно Вагилевич держався граматичі Востокова (и Греча), то може легко сам читатель з „Przedmow-и“ Вагилевича до ті граматичі бачити, а заравом осудити, кільки на тій зависимості від російськихъ граматичъ зискала або утерала малоруська граматика. Радо підносимо тутка бистрі и богаті досліди Вагилевича в языкі давнихъ руськихъ утворів и в характеристикі поодинокихъ нарѣчій и идиомів малоруськихъ. Замітне с тако ж неавичайне богатство лексикального матеріялу малоруського, зложеного в тій же граматичі. В тихъ двохъ точкахъ опочивають правдиві, непроходячі заслуги Ив. Вагилевича; п. Дідицький держиться теорій давно покинутихъ и, що власне с слабшого в якимъ утворі, те вінъ найвище підносить и цінить; для ёго тенденції „объединенія“ служить

девизом“ *hulf, was helfen kann!* Справедливо оцінює ав. великі заслуги етнографічні і лінгвістичні Я. Головацького (около р. 1848). Але с порівнянем обох частей „Вѣнка“ стр. (118—119) не всюда згодимося. Не хотів автор додати в І. ч. найважнійших утворів Маркіяна Шашкевича, (поези ёго, псалми Русланові з важною припискою до них Я. Головацького, казка „Олена“), а властиву висіть ІІ-гоі ч. проти І-шоі видить в правописі, именно, що в ІІ. ч. вже знаходиться „з“. Боть в ІІ. ч. справді більше матеріялу етнографічного цінного, в поезіі несогірші, але кождий, думаемо, признасть, що ціле „предисловіє издателя Ивана Головацкого“ и ёго ж всі поезіі там уміщені суть прототипом крайної баламутності, ничтожності и моральної мизеріі (гл. стр. 222, 232, 234, 237 и дедик. поез. в І. ч.).

Автор повідає при кінці „Очерку“ (стр. 123), що оба „Вѣнки“ „рѣшително и навгуровали стремление къ единству Руси литературному, и тоє позитивное стремление стало ся всеобщимъ у насъ (NB) съ достопамятной весны 1848 р.“ Таким вираженем аподиктичним переходить сам автор и перебігає историю питання лінгвістичного в Галичині по р. 1848, хіба що він вже наперед постановив собі поминути цілу борбу о язык малоруський, яка велася зараз потому и тревала довго у Відні, в Перемишлі, у Львові. (Гл. н. пр. Галичо-руський Вѣстникъ Львовъ 1849 р. ч. 77. — Вѣстникъ Вѣден. р. 1850 стр. 118. 428 и слід. Зоря Гал. р. 1850 стр. 119, 142, 167, 171, 193, 238. р. 1851 стр. 820. Лѣрвакъ зъ надъ Сяна, Передне слово Могилянського до Скита Манявского.)

Таким „историкам“ як п. Дідицький вільно и так собі поступити. Але ж заведеться дуже п. Дідицький в тій думці, що ёму повірять „не одна только избранная верства литератовъ по чину, но загаломъ вся наша, якъ старійшая, такъ и молодая, ученая и учащаяся Галицкая Русь.“ Темпі *passati*. Тяжко, дуже тяжко надужив п. Дідицький довіря „Галицкой“ Русі!

Тепер замітимо де-що о тих точках, в котрих пише автор о „политиці“ Русинів за часів Стадиона. Як в часті літературній так и ту суть погляди автора плохі и — круті. Забавляється карамболями слів таких як: *Grossrussen, Kleinerussen, Ruthenen*, Маліи, Найменьшіи Русини“, тішитися ефемерною повагою „Народной Рады“ и її „Предсідателей“; позволяє собі однакож (на стр. 113) „заключеніє“ „Одозвы тоі Рады до руского народу“ з д. 10. Мая 1848 р. осудити яко „по истинѣ излишнее и даже соромнительное упоминение.“ Звучить тее заклүченіє дословно*) так: „При тѣмъ васъ уважнымъ робимъ, що такъ якъ съ одной стороны святымъ нашимъ обовязкомъ буде, права, народнѣсть нашу напротивъ всѣхъ замахѣвъ такъ домовыхъ якъ чужостороннихъ сильнае и стале боронити; такъ съ другой стороны самъ Богъ и право людскости наказує, абысьмо на противъ тыхъ, котри попри насъ также ся о свое добро и свою народнѣсть старають, жадной ненависти въ

*) П. Дід. (на стр. 113) не наводить що до форми вірно тексту того уступу, а ~~написує~~ на свій „нижній лад“ слова и писовню. Тако ж примір ёго достовірності в утворі літературно-историчнім!

сердцяхъ нашихъ не жили, но якъ щирі сусѣди одноі землѣ въ згодѣ и єдности жили“. Підписані: Яхимовичъ, Кузьемскій, Борисѣкевичъ и проч. (Зоря Гал. 1848 р. ч. 1.). Той свій вузкий погляд на справи політичні сам він перевертає до гори ногами (на стр. 118). Пише бо так: „первая (Польша) станула съ жаждою владичества надъ всѣми, другая (Русь) со смиренною просьбою ровного для всѣхъ права, именно же равноуправненія Руси съ Польщею. Не дивно, что въ слѣдствіе того обновилась въ краѣ нашомъ давная, историческо извѣстная борьба двохъ славянскихъ племенъ, при начатіи которой въ ономъ году безсторонный третій — конституційное правительство — приняло сторону „просящихъ всѣмъ правды, ровного всѣмъ права.“ И так бачим, що ав. те, що на стор. 113. осудив яко „соромительне“, на стр. 118 підносить яко заслугу честну.

В конецъ скажемо дещо о Вступнім слові автора и кілька заміток о цілім „Очерку“ в загалі. Автор поставив на чолі житєписі Качковського девиз: „Aus meinem Leben Wahrheit und Dichtung“ и поясняє(?) значіне того девиза для свого літературного труду. Ми не можемо якось добачити східності одного з другим. Гете (ур. 1749, зачав писати Aus m. L. Wahr. u. D. р. 1811) написав під таким заголовком свою власну житєпись, п. Дідицький списує жите другої особи т. є. Качковського. Автобіографови свобідно писати що хоче о собі, биограф другої особи має повинність точно держатися історичних дат, бо читаючий загал має рівне право до знання історії житя тої особи, котра єго займає, як и биографіи. Хіба належить розуміти вибір того девизу в той спосіб, що п. Дідицький оповідає жите Качковського місто него самого, посідаючи матеріял биографічний з єго власних уст. Обавляємося однако ж, щоби тая „Dichtung“ не перебирала міри, а особливо, щоби не пошибла другої часті утвору т. є. „Современної гал.-русск. літератури“. З дефініціями автора, які подає для биографа „уемного“ и „панегириста“, не можемо згодитися. Биографія є відміною (species) історії; услівя суть ті самі. Історик и биограф в звичайнім уживаню тих слів мають позбирати правдиві, важні, суцні, характеристичні моменти и факта в їх прагматичній звязі внішній и внутренній, и то перший в діях народу и народів, а другий в житю одного або кількох єдиниць. Як котрий з них підносить поменші річі с кривдою важних, то оказує неспосібність істориографічну в загалі, а як він старається одні и другі річі зарівно просторо описати, то стається просто скучним. „Панегирик“ не належить до історії; то єсть відміна красомовства, а велику кривду робить п. Дідицький Плютархови що приписує єму панегиризм в єго 44 βίαι παράλληλοι и важиться ставити в підозріне історичну стійність тихже!

Ціле то натягане імен великих, як Гетого и Плютарха, робить на нас вражінє красної, за очі халапочої етикетки якого будь артикулу нинішнього промислу — за котрою криються в середині товари дуже сумнівної якості.

Повідали люде, що критика повинна бути поучаюча; ми не робимо собі претенсій поучати автора, лише осміляємося в інтересі предмету літературного, котрий п. Дідицький загадав обробити, подати в кінці сю замітку:

Автор най обмежиться лише на біографіі М. Качковського; вона ёму добре удасться, як показує и І. ч. Місто реляцій о літературі по р. 1848, най подасть автор лише свою літературну діяльність, а — як схоче — и цілу свою біографію, и „Wahrheit“ и „Dichtung“, бо від историка літератури вимагаємо високих власностей: найонільнішого замилованя правди, обективності, повної знакомості предмету и критичного зміслу. Того не подибуємо в авторі „Очерку“; репортоване анекдоток, прикраси вислову не надолужать тих браків а саме для тих так великих хиб радимо щиро авторови почислитися з власними засобами духа и не братися до діла, котре є над ёго сили.

Ж.

— *Руська*: **Руська Хата буковинський альманах** на рік 1877. Видав *Данило Млака*. Львів и Чернівці 1877. 14 аркуш. Ціна 1 зр. 20 кр.

— **Довбуш** трагедія в 5 ділах написав *Игорь Федькович* (передрук з Руської Хати) 5 арк. Львів 1877. Ціна 40 кр.

— **Нечай** исторична поема *Данила Млаки*. Львів 1877. Ціна 15 кр.

— **Руська исторія в житєписях її найголовніших діятелів М. Костомарова** переложив Ох. Барвінський (передрук с Правди). Том II. Львів 1877. Ціна 50 кр.

— **Світогляд українського народа**. Ескиз української мієології — написав *Иван Левицький*. Львів 1877. (Передрук с Правди). Ціна 50 кр.

— **У пропасть дорога ховзка**. Оповѣдане. (Після Держковського). Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. Книжочка 43. У Львовѣ 1877. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка.

— *Чеська*: Brus Jazyka Českého — příspěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské i české zvláště. Sepsal *Martin Hattala*. V Praze 1877. Стор. 304. Ціна 1 р. 80 кр.

— *Россійська*: **Турки внутрєннє и внѣшнє**. Письмо къ издателю „Нового Времени“. — *М. Драгоманова*. Genève — Val — Lyon. 1876. Ціна 1 франк. стор. 30. В письмі до видавці росс. часописі „Новое Время“ с поводу особистої полємики задля статі „Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ“ в 31. Нр. „Молвы“ (за що дісталось сій часописі министерське упіменє и „приостановка“ на 3 місяці) поясняє п. М. Д. значенє славянського питаня на балканськїм півострові — для Россії, именно тісну звязь між сим питанєм а внутрєнними справами Россії. Вказуючи, що теперішній стрій политичний Россії зовсім такий, як и до упадку Себастополя, автор домагається и для Россії (для росс. „райів“) политичної свободи: всенароднєго, земського правительства, с контролює над виконуючою властєлю, свободи лиця, слова, зборів, стоваришеня и т. д. и кінчить: „Нужно и для братьевъ и для самихъ себя устроить домъ, в которомъ можно было бы жить хоть сколько нибудь по человѣчески и развиваться безпрєпятственно“.

Слівце до опізнаня.

[Відповідь п. Українцеві, (М. Драгоманову) на лист „Опізнаймося“ Ч. 1. и 2. „Друга“.]

В ЧЧ-ах 12—16 „Правди“ за р. 1876 помістили ми статю п. *Українця* (М. Драгоманова): *Антракт з исторії українофільства* (1863—1872) без всяких змін. Тільки до декотрих уступів, с котрими редакція „Правди“ не годилась, додано примітки редакції так, що „и слова ш. автора и слова редакції перед публїкою, котра сама в усіх случаях може розібрати, хто правий, хто ні.“ Мати свій суд и висказати ёго прилюдно, — се не належить до грїхів як поодинокого чоловіка, так тим менше редакції. А помістивши цілу статю без змін, хоч з нашими примітками, — дали ми, здається, ясний доказ, що не бажали ми її придушити або затемнити (бо тоді могли б ми були її зовсім не печатати), але противо довести її до свідомо нашої публїки, так що се поступоване редакції можна назнаменувати тільки яко пропаганду сеї статі, а редакція задля того не повинна б підпадати під осуд, що „перевертає слова“ автора, або хоче „затемнити ёго думки“ и сприяє які небудь дійсно практичні заходи для добра народу.

Одже ж сі примітки наші додані до статі п. У. спонукали ш. автора написати лист до редакції „Правди“ під заголовком: „Опізнаймося!“ Як ні дорожимо свободою перекомани и радо давалисьмо и даємо місце всякій властивій дискусї над питаннями дотикаючими нашого життя народнїго, однако ж при тїм памятаємо на конечні границі такої дискусї и на нашу одвічальність перед нашою публїкою. Задля того вважали ми нашим правом рішити об тїм, чи єсть нашим обовязком містити в нашій часописї безпідставне посуджене „Правди“ не тільки о замір „придержаня“ статей п. У., „перевертаня“ ёго слів и „затемнюваня“ ёго думок, але и о те, що „вона прямо доторкається до Петербурського III. оддѣлення и кїївських Юзефовичів“, и чи мали ми право містити неправдиві закиди на „Товариство им. Шевченка“, невірне представлене діяльності товариства „Просвіта“ и по часті навіть цілого стороництва народнїго в Галичині.

А позаяк ш. автор листу „Опізнаймося“ сам говорить, що „взявся за перо не для того, щоб себе боронити“, та що в усіх разях сама публїка маючи перед собою слова ш. автора и примітки редакції — може розібрати хто правий, хто ні, то відказавши уміщеня листу „Опізнаймося“ в „Правді“ не можемо ще ніяк почуватися до вини, яку закинула нам ш. редакція „Друга“, наче б то ми не хотїли напечатати оборони автора. Хоч при уміщеню листу „Опізнаймося“ в Ч. 1 и 2. „Друга“ рішали зовсім не взгляди на „повинність“ „Правди“, то ми не входячи вже в повинність ш. редакції „Друга“ не можемо навіть признати, щоб через поміщене сєго листу сповнив „Друг“ тільки нашу повинність „хотячи пояснити дѣло передь публїкою“, бо ш. редакція „Друга“ не тільки не дала поясненя самої справи, не дала відповіді на питаня п. У., але й сама висунувши нове незрозумїле нам питанє про „неснїсть авторитету“, на котрій після слів ш. редакції „у насъ въ загалѣ усѣ“ стояти має, — не пояснила и сєго питаня.

В доказ, що не відтягаємося від пояснення справи и сповнення наших повинностей — підіймаємо на ново наш голос в тій справі. На питання п. У. могли б ми, для обопільного опізнання, відповісти такими ж самими запитаннями. Щоб однако ж не підняти підозріну ш. автора, що ховаємося у неясності, стараємося по можності дати ясну відповідь.

В цілій справі порушеній статкою „Антракт з исторії українофильства“ и листом „Опізнаймося“ — займає, здається нам, головне місце так зване „українофильство“. Се слово уживається, як відомо, ріжними людьми и партіями у всілякім значеню, так, що в одних виходить воно яко синоним „польонофильства“, у других „хлопоманства“, у третих „сепаратизму“, в інших „націоналізму“, а новшими часами инколи яко синоним „соціалізму и інгілізму“ и т. д. Мимо тої ріжниці взглядного значеня „українофильства“ не подибуємо ні в одній ні в другій статі докладного, недвозначного пояснення, що розуміє ш. У. під „Українофильством“. Ось чому вважаємо конечним з нашої сторони пояснити значене сего термину в Галичині, щоб оминути можливе непорозуміне. Сей термин має в Галичині свою исторію, котра може найлучше пояснити ёго значене.

Відроджене Русинів в Галичині с кінцем першої половини сего віку було дійсно відродженем народнім в тій мислі, що поворозбуджені Галичане почувися и вважалися частиною руського (малоруського, южноруського, русинського) 15—17 міліонового народу — ріжного як від польского так и російського (великоруського, московського). Се почуте єдності и цілості руського народу яко такого и ёго відрубності від польского и російського висказано передовими людьми галицького відродженя (М. Шашкевич, М. Устиянович, Я. Головацький и ин.) не тільки в словесних творах, але, й тако ж в політичних манифесті головної „Ради рускої“ ві Львові з р. 1848.

Сей первісний характер народнього відродженя Русинів в Галичині притемнився опісля дуже значно, не для того, щоб тодішні Русини вже втерали віру в самостійність свого народу, а задля невідповідного розвою галицько-руської словесності незгідної з вимогами правдивого жита народнього, словесності більше відумераючої и засипляючої, як нової, народньої и регенераційної. Дперва из 60-их років, коли кобзарська пісня Т. Шевченка голоснійше загомоніла крізь кордони и в наші сторони, виявився сей первісний характер нашого народнього відродженя у своїй чистоті передовім між молодіжю и нечисленними старшими вихованцями Маркיאнових ідей. Серед того невеликого кружка читалася твори Т. Шевченка, Основяненка, Килиша, М. Вочка, Костомарова и др., тут з жадністю приймалося все, що йшло до нас з України, переписувані твори Шевченка и кілька екземплярів петербурської „Основи“ переходили з рук до рук наче євангеліє „Українців“ и надійна молодіж росла, виховувалась и кріпшала тим духом, що вияв новим, здоровим житем з України. А хоч р. 1863—4 за гомоном польської революції и деспотичним гнетом в Росії притихло жита Українців так гарно розвинене в 50-их и 60-их роках, то незавмерала а розвивалась молода громада нових патріотів. Вона жила дальше житем України, вважала її центром народнього жита и задля овоєї любови до України залюбки називала цілу Русь — Україною. Ясна була річ, що

тут творилася нова партія відмінна від тих, що або забули про первісний характер галицько-руського відродження, або не знали або накопець задля страху перед нелюдяністю (як святоюрці), задля діності и умислової тупості (як велика часть галицької інтелігенції старшої) та и задля злої волі (пізнійші Словісти), не хотіли знати України, її народу, її нового життя, нових змагань, нової словесності. Замилувавшись в творах українських письменників, вихована піснями и думами народними, розмилувана для України співами Т. Шевченка — прилинула ся переважно з молодіжи зложена партія цілим серцем до нової народній словесності русько-української, прийняла и розвинула ідеал самостійної словесності руської. Тим була ся нова а властиво молодод партія передовсім, так сказати б, партією літературною. Українська словесність стала для тих Галичан підставою и взором нової словесності народній, українське — чигринсько-полтавське нариче підставою дальшого письменного розвою руського язика, а навіть правонись уживана на Україні явилася під назвою „кулішівки“ нероздлучною формою и признаком обяву нової праці письменної. Як ні тяжко було тодішнім молодим патріотам, — вже то задля молодості, вже й задля інших різнородних причин, про котрі тепер розводитись не можемо, — станути дійсними робітниками коло дальшого розвою русько-української словесності, а все ж таки потреба самостійної руської словесності народній, котра б, як у других самостійних народів, являлася духовим розвоєм цілого народу и вдоволяла всі духові потреби того народу у всіх ёго частях так непросвічених, як и мало- и більше просвічених — була ясно почута, віра в можливість такої самостійної словесності була тверда и непохибна, а надто така нова словесність вважалася яко головний, серед даних обставин єдино можливий обяв самостійного життя народній, яко головний спосіб збереження нашої індивідуальності народній и здвигнення нашого народу до нового життя самостійного.

Яко партія головно з молодіжи зложена не могла вона бути ще тоді політичною в властивім значеню. Та знов же ж не могла вона остатися тільки одною літературною партією.

Ся література зводила її до народу — люду, напоїла її любовю для того люду, а відтак бажане поліпшити ёго долю в практичнім житю було простим впливом її літературного образования. Немаючи можності вступити в дійсне політичне жите звернула вона свою діяльність на єдино можливе поле: на просвіту народу, яко перший спосіб получшання ёго долі и піднесеня народу, — и на критику діяльності фактичних заступників народу в політичнім житю та все при тім, хоч недокладно, слідила політичну долю руського народу в Росії и в своїх часописях витикала угніт російського деспотизму, домагалась прав для народу руського в Росії подібно, як домагалась сёго в Австрії. В однім и в другім ріжнилася нова партія від старих — (старовірів — старорусинів), и вела завзяту з ними борбу.

Отсих то нових молодих патріотів, що визнавали самостійність руського народу, и ёго відрубність від польського и російського, що домагалися самостійного словесного и політичного життя руського народу, и получшання ёго долі в просвіті и добробіті, прозвали її против-

ники — українофілами переименовуючи їх заразом польнофілами. Доказуючи своєю діяльністю неправдивість посліdnєго прозваня —, не цуралися народовці назви „українофільства“, а проповідували українофільство яко працю для самостійного розвою руського языка, самостійного жита руського народу поруч сусідніх народів російського и польського.

Приклад національного жита, який обявлявся у всіх народів в Австрії, мусів конечно впливати и на наше галицько-руське жите народне, а коли в соймах, в думі державній и в самих конституційних уставах говорено о *правах народів*, о їх рівноправності, то й Русини, а именно сі народовці, що бажали жита и розвою своєї народності, виказуючи її самостійність яко конституційне узасаднене *її права житя*, мусіли дорожити тим правом и боронити народнєї самостійності, а можності и управнєня розвою руської народності проти нападів и перенєня, звідкіля б се ні походило. А хоч сказано: „вїра без діл мертва єсть“, то знов же ж не менше певно, що до переведєня якого небудь діла, а тим більше діла народнєго відродженя треба мати віру у задумане діло та знати єго ціль и обсяг. Кільканайцять лїт нашого народнєго жита вказувало народовцям незаперечимі факта, як из затемненя понятя самостійності свого народу вироджувалась невїра в можливість розвою своєї народності, відпадала охота до праці, свічнійші верстви відчужувалися від свого народу, а темний народ попадав дальше в нужду и ціла народність замість відживати, підїматись и розвиватися, підпадала або застої або й дуже сумноу роскладови. На підставі висказаної відрубності и самостійності свого народу домагалися и остаточно добилися Русини в соїмі заведеня одной гимназії руської, факту, як самі найзавзятійші Поляки признали, великої досягності, після котрого введєне руського языка в інших гимназіях галицької Русї стає вже питанєм тілько политичної зручності и власної праці над розбудженєм національного почутя. На тїй самій підставі узнано руський язык в урядах и на львівськїм універзитеті.

Ось чому вважала редакція „Правда“ відповідним додати свою примітку до слїдуючих слів статї „Антракт“: „Та ще и того мало доказати самостійність якої небудь мови, — для того, щоб признана була мовою для школьного викладу“, — як и немогла пропустити без примітки попередніх слів: „Однако считаємо самих себе и між собою безсторонно: чи вьяснена так тая самостійність науковим робом, щоб стала очевидною?... Поки ми не маємо наукової граматики и такого ж словаря мови нашої, доти не тілько не порїшиться: чи є ся мова такою ж самостійною перед російською и великоруською, як наприклад италянська перед французькою, або хоч провансалська перед французькою, чи так вони відносяться, як *plattdeutsch* до *hochdeutsch*-а, чи є вона *ratiois*, але поки не добудемо ми такого словаря и граматики, доти мусимо *мовчати*, сціпивши зуби и зачервенївши від сорому, як який небудь недоук або проходимець кине нам докір, що наша мова є неорганічний жаргон. А коли не вьяснено науковим способом до наукової безсторонності, що таке наша народна мова, *то хїба незавчасно було и єсть жадати*, щоб державна власть заведла її у школи, та ще й не тілько на селі, але й в універзитети у Києві и Харкові,

як те виказувалось у жалібних письмах деякого з наших и галицьких народувців?⁴

Що редакція „Правди“ додаючи до сих и инших уступів статі ш. автора свої примітки не обставала ще через те за пустими криками и безділем и зовсім поділяла зазив ш. автора до щирої и невтомної праці, се можна добачити и без „юридичної логіки“, котру ш. автор так дуже легковажить, не тільки с того, що до уступів статі, де говориться про таку працю, недодаю ніяких приміток, але тако ж з артикулів редакції „Правди“ не так рівночасно в „Антрактом“, як и перед тим печатаних (між иншими з огляду на р. 1873 *Правда* 1874 Ч. 1. и 2.), в котрих то ж завзивано до щирої праці, а не до безплідного плачу та криків.

Та мимо тої згоди, що до потреби праці, все ще таки немогли ми згодитись з наведеними словами ш. автора, як не можемо згодитись и с тим, що ш. автор відповів нам в своїм листі на дотичні наші примітки. Коли школа єсть головною підставою духового розвою народа, а тим самим и ёго словесності, то як же ж можна відійнявши школи народова, неприпускаючи ёго язика до власної науки, виключивши ёго навіть від елементарної науки в власнім язичі, а ще більше збороняючи печатати книжки навіть для „домашнього ужитку“, — домагатись, щоб сей народ не то що добув собі наукову граматику и такийже словар, але „и попереду навив собі літературу и неархаичну, а нову, пригідну для практичних потреб сьгочасних“, и щоб перенесли офіціальну школу в Росії!⁴

Хто має працювати, той муєть мати и можливість и право до праці.

Жадаючи праці около розвою нової, неархаичної словесності руської, муємо конечно добиватися можності и права до розвою такої словесності чи в Австрії чи в Росії.

Чим сильнійше почуте народнєї самостійності, чим більші круги воно займає, тим сильнійше почуте сьго права до самостійного житя народнєго, а тим самим більший и скорший розвій самостійної народнєї словесності. Тільки в власнім почутем свого права можна добиватись ёго uznania и осуцєня. Коли се право заперечують, треба ёго доказати. Ось чому говорили ми у нашій примітці, що „українцям чимало помогло би було науково доказати самостійність и відрубність руського язика и літератури“ и що у „приспанку українофільства чи мало винна невіра у можливість самостійного розвою українського народу.“

Ш. автор обурюється, з якої речі редакція „Правди“ дозволила собі говорити ёму се яко новість и питає: „хіба ж я казав що иншого?!“. На се позволимо собі пригадати слова статі ш. автора про „недоказаність и очевидність“ самостійності української мови, дальше слова ш. автора: „цїлю українофільства муєть бути не виділятися з Росії*) и навіть її загальної літератури, — ста-

*) Гл. *Правда* р. 1875 стор. 157 в статі *Література російська, великоруська, українська и галицька*. Тепер говорить ш. автор в листі „Опізнаймося“: „перед патриотами нашими дві дороги, — або прямо впрватися у куші с своїм народом

ратись, розвивши свої народні елементи разом з великоруськими, унести їх у загальну російську культуру и силою її, силою Росії піднімати свій народ и через Росію, через російську літературу и культуру подавати свій голос и у Славянщині и Европі“, наконець пригадаємо и те, що ш. автор в своїй статі (Кіевській Телеграфъ Н-ръ 46 р. 1875 про бесіду виголошену ві Львові в роковини смерті Т. Шевченка, в котрій вказувалося на самостійність и відрубність руського народу и на потребу самостійного розвою руської народності, и що тільки такий розвій може нас зберегти при житю), — з великою иронією сказав, що бесідник „видить въ своемъ племени какаго-то Израїля“, а яко реальне ремедіум проти такої, „галицкой деклямації“ вказував ш. автор на факт „единоплеменности“ русскаго государства“ (Москви) з р. 1654 з руським (українським) народом.

Задля того не могли ми и не можемо легковажити ні самостійності нашого народу, ні ёго „права“ до самостійного розвою, а вважаємо за потрібне класти и на се вагу, бо тільки почута самостійність може бути підставою правдивого самостійного розвою и праведної праці. Право до жита, до розвою нашого язика, до просвіти цілого народу нашим язиком, — вважаємо так святим, природним и людським, що ёго знехтування не може усправедливити в наших очах навіть деспотичний склад держави тим більше, що ні одна деспотична держава — з ввічком одної Росії — не збороняла печатати книжки зза одної мови, а говорити по українське було тільки в одній славянофильській и прогресивній Росії полицейським переступством и причиною до ссилки в глуб Росії и Сибіра. Тому не могли ми не додати нашій примітці до слів ш. автора: „ми думаємо, що діло се (зборонене українського викладу и печатаня українських книжок про „домашній ужиток“) му сіл о случитись раньше чи пізнійше, бо инакше російська держава му сіла би „бути виключенем зо всіх других“, та що задля „неочевидної“, після автора, самостійності руської мови „завчасно було б жадати, щоб державна власть завела її у школи.“ Ш. автор обіджається нашими примітками и каже, що нам передвижується, наче б то ш. ав. „або прокурор, або адвокат, та ще й прокурор українофильства.“ Правда, аргументів, які виповів ш. автор проти введеня української мови у школи, не чули ми навіть від тих не дуже численних опозиціонерів в соймі, що свого часу противилися введеню руського язика до академічної гімназії ві Львові, та все ж таки можемо покликатись на слова наших приміток, щоб звільнити себе від зскиду, що ублизилисьмо чим небудь особі ш. автора.

с під держави російської, також австро-угорської; и я нічого не скажу проти тих, хто не язиком и не в чотирох стінах, а ділом почне до того йти.“ — Далше приписує нам ш. автор гадку, наче б то ми, що говоримо про самостійність нашого народу (а тим самим вже ж и про ёго розвій о самостійних — власних силах), кажемо надіятись на якусь побічну силу, котра дасть нам те, що получали Угри в 1866—67 р., — а відтак говорить нам нову науку: „я адвокат рос. правительства ка за в и кажу одно: треба надіятись тільки на себе.“ Без перекрученя слів можемо ствердити, що се й було з давна наше переконане и наша програма.

III. автор відповідає нам на нашу примітку, що ми забуваємо на період Баха в Австрії. Ні ми сього не забули пишучи нашу примітку, бо за часів Баха, за часів абсолютизму в Австрії не то що незаказувано у нас печатати книжок для того, що вони писані в руським або яким небудь иншим недержавним язичі, але в людювих и середніх школах вчено руського язика, в людювих школах вчили учителі дітей по руське, як уміли, на университеті була катедра руської словесності, а навіть саме абсолютне правительство видавало „Вістника“ и печатю оголошувало державні устаи в руським язичі. Ми не беремося виказувати, о скілько брак почутя и розуміня самостійності нашого народу и ёго язика — в ширших кругах свічних Українців причинився до приспання так званого українофільства, се б то своенароднёго житя Русі-України. Але нам здається, що и задля сеї недостаці не підіймали голосу за українським язиком и за правом самостійного житя свого народу не тільки зємства, але ті свічні Українці с поміж 15-міліонного народу, що пережили школу Гоголя и читали по російському твори Бокля, Дарвина, Маркса, Милля, — а не підіймали голосу ні в ріднім, ні навіть в російським язичі. Виходить, що для розвою питомого житя руської народності на Україні не достають одні твори Бокля, Дарвина, Маркса, Милля — по російському, не достає одного російського прогресу, а треба своенароднёго, українського прогресу, так щоб и жінки и мужчини родом з України, вивчившись хоч би й на цюрихському университеті, не цотребували доперва довідуватись и наслухувати, що таке українська народність и її житя, а прихильність для питомого розвою русько-української народності мала своєю твердою основою в почутю и розуміню самостійності свого народу.

Правдиве почуте и розуміне самостійності свого народу конечно лучиться с працею для самостійного розвою своєї народності. Так и бачимо, що на Україні в часи, як каже ш. автор, „великої віри“ в самостійність українського народу, появлялися найкращі твори словесні, виходили в Петербурзі „Основа“, український словар Шейковського и зложеный був другий словар П. Кулішем и товаришами, и словом робилося те, чого и ми и ш. автор домагаємося від исповідників самостійності народнёї.

III. автор говорить: „тепер скажу, що именно Галичане ще більш грішили, ніж Українці, бо именно вони не тільки не доказали, що мова їх самостійна, а навіть — виключаючи москалѣфила Головацького, не вибрали її жерела, народнёї словесності. Які там єсть самостійні праці про мову малоруську, то вони усе таки українські (Максимовича, Потебні, Житецького), а то й великоруські (П. Лавровського), а не галицькі. То ж само и з виданнями народнёї словесності, хоть у нас нема ні Матиць, ні Просвіти, ні товариств и друкарнь „Шевченка.“ Не тільки Шевченка, але й Галичанина Федьковича мусіли видавати на світ божий Українці, тоді як львівські українофїли продержали в своїм портфелі Іліяду Руданського, а печатали „Наталь“ и т. д.“

Одже ж годиться на перед замітити, що в Галичині у початках нашого відродження народнёго аж до недавного часу ніхто поважно не заперечував самостійності нашого народнёго язика супроти російського, як в загалі мало що знали про російський язик, а єдині, дуже нечи-

сленні прихильники російщини як Зубрицький и ин. говорили тільки на тему, що наш народній язык „для пастуховъ.“ Для того не було й видимої потреби вказувати самостійності нашого языка супроти російського, бо до сього треба було, щоб перше хто поважно и хоч троха науково вказав несамостійність руського языка и ёго єдність з російським. Та мимо того не можна казати, щоб Галичане не вказали самостійності свого языка. Поминемо вже ті всілякі брошури и книжки, що писалися проти Поляків в доказ відрубності руського языка від польского, а навіть такі брошури як Фоліусевича, де вказувалась різниця між руським, а російським языком, а вкажемо на „Росправу о язиді южно-руським и ёго наричіях“ Якова Головацького (р. 1848) читану на зъїзді „учених руських“ ві Львові, де автор ясно доказував „мильність виображень, наче б то (мало-) руський язык був наричіем польского або знов великоруського языка“, а також росправу *Ивана Могильницького* уміщену в *Сзавор. nauk. księgozb. im. Ossolińskich Lwów 1829 Z. III.* знану Україні, хоч не по имену автора, а в Записку о южній Русі П. Куліша, де вона переведена на російський язык. Як же ж за самостійністю руського языка проговорив такий языкословний авторитет як Миклосич, котрого порів. граматика становила и становить підставу граматично-язикової науки славянських языків, то вже ж для Галичан нічого було дальше доказувати. А ті, що заговорили в Галичині про єдність руського языка з російським, не появили и досі ні одної статі, де б була доказувана науковим способом та передеклямована єдність. З граматик руського языка вимінімо тільки головніші: Я. Головацького, Г. Шашкевича, М. Осадці. Всі ті грамматики, як ні недоспілими можуть вони являться перед сучасною наукою язиковою, були граматиками руського языка и ёго наричій, — языка самостійного и відрубного від польского и російського, а молодіж вивчена на їх підставі могла пізнати сю самостійність.

Таким чином самостійність руського языка стала вже не тільки для галицьких Русинів, але й для переважної часті Поляків річею доказаною и „очевидною.“ Навіть та партія, що ростягає єдність Русі від Карпат до Амура, ні одною науковою росправою не пробувала обалити сего доказу. Се може пояснити й те, що ся партія не задля наукового переконаня, а зовсім з инших причин, дуже блиських до темноти, до політичної демонстрації, а навіть до „московських рублів“ и посад (галицька емиграція до Росії), — ростягнула границі Русі аж по Амур. Та наші примітки до „Антракту“, як бачилисьмо, викликали гнів ш. автора на всіх Галичан. П. У. винуватить Галичан, що вони, крім москальфила Головацького, не зберали жерела руської мови — народнєї словесності, хоч усім в Галичині відома річ, що сі збори народнєї словесності, котрими величався Як. Головацький перед російським світом, походили не від кого иншого, як від галицьких українофілів, а такі „Русалка Дністровая“, „Вѣнокъ I и II, „Галицькія приповідки и загадки“ Гр. Илькевича (1841), „Коломийки и шумки“ С. Щасного, „Нар. звичаи и обряды зъ надъ Збруча“ (1861—62) И. Гальки, „Правда“ рочник I. и II. и т. д., поминувши вже численні збірники в манускриптах, тільки декотрим Галичанам відомі, та збірники народніх слів и народнєї терминології (*в Галичанині, Вечерницях,*

Номенклатура И. Верхрацького), можуть переконати, що Галичане не так то й дуже нехтували се жерело своєї мови, та навіть в виданю ш. автора „Историческія пісні малорусокаго народа“ Т. I подибуємо збірочів Галичан (М. Бучинський, Стефанович, М. Цар, А. Дольницький и ин.)

Ш. автор говорять дальше, що за часів, як писалась ёго статя „галичане тільки наводили сором на усе діло нашої літератури“, а в діяльності товариства „Просвіта“ не бачить нічого більше, тільки одні „жидівсько-византийські казки.“ Ніхто певно не закине нам, що ми хотіли величати в наших примітках або в загалі в „Правді“ Галичан, а вже не тільки ми, але й самі члени товариства „Просвіта“ змагали и змагасмо до того, щоб діяльність „Просвіти“ що раз більше розвивалася властивою дорогою свого дуже тяжкого заданя.

Ми ж сказали у нашій примітці, що „Галичане багато грішили тим, що хоч доказали и знали про самостійність язика и словесності, та не знали, як вести сей розвій словесності у користь народу.“ Тільки ж знов треба й уваглядити ті великі перепони нашого розвою. Усюди разом из верного досвіває и полова, а хоч мало було у нас того зерна, не багато навіть цвіту, с котрого зродилося зерно, то все ж таки думаємо, що на се мало допоможуть пристрастні крики, а треба здорової, основної, пояснюючої и поучаючої критики. Незавадить и те завважати, що и у нас дуже часто переважала одна криклива критика, через що знеохочувались дійсні робітники, — а не доставало праці, а именно праці тих кадрів, котрі, після слів ш. автора, вже „правдан“ переростають. Нам так и здається, що одно кликане о „прогресі“, без видного вказуваня и присвоюваня ёго для власної народності, зарівно безплодне, як сам крик о самостійності без самостійної праці.

Жаль, що ш. автор докладно не виказав, задля чого и чим то Галичане „тільки сором наводили на усе діло нашої літератури“? Уже ж одна „Настася“ и „Наталія“ не єдині плоди Галичан, а жидівсько-византийські казки „Просвіти“ не вся її діяльність! Чи ж ті повісті Ю. Федьковича, що появилсь в „Вечерницях“ и в „Меті“ ще далеко перед кнівським виданем, не впадають в часи „Антракту“, коли на Україні виходили твори Подушки, Сопілка и таке инше? Чи Галичане и тим наводили сором нашій літературі, що в „Вечерницях“, „Меті“, „Ниві“, „Русалці“ и „Правді“ знакомили галицьку публику с творами українських писателів и печатали нові плоди українські, що не могли побачити світу божого в Росії? Чи соромно нашій літературі, що в часи „Антракту“ в Галичині появлялись твори Д. Млаки, вислідки по народній філозофії, етнографії, митології, истории и ин. Ом. Партицького, Е. Згарського, Навроцького и др., німецько-руський словар Ом. Партицького, 4 випуски номенклатури И. Верхрацького и т. и., печаталось повне видане „поезій Шевченка“, а твори Кониського и Нечуя на галицькій ниві розцвілися, так що оба сі писателі, більше знагі Галичанам, ніж Українцям? Старанем тихже „соромлячих“ Галичан українофілів познакомилась польска публика с Шевченком [гл. *Taras Szewczenko* нар. *Blatgia, Najemnica* (Наймичка)], з М. Вовчком (гл. часописі *Kalina* и *Nowiny*), з Нечуєм (гл. *Strzecha* и переклад *Гориславської ночі Orđona*), а старанем редакції „Правди“, стала укра-

інська література звітною и в Сербії*) и в Чехах. В той сам час „Антракту“ заснували галицькі українофили товариство „Просвіта“, котре ш. автор ганив вже аж три рази (в *Києвск-ім Телеграф-і*, в письмах до „Друга“ и в листі „Опізнаймося“) ніколи нічого доброго в нім недобачаючи. Як би ще ні слабою являлось дотеперішня діяльність сього товариства в порівняню до ёго величного заданя, а все ж вже оден факт, що доіро від часу заснованя „Просвіти“ почали в Галичині серйозно думати и працювати над просвітою народа за прикладом галицьких українофілів навіть неукраїнофили, що перша „Просвіта“ розбудила між народом охоту до читаня и науки, та що популярні книжочки тисячами почали розходитись між народом и що раз більшої досягають прогресні, — сей факт здається нам, міг би вже навіть в очах строгого критика звільнити „Просвіту“ и галицьких народовців alias „правдя“ від закиду „соромливої“ діяльності. Голоси тих Галичан на перших зборах „Просвіти“ (гл. Правда Р. II.) можуть перекопати кожного, чи справді піймали вони просвіту народню в „жидівсько-византийськ-ім“ стилю, а вже побіжний переглядач, хоч би тільки перших видань „Просвіти“, може там достерегти и статі з исторії, географії, физики и практичного житя, хоч именно в ті часи не тільки одні неписьменні люде, але й переважна часть интелігенції ставляли за першу потребу видане „житя святих“, а прогресивні братя Великоросси обдарили наше молоде товариство окол. 50-ма випусками „жизнеописаній русскихъ святыхъ и чудотворцевъ“, котрі ще нині можна оглядати в бібліотеці „Просвіти“.

Чи популярне видавництво „Просвіти“ з усіми своїми недостатками и опісля наводило сором на нас, не будемо дальше розберати, а відкличимося на наших с правдивим станом річей обізнаних противників, та вкажемо на те, що народ наш с поміж усіх популярніх видавництв найрадше пошитує за виданями „Просвіти“, хоч до них не причинилися досі ні одною книжочкою ті, що в нас „im Schmollwinkel“ деклямують о великім „прогресі“.

Ми позволимо собі ще тільки звернути увагу на одну сторону діяльності галицьких „правдя“ и „Просвіти“, про котру не здібуємо також ніякої згадки, именно про видавництво школьних книжок. Правда, беручись до уложеня школьних книжок гимназійських погіршили Галичане в очах тих зубрищан, що призначали наш язык тільки для „пастуховъ“ и через те викликали ту бурю в Галичині, яка лютилася свого часу в колюмнах „Слова“, а навіть між деякими послами руськими. Галицьке українофильство маючи тоді несповна десять літ не могло в повні поконати великих перепон и перевести цілий свій плян учебників школьних. Перед ними стануло дві дороги: або прихилитися до концесій, або побачити учебники в стилю „словістики“. Ще до того причинилась и поспішність, з якою укладано и переименовано учебники для цілої майже гимназії и для народніх шкіл в протяг майже чотирох літ. Не раз вже витикали ми недостатки сих школьних книжок викликані тогочасною утилітарністю с конечності. Та як би там ні було, а се річ певна, що на підставі сих учебників наука в народніх школах и гимназіях може йти на ріднім язиці руськ-ім, и то далеко відповіднійше, аніж наука руського (українського) языка

на підставі „Букваря для южнорусскихъ школъ“ Добровольського на Україні перед „Антрактом“, а при належній старанності и праці з нашої сторони будемо могли через недовгий час направити „утилитарне“ зло. Та вже и нині може кождий, хто має почуте и розуміне самостійності нашої народності, доводити до прогресу своїх дітей на рідній мові, и, „якого ні нанесли ми сорому нашій літературі“, а все ж таки не потребуємо „сціпивши зуби червенітись від сорому“, як хто небудь цвіркне нам в очі, що не маємо школьних книжок. Одже ж переглянувши спис сих книжок бачимо, що „Просвіта“ видала своїм заходом 17 школьних книжок саме тоді, коли писалась стаття „Антракт“; в той час зложив „правдянин“ Ол. Барвінський читанку для гимназій, с котрої можна бодай з зарисом нашої словесності познакомитись и дібратись до її властивих жерел; тоді то й спорудив „правдянин“ Ом. Партицький обширну граматику руського язика пригожу станути перед лицем науки, котра тільки задля звісного безладу тодішньої Ради школьної пропала без вісті в архивах урядових.

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Конституціоналізм?** Вже в попереднім Ч-лі вказались на невластиве поступоване певних органів під зглядом перестерігання тактовності и пошанованя поваги. Нині мусимо знов записати факт, котрий не повинен уйти уваги відповідної зверхної власті, щоб бодай на будуче запобігти подібним случаям. Дня 11. с. м. відбулися в Бортниках загальні збори філії „Просвіти“, про які ще ніхто в конституційній Австрії не чував, бо під надзором и асистую двох жандармів на стопі военній узброєних з насадженими багнетами! Зібрані члени філії „Просвіти“ не могли припускати, щоб ц. к. староста в Бібрці в такий спосіб піймав конституційні устави и під делегатом староства розумів двох жандармів з насадженими багнетами, котрі звичайно висилаються для удержаня порядку в коршмах, а не на зборах товариства „Просвіти“. Однако ж річ скоро вияснилася, бо жандарми виказали дійсно наказ ц. к. dtto Bóbrka 30. Jänner 1877 Zl. 357 ц. к. старости, котрий увідомляє das k. k. Gendarmerie-Postencommando в Ходорові, и приказує: das k. k. Postencommando hat dahin (на збори) **2 Patrouilles** abzusenden, welche die Aufrechthaltung der Ruhe und Ordnung zu überwachen und über besondere Vorfälle anher zu berichten haben! Мусимо спитати, з якої ради и причини узнав ц. к. староста за відповідне в той спосіб інтерпретувати §. 18 устави о стоваришенях и намість комисаря, висилати на збори філії „Просвіти“ двох жандармів з насадженими багнетами? Чи може для того, щоб пригадати селянам — членам філії, яку мисию сповняли жандарми на громадських пасовищах, чи щоб зрівнати в їх очах збори філії з зборами в коршмах,

чи задля недостачі морально и интелектуально більше випосажених делегатів в старостві, котрі могли б без багнетів, а с толком über besondere Vorfälle Bericht erstatten? А понеже в тім поступованю ц. к. староства видне уближене поваги товариства, то осміляємося занести просьбу до Ёго Ексселенці гр. Намістника, щоб зволив зарядити відповідне пояснене наказу ц. к. старости в Бібрці и усунути на будуче такий спосіб интерпретації уставн конституційної.

— **Нові філії товариства „Просвіта“** заснуються в Коломи і Станіславові. Перші збори філії в Коломи назначені на день 27. лат. Лютого, а філії в Станіславові на день 10. Марца с. р.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Лютого 1877.

Банкова справа *австрійсько-угорської* монархії здається вже бути близька кінця. Угорське министерство Тиси вже було подалося до димисії с причини, що министерство австрійське и банк національний не хотіли в 3 точках зробити уступства министерству угорському: в дотации філій угорських, в контролі и в складі генеральної ради національного банку, котра після жаданя Тиси мала би складатися в половині з Угрів а в половині з Австрійців. Димисію Тиси цісар прийняв, однакж утворенє иншого министерства угорського оказалось неможливим и для того поручено Тисі на ново уложене министерства. Здається, що долитавське министерство и національний банк будуть мусіли тепер уступити.

Засіданя *Ради державної* зачалися 22. Січня, однакж в загалі мало будять интересу; дебати тягнуться дуже довго, и досі лише мало справ рішено. Через 2 засіданя дебатовано над внеском, щоби штучне вино лише з виразним означенем ёго походження вільно було продавати, и наконець сей внесок відкинено. Відтак пройшло кілька засідань на дебатах о максимальній тарифі для перевозу осіб и о деяких приписах транспортних на желізницях. Відтак дебатовано через кілька засідань над новою процедурою екзекуційною. Наконєць прийнято проект більшості комисії, котрий має цілю: поступованє екзекуційне в цивильних процесі урегулювати и приспішити, а при тім має органично вміститися в нову процедуру цивильну. Деякі бесідники (як др. Промбер) указували на небеспеченьство, грозяче від того проекту имено групам селянським (котрі вже тепер дуже часто підпадають екзекуції), коли екзекуція занадто буде прискорена. Однакж в именім голосованю прийнято внесок більшості комисії 145 голосами против 79. З инших росправ Ради державної заслугоє на увагу интерпеляция Вертца и тов. по поводу брошури *Lasser genannt Auersperg*, в котрій піднесені и спеціальними датами поперті суть тяжкі закиди против теперішнього ряду в справі т. з. хабруса. Министерство відповіло, що сю интерпеляцию (котру воно вважає денунцияцією) відступило прокураторі віденській до урядового залагодження. П. Вертц (з сторон-

ництва державно-правної опозиції) заявив, що оя відповідь ёго не вдоволле и він жадає дискусії над нею. Однак за сим внеском було тільки 37 голосів (сторонництва права и 5 дійсно либеральних Німців), против внеску 94 гол. П. Заклинський інтерпелював министра просвіти зглядом заложеня Станіславівського єпископства; министр відповів, що тепер нема фондів на тес.

В Чехах відбулися нові вибори до Ради державної на місци послів чеських, котрі в Раді не паявились; „молоді“ Чехи усеудулися від виборів. Вибрано самих „старих“ и „молодого“ Сладковського.

Царгород затрюмфував по відъїзді повномочників конференційних, що Турція сама одна морально поборола вої моцарства Європи своїм рішущим *non possumus*, затрюмфував — однак не на довго. Творець сёго трюмфу, автор конституції турецької, регенератор Турції, великий везир Мидгата баша, нараз несподіване сканений о своєї посади и відвезений на султанськїм кораблі *Иззедим* на вигнане. Ся вість спала як грим не так на Турків царгородських — хотя й тиї, як доносять, дуже занепокоєні и обігають поголоски о великих демонстраціях и манифестаціях софтів —, як на Туркофилів в Європі. Ще днем перед тим прославляли туркофилські газети Мидгата и виділи в нім єдине спасене Турції, а вже на другий мусіли доносити о ёго упадку и глядіти за иншими підставами, на котрих би свої оптимистичні погляди на Турцію могли операти. Причина упадку Мидгата ще не зовсім вьясна; здається тільки, що головну ролю відіграла интрига двірська и неохота султана до свого везира, котрого слава а навіть и вплив перевищали майже самого султана. Наслідником Мидгата зівстав Едгеж баша, котрий був недавно послом в Берліні. Ряд турецький голосить, що помимо упадку Мидгата діло ёго, конституція, не буде нарушена, але вповні переведена. Що ся конституція є тільки пустою маногою и що именно не принесе великої пільги християнам, на се є вже тепер очевидні докази. Так н. пр. в Болгарії ще не було виборів до турецького парламенту, а вже оголошено 6 вибраних послів, и то самих неприятелів Болгар!! И сталося ще за Мидгата, котрому старотурецька партія закладувала надмірну прихильність для християн! Однак не можна заперечити й того, що конституція турецька, хоч би й була тільки чистою формою, все таки має свою вагу и мусіла би приспішити введене конституції и в Россії, котра осталась тепер єдиною абсолютною державою в Європі. С того згляду треба би дійсно жалувати упадку Мидгата, коли б він мав потягнути за собою знесене турецької конституції.

Переговори Турції с *Сербією* и *Чорногорою* о заклочене мира ще не скінчилися; Сербії предкладає Турція *status quo* перед війною, не жадає заплати коштів военных, але жадає моральних гарантій, що Сербія не роспічне вже більше війни проти Турції и не буде спомогати повстаня. Чорногорі готова Турція відступити кусник свого краю.

 Премію: Руська Хата розішлемо Ш. Передплатникам цілорочним с слідуючим Ч-лом.

Б И Д Я Н С
щадничої каси кр. міста Станіславова
є кінцем року адміністраційного 1876.

Позиції	П Р Е Д М Е Т	Подрібно		Загалом	
		Злр.	кр.	Злр.	кр.
	Стан чинний				
	Запас готових грошей с днем 31. грудня 1876	13738	55		
	Наперед дані гроші на застав цінних паперів	17046	27		
	Векслі есконтвані	389116	—		
	Пожички гипотечні	293002	47		
	Знаряди и устроїне канцелярийне	954	22		
	Запас друків и книг	337	76		
	Депозита сторін	2318	91		
	Ручательство урядників	1000	—		
	З рахунку ріжних сторін	6428	22		
	Непобрані проценти	4489	43		
	На перед дані гроші на правні видатки	1276	11		
	" " " урядників до звороту	1539	—		
	Разом стан чинний	731246	94	731246	94
	Стан пасивний				
	Вкладки на 2110 книжочках	701584	40		
	З рахунку ріжних сторін	1604	76		
	Депозита сторін	2318	91		
	Ручательство урядників	1000	—		
	Стемплі від заставів	—	—		
	З рахунку громади міста Станіславова	1638	23		
	Процента вперед побрані на рік 1877.	9289	15		
	Резервовому фондови	2171	—	719606	35
	Осталось чистої прибилі			11640	59
	Зрівняне			731246	94

Б И Л Я Н С
резервового фонду щадничої каси кр. міста Станіслава
з днем 31. Грудня 1876:

Позиції	П Р Е Д М Е Т	Вартість курсова		Вартість именна	
		Злр.	кр.	Злр.	кр.
1.	65 штук 6% лист. заставн. галицького банку гипотечного именной вартості 31000 злр. по курсі 87 за 100 злр.	26970	—	31000	—
2.	24 шт. 5% лист. заст. галицького товариства кред. земл. именной вартості 30000 по курсі 84·75 за 100	25425	—	30000	—
3.	Книжочка власної каси Нр. 235 на Разом	5292	41	5292	41
	Крім сего	57687	41	66292	41
4.	Осталось в фонді рух.	2171	—		
5.	Процента непобрані до кінця року 1876	1370	—		
6.	Чистий дохід из обороту в р. 1876 вносить 11640 злр. 59 кр.				
	Из сего назначено на цілі добродчинні:				
	Для охорони хлопців христ. 350				
	„ „ дівчат „ 200				
	„ сирітського ист. израїльського „дорше Тов.“ 150				
	Для сирітського ист. израїльського „хесет Вевет“ 200				
	Для пожаревої стражи охотн. 100				
	Для товариства добродчинних дам 50				
	Для підмоги хорих христ. 50				
	Для вижшої школи женської 100				
	Для школи музичної 100				
	Для фонда бідних христ. 100				
	„ „ „ израїль. 100				
	Для громади міста Станіслава на укінчене будови и устроїне в мужеській и женськ. шк. народн. 2500				
	По відтрученю на цілі добродчинні 4000зр.	7640	59	11181	59
	Стан резервового фонду з д. 31. грудня	68869	—	77474	—

Станіславів в Лютім 1877.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Ілюмінаторів. — Під надзором Фр. Сержанського.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
министрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

ДИКІ ДУМИ.

Думав

Гуцул-Невір.

Гой думиж ви мої! гой чорніж ви мої! —

Та де вас подію?..

У край Чорногори¹⁾, у край золотої,

На швару²⁾ посію!..

И муть Чорногоров легіники³⁾ трови⁴⁾

На лови ходити⁵⁾...

И муть мої думи у травах шовкових

Усі находити!..

И муть Чорногоров легіники-юни⁶⁾

На олєня пасти⁷⁾...

И муть мої думи за срібнії струни

На гусли вни класти!..

¹⁾ Чорногора: Найвища гора у гуцульскім околі

²⁾ Швара: Особливий рід дуже буйкої трави, зелений и лискучий як барвінок.

³⁾ Легінь або ледінь: Парубок.

⁴⁾ Трови: Поліване с псами.

⁵⁾ Лови: Мисливство, поліване.

⁶⁾ Юн: Молодець.

⁷⁾ Пасти: Засісти на звіра.

И муть Черногоров легіники-юни
 На гуслех тих грати...
 И дума ме думі, а струна ме струні
 Всю правду казати!..

И голос відобесь ділами⁸⁾-долами
 Плаєм⁹⁾ по рокиті...¹⁰⁾
 И підуть до церкви в неділеньку рано
 Слѣзою умити!..

А там запитають в самого владики —
 За віщо забули?..
 За віщо ті люде... ох думи ви дикі!..
 В кайдан вас закули?..

И пустить вас, думи, небесний владика
 По полю на волю...
 И найдете в світі — о, мої ви дикі!..
 Ще й щасте и долю!..

Розсиптежся, думи, о, мої ви юні,
 Як тії Татари!..
 И загомоніте як дзвони та струни
 Від хмари до хмари!..

ГУЦУЛ - НЕВІР.

Гуцул-Невір-Половчанин¹¹⁾ —
 Хто на Русі го й не знає? —
 Пслужить долом Подолянин —
 Піт кровавий утерає...
 Вінже стоя на рокиті —
 Виграває у трімбіту!..¹²⁾
 Хоть поруга всего світа!..
 Він ругаєсь всему світу!..
 Ріж-розорюй, безталанний,
 Чорну свою скибу-долю!..

⁸⁾ Діл: Купола гори

⁹⁾ Шлай: Дорога, стежка у лісі.

¹⁰⁾ Рокита: Гора, на котрій голос відбиваєсь.

¹¹⁾ Половчанин: Гуцули пишуться половецького роду.

¹²⁾ Трімбіта: то що у Тиролів Schalmei.

Доки світ сей окаянний
И тебе в ню не приоре!..

И тебе!.. Там що за гія?!¹³⁾ —
То куми с хрестин вертають!..
Віра, милість, и надія...
О!.. я тим затрїмбітаю!..

Бо іх тільки й видко буде —
Що на гульках на хрестинах!..
Обдурені бідні люде!..
И ти, дитинко, обдурена!..

Тамже... що знов буришкають?¹⁴⁾ —
Домовину, бідну, голу!..
О!.. я й тій затрїмбітаю —
Щоб ій чути аж до долу!..

Бо ій тільки и осталось —
Що с трїмбітов та в могилу!..
Деж надія, що тримала?..¹⁵⁾
Віра, милість, що хрестили?..¹⁶⁾

О!.. такий то Гуцул в світі!..
Люде плачуть... він ім грає!..
Втер си очи... втер трїмбіту...
И нової зачинає!..

Н Е Д У Р ! ..

ДОВБУШ.¹⁷⁾

Ти що се, Марку? — що се, сину?..
Єдина моя дитино?..
Чого так, соколе, згорів,¹⁸⁾
Неначе той господний гнів,
Що вдарить громом в ясну днину —
Не — мало — не в днину!..

¹³⁾ Гія: Збіговиско, товпіт, баталія, мотлох.

¹⁴⁾ Буришкати: Нести щось, але по неволи.

¹⁵⁾ Що тримала: т. в. яко кума до хресту.

¹⁶⁾ Хрестити дитину: за кума дитині бути.

¹⁷⁾ Довбуш: Славний гуцудський опришок.

¹⁸⁾ Згоріти: З горячки говорити.

Я в опівніч! ще й у глуху!..
 Тиж не видиш — нене —
 Як той місяць схорований
 Д' хмарі припадає,
 И як хустков шовковою¹⁹⁾
 Вяже-утискає
 Головоньку... а втискає
 З усеї ю сили!..
 Ти не знаєш... а я знаю..
 Бо там є під могили
 Встає блідий... блідий блідий...
 Неначе з маймуру...
 Той калфа²⁰⁾ наш черногірський...
 И насува похмуро
 Той кресак²¹⁾ свій у золоті...
 И кучері стрясає...
 И кроваві свої руки —
 Мамо — обзирає
 До місяця... а здоймив їх²²⁾
 Він — мамо — на силу,
 Бо му груди прострілені..
 Так — нене ма²³⁾ мила!..
 Прострілені!.. а він духом²⁴⁾
 Урвав дармовиси²⁵⁾...
 И сардаком²⁶⁾ на мураву
 Тріпнув... не дивися! —
 Бо на шиї му гашечка²⁷⁾ —
 Аж черно-черлена —
 Оповилась... очи искря...
 Тож то десь студена!..
 Аж зодрегся!.. гу!.. и вхопив
 Він зеленооку..
 И пустив ю ранов в серце
 Глибоко — глибоко!..
 А вона вже не звиваєсь!..
 Дай кріс²⁸⁾ ми — бо клята
 Се матбути загадала
 Душу з него ссати!!!..

19) Хустков шовковою: На знак великого жалю звязує собі Гуцул голов хустков.

20) Калфа: Начальник, голова.

21) Кресак: Стрілецький, убраний капелюх.

22) А здоймив їх: т. є. з великого болю.

23) Ма = моя.

24) Духом = дуже борзо.

25) Дармовиси: Китиці у сардака є переду, як у угорського долмана minde = kette.

26) Сардак: гуцульська одіж, на угорський долман похожа.

27) Гашечка: гадина мала але дуже ідовита

28) Кріс: Jagdgewehr, Jagdstutzen.

ДЗВІНКА.³⁹⁾

А як тобі? — — Ох божа мати...
 Давайте свічки!!!³⁹⁾ — Сину мій!..
 Не даром приснивсь міні рій³¹⁾
 Тої ночі!.. Біжіть — та знати³²⁾
 В ватер³³⁾ давайте!.. Укопати
 У городі Тої!..³⁴⁾
 Не! — не хочу — мамо — Тої
 Я більше вже твої...
 А унеси міні борше
 Убране ти с кліти!..³⁵⁾
 А сардак той чирчиковий³⁶⁾ —
 Що вишиті квіти
 Та кучері на грідушках!..³⁷⁾
 Ох сину мій!.. Боже!..
 И не моли его пусто...
 Бо й він не pomoже!..
 Ємуж Дзвінка та не спилась —
 Як міні се — нене!...
 В нечи поломінь палає
 Черлена-черлена...
 А вна вхопила хрести два...
 Тай стала топити
 У черепі... Подай — мамо —
 Водиці напитись...
 Тай зсипала дві з них кули
 Червоні-червонні!..
 И набила у близницю!³⁸⁾
 Ще и змиївони³⁹⁾
 Набила в ню враз с пороком...
 Та Зрадзіля⁴⁰⁾ — мамо!..
 У Ясені пугач⁴¹⁾ загув
 Так глухо як в ямі...

³⁹⁾ Дзвінка: Довбушева коханка.

³⁹⁾ Давайте свічки (бо умерас).

³¹⁾ Рій: як ся снить, то мусить хтось в дому умерти.

³²⁾ Знати... давайте: щоб люде збігались.

³³⁾ Ватра: Гуцульський шатер, хата, мешканє.

³⁴⁾ Тоя: Aconitum, der blaue Fingerhut.

³⁵⁾ Кліть: Комора без вікон.

³⁶⁾ Чирчик: Koeschenille; чирчиковий: червоно закрашений, фарбований.

³⁷⁾ Грідушки: Перед у сардака; (гріб-душу).

³⁸⁾ Близниця: Doppelgewehr.

³⁹⁾ Змиївона: рід віля, котре баби до чарів употребляють.

⁴⁰⁾ Зрадзіль: также таке віле.

⁴¹⁾ Пугач загув: а се злий знак у Гуцулів.

Що аж дух ми запирало!..
 А у горні вило
 Мов нечистий...⁴²⁾ а вна — мамо —
 Ручницю⁴³⁾ ладила...
 Аж тут пук-пук у віконце...
 Се я! з легінями!
 Лесь⁴⁴⁾ твій! Довбуш! — Аж тут — мамо —
 Не дай мене — мамо!..
 Як и гряне двічі с креса...
 Неначе два громи!..
 А він тільки й повалився
 Як Кйдрев⁴⁵⁾ на зломі!..
 А з грудий му дві косиці⁴⁶⁾
 Під стріху аж грають!..
 А вна сперлась на ручницю —
 Та ся оціряє!!!⁴⁷⁾

 Д О Л Я.

А спиш ти — сину? — Не вже — нене!..
 Може водиці би подать? —
 Не хочу!.. а зголове зладь!..
 Високо як д домовині!..
 Ти що се знов — сину?..
 Хочеш мене осиротить?..
 Не — моя єдина!..
 Я не умру!.. бо ось міні
 Що снилася доля!..
 А се мабуть таки моя!
 Якаж вна? — Соколя!..
 Як у того легіника —
 Що ось міні снився!..
 Уповж ми!.. я уповім...
 Той місяць зарився
 Гет десь в хмари!.. аж оглухло!..
 Лиш молня десь грає,
 Та на Довбуша могилі
 Дуб с кидром дримає. —
 Аж тут легінь набігає
 Обдертий, невбутий,

⁴²⁾ Нечистий: чорт, диявол.

⁴³⁾ Ручниця: Flinte.

⁴⁴⁾ Лесь: Олекса.

⁴⁵⁾ Кйдрев: кидрове дерево, кидрина.

⁴⁶⁾ Косиця: ein bogenförmiger Strahl.

⁴⁷⁾ Оцірятися: усміхатися, kokettiren.

Неначе він на сім світі
 Від долі забутий.
 Ноги кров'єв закіпили...
 І руки кроваві!..
 И верг,⁴⁸⁾ нене, каманаком⁴⁹⁾
 В шовкову мураву,
 И внав лицем на могилу
 Неначе без сили!..
 И обіймив кровавими
 Кроваву могилу!..
 Довбущуку!.. наш ватаже!..⁵⁰⁾
 Учуй мене з ями!..
 Ні я щастя... ні я долі..
 Ні батька... ні мамн...
 Як журавель туманами
 По світі сім бюся!..
 Подай міні иншу долю..
 А не — возьми душу...
 Хай не дражню вже тільки пси
 Чужими хатами!..
 Долі — хлопча? — Царем будеш —
 Обізвалось з ями —
 И ме ти світ поклонялись
 Як сонцю в проміню! —
 Отак, друже! так, гуцуле!
 Отак, мій легію!!! —
 Царем — батьку?! — я не хочу!
 Царем я не буду!..
 Я за ката не придався!..
 То Довбушем будеш!!! —
 Обізвалось с під могили —
 Аж вжахлися гори!..
 И заграє та кров чорна
 Уража як море!..
 И будеш нев всіх дукарів⁵¹⁾
 Поганих поїти!!! —
 Я Довбушем?! — Не — калѐо мій!
 Ніколи у світі!..
 Тебеж може не убила
 Та нешта лукава?..
 Та гуцули не прокляли
 За свою неславу?..

⁴⁸⁾ Верг. кивув.

⁴⁹⁾ Каманак: гудульська шапочка, Vagett.

⁵⁰⁾ Ватаг: начальник.

⁵¹⁾ Дукар: богач.

Тож кобзарем міні будеш!!!
 Гукнуло у трете
 Неначе грім... аж ёйкнули
 Всі гори-рокити;
 Коли не хоч в світі бути
 Ти людем за Бога...
 О — то здихай псом голодним
 У їх ти порога!!!..
 Тай тільки — ненечко моя!..
 Зза кичер⁵²⁾ червоно зоряло...
 Зза кичер сонечко вставало...
 Закерекорив⁵³⁾ ліс... а він
 Плаями в долини та далі!..
 А в слід за ним та доля гнала
 С торбами — нене — на вздогін!..

(Далше буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т .

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Далше.)

А Степан був дитиною нового часу, сповитий и викоханий ніжною, родительскою любовю, напоїний новими гадками, перейнятий новим духом нового житя!

Любов и старанність родичів зберегла ёго від недостатків и від тяжкої боротьби о жите, а під теплом тої любови виростала ёго душа щира, отверта, привітна, любяча. Весело витав він світ, сміло глядів в будучину, а надія що-дня из сходом сонця розясняла, золотила ёго дні. Не пещений, але любязно хований, чув він родительську любов, бачив її в материнських слёзах, в батьківських словах и старався відплачуватись тою самою любовю, послухом, добрим поступом. Перші літа молодості перебув під дозором старших братів, охочо рвався до книжки, залюбки брався до науки и що раз поступаючи в науках втішав своїх родичів, заохочувавсь до дальшої праці и гарну віщував будучність.

⁵²⁾ Кичера: вершок гори.

⁵³⁾ Керекорити: гомоніти.

Степанови було вже п'ятнайцять літ, як по Галичині повіяло новим духом, новим, живійшим и повнійшим житем. Спадали пута народів, ширшала воля мислі, слова и чину. Недавно ще спокійна земля стряслася наче від вулкану, люде захитались, с просоня здійшались до нового жита. Старі люде молоділи, горячилились, вірили в идеї, гнали за идеалами, а молоді запалені патризотизмом рвалися до чипів; и старі и молоді писали поезії, як залюблені школярі, усе співало и рвалося до нового, молодечого жита. Малий світ наче в друге перетворювався, перероджувався сам себе не пізнаючи.

А вже ж іде так не розбуяв новий цвіт, як між молодіжю, що досі не бачила инших идеалів над „маївки“, „пилки“ и збираня хрущів. Намість німецьких „кашкетів“ скрізь як мак зачервеніли козацькі шапки, забілили и зачервеніли конфедератки. Згодлива молодіж, що досі спільно виправляла походи на жидів, спільно гуляла „с палестрою“ по зелених лугах и долинах, — нараз розділилася на два обози. По одній стороні ясніли білі орли, срібноковані Косцюшки и Понятовські, а по другій синіли жупани, червеніли козацькі шапки та стяжки. И та ненависть, що палала перед віками в обозах Хмельницького и Вишневецького, що кровю вмивала широку країну, руїнами россипала городи и замки, коміть головою перевертала костели и церкви, — та буйність, що не знала пошановку и зупину ні перед вельможними, ні перед потужними, ні перед їх законами, — ті насмішки, що козаки подавали зголоднілим шляхтичам у Збаражі — усе те, здається, нараз мов из землі вирросло на ново, на ново віджило в грудях молодих пращурів славних прадідів. Та важка, нерівна була боротьба молодих Русичів с шляхоцькими потомками. Нічим було їм перед ними повеличатись, рідним блескотом засвітити, до себе усіх своїх заманити. Незнана була добре память козацька и борба народня, а тяжко було відгребувати тисячлітню память князівську. А тут на другій стороні ясніла незгасла память речі-посполитої, слава королівська, потуга вельможна, а біля кордону чути було хряскіт шаблук, громи завзятої борби непоконаних ще епигонів. Аж ось наче нова зоря, вішунка великих подій, появилася невелика книжка „Кобзарь“, що дивне диво сподіяла. Її читали и не вачитались, переписували, на изуст вчилися, з рук до рук подавали, а скрізь лишала вона свої незатерті сліди в молодих серцях, в свіжих умах. Се повіяв перший вітерець из далекої України новим, весняним духом, се ринула на галицьку ниву нова, живуца и сілюща вода, що зрошала и оживляла

изсушені поля, повялені первоцвіти... и після несталої, хоч иноді дуже блискучої марцовиці, розпочиналась тепер правдива весна, весела, сонячна, животворна.

И розкрилося замулене жерело споконвічної сили нашої — ожила громада. Вихопившись из школи збиралася потай миру тиха, молода громада мов у другу школу, щоб почути свого великого учителя и батька.

У тих тихих закутках, закритих перед світом, оживало слово Тараса в молодечих устах, як жива благодать лялося в молоді серця, и заняло їх щирою, негасимою любовю не до князів, не до палат, не до вельможного блескоту, а до народу забутого — в курних хатах и в простих сермягах, до лицарів без високого роду, а з високою заслугою, до мови простолюднієї, що гомоніла за плугом, житем оживляла широкі поля, могили и далекі, незнані степи, — до незолотої, але від золота дорожшої батьківщини. У тих закутках лялися слези над долею „Катерин“, озивалася перша, ніжна, як слези чиста любов для „Марусь“, тут виступала нова, досі незнана бувальщина, міким не прославлена, тут перед розжареними молодими душами розвертались високі могили и живими являлись образи:

„Аж до моря Запорожці
Степ широкий крили:
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Виграваяють, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились —
Щось страшне співають...

.
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники с панамі
И гетьмани...
И про Україну
Розмавляють, розказують;
Як Січ будували;
Як козаки на байдаках
Пороги минали;
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скутарі,
То як люльки закуривши
В Польщі на пожарі
В Україну верталися;
Як бенкетували...“

И серед розгоряченої молоді громади мов жива миготіла та бувальщина, здіймались в гору молоді козацькі голови, сизими орлами злітали в світ нових ідеалів и оживала добра слава, слава України. И оден до другого шептали молоді громадяне:

„Україно — Україно
Ненько моя ненько,
Як згадаю тебе краю
Завяне серденько...“

А серця не вянули, а оживали непогамованим запалом, палким патріотизмом, щирістю и любовю. „Ще не вмерла козацька мати!“ гомоніли молоді сини молоді Русі-України и блискавицею ширшало нове жите.

Одже й засягнуло се нове жите нашого Степана своїм огнем. З запалом кинувсь він до нових книжок, по ночах читав, учився и не міг налюбуватись красою своєї мови, поетичністю свого пароду, своєї рідної України. З роду вже маячливий, буйний думками, непосидущий и за пазвичайностями запопадливий — прилинув він до сего нового, досі ёму незнамого світу мов та пчола до весняного повного первоцвіту. Кобзарські пісні не то що всі були в ёго гарно переписані, але й твердо в пам'яті вириті, глибоко в серцю заховані. Не одну ніч переплакав він над „Марусею“, не оден раз виступали в ёго снах пишними рядами чубаті козаки, що враз из славних гетьманами гуляли по широкім степу, плавали по синьому морю, не раз маячили над ёго сонною головою русалки, страшні відьми, завзяті характерники...

Оттак напоївшись новим духом українського життя, скоро попав Степан в ту молоду громаду вибраних молодців, звідкіля дальше ринуло нове жите, новий дух між молодіж. Він належав до перших учеників, що визначалися талантом, пильністю и добрим прикладом; тож скоро забажали старші товариші притягнути ёго між свою громаду. Степан вже й сам домірковувався сего громадського життя молодіжи потай миру, бо й сам він бажав чинного життя, спільної праці, громадного діла. Та кождий січовик, и кождий молодий громадянин перебував свій новичият. Допіро перебута проба вводила молодика в святиню громадської праці в святочний, по свому торжественний спосіб.

Отся хвиля переходу у громадське жите молодіжи незатертим слідом осталася в пам'яті Степана и дала ёму ще сильнішу підставу ёго ідеалізму.

Була неділя — день школярського відпочинку. Степан, запхавшись в куток своєї невеличкої станційки, пильно зачитався

в Гоголевім „Тарасі-Бульбі“. Він забув на світ, на хуртовину, що сумно гуділа біля вікон и як з решета сипала снігом, — а в ёго голові шумів шум козацького табору, крик бойовий, хряскіт збруї и зойки рапених; кров ёго бурилась и запалалася козацьким завзятем, ёго душа злинула далеко на далеку Україну, в давні часи козацької шляхоцької боротьби. И задумався Степан над розкритою книжкою, що розгорячила ёго буйну фантазію. На вкруги ёго була сумна теперішність, де не було ні сліду, ні чутки про лицарство козацьке, про славу Україну, де сини славних батьків вже давно проміняли ратище на леміш и без знання славної бувальщини в самоті и забутю орали ту землю колись так кінськими копитами поорану, кровю изрошену, кістьми засіяну, — де не знали, а навіть и не думали про колишнє завзяте, про ту давню жажду вольної волі, свобідного, власного життя рідного. Навкруги себе не бачив він життя, а те, що було житєм, здавалося ёму сном, коли не самою смертю! Ёму стало жаль того давного, бурливого, кривавого життя и він бажав би, щоб вернулись давні часи козацької слави, щоб и він як лицар виправився на вороному погуляти по широкому степу, завітати до Січі — великої матери козацької, зазнати козацького життя, погарцювати з ворогами и шоломом напитись кривавої води Дніпра-батька. Не було ще кому повести молодого хлопця на дорогу чинів нового життя, вказати ёму ясну мету новосвітнёго козакування. И ось чому скиміло ёго серце за тою бувальщиною, де було тільки чинів світлих, тільки богатирства величнёго, тільки борби невтомної и завзятої, тільки життя кривавого, але вольного и славного.

У тій задумі застав Степана новий товариш, що мав ввести ёго в молоду громаду молодих учеників нового світу. Бесіда легко навязалась у такім настрою до патріотичного діла. Між молодими серцями не треба було багато слів, бо їх душі скоро почувись, скоро й пізнались и з'єдналися.

Далеко за містом, в тихій, неприступній хатині зібралась молода громада повитати свого нового товариша. И як же ж сміло, як торжественно ступав він між них, як сміло виголошував свої слова присяги для науки и щирої любови матери-України, як росло ёго серце, коли мов новий січовик вступав у нову Січ науки, праці, патріотичної любови! Щиро витали Степана ёго товариші, хоч ёму знані, але тут наче в друге обновлені, щиро загула в ёго привіт пісня: „Ще не вмерла Україна!“... а Степан мов в другий світ перенесений, зачарований слухав

слів Кобзаря, що виголошувались з ряду молодими декляматорами, та оповідання історії, що розказував найперший з молодців. Се була та друга школа молодого ідеалізму.

З відтіля виходили проповідники кобзаревих ідей, сміло здіймали свій голос про нові ідеї перед старшими людьми на забавах, празниках, серед народу и серед приснітилих братів и сестер своїх.

С того часу що раз більше розвивалась Степанова душа. Пильність ёго подвоювалась, талант розвивався повним цвітом, а заціплений ідеалізм просвічував ёму ясну дорогу гарної будучності. Скоро став він у переду своїх товаришів и с цілим запалом молодого серця вів молоду громаду до що раз більшого роз'яснення розпочатого діла. И весело усміхалося Степанови ёго жите, що раз роїлись нові думки и гнали до дальшого поступу, до праці, до діла.

Проминуло с того часу кілька літ найкрасшого життя нашого Степана. Свобідно плило ёму те жите в неперестаннім руху, у здобуваню нової науки, нових поступів и триумфів горопашної душі. Любо було дивитись на Степана, коли він серед молодих товаришів голосив такі слова любови матери-України, деклямував народні думи про славні походи гетьмана Богдана, або з наївною ученістю молодого історика поетичними барвами розкрамав дії своєї батьківщини. А коли по школьних трудах вертав Степан на вакації до рідного дому, то й тут не кидав своїх думок, не втерпів, щоб не розказати старини родичам, набутої науки про рідний край, щоб не заспівати козацьких пісень, не передеклямувати хоч кілька дум кобзарських. Як любо було дивитись, коли Степан в народнім строю с палкими як жар очима, з легко зарум'яненним лицем читав українські книжки серед парубків и дівчат, що не могли надивуватись ні своєму „панічєви“ по „простому“ прибраному, ні чудовим словам, що хоч прості, з їх таки уст виїняті, та так глибоко займали душу, ворушили серця и витискали слізи. Оттак всюди де ці появилсь ставав він апостолом ідеальної любови и сам з'єднував собі щирю прихильність и любов. А вже ж ніхто так не радів, як старі родичі гляючи на свого Степана усіми любленого и поважаного. Тому й не противились вони так дуже бажаню Степана поступити у „свічнину“. Степан знав ужити своєї вимови, щоб виявити високу ціль чоловіка в неустанній праці до що раз більшого поступу, звідкіля виходила б и користь для загалу, а ёго почуття власної сили до такої праці було так могуче, що ёго узнали й старі родичі, як ні ба-

жали легкого, веселого и безжурного життя для свого сина. И справді незмінювався и не ослаб Степан на новій дорозі. Вступивши на університет, йшов він дальше з запалом обібраною дорогою, учився, працював и скоро надіявся добитись того стану в практичнім житю, де б міг сповняти виплекані ідеали ідеального життя на ділі. „Не може бути гарним таке житє, де чоловік живе тільки для себе и для власної вигоди, для неповорухливого супкою. Кождий повинен вносити частину свого життя — у загальне житє, частину свого добра — в загальне добро, частину своєї праці — до загальної праці, и тільки працюючи для добра загалу, бажаючи щастя других — повинен и може бути також сам щасливий“. Так не раз говорив сам до себе и другим вповідав сей погляд на житє.

Так перейшов Степан свої університетські науки и що раз зближався до тої мети „стану“, так важко назначеної в житю кождого чоловіка. Укінчений правник далеко ще не має того значеня в очах наших сільських панночок, що укінчений богослов. Се може й єдиний предмет, в котрім заявляють вони незвичайний на молодий вік змісл практичний и розуміне вигідно запевненого життя. Нічого не уймає так багато чару особі молодого світського чоловіка в її очах, як та непевність стаю и не означеність слюбного (матримоніяльного) термину. Наш Степан ще й не думав про сей новий ступень людського життя, хоч в ёго душі вже виробився той ідеал правдивої любови. Перебув він ту широку школу книжкового ідеального життя и наче філософ в запергій кімнаті витворив він собі свій образ найніжнійшої краси поетичної творчості. Та досі не здивав він в житю своїх снів маячливих, свого образу в душі захованого. Мов той метелик перелітав між цвітами. Він наче лякався тих цвітів и через те навіть стягнув собі прізвисько: уціпливого, холодного гімнофоба.

А вже ніхто так не докоряв Степанови тою холодністю, як панна Ємілія, дочка господині, в котрій наймав Степан свою хату. Степан відбивав дуже своєю молодечою статочністю и своїми поглядами, що виявлялись у всіх ёго поступках, від великогородянської молодіжи и тим внав в око молоді панночки. Богата, молода и гарна — привикла панна Ємілія до поклонів всіх молодців, що попадали їй в дорогу. Вона вміла чарувати и бажала тих чарів. Відбрати поклони, усіх привязувати в свою неволю и гратись над їх правдивим чи удаваним чутєм, кождого зневолювати у свої услуги — се було їй житє. Вона не знала опору, не бачила ще досі молодця, щоб остоявся проти її чарів припро-

дою и штукаю сильних. И перший Степан станув перед нею з непокірною душею. Він був дуже привітний для неї, радо розмовляв з нею и займав її своєю розумною бесідою. В його словах було багато поетичності, в його поглядах виявлялась духовна висшість по над пусту хоч солодку молодіж городянську, а в його привітності не було ні примусу, ні підхлібства. Але таким самим був він и для других панночок, хоч непосажних и менше гарних. Ось що непокоїло и в гнів вправляло панну Емілію. И чим більше вона його пізнавала и добачала в цім ту висшість над других молодців, що вертілись навкруги неї, тим більше запалалось її серце непогамованою охотою поконати його холод и вчинити його своїм невольником.

Та її забіги були даремні. Вона ні троха не підходила під той образ идеальної жінчини, що зарисувався поетичними барвами в його душі, и не могла припасти до його вподоби, не могла запалити любовю його серця, ні своєю красою чванливою, ні житєм бесчинним. В його очах була вона гарною лялькою, веселою товаришкою, але не жінчиною його світу, тихою, а святою — нескаланим серцем, високою душею, ніжним чутем, — щоб як зоря присвічувала житю чоловіка.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Новий гетьман лівобережної України, Многогрішний, не визначався здібностями, а народ його не любив; до того ж ще він запивався и по пьяному допускався всіляких нечемностей. Його рідний брат, Василь, назначений чернігівським полковником, був також чоловік буйний, распустний, звисний с того, що бійкою загнав жінку свою в могилу, за що носив на собі церковну клятву. Власть гетьмана не простиралася на всі області України, що мала бути під його начальством. Полки: лубенський, гадацький, прилуцький твердо стояли при Дорошенку; переяславський полк також стояв з ними одностайно, та потім — полковник Дмитрашка Райча, молдавський виходець, пристав с своїм полком до Многогрішного. Дорошенко силкувався, яким би се ні було робом, удержати цілу Україну під своєю властю, писав неустанно универзали, впевняв Українців, що усуне всякі суперечки и стоятиме

одностайно за погибаючою отчиною. Між тим він усе приязно відносився до Москви, визволив на царську просьбу московських полонеників, неустанно зносився то з Москвою через післанців, то с кнївським воеводою. Усе була в ёго одна и та сама мова, хоч и в ріжних формах; змісл її був такий: най московський государ возьме цілу Україну під свою верховну власть, виведе своїх воеводів и лишить козаків обох сторон Дніпра під начальством одного гетьмана; заразом Дорошенко прямо висказував перед царськими послами, що він с конечності віддається султанови и приведе турецькі сили на Поляків. Московське правління, зберегаючи договір с Польщею, вговорювало Дорошенка, щоб лишився вірним Польщі; таким способом воно піддержувало те саме роздвоєне України, против котрого так боровся Дорошенко. Обставини поставили Дорошенка в трагичне положене: він бажав, подібно як Хмельницький, своїй отчині цілості и самостійності и заразом уважав, що годі обійтися не признавши над собою власті якого небудь володаря; він давав перед власті московського государя, та мимо волі мусив виступати неприязно проти Москви и лічитися до найлютіїших її ворогів. Ёму приходилося боротись разом и с Польщею и з Москвою; сёго мало: ёго ждала ще боротьба зо своїми. Запороже не хотіло підлягати ні Дорошенкови ні Многогрішному; там вибрали иншого гетьмана Суховієнка, котрий прикликав Татар и вступив у володіня Дорошенка. Шість полків*) піддалось ёму. Дорошенко був на краю свого упадку и тоді вислав у Турцію своїх послів з рішущим предложенем підданства. Се спасло ёго на час. В сю пору як Суховієнко обляг Дорошенка в Каневі, явився турецький чауш (гонець) и казав Суховієнкови одступити. Суховієнко не міг не послухати, позаяк ёго головна сила складалася с Татар, турецьких підданих. Суховієнко зрікся гетьманства; та вслід за тим уманський полковник Ханенко окликав себе гетьманом. З ним мала сточитись війна. Дорошенко підступивши під Умань, спершу уложив с Ханенком договір, щоб оба суперники їхали в Чигирин: най там рада рішить між ними спір и признає одного з них гетьманом; та Ханенко замість їхати на раду, завізвав кримську орду и пішов війною на Дорошенка. В обох суперників складалося військо переважно с Татар. У Дорошенка була орда білогородська, підвласна силестрийському паші. С Ханенком злучився Юрій Хмельницький,

*) Уманський, білоцерковський, корсунський, паволоцький, брацлавський и молдавський.

що тоді скинув чернечу одіж. Під місточком Стеблевом Дорошенко відніс побіду, прогнав Ханенка на Запороже, а Юрія Хмельницького шіймав и вислав у Турцію, де він пересиджував в Семибаштовім замку.

Ханенко не успокоївся, вислав посольство до польського короля и дістав од ёго грамоту на гетьманство на услівях Гадацького договору. При помочи коронного гетьмана Яна Собіського, Ханенко утвердився в Ладжині. Поляки заняли городи Неширів, Брацлав, Могилів, Рашків, Бар и інші и віддали під управу Ханенкови. Таким способом явилось разом трёх гетьманів на Україні: двох на правобережній, оден на лівобережній.

В церкві також було роздвоєне. Методий, що попався Дорошенкови в полон, утік до Києва; але тамошній воевода перевів ёго в Москву. Дорошенко прислав у Москву власноручне письмо Методия, котре доказувало неперечну участь в замислах Брюховецького. Методия замкнули в Новоспаський монастир, де він скоро вмер. Замість ёго Москва назначила другого надзорця митрополичого престолу, чернігівського архієпископа Лазаря Барановича. Між тим правобіч Дніпра жив визволений з мариєнбурської тюрми митрополит Осип Тукальський, котрого посвятив и узнав царгородський патріарх; в Москві не довіряли ёму яко прихильникови Дорошенка и сторонникови цілості и незалежності України. Митрополит Осип, живучи в Чигирині, недалеко Дорошенка випросив у царгородського патріарха, що сей наложив клятву на Деяна Многогрішного, за ёго зраду Дорошенкови. Се сильно трівожило Многогрішного, особливо коли він послізнувшись упав и росчакхнувся. Многогрішний вважав се знаком божої кари и усильно просив царя, щоб вимолив ёму розрешене од патріарха. Цар вислав до патріарха Методия просьбу про Многогрішного. Патріарх був в труднім положеню: він хотів сповнити просьбу царя, та боявся турецького правління, котре поперало Дорошенка и Осипа; патріарх наконєць дав розрешене, але с тою умовою, щоб було тайне.

Скоро однако потім обставини поставили Многогрішного в неприязні відносини з Московією. Воеводська управа була крайно незносна для Українців. Посполиті після давнёго рвалися козакувати; компанійці, приборкуючи їх, заподівали їм всіякі кривди; стали проявляти вибухи народнёго невдоволення. Многогрішний, так як ёго попередник, вижидав загального бунту, котрий був тим можливішим, що Дорошенко тільки росилав своїх агентів, щоб підмавляли лівобережних Українців — ділати одностайно з ним

при турецькій помочи, щоб вернути своїй отчині волю и цілість. Деякі полки отверто стояли за Дорошенком. Українців дразнило крім сього й те, що підчас переговорів між Нащокиним и комисарами про потвержене Андрусівського миру українських послів не допустили до участі в сих переговорах. Ожидане видане Польщі Києва з усіма ёго святощами вражало народне чутє. Многогрішний у своїх письмах до Артамона Сергієвича Матвієва вговорював московське правліне, щоб визволило Україну від воеводської управи и суду; сего просив и Лазар Баранович. Та в Москву приходили письма и ніжинського протопопа, Семена Одамовича, котрий тільки обмавляв Барановича и Многогрішного, хоч рівночасно удавав приятеля сего остатнєго; в своїх письмах, що вислав у Москву, він впевняв, що Україна тільки й держиться присутністю воеводів и военных людей и негайно зворушиться, як тільки їх виведуть. Московське правліне, настроюване такими доносами, не виводило воеводів и казало доглядати самого гетьмана; в гетьманській столиці Батурині був стрілецький голова Григорий Неєлов, котрий доносив в Москву о поступках гетьмана. Многогрішний висказував по пьяному уразливі замітки и похвали над Москвою. Дорошенко війшов з ним у зносини и вговорював щоб поступав з ним одностайно. Незвісно до якого степеня Многогрішний рішився бути союзником Дорошенка и почати неприязні виступленя против Москви, але Многогрішний висказав сам московському гонцеві, Танєєву, замір, що ніяк не віддасть Києва Полякам и разом з Дорошенком воюватиме Польщу.*) Поки московське правліне рішило, як поступати з доносами на Многогрішного, повстала против ёго змова; головою сеї змови був обозний Петро Забіла. Він нахилив на свою сторону писаря Мокриєвича, суддів: Домонтовича, Самойловича и переяславського полковника Дмитрашка Райча. Дня 13. марця, в ночі, змовці спіймали Многогрішного и вислали в Москву с писарем Мокриєвичем. В Москві Матвієв почав ёго допитувати и мучити. Демян виправся зради, але признався, що по пьяному говорив „нісенітниця“. Старшини именем цілого українського народу просили покарати смертю бувшого гетьмана и ёго брата, Василя. Дня 28. мая 1672 р. вивели осуждених на кару в Москві; але цар вислав

*) Після донесеня Танєєва Многогрішний говорив ёму між иншими от що: „Государ нас шаблею не взяв; ми ёму добровільно піддались задля одной віри. Коли Київ и инших українських городів ёму не треба, и він їх віддає королеві, то ми догледимо иншого володаря“.

гівця з вістю, що він на „просьбу своїх дітей заміняє смертну кару на вигнання в Сибір“. Деяна вислали в Тобольск з жінкою Настасею, дітьми, братом Василем и племянником. Вислали в Сибір и другів ёго: ніжинського полковника Гвинтовку и осаула Грибовича. Грибович утік с Сибіри, и тому тамтих вигнанців якийсь час держали в кайданах, виправили в Селенгинск и заставили в службу. Опісля спіймали и вислали в Сибір, на донос, запороського отамана Сірка, але незабаром ёго uznали невинним и повернули назад.

Дня 17. червця, того ж року, недалеко від Конотопа в козачій Дуброві, після распорядження князя Ромодановського, в присутності архієпископа Лазаря, вибрали на раді нового гетьмана, Ивана Самойловича, що був перше генеральним суддею. Ёго вибрапо найбільш по бажаню и через хитрощі військової старшини. Нововибраний гетьман був сином священника, що жив перше правобіч Дніпра, опісля ж перейшов на ліву сторону в місточко Старий Колядин. Иван Самойлович був чоловік учений, але мало спосібний, ниськопоклонний перед сильними, гордий и бутний с підчипеними, а заразом користолоубний. На дієве поле вступив він яко сотенний писар; за Брюховецького підлещувався генеральному писареві Гречаному и зістав сотником, а потім в Чернигові наказним полковником. Він не пристав до зради Брюховецького, зближився з Многогрішним, позіскав ёго довіре и став генеральним суддею, а потім разом з иншими занастив Многогрішного, заслужив собі прихильність старшини надзвичайною догодливостю и ласкавим обходженем; вони вибрали ёго в надії, що матимуть в нім покірне оруде.

Переверт лівобіч Дніпра стався тоді, як Дорошенко правобіч ухопився рослучного и рішущого способу. Ёму на поміч вирушило 300.000 турецького війська; сам падишах Магомет IV. проводив сими силами. Над урочищем Батогом розбили Ханенка и проводиря польского війська Лужецького. Турки и Татаре кинулись на Каменець, де тоді була незначна польска залога. Осаджені вступили в переговори и піддали город с тим услівем, щоб залогу и мешканців випустити на їх бажане, а иншим мешканцям, що схолять лишитися, зацєвнити беспечність їх жизни, майна и кілька церков для свобідного богослуженя. Турки казали переінітити в мечети церкви и між тими й собор, липивши для християн, православних, католиків и Вірмен по одній церкві. Вересня 19-го Магомет IV. триумфально вїхав у город просто до головної мечети, що була соборною церквою; и як розказують Турки

*

в знак побіди ісламу над християнством, клали образи святих на болотнистих місцях улиць, куда проїздив султан. Мешканців пошадили; однак узяли в гареми падишаха и ёго пашів найкрасші дівчата.

Поляків до крайності поразила отся подія, и слабый польський король Михайло поспішив просити в турецького - султана миру. Мир заключено під Бучачом в Галичині. Поляки відступали Туркам Поділе и Україну и крім того обіцяли платити річно 22.000 червінців.

Дорошенко вельми помилився. Турки не думали привернути єдності в Україні, а між тим Дорошенко, ставшися турецьким підданим обурих на себе и свій народ и християнських сусідів. Мир Польщі с Турцією не міг бути тревалий; одностайно с Польщею готовилась против неї виступати Москва: Дорошенко союзник Турків, мусів перший прийняти на себе удари ворогів ісламу. Між тим сили ёго меншали; народ, як перше переходив с правої сторони Дніпра на ліву, тепер втікав тамтуда більшими ватагами; значна часть утікачів посувалась на схід у вольні степи полудневих україн московського государства (нинішних губерній: вороніської, курської и екатеринославської): Права сторона Дніпра що раз ставала безлюдною. Дорошенкови и Ханенкови приходило володіти над бідними останками що дня малівної людності, боротися чужими силами за опустілу рідну землю. Знов звертався Дорошенко в Москву, знов упевняв, що вірний государеви, и просив ёго прийняти в підданство, та все ж не инакше, як під тими услівями, котрі подавав перше: щоб Україна була одностайна и свободна. „В мене дітий нема — говорив він: — я про себе не дбаю, але діло йде про всіх людей наших“. Московське правління лестило Дорошенка обіцянками. Після того, як Поляки самі відступили Турціи Україну и зреклися панування над сею землею, відповіднійше було годитися з Дорошенком на єдність обох сторін Дніпра. Та Самойлович боявся, щоб ёго не позбавили гетьманства и не оддали Дорошенкови, тому старався підбурити Москву против Дорошенка и раяв ёму не вірити. Замість примиреня з Дорошенком вислали против ёму козацьке и московське військо під начальством Ромодановського. Се військо не вчинило нічого важного, але Ханенко, а з ним и кілька полковників прислали просити ласки царської милості. Дня 17. марця 1674 р. Ханенко а з ним кількох полковників*) правого берега Дніпро-

*) Канівський, корсунський, білоцерковський, уманський, торговицький, брацлавський и павлоцький.

вого явилися на раду в Переяславль. Ханенко зложив гетьманську булаву, а правобережні полковники, що з ним були вибрали гетьманом Самойловича.

(Дальше буде.)

Слівце до опізнання.

[Відповідь п. Українцєви] (М. Драгоманову) на лист „Опізнаймося“ Ч. 1. п 2. „Друга“.]

(Конєць.)

Ми зовсім не хочемо звеличувати Галичан, як и досі не закривали ми наших очей перед нашими хибами. Щоб не попадати в підозріне самохвальства, ми не будемо й розберати того, що зробила „Правда“ для розвою нашої словесності. Одно ще тільки годиться конечно піднести. Як би ні слабі були плоди галицьких писателів и маловідповідні наші книжки школьні, а все ж Галичанам позістане заслуга, що вони писали свої праці в руськім язиці, знадобили свій язик не до одних поезий и оповідань, але й до наукових предметів и тим позитивно виявили овою віру в самостійність руського язика, та все те робили ще перед написанем статі ш. автора, одже й перед тим часом, як став ш. автор їх називати византийцями и жидами та соромителями руської словесності, добачаючи в такій терминології „гостру критику“! Ми не перечимо що для ш. автора и для Россиян одна книжка „Отечественныхъ Записокъ“ має більшу вартість ніж уся галицька словесність за 30 літ. Ми не перечимо й того, що в російських журналах більш „європеизму“ и „либеральних идей“, ніж в передових органах галицької публицистики. Тільки се й дивно нам, що мимо такої великої порції „європеизму“ в журналах—так багато азиятизму в прогресивній державі, а мимо так великого „либерализму“ на язиках, так мало либерализму в ділі, та мимо всего того пережитя школи Гоголя, Бокля, Маркса и т. д. все таки повсюдніе и держиться зовсім инша школа на раменах тої прогресивної суспільності російської. И те, здається можемо сказати що галицьке українофильство и розвій галицької народності заслуга тих „обвинувачених романтиків-українофилів“ України та „соромлячих“ Галичан, котрі за прикладом українських романтиків зиялися до народнїй праці, а не сеї прогресивної програми, що толкувала Галичанам підхилатися під „общерусский“ дах и по „чужих хатах шукати „горячого интересу для сучасності“ и цілі для своєї словесності про домашний ужиток“. И маємо надію, що правдиві галичане-українофи не поперестануть у своїй праці и хоч звільна и с такими у всіх словесностях бувалими слабостями, як „Настя“, „Наталя“, „Вітка бозу“, здійматимуться до дійсної, що раз виднійшої самостійності народнєго житя.

Тому то й закликаємо ми до щирої праці и науки не тільки „правдя“, але й всіх Русинів, и все цінилисьмо и цінімо, голос ш.

автора, о скільки він вказував Галичанам правдиву, поучаючу критику, та знакомив галицьку публіку с фактичним станом діл в Росії и на Україні. Та тільки тою дорогою и правдивим розумінем а не затемнюванем самостійності руського народу (хоч би вже тільки між нами самими) дасться усунути щоб Галичане дальше не грішили незнанем, як розвивати самостійність своєї словесності, а знов щоб дівчата, жінки и мужчини — родовиті Українці — вивчені на цюрихським чи иншим університеті, переживші школу Гоголя, Бокля, Маркса etc. знали и про те, що такого „українофільство“, се б то русько-український народ, ёго язик, словесність, история — в чім ёго самостійність.

* * *

Як сказано, жите галицьких українофілів — се жите відроджуючогося народу, галицьке українофільство — се визнаванне самостійності руського народу и ёго відрубності як від польского, так и російського народу, — змаганне до самостійного словесного и политичного життя руського народу и получшання ёго долі в просвіті и добробіті, — праця для такого розвою самостійного життя яко народу поруч сусідних народів російського и польского. Після того може бути зрозумілим, для чого питанне українофільства, особливо в літературнім згляді, уважається у нас яко праця народу в громаді других народів на полі людскості, праця для самостійного життя, а не під яким небудь чужим дахом чи „общеруським“ чи „общепольским“ або „пангерманським“, для чого питанне историчне, а властиво исторична минувшість нашого народу, в котрій пробивається ёго индивидуальне, самостійне життя, лучиться з галицьким українофільством, як лучилося и з українофільством 60-их років на Україні, для чого наконець и підстава взаємин, на котрих війшов український народ в склад російської держави, не може бути для нас хоч на будуче маловажною, тим більше коли бачимо, що й другі народи як Угри, Кرواتи, Чехи и ин. почали жити в державних взаєминах чужих держав на підставі таких же *историчних прав*.

Коли ж не висуваємо на перед сёго историчного права Русі-України до самостійного життя, то не для того, щоб жахались ми политичного сепаратизму, а для того, що бачимо перед собою далеко блисчі и видніщі питання, котрі годиться уперед залагодити, а після котрих самостійне жите народу буде простою коначністю, що її мусить шанувати кожда держава дбала о свій бит и розвій.

Одним из сих питань єсть питанне літературне — розвій самостійної словесності руської. И ми бажаємо нажити собі живу літературу неархаичну, котра б не тільки йшла за віком, хоч так як російська, але була дійсним виразом розвою и поступу нашого цілого народу з віком, ёго життя и самостійної праці словесної. Ми признаємо, що така словесність буде тільки тоді народиёю, коли буде рости з низу у гору, як се й дійсно мається з нашою словесністю, але бажаємо щоб вона обійняла всі круги нашого народу и могла вдоволити всі духові потреби цілого народу. Після такого розуміння нашого українофільства ми вважаємо нашу словесність яко самостійний организм, котрого силою маємо подавати наш голос и в славянщині и в Європі и не можемо бачити нашої цілі в тім, щоб доперва „силою російської

культури и літератури и силою Росії⁴ підіймали ми наш народ. З нашого становища мусимо жадати як найширшого розвою нашої словесності, так щоб вона була для нашого народу бодай тим, чим російська для Росії, польська для Поляків, німецька для Німців. Через те ми ще зовсім не легковажимо значення ні російської, ні якої небудь другої словесності, так як кожда словесність народня побіч свого народнього значення має також значення загальноєвропейське и всевітнє. Для того ми можемо тільки захочувати всіх до пізнання не тільки російської словесності, (що не мало утрудняється непринступністю російських книжок у нас), але всіх славянських и європейських словесностей. Ми не хочемо обмежитись на одну російську літературу [котра одними переводами Бокля, Дарвина, Стюарта Міля, Маркса, Лясаля, Мена и т. д. не може стати ще на рівні з німецькою, англійською и французькою, а тим самим явитись як optimum літературного образования особливо для Галичан (а те ж саме и для Українців, як се справедливо підніс свого часу п. Житецький в петербурській *Основі*)], а бажаємо, щоб и наша словесність присвоювала нам вислідки науки и літератури світих народів бодай так як російська для Росії, и вводила їх в знанє и житє нашого народу. Ми бачимо перед собою живий приклад, як ті Галичане, що навіть не „ізза рублів“ ростягнули границі Русі аж по Амур и іменно надіються на силу Росії и бажають через її літературу и культуру подавати свій голос чи в Славянщині, чи в Європі, — не то що не можуть якось жити сею „общерусскою“ літературою, але навіть після оголошеня свого манифесту з 1866 р. и після поїздки в Москву и Петербург звелися до крайної моральної ничтожності и порохом присипали книжки прислані з Росії. Виходить, що для дійсного житя нашої народності, треба належити, питомої словесності не тільки про „домашній ужиток“ одних „простолюдців“, але про всякий ужиток духової потреби, яку мають и повинні мати ті люде, що хочуть виховувати народ и бути його інтелигенцією.

* * *

Переходимо до властивого питання, котрого пояснення домагався ш. автор, с. е. до питання „тенденційної пропаганди“.

Ми старалися вже на вступі пояснити значення и ціль галицького „українофільства“ його дотеперішною исторією. Ми навели також слова ш. автора (из статі: література російська, великоруська, українська и галицька), в котрих висказує ш. автор свій погляд на ціль „українофільства“. Порівнюючи ці слова ш. автора, а також деякі місця из статі „Антракт“ и наведений уступ з критики на львівські поминки смерті Шевченка (в Кієвлянині), с тим, як ми піймаємо „українофільство“ — легко добачити зовсім немаловажну ріжницю. Житє и розвій нашої народності и нашої словесності як житє и розвій и стнюючого самостійного організму не може, після нашого погляду на руську народність як дійсно истнуючу, а тим самим и до житя и розвою природно управлену, — являтися „тільки як тенденційна пропаганда“.

Для передових українофілів 60-их років на Україні и для галицьких українофілів — „українофільство“ се идея — идея всесто-

ронного самостійного життя і розвою руської народності, — зовсім нерівнозначна є тенденцією — і „тенденційною пропагандою“. Ще менше рівнозначне може бути „українофільство“ є тою тенденцією, яка проявилася недавними часами між російською молодіжю, в соціалістичним напрямку, а від якогось часу навязується Юзефовичами, обскурантами Петербурського III. одділення і деякими іншими людьми — також так званим „українофілам“ і цілому „українофільству“ так само, як свого часу навязували нам „польонофільство“.

Під незаперечним впливом російської літератури і силою „російської культури“ появилсь и в нас кілька брошур такої тенденційної пропаганди: „Парова Машина“ (Відень 1875) „Правда“ (перевід з російської брошури: *Хитрая Механика*) оповідане (Відень 1875) і „Про бідність“ розмова перва (Відень 1875) — коштом і заходом В. Кістки. Сі брошури по своїй грістї належать до тої тенденційної пропаганди, котрої ніяк не можемо ідентифікувати з українофільством, так на Україні, як и в Галичині. Та поки скажемо наше послідне слово про таку пропаганду, подамо хоч короткий перегляд сих брошур.

В „Паровій Машині“ розкриває невідомий автор два світи: перший теперішній, — другий — будучий, світ будучої лучшої долі людей. Ціла річ убрана в форму казки. Андрієви молодому парубкови, котрого покалічила панська машина, сниться в слабості дивний сон. Андрій знов стоїть на такій самій молотільні, яка перше поломала йому руки и ноги, та тільки тепер навкруги його усе так гарно, люде при роботі повбираєні так, як давніше вбиралися тільки в неділю та в свята (!) и та машина, що перше дуже вадила здоровлю, найбільш через порох, що сушить груди и виідає очі, що вхопивши одним з двацяти своїх коліс за шматок одежі втягала в себе людеј и торощила ім руки и ноги, — та машина тепер вже и порохом не сипле и людеј не хапає и на здоровля не вадить, а людеј при роботі такі гарні, здорові и веселі, що аж пісні співають. А стала та молотільня такою смирною и нешкодливою не задля яких технічних поправок або перемін, але за ддя того, що вона вже не панська, не одного чоловіка, а громадська, в сіх людеј. Та й рідне село таке гарне, велике та веселе, стілько в йому добра, що й ні куди його дівати и пощезали не то що злодії и коноводи, але й усі лихі люде, бо як, приміром, хто другого побе, то громада россудить и без кари, яка досі була у вязницях, усе знов діється гаразд. Андрій навіть не може пізнати в тім другім світі (в своїм сні), що подавальщик снопів на громадській молотільні постановлений — се укінчений студент університету и що мабуть и всі другі робітники також вивучені в гимназиях и університетах.

Таке чудо чудне не одному Андрієви, але й кождому читателеви, що подумає над тим, як би то все через недовгий час та в який спосіб могло настати. Пояснене сего дива вкладає автор братови Андрія Остапови, котрий респовідає цілу историю сеї події.

На Україні — розказує Остап — були погані порядки. Землі в людеј було дуже мало, бо більш як три четверти усього ґрунту належало до панів та до казни, а податки платили люде майже самі, бо пани не платили подушного и інших податків. Дармоїдів, що жили та бенкетували з людського поту и крови, було стілько, що й неперелічись,

а вся вага лежала на простих людях. Панів, жидів, німців-фабрикантів було дуже багато и всі вони враз з начальством и чиновниками висисали с простих людей найлучші сили и пускали їх назад у села слабих, спрацеваних, ні на що не пригодних. Словом так звана експлуатація — се б то визискуване слабших через сильніших — велася на всі заставки и доля простих людей сєго давного світу представляється яко робота до кривавого поту на одних панів, жидів, на чиновників та иншу сіртучну сволоч.

Та усєму буває кінець. Люде зговорились, щоб піднятися разом. Селяне сказали: вся земля наша, бо ми на ній працюємо, — тож и робітники по заводах сказали: всі фабрики наші, бо на їх ложимо свою кров и свое здоровле — не треба нам начальства — всі разом крикнули — та стали громадською силою відібрати и землю и фабрики від панів, жидів и німців чи кого там попало.

Як ні яскраво може бути змалєваний сей стан „простих людей“ — се для нашого питання малої ваги, а те тілько можна сказати, що в сїм образі хоч побіжно та не менш досадно начертані всі слабї сторони капиталистичного укладу теперішньої суспільності. Супроти того сумного стану, — легко було авторови представити приманливий образ загального щастя и добробиту. Та не так легко вказати способи, якими доходитьсє до сєго загального добробиту и щастя. А власне в тїм найбільша вага, якими способами добитись сєго загального добробиту и щастя, як усунути незаперечиме зло.

Реальне, можливе, а бодай правдоподібне рішенє сєго питання — було б найбільшим здобутком праці людської мислі и вчинило б „Парову Машину“ неоціненим даром не тілько для руського народу, але й для цілої людскості. Та тут власне наступає сумне росчарованє.

Новим, всесвітнім миром загального добра помазані гайдамаки вивезли найперш за границю (за границю України) всіх панів, жидів, чиновників и інших „дармоїдів“, щоб позбутися живих експлуаторів. Їх набралася така велика сила, що через цілий тиждень треба було що години пускати поїзди по залізниці напакованї самими експлуаторами. Сей спосіб позбутися експлуатації, — сам про себе зовсім невинний — був би ще найреальніший в цілій казці. Як довго єсть на земській кулі незайнята ще земля, — так довго все можна перішити питанє визискуваня в той спосіб, щоб або визискуванї переселювались на необійняту землю, або на відворот, щоб дармоїдів висилати до праці на необійнятій землі. Тілько ж після оповіданя Остапа виходило б, що саме перед осущенєм нового світу загального щастя було не то на Україні, але й в Німеччинї, Московщинї и всюда так тісно, и стілько намножилось людей, що ніяк не можна було вижити. То ж с тої причини знялися такі бунти и вивози експлуаторів по всім світі. Припускати належить, що и по інших землях робили те саме, що на Україні каже автор робити простим людям, — а відтак годї зрозуміти, куда вивожено сих визискувачів, и де знайшлася така земля, щоб їх прийняла в гостину. Через ту неясність неояснив автор навіть сєго способу усунути експлуатацію належитим розміщенєм людей.

Та менше нам про долю визискувачів, а вернімосє до визволених людей. Сї люде тепер стали збератись по волостях, щоб россудити,

як устроїти своє жите без панів и без начальства. „Перше діло зачалось за землю“ — говорить незвісний автор через уста Остапа. „Де-котрі розумні люде зразу сказали: „Громада своєю кровю добула землю від панів, до громади ся земля й належить. Інші казали, щоб розділити усю землю між хозіянами. На то перші відказали, що розділяти не добре, бо як розділять землю, то швидко знов будуть богаті люде и бідні и не оглянешся, як знов заведуться с тих богатих хозіянів пани. Знов казали розумні люде, що як розділять землю, то треба зоставити якісь податки на людях, щоб було чим піддержувати школи, больниці та інші громадські справи. Коли ж уся панська та казенна земля буде належати до громади, то людам не треба буде платити ані копійки ніяких податків, бо усе буде робитись з доходів з громадського ґрунту. Ще казали вони, що як поділять землю, то не можна буде зробити гарного великого громадського господарства, не можна буде користуватись машинами и не буде куди дівати усе панське хозіяство. Коли ж оставлять землю за громадою, то буде багато ліпше, бо половину праці будуть робити за людей парові машини, котрих кождий хозіин сам для свого малого хозіяства заводити не має с чого. Здавшись на сі розумні слова громади по всій Україні порішили: панської и казенної землі не розділяти, а оставити нероздільно громадською. Так и зробили люде и через то дожили до щастя“. Не так ясно висказує автор, що зроблено с тою землею, що вже була давнійше в руках „простих“ людей. Зі взгляду на привязаність українського народу до индивидуальної власності землі тепер посіданої — таке промовчуване про перехід сеї давної, приватної землі на власність громадську — дуже зрозуміле в устах пропагатора нового світу, инакше одна думка про втрату теперішньої землі хоч би на користь громадську — відібрала би в очах українського народу на малёваному в казці образи нового світу всяку примаєливість и підставу до ширшаня. Остап, правда, говорить, що ту давну землю людську „хто хотів, задержав собі, тільки найбільш хозіянів віддали свій ґрунт до громади кажучи, що там він дає більше користі“. Та вже с сих послідніх слів, та й з загального образу строю будучого світу, який нарисовав автор, не тяжко доміркуватись, що в тім новім світі ніхто не задержав, а бодай не повинен задержати при собі своєї давної землі, бо инакше „не оглянешся як знов завелибся с тих богатих хозіянів пани“. Що се властива думка автора — вказують и дальші ёго слова: „С цукровнями та з иншими заводами (фабриками) зробили так само, як и з ґрунтом. Вони тепер громадські, то есть належать до громад (артелів) тих робітників, що на них працюють“. Весь дохід з землі и з фабрик належить до громади. „С хлібом, се б то з доходом из землі робиться так: одну часть розбирають хозіяни на стілько, скілько кождому треба, котрий має більшу семто, бере більш, котрий меншу, бере менше, та усякий бере стілько, щоб ёму стало хліба до другого року. Другу часть урожая ми осипаємо у громадський шпіхлір на посів, та на случай неурожая. Увесь же останній хліб ми відсилаємо за границу або веземо до міста и вимінюємо у містових громад на все те, що нам потрібно, чи на одежу, чи на чоботи, чи на що инше. — Увесь цукор або другий товар, що виробляють на фабриці,

належить до громади робітників и вона робить с тим товаром як ми с хлібом — вимінює на усе, що потрібно людям и розділяє між ними!“ Як бачимо, тут знов автор заплутався в неясності и понав в суперечність с самим собою, чи побоявся перевести цілу консеквенцію все-світній громадській власності. Ми бачимо, що автор додає причину усього злого, всієї недолі людської в індивідуальній (приватній) власності, а весь лік недолі в громадській власності, в негациі індивідуальної власності. Індивідуальна власність витворює поодиноких багатих хазяїнів, панів, визискувачів. Для того то, після слів автора, противилися розумні люде нового світа, щоб ділити забрану землю між себе, а порішили втягнути все в громадську власність.

Однакож в дальших своїх виводах відступив автор від своєї засади и мимохіть всунув до нового світу щастя и добробиту — власність індивідуально-приватну. Засада автора вимагала, щоб вся земля краю чи цілої землі, що перейшла до сего нового світа, була громадською (в тій мислі, що всі учасники нового світа становлять одну громаду). Коли сей світ має обіймати цілу Україну, то в нім всі громади и повинні зілзяться в одну громаду, а коли він обійме цілий світ, то й цілий світ мусить становити після консеквентної думки автора одну господарську громаду, инакше уся надія автора на новий світ загального и рівного щастя и добробиту окажется навіть після ёго власних слів зовсім неправдивою. Приймемо противне — а суперечність власних виводів автора ніяк не рішиться. Прийміть именно поділ краю на громади, с котрих тільки кожда про себе має спільність дїбр — громадську власність так, що земля одної громади не належить до другої, що господарство одної громади ведеться відрубно від господарства другої и третей громади и доходи одної громади належать тільки до неї, а не до всіх разом, — то тоді вертаємо назад из нового світа незнаного автора до теперішного світу, а то из світа загального и рівного добробита и щастя, — до світа експлуатаційного. Бо так як тепер може визискувати властитель землі не тільки робітника свого, але и фабриканта, а навіть другого властителя землі (чи малого чи великого) и навідворот, як тепер може визискувати фабрикант не тільки свого робітника, але й другого собі рівного, або слабшого фабриканта, властителя землі и т. д. — так и після сонливого осущення пляну незнаного автора „Парової Машини“ могла би дальше визискувати (експлуатувати) одна громада другу громаду, висисати з неї кривавий піт, жити її кровю и доводити до материяльної и моральної смерті. Так могла би и в тім новім світі визискувати сільська громада не тільки другу громаду фабричну, але навіть сільську, а то по тій самісенській причині, по якій се нині може діятись и навіть дуже часто діється, бо через перехід землі поодиноких членів громади на власність громадську тільки тої громади (а не всіх людей, всіх громад) змінився виравді в тій громаді — приватний стан власності землі або фабрик на громадський, але у відношеню до других громад задержав би він зовсім характер виключно індивідуальної и приватної власності и хоч би замість єдиниць виступили тепер проти себе в економічну борбу — громади, то однакож та економічна борба мусіла б неперечно вестися після тих самих правил (економічних), пі-

ся яких тепер вона ведеться. Географічне положене, зручність або незручність в господарстві, ощадність або марнотравність, прозорність, більша або менша урожайність землі, більший або менший степе́нь образована и т. д. все те приходило би в поміч або на шкоду тій, чи другій громаді, вироджувало би між ними нерівність, творило би одних багатими, других бідними, и т. д. зовсім так само, як се и нині діється з одиницями, а навіть поодинокими громадами з громадською власністю. Коли нині Англичанин-фабрикант перемагає и економічно руйнує австрійського фабриканта своєю конкуренцією, то тяжко пійняти для чого б не могла в будучнім світі загального щастя так само перемагати громада фабрикантів в Варшаві таку ж громаду в Люблині, а коли нині купець-жид продає поганий товар нашому селянинові, або и селянин селянинові и через те ёго ошукує, — то для чого немала б сего чинити в будучім світі громада Х. з громадою У.?! Навіть те так дуже виоуване питання робітничче — визисковане робітників через тих, що дають роботу — не дуже змінилося в тім сонливім світі, бо громада робітників прим. плугів, серпів etc. в місті Х. не була би нічим иншим, як тільки робітником тих громад, котрі брали би від них їх вироби и неперечно могли би їх визискувати. А економічне положене таких робітничих громад ні на волос не змінилося від положеня теперішних робітничих стоваришень (які маємо нпр. ві Львові між кравцями, шевцями, столярами etc.).

Як ні рожево малює незн. автор стан будучого світа свого и каже там жити всім в гаразді и неперестанно пісень співати, — а на ділі виходить, що ёго світ такий же самісенький як и теперішний, що и в ёго світі мусіли б виродитися пани, багаті и бідні, експлуататори и експлуатовані, дармоїди и робітники — а на кінець знов могло би кому прийти до голови написати нову „Парову Машину“ — де б виставлявся теперішний світ в прикрашеній повістярській формі яко нове eldorado.

Коли б наконець прийняти, що по мислі автора цілий край (як Україна, Москва, Німеччина и т. д.) має становити одну господарську громаду, як він нам її розкрасив чарівними барвами, то и тоді треба би знов о кождім поодинокім краю сказати те саме, що сказали ми вище про громади (теперішним громадам відповідаючі). Поминувши вже й те, що основане одної громади господарської с цілого краю с таким устроєм спільності дїбр, праці и овочів праці — єсть абсолютно неможливим вже задля одних причин природних (віддалене, неоднаковість продукції землі, климату и т. д.), и тільки у казці приснитися може, так само як и основане одної господарської громади на цілій землі після образу представленого в „Паровій машині“, — поминувши, кажемо, навіть сю неможливість, заведене спільності дїбр в певнім краю и утворене з него одної господарської громади ні троха не змінило би ёго економічного становиска до других країв и не допродіяло би до переміни теперішного, так званого капиталистичного укладу суспільності. Між тими громадами-краями діяли би ті самі правила економічні, які тепер діяють в відносинах одиниць, громад и країв до себе. Побіч богатих країв упадали би під їх експлуатацією другі слабші, менше розвинені, більше від природи упосліджені краї,

а експлуатація могла б вестися так само, як и нині ведеться між Німеччиною а Австрією, між Францією а Німеччиною, між Англією а Францією и т. д. потягаючи за собою ті самі злигодні: крахи, упадок промислу и рільництва, брак заробітку и доходу и т. и. Головна недоля: експлуатація — повстає з надмірної конкуренції. Конкуренція повстає с подільних інтересів, а інтереса остаються все подільними хоч би на цілій землі було всього тільки дві громаді.

Конкуренція була б тільки тоді усунена, а з нею и експлуатація на вні (и тільки на вні), коли б на цілій землі можна заснувати одну господарську громаду з усіх людей з рівною спільністю дібр. Що така громада всесвітня — абсолютно неможлива — се аж надто очевидне. Таким чином чарівно змалюваний новий світ „Парової Машини“ розлітається при блисшій огляді як миляна банька за диткненем пальця.

Годиться ще придивитись тому життю серед самих новосвітніх громад „Парової Машини“. Невідомий автор так приманливо, в таких цвітучім стані представляє нам свої нові громади из спільністю дібр, стілько добра громадить в них у користь всіх людей, каже щезати недолі, злодіям и лихим людям, виводить самих веселих людей, вольних, задоволених, рівноправних и рівнонаділених, образованих и т. д., — стілько блескоти загального и рівного добробиту и щастя надає своїм громадам, що конечно треба придивитись и сему внутренньому життю сих громад, яке воно на ділі.

Се громади с спільністю дібр. Земля чи фабрика не може бути тут приватною власністю, а тільки громадською. Ніхто не працює на своїм полі, але на громадським, спільним. Хліб из землі не того, що ёго засіяв, зібрав и вимолотив, — але громадський, коса, чи голка, що її зробив робітник не ёго, а громадська, и доперва с тим громадським добром послідує поділ між громадян. Як вже згадано висше робиться с хлібом так: одну часть розбирають хозяїни на стілько, скілько кождому треба; котрий має більшу сімю, бере більш, котрий меншу, бере менше та усякий бере стілько, щоб ёму стало хліба до другого року. Другу часть сеїнається до шпіхліря, а весь останній хліб вимінюється. Робітники в фабриках то ж само так постунають, тільки очевидно, що коли сукном, або желізом не проживеш, то вони, щоб прожити, мусять мати хліб поки ще вироблять свій товар, а допіро опісля будуть могли вимінювати свій товар на усе, що потрібно людям, одже й на хліб насущний. „Люде стали чесні“, говорить невідомий автор о своїм новім світі, „бо вже не мають ніякої користі бути злодіями. На що ёму красти: хіба він ззість сто мішків пшениці, або сто голов цукру. Ніхто ёму нічого не дасть за них, бо усі люде мають своє по своїх громадах, а як би він случаем и продав їх куда за границю, то що ж пічне робити с тими грішми? Землі він не купить, бо земля громадська и не продається; фабрики не збудує, бо не найде ні одного чоловіка, щоб пішов робити до чужого за гроші, бо кождий тепер робить тільки для себе*) у своїй громаді“.

*) Як бачимо и в „новім світі“ загального щастя — егонизм — одно в жерел сучасної експлуатації — все таки грає велику ролью и на перше місце висувається.

Як бачимо, незвісний автор хоч не дуже докладно, але за те дуже рожево розкриває перед нами світ спільності дїбр, світ комунізму. Декому може ціла брошурка видаватися продуктом „нових“ ідей, нового „європеїзму“. Та хто хоч троха обізнаний з історією економії, той знає, що такі оповідання ні передові європейські ідеї, ні новина, та що між іншими Тома Морус ще в XVI. в. зложив свою „Утопію“, де в далеко кращий, и нерівно подрібніший, хоч не менше нереальний спосіб представив „утопійний“ образ одного острову „загального щастя и добробиту“ комуністичного. С того часу було не мало таких проб загально ушасливляючих помислів. Досі осталися всі вони одними тільки помислами и се перепечно найлучше свідоцтво їх нереальності, бо вже ж ніхто не схоче закидати цілій людскості, а бодай мислячій її часті, щоб могла вона відкидати від себе переведене дійсно реальних способів загального щастя и добробиту.

Незвісний автор вступається за долею „простих людей“ и як сказано, має претенсію вказувати нам образ загального добробиту всіх людей, спосіб як ушасливити и наш и весь народ людський. Вже се одно не повинно б лишити нас холодним, бо и ми ж домагаємося лучшої долі для нашого народу, усуненя нужди, можливої найбільшої щасливості всіх, ми й виступаємо проти експлюатації и шукаємо за способами, як її усунути, ми наконєць визнаємо принципи демократичний, котрого истота в рівноправності всіх, в получанню долі маси народу. Чому ж не приймаємо ми засади спільності дїбр (бодай в громадах), котрою незвісний автор „Парової Машини“ хоче ушасливити людей? Через оголошенє спільності дїбр в громаді*) усувається дотеперішня конкуренція, а тим самим експлюатація між громадянами, яка повстає изза індивідуальної власності и поодинокого інтересу кожного громадянина. Всі працюють для громадського добра и чим більше добро громади тим більше добро и кожного громадянина. Більший дохід громади — збільшає дохід одиниці, и дістається їй в наділі. Таким способом, здається, привернулабє гармонія інтересів и усунулабє головна причина людської недолі. Але така спільність, щоб була дійсною, рівною спільністю, вимагає конечно, щоб кождий громадянин був рівний другому и щоб кождому діставалася, без згляду на дійсний його уділ в загальному, громадському зарібку, рівна участь (пайка) в споживі (консумції) заробленого добра громадського.

Щоб перевести сю рівність, належить загал громадського доходу поділити через число громадян с. е. між усіх громадян. Та се буде тільки тоді рівністю и справедливою, коли дійсно кождий громадянин має однаковий рівний уділ в витворюванню громадського добра, се б то в продукції. Чи ж справді воно так на ділі? Чи справді однаково рівна, однаково ефективна праця кожного громадянина? Спільність дїбр не єсть нічого иншого, як спільне, громадське господарство. А як в кождім господарстві, так и в громадськім господарстві маємо ріжно-

*) Про неможливість переведеня спільності дїбр в цілім краю, а зглядно в цілім світі и усуненя теперішних правил економічних виходячих з характеру приватної власності — говорили ми вже вище.

родні чинності дуже відмінної и неоднакової вартості господарської. Не всі вони однаково причиняються до витвореня приходу, а тим самим и не всі управляють до рівного, однакового уділу в доході.

Приймімо, що мимо нерівного уділу в витвореню громадського приходу, уділ в громадсьім доході кожного громадянина має бути однаковий, а тоді кожний діставатиме в уділі тим більше, чим менше працює, а на відворот діставатиме в уділі тим менше, чим більше буде працювати, чим ефективніше буде причинятись до витворюваня громадського доходу.

Така рівність у спільності дїбр не була б правдивою рівністю, але тільки нагородою (премією) для лінивих, менше працївитих, менше старанних и т. д., а упослідженем працївитих, старанних и дійсно продуктивних, панованем нершких над послїдніми, експлоатацією праці через лінивість, аристократизмом ліноків, а намість теперїшних злодіїв чужого добра, вироблялися злодії чужої праці. Виходить, що при такім стані річей люде мали би видиму користь бути злодіями. Можна, правда, відкликуватись до интересу кожного громадянина в помноженю громадського добра, до єго совісті, до моральності.

Однако ж не маємо найменшої причини приймати, щоб люде задля спільності дїбр переїнілися в своїм дотеперїшнім успособленю и для одного жита в одній громадській спільності стали більше совісними, більше моральними и лучшими. Коли нині подибаємо лінивих, нестаранних и марнотравцїв, хоч пуста кешеня недвозначно нагадує конець добра и вигоди, хоч голод и холод слїд в слїд ступають за марнотравністю и лінивістю, а найправдоподобнїша нагорода лінивого и марнотравного жита являється в голодовї смерті, коли непевнїсть завтра наказує бути прозорним, запобїгливим, ошадним и стремезливим— нині, — то для чого мала би на будуче уступити та лінивість и марнотравнїсть, коли праця других заступала би власну працю, а громадське добро без згляду на ефективнїсть праці рівно між усіх розділяне подавало би вигідне, безжурне жите, а бодай обезпечало би від голодової смерті? Яку заохоту мав би чоловік працювати з більшим старанем и висиленем, та бути більше совісним и справедливим для других, коли б бачив, як мимо труду працївитих и совісних — овочі їх праці зарівно розділюються між злих и добрих?

При такім складі мусїла б суспільність и материяльно и морально упадати а замість загального добробиту и щастя послїдувала би загальна нужда и нещасте добрих и працївитих через злих и лінивих.

Позїстав би годі ще оден спосіб уладженя громадської спільності дїбр, а властиво розділу громадського доходу. Земля чи фабрики могли би позїстати спільною власністю громадською, а тільки доходи з них розділялися між громадян неоднаково (після голов и потреб), а відповідно до уділу кожного громадянина в витворюваню (в продукції) приходів. Не хочемо вже входити в те, як тяжко осудити громаді властиву вартість уділу кожного громадянина в витворюваню приходів; поминаємо й те, що творчість праці, властива ціна її плоду и ціла господарнїсть праці найвластивїше уявляється в належитїй конкуренції приватного господарства, — а повернемо тільки до одних наслїдків згаданого другого способу подїлу доходів при громадській

спільності дїбр. Коли доходи будуть рівно розділювані не після числа громадян и їх потреб, але після їх правдивого удїлу в витворюваню тих доходів, після продуктивності праці,—то неперечно дістанеться тому більше хто більше и хосенїйше (продуктивнїйше) працює. Можна однакж більше працювати и більше витворювати, а менші мати потреби від других, а именно не все те зуживати на свої потреби, що чоловік, хоч би в громадськїм добрі своєю працею придбає. Таким способом повставала би надвижка надїлу — над потребою и споживою (консумцією). Відбрати ту неспожиту надвижку від надїлених и видавати її другим, значило би вертати до першого способу рівного надїлу між усіх без згляду на їх удїл в продукції. А се, як ми бачили, веде не до рівності, але до панованя неробучих, до визискуваня праці через лїнївїсть. Та надто відбираючи надїленим неспожиту надвижку їх власного труду и віддаючи її в користь тих, що не запрацювали її своїм трудом, — відбиралася всяка підстава до продуктивнїйшої, більше интензивної праці кожного громадянина, а тим самим и до витворюваня більших приходів. Так належало б мимо спільності дїбр позїставити неспожиту надвижку самим первїстно надїленим. Неспожита надвижка надїлу позїставлена в руках надїлених (після другого способу надїлу), творила би неперечно хоч с часом певний капитал и доводила би знов до индивидуальної власності с. е. до теперїшного укладу капиталистичного нашої суспїльності. Оттак навїть те жите спільності дїбр серед громад, як нї недокладно воно представлене в „Паровїй Машинї“, мусїло б доводити або до теперїшного стану суспїльності з усіма єго хибами, або що гїрше до експлюатації не менше шкодливої, деморалїзуючої и забиваючої від невластивої и пересадної експлюатації капиталистичної в теперїшності. Громади „нового“ свїта мусїли би так само, а навїть далеко скорше нїдїти и упадати не тїлько від визискуваня других громад, але й від визискуваня власних громадян, а упадок був би тим страшнїйший, що займав би вже не єдинїці, а цїлі громади и розкривав би нам подібнї сумнї образи людської недолї, якї бачимо тепер часто при упадку або замкненю фабрик, де цїлі громади остаються без хлїба и захистливої пристанї.

Ми далекї від славословия теперїшного стану суспїльності и всїх правил, якї володїють досї на полю економичного житя. Ми не закриваємо собі очей нї на нужду, що точить наш народ и з долу и з середини и з гори, нї на тї недоладності теперїшного устрою, с котрих виходить та нужда и недоля, нї на тїх розвельможнених пасожитїв капиталистичного устрою, — ми не запїзнаємо потреби реформ великої частї теперїшного стану, реформ великих, радикальних. Та на се не допоможуть сказочнї проєкта, не поможе й той „новий“ свїт „Паровїй Машинї“ красними та неправдивими барвами розмалєваний, свїт суперечності и нереальності, свїт відворотного аристократизму, противний справедливостї и правдивому демократизмови. Одна переміна ролї експлюаторів, піднесе до панованя одної веротви намість другої — не може станути заданем наших змагань.

Питанє, як усторонити нужду и недолю чи тїлько між нашим народом, чи в цїлїм свїті, — надто важне и трудне, щоб могла єго рїшити одна казка. Мисль людська неустанно працює над рїшенем сего

питання, а неустанні реформи, які відбуваються в людським життю, явно свідчать о тій праці. Та не додумалась ще мисль людська до такого пляну загального добра, щоб ёго можна убрати в таку приманливу казочку досконалості, як се зробив автор „Парової Машини“.

И нам годилобся взятись за реалну працю в реформах людського життя, а не манити себе пустоцвітами, котрі можуть нас тільки відірвати від реальної праці и звести на манівці безплідних мрій, а не в силі хоч троха поліпшити нашої долі. Для того являється нам цілий „новий“ світ „Парової Машини“ пустим, яко світ нереальний, — чужим, яко світ захоплений с пережитої ексцентричності западної, — відразливим, як відразливі хиби и слабості теперішнього строю суспільного.

Наш народ має багато своїх властивостей, — ёго потреби, стан и характер ёго змагань, мають дуже багато своєродності, ёго суспільне положене не дозволяє беззглядного переносеня чужоземних шаблонів.

Закінчуючи перегляд „Парової Машини“ не буде від річі подати голос одного з найзнатніших економистів сучасних дра. Альб. Е. Фр. Шефлєго в тій справі загальної спільності — комунізму — дїбр.

„Комунізм, що усе зрівнує и всяке господарство організує публичною (громадською) властю, — нівощить индивидуальність и волю властивість кожної особистості. А преці творче (продуктивне) індивідуалізоване праці, природних и штучних орудий витворюваня — найбільше спомагає діяльності витворюваня (продукції). Строгий перехід овочів особисті праці до власного домітства подає найбільше щасте життя, найбільшу роскїш и підпомагає заховати рівноважність людності.“

Без індивідуального образованя робочої сили, без волі вибору стану, без індивідуального, найдїяльнійшого твореня рухомих и нерухомих тіл капиталистичних, без ужиткованя маєтку прирівнаного и приспособленого до особи — не можна осягнути ані найменшої оцадності в коштах, ані найбільшого приходу, ані найбільшого збереженя, ані найповнійшого використаня в витворюваню и в споживі.

Та не тільки господарність поодиноких творчих и споживних чинностей, але й правдиве господарство, що обіймає цілий плян життя яко своєродну цілість, підпало би під насилья комунізму и було б силоміць втиснене в довільний шаблон.

Дивним способом такий комунізм нищить усе те, що вже нині, тільки далеко здоровійше, свої ідеї реалізує. Особливо той, дійсно добротичний комунізм „доброти“, котрий не каже: „що твоє — то моє“, а противно: „що моє — то твоє“ — був би через сей комуністичний деспотизм, що усе зрівнує, зовсім знищений и стратив би всі свої середки. Вирівнююча оєірливість для загалу була б ушкоджена. Не було би й мови ані о добровольнім заснованю фундацій, ані о добротичності, ані о независлім заступництві інтересів загалу проти егоїстичних проводирів рівності; майже зовсім були б знищені ті найкористнійші услуги працюючих для цілої людськості великих мужів, мислителів и артистів, вєслідувачів и т. д.

Вимудруваний, штучний комунізм, котрий преці сам скоро вродивбися в сильну нерівність, — придусив би и знищив правдивий, управлений, діяльний и господарний комунізм, який тепер в науці и штуці, в политичнім и соціяльнім поступі, в формах родини, дружності

и приязні, товариства — так добре підпомагає нерівно сильніших в діланні за нерівно слабших, чого би недоказала ніяка прилюдна педагогика, штука и наука.“

„Та оден з найголовніших блудів економічних комунізму, після моєї думки, єсть те, що він не пізнає, як власне сам індивідуалізм стаєтьсѣ найділлальнішим двигачем щастя усіх, найпожиточнішим комуністою. Хто добиваючись ренти, чесною, індивідуальною працею закладає великі економії для загалу, хто, яко приватний капіталіст робить можливо найбільші ошадності в коштах а побільшує приходи и переводить найлучше обчислене ужиткової вартості, — сеї певно єсть правдивим завідателем за гальної економії. Ті самі системи комуністичні, що так бажають найбільшого добра для усіх, придавляють власне найділлальніші спружини загального добра и вдоволення“.

„З одного осередка годі двигати світ економічний. Двигателями и панами були б тільки ті проводирі, що пориваютьсѣ руководити все-світ моральних истот, а їх визискуване може би навіть о багато перейшло те визискуване, яке тепер маємо в капіталістичній сеїті.“

„Кождий мусить що дня и що години сам працювати над економічною управою цілості. А се дієтьсѣ між иншим через те, що кождий серед конкуренції приватних и зборових маєтків — власними силами як найділлальніше працює, потрібні и своїй творчій силі як найвідповідніші тіла капіталістичні сам виробляє и вишукує самому споживачеві найлучше знані потреби, котрих заспокоїті єсть наконецно цілею господарською, — с. е. свії „дім“ сам уладжує, для дальшого розвою господарства щадить, а навіть для интересу при твореню рголіш дикій склонності до помножуваня границі кладе. Сеї нинішній, так дуже обещечуваний індивідуалізм, що якось щасливо не міг зірвати усіх порядкуючих границь ладу, сповняє превеликі економії за всім! Кількох ніяк не може для усіх укладати и постановляті високості коштів и ужиткової вартості, бо тільки кождий про себе може знати свою творчу силу и свої потреби. Побіч багато иншого, чого комунізм не добачає, запізнає він зовсім трудності управи народніх и світових господарських тіл суспільних з одної точки. Нема у комуністів навіть ідеї об тім, як мільони и мільони людей, в простороні на гемисфери, а в часі на літа, десятки и сотні літ від себе віддалені, що тепер, під організуючим и ликвидуючим проводом клятого капіталізму, свої сили: праці, капіталу и землі — для себе с так чудовою користю взаїмно індивідуалізують, — як ті мільони и мільони людей під примусом цілого війська урядників мали би найгосподарніше видобувати и взаїмно собі приспорювати добра. А чи ж була б се „все-світна економія“ — коли б люде були увязнені в родинах и громадах, коли б велика, все ожигляюча ріка всесвітнєї спільності приспорюваня, наділюваня и ужиткованя дїбр була затамована и малими потоками в шіску розбігалася?“

„Правда, найбільша часть комуністів улегшує собі се задане на ново ограничаючи людскість на комуни и родинні круги. Вони поповняють ту величєнну культурно-історичну реакцію зовсім наївно. Вже ж, що публичною властю дадутсѣ тільки найменші тіла яко тако господарно управляті.“

„Та ми маємо вже узкий комунізм и то далеко кращий; бо побіч капіталізму, котрий в підприємствах уміє найкращі уряди господарства в цілих краях и частих світа ставити на становища найбільшої діяльності, — маємо преці добродійний комунізм родинний, громадський и державний; ми обійняли в комірках капіталізму узкі порядки господарства в далеко господарнійшій творчості, аніж се міг би створити комунізм. Тільки випробуємо и видосконалюємо ту незаперечену зборову власність! Тут ще треба дуже багато поправляти, тут ще дуже багато до роботи, щоб теперішня власність не дізнала шкодливого, пустошливого злообразованя. А витворювати одні тільки малі державні и комунальні власності (Staats- und Communal-Eigentume) — було б противно незмірним економічним упадком, а до того ще й невинності одностайності. Неодвічальні правителі тої одностайної, економічно тільки дуже мало напружливої власності громадної були б на ділі далеко гіршими панами, як теперішні собі самим одвічальні приватні підприємці. Повстав би „монополізм“ панів рівності (Gleichheitsherrscher) и то в найгіршій постаті. Сей монополізм глумився над „рівністю“ далеко гірше, як нинішній від часті виузаний капіталізм глумиться над новосвітніми ідеями свободи. Вислідок сказаного ось який: комунізм цілковито нищить услуги приватної господарності для загальної економії без того, щоб міг заповнити суспільності хоч би кращі публічні орудия господарства від тих „які ми вже маємо““.

„В кінць комунізм не ухляє, а спомагає перелюдненю. Виймім с суспільності обовязок, щоб кождий за себе и за свої діти старався, и стіснимі рівночасно всіх на скромну рівність, в котрій вже не кладеться ваги на заповнені висші вимоги життя в супружестві и родині, а відпадуть узди родової хуті. Люде множаться в пролетаріят, а маси мусять тоді безхосенно працювати, а в наслідок и нідіти. Не для того, щоби спільна власність не була ніякою власністю, але для того, що інституція дідичної приватної и родинної власності підпомагає морально поконувати склонність множеності и подає підставу найбільше діяльного індивідуалізованя сил робочих, та що при приватних маєтках стається найбільшим інтересом кождого витворювати и удержувати капітали, — належить приватну власність побіч громадних форм власності вважати за кінечну и необхідну. Дідичність приватної власності єсть головною заставкою проти перелюдненя. Добробит був би можливий що найбільше в початку комуністичної держави. А навіть и в початку сего не було би. Було б за мало богацких дібр до розділу між стілько людей, — а звісний Анзельм Ротшильд дав тим кільком бідолахам, що хотіли з ним на улиці ділитися, тільки по одному талареві, кажучи що стілько припало би при поділі єго маєтку на кождого німця! А пролетарійне множене народу скоро вичерпало би через змагаючуся нужду и ту першу підмогу для мас*“.

*) Зрн *Schäffle*: „Kapitalismus und Socialismus“. — Торж: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, стр. 59 и слід. *Lorenz Stein*: Geschichte der sozialen Bewegung I. II. и III. том. — Reybaud, Etudes sur les Reformateurs. — Tu-

Слідуючі дві книжочки „Правда“ и „Про бідність“ являються тільки яко доповнене „Парової Машини“ о скільки в ній вказуються хиби теперішного суспільного ладу. Проти образу загального добробиту и щастя мусить світ теперішній, де побіч виховстаного богатства тільки незаперечної недолі, нужди и визискування, видаватися дуже мізерним, поганим, непереносимим, а навіть и ненавистним. Охота вирватися с тої недолі до нового світа добробиту и щастя зовсім природна. Вказувати людям на хиби теперішного суспільного ладу, підносити ёго всі слабі сторони, роствертати невидючим очі на ту нужду и кривду,— се найлучший спосіб розбудити ненависть до теперішності, а охоту до нового світа. Та тільки тоді годилобся се чинити, коли б сей новий світ був дійсно можливий. Без того змагане до неможливого світу стається пустою мрією. А ширити одну тільки ненависть до теперішності, відбрати надію поліпшеня теперішного стану через власну працю и закривати практичні способи поправи сучасних хиб вказуванем на неправдивий, хоч блискучо розмалёваний світ „Парової Машини, — значить стільки, що лічити хорого потіхою лучшої долі на тім світі. Замість реальної праці в теперішності ставиться штучний пустоцвіт будучності, а від того не поліпшає ні теперішність ні будучність.

С К О Н Ф І С К О В А Н О .

bingener Zeitschrift für die Gesamte Statswissenschaft 1862—6. и з р. 1877 першии випуск: *Bela Weiss: Zur Lehre über das Eigenthum.*

С К О Н Ф І С К О В А Н О

. . . . Як бачимо розведений тут образ упадку селян зовсім не надзвичайний у теперішніх часах. Про подібні случаи говориться вже досить довго. Часті примусові продажі селянських ґрунтів, упадок селянського господарства, його роздроблення и т. д. виказані навіть в урядових статистичних справозданнях, звернули увагу не тільки поодиноких людей щиро прихильних для долі народу, але навіть самих властей и властителів великих посіlostей. (Сюда належить віднести подорож министерияльного висланика до Галичини, анкету при Виділі краєвім для доходження економичного стану краю, росправи на посліднім зібраню господарського товариства ві Львові и ин.) Піднесене добробиту селян, їх розвій економичний и духовий — се неперечно найважнійше питанє для нас, — питанє пекуче, жизненне, а від його рішення залежить наше: бути або не бути. Тут ходить не тільки о те, щоб мати докладний образ того упадку, вислідити всі його причини, але що більше — о те, подати способи, як його затамувати, и спровадити селянство з дороги упадку на дорогу розвою. Годі сказати, щоб в тім згляді нічого у нас не роблено. Дуже відійшли б ми від нашого предмету, як би хотілось нам представити хоч би побіжний перегляд тої праці. Ми тільки вкажемо тепер на її головні признаки. Поминувши вже письменну працю в тім згляді (до котрої можна зачислити навіть популярні книжочки: „Що нас губить, а що нам помогчи може“, „Вексель и лихва“, „Провизорія“ видані „Просвітою“, — даьше аргікули в „Правді“ о домовім податку, о пропинаці, о школах и т. д.) одна діяльність зглядом заснована кас пожличкових, старанє о виданє устави о лихві и проти

п'яньства, праця над поліпшенем малого господарства через заведене лучших прирядів, пристосоване машин, ширене господарських відомостей між селянами и т. д. — все те, як ні мало значним и мало досяглим воно на разі являється, вказує на те, що дійсно питане піднесеня добробиту селян, а зглядно повздержаня їх упадку и охорони від визискуваня — становить предмет прилюдної праці. Правда, та праця у нас в порівнаню до величини самого зла ще майже мікро-скопично мала и малозначна. А все ж таки годі сказати, щоб вона не доводила до добрих результатів. Належить тільки до неї усіми силами взятися, а такі прояви як піднесенє добробиту селян власною помічю в Карлові*), або як в Самбірщині и деякі інші, не будуть спорадичними, а добробит народу може значно розвинутиь и зискати тверду підставу. Не можемо собі закривати очей и на те, що в парламентарнім житю чи мало єсть спосібності, коли вже не власними помислами осібних устав, то бодай відповідним зреформованем дотеперішних и зупиненем ухвалюваня шкодливих — причинитися до осягненя сеї цілі. Що ж до самих селян, то головне задане видається нам в піднесеню просвіти и вказуваню и переведеню способів власної помічі наших селян. Росказувати їм тільки про одну недолю не подаючи їм способів помічі, значить стілько, що говорити слабому о ёго слабості а не дати ёму ліку.

С К О Н Ф І С К О В А Н О .

*) Гл. Допись из Снятина в „Правді“ з р. 1876 Ч. 16.

С К О Н Ф И С К О В А Н О .

Нам здається, що се повинно б було спровадити автора на дуже важне питанє, именно на питанє кредиту для селян. Для браку кредиту, а властиво задля недостачі властивої організації селянського кредиту — поносить наш народ незмірні страти, уступає с поля перед материяльно далеко слабшими, але за те шпекуляційно далеко оборотливішими конкурентами, упадає в економічній борбі и стається офірою визискування своїх власних пасожитів. В тім згяді образ оповідань діда „Карпа“ про Лейзора, пана и громаду — дається розтягнути на переважну часть випадків зубожілості нашого народу. Розвинімо и виобразуємо наш народ більше економічно, виробім для нашого селянства належиту організацію кредиту, вкажімо ёму жерела ёго власної сили економічної и способи їх користаня, — а в дуже багато випадках очезнуть Лейзори серед нашого народу.

Що сей погляд на економічне положенє наших селян не мало-важний, — вказують вже самі дана статистичні. Так в Галичині*) припадає на велику посілість 42·9%, а на малу посілість 57·0% усеі продуктивної землі, а именно припадає орного поля на велику посілість: 1,610.804 моргів, а на малу пос. — 4.690.432 моргів с е. 74·4%; — сіножатей и городів на велику посілість 412.345 моргів, — а на малу посілість 1,381.030 м., с. е. 77·0%; пасовиск на велику посілість 303.834 м., а на малу посілість 1,054.483 моргів с. е. 77·6%; а тільки лісів припадає на велику посілість 3,660.957 м., а на малу посілість тільки 351.073 м. с. е. 9·5%. Сі числа вказують, що громади наші при належитій організації кредиту селянського и при відповіднім образованю и розвою економічнім могли би не тільки ухоронитися від катастрофї, яка спала на село діда Карпа, але навіть вступити в сильну економічно-политичну борбу з великою посілістю с. е. з двірськими обшарами.

Важність сего питаня повинна опровадити до основного розбору сего жерела власної помочі нашого народу и так наукова праця, як и спопуляризоване здобутих вже вислїдків науки — принесли би багато добра для нашого народу.

· · · · ·
· · · · ·
· · · · ·

*) Гл. Ludność Galicji przez *Władysława Rapackiego* Lwów 1874 стр 110 и сл.

С К О Н Ф І С К О В А Н О

. — вартість вибору — товару рівнозначна з величиною вложеної праці пр. вироблений цукор стільки стоїть, що праця в сей вибір вложена. К. Маркс підносить в своїм ділі „das Kapital“, що при (добрах) виробках під зглядом їх вартості треба вважати не на їх зверхні власності, але на втілені в них скількості праці (Arbeitsmengen). Й для того називає їх „geronnene Arbeitszeit“, „Arbeitsgallerte“, „incarnirte Arbeitszeit“ и т. д. Майже такі самі слова як наведені: „с тих грошей, що він (хозяїн) матиме з роботи наймита, більш ніж кілька він ёму платить... с тих грошей и робиться капитал“ — вивідає Лясаль: „Im Unterschied der Arbeitsquanta und der Arbeitslöhne, in dieser kleinen Falte... — steckt fast die ganze National-Oeko-

nomie, und ganz besonders steckt da der ganze Zins, wie Profit der Kapitalisten“. А Прудон говорить між иншим: „tout produit est une signe representatif du travail“.

А преці теория, що вартість виробу рівнозначна з величиною праці в него вложеної, не може остоятись. Порівнаймо тільки с собою річі, котрих витворене вимагає рівної, однакової праці (пр. корець пше-ниці, а корець ячменю, голка, а золота шпилька, 10 день праці зужитої на витворене річі безужиточної, а 10 день праці ужитої до вироблення річі пожиточної), а переконаємося, що вироби однакової праці, однако-вих коштів продукційних — не все мають однакову вартість, а надто, що та сама праця ужита до витвореня виробу менше або більше потрібного, менше або більше ужиточного, менше або більше рідкого, попитливого и т. д. дуже відмінну, ріжну має вартість. Значить, та сама скількість праці може бути менше або більше творчою (про-дуктивною), або и зовсім марною, так що чоловік не виробить навіть стілько, „скільки збість“, — а тим самим може мати меншу або більшу, або и ніяку вартість. Ся дирекция творчості (продуктивності) праці єсть дуже важним діячем в економічнім житю людськім. До сего вимага-ється не тільки одной відомості дотичної галузі господарської и вправи в спеціальній праці, але також широкого погляду на цілий розвій госпо-дарський, а навіть не устанного слідження всіх ёго проявів с кождим днем, а иноді и с кождою годиною. Чим більше розвивається еконо-мічне жите, чим ширша конкуренция, чим запутанійші обставини и чим тіснійша звязь всесвітнього господарства — тим важнійшою и трудній-шою стається дирекция продуктивності праці и, при що раз більшим поділі праці, виділяється вона яко особна чинність економічна. Ся чинність мається тоді до властивої праці майже так само, як инвенция до виконання. Тож очевидно, що обі ті чинності мають свою відрубну вартість —, хоч іх вислідок уявлений тільки в однім виробі, — так що вартість виробу вже с тої причини не все рівнозначна з вартостю одной тільки вложеної в него праці — праці в виробі зображеної, „зга-ляретованої“.

Тій розумній дирекції продуктивності праці належить завдячу-вати, що для праці — для робітників вітвераються усе нові поля, нові жерела, досі незнані, и в економічне жите невтягані. Се невисихаюче жерело розвою праці.

Та крім того треба мати також на оці, що належить не тільки вивідати потребу и високість потреби певного виробу (продукту) для суспільності и виробити ёго працею, але й допровадити ёго на торг и постаратися о зреализоване як найбільшої вартості того виробу в ёго ціні. В ціні осущається допіро вартість виробу, а до високої тої ціни причинається також и економічна дирекция продажі ви-робів. Се знов чинність нова, від властивої праці над самим виробом зовсім відрубна, у котрій то ж робітник не бере уділу.

В конаць треба увзгляднити, що виконуване праці вимагає пред-мету и орудій праці. Одно и друге єсть тільки в ограниченій, а не в бесконечній мірі дане, працею видобується з ограниченної природи и яко капитал являється підставою можності дальшої праці еко-номічної. Тільки тоді, коли б предмети и орудия праці були в нео-

граниченій и невичерпаній скількості, — не мали б вони яко річі (добра) даремні (як се приміром мається з росою, сонцем, воздухом ит.п.) ніякої економічної вартості. Коли ж так не єсть, то достарчуване предметів и орудій праці с. е. капіталу — являється яко чинність продукційна, яко чинність в господарстві истотна, важна и на відплату заслугуюча. Закладові капітали не є нічого иншого як виробы попередної праці до дальших виробів продуктивно ужиті. Яко виробы (продукта) мають вони свою вартість а тим самим и їх уживане. Без них була б дальша праця неможлива, а ані публична власть, ані тим менше єдинці не можуть їх подати робітникам в безграничній, одже й в безвартній скількості. Властители тих капіталів закладових подають основу дальшої праці, можливість заробітку, а ризикуючи свої капітали на нові підприємства часто дуже непевні, пробні, — отварають нові жерела для праці робітників. Без згляду на осягнене цілі підприємства, поберають робітники платню за свою працю, хоч властители капіталів після неудачі тратить часто и капітал закладовий и оборотовий.

Так бачимо, що крім властивої праці над виробом ріжні фактори причиняються на витворенє вартості в виробу, а тим самим впливає, що й зискана ціна виробу повинна розділюватись між тих факторів. Таким способом — цукор вироблений в фабриці не може бути одною виключною власністю того, хто робить яко робітник в фабриці, бо той сам робітник не виробив ані сеї фабрики, де працює, ані тих орудій, котрими працює, ані того матеріялу, с котрого цукор виробляе и т. д.

Не хочемо через те казати, щоб не було визискування робітників, визискування праці, або щоб навіть розклад капіталів був відповідно уладжений. Се питання животні и в нашім краю и для нашого народу. Над ними повинні ми працювати основно и видобувати практичні способи устороненя тяжких хиб, с котрих виходить велика нужда нашого народу. Але так само, як „новий світ“ „Парові Машини“ не може бути ліком сего зла, так и переворотні толкованя о вартості праці не допоможуть усунути жерела визискування. Автор розмови „про бідність“ не вказав ні одного практичного способу охорони праці проти визискування, а навіть не вказав тих способів власної помочі робітників, які вже не тільки на западі, але й у нас з великою користю розвинулися и дальше розвиваються.

Так має ціла розмова „про бідність“ характер чисто негативний. Прочитавши цілу розмову „про бідність“ мимохіть питаємо: яку ціль мав її автор? що хотів осягнути розкрити цілий майже процес визискування праці, а не подавши ніякої практичної ради, — яка користь має вийти из цілої розмови?

Сконфисковано.

А як не можливий и неправдивий — був би сей „новий світ“ „Парової Машини“ — до котрого звертає розмова „про бідність“, — то виказали ми вже в горі.

Таку ж саму тенденцію треба добачити и в оповіданю „Правда“ (переклад з великоруського *Хитрая Механика*). В тім оповіданю подибуємо критику не тільки на сам систем податковий, який тепер у Роснії, а також *mutatis mutandis* и в інших державах, — але й на сам податок яко такий. Треба признати, що виказуване хиб систему податкового, а именно податків посередних (косвенна подать), и укладаня бюджету державного, в сім оповіданю дуже багатє має правди. Однакож хочаки відділити зерно від полови мусіли б ми перейти всі роди податків и всілякі системи податкові, почавши від грубо фискальної засади: всюди брати, де и що брати дасться — и с того виплоджених всіляких податків нерациональних — аж до теорії податку від чистого доходу, а именно теорії одного (замість ріжнородних) податку доходного. Обєм сего предмету, а навіть перегляд одної літератури сего питаня, котре досі становить головну часть науки скарбової, — вимагає далеко ширшого, хоч би тільки переглядного, розбору, ані ж се можна зробити в часописі, а тим менше в одній статі. Для того мусимо на тепер залишити розбір самого представлення податковості в згаданім оповіданю „Правда“, тим більше, що не в тім лежить головна ціль оповіданя.

Спопуляризоване понятій скарбових, а именно понятій о податках, вимагає поясненя державного господарства и истоти податку, чоґо не подибуємо в згаданім оповіданю.

Таке пояснене було б дійсною наукою пригожою для практичного житя. Коли поширшають у суспільності правдиві понятя скарбовості, понятя о властивості державного господарства, о ёго належитім устрою, ёго потребах и цілі, — тоді можна надіятись властивого, здорового діланя суспільності в устороненю шкодяних безладів, хиб и кривд. Тоді зможе суспільність ступати тою дорогою, котра веде и до належитого уладженя податку.

Тим часом, прочитавши ціле оповідане „Правда“ — дармо приходить шукати побіч виказуване кривди и визискуваня — поясненя, як належало б урядити справедливий розклад податку, як усторонити зло и завести властивий лад? Що більше, с цілого оповіданя наче б и виходило, що всякий податок, всякий спосіб іх уживаня — є здирством и визискуванем, або марнотравством зібраного из праці добра.

А преці скоро єсть держава для суспільності, и держава в інтересі всіх, в інтересі суспільності має сповняти певні чинності для добра загалу конечні и тільки через державу в інтересі всіх викональні, — то потреба середків до таких чинностей єсть очевидною. Кожда єдиниця живучи в державі має право користуватись тим для загалу обивателів зладженім добром державнім, — а заразом має и обовязок причинятись до того добра державного, до поданя державі можності и середків ділати для загалу. Податок — єсть власне тою дачкою на цілі державні в інтересі всіх виконувані, а оплачуване податку тільки від чистого доходу єдиниці повинно бути критеріум

справедливості податку. Так само и „рочет государственный“ с. е. бюджет яко дійсне подаване способів до сповнення цілей держави повинно бути уладжене в інтересі всіх. Загальності держави (яко зборового тіла всіх обивателів) — відповідає загальність податку — а тому відповідає загальність бюджету. В першій, другій и третій повинна осягнутися справедлива чинність для добра загалу.

До сих точок повинна сходити критика податків, наколи вона має на оці добро загалу. Хоч би найбільше строге виказуване несправедливості — без противних виводів — не перестає ще бути негачнею. А чиста негачня безхосенна а часто и шкодлива — особливо в популярних видавництвах. Народови годиться подавати як найбільш позитивної науки, бо на підставі одної тільки негативної критики не виробить він собі понятій о нових здобутках науки.

Після свого цілого укладу прихильється оповідане „Правда“ до перших двох книжочок виданих тим самим В. Кісткою. У звязі с „Паровою Машиною“ и „Розмовою про бідність“ доповняє воно способи вказування кінечності переходу у „новий світ“ „Парової Машини.“

Відлучене від тої звязі стається воно майже безпредметовим, а яко книжочка популярна — безцілним.

Так переглянувши всі три книжочки: „Парову Машину“, „Розмову про бідність“ и „Правду“ бачимо в них неперечний вплив комуністично-соціалістичної пропаганди, яка вже від довгого часу ворухиться на западі, а новшими часами проявилась між російської молодіжю.

Ось про ту „тенденційну пропаганду“ під „общерусским“ дахом говорили ми в примітці до статі ш. автора „Антракту.“ Що вона ні троха не може бути рівнозначною з „українофільством“ с. е. здоровим житєм нашої руської народності, її відродженем и дальшим розвитком — те, здається нам, виказали ми в горі історичним представленем самого українофільства. Така „тенденційна“ с. е. комуністично-соціалістична (западничка) пропаганда була зовсім чужою українофільству 60-их років на Україні, вона й тепер як на Україні так и в Галичині чужа сучасному „українофільству“, котре не есть и не повинно бути нічим иншим, як тільки продовженем и дальшим реальним розвитком „українофільства“ 60-их років. „Українофільство“ підійняло питане маси нашого народу не за проводом комуністів або соціалістів, але своєю правдою, власною мислею и власною силою. Наш народ цілими віками добивався волі и рівності, історичним житєм своїм виявив свої змаганя до людського життя загалу, а відродивши нас силою своєї житненності до нового життя передав „українофільству“ свій власний, питомий ідеал нашого народнього життя.

Ось чому невидается нам поклик: „в своїй хаті, своя правда и сила и воля“ — ні маловажним, ні перестарілим. Набираємо сили до нашого життя з житненності нашої народності, — розвій нашого народу ёго власною силою — се наша ціль далека від односторонньої хоч би робітничої класовості, — правда наша — се одвічне змагане нашого народу до свободного и рівноправного життя, а сила наша — у нас са-

мих, в цілім нашім народі. Щоби здвигнути маси нашого народу потребуємо відкликатись до нашого власного народнёго житя в ёго историчнім розвою а не до западного комунизму и социализму; щоб усторонити хиби суспільного складу — потребуємо розвивати властивості нашої руської народності уявлені в її историчнім житю, в її характері, в нашій народній словесності неписаній доктриною, в нашім світогляді народнім.

Сялюю нашого нового житя народнёго піднялося на верха в Россиі між иншим и се „крестьянське“ питане, котрого найбільшим речником був Тарас Шевченко; тою ж сялюю підійнято и в Галичині працю для просвіти и здвигнення народу.*) Не ханаючись мрій а придержуючись нашої підстави народнёї, не дожидаючи з резигнацією на теперішність осушення нового світу а виновняючи теперішній світ нашим питомим житем народнім — можемо станути дійсно живими між живущими, здоровим членом людскості. Усе, що відтягає нас від тої праці реальної, що накидаючи нам невластиві доктрини противні нашому характерови народнёму, неведучі до поступу а до росстрою, — відвертає нашу увагу и нашу працю від рідного поля и каже нам кидати праведну працю в теперішності для блудної будучності, що замість будувати може тільки руйнувати, а замість науки шприти одну пристрасть,— все те мусить бути нам чужим, коли дійсно бажаємо скорого и здорового розвою нашого народнёго житя, розросту нашої народності, добра нашого народу.

Після сказаного освідчаємо на питання ш. автора п. У. именем народовців, котрих органом єсть „Правда“, що
узнаємо самостійність нашого руського народу, визнаємо ёго право до самостійного житя и домагаємося самостійного розвою нашої народності в кождім згляді а именню на полі словеснім и политичнім;

*) Ми вже кілька разів підносили, як ще малою, часто несамовіжою и невідповідною буває ся праця у нас. Головна причина сего лежить між иншими в мало розвиненім у нас почутю нашої народності и розуміню її властивостей. Та все ж почин сего діла зроблений. „Просвіта“ и „Товариство им. Шевченка“ — се два жерела звідкіль повинна виходити наша праця народня. В однім и другім дуже ще мало тої належитої діяльності, яка потрібна до скорого розвою нашого житя. Але, як сказано, не можна запізнавати важких перепоп одного и другого товариства. Именню Товар. Шевченка не може на разі розвинути своєї діяльності в відповідний спосіб не тільки задля дуже малого числа наших писателів, але й задля материяльних браків. Як довго товариство мусить боротись с своїм: бути або не бути, и засидятися кредитом, перебувати загално знані тяжкі часи грошової незасобності и неточності звороту кредитів, — так довго мусить буде головною діяльністю поки-що одна сама адміністраційна організація товариства. Нас може тільки дивувати, на якій підставі міг ш У., котрому дійсний стан товариства не єсть чужим, — набути те пересвідчене, „що Товариство им. Шевченка сидить на грошах.“ Тяжкий був би се заміт, кола б тільки з дійсним станом був згідний.

узнаємо демократичний стрій суспільності як найвідповідніший для розвою нашої народності, домагаємося рівноправності для кожної одиниці, забезпечення її проти визискування и покривдження, поліпшення долі нашого народу и піднесення його добробиту запобігаючи творенню пролетаріату, — домагаємося усунення нужди и всіх обставин, с котрих вона витворюється;

єдину можливість осушення тих наших замірів добачаємо в просвіті народу веденій в духу поступовості витиченої позитивною наукою, в економічній помноженю доходних жерел матеріального біту народиного, (розвій ремесла, промислу, торгівлі и т. д. між нашим народом), в піднесеню кредиту и власної помочи економічної маси народу, в належитім заступництві тих інтересів нашого народу в громаді, повіті, краю и державі и в ширепю почуття нашої народності на підставі нашого історичного життя, сього одвічного зеркала наших народніх змагань демократизму, рівноправності, волі и загального добробиту морально-інтелектуального и матеріального;

узнаємо наш народ як органічну цілість, котра повинна розвиватись у всіх своїх складових частях гармонійно и спільно и не признаємо ніякої виключної супремачії якої небудь класичної касті в народнім заступництві;

відкидаємо як шкідливу всяку пропаганду насильних переворотів суспільного (не державного) складу нашого народу и домагаємося органічного розвою добробиту маси народу;

узнаємо пропаганду западниого соціалізму и комунізму між нашим народом як невідповідну и шкідливу не тільки для того, що наші взаємини нашого життя народиного зовсім відмінні від робітничого питання западниого; — що індивідуальний характер нашого народу оказується противним комуністичній и соціалістичній нивеляції, а наша праця народня обіймає цілу масу народу у всіх його частях — але й для того, що западний соціалізм и комунізм в дотеперішній своїй формі не може остаятись по своїй позитивній стороні перед лицем науки, не виповів стійного реального програму відповідного устрою суспільності и як такий не може вказати правдивої дороги здвигнення нашого народу до лучшої долі.

В. Б.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

По вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова. Вѣна 1876.
Склад у Carl-a Helf-a, 7 Kärntner-Ring б. ц. 75 кр. а. в.

Невеличка ся брошура, обіймає сторін XIV. 63. и дає погляд на прослідоване української літератури в Росії, на політичну и літературну сторону того питання; дальше обговорюється тут противоукраїнофільська література рр. 1875—1876., одношене укр. літератури до суспільності в Росії як и в землях руських під володінєм австрійським, а при указаню на аналогічні прояви літератур в парічу новокелтійським, провансальським и нижно-німецьким иде річ об значеню української літератури для т. з. панславизма и її обєднующій силі. Виходячи с факту заказаня видавати и печатати твори в язиці укр. хотьби найневиннійшої гряті, приводить автор дотичний указ з 18. (30.) мая минушого року в буквальнім тексті, указує на жерело, с котрого таке чудовище виринуло, констатуючи при тім, що роспоряджене се розіслано як раз в пору, коли стілько говорилось об „освободжующій Славян мислі російській“ а поражено (брутально — Ред.) потомків тих, що відкрили для Росії питанє східне. Мотором головним цювійшого прослідования української літератури представляється звісний Михайло Юзєфович — знаний вже яко „благонадежний“ с часів Основи — „соревнователь“ Кульжинських, Гогоцьких, Говорських и прочі сервилістичної шайки самолюбів, дїбачючих на людеї праці околѣ добра суспільного для власних вигід и кар'єри.

Годї надїятись, щоби по роспорядженю такім появилась в Росії скоро яка статя, пояснюча важність літератури української для житні суспільної; самоволя цензорів и боязливість редакторів задержить напевно через довший час навіть научне роз'яснюване питань української етнографії и суспільності понесе через такий односторонний погляд на органічний розвій українського самопізнаня и української літератури велику шкоду. Але найбрутальнійше сіпнулись сфєри в Росії на українську народність имено тїм, що заказали видаване книжок популярних для просвіти народа, одже праці, котру ще одобряли навіть московські „славянофилі“ — Аксакови — Лажанські и др.

В дальших стрічках виказує автор, що говорити об якім небудь прямованю цілої літератури української політичним єсть недорічність, бо-ж межі Русинами, як и межі всіми людьми просвіченіишими, висказуються и будуться висказувати своїми прихильниками идеї всїлякі: політичні, соціальні и релігійні, од монархичних до рєпубліканських, од олігархичних до соціалістичних, од молитвенника до атеїзма.

Таким робом суть и межі Русинами представителі всїх тих идої и идеалів як и у других народів, обнятих європейською культурою — и межі Русинами возьмуть верх тоті напрямки, котрі запанують в цілім просвіченім світі а в частності и в Славянщині. Одно що кладе властиву печать на українську літературу, а що впливає с опециального положєня народа, котрий не має упривилєєваних клас — не має свої держави — то майже виключно характер демократичній — но и тут представляють идеали широку скалю одвітно особистим пересвідче-

ням і степені образования. Впрочем и идеи и их исповідники перетворюються — переходять метаморфозу.

В органічній розвояси питання українського добаємо ми несумнінно поступ од питань незначущих об азбуці, правописі, племінних симпатях и антипатях до питань дійсно культурного значеня, об суспільній діяльності, службі народови. Питаня сего рода виступають нині на первий плян и без сумніву поведуть за собою зовсім инчий розділ сил и партій. Люди необознакомлені з ділом, — плиткі доктринери співають тимчасом на стару ноту об формальнім єдінстві и сепаратизмі а плюгаві самолюбі спішуть звести особисті розсєти під покривкою спасеня освяченних інтересів народности — и придумують міру, котра ходу природнєго процеса не вздержить, а тільки компромітує руске правительство и русску суспільность. Вивязується звідси нова запутанина понятій и не диво тоді, коли газети польскі звуть українську партію плодом московської интриги, як знова ж журнали російські звуть її плодом интриги польської.

По переднім слові, більше-менше такої грісті, задержуєсь автор над численними артикулами об вопросі українськїм в журналах російських: „Современное украинофильство“ г. Ч. и статями Гогоцького: „Еще обь украинофилахъ“, „Прибавленія къ статьи — Еще обь украинофилахъ“ — в „Русскомъ Вѣстникѣ“; статью Мордовцева в „Дѣлѣ“ „Провинціальная литература“, Милюкова „Вопросъ о малорусской литературѣ“, в книжці „Отголоски на литературныя и общественныя явленія“; статью по поводу виданя в Києві повістей Федьковича в „Гражданинѣ“ и др. Поміж всіми тими статями, розуміється грісті негативної, визначається характером поясняючим статья Пыпина „О сравнительномъ изученіи русской литературы“, дві-три сторони в казанському зборникови „Первый шагъ“ — и голос благородного тепла, який підняв Ор. Ф. Миллер против инсинуаций, що накинулись на „украинофильскія увлеченія.“

По сім застановляєсь автор над статью Суворина в газеті „Новое Время“ закидаючи тому ж, що мимо того, що Суворин в своїм часі осміяв тих офіціальних „будочниковъ“, котрі малоруський сепаратизм творили, тепер же допустивсь безтактності тим, що говорить навіть об сих украинофилах, котрі сериозно працювали над народом, єго піснями и економічнєю жизнью — наче б вони „не безъ тщеславія кутались въ плащъ мучениковъ,“ коли справді вони, придавлені лапами цензурними, менше позовали на мучеників, чим сам Суворин.

Більша часть публичних органів игралась в часі піднятого наново на украинофилів тровленя в мовчка; се дасться обяснити тим, що праса пригнетена, редактори бояться проговоритись о чимось, за що прийшлось би потерпіти, дальше за-для недостатчі суспільної солидарности, а головню тому, що горожане не пймають вопросів провинціальних. Одначе — каже автор — про всі безтактності з обох сторін, звязь між „хахлами“ и „кацапами“ держиться все ж таки, справді не циркулярами „нелѣпыми“, ані переказами о Петрах и Катеринах — а именами и трудами Пушкина, Лермонтова, Герцена, Білинського, Добролюбова и т. п. з одной сторони и Гоголя, Костомарова и т. д. з другої, без котрих вихованє „человѣческое“ и кацапів и хохлаів нині

неможливе. Характеристичним в справі українофільства є те, що тровлять на него найдужче такі, що називають себе „малороссами“ с походження, або особисто роздражені або не розуміючі діла. Мордовцев на пр. визначаючись давніше патріотизмом українським, оголосив нині свої „малорусскія симпатіи патологическимъ рефлексомъ, уступающимъ мѣсто холодному размышленію“, наче б вся діяльність мислі повинна на те виходити, щоби убивати природні — як каже Мордовцев — рефлeksi, а не на те, щоби їм дати найлучший вираз и вдоволенє. В розгар таких антиукраїнофільських докорів люди з народними українськими симпатіями по більшій часті замовкли. Вже само поставленє питання: „должна ли существовать малорусская литература?“ оскорбляє и обурює. Щоби відповісти на таке питання треба придавити в собі чувство встиду — встиду с причини того понижаючого положення, що дозволяєш предкладати собі таке питання и тільки пересвідченє, що темнота в пониманю теоретичним суспільних появ приносить общипьну шкоду, спонукує чоловіка взяти перо и одвічати, хоч пришлося по раз десятій одно и те саме жолобити.

Окрім безтактності приходиться в артикулах против українофільства подибати нераз грубу игноранцію. Такою грішить межі инчими статя в „Слов. Сборнику“ під заголовком „Русская печать за предѣлами Россіи“. Автор реченої статі одзивається о „Правді“ львівській: „она... какъ бы въ нѣкоторомъ союзѣ съ польской журналистикою парализируетъ народныя стремленія святоюрцевъ“, — а до рода тих газет зачисляє „Січ“ (Сѣчь) (sic!) товариство в Відні. Не більшю стійнось мають и виводи проф. Гогоцького против українському питаню підняті. Гогоцькому здається, що силу полонизма в краях южнозахідних можно скрушити тільки силою центрального „государства“ и православної церкви, и що всякий місцевий, автономичний рух, всякі заходи культурні, суспільні и народні можуть бути для Россіи шкодливі и скріпити елемент польський.

Погляд той зівстає наш автор в паралелю с поглядами многих білоруських діячів, с поглядом (пристарілої) партії Словістів и святоюрців в Галичині и клерикально-бюрократичних патріотів Русі закарпатської — як рыттер von Добрянський. Панове сі, каже він, прожили стілько часу під гнетом польської аристокрації а в Русі закарпатській аристокрації угорської и католицького духовенства, по над котрих не могли вони знятись висше именно тому, що самі не мали другого идеалу — що вообразили зовсім натурально: в перше, що сильнішого звіря над kota нема, а по друге, що ціла жизнь мільонів корінного населення повинна полягати на тім, щоби — як би воно там ні було — гристися с котом, а по третє, що гризню тільки и може допроводити за них „полицейскій“, — из Петербурга або из Відня, — коли тимчасом борба з народностями чужими може вестись успішно тільки силами місцевими, суспільними и народними, в имя народности дотичної, котрою в югозападних краях, Галичині и Угорській Русі єсть малоруська. Головну помилку в поглядах своїх роблять западно-руські патріоти як и Гогоцький тим, що не шіймають діяльності свободної, суспільної и народної. У них зникла спосібность до сѣго природна через атрофію, а осталась за те у Русинів лівобережної України, котра

виростила нове українофільство, що найдосадніше нівечить пнсьнуацію, будьто би „українофільство“ було „плодом польскої интриги“. Спосібність ся вірити в нитомі силл народні зродила українофільство и в правобережній Україні и Галичині; вона зродить ёго и в Русі Угорській, котра не може остатись при турянях и згадках о князях Корнїтовичах, о фельдмаршалі Пашкевичі та о Бахови.

Артикул в „Гражданині“ есьть неначе резюме фальшивих и невїжих гадок об малоруськім язичі — які мають ще публичній курс, и які одні учені піддержують а другі игнорують. Так називае критик в „Гражданині“ язик малоруський „емьсью построеній русскої и польскої рьчи“ — „испорченными формами польскихъ и русскихъ корней и органическихъ основъ“. — Погляд, який вже ж не повинен би уходити після праць Максимовича, Лавровського, Потебні, Житецького — не згадуючи вже про учених западнославянських, як на пр. Миклосича. Лавровський, давнїше проф. харк. унїверзитета, говорить про язик малоруський: „Пробѣгая мысленно черты малороссійскаго нарѣчія, легко замѣчаемъ, что между ними есьть много такихъ, которыя неоспоримо даютъ этому нарѣчію право на такое же самостоятельное мѣсто, какое занимаютъ и другія нарѣчія славянскія“. Погоднн сказав жежи инчими, що „племя великорусское и малорусское такъ отличны своими характеристами, что допустить это различіе только послѣ татаръ нѣтъ никакой возможности. И племена и нарѣчія древнѣе татаръ“. Впрочім и самостійність язика як и другі етиологичні признаки народності недостають ще до того, щоби племя яке мало самостійну литературу. Для розвитку литературы доконечна етиологична підстава — но також и певна сума историчних и культурних условій.

В тих то услївах належить розглядати литературу українську в Россіи и трохи инакше в Австрії; позаяк Галичина и Русь угорська не понала в „государственную лабораторію Россіи“, то тут и услїва литературы одмінні. В Галичині, де класи доминуючі поляки, уніяцьке духовенство и чиновники, — штане о живості народнїего одродження зависить од степені прикріплення того одродження до льокальних народних сил (малоруських) и од сполученя з рухом литературним українським, яке найближшим в одношеніи географичнім и етнографичнім.

Задивляючись на питане с точки погляду природно-историчної, представляється питане об праві зовсім безпідставним: есьть або буде литература — так и має право за собою. Питане о рівноправності малоруської литературы с тою або другою — або инчими словами об її культурнім значеніи в исторії розвою духового, тоже меншої ваги. В який чин „пожалована буде малоруська литература“, в „штаб“ або в „оберофицерскій“ — все рівно. Коли б тільки була вона жива, народня и служила интелектуальному розвоєви тих, хто говорить або буде говорити язиком народа малоруського. Ролю сю не заступить ніщо в Україні а вже в Галичині обійтись без неї годі!

(Конецъ буде.)

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Загальні збори філії Товариства „Просвіта“ в Бортниках** відбулись, як ми об тім в попереднім Ч.і доносили, 11. Лютого с. р. На зборах явилось 38 членів с поміж священників, учителів и селян. Засідане відкрив голова філії о. Филімон Огоновський відповідною промовою, почім секретар п. Слюзар відчитав справоздане з діяльності філії, а касиер п. Дрогомирецький из стану каси. Из сих справоздань довідалисьмося, що виділ відбув (в минувшім році) почавши від 6/2 1876 до 11/2 1877 р. 13 засідань, придбав 20 нових членів, а 2 спомагаючих, розпродав 486 видань „Просвіти“ и зарядив 2 відчити о нових мірах и вагах, а 2 из ветеринарії. По прийнятю справоздання до відомості зібраних, забрав голос делегат центрального виділу проф. Шухевич и в коротких словах підніс важність Товариства, дальше за-слуги філії, котра в значній часті причинилась до успішного стану діл Товариства, а в кінці заохочував до дальшої праці на тій дорозі. Підчас того комисия люстраційна переглянула и одобрила рахунки. Слідовала дальша точка програми с. е. внески. С поміж тих нотуємо важніші: внесене, щоб виділ центральний постарався о видане ділця, трактуючого о хоробах звірат, и историю народню. При внесеню, щоб центральний виділ видавав що місяця одну книжочку, забрав голос о. Антін Кульчицький и в довшій бесіді представив, як велике діло вже до тепер зробило Товариство „Просвіта“ — розбудивши поміж народом охоту до читаня —, коли той народ домагаєсь, щоб для него більше писати; та сему внескови може Товариство тільки тоді відповідно задосить учинити, наколи всі будуть старатись придбати для него як найбільше членів. В кінці загрівав щирими словами до вступаня в „Просвіту“. Відтак приступлено до виконаня послідної точки програми с. е. до вибору виділу на рік слідующий: Вибрані: о. Ф. Огоновський головою, о. А. Кульчицький заступником голови, учитель Слюзар секретарем, учитель Дрогомирецький касиером и селянин Стефан Марущак з Бортник. Заступниками: Олекса Любинецький з Ходорова и Федір Баторяк з Бортник.

Вл.

— **Завязане філії товариства „Просвіта“ в Коломні.** — С Коломні пишуть нам:

Нині маємо зазначити новий поступ на полі праці коло просвіти народа. Єсть ним именно завязане філії товариства „Просвіта“ в Коломні. — Конституційні збори членів коломицької філії відбулися дня 27. (лат.) лютого о 5 годині с полудня в салі радній в Коломні.

Збори відкрив з уповаженя центрального виділу член товариства п. Тома Березовський довшою промовою, в котрій визначив ціль, обмеж діланя и характер народній товариства „Просвіта“. — Відтак повита в делегат центрального виділу др. Володимир Ганкевич именем центрального виділу и цілого товариства зібраних членів філії, підніс з начене філій в праці около просвіти народнєй, подякував зібраним за о казану щирю волю причинитися трудом и материяльними офірами до осущеня високої цілі товариства и заохочував їх до витривалої, щирої праці над просвітою народа.

*

На председателя запросив о. Березовський віком найстаршого члена, крилошанина и пароха коломийського о. Коблянського.

С порядку дневного приступлено до обрад над статутами и принято статут товариства „Просвіти“ з відповідними змінами дотичачими самої філії, її місяця пробування и т. п. Відтак приступлено до виборів виділу и контрольного комісії на перший рік адміністраційний. До виділу вибрано: о. Левицького вицедекана и пароха с Корнича, о. Лепкого катехиту гимназіяльного в Коломиї, о. Антона Волинського сотруд. в Коломиї, о. Тому Березовського проф. гимназіяльного в Коломиї, п. Сидора Трембицького учит. головної школи в Коломиї, а на заступників виділових п. Карла Шинайла авсультанта судового в Коломиї и п. Вовчука професора гимназіяль. в Коломиї. — На збори філії зібралося над 30 членів, а вписалося до філії досі 43 членів. — С причини пізної пори не можна було вести дискусію над внесеннями членів. Про те заквив председатель збори подякою членам за уділ в завязаню, виражаючи при тім бажаня, щоб філія скоро розвивалась и в перед поступала в користній праці на обібранім полі.

Вибраний виділ уконституговався того самого ще таки вечера вибираючи головою о. Левицького, заступником о. Лепкого, секретарем п. Трембицького, касиером п. Волинського, а контрольором о. Березовського. Завідуване респродажею книжок поручено о. Лепкому.

В загалі можна було зауважати між зібраними членами філії щирю охоту до діла просвіти народу и вже тепер можна віщувати новій філії гарну будучність.

И те вже добрим знаком, що в завязаню взяли уділ всі верстви суспільності, які в нашій народності заступлені. — Крім поважного числа священників явились и сільскі учителі, селяне и троха міщан и урядників. Замітити ще мусимо, що сего ж таки дня о 12 годині в полудне відбулися в тій самій салі конституючі збори філії товариства имени Качковського и що трохи не всі члени тої ж філії вписался також до товариства Просвіти. В загалі видно було з бесід зібраних на одних и других зборах, що интелігенція коломийської сторони прийшла до єдиноспасенного пересвідчення, що не підозриваннями и клеветами на народню партію, а тихою, совістною и спільною працею належить працювати для добра нашого народу и що лучше підімагатись взаімно в так важнім, всім спільнім ділі просвіти народу, лишаючи кождому ёго переконаня в ділах побічних, як робити задля дрібних ріжниць, викликати неспрмириму вражду між щирими прихильниками народнєй справи.

Тож и зараз на перших зборах порушувано справу заложена читальні за уділом членів обох товариств, зглядно їх філій. Сю справу поручено до розгляду и залагодження обом виділам, позаяк потрібні дані не були приготовлені, щоб можна було справу сей час порішити.

Бажати належало б, щоби всі Русини, що стоять ще досі недовірчиво до народовців, пішли слідом Русинів Коломийських и перестали на справи загалні задивлятися з узкого становища партіи або й котерні, с котрого до тепер справи цілого нашого народа часто рішались, а можебсьмо вийшли с того зачарованого кружка, в котрім від якогось часу крутимося, не могучи здобутися на жаден крок практичний и дійсно пожиточний.

...иц.

Прояви соціялістичні між Українцями и їх значіне.

написав

Будеволя.

Твердою конечністю подиктовані отсі стрічки. Арештованя людей кількоро (одного тутейшого товариша з академичёго товариства „Кружка“ и двох заграничних емигрантів у Львові — трёх емигрантів у Бродях), ревизні одбуті у де яких людей, и в товаристві „Просвіта“ вкладають на нас обовязок підняти наш голос и пояснити, кілько значіня належить приписати тому соціялістичнёму пораню між Українцями, за яке посуджено сіх инквизитів, — и кілько раціи — не власті! крий Боже! раціи розуму, раціи такту, раціи конституційної мірн, мало австрийське правліне беручись за таку инквизицію! — Обібрали ми сей спосіб оборони нашої невинної народнёї річи — печатнім словом, прилюдною оцінкою яко найвідповідніший тій дієвій постаті нашій, тому затишкові в якому ми любуємося — дарма, що він завірюхами так дуже — дуже надпсований —, не хочучи навкучатись ні габінетам, ні парламентам, з якими нам не багато й так діла! При сім нам хочеться, як то дуже хочеться помочи двом — нещасливим. Один такий нещасливець — се наша конституція — бідна сирота, від тільки то нянёк перевивана на розмаїтні способи, почавши від першого жовтневого диплому аж по саму вже вірно-конституційну еру, — а все не до ладу, аж не доведено до каліцтва! Другий нещасливець се — український народ, що не добивається ні прав корунних, не хоче ніяких аннексий, не револютує, — а хоче жити, суокійно жити, своїм світом просвічатись, а найпередніше хоче хліба! конечне хліба!.. Ой! та и за се так тяжко! — От кому нам хочеться помочи хоч одробночку!

„Розумній голові — досить дві слові“.

Не знаємо — бо звісно як би й знати такому неполитичному народови, як ми? —, з якої сторони міг навіятись той вітер на австрийське конституційне правліне, що воно дочулося якоїсь конспирації, чи пропаганди, чи небезпечного пораня соціялістичного між українською партією? Чи се мав би бути вітер Константинопольський, що приносить нам сей мов один позитивний результат, зібраних тамже відпоручників держав великих для полагодження квестні турецької — після тої неуданої конференції? Чи се так собі домашній вітер від сторожі самого народнёго безпеченства, що дочулась де-що за якийсь соція-

лизм — а толку небагато, щоб розібрати, що воно таке, — бий на гвалт у дзвони, тай переполохана — звісно дражливі нерви у недріму-чих — біжи чим дух у полицю. (У нас ще з давніх давен попривикали люде ходити у полицю, — то й тепер всяке, чи з вірноконституційних, чи автономистів, так с повики наверне у полицю)! От и не знасмо — звідки такий вітер! Нам же й не до того! — Ми констатуємо одно: австрійське правліне дошукалось до небезпечного руху соціалістичного між нами и принялося за острі міри!

Чи иснує справді соціалістична пропаганда між українською партією и с таким то небезпечним характером и нахилом щоб трівожитись нею конституційній Австрії? и які реальні засновини довічного трівання для прогресу українського народу? От що хочемо в прагматичному росказі, обминаючи всі зайві питання теорії, на послух всякому, хто сього знати потребує, пояснити!

Воно правда, що не всякому пильне діло додивляться, що робиться з яким небудь мужиком — хоч би се було таки за порогом! Воно правда, що не всякому таке пильне діло перевідуватись, що робиться з масою люду, як — де и по якому в якій державі ним опікуються! Воно гірка и тяжка правда, що не всякому була и єсть цікава річ знати, що чиниться с цілим мужицьким українським народом, котрого єсть кільканайцять мільонів душ, що поставила ёго доля під рукою білого Царя! Нам самим, и більш нікому як нам самим, прийшлося розвертати сі сумні картки старої и нової исторії Росії, — пронизувати через іх ту червону ниточку и от що замотати у пам'ять:

Що тойже народ український ні підбитий як Кавказ або Хива, — ні закуплений як яка новітна Венеція, ні розмежений після якої конференції великих держав, — ввійшов яко вольний, яко примирник в спілню з Росією на силі умов, на силі обеспечених трактатів, щоб з братнім народом жити и дружитись! Знехтувала Росія сі трактати, знівечила автономію України, — та мало того! Закріпостила люд, вивівши ёму в утіху з ледачих відродків народніх — мов тих лялєк-панів, що відчужила іх у всіх интересах життя з рідним іх народом, іх батьком, що вигодував іх своїми руками, — вчинивши з іх чужинців и ба! ворогів, — розводячи ту неприязну шкурлатину своїми висланцями по над сей народ чим раз більш, так що розвелась вона скрізь — нівелюючи ёго, чи прикриваючи мов би ёго на світі не було! Се-ж то, пошесть тої то буцім интелігенції и с старого шляхецького потрохи приховку и з нового російського придбаня: с панів, посів, бюрократиї и бу-

ржуазні чи плітоккрацці, — тих нявок народу українського, що вміли виспсати кров народу в жертву „всесоженія“ всеросійській мислі державній! И здавалось, що діло с тим народом повинно було хутко скінчитись, — найпаче, коли тільки то від того часу, коли приказано нашим мовляв „лоби голити“, самих простих нивелізаторів, перекри-влених по всеросійськи, навертало у той народ, — тих героїв за „вѣру да отечество“! Воно таке виждалося, та не таке склалося! Що вдієш з народом простим — коли ж він до того величезний —, що не такий то похонний до новаций, як яка вітрена інтелігенція? В сво-емому важкому побуті гуртує він події до подій, мов тасує гранити до гранитів: кріпко буде — не так то й по-легко руйнувати! А тут ще діло з залізним, завзятим народом українським, що за довгого свого життя історичнїго нагромадив стілько досвіду, самобержної сили и жи-тєвого засобу — тої непроривної електрики! Здавалось, що автомат тої ворухається махінально, и подумати нікому не прийшлося, що в того народа єсть добра, яких загарбати не довелось и такому кольосови с такими довгими руками як Россія: що в того народа осталась жива геніяльна душа, живі питоменні думки и жива мова! Именно ся по-слідня зробила українському народови свою довічну услугу, вона всту-пилась за знехтовані єго права до життя, являючись у письменності: зразу так собі жартом — жартом пробуркуючи, підбрало, де — дальш и другі и першу—се єсть живі думки и саму душу народню! И справді вишло, що „камень, єго же небрегоша зыждущіи, сей бысть во главу угла“! Се-ж и та невеличка письменність українська, невеличка, що під полу її забереш, а кілько в ії животворної сили?! Кілько чуда — дива вона натворила, не між своїми — та між сусідами? Гвалту, крику, ба лементу підійнялось напроти неї стілько, в цілій Россії, що тут и амінь „отечеству“. Скванно позакасували рукави и офіціальні и підофіціальні и офіціальофильні и саміже неофіціальні писарики и пиши напротив „малоросійської“ літератури! И понаписували ж — Господи — що понаписували?! Тут тобі и „нелїность и западниче-ство и обскурантизмъ и сепаратизмъ“ и впрост „револьта“! Великі стульні того паперу, що єго задруковано по газетах, журналах науч-ніх збірниках и в окремих брошурах с причини української письмен-ності, — як вони найліпше свідчать про животність сеї письменності — стоять монументом найвимовніцим дикого характеру тої то буцім ця-влизованой держави, за яку себе нераз так остентаційно тримає Рос-сія! Та не журба б то велика була головонці с писариками и з іх инкриминаціями; до них здибалась от яка компанія! Голодне вороня чуючи луп давай поратись: пішла жвава робота полицейських и жан-дармів, багнітних и небагнітних! И не даремне трудилась: Не одному

письменникови українському прийшлося прохолоджуватись від патріотичного жару у Сибірі, де кому у тюрмі, де кому так голодувати за для ніякого заробку! А самій же тій голубці, тій молодій літературі українській підтинано чим раз більше крильця, щоб вона не збивалась у гору: тут їй то до того недотулюватись, то сего не зачіпати; раз вона повинна оставатись тільки для домашнього обходу, то знову й сего забагато, так їй бути для самої іграшки! Мостили, мостили служальці, доки не помостили дорогу під звисний тогорічний імператорський указ! — Поневолі втихали письменники, меншала літературна праця українського, бо недоставало їй вольного воздуха, — та одно не меншало, одно не щезало: не щезала думка одродження народу українського у своєрідній культурі! Сей гуманний и до живого пробіраючий мотив, якого дослуханося в голосі річі української народної, сей висококультурний елемент, якого добачено в живому воруханю духової природи народної разом с тим ехом старини, яке дочувалось на Дніпрових порогах, не дозволяли свічним народолюбним діячам позбуватись сеї передньої думки! Жива думка пробилась иншим боком! Додумались передові Українці от до чого: Наукою, широкою, праведною наукою здобудемо собі терен до діля, научним ладом розкажемо про наші живі начатки, при світлі культури європейської роз'яснимо наш побут — и коли стане звісно на цілому просвіченому світови, що нам за для величких культурних зачатків наших, в семі народів бути належить, зневолимо Россию, що вона дозволить нам на просвітню народню роботу? И от пішли голоси про українську літературу в ременовані французькі, італіянські и англійські журнали, — заповнювались такими річами и свої російські, що служили інтересам науки; а тут ще додопталась наші до такої інституції (такої кольосальної — (згадавши що се для України!), що до неї прикладано тільки надій та й не марних надій — се єсть до „юго-западн“-ого відділу географічного імператорського товариства! И міркували добрі люде що добрались до живого шляху! Впослі показалось, що помилились світичі небоги: не помогли ні публікації по чужосторонних газетах, ні по своїх: вийшов указ забороняючий всяку стрічку писаня українського, — не то! и пісні и голосу, — а відділ закрито!.. Ще до нині працюють учені Українці потай світу — (мовляв „не питай — на вроджай“ —) науочною працею в користь народу — вижидаючи кращої доби! — Коли учені люде порались своїм ладом, молодіж гляділа й собі поживи для свого народолюбства; та вона потребувала акційного горячого життя, — бо вона на те молодіж! Обтято сім небожатам крила за для українського націоналізму — вона давай шукати вподобу собі прислуги народної иншим способом! — И таки знайшла!..

Давно Россия однімаючи усяке світло українському народови, знала поціпувати усякий цвіт з духової ниви української собі ж у „благуханіє“, — знала перенести усяке світло, деб воно не зажарило на Україні у світі холодний и темний сівер, щоб ёго ням освітити! И не жаль нам ні того цвіту, ні того світла, — вони зробили нам добру услугу! Кілько наші люде з давніх давен причинялись до просвічення Россиі, — записано в исторіі. Та не давні часи маємо тепер на увазі; нам на приміті отті не близькі часи перед 50-рокови сего столітя, де чи не нашими то людьми розведене зарево волі, сталося початком до того прогресу московської суспільності, що так величезно поступає в наші дні, такі широкі приймає димензіі*) пробираючись у що раз дальші круги! И справді чудне се зъявище, яке представляє сегодня Россия, сей край страшних небувалих в исторіі контрастів! Побіч самодержавного царизму, сильний контингент елементу республіканського; побіч крайного централизму, автократизму *ad absurdum* пеногоамована жажда волі — слободи для кожного индивидуум — чоловіка, свободи мислі, слова, и совісті; — побіч розвельможеної касті пљютократичної и буржуазіі — крайний соціялизм; — побіч кольосального обскурантизму крайний рационализм, позитивизм, — ба и нігілізм. Воно поневолі нагадує те, що пані Stael розказала про колишню передреволюційну Ишпанію, що „коли усе поверхне, модерне представляє грубу неволю, в середі кишить усе найгарячішою жаждою волі“ — но до того прикладу воно мабуть правдивіше! Константуючи се, — ми застерігаємся, усі сі обяви либерального руху Россиі приймати без розбору за свої, — так як ми початки сёго руху и приписали нашому народнёму генію! Заговорили — тай конечно — тут и міркуваня и живі потреби народу московського и допливи инших джерел, яких розяснити не легко мабуть прийдеться колишнёму критику! Ми ж тільки освітляючи се старинне вочище, при якому збиратись пришло нашій українській молодезі, — кладемо значок у сій коротенькій хроніці нашій, щоб незабути ёго в колишній „исторіі цивилизаціі в Россиі“ якому то Воклеу'ови* в користь народу українського прописати! Ходімо же дальш! При тому то сіверному огні розгніченому батьками, що збивсь так дуже у соціялистичне полумя, прийшла грітись и наша молодіж: пристала у соціялисти! Думка була така: здобуваймо волю разом усі страждучі, — а вже здобутою волею знатимем як в користь народу українського пожитковатись! Тепер же спитаймось чи ро-

*) Ми нехочемо нікого дурити, а найбільш себе, що ось то, мов завтра, а найдальш позавтрю настане новий порядок річей у Россиі; — наші слова, просимо брати релятивно!

зумно думала наша молодіж и розумно вчинила? Одповідаємо: найро-
зумніше в світі яко молодіж! Чи так то розумно яко молодіж
українська? инша річ! Чи воно так добре по думці по идеалі свого
народу? те-ж инше питане! Не вдаючись поки що в сі питання ситає-
мося дальше: куди ж було пригорнутись тій молодезі, таки свічній уни-
верзитетській, як не там, де нахло такою волею, де такий чудний про-
виджувався гороскош, де довиджувався, новий світ, з новою суспіль-
ністю нових, здорових, розумних и щасливих людей, де вже буди свої
герої (Нечаев), де до того усякий вигляд, усяке жадане підтримуване
було силою науки найсвітлішої: нової економії, нової соціології, и тої
найновішої, найкращої из усіх: науки гуманності! Тут ми и зустрі-
чаємся с тим результатом, що вийшов с соціалістичного пораня на-
шої молодезі, — а він то сьть взгляд научніх добутоків: важкі річі
дібралось до голов тих молодих людей, важкими питаннями занялись їх
молоді душі, — и вони ж то колись, як здоровий, свіжий и не вичер-
паний розум український обізветься за свої права, не минучу прине-
суть, надійсь, користь народню, — за сьж ій від цілого народу ве-
лике спасибі! — Та ми своїм робом допитуємося дальш: Хто ихнув
ту молодіж нашу до табору соціалістичного, ту молодіж, що її про-
гнано з народнїї патріотичнїї арени? Не саме ж російське правліне?
Не ті великі державні людє à la Горчаков, не ті министри à la граф
Толстой? Не вони то, що вмїли навязувати своему правліню усілякі
високі квестії політичні таї такі неполітичні, — а не знали пого-
дити інтересів живих людей хоч по трохи з інтересами держави, коли
о неї так дуже ходимо! Та ще не скінчені наші питання! Може в Не-
чаївськїм ділі був замотаний хоч один Українець? Може до літ чоти-
рїх був хоч де нарек про потребу такого руху? Може до двох літ
була хоч стрічка де — небудь по українськи надрукована, щоб зра-
джала такий рух? Чи не истнували давно вже Вперєди, до яких хоч
одним писарським пальцем доткнулась би народня Україна? Чи у нас
у Галичинї до року хоч слід був такого пораня? — Одказуємо: ні!

И виходить:

Раз: що Українські соціалісти сьть причепи до со-
ціалістів московських, попхнуті туди російським
правлінем!

Друге: що поране соціалістичне сьть діло нове,
діло молодече, чи краще: діло політики народнїї моло-
дежі української!

Тим и без усякого непотрібного дальшого доводу
певно потуємо:

Російське правління єсть один—однісенський мотор соціалістичного руху між українською молодіжю! Російське правління єсть найголовніщий и один на кару заслугуючий пропагандист соціалістичного пораня між нею. Так що до теорій! Кілько ж те саме правління приспорило сей рух в практиці — обяснимо опісля! Поки що нам треба повернути в нашу Австрію, в те ельдорадо життя конституційного.

Доля пригорнула добру пайку українського народу, се єсть нас галицьких Русинів, до Австрії. Не потрапим ми, робом де-яких людей, списувати довгого реєстру добродійств, яких ми дізнали від Австрії! Ми зазначимо, що за столітнього нашого побуту, перестояли ми усякі завірюхи, які її напастували, хоробро, — добилися до названя вірних (Tyroler des Ostens), и доробилися все таки до полатаної бодай сорочки! Дожилися до літературного одродження, потому до політичного в році 1848 — приспомятнім! — до заманифестованяся яко народ, и до такого признаня зі сторони Австрії, до знесеня панщини и після довшого відпочинку до нової конствтуційної ери в р. 1860.—При тім році остановляємся, — бо з ним тісно вяжеться те глибоке питаня, якого обяснити тепер нам приходиться. В тім то році подоходили до нас первісночки молоді письменності української! Рідний-ріднісінький голос в оіх творах, — свіжий сільский, то вольний дух, що в них провівав той питоменний, живий люд, с старою и новою гіркою долею, що в них виявлявся, — очарував нашу молодіж! Переходили сі книжочки з рук до рук, надібуючи чим раз більше охочих до слуханя и до читаня! И от диво! праведне диво, що вони з нами чинили?! Одсвіжували вони нас, мов перетворювали! — У них ми самі себе спізнавали: мов наближались нам за тими писаними селами и наші села рідні з якоюсь новою, мапючою красою перед очи за тими поетичними людьми — цілою масою провиджувалися нам в таємничій постаті наші прості люде, чомусь такі предорогі сердцю! — Тут то береться засновок української партії, того одного глибоко-демократичного елемента у галицькій суспільності! Скопсоване тої партії припадає на рік наступний р. 1861, — з годиною наспівшої до нас сумної вісті про смерть Тараса Шевченка! У ту-то годину приняла українська партія той хрест твердий, той хрест народній, оддаючий її в вічну услугу цілому українському народови, з назначінем тим, щоб муром, не проломним муром стояти при тому найдальш у Захід посуненому форті переважної для цілого славянського Сходу духової народної твердині української! — Тоді то той замогильний голос Великого Кобзаря: „Обніміте Брати мої найменшого брата“,

пробрав нас до живого, — почувсь нам тим остатнім завіщанем, зміреним до нас! — Ми ж и обняли горячою душею цілий наш простий, мужицький народ и ёго грядущу дієву роботу, — и с тих то обіймів не вирве нас ніяка сила! Се та спійня духових інтересів з нашими закордонськими братами, се той мотив сильний цілого нашого діяня, що тріває и тріватиме!... Чи дивно-ж буде після сего, що ми сказали, що що-небудь добилось до нас из закордонської України, печатнёго, — ставало у нас святощами, всяка вість, що дійшла, ставала искрою, що розводила новий вогонь; а коли навернувся до нас инколи гість с тої сторони, то такий день був для нас великдень! — Що ними чинилось, чинилось мов нами и для нас, — бо ми приймали ёго без розбору яко свое! — Що вони терпіли, — терпіли ми за них, — мов вдвоє! — Що вони дізнавали переслідованя за для народнёї роботи від російського правліня, — родило у нас крайне обурене, обурене невимовне. (Легко буде дорозумітись, як могла прийняти наша партія той зловіщій тогорічний указ?!!) — Сі-ж то именно переслідованя сподвижників українських и їх невинного и духового пораня, казали нам перестояти ту стою, яку ми стояли перекликуючи величні дивізи українських світичів, — и прийнятись самим за акцію! — Се-ж ті les ordres, що подякували відомі сильні апологні в „Меті“, а пізнійше в „Правді“, апологні нашої народнёї річі проти нахабства Росії! — По сіх то причинах, мов по якому зазиві, — зъявилось у нас товариство „Просвіта!“ — Самим перекликуванем, помірковували ми, не одбути нам нашої величнёї роботи, яка звязана з нашою Галичїною, тою крайною позицією народу: треба покликати сам и цілий галицький народ в оборону свого зазізаного, бо вбогого по виду, — теперішнёго, „єсть“, — як и колишнёго прийдішнёго веселого и свічнёго „буде“! — А приклик буде в нас ёго ж щирій — власний, се ёго рідня мова; а збруя, що її для него приладнаємо, буде в нас найкріпша, найсвічніща — се сама найправдивіща, схожа с тим довідним нервом людяності у ёго уроді: гуманна наука — европеїська! — Сповнятиметься се, так и будуть довершатись ті фортифікації в користь цілого українського народу и забезпечатимуть ёго на віки! — А задатком стане нам до тої роботи, той шматок конституційної волі, якої вживаємо в Австрії! И пішла ся клича: „народ“, „просвічений народ“ широко, відбїєши недавнечко вже й рештку свічнёї молодежи нашої від пустої, загребущої роботи ненароднёї, а підвівши її під свій рідній стяг! Перша ся клича була у Галичїні, що виголосила її „Просвіта“ не то по часу а по культурній думці! — „Пізнати и просвічати“ — так було назначено: не в чийсь би то потребу мав народ просвічатись, а про себе самого и для себе, щоб ві-

діграти ёму на світовій арені цілу свою гуманно-історичню ролю! Не тут місце розказувати, як и кілька впоралась из своєю роботою наша „Просвіта?“ Се розмова може бути на ухо між нами самими — и для нікого більш! — Тим и не звертаючи в вік від прибраного шляху, обясняти у послух всім, усе що дотикується невинного громадського пораня української партії, — слідимо дальш за пробігом громадської думки, именно там, де вона зачепила за величине завдане просвіти народу.

За тим то душевнім голосом, що добувавсь у всякого: „**просвічати, просвічати нарід**“, покванились наші люде шукати на тому широкому полі, яке заняла у службу собі наука, — тих диво-цвітів, у загоджене тих незмірених потреб, тих ран народу свого! — Та на лихо! за тим покваном великим, забули сиротята и передумати гаразд, з якими то обставовинами тісно звязана така величня робота, як просвіта великого народу, — чи то, щоб принявсь чи придавсь на щонибудь який лік, треба перш де-що припорати, от: нехай би очистити душе, нездорове повітря... На самому-ж просторому полі науки, так як туди побігли, то так и на ёму розбіглись. Аж по нинішний день виявляла „Просвіта“ такий розбіг, такий рваний перехід с теми на теми, таке культурне Rout-rugгі в своїх виданях. Та и не дивно! На потреби народу гляділо всяке по свому, котрі именно єсть найбільші, що іх найнильніше вдоволюти потреба: за таким и побивалося ліками! Одному добачалась найглибша рана народу в застої релігійній, иншому в недостаткови всякого позитивного знатя, ще иншому в горожанській отушності, — такі-ж и писано чи друковано реценти: то из закону віри, то из сил природи, то из прав горожанських вибіраючи! — И чи справді ми за сим вже вступили на живий шлях просвітний? Чи пустили вже той промінець палкого світла, щоб при ёму виходити вже раз тому народови, що тому невольникови, из довгого запертя? Чи за сим вже и рідшати темному ёго світові? Чи втихати тому гіркому горю, тому трабантови непросвітку, — и не тупцяти так собі вихиласом коло него то з переду, то з заду, то з боку, випераючи долю? Чи може се тільки пригрив,—так! муштра перед культурнім походом?! — Се виявиться самим собою понище! — Поки що зазначимо: що ваговитого осталоє при тому усеу, — се одні заходни! скванність показала, що діло пильне и щире! а сама розбіжність зазнаменувала, що діло не аби-яке, велике, тяжке тай... колишне!

Но думка громадська не дримала! Самому зятятому прислужникови коло самих найнильніщих потреб народу, — тіже потреби нагадували другі, за тими добачувались треті: наука вказувала другу науку и так все дальше и більше... Де яке слабосиле, побачивши да-

леку и трудну дорогу, остановилось... саміже здорові, дужі, голодні, світла и добра народіві люде помчались до самих плянтацій науки!

И тамто, там при самих широких, вольних духовних плянтаціях науки прийшлося нашим людем, найперш причаруватись (не бувальцям же то!), а далі придумувати над тими органічними кондиціями просвіти народнєї, приучатись того культурного порядку, — студіювати саміже рани народу свого, іх глибокість и пекучість! Тому то ми, забувши за ліки до того жерела просвіти, так и прикипіли серцем! — Отже и єсть теперішня постоя української партії у Галичині по теоретичній стороні українського питання: **самим добувати тай добувати найкріпших, найтриваліщих засобів науки!**

А що найбільш приспоридо сю звороть нашої партії (а що до молодежи таки впрост туди її повернуло), — се та непроривна, ніколи и нічим не заворушена єдність духова, чи вульгарним словом сказавши та солідарність із нашими закордонськими братами (як ми її в органічному зрості по переду довідно розложили), — се ті живі перейми думок, які там виводились и голубились, а тут приймались! А власне що не одбула того бічня українська народня партія сей двоякий аднекс, — мов біохімічний процес: — Поєднання з соціалістами московськими в имени спільних інтересів в державі — на полі політики; — а с прогрессистами цілого світа в имени вселюдности — на полі науки! От и довозили молоді українські апостоли європейської науки, до нас сю жажду світла, якою самі жаріли и обділювались нею з галицькою братнею. И приймалася іскра науки скоро и чим раз більш, кілька більш таких апостолів сюди наvertsало. Бо як коли, так тепер мала становитись звязь духова між нами найкріпша, найтриваліща! Вже майструвались нишком україногробні укази імператорські, однімаючи терен для печатнєго українського не то вольного ба й невольного слова у Росії! Галичина, а за нею и Австрія мала по своїх вольніщих — бо конституційних — порядках печаті, подати місце не то вже для загально-репрезентативного обяву думки и слова українського народу, та и по часті для спеціально політичного — російського того бічної української народнєї партії! Ні слівцем намікуючи про перше — бо як и думати инакше?! —, скажемо що й не додумуючись, по братерській, жаріючій щирості пішла молодіж в послуги сему другому ділу, принявшись за видане метеликів соціалістичнєго напрямку „Парова машина“ „Правда“ „про Відность“ в році минувшій 1876 у Відню, — що трохи захитавшись призволила и Австрія! — Ноторично и з гострим виголосом розміщуємо сі брошури

по політичній полиці в розряді „нових діл в Росії“, так як вони ні по формі, ні по духу на се ні раз не похожі здаються! Нароком бо й ми у сам початок сего прилюдного виявленя нашої громадської думки, поклали хід діла у Росії, именно генетичний зріст тих смут, які зготовились там українському народови и ёго правовитій інтелігенції, — дальш той страшний фермент, відбуваючийся в московській суспільності віщуючий катастрофу конечну колишній еволюції, щоб при тому грізному tableau всякому видючому и тямучому стало видко, кілько підсичуване сего ферменту тогочасною українською партією було одним можливим вчинком народній тактики, гвалтом викликаним російським правлінням, сім то новітнім, та справдешнім лабиритодонтом сего цивілізованого звіринного царства, — що ми й фактами доказали. Тут ми хібань те ще завважаємо: в Росії політичних партій — по нашому розумію сего слова — цілком не має и бути не може; єсть там лишень ряд с прислужними собі офіціальними и неофіціальними органами и с силою доказу — чи то указу — в руках, — и широкий табор опозиціоністів, що свої „неблаговадежні“ думки ширить своїми муками и своєю кровю а инколи роспише їх при якому позиченому світлі на папері! Се *unum et totum* політики тамтешій опозиційної!...

(Конець буде.)

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Музикально-декляматорський вечор** в память шіснайцятих роківин смерті нашого кобзаря **Тараса Шевченка** відбудеться за старанем наших товариств *Просвіти, Имени Шевченка и Академічнєго кружка* ві Львові дня 18. лют. Марця с. р. в великій салі ратушевій. Сподіємось, що львівські Русини громадним и щирим уділом віддадуть честь незабутній пам'яті нашого Кобзаря. Билетів можна дістати в *Руській Бесіді* краківській ул. Ч. 14.

— **L' Hetman** драма віршом в 5 ділх *Паула Дерулєда* с часів Хмельниччини представлена дня 3. м. м. на сцені Одеону в Парижі, дуже щипросердечно прийнята париською публікою — дізнала широкого розголосу в французьких, російських и польських часописях. Французькі рецензенти любуються прегарним віршом П. Дерулєда, звісного вже з войовничих пісень с часів французько-прусської війни, — живою акцією драми, щирим, взнеслим патріотизмом, який пробивається в цілій драмі, и новою введених осіб, нового краю, мало знаного ще французам українського народу. Богата вистава, дуже гарні декорації и свіжість нововідкритого світу — все те причинилося до надзвичайного поводження сєї драми на париській сцені. Доля Русі-України за часів

Хмельницького, її важка та цілим народом підійнята боротьба, щоб виволитись с під кормиги королівської Речі-посполитої, побіда Хмельницького над Поляками и висвободжене України с під Польщі — се в очах Французів будуча доля Альзаци і Лотарингії прибрана в українські шати, перенесена у давні часи на українську землю. Патріотизм Деруєдових козаків и українського народу — се патріотизм загарбаних чужою силою Французів; — побіда України — се побіда відіраного и пригнетеного французького краю над Німцями. Отся аналогія дуже багато причинилась до запалу, з яким повитали парижане світ український на французській сцені. Годі вимагати від французького писателя знаня історії України, історичної правди нашої. И се вже велике знаомство української історії у французького писателя, коли боротьба нашого народу явилась ёму на стілько величною и героичною, що того героїзму и величчя, того патріотизму українського, завзята козацького неповстидалибся и самі Французи в ХІХ. століттю борючись за волю своєї Альзаци і Лотарингії. Ось чому цікаво для нас познакомитись з грятю сеї драми, хоч поки що знаємо її досі тільки с самих рецензій.

Перва дія відбувається на дворі польського короля Владислава ІV., котрий через свою жорстокість и утиск довів козаків до звістного повстаня. Що до правди історичної належить ся дія ще до найлучших в цілій драмі; польський двір, горді польські магнати и їх відносини до нерішучого, малодушного короля представлені як не мож лучше. Из згляду на будучу війну с Швецією, Владислав хоче яким небудь способом утихомирити домашні незгоди и задля того рішається простити козакам усе и дати які можна льготи, коли тільки вони зложать зброю и покоряться. Та він дуже недовіряє своїм найблишшим вельможам, и не може відважитись шіслати котрого з них на Україну с тим порученем. Для того вибирає для тої цілі Фроля Герася, гетьмана України (автор представляє під тим іменем Богдана Хмельницького), котрий разом з дочкою, гарною Миклою и її судженням Дмитром Стенькою, находиться в неволі при польському дворі. Фроль Герась думаючи, що ёго вітчизна (Україна) ще не готова до повстаня, підіймається порученя, хоч ёму грозить обава статись зрадником в очах своїх земляків. Він відвіжджає на Запороже, а недовірчивий король задержує ёго доньку, яко поруку...

Тим часом Стеньці удалось утічи и козаки однодушно вибрали ёго своїм гетьманом на місце попередного. Коли являється Фроль и предкладає в имени короля спокій — всі козаки приймають ёго войовничим окликом и відкидають навіть гадку о якій небудь згоді с Поляками. В тім пригадує собі Стенька Миклу; довідавшись, що вона лишилась в руках короля, покидає несподівано своїх вірних козаків и утікає до милої, щоб снасти її, або вмерти враз з нею. Козаки лишаються без гетьмана. Фроль зрікається ролі порученої ёму королем и віддається в услуги козакам. Ёго вибирають однодушно гетьманом. А Стенька дістався тимчасом на двір короля. Він бачиться з Миклою и хоче її викрасти. Микла відказується с початку від того, але в кінці годиться — та тут являється „козака мати“ Маруся, котру народ уважає за свою пророчицю. Вона виказує залюбленим, що побіг Микли буде згубний

для вітчизни, позаяк він вітворює королеви очі на приготування, котрі діють ся на Україні. Залюблений Стенька не може спершу рішитись. Але слова „козачої матери“ пробудили вже завмерлий патріотизм в грудях любові; вона рішається жертвувати себе и відсилає свого сокола у рідну Україну.

Сцена сеся дуже ефектовна. Характер Микли нарисований відлично, а її слова, в котрих вона дякує батькови за того, що вибрав її на жертву за вітчизну, роблять велике вражене на публику, переняту горячим патріотизмом.

Від тої хвилі — дійство стається що раз більше а більше запутаним. Слідити за козацьким військом и за ёго повожденем в протягу двох послідніх дій драми, було би річею дуже томлячою; досить буде додати, що драма кінчиться побідою козаків, за котру Стенька и Микла пали жертвами; вони обоє пали від руки зрадника Роговяна, начальника військ королівських.

В хвилі смерті коханків надходить батько и падає на коліна перед трупом доньки. Зрадника Роговяна після прав Січі закопують живцем в землю. Заслопа кінцева спадає при патріотичнім гимні Марусі.

Як бачимо, автор хотів представити образ борби піднесеної з любови вітчизни волі и свободи и в тій цілі сягнув до історії 17 віку — до борби Козаччини с Польщею. Не глядить він в тій драмі за ефектами сценічними, за зручно веденими запутанинами, не дуже пильує історичній правди; бажає тільки розвинути як найобширнійше свої чуття, виляти цілу свою душу.

Сцени в обозі и на полі битви, суть найгарнійші и найефектовнійші.

— **Руський театр народній** під дирекцією п. *Теофілі Романович* пробуває від 23. лют. лютого в Перемишлі. Скріплений уділ всіх сил артистичних нашого товариства театрального причинється до відповідної репрезентації нашої сцени народній, а старий город Перемишль немало віджив и розворухався від часу побуту руського театру. Сподіємось, що наша публика щирим уділом причиниться до піддержання руської сцени народній в Перемишлі, а тим самим и до розвою жита між Русинами.

— **3 Гусятинського.** Остатніми часами підносили в „Правді“ ш. дописувателі з ріжних сторін жалі против невластивого поступованя школьних властей або поодиноких осіб, котрі входять в склад апарату кермуючого сиравами школьними. То ж и я рішився забрати голос в сій справі, думаю бо, що прилюдне виявлюване таких фактів конечно повинно б сировадити поправу цілої організації, а коли б се не наступило, то й в такім случаю голоси наші не позістануть „гласомъ вопіющаго въ пустыни“, а стануть ся в будучині матеріалом для якогось історика цивілізації в Галичині.

Поводуючись тими взглядами подаю до прилюдної відомості оден „Okólnik do wszystkich Rad szkolnych i Zarządów szkół ludowych“ Тернопільської Ради шк. окружної и позволю собі до ёго навязати деякі уваги.

L. 1867/O. R. S.

O k ó l n i k

do wszystkich miejscowych Rad szkolnych i Zarządów szkół lud.

Ze względu na powtarzające się nieustannie zażalenia, że przeważna większość miejscowych Rad szk. niedopełnia włożonych na nie ustawą obowiązków w sprawach dotyczących przymusu szkolnego, wskutek czego w wielu gminach frekwencya szkolna nie zwiększa się bynajmniej, poleca się miejscowej Radzie szk. i Zarządowi szkoły wskutek rozp. W. kr. Rady szk. z d. 10. maja 1876 do l. 1032 dodatkowo do tutejszego zarządzenia (okólnika) z d. 10. grudnia 1875 do l. 4459 ustępu V.:

1. Aby art. 42 i 44 ustawy szk. z r. 1873 l. 250 jak najściślej były wykonywane.

2. Aby do 3 dni nakładała na wykazanych przez Zarząd szkoły, opieszalnych rodziców ustawą przepisaną grzywnę, którą okoliczność ma P. T. przewodniczący miejscowej Rady szk. zaraz na posiedzeniu stwierdzić, Zarząd szkoły zaś wydająć pożądane skutki w ten sposób stwierdzony wynik zarządzenia okręgowej Radzie szk. do zatwierdzenia.

3. Zaraz przy(!) posiedzeniu miejscowej Rady szk. sporządzi miejco. Rada szk. wezwanie po Zwierzchności gminnej, aby nałożone kary do 3 dni ściągęła od opieszalnych rodziców i złożyła na ręce przewodniczącego.

4. Aby przymus szkolny z równą surowością zastosowywano do wszystkich dzieci w wieku szkolnym będących t. j. zapisanych bez różnicy płci i wyznania religijnego a gdzie zasądzenie opieszalnych rodziców na male grzywny nie wydająć pożądane skutki używała w myśl przepisów zawartych w art 43 lit. a, b i c ustawy szk. z 2. maja 1873 l. 250 stopniowania grzywien lub kary aresztu aż do wysokości w tym artykule ustawy dozwolonej. Za niewykonanie powyższych poleceń przez nauczycieli nakazała W. kr. Rada szk. powyższem rozporządzeniem bezzwłocznie przeprowadzać śledztwa dyscyplinarne, zaś przewodniczących miejscowych Rad szk. i opieszale zwierzchności gminne zniewolić grzywnami pieniężnymi do wykonania swych obowiązków.

Z c. k. Rady szk. okr.

W Tarnop. 3. Czerwca 1876.

Lachowski.

С повпше наведеного акту випадас вносити, що Рада окружна мала добрі интенції, яменно збільшити фреквенцію школьну, однак думаємо, що повпшним распорядженем не тільки не осягнула тої цілі (коли справді у неї була така ціль на думці), але противно викличе апатию між народом для просвіти, а повагу свою (если яку мала) у громад певно підконає. Припускаємо на хвилю, що народ наш неохотно горнеться до просвіти, неохотно посилає свої діти до школи и що с того поводу потреба для ёго принуки; але чи дасться с педагогичного становища усправедливити така принука, якої він дізнає від теперішних зверхностей, чи дасться усправедливити потреба умислого винайдєня урядового термину на ту ціль т. з. „прzymusu szkolnego“, о тім позволимo собі сильно сумніватися, а бодай о стілько о потреби такого примусу сумніваємося, о скілько він нині практикується — бо сміло сказати можемо, що він нині на порядку деннім в цілій своїй строгості.

Перенесімся на хвилю до школи народної. Там бачимо дітей різного виховання і провадження, а властиво позбавлених того ж. Що ж має тут почати бідний учитель, щоб удержати який-такій лад? Справді клопіт чималий, праця трудна. А що ж вже тут говорити про науку, если учитель хоче відповісти вимогам наукового плану і привести такій безкарній дитворі всілякі відомості приписані для народної школи! Справді трудність ще більша, праця великанська, котра вимагає посвящення апостольського. Якого ужити тут способу, щоб осягнути ціль? — Потреба передовсім карності, відповість на те кождий учитель. Певно, що так! И ми годимось на те, бо як нема карності в школі, там наука не видасть ожидаєних результатів при найкращім плані науковім. Але ж и се кождий признати схоче, що від учителя залежить впроваджене карності и що тільки тоді наука вкориниться в серцях молодіжи школьної, коли учитель не буде розуміти и запроваджувати карності ведля давніших поглядів, се б то за помочю різги и битя, а вводитиме її належито обдуманим педагогичним поступованем и тактом и дидактичною зручністю в научуваню. Коли ж учитель уживатиме різги, тоді певно дівтора буде сидіти тихо, але ёго слова не вникнуть в дитячі серця, а відібуться як горох від стіни, — наука не осягне ніякого результату.

Чи ж не зовсім аналогічно мається річ с ширенем просвіти між народом? Він, правда, нині ще не зовсім ясно розуміє конечну потребу просвіти, не має ще тої певної самовіжи, що, не посилаючи дітній до школи, позбавляе їх найкрасшого добра яким їх міг наділати. Певно отже, що потреба до того принуки. Але ж питаюсь, чи може наш мужик набрати охоти и прихильності до школи, коли він бачить, що ёго дитина 6 літ до школи ходить и ледви лихо читати, а ще лихше писати и рахувати навчилась? На те відріжуть автори „Okólnik“-а, що власне причина сёго лежить в неправильній фреквенції. Але ж в тім матимуть тільки по часті слушність; знаю бо учителів, що недавно повиходили, а зуміли дівтору так притягнути до себе, що діти ледви дещо перехомили на полудне и чим борше бігли до школи, щоб щось цікавого могли почути и родичі не могли їх спинити. То говорить за нами и показує, що добра школа, добрий учитель суть тими магнесами, котрі й неохочих притягають до себе. Думаємо одже, що власті школьні повинні б більше морально впливати на громади через священників и учителів; той вплив школи буде сильніший а повага власті школьної тим значнійша.

Яких же ж способів каже уживати повисше наведений „Okólnik“ для узисканя більшої фреквенції? Під 2) каже до 3 днів на недбалих родичів накладати гривну, а такий засуд має предклатати учитель раді окружній зараз до затвердження. — Роспоряджене се, само для себе не було б зле, але ж під 3) сказано, що председатель ради місц. має зараз на засіданю, на котрім постановлено засуд візвати віята до стягнення кари в 3 днях. Чи ж можливо, щоби рада окружна могла в протягу 3 днів довідатися о паложеню гривни на недбальця, застановитися над тим, чи затвердити ухвалу ради місц. чи ні и хонести о тім раді місцевій, нім віят виконае ухвалу ради місцевої? Хто знає, як багато шкіл належить до теперішних рад окружних, хто знає, як ради окр.

скоро залагоджують подані викази, той певно скаже, що застосоване того розпорядження впрост неможливе и нельогичне. Припускаємо, що можуть бути в раді окр. члени такі, що на своєму віку не вчилися логіки, але ж годі того о всіх сказати. А впрочім тут вистарчив би звичайний „хлопський розум“, що б пізнати недорічність такого розпорядження. Припустім н. пр. такий дуже можливий випадок: Рада шк. місцева засуджує недбалого Х. на гривну в Понеділок и ведає повисшого розпорядження учитель подає ві вторник ту ухвалу Раді шк. окружній до затвердження. Але ж на тім самім засіданю ради шк. місц. видав її предсідатель завізване до вїйта, щоб в трѣх днях стягнув гривну. Тимчасом нім инспектор, чи хто там в раді шк. окр., взяв до рук донесене учителя, вїйт в четвер стягнув уже гривну від того Х. и віддав предсідателеви ради шк. місц. В пятницу відбирає рада місц. відомість, що рада шк. окр. не потвердила ухвали. Що ж на той випадок з гривною? Правда, що можна її звернути укараною, але як він тепер буде поважати раду місцеву, яку повагу матиме вона у громади, котра побачила, що ся рада ш. місц. раз карає гривною, то знов сю гривну другого дня звертає! Чи є в сім яка логіка? Що досягнеться таким двоглядним поступованем? Що так дійсно практикується, об тім знають всі, що в тім житю школьнім-автономичнім беруть уділ. Але кождий зараз піднесе проти нас закид, що пересадилисьмо занадто енергию ради шк. окр. вмавляючи в ню, що в 4 дні по донесеню учителя вона відписала до ради шк. місц. Ми признаємося до того зараз и констатуємо факт, що такі викази учителів про недбалих родичів залягають по два-три місяці в раді ш. окр., нім їх надумаютъся виеспедіювати. — Розважмо ще инший не менше можливий, але до того ще тим фатальнійший випадок. Після устави школьної повинна рада місцева карати недбалих родичів гривною або арештом, а найнищою карою після тої ж устави єсть 50 кр. або день арешту. Припустім же випадок, що того Х. засудила рада ш. м. на день арешту, а рада окр. шк. не потверджує тої ухвали; але відомість з ради окр. дійшла до ради місц. за пізно, вїйт вже всадив того Х. до арешту, де він відсидів правильно свою кару. Що ж на той випадок зробити? Гривну можна було віддати, хоч з нараженем поваги ради місц. перед громадою, але що зробити с тим, коли Х. вже відсидів день арешту, а рада ш. окр. не потвердила. Як же ж тут повернути єму кару? Чи може за то вїйта, або предсідателя ради ш. місц. всадити до арешту, щоб відсиділи за невинно укараного Х. день арешту и тим способом зревванжувати ою несправедливістю?! Тут як на долоні лежить нельогичність и недорічність повисшого „Okólnik“-а. Для того ні на хвилю не хочемо припускати, що такий нельогичний „Okólnik“ єсть ділом цілої ради шк. окр. Тернопільскої, але капевно походить з голови одної, котра певно не застановилась над тим розпорядженем. Тим бо розпорядженем наражуєса предсідатель рад місц. (переважно священників) на компромітацію. Мусимо отже домагатись від п. инспектора округа Тернопільского, щоб застановився над тим розпорядженем и подав єго під осуд пленарної ради окружної и надіємось, що рада ш. окр. усуне таку недорічність.

Під 4. настає рада шк. окр. на строге виконане „przymusu szkolnego“ и відкликуються, що за невиконане тих распоряджень Рада ш. кр. наказыє витокувати слідства дисциплінарні проти учителям! Всё операется о сёго нещасливого учителя! Хіба ж рада окр. не знає об тім, що учитель вйде зараз в колізію з двором, як тільки стане наставати на строге виконане „przymusu szkolnego“. Прещі ж се річ загально звісна, що двір потребує на весну и в осені погоничів, в осені помічників до вибрання бараболъ и т. п. робіт и хіба ж не наразиться дворови учитель, котрий безвзглядно поступатиме з громадою и двором? Обиватель донесе о сій ревності учителя зараз старості, а вже ж сей не стане в обороні учителя, хоч повинен би се зробити яко председатель ради шк. окр. Справедливо також підносив оден с ш. дописувателів в „Правді“, що й инспектор наказує учителям згідно жити з двором. Як же ж дасться удержати та згода, коли обивателеви власне шкідлива буде регулярна фреквенція школьна, а коли так річ мається, як же ж можна за малу фреквенцію винити самого учителя и загрожувати ёму слідством дисциплінарним? Над тим повинен був застановитись председатель, а тим більше инспектор окружний, знаючи ті обставини и свое власне поступоване в таких справах, хіба що ім ходило тільки о видане такого распорядження, щоб тим заявити свою ревність около „oświaty ludu“ перед радою краювою? Най же ж перше звернуть увагу свою на двір, бо той єсть в значній дуже часті тамою значної фреквенції, а тоді інші перешкоди дадуться легко усунути. Припускаємо, що в громадах суть и такі люде, котрих треба змушувати карами до посиланя дітей до школи, але й в таких разях карі най будуть послідною конечністю, *malum necessarium* и най мають на цілі обуджуванє почутя честі и амбиції. Вже й на се звертав один ш. дописувател „Правди“ увагу, що тепер учителя на селі уживають до спаралізованя впливу священника. Коли школа народия має осягнути свою високу ціль, то школа повинна як найтісніше бути звязана з моралею — — — — —. Учитель доброю наукою и педагогичним поступованем, а священник своєю моральною повагою зможуть вплинути на громаду, так що не потреба буде неустанного накладаня кар за недбальство в посиланю дітний до школи. Правда, що остатніми часами деякі священники знеохочені поступованем рад шкільних відтягнулися зовсім від школи, чога ніяк похвалити не можемо. Але з другої сторони чулиьмо, що учителі деякі зовсім игнорують священників и в тім очевидно уповають на ради шкільні. Здавалобся отже, що рада шкільна мимо клерикального духа, який посеред неї віє, перенялася у відношеню до руського духовенства бисмарківської идеєю *Kulturkampf*-у и рада б розірвати зовсім звяз між школою а моральністю. Тим способом наразує так школу як и церкву на зневагу, а коли обі институції не будуть веспиратися обопільно, на тоді школа не видасть овочів мимо найстрогіиших „okólników“ о „przymusie szkolnym“, а вплив церкви позістане односторонний, через що очевидно росширене просвіти правдивої буде спинене. Коли отже радам шк. дійсно ходить о щире росширене просвіти, коли школа має бути огнищем праведного світла, а не ареною політичних махинацій, на тоді дотеперішне поступованє рад шк. мусить конечню змінитись, а пропасть провалена між

школою а церквою мусить бути знесена. Наконєць ще з автономичного становища мусимо виступити против подібним околник-ам, бо на що ж тоді рад шк. місцевих, коли вони мають бути тільки німими машинами ради окружної и volens-volens поступати після октроєваних їм роспоряджень и ухвал ради окружної. Правда, що є таких рад шк. місцевих багато, що не піймають свого становища и що треба їм пригадувати їх повинності, але ж чи ж є того впливає, щоби ради місцеві позбавити всякої компетенції радити о своїх „місцевих“ потребах шкільних и залагоджувати їх з увзглядненем обставин місцевих? И є тої точки показується невластивість в поступованю ради шк. окружної.

Одні є членів ради шк. місцевої.

— На **фонд допомоги для бідних учеників руської гимназії** в Львові прислали на руки редакції „Правди“: В. П. Евгений Желєхівський проф. гим. в Станіславі — 2 зр. а. в. — В. П. Теодор Пшик начальник громади Косова (від Вучача) — 1 зр. а. в. — його ж девятилітня дочка Маруся частку з отриманої нагороди шкільної — 50 кр. а. в. — разом 3 зр. а. в.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 27. Лютого 1877.

Справа угодова між *Австрією и Угорщиною*, а именно справа банкова поступила досить значно наперед. Министерства австрійське и угорське згодилися в спорних точках що до дотації банку пештенського и його філій на те, що ся дотація має бути піднесена (з 48 мил.) на 50 миллионів; а що до екляду генеральної ради станула така угода: губернатора тоїж ради именує цісар; оба ряди (австрійський и угорський) именують по одному вицегубернатору; обі дирекції банкові, віденська и пештенська, висилають по 2 членів; наконєць акціонери вибирають на загальних зборах 8 членів, одже абсолютну більшість цілої ради. На тую умову не згоджується однакож національний банк, котрий жадає, щоби вицегубернаторів оба ряди мали право тільки потверджати а не пменувати. Партія вірноконституційних мала 21. Лютого конференцію, на котрій (122 голосами против 63) ухвалено на внесок Гербста заявити рядови, що партія, застерігаючи собі вільне вотум що до поодиноких постанов статута банкового а именно що до способу именованя вицегубернаторів, впрочім предложеній рядом склад генеральної ради вважає можливим до прийнятя.

Рада державна відбула від 14. до 26. с. м. 4 засіданя. На засіданю з дня 14-ого дебатовано над офіціальним уділом Австрії в весвітній виставі париській. Ряд жадав на сю ціль 700.000 зр., але в комісії бюджетовій більшість освідчилася за відмовленем сеї суми, мотивуючи се освідчене вселякими позорами економичної натурї, хотя головний повід у них був очевидно політичний, именно що цісарство німецьке відказало уділу в сій виставі. Комната послів приняла (більшоютою голосів 175 против 37) внесок меншості комісії, щоби призначити на

тую виставу 600.000 зр. — На засіданню з 16. с. м. відкинено проєкт министерства сполучити желізницю Dux-Bodenbach з желізницею Aus-sig-Teplitz. Министерество внесло було сей проєкт яко частину своїх проєктів желізничих, після котрих загадало недомагаючи желізниці сці-ляти, — набувати їх на власність держави, то сполучаючи з иншими рентуючимися желізницями. Однакo комната послів, як вже и минув-шого року з деякими такими проєктами зробила, відкинула и сям разом (103 голосами против 101) проєкт министерства, головни с того по-воду, що вважала той проєкт опираючимся на засаді: помагати пооди-ноким с шкодою загалу. — На засіданню з 20. с. м. раджено над вне-ском ряду о кредитах на викінчене будованя ерарияльних желізниць; внесок прийнято. — На засіданню з 23. с. м. дебатовано над двома шкільними справами. Австрійські книгарі подали були петицію, щоби дозволена була конкуренція приватних накладців с ц. к. накладом учебників для шкіл народніх. Комната панів прийняла внесок комисії, прихильний тій петиції. Друга справа дотичила самого змісту учебни-ків и прийнято резолюцією, щоби такі учебники видані в ц. к. накладі шкільних книжок, котрі би супротивлялися принципам конституційної, національної або політичної рівноправності, були знесені. Поляки вва-жали той внесок яко вимірений головни проти галицької Ради шкіль-ної, тим більше що він вийшов найперше від неприязного Полякам посла Газе, котрий польським учебникам закидав, що в них є за багато польського а за мало австрійського патріотизму. П. Черкавський ви-ступав остро проти внеску, а за внеском промовляв між иншими и о. Наумович. Віденські газети згадують о сій бесіді лиш стілько, що „о. Наумович боронив руської мови супротив польського гнету“. Ми поговоримо о ній — если на се заслугує — більше, як будемо мати цілий текст її.

Комната панів радила дия 19. и 20. с. м. над повелею до закона о супружествах, котру ще перед роком ухвалила комната послів. Біль-шість комисії підкроїла тую новелю, меншість приступила до ухвали комнати послів. Росходилося именно о те, щоби черці виступаючі з мо-настиря могли женитися и щоби дозволені були супружества між жи-дами и християнами. Комната панів, котра досі в справах конфесій-них в загалі приймала постанови комнати посольської, злякалась тепер свого либерализма, дарма що бурмиєстр віденський вимовними датами промовляв за внеском меншості. Наконєць прийнято внесок кн. Ліхген-штайна перейти над цілою справою до порядку дневного, умотивований жадаєм, щоби ряд вніє загалний проєкт о супружествах.

Чи буде *війна між Россією и Турцією*, чи ні? Сям питанєм найбільше займається журналистика цілої Европи, та ніхто не знає дати певного одвіту. Обі держави збroyться неустанно, и щодень при-ходять о тім зброєню нові вісті. Між тим Россія чекає відповіді дер-жав на ноту кн. Горчакова, в котрій поставлене питанє, що гадають европ. держави дальше робити, коли Турція їх жаданя поставлені на конференції царгородській відкинула. Ні одна держава ще не дала відповіді, бо не знають, що відповісти; дехто и вважає се мовчанє доказом великої мудрості політичної. В Царгороді тим часом шораз більший хаос. Не тілько що становиско теперішнєго великого везира

Едгема баші є дуже непевне, але так само и трон султана Абдуль Гаміда, бо після новіших вістей султан підлягає тій самій хоробі, що єго попередник Мурад, и сходить з розуму. Наслідником султана мав би бути молодий брат єго Решад Ефенди (ур. 1844); об сім одні кажуть, що він дуже здоровий и сильний душою и тілом, але ж так само говорено передше и о Мураді а особливо о Абдуль-Гаміді, другі ж говорять, що и Мегмед Решад зледащільний и недолугий, як всі члени султанської родни. Задля того й думаютъ деякі газети, що Россія не дуже спішиться з війною, бо від упадку Мидгата баші Турція с кожним днем сама більше ослабляється.

Переговори межі *Турцією и Сербією* мають вже бути скінчені; спокій уає заключитися на підставі status quo перед війною, а гаранції спокійного захованя має дати князь Мілян письменно. С *Чорногорою* переговори ще не дуже далеко зайшли, бо Чорногора має досить багато жадати, більше навіть ніж конференція предкладала. Між тим перемире кінчиться з 28. Лютим; однако хотія до того часу ще спокій не може бути заключений, то війська обох сторін будуть мати приказ не опускати своїх становщ и держатися відпорно.

Послідні відомости.

Царгород 28. Лютого. Мир с Сербією заключений на таких підставах: Зістається status quo ante bellum, Турція надає повну амністію и зьобовязується опустити заняті своїми військами часті Сербії в протягу 12 днів. Сербія подає Турції ноту, в котрій зьобовязується нових кріпостей не ставляти, побіч сербської хоругви вивісити турецьку, надати рівноправність Жидам и Вірменам и не допускати формованя збройних дружин.

Білгород 28. Лютого. Скупщина, зібравшись нині, прийняла уложені між сербськими делегатами и турецьким министерством услівя миру.

**Рівночасно с сим 4-ом россилаємо цілорочним пре-
номерантам „Правди“ премію за рік 1877 Руська Хата.
Реклямації будуть узгляднені тільки до 14 день.**

**На жаданя одержані з ріжних сторін освідчаємо, що
хто зложить до кінця лат. Марця с. р. цілорочну предплату
на „Правду“ в квоті 6 зр. а. в. — одержить яко премію
альманах: Руська Хата.**

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Івана Шевченка. — Під зарядом Фр. Сорокивського.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
министрация
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифу.

ДИКІ ДУМИ.

Думав

Гуцул-Невір.

(Дальшс.)

ГУЦУЛ-КОБЗАР.

Чо задумавсь, мій легію? — Нині ж предсе день не Марків⁵⁴⁾?
Та ні Роз-игри⁵⁵⁾ сьогодні, щоб гуляли де Маявки⁵⁶⁾?
Радо — хлопче! — твій татарин⁵⁷⁾ вже осідланий — готовий! —
Кріє та в ліс! — а так до дівки! — а на рано тут здоровий!

Не, мій батьку! не — мій сизий! — най вже братчик є креса бринька
Та татарином гуляє... ти ж подай ми кобзу⁵⁸⁾ є клипка!..
Бо в грудех ми зашуміло... наче орли в крила дзвоня —
Сли у сонце загадають!.. сли в заліжку є хмаров гоня!..

Де ви, хлопці? — До лікарій! — по воскарку⁵⁹⁾! — за примівок⁶⁰⁾! —
Чи ти в папороть⁶¹⁾ не вбрив лиш, блудя лісом є тов сопівков?!..

⁵⁴⁾ Марків день: 25. Цвітня, котрому гуцули особлившу силу приписують.

⁵⁵⁾ Роз-игри: Четвер по зелених святках, в котрий то день нечисті духи гуляють.

⁵⁶⁾ Маявки: мітичні дівчата, котрі на розигри по лісах и дугах гуляють.

⁵⁷⁾ Татарин: кінь. Гуцульські коні мають бути татарського сою.

⁵⁸⁾ Кобза: музикальний інструмент.

⁵⁹⁾ Воскарка: що воском ворожить.

⁶⁰⁾ Примівка: внахорські речі, слова, вірші.

⁶¹⁾ Папороть: Farrenkraut.

Або тяр⁶²⁾ під княж-ялицев⁶³⁾ тов проклятов ти не спавесь?!..
Сину — сину нещасливий!.. на ахтевні⁶⁴⁾ дні пропавесь!..

Так, мій бадечку! пропав я!.. хоть з ручниці та у груди!..
Не допоможуть ні лікарі — та ні Бог вже, та ні люде!..
Де ні рушусь — ні обернусь — все чолом ми! все ся клонить!
Ніби цар то я в соболях, або косар у короні!..

И усе — ох батьку милий — все до мене промовляє!..
Сонечко міні про Бога та про людей вповідає!..
Місяць знов про ту вечірну, що му світить а не гріє!..
А казок він... батьку-світе!.. ох казок же тих він вміє!..

А ті гори, батьку, наші... ох ті чорні наші гори!..
И про скелі, и про жемчуг, и про Дунай, и про море!..
И на папери се не спишеш, ні письменні се не чули,
Оттаке вни вповідають!.. мало кидри аж не рули⁶⁵⁾!..

А той Черемош⁶⁶⁾ — о, батьку!.. и про плай той красноільський⁶⁷⁾...
И про камінь у Біскові⁶⁸⁾, и про гордий той Сокілський⁶⁹⁾...
И про Німчич⁷⁰⁾ той кровавий... все! усе він, батьку, знає!..
И де місяць вечерничить, и де сонце спать лягає!..

А ті кидри чорногірські... ох великий мій ти Боже!..
И про Зрадзіль — и про Ключзіль⁷¹⁾, про Горницвіт⁷²⁾ и про рожі!..
И як вни се, батьку, плачуть!.. и про те шовкове клубя⁷³⁾ —
Що княгиню в рай водило!.. Ох... отті ж мене аж губя!..

И плаї ті чорні — батьку.. все лиш кров та поединки!..
Все лиш бучі⁷⁴⁾!.. але то я?! — Дай — подай ми кобзу с клинка —

⁶²⁾ Тяр: гуцульський вираз, котрого годі обьянити. Німець би сказав: Oder hast du vielleicht gar geschlafen.

⁶³⁾ Княж-ялиця: у кождім лісі має бути одно святе дерево, котре не можна рубати. У Тиролів, Швайцарів, є також „Gebannte Wälder, Bäume“.

⁶⁴⁾ На ахтевні дні: на віки.

⁶⁵⁾ Русти: brüllen, голосно плакати.

⁶⁶⁾ Черемош: головна ріка у гуцульскім околі.

⁶⁷⁾ Красноіля: гуцульське село в Галичині.

⁶⁸⁾ Бісків: велика скала в Устю-Путилові

⁶⁹⁾ Сокілський: велика скала над Черемошем, недалеко Кутів.

⁷⁰⁾ Німчич: гора межі Ростоками а Вижицєв.

⁷¹⁾ Ключзіль: die fabelhafte Springwurzol.

⁷²⁾ Горницвіт: die Adonisrose.

⁷³⁾ Шовкове клубя: грає велику роль у усіх гуцульських казках. Ariadnefaden.

⁷⁴⁾ Буча: баталія.

Най ти, батьку, заспіваю, бо словами сего годі!..
Ріки, батьку, йдуть у море... а гори⁷⁵⁾... нема їм ходу!..

ДО МАЙМУРОВОГО АНГЕЛА.

Ти що се моргаєш на мене,
Крилатий, маймурний легію? —
Чи знов по давньому співать? —
То злізь, та кобзу мою зладь
На давний стрій! як то бувало,
Коли небесні научали
Мене на кобзі ще!.. Матбути
Ви всі покаменіли? — Хай!..
Душа — як кажуть — рада б в рай —
Та терном заросли вже пути!..
Чи хто їх, друже, прорубає?..
Маймур мовчить — та кожде знає!..

Б І С К І В.

Що знов, Марку? що знов, сизий? —
Яке нове горе?..
Ох ненечко... чорний скрипник
На Біскові д' горі!..
Ти ж не видиш?.. Місяць світить..
Аж ся росипає!..
А та скеля, та бісківська,
У хмарах гуляє!..
А ще краще від місяця
На віршечку світить
Чорний скрипник у жемчугі
Та у оксамітах...
Та на гуслех виграває..
Аж скеля ся коле!..
А там низом по під скелю —
Далеко у долі —
Йде прочанин у Сочаву⁷⁶⁾..
Став — слухає хвилю..
Та неначе окаянний
Подерся на скелю!

А там лиш зареготало..
Де ж дівсь нещасний прочанин? —

⁷⁵⁾ Гори: назад, stromaufwärts.

⁷⁶⁾ Сочава: Місто на Буковині, давно столиця.

Не видиш? — в стромині⁷⁷⁾ ген-ген⁷⁸⁾...
 Аж красков⁷⁹⁾ вмились гострі скали —
 Неначе багор-кармазин!..
 А д' горі грало все та грало...

Л І П Ш Е!

СОКІЛСЬКИЙ.

Та гов⁸⁰⁾ ти! — відки се, Василю? —
 С пропою⁸¹⁾, братчнки, иду! —
 И-гу!.. а то й пропій вам нили!..
 Та чули мою ви біду?! — —

Ніч ясна вам як око в кара⁸²⁾...
 А люта... аж тріщить вам лід!..
 А д' горі на Сокілськім... фара⁸³⁾!!! —
 Не видиш — як він там стоїть

На скелі на саміськім скруті⁸⁴⁾ —
 Той біломаймурний легінь?..
 И сам як з маймуру він кутий...
 И з маймуру на нїм одінь⁸⁵⁾!..

И слуги маймурні тримає
 У маймурових він руках!..
 И грає він на них... а грає...
 Що сум збірає тя та жак!..

А вадь⁸⁶⁾ оскомина⁸⁷⁾ вам чути,
 Якої пісні він се пів? —
 Розкажу вам... та ча⁸⁸⁾ ми бути —
 Бо я вже голови⁸⁹⁾ загрів...

⁷⁷⁾ Стромина: steile Rutschwand.

⁷⁸⁾ Ген — ген: там далеко.

⁷⁹⁾ Краска: свіжа кров.

⁸⁰⁾ Гов: стій!

⁸¹⁾ Пропій: другий день по слябі, коли молоду, уже завиту, дарують.

⁸²⁾ Кар: карась, риба.

⁸³⁾ Фара: стережись, вступиися з дороги.

⁸⁴⁾ Скрут: Unzugängliche Felsenspitze.

⁸⁵⁾ Одінь: Убранє.

⁸⁶⁾ Вадь: відь, а вжеж, мабуть...

⁸⁷⁾ Оскомина: Німець каже: lange Zähne bekommen:

⁸⁸⁾ Ча: тихо! мовчіть!

⁸⁹⁾ Голови загріти: підпитися.

То ж уха⁹⁰⁾ — хлопці!!! — Там десь в раю...
 Хто був там, хлопці? — де той рай? —
 Бо я — ей Богу — що не знаю!..
 Мабуть десь в горах? — Та нехай —

Досить на тім — що в тому раю
 Боги два бесіду ведуть —
 А я їх трохи чи й не знаю? —
 Одно Прабогом се звуть —

Бо дощ пуска на сінокошу...
 А білий-білий... що твій сир!..
 А другий му за міхоношу...
 Сокирника⁹¹⁾ якогось снн.

И тільки став питать Старого...
 Аж тут вбігає вам легінь...
 Тай геп старому Богу в ноги!..
 А сам блідий як с крейди тінь!..

Котрий з вас двох тут Господь зветься?—
 Тай чорт... хай буде хто небудь...
 А в міні серце шкамом⁹²⁾ рветься!..
 Ёй Богу жили ся аж рвуть...

Бо я любив отсе Марічку!..
 А дівка ж то собі й козир⁹³⁾!..
 Як полонинська⁹⁴⁾ та чічка⁹⁵⁾ —
 Що літі⁹⁶⁾ зацвите за гир⁹⁷⁾

Така то дівка вам! — Та гляба⁹⁸⁾...
 Бо тільки стались ми й любить...
 Аж тут и гульк суха та баба —
 Що мир косов як швару тнеть!..

Тогди и згадуї лиш — як звали...
 Аж тут загурдузала⁹⁹⁾ мнов!..

⁹⁰⁾ Уха! — слухайте добре!

⁹¹⁾ Сокирник: Zimmermann.

⁹²⁾ Шкам: Найтонша вовна.

⁹³⁾ Козир: що кожи пасе, дуже відважний.

⁹⁴⁾ Полонина: die Alm, де вівці випасають.

⁹⁵⁾ Чічка: квітка.

⁹⁶⁾ Літі: замість: в літі.

⁹⁷⁾ Гир: на велику славу, на диво.

⁹⁸⁾ Гляба: годі.

⁹⁹⁾ Загурдузати: кимось, чимось тріпнути.

Пустіть — бо рай вам ще запалю!..
Пустіть мя до Марічки знов —

Бо вна россадеться від руму¹⁰⁰)!..
Пускаєте? — бо палю світ!!! —
Россадесь — я казав? — з розума
Ще зійде! — Се не жарт!.. пустіть!..

У неї ж, хлопче, днесь весіля?! —
Бовкнув Старий. — А щоб ти здох!..
Чи ти отсе лиш не с похмілля?! —
Та шкода тільки — щось ми Бог —

А я б ти зараз тут промовив¹⁰¹)!..
Весіля — в неї?! — йди ти спать!..
Пускаєш? — не? — бо варє¹⁰²) Богу! —
На відмах¹⁰³) мемо ся рубать!!! —

То руш же! заберайсь ми — друку¹⁰⁴)!
Старий як с креса се тарах!..
Але у рай ми вже ні куку¹⁰⁵)!!! —
Чи чувесь? — в рай ми ані пах¹⁰⁶)!!! —

Такої — братчики ви мої —
Легінь сокілський се опівав!..
Я ж від Марічки йду с пропоєю...
А в повницю червінца дав!..

Д О Р О Ж І.

Зацвила — світ увеселила!..
Про віщож ти — питаю я —
Ох Боже!.. рожо ти моя —
Лиш свій світочок терном вкрила?..
О.. красна моя ти та мила..
Я знаю — чо!.. Та що й казати!..

¹⁰⁰) Рум: великий лемент, плач; румати.

¹⁰¹) Промовити: когось вибити.

¹⁰²) Варє: сі Богу. — Варє? — чи можу тобі вірити?

¹⁰³) На відмах рубатись: duelligen.

¹⁰⁴) Друк: Taugenichts.

¹⁰⁵) Ні куку!: абиь міні ані заглянув!

¹⁰⁶) Ані пах: аби тебе ані чути не було!

Такий вже в сему світі лад —
Щоб кожда рожа в терню цвила —
Та с терна світ сей веселила!..

(Дальше буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т .

(Врїзок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Сонце заходило. Крізь високі вікна просфорного сальону падали послідні проміня, мов золотом россипались по стелі, румянцем обливали чипурне лице „аморка“, що з натягненим луком чатував біля дверей, золотою стругою розливались по блискучім цюмості и рожевим світлом відбивались по ясных стїнах, та гарних меблях навколо росставлених. Вікна палали огнем сонячного жару, а рожеве світло било в цілім сальоні. У тім рожевим світлі стояла панна Емілія перед великим зеркалом прищиплюючи квітки в буйне волосе. Дрібні руки світились до сонця як з алябастру точені, блискіт ясных очей не погасав навіть перед сонячним світлом, а лице румянілось живїше від живої рожі, припнятої серед ясного волося. Емілія пильно вдивлялася в зеркало, повертала головою то в сю то в ту сторону, приближалась до зеркала, то знов відступала и шевелїла шовковою сукнею, що мов дуга мїнилась всілякими барвами до сонця.

„Ще тільки брови, щоб більше були виразисті“, шептала сама до себе. „О коли нині ёго не поконаю, то хїба вже ніколи“. И пишно перейшлася по просторім пустім ще сальоні.

„И що міні до голови так заліз сей парафіянин! Не вже ж мав би бути такий твердий, такий невдячний и нечулий? Ні не пожалую сеї здобичі!.. Ніхто, ніхто най не устоїться перед моєю силою“. Ще раз глянула до зеркала, мов ще раз провіряла всю силу своєї краси, сіла на фотелі и задумалась.

„А може він тільки такий песмілий; може боїться вивісти свої чутя, взнести сміло свої очі? Селяк, небувалець, необізнаний з нашою отвертостю... Ёго голос нераз так дрожав, коли ви говорили про любов, так несміливо подавав міні руку, наче б

боявся мене, як уникає и згадки про щирю любов... О він ще дуже наївний... Але таки и дуже милий. Він умів би любити, щиро любити — до загину. В ёго грудех, здається, палає цілий вулкан чутя, — ще тільки приспаний не видобувається на верха. Ёго любов повіяла б таким палким огнем, який тільки може зайнятись в людській груді, таким теплом, яке віє на пролітку с цвітучого, погідного полудня. Він обняв би свою милу всіми своїми думками як цвітами, для неї тільки жив би, її тільки служив... Як розкішно було б так жити, як гордо можна би величатись своїм щастєм перед заздрісним світом. Я була б панією сёго світу...“

Емілія любила своїми думками, наче в солодкому сні прижмурила свої очі и на пів сонно маячила про своє щасте. Її так бажалося тої побіди, щастя та панованя; а все те здавалося їй тепер блиським, так легко можливим, досягливим, тільки б простягнути руку, виповісти слово, змогти свої чари и побіда готова. Вечірні сумерки дуже пригужувались до тої маячливості и наповняли їй солодкими думками уроїного щастя.

„А як він останеться твердим? як він мене не любить и любити не хоче?“ мов блискавкою засвітили сі думки в її голові, мов громом збудили її з любого сну. Обудилась уражена дума, закипіла молода кров, огнем пробігла по жилах, поломінем запалала в очах. Схопилась Емілія на рівні ноги як жилом уколена и побігла знов до зеркала спитати правди своєї уваги. И зеркало відбило їй маячливу постать, її головку в кучері учесану, квітками уквітчану, її білу, лебедеву шию, її румяне лице, її розжарені очі. Довго вдивлялась вона в свій образ, наче б важила свою красу и силу своїх чарів.

„Ні не може сёго бути! Мушу ёго поконати“, и запевнена своєї побіди сіла до фортепяну, щоб втихомирити свою жажду побіди и свою нетерпеливість.

Проминуло скілька годин, а тихі покої рясним світлом світились, житєм наповнялись и гомоніли веселою розмовою зібраних гостей. Сміхи и зітхання, веселе щебетанє панночок и храпливий голос старих, дзвелькіт шклянок и уривані топи фортепяну — все те мішалось с собою и дивним гомоном наповняло просторі покої.

Веселою, дуже привітною, щебетливою була сёгодні панна Емілія, як ще може ніколи. Серед своїх подруг-панянок визначалась вона своєю красою, своїм строєм, а ввічливістю своєю притягала всіх молодців. Роїлась коло неї молодіж, як пчоли граються біля медової цвіточкп. Та се була її не першина, та й не

с того тільки ринула її радість. Навикла вона вже до таких поклонів. Але чого радувалась, чим пишалася в своїй душі — то побідою над Степаном. Поникла Степанова холодність мов лед ростаяв від теплого вітру.

Емілія доказала свого дива. Степан з необачка раз враз слівив її своїми очима. И ёго заманила її краса. А вона була сёгодні для него такою привітною и щирою, так любо гляділа своїми блискучими, слёзавими очима, що ёго погляд мішався, слова завмірали на устах, а в грудях мов огнем займалося. Охоча музика распалювала ще більше молодечу голову Степана. Він сам не знав що з ним діялося и що тягнуло ёго до тої тільки разів виданої и холодно оминаної дівчини. Якоюсь задумою повіяло на ёго душу, в голові вертілись мов у танці всілякі думки маячливі. Він перейшов до другої світлиці и в кутку сів, щоб відпочити від тої романтичної духоти, яка спала сёгодні на ёго серце. Та думки ёго невтихомирювались. Весела музика и шум танцюючих пар недавали ёму зібрати своїх гадок.

Емілія скоро запримітила неприсутність Степана. Вона не зводила з ёго очей. Сёгодні наважилася на свою здобич и ні хвилі не хотіла випустити її с свого дозору.

„А! ви на самоті. Ви, мабуть, зле бавитесь?“ припала вона до Степана.

„Як же ж можна б тут зле бавитись, де ви хозяйнуєте. Я тільки хочу придивитись з далека, як другі бавляться вашим чаром.“

„Чи вас се так дуже тішить?“

„Більш над власну забаву.“

„Так вас не бавить те, що других?“

„Небезпечно літати метеликом коло світла.“

„Боїтесь крила обсмажити, чи метеликом бути?“

„И одно и друге для мене небезпечно, а найбільш біля палкого огню.“

„А може ви помиляєтесь. Може се світло не огонь, а тільки проміння сонця, що огнем здаються на слёзавих цвітах.“

„Чи й цвіти мають слёзи?“

„Міні так здається. Як сонце зайде, то цвіти рососою плачуть за сонцем, аж поки сощє знов не осушить їх сліз.“

„Се дуже поетичні слёзи, але не щирі. Не йдуть вони с цвітів.“

„Але все ж таки допіро на цвітах стається роса слёзою. И тільки як ранішнє погіднє сонце облегчить цвітам їх тугу —

здіймають вони свої головки до гори. А ті метелики такі холодні, такі злосливі и на чужий жаль запопадливі, що люблять напуватися слёзами цвіточок.“ Сі послідні слова виповідала Емілія дуже жалісно и з великим притиском.

„Може вони хочуть тільки облегчити цвіточкам їх тугу? За те ж не годиться їх осуджувати. Се любов з милосердя.“

„Любов з милосердя!“ дзвінким голосом засміялась Емілія. „Любов з милосердя! Що се за любов така — и чи се любов, чи милостиня! Я не знаю, щоб можна кого любити з милосердя, и ніколи не хотіла б знати такої жебрачої любови.“

„А міні здається, що можна любити и з милосердя, хоч не все и не кожного. До милосердя треба ж мати серце, — серце добре и для других прихильне. Я не можу собі подумати милосердя без серця. А буває любов без серця?“

„Як се любов без серця?“

„Любов, що любить тільки для себе, для своєї примхи, для своєї догоди...“

„Та ж кождий любить для себе и тоді найбільше щастє, коли можна любити для себе, володіти цілим серцем, зайняти цілу душу и знати, що те серце и та душа тільки для мене бе и житим жие.“

„А що дістанеться в нагороду тому серцю и тій душі?“

„Повинні бути щасливі, що єсть для кого жити.“

„Се ще дуже певне щастє. Ось коли ми вже говорили про цвіти, то я беру з них приклад. Є такі цвіти, що так люблять метеликів для самих себе. Скоро попаде метелик на їх медовий цвіт, вони так обгортають їх своїми листочками, так притискають що й метеликови нікуди вирватись с солодкого обнятя, а приходиться сконати в тім медовім цвіті. И вже аж тоді знов роствергаються ті цвіти, як їх здобич віддала ім своє послідне жите. Се то ж любов для себе...“

„О ви дуже ущіпливі.“

„Я не хочу казати, щоб так все бувало. Я тільки даю приклад, який буває між невинними цвітами. Такі ж цвіти не ростуть у наших краю и їх можна би тільки штучно виховати.“

„И ви боїтесь таких цвітів?“

„Волю милостиню, ніж такі цвіти.“

„Ви мусите бути дуже милосердними“, ввічливо говорила Емілія, „хоч такі немилосердні для деяких цвітів“.

„Бо цвіти бояться милосердя.“

„Ні, не бояться, але мало їм милосердя. Треба їм сонця— сонця и блескоту погідного.“

Степан нічого не відповів и з неспокоєм глядів перед себе. Він чув як на нім спочиває палкий погляд Емілії, думки мугилися в ёго голові и він не знав, яку дати відповідь. Музика перервала клопотливу хвилю мовчання. Степан попросив Емілію у танець. Він чув, як билось серце в грудях Емілії, як її рука мов у лихорадці дрожала, а дух займався и вона мов с тривоги пригорталась до ёго грудей. И ёго серце билось голоснійше, якась дивна тривога переймала ёго мов морозом морозила, то горячкою розпалала, ёго руки дрожали и дрожачи пригортали гнучкий стап дівочий. Перед ним маячив світ мов у тумані сповитий, шум здіймався в ёго голові, розривав ёго думки и спокій ёго душі. Степан може перший раз в житю не міг зрозуміти, що з ним тепер сподіялося, від чого було ёму тепер так важко на душі, чого непокоїв ёго кожний погляд Емілії, кожде її слово.

„Чи ви хочете жити одним тільки милосердием?“ шептала Емілія.

„И того було б доволі для мене.“

„То ви дуже мало бажаєте для свого житя.“

„Як кому суджено. В одного пісня на устах через ціле житє, а другому тернина устеляє дорогу.“

„Чому ж ви говорите про себе так бесцвітно?“

„Бо я вибрав до житя борбу и працю, а та дорога устелена шкорше тернами, як цвітами.“

„Не треба кидати цвітів, а шукати тернини.“

„Хто хоче йти в перед своєю силою, не повинен страхатись тернів. И я їх не боюся, а коли не сподіюся цвітів, то для того, що рідко який цвіт може перетривати на тернистій дорозі.“

„Ви стаєтесь дуже сумним віщуном для себе.“

„Кожний чує свою долю.“

„Але може не все хоче її розуміти.“

Розмова знов увралася. Їх думки наче зближались то знов віддалялись від себе, а не могли ні з'єднатись ні розірватись с собою. Емілія знала тепер, що Степанові думки кружать навколо неї, як ще ніколи досі, та після сеї розмови ніяк не могла розібрати, чи певною останется її побіда. Обов чули, що їх погляди на житє не сходились с собою, а навіть серцям бажалось неоднакового житя. А все ж таки Степан приманював своєю сердечністю зле закриваною, своїм молодечим запалом до діла, своєю

відвагою боротись з важкою долею сего світа. Емілія чула, що в тих грудях криється зарево горячої любови и вона бажала розжарити ёго для себе. И Степан похилився під силою її погляду, мов западав у солодкий сон. Він не бачив її ще ніколи такою жалосливою, для себе такою сердечною и жичливою як сёгодні и її привітливість зъєднувала ёго серце.

Вернувши до дому довго він ще роздумував над загадочним образом Емілії, довго переберав в памяти її слова, а її розпаленіє лице не сходило ёму з очей и вже добре розсвітало було на дворі, як склеїлися ёго повіки до солодкого сну.

Дивний росстрій опанував Степана на другий день після сего памятного вечеру. Думки ёго розбігались мов весняні хмарки розмітувані продувом марцевого вітру, праця йшла тупо и він пересидів цілий ранок бесчинно в бюрі. Утомлений вернув він до своєї кімнати.

На столі лежала свіжо зірвана рожа, а на карточці паперу стояли прописані слова: „боязливому метеликови з милосердя зірваний цвіт... Е...“ Степан довго вдивлявся в ту карточку, як загадку відчитував прописані слова и, здається, шукав в них відповіді на загадку свого чутя. „Чи се хитрість — чи щирість?“ питав він сам себе. Ёму пригадувались вчорашні слова, ввічливий образ Емілії, її слёзаві очі, сердечність и отвертість, якої ще ніколи перед тим не добачав в неї. И ёму здавалось, що ті очі були праведним відблеском щирої душі, що в тім голосі пробивався тихий гомін сердечної любості, а те серце дрожало від невинної, святої любови. И в ёго серцю озивалась мов тихий гомін солоденького співу перша, молодеча любов.

„А як се тільки примана?“ питав знов Степан сам себе. И ёму приходила в память та незвичайна, пересадна ввічливість Емілії, її мов стріли вимірені погляди, як на солодкий упій обчисленіє слова. Счезала сердечність дівоча, опадав цвіт румяного лица, никла жалосливість слёзавих очей, погасав промінь невинної любови.

„Самоїдний цвіт“, шептав Степан до себе и рожа випадала з ёго руки, а серце стискалося мов замикалося перед зрадою першого чутя.

И знов відчитував прописані слова, а думки ёго перекидались від жалю до радості, від віри в обаву, від спокою в мутний розлад, и бурились як погода на провесні.

По такім роздорозі проблеску першої любови проходив Степан, коли випало ёму поїхати в гостину до о. Михайла, близького родича свого.

О. Михайло був ще чоловік середного віку, троха більш над сорока літ; та удівство прихилило ёго до старості. З роду веселий, забавний, як соловейко співочий, за веселощами запопадливий, — переми́нвся він після смерті своєї любої жінки мов переломився. Вдівство забило пісню на ёго устах, звялило свіжість ёго духа и зморщинами поорало ёго сумовите лице. Ольга єдина дочка, що осталась по небіжці, була ёго утіхою и єдиною відрадою, але й живим спомином невіджалуваної страти. Для неї тільки жив він житєм трудящого, запобігливого батька, в її щастю шукав забуття своєї важкої самоти в житю. И з нею то нераз виправлявся о. Михайло в гостину и тут відживала ще инколи ёго давна веселість и співочість, обновлялась ёго лихом пририта душа. О. Михайло був співака з заводу, а в Ольги був гарний голосочок, дзвінкий, як далекий дзвінок. Батько и молоденька дочка, де ні приїхали, разом співали пісень, своє сиріцтво розважали, а других забавляли. То ж не було других гостей над них мийіших, з більшою нетерпеливостю вижиданих, щирійше в гостині задержуваних.

Щиро-сердечно привитав о. Михайло нашого Степана.

„Як же то тяжко виманити вас міщуків на село!“ говорив о. Михайло обіймаючи Степана и по десять раз цілуючи. „Жду, не дїждуся тих городових пташків. И що то таки з нашого гнізда, а так навикне до того городянського життя! Мабуть дуже поганими мусять видаватись вам наші села, наші гори пусті та до проходів широкими стежками неприладжені, наше житє тихе, негамірне, щоденними новостями неумаїне.“

„Ей не судить же ж нас так дуже, а бодай мене не запишайте між городових пугачів. Я би як раз проміняв місто на село, та попавши раз до того неводу, годі з ёго й вирватись.“

„Та ще може як яка русалка причарувала“, жартобливо підхопив о. Михайло. „А ті городянські русалки то знають чарувати, не ма що й казати. Тільки що наші сільські правдивійші в своїх чарах. Ось гаразд, що ти, Степане, в наші сторики завітав, то й покажу тобі пані русалки. Саме через завтра в моїх сусід весіле, та ще й яке весіле! Моя Ольга аж горить з радощів. А тебе вижидає, як царя якого. Вже вивчилась цілого *Кобзаря* на пам'ять, щоб тільки заслужити собі хоч на оден танець с тобою.“

„Ні, ні, Степаночку“, весело перебила Ольга, „де вже тобі зі мною гуляти. Але там буде така дружка, така гарненька, точнісенько для тебе. Я її вже бачила, та й навіть говорила, що ти

придеш. Кажу тобі гарненька, як та *Марянна Черниця*, сирітка и навіть матери не має, але не Черниця и не Марянна а Малая. Як би був у нас Кобзар, то б и про неї пісню зложив, така гарна.“

„От вже й зрадила усе. А ти ще готов налякатись, щоб не спроневеритися городянській русалці и драпнути від нас чим скорше.“

И далі повелася жартоблива розмова про недалеке весіля, и вже не було її кінця, аж поки не настиг сам день весільний.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Значна часть лівобережної України переходила знов під власть московського государя. Лишилося тільки, щоб Дорошенко піддався. Справді чигиринський гетьман вислав до Ромодановського генерального писаря Мазепу и заявив, як се він багато разів робив перше, що бажає бути в підданстві великого государя. Та Дорошенко ніяк не хотів, щоб неависний и погорджувавший ним син попівський, Самойлович, був гетьманом над обома сторонами Дніпра, тим більше, що сам Дорошенко боявся про власну жизнь и ожидал, що як він піддається, то Самойлович казнить ёго, як Брюховецький казнив Сомка. Заразом вірні ёму старшини и полковники боялися того ж и волили ще раз попробувати удержати незалежність при турецькій помочи. Дорошенко хилився то сюда то туду, а впевнившись, що ворог ёго Самойлович сильний и має царську ласку, ще раз закликав на поміч Турків и Татар. Се значило, як говорить, поставити на карту останній достаток. В серпню 1674 р. турецькі и татарські ватаги прийшли и опустошали Україну. Город Ладижин взяли приступом. Уманці прийняли спершу гарнизон турецький, та опісля вирізали ёго за що Турки збурили город и вигубили всіх мешканців. Після вістий сучасних, текла кров ріками. З другої сторони Самойлович и Ромодановський с царськими військами пустошили Україну идучи иж Чигирини. Крищі відбили їх од гетьманської столиці; Ромодановський и Самойлович одступили, спалили Черкаси и відійшли за Дніпро. Турки віддалилися. Тоді Дорошенко зовсім вже втратив прихильність народу. Остатки правобережної людності йшли

ватагами в лівобережну Україну. Черкаси, Лисянка, Мишин, Богуслав, Корсунь зовсім опустіли. Приклад одних потягав за собою других; переселенці часто лишалися в землях лівобережних полків; та незрівняно більше число їх ишло на слободи, дальше на схід.

На Турків надії вже не було: два рази приходили вони на поміч Дорошенкови и не принесли ніякого хісна, а тільки спустошили край. В слідуючій 1675 р. и Москалі и Поляки збирались спільними силами укарати Дорошенка, та не погодились між собою. Польський король, думаючи все ще при собі удержати козаків, назначив гетьманом замість Ханенка, що піддався Роснії, бувшого подільського полковника Гоголя. Сей проводир козаків держався з малою горсткою на Полісію. Гетьман Самойлович не равав московському правліню посилати військо разом с польским в Україну, представляючи, що як тільки козаки будуть разом с Поляками, — то зараз поперечаться між собою.

Дорошенко готовий одатися Москві попробував се так вчинити, щоб обвинити Самойловича; він закликав на раду Сірка з Запорожцями. Так прибули и Донці під проводом Фрола Минаєва. Дорошенко в присутності духовенства присягнув на євангеліє на вічне підданство цареві, просив Запорожців и Донців причинитися, щоб цар лишив ёго з усім „товариством“ в своїй ласці и обороняв своїми військами від Турків, Татар и Ляхів, щоб права сторона Дніпра під царською рукою знов могла залюднитися. Сірко дав об сім знати в Москву; та Самойлович и тепер боявся, щобн таким робом не повстала сильна партія и не позбавила ёго гетьманства в користь Дорошенка. При помочи Ромодановського він успішно діяв у Москві, обмовляв Дорошенка и Сірка и представляв, що таким поступком нарушені ёго права яко гетьмана. Цар казав заявити догану Сіркови за то, що таке робить мимо гетьмана Самойловича, тому, що гетьманови а не кому иншому поручено зробити лад з Дорошенком. В січні 1676 р. в останні дні життя Олексія Михайловича прибув у Москву тесть Дорошенка, Павло Яненко-Хмельницький, и привіз турецькі „санжаки“: бунчук и два знамена (що означали колишнє підданство Дорошенка Турції, від котрого він тепер одрікався); через ёго Дорошенко заявляв покірність московському цареві и просив тільки, щоб позволив ёму, всім ёго своякам и цілому народови лишатися правобіч Дніпра и не переводити народу на ліву сторону, позаяк розійшлася вість, що правліне хоче спалити всі городи и виселити с правобережної України весь народ. В Москві

Дорошенка похвалили за ёго готовість покоритися цареві, та домагалися від ёго такого діла, від котрого він хотів всяким способом вивинутись — зложеня присяги перед Самойловичем.

Цар Олексій Михайлович умер; минув ще рік. Самойлович старався всіми силами очернити перед московським правлінням Дорошенка и Сірка. Він чув се, що ёго в Україні не любили за пиху и лукавство, він боявся, що полковники уложать против ёго змову. Самойлович домагався всіми силами, щоб Дорошенко був у неласці у Москві и не міг стояти ёму на дорозі.

В 1677 р. Самойлович писав у Москву, що на заклик Дорошенка знов идуть Турки на Київ. В відповідь на се письмо казали ёму ити разом з Ромодановським війною на Дорошенка. По невеликій стичці під Чигирином, Дорошенко вийшов з духовенством, старшиною и народом с Чигирини и три верстви від города, над річкою Янчаркою зложив булаву, знамя и бунчук и присягнув цареві. Ёго спершу помістили в Сосниці.

В тім часі на Україні відкрили змову против Самойловича. Проводирами ёго були стародубський полковник Рославець и звисний вже нам своїми доносами протопіп Одамович. Рославець наклонив деяких полковників*), котрих Самойлович був настановив, щоби скинули Самойловича и признали гетьманом Дорошенка. Тоді Дорошенка завізвали в Москву піби то для того, що цар хоче держати ёго при собі для поради в справах важних. Самойлович був вельми не рад с того, тому бо боявся, щоб Дорошенко не позискав ласку в Москві и не пошкодив ёму; та мимо заходів Самойлович ніяк не міг перешкодити покликанню свого суперника. Рославця и Одамовича засудив суд військовий на кару смерті, Мокриєвича на вигнання а ишим раjali тільки, щоб вони присягнули вірність гетьманові. Цар Хведор помилував осуждених на смерть. Одамович постригся, но Самойлович все-таки наставляв, щоб Рославця з Одамовичем вислати в Сибір. Дорошенка признали в Москві дуже ласкаво, бо він не мав уділу в змові и ёго тому не прослідували. Але ёму було вельми тяжко там пересилатись; після ёго слів іхав він у Москву як на смертну кару. Він уже не вернув на Україну. Московське правління рішило ёго держати в Московщині и зажадало, щоб прислали з України ёго жінку и дочку. Жінка Дорошенка, дочка Яненка-Хмельницького, була ледача и склонна до п'янства. Чоловік, разом с тестем, всадив її до мо-

*) Переяславського Дмитрашку Райча, прилудського Горляка и генерального писаря Карпа Мокриєвича.

настиря, але опісля погодився з нею и вона обіцяла ёму ніколи не брати в губи папитків, але по від'їзді чоловіка в Москву вела знов ледаче житє а як її заявили, що вона має їхати до чоловіка, то сказала: „Як мене пішлють силоміцю в Москву, тоді Петрови не жити“. Дорошенко не домагався її прикликання и здається був навіть рад, що її позбувся. Підчас побиту в Московщині Дорошенка настановляли воєводою и дали яко посідність тисячу хат в селі Ярополчі, Волоколамського повіту. С того часу він щез для исторії*).

Турки сильно докучали, дізнавшись, що Дорошенко, котрого вважали турецьким підданім, оддався Москві. Щоб удержати власть над Україною, казав султан визволити с тюрми Юрія Хмельницького, оголосив ёго гетьманом и князем України и вислав с турецьким військом добувати батьківщини.

В Чигирині по відході Дорошенка, московським воєводою настановлено Німця Трауерніхта. В серпню 1677 р. Турки и Татаре облягли Чигирин, та на поміч обляглим присіли Ромодановський и Самойлович и прогнали Турків. Слідуючого 1678 р. в липцю знов явилося турецьке військо с самим визиром и Юриєм Хмельницьким під Чигирином, де вже був инший воєвода московський — Іван Ржевський. Сия разом Турки и Татаре приступили до завзятої облоги. Ржевський поляг на городській стіні від неприятельської гранати. Турки підкопали долішній город, що лежав на березі Тясмина: обляглі кинулися на міст, але Турки підпалили міст и багато потопилося. Турки стали приступати до горішнього города, розложеного на високій горі над долішнім. Русини боролися завзято; наконець з росказу Ромодановського, що стояв недалеко з військом, запалили горішній город и втекли до Ромодановського, а неприятель прослідував їх без успіху. Українці говорили, неначе б Ромодановський нарочно не прийшов в пору на одсіч Чигирин, тому, що син ёго був у Турків в полоні и неначе б ёму Турки дали знати, що сина ёго визволять, як він допустить Турків взяти Чигирин, в противнім случаю пішлють ёму замість сина шкіру ёго напхану сіном. Як би се ні було, Ромодановський не вступив у битву с Турками и посунувся на лівий берег Дніпра**). Юрій Хмельницький зайняв и підчинив своїй вла-

*) Він умер в півнім віці в своїй посідності и вірний даному слову, не мішався більше в українські справи.

**) И в Москві вивували Ромодановського за сю безчинність; здачу Чигирин пригадали ёму я тоді як він згинув жертвою народнього завзятя підчас стрілецького бунту 1682 р.

сті Жаботин, Черкаси, Корсунь, Канів и інші городки в тім часі вже дуже малолюдні*). Юрій опісля постійно осів у Немирові и прийняв небувалий титул князя сарматського. Юрій підписувався Гедеон-Юрій-Венжик Хмельницький, князь сарматський и гетьман запороський. Силу ёго творили Турки и Татаре. С початком 1679 пробував він напасти на лівобережну Україну, та великі спіги спинили ёго; весною він повторив напад на дармо; Самойлович вслід за ним перейшов на лівий берег и відобрав городки, що недавно підбив Юрій. Тоді Самойлович казав нарощно палити всі городи и села правобіч Дніпра и спонукував усіх позісталих там людей пересилатись на ліву сторону.

Між тим Россія продовжала мир с Польщею ще на 13 літ, одступивши Польщі Невель, Себеж, Велиж и крім того заплатила 200.000 рублів замість одступити її Київ. Велся переговори про спільні воєнні виправи против Турків. Україна була затривожена: ожидали нового нападу Турків з Юрнем Хмельницьким; ходили вісті, що напад буде вимірений на Київ; взялися на борзі укріплити Київ на всіх точках; Самойлович положив підвалини кріпості около печерського монастиря; але Турки не явилися. В тім часі, коли в Києві горячо працювали, а московські воєнні сили стягалися на полудне, волоський господар, Иван Дука, піднявся за посередника між Турцією и Россією. Самойлович с своєї сторони наставляв, щоб помиритися с Турцією и Кримом, бо не терпів Поляків и всіма силами старався не допустити Москалів до союзу з ними против невірних. Переговори тягнулися більш як рік. В серпню 1680 р. поїхав у Крим стольник Тяпкин, що був кілька літ у Варшаві резидентом, разом з українським генеральним писарем Раковичем (з ними був учитель Петра Великого, Микита Затов). Тяпкин завзято не хотів отдавати ханови цілої правобережної України; справа дійшла до сёго, що хан грозив засадити московських послів у земляну яму и се змусило Тяпкина усунути и згодитися на зневажливий мир двацятилітний, після котрого Россія обовязалась платити річну данину. Київ із своїм давнім повітом**) лишався Россії, але ціла правобічна Україна від ріки Буга до Дніпра мала позістати зовсім безлюдною. Установлено з обох сторін не класти там ні городів, ні сіл, и не заводити ніяких осель. По заключеню того миру, визволено

*) В Каневі, як оповідають, мешканці замкнулися в камінній церкві; Турки обложили її соломкою и западали: всі подушилися від диму.

**) Васильків, Триполе, Стайки с селами и вшеще Києва Дідівщина и Радомисль.

московських полонеників а між ними й нещасного Василя Борисовича Шереметева, що двацять два роки мучився в неволі. В 1681 р. потверджено сей договір в Царгороді. Питане об сім: до кого належить Запороже, лишилося нерішеним; хоч Москалі и вимовили собі Запороже у кримського хана, а все ж таки Турки не згодилися на те, щоб признати остаточно Запороже займищем царя.

Про дальшу долю Юрія Хмельницького збереглись всіякі вісті, східні впрочім у тім, що ёго скоро вбили.*) Память сёго чоловіка прокляв народ український: об нім зложили легенду, не начеб-то земля ёго не приймає и він блукається по землі до суду-віку!

С того часу впало пануванє козацтва правобіч Дніпра. По смерті Хмельницького турецьке правліне назначило гетьманом из своєї сторони волоського господаря, Ивана Дуку; Дука, прихавши на своє нове володіне, застав там зуповну пустиню и став закликати поселенців, обіцюючи їм пільги, що нарушало договір, заключений с Турцією. Дуку піймали Поляки и віддали під сторожу. В 1683 р. Польща, що боронила Австрію против Турції, розпочала війну с Турцією. Вересня 12-го Ян Собіський розбив Турків під Віднем, и ще кілька разів опісля їх поразив. Тоді, на передодні війни с Турцією, намірляла Польща воскресити козацтво и настановляла своїх гетьманів одного за другим. Та на Україні вже не доставало для козацтва підстави; воно, очевидно, переживало свою историю. Змагання, щоб ёго привернути правобіч Дніпра, проминули без сліду.

Воюючи с Турками, Поляки сильно добивалися, щоб втягнути в сю війну Россию, та Россия довго не піддавалась їм раді, бо Самойлович напосівся и неустанно представляв, що Полякам ні в чім вірити не можна, що вои з роду віроломні вороги руського народу, що гаразд хосенійше бути в дружбі с Турками. Однак нини всіх заходів Самойлович, що жив оддалік Москви, не міг слідити за тамошніми справами. Могучий в тім часі боярин, приятель Зофії, Василь Василєвич Голицин, піддався вговорюваням польских послів, заступництву папи и Австрії, и 21. цвітня 1686

*) Український літописець, Волчико, що писав с початком XVIII. в., переказує мабуть, після чуток, котрі до ёго доходили, що Юрій Хмельницький здер шкіру з живої жидівки, - чоловік її поскаржився турецькому паші в Камонці-Подільській; сей звісєс в Царгородом, завівзав Юрія до себе на суд и узнавши винуватим, засудив на смерть: Хмельницького після звичаю турецького вдусили шнурком.

р. в заключили польські послы Гржимутовський и князь Огінський вічний мир між Россиєю и Польщею. Київ з Васильковом, Триполем и Стайками відступали Росії на віки, а Россиа обовязалася заплатити за се 146.000 рублів. Обі держави обовязалися разом воювати против Турків и Татар. Важним на будущину услівем сѣго мира було, що Польща обовязалася лишити повну свободу совісті православним.

Самойлович був крайно недовольний сим миром, та ще більше розлютився, як ёму казали готувитися в похід против Татар. Він не перестав посилати в Москву свої представлення против союза с Польщею и війни с Турками, поки не дістав нагани за своє „противенство“. Многі не любили гетьмана на Україні, а він між тим своїм сміливим судом давав повід, що вороги обвиняли ёго о неприхильність для Москви: „Купила собі Москва лиха за свої гроші, Ляхам дані. Жалували малої данини Татарам давати, будуть платити більші скарби, яких забажають Татаре“, — так говорив він в кружку своїх товаришів. Ёму приходилося виступати в поле, а він називав задуману війну „чортівською, гнусною“, величав Москву дурною: „Хоче дурна Москва завоювати кримське государство, а сама себе оборонити не може.“ Вороги Самойловича жадібно ловили и підслухували такі вираження.

Правліне московське задумувало велике діло. Гадка завоюваня Криму заблисла за Грізного и закінчилася маловажними походами, блисла за Михайла Федоровича, але лишили її про недостачу гроша. Тепер рішилися ити з московським и українським військом через степ и знищити кримське царство.

(Конецъ буде.)

ЩЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія.“

П. Житецкаго.

Київъ. 1876. вел. 8° стор. 376.

Рецензія д-ра Омеляна Огоновського.

Мова малоруська добиваєся що-раз більше до своїх прав, які їй поміж самостійними мовами славянськими від давніх віків належаться. От, не так-то дуже давно, як деякі литерати-политики гадки дивовижні о нашій мові висказували. Так н. пр. великоруський граматик Греч поважився в 1822 р. твердити, що мова малоруська є нарічним язика

польського*), а И. Кулжинський не соромився доводити, що „малоросійське нарѣчіє въ такомъ точно отношеніи къ обще-русскому состо-итъ, въ какомъ жи до вско-нѣмецкое нарѣчіє — къ обще-нѣмецкому языку“**). Звичайно-ж панрусси прирівнюють мову русько-українську нарічю долішнінімецькому, що зовсея по німецьки plattdeutsch, и кажуть, що мова малоруська є тим проти великоруської, чим нарічє долішнінімецьке проти літературного языка німецького. Однако всякі такі неприхильні нам намаганя стаються смішними супротив етнографіи и лингвистики, бо справді не можна поконвічних прав якогось народа заперечати за-для того, що вони не дадуться погодити з якими-то комбінациями політичними. Наука бо доказує фактами непохибними, що наш язык є самостійний, и що він дійсно спосібний, дальше органічно розвиватись. Про-те не дивно, що в найновіших часах між иншими ученими мужами звернули на него увагу також и. н. Потебня и Житецький. Так Потебня написав росправу про „Малорусское нарѣчіє“ (в статті „О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій.“ 1866) и „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчій.“ (1871). Обі ті росправи суть вельми цінні, бо виказують основні студії в просторі языків индоевропейських, особливо-ж в області мови малоруської. Користуючись відтак майже всіми науковими працями, що відносяться до нашої мови, написав и проф. Житецький „Очеркъ звуковой исторіи малорусского нарѣчія“, в котрому указав на внутрішню звязь звукових прояв, и також на час та процес утвореня нарічія малоруського***).

Свое языкословне писанне розділює автор на чотири глави. В первій главі наводить гадки Максимовича, Погодина, Лавровського и Щерця о начатку, давності и степені самостійності мови малоруської. Оціняє мнінне Срезневського про час утвореня двох руських нарічій та й про відносини староруського языка нд старословенському; — розвиває идею праязыка, росправляє про язык общеруський и староруський в відносинах до руських нарічій, та й про жерела для звукової исторіи мови малоруської. — В другій главі оціняє природу самогласних, именно говорить 1) про ъ и ѣ в первістній исторіи руського

*) Опытъ исторіи русск. литор., стор 12.

***) О зараждающей, такъ называемой, малоросійской литературѣ. Кіевъ 1863. стор. 22.

***) Проф. Житецький називає нарічїями не тільки язык малоруський и великоруський, але також инші мови славянські. — „Язык“, пише автор, *предполагаетъ развитую организованную силу, тогда какъ „нарѣчіє“ указываетъ на силу непосредственную, хотя и индивидуальную* (стор. 263. Зам.). Звичайно-ж уживає він слова „язык“ о поглядом на колишній праязык дотичного народа.

язика; 2) про малоруське *і* замість *ѣ*; 3) про малоруське *і* із основних *о*, *є*; 4) про звук *ѣ* в нарічю малоруським. — В третій главі розсправляє про звуки согласних в загалі, именно-ж в нарічю малоруським, и також про значене білоруського говора відносно до консонантизма великоруського. — В четвертій главі висказує звукові признаки руського праязика, розсправляє про час настання нарічя малоруського, про говори північно-малоруський, волинський, галицький и український. — Наконєць слідує додаток; тут поміщені:

- а) Образці народних говорів нарічя малоруського.
- б) Образці письменного язика с признаками нарічя малоруського.

В первій главі (стор. 1—50) наводить автор похибну гадку Срезневського, мабуть-то до XIII. віку книжний язик руський не ріжнився від народнєго, с. е. мабуть-то староруський и старословенський язик — одно й то само. Думаючи бо, що малоруський елемент в письменності розвинувся аж послі XIV. віку, устелив Срезневський дорогу Погодинови, котрий у своїх Лекціях твердив (т. VII.), що народ малоруський поселився в полудневій Русі аж в XIV. віці, зайшовши сюди из-за Карпат тогді, коли Великоросси, утікаючи перед Татарвою, из полудня на північ були переселились. Важною є відтак замітка п. Житецького (стор. 36), що від общеруського язика належить одличити язик староруський. Під назвою общеруського язика розуміє він все сполучене елементів и форм, котрі лежать в основі всіх нарічій руських. Сей общеруський язик можна назвати також праязиком руським. Він обіймав в собі отже тую діалектєчну мішанину, котра опісля именно в нарічю великоруським и малоруським скристалізувалась. Из-за того староруський язик є язиком мертвим, тому що він був твором штучним, заснованим на язичі старословенським. Єго-ж уживали грамотії у своїх духовних и світських писанях; — не дивно про-те, що язик древніх памятників не рисує нам картини поодиноких нарічій (стор. 47).

Найбільшу-ж честь приносять авторови язикословні попити що-до малоруського вокалізма. Справді, належить признати, що глава друга („О гласныхъ звукахъ“, стор. 51—143), заявляє вельми основне знане природи звуків. Ясно висказав автор се головне правило звукове, що с падєнем глухих самогласних (*ѣ*, *ѡ*) почались зміни не тільки в просторі вокалізма, але також в консонантизмі*). Відтак твердить він, що присутство глухих самогласних *ѣ*, *ѡ* є ха-

*) По мнію Мілосича глуха самогласна *ѣ* вимавлялась як коротке *у* (*и*), *ѡ* жо як коротке *і*.

рактистичним моментом для руського праязыка, що про-те вони в историчній добі письменності руської ледви вважались звуками глухими, по-за-як тогді або зовсім не вимавлялись, н. пр. **сѣни(ъ)**, або почитувались самогласними чистими, н. пр. **плѣкъ** = *полк*, **крѣстъ** = *крест*... Іншого-ж мніня є Потебня; він бо думає, що глухі самогласні **ъ, ь** в середині слів еще в XV., ба навіть в XVI. віці були замітні*). Також мені здаєся, що ті самогласні денекуди еще й в историчній добі староруської письменності вимовлялись. Доказом сеї гадки суть такі форми як **Святъславъ** (в Слові о полку Игореві), **крѣвъ**, **котьри** (в Зерцалі Богословіи Кирилла Транквилліона Ставровецького из 1618 р.)... Вирочім сам п. Житецький признає, що **ъ, ь** могли удержатись звуками слабими тільки в тих силлябах, над котрими стояло ударенє (стор. 60). А вже-ж тес питанє еще остаточно нерішене, про-те правда може бути и по стороні п. Житецького.

Дальшим наслідком падєня глухих самогласних було *повногласие*, котре почитуєся відтак зъявищем підновленого вокалізма. За проводом Максимовича розлічає Житецький два роди повногласія: первий рід виражаєся одною самогласною, н. пр. ст. слов. **влѣкъ**, **грѣдъ** = *воєк*, *гордий*, — другий же, головний, означаєся двома самогласними, из котрих одна кладєся перед плавною **л, р**, а друга після неї; н. пр. ст. слов. **клати**, **врана**, **млѣко**, **мрѣти** = *колоти*, *ворона*, *молоко*, *жерети*. Автор думає, що повногласія не було в язичі старословенськїм, та що воно настало в добу розвою языка руського, коли глухі самогласні переставали бути звуками, та й оказалась потреба, винагородити втрату сих самогласних иншими средствами звуковими (стор. 63—65). Тогді отже, коли *полк(ъ)*, *верх(ъ)* на місци старословенських форм **плѣкъ**, **врѣхъ** (= дві силляби) явились, настали також повногласні форми, як *волос(ъ)*, *город(ъ)* и и., — словом, повногласнем починаєся документальна исторія языка руського.

Після росправи о глухих самогласних слїдує дїльна стаття про малоруське **і** замість **ѣ** (стор. 68—106). Автор замічає, що буква **ѣ** не мала свого питомого звука, — що вона виражала **я**, або **е** або **і**. И так оден грамотїй писав по своему природному говору замість **ѣ** букву **и**, другий **є**; той ставив **ѣ** замість **и**, сей замість **є**. Відтак гадає автор, що **ѣ** = **и** (*ја*) путем ассиміляції **а** ик **ј** перетворилось в *је* а відтак в русько-українське *ји, і* (стор. 82). Про-те **і** вважаєся головним звуком в малоруськїм вокалізмі; — почин же ёго відноситься ид самому начатку староруської письменності, с. е. ик начатку исто-

*) Замѣчанія о малорусс. нарѣчїи“, 11.

ричної жизні славянсько-руських племен. Всі-ж самогласні в більшій або меншій степені можуть замінятись в ту специфічно малоруську самогласну; н. пр. *крий* (= край), *лід* (= ледь), *добрі* (= добри), *кінь* (= конь), *ві* (= ви, в зложених словах наріччя гірського в Галичині, отже *вівести* = вивести), *глибокий* = глибокий. Про-те особливо снм звуком відзначається мова малоруська від великоруської. — Потім замічає автор, що именно в північній мові мови малоруської, с. є. в говорі підляськїм, скриваються древніші нитки, из котрих розвинулись опісля два головні наріччя руські: малоруське и великоруське. Доказує отже, що в говорі підляськїм самогласна **ѣ** заміняєся при удареню в дифтонг, та що ударене указує часто на первістну довгу самогласну, котра в тім місци запронастилась. Тал-ж довга самогласна надала що-раз більше по мірі того, як змагався вплив удареня, и коли появилась письменність посеред руських племен, довгих самогласних уже не було.

Из довгого *е* в донсторичну добу образувались отже два дифтонги *іе* и *іє*. Так в губернії Сідлецькій чутно оден и другий дифтонг: в Кошоллах бо говорять *бієлий*, *дієва*, а в Хотичах и в Воїні *бієлий*, *дієва* (стор. 91). Але-ж двогласний характер звуків *іє*, *іє* сейчас ослабїває, як тільки над ними нема удареня; порівн. *дєвчина*, *дєвчина*. На кінци же слів в силябах, над котрими нема акценту, дифтонг зовсім счезає, перетворюючись після м'яких согласних в *і*, а після твердих в *е*; н. пр. *на камені*, *в горє*. В дальшій розвою первістного **ѣ** утворилась из дифтонга *іе* (в котрїм акцент на *е* спочиває) самогласна *е* (= великоруське *е*), а из дифтонга *іє* (з ударенем над *і*) самогласна *ї* (= малоруське *ї*). Замітити-ж належить, що *ї* замість **ѣ** появляєся також в деяких наріччях великоруських, н. пр. в говорі новгородськїм (стор. 92—96).

Вельми вдоволяючою є також росправа про малоруське *ї* из основних *о*, *є* (стор. 107—123). Автор замічає зовсім складно, що позиція самогласної перед согласною була причиною ид переходови малоруського вокалізма від *о*, *є* нк *ї* (стор. 110). Він твердить також, що малоруське *ї* замість основного *о*, *є* є пізнійше ніж *о*, *є* зам. **ъ**, **ь** (стор. 152). Догадуєся отже, що из *oo* (н. пр. у слові *воол*) утворився під ударенем дифтонг *ou*, а відтак переставкою звуків: *yo*. При тім покликуєся він на словацькі вираженя *pôž*, *stôl*, котрі часто звучать *puož*, *stuoł*. Особливо-ж в підляських говорах замічаємо ось-ті дифтонги утворені на основі самогласної *o*: *yó*, *ýo*, *ýe*, *ýu*, *ýí*; н. пр. *кoнь* = *кyóнь*. *кyóнь*, *кyóнь*, *кyóнь*, *кyóнь*. В тих же місцях, де чутно дифтонги *ýe*, *yó*, *ýe* звук *е* заміняєся в *ю*: *слюози*, *синюой*, а там, де чутно дифтонги *ýu*, *ýí*, самогласна *ѣ* переходить в *юі*. Але-ж у всіх тих говорах *о* може перейти в *у*: *кунь*, *муї*. — Ясно отже, що самогласна *ї* из основ-

ного **ѣ** и **о** заявляє таку пропорцію: *іе:іѣ = ѣо:ѣб*. С того можна пізнати, що в говорах з дифтонгами *іе*, *ѣо* знаходиться більше елементів малоруських, ніж у говорах з *іѣ*, *ѣб*. Говори бо з дифтонгами *іе*, *ѣо* являються прародителями малоруського вокалізма, по-за-як не тільки із *іе*, але також із *ѣо* утворилась самогласна *і*.

В статті про звук **ѣ** в мові малоруській (стор. 124—143) зазначає автор, що в говорі українським основне **и** (= *і*) отверділо в звук середущий *межи і а ѣ*, та що в галицьким говорі основне **и** вимавляється твердше, ніж в українським. Єще твердше виговорюється воно в карпатських ріжпоріччях, де звучить зовсім грубо, так як у мові польській и великоруській. Відтак в галицьким говорі враз з отвердінем основного **и** в **ѣ** вимавляється звук **ѣ** зовсім твердо, між тим, коли **ѣ** в українським говорі як середуще *и* виголошується. Отже в галицьким говорі вимавляється **и** и **ѣ** широко и сей виговор чути також в губернії Волинській та Подільській, — в загалі на правій стороні Дніпра. Так отже говір український уклонився найбільше від звуків основних. Коли бо зважимо, що в староруську добу **и** виговорювалось як *і*, та що **ѣ** було широким звуком, с. є. мабуть так виговорювалось як тепер в мові великоруській, то замітимо, що говір український справді не набуває звуків основних, по-за-як він не тільки **ѣ**, але також **и** як середуще *и* виголошує*). Північний малоруський говір переховав найвірнійше основне **и** (= *і*) и широке **ѣ**, — говір же галицький стоїть по середині між українськими переїнами тих звуків а стародавнїю їх природою. Галицький бо говір утратив тільки основне **и**, між тим коли говір український запропастив не тільки основне **и**, але й основне **ѣ** (стор. 124—137). Се-ж широке **ѣ** замість основного **и** (= *і*) явилось від XIV. віку поєлі того, як секундарше *і* (із **ѣ**, **ѣ**, **о**) стало сильно розвиватись. Про-те доказує автор, що небний елемент самогласних (*і*, *и*, *ѣ*) в мові малоруській стався замітним в середині и в кінці слів, почім наступив реактивний напрямок як губному порядку самогласних, именно в начатку слів; порівн. малоруське: *озеро*, *Олена*, *отой* (= в. русь. *езеро* и *озеро*, *Елена*, *этой*). Сим способом пояснює Житецький також обміну **ѣ** з самогласною губною *у* именно у формах спомагаючого глагола: *бути* (= **БѢТИ**), *буа*, *була*, *було* (**БѢЛА**, **БѢЛАА**, **БѢЛО**), и вказує на тее *у*, що в глаголах конъюгації VI. замінилось в мові великоруській звуком **ѣ**, н. пр. *звязувати*, *відказувати* (= вел. русь. *связывать*, *отказывать*).

*) По мнію автора в добі староруської письменності **ѣ** виговорювалось неначе тверде неїотоване **и** (= німець. *и*).

У главі третій розмотує автор природу согласних (стор. 144—258). В їх поділі заявляє він велику ерудицію и обчитаність в писанях о физиології звуків. Відтак замічає опять в огляді согласних, що поводом ид переворотам в області малоруського консонантизма було падене глухих самогласних *ъ, ь* (стор. 173). С тої причини мова малоруська винагороджає тую втрату замилованем в согласних звучних (говориться н. пр. *скобка*, гладкий не *скожка*, глазкий) и вставкою самогласної поміж скуплені согласні у всіх частях слова, особливо-ж в окінченях слів, н. пр. *Дніст-е-р*, *моз-о-к*, *кораб-е-ль*, *се-ст-е-р*. Автор поставляє про-те всякі можливі групи согласних, що стоять не тільки в началку слів, але находяться також в середині и на кінці слів. В уложеню всяких груп послідує він професорови Гатталі, котрий у своїм прекраснім ділі „*De mutatione contiguarum consonantium in linguis slaviciis*“ первий на всякі комбінациі согласних указав. Житецький замітив, що середину слів можна вважати головним центром консонантизма, що в начальних групах звучний елемент над беззвучним більше вмагаєся, ніж в середущих групах. Причина сеї прояви тотя, що в окінченях слів находяться переважно самогласні або согласні звучні, и за-для того начальна согласна слідующего слова може удержатись звучною. Тому можна сказати: „пливе щука з *Кременчука*“, с. е. звучна з удержуєся перед беззвучною *к* с тої причини, що попередне слово кінчиться самогласною (*а*). Відтак сконстатував автор, що всіх наконечних груп согласних небагато в порівнаню з середущими а навіть з начальними, тому що слова кінчаться часто самогласними (стор. 190). Коли-ж такі окінчення слів зустрічаються, то перед начальною самогласною послідующего слова кладуться задля евфонії деякі согласні, именно *в, г, ж*; н. пр. *Ганна*, *гаспид*, *гострий*, *горіх*; — *вострий*, *воробець*, *вовсе*, *ворати*; — *юстрий*, *юлиця*.

Из всего того видно, що елементи самогласні и согласні находяться між собою в рівноазі, — що звучна природа согласних и рівномірне чередоване їх из самогласними є основним характером консонантизма малоруського. Сюди відноситься замітка автора, що в великоруськім нарічю беззвучність согласних змоглась від XIV. віку (стор. 213). Так отже в консонантизмі представляє мова малоруська ослаблене звуків. Про-те й удвоєне согласних (н. пр. *ззути*, *боїцця*, *лучче*) с знаком слабого звукового організма, котрий прямує до того, щоби статись більше сильним (стор. 218—219).

Порівнюючи мову малоруську з великоруською, замічає автор, що в мові великоруській перемагають мягкі сляби, та що в ній широко розвита система неперехідного змягченя; отже від твердого *к, г, х* належить розрізнити мягке *к', г', х'* (= неперехідне змягчене), н. пр. *рух'*,

богѣ, духѣ, — між тим коли в мові малоруській змягчене являється перехідним; отже руці, бозі, дусі. Тому в мові малоруській небо-гортанні до сього часу заховали характер твердих согласних; н. пр. мінъ, зіркий, грізів.

Виходячи-ж с того становища, що *к* змягчається в звук зложений *ц* (= *тс*) и *ч* (= *тш*), заключає автор, що також *г* повинно-б було змягчитись у звук зложений *дз*, *дж*, наколи-б воно первістно звучало як *г*. Коли ж *г* змягчається в *з*, *ж*, с. е. в звук поединчий (рівно як *х* переходить у звук поединчий *с*, *ш*), то в мові старословенській було воно одвітним звукови *х*, и про-те в виговорі *г* = *h*, а не *h* = *г*, се е, *г* виговорювалось в мові старословенській, так як виголошується в мові малоруській (стор. 229).

Свобіднійше від гортанних виголошуються зубові звуки *д*, *т*. В україн. бо говорі можуть вони сполучатись із неіотованим *і*, не підлягаючи ніякому змягченю, ні перехідному, ні неперехідному. Вони можуть отже виголошені бути на всіх степенях розвитку звука *і*,—від *і* іотованого до *і* середущого (= *ы*); н пр. *ти утік на тік* (= *ти утjік на тік**). Про-те в українськiм говорі кажеся *котів* (= *котѡв*) а не *котjів*, — *дім* (дѡм) не *дjім*, *дjідів* не *дjідjів* (= *дѣдѡв*), — та лише в галицькому говорі змягчається зубова согласна *д*, *т* и тогді, коли по ній слідує таке *і*, що відповідає етимологічному *о*; отже *дjім*, *стjім* (ба навіть *сujів*).

Та не тільки зубові *д*, *т*, але й плавні звуки суть спосібні, заховати свою незалежність від впливу неіотованих самогласних. Тому то в українськiм говорі *і* із *о* не м'ягчить попереднєї плавної согласної, н. пр. *ніс* (= *нѡс*), *переліг* (= *перелѡг*), — однакож *ліг* (с. е. *лjіг* = *лѣг*, вел.русь. *лѣгъ*), *ніс* (с. е. *нjіс* = *нѣс*, вел.русь. *нѣсъ*). В Галичині же виголошують м'яко також тее *л*, *н*, після котрого стоїть *і* = етимол. *о*; отже *ніс* (с. е. *нjіс*) = *нѣс* и *нѡс*. Так отже змягчені звуки *д*, *т*, *л*, *н* пригадують аналогічні звуки в мові сербській, але розличаються від них тим, що в говорі українськiм звучать не небо при зустрічі з неіотованим *і* (= *о*). Про-те називає їх Житецький „обоюдними согласними“ с. е. такими, що в відповідних злучах спосібні суть остатися звуками так твердими як и м'якими. Опісля підносить автор сю прояву, що у східних ріжнорічних говору українського не тільки зубові *д*, *т*, але й сичущі *з*, *с* наблидають змягчене неперехідне, між тим коли инші говори удержують стародавнє змягчене перехідне; отже: *ходю*, *крутю*, *молотю* замість *хожу*, *кручу*, *молочу*; — відтак: *возю*, *носю* зам. *вожу*, *ношу*.

* Іотовану самогласну *і* (се е *jі*) кладемо для означеня змягченя попереднєї согласної.

Дальше замічає, що согласна *с* частіше других сичущих підлягає в українськiм говорі ассиmіляції регресивній; н. пр. *с(ь)віт, піс(ь)ня, милос(ь)ть*, та що по аналогії с тими формами в тімже говорі появились небні сичущі в таких формах, де нема ніяких поводів для ассиmіляції регресивної; н. пр. *військо*. Але-ж завважає, що в галицькiм говорі звук *ц* не м'ягчитьс'я в I. падежі ч. ед. сущників роду муж., н. пр. *отец, купец* (однакож II. падеж *отця, купця*).

Що дотикаєс'я до шипящих, то вони в українськiм говорі являються твердими, рівно як в мові старословенськiй; н. пр. *жало, чудо, шуміти* (ст.слов. *жало, чоудо, шумѣти*), но в язикі староруськiм находимо форми з самогласними *и, ю* після шипящих; отже *моужи, чюдо, шумѣти*, и така-ж м'яккість шипящих замiтна також в говорі галицькiм. Из всіх тих замiток вносить автор, що в галицькiм говорі ослабла стародавня м'яккість сучущих, в українськiм же говорі — стародавня м'яккість шипящих. Твердими-ж согласними по мніню автора сущ тільки губні та й гортанні; вони бо не сполучаються в мові малоруськiй из самогласними іотованими и не люблять зм'ягченого удвоєня, як н. пр. зубові або плавні (*суддя, весілле*). Из-за того губні звуки в говорі українськiм не являють навіть неперехiдного зм'ягчення, — отже: *пью, бью*, не *пью, бью*. Про-те річ очевидна, що твердість согласних є характеристичним свiйством малоруського консонантизма, котрий відтак є сильнішим від великоруського, по-за-як в великоруськiм консонантизмі в неперехiднім зм'ягченю согласних являєс'я іотацизм елементом пануючим. Тая-ж твердість согласних є причиною, що не тільки основне *є* (н. пр. *лежу, несю*), але також тее *е*, що відповiдає старословенському *ю* (н. пр. *полею*), ба навіть більше небний елемент *и* [= *і*] (н. пр. в галицькiм и подільськiм говорі: *в поли, боязни, Руси*) не мають того зм'ягчаючого впливу, який оказує іотоване *е* в консонантизмі великоруськiм.

Опісля поставляє автор ось-ті дві умні догадки: 1) В давнійшій добі — до появилення н. пр. *і* из *о, є* — в тих говорах, из котрих утворилось малоруське наріччє, було більше твердих сил'яб, ніж в сучасних говорах великоруського нарічч'я, тому що широке неіотоване *є* иде від прадавнiї доби праязика руського; за те, в порівнаню з українським консонантизмом в ёго теперішнім стані, твердих сил'яб було менше, тому що не наступило еще змішане основного *и* з *ы*, и за-для того не стверділи губні и шипящі согласні в такій степені, як тепер. 2) С тої давнiї доби, в котрій тверді и м'яккі сил'яби більше рівномірно були розложені, остались ясні слiди в говорі галицькiм и підляськiм. Про-те українськiй говір являєс'я и в просторі консонантизма пізнійшим продуктом метаморфоз: враз из звучністю консонантизма пред-

ставляє він найбільшу кількість согласних твердих (стор. 255). Тутки-ж замічає автор, що нарічне білоруське оказує у звуках своїх дещо снільшого так з малоруською як и великоруською мовою. В системі бо білоруських согласних є малоруська звучність и великоруська мягкість (стор. 256). Однако мягкість проведена в білоруськім консонантизмі еще дальше, ніж в великоруськім, особливо-ж змягчене зубових *д, т, н*. пр. *дзело, робиць*. На питанє же, що се таке говір білоруський, відповідає Житецький, що трудно ёго по мішню Потебні віднести до полудневої галузі великоруського наріччя, по-за-як можна в нім добачити багато оригінальності, именно-ж находяться в говорі білоруськім такі признаки, котрі зустрічаються не в великоруських говорах, а тільки в мові малоруській (стор. 256—257). Про-те думає автор, що нарічне білоруське є говором перехідним від праязика руського ид нарічню великоруському (стор. 258).

(Конець буде.)

БИБЛІОГРАФІЯ.

— Руська: **Лихі льуде** повість з виданья „Громада“. — *Prix 2 Frs. 1 Flor. A.E. W.* — Женева—*Imprimerie Russe, 26, Rue Monchoisy, Eaux vives 1877.* — Сторін 85 в малу 8-ку. Дістати можна в Женеві Georg, 12, Corra teorie Genève. — Печатається и незабаром вийде:

— **Громада** (*La Commune — Die Gemeinde*). В ній будуть напечатані: Передне слово. — Лихі льуде. (Повість). — Пропаший час. Українці в московськім царстві. 1654—1876.) — Павло Полуботок (по новим працям). — Нове народження Болгар. — Т. Шевченко и ёго погляди на громадське житя. — Галицькі русини під цісарськім урядом (1772—1876). — Тепер ще квітки, а будуть и ягідки. — Перегляд людського житя на Україні, в Галичині з Буковиною и Угорській Русі (по свіжим донісям.). Теж по газетам. — Славянська вольность и повстанє сербів и болгар з народніёго українського погляду. — Всесвітня спілка робітників, особливо в остатній рік. — Недержавні и мужичі письменства: Провансали в остатні два роки. — Замітки и мілочи.

— Руська Хага. — **Буковинський Альманах на рік 1877.** — Видав *Данило Млака*. — Коштом громадським. — Львів и Чернівці. — З друкарні товариства имени Шевченка, під зарядом Ф. Сарницького 1877. Містить: Передне слово од видавця; Поезії: Явір *Федьковича*, Де доля *Федьковича*, О чом Дунайі. *Федьковича*, Для мене однако *Данила Млаки*, Думки I, II, III, IV, V, VI. *Наума Шрама*; Проза: Трудящій шукає долі, а доля шукає трудящого, записала з народніх уст *Ганна Барвінок*; Поезії: Богдан піді Львовом *Наума Шрама*; Хуторянка або співана хвала молоді перед весільними гостями, зложив, яко либретто, *П. А. Куліш*, Нечай поема исторична *Данила*

Млаки; Проза: Чорт у крѣпацтві, записала з народніх уст *Ганна Барвінок*, Споминка про недавну бувальщину (Гумореска) *А. Ш.*; Поезії: Волошин *Федковича*, На Зорях *Корнила Н. Устияловича*, Молитва *К. Н. Устияловича*, Думка *К. Н. Устияловича*, Сам на себе нарікаю *Е. А. Поповича*, Довбуш, трагедія в пять ділах *Игоря Федковича*; Проза: Галицька Русь в починах козацько-шляхоцької усобиці, исторична розвідка *Ш. Куліша*; Поезія: З нещасної Болгарії *Данила Млаки*; Проза: Храмъ на буковинской Руси *І. М.*—Сторін 1—218. Ціна примірника 1 зол. 20 кр. Дістати можна через Администрацію „Правди“ и в товаристві „Просвіта“.

— **Байки въ науку молодымъ и старымъ.** *Зложивъ Павло Свѣй.*—Книжочка 41. — Коштомъ и заходомъ товариства „Просвіта“. — Друге видане. Ціна 12 кр. а. в. У Львовѣ, 1876. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, п. з. Фр. Сарп. — Видане украшене 1 дереворитом на окладці а 2 в тексті. Стор. 1—57 въ 16-ку; при кінци суть оновістки від Товариства „Пр.“

— **Письма Ивана Франка. I. Баляды и рассказы.** (*Посвячено бл. двѣци Надеждѣ ****). — Ціна примірника 6 кр. а. в. — Львовѣ, 1876. — Зъ друк. Тов. им. Шевченка. — Стор. 1—32 в 16-ку. Дістати можна в Тов. „Просвіта“, через Администрацію „Друга“ и в книгарни „Ріхтера“ у Львові.

— **Письма Ивана Франка II. Бориславъ. — Картины зъ жита підгѣрського народа.** — (*Передрукъ зъ „Друга“.*) Львовѣ 1877. — Зъ друк. Тов. им. Шевч. — Стор. 32—80 в 16-ку. Ціна 12 кр. а. в. Дістати можна в Тов. „Просвіта“, через Администрацію „Друга“ и в книгарни „Ріхтера“ у Львові.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 7. За вр. ѓтъ 3. (15.) Ноембрія до 3. (15.) Декембрія 1876. — Дереворытъ.** *За ред. отв. В. М. Плотцанскій м. пр. Об.* Містить: Рукавичка, повѣсть *Евгенія Згарского.* — Два пріятели, розказъ *О.*, — Вѣсти изъ центрального видѣла Общ. им. М. К. — Львовѣ. — Изъ тѣл. Инст. Ставроп. Стор. 193—224.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 8. За вр. ѓтъ 3. (15.) Декембрія до 3. (15.) Сѣчня 1877. — Дереворытъ.** *За ред. отв. В. М. Пл., м. пр. Об.* — Містить: Розговоръ неученого батька съ ученимъ синомъ *И. Ш.* — Пріятели и вороги нашихъ нивъ, садѡвъ и огородѡвъ. *Ө. О.* — О саженью веѣлякихъ деревъ. *М. К.* — Господарекін запсеки. — Хоробы овецъ. (*„Gosp.“*) — Якъ робити мѣдъ до питя (*„Gosp.“*) — Сказка и правда. *І. Л.-й.* — Корчма. (Оповѣдане правдиве), *І. Л.-й.* — Вѣсти изъ ц. в. Об. им. М. К. — Львовѣ. — Изъ тѣл. И. Ставр. Стор. 225—256.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 9 и 10. За вр. ѓтъ 3. (15.) Сѣчня до 3. (15.) Марта 1877. („Дядько Өома“).** *Дереворытъ.* *За ред. отв. В. М. Пл., м. п. Об.* — Містить: Дядько Өома. Повѣсть изъ житя невольникѡвъ въ Америцѣ, написавъ після соч. Бичеръ-Стоу для русского народа *Орестъ А. Авдыковскій.* — Вѣсти изъ ц. в. Об. им. М. К. — Львовѣ. — Изъ тѣл. Ин. Ставр. Стор. 257—320.

— **Народнй оповѣданя Марка Вовчка.** Накладомъ редакціи „Газеты Школьной“. Видане друге. Містить: Вступне слово, Марку Вовчку (вірш) *Тараса Шевченка*, и слѣдуючі оповѣданя: 1. Два сыны. — 2. Чары. — 3. Козачка. — 4. Чумакъ. — 5. Горпина. — 6. От. Ан-

дрій. — 7. Максимъ Грѣмачъ. — 8. Данило Гурчъ. — 9. Сопъ. — 10. Одарка. — 11. Не до пары. — 12. Выкупъ. 13. Ледащия. — 14. Невольниця. — Цѣна 35 кр. а. в. Во Львовѣ, 1877. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка. — Друковано тильки в 2000 прим. Сторін 1—160 въ 16-ку, дрібнимъ друком. Позаяк видане Петербурьске з виѣмом 2 тому зовсімъ вичерпалося, проте п. Партицький зробив велику прислугу публіці русько-галицькій, даючи їй можливість познакомитись як найлекшимъ способом (ціна бо 35 кр. дуже уміркована) с талантливимъ нашимъ писателем. Дістати можна через „Просвіту“ и через Администрацію „Газети Школьної“ (ч. 18 ул. Галицька).

— **Знадоби до словаря южнорусского**, написав Иван Верхратский. І. У Львові З печатні Товариства имен. Шевченка, під зар. Фр. Сарн., 1877. Стор. 1—88. Ціна примірника 80 ц. а. в. (Чи не за дорого?) Дістати можна в книгарни Ставропигійській (Руська ул. ч. 3.)

— **Горбатый**. *Повѣсть начертана на пѣстасъ знайомого пам'ятника*. Написав Денисъ зъ Покутя. Львівъ, 1877. Накладомъ Автора. Изъ печатнѣ Института Ставропигійского подъ зарядомъ Ст. Гучковского. 84 стор. в XVI-ку. Ціна 25 кр.—„Въ сѣй повѣсти“, каже авторъ въ переднімъ слові, „старавъ ся я забавити и поучити, именно тыхъ читателѣвъ або читателѣкъ, котрі не зовсімъ ознакомені сь цікавими проявами природы и жита товариского въ полудневій Америцѣ. Яко на першу пробу литературной проявы въ руськомъ язичѣ сего рода, выбравъ я подѣль, що найцікавѣйшій, черпаючи описи ихъ зъ А. Гумбольда подорожей.“ — Дістати можна в тов. „Просвіта“.

— *Німецька*: Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent von Cl. Hankiewicz. — (Besonders abgedruckt aus dem II. Bande des „Archiv für slavische Philologie“). Стор. 119—125. Дістати можна у автора и в „Руській Бесіді“ в Чернівцах.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСИ

В книжцѣ 6го и 7го Вильяма: П. и Судъ пророкъ для справ карних у Львовѣ одж на статвѣ §§. 419 и 420 уставу о постановленю карним и §. 37 уставу провади на законѣ и к. Конституцій державной, по якимъ артикулу, ухваленого в ч. 4. и 5. чиненій „Правда“ з л. 28. (16). Которо 1877 під назвою: „Слова до обличчя“ выданы, внося въ світ: „Службѣ діе вичини“ „Правда“ и „Про Службу“ на стор. 150, а кивененіюмъ словани: „Добра нашего народу“ на стор. 165 итеть в сѣй законѣ правенъ з §. 24. уст. пров. з л. 17. гудна 1862 ч. 6. и 7. и з 1863, по протѣ выданымъ чина и к. Про-

кураторию Державну конфіскаата того числа часописі „Правда“ є усправедливлена, дальше розширяне змісту того инкримінованого артикулу зборонене и що забраний наклад має бути знищений.

П О В О Д И.

Автор артикулу: „Слівце до опізнаня“ в часописі „Правда“ наводить в инкримінованім артикулі майже цілий зміст як також дословні уступи брошури під заголовком: „Про багатство та бідність“, котрої розширяне правосильним ореченем тут. ц. к. Суда краєвого з дня 27. січня 1377 ч. 1183 заказане зістало, — а таке розширяне становить в мисль §. 24. уст. прас. истоту чину провини.

На тій підставі одже зістали застосовані повисше надмінені уступи уставові.

Piątkowski.

З ц. к. Суду краєвого для справ карних.

Львів дня 19. марця 1877.

— С причини **конфіскаати Ч. 4 и 5 „Правди“** опізнилася россиялка снх ЧЧ-ел. Проти конфіскаати внесла редакция жалобу.

— Дня 18. л. марця святкували львівські Русини **шіснайцяті роковини смерті Тараса Шевченка** музикально-декляматорським вечером. Численна громада почитателів вікопомного кобзаря майже битком наповнила велику салю ратушеву и обі галеріи. Тільки місяця для достойників и заступників властей призначені остались порожніми. П. Ясинський голова міста Львова був єдиним заступником упрошених достойників. — Серед тихої семті „своіх людей“, серед громади щирих поклонників, є поміж зелених цвітів як молода надія роскішних — яснів бюст бессмертного кобзаря, наче б житим оживав від тисяча думок, від тисяча сердець, що єдналися сєго вечеру у щирій поклін своєму „батькови“, и ціла саяя мов перемінилася в святиню народню руського духа и руського слова, нового жита живого народу відродженого.

Після вступної бесіди відчитаної проф. Борковським слідувала часть музикально-декляматорська виконана з великим старанем після уложеної програмп: 1) „Жовнир“ слова *Федьковича*, музика проф. *Н. Вахнянина* відспівав проф. *Н. Вахнянин* с хором; 2) *Лисенка* „На що міні чорні брови“ слова *Т. Шевченка* відспівав п. *А. А.*; 3) *Бетговена* „Соната д. 30 A. dur“ відіграли п. п. *Конопасек* и *Швабель*; 4) *Лисенка* „Тарасова ніч“ и „Тяжко, важко в світі жити“ слова *Т. Шевченка* відспівав проф. *Н. Вахнянин*; 5) *Вильбоа* „Моряки“ дует — відспівали пані *Г. и Е. Л-ч*; 6) *Шевченка* „Послание“ и 7) „Розрита могила“ виголосив п. *Гл.*; 8) *Кугльв'а* „Adagio и All^o non tanto з Трія д. 90“ на три флети — відіграли пп. *А. Д., И. Г. и К. Б.*; *Артимовського-Гулака* „Ангел-почі“ дует з опери „Запорожець за Дунаєм“ відспівали п. п. *Е. Л. и А. А.*; 10) *Лисенка* „Couranta“ и *Конопаска* „Сербське коло“ відіграв на фортеяні п. *Конопасек*; 11) *Лисенка* а) „Про зруйноване Січ“, б) „Ой не гаразд Запорожці“ — відспівав хор.

Часть музикальна зложена майже с самих руських тзорів дуже подобалась всім гостям як що до укладу, так и що до виконаня, в чім

належитья головна заслуга проф. Н. Вахнянинови. П-ні Г. и Е. Л-ич, своїм прихильним уділом не в перший вже раз дали рідкий п'єс у нас приклад щирого патріотизму наших женщин, а гарним співом чимало причинилися до світлості сього вечеру. На неперестанне дочрошуване публіки повторено гарні и не менше гарно відсвівані дуети „Моряги“ и „Ангел ночі“. Глибоко досягнули у серця слухачів Шевченкові слова „Тарасової ночі“ так містерно підібрані під музику на скрізь проникаючу. Хоч на хвилю переносились думки слухачів у давні часи славної України, завинули серця від жалю над долею Русі-України, котрої найпершого мартира сьгодні поминали. А сей святочний, поважний настрій зібраної громади розвивався під живими словами Тараса до „живих и мертвих“ и правдивим гомоном патріотизму відбився у хорівій пісні „ой не гаразд Запорожці, не гаразд вчинили, степ широкий, край веселий тай занастили.“ И вертала домів розворухана громада під важкою задумою, як здвигати занашащений край, занашащений народ... Загрілися серця, задумались голови, — щоб тільки не охолонули через рік у тяжкій праці и з новим житем и новими ділами присіли знов помянати незабутнього кобзаря...

У тім святкованю львівської громади шіснайцятих роковин смерті Тараса Шевченка живий уділ взяла ціла Галичина и Буковина, як свідчать нисше подані телеграми. Най же память бесмертного кобзаря буде нам щирим покликом до невтомної праці народнєї, най ширшає наше слово и наше діло Шевченком обновлене.

Підчас вечеру надосіли слідуючі телеграми:

Станіславів: Всі члени Товариства „Просвіта“ и Товариства „Имени Шевченка“ из Станіславова и з околиці гереказують сердечний привіт и душевну свою участь при гомчній і слякого сына нашой вітчизни. Слава всім, що вірні завітам апостола правди и науки.

Станіславів: Щирим сердцем здоровимо Вас-пани брата святкуючи з Вами духом велике народне свято: *Молодіж Станіславівська.*

Тернопіль: Братям святкуючим память незабутнього кобзаря Тараса пересилає щиро руське спасибіг: *Молодіж Тернопільська.*

Тернопіль: Поминайте Тараса; дбайте щоб народ за котрий страдав, не пронав у темноті: *Тернопільська філія „Просвіти.“*

Перемишль: Зібраним Високоповажним братям почитаючим память великого незабутнього нашого поста-віщуну Тараса щирий и сердечний привіт: *Дирекция русько-народного театру.*

Перемишль: Спасибіг, що згадали на незабутнього батька Тараса: *Перемишльська молодіж.*

Бережани: Щироруське спасибіг за память великому батькови; спомин най усіх до діла загіє: *Молодіж Березанська.*

Бережани: Поділяємо свято пинішного вечора: *Русини Березанські.*

Самбір: Слава Тобі во віки Тарасе, пророче и предитечо волі нашого народу! Поки серце в грудях беться, не покинемо Твоєї святої идеї: *Молодіж гимназіяльна.*

Самбір: Честь Вам и слава панове, що не забули обходить память незабутнього Тараса: *Самбірські Русини.*

Збараж: Честь Вам братя, що сповняєте заповіт Тараса святкуючи пам'ять Ёго. Прийміть помагайбіг: *Товариство „Надія“*.

Ясло: В день сей памятий витаємо гадкою ми поміж Вами: *Иван Черкавський, Иван Вахнянин*.

Львів: Щирій привіт Вам братя, що святкуєте пам'ять генія и мученика за волю руського народа: *Питомці семінарії духовної*.

Бортники: Бессмертний геній незабутнього Тараса най кріпять Вас щирі патриоти в труді коло просвіти нашого народа: *Филия Бортники*.

Відень: Слава бессмертному имени народнього віщуна; помагайбіг сповняючим ёго завіт: *Питомці віденського семінаря*.

Чернівці: Споминнайте нам Тараса — ёму на вічну пам'ять, а собі и нам на славу: *Руські гімназіясти*.

Підгайці: Поклін братній зібраним Русинам у Львові, ділайте в честь народа: *Товариство „Поміч“*.

Тисьмениця: Слава пам'яті батька Тараса: *Тисьменецькі товариші „Просвіти“*.

— **Тайне товариство?** По кількомісячнім слідстві розпочалася дня 16. марца в тутешнім ц. к. суді краєвим для справ карних головою росправа проти п. и. 1) Михайла Павлика Павлика слухача 3 року филозофії у Львові; 2) Сергія Ястршембського з Харкова, літ 19 бувшого слухача 1 року медицини в Харкові; 3) Олександра Черепакіна (на прибране имя Дорошенко) з Кременчуга, літ 25 укинченого слухача медицини в Кніві; и 4) Олександра Константина Куртієва з Одеси, літ 25, бувшого громадського писаря в Херсонській губернії. Яко судії засіли р. Будзінновський (яко голова трибуналу), р. Могилиницький, р. Бушак и р. Левицький. Прокураторию заступав др. Зборовський, а оборонцею був др. Яцковський. Прокураторя обвиняє підсудимих о провинну участі в тайних суспільному спокоєви шкодливих товариствах (§. §. 285, 287 и 293 у. к.), а крім того о переступства мельдункові, пашпортові и т. д. Причину до слідства в тім напрямку подали арештованя 9. січня с. р. через львівську полицію заряджені, про котрі ми вже свого часу згадували. Між актами знаходяться також денунціяції. Росказують, що декотрі денунціяції своєю злосливістю а неправдою зміреною проти цілого сторонництва народнього зрадили мутне жерело звісних доносчиків чи докладчиків, столчих в блиських зносинах з органом фабрикації галицької общерусскості. Прокуратор обвиняє підсудимих о провинну участі в тайних товариствах на підставі забраної у підсудимих кореспонденції від проф. Драгоманова в Женеві и від Роберта Дале видавця письма „Впередь“ видаваного російськими емігрантами в Лондині, в котрій згадується про уловія розвою соціялістичної пропаганди в Галичині и про підмогу такої пропаганди с сторони російських приятелів, — не менше також на підставі брошур соціялістичної гряті забраних у підсудимих (а именно брошури: „Про багатство та бідність“). Из кореспонденцій виходить, що теорія соціялістів не може прийнятись в Галичині, бо багато боїться її и в загалі Галичане,“ новинці в таких ділах“. Сам редактор „Вперед-а“ навіть при успішній пропаганді соціялізму в Галичині не надіється на велике число прихильників між інтелігенцією, а має надію

тільки на економічний, невідрадий стан народу. В однім письмі с Харкова говориться, що харківські приятелі відказали своєї помочи, и що від них нема що надіятись підмоги для діла соціялістичного. Інші письма переконують також, що коли єсть пропаганда соціялістична, то вона йде из заходу, а на Україні дуже мало має прихильників. Широке слідство нічим не виказало, щоб соціялістична пропаганда (в розумію якого тайного товариства) була ділом Українців. — Ястршембський виїхав 20. Вересня м. р. з Росії до Женеви, де познакомився с проф. Драгомановом, а ді Львова приїхав, щоб записатись на политехнику. Переписувався с проф. Драгомановом и Лавровом (= Далє редактор Вперѣд-а). А. Черенакин виїхав з матерею и сестрою з Росії до Швайцарії, пробув тут около 3 місяці и видався с своїм професором Драгомановом. В перших днях Січня поїхав через Відень на Угри, а відтак до Львова. С Швайцарії привіз кількасот екзем. брошур: „Турки внутренніє и виїшніє“, „Про багатство та бідність“, „По вопросу о малорусской литературѣ“ и инш. Ві Львові познакомився Ястршембський з п. М. Павликом. Куртієв приїхав з Одеси до Галичини шукати собі хліба и був билетером при театрі. На „Бесіді“ пізнався с п. М. Павликом, а через сего з Ястршембським. Проф. Драгоманова не знає особисто, ані не переписувався з ним. п. М. Павлик прийняв Ястршембського у себе, переписувався с проф. Драгомановом и одержував від него книжки. — На внесенє прокураторії рішив суд по цілогодинній нараді — на підставі §. 229 пр. кар. перевести розправу при замкнених дверех а то с причини, „що провини, о котру обвиняються підсудими, погрішає проти публичній бесечности суспільній“. — Відтак позістало в салі на місцах для публики признаних тільки 12 мужів довірїя. Після дводневої перерви розпочались виводи прокуратора и оборонці. Др. Зборовський — яко заступник прокураторії — в короткій промові доводив на підставі кореспонденції проф. Драгоманова и Роберта Далєго, що Ястршембський и Черенакин яко чужинці допустилися провини с §. 289 у. к. розширяючи тенденції тайних товариств и позискуючи для них членів; що п. М. Павлик допустився тоїж самої провини, а яко тутешний підпадає під §. 287 у. к.; о ту ж саму провину обвинив прокуратор Куртієва, на тій підставі, що він неперестанно перебував в товаристві тамтих підсудимих.

Оборонця др. Яцковський в довшій промові старався виказати, що соціялізм нічо инше як тільки нова теорія суспільної економії, котра яко теорія наукова не може підпадати під уставу карну. Підсудимих не можна винити о уділ в яких тайних товариствах, бо розправа навіть не виказала, щоб истнували такі товариства, а кореспонденція с проф. Д. и Далєм не може бути караною, бо дві ті особи не творять ніякого товариства. Роберт Далє не єсть, як подала полиция, начальником славянської секції интернационалу, бо таким єсть К. Маркс. Книжки знайдені у підсудимих — не заборонені в Австрії, а брошура „Про багатство та бідність“ скопфискована вже після уявлення підсудимих. — По довгій нараді оголосив суд вироє, засуджуючий п. М. Павлика за провину з §. 287 у. к. на 8 день арешту, Сергїя Ястршембського и Александра Черепакіна за провину з §. 289 у. к. на оден місяць арешту и видалене з Австрії: Александра Кур-

тієва увільнив суд, але ухвалив, щоб ёго видалити с краю. Оборонця зголосив именем п. М. Павлика жалобу неважності. С. Ястршембський и А. Черепакин прийняли засуд.

— **Денунціанти.** Здавалося, що після прилюдного поясненя прояву занесеної до Галичини мікроскопічної пропаганди соціалістичної и після заявленя нашого погляду в попереднім Ч-лі „Правди“ на таку пропаганду — повинні б були затихнути всякі підсудваня соціалістично-революційних тенденцій народній партії в Галичині. Тим часом новші прояви в житю галицьких Русинів доказують, що вже и у нас виробилась особна професія з людей злосливих и несовістних — професія денунціантів. Як свого часу голосили вони перед світом, а именно перед галицькою публікою, що народовці — українофіли нічого иншого як „польонофіли“, хоч факта, як небудь через сих денунціантів перед відомом публікою затаювані або перекручувані — зовсім противне вказували, так тепер розпочинається новий спосіб денунціанції из зміною „польонофільства“ на „соціалне революціонерство“. Та вже тепер ведуть сі денунціанти своє коварне діло не тільки перед публікою, котра не гаразд розуміючи, що се такого: соціалізм — комунізм — соціална революція, — не може й осудити чи и кого можна про се або те посуджувати, — але й перед правительством и поодинокими властями. Ціль таких денунціанцій и їх огидність зрозуміла для всякого, хто тільки знає про давнє денунціаторство о „польонофілізм“. Ми могли б бути зовсім спокійні и перед сими новими денунціанціями надіючись на нашу правду: „все на світі проминеться — одна правда останеться“ та що „правда з дна моря виринає“, а вся клевета з вітром розвіється. Та тільки не можемо поминути мовчком тої підлості, якої допускаються на ново розсмілені денунціанти звертаючись своїми денунціанціями в ту сторону, де вони ще найскорше можуть найти послух. И так послідними часами переслано до Митрополита безименне письмо (рукою видруковане — щоб не зрадити доносчиків!) в котрім доноситься, що в тутешній семинарії руській має ширитись соціалізм вмішуючи до тої вимудрованої пропаганди часопись „Правду“ и деяких людей неналежащих до сторонників галицьких „общеруссів!“ Коварство сеї денунціанції аж надто зрозуміле и воно певно не знайшло б було найменшого послуху у адресата, коли б звісний всім нещасливий а мимо того в певних кругах ще впливовий кандидат до єпископської митри — намість обуритись проявом денунціаторської хвороби серед кандидатів на будучих „пропоїдняків християнської любови“ не зрадувався сим новим помислом денунціаторським. И виллялась ціла холява ідкої жовчі проти народовців! Шкода тільки що всякда вона таки в піску святоюрського пляцу. Але був би час, послідний час застановитись над тим, що виїде с такого розуміня християнства в самих високих сферах духовних? „Аще кто речесть яко люблю Бога, а брата своего ненавидить — ложь есть!“ Не завадило б також нашим правителям духовним застановитись блисше над суспільним устроєм первих християн и над словами Христа про богача, — а може переконалибсь вони, що небеснечно братись за денунціанцію на народовців „о соціалізм“.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Марця 1877.

Предложеня угодові будуть зараз по великодніх святах внесені до Ради державної и до угорського сойму. Судячи по дотеперішнім ході справ, оба министерства натраплять на завзяту опозицію. Партия вірноконституційних не безусловно згодилася на принятє статута банкового, а Neue fr. Presse видить в новім статуті немале небезпеченство для розвою австрійського кредиту. Замість дотеперішнього добре администрованого банку, каже Neue fr. Presse, котрий цілком на рівні стояв з великими монопольними інститутами Франції, Німеччини и Англії, будемо мати в найлучшім разі мірно администровану інституцію банкову. Не тільки, що Угорщина до своєї дирекції и до генеральной ради зможе лише мірні таланти достарчити, але — що найважнійше — затратиться едність в заряді банковім, позаяк обі дирекції, відоньска и пештенська, генеральной ради більше суть рівнорядні ніж підрядні, а многість інстанцій в новім банку зробить ёго тяжким и необоротним. В Угорщині ж опозиция против принятих министерством Тиси точок угодових обявлялася так завзятою, що в Пешті ряд боявся уличних демонстрацій и на засіданє сойму, в котрім нове наставше министерство мало представитися и здати справу о ділах угодових, обсаджено будинок соймовий густо полицією. В соймі виступили з опозицією не тільки скрайня лівиця, але и уміркований консерватист бр. Шенней, вічний „кандидат без партії на министра“; в знаменитій своїй мові Шенней клав вагу на те, що уми непотрібно розгорячилися в справі банковій, коли для Угорщини, яко переважно рільничого краю, єсть найважнійшою потребою вільність торгівлі, котру министерство запропастило уступками для мит протекційних.

Засіданя *Ради державної* закінчилися з прпчини великодніх вакацій в комнаті послів 20, а в комнаті панів 23. с. м. Комната послів займалася 27. Лютого замкненєм рахунків держави за р. 1874. Показалося при тім, що приходи державні Австрії від р. 1868 до 1873 поступенно збільшалися, від тогож р. 1873, року памятного траскоту (краху), поступенно уменшаються. Прелиминар на р. 1874 не виказував ще жадного дефіциту, однако при остаточнім обрахунку комісія бюджетова виказала за тойже р. 1874 дефіцит 24 милионів, споводований именно далеко значіишими видатками, аніж було прелиминовано. Кількох бесідників (централістів) виступали з острими закидами против господарки министерства, однакож в кінці за всі перекрочєня прелиминаря уділено абсолюторіюм. — На засіданю з 2. марця трактовано справу желізниці полудневої, котра від Горици розпадається на два рамена, ведучі одно до Триесту, друге до Венеції. Перед кількома роками оба рамена становили одну цілість, а через те діялося таке, що австрійська желізниця підпомагала Венецію на некористь Триеста! Однако наконець відпродано західну часть желізниці італіянському рядові, в наслідок чого мусіла наступити по часті зміна в концєсиях чвстр. ряду для желізниці полудневої, а се становило предмет дискусії

на засіданню з 2. Марця. Комната послів, по мимо опозиції партії поступової, прийняла предложеня ряду. — Дня 6. Марця трактовано знов справу желізничу. Демократ Штайдель поставив був внесок, щоби забрати кавцію Моравсько-шлезької центральної желізничі, тому що ся желізничя не добудовала 2 побічних желізниць, до чого після концесії була обовязана. Звісний демократ др. Кронаветтер („Катон желізничий“, як ёго пронизуючи органи гриндерські називають) виступав знов дуже остро против гриндерських шахрайств; комната прийняла слабою більшістю голосів внески комісії желізничої противні внескам Штайдля. На тім же засіданню прийнято 6-е справоздане річне комісії контролюючої довги державні. — Дня 9. и 10 Марця дискутовано над *реформою уставу правосвїи*. Проект комісії обіймав кілька важких постанов: т. з. поступоване обективне, після котрого часописньо може бути засуджене (skonfiskowane) без потягання до одвічальності автора статі, мало б бути вправді задержане, однак мало б піддатися не звичайному трибуналові але судови пречаянних; конфіскація якого друку через прокуратора державного або власть беспеченства мала б ограничитися на 4 злучаї: 1) коли б сей друк містив образу маєстату, 2) коли б образав публичну моральність, 3) коли б заходило нагле небеспеченство, що при зволіканю конфіскації оголошене друком завізане або підбурюване могло б непосредно за собою потягнути злочинство або переступство, наконець 4) коли б в плякатах без призволення власти порозліплюваних була истота чину якого злочинства або переступства. Дальше обіймав проект знесеня кавціи газетярської, більшу свободу кольпортерованя и дещо инше. Крім одного ультрамонтана Oelz-а всі инші послі, Чех Мечник, бувший прокуратор Дінбахер з фракції Гогенварта (державно-правної опозиції), як и центральні промовляли за свободою праси, кождий из становища свого сторонництва. Комната послів прийняла проект з деякими змінами: зміни сі суть в часті либеральніші, бо ограничено конфіскацію через власть беспеченства на 3 злучаї (1., 2. и 4., а відкинено 3.), в часті менше либеральні, бо не прийнято знесеня кавціи газетярської (що для великих столичних газет єсть вправді байдуже, але для менших провинціальних дуже важною річю). Міністри при розправах и в голосованю не брали уділу, и здається, що ухвалені комнатою послів проекти не перейдуть через комнату панів. — На засіданню з 13. Марця уповномочено ряд, щоби закупив желізничю Бравнаув Штрасвальхен за 875.000 зр. а желізничі Прага-Дукє задля вибудованя дальшого кусника дав залічку 1,000.000 зр. На дармо виступали демократ Кронаветтер, центральст фабрикант Скенє и ультрамонтани Єльц против спомаганя гриндерів и против господарства желізничого. На тім же засіданню внесено дві інтерпеляції Шрона зглядом Праської щадниці, котра за р. 1876 виказує страту майже 1 милиона зр., повставшу звідти, що щадниця в попередних роках купувала за високі гроші листи заставні т. з. банків хабрусових, маючі дуже малу або и ніяку вартість. Другу інтерпеляцію внїс п. Ковальський до министра просвїти: 1. Чи знає п. министр о поступованю галицьких властей школьних, кривдячих права руського народа в загалі, а особливо о поступованю Самбірського старости, котрий яко предсідатель ради школьної окружної не

приймив доповіді походячої від автономичних органів є тої одної причини, що се урядове письмо не уложено в польськїм язичї? 2. Чи не що гадає в. ряд учинити, в сім злучаю так и щоби подібні руську народність дуже обіжаючих поступованя усторонити? 4 Інтерпеляцію сю підписали враз з Ковальським 20 послів, т. є. всі Русини (між першими підписами є підпис о. Качали, хотя він до т. з. руського клубу не належить), крім (хорого) Гайдамахи и п. Криницького, и 6 не-Русинів. — На засіданю з 16. с. м. президент министрїв кн. Аверсперг предложив уставу о депутаціях регниколярних, котрі мають вибиратися з Ради державної и з угорського сойму для пересправлюваня, в яким стосунку обі часті монархї мають поносити видатки на спільні справи. Именно Рада державна має вислати 15 членів, т. є. 5 з комнати панів а 10 з комнати нослів. Відтак відповів кн. Аверсперг на інтерпеляцію зглядом жидів переслідованих в Румунї, и заявив, що ряд старанно опікується жидами, котрі суть австро-угорськими підданими. Дальше залагоджено довгий ряд петицій и прийнято в 3-ім читаню новея і правові и проекти що до желізниць Бравнав-Штрасвальхен и Прага-Дука. — На засіданю з 19. с. м. прийнято уставу о депутаціях регниколярних; відтак дебатовано над додатковими кредитами до сего річного бюджету, котрих министерство жадало: на помножене полицїи в Триестї, на нову організацію віденської адміністрації податкової и т. є. Наконсець відчитано внесок Штурма, жадаючий знесеня спільних делегацій, котрих права мали б прудлитися Радї державній и угорському соймови. Той внесок вишов від клубу поступового и був наперед обговорюваний на зборї цілої вірноконституційної партїи, на котрім був и клуб руський. Але збір сей відкинув внесок Штурма 102 голосами против 58; помямо того вніс Штурм свій проект в комнатї нослів. — На засіданю з 20, с. м. скінчено нараду о додаткових кредитах и призволено в загаї на тую цінь 8,000.000 зр.; так що недобір з головного бюджета виносить 28,931.000 зр., одже цілий дефіцит на р. 1877 виносить 37,833.000.

О працях *комисїи для реформи податкової* так пише Neue fr. Presse: Коли б ся проблема можливою була до рішеня, як за помочю найбільшої сили найменший рух втворити, то нагороду треба б рішучо признати комисїи для реформи податків. Вона від більше 4 місяців займається предложениями о *провизоричній* реформї податків, відбуває засіданє за засіданєм, вислає комитет за комитетом, а се все лиш на те, щоби провизоричну реформу податків з найбільшою основністю, щасливо на смерть задебатовати... Комисїя не хотїла або не потрафїла зрозумїти свого заданя. Заданє се двояке: побільшити доходи держави и справедливіше розложити тягарї. Коли реформа податкова до Червця с. р. не перейде всіх стадїи парламентарних росправ, то не буде її можна вже в 1878 р. ввести, и теперїшні клопоти финансові остануться и в тім році... Комисїя нехай добре росважить, які наслідки викликає її поступованє. Ще Австрія на щастє не знає той ненавистї між поодинокими класами, яка у Франції и Бельгїи викликана була свідомим наміром буржуазї скинути тягарї с себе и звалити на біднїйші верстви народа. Уже тепер потреби державні заспокоює у нас головню тая чась людності, котра и так мусить боротися з нуждою

житя, и наш бюджет похожий на пираміду, котра не на підставі але на вершку опирається. Если тая система через угоду з Угорщиною, за котрою мусять наступити підвишене посередних податків, мит и дачок консумційних, ще заостриться, тоді вимагає, так сказати б соціальний сором, щоби прийняти уставу о податках доходних. Комісія нехай добре отережеться, щоб не засіяла небезпечного засіву змінного, котрого овочів відтак не можна б перевидіти, и нехай зважить, що не менше як радів єсть обовязком парламентів всього вистерігатися, щоб через позір несправедливості могло б спровадити соціальний переворот...

Комісія займаючися *уставою против лихви и пляства в Галичині* виговорила вже справдане обох проєктів и постановила розтягнути оба проєкти и на Буковину. Також прийнято 2 резолюції взиваючі рад, щоби застановився над тим, чи упадкови малих посілостей через надмірне задовжене не можна б також запобічи зміною устав цивільних, и чи не належало б обі устави розтягнути и на наші краї коронні. Замітно, що обом проєктам горячо противився в комісії жид галицький Генігсман, вибраний послом коаліцією Шомер-Израїля и Рускої Ради.

Оден пеступок руського клуба а властиво п. Ковальського мусимо піднести з узнанем, с. е. оборону прав руського язика в галицьких школах. На внесок Ковальського прийняла комісія наукова, помимо опозиції п. Черкавського, резолюцію взиваючу рад до удержуваня одної руської 4-класової школи народної у Львові и приготовляючої класи в руській академічній гімназії. П. Ковальський, боронячи внеску зглядом 4-класової школи народної, покликувався часто на розправу „Руська народність в школах галицьких“, поміщену в минушнім роčníку „Правди“. За те була безтактною бесіда о. Наумовича в компанії послів, за котру ми згадували в попереднім н-рі.

Справа східня ще не виєспилась зовсім. Виравді с Сербією мир заключений, але с Черногорією не може наступити порозуміне головню задля того, бо Турція не хоче ії віддати кріпості Никсич, хоч на инші жаданя годиться. Між тим з весною зачинає и повстане знов ширитися в Боснії. Турецький парламент вже отворений и бесіда тропова, зручно уложена, згадує о добрій волі ряду завести порядок и справедливість в державі.

Россия зброїтьєя чим раз більше, хотя не перестас удавати наміри покоєві. Дипломатична подорож ген. Игнатієва по Европі, здається недоспіла своєї цілі, и ситуація остається нероз'ясненою.

С сим Ч-лом просимо відновити передплату на II-е чвертьріче „Правди“, кому вона скінчилася.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під зарадом Фр. Сергійського.

Виходить випу-
сками в 2 $\frac{1}{2}$ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Виймок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Була тиха, погідна ніч. Повний місяць царював на темному блакиті, сипав світлом як плавким сріблом на тиху землю, а земля, мов до сну заколихана дитина, дрімала сповита в легкому, сивому тумані. Журкіт води наче приспівував сонну пісню. До місячного світу бігли хатки з білими стінами, блискучими віконцями, туманіли вишневі сади, вилискувалась срібною стяжкою крута річка, зеркалом світів невеличкий ставок. Серед села ярили від місячного світла високі хрести церковці, мов три звізди ясніли на шарім даху.

Та не дрімала сільська святиня, а наче оживала сёгодні під чарівним впливом погідної ночі, повного місяця. Наповнилась життям, загомолила співом, гамором натовплених гостей весільних, а рясне світло, як душа з очей, било з вікон, віщувало радість, весіля...

Як ті блєскучі звізди по синєму небі — розбіглись, миготіли по широкій дорозі огні свічок и походень. Се свічники весільного походу. Мов комарі тягнули за тим світлом весільні гості, а тихий гамір широкою хвилею розливався по дорозі. На переду

грали музики весело, охочо, шпарко; віщували поворот новопобраної пари, нових гостей молодих... молодих у послідне! Як тужливою, сумною була та весела музика, наче б сміялась з молодості, наче б сміхом-реготом прашала неповоротну молодечу волю, кликала гостей до дому, до танцю завзивала, щоб весело, беспам'ятно погуляли на руїнах молодості! А місяць плавав по бескрайму блакиті, сипав світлом, мов жару чарівного досипав весільним гостям.

„Який же ж ти Степане!“ сміючись говорила Ольга йдучи з ним під руку с церкви. „Чи не зорі лічиш, або до місяця простуєш? — А твоє серденько, чую, дрожить, бється. О славно Степане, скоро зайнявся — як поломінь!“

„А як ти на неї дивився“, знов по хвилі почала Ольга, „мов в дугу вдивлявся, в її погляді утонув. Ой причарували козаченька чорні брови, карі очі, гнучкий стан дівочий! Причарували, причарували и мову одняли и серденько затрівжили.“

„Тихше Ольго-голубко“, прошептав Степан, стискаючи її кріпше за руку, „тихше, бо ще нас хто підслухає та Бо-зна що подумає.“

„То скажи міні, як тобі подобалась?“

„Гарна“, з наміслом відповів Степан.

„Гарна, гарна! И що се значить?! Гарна як лялька, чи як метелик, що припилюється ёго на шпильку! Ах які ж ви муштини скупі, навіть в словах, які скриті в ваших думках, які тяжкі в ваших чутях! Та глянь онде вона вже на горі з дружбою. Бачиш? Яка ставна мов краля. Її око аж сюди світить своєю слёзою-огнем. И зірка не має тільки огню, як її каре око. А те личко, бачиш, до місяця яке гарне“, шептала Ольга до Степана, „аж чаром бе з ёго! Се русалка, се чар-дівчина, богиня серця! Так повинен сказати молодець с серцем и огнем, а не від пехочу прошептати: гарна! Як би я була хлопцем, я би на смерть залюбилась в Малані!“

Степан глядів, як в образ вдивлявся, аж ходу пристановив. Тяжко було ёму тепер проговорити. Буває инді важко и слово похвали виголосити, щоб словом не уйняти похвалі. Мало слова, мало похвали, як серце затремтить, а душа поклоном вдарить перед красою, дівочою красою. В Степановій душі дивним, незрозумілим ще а так любим и чарівним житем жарів той погляд слёзавих, карих очей Малані, що стрівув ёго у перше в церкві споміж тисяча очей. Ёму здавалось, що вона все ще на ёго глядить тим глибоким, на скрізь проникаючим поглядом, що бачить її безодні очі и що їх сила крізь далеку просторонь переймає ёго до глу-

бини серця. А вона була далеко на горі, а очі її мов п'явки впилися в його серце, в його пам'ять. Маланя счезла у дверей поміж юрбою гостей. Степан опам'ятався і дивна сила потягла його вперед.

„Вона твоя подруга Ольго?“ спитав Степан.

„О, ми хоч не давно пізнались, та щиро, щиро покохались. Кажу тобі, Степаночку—люба, любя дівчина. Не можна її не похотати. Та держи своє серце на привязі! Тільки сирота може бути такою доброю, сердечною і привітною! Вона так і зразу придувала до мене щирим серцем. Ми ледво оден день перебули с собою, а вже люблязо подружились. Як ми в перше прощались, вона обгорнула мене як сестру і горячими поцілунками обсіпала мене, коли я її сказала, що буду її приятелькою, подругою. Сльози завертілись в її очах, вона притиснула мене до своєї груді і з радості не могла знайти слів подяки. „Будь міні сестрою — моя душечко“, говорила вона, „я не маю нікого, нікого на світі, щоб щиро поговорити, душею прилинути і серцем дружно поділитись. Я сирота, кругла сирота; не погордуй мною.“ І міні аж самій слези стали в очах. О я її люблю, дуже люблю, як ще нікого і ніколи з моїх подруг!“

Любим чаром перелітали ці слова в душу Степана. Не багато їх було, та с тих слів образ Малані в його душі наче б приберав світла, життя, історії. З них відгадував Степан цілу її душу.

Ольга тепер вже сама потягнула Степана за собою поміж гостей і познайомила його з Маланею. Їх очі стрінулись у привіті.

„Тільки, Маланю, не осуди його городянським паничем. Я вже с татусем доволі докорила йому і він обіцяв поправу. Не позабув ні села, ні сільських людей, ні наших сердець неприкрашених, але щирих і правдивих.“

„О важка була б моя провина, як би я тільки був подумав нехтувати найдорожшим скарбом.“

За широко розставленими столами засіли весільні гості, веселі і гуркотливі, як стадо шпаків на розлогій вербі біля пшеничного лану. Шквирчать, чиркають, свистять безжурні шпаки споглядаючи на золоті колоски хвилястого лану, вдивляючись в погідне зеркало тихої річки, що підмиває коріння сиворерхої вербини. Гуторять весело гості весільні вдивляючись в погідні лица молодих новоженців, в повні келіхи вина, в ваготні полумиски приманливих страв.

Кажуть, що часи славних бенкетів і пропоїв давно вже проминули, лишивши по собі тільки оскому на картинах історії. Та

*

се може тільки через половину правда. В гостинній, урожайній Галичині, серед патріархальної попівщини, багатій безрахунковою щирістю, вихованій традиційною гостинністю, а гостинної всім, чим хата богата, — озивається, чи озивався, хоч в весільних случаях слабій гомін давних бенкетів и пропоїв. Правда и сей гомін слабне, затихає, до исторії переводиться. Але він ще добре знаний тим мійським птахам перелетним, що так часто загошували на села, памятий він и міщукам сільского хову, незабутній и потомкам гостинних батьків.

А тут ще при такім случаю, як весіле єдиної дитини, коханої єдиначки, як не мала проблизнути стародавня гостинність хочби послідним промінем! Вже від півроку перед весілем випався на стайні здоровенний від, в новім кармнику тучилися два кабани, приховувалося четверо телят, а від трох місяців кудкудакали в переділках курника молоді курки на зерно взяті, туркали и вуркотіли довгоносі индики, качки и гуси позбавлені свободи на смітниках и стависках. У погребі від року вистоювалось вино, наберав сили вишняк и яблечник, а недовго перед весілем вточено кілька відер пива. Від тижня порались куховарі и кухарки смерть задаючи по черзі всім тим бесталанним офірам людської веселості. И тепер являлись вони в ріжнородних постатях на весільному столі подаючи основу весільного гумору весільних гостей. Здорове випно било сопячним проміням с келішків, а бурливим похмілям добералось до розвеселених голов. Привітність хозяйіів додавала охоти до попою, смаку до їжі, смілости до сердечної веселості. Дружби вешталась як помп'єри, щоб гасити жажду гостей и... свою. И що раз мліли ім руки в тих заходах, голови жаріли, йшли вони вихлясом.

Случай буває иноді великий збиточник, а иноді великий добродій. Случаєм, буває, повернеш, случаєм навернеш, а часом и не вернеш. До вечері посадили Степана случаєм напроти Малані. Чи любий був ім сей случай? — Не знати. Та знати було, що вони собою непокоїлись. Вони уникали взаімного погляду, наче б боялись виявити свої думки. Але їх очі часто зустрічались с собою и око тонуло в оці, погляд переймав погляд, а душі мов порозумівались, пізнавались и огнем запалились. Ольга сиділа поруч Малані. Як весела ялочка вела вона сердечну розмову с своєю подругою и знала Степана втягнути в блисше знакомство з Маланею. Вона відгадувала тайні думки и Степана и Малані и дражнила Степана за ёго мовчазність городянськими панночками. И так оживлялася розмова жартами и приязними докорами. И Сте-

пан и Маланя повертали свою бесіду на загальні річі, та обоє знали добре чому обминали у розмові самих себе.

Після вечері розпочалась забава. Степан попросив Маланю у танець. Спаленіла, с похиленою головою як вітка рожевого цвіту з легка повисла вона на рамени Степана. Вона тремтіла як листочок. Степанови голосно билось серце, и якась дивна тривога и радість мішались в ёго душі. Він не чув землі під собою. Ще ніколи в житю не гуляв він так любо, так охочо. Все счезало з ёго очей, він бачив тільки Маланю, її лице як рожа цвітуче, її очі чорві як терен, погідні як дві зірки-цариці, що віщують небесний огонь; він обіймав тепер її гнучку постать и, здавалось ёму, що чує, як бється її серце, як від жару здіймається її груди и огнем займає ёго власну душу. Він хотів щось промовити, та більш зрозумілим було їх мовчане. Він хотів щирими словами подякувати її за перший танець, та слова завмерли на ёго устах и він тільки вклонився. Маланя у перше звела на ёго свої слёзаві, карі очі; в їх ясніла не одна подяка. Їх очі на хвилю с собою стрінулись, в довгім погляді зімлялися. Маланя знов зарумянілась, як непритомна припала до своєї опікунки; її голова, мабуть, мутилась.

„А красно так додержувати слова!“ озвався коло Степана дзвінкий голос Ольги. „Перший танець...“ и засміялась.

„А прости міві дорога Олю —“

„О я вже простила и щиро прошаю,“ перебила Ольга з знаком вдивляючись в заклопотане лице Степана. „Забутя не було з злості, а с серця. Оглядайсь тільки, щоб ти не дуже псував крові кому иншому.“

„Кому ж се?“

„А тому дружбі, що гірку слинку пілкнув побачивши тебе в першому танці з Маланею.“

„Сей дружба? Чи дружка вже з уряду на ціле весіле належить тільки до дружби? — Та й чому не пильнивавсь, коли ёму так заздрісно!“

„О він вже давно залицяється. Від коли розмахнувся з Відня на женитьбу, так остряг коло Малані. Шукає скарбу пац Порфир и за блудними огнями бігає. Щоб тільки не зблукався або не застряг. — Але, Степаночку, тепер гулятимемо *vis-à-vis*.“

„Дуже радо, тільки я ще пригадаюсь з моєю просьбою мойй —“

„Здоровля дружок!“ рознісся троха храпливий голос Порфира.

„Многая літа!“ загримів цілий хор не менше хрипливих голосів гармонійних як спів дяків при парастасі. Малапі зарум'янілась від сорому. Неспокій обгорнув її душу. Вона радо подала руку Степанови и притягаючи Ольгу до себе сама розпочала живу розмову, щоб не чути сего дивовижного гамору.

„Здоров'я моєї пані дружки!“ зашевелів Порфир туж біля Малані підносячи в гору свій келишок. Їго очі блищали як шкло и мало що білком не заходили. „Чи можу просити до кадриля?..“

„Простіть, але ви с послідним мало що не більше опізнались як с першим.“

Порфир не второпав зразу про що йде річ и як вкопаний став на місци. Аж по хвилі проблисла йому гадка. Малані вже не було перед ним.

„О не опізнивсь я из своїм...“ шептав він про себе. „А хоч би й тепер опізнивсь — будеш опісля моєю!“

В горі на канані сидію дві матрони в чорних шовкових сукнях, в білих мантилях, в великих, з далека видних чипках с широкими синіми и чоколядовими стяжками; на переду чипурих голов мали позатикані лилеєві цвіти. На перший погляд можна було подумати, що се дві сестри поруч себе засіли на достойнім місци и царюють мов дві цибулі біловерхі між цвітами. Обі були вже не молоді, мабуть доживали пятьдесятих років, але ще кругленькі и пухкі як напухи. Майже ціле століть гаразд уложилось на їх пухкість.

Треба було добре вдивлятись, щоб розпізнати їх ріжнородність. У першої ще виднілися на гладкому, круглому лицю чорні брови, блискучі чорняві очі и велика бородавка на бороді. Були се сліди колишньої краси, що не полиняли хоч три дочки було вже замужем. Мовляли, що вчасне деканство зберегло красу. Може й почасти правда, бо чоловік був як щіпка сухий, як голуб сивий, хоч не дуже старий, але гордий своїм деканством, своєю деканихою и деканською кешенею. Від чого так скоро посивіла голова — не знали и сиві волоси самі. Та блиські сусіди нераз пів жартом промовляли: за сивою головою, не жаль бути й молодю! — У другій ціле лице зливалось в оден кармазин. И ніс и очі сірі и уста, здавалося, потопали, разом зливались в тім кармазині. Тільки, як ростворювались уста, видко було кілька чорних пнів з викрушених зубів. Через те була її мова шелеляла, часами аж сичача як у беззубої гадки. Ах було ж її чого ще сичати; були три доні як три лані та ще не видані! Та доброї голови, кажуть, и журба не береться. И вона кармазином розливалась,

процвітала та все величалась, що її дочки в неї вдалися. Бодай із лица не далеко відродились. „Дасть Бог долю, мовляла вона не раз про своїх дочок, — як и міні дав. Ось мене посватали не в ранньому віку, чому б и їх не мали висватати!“ Обі панії дуже згорда поглядали на вкруги себе и тільки с собою перешептувались. Звісно „чин чина почитає“, а обі були деканихи.

„Вважаєте, який *афронт*!“ говорила перша.

„А то вже за багато!“

„Керпу гне, як яка царівна!“

„А то ще б за печею кашу їсти.“

„Добре кажете, *пані дзеканова*, ще би її в майтках ходити.“

„Як мої дочки такі були, то я їх ще не то що на весіля, але й на празник не показувала.“

Але, прошу, що така сирота и таке щастє має! Оттой паннич вже її не відступає!“

„Бо по правді, ті мужчини такі неуважливі, бестактні! Преці повинні вважати на дорослі панни! А то ще з міста, то, здається, повинен би розумітись на тім. Але де то вже тепер той світ дивний... Ну, але не жичила б я ёго моім дочкам, а її не задрощу того пустовітра! Звичайно світщина, дуриголови! Та що то казати! Нині вже и несвітщина на світщину перевертається!“

„Славити Господа, що я мої дочки повидавала, а то не знати, що би тепер и діяти. Який тепер чудний світ настав. Не знать, як и догодити тим людям. И торохкотить то як на шлинку, або порожнею по греблі, и вертиться мов вітрак и носа дре и знов лестними словами підмащує, точнісенько не знати, чи баньки дує, чи правду каже, чи лисом пахне. Тю! Які незвичайні! Не знати вже, як коло них ходити, як и сісти та як їм догодити?! И мий и чеши и прасуй и приберай, та ще їм не в лад, ще носом поре, чи де мішка з грішми не зачіпить. Давай свою дитину такому триндачеви, та ще й плати, щоб взяв, та й нічого не кажи, а ще и дякуй. А най Бог крне мене від такої долі! Добре, що видала я вже мої дочки“, и аж піт с пухкенького лица посипався.

„Ой правда! не так то бувало за наших часів. У нас, хвалити Бога и дукачі були и сороківці чвертками и рублі холявами, та жилось смирненько та тихенько не гайгуючи добра на ті теперішні витребеньки. И Богови и людям було мило. А тепер кешені не пускайся за тими модами, за тими строями, що місяць иншими, що рік дорожшими. Не мине и місяць, а вже справляй и сукні и черевики и капелюхи и все нове, нове, хіба на то, щоб через місяць на шмати продавати! А що та *едукация* коштує! Де то,

ще и дитина не підросте, а вже давай вчити до конвиктів, пансионів, та грішми росипай мов половою по мійських стежках, щоб городянкам було вигідно в чім проходжуватись. Не давно, то ще було доволі на два роки дати до науки. То се ще пів біди було. А тепер вже й чотири за мало, кажуть, позаводили такі школи, що й на вісім літ можна давати дівчину до школи. И на що все те придасться? Чи наші дочки будуть с тої науки хліб істи, чи мужа собі вишукає в тих книжках!“

„Але ж, прошу вас, на що придасться та наука для наших дочок на селі? У фортепяні буде курчата садити, а с качками по німецьки розмовляти! Обсядуть діти як мухи, то від біди відганяйся, а не за книжками гляди. Знала я вже таких дуже учених павянок, що за романсами пересиджували цілі дні и через те й свою долю втопили“.

„О я також бережу моїх дочок від тої ученої хвороби мов від якої чуми. Перебули два літа в пансіоні, то доволі з них буде. Таки не повстидаюсь ними перед світом и людьми! От хоч би по правді так сказати: хто ім тутка рівня? Я для них и товариства відповідного не можу дібрати. Хіба та Маланя! Яке то, ні батька, ні матери, ні родини, а так гордо поводитьсь, як яка царівна, що тисячами сипле!“

„А кажуть, що по родичах лишилось її щось троха гроша. Тому, мабуть, так кирпиться!“

„Та вже ж не чого иншого так вертиться коло неї той Порфир. Але, щоби тільки на леду не осів, бо опікунська кешеня глибока буває, а на опікунах нераз можна попечися“.

„А той городянський панич, здається, також може вігрить маньгері, бо щось дуже липне до тої Малані“.

„Вже вона має таке дивне щастє. Не даром сказано: не родися красним, але щасним“, аж засичала споглядаючи на свої доні, що в куточку весело хихотались.

Музика перестала грати и деканихи знов затихли.

Маланя и Ольга в веселій розмові проходились по блескучому помості весільної світлиці.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Конець.)

В осени 1686 р. видано до військових царський указ, котрий взивав їх до важного діла. „Злочестиві, богопенавистні бисурмани — було сказано в указі — з ніякої иншої віри не брали стільки невольників, як з українних городів нашого царства и з України, розпродуючи їх из Криму пеначе скотину по всім усюдам в бисурманську неволю. Наше государство до нині дізнає від усіх країв посміху и докору за те, що ми що року давали бисурманам данину, чого ніяке государство не робить, а бисурмани над нашими післанцями, що возили їм гроші, соболі и мяхке маната, зпущалися; деякі наші післанці и гонці від довшого задержування и мук в Криму и повмерали“. Всё то було всім тоді звісною правдою. Блискою причиною зірвання договору, постановленого с Кримом за царя Хведора Алексеви́ча подавали сю обставину, що після того договору Татаре нападали на московські краї, а в Кримі задержували и обижали виправленого там післанця Тараканова.

Веспою 1687 р. рушило сто тисяч московського війська в полудневі степи; провадив їх князь Василь Василевич Голицин, приятель царівни Софі, що був надворним воєводою великого полку и великої печаті и хоронителем государственных великих діл посольских; до ёго прилучився над Самарою гетьман Самойлович з усіма своїми полками; козаків було до пятьдесят тисяч. Дня 14. червця перейшло військо через Кінку, минуло Великий Луг, а дійшовши до річки Карачакана, стрітилося з несподіваною перепорою. Весь степ був випалений, трави не було, живності для коний не взяла с собою, не було дров; московські коні почали гинути, люди терпіли від безхліб'я и безвіда: була чутка, що дальше до самого полуострова так само випалено. Годі було дальше йт. Воєнна рада начальників рішила вислати берегом долі Дніпром одді двайцятитисячний; до них Самойлович прилучив три козацькі полки під начальством свого сина. Сей одді мав прикривати відступлене решти війська, а як буде можна, то мав напасти на турецькі твердині, поставлені над Дніпром. Отже — всё останнє військо посунулося назад.

Тоді в Москалів сильне підозріне впало на гетьмана и на козаків в загалі: чи не з їх намови и перестороги Татаре спалили степи, щоби спинити успіх московського війська? Оден с чу-

жоземців (Гордон), що служили в московськiм вiйську, впевняє, що пiдозрiне було прiвдоподiбне. Козаки — говорить вiн — самi збройною рукою визволилися с польського ярма и просили в Москвi тiлько помочи: вони називали себе пiдданими, а не холопами царськими. Мир с Поляками, що вiдступили Москвi свої права над козаками, страшив iх; вони побоювалися, щоб Москва не обходила с ними як из справденими пiдданими и не обмежали iх привилеiв и вольностей. Гетьман и иншi розумнi люде вбачали, що вийде для них с того, як Москвi вдасться завоювати Крим. Татаре вважали себе також вольним народом; падишах мав над iх ханом слабу власть и звертався до ёго бiльше с просьбою, як з розказами. Природний инстинкт зближав козакiв с Татарами и однi й другi мусили додуматись до того, що завоюване одного з двох народiв буде занапащенням другого.

Як би се вi було, а вороги Самойловича вихiслували невдачу походу; вони зрозумiли, що Голицинови мило буде звернути на гетьмана сором неувдачi. Повертаючи Самойлович, як видно, не повздержував язика и виговорював iдкi замiтки про тодiшнi справи. „Чи ж я не казав — говорив вiн — що Москва нiчого Крими не вдиє. Се пинi справдi так є; и треба буде iм на будущину добре вiд Кримицiв оддiлятись“.

Вiйско, вернувши с походу, розложилось станом над рiкою Коломаком. Тут старинна зробила змову и написала донос на свого гетьмана*).

У сiм доносi переказувано всiякi вираження невдоволення, що висказав гетьман проти московському правлiню задля миру с Польщею; вказувано на поступки, що спиняли успiх у вiйнi с Татарами. Вiн позволяв возити в Крим всякi запаси и гонити товар на продаж. Тут мiж иншими замiчали, що вiн не вислав на перед звидушiв и сторожи, щоб розвiдатися про стан поля, а видячи около таборiв поля в пожарi, не послав iх гасити. Дiйшовши до Кiпки, не вивiдався, як далеко вигорiв степ, а посунувся наперед на спалене поле; ёго неохота до сеi вiйни и недбальство давали повiд додуматися, що с причини и розказу гетьмана спалено степи. Крiм того в доносi жалувались на лиху управу гетьмана: вiн сам всьє робив, не закликаючи нiкого на рау; без суду и слiдства вiдберав уряди, понижав старинних козакiв и ви-

*) Се були Василь Борковський, обозний судя Восхович, писарi Прокопович и Василь Кочубей и полковники Кость Солонина, Якiв Лизогуб, Григорий Гамалiя, Дмитрашка Райча и Степан Забiла.

висшав дрібноту, просто поступав из старшиною, а більш усёго був незносний своєю користолюбністю: за полковничі уряди брав хабарі и позволяв чинити людям всякий угніт: що в кого припаде ёму до вподоби то й бере, а чого він сам не возьме — то діти ёго візьмуть. Након:ць просили именем цілого війська запорського змінити ёго з гетьманства.

Сей донос подали Голицину 7. липця. Могучий боярин не любив уже давнійше Самойловича: Голицин жив у розладі з Ромодановським, с котрим Самойлович жив у приязні. Донос вислано в Москву, а в Москві поступили з ним так, як бажав Голицин.

Дня 22. липця привіз гонець з Москви царську грамоту. Голицину поручено заявити старшині, що як Самойлович козакам не до вподоби, то вони можуть вибрати собі иншого, а від Самойловича казано відобрати знаки гетьманського уряду и самого приставити в Московщину, поступаючи так, як Господь Бог напутить и навчить боярина.

Голицин знав, що козаки не терпіли Самойловича и боявся, щоб вони дізнавшись, що гетьман зміняється, не допускалися сваволі и не розсправилися с тими, котрі розбудили їх злість на себе. Він закликав до себе своїх московських полковників, казав щоб вони сповістили старшину про царський указ и самим всё уладити, що Самойловича можна спіймати без усякого шуму; для того казали заперти вечером табор; шатро гетьмана и ёго достатки були в таборі; казали також незаметно оточити гетьмана з усіх сторін возами. Хоч так тихо всё діялося, та деякі прихильники гетьмана догадалися, що задумують щось злого и звістили Самойловича. Самойлович був певний, що годі ёго обвинити о зраду и не надіявся, щоби хто небудь рішився на то; він підозрівав, що як ёго оскаржили, то певно за ёго управу, котра після ёго признання для многих була незпосна, та в сій справі надіявся оборонитись и оправдатись, тим більше, що не міг ніяк припустити, щоб московське правління, знаючи про ёго довголітню службу, відбрало ёму гетьманство. Гетьман заперся в своїм шатрі, в ночі писав оправдане своїх поступків и вислав до полковників. Ёму не відповідали. Докола ёго шатра в певних оддаленях стояла сторожа. О півночі генеральний писар Василь Кочубей явився у Голицина, звістив, що всё готове, всё зроблено тихо, гетьман під сторожею и просив приказу, що чинити дальше. Голицин казав досвіта привести до себе гетьмана разом з ёго сином, а між тим держати під сторожею прихильників гетьмана,

щоб не дали в пору знати другому його синові, котрого дожидали с походу на дніпровський низ.

Та досвіта Самойлович пішов у церкву на утренью; старшини не рішались входити до церкви и нарушати богослуженя; вони дожидали його перед входом до церкви. Як тільки по утрені гетьман вийшов с церкви, бувший полковник Переяславський, Дмитрашка Райча, захопив його за руку и сказав: „Иди иншою дорогою!“ Гетьман не показав найменшого здивованя и сказав: „Я хочу говорити з московськими полковниками“. Тут надійшли полковники и вели арештованого гетьманського сина Якова, що досвіта хотів продертися через табор та його спіймали. З гетьманом нічого не говорили, посадили його на дрантивий віз, а сина його на шкапу неосідлану и повезли обох в шатро Голицина.

Голицин и воеводи й полковник московського війська сиділи на стільцях, на відкритім місці. Гетьмана с сином поставили коло судового шатра; старшина, позивачі, на завізанє Голицина явилися перед радою воеводів и в короткій промові повторили головний зміст позви, котру представили в своїм письмі, а на закінченє просили поступити після справедливості з гетьманом. Всі, що сиділи, повставали. Голицин сказав: „Чи не подали ви на гетьмана скаргу з неприязні, злості або задля якої-небудь обиди, котру можна б залагодити иншим способом?“

Козаки відповіли: „Великі були обиди, що заподіяв гетьман всьому народові, а найбільш деяким з нас; та ми б не зняли рук на його особу, як би не його зрада: об сім годі нам було мовчати; гетьмана всі ненавидять; и так багато труду стояло здержувати народ: він би розшарпав його на шматки!“

Голицин казав прикликати гетьмана.

Самойлович прийшов, опираючися на палку из срібною головою; його голова була обязана мокрим платком: він терпів на голову и очи.

Боярин видожив йому коротко, о що його оскаржують.

Самойлович одперав усё, що наводили против йому, и став оправдуватися. Але тут виступили на його полковники: Солонина, Дмитрашка-Райча, Гамалія. Завязався горячий спір; полковники так розлютились, що готові були побити гетьмана, але Голицин не допустив до сего и казав одвести оскарженого.

Голицин заявив, що тепер вони можуть вибрати нового гетьмана, а до того треба скликати духовенство и значнійших козаків з усіх полків. Зараз виправлено гонця до околичного Неплюєва, що був пачальником одділу післаного в дніпровий низ. Неплюєву

казали арештувати гетьманського сина Григорія, ёго друга переяславського полковника Леонтия Полуботка и інших и приставити їх до Голицина.

Однако, чого боялися, від того не ухилились. Козаки дізнавшись об сім, що сталося з гетьманом, почали ділати самовольно. В гадацькому полку вбили полковника Кіянку, а з ним кілька передових людей; козаки збералися ватагами, втікали и ширили ворохобню в краю. Гетьмана вельми усі ненавиділи, а також ненавиділи ёго синів и прихильників. Самойлович завів обтяжуючі монополі на горівку, мід, доготь и інші речі, видумував усякі новості, щоб збогатитися. Придбати богацтво для себе и для своєї рідні — се була ціль ёго життя. Він окружався компанійцями и сердюками (піше військо), котрих заведено для приборканя народу, що все ще не втеряв свого споконвічного потягу до оковаченя; гетьман оперався крім того й на московські сили и поступав як самовластець. Навіть из старшинами обходився він гордо; ніхто не смів сісти при нім або накрити голову; хоч сам походив з духовного стану, гордував священниками. Розумно буде, що упадок ёго викликав не жаль для ёго, а запеклість против усіх тих, що вірно служили ёму, що потакували ёго жадобі и чванливості, хто сам під ёго опікою рядився або допускався угніту. Московське військо мусило притлумити ворохобню. Се спонукало Голицина негайно приступити до вибору нового гетьмана.

На другий день по зложеню Самойловича подали Голицину статі, після котрих має бути вибраний новий гетьман. Вони були в зміслі давних статей. Козаки на сей раз старалися розширити права віддільної самоуправи України и просили, щоб гетьманови було дозволено зноситися с чужоземними державами; сёго не прийняли. Землевладільці вимовляли собі право судити підданих и брати від них установлені приноси, казати їм возити сіно и дрова. Маєтності генеральної старшини, заслужених знатних осіб, а також добра архієпископські, митрополічі и монастирські вольні від усяких військових поборів. Таким способом змагалось пануванє нового панства, що грозило закріпостити народ. З московської сторони вставлена статя, що показувала напрямок зближити два народи: гетьманови и старшині вкладано обовязок лучити український народ з московським, як через вінчаня, так и іншими способами, щоб ніхто не говорив, що український народ гетьманського регименту (управи), и щоби Українців уважали з Москалями яко оден народ.

Старшини, укладаючи статі, дали Голицину на догад, що вони виберуть гетьманом с поміж себе того, на кого він укаже. Боярин назвав Мазепу, котрий умів ёму приподобатися.

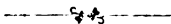
На другий день, 25 липця, розпочалася рада. Відправлено молебен в походній церкві, що була в шатрі. Винесли знаки гетьманського уряду и положили на стіл, накритий килимом. Боярин спитав зібраних козаків: кого бажають воши вибрати гетьманом?

Закричали: Мазепу!

Кільканайцять голосів, котрі не знали, що справу вибору рішили вже давно могуті люди, кликнули имя обозного Борковського, та прихильники Мазепи зараз їх заглушили.

Мазепу вибрано и потверджено, а Голицин дістав од ёго десять тисяч рублів на спомини. Бувшого гетьмана с сином Яковом вислали в Сибір. Другого сина Григория казнили в Сівску. Жінки Самойловичів лишено на Україні и дано ім с царської ласки скупий прожиток з майна їх чоловіків.

Майно Самойловича списано: половину взяли для государя, половину дали до військового скарбу.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія.“

И. Житецкаго.

Кієвъ. 1876. вел. 8° стор. 376.

Рецензия д-ра Омеляна Огоновскаго.

(Конецъ.)

В четвертій главі (стор. 259—293) виводить автор результат из своїх попитів язикословних и повторяє головні звукові правила вокалізма и консонантизма малоруського. На стороні 262 каже, що в руськім праязиці глухі самогласні мабуть не від разу запропастились: в поодиноких наріччях могли вони истнувати еще й в историчній добі письменності руської. Дифтонги-ж *yo, yo* по мнію автора истнували в устах народа безперечно до XIV. віку. Відтак відносить він не тільки повногласне, але також двоегласне як руському праязику, и замічає, що обі ті прояви звукові суть головним ёго признаком (стор. 264). Руський пра-вокалізм представляєся отже в питоменній повноті елементів самогласних, котра появилася в замін за стародавню повноту,

споводовану присутством глухих самогласних **ъ, ѡ**. — Відносно же до первістних согласних в руській праязичі учить автор, що по мірі повноти вокалізма мусів наступити упадок в просторі согласних, и з-за того в мові малоруській змоглись звучні (с. е. слабі) согласні, в великоруській же взяли перевагу неперехідно-мягкі согласні; порівн. **рукѣ, богѣ, духѣ**.

Автор замічає, що в кінці XII. віку Русь полуднева — Київська и північна — Володимирсько-Суздальська зустрітнулись між собою в боротьбі о гегемонию в руській землі, и що той політичний момент без сумніня був плодом „бигових“ ріжниць межи двома головними половинами руської землі, — ріжниць, що поволи опієля взростали. Відтак думає він, що головні признаки малоруського вокалізма стались зовсім замітними в віці XII—XIII. Тоді-ж не було еще українського говора, котрий віділівся пізнійше из ріжнорічній волинських. Говори-ж волинський и галицький віділілись під кінець Київської епохи та в перші роки Татарщини від стародавнього північного говора малоруського або підляського, котрий органічним ладом виріє из колишньої північної руської праязика (стор. 272).

Опієля займаєся автор розвизанєм питання, чому підляська Русь переховала досіль свій говір в такому архаїчнім виді? Це підлежить сумніню, що в нинішнім Підлясію від поконвічних часів жило славянське племя — Перви. Поміж тих аборигенів поселялись в історичній добі жиці руської колоніети из полудня и полудневого сходу, и тим способом мова стародавніх туземців прибирала всякі відтінки говорів малоруських. Так отже на простороні городищенської и сідлецької губернії говори підляські обіймають всі признаки мови малоруської, які пороскидані суть від самого крайнього сходу до границь малоруського народу в Русі угорській.

Дальше росправляє п. Житецький про взаїмни говора волинського и галицького ид українському, и замічає, що в волинськім говорі чутно **ы** замість основного **и** (н. пр. *робыты*) и середуще **и**, а не **і** из **о** (отже: *нич, гний*; — в говорі українськім и галицькім: *ніч, гній*). Галицький же говір не має середущого українського **и**, и про-те він близький ид волинському говорю (=*середуща стадня*); з другої же сторони він близький ид українському говорю, тому-що має **і** из **о**, **є** (=*нова стадня*), а по-за-як змішав **і** (=**о**) зі звуком **ї** (=**є**), то пійшов він дальше говора українського. — Автор думає, що іота в галицькім **ї** из **о** явилась пізнійше, неначе звук параситний, що змягчає попередню согласну; н. пр. *діж* (вигов. *джим*), *лій* (вигов. *лжій*). Впрочім являєся в галицькім говорі еще оден такий признак, що не є розвятий в говорі українськім: в галицькім бо підгірю появляєся звук **с** из **л** и из **а**

після шипящих (н. пр. венути, тежко, жель, — також жиль; порівн. щісте). Відтак в гірських ріжнорічних галицьких добачає автор багато архаїзмів, особливо-ж морфологічних. Так н. пр. порівнати належить древню форму *бих*, котрої тут уживають при твореню способу условного, н. пр. *ішов бих за вісцями*.

Нема отже сумніня, що оба говори, український и галицький, розвивались незалежно оден від одного из сільних давніших основі котрі до сёгодня переховались на північній границі малоруської мови, творячи осібний старо-малоруський говір (= говір підляський). Український и галицький говір носять отже признаки середнїї доби твореня звукового, тільки в українськїм говорі тих признаків менше, ніж, в галицькїм, котрий задержав багато стародавніх особностей фонетичних и морфологічних. Причину-ж тої прояви, що говір галицький відзначуєся архаїзмами, находить автор в віддаленю Галичини від головної сцени малоруської исторії. Не так було в Подніпровю, — театрі важних подій. Сюди спливали огромні маси народа из землі підляської волинської и галицької. Правда, що мова творилась тут из стародавніх елементів, але вони не могли задержати свого первісного виду в краю, в котрому исторія оставила глибокі сліди руїни и недолі. Так отже представляєся нам в говорі українськїм третя доба в розвою мови малоруської; — головні бо ёго признаки суть ось-ті: 1) звук *і* из *о*, *е*, *к*; 2) середуще *и* замість основних *и*, *ы*; 3) змягчено-удвоені согласні; 4) перевага твердих согласних; 5) ослаблене согласних в виді звучності іх на кінці слів (н. пр. хліб, град) и перед беззвучними (н. пр. гребти).

Наконець подає автор пробу графічного представлення историчної долі руських нарічій. Руський праязык ділиться на нарічне малоруське и великоруське. Малоруське нарічне обіймає говори: північний малоруський, волинсько-український и галицько-подільський. Сесі-ж говори утворились так, що говір волинсько-український и галицько-подільський виділились из північного малоруського говора. Відтак нарічне великоруське обіймає говори: північний великоруський, полудневий великоруський и білоруський. Але-ж полудневий великоруський говір представляєся так, мабуть ёго зачаток спочивав з одної сторони в говорі північнїм великоруськїм, а з другої сторони в білоруськїм говорі. В тім огляді легко замітити, що говори північний малоруський и північний великоруський найменше віддаляються від руського праязыка. Впрочім можна в тій картині завважати, що вік XIV. становить переділ в розвїттю нарічій: до XIV. віку волинсько-український говір віддаляєся рівномірно від говора галицько-подільського, але по XIV. віці той луч, котрий представляє говір волинсько-український, ломиться так, що го-

вір український являється більше віддаленим від говору галицько-подільського, неначе-б виходив із говору волинського.

Опісля слідуєть „Приложенія“, именно: I. Образці народніх говорів мови малоруської, як: Сідлецькі ріжнорічія уїздів Більського, Константиновського и Радинського; — ріжнорічія: галицьке и угорсько-лемківське. Автор замічає, що галицький говір роснадаєся на три головні ріжнорічія: підгірське, гуцульське и лемківсько-бойківське, и висказує географичний огляд тих місць, по котрих той говір розширився. Відтак каже, що у всіх тих ріжнорічїях являється широке *ы*, в котрім змішались основне *и* и основне *ы*. При тім злучаю висказує автор от-сю гадку о правописі писателів галицьких: *„Въ правописаніи галицкихъ собирателей образцевъ народной рѣчи господствуютъ въ отношеніи къ этому звуку (ы) ненаучныя воззрѣнія. Защитники этимологическаго правописанія (Головацкій, Осадца, издатели „Львовскаго Слова“), ставятъ ы и тамъ, гдѣ требуетъ этихъ звуковъ славянскіе словопроизводство, раздвигая орфографическія рамки до той широты, которая грозитъ народной рѣчи (по крайней мѣрѣ, на письмѣ) потерей всякой индивидуальности. Очевидно, эти ученые трудятся надъ постройкой такого дома, въ которомъ легко могли бы помѣститься не только русскія, но и другія славянскія нарѣчія“* (стор. 338).

Дальше наводить автор головні признаки поодиноких галицьких ріжнорічїй и подає образець деклинації сущників *ниж* и *душа* у всіх трѣх ріжнорічїях. Слідуєть відтак образці говора подільського и волинського, опісля-ж образці говора українського. Представивши образці говорів народніх автор поміщає під числом II. декотрі взорці письменного язика с признаками мови малоруської, почавши від XIV—XVIII. віку. Поміж тими взорцями заслугують на увагу особливо деякі відривки із Пересонницького Євангелія (з 1556—1561 р.), котре почиється перекладом із тексту старословенського на тогдашню мову малоруську.

Се висказанє гряті многоцінного писання проф. Житецького. Вже із того можна дізнатись, що автор представив вельми основно звукову историю мови малоруської. Справді, ёго глибоким студиям про природу специфічно малоруського звука *і* годиться повна похвала, — ясне-ж означене причини змін и переворотів в вокалізмі и консонантизмі (се-б то падене глухих самогласних *ъ, ъ*) є доказом великої ёго ерудиції. Таке поважне наукове діло не легко отже критикувати. Про-те списую деякі свої замітки лише в тій цілі, щоби свою гадку висказати по-більшій часті в таких питаннях, котрі досі не достаточо еще пояснені,

або остаються предметом наукового спору. С тої причини більшу часть от-сих моїх уваг можна-б почитати додатками до дотичних заміток п. Житецького.

1. На стороні 13. читаємо, що V. падеж заховався не лишень у Сербів и Малоруссів, але й у Болгар, у Поляків и Чехів. Звістно же, що у Болгар, рівно як у романських племен деклинація майже зовсім запропастилась. Про-те в формі падежа V. появляются тільки декотрі слова; н. пр. *дъдо* (Miklosich, Vergl. Wortbildungslehre, p. 179).

2. До тих писателів, котрі в XVII. віці уживали иноді глухі самогласні **ъ, ь** в середині слів, можна крім Памва Беринди (стор. 53) віднести еще Кирила Транквилліона Ставровецького. В ёго бо „Зерцалі богословні“ находимо не тільки такі форми як **тврѣдостѣ, оутврѣжене**, але зустрічаємо навіть акцент, поставлений над глухою самогласною **ъ**; н. пр. **крѣкъ, котѣрін**. А вже-ж Беринда поставляв у своїм лексиконі акцент над **ъ** частійше. Так находимо у него н. пр. от-сі форми: **вѣзрастѣ, вѣхѣвъ, дрѣзый, мрѣзостѣ, плѣза, плѣкъ, тврѣдый** и и., ба на стороні 121 читаємо навіть „**мѣбла или мѣвѣла**“. Належить однако признати, що **ъ** в тім злучаю мало значене самогласної чистої (*o, e*).

3. Автор признає, правда, за проводом проф. Ягіча, що повногласне и двоєгласне суть головними признаками вокалізма малоруського (стор. 63, 65); однако не розвиває системи повногласія так консе-квентно и науково, як систему двоєгласія. Правда, що він видить в повногласію зъявище підновленого вокалізма, — що отже в старо-словенських формах як **врѣкъ, глава, градѣ** добачає форми древнійші ніж в руських *берег, голова, город*, але все-таки міг він на підставі вельми основних праць П. А. Лавровського*) и А. Потєбні**) тую партію звукословну своєю мстодою точнійше представити. Вже-ж бо не є достаточо, висказати, що ряд переміни звукової був н. пр. такий: *gards* (готиц.), *gardas* (литов.), **градѣ** (ст.слов.), відтак *гзродѣ* и *городѣ*. Але поминувши тее, що в такому ряді польска формація *gród* після ст.слов. **градѣ** є пропущена, не висказав автор, що форма *гзродѣ* є тільки фякцією, котра могла становити перехід від *gród* до *городѣ*, однако в историчній добі розвою звуків нігде не появляєся. Відтак думаю, що тую партію про повногласне належало тепер вже из-за того опра-цѣвати основнійше, що в сих роках два учені мужі, Л. Гейтлер и І. Шмидт доказували, мабуть-то руські повногласні форми як *берег, го-*

*) „О рускомъ полногласіи“ (Изв. П. Отд. Им. Ак. Н. 1859. т. VII., вып. 5).

**) „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка. I. О полногласіи“. Воронежъ 1866.

лова, город суть давніші, ніж відповідні старословенські форми **бръгъ**, **глава**, **градъ**, по-за-як сі форми стягненем коротких самогласних *с—е, о—о* в самогласну довгу **ѣ—а** утворились*). Впрочім не пояснив автор[†] яким способом утворилось н. пр. *молохо* из *млѣко*? А вже-ж замітив Лавровський и Потебня, що старословенська сляба **лѣ** (у словах як *млѣко*) в доисторичну пору замінилась наперед в **ла** а потім в **оло**. Відтак позволяю собі висказати, що крім обох сих мужів в поясненню повногласия положив великі заслуги проф. Яліч у статі „Ueber einige Erscheinungen des slav. Vocalismus**).“

4. Сумніватись належить, чи в формах *п-ой-ити*, *на-най-ати* (стор. 68) переховались останки первісного звука **ѣ** (= *ai*). Звістно бо, що корінь сих слів є **пи**, та що в формі *поіти* є степенёване самогласної *и* посредством звука *о*, отже: *п-о-и-ти*, між-тим, коли *на-пая-ти* є форма *verbi intensivi*, в котрій до пня *пои* додано наросток **а**, почім самогласна *о* вскріпилась в *а*; отже: *на-пая-а-ти* = *на-пая-ти* = *напаяти*.

5. В прекрасній розправі про перехід звука **о** и **є** в **і** посредством дифтонгів *уо*, *юо* не поставлена наглядна скаля сих звукових перемін. Автор каже вправді (стор. 115), що дифтонг *уо* (н. пр. в суццинку *куоь* з ударенем над самогласною *о*) міг породити бистре движене ид приверненю первісного **о** (н. пр. в *кюь*), минаючи движене від *у* через *ы* ид *і*, та що говори з дифтонгами *юо* (из **о**) и *іе* (из **ѣ**) являються прародителями вокалізма малоруського. Однак між дальшими рефлексиями не добачаємо тої консеквенції, якою автор звичайно відзначається. Положим н. пр. основою дифтонг *юо* (в котрім стоїть ударене над *у* — котрий отже за підставу пізнійшому звукови *і* служить), то звукова генеза була тутки відай така: 1) *юо* — *у* (н. пр. *кюь* — *кунь*), с. е. звук *у* не відбував дальшої метаморфози; 2) *юо* — *юе* — *ји* — *ји* — *и* — *і* (отже: *кюь* — *кюь* — *кюь* — *кюь* — [*кюь*] — *кюь* — *кюь*)... Відтак *юо* (из **є**, н. пр. *сюози*, *синуой*) могло рівно як *уо* звернутись ид звукови **о** — тутки *юо*: отже *сюози*. З другої же сторони утворились из него звуки специфично малоруські, се є *ю* и *ји*, отже 1) *юо* — *ю* (н. пр. *принюс*); 2) *юо* — [*юе*] — *юі* — *ји* — *і* (н. пр. *приніс*).

6. На стороні 122. сказано, що в літописі Самовидця звуків *у* и *ю* замість **о**, **є** зовсім нема. А вже-ж кілька разів находимо дійстно *у* зам. **о**; н. пр. *покуля*, *откуля*, с. е. *по-ко-лѣ*, *от-ко-лѣ*, = *покіль*, *відкіль* (стор. 20).

*) Dr. L. Geitler, Starobulh. fonolog. V Praze, 1873. p. 57—59; — Joh. Schmidt, Zur Geschichte des indogerm. Vocalismus. Weimar. 1871. 1875. II, p. 167. sq.

**) Archiv für slavische Philologie. Berlin 1876. I. Band, p. 386—411.

7. На стор. 128 и слідуєчих говорить автор про звук **ѣ**, котрий в говорі українським потернів однакову участь з основним **и**, се **е**, змінився в середуше **и**. Ведля мніня автора основне **ѣ** звучало подібно німецькому **й** и в дальшій розвою пійшло в напрямку ид звукови **і** (стор. 134). Як-же тепер зрозуміти сей висказ проф. Житецького, що **ы** в українським говорі є звук мішаний из основного **ѣ** та й из **и**? Мені видиться, що, наколи середуше українське **и** справді такий мішаний звук, основне **ѣ** не розвинулось в напрямку ид самогласній **і** але муіло звучати грубше, — мабуть так, як тепер виголошуєєя великоруське **ы**. Тес-ж **ы**, котре автор зове секундарним або широким, жне ведля моєї гадки лише в говорі галицьким підгірським и також в говорі волинсько-подільським; в гірських бо говорах галицьких, в язиці польським (именно після губних **б**, **в**, **м**) и великоруським, звучить **ы** еше ширше, с. е. без сумніня так, як воно виголошувалось в мові старословенській. Про-те широке **ы** галицьке и волинсько-подільське стояло-б в середині поміж великоруським и українським. Не знаю отже, чи слушною є рада шановного автора, щоби галицькі писателі поставляли всюди **ы** одвітно справдішній фонетиці говорів галицьких, щоби отже писали *робыты*, *занесылы*, *прыймыла*, *в мыслы*, *ночы*... Тес бо широке **ы**, котре автор галицькій фонетиці хоче накиннути, чутно тільки в говорах гірських.

8. По мніню автора в мові малоруській нема груп из трёх согласних на кінці слів (стор. 158). Я позволяю собі, навести форму II над. ч. мн. *братівст* зам. *братіств* (Кул. Хмельн. стор. 47).

9. Автор наводить (стор. 163) мніне Головацького та й Осадци, будьто-би в говорі галицьким звучні согласні виголошувались як одвітні ім беззвучні, що отже *лоб*, *хліб*, *червь*, *дід*, *обліг*, *князь*, *сторож* виговорюються *лог*, *хліп*, *червфь*, *діт*, *обліг*, *княсь*, *сторош*... А вже-ж сам автор сумніваєєя, чи справді в Галичині ті слова так вималяються. Можу ёго упевнити, що такий виговір у нас в Галичині не иснує. Ми бо виголошуємо наведені слова так як їх виговорюють на Україні, с. е. наблюдоючи *звучність* согласних.

10. *Квилити*, *квіт*, (стор. 168) не є пізнійшою формою відносно до *цвілити*, *цвіт*, але давнійшою, тому-що сичуше **ц** основуєєя на первістнім **к**; порівн. *квилити* зі старонімецьким *quelen*, *квіт* з литовським *kvėtkā*.

11. Похибною є гадка автора (стор. 171), що *зу* в *зустрічати* утворилось из *уз* (= ст.слов. **ѡѣзѣ**) переставкою звуків. Нероздільний применник *зу* не є що инше, як тільки ст.словенське **сѣ**, рус. *су*, *сѣ* (фонетично *зу*, *э*); порівн. поль. *wi-reńny*.

12. Автор не поясняє точно, як утворилась форма *робиця* из *робитьєя*. Кажє тільки (стор. 178), що в слові *робитьєя* *тс* = *ц*, та

що по закону удвоєня, широко розвинутому в мові малоруській *ц* явилось в удвоєній формі, — отже *робицяця*. Я гадаю, що попереду форми *робицяця* стоїть *робитця*, с. є. перед *ц* вставляється епентетичне *т*, а відтак в слідство асиміляції *т* перед *ц* перейшло в *ц*. Завважатим-ж належить, що в українських писаннях сея форма в таких видах появляється: *робиться*, [*робиця*], *робитця*, *робитцяця*, *робицяця*, *робицяцяця*.

13. Приложник *козацький* має бути утворений из *козак-ьск-ий* через *козацьский*, а *молодецький* безпосередно из *молодецьский* (стор. 179). Я думаю, що из *козак-ьск-ий* наперед утворилось *козацьский*, а відтак зближенем звука *ч* (= *ти*) до *с*, се є заміною звука *ч* в *ц* (= *тс*) — *козацьский*, почім *с* після *ц* (*тс*) викіннено; порівн. *руський* из *руський*. *Молодецький* же не могло утворитись безпосередно из *молодецьский*, по-за-як по правилу виводиться *молодецький* из *молодецьский* (порівн. вел.рус. *молодеческій*, як від *отць* — вел.вус. *отеческій*).

14. Слово *вимагати* виводить автор из польского *wymagać* (стор. 180). Скорше-ж можна ёго віднести до глагола *ви-ман-ити*. — Відтак читасмо, що *тремтяти* мож утворити від ст.слов. **ТРЕМБ**; — а вже-ж належить се слово віднести до кор. **ТРЕМ** (основне *trem*, лат. *trem* в *trem-ere*); від **ТРЕМ** же поередством звука *с* утворюється desiderativum **ТРАС-ТИ**. В *тремтяти* було-б отже значене неперехідне = *zittern*. (Порівн. Geitler, Starobulh. fonolog. p. 27). Що же дотичиться глагола *чичкувати* (знач. нишком ити), то очевидно не стоїть він в ніякому звязку з основною(?) формою *чичкувати* від *чички*. Корінь бо сєго слова є **МЪК** (в ст.слов. **МЪК-НЪ-ТИ**, поль. *mk-nąć*); відтак *чи* вважається тутки приставкою (praefixum), як замітив проф. Верхратський (Знадоби до словаря южноруського, стор. 79). Тая-ж приставка появляється в сім глаголі також у формі *че* (*че-чичкувати*) и відноситься до пня прономінального **ЧЬ**, котрим понятіє дотичного слова скріпляється; н. пр. *че-жер-иця* *helleborus* (*sehr giftige Gebirgspflanze*), *че-турхатий* = великий розтирханий. Також пень прономінальний **КЪ** в давнійшій формі **КА** (= санскр. *ka-s*) кладється в мові русько-українській попереду в зложеню з деякими сущинками; н. пр. *ка-цар* = великий цар, *ка-царівна* = дочка великого царя. По мнію-ж Ербена*) відноситься мабуть сюди також сущник **КН-САНЬ** — у Слові о полку Игоревім, IX, 9, — котрий про-че міг би значити: велика змія. — Що-до глагола *чички-к-ува-ти* належить еще замітити, що пень *чички* вскріпляється гортанним звуком *к* (властиво пнем *ка*); порівн. *при-сил-к-ува-ти*, *баю-ка-ти*.

*) Dvé zpěvů staroruských totiž: O výpravě Igorově a Zádónština, vydal K. J. Erben. V Praze, 1870, p. 31. 32.

15. На сторони 192. замічає автор, що в галицьких формах *домов* (се-б-то *домів* = nach Hause), *долов* (= *долів*), *добров*, *женов*, замість *домови*, *долови*, *доброю*, *женою* наконечні самогласні *и* и *ю* замінилися согласною *в*. Але-ж не підляжить сумнію, що форми *домов*, *долов* утворилися из *домови*, *долови* в слідство відкинення наконечної самогласної *и*; — форми же як *добров*, *женов* рад би я віднести посредством истнувавших колись форм *доброю*, *женою* до старословенських форм *добрѣ*, *женѣ* = *добрѣнѣ*, *женѣнѣ*; порівн. лемківсько-гірські форми *рибом*, *руком*; словін. *ribot*, серб. *ribom*; — отже губне *м* замінило-б-ся в губне *в* (*женою* = *женов*; порівн. лат. *grit-us* и ст.сл. *прѣсъ*; серб. *там-ни* и *тав-ни*, знач. темний. Однако боячись захвалювати таку новість в поясненню сеї прояви звукової, волю придержуватись консервативної гадки Потебні, що форми як *добров*, *женов* утворені из *доброю*, *женою* тим способом, що викинено *ј* поміж *о-у*; отже *доброю* = *добров*, *женою* = *женов*; порівн. в галицько-гірськiм ріжнорічю: *чуу*, *співаю* замість *чую*, *співаю*.*) Замітити-ж належить, що по мнію проф. Міклошича такі форми як *рибов* утворилися из одвітних ст.словенських; порівн. *рыбокѣ*; про-те из *рибов* виводить він форму *рибом***).

16. До начальних трьх-членових груп согласних (стор. 197) можна еще віднести рідку групу *зсл* (н. пр. *зслизла* в Ен. Котл.); до начальних же чотирьх-членових груп (стор. 202) причисляємо еще *стлж* (н. пр. *стлжуть* в Ен. Котл.).

17. Прислівник *нишком* відносить автор до кореня *нищ* — поль. *niszczeć* (стор. 199). Нема-ж сумніня, що теє слово до кореня *ник* — а відтак до приложника *ниць* (*propus*, *geneigt*) належить; отже *ниць* + *ькѣ* + *омѣ* [= *ничком*] = *нишком*.

18. Слово *дожда* відносить автор до основної форми *dad-ja*, — се-б-то до кор. *dad* (стор. 215, Зам.). Звістно-ж, що корінь сєго слова є *dih*. Відтак похибною є гадка, мабуть у формі *jeго* = *jeго* замінилась самогласна *і* (порівн. *и-же*) в согласну *ј*. Тутки бо діялось протинее, с. е. іота (пень *ја*) въ падежи I. замінилась в самогласну *і*, а в падежах скісних, отже в падежи II. (*jeго*), являєся іота корінна.

19. На сторони 216 читаємо замітку, що там, де нема здвоєня согласних, остаєся славянська форма теми *ја*, т. е. *е*, — отже *вєсіле*, *зіле*... А вже-ж в Галичині чутно іотовану самогласну *я*, хоча согласні не двоються; порівн. *вєсіля*, *зіля*.

20. Проф. Житецький думає, що зложений звук *дж* у формах як *ходжу*, *воджу* не є давнішим від простого звука *ж* (н. пр. *хожу*), та

*) Два вєслєдованія о звукахъ рускаго языка. II. О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій; стр. 118.

**) Vergleichende Wortbildungslehre. Wien, 1876, pag. 137. 211.

що *д* в *дж* є лише приставкою подібною до *тої*, котра в зложеній согласній *дз* (н. пр. в *дзвін*) появляється (стор. 240). А вже-ж доказав Потебня*), що се *дж* (= первістн. *дј*) справді древня проява звукова, по-за-як ст.словенське *жд* утворилось метатезою из *дж*, по чім в язиці великоруськім, а денекуди и в малоруськім начальне *д* випало.

21. Наріччє білоруське вважає автор говором перехідним від праязика руського ик наріччю великоруському (стор. 258).—Але-ж наука филологична доказує, що мова білоруська є говором (се-б-то наріччєм) мови малоруської. Найбільшою бо повагою в тому згляді є Мікросич, котрий у своїх найновіших творах—*Stammbildungslehre* и *Wortbildungslehre*—почитує мову білоруську лише говором язика малоруського. Та й нігде правди діти, говір білоруський користується такими-ж основними признаками, що й мова малоруська. Так н. пр. а) в тім говорі гортанні *ж, з, ш* м'ягчаться в деклинації перехідно в *ц, з, с*; б) зубова согласна *д* зм'ягчується часто в *дж*, як в мові малоруській; порівн. *виджу, раджу*; — в) наблюдається часто удвоєне согласних: *сз солью, п'яне, плаття*; г) в 3. особі ч. є. часу тепер. окінчене *ть* або відкидається або задержується, тільки в с'єму злучаю вимовляється по білоруськи як *ць*; отже: *п'є, п'єць*; — д) в II. причастнику часу минушого, що служить до вираження индикатива *praeteritii*, наконецне *л* заміняється в звук посередній поміж *у* а *є*, н. пр. *писавз*; и т. д.

Так отже підніє я деякі місця, в котрих можна-б еще дещо додати або й поправити. Бо треба таки признати, що писанне проф. Житецького в порішеню кількох питань етимологичних оказує денекуди неточні або похибні вираження. Однак-ж росправа автора про историю звука *і* є так многоцінна, що замічені похибки супротив неї суть справді дрібними. Про-те мило мені заявити, що сей литературний твір п. Житецького приносить єму честь велику и ставляє єго в ряду знаменитих филологів славянських. Єго-ж заслуга є тим більша, що він первий представив в системі историю звуків язика русько-українського, що єго зовуть малоруським, и відтак доказав єго самостійність супротив язика великоруського.

*) Два дослідження; стор. 124. 125.

По Вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова Вѣна 1876.
Склад у Carl-a Helf-a. 7 Kärtner-Ring 6. ц. 75 кр. а. в.

(Дальше.)

Галицькі писателі, котрі цураються місцевою мовою народнєю, пишуть жаргоном литературнім, котрий менче схожий з язиком великоруським, чим язик малоруських писателів, вже-ж таки хороших, як Шевченко, Квітка, Костомарів, Куліш и т. п. Язык н. пр. в брошурі Богдана Д.....аго (давніше Теодор Дзедзіцький) „Въ одинъ часъ научитья малорусину по великоруски“ похожий радше на язык, яким пишуть німці свої ради и інформації об уживаню косметиків, що висилають в Россію. Приклади такі зовсім не потверджують того, що галицькі писателі не потрібують виробляти малоруський язык — коли вони „знають отлично рускій“. Впрочім значна часть галицьких писателів, що згорда поглядали на язык народній и цурались українщини, повернула по кількох літах безплідних фраз об папрусизмі до „рутенщини“ и замість теорії „всемалорускои“ признає теорію якоїсь „церковно-рускои“ або „авторускои“ народності.

Різде представляється приклад безплідності а навіть шкодливості поверховнєго папрусизма на Русі угорській. Там не чували про Україну, про козаччину; не чули имен Квітки, Шевченка, Костомарова: там через трицять літ царствовало піддержуване з Відня „общерусское олавиофильство“ с клерикальним характером. Воно убило перші ростки литературы в місцевім полу-народнім язичі, що инстинктивно піднимались в 30-х до 40-х років на взір ростків галицьких с часів М. Шашкевича, Головацького и Вагилевича. Гадав би хто, що в Русі угорській читають Пушкина, Тургенева, говорять и пишуть язиком їх, дбають про народність, народ? Сохранъ Господи! Там патриоти русскі говорять по малярськи — а коли вже конечно писати що по „русскій“, то пишуть нечуваним язиком и об річах, що и в часах Тредяковського уважалось-би яко мертвота. Такому народнєму язикови одповідає апатія, одчужена од живих інтересів народніх; — а яка вже небезпечна для будущини руської народності в Угорщині теорія суспільна становить там основу для литературнєї теорії в руській интеллигенції!

Так на приклад автор рецензії на видані в Києві повісті Федьковича зробивши уступство видавцеви заявленем, що и він почитає малоруських „геніяльныхъ писателей какъ то Шевченка, Гоголя, Квітку, Вовчка, Максимовича, Куліша, Костомарова, Федьковича и проч.“ говорить дальше: „Г. Драгомановъ поставляетъ въ вину (многимъ галицкимъ писателямъ), что они гоняясь за панской образованностію пренебрегаютъ свой простой народъ и его родной языкъ. Но по нашему мнѣнію раздѣленіе людей на господъ и слугъ всегда будетъ существовать въ соціальной жизни“.

Но, если в Угорщині панамп — маляри, — то, запитує автор, що-ж остається?

Виписати панів из Россіи, (суть такі, що и об сім туряють) — але се не так легко. Остаєсь отже статись перевертнями-маляронами, так як весь простий народ руський — слуги, и неслугам, т. е. руським священникам лишається вибір межі народностію папів-маляр, и народ-

ністю слуг — народа руського, т. є. малорусів. Після того патриоти руські на Угорщині дивуються, що в угоргородській гімназії на 140 учеників унятих, т. є. синів руських священників ледве 30 записали себе по народності руськими*).

Коли так патриоти руські в Угорщині пишуть язиком вимученим и об таких предметах, як на пр. „что Его Преосвященство, епископъ Іоаннъ изволили куניתъ себѣ новую мантію“, мадярська литература розростаєсь як для так нечисленного народа справді бистро и засиляєсь перекладами таких творів європейської научної и політичної літератури, яких появлене в Росії навіть неможливим. Не дивота отже, що все живе однадає од руської народності в Угорщині и найбільшає собою число свідомих и несвідомих народніх паявок, а народ руський, красний и здоровий обертаєсь в парнів на своїй питоменній землі. Скаже хто, що треба зробити літературі мадярській конкуренцію посилкою в угорську Русь російських книг Пушкіна, Гоголя, Тургенева, Соловєва и т. д. Але в таким разі треба приготуєним бути на те, що за два роки, скоро угорськоруська молодіж ознакомиєсь з літературою російською, поміж нею проколеться свого рода українофильство, т. є. малоруська народня партія з місцевим одтінком. И тоді ми увидимо в угорській Русі початок живої літератури и початок енергичнєго народнєго патриотизма, котрий не буде ждати указів з Відни и субсидій, щоби служити народу, и не заложить рук, як заложили після 1867 р. угроруські патриоти в полицейськїм мундурі, що появилсь після 1848 р. коли притушено угорську революцію.

Против думки рецензента в „Гражданині“, що поки „українські и галицькі писатели будуть обусловливать свое творчество малорусскимъ нарѣчіемъ“, не видадуть вони ани Тургенєвих, ни Некрасових, ані навіть Рішетникових — докази чоґо рецензент добачає и в повістях Федьковича — „которыя кромѣ этнографическаго, довольно яркаго колорита не представляютъ собою высшихъ задачъ творчества“ — в ко-

*) Идеали патриотів руських в Угорщині и положенє тамошнє справи руської можна виразити коротко в слїдуючих мечтанях: 1) коли б нас забрала Росєя; 2) коли б в Австрії вернуєся абсолютизм; 3) коли б нам епископів патриотів. — А то?! запитає ви. — А то пропадемо, омадяримоє. Виєвмовляєте в них, що Росєя далеко, завобанє — ще дальше; по абсолютизмові в Австрії заспївали уже, „вїчная память“; епископа патриота мадярське правительство не назначить... На все те зігнууть и згодяться. Щож ділати, запитає? — Опертєсь на народ свїй, працювати около єґо просвіти, постаратєсь о популярну літературу, зібратєсь до праці органічнї, — „Є, єґо не можна! за се можна посаду стратити!“ одкажуть вам, — и „в Росєї не получите“ випадає на таке додати. И сидять руські патриоти в Угорщині на своїх посадах, не роблять нічоґо и доходить до єґо, що укладають адреси и оди „вєсласкавим архієреям, отцам и покровителям“ — тим самим, о котрих вої дуже добро знають, що вони мадярони и перекїнчики, и що коли б вони не були такими, не бути б їм и архієреями. Поганішої дивовижї годї в цілій Словяниці добачити. Походить се в відти, що в Русі угорськїй запазували ложні погляди на народність, піддержуванї доктрину о православіи и державнім централизмі „русским“ — а се убиває місцевє народнє почутє и приґоломшує місцеву діяльність.

трих (въ этомъ маленькомъ міркѣ) „все какъ-то мелко и низменно“ підносить автор наш мисль, що вже сама идея, — особливо коли вона свідомо — писати о масах народа в язиці ёго-ж або в язиці найближшій ёму, так висока и широка, що висшу и ширшу годі и придумати. История всіх литератур на світі стверджує значенє тої идеи.

Оставивши малоруський язык, писателі малоруські позбавлять себе не тільки условій стати колпосъ Тургеневими, Некрасовими, — а убоють сами себе. В часах Гоголя можна було ще написати „Вечера на хуторѣ“ и „Тараса Бульбу“ не помалоруськи. Тепер річи подібні и не без талану появляются або по малоруськи, або *зовсім не являються*. На скільки „мужицька“ природа Шевченка помогла ёму достигнути більшої широти идей, те а чейже не конче пояснити; мужицький же язык Шевченка не стіснив — и zarazом невважа на те, що Шевченко розширив сферу того язика, язык ёго не перестав бути в повній народній.

Милюков в статі вище сказаній („Вопросъ о малороссійской литературѣ“) твердить, що „стремленія подобнаго обнаруживаемому малорусскими писателями нѣтъ нигдѣ, ни въ одной культурной странѣ, гдѣ безраздѣльно господствуютъ языки Данте, Вольтера, Шиллера и т. п.“ Против нісенітницї такої констатує Драгом., що в послідніх часах наука захитала віру в можливість дальшого именованя и незмінну розумність многих форм и явленій жинні ровеснёго нам суспільнёго укладу, а в тім числі и віру, ще недавно кріпку, що так звані центральні, державні литературні языки зможуть всё обняти, що вони будучи наче б прадавними суть и ненарушні, так, як и другі виплоди бюрократично-міщанського устрою с посліднёго періода исторії Европи. Показалось, що литературні языки, не становлять цілості, а тільки частину якоїсь цілості, не суть правічними а секундерними явленями — и условними и зовсім нестарими. Односючи сю правду до языка малоруського показує автор Милюкову, що по малоруськи зачали писати не тільки „весельчаки и чудаки“ с часів Котляревського, що ярку литературно исторію малоруського языка можно прослідити вже від XV. до XVIII. столітя, коли язык малоруський був органом церковної жинні (православної — уницької а навіть протестанцької), жинні державнєй, судебної и литературно-науцької, яка розвинулась тоді на полудневім западі Русі и памятки тої литературы неуступають зовсім числу памятників языка великоруського. Мимоходом пригадавши про поодинокі памятки нашої старої словесности цінницї, називає автор игнорованє нашої культуры варварським, и знаходить комичними такі „увѣренія“, будьто би малоруський язык постав из сумішки „общерусскаго“, новгородськёго языка с польським и болгарським. Питанє, наче б малоруський язык не мав значеня культурного и способи, якими одношенє ёго до языка теперішнёго російськёго рїшають, основані тільки на посліднім столітї исторії Росії. Правда перюд тої важний, але ж в перюдї тім придавляв провинциі уклад суспільний жинні, маса народа, опора народнєй литератури була тут закріпощена; питаня о народній просвіті не піднімав зовсім ніхто поважно и на ширшу скалю, инициативу так людей приватних як и суспільну стісняли тут до крайности и т. д. Коли отже и в таких часах зродилась литература малоруська чистонародня и змогла навіть, як то легко довести приміром Гоголя,

котрого „Вечері“ ледве щоб появились були без Котляревського, Гулака, Гоголя (отця) — вплинути на „Великую Русь“, то и се значить щось в культурі. Але, на перекір крикам по журналах и посміху людей „культурних“ и великоруська публика купує переклади малоруських поетів и беллетристів, котрих не цураються и такі корифеї, як Тургенев; а и за границею знають уже дещо о малоруській народній словесності, устній и письменній — після Боденштедта, Тальві, Ральстона, Рамбо, Дюрана и др.

Що деякі односяться до літератури малоруської негативно, впливає з відти, що люде такі не знають минувості, не аналізують теперішності и чуже ім всё те, що коло них діється в європейськїм а навіть в близькїм світі славянськїм. В цілій Європі проявляються рухи зовсім аналогічні з українофільством; ріжниця хіба в тім, що публика європейська не кидаєсь на тоті рухи а односить до них с поважанєм. Журнал *Revue des deux Mondes* 1875. 15 посвящає між иншими статью о провансальскій літературі; в Німеччині виходять серіозні праці письменні, як *Uiber Mundarten* и *mundartige Dichtung*, Berlin 1873, *Die deutschen Mundarten im Liede* — а в Італії, де з давен-давна запанував центрально-літературній діялект, не тільки виростають провінціональні літератури але навіть обговорюють дуже часто питання, що зробити с тим язиком, котрий назвати би (в зміслі російських централістів) „чисто-італіянським“ — хоть наука на се не зізволяє — т. є. язиком літературно-флорентійським, чи осудити ёго на мертвоту, чи зблизжити до народнёго тосканського, но заразом зробити ёго ще більш провінціональним. Такий процес завязавсь повсюди між живою народнёю мовою а книжними літературними наріччями, котрі запанували в придворно-бюрократичніх добах історії народів, процес поважний — и нерішати ёго ні журнальні громи ні канцелярські укази — в західній Європі впрочім неможливі.

В Росії, де недавно ще балакано (аж надто много) о близькій будущині „русского“ літературного язика в славянськїм мірі, виводились нові осуди проти одродженю малоруської літератури, указуючи на „єдінство“ літературного язика в Франції, Німеччині, а жалуючись знов на роздроблене Славян. Тут забувають тільки, що Німеччина була завсіди політично „об'єдінена“ и що Лютер прямо говорить, що він пише язиком „державної канцелярії“ („*Ich rede nach der sächsischen Canzeley, welches folgen alle Fürsten und Könige in Deutschland. Alle Reichsstädte, Fürsten-Höfe schreiben nach der sächsischen Canzeley; darum ist es auch die gemeinste deutsche Sprache*“). Tischreden s. 69).

Такої пан-славянської канцелярії історія не знає. Не кінець на тім, — історія літератури у Французів и Німців показує, що центр літературній переменявся там по кілька разів, через що літературне наріччє набиралось по дорозі ріжних провінціональних особенностей, котрі и справді до певної степені зложились на язик літературній. В Славянщині того знова не було. Славянам православному навіязано правда спершу наріччє одного племені яко церковне — но дальша літературна історія так у Сербів як и на Русі, а новійшими часами и у Болгар клониться д' тому, щоби вибитись по-під ярма того одного — но ненароднёго наріччя. Бути може, що наріччє великоруське станєсь

колись посередником в Славянщині, але на се потреба часу и обстано-
вин, котрі би сприяли багатству и силі мислі в Россії; потреба, щоби
література російська скорійш вийшла с того стану маразма, котрий
всі тепер почувають, а котрого причини виказати досі ніхто не смів
або не зумів.

Интересно читати погляд автора на т. з. „руських славянофи-
лов“ и „руських панславистов“. Спряжніх славянофілів — говорить
він — яко партії а навіть кружка в Россії нема и ніколи не було.
Так називані московські славянофіли були не панславистами а панпра-
вославистами и задивлялись на справи славянські з релігійної а на-
віть обрядової сторони. Пізнійші славянофіли, або лучше „славянські
благотворители“ потерявши дирично-туманне „благодушіє“ старих сла-
вянофілів не виробили ніякої ясної всеславянської програми а звузили
ще більше ідеї старих в теорию бюрократично-воєнного „обрусенія“
славянських и неславянських племен в Россії и по за Россією.

Правдивого, гуманного и федерально-народнього славянофильства
в Россії було и єсть тільки ростки, як на пр. зі сторони Россиян, Ба-
куїни и Герцен, зі сторони Русинів кнївське братство Кирила и Меєо-
дия, завязане через Шевченка и Костомарова. Гильфердинг — оден
из лучших московско-петербургских славянофилов зрозумів значене ма-
лоруського славянофильства Шевченка и єго другів. „Въ средѣ Рус-
скаго народа особенное призваніе должны имѣть въ этомъ дѣлѣ
(духовнаго єдинства Славянъ) Малоруссы... и вообще считаю ихъ
призванными къ особенному участию въ развитіи между нами славян-
ской идеи“; „недаром“ — говорить дальше учений російський —
„Шевченко, поэзія котораго имѣла единственно мотивы народные, на-
шелъ въ ней, кромѣ струны народной малороссійской и струны рели-
гіозной, еще третью струну, — славянскую (поема „Гусь и прекрасное
посланіе къ Шафаріку, одно и другое написано еще въ сороковыхъ
рокахъ“).

Од часу, як розбили кружок Костомарівсько-Шевченківський па-
рализовано малоруське славянофильство немалоруським походженем а
часто новим научним и моральним „ничтожеством“ представителів
славяно-руської науки в южніх університетах и нераз односидись и за-
падно-славянські національні партії, котрі в Россії уважали тільки
матеріальну офіціальну силу, до „українофильства“ нежичливо; але
симпатії славянські, чисті од всякого шовинизма и обскурантизма пе-
режили у Русинів всі тоті проби и покушенія и виявлялись фактами,
хоть о сих не трубіли газети. Именно з одкритем желізниць Малорос-
сія получила морально з Русією Галицькою и ся послідня стала мо-
стом — ледве чи не однісіньким — до духового панславизма. В тій
же Галичині, котра ніколи не улягала безпосередно впливови велико-
руської наріччя, скоро настигла доба свого рода Криловсько-Пушкин-
ської реформи, скоро почувалась потреба освободитися од церковщини а
навернути до языка народнього, рух той конечно повернув в сторону
українського языка и иде за тим дальше; а коли би заявити тут
(в Русі австр.) теорії культурно-державного языка, то цілу Галичину
прийшлось би віддати в руки Поляків, Буковину и Русь закарпатську
в руки німців и мадярів. Тож в Галичині не узнають польокі централи-

сти руську народність — и аргументация їх така сама, як аргументация централів московських. Те саме признає рецензент в „Гражданнині“, що малоруському писателеви дорога наклонена однаково як в одну так в другу сторону. А що галицька інтелігенція справді дуже добре знає язык польський, не так як російський, бо-ж язык польський для неї живий, то — заключає автор: „да здравствует теория, проповѣдующая, что галичанинъ — gente ruthenus, natione polonus?!..“ До сього доходить ся, одкидуючи малоруське народне прямоване.

Висвітливши, що в Галичині и Буковині вибір языка литературного уже рішено, як се показує коротенький погляд на житє литературне, товариства и школи в Русі австрійській, признає М. Д., що многі писателі и учені галицькі пишуть и говорять уже с катедр языком доволі чистим и хорошим. Розвій науки и литератури в язиці народнім піде скорішше, коли покоління молодше виховувати будуть в душі народнім а за сям годі уже заперечати будущині малоруської культури в землях австрійських.

Безперечно найинтересовніші дві три сторони при кінці брошури, в котрих застановляєсь М. Д. над значенєм литератур в нарічних простого люду в загалі и підносить мислі досі у нас рідко коли зачувані, а ще рідше узнавані. „Люде, говорить М. Д., котрі односять ся негативно до таких явленій як малоруська литература, крім сього, що игнорують факта, допускають ся ще и дійсного змішуваня понятій. Говорять вони: піднімане нових литературних нарічій зужує поле діяльності для талантливых писателів, розділяє сили и інтереси навіть споріднених племен — и сечь задля того регресивним, поза-як в наших часах обявляють ся стремленя до чим раз ширших асоціацій. Се послідня правда зуповна; але-ж с того то стремленя именно а зовсім не из противуположного п. виниплає стремлене до одроджуваня и плеканя недержавніх литератур. Для чоловіка має більшу вагу не географична ширина асоціації, а глибина, котру вона забирає, число людей, яке вона загортає. Коли ми говоримо на пр. о французській литературі, о вплиню французького писателя, — представимо собі зараз цілу територію Франції, забувалочи, що на ній около 15 миллионів зовсім не говорить по французьки. Яка-ж маса талантів и в загалі сил моральных припадає, як парализуєть ся проникане в масу культури и організація тої маси для культурних цілей!

Тому то недостатковни и зараджує литература кельтська, флямандська, провансальська, литература басків. Фриц Рейтер, писатель в нарічю дольшпониємцьким, Шевченко, Квітка доказом того, що сфера діяльності для їх таланту не була узка, а коли твори Рейтера в нарічю „plattdeutsch“ числять до найлучших в литературі німецькій, то письма того-ж в язиці литературнім (neuhochdeutsch) звичайні так само, як звичайні письма Шевченка, Квітки в язиці литературнім російським. Річ відома, що прості люде на Україні кунують „Кобзаря“ за великі гроші и читають ёго яко святость — факт, на який годі указати в литературі „общерусській“, с самої конечності ненародної. Чим отже литература більше народня, тим більше в глибину загортає вона людей и тим більше скріпляє соціально-культурне, всемірно-історичне діло. Таким робом литератури „недержавні“ лучать а не розьєднляют лю-

дей. В теперішній Європі люде певно більше до себе зближені, з'єднені, як в віках середніх, мимо що унав язык межинародній, латинський в уживаню. — Язык той лучив справді монаха на пр. французького с польским, але він відчужував и тут и там монаха од селянина а навіть од міщанина. Розвите нових литературних нарічій в Європі було на око фактом анти-космополитичнім, тимчасом интереси народів, звязі межи народами через те не утерпіли: интереси тоті знайшли собі другі органи, и живі язики стали орудем сильнішого руху культурного. Такий же процес ми видимо нині в кождім більшім политичнім тілі; и тут и там розвиваються поодинокі галузи того тіла, и на певно интереси космополитичні не стратять на тім нічого, а зискують. Борються против з'єднання людей в просторі пуста робота; так само пуста робота боротися против з'єднання людей в глибокі суспільності.

(Конець буде.)

БИБЛІОГРАФІЯ.

— *Руська: У пропасть дорога ховзка* — Оповідане. (Після Державського) — Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. Книжка 43. У Львовѣ, 1877. Зъ друк. Тов. им. Шевч. підъ заряд. Фр. Сарн. — Друковано въ 5000 примѣрникахъ. — Сторін 111 в 16 ку; книжочка сеся украшена 3 дереворитами в тексті и 3 винетами. Ціна 18 кр.

— *Народный русский мѣсяцесловъ на рѣкъ 1877* — Коломыя — Черенками и накладомъ М. Білоуса 1876. Сторін 1—82 и 3 карток анонсів в малу 8-ку. Ціна 36 кр. Сей наклад вичерпався.

— *Вѣнокъ*. Читаночка для селянъ и мѣщанъ: 1. „Просвѣта“ Д. Третьяка. — 2. Бувальщина руского народа. І. Барвѣтського. — 3. Якъ ховати дѣти вѣдъ самого малечку ажъ до кінця другого року. І. Барвѣтського. — Коштомъ и заходомъ Товариства „Просвѣта“. Книжочка 44. У Львовѣ 1877. Зъ друкарнѣ Тов. им. Шевченка підъ заряд. Фр. Сарн. — Друковано в 5000 примѣрникахъ. — Сторін 43 и 2½ картки оповісток від Товариства без означени сторін в 16-ку. Ціна 8 кр. а в.

— *Довбуш*. Трагедія в пять ділах написав *Игорь Федькович*. У Львові. З друкарні товариства имени Шевченка, під зарядом Фр. Сарницького 1876. Передрук з „Альманаху“. Сторін 1—81 в 8-ку. Ціна 40 кр. — Дістати можна в Товар. „Просвіта“.

— *Данило Маака. Нечай* поема исторична (присвячена братьям *Бар-ським*.) Львів 1876. З друкарні Товариства имени Шевченка. Під зар. Францішка Сарницького. На відворотній стороні: Передрук з „Альманаху“. — Сторін 1—28 в 8-ку на гарнім велиновім папері. Ціна 15 кр. — Дістати можна в Товар. „Просвіта“.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **З Золочівського школьного округу.** Маючи на серцю зріст народу нашого, а особливо учащоїся молодіжи школьної, повзяв я собі починити деякі уваги що-до стану шкіл Золочівського школьного округу. Неутомимій праці і широму трудови околу ведена нових, а розширення давних шкіл в згаданім окрузі ц. к. инспектора п. Сонседського завдають школи своє існуванє —; сей инспектор в короткім часі запровадив много шкіл своєю ревностю, но щож є того, чи школи ті в самім ділі роз'ясняють уми темної та недбалой молодіжи школьної, чи їх представителі стараються о правдиве вихованє молодіжи в інтелектуально-моральнім згляді? З великим жалем відповідаю: ніколи!

Перша недостача, задля якої школи народні в загалі а особливо в сих сторонах процвітати не можуть, є брак відповідних учителів; в їх вправді досить, однак, потрунувши малий процент в придайних, без відповідного випосажєня в умітностях дидактичних; а що більше, в денекотрих місцевостях знаходяться люде морально підупалі — налогові; хто бо другого освітити хоче, треба, щоби передовсім самий світлив —, но коли межі нашими світлодавцями знаходяться такі, що о школу не дбають, ба навіть о свою честь, так годі, щоби таким робом здобувався який хосен, який поступ в освіті молодіжи, бо „*similis similibus gaudet*“, а те уявляється подекуди так, що аж сум побирає, наколи прийде на гадку, що є часом молодіж, повірена такому звихненому прововоду, дуже гіркий видасть овоч для загалу людського. И не диво, що денекотрі громади в самих початках отворєня школи, жалують як за гріхи, що виставили будинки школьні, та що мозольним способом в додатку оплачають дотації учителям гірко запрац'єваням грошем! Треба ж бо знати, що повіті Золочівський и Бродський належать в зглядах материяльних до найбільшійших, а датки на дотації учителів суть згледно за високі при убожестві землі, котра конкурентів самих ледво перед голодом ухороняє.

Але ж, поспитає хтось, та же ж маємо високі власті школьні, краєві, окружні й місцеві ради! Що ж ті на те всё? Всё в порядку, програми видаються, справозданя о стані шкіл суть чисті від закидів, мир и згода, всё „по закону“ але ніби —, а досвідчене повідає, що треба б реформ великих, щоби запанував лад а при сім яка така користь для народу нашого и учащоїся молодіжи.

Найбільшою хобою в секції шкіл є тота, що за много позавождувано шкіл филияльних, — в тих уділяєся наука школьна за скупо, а місцями рівняється зеру! На посадах таких учителі часто змінюються, „*quot capita, tot sensus*“, оден одного виганєся своєю методою, оден будує, другий руйнує —; оден вчить по польски, другий по руськи — а инший таки по ніякому не вчить. И якіж наслідки такої господарки? Ото, родичі навчені таким ходом науки, збороняються дітей до школи посилати, та й добре роблять в даних випадках — бо на щож, щоби їх діти, замість учитися, обслуговували ового принца-

папа*); тажеж з них мають бути колєсь порядні газди, чесні люде, священники, адвокати, урядники —, а не так завчасу, возними професорськими, листоношами а подекуди й кухтами —! „Шкода часу и атласу“, не див, що з школяря часом виїде на неробу, волокиту та грішного чоловіка.

Вибачайте прогнівані а інтересовані учителі, не нападаю я на вас ненавистю та злобою а повідаю правду и з братнєї любви, чей може докір мій підрухає вас, та спровадить на лучшу дорогу — мовлю бо, що йно певне число шкіл не відповідає вимогам просвіти народнєї, в решті знаходяться и учителі дбаючі про науку, и добре виховане молодіжи собі відданої, та честь їм, що уміють повести уряди свої сумлінно, народ іх полюбить и віддасть належитий довг за труди и заслуги, понесені в цілі здвигнення загального добра.

Звертаюсь тепер до високих властей школьних з доброю радою и с підставними вимогами. Наколи б хто добре приглянувся господарству шкіл наших, так вперш виало б єму в око, що мало є надзору над тим, що в школі дієся —; округ наш має, видається міні, около 180 шкіл народніх**), в такім разі оден ц. к. инспектор не є в силі кождорічно відвідати кожду школу и переконатися об її властивім стані, маючи ще побічне урядованє (суть місцевості, де від 3 літ не було инспектора). Хтож не вирозуміє наступств такого надзору? Ради містцеві, неуконституовані, не розвивають жадної діяльності***), тож саме не ма надзорців містцевих. Рада окружна Золочівська, поводячись не знать якою уставою, поименовала вєуди своїх делегатів-заступників а заразом з горн и „przewodniczących“ рад школьних містцевих (sic), а то самих обивателів —; в руках іх вєя власть и керовництво так, що декуди навіть апелїації на іх рішеня нема —. Не було б в сїх номинатах нічого так злого, коби вони відповідали заміреній цілі, та не тягнули на своє —, но коли сї делегати самостійно без рад школьних містцевих перепроваджують вєі ухвали „ad libitum“ (ради школьні містцеві не знаходяться нігде, хїба йно читасєя о них в уставі) так не може бути вєе більшого надужитя власті ради школьної окружної, як крєованє таких делегатів. Питаюсь бо, чому пани-делегати мають руськими школами ридити, чи ж Русини вєе не мають своїх людий, котрих би можна такими гонорами обдарити? Тажеж наші священники яко учителі, обзнакомлені з методою школьною, перепроваджують туюж в практиці в школі и в церкві при катихизациях, свідомі в мові и писемі обох тукраєвих язиків могли б такі уряди зручїйше провадити, ніж нани, котрі руської мови тільки уміють, щоби з „schloßer“ розмовитись, а о предметах наукових в руській мові цілком понятя не мають. — Вправді суть між делегатами польськими люди сумліня, дбаючі про просвіту темного народу, але йно вїмково —

*) Одного посилає учитель по горівку, другого з листом, третій палить в печи а вишній їде за молоком по селу!

**) Число шкіл народніх сєго окоду випало міні з памяті, тому застерєгаюся що до повншого поданя.

***) Де устава школьна, санкціонована най. монархом?

решта або цілком не інтересуєся школами, або перепроводжує с кривдою школи и народності руської свої хитрі ідеї —; а на щож устава школьна, чи на се, щоб її прочитувати а в практиці інакше поступати? „Kruk krukowi oka nie wykole“. Відні наші учителі від делегатів „скажи враже, як пан каже“ ні ради, ні поради; — нераз учитель, маючи якесь важне діло до пана делегата, настоїться в передсінках, не можуть достунити авдієнції, а льокі бувають звичайно переводцями и референтами всяких резолюцій! От бачите лад, „за високі пороги на мої ноги“ скаже учитель, та ну ж до священника на пораду; а сей притиснений об стіну, не маючи жадного голосу попри потентата делегованого, хотів би щось для добра школи може й вчинити, але ж не будучи в раді школьній (бо такої нема) голос ёго маловажний, так в загалі ніхто не дбає про школу, все йде пустош; такаж и користь з шкіл!

В однім селі отворено недавно школу філіяльну — громада з загорячу шле дітей до школи, але щож? — учитель неудачний занедбує науку школьну, громада оскаржаєся; нарешті по році переносять учителя де инде а надають другого; — сей другий вправді не пив, але и не вчив —, настає третій з ряду — сей вже за всіх пияків пив, а нічо не вчив — взяли —! Питаюєся кілька хісна громаді и дітям з 3-літної науки школьної? Стілько, що з вторічного спігу! трафіно то сказав оден мужик з нитересованого села: „у нас справляти рілю під пшеницю, але знати перегноїли возичи навіз, бо замість пшениці виріє хабаз!..“ З шаведеного приміру на однім селі, можна легко відгадати чому народ наш до тепер внажає школу за тягір, дуже оснало старася про поставлене школи, та лихим оком дивитья на свого учителя; дай Боже, щоби було інакше по наших школах та щоби Рада красава зарадила бракам, які в школах пниішних науують.

Звичайно уневиняють себе сільскі учителі, наколи хто догляне що поступ в науках не оказуєся таким, яким бути повинен, що діти дуже недбало до школи учащують, та що навіть наложена кара грошева в сім згляді на родичей легкодушних пожаданого результату не приносять; — так воно місцями и буває —, але ж причини того занедбування науки не треба шукати все в родичах дітей школьних, бо часто трафляється, що учитель сам сноводує, що молодіж школьна науку занедбує; и так сли учитель цілими тижнями без важної причини школу опускає, то не див, що діти інакше не роблять; сли учитель своїм викладом науки школьної не стараєся заинтересувати своїх слухачів и їх для себе позискати, натогді ученик знуджений волять дома пересиджувати, як в школі нудитись и в кінці найменшої користі з науки не віднести. Але ж приходить до того, що родичі радійше кари грошеві оплачують як аби мали дітей своїх до школи посылати; ся обставина найбільше свідчить скілько користі вони в школі для своїх дітей добавають; — буває и так, що подавані делегату ради окр. викази невчашаючих дітей не відносять найменшої користі а то тому, що бувають „ad acta“ зложеними. От якби весною учитель сумує, що в школі пусто, на те потішає ёго економ панський „teraz wiosna, potrzeba do karlofel“. Добре, гадає учитель, буде воє в ладі, нема що й казати, добра рада, попасти в неласку пана значить: „виберайся на слободу“!

літо літом, осінь також має свої вимоги в роботі, надія вся на зиму — „*ej bum idzie zima, buty kiepskie sukni nie ma*“ так отже що зимою дитина привчилась, другої зими повтаре, або й на ново учитьса.

Положене учителя сільського також є того згляду не до позаздрощеня, що, скінчивши свої студия семинарицькі, приходить на свою посаду є паличкою, застає виравді в салі школьній „*карту чотирох частей світа*“ та на тім и скінчилося; — букварі не підмогають та не відсвіжують ёго прибраних умістностей, платня ёго дорічна не вистарчає на те, щоби собі потрібні книжки посправляти, так треба мозолитись та напружати свої сили, щоб знайти способу в уділяню науки школярям. Рада школьна окружна маючи фундуші диспозиційні могла б легко достарчити школам „*Газету школьну*“, книжочки „*Просвіти*“ а натоді учитель вже й тим підперав би себе га займавє в вольних годинах, та не віддавав би єя якому налогові; но у нас все переверотно дієся: пляни наукою вимагають багато від учителя не зважаючи на те, чи він їх виконати зуміє, чи ні; если не має учитель підручників яких ёму триматися винадає, годі, щоби він відповідно плянам науковим науку школьну уділяв.

Тому нехай славетні власті школьні розважуть над способами, яких ужити винадає, щоби школи наші не ниділи на дальше, як до тепер. Если брак учителів, так по щож тільки шкіл нових на раз ереговати; такеж в сім великий тягар, если громади, хотя учителя не мають, на якийсь фонд резервовий цілорочну дотацію учителя до ц. к. каси складають, треба бо знати, що в таких місцевостях де так діється, нині вже люди до крайності дійти можуть. — Дальше устава з року 1873. вимагає, щоби її в повні перестерігати а не, щоби кождий ведля уподобаня собі поступав, бо таким чинном може дійти до того, що остануться школи „*пустими замками*“, мешканє воробцям та совам а люди будуть вказувати пальцями на своїх проводирів та псевдосвітлодавців.

Народолобець.

— **3 Романівки.** (*Образок руського ультрамонтанізму.*) Згадка в Ч. 6 „*Газети Школьної*“, що катихит семинарії учительської в Станіславові (о. Н. М. Огоновскій) мав заказати ученикам семинарії брати уділ в поминальнім вечері в память шіснайцятих роковин смерті Т. Шевченка — дала томуж кат. о. Н. М. О. спосібність до „*проби пера и жовчі*“ ультрамонтанської гипокризи, уміщеної на вдивовижу руського світу в Ч. 6. „*Руського Сіона*.“

О. Н. М. О. хоч силується заперечити правдивості сеї згадки в „*Газ. Школь.*“ и до крайності розізлився на замітку (зовсім ще оглядну) ш. редакції „*Газ. Школь.*“ „*що заказъ от. катихита бувбы лишь обьяомъ ревности зовсімъ подозрительного рода*“, а все ж таки аж надто автентично ствердив своєю сіонською дописею^{*)} — в сущності як прави-

^{*)} Напади о. Н. М. О. вимірені проти Газ. Школь. и „*Просвіти*“ поминаю мовчком, так як їх безпідставність виходить з власних слів о. Н. М. О. И „*Просвіта*“ и „*Газ. Школь.*“ надто добре знані нашій галицькій публіці, щоб потребували оборони проти о. Н. М. О. и Р. С.

вість згадки в Ч. 6 „Газети Школьної“, так и слухність самої уваги редакції Г. Ш. Ніхто певно був би не припустив, що о. катихит о тої причини розвіздяться від Риму аж до Москви и роскріє зовсім новий для Русинів-Галичан ультрамонтанізм „руско-каеолічеській.“

Як небудь и священники самі про себе давно вже мусіли сказати: *homines sumus*, однакож наше галицьке священство багато ріжнилося від священства інших католицьких країв тим, що по часті дорожило самостійністю своєї церкви у взаєминах до римського папізму а головну вагу своєї діяльності добачало в ширеню моральності між сільським народом. Теологічні, догматичні спори навіть в часи великої віри мало дотикали нашої Русі, а навіть борба Русі проти католицизму не мала характеру догматично-теологічної завзятості. За для того й догматичне сектярство осталося чужим на Русі. Руське священство, и своїм становиском и своєю родиною звязане з народом, не гляділо за догматичними помислами Римлян, а жило у тісній звязі с самим народом часто поділяючи ёго долю и недолю. Воно здвигалося и упадало разом з народом, що боровсь за свою долю, а хоч з різних мотивів все таки ставало по стороні народу и не раз причинялось до ёго подвигів. И коли засвітала нова ера нашого життя галицько-руське священство в великій своїй часті взяло живий уділ в розбудженю сёго життя, а про Шашкевичів, Устияновичів, Вагилевичів и т. д. ніхто й не питав, чи вони священники-католики, бо кождий бачив в них проповідників щирої любови для народу забутого и зруйнованого (між іншим також немалою провиню чорнокрилих годованців езуїтської папістки). Про священників перейнятих такими поглядами можна було сказати звичні слова: *Die schätzenswertheste Reliquie dieser Zeiten bleibt ein Stand, worüber man Vieles vergessen kann, der Stand der Landprediger, wenn er das ist, was er sein soll — nicht Theolog — sondern Lehrer der Moral und guter, einfacher Sitten..*“

И переглядаючи историю нашого життя народнёго подобиємо не мало прикладів священників-патриотів, що велід за Шевченком и ёго исповідниками ступали на полі народнёї праці и згадуючи кобзареві слова обіймали „найменшого брата“ та подавали помічну руку своїм братам убогим и хлібом и духом. Суперечність між обовязком дійсного священника а сина народу-патриота була неможливою и незрозумілою, а досвід виказував, що тільки щірі патриоти (священники) були заразом найлучшими священниками. Допіро о. Н. М. Огон., виврашивсь с своєю фидлишкою проти Шевченка, „Просвіти“, Газ. Школь. и т. д. як з мотикою на сонце, узнав за потрібне пригадати публіці „Р. Сіона“. що він не тільки Русин, але и священник и яко такий задля овоєї пнатурної одвічальності (перед Богом, Архиреем, властями духовними, народом и совістю) уважає своїм обовязком звернути увагу „бодай священства“ на „контррелігійні письма“ в язичі руськім „въ родѣ поезій шевченкових“, „скільки тамъ богохульныхъ ересей и нигилистической гнили!“, а „деморализація чей хоть въ части запобѣгнется.“ О. Н. М. О. наводить поодинокі уступи з „Гуса“ и поеми „Марія“ де відкриває „богохульні“ ереси, и позваляє собі сказати, „що не то катихитъ-священникъ, но и кождый учитель, чоловікъ совѣстный, не повиненъ допустити, щобы молодежь брала участь во вечерѣ, где Шевченко

ставляється „ідеаломъ всякого совершенства“, „первымъ громадяннимъ“, где заохочуються присутствующій до читанья и изученья творѣвъ великого поэта и т. д.“

Позволить собі о. Н. М. О. сказати, що и ёму було б незашкодило совістнійше взятись не тільки до „читанья“, але й до „визученья“ творів великого поета, щоб міг ёго належито зрозуміти и пізнати, та що як від кожного чоловіка, так и від катихита священика вимагається не тільки совістності, але передовсім здорового толку, инакше оправдуються слова Вольтера: *La théologie m'amuse, la folie de l'esprit humain u est dans toute sa plénitude!* Вже одна теологічна осторожність повинна була відвести о. Н. М. О. від того, щоб шукати в поезії догматики, особливо католицької догматики так, як поезія не єсть від того, щоб оспівувати догмати о „неомилості шани“ або о „таинственномъ воплощенію.“ Тож нічого було й гіршитись католическій совісті о. Н. М. О., що Шевченко в поемі „Марія“ писаній р. 1859 зглядом „таинственного воплощенія“ не сотворив догмату усталеного в римській церкві допіро за Пія IX, а в поемі „Иван Гус“ пішов більше за правдою историчною, ніж за пифалобилистичним поклоньством. А коли вже о. Н. М. О. забрався глядіти за конфліктом між релігією а поезією, то ж яко богослов и катихит неповинен був помпнути псаломівця Давида, котрого псалми з малку втовкаються в память не то вже дозрілої молодіжи але й дітей, — и за тановитись над тим, в чім більша деморалізація чи ересь вже не тільки теологічна але передовсім моральна: чи в тім, що в поемі „Марія“ с поминенем догматики Пія IX представляється дійсно поетичний образ материнської любови Марії, котрий більш зрозумілий людському серцю и більше будить любови и поважання від „таинственности“, — чи в тім, що ті самі люди, котрі після слів Христа просять: „и остави намъ долги наша, якоже и мы оставляемъ **должникомъ нашимъ**“, — мусять разом с псаломівцем по старозаконному кликати до Ёгови о пімсту ворогам, щоб „поправъ враги наша?“

Не всі твори Шевченка зрозумілі и приступні для молодіжи, але истноване руської читанки для гимназії, де знаходиться вибір Шевченкових творів для школьного ужитку, не повинно лежати поза кругом відомостей хоч би й катихита Русина! Я не хочу слідом за о. Н. М. О. приводити з „святого письма“, именно с старого завіту, ті зовсім немалочисленні місця, котрі не тільки на молодіж, але, після пересвідчення о. духовних, и на сам нетеологічний народ могли би впливати далеко більше деморалізуючо від Шевченкового намеку про таинственне „воплощенію“. Один факт, чому так дуже противляється популярному перекладови старого завіту *in usum populi*, може вказати на те, що и там бережеться ачей же далеко більше пального матеріалу, добре знаного о. катихитам. Чому ж Ви о. Н. М. О. не апатемизуєте сих письм? Адже ж из них вже повиростили ересі и цілі сечти еретичні? Чому не застановитесь Ви над тими питаннями так підхожими в програм „Р. Сіона“, а росписуєтесь про річі, котрих або не хочете, або не можете зрозуміти?

Наконець и те повинно бути відомим о. Н. М. О., що стійність поетів и їх заслуги не міряються після їх віри в догмати. Не потреба

аж наводити „Єресей“ Шекспира, Гетого, Шілера, Байрона, Міцкевича и т. д., щоб доказати, як мимо їх єретичності проти ультрамонтизму віддано їм яко величним поетам приналежне узнанє. И се всім, крім о. Н. М. О. відома річ, що Шевченкові твори в Галичині не від р. 1876, але від 60 их років у сотнях відписів а відтак в львівськїм виданю переходили з рук до рук нашї молодїжи, та що коли тепер, після слів о. Н. М. О. „невѣрство“ так дуже обгортає молодїж, то причина того не постала ні с часу заснованя „Провіти“ ні задля праського виданя „Кобзаря.“ Я далеко мусїв би сягати, щоб належнїто пояснити причину сего невѣрства. Та се відома річ для кожного, хто крім енциклик гроха ознакомяється с ходою науки и цивилізаціи и хоч з увагою прочитав статю Ем. де Лявеле „Релігійна будучність цивилізованих народів.“ Але після теологічних елюкубрацій о. Н. М. О. дуже зрозуміло для чоґо під проводом таких катихитів „по крайній мѣрѣ“ в учит. семінарнї ширяться чим раз більше апатія до релігії. Вже мабуть и кандидати учительскї знають, що одна з найбільших заслуг Шевченка в тім, що він вступився за права закріпощеного, визискуваного и поневѣряного народу, звернув увагу великого світу на тих людей — людьми-християнами запрошаних и тим станув великим поетом для цілого гуманного світу, а вже ж передовсім для Русинів, котрих народність складалась майже виключно с тих „закованих“ братів. Не думаю, щоби задля римської догматичності міг Русин забувати на ту заслугу Шевченка, бо ж и християнство підіймалось за „нищими ихъ же естъ царствіе небесное.“ С тої причини зрозумілим для кожного, хто застановлявся над поглядами Шевченка на християнство, що Шевченко с свого становпска в „Неофитах“, в пересївах псалмів, в „Марії“ и т. д. підійняв найістотнійшу сторону християнства в єґо чистоті, та поглядаючи вже не на невѣрство але на деморалізацію позорних догматологів з жалєм проиисав:

И плаче сердце, оживае
И в тебе, Боже, и в святых
Та праведных Твоих питае:
Що він зробив їм — той святий
Той Назорей, той Син єдиний,
Богом избранної Марії —?

.....
Ми не роспинаєм,
Як ті люти фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимоь Богу,
И на храмах Єґо честний
Хрест златокований
Поставили — тай молимоь...

Для чоґо справді ми читаєм
Святую заповідь Єґо!
Честную кров Єґо цемо,
Мов у шинкарки меду чарку...
О суетлови!... На жидах?...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Святая кров Єґо!
Ми и не бачимо, бо земні
Вем поклопи. За хрести
Ховаємоь од сатани,
А ми Єґо благаємо
И просимо с тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха
То всякого безголовя...

.....
Так хто підбирається під нові догмати, щоб з-за них анатемізувати Шевченка, доказує явно, що не то що не зрозумів єґо творів, але й не піймає головної сторони християнства и хоронячись за горду тямру, забуває на вбогий Вевеєм. О. Н. М. О. на дармо впевняє нас,

що він те тільки Русин, но також и священник-католик. Своєю дописою кинув він дуже „подозрительне“ світло не тільки на свій „рутенизм“, но й на свою так емпатично підношену „vocationem divinam.“ Після прочитання його дописи кождому насувається не таке питання: „чи не міськала“?! — але троха відмінне и всім здогадливе. Так лучче було оцадити Галичині знакомства з Русинами-католиками à la Stojałowski, бо не дармо сказано: „нема страшнішого пера, як у дяка.“

Понсволький читатель „Р. Сіона.“

— **С Станіславава.** За прикладом других міст завязалась и у нас філія „Просвіти“. На запросини проф. Євг. Желехівського зібралось дня 21. Марця 65 людей, професорів, учителів, урядників, а найбільше міщан и селян по часті с самого Станіславава, переважно однако з околішних сіл и місточок особливо с Тисьмениці. Після промови п. Желехівського, в котрій виказав ціль и значіне Просвіти, приступлено до вибору виділу філіяльного. По скінчених зборах п. Желехівський мав відчит о Тарасі Шевченку, котрого відчиту всі присутні, особливо ж міщане и селяне, з великою увагою слухали.

Позаяк намісництво не потвердило завязаня філії задля недоповнення деяких формальностей, відбулсья дня 25. Марця другі конституючі збори, на котрих прийнято (як сего вимагає устава) статут товариства „Просвіта“ для філії, а відтак потверджено вибір вибраного на перших зборах виділу філіяльного, котрий зараз и укопеститувався. Головою вибрано проф. гимназ. Євг. Желехівського с Станіславава, заступником голови адюнкта судового Заячківського с Тисьмениці, секретарем учителя Романа Заклинського, касиром кандидата адвокатського Мел. Бучинського, а контрольором священника Івана Попеля. Заступниками вибрано одного міщана с Станіславава а одного с Тисьмениці.

Деякі Станіславівські и околішні члени „общества М. Качковського“, замість пійти за приміром Коломийських товаришів, агитували всякими способами против завязаня філії, однако зовсім без успіха, як видко вже с того, що вже досі приступило с Станіславівської околиці до 60 нових члєсів до „Просвіти“, переважно міщан и селян.

— **Руський театр народній** під дирекцією п. *Теодилі Романович* закінчить незабаром цикл представлень в Перемишлі и переїздить сими днями до Самбора. Споміємося, що наші Самбірські земляки щиро привітають народню сцену руську.

— Накладом товариства „Просвіта“ вийшли дві книжочки зборів: „Вїнок“ и „Нива“. Заходом філії „Просвіти“ в Тернополі а накладом тов. печатається „Пасїска“, поучаюча книжочка для пасічників и пчільників.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Цвітня 1877.

Внутрішня політика Австро-Угорщини впочивала по поводу свят великодних; Рада державна и сойм угорський відпочені, а тільки сойми в краях долитавських (крім Галичини и Дальмації) зібрались по лат. великодні на коротку сесию. Сойми займаються бюджетами красивими, школами народними и фаховими, справами будівничими, санітарними и т. п. В соймі моравськїм рівночасно 2 послі, оден Чех а другий централіст, поставили внески против лихви. Більшу увагу звертають на себе тільки сойми чеський и тирольський. До чеського сойму відбувалися тепер знов нові вибори на місце послів старочеських, котрі до сойму не вступают. Вибрано в курні сільській самих Старочехів, а в курні міській 1 Молодого (Юл. Грегга, редактора органу молодих *Narodni listy*) а впрочім самих старих. Грегг війшов до сойму, де отже засідає тепер вже 10 (молодих) Чехів. До сойму тирольського відбувалися також нові вибори, бо попередний сойм, в котрім клерикали становили більшість, був розв'язаний. Однак нові вибори випали знов на користь клерикалів, котрі мають дуже значну перевагу в соймі.

Оба министерства, австрійське и угорське, заняті остаточним виготовленем предложених угодових, котрі мають бути частинами виошені в Раді державній и соймі угорськїм, скоро тні зберуться по святах. Рада державна має зібратися 23. Цвітня.

Хотя сербська війна давно вже скінчилася, однако проводил угорських Сербів, д-ра Милетича, держать Мадяри ще в в'язниці за те, що він — як доніс якийсь денунціят — збирав гроші и вербував охотників для Сербії а в Білгороді пив за здорове сербського „короля“. Уже 10-ий місяць сидить Милетич в в'язниці, а прокуратория ще не змогла зібрати матеріалів до оскарження; чесний прокуратор Томашек, коли ёго змушувано до винайденя якоїсь вини а він її не міг знайти, застрілявся. Милетич жадавав знов увільнення, однако надпрокуратория відкинула се жадане.

Справа східня вже в'ясняється, с. є. зачинає с поля пересправ дипломатичних, котрі вже майже два роки її замотували, переходити на поле акції воєнної, де вона вже остаточнo рiшиться. По неудавшійся конференції Царгородській вистосував кн. Горчаков ноту до всіх тих держав, котрі брали участь в конференції, з запитанєм, що гадають європейські кабінети дальше діяти, коли Турція відкинула одномішленні жаданя конференції и таким ділом непокоїть гідність и спокій Європи. Однак, не дїждавшися та и не дожидаючи відповіді на сю ноту, вислав кн. Горчаков ген. Игнатієва до Берлина, Відня, Парижа и Лондону, и в Лондоні уложено т. з. протокол, котрий підписали послі всіх 6 моцарств європейських. В тім протоколі висказується яко спільна ціль тих держав: полужшене долі турецьких християн и введене реформ в Боснії, Герцеговині и Болгарії; відтак приймають моцарства до відомості з-ключеє спокою с Сербією, ожидають скоро заключеня спокою с Чорногорю, для котрої жадають „урегульовати границь“, при-

мають до відомості також заявлене Турції, що вона сама є своєї волі значну часть реформ, яких від неї ждали, хоче перевести, дальше взивають Турцію до розбросня, застерігають собі слідити через всіх льокальних агентів переведеня реформ, а коли б Турція сих реформ не перевела, застерігають собі спільно нарадитися над способом, як би забезпечити долю турецьких християн и загальний спокій. Датум протокола єсть день 31. Марця. До протоколу додане, яко окремиї акт, заявлене росе. посла в Лондоні, гр. Шувалова: коли Турція заключить спокій є Чорногорою, прийме протокол, заявить охоту роззброїтися и переводити реформи, то нехай више до Петербурга повномочника до пересправлюваня зглядом розброєня Россії. — Тимчасом Турція відкинула протокол, заявила Чорногорським послам, що не відступить ані кусника землі и не продовжить дальше перемиря, котре кінчиться 13. Марця. Таким способом війна здається неминучою, и весь світ чекає тільки на оголошене її або на переступлене російською армією границі.

Турецький парламент займався перед всім адресою до султана, відтак заключенем спокою є Чорногорою и деякими меншими справами. Туркофильські газети, як Neue fr. Presse, вихвалоють такт и розум політичний и смілість магомеданських послів, а християнським послам закидають брак відваги. Сеж власне свідчить на некоряість парламенту, коли християне не чуються в нім свободними! Притім предсідатель парламенту постунає дуже самовольно и майже деспотично; а нетолеранція Турків зачинається обявляти вже й на полі національнім: не тільки офіцьяльним язиком в уряді и парламенті єсть язик турецький, многим християнським послам незрозумілий, але коли оден посол християнин хотів, щоб в адресі виражена була подяка за оказувану доси толеранцію язикову, предсідатель не допустив того, заявляючи, що офіцьяльним язиком може бути тільки язик турецький. — В справі заключеня спокою є Чорногорою рішив парламент не уступати ані кусника землі.

Багато шуму паробила була вість, що Бисмарк подався до димісії а цісар Вильгельм тую димісію прийав. Зворушилась ціла праса німецька и загранична и роблено найріжнійші комбинації шукаючи поведів и наслідків тої постанови желізного канцлера. На потіху всіх німецьких патриотів вість тая оказалась фальшивою: Бисмарк зістає на своїй посаді, тільки взяв 4-місячну відпустку, в котрім-то часі однако не перестане цілком займатися заграничними справами.

С сим 4-ом розпочинаємо II-е чвертьрічє нашого видавництва и просимо о відновленє предплати, кому вона скінчилась.

Видає я за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Йопи Шевченка. — Під зарядок Фр. Сергійського.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

О. Михайло захопив Степана, и потягнув ёго до „своїх дівчат“, як називав Ольгу и Маланю.

„Ходімо дівчата місяцеви помолитись“, говорив о. Михайло. „Подивимось, чи и наш молодик так жваво по небу гуляє. Ходімо у сад, тут славний, прегарний сад“.

Весело, охочо кинулись молодята з душевної світлиці до саду. Поміж вітя дерев стругами продералось місячне світло и тут-то там просвічувало по крутих, свіжим піском висипаних стежках. Зілля вонею наповняло воздух, а нічний холод любо прохолоджував и скріпляв потомлених весільних. В кущах лящів соловейко, а ёго пісня голосним гомоном розливалася по тихому саду. Уся поетична краса тихої, погідної, пізної ночі розливалась повним своїм чаром, наче до сердець промовляла своєю невинною тишиною. Всі четверо йшли тихою ступою ні словом не перериваючи дубої тишини. А в кожного родились свої думки тихі, невинні, святі, як отся гарна ніч місячна. Степан не вдержав довше своєї радості и з виразом задеклямував:

И темний гаёк зелененький,
 И чорнобріва молоденька,
 И місяць з зорями снів,
 И соловейко на калині
 То затихав, то щebetав,
 Святого Бога вихваляв...
 И все то, все то в Україні!

„Отсе наша рідна земля-мати, наша славна Україна“, з запалом проговорив Степан, „яка ж вона гарна, чудова навіть у своїм тихім сні!“ Його палке око спочило на лиці Малані. Його погляд знов зустрінувся, а місяць як збитошнийк прoderся крізь високі дерева и обсипав їх розжарені лица своїм світлом. Вони обоє дрожали від упою поетичної ночі и чули, що серця їх разом бються одною радостью.

„Ну ж, Степане, вигребай що більше с твоєї памяті, любо послушаемо кобзарської думи“, намагав о. Михайло, бо й він роззохотився и ожив давною своєю веселостью.

Тепер дійшли вони до самого кінця саду. Зза високих дерев виднілася простора левада повита легким, сивим туманом наче вельоном закрита. Посеред левади пропливала річка мов в сріблї купалася, а за річкою біліла мала хатина. В вікні миготіло ще світло. С хати долітав плач дитини. Затих плач дитини, а з далека почувся голос сопілки протяглий, тужливий, переймающий. Жалість и туга виливались из сопілки и любою піснею распливались по широкій леваді, пропадали в безкрайї далекості. А далекий огонь, що бликав блідим полум'ям, наче давав знак, звідкіля виринали тихі жалощі. И сопілка затихла, и огонь погасав.

„Гарна, чудова ніч“, тихо проговорила Маланя, „а земля така мила в своїй красі, як лице сонної дитини.“

„Степане, приложи ж до тої ночі кобзареві слова“, припала знов Ольга.

И Степан поглянувши нишком на Маланю почав деклямувати :

„У гаю, гаю вітру не має,
 Місяць високо, зірньки сяють, ...“

Дзвінкий голос, молоде лице освічене місячним світлом, жаркі очі, буйно роскинене волосся — все те нагадувало живу постать Яреми у тихім гаю и надавало сили його словам, а поетичний образ природи як раз підходив під виголошувані слова. Маланя присіла в тіні на лавочці и слухала, за кожним словом слідила як за проблеском світла. Ах які ж дивні, незнані досі думки снувались по її голові! Та з ніким було їй ними поділитись, нікому б вона їх була не повірила; навіть своїй подрузі, що сиділа біля

неї и цікаво споглядала то на Степана, то на Маланю. — И вже Степан скінчив свою деклямацію и ще тільки гомін ёго слів розливався по саду, а всі мовчали неначе б дальше думкою снували живі образи, що проминали перед їх душею за живими словами декляматора. Проминула хвиля мовчання поки отямилась слухачі из своїх думок.

О. Михайло розпочав тепер співи. И загомонила пісня за піснею, що раз голоснійше, смілійше та просторнійше; у двійку, в три голоси, а потім у всі чотири розпливалась пісня за піснею и життям наповняла тихий сад. Не стямилась навіть наші співаки, як навколо них згромадились мало що не всі гості весільні. И ще голоснійшими ставали пісні, ще більше оживав сад недавно ще так тихий.

Весела весільна забава на хвилю перенеслась из тісних кімнат під просторе небо, а гомін співів, розмови и радісних окликів розлягався аж по широкій леваді, пропадав в вічному тумані. Не скоро вертали весільні гості до освічених світлиць, щоб дальше вести перервану забаву.

З важкою головою прийшло Степанови відїздити з весіля. Вже раннє сонце вставало, як вибрались о. Михайло з Ольгою и Степаном до повороту. На сході румянілось небо мов від жару палало, білі жмарки як овечки перед пастирем розступалися, розбігались, неначе ледові скелі топвіли від жару, що займався на сході.

О. Михайло и Ольга змучені бессонною начею мовчки сиділи в затилю,—дрімали. И візник недбало поганяв коней раз враз протераючи заспані очі. Оден Степан не чув в собі ніякої оспалості. Ёго голова палилась від жару, и легкий, холодний вітер сходовий не міг охолодити розпаленої голови, горячого серця молодого. Туркотіли колеса по сухій дорозі, по полях здіймались жайворонки, весело щибетали злітаючи у гору, то ту то там озивались перепелиці, оживали ховрашки біля дороги, чутно було гомін далеких дзвонів, — а Степанови здавалось, що се гуде ще весільна музика, а крізь шум весільних гостей пробивається любий, дзвінкий голос Малані. Вже проблискували перші сонячні проміння на золотих жмарках, на далеких горах, а ёму все ще привиджувались карі, блескучі, слёзаві очі Малані, її румяне личко погідне, невинне, привітливє як рожевий схід сонця. И рвались думки за думками и все шили в ту сторону, звідкіля що раз дальше віддалявся Степан. Вже забілили хатки нового села, а Степанові думки все ще кружляли там, де рвалося серце, де виднівся любий, чарівний

образ. Як весело зустрічав він тепер проблеск золотого проміння сонячного, як радувався тим раннім життям погідним, що розливалось на землю из сонячним світлом, блискучою росою спадало на зелені трави, пахучі збіжя, барвисті цвітки и будило їх з нічного просоня, підіймало у гору, жемчугом розкрашало, — яка радість розливалась в ёго душі погідній як просторе небо яркими проміннями освічене, огріте, співом пташат наповнене! И та радість виливалась тихою, бессловною молитвою, що горячою любовю обіймала весь світ, радості бажала всьму світу и щиро здійсчалась високо, високо понад блакити.... Ще ніколи не було ёму так весело на душі, ніколи ще не рвалось ёго серце такою щирою любовю до всіх и до всего. Тепер обіймав би він цілий світ, всіх росцілував би щиро, сердечно.

Повернувши до дому розійшлись, хто де міг, прочакхнути після бессонної ночі. И Степан положився, прикннув очі, думав, що сон завитає, приколише розбурхане серце. Вікно було заслонене; він втиснув голову у подушку, щоб нічого не чути, нічого не бачити. Але очі хоч прикнені — бачили, в притканих ухах озивався гомін, голова шуміла, а серце скиміло. В одній хвилі мов світ перевернувся, наче хмари найшли ёго душу. В ёго очах то темніло, то ясніло, мов огнем займалось, блискавицями палило. И здавалось, наче пливе — пролітає він серед бесконечної темряви, а с тої темряви вириває ясне лице Малані, блистять її очі мов дві зірки михкотять, любо, любо дивляться, серце переймають. И роствергає Степан свої очі, щоб лучше побачити, налюбуватись, — а образ счезає, темрява стелиться навкруги перед ёго очима. Як же ж заболіло серце, який жаль зайнав душу, яка туга розриває, мов туманом вкриває недавню погоду! И зривається Степан на рівні ноги, руку притискає до грудей, щоб придавити серце, вгамувати тугу, спокій привернути. А серце ще голоснійше бється під притисненою рукою, дух займається у грудях, мутиться в голові від шуму и жару. Не вгамувати серця, не задушити болю, не розігнати туги и на яві! И знов припадає Степан до подушки, знов примикає очі, щоб приспати своє горе. И наново вириває любий образ, ще гарнійший, привітнійший и живійший. А с тих очей жемчугом блищать слёзи, а с тих уст коралевих чується любий голос. И весело и любо дивитись на той образ живий. Щоб тільки не счезав, а трівав, трівав на віки. И молитвою виливається та просьба с Степанових грудей. Він припав би на вколішки перед тим образом, щоб в молитві вилляти свою душу, виповісти свій жаль и свою тугу, свою любов... Любов? Ні, се мале, не-

шічне слово! Він вирвав би своє серце, груди б росторощив, життя віддав би, щоб вона тільки раз промовила до ёго те мале, немічне слово: люблю! И се може за багато. Щоб тільки хоч раз так глянула своїм чарівним поглядом, хоч одну зронила слёзу жалю и тою слёзою вкрасила скін ёго! Він був би щасливий у такім сконі. Та дарма! Ні ёго бажаня, ні туги, ні жалю ніхто не чує, а дорогий образ то счезає то знов виринає, мов грається з бесталанним. Так він бесталанний, бо її не має и мабуть ніколи більше не буде. Може й не згадає одним словом про ёго. И полилися горячі слёзи з очей молодих и Степан сердечно заплакав тихими слёзами як мала дитина и ще душе притиснув голову до подушки, щоб ніхто не бачив, не чув ёго жалю, ёго сліз, ёго горя. И за слёзами знов притихав ёго біль и як по теплому дощеві завитала погода до стрівоженої дупі. Образ Малані наче почув ёго просьбу, ёго жаль великий и знов наблизився до Степана, привітно усміхнувся, потіху вілляв в стрівожене серце Степана. И знов полинули думки за думками, веселі, буйні, щасливі. И щасливий Степан и сон не береться ёго а пісня виривається з ёго грудей. Ні! не заспіває він пісні, не погляне на світ божий, щоб не зігнати любого образу, не зрадити перед світом своїх святощів...

Так побивався Степан після першої стрічі з Маланею. То туга, то радість перемагали в ёго серцю и не давали ёму спокою. Він нудив світом и ніяк не міг знайти собі відради. Перед о. Михайлом и навіть перед Ольгою боявся зрадити своїх думок, недбало вів розмову, рвався до самоти, та на самоті не втихомиралась ёго зворушена душа, а роїлась думками як весняні хмари бурливими. Радо слухав він оповіданя Ольги про життя Малані, росло ёго серце, як чув про похвали о. Михайла, и що раз вкрапався її образ в ёго думках новими красками, повнійшим життям, більшою любовю.

Нетерпеливо дожидав Степан тої хвилі, щоб поїхати в гости до Маланених опікунів. И скільки то вже думок не повернулось в ёго голові з-за тої так горячо вижиданої хвилі, скільки любих слів не зложилося в ёго пам'яті, щоб виповісти їх перед Маланею, скільки снів не озолотило ті незнані сторони, куда рвалась ёго душа, куда злітали ёго думки то тужливі, то веселі, то розпачливі! А преці, як надійшла та хвиля, як з далеку с посеред розлогих дерев буйного саду заблищали вікна Маланиного дому, як прийшлося переступити поріг сёго дому, де витало ёго щасте, — серце Степанове від тривоги стиснулось, в непамять пірнули зо-

лоті сні, любязні слова, и неспокій запанував ёго душею. Навіть привітне слово завмерло на ёго устах, а одним привітом був оден погляд, що більше говорив від слів, більше молив від молитви, лучше росвічував душу від щирої сповіді любовної.

Опікуни Малані були заможні люде. Не благословив їх Господь дітьми, але достатком. Повне, кругле лице о. Рожницького було дуже подібне до пухкенького, мов добром наляного лица ёго жінки. И як сіли вони обое поруч себе, так здавалось, наче б два місяці повнолиці світили веселостю та гордощами. Так! вони були горді своїми достатками, своїм становиском серед околичного попівства, своєю родиною, що виводилась с шляхецького роду, а навіть своєю ласкою, що прийняли до себе сироту Маланю. Про ту сироту знала ціла околиця и всі говорили, що Рожницькі дуже милосердні люде. „Яка гарна вихованиця“, мовляли одні — „як цвіт цвігуча, роскішна. Вийде, повернеться, той світ повеселійшає. А все те має дякувати своїм опікунам. Звісно: не родися красним, але щасним! Була б може пропала, зниділа и с красою зівяла. Дуже добрі люде. Кому то в нинішні часи схотілося чужими дітьми піклуватись! И про своїх не дбають!“ — „А нахлопоталась я доволі“, нераз говорила „добродійка“ давши волю своїм словам — „нахлопоталась, нема що казати. Вже ж то мале осталося, без батька без матері, без приюту. А ще немічне як павутина. Я не мала своїх діток, сёго клопоту з роду не знавала. Та ще, щоб доховатись до вдяки, а то ж буває тепер, що курчата мудріші від квочки. Люде й не знають, що треба перетерпіти виховуючи хоч би одну дитину. Кажуть: діти божа благодать. Воно й так ніби виходить дивившись на око!“ — „Все те моя жінка вимогла“, мовляв знов пан-отець складаючи на вхрест свої товстенькі руки, „бо вже ж то без клопоту не обійдеться. Та ще на тім не кінець! Малі діти малий клопіт, а великі діти — великий клопіт. Прийдеться на старість нераз насушити свою голову за чуже добро. Та вже най діється воля Божа. Треба ж и про сиріт пам'ятати.“ И йшла добра слава про добрих опікунів що раз ширше, що раз дальше, як розвивалась краса Малані.

„Яке то щасте має та сирітка!“ знов дехто підхопив почувши про Маланину вдачу. „Дісталась в такий дім поважний, чесний, прикладний. Точнісенько долю на дорозі знайшла, в чіпці вродилась! Все майно колись її припаде, багатиркою засливе. Та й не всякому там буде можна показатись. Душні люде, свої вихованиці не аби кому віддадуть. Щаслива тай годі!“

Оттак ширшала добра слава Маланених добродіів. Їх обійстя широко роскинулось на косогорі. В долині, над малим потоком шаріли і зеленіли курні хати сільські, вінком обдавали гору, де стояли церква, — и просторе попівство. А вікна просторого дому наче й не дивились на ті маленькі, в долі заховані хатки, а гордо світили в далекий простор мов проповідували перед світом свою славу. Вже с першого погляду знати було, що якась сила винесла попівство по над село, як пропастею розділила їх від себе. И справді о. Мартин Рожницький був свого роду аристократом, — аристократом між попами и народом. Як же ж тяжко бувши в достатках не бути аристократом! Ні ёму з нуждою було боротись, ні на родину оглядатись, ні кому кланятись. А тут ще навколо віддавали ёму поклони, славою кадили, лестними словами підмощували! Сам староста залюбки заїздив на гостинні празники и відпуста, двірські пани провітривши повну калиту радо гостили свого *плебана*, а навіть „власть духовна“ шанувала ёго повагу и звеличала червоним обойчиком и почесною „пелериною“. Мало того! Навіть ласка церкви проблиснула над тою околицею, що спочивала під благодатним крилом крилошанської пелерини. Найвисшим архиерейським призволом зіслано крилошанській церкві аж три відпуста для грішних простолюдців, що мимо своєї драної долі могли втішатись видом повнолицого сановника. Ёго ласкою могли вони тепер три рази більше грішити и три рази легше доступити прощєня. Як же ж смирно мусіли за те похиятись перед високою горою, де величаво росілося попівство, як не сміло здіймати свої очі и свій голос перед таким владикою! Так и треба було їм оставатись повизу в своїх маленьких хатках, щоб світилась гора ласки...

И так від мізерного хлібороба до властителя широких, хоч задовжених ланів, — всі повертались с пошаною та почестями до о. Мартина, хто по волі, хто по неволі.

А вже ж и пані-матка росла на тих почеснях як великодна баба на дріжджах. Веселість грала в її очах, щастєм зоріло її лице, а уста пишно загинались мов надуті листки чванливого цвіту. Не зазнала вона ні журби ні клопоту, хоч часто парікала на клопоти. Журилась вона не раз поговірками сусідів и сусідок, не мала супокою від двірських ласунів, та й мужем своїм нераз клопоталась. „Завадою тобі стою“, нераз мовляла до свого чоловіка. „Як би не я, вже б давно припала тобі метрополіча почесть!“ А о. Мартин цілував її за те в пухкеньку ручку весело сміючись и відплачувавсь такими ж любощами своїй жінці. „Доволі

тих почестей, говорив він — ти моя метрополічна корона“. И обоє були раді.

Та не тим ще тільки знамениті були опікуни Малані. О. Мартин був ще й патриотом. Він же ж був першим між околичними священиками, то ж як було розминутись ёму с патриотизмом. Ёго вибирали до всіляких депутацій, ёго робили речником патриотичних немовлят, він зберав складки на *Дім Народній*, став членом-основателем *Матиці*, попався між *руських учених*, був и в головній „раді *руській*“ и предплачував *Зорю Галицьку* и *Ввстникъ*. В ті часи був він ще молодий, у провесні своєї слави. Відцуратись патриотизму — значило цуратись слави, заслуги и вірності, а остатись незнаним и забутим — на ласці панського двору. Навіть пані-матка, так прихильна до всякої згоди, потягала за патриотичною ворухливістю и вбралась на *руський балъ* в жовто-синій цвіт. И не завелась вона в своїх жіночих мудрошах. Мало що не через півроку говорили в щільй околиці — про гарну попадю-княгиню в синє-жовтих биндах, в блакитній, шовковій сукні, в богатім, дукачами блискучім намисті, в червоних черевичках з золоченими кутасиками. „В вашій особі воскресла Русь!“ ввічливо говорили тодішні патриоти молодій попаді, а навіть вороги нишком шептали: „справді ті Русинки гарні навіть в жовто-синім цвіті“.

И вже с того часу молодий патриотизм мав щирий приют на косогорі. По стінах світлиць порозвішувано галицьких владик и крилошан, головну світлицю перемалёвано жовто-синім цвітом, а на середній прибито золоченого льва на синім полі. О. Мартин прибив в своїй канцелярії над бюром „родословну картину *руських князів*“ и нічого більше так не любив, як розправляти про князів. Рурика величав *руським Авраамом*, що дав початок так величному роду, Святослава славив прототипом славянської ідеї, а про Ольгу дуже часто нагадував своїй жінці славячи її матерею всіх Русинок. „Гарна, мудра, проворна була наша перша княгиня Ольга. Ї краса и мудрість переховалась крізь тисяча літ непорочною й святою, и своїм світлом таким чаром украсила кожду Русинку Ольгу“. И ніхто не міг ёму сёго перечити, бо ёго жінка Ольга була тоді ще дуже молодою и гарною, може й гарнішою від тої Ольги, що перед тисяча роками так дивно знала причарувати царгородського царя. Чи було що на Русі крім князів, про те ні знав, ні питав о. Мартин. Коли розбалакавсь про долю Русі, то щирим жалем розливавсь, чому не ма тепер князів на Русі, а на самоті часто шукав в „родословній“ картині за князем „*Марином*“.

Та с часом остигав сей молодечий патриотизм. Не вставали князі из гробів, а життя розвивалось дальше без князів и бояр на княжих гробовищах. О. Мартин не міг зрозуміти, куда йшло се нове життя, від чого мертвими оставались пісні про руських князів, и чого бажалось пращурам руських „смердів“, що сиділи в курних хатах під косогорою.

О. Мартин бачив, що те життя повертається иншою ходою, що мертві не встають, а живі оживають иншим духом. — И так прихилився він ще до того, що оставалось спадщиною старосвіччини, відблеском давного життя — до обряду. Він справляв до церкви довгі фелони, трираменні хрести, бізантійські образи, казав менше дзвонити, більше співати и три рази хреститись. Хоч в той спосіб думав він здвинути завмерлу Русь, оживити давну славу и побороти ворогів. Так и здавалось ёму, що здіймається доля Русі, коли як найбільше Русинів повернеться у попи и світлість та чистота обряду стане програмою нового життя. А світських людей вважав він про малонадійних, коли не зовсім страчених и непотрібних для народнього діла.

Як же ж він здивувався, коли Степан попавши у свіччину не то що не позабув рідного слова, але й горяче уймався за долею свого народу, з жаром говорив про ёго будучність и поетичними барвами розкривав таку историю сего народу, про котру ще о. Михайло ніколи не чував.

„А та се ж мрії, неподібні річі“, говорив о. Мартин почувши широку річ Степана. „Вам хочеться якогось козацтва, ви нехтуєте нашим обрядом, нашим церковним язиком, котрому оден латинський язик прирівнати можна, ви зриваєте з исторією, с традицією, из славянством“.

„Може бути що так“, несміливо відповів Степан, „— але ми не зриваємо з народом.“

„Хіба ж ви думаєте ту простонародню мову здійснити до висоти нашої церковщини и поставити Русь своєю силою без князів, не зважаючи на те, чого навчила нас тисячлітня история?“

„Міні здається, що тисячлітня история не дуже промовляє на користь князів. Що ж було за їх часів, як не усобиці, що братнєю кровю заливали нашу землю, а що осталося після їх, як не руїни и згарища? А що ж робила та Русь, де вони панували? Чи не озвалось спершу міщанство проти княжої сваволі и не запитало о свої права? Чи не здійснювався опісля народ у козацтві за свою волю, чи не вступився без князів и проти князів та павів за свою волю, свою віру, за своє життя? — Міні бачиться,

що чим далше с ходою нашої истории, тим виднійша потуга народу, тим більше ширшає ёго почуте, тим гарнійшою стається наша бувальщина, бо що раз далше и більше розвивається думка людська, почуте людськості в наших народі. И навіть тоді, як спроневірені сини, що силою народа вибились у гору, попхались між панів и тіснителів народу, то й тоді незавмерла людська думка в наших народі и хоч страшним, гайдамацьким робом дав наш народ, ёго найнишші верстви — почути світсьви своє бажане людського житя, волі и справедливості. Так де ж нам тепер прихилитись здіймаючись до нового житя, — чи до князів, котрих не ма и не буде, — чи до народу, що своєю грудкою зберіг нам нашу землю, нашу мову, нашу народність?“

„Але ви запізнаєте наше священство, що до посліднього часу осталоє при народі, заховало нам славянське письмо, наш обряд, нашу церкву.“

„Я не хочу запізнавати, хоч до недавна майже всі священники говорили и писали ні по церковному, ні по народньому, а зовсім по чужому. Але міні здається, що церковщина не має тої сили, щоб здвигнути народ. Розділ народу на часть католицьку и православну нічим не відбився и не може відбитись в наших житю народнім. И коли не помиляюсь, то се жите народу йде зовсім до чого иншого. Наче камінь об воду вдарила неволя в масу нашого народу и від сёго удару захвилювались тихі маси и пішла хвиля за хвилею що раз далше, ширше й потужнійше. И хвилювались, оживали ті маси бажанем волі, справедливого и рівного житя. Чи ж не віщує се нам будучності и не вказує дороги, куда примувати — тепер, коли у всій людскості оживає кожда единиця и видобувається на верха? Чому ж не мали б ми піти тою дорогою всесвітнього поступу и не оживити наш народ тим житем загального щастя, за котрим він сам вже цілими віками добивався? Ми не хочемо цуратись найубожшого брата нашого, бо чим більша рівність в народі, чим менше між ним убогих и темних, тим потужнійша ёго сила и певнійше ёго жите. Тому й не цураємось нашої мови, гарної своєю простотою, а живої и могутчої тим, що зрозуміла цілому народови. Так коли силою тої мови пробереться світло правди и науки в найширші круги, то потуга наша буде величнійшою від княжої сили.“

„Красні се слова, але далека дорога,“ відказав о. Мартин.
„И я таки не могу йняти віри, щоби така щасливість могла статиє правдою. Все так буде, що кінь конем, а віл волем. Не всім порозділював Бог однакові таланти, сказано вже в Евангелию.“

„Але кожному най буде вільно користуватись своїм талантом. Най кождий має змогу видобуватись на верха и най в горі не сидять ті, що ні своїми талантами не оруднують, ні другим волі не дають. Тоді й процвітатиме, що чесне и добре, а знидіє, що пусте и нікчемне. И як росвітимо світло науки и правди по всім нашим краю, тоді й побачимо, що під тим пилом який налетів на наш народ, під тою темрявою, що закрила наші убогі хати, нуждою и горем залляла наш тихий рай, — немало криється чесноти, добра и краси світлішої від пурпур и саетів.“

Маланя пильно прислухувалась тій широкій розмові. Вона в перше чула такі слова, пізнавала широкий світ досі її незпаний, в перше бачила перед собою молодого чоловіка поважної мислі, статочного слова. Коже ёго слово було її так зрозуміле, так припадало до її душі, таким чаром займало її серце, що вона відразу прихилилась на ёго сторону, перейнялась ёго думками и може в перше почула жаль на свого опікуна за те, що протививсь словам Степана. Вона ж бажала тепер щастя для цілого світу, для всіх людей, її серце широко прихилилось до людей, займалось горячою любовю, як криниця чистою водою наповнялось добротою, и рвалоя за Степановими словами в незнані простори широкого світу. Так! вона полинула б сизою голубкою від хати до хати, щоб подавати людям щастє, щоб з недолі видобувати нещасливих, радість росвічувати в кожній семї, любов запалати в кождім серцю! Полинула б вона разом с Степаном и на край світа, щоб чути ёго слова и разом з ним в добрі працювати. Вона згадала тих малих діток сільських, що з малечку з ними гралась, в її пам'яті озвались їх веселі голоси, заясніли їх щирі, привітні очі; вона згадала свою любу няньку, що викохала її материнською любовю, и тих сердечних дівчат сільських, що приносили своїй „панночці“ ягідки и цвітки, и тих говірких бабусь, що носили її по своїх руках, — и вона чула и розуміла, що під тими простими сермягами крились золоті серця, правдива доброта, висока чеснота, що годилось би широко подати їм лучшу долю, розкрити їм краший світ и як рідню широко пригорнути до себе. Так зливались її думки з думками Степана и розбуджувалась дівоча душа новим житєм, запалалась першою любовю щасливою, невинною, а горячою.

(Далше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.*)

В історії схоластичної літератури, що повстала в Полудневій и Західній Русі, після того, як Петро Могила розбудив рух духовий, особливу звертає увагу історика Йованикий Галятовський своїм живим и відповідним духови свого віка и суспільності уділом у питаннях, що доторкались важних сторін тодішньої політичної и суспільної життя. На скільки нам звісно, життя сього чоловіка, як по більшій часті життя черців, проминала досить одностайно. Він родився на Волині, учився в Києві, слухаючи між іншими науки Лазаря Барановича, постригся в черці, був игуменом Купятицького монастиря на Полісію; від 1659 р. кілька літ був ректором київських шкіл, опісля жив у Москві и наконєць на Україні, де був архимандритом, спершу новгородсько-сіверського, потім чеґнигівського євельського монастиря. Умер 1688 р. — Галятовського поперева бувший єго наставник Лазар Баранович, архієпископ чернигівський и з єго рекомендацією удався він в Москву, де єго щиро прийняли. Як бачимо, се був чоловік незабагливий, скромний, але заразом більше, як багато сучасників єго, неспосібний обертатися тільки в самих абстракціях и неустанно звертався до життєвих питань.

Оціняючи Галятовського, треба порівнати єго з іншими письменниками єго часу, и тоді при всіх недостачах єго, він представить для нас значний інтерес. Твори єго можна й тепер без нудьги читати. Склад єго не дуже ростяглий; виклад у Галятовського всюди ясний, язик зближається до народної української мови, хоч він уживає такі польські слова, що нині забуті, та мабуть тоді уживались. Тоді навіть польський язик не переставав ще бути для Русинів культурним язиком и займав таке майже місце, яке опісля зайняв книжний російський и тому Галятовський написав кілька творів польською мовою. Яко чернець Галятовський обертається в області церковній и єсть під впливом тих поглядів, які єму надало вихованє, та єго жива, навіть поетична натура всюди виглядає с під угніту умертвляючої схоластики. Твори єго показують дуже велике, хоч односторонне читанє, знакомість з многими византийськими и середньовічними богословськими и церковно-історичними письменниками; він любить именно покликуюва-

*) Перевд з *М. Костомарова*: Русская история въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей — *Олександра Барвінського*.

тися на Баронія. Щоб надати силу своїм доказам, він з усюди наводить приклади, однако обходиться з ними некритично и в загалі до наївності довірчивий. Галятовський визначається сильною увобразнею, любить образи, розкази, анекдоти, чіпається їх при першій нагоді и заманюється їх красивою стороною, а потім явну видумку часто приймає за правду.

В тім часі, коли жив и писав Галятовський, мислячого Русина-Українця духовного стану природно могли и мусіли зайняти відносини ёго церкви и народа до римського католициства, до жидівства и до мугамеданства, позаяк Русі-Україні доводилося конечно стикатися с тим усім.

Оборона православя против римсько-католицької пропаганди, як ми сказали, була основою всіх цілій Петра Могили при устрою ківської колегії. Правду сказати, скоро після смерті знатного ерарха, учена війна перами и словами мусіла відступити на задній план, а вслід за тим мусіли виступити в перед инші задачі для просвіти в руськім краю. За віру наступила борба иншого рода. Народ виступив за ню с княми и колами, потім — успіхи сполучених руських сил одвоювали в Польщі майже усі давні руські займища. Коли б московська политика не відсунула розрішене вікового спору ще на століте, то православє в краях Полудневої и Західної Русі, що війшли під власть московських госуларів, не потребувало би диспут и дисертацій за свою ненарушимість. Київські учені повинні були займатися найбільше чим небудь иншим. Та склалося инакше. Поляки брали верх над Русинами. Руські землі, що тільки-що відпали від Польщі, знов повертали під її власть. Православю довелось бути поруч с пануючим католициством у єднім державнім тілі; православним духовним знов приходило дбати, щоб не ударити лицем в грязь перед римсько-католицьким духовенством и виступити против них з оружем ученості и вимови в оборові своєї віри. Религійні диспути о питаннях, що становлять сущність ріжниці між Західною и Східною церквою, були найжизненійшими сучасними питаннями.

Жидів ще недавно вважав народ руський своїми ворогами и гнобителями. Таке було народне переконанє. Жид, панський арендар, жид-монополист, жид-державець, що брав в наєм у пана добра, жизнь и совість руського хлопа —, був для сего прикрійший як сам пан. Рішивши скинути с себе вікові пута, Русин зненавидів жиди, котрий яко зручний промисловець вихісновував слабї сторони суснійності, посеред котрої жив: десятки тисяч жидівського народа згинуло підчас повстаня. До якого степеня пану-

вала в Українців ненависть до сього племені, піддержувана також и недоумним фанатизмом, показує се, що Хмельницький, в числі условий, на підставі котрих готов був примиритися с Поляками, домагався недопущення жидів на Україну. Як же ж тільки народне зворушене утихло в руських займищах, що лишилися при Польщі, жиди знов узалися там за свої промисли и знов готовилися стати для Русиїв тим, чим вже були перше. Сього мало. В жидів росширилося віруванє, що являється на землю Месия, що настає, наконець, давно пожаданий час величності жидівського народа и покореня ёму народів инших вір. Природно було в сам час руському письменникови вступити в літературу с таким словом, в котрім виражалося народне ворогуванє.

Наконець руський народ то все зближався, то стикався з мугамеданським світом; козаки то пускалися по чайках грабити поморські турецькі городи, то закликали Татар и Турків до себе на поміч против Поляків. Тоді ще не щезала давна надія на союз проти мугамеданства з наміром прогнаня Турків з Європи, визволення православних Греків и Славян. Москалям и Русинам, яко исповідникам одної віри с християнами східними, гадка ся більше була по серцю, як якому иншому народови.

В другій половині XVII. в. зложилися обставини, що подавали більше надії на сповненє великого діла. Московське государство вело війну против музулман разом с Польщею, замість того, щоб, як робилося давнійше, підбурювати Татар на Польщу або терпіти татарські напади с підмови Поляків. Тоді само собою прийшло многим на думку, що коли кому, то московському государеви личить велике призначенє стати на чолі християнського діла визволення одновірців и одноплемінників с тяжкої неволі.

Галятовський у своїх творах доторкнувся всіх тих трёх питань: римсько-католицького, жидівського и музулманського. В 1663—64 роках король польский Ян-Казимир ишов з військом одбирати під свою власть лівий берег Дніпра. Навчені досвідом Поляки стали тепер для ока ласкавійше обходитися с православним духовенством, бажаючи прихилити ёго до себе с тою цілю, щоб воно не підбурювало против них народу. Се було для Поляків тоді тим вигіднійше, що многим з українського духовенства не зовсім припали до вподоби звичаї московської власті и вони не дуже були довольні ділом Богдана Хмельницького. С своєї сторони православні духовні перед сподіваним сполученєм України с Польщею повинні були дбати, щоб свою церкву и свій стан поставити в положене менше понижаюче в прикладі до католицтва.

Король Ян-Казимир опинився в Білій Церкві. Тут коронний канцлер єпископ Пражмовський запросив до себе на бенкет деяких важніших руських духовних и з ними разом Галятовського. Господар дому звів разом ученого православного з ученим єзуїтом Пекарським, королівським проповідником: між сими останніми відбулася диспута, котру потім появив Галятовський в особній книжочці в польськїм язиці. Спїр обертався коло питання про первенство папи. Галятовський показав у сїй диспутї знанє церковної исторїї, знакомство з отцями церкви и с творами західних богословів и историків. Докази Галятовського важкі, виклад короткий, ясний; нема лишнєї реторики. Православний духовний старався побити єзуїта свідочтвами самих західних соборів: констанцького и базельського. Против паписти, що бажав після загального прийнятого на заходї звичаю виводити с текстів Нового Завіту, неначе б апостол Петро був висший від інших апостолів Христових — Галятовський доказує, що всі апостоли були рівні між собою, що головою церкви єсть тільки оден Христос, що кождий патріарх у своїй єпархїї може скликати собори, зноситися з иншими патріархами и таким способом скликати вселенський собор, що засуд церкви а не засуд одного папи або патріарха може бути непохитним авторитетом. Між иншими Галятовський так вговорював папистів, котрі говорили, що папа є конечний для скликування собору: „У вашого Белярмиша — говорить Галятовський — в дії про собори, сказано, що кардинали и єпископи можуть самі скликати собори, як папа попаде в єресь або умре, або зійде з ума або втерєє свободу. Отже у вас єпископи можуть скликати вселенський собор. Тому папа не може назватися верховним володарем церкви. Згадайте, що написано в VIII. гл. кн. Царств. Коли Жиди зїбралися до пророка Самуїла и стали просити в єго царя, Господь сказав до Самуїла: „Не тебе вони покинули, а мене, — не хотять, щоб я царствував над ними!“ Видите: Бог розгнївався на Жидів за те, що вони покинувши Бога свого царя, вибрали собі царем и владикою чоловіка. И тепер Бог гнївається на Римлян за то, що вони, покинувши Царя и Господа свого Исуса Христа, вибрали собі смертного чоловіка, папу, паном и монархою.“ — „Коли — відрїзав Галятовському противник — ви не хочете признати головою церкви своєї римського папу, то будете мусїли мати головою мирського володаря.“

— „От гарне заключене, — покликнув Галятовський — я вам говорив и говорю: Христос, Христос, Христос, а не хто инший, єсть головою святої церкви.“

Короткі, звязлі доводи Галятовського мали в своїм часі більше сили, як інші довгі розправи. Опісля Галятовський, яко доповнене до своєї „Розмови“, написав ще одно діло по польски: про походженє св. Духа, вимірене против західно-римської науки, котрої боронив тоді єзуїт Бойма, що написав книгу „Стара Віра“. Діло Галятовського носить назву „Стара Західна церква — (т. є. говорить) новій“. В сім творі переважно доказує, що догмат про походженє св. Духа від Сина, котрий проповідують паписти, не єсть добутком давнєї Західної церкви, а пізнійшим запровадженєм.

(Дальше буде.)

КРУЧОК ЗЕМЛЕДУХ.

(*Gryllotalpa vulgaris* Latr. Maulwurfsgrille, Werre).

Одною з найшкіднійших комах єсть *кручок земледух*. Статею похожий на свіргуна полівого (належить тож до сверщоватих Gryllodea), але о много буває більший, бо до 4·5 сантиметра довгий и засібнійший. Помежи краєвими родами не богато комах, котрі би у многих людей будили таку відразу, як саме земледух. Винен тому ёго вид чудний и незвичайний. Єсть то дійсно мала почвара груба, лабата, ви-тришкувата, справді ніби дух заклятий с під землі вийшовший. Мимо те однак *земледух не єсть ідовитим и не кусає*, а тому можемо ёго без обави взяти в руку и блише ёму приглянутися. И так увидимо голова в него трохи не грушковата, темnobрунатна, с примітними чорними очима а над тим з двома жовтими приочками сильно вииску-ючими и досить довгими ріжками. Передтулове велике яйцевате, на переді викроєне, а по боках немного жуєне, темnobрунатне, омшене мов оксамитне. Під сподом передтулова укріплені ноги передні своєю подобою пригадуючі нам кончини передні крота а також одлично узді-бнені до гребаня. Мають вони більший зуб, а до него може приклада-датись долонєвата голінь, котра точно пристає до угла утвореного удом и зубом. На внутрєнній стороні голєні сьуть чотири зубці, а на внїшній двузубцевий член с закінченєм двущетинковим. Прочі дві пари ніг укріплені під сподом до серед — и за-тулова значно від передтулова відділєних не представляють в своїй будові нічо примітного, лише кінці голєнів сьуть сильно отєрнені. Стопи тричлєнні впродоблені двома па-зурками. Що до довжєни єсть послїдня пара найдовша. Шокриви сьуть брунатно жовті, с чорними жилками и окривають крила властиві аж по їх шиловаті продовжєня. Кадовб грубий закінчений двома щетинами єсть в горі темnobрунатний, сподом цоловий а всюда оксамитно ом-шений.

Тое звіря находитьсє скрізь в Европі и Азії передній на рілях, луках и в городах. У нас єсть дуже звичайне а має ріжні назви. И так зовуть ёго також *бабиним псом, бабиним псиком, земляною сучкою,*

вовчком, дідиком а за для ёго грубого, неповоротного тіла *меведиком*, *медведюхом*, *медведчуком* — декуда-ж *кручком*, [здається від того, що так як крот (кертця, крут) нуриць в землі] *круляком* и *пермаком*. Земледухи рідко коли виходять на поверхню землі, найчастіше пробувають під нею, копаючи сильними ногами гребними норі нераз на метр и більше довгі, и підгризуючи при тім коріне рости, яке попадуть. Так діють двояку шкоду: раз нищать рости підгризуючи корінці, а вдруге нурачи під землею в многих місцях за надто її роснахують и дренують так, що легко всякає вохкість; при великій упали знов земля скоріше висихає, що в кожій разі для рости є погубним. Тому то и бачити в місцях, де земледухи газдують, багато рости пожовклих або и зовсім вже закорівлих. На управних полях часто водиться, а любить передовсім пшеничні, ячмінні и рілі засаджені бараболями, именно держиться на так званім *громіши*. На увагу заслугує и те, що в місцях, де збіже никне через підгризане земледухів, кидаєся скоро всіляка заглушна хопта, а именно мачок хруставець (*Paraver rhoeas*). В бараболях велику шкоду робить земледух не тільки тим, що підгризує бульви, але також и тим, що риючи в землі перетинає корінці, до котрих уціплені бульви, через що відтяті скоро псуються и гниють, а так дають догідне поле до шпреня зарази, званої „гнилю бульвяною“. Городовні також шкодить, именно нищить огірки саджені, кукурузи молоді, цибулю и пр. С початком лищя самочка складає 5—12 центиметрів під землею в персті в грудочки вижолоблені скупленій 200—300 яець. З яець жовтавобурих на просо похожих ляжуться по двох тижнях молоді земледушки звивуці мов мурашки. Уперед підгризують дрібненькі корінці, які находять в ближшій околиці, вскорі однак ж дальше гребуть, через що рістня богато терпить, а поле або лука, де вимножилсь, зачинає діставати пліші — т. е. плями наслідком усяхання рости поставші. По місяцехи лінятья молодята вперве; при кінці Вересня виділившись вдруге стають до 9^{мм} довгі и відтак не держаться вже разом, но розлізаються на всі сторони. В Жовтні або Листопаді лінятья втретє, доростають до 2-5 центиметра, занурюються глибше в землю и так зимують.

На весну в Маю по четвертій злінци дістають покрив крильних, а виділившись впяте и послідне в другій половині Червця стають цілком виобразованими комахами. В тім стані суть не менше шкодливі, не перестають бо заедно рити під землею и нищити рости. Як тее вже слідує з уладу їх ніг суть земледухи одличні гребуни; натомість по землі везуться неперворно. Вже в горі примічено, що земледух рідко коли вилазить на поверхню землі, звичайно сидить в норці або нуриць під землею. Тому то рідко коли удасться птахам комахоїдним ёго зимати. З птїць найрадше и найпильніше визбирують їх ворони и кавки. Ворони клюють часто так звані „гнізда“ земледухів, (де громадається молоді), чим неоцінену рільникови діють прислугу. Тако ж и безроги пожирають сю комаху; — але найбільшим її ворогом єсть крот, котрий, будучи сам одлично уздібненим до гребаня, успіє найспосібнішє ловити тих шкодників таки в власних їх домівах. Вигубою земледухів яко и других комах шкідних крот господарям вельми прислужаєся — тому належить ёго всюда щадити, а не голити и убивати,

як то часто у нас діється. Пара кротів пущена на луку, де вимножились земледухи, може в короткім часі винищити до-гтя ті комахи, котрі тим докучливіші, що розмножуються дуже скоро а суть вельми істовиті.

Також и чоловік може по часті пияити надто сильному розмноженю тих комах. Найлучша пора до нищення земледуха єсть перва половина Липця, коли то самочки зносять у землю яйця. Місця, на котрих земля легко взнесена, суть показом, що в них захований заплідок земледухів, треба лише порушити персть а кілька або кількацять сантиметрів під поверхнею и найдуться ті „гнізда“, котрі належить вигребсти и запонадно спалити або на гамуз столочити. Пізнійше, коли з яець вляжуться молодята, вже труднійша справа, але таки коли ще держиться купою, порадио відкопувати персть на місцях їх пробутку и убивати комахи або поливати кипятком. Також и старі мож вилувлювати, а то закопуючи коло їх нор горшки поливані, в котрі земледухи вповзши с своїх сховників, необачні впадують а назад видобутих не успіють. На зиму гиснутья земледухи з особливим сподобанем до гноіщ, де також часто и в другій порі радо прятаються. Тому то належить давати позір пменно на купи гною, навожені на поле, розгребувати їх а земледухи убивати. Приручають також яко середник довідний вливати миловнина у норы земледуха, котрий, як твердят, сей час тоді вилазить з норы и може бути зловлений.

Самчики ваблять самочки протяжним туркотанем, від котрого в польскім земледух и одержав назву: turkić. Тее туркотане видають способом поєднаним потираючи одну покриву о другу. Найчастійше туркочуть по заході сонця, инколи також ранком, нім сонце зійде. Туркот земледухів пригадує нам, що вже далеко посунувсь год, вже саме жарке літо, небавом наступлять жнива, відтак поля обнажені мов посумніють а вітер холодний звіщатиме близькую осінь.

Окрім корінців рости живиться земледух також слимакам, дождяниками и усільницями, а навіть, буває, старі пожирають молодята власного рода.

Хоть, як сказано, земледух за-для нищення рости єсть дуже шкідливим, однак не єсть він ідовитий и не кусає. Мимо тоє люд наш в многих околицях вважає земледуха ідким и поганим, а стрівши єго бе на відлів лівою рукою (де-хто каже: правою) три рази. Декуда пр. у Стрийщині торочать, що хто убив реченим способом земледуха, довідно може лічити худобу, коли вона здуєся, именно доторкнувши її тою рукою, котрою усмертив земледуха. Розумієсь, єсть то глуший забобон.

На-останку замітимо, що назви сеі комахи кажуть нам догадуватись, що вона в руській митольогії мабуть не поодіну грала ролю. И так назва „земледух“ означає земного духа — а в духи земні вірили — як звісно — древні Славяне. То ж назва „дідик“ пригадує нам „діда, дідуха“, духа, що стереже скарби заховані в землі. Рівно назви „земляна сучка“ и „бабин песик“ митольогичні. В тій гадці утверждає мас тим більше забобон в горі приведений, який удержався межи людом коло Синевідська. Єсть то мов відгомонек повіря людowego поданого Я. Головацьким, именно що земне щеня має сцілющу силу а

ворожка (баба), котра земне щеня давила, самим діткненем вилічає жовни (золотуху).

В Сауеппе лучаєсь кручок двупалик (*Gryllotalpa didactyla*), котрий у голенів передних має не так як наш кручок чотири а тільки два зубці. Впрочім видом и способом жита похожий на земледуха.

И. Верхратський.

ПЕРЕГЛЯД НАУКОВИЙ.*)

Цивилізація и її права, суспільна мораль — (*La civilisation et ses lois, morale sociale par Th. Funck-Brentano, professeur de droit des gens à l'école libre des sciences politiques. Paris, E. Plon et Comp. 1876.*).

Французи — народ живий, передуючий не на однім полі цивилізаційного світу, хоч не дуже, здається, прихильний глибокій філософії, а все ж и на сім полі не остається по заду других передових народів. Правда, після Декарта, що дав почин новосвітній спекуляції, наче спочивала відроджена сила французького народу. В Нидерляндах, в Англії, Німеччині — Спиноца, Льюке, Лейбниц и їх наслідники вели філософію до дальшого розвою, а в Франції як би тільки перегравались ідеями, с чужини зайнятими, перевертали їх и приборали реторичною красою. Та не вдоволялись було Французам такою ролю! Так и найновішими часами появилсь Auguste Comte великий писатель, що як своїм запалом для високих питань, так и бистрою силою спорідняти и у звязь зводити ідеї, високо здіймається по над громаду звичайних умів. За жита мало знано Comte-а особливо в ёго ріднім краю. Для Французів був ёго стиль за тяжкий, варварський и не легко було кому перебитись через сю перешкоду. А поза Францією недовірливо, а навіть маловажно гляділи на французську філософію. То ж и не скоро добилась наука Comte-а свого значеня и впливу и не легко зєднала собі своїх прихильників тепер так численних, особливо в Англії. Заслугою Comte-а станула шкода позитивістів, що повернула мисль людську на дорогу реальної розваги, майже до крихти поконала метафізичний ідеалізм и спровадила цілковитий переворот філософичної мислі. Найзнаменитші представителі новочасної мислі філософичної у Франції, Littré и Taine стоять на позитивнім ґрунті; Laugel познакомляє своїх земляків с творами Герберта Спенсера; Renouvier, Clavel, Joly, Albert Lemoine, Vacherot доходять розвязки філософичних питань на дорогі досвіду, при помочі строгої анализи, при світлі правди, здобутої нау-

*) Отверяємо сей відділ в нашім письмі, щоб в нім по можності знакомили нашу публіку з важнішими науковими ділами, що появляються на інших язиках и мають загальне значенє и широкий інтерес не для одних тільки спеціалістів. Малий обєм вашої часописі ставить багато перешон в тім згляді, та хоч в тісних рамках будемо старатись сповняти важне заданє прослідку наукової праці. — *Ред.*

кою. Навіть представителі духового (спиритуального) табору шукають доказу своїх теорій в фізичних и природописних науках. Так иде праця філософичної мислі що раз дальше.

До плодів сеї філософичної мислі можна зачислити и діло, котрого заголовок ми прописали. Заголовок може на око дивовижний, суперечний. Виклади соціальної обичайності звичайно мало займаються культурою и її правами. Та автор станувши на відрубнім становиску зводить ріжнородні питання у єдність. Пять глав (книг) на які розпадається діло — становлять неначе причиннок до філософичні исторії. В першій книзі говорить автор про звичаї и права. Первістного, самородного права не має. Первістне право — се зуби та назурі тигриси и льва. Право повстає с почутем обовязку. До сего почутя доходить чоловік в суспільності. Тут в.робляється мова а з мовою обичаї; на обичаях опирається право (закон), як на мові граматика. Через те, що право эле, не можна ще усправедливляти непослуху, що йде до розстрою суспільності. Не має права абсолютно злого. Кождий най йде за обичаїми свого народу; в них відбивається інтелектуальний и моральний розвій вітчизни; по за ними стається чоловік убогим дикуном. — Любов родини, посідання и товариських зносин з другими, прихильність до других — се, після автора, перші услівя суспільного розвою важніші як потреби житя. На суружество и власність глядить автор с становиска консервативного. Домагатись знесеня суружества — значить нарушати найперші підвалини суспільності. Еманципація жінок не знаходить в авторі свого оборонці. Автор наводить багато причин, котрими старається виказати потребу права спадкового, щоб маєтки спадщиною переходили з родичів на діти. Потреба конечно звязи и гармонії між моральним а материяльним поступом. Се виказує досвід як в великих так и в малих прикладах. Коли який народ втеряє свій добробит то немигучо послїдує також духовий и моральний упадок. И на оборот, надзвичайно скоре, незмірне обогачене наносить шкodu високому добру культури. Ось тому являється превелика поворотливість маєтків дуже небезпечною для сучасної суспільності.

Як любов до родини и посідання стає першим услівям суспільності, так знов потреба пригорнутись и єднотитись з нам рівними творить першу підставу так званих прилюдних — публичних обичаїв. На основі родових переказів витворюються народні традиції. З ними в.ростає інтелектуальна и моральна єдність народу. Повстають ріжнородні установи и управи а то не в наслідок ріжнородних поглядів на принципи правительства, але яко простий вплив розвою прилюдних обичаїв. Кожда управа, що відповідає розвоєви обичаїв, єсть добра. Кожда вимагає осібних чеснот. Але так, як обичаї народу с часом зміняються и упадають, так кожда с тих управ носить в собі зарід смерті.

Автор повертається передовсім до прилюдних обичаїв в монархиях и в.риводить розвій королівства и виказує єго тенденцію статися особистим и свосвольним. С того родиться деспотизм и абсолютизм. Аристокрації появляються в исторії пізнійше від абсолютних монархий, а розпадаються розладом вельмож, як тільки окажется потреба змін. Поступовці и консерватисти ведуть борбу між собою. Часто призива-

ється поміж чужих. Сам народ упадає або на чолі популярної партії виринає який проводир в властею в своїх руках загарбаню. Аристократія, хоч ще istnieje, стається що раз більше нездібною до политичного ділання, а за те с тим більшою силою придержується своїх прав, дарма, що вони належать вже до пересудів. Послідують відтак тимократії, де богатство рішає о политичнім впливі. И тут можна достерегти период змагаючогося розвою и упадку. Дізнані недогідності и надужитя ведуть до революційн и реформаторських змагань. Тут найборше розпалюється соціальне питання. З-за соціального питання предвиджує автор упадок Англії.

Послідною формою суспільного розвою народів єть демократія. Вона появляється у народів, котрих цілість доволі має сили, щоб перетривати всі внутрішні и внішні бурі. Автор розбєраючи прилюдні обичаї в демократії, має передовсім на оці Францію. Деякі народи доходить до демократії доширо в стані зниділости, та се вже не єть правдива демократія. Правдива демократія повстає из сільного пізнання и любви загального добра. Чим більша сила сих чеснот и чим більше вони росповсюднені, тим більша повага институцій. Воля, рівність и братерство знаходять тоді своє властиве розумінє и осушенє. Демократії упадають через те, що потреби и жадоби більшають и розмножуються, родинні обичаї псуються, сільні традиції упадають и счезають, а працєвитість меншає. Надходить доба софистів и реториків, що проповідують абсурдні права и домагаються химерних институцій. А народ з жаждою втягає в себе солодку отрую. Блудним идеалом стається для єго інтелектуальна анархія, що попереджає анархію политичну. Деспотизм являється тоді майже неминучим. Се й послідня форма управи для народів, що втерляи все, навіть змаганє до свого відродженя.

Властивою управою всіх новосвітних держав — єть управа королівських республік. Вони повстали с получения республіканських и монархичних первістків, римських рад провинциальных и муниципальных з військовою організацією варварів и всюди пробивається в них змаганє до одноставного и рівноправного уставодавства и центральної управи, котра відповідно до потреб їх иснування ділиться. В оїй тенденції виявляється значний поступ в порівнаню до давніших цивилизацій. Але конечно, щоб такий державний устрій був впливом побільшеної сили наших обичаїв, а не одним наслідком інтелектуальних даних, инакше засуджені ми на скорий упадок.

И на ділі авторови здається, що ми находимось на спадистій дорозі. Потреба поправи суспільного стану єть очевидною. Звичайно вижидають всякого спасення від реформи устав и управи (конституції). Але ж устави дістають силу и життя тільки через відповідні обичаї и звичаї. Коли право не має свого коріня в обичаях, тоді остається воно мертвою буквою. Без добрих обичаїв не можно робити добрих устав. Коли очезає повага права тоді остається для народів ще одна дорога ратунку: повернути до усунєня першого жерела зла и до поправи обичаїв своїх.

„Єть тільки одно жерело величини як народів так и єдиниць: інтелектуальне єднанє громадян и енергія їх афекцій.“ Сю гадку

проводить автор в цілім своїм ділі. Її належить при й до рішення питання поправи злого, що тепер розвельможується. Коли погасають та упадають домашні и прилюдні обичаї, або псуються софистами и политичними реторниками, тоді остається оден спосіб ратунку: не деспотизм — він тільки довершає загальне зіснує, — але порозуміє и поєднанє политичних партій. Найбільший обовязок людскості — порозумітись, з'єднатись, зрівнатись з другими. Та поєднанє и порозуміє можливі тільки на підставі глибокого, политичного пізнаня и розваги. Не підіймаючись до вишого политичного знаня, що можливе тільки через основний розгляд взаімності и обопільного діланя наших обовязків, мусять сучасні народи власне наслідком свого богатства и политичного розвою сходити до упадку.

Головна вага реформаторського питання спадає таким чином на поле науки. Задля того переходить автор до вслідженя розвою віри и науки. В исторії розвою віри и науки розріжняє автор три головні доби: доба первістних релігій, доба грецько-римська и християнсько-магомеданська.

В першій добі обіймає віра усю природу. Ніде ще нема засновків строгої науки. Незнанє правил, нерозуміє законів — веде до релігійної віри. Недостача способів поясненя незвичайних появ доводила до того, що в кождім надзвичайнім появі припускано величаві, таємничі сили. Щоб пояснити марева розігнати страшила, прикликувано других до помочі и так повстало попівство. Фетишизм дикарів розвинувся у пастухів и ратаїв в натуралізм. Власності, які приписувано всіляким богам, що раз більше мішались. Задля того повстали перші почини теогоний и космогоний. Єгипет в своїм Амон-Ре здійнявся до понятя найвишого Бога, жерела загального ладу. Асирійці дійшли до свого бога Асур, а Фенікянє віддані торгівлі и промислу майже зовсім потонули в тих своїх интересах и не могли дальше розвивати своїх релігійних поглядів. Релігія Перзів, индійських Арів и Жидів належать також до сеї першої доби. Жиди стикалися с культурою всіх тодішних розвинених народів, Єгиптян, Фенікян и Вавилонців. С тої причини в їх святих книгах подибується дуже мало сліді фетишистичного часу. Але Бог Мойсея єсть в суцності таким же скритим, недослідимим, як и Бог Єгиптян. Як тільки первістні релігії не могли дальше розвиватись, почали що раз більше витворюватись индивідуальні погляди на релігію, що довело до росстрою, а відтак до повороту у фетишизм.

В другій добі грецько-римській виступає вже наука независимо від релігії. Грецька релігія розріжняла божество від самих появ. Тут не було ніякої попівської кляси, а через те переконаня релігійні дуже змінялися. Так повставали почини теогоний и космогоний, а від сих починів був легкий перехід до перших науково-фільозофичних вислідків. Автор виказує розвій фільозофії почавши від Гераклита и Тармедеса, до Сократеса, Платона и Аристотелеса. Побіч фільозофії розвивались математика, астрономія, физика, медицина, моральна, политика, зоология и ботаника у перших своїх початках. Відтак переходить автор до упадку грецької віри и науки. Грецька віра упала через свою предельку замотанину и свої казки. Грецька наука зайняла независиме

становиско від віри. То ж упадок грецької науки не послідував, як звичайно думають, за для упадку віри. Причина упадку грецької науки була в ній самій, що автор щироко виказує. Правда упадок релігійної віри причинився тако ж посередно до упадку науки. Грецькі учені заперечуючи віру свого народу знищили інтелектуальну єдність мас, сю конечно підставу поступу.

Серед суспільного розстрою п с того нагромадженого лиха полвилось християнство. Воно було в тій хвилі найвищим виразом всякого поступу п загального бажання видобутись с суспільної недолі. Хто тільки почував потребу непохибних, моральних поглядів п потішаючих надій, той прихилився до нової науки. Але скоро мусіли витворитись ріжницї переконання та суперечки. И тепер то Рим, що ніколи не мав духа глибокого висліджуваня и також в ту пору не віддавався ніяким висліджуваням, вніс в ту сварню партий свого духа практичного и уставодавчого и добився таким робом своєї зверхності над народами. Та хоч ширилось християнство, а все ж не могло воно повздержати упадку старинної цивілізації. Упала она що раз бідше аж надійшли нові народи, що заховали свіжість мислі и живість чутя, якого не було вже ні у Римлян ні у Греків. Тими народами були Араби и варвари, що в мандріщі народів розілялася по римському царстві.

Араби, після короткого процвіту свого, скоро дійшли до упадку. Причина сего в тім, що їх число було нерозмірне до їх розширення. Далеко користнійші були усліва германських племен. В землях, де вони осіли великим числом, розвинулася с часом нова культура. В середнім віці положено заснову сеї культури. Автор величає середній вік найбільшою епокою исторії. С кінцем середного віку починається дезорганізація християнської віри, а через те упадає та духовна єдність, котра після автора єсть конечною до розвою культури. Середній вік довів віру до такої точки, де вже її нікуда більш не розвиватись, але її заразом передав всі первістки до відродження науки. То ж на тім полі розпочинається найгарнійший розсвіт. Але вже в тім розсвіті були зароди смерті, задля котрих сеї цвіт нині починає вже нидіти. Автор старається виказати, що наука в теперішних часах не робить вже ніяких истотних поступів. А коли вона на перед не поступає, то мусить упадати и упаде. Її стан тепер вже дуже схожий с станом старинної науки, як ся переступила свій зенит. Упадок церкви також прибрав страшенні розміри. Вона змаїла и тільки зверху держиться та йде вже найгладшою дорогою до стану старинних теократий. Вона підіймає претенсію до наукової правди и через те хоче спинити правдиву науку. Але автор не нехтує зовсім релігії и церкви. Се, після автора, не тільки велична суспільна проява, але тако ж и исторична и суспільна конечність.

Повертаючись до поступу и розвою народів и людскості говорить автор: „чим скорше народи и люде будуть інтелектуально єднатись тим скорший поступ народів п розвій людей. Тільки з'єдноченем и згодою можемо здїятись в політиці, вірі и науці.“

БИБЛІОГРАФІЯ.

— *Руська: Світогляд українського народу.* Ескіз української мієології. Написав *Іван Лєвицький.* — Ціна 50 кр. а. в. — У Львові. З друкарні товариства ім. Шевченка під зарядом Фр. Сарницького. 1876. На відворотній стороні: Передрук з „Правди“ 1876. Сторін 80 в 8-ку. Дістати можна в Товаристві: „Просвіта“.

— *Руська історія в житєписях її найголовніших діятелів.* *М. Костомарова.* (Переложив Ол. Барвінський) Том II. Ціна 50 кр. а. в. У Львові. З друк. товар. ім. Шевченка під зар. Фр. Сарн. 1876. На відворотній стороні: Передрук з „Правди“ 1876. Сторін 125 в 8-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Про бідність.* Розмова перва. Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева. 1875. Сторін 20 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— *Правда.* Оповіданьє. (Переклад з великоруського). Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева 1875. Сторін 34 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— *Парова машина.* Казка. Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева 1875. — Сторін 28 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— *Дра Михаила Осадцы Граматика руского языка.* — Третьє изданьє, пересмотрене *О. Лепкимъ и И. Ояшикевичомъ.* — Во Львовѣ — накладъ и печатня Института Ставропигійского, подъ зарядомъ Стеф. Гучковского 1876. — Сторін 238 + VIII. в 8-ку. Ціна 80 кр. а. в. Можна дістати в книгарни Ставропигійській.

— *Руска Бувальщина.* — Оповіданьє про галицьку Русь. — Написавъ *Ізидоръ Тремблицкій.* Коломыя 1877. Накладомъ автора и печатні М. Бѣлоуса. — Сторін 32 в 16-ку. Ціна 12 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській и у п. Мих. Білоуса в Коломні.

— *Читальня — книжочка IV. Катехизмъ пчоловодства,* составленъ *Іваномъ Наумовичемъ* приходникомъ Скалата. Коломыя 1876. Черенками Михаила Бѣлоуса. Стор. 80 в 16-ку. Ціна 20 кр. Дістати можна в друкарни п. М. Білоуса в Коломні.

— *Серія I. Кри-кри! Кри-кри! Часть I.* Епидемичні Листы и Образки с. I. ч. I. Накракавъ *П. По.....* Цѣна 7 кр. У Львовѣ, 1876. Зъ друкарні Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ Фр. Сарницького. Стор. 15 в 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— *Четвертий часъ досвѣта.* Комедія въ 1. дѣйствию Спридона и Делякура. — Переложилъ *Петръ Н. Кумановскій.* Изданіємъ Редакції „Доцата“. Черновци, изъ типографіи вдовы Юсеѣи Петровской 1876. Прилога Н. II. до 12 Н-ра „Доцаты“. Сторін 23 в 16-ку.

— *Корочунъ-Кракъ* филологическо-историческое разсужденіє. — Перепечатано изъ „*Слова*“ — Львовъ. Въ типографіи Института Ставропигійского 1876. — Сторін 40 в 16-ку. З дедикації, котра уміщена на слідуєчій стороні, довідуємося, що автором єєї брошурки є А. С. П. (струшевич). — Ціна 10 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— **Нива.** Читаночка для селянъ и мѣщанъ. Цѣна примѣрника 10 кр. У Львовѣ, 1877. Зъ друк. Тов. им. Шевченка подъ зар. Фр. Сарн., Коштомъ и заходомъ Товариства „*Просвѣта*“. Книжочка 45. — Стор. 60 в 16-ку и оновістка від Виділу.

— **Иванъ Подкова.** Написавъ *Исидоръ Р. Пастычинскій*. — Львовъ. — Зъ печати Інстит. Ставропигійского подъ управл. Ст. Гучк. 1876. — Стор. 44 в 16-ку. Ціна 10 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— **Съ нами Богъ!** Читаночка для буковинского народа. Уложили: *Е. А. и Дм. зъ О.* — Чистый доходъ назначенъ на „Домъ Народный въ Черновцахъ. — Черновцы 1877. Типографія вдовы Юзефы Петровской. — Сторін 39 в 16-ку. Ціна 10 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— **Война жидівска року 35 Мая.** Написавъ *Дмитро зъ Остры*, що уложивъ: „Иванчука“, „Пропасть“, „Гостинець“, „Вдову“, „Луця“, и другіи небылицѣ. — Черновцѣ 1877. Типографія вдовы Юсефы Петровской. — Сторін 14 в 16 ку. Ціна 6 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— **Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцословомъ на годъ 1877** (имѣи шій 365 дней). — Годъ изданія чотырнадцятый. Дереворит — Львовъ — Изъ типографіи Ставроп. Инст. подъ управл. Ст. Гуч. — Містить: Часть календарьску, Табелі стемилени, процентів, телеграфичні и почтові відомості про домашній ужиток, Рух на желізних дорогах в Галичині, Тарифа фіакрів и акцизи у Львові, Спис ярмарків и торгів, Метричні міри и ваги; — вкінци: Часть наукову и забавну. В склад тої часті входять: Домова аптика. — О удобреніи поля: а) о удобреніи навозомъ б) о удобреніи одной земли другою. — Захѣчанія для господарства домашняго. — Южно-славянскіи крап, зависимыи отъ Турціи. — Чародѣйный поясъ. (Сказка). — Ріста. (Правдивое событіе). — Списъ членовъ Думы державной, входящихъ въ составъ русского посольского клуба въ Відни. — Ставропигійскій Институтъ во Львовѣ, Видѣль на 1876/7 г. — Сторін XXVIII + 160 и 22 карток анонсів в 8-ку. Ціна 50 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— *Россійська: Кобзарь Шевченко въ переводѣ русскихъ поэтовъ.* Изданіе третье 1876. Ціна 1 р. 25 коп.

— **Шевченко (Тарасъ Григорьевичъ).** Народный поэтъ Украйны съ рисункомъ. Спб. (Санкт-Петербург). Изданіе редакціи *Ж. Мірской Вѣсти*. 1877. Типомъ брат. Пантелеевыхъ. — Сторін 41 в 8-ку. 2000 прим. Ціна 15 коп., с пересялкою 18 коп.

— **Географическіе очерки Россіи.** Выпускъ 1-й. сост. *Сергіевъ* — Одобренъ Учен. Комит. Мин. Пр. Зміст: Очеркъ Сибири. — Русскія владѣнія въ Америкѣ. — Алеуты. — Калюжи. — Очеркъ Заволжья. — Стени между Дономъ и Волгою. — Предгорія Кавказа. — Бѣлоруссія и Польсье. — Валдайская возвышенность. Ціна 40 коп., с перес. 50 коп. Дістати можна в магазині товариства „Общественная польза“ (С. Петербургъ, Б. подъяческая Нр. 39).

З УСТ НАРОДНІХ.

Подаємо тут кілька коляд и пісень записаних п. Миколою К. в коломийськiм підгір'ю. Між народніми піснями досі зібраними дуже мало (а властиво майже ніяких,) записано в коломийськiм підгір'ю. Ще ж менше збережено при записуваню пісень — місцевий виговір, що не малої ваги для пізнання нашого народнiго язика в ёго наріччях. П. Микола К. записав свої пісні в Ковалівці, коломийського повіту. Записані вони впрост з уст народу, хоч може не всюди вірно віддано місцевий виговір. Та тим не менше вважаємо нашим обов'язком оголосити се печатю, раз щоб не затерявся, як се досі часто бувало, и сей невеличкий причинок до зібраня скарбів устної словесності народнi, а в друге, що в той спосіб може заохотимо наших земляків до дальшого записуваня пісень и т. д. з уст народу и до пересланя їх на наші руки.

КОЛЯДКИ.

I.

Була в батечка
Одна донечка,
Одна донечка
Тай Гандзунечка.
Прийшли до неї
Раз в рік гостоньки,
Раз в рік гостоньки
Три старостоньки.
Та одні стали
За воротами,
Другі ми стали
В вишневiм саду,
А треті стали
Кiньми під сiньми.
Тоті, що стали
За воротами,
Ті ж то ми були
Панські служечки.
Тим даруночок:
Шовкова фустка.
Тоті, що стали
В вишневiм саду,
Ті ж то ми були
Війтовиченьки.
Тим даруночок:
Срібний перстенець.
Тоті, що стали
Кiньми під сiньми,
Тоті ми були
Поповиченьки.

Тим даруночок:
Сама молода,
Сама молода
Та як егода.
Взела коники
За повідки
Тай повела їх
Та до стаєнки.
Дала коникам
Сіна та й вiвса.
Взела гостоньки
Бай за рученьки,
Та завела їх
Бай до світлоньки,
Поставила їх
Коло столика,
Коло столика
Тесовенького,
Та й коло хліба
Пшенишенького,
Коло нитечка
Дорогенького.
Гостоньки сиде,
Не шют, не іде,
Не шют, не іде,
Лиш раду раде:
„Що маєш тату
Донечці дати?“
„Тато дає
Воли голубі.“
„А братчик дає
Коні вороні.“
„Сестричка дає

Постіль золоту.“
 „Матінка дає
 Доньку молоду,
 Доньку молоду
 Та як егоду.“
 Ой за сим словом
 Бувай же здоров,
 Та здоров, здоров,
 Не сама собов, 2
 А з вітцем, матков, 2.
 Та з братчиками, 2.
 Та й сестричками,
 Та з нами гістьми
 Коледничками.
 Віншуємо ж те

Ся пісня колядується дівчині на дворі, під вікном. Колядують її також церковні братя в хаті за столом, додаючи що два вірші:
 „Ой дай Боже“.

II.

По горі, горі,
 Пави літали,
 И по долині
 Піре рунели.
 Гречная панна
 Та Катерина
 Піре збрала,
 В рукавець клала,
 З рукавце брала,
 На столик клала,
 С столика брала
 Віночок плела, 2.
 На головку клала, 2.
 До церкви пішла:
 „Дивіться люде!
 Ци файно буде?
 Дивися ньько!
 Ци хорошенько?“
 Здябали ж її
 Панські служечки:
 „Стій, погоди
 Гречная панно!“
 „Загадаю ти
 Три загадочки.“
 „Відгадаєш,
 Батькова будеш,
 Не відгадаєш,
 То моя будеш.“
 „А що ж то росте

Щістем, здоровлем,
 Та й Новим Роком,
 Святим Васплем
 Дай же ти Боже
 На хаті зело, 2.
 В хаті весело.
 Дайже ти Боже
 В городі липку, 2.
 В месниці скрипку.
 Ой вийди ж ти д' нам,
 Та подекуй нам,
 Та що ми тобі
 Коледували, 2.
 Краще співали.

Без корінечка?
 А що то цвіте
 Без насінечка?
 Та що то шумит
 Без буйна вітру?“
 „Кулька ми шумит
 Без буйна вітру.
 Папороть цвіте
 Без насінечка.
 Каміне росте
 Без корінечка.“
 „Зажди, погоди
 Ти дворенине! 2.
 Ти песій сине!
 Загадаю ти
 Дві загадочки.
 „Як відгадаєш,
 Батьків син будеш,
 Не відгадаєш,
 То мій муж будеш.“
 „Що ж ми то в Різді
 Ружа зацвіла?
 А в Светім Петрі
 Дунай перемерз?“
 „Ой я там бував
 Тай леду рубав,
 Ой леду рубав,
 Конє напував,
 И ружечку рвав
 За шапочку клав.“
 А за сим словом.....

Колядку сю співають братчики церковні в хаті (дівчині) додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

Подібну колядку записав Żegota Pauli (II. 1.); але кінець її цілком інший.

III.

Ой в поли, в поли,
Стоя*) намети,
Стоя намети
З білого шовку.
А в тих наметах
Стоє столове.
По за стіле
Сиде панове.
Є межі ними
Та еден старший,
Ой старший, старший
Та пан Василь.
Сидить собі
По кінець стола;
Сїдиг, сидиг,
На клернет грає, 2.
Краще співає.
Поперед него
Гордовніочка, 2.
Царева дочка:

Сю коляду співають хлопці хлопцеві під вікном, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

IV.

„Ой гордий, пишній,
Пане Василю!
Гордо се масш
Тай починаєш:
Понад Хотіне
Коником граєш, 2.
Войском вбертаєш.“ —
Обернув войском
На схода сонце,
Ударив з гармат
У царів город.
Мурам се верхи
Поросипали:
Хотінці се поналякали.

Впигнаєся,
Вихитуєся,
Своєго пана
Впигтуєся:
„Пане мій, пане,
Хто тебе навчив
На клернет грати? 2.
Краще співати?“ —
„Навчила мене
Рідная мати
На клернет грати, 2.
Краще співати
В меді, вині
Викупала мні,**)
В шовкові фусті
Завивала мні,
В срібний повивач
Повивала мні,
В срібній колісці
Колісала мні.“
За снм словом.....

Стали Хотінці
Раду радити,
Чім свого пана
Перепросити.
Виводе ему
Коня-ворона.
Він на тот дар
Й не подивив се,
Шапочку не знев
Й не поклонивсе,
Лпш як бе, так бе
У царів город.
Обернув войском
В полудне сонця,
Ударив з гармат

*) стоять.

**) мене.

У царів город.
Мурам се верхи
Пороспадали:
А Хотінці се
Поналякали.
Стали Хотінці
Раду радити,
Чим свого пана
Перепросити.
Виносе ему
Миску червоних.
Він на тот дар
Й не подивив се,
Шапочку не знев
Тай не склонивсе,
Лиш як бе, так бе
У царів город.
Обернув войском
На захід сонце,
Ударив з гармат

У царів город.
Мурам се двери
Поростверели:
А Хотінці се
Поналекали.
Стали Хотінці
Раду радити,
Чим свого пана
Перепросити.
Виводе ему
Гречную панну, 2.
Та ще й прибрану,
Панну прибрану
Тай королівну.
А він на тот дар
Ой! подививсе,
Шапочку изнев
Й нисько склонивсе.
А за сим словом.....

Ся колядка співається хлопцєви в хаті за столом, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

V.

А в горі, горі,
Садок посажений.
Вій, повій!
Ой повій вітрочку
С тиха помаленьку
На Дунай.
Садок посажений
Тай не осторожений.
У тім садочку
Срібне кріселце,
А в тім кріселци
Гречная панна,
Гречная панна
Кохає пташки
Та все канарашки.
Гатла гати
Дорогими шати,

Ситила броди
Солодкими мєди,
Ставила мости
З жовтої покости.
„Як же мій милий
На ту гать заїде,
Не шуміте гати
Дорогими шати.
Як же мій милий
У тот брід заїде,
Не шуміте броди
Солодкими мєди.
Та як же мій милий
До мене заїде,
Защєбечить пташки
Та все канарашки.“
А за сим словом.....

Сю колядку співають дівчині за столом, додаючи що два вірші:
„Вій, повій, Ой повій вітрочку Стиха помаленьку На Дунай.“
Арія чудна.

VI.

У господаря
Нові двори, 2.

Тєсові столи.
А поза стіле
Сидє святії;

Ой! сиде, сиде
 Тай шот тай іде, bis.
 Тай раду раде
 Ой! раду раде
 Тай не одную.
 Входить ид ним
 Гречний господар:
 „Помагай Біг!
 Старії люде.“
 Подай Біг!
 Гречний господар.“
 „Ой! люде, люде,
 Люде старії
 Радите раду
 Тай не одную.
 Радьте раду
 Але от тую:
 „Первовічную.“
 Коли жидове
 Христа мучили, 2.
 На муки брали, 2.
 Криж крижували, 2.
 А ожиною
 Оперізали.

VII.

В господаречка
 На подвіречку
 Там горе вогні
 Все терновії.
 Коло тих вогнів
 Все кухаречки, bis.
 Гречні жіночки
 Варє рибу,
 Все гусятинку
 Богородице
 Та на хрестини.
 Богородице
 Сина сплюдила, bis.
 В пелени ввила, bis.
 В ясла вложила, bis.

Терневий вінчик
 На голу*) кляли.
 Всяке дерево
 За нігті били.
 Всяке дерево
 Противилося, 2.
 Положилося.
 Червива ива
 Богу згрішила, 2.
 За нігті пійшла, 2.
 Кровцю пустила.
 Де кровце кане,
 Церковце стане
 Де руки впали,
 Там хрести стали;
 Де слізка кане,
 Там винце стає.
 Тота церковце
 Людем на прихід;
 Тоті хрести
 Богу на хвалу,
 А тото винце
 Людем на закін.***)“

Сінцем накрила, bis.
 Лпсте писала, bis.
 Черцем післала bis.
 По всі святії. —
 Стали збїжджати
 Усі святії,
 Стали гадати
 Як имне дати:
 „Далибих имне
 Святого Илька?“
 Богородиця
 То не възлюбила bis.
 Тай не вхвалила,
 Сина Ильком
 Тай не назвала.

Потому повтаряється коляда с початку ще раз. Святі радять Богородиці дати Синови имя св. Петра; але и сего не приймає Богоро-

*) на голову.

**) на закін значить „на причастє.“ пр. Збірч.

диця. Аж за третим разом, при споминці о Ісусі Хресті, кінчиться коляда. Ось її кінець:

„Далибих имне
Ісуса Христа?“
Богородице
Тото влюбила:
„Як ем скотила,
Так ем зробила,

Бим мого синка
Ісусом звала,
Ісусом, Хрестом
Тай сином Божиим.“
А за сим словом.....

Сю колядку співають газдині за столом, також вдовицям під вішном, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

Перегляд діяльності руських товариств.

Загальні збори Товариства „Просвіта“. Від Виділу Товариства „Просвіта“ дісталисьмо слідуєче письмо:

Дня 31. л. Мая с. р. о 4. годині по полудни відбудуться загальні збори Товариства „Просвіта“ в сали „Руської Бесіди“ у Львові при ул. Краківській ч. 14, 1. поверх, на котрі підписаний виділ всіх ВП. членів того ж Товариства запрошує.

Від. централь. виділу Товариства „Просвіта“.

У Львові 24. л. Цвітня 1877.

В. Федорович
голова.

Д. Гладилевич
член виділу.

Загальні збори філії Товариства „Просвіта“ в Тернополі. — Виділ філії Товариства „Просвіта“ в Тернополі має честь запросити Ш. Ш. членів філії на філіяльні збори, котрі відбудуться д. 10. лат. мая с. р. в сали ради громадської (в магістраті, І. поверх) о 2 год. с полудня, из слідуєчим порядком дневним: 1) Отворене філіяльних зборів через голову філії; 2) Справоздане з ділання виділу; 3) Справоздане з руху грошевого; 4) Вибір комісії контрольної; 5) Дискусія над справозданнями; 6) Вибір нового виділу и голови; 7) Дискусія над програмою до систематичного видавництва популярного; 8) Відчит з національної економі; 9) Внесення виділу и членів.

Від виділу філії Товариства „Просвіта“.

В Тернополі 27. л. цвітня 1877.

Голова:

Др. В. Лукаховський.

Секретар:

Ол. Барвінський.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Замах на християнство — письмо о. Михаила Малиновського.**
Знаючи, що так звані „куренди“ конспиторські доходять до відомості деканатів и деканальних священників звичайно доіро по пів року, або и пізнійше, подаємо понисше „куренду“ о. М. Малиновського писану в дуже слотливу пору дня 6 русь. марця с. р. до архидиєцезального духовенства. Текст самої куренди зовсім оригінальний, и ми можемо запевнити, що вже зі взгляду на потребу збереження „старинностей“ для ужитку будучого Бокля галицького не робилисьмо в сім тексті ніяких змін. Позаяк о. Малиновський наказує „всім урядам па-рохияльним“ поробити відписі сеї куренди и обговорити її на „сборчику деканальнім“, то сподіємося через печатне оголошене сеї „куренди“ зробити малу прислугу для тих урядів, тим більше, що „Р. Сіонъ“, котрого сталим дописувателем чи властиво перепиувателем єсть о. Малиновський, досі ще не оголосив сеї куренди. Через те облегчиться як „обговорене“ сеї куренди, так и її відчитане на „сборчихках“.

Ч. 1164.

Похваляючи „читальни“ шкїи оу насъ закладаются, также похваляючи совѣстны труды наѣковын, шкїи тымъ читальнымъ доставляютъ наѣковыхъ сочиненій для такъ дѣже пожаданой просвѣты нашего народа; находимъ однако потребѣ для перестороги тыхъ же читальнь припорѣчити всестестномѣ Архідиєцезальному Духовенствѣ, абы вгладало въ виборѣ часописей и книжечокъ, для сихъ читальнь потребныхъ и пожиточныхъ, и такъ своимъ высшимъ розсѣмѣніемъ ихъ рѣководило.

Най читаютъ, най оучатся, если иде о здоровѣ, потребнѣ и пожиточнѣ наѣкѣ; иначе же най бѣдѣть осторожны и оглажны, на недозрѣкли або темны и блѣдѣчи писанины, на не-потребны выдатки и на стратѣ дорогого часа.

Намъ не може быти обоатно, если часописъ „Правда“ Ч. 24, зъ р. 1876 — стор. 941, и Ч. 1. зъ р. 1877 стор. 37. выходить съ тымъ, бѣдѣто христїанско-католическа наѣка религїйна не може больше отповѣдати потребамъ освѣченыхъ „оумів“ и бѣдѣто выхование и образование семинаристовъ строгою богословскою наѣкою не выстарчае. Єсть-то замахъ на христїанство, но не новий, шкїихъ оно оуже много перебѣло, и напротивъ шкїихъ говоритъ нашъ Господь нашъ Исусъ Христосъ; „Дерзайте, яко азъ повѣдихъ мїръ.“ (Іоаннъ 19, 33.) „Язъ єсмь дверь, мною аще кто внидетъ спасается, и внидетъ и нзыдетъ, и пажитъ (здоровѣ пашѣ) обрашеть.“ (Іоан. 10, 9.) — Сїи слова шкѣ-бы толкѣ св. Апостоль Павелъ такъ: „Братїе, блюди-тесѣ, да никтоже васъ бѣдетъ прельщамъ философїєю и тшетною (пѣстою) лестїєю по преданїю челоувѣческомъ,

по стихіямъ міра а не по Христік.“ (Кол. 2, 8.) Наконціъ подобає молодимъ и недосвѣдченимъ читателямъ представати, що ведла словъ оученого язычника Цицерона не ма такой неслѣпости, которой бы який зъ философовъ не твердилъ, но що такіи помысли затираются зъ дня на день, але поодинокъ тамъ особа, котора наповнилася такими помыслами, затрачає не толькы себѣ но и много вреда дрѣгнмъ наноситъ, стараючися для такихъ помысловъ дрѣгнмъ позыскати. Очевидно така старанность всеч. Духовенства для читальни не бѣде спинаньемъ здоровой, потребоной и пожиточной навки, котора находитъ въ навцѣ христіанско-католической свою подставу и опорѣ.

Бесечестны оуряды деканальны обговоратъ сію курендѣ на соборчикѣ деканальномъ и розошлютъ онѣ по всѣхъ оурдахъ парохіальныхъ для отписанія, а потомъ сложатъ онѣ до актовъ деканальныхъ для потребоного отчитана на соборчикахъ деканальныхъ.

Львовѣ дня 6. марта 1877.

М. Малюновскій
Офиціалъ.
 (Бласною рѣкою начерталъ.)

Нам могло би бути зовсімъ обоятно, що о. М. дуже клопочеться та гіршитъся тим, як „Правда“ задивляється на вимоги теперішого вихованя, бо звісно вже й „Возьний“ Котляревського сказав „всяка имѣеть свой умъ голова“. Та й те не дивно було б, що о. М. осквернився теперішними потребами освѣченихъ умівъ підъ взглядомъ науки (обчѣмъ говорено в Ч. 24. „Правди“ за р. 1876), бо се дотичить очевидно тількы „освѣченихъ“ умівъ. Нам тількы жаль, але не дивно, що о. М. зиваючи духовенство до „обговорюваня“ своєї „куренди“ такъ обоятно відносьтиса до науки и с такою архидиєцезальною отвертостью грішить проти льогики. „Най читають, най учатьсе, коли йде о здорову, потребу и пожиточну науку“ каже о. М. — „але се *замах на христіанство*, якъ би хто крімъ „христіансько-католической науки“ захотівъ освѣтитиса якою иншою дійсною наукою*), — „замах на христіанство“ якъ би семинаристъ забажавъ крімъ „строгой богословської науки“ (=строгой теологій) ще вихованя и образованя.

О. М. покликуються на оправданє своєї льогики не тількы на *святе письмо*, але и на „ученого язычника“ Цицерона, хоч той же „язычник“ не поберавши в семинаріі строго богословськихъ наукъ не повиненъ би бути після клясификаціі о. М. ані ученимъ с. е. „освѣченимъ умомъ“, ані тимъ менше авторитетомъ для піддержаня куренди. Та у безвіддѣя и мутной води треба зачерпнути. Шкода тількы, що вмерлому и кадило не поможе, — а ликомъ пастернаку не виконати!

Вже ж о. М. своїмъ цитатомъ зъ „язычника“ доказавъ, що не обійдеться зъ одною „строгой богословською наукою“ хоч би тількы при написаню одной архидиєцезальной куренди. Такъ коли б вже наші свя-

*) В Ч. 24. „Правди“ р. 1876 стор. 941 сказано: „католицизмъ не може вже більше відповідати релігійнимъ потребамъ освѣченихъ умівъ.“

щеники не мали ніякого іншого діла, як тільки писати, читати и обговорювати самі куренди, то й тоді метода вихованя о. Малиновського була б недостаточною. Однак ж о. М. забуває, що семинарист скінчивши „пасторальну“ не обійдеться з одною „строго богословською наукою“ хоч би при „сообщенію“ з якою панною або вдовицею — після власних слів о. М. так дуже konieczним, або при всіляких кредитових операціях и т. д. А що ж допіро говорити про священника яко отця родини, яко громадянина, патріота! Чи ж и тут вистарчає виховане и образоване „одною строго богословською наукою“?! Справді о. М. здається дуже клопотатися про те, щоб руське священство під зглядом вихованя и образованя ще більше ограничилося на „строго богословську науку“, хоч молоде священство само вже починає почувати невигоду дотеперішного свого вихованя и образованя. Ми не хочемо входити блище в розбір тої дивовижної претеноні о. М. промовляти в имени „просвічених умів“ про їх вимоги и потреби під зглядом науки.

Знаючи о. М. и дух який продуває від св. Юра тяжко с свої сторони вимагати розуміння потреб просвічених умів. Відколи сталося можливим, щоби о. М. руководив фактично архиєпископальними ділами, бачимо крім інших річей також и сей для священства дуже непотішний факт, що обем дозволенних семинарицьких відомостей що раз більше обмежається. Навіть знане руського языка вважається злишнім и достичні надстоятели унеможливають семинаристам учащати на виклади руської словесности вже не згадуючи про інші предмета філософичної науки на университеті. Чому відтак духовним властям стається дуже тяжко в своїх урядових письмах уживати руського языка, а консисторські куренди редагуються клементівсько-дяківською мішаниною, — се дуже зрозуміле після такого заострення „богословської строгості.“ Не потребуємо вичисляти всіх сумних наслідків, що виходять с такого розуміння потреб „освічених умів“ в сферах консисторських так, як про се нагадували ми вже в статі „Наші Хиби“. Часи, коли и митрополити (як Яхимович) вважали потрібним, щоб обем знаня семинарицьких вихованців по можності розширявся, и „не строго-богословська“ наука ставалася свійською для кандидатів на духовних и будучих „просвітителів“ — проминули бодай на тепер, здається, безповоротно. То ж и само священство наше не могло незамітити сего упадку. Оглядна и для священства писана „Наука“ о. Наумовича не без підстави ридає: „Давно ставали еще Метрополиты и епископы на челѣ нашей народности, нынѣ нашѣ архиереи занимаются лишь тѣлько церковными дѣлами; духовенство що разъ слабше стає вѣ оборонѣ своей народности... духовенство стало уважати парафіи лишь яко жерело доходѣвъ...“ — Нам дивно, що один о. М. сего всего не спостерігає и навіть не чує того, чоґо допрошується духовенство півнесмілим голосом в „Слові“ (про виховане дочок священників, про потреби образованя священника и т. д.).

Що може бути обидливого або переступного в тім, що домагаємось більшої науки, ширшого кругу знаня в часи, коли наука безуспішно вперед поступає, а просвіта правдива, основна, по можності всесторонна, стається konieczною для здорового житя цілої суспільности, для

кожного чоловіка?! Чи се замах на християнство? — чи тільки жадане небезпечне для поваги о. М.? „Никтоже ванкаєть вїна нова вѣ мѣху ветхї: аме ли же ни, росторгнетъ новое вѣно мѣху, и само излієтса и мѣксн погнєнєтѣ“, говорить Исус (Єван. Луки), а дальше: „рече же притчѣ нмѣ: ела можетъ слѣпцє слѣпца водити?“ Чи о. М. домагаєтса від священства, щоб воно не шукало науки и вдоволялося одним „строгим богословієм“? Чи попадаючи в темноту и цураючиєсь всѣго, що не св. письмо и Vaterland, зможе „християнський народ“ перебути яку небудь бурю и сповнити правдиву идею християнства? О. М. памятаючи на Цицерона забуває на Апост. Павла: „Нынѣ бо ближайшеє вамъ спасєніє, нежеє єгда вѣровахомъ. Нощь оубо прїєдє, а день приближиса. Отложимъ оубо дѣла темнаа и облечємса бо оржіє свѣта...“

О. М. возлюбивши „предсѣданїа на сонмищєхъ и цѣлованїа на торжищєхъ“ забуває на границі своєї властї и підїмаєтса не тільки анатемизатором науки, але й надто законодавцєю, скїлько тїй бїднїй Русї, що дїждалася аж панованїа о. М., можна просвітитись, що її читати и с чого учитись! Назвавши науку и потребу всестороннього образованїа и вихованїа „замахом“ на християнство, о. М. лєдвї чи може вважатись яко відновїдним надстоятелем „духовним“, а тим менше учителем и дорадцєю взглядю просвіти народу, дарма що прївоєє собі свойство єдиної и єдино спасительної мудростї. „Глаголющєса быти мѣдри, обєуродѣша и измѣниша славу нетлѣннаго Бога вѣ подобїє образа тлѣнна чєловѣка“ говорить ап. Павло, и пакї инное писанїє глаголетъ: „Горєє вамъ законникомъ, якоже взєстїє ключь развѣнїїа: самї не внидєтє и вхєдащїмъ возєрнїтє.“ Минули тї часи, коли доля шкїл наших народнїх, просвіта нашого народу, и доля галицької Русї — залежали від волї проводирїв à la о. М. Дїєсною, позитивною, нешоломленою наукою, правдивою просвітою, здїєматимуться на Русї освїченїє умї, так дуже страшнїє для о. М., а наш народ нехтуючи такими непокликаними до наукових рецепт як о. М. дїєє до правдивого жєрєла науки. Що ж до самого священства нашого, то буде річєю розваги деканальних зборїв над власним интересом, чи єсчєє йти наше духовенство слїдом Яхимовича дорогою поступу, розвоє и патриотизму, — чи безцутєм о. М.

— Гїрка доля нашого народу. Тяжкї часи настїгли для нашого народу, чи луччєє б сказати, важка єго доля не проминула и не проминає, а що раз бїльшим тягаром налягає. Самоуправа, дана нашому краєви и нашим громадам, не приладжена нї до наших взаємин, нї до стану народу, єго просвіти, єго потреб и дотєперїшних навичок, — не довела до пожаданих користєй и до здвїгненїа народу. Вибуяли кошлявїє паростї, що тїлько до крихти витягають осталї ще здоровїє сили нашого народу. Не дивно ж що у народї здїємалиєся и досї здїємаютьса голоси проти такого ладу чи луччєє безладу. „Де двї господинї — там хата неметєна“, а тут в нашїй Галичинї часто господарують деякї автономнїчнї правитєлї по своєму, згортаючи чи громадськєє чи приватнєє добро у свою користь, а нагортають натомїєть безладу и всьєкого лиха. Безвідрадно стоїть народ серед такого хозяйства не знаючи як собі порадити, як видобутиєсь є під важкої опїки таких наставникїв. Нужда

росте, визискуване безкарно ширшає, а світ високий дивлячись з далека на ту Галичину, дивується, чому вона и родом и плодом богата не здіймається с своєї педолі, не йде в гору, а упадає.

Подаємо допись з над Прута, яко живу и дуже яскраву иллюстрацію наших взаємин в Галичині. Не богата вона в слова, а важка в факта. Най же ж її читають в широкому світі и прихильні и неприхильні нам люде. Вважаємо нашим обовязком подати її до відому воік, хто интересується долею нашого народу. Най тільки не кажуть нам, що ми виступаємо з ненавистю слова, бо ми подаємо факта. Після них можна судити, кого вони дотичать.

— **3 над Прута.** В місточку Заболотові живе переважне число Русинів. Та гірка їх доля, нужда пригнітає до крихти. Вже від кількох літ зістає уряд громадський в найбільшім непорядку. Не помагають на те ні скарги, ні представлень. Перед трема літами вибрано на віята Лук.. чоловіка темного, котрий навіть не знав, що в ёго громаді діється. За те був писар Дворник., що вів громадське господарство по своєму. За те писарської господарки мусіла аж зїхати комісія из Снятина. Ось тепер и показалось, що и акта громадські в безладі и податкових грошей не достає щось до 2000 зр. мимо того, що громада все що року податки платила. Ніхто не знає, де поділись сі гроші, а віят и писар хоч може знають, та не кажуть, бо сказано „мовчить и сам сивий верхотворець“. Тількиж п. писар міркуючи, що ёму вже не довго попасати на громадській писарні, покидає її и удається до Рожнова, а віят провітривши, що не добром пахне, тож зрікається свого віятівства. Нічого робити, треба вибрати нового віята та настановити нового писаря. Та не так легко у друге вибрати чи зібрати пропаці гроші и покрити дефіцит податковий. За те зіслало староство на громаду екекуторів. И ходять вони по хатах мов хижі звірі, забирають послідню сорочку, кожушину, верету, хустку и все, що тільки придибають в хаті. Все те забирають и несуть до громадського уряду, де зараз продають за пів дармо жидовині. Плач дітей в дома, плач жінок коло уряду громадського — наповняють ціле місточко; аж жаль бере за серце дивитись, як жид за бесцін купує остатну сорочку забрану за податок, що пропав у писарських чи віятівських руках.

Та не конець ще на тім! Є ще и друга екекуція за так звану урбарію, и за се зіслано с староства кількох жовнярів, що своєю дорогою по своєму екекувають. Є ще и третя екекуція за те, що не посилають дітей до школи; а за тою екекуцією ходять громадські полицаї, та крім належитості беруть ще собі за дорогу по 5 кр. від кожного. От-так то наша громада платить, платить и кінця тій платі не має. Та и годі дїждатися того кінця, бо то що громада не поплатить сих данин та давнин, а вже прийде якась друга: то на помешкане сотрудника, то на видатки школьні, то Бог знає ще на що. И так приходить ся нашому бідному Русинови вічно платити и знов платити, а наконець може не буде мати ні де сісти, ні що їсти, ані в що вбратись.

Не дармо кажуть: „лихо лихом ходить, та лихо родить“. Хто б думав, що вже доволі того лиха висипалось на наших громадян. Та ба! Не видержав новий писар на своїй посаді и кинув сим добром об

землю, а уряд громадський лишився на ласку, чю то б на неласку темних людей.

Люде приносять податок, ходять по-під вікна громадського уряду та просять, щоб хто відібрав гроші, бо не має звідки платити екзекуції за несплачене податків. А тут писаря як нема, так нема, а податок незалачений и екзекуція не знесена! Так тратять наші люде час и гроші и свое господарство занедбують, а натомиєть жиди займають ґрунта, народ тратить свою батьківську землю.

Велика причина сего — брак освіти між нашим народом. Ніхто й не гадає у нас за народню просвіту, ніхто не змилюється над долею нашого люду. Є, правда, у нас трох священників, та тяжко ім глядіти на сих бідних людей. Нема поради, нема помочи, нема и науки, як ім видобуватись з сєго лиха, бо дехто й уважає їх за „звірів“ (як се довелось міні чути від тутешного сотрудиника о. Кісілевського), котрих шкода освічати. А все ж разом из тим можна оскаржуватись на те, що ті бідні люде домагаються за 40 кр.! „співаної“ служби божої! Так и не дбається о просвіту сих бідолах, а школою нехтується. Стоїть вона мало що не пустирем серед болота, що й годі переплисти, не то перебрести, та ще дитині! Крізь стіни продуває вітер, та „прохоложає“ учителя. Не диво може, що до такої школи не загляне навіть и председатель, руський священник, не загляне громада, не заглянуть и діти.

До чого все то веде — не ма що й широко розводитись. Прийдеться або зовсім упасти в недолі, або сказати словами нашого кобзаря:

Доборолась Україна
До самого краю,
Гірше ляха, свої діти
Ії роспинають.

— **Товариство тверезості на угорській Русі.** „Карпат“ доносить, що на угорській Русі в кількох місцях (в Дусині, Рокосинцях, Новоселицях, Бичкові) завязалися товариства тверезості. „Чуємо загальний голос, що наш народ попав в крайню бідність и ту землю, що батьки за тяжких панщизняних часів задержали, тепер після настаня волі не тільки не помножив, але раз в раз утрачує. Так множитья між народом число пролетаріів, що не мають ніякої власності.“ Щоб усунути зло заохочує „Карпат“, щоб угорські Русини пішли за прккладом закарпатських братів своїх и взялися до заонованя товариств тверезості, и до ширеня просвіти між народом. Як перший, так и другий спосіб піймається в Угорсько-руськім органі дуже неясно. Именно просвіта піймається тільки яко „объученіє евангелія, чтенія, числення, писанія и т. д.“ Була б пора, щоб свічні Русини на Угорщині набукавши до волі по „високих“ манівцях повернули до свого народу и пізнавши докладно свій народ щиро и реально зайнялися єго долею. Може и на угорській Русі пробється правдиве світло самопізнаня и щирої любови власного убогого и темного народу.

— Дня 3. Мая о год. 1/2 до 4 о полудня відбудеться в тутеш. суді краєвім обективна **росправа** възглядом конфіскації Ч. 4 и 5 „Правди“.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Цвітня 1877.

Сойми краєві вже покінчили свої засідання. Деякі сойми, як Форальберзький и Країноський жалувалися на короткість соймових сесий, „задыя котрої соймам неможливо єсть справи краєві с своєї иницијативи підносити и над ними застановлятися, так що виглядає, гейби ряд діяльність соймів наміряв не тільки утруднити, але й унеможливити. Так одже очевидно єсть,“ жалуються дальше депутовані сойму форальберзького, „що ряд не додержав своєї обітници: відлученем ради державної від соймів краєвих сим посліднім дати більше свободи до спокійнішого и основнійшого трактованя справ краєвих, противно ще ограничив сю свободу.“ Сойм триєстинський застерігав историчні права Терста супротив введена беспосередніх виборів до Ради державної, а сойм тирольський приняв внесок о зміні устав засадничих и державних устав для шкіл народніх. Сойм моравський приняв резолюцію взиваючу ряд до заложєня університета в Моравії. В загалі відбулися сесії соймів спокійніше, ніж в минувих роках. В соймах країв з людністю чисто німецькою, як в горішній Австрії, Тиролю, обявлялася найбільше опозиція клерикальна, а в краях з мішаною людністю, як в Країні, особливо ж в Чехах и Моравії, опозиція національна. В Моравії чеські послы опустили навіть с протестом салю соймову, коли німецька більшість петицію *Matic-i skolsk-oi* в Просниці о субвенцію для тамошньої чеської школи реальної усунула с порядку дневного. В чеськім соймі виступали Е. и Ю. Грегри и Троян дуже остро против германизаторських змагань Ради школьної краєвої, також намістництва и министерства. „Ми вступили“, казав Едвард Грегр, „до сойму, щоби боронити прав нашої народности. Не женіть нас своїм поступованем в табор ультрамонтанів, котрі суть и вашими ворогами“. Більшість німецька відкинула всі жаданя Чехів. Також відослав сойм чеський внесок комисії о уложєне нового порядку виборчого для сойму, після котрого Чехи зискали б кілька місць посольських, „задыя недостатку часу“ до виділу краєвого, щоб предложив сей внесок на найблизшій сесії.

Дня 24. с. м. зібралася *Рада державна* по фєриях великодніх. Министерство внесло (рівночасно з министерством угорським в угорськім соймі) значну часть предложєнь угодових, в котрій то справі майже від двох років тільки безконечних пересправ и конференцій велося и така завзята борба в публицистиці и згромадженях в обох частях держави кипіла. Тепер вислухано предложєнь спокійно, майже рівнодушно: всі внутрішні справи держави уступили на друге місце перед справами заграничними. Послы Гискра, Гербст и 40 товаришів внесли интерпеляцію в справі східній и зглядом становища австр-угорської держави супротив неї. Здаєтся, що министерство не скоро и неясний дасть одвіт. Трактованє проскту знесеня вольного околу митового в Бродах відложено на пізнійше, коли при уставах угодових прийде під нараду и справа звесєня вольних околів митових и вольних

пристаней в загалі. На засіданню з 26. с. м. дебатовано над проектовою для Галичини и Буковини уставою против лихви. За проектом промовляли послі: Пфайфер с Країни, котрий рад би сю уставу и на Країну розтягнути, клерикал о. Вурм, котрий причину всього лиха бачить в упривилегованій позиції капіталу, що не оплачує ніяких податків від позичуваня на лихву, між тим як всё инше високо оподатковане, через що в сім році в Долитаві до 10.000 хлопів зістали без землі, и др. Кусий, Чех з Моравні, котрий хоче, щоб устава обовязувала и в Мораві. Против проекту промовляв Коломийський посол др. Генигсман, котрий перед двома чи трёма роками відзначився в Відні обороною славного лихваря Вількенфельда, с становища правничого, позаяк проект устави за багато лишає самоволі судні, и вніс, щоб відослати проект до комисіи для цілковитого переробленя. Також „поступовець“ др. Менгер промовляв против проекта — с становища економічного: в Галичині далеко менше лицитується хлопських ґрунтів ніж в инших краях, и стосунково більше реальностей жидівських ніж християнських.(?) Сею уставою тільки змушено би людей, продавати свої ґрунта за безцін,(?) позаяк позичка була б дуже утруднена. В цілій Австрії и майже в цілій Европі нема краю, де би посілість ґрунтова так була роздроблена як в Галичині, де єсть 800.000 властителів малих посілістей, котрі могли б устоятись тільки при дуже интензивній господарці котра знов можлива тільки при численній промисловій и консумуючій людності. Отже в Галичині буде мусіло прийти до того, що утворяться більші посілісті хлопські и стан робітничий без всякої посілісті. Дебата над проектом до сеї устави ще не скінчилась.

Непевна и напружена ситуація на сході вже закінчилась: *Россія розпочала війну против Турції*. Для улегченя положеня Християн на Балканських півострові, як голосить царський манифест, переступили 24. с. м. російські війська Прут и ввійшли до Румунії. В Росії має бути, як доносять славянофильські газети, великий запал до війни з бисурманом; також инші Славяне (окрім розуміється, Поляків) горячо бажають и ожидають успіхів російських військ. И ми сердечно бажаємо подлученя долі турецьким Славянам, коли зачалося повстане в Боснії и Герцеговині, Русини (з України) перші посілиши в поміч нещасним братам; але ми воліли б, щоб турецькі славяне узискали волю не за помічю військ служачих абсолютному рядови, щоб стали вільними не за помічю невільних. Та й бажаємо руському, російському и польському народови в Росії, щоб чим скорше перестав соромитись, що він оден в цілій Европі живе без конституційних прав, — а війна с Турцією ледве чи не спинить введене конституції в Росії...

По відкиненню Турцією протоколу Льондонського, заявив кн. Горчаков в окружнім письмі до російських послів в Берліні, Відні, Парижі, Льондоні и Римі, що, коли всі намаганя Росії и инших держав для успокоеня Турції, чого Льондонський протокол був посліднєю пробою, задля опору Турції не довели до цілі, цар приказав своїм військам переступити границю турецьку, пересвідчений, що се відповідає поглядам Европи. — Відтак цар, прихавши с Петербурга до Кишинева, головної кватирри російської армії, видав 24. Цвітня манифест, в котрім покликуюється на свої сердечні симпатії для пригнетених Християн

турецьких, котрі сніпатні цілий народ російський поділяє и за котрі всякі жертви готов понести, дальше на свою любов покою оказувану в цілім своїм панованю; задля того від самого початку сумних подій в Боснії, Герцеговині и Болгарії цар намагавсь на дорозі покою и в порозуміню з європейськими монарствами довести до получення долі турецьких Християн, нахлоняючи Турцію до введеня реформ, до котрих вже давніше Турція перед цілою Європою була зобов'язалася. Коли ж ті змаганя не осягнули цілі, коли Турція постанови конференції царгородської и протокол Лондонський відкинула, цар, вичерпавши всі способи покоєві, змушений перейти до рішучого діланя, що йому приказує почуте справедливості, почуте своєї гідності, при чім уповає на Бога и дає приказ своїм військам переступити границю турецьку. — Тогож дня (24. Цвітня) російські війська в кількох місцях переправлялися через Прут до Румунії. Начальний командант російської армії, в. князь Миколай, видав відозву до Румунії, в котрій заявляє, що армія російська переходить через Румунію яко приятель, несучи ратунок нещасливим християнам в Турції; всі закунна військові будуть сейчас платитися а майно мешканців шануватися. — Повномощник російський Нелидов, заступаючий посла, ще 23. Цвітня в вечер від'їхав с Царгороду с цілим посольством, а відтак зараз и Турція відкликала свого посла с Петербурга.

Рівночасно зачалася війна и в Азії: російські війська зачали переступати границю турецьку и сточено вже кілька менших бієк, в котрих одних Россияне, в других Турки приписують собі побіду. На європейським боевищі це не зараз зачнуть битися, бо Турки держаться в своїм краю и не переступають Дунаю, навіть дозволили Россиянам заняти кілька важних стратегичних позицій, як міст на Сереті в Борбоші (коло Галачу) и Джурджево (напротив кріпості Рущука). Турки готовляться тільки боронити Россиянам перейти через Дунай, котрого береги с турецького боку суть висші від берегів з румунського боку и на котрий виспаяють свої монитори. Коли Россиянам удасться перейти Дунай, будуть Турки відтак боронити переходу через Балканські гори. Обох оборонних позицій, Дунайської и Балканської стережуть кілька сильних кріпостей турецьких, як Виддинь, Рущук, Силистрия, Шумя, Варна.

Враз зачалася наново и війна с Черногорою: турецькій кріпості Никсичу вже нестася живності, и військо турецьке під начальством Сулеймана баші спішить запровадити Никсич. С Черногорцями сполучилося племя Миридитів в Алябані (на полудне від Черногори), котрі підняли бунт против Турції; однак після новіших вістей Миридита мусіли уступити перед турецькими військами. — Румунія змобілізувала також свої війська, однак не хоче воювати с Турцією, тільки, перепускаючи впроцім російські війська до Турції, заховати, о скільки можна, позори неутральності. Також Греція змобілізувала свою армію. — В Боснії и Герцеговині сподіваються сильнішого вибуху повстаня, Сербія після недавно заключеного мира заховується суцокійно.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В другій Товариство Книжк Школяків. — Щи зардан Фр. Сирацького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ДИКІ ДУМИ.

Дунав

Гуцул-Невір.

(*Дальше.*)

Р О Ж А.

(Іранська казочка.)

Коли ж така вона нещасна —
Чого ж така собі прекрасна? —
Убрала яр, вкрасила двір,
Неначе в княжеський порфір,
Сама же терном ся укрила?
Таке дівчата говорили
В неділеньку та гуляючи!
Ще й в сад царський златоколистий
Та нищечком зазираючи...
Ох щоб то я знала!..
Щоб хто вповів — я б зараз 'му
Віночок свій дала!
Я ж яблучко! — я хусточку! —
Я поцілювала —
Аби вповів! —
Та цур же вам!
А слово — то й слово! —
Утікаймо — зазудечки —
Се гуцул с Кидрова —

Та ще й стрілець — царський таки —
 Тікаймо — сестриці —
 А то справді подумає...
 Хай олінь¹⁰⁷⁾ вам сниться...
 А що слово То є слово...
 Котра ж поцілює? —
 Та що се ти?! — ох він справді...
 Справді не жартую...
 Отак... тай так... та ще й отак...
 Єй Богу — вміраю...
 Поховаю!.. А тепер вже
 Слухайте що знаю!

То був давно колись вам цар,
 Та був такий вже лютий — лютий, —
 Що ні вам лев, ні левопар¹⁰⁸⁾
 Такий не може в світі бути! —

Та мав той цар одну дочку,
 А було на имя їй Рожа;
 Так звали ту царівочку. —
 Але ж бо й гожа була — гожа!..

Та що є краси — коли ж вона
 Стрільця-гільтая полюбила! —
 Ще й гуцульського легіня!..
 Таке вона отсе зробила!..

Аж внишпорив¹⁰⁹⁾ царський се двір —
 Та ну цареви вповідати!..
 А цар звелів стрільця мов звір
 Застрілити тай поховати! —

Гадаєте — на кладбищу? — —
 Ага! — щоб ті царі здорові!..
 Не ласка на охаблицю?¹¹⁰⁾ —
 Та на роспуттю на шляхови? —

А щоб той сміливий легінь
 Ще не надумавсь нишком встати —

¹⁰⁷⁾ Як дівці олінь сниться, то відається.

¹⁰⁸⁾ Левопар: Leopard.

¹⁰⁹⁾ Внишпорити: entdecken.

¹¹⁰⁾ Охаблице: Schindanger.

Велів що день шляхом тим він
Морські стада¹¹¹⁾ на пашу гнати.

Та ще й державний дав завіт:
Щоб — хто шляхом минатъ тим буде —
Верг на могилу терня вітъ,
Та ще й віддився¹¹²⁾ тричи в груди!

Такий се видав він указ!..
А вна? — то рула ж десь? — Ні думай! —
У них не так, як се у нас —
Що хоть роспережись та румай!..

В них ні чичирк! — Мовчи та диш —
А не — то підеш зорі пасти!¹¹³⁾ —
Такий то в тих царів бариш!¹¹⁴⁾ —
Таке у тих царівень щасте! —

Ви ж чуєте? — Та раз у ніч —
Старі царі у гостях були!¹¹⁵⁾ —
А стойкарі та караули
Усі поусипали пріч —

Вна нищечком и викралась
У гай до бабусі...
Бабусечко — голубочко —
Порай¹¹⁶⁾ — бо минуся!..
Вони ж его могилоньку
Як день так ніч зневажають!..
Та стадом ю умішують!..
Та терном ю укривають!..
Морським стадом, единая!..
В шовкові¹¹⁷⁾ 'го виганяючи!..
И в полудне, бабусечко,
У мори 'го напуваючи!..
И в вечер в ним, голубочко,
В царські стайні та вертаючи!..
Порадь, порадь, ох старесенька —

¹¹¹⁾ Морське стадо: замірське, буйне стадо.

¹¹²⁾ Віддितись: вдаритись.

¹¹³⁾ Зорі пасти: по смерті. Гуцул каже, що душа змерлого легіня зорі мов візці пасе.

¹¹⁴⁾ Бариш: хосен.

¹¹⁵⁾ В гостях бути: відгодитись від дому.

¹¹⁶⁾ Порай: порадь.

¹¹⁷⁾ В шовкові (трави).

Ні хвилечки не теряючи!..
 Ось чильця¹¹⁸⁾ ти жемчужни!..
 И чепраги¹¹⁹⁾ ще до того!..
 Ось я перстні... сей оден лиш
 Варт пів царства батька мого!..
 Усе берп, єдиная,
 Лиш хай вони не збиткують!..
 Лиш хай его кровавую
 Стадами вони не тратують!..
 Лиш хай вони 'го желізними
 Копитами не толочуть!..
 Я дам тобі — що бажатимеш!..
 Що серденько твое схоче!..
 Добре — доню! — твою волю
 Вчинити я можу! —
 Мій батько був архімагом...
 И я ти побожу —
 Що ні царське морське стадо —
 Ні злющі ті люде
 Не наблизуть... да що с тобов —
 Княгине — так буде...
 Ти ж одна у твого батька!..
 Кому ж він корони,
 Кому ж багор та соболі —
 Скіпітри та трони
 Він оставить?.. Не жаль буде?..
 Най собі тримає!..
 Мое царство під могиллов
 Усе спочиває!..
 Копитами убитее
 На битій дорозі!
 От де мое царство й доля...
 Боже милий — Боже!..
 Не побивайсь, княгине Роже!..
 Не побивайсь, царице, так!..
 Я навчу тя та й допоможу!..
 А допоможу с'як чи так! —
 Да ще раз кажу: що вітак —

 Вітак най дієсь воля божа!!! —
 Ходи ж до комори! —
 Там ти книш первопсанні
 Цардуста отворим! —
 Ти ж читаєш Ценд-Авесту? —
 На память умію! —

¹¹⁸⁾ Чильця: das Diadem.

¹¹⁹⁾ Чепраги: die Spangen.

Ходи ж, доню! — та за дверми
 Нехай вже надю,
 Бо вивчившись — підеш на шлях —
 А там що ся стане...
 Доню — доню!.. ще роздумайсь!..
 Аж Рожа Іраня! —
 Ходім!!! — Пішли...

А там на роздорожу...
 На копитьми убитому шляху...
 Ні в неї вже надії ні жаху...
 Стоїть прекрасна та княгиня Рожа...
 Стоїть собі на терновій могилі...
 Що вбитого стрільця вона покрила...
 Стоїть, здоймивши руки в зорі д' горі...
 Хитаючись, як згойдане то море...
 Стоїть, та мов сонная промовляє...
 Мов с Ценд-Авести вірші се читає...

И каже:

О, блаже!..
 Ти що на білих
 Кононях граєш-
 Гуляєш
 По лукомори
 Зоря від зорі —
 И знаєш
 Црабога волю —
 И людську ти долю —
 Чому же
 Мою дав вбити?..
 Дав під копита
 Оружі?..
 Ще и під глоги
 Лиховорогі?..
 Для чого?..
 Може для того,
 Хороше-боже,
 Що мя княгинев,
 Що мене Рожев
 Назвали?..
 Щом легія я
 Кохала?..
 Ох господине!..
 Котру ж я днину
 Твою святиню,
 Твої престоли
 Паводоками
 Не слава?..
 Амвру-кадило

Не клала?..
 В котру рядами
 С подружечками
 Пісень ти ранних
 Не піла?..
 З мірети віночків
 Не пліла?...
 Твої комони
 В багро-червоні
 Крови-покрови
 Не вбрала?..
 Золотом узди
 Не брала?..
 На те — щоб нині
 На сій могилі
 Тя проклинати
 Глогові?..
 Хóроше-Боже!!!..
 Богове!!!..

Що в кити та в квіти ви китите світ...
 И Рожу нещасну скитить!!!..¹²⁰⁾

И скитили вічні ю Богове!..
 На кононях золотопідкових
 Ясен Хóрош с сонцем виїжджає...
 Море грає... кидрів гай співає...
 Де ж ті люде? — Он¹²¹⁾ на роздорожу!..
 Терня мечуть? — Не! — Прекрасній Рожі
 Вни дивуються — що так и вкрила
 Ту стрілецьку вбитую могилу!..

(Далше буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т .

(Вінок з галицьких образів)

написав

Василь Барвінок.

(Далше.)

Під вечір вийшли наші гості погуляти по саду. А вечір був гарний и милий як рум'яне личко засипляючої дитини, а небо тихе та погідне як криничне зеркало, а західне сонце жарке, огнисте

¹²⁰⁾ Скитити: благословити, помилувати.

¹²¹⁾ Он: онде, там.

ж рестолене золото; а на сході з за гаю несміливо викрадався місяць блідий, блідий наче білий платок на темному блакиті.

А на землі тихим гомоном озвалося вечірне житє. З далеку рознеслася пісня плугатирів, що вертали до дому, зайржали коні як би с туги за вечірною пашею, заскреготіли жабки біля гуркотливого млина, зачиркотіли верескливі горобці на сивоверхих вербах, — все мов зрадувалось з заходу пекучого сонця. Біля хат озвалися голоси, розмови та поклики. Вертало житя из поля до села. Бовкнув и дзвін церковний на вечірню молитву. Пішла знов луна по селу, загоготіла по під небеса и роспидлася по широкім просторі. Почервонів и місяць, висунувся в гору и заюнїв повним лицем, щоб свобідно царювати, залицатись до блискучих зірок. А зірки то ту, то там виринали як блискучі очі русалок, миготіли, поморгували до білолицього. По над річкою затунотіли коні, озвалася пісня щчліжан. Що раз дальше віддалявся туніт коней и гомін пісні, аж пропав у безвістях. Десь недалеко тихо, несміливо загомонила дівоча пісня, тугою розлилася поміж вишневі сади, из сну побудила соловейків. И соловейки наче зрозуміли дівочу пісню, відкликнулись по кущах, залящили, що раз голосніше та смілійше розводили вечірню розмову. И все затихало, не втихала тільки дівоча пісня, та ляскіт соловейків.

Та наші гості не зважали на те, що діялось навкруги них. Живо, весело йшла їх розмова, мов вода по потоках шуміла. Тільки Степан и Маланя мовчки сиділи поруч себе, як би вдивлялись в тихий погідний вечір и думками злітали до блискучих зірок, наслухували вечірнєї музики. Та їх мовчане було дуже клопотливе. Душа душу чула, и вони обов знали, що їх думки разом збігаються, а їх серця одною тривогою буться. Тільки тяжко було вимовити ті думки, а ще тяжше розкрити серце.

„Який чудовий вечір, яка гарна пісня!“ на силу проговорив Степан. „Можна слухати и не наслухатись; вона все нова, все жива, чарівна и сердечна.“

„Ви любите нарідні пісні?“ спитала Маланя несміло споглядаючи на Степана.

„Чи ж можна їх не любити? Та мало того! Я й не знаю, чи є що кращого, милійшого над ту сердечну пісню сільску, що пливе с серця чиста, невинна, без примусу и штучної прикраси, а такої неспожитої краси, як та сільска природа чаруюча своєю непорочністю, вічною свіжістю, глибокою мислею як би з неба знятою.“

„А не любіще ж вам те житє в великім місті, де маєте концертну музику, де співають вивчені співаки, де стілько вічної переїни, така ріжнородність житя...“

„Переїна та ріжнородність добрі до забави, а до житя треба бїльше правди. Не скажу, щоб в тїй високїй, концертовїй музицї не було правди, не скажу, щоби не було там серця и правдивого чутя. Та тїлько не всїм вона зрозумїла, не кождому приступна. А хоч озивається там серце — то одно, хоч чується плач — то не загалу, хоч єсть чутя — то не цілого народу. А тут в нашїй простїй піснї озивається тисяч сердець, жаль и радїсть цілого народу, душа цілої широкої країни. И ми вже тою піснею народнєю не бавимось, а розумнїшаємо, пізнаємо власне чутє нашого народу, разом з ним плачемо и веселимось, и тою піснею живем, до нового житя оживаєм. Годиться нам тїлько тїй піснї прислухатись, серцем и духом її перейняти, та роздумати над нею, то й може и с піснї пізнаємо, від чого терпить и плаче наш народ від краю до краю, чим він радується, якою тугою тужить за бувальщиною, якою надїєю рветься в будучність...“

Маланя нічого не говорила, а тїлько поглянула на Степана своїми карими очима так щиро, як щиро не можна ні одним словом притакнути. И вона не раз дізнала, що такого та проста пісня, що потай миру виривається с придавленої груди. Вона викохалась тими піснями, в них виливала свій сирїтський жаль за рїдненькою матінкою и за батьком, в них колихала свою долю, свої надїї, первїсночки своєї невинної любови. И тепер виспївала б вона свою радїсть у такїй піснї, що наслухалась нераз від сїльских дївчат, и її здалобся, що тою радостю переймаються всі серця тих дївчат и разом з нею радуються, разом и співають.

„Чому ж так мало людей шукає за правдою, а так багато вганяється за одною забавою!“ як би з жалем промовила Маланя.

„Легше бавитись, ніж пізнавати правду, легше переспївувати хоч би тужливу пісню, як прихилитись серцем до того, що своїм важким жалем з грудей своїх видобув ту пісню. Люблять слухати тих пісень нашого народу, а сміються з нас, як ми хочемо пригорнутись до ёго и темного брата назвати своїм рїдним братом, подати ёму руку и видобути з недолї. А преці чесна мусить бути душа в того народу, що таким любиям словом до нас промовляє, такою піснею нам приспївує, свою долю и недолу так щиро виливає.“

„Ні, ні, пане Степане, не можна и не годиться с таких сміятись, що так думають и поступають, як ви,“ з запалом промовила Маланя. „Хоч ми молоді будемо памятати на слова: „свою Україну любіть...“

Скоро пізнавались молоді душі, скоро споріднялись и єднались молоді серця. Переходила розмова молодих людей мов по ступенях у що раз вищі простори, буяли їх молоді гадки як весняні метелики від цвіту до цвіту, а далі знялися разом и полинули високо, високо у безкрає небо до самого Бога. Там вони виливались тихою молитвою, для себе щастя-долі прохали и знов як сонячні проміння радістю по землі розливались. И любо проминнали ті короткі хвилі щирої розмови, и не спостерегились молодята, як настигла пора росставатись.

О. Мартин дуже сердечно прощався с Степаном и просив ёго, щоб не забував він на ёго дім. „На вас молодих тепер наша надія,“ додав о. Мартин повертаючи до ролі патриота, „ми вже своє зробили, тепер виступаєте ви на поле діланя. Ми належимо до исторії, в ваших руках будучність. Не зривайте тільки з исторією и не кидайте ваших батьків.“ Пані-матка з ласкою подала Степанови свою пухеньку руку и вимогла від ёго слово, що не опустить ні одного відпусту.

Як же ж важко було розлучатись молодим знакомиим! З яким жалем стрінулись їх очі, якою трівогою забились їх серця при розстаню! Ні словом ім не промовити, ні слезою зрадити перед людьми свого чутя. Мовчки росстались, мовчки попрощались с тихим жалем за веселими хвилями, с тихою надією будучого щастя.

С того часу нераз ще навідувавсь Степан до Маланених опікунів, не одна хвиля проминула в любій розмові з Маланею, не раз обоє прощались и знов витались щирим поглядом, тугою та радістю наповняли свої серця. Росцвіталась в Степановій душі повним цвітом перша любов. Чого не доказала штука панни Ємилії, те розбудив чарівний образ тихої, смирної селянки. И вже не змогли знівожити сего образу чарівного в Степановій душі ці ввічливі погляди Ємилії, ні її щебетливість, ні чванлива краса, ні виставне багатство. Якою ж відмінною видалась тепер Степанови Ємилія! Та її ввічливість здалася ёму тепер — пустотою, її щебетливість — чванливістю, її краса — штучним пустоцвітом. Степан почав тепер ще більше уникати панни Ємилії, ще більше замикатись в самоті, щоб віддаватись своїм любим думкам. На самоті, потай миру вириннав повною красою любий образ Малані,

ворушилось молодече серце буйними думками, золотими снами першої любови, горячою надією любого жита в будучності.

Хто зможе розказати ті думки, що як вода с повної кри-ниці без упину виринали в молодій голові, житем наповняли мо-лоде серце, весь світ вкрашали ёму цвітами, до діла поривали молоду душу? Потонув Степан в тихому образі Малані, як в по-гіднім небі; там свої думки посилав, там відради шукав, там и щастя будучого питав. Причарував Степана той образ тихої не-винної сирітки, горячу любов розпалили в ёго серцю ті карі очі, що наче новий світ розкривали перед ним, нове жите розпа-ляли в ёго серцю, и таку погоду влпали в ёго душу.

Так косарська пісня и погідний вечір, и вечірня радість сільска, що весело озивалась, тихим гомоном гомоніла біля кожної хати — розбудили думки Степана и навели згадку ёго недавного щастя.

Вже темрява вечірня стелилась поміж садовиною, ще тільки хмарки золотились послідними проміннями західного сонця, а блідий місяць що раз у гору виринав, вже й вечірний гамір затихав по селу, а Степан сидів в саді с похиленою головою и потапав в згадках своєї недалекої бувальщини. Пересувались перед ним образи за образами, русалкою виринала люба постать Малані, як зорі сві-тили її карі очі, ясніло погідне личко, мов промовляло, за душу займало Степана. На селі десь озвалася дівоча пісня, тихим гомо-ном понеслася по селу и затихла між вишневиим садами. За рікою озвалася жалослива фуярка нічліжан, а в саді недалеко Степана залящів соловейко... Які ж думки розбудились в Степановій душі, як заскиміло серце за тою щасливою хвилею, коли він сидячи по-руч з Маланею слухав її дівочої пісні и щебетаня соловейка и як в зорі дивився в її карі очі. Живо промайнув сей образ перед очима Степана и ёму здалося, що тут біля него сидить Маланя, що бачить він її гнучку постать, чує її чарівний голос... и серце зрадувалось, запалала Степанова голова від жару, очі заблесли... Він хотів до неї промовити, повернувся,—та приява щезла а ві-сячне світло широкою стругою обійняло Степанову постать.

„Ії не має... ніколи вже не буде,“ важко зітхнув Степан. „Чому ж втерав я те щасте, якою провинною провинився!.. Ні! дучче не згадувати тих хвиль, дучче в непамять пустити. На що рвати серце, на що згадувати колишне, коли не вернеться мое щасте вже ніколи...“

И с сумною, похиленою головою вернув Степан назад до хати. Старі сиділи під хатою, до місяця розмовляли про свого сина. Вони не знали ні Степанового жалю, ні причини ёго смутку. Жадісно гляділи на Степана, мов на якого хорого. Та не знали вони ёму дібрати ні ліку, ні поради. Глибоко заховав Степан своє горе, ні с ким не поділився, ні рідній неньці не звірився.

Степан побалакавши ще троха с своїми родичами пішов у свою кімнату спати. Мало по малу усе затихало; ще тільки о. Григорій під хатою вечірні молитви шептав, за свого сина горячу молитву до Бога посилав. Незабаром все затихло в глибокому сві, як у гробі.

Тільки Степана не брався сон. Не втихали розбуджені думки, не охолонула розпалена голова, не заспуло серце. Дармо ворочався на своїм ліжку, дармо студював повіки, дармо силоміць відганяв думки від себе. Як розізлені пчоли повертали вони що раз більшим роєм; в ёго очах мов огні займались, а серце боліло наче від глибокої рани.

И знов майнув перед Степаном образ Малані та вже невеселий, не с тици привітними, палкими очима, не с тим рум'яним лицем. Сумний він, блідий, наче мракою сповитий. Промайнув він перед Степаном и знов пропав в темноті, у безвістях... Заскиміло ще душе Степанове серце, ще більшим жаром зайнялась ёго голова. И знов виринає образ Малані з густої темряви, ще більше блідий, ще сумніший, в очах тремтять слёзи, чорне волосє россыпалось по білій шиї, а білі, дрібні руки простираєні, від жалю-роспуки випручані наче просьбу посилають до Степана. И не счезає той образ, а що раз виднійше виступає, наближається до Степана, здається тихими словами до ёго промовляє.

„Степаночку, голубчику, чи чуєш ти мене, чи тужиш ти за мною так, як я за тобою. Розбудив ти моє серце, оживив мою душу, як весняними квітками твоїми думками уквітчав. И росцвілись ті цвіги-думки буйним цвітом, полинула я с твоїми думками в світ безкрай, в світ незнаний и забажала того житя-щастя, що з роду не зазнала. Ти ж казав, що годиться міні бути щасливою на світі, що можна жити щасливо, весело, для добра людей працювати, у тому добрі свого щастя шукати. А ті люде тепер міні світ завязали, мої золоті сні в нівець обернули, житя моє сумотою вкрили.“

„Чи на те зворушив ти мою душу, запалив її незнаними досі думками, щоб тяжше було моє жите, страшнійша мука? Най

би була не зазнала я тих любих снів, не мавилась надією веселого життя, може легше було б годитись з моєю долею...”

І ще більше поблід, ще більше посумнішав образ Малані. Слѣзи, здалося, струями полилися с карих очей, руки заковязли з роспуки и чутно було голосний плач сирітський. А туж біля Малані рознісся глумливий сміх Порфира, злющий, докірливий, страшний як регіт пекляний. І виринула постать Порфира з блудними, сивими очима, що від злості и сміху аж білком заходили, из скривленим лицем, з розчіхраним волосям, — из здійнятими у гору руками...

Як же ж задавило Степана у грудях, яким гнівом запалало ёго серце! Аж крик вирвався з ёго грудей. Наче розжареним желізом крізь серце пробитий зірвався на рівні ноги и розмахнувся, щоб прогнати тяжкого ворога. Крімішня темнота росстелилась перед ёго очима, счезли марева и тільки огники в ёго власних очах миготіли ёму в темноті. „Чи се сон, чи привид страшний, чи кара совісті?“ питав сам себе Степан, а дух займався в ёго грудях. Він зірвав грубу заслону з вікна, що заложила мати старанна о тихий сон свого сина, и на стижір ростворив вікно с такою силою, що аж шибби зазвеніли. І широкою стругою полилося місячне світло в кімнату, нічним холодом повіяло з надвору на Степана. В саді аж гомін розлягався від ляскату соловейка, в долині шуміла вода на лотоках, а на оболоню росчливався тужливий голос фудярки якогось безсонного нічліжанина. Не охолодив Степана нічний холод, не усмирив ёго збуреної душі веселий спів соловія, не заманила ёго очей місячна ніч. Він бачив тепер тільки сумний образ Малані, в ёго ухах ще гомонів глумливий сміх Порфира. Ёго голова крутилась від завороту, дух заперався в ёго грудях, — ёму було душно и тісно в кімнаті. Тихо вибравсь Степан с кімнати до городу, щоб прохолодити свій жар та втихомирити своє серце. „Чи се сон, — чи кара совісті?“ питав він сам себе ступаючи поміж тінисті дерева.

„Так! вона тепер горює, мусить важко проводити свої дні, в бездолю каратись! Ми розлучені на віки и на руїнах нашого щастя, наших молодих надій мусимо коротати наш вік... За що ж така кара на мене? Чи ж не щиро бажав я її щастя, чи не молив я Бога, щоб післав її долю, щоб дав сповнитись нашим надіям, нашим снам золотим?... Боже, Боже, ти світиш зорями, чаром обливаєш ту землю, любовю та красою наповняєш навіть німі цвіти, будиш в нашім серцю той святий огонь... навіщо ж не даєш послуху тим святим бажанням сердець твоїм огнем любови

роспалених? Як же ж я тебе моляв, скільки сліз ронив за щастем не для себе, а для неї тільки, — для неї хоч би мою смертю!.. Ні! ти не услухав мене, тебе не має на небі, немає послуху для широкі молитви... Не ма що молити, не ма що просити...“ Аж слези завертілись в Степанових очах від жалю и роспуки, а думки ёго распливались одними безрадними наріканнями.

Довго побивавсь так Степан с своїми бурливими думками. Вже місяць змалів — пересунувсь до заходу, погасали зорі; вже й соловейко затих и небо на сході зашаріло раннім світом. Степан відчинив фіртку від саду и вибравсь дорогою у поле. Якась дивна сила гнала ёго що раз дальше від села, між широкі, пахучими збіжжями вкриті поля, на самоту, де б не було ні сліду людського. Стелились перед ним широкі лани мов сріблом посрібляні від місячного світла; долами росстелялась сива мрака наче легким снігом припорошувала високі очерети, темні луги, круту ріку; ширшало бесконечне небо, де вже розпочиналась борба світу з ніччю... И ширшала, распливалась Степанова туга-печаль по широких полях, думки ёго линули то в далекі сторони, минувші часи, де таким ясним світлом яріло ёго щастє, то повертали в сумну теперішність распачливу, темну, темпійшу від самої ночі. И здавалось, що жаль, туга и роспука перемагали, що раз більшою темрявою вкривали незгаслу ще згадку щасливої бувальщини.

Забіліло небо на сході, виступала ясна пасмуга, наче б підіймалась темна заслона ночі, щоб пропустити світ далекого сонця; — повіяло холодом від раннього просвітку, заколихались збіжжя, зашипотали листочки тонковерхої тополі, що стояла на роздорозі; с піддувом раннього вітру понісся тихий шепіт по широким ланах, наче б колосочок колосочкови, травиця травиці, листочок листочкови вповідали собі любий привіт недалекого сонця. Прокидалась земля из свого просоня, повертало нове, свіже жите.

Степан опинився біля тополі на роздорозі. Сумно поглянув на хрест звалений на могильці, на розстайні дороги, на рожеве небо, що вже жаріло, мов полум'ям займалось. „Розійшлись наші дороги перед сходом нашого сонця,“ шептав до себе Степан, „и не зійдуться ніколи... Я думав разом підемо зустрічати сей світ, разом повитаємо нове жите и спільно станемо до нової праці. А ми побачили світ пропасті!..“

И відвернувся Степан від сходу сонця и вільною ступою назад вертав дорогу. „Ні! може вона тепер щаслива, може забула, навикла до свого життя... Так легко забути нашим дівчатам свої молоді думки! Чого ж їм бажається, як не вигідного, супо-

кійного жита?! Має хліб, має теплу хату. єсть попадаю, може бавитись по празниках, весілях, може мати... Чого більше бажати від жінщини?!.. Бути дитиною, а відтак стати матерею... доволі для них!“ и Степанове лице хмарою зайшло від таких думок.

„О ні!“ знов промовив Степан. „Яким правом я її так огуджую? Як смію так каляти її образ! — Ні, ні, світе мій єдиний, цвіте мій скошений! Прости міні сю мою думку грішну... Извядили тебе люде, та не зіванеш ти, а до скопу мого процвітати-меш в моїх думках, в моїй душі... Не вислухав Господь мові молитви, так до тебе молитимусь як до мого Бога, до тебе злітатиму моїми думками.“

И поспішав Степан наче летів за своїм пропащим щастем, за манливим образом своїх мрій. На ёго лице виступив легкий румянець, очі палали огнем, уста як би молитву шептали. Та скоро знов засупилось ёго лице.

„Годі, годі,“ — з жалем прошептав Степан. „Промало на віки. Не смію я вже тебе називати ні моїм ангелом, ні молитви до тебе посилати, ні моїм зітханем тебе ображати. Чи по волі, чи по неволі — ти прирекла слово перед людьми, перед престолом, перед ним и перед собою, и вічною пропастею нас розділила. Я бажав для тебе жити, весь світ для тебе ростворити, кожде мое діло твоєю любовю увінчати. — Тепер пропало и пятном злодійства напатнували б мене люде и твої власні слова, твій слюб... Так забути?.. Чому ж не можна забути, в непамять втопити ту бувальщину... —“

Сонце вже високо стояло на небі, а стара мати прислонювала грубою заслоною вікно, щоб не впустити ні проміння світла. Пильно прислухувалась вона важкому віддихови Степана. А Степан спав, чи без пам'яті лежав тяжко віддихаючи. Ёго голова була мов в огні, уста спалені від горячки, рука спочивала на серцю, як би знак давала, звідкіля походив біль и жар.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Против жидівства виступив Галятівський в просторонній книжці в руській язиці під назвою: „Мессия Правдивий“. „Я написав сю книжку — говорив він в переднім слові — для того,

що на Волиню, Поділю, в Литві и в Польщі жидівська нечесть аж дуже високо підійняла свої роги, на Сході, в Смирні явився якийсь шахрай Сабеа и назвався жидівським Мессиею приманивши жидів ложними чудесами; він обіцяв їм здвигнути Єрусалим и жидівське царство, привернути їм їх вітчину и вивести з неволі. Дурні жиди торжествували, веселились, надіялись, що Мессия возьме їх на облаки и всіх їх перенесе до Єрусалиму... Декотрі покидали свої доми и маєтки, не хотіли нічого робити и говорили, що ось скоро Мессия перенесе їх на облаці до Єрусалиму. Другі постили по цілих днях, не давали їсти навіть малим дітям и підчас острої зими купалися в полонках відмовляючи якусь на ново зложену молитву. Тоді дивились жиди на християн з висока, грозили їм своїм Мессиею и говорили: ось тепер будемо ми вашими панами. Ваші королі, князі, гетьмани, воєводи, сенатори, будуть нашими пастухами, пахарями, жінцями: будуть рубати дрова, в печах нам топити и все робити, що жиди їм прикажуть; ви будете мусіли прийняти жидівську віру и поклонитись нашому Мессії. Чуючи розкази про чудеса ложного Мессії та видячи надмірну гордовитість жидів, почали в той час деякі малодушні и бідні християне похибуватись о Христі: чи справді був він дійсним Мессиею, — стали прихилатись до ложного Мессії налякані грозьбами його строгості. Для того, щоби християне не трівожились вістями о ложнім Мессії, — я написав сю книжку. Я написав її також и для того, щоби збити буту и думу жидів, в сором їм и на безголове, бо вони вже нераз давали манити себе ложним мессиям. До сього спонукали мене також нечестиві попустки жидів, котрі живучи в християнських державах гордують та зневажають Христа Бога нашого и весь народ християнський.“

Діло Гаятовського зложене в старій формі — в формі розмови християнина з жидом. За взорець послужило руському ученому правдоподібно „Состязаніє християнина съ іудеемъ“, написане Юстином Филозофом, письменником II. віку. Християнин Гаятовського, операючись на святім письмі Старого и Нового Завіту, на творах отців церкви, на різних историках церкви — доказує, що правдивий Мессия не міг бути ніхто инший як тільки Иус Христос, збиває ті закиди, які звичайно старозаконники підіймали проти християнства, боронить християнські догмати и обряди против жидівських нападів, а наконєць с своєї сторони обвиняє жидівські блудності и суевірства. Така книжка, як „Мессия Правдивий“, мала живий свогочасний интерес. Коли змагалась

сила жидівства, то письменний Русин мусів собі пабути поняте о тім, що се такого жидівство в своїй суперечності с християнством; треба було знати, що и як говорять жиди против християн, и як мають ім християне відповідати. Свогочасне значенє сих питань потверджується вісткою Галятовського об тім, що в ёго часи жиди відвертали християн від християнства. „Мессия Праведний“ присвящений цареві Олексію Михайловичу; и се то ж не без тогочасного значеня. Як ні незмінною була неохота Москалів допускати жидів у свою землю, а все ж таки жиди, видаючи себе за людей иншого племени, втискались до Москви для ріжних цілей; книжка Галятовського мала познакомити царя и московських письменників з жидівським питанєм, щоб ужити против жидівських підступів відповідних способів.

Для нас, в историчнім значеню, найбільше важна послідня часть сего діла, де автор вичисляє ріжні провини, яких, по ёго думці, допустились жиди против християн. Сі провини усправедливляли тодішню ненависть до жидів. На тих даних проповідує Галятовський в дуці свого віку строге, можна сказати, нелюдське переслідуванє жидів. Всі ёго обвини розводжені проти них сходять до того, що жиди закляті вороги християн и чинять ім як найбільше лихо.

„Жици — говорить християнин до жида — називають нас гоями с. е. поганими; вони не хочуть приязно відноситись до християнина, цураються нас. Коли так, то належить и нам назвати вас поганими и цуратись вас. Ви не хочете приймати від християн страви; то ж и християнам повинно бути гидко и богомерзко приймати страву від жидів. Жици називають християн нечистими; а вже ж християне понижають себе перед жидами, коли не цураються приймати страву від жидів.“

„Ти, жиде, — говорить дальше християнин, — готов віроломно присягнути християнинови; у вас нічого не значить така присяга; то ж не йму я тобі віри, хоч би ти міні сто — тисяча разів присягнув: наче б то жици не чинять лиха християнам. Наші християнські царі не повинні допускати вас, жидів, до присяги против християн, а противно карати вас за всяку провину, знаючи, що ви не вважаєте за зле діло віроломно присягнути перед християнином. Ваш цар Сауд присягнув Гаваонитам, що не воюватиме против них, а опісля нарушив присягу; за те ссилав Бог через три літа кару на ёго землю. И тепер, слідом за вашим царем Саудом, ви жици ні за що маєте присягу, на перекір заповіді Божій, и Бог за те саме карає землі и держави християн.“

янської голодом и ріжними смертельними заразами. Бог перестав карати жидів за Саулову провину тоді, коли Давид казав на хрест(?) прибити и з лиця землі знівечити синів Саулових; тепер годиться нам, християнам, убивати и нищити вас за ваші присяголомства; тоді перестане Бог карати нас, християн, голодом, війною, моровим повітрем и иншими злигоднями.“

Жид домагається від свого противника доказів, що жиди наносять лихо християнам. Християнин наводить кілька злучаїв, взятих з ріжних церковних письменників, из Симона Метафраста, Никифора, Баронія, наконець остановляється над тим, що жиди крадуть и забивають християнські діти и точать з них кров. По тім наводить він більш як десять прикладів хроніки Райнольда, з якогось Сирення и з инших, а особливо з польської книжки: „Зеркало Польского Королівства“. Після вістей сих писателів чинили жиди такі варварства в Швайцарії, Германиї, на Уграх, в Италії, Англії, Польщі и Литві. Жиди поривали дітей, кололи їх голками и таким робом добували з них кров; декотрі описували, як жиди збиткувались и глушили над дітьми в спосіб пародії мук Ісуса Христа: дитині клали на голову терновий вінець, прибивали до хреста, пробивали списом бік и випускали кров. Для найблисших, по часі и місцевості, наводиться випадок, який мав лучитись на Волиню в селі Візниках р. 1598. Найдено поколене тіло малого хлопця, як показалось замученого жидівськими рабинами в день жидівської Пасхи. Що року, кінчить християнин Галятовського, мають жиди забивати хоч одну християнську дитину.

Жид покликується на жидівський закон, котрий наказує жидам берегтись крові; на те відповідає ёго противник, що хоч був Мойсеїв закон, а однак се не спиняло жидів приносити в жертву бісам своїх синів и дочок и проливати невинну кров, як говорить в однім с псалмів. Та як жид спитав ёго: на віщо потрібна жидам та кров? — противник ёго оказався слабим в відповіді, книжки, с котрих він черпав дані для сего питання, подавали всілякі обясненя. В одних говорилось, що жиди дають кров дітей инми замучених християнам в страві и напоях, сподіючись тим способом зъєднати прихильність їх для свого племенн; другі, напротив, подавали, що жиди самі уживають тої крові до своїх „мацес“, щоб очиститись від того особливого запаху, який носить жид всюди с собою; треті обясняли, що се у жидів така тайна, котру знає тільки не багато передових рабинів, и вони дають ту кров своїм недужим одновірцям в крайних

злучаюх, виголошуючи при тїм такі слова: „коли Христос — правдивий Мессія, то най же кров невинного чоловіка, котрий вірив в него, поможе тобі від гріхів твоїх и приведе тебе до вічного життя!“ Декотрі, наконець, говорили, що кров дітей потрібна жидам до чарів и дається з орїхами, яблуками и иншими ласощами. З усєго того видко, що автор „Мессіи Правдивого“ не виробив собі ясного понятя: на що жиди сповняють страшний, таємничий обряд, о який їх обвиняли? Мимо того, християнини Галятовського, що веде диспуту, остається в повній вірі, що жиди поривають християнські діти, убивають їх в муках и точать з них кров; а с того виводить він, що християне, щоб уникнути Божої кари над собою, повинні убивати жидів и проливати їх кров.

Християнини дальше обвиняє жидів. Говорили, що жиди займаються чарами, щоб напосити лихо християнам. В тїм зглядї книжка „Зеркало Польского королівства“ подало єму цікавий розказ. В Польщі домагався оден жид від жінки-християнки молока її грудей и обіцяв значні гроші. Жінка порадившись с чоловіком дала жидови коровячого молока запевняючи, що се молоко з її груді. Жиди робили над молоком заклинання, потїм пішли до шибеніці, де висїв труп засудженого зброчяря, вїляли єму до уха молока и питали: що він чує? — Мичане худоби — проговорив труп. Жиди зрозумїли, що жінка їх обдурила. Тоді по всій Польщі почала гнїти худоба; було б те ж саме и с християнами, як би жінка була справді продала жидови молоко з її груді, замість від корови... Християнини наводять ще кілька прикладів з Баронія, котрі доказують, що жиди займались чарами. До чарівництва відносились и отрує; и в тїм оказались жиди винуватими; автор наводить вістку с Кромера, наче б то жиди напускали їдом воду в ставах и жерелах и через те шприли морове повітрє.

Християнини докоряє жидам тим, що вони шахраї, укладають фальшиві документи, продають мідь и желізо за золото або припішують до золота и срібла металі меншої стійності, приймають від злодїв на продаж крадені річі, тайно роблять фальшиві монети. „Ви — говорить християнини — стараетесь усіма способами обшахрувати, обібрати християнина, ви вважаєте се за добре діло. Ваш тальмуд учить вас сего. Ви операетесь на тїм прикладі, як ваші предки колись-то взяли в Єгипті срібло и золото, дорогу одежу и утікли; їм сєго не почитано за гріх; ви, жиди, вважаєте нас християни єгиптянами, поганцями, и для того обдераете нас, як предки ваші обдерали єгиптян. Закон Божий не дозволяє вам брати лихви від ваших одноплемінців, а дозволяє брати її від

поган: моавитів, аммонитів... Ви вважаєте нас, християн, за таких самих поган, якими були моавити и аммонити, и для того берете с християн надмірні відсотки. Сёго не робите ви з вашими жидами. Єсть у жидів громадська каса, де збираються гроші, позискані из лихоимства и всякого шахрайства; кождий жид має зносити сюда плоди таких трудів своїх. При кінці року ділиться зібрана сума на часті: одна часть звертається тим, що їх вложили, друга йде на бідних жидів, третя на оплату податків, четверта остається в касі. Ви платите царям податки тими грішми, котрі ви здерли с підданих тих самих царів; ви відкупуєте собі міста, села, аренди; обогачаетесь, чванитесь вирядною одежею, ставите собі богаті доми и божниці. Ви, жиди, бажаєте володіти християнами, панувати над нами и для того обманюєте нас и забираєте собі гроші та маєтки, вам хочеться повернути християн в слуги підданих ваших. За для того належить вигнати вас з держави, або обтяжити роботою и працею; християнські царі, князі и всі пани повинні брати з жидівської скарбони гроші на будову церков и пристановиска для слабих и убогих: найби ті гроші йшли на оплату бідних християн, щоб вони служили не жидам, а християнам. Справедливо буде повернути ті гроші, зібрані жидами, в користь держави, бо ж се гроші християнські. Не належить дозволяти вам, жидам, ставити свої божниці, а противно, треба їх бурити, бо в тих божницях жичите ви християнам того, що постигло нещасного Амана."

„За віщо ж — питає жид — бурити вам наші синагоги, коли ми не чинимо нічого злого вашим церквам?“

Ту, здавалось, було б до річі, щоби християнин Галятовського пригадав жидови спосіб, в який обходились жиди, арендарі панських маєтків, с православними церквами: се між иншими причинами и довело народ до того, що він в часи Хмельницького по варварськи вибив жидів на Україні. Галятовський повинен був знати ті часи. Нема що сумніватись о правдивості вістей про наругу жидів над християнськими церквами, бо про се звіщають не тільки руські, але й польські историки; навіть римсько-католицькі священники, при всій своїй ненависті до шизми, находили негожими поступки польських панів, котрі давали жидам роспоряжати православними церквами. Чому ж не згадує Галятовський про се ні одним словом? Може бути, що він не хотів про те згадувати, щоб не дражнити поляків, бо ж бесчестя церков спадало більше на них, ніж на жидів, котрі тільки користувались с того, що їм дозволяли. Як би там ні було, Галятовський не

*

тикаючись в своїй книжці сеї справи, вдоволяється тим, що зачерпнув с чужоземних жерел и повторяє свій строгий засуд над жидівським племенем такими виразами: „Ми, християне, повинні руйнувати и палити жидівські божниці, в котрих ви худите Бога; ми повинні відбрати у вас синагоги и повертати їх в церкви; ми повинні вас, яко ворогів Христа и християн, виганяти з наших городів, з усіх держав, убивати вас мечем, топити в ріках и губити всілякими способами смерті.“

(Далше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich.“ Vom französischen Institute gekrönte Preisschrift. Zweite Ausgabe. Wien, 1876. Wilhelm Braumüller, k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler (вел. 8° стор. 550).

Оцінка д-ра Омеляна Огоновського.

Творчій діяльності літературній Віденського професора Миклосича належить справді дивуватись. В кожному бо майже році видає славний той філолог крім многоцінних монографій також обширні діла язикословні, котрі мають вартість монументальну и славянську філологію на високу степінь наукового розвою підносять. От, не минуло ще й року, як високоповажний автор виставив величне порівнююче писане про творене пнів в мовах славянських, а вже втішаємось новим виданем порівнюючої науки о твореню слів в тихже язиках. Та й яке-ж то видане нове! Се не є звичайний передрук з незначними змінами, але се видане зовсім перероблене, — зладжене на основі найновіших попитів лингвистичних и філологічних. А вже-ж двацятитлітня доба від первого видання сього діла (1856 р.) могла й менше талантовому писателеви, не-то Миклосичеви, послужити як придбаню нових поглядів в просторі філології славянської. Тому-то се друге видане сказаного писання являється неначе ділом новим, котре відтак від інститута французького увінчаним зістало заслуженою нагородою.

Змінювши заголовок первого видання „Formenlehre“ в назву „Wortbildungslehre“ каже автор в самому початку свого діла, що наука о словотворі розпадаєся в науку о твореню имен и в науку о твореню глаголів. Науку о словотворі ділить він отже на дві часті: I. на науку о деклинації, II. науку о конъюгації. Перву-ж часть розділює на

три глави. В первій главі представлена деклинація номінальна. Відтак для склонення суцників поставлено шість деклинацій або клас, між-тим коли в давнійшій виданю пять клас запримічено. Тепер бо виділює автор пні на **ъ** = *u* с-поміж пнів на **ъ** = *a*, и вчить, що пні номінальні після окінчень на тні шість клас розпадаються: I. пні окінчені на **ъ** (= *a*); II. пні на **о**; III. пні на **а**; IV. пні на **ъ** (= *u*); V. пні на **ь**; VI. пні окінчені согласною. Означивши сей поділ подає автор огляд надежевих наростків [Casussuffixe] деклинації номінальної (стор. 2—9), основууючися в висказах своїх на порівнюючих студиях лингвистичних.

Наперед представляє автор словотвір в язці старословенськїм. В науці о деклинації імен (стор. 9—44) являєя тепер еще лучший перегляд, ніж в виданю первім. Поодинокі бо взорці приложників, що склоняються так як суцники, поставлені в новім виданю по дотичних взорцах суцників, між-тим коли в первім виданю вони окремо після всіх взорців суцників в I. II. и III. класі були наведені. Коли-ж давнійше в I. класі три взорці або парадигми (**рабъ, конь, край**) без наглядних підподілів були поставлені, то в новім сїм виданю находимо от-сей поділ: 1. **рабъ, римлянинъ, 2. край, 3. а) конь, б) отъць, с) врачъ, d) кошь, е) плаштъ**. Після-ж поодиноких сих взорців слідуєть парадигми для склонення приложників в роді муж., отже: **добръ — велий — соломоуънь, ниць, льстьчь, амошь, коштъ** (стор. 9—12). А по-за-як після образца **кошь** склоняються також приложники в компаративі та й перві причастники часу мпнувшего форми діяльної, то з взорцем **амошь** сполучає автор еще й взорці: **а) добръй [gen. добръйша], б) горий [gen. горьша]** и взорець **творъ [gen. творьша]**. Відтак причастник часу теперішнёго форми діяльної в роді муж. **хвала [gen. хвалашта]** деклинуется як приложник **коштъ** и відноситься отже до парадигми **плаштъ**.

Дальше слідуєть замітки до поодиноких взорців (стор. 12—20), висказані з ерудичею вельми основною. Додати-ж належить, що в первім виданю сї замітки так попередю взорців, як и після них були розложені.

На стороні 20—24 представлена II. класа, що обіймає пні окінчені на **о**. Тут бачимо от-сі парадигми: 1. **село, 2. копнє, 3. а) поле, б) срѣдьце, с) ложе, d) [пня суцника нема] приложник амоше, е) плаштъ**. Низом же після взорців суцників одвітних находяться парадигми приложників и причастників роду середнёго в тім порядку, як и в I. класі.

Стор. 24—30 слідує III. класа пнів, окінченних на **а** з снми взорцями: 1. **рыба, 2. стаи, 3. а) воли, б) овьца, с) притъча, d)**

доуша, е) пишта. Враз із взорцями еущників представлені и тутки взорці для склоненія приложників и причастників роду женського.

Стор. 30—33: IV. кляса пнів окінчених на **ѣ** (= и); взорець: **сынѣ**. — Стор. 33—38: V. кляса пнів на **ь**; взорці: 1. **пѣтъ**, 2. **костѣ**. Стор. 39—44: VI. кляса пнів окінчених согласными: **в, н, с, т, р**; — поставляються отже парадигми: 1. **црѣкы**, 2. а) **камы**, б) **има**, 3. **слово**, 4. **тѣла**, 5. **мати**. Замітити-ж належить, що в первім виданю парадигми в такому послідували порядку: 1. **камы**, 2. **има**, 3. **мати**, 4. **црѣкы**, 5. **слово**, 6. **жрѣба**.

На стор. 44—46 представлена деклинація заименників личних **азѣ, ты, са**. На переді стоить вельми вчена розвідка про падежеві наростки деклинації тих заименників, а відтак слідуєть взорці з одвітними замітками.

Сим кінчиться перва глава, що в ній представлено деклинацію номінальну в язці старословенськїм, почім у другій главі висказано науку о деклинації прономінальній (стор. 46—54). Вчисливши заименники сюди належачі, и висказавши кілька цївних заміток про окінчення падежеві автор кладе парадигми: 1. **тѣ**, 2. **мой**, и (пень *jz*), **кѣй** (= **кый**), 3. **сь**, — и відтак до кожного взорця дає одвітні замітки.

В третій главі представлена деклинація зложена [zusammengesetzte Declination] (стор. 54—61). На переді находимо тутки знамениту розвідку про спосіб творенія поодиноких падежів. Легко-ж замітити, що висказ високоученого и професора в многих пунктах ріжниться від дотичних заміток першого виданя. Так учить тепер автор, що тві падежі, котрих наростки в деклинації номінальній починаються согласними (як *sing. instr. masc. neutr. добръ-мь*) творяться в язці старословенськїм сим способом, що приложник остаєся у формі свого пня (н. пр. *добръ*), та що заименник сам-одеи деклинуєся; — отже *sing. instr. m. n. добръ + имь = добръимь* [= *добрыимь*]. Важною є також замітка, що *sg. instr. fem.* кінчився первістно на **ѣѣ**, — пізнійше же на **оѣ**, вслідство чого деклинація номінальна и зложена в сім падежі зрівнялись. Відтак поставляє автор шість взорців в склоненю сих приложників, як: 1. **добръѣ** [= **добрыѣ**], 2. **вѣли**, 3. **доблий**, 4. **добръѣи**, 5. **творий**, 6. **хвалаѣ**. В первім же виданю находились от-сі три парадигми: 1. **добрыѣ**, 2. **доблий** [**хвалаѣ**, **хваливѣѣ**, **хвалиѣ**, **воли**, **добръѣи**], 3. **вѣли**. Опісля-ж слідуєть замітки до поодиноких падежів.

В другій часті, се е в науці о конъюгації установляє автор наперед поділ форм глагольних на дві категорії: на форми *infinitivi* и форми *praesentis*.

Відносно до пня infinitivi розпадаються глаголи в два відділи зі взгляду на теє, чи наростки глагольні [Verbalsuffixe] додаються до кореня безпосередно (н. пр. **нес-ти**), або чи посредством одного из наростків **нж**, **ѣ**, **и**, **а**, **оуа** (= **ова**) є коренем або є пнем номінальним або глагольним сполучаються (н. пр. **двиг-нж-ти**, **гор-ѣ-ти**, **хвал-и-ти**, **пис-а-ти**, **коуп-ова-ти**). Про-те діляться пні глагольні на шість клас: I. пні без наростків; II. пні окінчені на **нж**; III. пні на **ѣ**; IV. пні на **и**; V. пні на **а**; VI. пні на **ова**.

С поглядом же на пень praesentis розпадаються глаголи також в два відділи, зі взгляду на теє, чи поодинокі форми praesentis творяться помічно наростка praesentis **є**, чи ні (стор. 62).

Важною зміною в новім сім виданю є поставлене ріжниці поміж самогласною звязковою [Bindevocal] а наростками [Suffixe] декотрих пнів praesentis. Давнійше бо називав проф. Миклосич самогласними звязковими також наростки praesentis п imperativi. Самогласною звязковою є н. пр. **є** в particip. praet. pass. перед наростком **нъ** іменно у глаголів I. класу, н. пр. **вєд-є-нъ**, — відтак в аористі поєдинчим, н. пр. **вєд-є** (2. З. ос. из **вєд-є-с**, **вєд-є-т**, а в сигматичнім або зложенім аористі из **вєд-є-с-с**, **вєд-є-с-т**) и т. д. Наросток же являєся в praes. в imperat. п imperfect-i. В praes. перед **м** и **н** наросток **є** зміняєся в **о**; отже **вєд-є-ши**, **вєд-є-ть**, — але **вєд-о-мь** = **вєдж**, **вєд-о-нть** = **вєджть**. В imperativ-i же єсть наростком самогласна **и**, котра додаєся до пня praesentis; отже: **вєдє-и-тє** = **вєдѣтє**. Відтак imperfectum почитуєся звичайно формою praesentis, про-те єго наростком єсть самогласна **є**, котра вєкріпляєся в **ѣ**: **плєтѣ-хъ**.

Роспраляючи про наростки пнів praesentis поясняє Миклосич бистроумно истоту імперативів глаголів таких, котрих форми praesentis без наростка **є** творяться, н. пр. **даждь**. Так учить він, що обі форми імператива **вєри** [из **вєрє-и-с**] и **даждь** [из **дад-јѣ-с**] відносяться до обох форм старонидійського опатива: II. sg. tudēs из tuda-i-s п dviš-jā-s.

В розправі про наростки пнів инфинитива є знаменитою розвідка про аорист (стор. 72—89). Автор розлічає поєдинчий аорист [einfacher Aorist] и зложений аорист [zusammengesetzter Aorist]. Давнійше-ж уживав він назви: starker Aorist и schwacher Aorist. Поєдинчий аорист твориться, коли усічені окінчення личні [stumpfe Personalendungen] посредством самогласної звязкової є пнем глагольним сполучаються, н. пр. **вєд-о-м** = **вєдж** = **вєдъ**. Зложений же аорист образуєся сим способом, що до пня глагольного додаєся наперед **с**, що походить від кореня спомагаючого глагола **юс**; так отже одержуєся пень аориста, до котрого посредством самогласної звязкової дода-

ються усічені окінчення личні; отже: **вѣд-с-о-м** = **вѣдсѣ** = **вѣдсѣ** = **вѣсѣ** *dux*. Той же зложений аорист появляється у двох формах, по-заяк тес с або удержується, або заміняється в **χ**; отже **вѣсѣ** и **вѣχъ**. Але-ж и тні форми аориста, в котрих с переходить в **χ**, розділюються на два розряди, зі взгляду на тес, чи поміж пень глагольний а наросток аориста самогласна звязкова не вставляється, або чи вона вставляється; н. пр. **вѣχъ** [из **вѣд-с-о-м**] и **вѣд-о-χъ** [из **вѣд-о-с-о-м**].

Зовсім новою є також наука про аорист **внмѣ** (**внмь**), котрий в памятниках паннонсько-словенських у сполученю с *partic. praet. act. II.* до вираженя способу условного служити. Від тогож **внмѣ** належить відріжнити польске *był*, котре утворилось из *bysm* = *by jesm*; порівн. словін. *besem*. Автор порівнує тую форму аориста из тим старондифським аористом, що утворився посредством помічної самогласної *i*; про-те **внмѣ** повстало-б из **вн-н-[с]-мѣ** = **внмь** = **внмь**; порівн. 1 plur. **внмѣ** зі ст.инд. *avēdisma* (стор. 88).

В науці про наростки пнів *praesentis* поставив відтак автор зовсім нову теорию про утворене імперфекта. В першій виданю замітив він, що від слабого аориста розличається імперфект лише тим, що замість самогласної звязкової **о** и **є** вставляються заважнійші самогласні **ѣ**, **а**, **а** (стор. 99). Тепер же вчить (стор. 92—95), що імперфект звичайно снм способом твориться, що наросток пня *praesentis* є в **ѣ** вскрипляється, та що до сеї форми додається **χ**, котре повстало из аористичного **с**; н. пр. **плетѣ-χъ**. Форми такі зове автор нерозширеними [*unerweiterte F.*]. Однако-ж по аналогії пнів на **а** находяться також пні розширені самогласною **а**: **вѣдѣ-а-χъ**, **градѣ-а-χъ**. Відтак суть и такі імперфекти, котрі против правила основуються на пні инфинитива; н. пр. **горѣаχъ**, **млъчааχъ**, **искааχъ**, **вѣсѣдовааχъ**. — Хоча-ж се мніне многоповажного автора є вельми бистроумне, то однако не зовсім годиться з ним професор Яліч. Він бо догадується, що імперфект віда від того-самого пня утворюється, що и аорист, та що за-для відріжнюваня імперфекта від аориста наконецна самогласна пня доданем самогласної **а** вскриляється*). Про-те довгі форми як **ндѣаχъ**, **живѣаχъ**, **лежааχъ** и п. суть мабуть давнійші, анїж форми скорочені (як **ндѣχъ**, **вѣдѣше**), котрі в древніх памятниках рідко появляються, а хоча й уживаються, то частійше стоять там, де повна форма повинна була кінчитись на **ааχъ** (або **ааχъ**), ніж там, де вона мала-б окінчене **ѣаχъ**. Так отже (по мніню Яліча) частійше находимо форми як н. пр. **оучаше**, **рѣгааχъ**... ніж такі форми як **сѣдѣше** або **ндѣχъ**. Іменно замічає

*) Archiv für slav. Philologie, I., pag. 441. 442.

проф. Яліч, що скорочене там появляється, де перед **лаухъ** (**лаухъ**) стоить вже самогласна; отже **пиааше** = **пиаше**; — очевидно були такі форми як **пиааше** за довгі для виговору, тому й скорочались. С тої причини не приймає він для найдавніших памятників того поступенного розвою имперфекта, ведля котрого довгі форми утворилися-б на основі скорочених. Так отже думає він, що имперфект не є час самостійний, по-за-як в ёго утвореню аорист послужив взорцем.

В поділі глаголів на конъюгації (стор. 97 и дальш.) придержуєся автор давнійшої своєї класифікації. И так в конъюгації з наростком *praesentis* поставляються шість клас з одвітними підподілами. Се перегляд дотичних пнів: I, 1. **вѣд**, 2. **нес**, 3. **грѣб**, 4. **пек**, 5. **пън**, 6. **мр**, 7. **вн**; II. **двиг-нж**; III, 1. **оумк**, 2. **тръпк**; IV. **хвали**; V, 1. **дѣла**, 2. **кла**, 3. **бра**, 4. **дѣта**; VI. **ликова**. В конъюгації же без наростка *praesentis* поставляються пні: 1. **вѣд**, 2. **дад**, 3. **ѣд**, 4. **ѣс**, 5. **обрѣт**, 7. **вѣста**. Про пень **обрѣт** згадував автор вже в першій виданю, де наводить еще й пень **сын** (*dicere*). Відтак слідує додати (стор. 127. 128) про описані форми глагольні, се є про спосіб вираження *perfect-a*, *plusqpf.*, *fut.* и *fut. ex.*, *condit. activi* та й про *passivum*. Сим кінчиться наука о словотворі в язичі старословенськѣм, и ведля сеї системи трактовано туюж науку в поодиноких живучих язиках славянських, як в новословенськѣм (се-б-то в словінськѣм), болгарськѣм, сербськѣм, малоруськѣм, великоруськѣм, чеськѣм, польськѣм, горішнѣ- и долшівѣлужицькѣм. Замітити-ж належить, що в сім новім виданю після огляду словотвору болгарського находиться коротка розвідка про мову колишніх дакійських Словен або Болгар в Семигороді (стор. 201—203).

(*Конецъ буде.*)

БИБЛІОГРАФІЯ.

— *Руська*: **Салдатскій патреть** — Оповѣдане *Григорія Квѣтки* (*Основьяненъка*). Цѣна примѣрника 10 кр. а. в. І. Чернівцѣ 1877. Зъ печатнѣ и накладомъ вдовы Іосефи Петровскои.—Сторін 31 в малу 16-ку. Дістати можна в Товаристві: „Просвѣта“.

— **Пасѣка** або наука о тѣмъ, що треба знати, о що постаратися, та якъ що коли робити, щоби пасѣка все добре велася. Написавъ *М. М.*, членъ Тернопільскои філії „Просвѣты“. Цѣна примѣрника 14 кр. У Львовѣ. 1877. Зъ друкарнѣ товариства ім. Шевченка нѣдъ зарядомъ Фр. Сарницкогго. Товариства „Просвѣта“ книжочка 46. Коштомъ Товариства а заходомъ Тернопільскои філії „Просвѣта“. Друковано въ 5000 примѣрникахъ. — Сторін 69 в 16-ку и оновістки від Товариства.

— **Робинзонъ Крузо**, повѣсть поучительна для молодежи. — Дереворит. — Львовъ. Накладомъ Администраціи „Науки“. 1877. Изъ

печатні Ставропигійського Інститута. під(?)одъ управлительствомъ Стефана Гучковскаго. — Видане украшене 59 дереворитами. Стор. 143 в велику 16-ку. Ціна 40 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигійського Інститута.

— **Дядько Вома** повість изъ житя невольникѣвъ въ Америцѣ, пошла Бичеръ-Стоу для русскаго народа написавъ *Орестъ А. Авдыковскій* — Дереворит. — Львѣвъ, 1877. Накладомъ Общества имени Михаила Качковскаго в. Львѣвъ. Зъ печатні Ставропигійскаго Інститута подъ управлительствомъ Стеф. Гучк. — Видане украшене 4 дереворитами. Є то відбитка з книжочки ч. 9. п 10. „Общества Качковскаго“. Стор. 62 в 8-ку. Ціна 25 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

— Благословиши вѣнецъ лѣта благодти Твоея Господи! **Буковинско-руський календарь на обыкновенный годъ 1877** (имѣющій 365 дней). Изданъ обществомъ „*Русская Бесѣда*“. Рочникъ IV. Удобрень всесвѣтл. грек. прав. митроп. Конс. дня 14. Октября 1876, до ч. 4122. Черновѣцъ. Типографія вдовы Юзефы Петровской. — Окрім звичайної часті календарської и подібнихъ табель як в календарі Ставропигійськѣм (Стор. 1—56) обіймає він також: „Часть поучительну и забавну“ (Стор. 56—106). В еклад тої часті входять слѣдуючі статі: 1) Нравы, обычаи, загадки, пословицы, суевѣрія и прч. буковинско-русскаго народа *Григ. Купчица*. 2) Ушадокъ Транезонта, вірш *Исид. Воробьевича*. 3) Одному къ счастью, другому къ несчастью, казка *Езсв. Андрѣйчука*. 4) Чему то жиды вже стаюгся дѣдичами? *Езсв. Андрѣйчука*. 5) И такъ въ свѣтѣ буває (Изъ польскаго), вірш *Дмитра Вльцковскаго*. 6) Изъ житя жовнарскаго. I. II., вірш *Дмитра Вльцковскаго*. 7) Грамоты относящіяся до книжества Буковины. 8) Чому панъ Никифоръ Баранскій не оженился (З „Науки“). — Окрім того є ще 4 картки анонсів. Ціна 50 кр. а. в. Можна дістати в „Русскій Бесѣдѣ“ в Чернівцях.

— *Россійська: Малорусскія народныя Преданія и Розказы.* — Сводъ *Михаила Драгомалова*. — Изданіе Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. (Изъ III. т. Записокъ Югоз. Отд. и проч.). — Кієвъ 1876. — Сторін XXV + 434 в велику 8-ку. Ціна 2 рублі. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— **Панъ Халаявскій**, повість *Григорія Квитки Основяненка*. — Сторін 442 в 2 частях є портретомъ автора и тремя картинами. Ціна (за обі часті) 1 руб. Дістати можна в книжнімъ магазині И. Т. Лисенкова в Петербурзі в „гостинномъ дворѣ, на бельэтажѣ, Н. 5 на Невскомъ Проспектѣ“.

— **Украинскій Орнаментъ**. Изданіе *Ольги Козачевой*. — Обширный систематическій сборникъ народныхъ узоровъ. Вышивки (шитые крестиками, запызування, выризування, гладь, мережки); Ткани (запаски, ковры); Писанки — Цѣна сборника въ красной узорной папкѣ, съ приложеніемъ пояснительнаго текста, 8 руб., безъ пересылки. — Дістати можна ві всіх „большихъ книжныхъ магазинахъ“ в Россіи.

— **Географическіе очерки Россіи**. Выпускъ II. Сост. *Сергіевъ*. — Зміст: Остзейскій край и Литва. — Польша. — Волинь и Подолія. — Малороссы и Малороссія. — Новороссійскій край. — Таврида и Но-

гайські степи. — Кавказъ и Закавказье. — Ціна 35 коп., с пересилкою 45 коп. Дістати можна в магазині товариства „Общественная польза“ (С. Петербургъ, Б. подъяческая Нр. 39).

— **Учебная книга географіи Россіи, сравнительно съ западно-европейскими государствами.** Сост. *А. Н. Сергіевъ.* — Одобрено Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія. 2-е исправленное и дополненное изданіе. — Ся книжка будить и для нас интерес задля статей н. пр. „Дніпръ и прилежащія губерніи“, „Область Дона“ и т. д. Ціна 60 коп. Дістати можна в магазині товариства: „Общественная польза“. (Адрес як више).

— **Альбомъ Рисунковъ къ соч. Н. В. Гоголя** — Изданіе *А. Н. Галашикина.* — Вийшло три випуски а четвертий готується до печатаня. III. випуск: Сорочинекая ярмарка. IV. випуск: Вечеръ на канунѣ Ивана Купала. Дістати можна в Москві вѣ всіх „книжныхъ и эстампныхъ магазинахъ“, а в Петербурзі „въ эстампомъ магазинѣ Фельтена, Невскій проспектъ“.

З УСТ НАРОДНІХ.

НА МЕЛАНІІ.

Нині Мелане,
Завтра Василе.
Ой чинчику,
Васильчику,
Та чинчику,
Васильчику!
Посію те
В городчику;
Та буду те
Шанувати,
Тричи на день
Поливати,
З росов косов
Підгинати,
За головку
Закладати.
Наша Меланка
Хороша панка,
Скоро до хати,
Ласа гулетп.
Пливє качур
Долів водою,
Має косицю
За головою.
Наша Меланка
В Дністрі брила,

Тонкий фартух
Замочила.
Повій вітре
Буйнесенький,
Суши фартух
Тонесенький.
Повій вітре
Хоч саяк, хоч так,
Суши фартух
Дрібний як мак.
Повій вітре
По дубині,
Суши фартух
Сесь на мині.
Наша Меланка
Неробоча,
На ній сорочка
Парубоча.
Наша Меланка
Угідная,
Стоїт робота
Ще тогідная.
Наша Меланка
Хороша панка,
Скоро до хати
Ласа гулетп.

Наша Меланка
Ніц не робити:
Припічки мити,

Лави мастити.
Нпні Мелане п т. д.

На Меланії в вечір збираються парубки п хлопці до одної хати, де уберають одного легіня в спідницю п перемітку на „Меланку“. Потому убераються два рослі легіні в паперові річи шандарського крою (котрі собі на перед зладили). Ручниці п шаблі у сих шандарів дерев'яні, срібним папером облішлені; на головах капелюхи з великими когутянками.

Трета ранга жид. На жида обераяють такого, що уміє добре говорити, щоби, коли запросять де до хати, було с чого засміятися.

Менші хлопці смарують собі твар сажею помішаною с смальцем „на циганів“. Цигани обераяють одного з поміж себе старшим, котрий всіми, яко „славний коваль“, конірує.

Всі зібрані ходять з музикою від хати до хати, та співають повисшу „щедрівку“. Хто хоче розвеселитися, то пускає тих представителів чотирох видів роду людського до хати. Газдня мусить сховати воду п калинник (судина з білою глиною), щоби „Меланка“ не найшла, бо як найде, зараз „припічки мне п лави мастить.“

Як „Меланка“ вйде до хати, розпочинається истний театр:

Жид туманить господаря купуючи то се, то те, за що ёго шандарі хотять вязати. Жид проситься, крутить, вертить п таки витуганиться. Коли шандарі пустять жида, він знов береться до свого ремісла: шахрує. За другим разом вже жидови не дарують, беруть ёго в свої руки: вяжуть ёго ланцюхами, та частують заушниками. Жид проситься — в кінці плаче. „Старший циган“ муштрує своїх челядників-ковалів.

Дивлячись з боку на те все, ціла ява видається дуже сміхотворною п забавною.

Наробивши сміху повну хату, перепрошує Меланка газду за пустоту своєї „громади“, жпчить щоби „всі хрещені, кільки їх в сій хаті е, так щасливо „опровадили“ (пережили) слідуючий Новий Рік, як Старий закінчили, потім вітверає двері п виходить. За нею провадять шандарі звязаного жида, а за ними тиснуться цигани. Так опускає Меланка одну хату та йде до другої.

При тім всім діються не тільки жарти але й надужитя, та як „цигани“ що вкрадуть, то ніхто сёго за зле не бере, бо сказано „в перед ся запрях а потому Меланку до хати пускай.“

Щ Е Д Р І В К А.

В саду кирничка
В господаречка,
А в тій кирничці
Христова мати (bis)
Христа купала.
Викуталисе,
Виубералисе,
До господаречка

На вечеру йшли.
До хати входе,
Нисько се клоне.
За стіл сідаят,
Шапки здіймают. —
„Ой Петре, Петре!
Послуго моя!
Послужи мене

В три дорожечки:
 Одну доріжку
 На свете Різдо,
 Другу доріжку
 На Василечко,
 Третю доріжку
 На светі Відорці.⁴
 Не дійшов Петро
 Три дорожечки:
 Перелітає
 Сиве голубе.

Петро зжахнувся,
 Назад вернувся.
 „Ой Боже, Боже,
 Не дійшов же я
 Три дорожечки: —
 „Перелетіло
 „Сиве голубе.“
 Не є ж бо те
 Сиве голубе,
 Але то є
 Святі Відорці.⁴

Щедрівка ся співається в вечір перед Богоявленем, додаючи що два стихи „Хрестив се Христос На Йордан“.

Перегляд діяльності руських товариств.

— Праці комісії, вибраної загальним збором Товариства „Просвіта“, для уложеня плану систематичного видавництва книжок для народу. На домагання многих членів „Просвіти“, центральний відділ сего товариства предложив на послідніх загальних зборах „Просвіти“ (15. Червця 1876) отсей внесок: „Загальний збір вибере комісією з 9-х членів, між тими двох с-посеред виділу, котра-то комісія, одвічальна загальному зборови, уложила би план систематичного видавництва книжок для народу. Комісія предложить результати своєї праці будущому загальному зборови; до того виділ може пійти за планом комісії, але ухвали комісії не будуть виділу обовязувати. Комісія уповажна запрошувати собі до помочи и инших людей с-поміж членів товариства и с-поза товариства.“ Загальний збір узнав потребу уложеня плану систематичного видавництва книжок для народу, прийняв внесок виділу и вибрав 7 членів комісії, поручаючи наступаючому виділови, щоб с посеред себе вибрав ще 2 членів до тої ж комісії.

С причини шкільних ваканцій комісія зібралася аж в осени. Центральний відділ „Просвіти“ вибрав с-посеред себе до комісії д-ра Омеляна Огоновського и Юл. Романчука. С членів комісії вибраних загальним збором „Просвіти“ явились на засіданє шп.: директор руської гимназії и радця шкільний Василь Ильницький, професор в технічній академії Улян Медвецький, професори в руській гимназії др. Омелян Савицький и Наталь Вахнянин, и професор в семинарії учительській Стефан Курилович. Застановлюванося перед всім над матерією, яка має бути заступлена в популярних виданях, и уложено отсей план:

„Видавництво має обіймати слідуєчі діли:

I. Діл повістевий;

II. діл науковий.

„Діл повістевий має обіймати:

1. повісті етичні, убагородняючі духа и серце;

2. повісті гумористичні — для забави и заохоти до читаня;

3. повісті (росправи и т. п.), маючі на цілі образованє и піднесенє чувства и самознаня народа.

„Діл науковий має обіймати:

1. науки природні;
2. науки історичні;
3. науки практичні;
4. науки правно-політичні.

„До 1). Науки природні мають обіймати:

- а) географію,
- б) історію природну,
- в) фізику.

„До 2). Науки історичні мають обіймати:

- а) біографіі як людей славних и знаменитих, так и таких, котрих жите єсть поучаюче;
- б) оповіданя з історії;
- в) оповіданя топографічні.

„До 3). Науки практичні мають обіймати:

- а) гігієну,
- б) господарство

- а) домашнє,
- б) за домашнє, як рілляництво, пчільництво, лісництво, годівлю худоби и т. п.

„До 4). Науки правно-політичні мають обіймати:

- а) науку о правах и обовязках обивателів держави,
- б) поученя о деяких установах и принципах правних.“

От и цілий план видавництва книжок для народу, уложений комисією. Докладнішого плану, якого домагалися деякі члени комисіи, більшість рішила не укладати. На питанє поставленє одним членом: в яким порядку має подаватися народови матерія в повнєшнім плані зазначена? від чого зачинати и як ити поступенно дальше? — більшість комисіи відповіла, що в тім згляді не треба наперед вязатися, тільки треба подавати поодинокі статі дотикаючіся визначеної матерії без вєщої системи, позаяк и книжочки „Просвіти“ читаються не по порядку певними сталими читателями, але — поминувши по часті членів товариства — купуються и читаються так, як и коли яка книжочка кому попадеться в руки або більше сподобається. Так само постановила комисія не означати наперед подрібніше, які именно партії є поодиноких наук и до якої границі мають бути трактовані, як и сєго, в яким дусі и напрямку и з захоуанєм яких засад мають укладатися статі для народу. Що до форми статей и книжочок популярних, висказано було в комисіи, що не треба близших принципів давати, як тільки, щоб спосіб представлення був приступний для народа. — В загалі більшість комисіи узнала, що уложене докладнішого плану непотрібне и суд, о скілько предложена яким автором книжочка або статя відповідна и придатна для товариства, треба лишити кождоразовому виділові (respect комисіи), а також що подрібно уложений план ледве чи дав би ся перевести и зіваст би тільки на напері.

План, котрий ми замістили, уложила комисія на 2-х засіданях и передала єго виділові „Просвіти“. Ми помістили єго тепер враз з де-

якими поясненнями именно для тих наших читателів, котрі суть членами „Просвіти“, щоби перед загальними зборами „Просвіти“ могли над ним застановитися. Свого часу, після загальних зборів и відбутої прилюдної дискусії над пляном комісії и фільмі „Просвіти“ в Тернополі, застановимося ближше як над пляном комісії, так и цілою працею над уложенем системи видавництва популярних книжок. На тепер мусимо повздержатись з нашим судом над „працею комісії“, хоч не можемо не виповісти нашої надії, що загальний збір „Просвіти“, в добре зрозумілім інтересі просвіти народної, глибоше застановиться над сим питанням.

— **Руська Бесіда у Львові.** Дня 8. Мая відбулися *загальні збори Руської Бесіди* у Львові. Из справозданя господаря нотуємо отсе: Руська Бесіда має тепер 55 фактичних членів (таких членів, котрі, помимо упізнєня через виділ, не платили правильно вкладок, виділ узнав за виступивших). Виділ Р. Бесіди урядив минушого літа разом с товариствами руських академиків майже, а сєго року в місяниці вечер с танцями; в комнатах Руської Бесіди відбувався вечер музикально-декляматорський в память Маркіяна Шашкевича, уряджений руськими академічними товариствами (и відбуваються звичайно загальні збори „Просвіти“). Шкода, що Руська Бесіда сама не уряджувала ані музикально-декляматорських вечерів ані відчиттів, що було би не тільки користно для розвою Руської Бесіди, але й багато причинилось би до піднесеня народнього духа між львівськими Русинами и до більшого зближеня їх між собою. Наконєць згадувано в справозданю и о намаганях деяких львівських Русинів злучити Руську Бесіду з недавно наставшим Руським Касином в одно товариство. Деякі члени Касина подавали сю гадку приватно членам Бесіди, но коли відтак показалось, що „Русское Касино“ не хоче офіційально пересправляти з Руською Бесідою яко с товариством, тільки хоче приймити поодиноких членів Бесіди — и то навіть не всіх —, то сполученє обох руських касин у Львові мусіло поки-що остатись *rum desiderium*, дарма що сї товариства без всякої політичної або й літературної ціхи, а маючі цілею головно забаву, що протє повинні б становити мовби неутральне поле для всіх львівських Русинів... Из справозданя театрального (Руська Бесіда, як звісно, завідує й руським театром під дирекцією п. Т. Романович) нотуємо, що Руська Бесіда видала в р. 1876 на підмогу для дирекції театру, на декорації и репертоар 2542 зр., а в перших чотирох місяцях 1877 р. 1213 зр. — По принятю справозданя господаря до відомості, вибрано новий виділ з 9 членів; именно вибрані пп.: др. Шараневич, професор университета; др. Сроковський, радця суда краєвого; др. Сушкевич, секретар прокураторії скарбу; професори и учителі гимназіяльні Гладилевич, Целевич, Шухевич, Бережницький, Тянячкєвич; и Володимир Левицький, правник. — Наконєць прийнято між иншими отсі внески членів: 1) щоби виділ Руської Бесіди постарався урядити в зимові місяці що найменше 5 відчиттів (внесок п. Вахнянина); 2) щоби подати о підвишенє субвенції для руського театру с 3.000 на 5.000 зл. (внесок п. Вахнянина); 3) щоби відновлено давнійший

конкуре на премії за найлучші твори драматичні, и щоби виділ стався також о добрі переклади або перетвори вартних штук драматичних (внески пп. Барвінського и Ільницького).

— **Загальні збори фіїлі „Просвіти“ в Тернополі** відбулися дня 10. мая с. р. Помимо слоти явилось на збори 30 членів переважно міщан и селян. П. Лев Шехович читав о причинах материяльного упадку нашого народу та про те, як би можна ёго здвигнути с сёго упадку. Відчит був дуже займаючий, то ж и слухали ёго всі присутні з великим интересом. До виділу на слідуєчий рік вибрали: п.п.: Лев Шехович адюнкт суд. — головою фіїлі, Др. Володимир Лучаковський адвокат — заступником голови, Константин Горбаль учит. гим. — секретарем, Олександр Барвінський проф. сем. учит. — скарбником, Онуфрій Ткачук міщанин — контрольором; заступниками о.о. Северин Навроцький и Евгений Алексевич. — Блише справоздане о сих зборах подамо в слідуєчим Ч-ді.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Руські школи у Львові.** Звісно, що в цілій Галичині на тисяч кількасот шкіл народних трикласових руських нема ані одної чотирокласової школи з руським язиком викладовим. Се аномалія тим більша, що є одна гимназія руська, а до тої гимназії треба доходити через польську школу народню! Звісно також, що руські послі, о. Качала и ин., кілька разів старалися в галицькім сеймі о те, щоби у Львові була одна — на цілій край! — чотирокласова школа народня руська; та дармо! всі намаганя розбивалися о неуступчивість Поляків. Не лишилась отже инша дорога, як в Відні до Ради державної удатися за тим, щоби у Львові сейм краєвий не хотів дати. И дійсно, за заходом руських послів, именно п. Ковальського, ухвалила комісія едукацийна Ради державної, помимо завзятої опозиції п. Черкавського, дві резолюції взиваючі министерство до заложеня 4-класової руської школи при учительській семінарії и приготовляючої класи при академічній (руській) гимназії у Львові. Хотя резолюції сі тільки в комісії були ухвалені и до повної комнати ще й не прийшли, однако п. министер просвіти вже застосувався до них и видав два важні для Русинів розпорядженя. Першим розпорядженем з 5. Цвітня с. р. зарядив п. министер *основане 4-класової школи народної з руським язиком викладовим при семінарії учительській у Львові з будучим роком шкільним.* Школа тая буде так уладжена, що в 3-х низших класах побирати будуть хлопці и дівчата науку разом, а лиш в 4-ій класі окремо. Щоби ученикам и ученицям лекше було до сеї школи ходити, вона має бути поміщена в середині міста (по можності в Народнім домі, де міститься руська гимназія). Позаяк школи того роду після устави не мають до-

кладно означеного округу шкільного, то руська школа приступна буде для родин с цілого краю, котрі схотять свої діти образувати в язичі руській. Устні або письмєнні зголошеня до записів приймати буде вже в найближшій часі дирекція ц. к. учительської семинарії у Львові. — Другим роспорядженем з 11. Цвітня с. р. зарядив п. министр просвіти *утворене приготавляючої кляси в академічній (руській) гимназії у Львові* с початком року шкільного 1877/8. Заданем сеї кляси буде „о скілько можна, зменшене тих трудностей, с котрими мусять боротися ученики I. гимназ. кляси с причини значно розличного приготавлення, з яким вступають до тої кляси; особливо ж улегчене вступу до гимназії тим хлопцям, котрі приходять с сільських шкілок“. Приняті до тої кляси можуть бути лиш такі хлопці, що вже скінчили 8-ий рік. Язиком викладовим є язык руський. Число годни в тиждни для обовязкових предметів не може бути більше як 20. Предмети науки суть: релігія, руський язык, рахунки, каліграфія, також німецький язык, о скілько ёго потрібно до прийнятя ученика до I. кляси гимназ.; наконєць по можності гимнастика и спів. Науки в клясі приготавляючій будуть подавати члени тіла учительського академічної гимназії. Оплата шкільна для учеників тої кляси вносити-ме 1 зр. місячно. Зглядом увільнення від тої оплати обовязують приниси для учеників гимназійальних. Що до пляну лекцій, способу и умовів прийнятя учеників и книжок шкільних, після котрих має подаватися наука в приготавляючій клясі — се має означити дирекція академ. гимназії wraz с тілом учительським (и предложити Раді шкільній до потвердження). Наконєць поручив п. министр, щоби в сёгорічній програмі академ. гимназії поміж відомостями для родичей и вчителів на р. 1877/8 поміщене було и увідомлене о отвореню приготавляючої кляси wraz з умовами прийнятя. — Хотя тими двома роспорядженнями министерськими справи основаня або удержуваня одной 4-клясової школи у Львові з викладовим язиком руським не вважаємо наконєчно залагожденою (бо отворене школи при учительській семинарії и приготавляючої кляси суть лиш провизоричні міри, котрі оден министр установив а другий, або й той сам, може знести): то патенер значіне и вага їх однакові, якби й заложєня окремої 4-клясової руської школи народної. Тепер вже лиш від Русинів залежати-ме, щоб доказати, що такої школи була и є дійсна потреба та щоб в цілій наготі показати брехливість тих, котрі з насмішкою голосять, що Русинам руських шкіл ані руського язика не треба, бо Русини волять носилати свої діти до чужих шкіл та уживати чужих язиків!..

— **Публична росправа зглядом конфіскації „Правди“.** Дня 3. мая с. р. відбулася в тутешнім ц. к. Суді для справ карних публична росправа визначена в наслідок зажалєня внесеного редакцією „Правди“ проти ухвали затверждаючої конфіскації, перед трибуналом зложенем з пл. радців: Никиша (яко голови триб.), Костракевича и Бушака. Прокураторию заступав Др. Прокопчиць, а редакцію „Правди“ автор пикримінованого артикулу Володимир Барвілський.

По відчитаню цілої брошури „Про багатство та бідність“ сконфіскованої в Січній с. р. тутешнім судом, а виданої р. 1876 без поданя місяця печаті —, як и пикримінованих уступів з Ч. 4 и 5. „Правди“,

узаasadнив редактор в довшій промові свое зажалене представляючи, що инкриміновані уступи наведено з брошури „Про Бідність“ неконфіскованої а вишовшої в світ о рік скорше (1875) и то в Відні; — а коли б наведені уступи були взяті и с сконфіскованої брошури, — то се не моглоби становити провину з §. 24 уст. прас., позаяк заразом подано критику сих уступів, а таке обговорюване и наводжене уступів с сконфіскованих писем есть в мисль министр. роспорядження з 12. Серпня 1859 дозволене.

По відповіді ц. к. прокуратора, удався трибунал на нараду — а відтак голова трибуналу оголосив, що трибунал рішив знести заряджену конфіскаату с причин через редактора „Правди“ наведених.

Прокуратор згодосив рекурс. Ціла росправа велася в язиці руськім. О скілько нам відомо, промавляв заступник Прокураторі по раз першій в язиці руськім.

— **Трибунал державний и права національностей в Австрі.** В остатніх днях Цвітня трибунал державний в Відні займався розсуджуванем справи, котра для непануючих національностей в Австрі, т. е. для не-Німців и не-Поляків, особливо ж для нас Русинів есть дуже великої ваги. В долішній Австрі е поодинокі громади славянські, именно чеські, котрі удержують собі школи народні. Тамошня Рада шкільна краєва установила (розпор. с 4. Падолиста 1875), що ві всіх школах долішній Австрі має бути язык викладовий німецький, и наука шкільна не може подаватися ні в яким з уживаних в декотрих місцевостях славянських „ідиомів“. Против сего розпорядження Ради шкільної три чеські громади долішній Австрі: Вишне и Нижне Теменав и Бішофсверт відкликалися до министерства просвіти, котре однако (розпор. з 11. Грудня 1876) потвердило розпоряджене Ради шкільної. Громади заапелювали відтак против тої постанови министерства до трибуналу державного, и покликалися на XIX. арт. основного закона державного з 21. Грудня 1867, котрий кождій народності Австрі запоручає її права до береження и плекання своєї національності и мови. Заступник ряду (шеф секційний в министерстві просвіти др. Лемайер) твердив, що в першій уступі XIX-ого арт. осн. зак. держ. висказана тільки провідна гадка без практичного застосованя, а те, що властиве обовязує, міститься в 2-ім и 3-ім уступі того артикулу, с котрих випливає, що бережене мови в кождім краю відноситься тільки до мови в краю звичайної а рівноправність народностей тільки там має бути, де дійсно ріжні народності побіч себе живуть. В долішній ж Австрі мовою в краю звичайною е безперечно мова німецька, а проживаючі тут в порівнаню до німецької людності дрібнісенькі частини инших національностей не можна вважати за рівноправні народності. Др. Лемайер підносив також ріжні недогідності, які наступали б, колиб тим 3-ім громадам признаний був їх рідний язык викладовим: треба би для них мати окремого писнектора, знаючого їх язык, а учителів треба би з инших країв спроваджувати. Відтак в долішній Австрі е ще словацькі и кроатські громади, ба навіть в самім Відні е значне число Чехів, котрі могли б також зажадати шкіль с своїм рідним языком, хотя тепер ім се и на гадку не приходить. — Трибунал державний ухвалив: Постанова министерства супротивляється XIX. артик. основного

закона державного. Бо після урядових и неурядових виказів статистичних згадані три громади (з людністю разом 2500 душ) треба по строю, звичаю и мові вважати славянськими громадами з виключно славянською людністю. Належить ся отже в сих громадах славянський язык узнати языком звичайним або красним, и громади тіи мають безперечне право жадати, щоби наука подавалася їх дітям в їх рідній мові. Недогідності, які привів заступник ряду, є становища права не можуть бути узглядені. — Се рішене трибуналу державного в так дражливій справі знайшло загальне узнане між всіма народностями Австрії, и повинно додати особливо відваги многим громадам руським, котрим в своїм ріднім краю накинено чужий язык. Се рішене становить також новий доказ великої ваги и хосенності институті трибуналу державного, через котру институтію покривдені сторони можуть добитися своїх прав тоді, де без неї министерство само було би и стороною и судом, против котрому нема відклику!..

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Мая 1877.

Через три засідання ведено в *Раді державній* генеральну дебатну над проєктованою для Галичини и Буковини **установою против лихви**. На першій засіданню поставили посли Генігсман и Менгер внески, щоби проєкт устави відослати назад до комисії; на другій засіданню (28. Цвітня) промовляли за проєктом др. Дунаєвський и министр Глязер, против проєкту др. Ляндав (з Бродів). Др. Дунаєвський віднірав особливо закиди Генігсмана и Менгера, констатував, що ся устава не має цілею прослідования жидів задля їх становища конфесійного, виказав, що встота лихви єсть дуже неморальна и для того потрібно карної устави против неї, заперечав правдивості статистичних даних приведенних Менгером, заявляв довіре до суднів в Галичині, котрі суть екзаминованими юристами и в кождім поодинокім разі зможуть розсудити, чи поступоване вірителя є лихвою чи ні, наконець указував на бажаня и постанови галицького сойму. Министр Глязер подав историю повстаня предложеного проєкту, указував, що препоноване галицьким соймом уставлене 12% максимум не довело б до цілі, доказав основно, що дорогою цивильного процесу против лихви нічого не порадиться, проєктованою же установою, котра против неретельного поступованя при справах кредитових пропонує карні міри, запобіжить ся бодай найгіршим надужиттям, и заявив свое пересвідчене, що судням в поодиноких разях не трудно буде каригідність від некаригідності відрізнити. Др. Ляндав твердив, що принятє проєкту було б шкодливо для економічних обставин Галичини, и зажадав відослати проєкт комисії до переробленя. На засіданню с 4. Мая промовляв яко генеральний бесідник против проєкту Менгер знов зі становища економічного и правничого, за проєктом говорили о. Наумович (яко генеральний бесідник)

и Ридзовський (яко справознавець комісії). О Наумович говорив синь разом зовсім до річи и опирав свої твердження на докладній знаёмості положенія галицького народа. На 2 головні закиди противників, що єдиним средством против лихви є більша просвіта народа, и що проєктowana устава лишає за багато самоволі суди, так що позикаючі гроші могли б не раз бути скривджені, відповів зовсім справедливо, що лихва — мов тяжка хвороба, котру не ліками ані хирургичними операціями, тільки диететикою и радикальною зміною способу життя можна видічити; таким ліченням було б для Галичини введене ґрунтових книг и господарських товариств з мандруючими учителями, що однак не скоро може наступити, тим часом отже треба собі помагати проєктovаною уставою; милосердие оказуване для лихварів є дуже не на місці, радше треба мати милосердие для нещасних жертв лихварських. На статистичні виводи дра Менгера відповів о. Наумович, що є числа езекуцій не можна вносити на розширене лихви, бо є околиці, де лихварі без лицитації загорнули більшу часть ґрунтів. Се й вигідніша дорога, бо народ виповнює свої зобовязаня и для того лише найбільше 1—2 проц. ґрунтів лицитуються. Дальше доказував, що лише карищими мірами можна щось порадити против лихви, и закінчив завізанем, щоби вволити волю галицькому народови, котрого вірність и патріотизм на се заслугують. По промові справознавця Ридзовського, котрий покликывався на заявлювані не раз запевненя, що Рада державна готова по можності узглядняти бажаня галицького краю, и відтак завізвав, щоби в теперішнім разі таке бажанє сповнила, відкинено при именнім голосованю внески пп. Генігсмана, Менгера и Ляндава, и постановлено (144 голосами правиці, центръ и многих послів лівиці против 65), приступити до спеціальної дискусії. — Спеціальна дискусія зачалася 8. Мая. Однак вже при 1. §., в котрім міститься дефиниція каригідного поступованя при уділюваню позичок и назначається кара, внесли пп. Генігсман, Менгер и Шаршмід відослане того §. до комісії для переробленя, що и більшість комнати (за згодою справознавця Ридзовського) приняла. Централістично-жидівські газети вважають се відослане до комісії відосланем *ad calendae graecas*, и оповідають, що тільки для того не ухвалено такого відосланя вже в генеральній дебаті, щоби не завдати явного пораженя министерству. Колиб так дійсно мало бути, то ми годимося на отєі слова *Gazet-и Narodow-oi*: „Так то играється з найживотійшими интересами народів в Долитавні. Народів — бо, як знаємо, зажадано вже, щоб уставу против лихви розтягнути не тільки на Галичину и Буковину. Але — в руках *Alliance israelite* спочивають всі біржи, а в руках бірж всі позички и т. д. — отже... рещти догадайся, читателю!¹⁴ Однак після найновіших телеграм комісія вже переробила 1-й §, и спеціальна дискусія таки має зачатися на однім з найбільших засідань.

На тім самім засіданю (8. Мая) пришов під нараду проєкт **устави против пиянства**. Помимо опозиції жидів, як п. Генігсмана (котрий жадав відосланя до комісії проєкту се: уставу яко тісно звязаної з уставою против лихви и горячо вислунав в обороні своїх братів шинкарів галицьких), також опозиції теоретиків та доктринерів, як п. Сайтгера (котрий против пиянства пропонує учене в школах на-

родних рахунків замість катихизма и апелёване до властителів проиннації, щоби вироблювали більше пива а менше горівки), комітат-послів прийняла цілу уставу в генеральній и спеціальній дебаті з незначними змінами. В обороні проєктованої устави виступали о. Іосиф Красіцкій, п. Кржечунович и справознавець п. Газе. О. Красіцкій указував, що мало котра устава в моральнім згляді так благотворно буде дієвувати, як сеся, при чім накрислив образ сумних наслідків пиянства в Галичині и Буковині. Але и в матерьяльнім згляді принесе ся устава дуже спасенні овочі, бо тисячі робучих рук, котрі пиянство тепер обезвладняє, стануть працювати для вможожена добробиту народа. В ния чоловічої гідності, в інтересі її треба сю уставу прийняти. Коли до спустошених тепер околиць загостить мир и видко буде численну дітвору добре одіту, з добрими книжками идучу до школи, тогді мило буде послам погадати: „И я до сего причинився“. На жадане Салттера: більше рахунків, менше катихизму — відповідає бесідник: Школа сама не може помогти, и не тільки самі непросвічені відаються пиянству. Ся наша суспільність до нині ще не цілком знищена матерьялізмом, то се маємо завдячити тільки (?) катихизмови. П. Кржечунович заявляє против Генігемана, що не той єсть неморальний, котрий напнтки продукує и уживає, але той, котрий їх надуживає. П. Газе наводив приміри страшних наслідків пиянства, твердив, що єсть обовязком усталодавства виступити против пиянства, и відповів Генігеманови, назвавшому сю уставу напятинованем Галичини, що Галичина и Буковина, а навіть Моравия и Шлезия домагаються такої устави, и що таким чином кожда устава карма мусіла б бути ганьбою для чоловіцтва. Цілу уставу прийнято в 2-ім читаню враз з резолюцією взиваючою рад, щоби порозумівся с соймами краєвими, чи не розтягнути б сеї устави и на инші краї. На засіданю з 12. с. м. прийнято відтак наконецно цілу уставу против пиянства в 3-ім читаню.

З инших сивав трактованих в Раді державній є досить важна для нас відповідь министра Штремаєра на интерполяцію п. Ковальського в сиваві роспоряджіня Самбірської Ради шкільної окружної (гл. Правда, нр. 6, стор. 230). Министер сказав, що роспоряджіне Самбірського старости, вимагаюче від рад шкільних місцевих корреспондованя з Радою окружною в польскім язиці, є о стілько оправдане, що опирається на роспоряджіню Ради шкільної краєвої, щоби Ради місцеві в своїм урядованю уживали языка польского, позаяк вони суть підвластними органами Ради краєвої—сеї-ж языком урядовим єсть язык польскій. Однако, додав министр, роспоряджіне Ради шкільної краєвої не відповідає уставам, бо державними зверхностями треба вважати тільки Ради шкільні краєві и окружні, а не Ради місцеві. Відтак Ради місцеві не суть обовязані уживати польского языка яко урядового, и министр вислав вже в тім згляді припоручене до галицької Ради шкільної краєвої.

Крім того займалася Рада державна виборамн комісії для розбираня предложень угодових з Угорщиною (на 45 членів тої комісії вибрано 3 Поляків и 2 Русинів: Юзичицького и Ковальського) и депутації регипколярної з 10 членів (з Галичини вибрано Грохольського).

В обох парламентах: Раді державній и соймі угорським інтерпелёвано ряд в справі російсько-турецької війни. Гр. Андраши відповів через министра Ляссера и министра-президента Тису, що ряд австрійсько-угорський бажав поправити долю турецьких християн и заховати покій, а коли сёго не зміг, то рад би зльокалізувати війну и враз вплинути на таке унормоване справ на всході після війни, яке відповідає положенню и интересам монархії. Ряд оголосить неутральність монархії, однак застерігає собі свободу акції; ряд свідомий того, що ні одно моцарство не має таких важних интересів на всході пильнувати як Австрія, однак сподівається зробити се и без мобілізації.

Сеся загальна, неясна и винмаюча відповідь (інтерпелляция в угорським соймі була дуже ясно и спеціально поставлена) відповідає непевному становищу австрійсько-угорської монархії на внї и внутр, посеред цілком противних бажань и прямивань інших держав и своїх народів. Коли Мадяри демонструють голосно на користь Турків, виславиши давніше депутацию студентів до Царгорода а тепер приймаючи у себе в Буда-Пешті турецьких софтів, Чехи и Кроати зачинають демонструвати на користь Росії: именно Кроати задемонстрували в Загребі, коли там з'їхав сими днями архикнязь Альбрехт, уважаний начальником того стороництва військового, котре бажает союзу з Росією.

Війна російсько-турецька зачинає прибирати більші розміри. Ромуния заключила не тільки конвенцію з Росією, запевняючи російській армії вільний перехід и добре прийате, а враз взяку поміч ромульських властей, але й обивила трактат париський роздертим и розпочала війну с Турцією. В нагороду за се має Ромуния с царської милості узнана бути зовсім невідвластною державою, а її князь, котрего тепер султан здетронизував, прийати титул короля. Крім Ромунии готується до війни Греція и старається взбудити повстанє в Тессалії и Епирі; також доносять, що шах перський, котрий недавно надавав ордері сербському князю Миланови и російським генералам Кауфманови и Чернаєву, заняв грізне становище против Турції. Сербия заховується доси супокійно „тільки зі взгляду на Австрію“. Турція, здається, покладає ще надію в *Англиї*, котра дійсно на полі дипломатичнім зачинає воювати з Росією, хотя впрочім оголосила неутральність. Першим обявом більше рішучого звороту Англиї против Росії було предложене парламентови англійському урядових документів (именно донесенє англійського посла в Петербурзі и консуля в Варшаві) о переслідованю уніятів, котрі документи, хотя очевидно зовсім не доказують гуманитарності Англиї а тільки її самолюбну политику, однак в очах всіх безсторонних мусять конечно компромітувати Росією jako покровительку турецьких християн. Відтак дала Англия дуже остру відповідь на послідню ноту Горчакова (доносячу о розпочатій війні против Турції), в котрій сказано, що поступованє Росії не дається погодити с чувствами и интересами Европи, що правдивою перешкодою порозуміння між Росією и Турцією було нагромадженє російських військ на турецькій границі, що переступленє турецької границі не получить долі турецьких християн, що поступованє Росії противиться париському трактатови, що цар відлучився від про-

чої Європи и не додержав своєї обітницї... Однак Англія доси не могла знайти союзників до війни против Россії и надармо доси залицяється до Австрії, а и в своїм парламенті має досить сильну партію Гледстона, котрий горячо виступає против Турції и против війни з Россією. Грізна постава Англії на разі може тільки Персію и Грецію повздержати від війни с Турцією.

В остатній хвилі перед війною Порта розіслала окружне письмо до монарств, в котрім покликувалася на VIII. артикул париського трактату и жадала їх посередництва; але дістала одвіт, що пересправи ведені від року відповіли власне вимогам того артикула. В своїм манифесті воєнним скидає Порта с себе одвічальність за роспочате війни и твердить, що Россія взбудила повстанє в Боснії и Герцеговині и за її намовою роспочали війну Сербія и Черногора; відтак протестує против способу оголошеня війни ужитого Россією, покликуютьєся на конституцію, котра запевнила рівність всіх мешканців Турції (Оттоманів), и кінчить заявленєм, що ціла людність Турції готова боротися и умерти за незалежність спільної вітчизни.

На боевищі не зайшло доси ніщо рішучого, однак майже всі успіхи суть по стороні Россії. От що пише така туркофильська газета, як Neue fr. Presse, о воєваню Турків: Мала догадливість турецької начальної команди, апатична байдужість підвластних командирів на суші и воді супротив всяких мір Россіян, недостаток еластичності и бистроти духа, котрий у Турції властивий єсть всьому, що носить єполети, зачинає по обох боках Чорного моря мститися. Россіяне під Браїлою, Галачем и Рени заложеном шанць с тяжкими пушками так загніздились, що Турки тепер надармо силкуютьєся вигнати їх звідтам стрілами с своїх мониторів. Атжеж Турки могли дуже дегко знищенєм мосту коло Барбоши похід Россії втримати и недопустити ім укріпитись коло Галача и Браїли, коли б їх монитори в рішучій хвилі були на місці а черкеська кінниця, на котру власне при нищеню комунікацій покладано великі надії, завчасу на лівий берег Дунаю була вистлана... Під охороною відділів стоячих під Галачем, Браїлою и Рени російська армія виконує свій похід на линіі Дунайській Турну-Маргурелли, Джурджево и Олтениці, а відтак за кілька днів зачне переходити через Дунай.

В Азії ведетьєся Туркам також не найлучше. Центр російської армії стоїть під кріпостоєю Каре, а одна колонна заняла місто Ваязид, важну позицію на перській границі, а відтак ще Диядин. Турція вправді оголосила блокаду на Чорнім морі, и турецькі кораблі бомбардують російські форти на всхіднім побережю Чорного моря, — але се не має великої ваги. За те велику вагу може мати повстанє Чеченців по-заду російського війська; коли б Турції удалося зревольтувати цілий Кавказ, то се не тільки спинило б дальший похід російської армії, але могло б статися для неї навіть дуже небезпечним.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

— Вп. О. Селецькому в Жужелі. З зр. яко передплату на 1. піврік 1877 ми одержали.

РУСЬКА ХАТА

буковинський альманах на рік 1877

видав

Данило Млака.

Львів и Чернівці

1877.

14 аркушів. Ціна примірника 1 зр. 20 кр. ав. в.

Дістати можна в канцелярії Товариства „Просвіта“ и в редакції „Правди“.

Руська история в житєписях

ії головнійших діятелів

М. Костомарова.

(Переложив Ол. Барвінський.)

Том I. Ціна 60 кр. а. в.

Том II. Ціна 50 кр. а. в.

Дістати можна в канцелярії Товариства „Просвіта“ и в редакції „Правди“.

Накладом редакції „Газети Школьної“

вийшли в окремім виданю

„НАРОДНІ ОПОВІДАНА МАРКА ВОВЧКА“

(160 сторін дрібного друку, на краснім білім папері).

Книжка обіймає слідуочі повісті: Два сини, Чари, Козачка, Чумак, Горпина, Отець Андрій, Максим Грімач, Данило Гурч, Сон, Одарка, Не до пари, Викуп, Ледащиця, Невольничка.

Ціна одного примірника оповідань Вовчкових поставлена на 35 кр. а. в.

Дістати можна в Товаристві „Просвіта“ (ул. Краківська Ч. 14, 1. пов.), в редакції „Газети Школьної“ (ул. галицька Ч. 18) и в книгарні Ставропигійського Інституту.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Івана Шевченка. — Під зарядом Фр. Сергійського.

Виходить випусками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и
адміністрація
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифу.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ВОСЬМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Скликавши на раду всіх богів, Кроненко наказує їм, щоб вони нікому на бійці не помагали, и сам одвідає на Иду (1—52). Сидячи на Иді він поглядає на бійку— и бійка с початку иде у них рівно; но коли у ёго ваги похилились, він гремить громами на гибель Ахеям (53—77). Трояни Ахеїв женуть до окопу; Гера вдається до Посейдона и просить ёго стати на поміч Ахеям, но старий не хоче; аж Гамемнон бачить щасливу приміту, гукає на військо и додає сили (77—259). Трояни подаються, Тевкер їх найбільше з лука побиває, но й ёго самого підбиває Гектор (251—384) — и Ахеї знову назад подаються; Гера и Паллада збираються їхати до них на підмогу, но Дій з гори Иди шле до них Ириду и їх завертає (385—437); далі й сам вернувшись на Олимп високий страшно їм кленється, що зватра Ахеї ще більше лихо матимуть од ёго (438—484). Нічю, переставши гнати и зібравши раду, Трояни на місті побою стають ночувати и щоби не дати ворогам одплисти, вони розкладають вогні превеликі и в місті и в полі (485—565).

Бійка перемінна.

- Румяна зірниця землю освічала,
А Дій хмароходний радився з богами
На самій вершині двірного Олимпу;
И Дій говорив їм, а боги вважали.
- 5 „Вислухайте всі ви, боги и богині,
Хай я вам розкажу, що на мислі маю.
Нехай мому слову ні божая жінка,
Ні муж не перечить, а всі помагають,
Щоб я як найшвидче сповнив теє діло.
- 10 Бо тільки я вгляну, що хто из вас виїде

- Помогать к Троянам, або и к Данаям,
 Так той міні з білю на Олимп поверне,
 Або ёго схоплю, кину в тартар темний
 Далеко під землю в страшную безодню,
 15 Де двері залізні, а помости мідні,
 И так од Невида, як земля од неба.
 Знати-ме, який я сильний меж богами,
 Знати-мете й ви всі, тільки пошитайтесь!
 Причепіть до неба ланцюг щирозлотий
 20 И боги й богині, усі почіпляйтесь
 И тягніть — ви з неба не стягнете Дія,
 Великого бога, як ви не силкуйтесь.
 А я як захочу за ланцюг узятись,
 То й самую землю підійму и море,
 25 И ланцюг високо к вершині Олимпа
 Привяжу, и в мене все так и повисне —
 На стільки я вищий за богів и смертних.“
 Мовив и всі глухо на те мовчали
 Вражані словами, бо говорив грізно.
 30 Одна обізвалась сив'ока Паллада:
 „Батьку наш Кроненку, царю над царями!
 Знаємо ми добре, що ти найсильніший;
 Та нас боить серце за хоробрих Данаїв,
 Що в лиху годину загинути мають.
 35 В бійку ми не піјдем, коли йти не кажеш,
 Ми тільки Аргеям подамо пораду,
 Щоб не всі погибли из-за твого гніву.“
 Аж Дій хмароходний до неї промовив:
 „Не бійсь Тритогеню, бо я се говорю
 40 Не на зле, я хочу тобі добрим бути.“
 И с сими словами запріг собі коней
 Бистрих, мідноногих, та золотогривих,
 В золото вдягнувся, взяв батіг у руки
 Золотий, хороший, на колісно виїшов,
 45 Ударив по конях — и коні погнались
 Помеже землею и небом зорястим.
 И прибув на Иду, звірячую матір,
 На Гаргар, де гай був и бувван преславний;
 Спіннив коней батько и божий и людський,
 50 Випріг из теліжки, обгорнув туманом,
 А сам на вершині сів собі веселий
 И дививсь на Трою и судна Ахейські.
 Чорняві Ахеї снідали в намігах
 И враз по снідані зброю одягали;
 55 А в місті Трояни и собі збруїлись,
 Хоч іх було й меньше, но й вони палали
 Битись по неволі за жінок та счадків.
 Брама одчинялись, разом висипали
 И піші и коні — и шум був великий.

- 60 Тільки изійшлися на чистому полі,
 Ратища и щити и людська сила
 Змішалися разом, щити в щити били
 Круглими боками, и шум був великий.
 Похвальба и крики бючих и побитих
- 65 Мішалися разом; земля кровавіла.
 Як ціле світання и ціле рання,
 Так стріли літали и рівно люд гинув.
 Но як серед неба сонце підійнялось,
 Підняв божий батько ваги золоті,
- 70 На шайки поставив два жереби смертних,
 Один для Троянів, другий для Ахеїв,
 Взяв по середині — и низив Ахеїв.
 (Жереби Ахейські к землі опустились,
 Жереби Троянські к небу підійнялись.)
- 75 И з Иди він тяжко загремів, блиснула
 Стріла громовая по війську Ахейським.
 И всі здивовались и страхом понялись.
 Не смів оставаться ні Идомень сильний,
 Ні Гамемнон славний, ні смілі Аянти;
- 80 Один оставався Нестор Геренійський,
 Тай то по неволі, через коня свого.
 Ёго Олександр, чоловік Єленин,
 По тімені влучив, де первая грива
 В коней виростає и де страшно бити.
- 85 Кінь скакав — калена дійшла аж до мізку,
 Вертівся на місті и поровив коней.
 Заким старий різав ножом посторонки
 У коня, а бистрі Гекторові коні
 Уже налітали з візницею сильним
- 90 Гектором. И так би старий и загинув,
 Як би не заглянув Дномид хоробрий;
 Він тяжко на здогін гукнув к Одиссею:
 „Що ти Лаертенку, мудрий Одиссею!
 Тікаєш мов хирний, виставивши спину,
- 95 Коли б тобі в спину ратище не встрягло.
 Даваймо старого з біди виручати!“
 Гукнув — та не вслухав Одиссей премудрий;
 Він перебіг милю до суден Ахейських.
 Тоді сам Тидьєнко у перед рвонувся,
- 100 Став поперед коней старого Нельєнка
 И до ёго мовив бистрими словами:
 „Тяжко тебе діду молоді стиснули!
 А ти обезсилів, старість одоліла,
 Плохий и погонич и коні пристали.
- 105 В мене ж є колєся и Троєві коні.
 Ставай, так побачим, як вони уміють
 Сюди й туди витись, гнати и втікати —
 Я їх од Енея хороброго маю;

- За твоїми слуги доглянуть, а сими
 110 На Троян поскочим; нехай Гектор знає,
 Що й моє в долоні ратище яритьсья.“
 Мовив — и послухав Нестор Геренійський.
 Несторових коней взяли доглядати
 Несторові слуги Стенел з Евримедом,
 115 А ті поставали в колісні Дивмида.
 Нестор узяв віжки пишні, ударив
 По конях — в годині край Гектора стали.
 И Тидьенко первий ратищем ударив,
 Та не влучив в ёго, так він у візницю
 120 Ёго Еньоцея, Фебового сина,
 Що поганяв коней, в саму грудку вдарив.
 И с колісні внав він, одскочили коні
 Бистрі, и сила и душа пропала.
 Жаль Гектору було доброго візниця —
 125 Та він ёго кинув, хоч серце боліло;
 Він шукав візниця другого, й недовго
 Коні ёго ждали, бо живо найшов він
 Архептоломея, сина Ифитя;
 И він сів на коні и взяв віжки в руки.
 130 Тогді було б лихо, пронащєє діло,
 Вже б вони як вівці сперлись в Илюні,
 Щоб не глянув батько и божий и людський.
 Він загремів тяжко, и громом горючим
 Вдарив перед кіньми храброго Дивмида;
 135 Вогнем загоріла горючая сірка.
 Служалися коні в колісні, здригнули;
 У Нестора віжки пишні стягнулись,
 И він к Дивомиду з боязною мовив:
 „Повертай Тидьенку своїх бистрих коней.“
 140 Не бач, що од Дія не тобі помога?
 Сьогодні Кроненко ёму подав славу,
 Може другим часом так нам, коли схоче
 Подасть. Дія волі ніхто не зможе,
 Не зможе й сильний, бо Дій найсильніший.“
 145 Аж до ёго мовив Дномид хоробрий:
 „Так воно, дідуню, по правді ти кажеш.
 Одно міні тільки и тяжко и важко,
 Що Гектор и скаже про мене Троянам:
 Од мене Тидьенко тікав аж до суден.
 150 Скаже — та хай трісне земля підо мною.“
 А до ёго й мовив Нестор Геренійський:
 „Що ти отсе кажеш, Тидесвий сину!
 Нехай зове Гектор и слабим и плохим,
 Ёму не повірять Трояни й Дардани
 155 И жінки Троян тих сильних та могучих,
 „Що ти їх позбавив віку молодого.“
 Проховив и зараз повернув він коні

- Утікають до суден. Трояни и Гектор
 С криком превеликим сипали стрілами.
- 160 И гукнув що сили Гектор шеломенний:
 „А тобі Тидьенку першому Данаї
 Давали и мясо и вино и крісло.
 Тепер не вповажать: ти бабою стався.
 Счезай плоха бабо! а мене не зібеш,
- 165 Та башт не здобудеш и жінок на судна
 Не візьмеш, скоріще дідька будеш мати.“
 Мовив — и Тидьенко став було вагатись,
 Чи не вернуть коней, та не стати биться.
 И трпчи він серцем и умом вагався,
- 170 И Дій з гори Иди трпчи бив громами
 На взнаку Троянам, що їх поле буде.
 И Гектор що сили мовив ик Троянам:
 „Трояни! Ликийці и славні Дардани!
 Будьте молодцями, с сили не спадайте!
- 175 Бачу, що Кроененко вволив нам подати
 И силу и славу, а Данаєм гибель.
 Дурні! вони стіни тні збудували
 Слабі та нікчемні, но мене не спинять,
 И рів їх глибокий коні перескочуть.
- 180 И коли я стану край суден глибоких,
 Глядіть, щоби мали вогонь на готові;
 Вогнем спалю судна и всіх перетлумлю
 (Аргеїв край суден учадяних димом).
 Промовив — и сильне загукав до коней:
- 185 „Ксанее и Подаргу, Айеоне и Лампе!
 Тепер мої милі одячте за ласку,
 Що вам Андромаха, дочка Гетіона,
 Первим подавала ярую пшеницю
 (И вином поїла, скільки в волю було),
- 190 Дарма що я в неї мужем називаюсь.
 Летіть, поспішайте, щоби нам одбити
 У Нестора щита — славного до неба,
 Бо й сам золотий весь и золоті скиби.
 А у Дномида с плечей ёго зброю
- 195 Пишную, що Гефест викував на диво,
 Як ми одібемо, певні можем бути,
 Що Ахеї к світу на кораблі сядуть.“
 Отак похвалився, аж Гера у гніві
 Сидячи здрігнула, затрясла Олимпом
- 200 И до Посейдона мовила словами:
 „Землетрясе сильний! не болить же в тебе
 Серце, що Данаї марно погибають?
 Вони ж тобі дари пишніи приносять
 В Айзі й в Геліці, так дай ім замогу!
- 205 Бо як би взялися спільники Данаїські

- Троян одігнати, Дія вгамувати,
 Так він потужив би сидячи на Иді.“
 Аж до неї мовив землетряс могучий:
 „Що ж бо ти сказала Гера необачна!
 210 Из Дієм Кроненком не хтів би я битись
 И другому радить, бо він тяжко сильний.“
 Так поміж собою вони розмовляли.
 А там, як ишов рів од башт аж до суден,
 Так було набито кіньми та народом
 215 Гонимим, а гнав їх рівний до Арея
 Гектор Пріяменко, бо Дій давав славу.
 И вже би він судна спалив неодмінно,
 Як би Гамемнона справного й самого
 Гера не довміла Ахеїв підняти.
 220 Він пійшов к намітам та суднам ахейським,
 На руках держучи червону кирею.
 Став на здоровеннім судні Одиссея,
 На самім середнім, щоби чути було.
 (И в наміт Аянта Теламошенка
 225 И в наміт Ахилла, що певні в силі
 Вони свої судна по краях держали.)
 И голосом сильним гукнув на Данаїв:
 „Сором вам Аргеї! такі дивні з виду!
 Де ж похвальба тая, що ви найспільніші?
 230 Що ви там на Лемні її похваляли,
 Коли їли мясо волів круторогих
 И повні чаші вина випивали:
 Що на сто, на двісті Троян из вас кожний
 Стане, а тепер ви й одного не варті
 235 (Гектора, и судна незабаром спалить).
 Дію! та кого ж ти с царів господарів
 Так карав и стілько брав у ёго слави?
 А буввана твого пишного нігде я
 Не минав пливучи на суднах весельних;
 240 На всякім налив я и тлушу и стегна,
 Ідучи богату Трою воювати.
 Вчини ж Дію батьку хоч сю мою волю:
 Дай же хоч самим нам утікти, спастися,
 Та не дай Троянам погублять Ахеїв.“
 245 Мовив — и Дій батько прийняв ёго слези,
 Волив испастися люд, а не погубити.
 И послав орла їм, вірніщую птаху,
 Що держав у кохтях оленя малее
 И оленя тее кинув край буввану
 250 Дія, де Ахеї Дієві молились.
 И ті як узріли, що птаха од Дія,
 Ожили — и разом на Троян наперли.
 Тогді из Данаїв перше на Тидьенка
 Ніхто не пустився летучими кіньми

- 255 За рів перегнатись, біжку розпочати.
Він первий пустився и вбив Агелая,
Сина Фрадемона, що втікав на конях;
Він ёго на здогін ратищем ударив
Саме межі плечі — пробив ёму груди,
260 И з колісні впав він и бризнула збруя.
(Конець буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

IV.

По закону Апостола
Ви любите брата?
Сусєлови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й дупите по закону...

Т. Шевченко.

Не величке село — Лисогори. На вкруги високої, „лисої“ гори розкинулись господарські хатки, мов курчата на вкруги квочки росілись. Невеликі, убогі, ледви-ледви визирають с поміж вишневих садів, сивоверхої вербини, соломою закритих плотів. Денеде й широке обійстя, и стара, розлога груша по над хатою вітями хитає и широколистяй клен межу зазначає, — то багатирська хата; де-де й каліна біля вікна біленької хатини червоніє, рута зеленіє, цвіточки прокидаються по грядках, — то молода дівчина їх викохала, батьківську хату прикрасила; — а там дальше стоять одинокі хатки, без воріт, без обійстя, без плота... с повибиваними, дощинами позакладаними віконцями, з закуреною стріхою, з розритою приспою... то хати комірників, зарібників, без поля, з голими руками до праці...

А низом, низом, по під городами пропливає тиха ріка, в ставочку роспливається, на лотоках шумить, колесами гуркотить и знов тихо підмиває мужицькі городи, жовтим піском грається, вербові вітя купає, поміж зеленим лугом синіє, миготить, блищить

и в вільшині пропадає, и знов як блискотлива гадина поміж зеленоцвітами виринає, веться, загинається и село від двора розмежує. И шумить вже вона по-під мостом, мов злиться, що не може перервати, знести переходу из села до двора пишного, блискучого ясними великими вікнами, думного високою, з давен захованою баштою, пишного серед буйного, розкішного парку. — Як би зібралось усе лихо, що перейшло з двора у село тим мостом, и розлилося рікою, може б и змоглися води у ріці и потужною хвилею рознесли сей міст. А так, вода шуміла, плюскотіла о береги и разом с каламутною хвилею несла горе в далеке море... Так и осталося — по сім боці село невеличке, убоге, а по тім боці пишний двір с стайнями, діжками офіціялістів, шопами и просторим гумном.

У дворі жив тепер сивоголовий пан, — старий, знуджений, житем розкішним, гулятикою, пустотою до землі прибитий. Хирів він па подагру, ліками заливався, мастями окладався. И тихо було у дворі. За те ж підпанки-офіціялісти вихилившись из „замку“ давали собі волі по офіцінах, по токах, на селі... як молоді миші ширили, перегризали — людське добро, чужий супокій, чужу славу. А давно то, не так було! Здужав ще старий пан, буйність шуміла в його голові, розкоші бажалось панським очам, весолощів — панському сердцю. И вже, бувало, де не посій — пан вродиться; чи на тоці, чи в столі, чи на полі, чи в городі! Хто б думав — страх який клопотливий, господарний, дозірливий! Бувало сяде на сивого коня, по селу проїзждає, по мужицьких хатах розглядається, молодиці, дівчата займає, розмову заводить. Иноді також и до церкви загляне, на переду між людьми стане, розглядається, та не за святими, а за молодицями, дівчатами озирається. Добрий пан, — говорив дехто, — любить пожартувати, побалакати, про всілячину розвідатись; любить подарувати коралі гарній дівчині и хустку турецьку купити гарній молодиці и дукача на груди повісити! Та не оден батько, не одна мати — плакали по своїй дочці, не одному парубкови пімстою запалились очі на панський погляд, а дівчата з ляком втікали перед двірською брамою, с страхом скривались перед панськими очима. И так громадилась у дворі, на широких панських токах людська праця, а з двора у відплат йшло лихо та горе. И не мало посипалось проклонів на панську голову, не мало сліз протекло, не мало горя поплило по шід панський замок тихою рікою. Мабуть добили людські проклони вередливого пана, що своїми посіпаками тягнув людей до тяжкої праці як у ярмо, а

сам знущався над їх славою и супокоем родинним. Посвіла панська голова, поникла бута, охота розкошування, пастигла старість недуги. За те ж буяли двірські паничі, як колись то їх пан, и не дали затерти лихої пам'яті, приспати двірського горя у селі. А преці не завмірала чеснота в тих сільських хатах, не закам'єнили ширі серця мужицькі, не отерлась дівоча соромливість, не загинула материнська та батьківська любов. Убогі, зневажені люде послали свої молитви до Бога, горнулись до церкви, щоб виповісти перед святими свій жаль, прихилились до старого пан-отця, щоб хоч в него знайти охорону від лютої напасті.

Ось чому здавна слили Лисогори яко добра парафія, хоч архи-дieceзальний шематизм виказував не великий „status animarum“. Ще перед смертю старенького, бездітного пароха стали Лисогори лакомим оріхом для багато прац'євників в „винограді христовім“. В Лисогорах було доволі поля — самого чорнозему, одна церква, мало „душ“ — одже й мало праці, а багато приносів, патрiархальних звичаїв, набожних поведінок віддячуватись пан-отцеві безплатною роботою. То ж и не диво, що за таким „приходом“ чимало побивалось убігачів и вже на перед топтало то у дворі, то в консисторі стежочку, котрою можна б дійти до „презенти“. Тільки подвійному характерови о. Мартина, котрий умів крилошанським крилом придержуватись св. Юра, а другим крилом підбиватись до панів и вести з ними приязне жите, — удалось поконати всесторонню конкуренцію и придбати Лисогори для Порфира віденського вихованця и спорідненого с тодішню метрополічою митрою. Правда, що старенький парох Лисогірський троха завчасно розстався с тим світом так, що Порфир був ще „бесконкурсним“. Але як не одна дорога веде до Риму, так и не одною міркою розмірюють консисторську благодать. Заряджено чотирилітню адміністрацію парафії и усторонено всі перешкоди. Порфир опинився молодим, добре випосаженим парохом! Та не так то дуже зрадувались Лисогорці своїм новим пан-отцем. Відячність за ласку панську притягнула Порфира до двора, духом споріднила ёго с панями, з двірською атмосферою. Він завів приязне жите з двірськими оконами, лісничими и иншими підпанками, перейнявся їх поглядами на сільске жите, на сільські розкоші, на сільський народ. За однаковими словами йшли однакові чини. Байдуже було Порфиrowи про те, що говорено по селі. Одна Маланя соромилась и боліла за те, що Порфира вважали „парохияне“ на рівні с підпанками двірськими и однаковими частували прокланами...

Було с полудня — після обіду. Порфир сидів на софі за чарочкою чорної кави и покурював люльку та пускав по хаті густі клуби диму. Сон налітав на ёго очі и він часто позіхав, від скуки нудився. Ёго голова що раз більше схилялась на поруче, очі бараніли и раз враз злипались, а дим стелився по хаті синією хмарою. Півсонні думки виринали мов у тумані неясні, незв'язлі, то з далекої минувшості, то з недавної теперішності. Нагадались ёму молодечі бажання про вигідне, безжурне жите... Хто ж за молоду не мав таких думок, хто не бажав щастя свого, супокою, веселого жита? А Порфир — надійний молодець, добрий ученик, достатного роду — мав же ж не снити про таке жите! Скільки ж надій з ним спліталось, скільки почестей ёму усміхалось, якої будучності ёму не ворожено! Професори заохочували ёго до учительского стану, знакомі урядники раяли потрібувати „юридичного аванзу“, родина підохочувала до медицини, щоб повеличатись своїм доктором. Усе було можливе при праці — але непевне, а непевність страшна для родичів, відрядлива для — малодушних. „На що кидатись на непевну хвилю, — лучче йти дорогою звичайною, хоч не високо — але певно, с спокоєм,“ говорили родичі Порфира и вговорили таки! „Справді. що лучче, — говорив Порфир, — можу бути и учителем и священником разом!“ И повернулась дорога до віденського семинаря. — Промайнули перед Порфировими очима семинарицькі часи, часи великих надій, великих снів, філософичних снів, богословського запалу и супружніх проєктів, — и Порфир усміхнувся, наче засміявся над колишнєю своєю оманю. „Дитинні забавки, дитинні захотінки!“ шептав Порфир. „Одну велику правду сказали матеріялисти: чоловік духом не жиє! Від мудрощів чоловік не тие, філософією не наїється!“ И знов дальше пішли думки за думками.

Мов осінне листя що раз опадали молоді думки Порфира, остигала розпалена голова, прихилилась до тверезого жита.

„Що то в чоловікови не буриться з молодечої буйності! Горяча приязнь, офірливість, любов, патріотизм, добро народа!.. Справді молодецька душа — се калейдоскоп блискотливий, але пустий, марний. По що вона буриться, запалюється, по під небеса літає, щоб на кінець осісти там звідки вилетіла? Се весна чоловіка бурлива, змінна, весела, повна надії, віри... Такою мабуть вже мусить бути молодість чоловіка! Але шкода надій, шкода віри, шкода часу страченого в надії и віри... Реалізм — реалізм — се велике слово. Проминає весна, а настає пора жити реально. Для дітей — ідеали, мрії, сні; для мужів... любов? —

Що ж любов, та гаряча любов, що забуває на себе самого, що тоне в другій істоті и, здається, без неї загибає, — що ж вона, як не молодеча, пуста мрія! Достаток, вигода, гроші — се підстава правдивої, тривалої, реальної любови!“ И згадав Порфир свою любов до Малані, згадав всі труди своєї женитьби, здобути Маланиного посагу — и не міг заперечити свого реалізму... в любові. Чи любив він Маланю, чи розумів її, чи міг її розуміти?.. Про се не питав він себе ніколи. Вона йому подобалась, люде славили її красу, посаг и засібні опікуни розкривали перед ёго очима реальні надії. Сповнилось Порфирове бажане вигідного житя. Уживати світа, розкошувати — се було ёго теперішнє жите. Часами тільки налітали якісь дивні думки, чи відзови совісті, мов хмарки з колишньої молодечої бурі позістали. Він розганяв їх шумом свого житя. Ёму кучилось дома и дивна якась сила випихала ёго з дому. И в дома и поза домом шукав він своєї роскоші. Тепер знов розбудилась в нім охота до веселого товариства. Пригадалась ёму минувша, недоспана ніч, пригадались и гроші в карти програні у дворі и пристрасть глухо озвалась в ёго душі. Ёго зберала охота „відграватись“. „Коби лиц більше грошей,“ думав Порфир ростворивши очі. „Маланин посаг вичерпався... с приходу доходів нема, — передновок — тяжкі часи! Та й поскупились таки собаки!“

И знов замотались думки Порфира.

За дверима хтось тихо, несміло кахикнув. Звичайний се знак, що наближається „парафіянин“.

До кімнати війшло двох чоловіків. Один був старий, вже добре сивоволосий, — другий молодий, на лиці рум'яний, з жаркими хоч троха хиарними очима. Старий був в кожусі, а молодий в новій, вишиваній опанчі, оперезаний широким, синім поясом. Не тяжко було догадатись, що се староста з „молодим“ прийшли до пан-отця благословитись на слюб. Несміливо опинились вони біля порога и мовчки стояли поглядаючи то на пан-отця то оден на другого.

„Знов прийшли! Чого? По що!“ грімнув Порфир побачивши людей. „Я раз казав вам, що нічого не буде с того. Не вмійш молитви — годі женитись! Не маєш грошей — не ма що сватів посилати!“

И староста и молодий підійшли до Порфира, щоб псцілувати ёго в руку. Парубок припав аж до колін Порфирових. Порфир з гнівом відвернувся и ще дуще гукнув: „З Богом, з Богом, нічого с того не буде!“

„Та він вже навчиться по тому, ігомосцуню“, промовив староста, знов до землі кланяючись, — „змилуйтесь, пан-отче, ніяково тепер їм довше ждати. Так випало, що ніяково ждати. Вона бідна, ледви на сорочку її спромоглась, а ёму також ні звідки стягнути. Пуста хата и шануючи Бога святого и ясне сонце и місяць и зорі на небі и вас ігомосцуню — таки и хвоста на подвірю не вдержати.“

„Про мене най продасть и хату и послідну конину!“

„Та вже б и продав, пан-отче,“ знов підхопив староста, „та тепер на передновку худоба по нічому, аж гріх збувати свою працю.“

„Я відроблю, пан-отче, піду косити, в жнива жатиму,“ озвався молодий парубок.

„А Палашка то ж не відцурається праці,“ додав староста.

„Я вашої ласки не потребую,“ з гнівом озвався Порфир.

„Молитви не вмієш, молитви навчися, тоді йди до слябу.“

И все затихло в кімнаті. Молодий парубок похнюпивсь коло порога, затиснув уста и сумно глядів на землю, а иноді с підлобля зводив очі на Порфира. Староста похилився, сягнув в свою глибоку кишеню и як з безодні витягнув капшук. Порфир пускав ще густіший клуби диму, а староста шпортав в капшук. Великий був капшук, та не багато було в нім гроша. Аж до дна випорожнив староста свій капшук, вивернув на другий бік. Два банкноти витрусилось с капшука и троха мідяків посипалось. Заткав староста порожній капшук за пояс, а гроші несміливо положив перед Порфира. И знов низенько поклонився и в коліно пан-отця поцілував.

„Що се — на могорч — чи що?!“ гукнув Порфир липнувши очима на стіл и з гнівом відсунув гроші.

„Змилуйтесь, ігомосцуню, над молодятами, збережіть їх від сорому. Ёй Богу не мають з відки, я сам вже свої докладаю.“

„Заберай свої гроші! Сховай собі їх на пропій. Дивіться, які то тепер установи почали заводити! Жидови є звідки взяти, на ярмарки є, на все знайдеться, а на *боже* не має у вас, бо бідні, голі! Як голий, то не ма що женитись!“

„Та я би вже підождав, та знаєте пан-отче, іі ніяково ждати,“ з дивним натиском проговорив парубок и глянув на Порфира, своїми очима мов блискавками блиснув.

Порфир на сі слова стиснув кулак, поблід на лиці, хотів щось промовити, але мабуть розвага замкнула ёму уста. Він

тільки гнівно глянув на зухвалого парубка и знов пустив кілька клубів густого диму.

„Я вже, ігомосцуню, підіймаюсь за него“, почав знов староста, „та вже не то що до роботи пішло, але як тільки Господь допоможе, то й на більше грошей спроможусь. Най іі нещасте не спаде ні на мою, ні на ёго, ні на ігомосцеву голову. Най вони дармо не побиваються, беспомічно не загибають.“

„Раз кажу не буде нічого с такої бесіди. Має дядька, що не лякається передновку, а попови під ніс хоче кадити. Най той дядько ёго навчить, голову ёму освітить, в потребі допоможе.“

Ні староста, ні молодий не знали вже як промовляти до свого пан-отця. Не трапляли іх слова до пан-отцевого серця, так надіялись хоч мовчки вистояти свою просьбу.

Порфир побачивши, що вони ще стоять и чогось вижидають, знов гукнув: „З Богом, з Богом — нічого не буде.“

Мовчки, с похиленими головами помаленьку мов с колодами у ногах, вийшли вони с кімнати.

Незабаром вийшла Маланя з розжареним лицем, с слёзами в очах.

„Порфире, бійся Бога, що ти робиш“, проговорила Маланя благальним голосом, „чого ти завзявся на них? Чи мало тобі ще тих проклонів, того царіканя, тої слави по усёму селу? Чи маеш ти серце доводити ту дівчину до сорому перед цілим світом...“

„Не твое жіноче діло мішатись в мої парохияльні справи“, сухо відповів Порфир накладаючи тютюну до люльки.

„Я не мішалась ніколи ще в твої діла. Але ти хіба не чуєш, що говорять люде, — а що тепер ще стануть говорити.“

„Най собі говорять, що хочуть, про те міні байдуже. Я ім за ніс не дам водитись.“

„Так чого ж ти хочеш від них?“

„Чого хочу — чого хочу — грошей, як тобі вже конче знати.“

„Порфире, чи не дорожша тобі добра слава від грошей, чи не милійший супокій?“

„Від кого возьму, як не від богача! Най свого дядька кишенею потрусить. Як одному попущу, всі захочуть однакового попусту.“

„Грошей, грошей...“ з жалем промовила Маланя. „Порфире, Порфире, що ти за сею жарницею так попадаєшся...“

„А певне! вже мав я твоім посагом збогатіти!“

Маланя ще більше зарум'янілась, слізи жалю знов покотились по лиці. Стільки підлоти не сподівалась вона навіть по Порфирови. Вона стояла мовчки через хвилину, а груди її як би хвилювались від важкої борби.

„Порфире — промовила знов Маланя — не жадала я від тебе любови, не жадаю и прихильності, але шануй хоч мою и свою славу, встидайся людей та бійся Бога. Хіба ж ти думаєш, що я не знаю, що сподіялось с тою дівчиною... не знаю, хто винуватий!.. Ти повинен до ніг упасти тому парубкови, що не цурається сироти, хоронить її перед осудом світа и... твою славу закриває... Ти думаєш, я не знаю того, не чую сорому...“

Маланя не могла за слізами дальше говорити. Вона оперлась о крісло и закрила лице дрожачою рукою. Порфир спустив очі в землю, поблід на лиці и як винувник зляпаний на учинку сидів мовчки с похиленою головою. По хвилі допіро перемогла Маланя свій жаль, піднесла голову и сумно поглянула на Порфира.

„Як же ж буде, Порфире? чи послухаєш моєї ради?“

„Не слухав я и не буду слухати жіночого розуму.“

„Так тільки тої мамони тобі треба, а про все инше тобі вже байдуже стало! То на ж тобі отсі послідні дарунки мого нещасного слюбу, най будуть вони тобі заплаатою за бідну сироту, — окупом моєї слави споневіраної. В нещасну хвилину міні їх даровано, найже в нещаспу хвилину хоч перед людьми закривають моє бесчестє!“

И на столі задзвонили три блискучі дукати.

„Хоч тепер ще нагадайся, поки час не проминув.“ И не оглядаючись вийшла Маланя до другої кімнати. Ту припала вона перед хрестом, що висів над її ліжком, и гіркими залялась слізами.

Остався Порфир на самоті и довго переберав дукати, наче б переважував з ними свої думки. Він чув тепер, що жінка не тільки ёго не любить, але й не поважає, — не може поважати. Вона знала про ёго вчинки и плакала не за любовю, але за своєю честею. Вона уймалася за людьми, котрих ненавиділа б друга. Покинені дукати — се доказ, як могла вона ёго тепер цінити. И на всі ті докори не міг він ні словом озватись; на її слова міг він відповідати тільки упором, на її діла — мовчанем. Ёму самому соромно стало такого тяжкого докору. И знов побивався Порфир думками, що зробити, кого послухати. В ёго ухах не затихали Маланині слова, а в ёго душі озвався якби тихий докір власної совісті. Хутко сховав він дукати и казав прикликати старосту.

Незабаром прийшли молоді поклонитись и Малані. С слёзами, щирими, ревними слёзами припали вони до ніг Малані, як до рідної матери. Наче б відгадували усю її муку, її тяжке горе и хоч слёзами бажали віддячитись їй за ту доброту.

„Най Господь в сотеро винагородить вам, імосцуню, за вашу ласку, за ваше серце для нас прихильне!“ промовив молодий с слёзами в очах. „Най Мати Божа має вас в такій опіці, як ви до нас ласкаві були,“ и ще раз припав до самої землі. А молода й слів не знайшла за горячними слёзами, щоб висказати свою подяку. Вона не мала смілости піднести своїх очей на Маланю, не чула сили просити для себе о прощенє, о благословенство. Маланя була тепер для неї дорожшою від рідної матери, святійшою від святих.

„Встань, Палашко, та дякуй твому Иванови... шануй и люби ёго... най вас Господь благословить...“

И осталась Маланя знов на самоті у слёзах, в жалю, в роспуці. Нагадала, як благословляли її до слюбу, як щастя-добра жичили, слёзами любови провозжали, як прощали її подруги... и стиснулося їй серце як камінем пригачене.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Гаятовський позіставив два твори против магомедан: оба написані в епоку війни против Турків, підійнятої спільними силами Россії и Польщі. Отся війна дуже займала нашого автора. Перший твір під заголовком: „Лебедь съ періємъ своимъ“ посвячений р. 1683 гетьманови Иванови Самойловичу. По нахилу до символізму, який панував в тодішних літературних творах, Гаятовський розуміє під іменем Лебеда — християнство, а навіть самого Спасителя; противний ёму символ могамеданства — орел. В своїм присвяченю говорить автор, що Лебедь своїм голосом и пером підбуджує християн до борби против музулман. Утвір писаний по польски, позаяк тоді ще дуже широко на Україні в висшій класі уживано польского язика; єсть також сучасний перевід руський, писаний по словянськи церковним язиком и ніде не печатаний. Автор хоче виложити науку, вимисли и способи, як християне можуть поконати в війні бісурман и знищити їх гидке имя з лица землі.

Автор хоче порішити питанє: від чого держаться магомедане так довго на світі? Яко чоловік благочестивий, що навик у всіх подіях здаватися на волю божу, він перше всього стає на точку морально-богословську: „Господь благий; ще не сповнилася міра безправа музульманського; Бог вижидає звороту з иншої сторони; Бог, котрий єсть проводирем морального удосконалення християн, уважає потрібним для нас самих держати над нами сю пугу; Бог хоче витрібувати витревалість християн у вірі: чи будуть вони ёму служити, як будуть в неволі, и чи так послужать, коли стануть вольними? Як колись держав він Асирийців замість булави над Израїлем, так тепер держить єресь магомеданську наче булаву над християнами, щоби християне, дізнаючи лютої від невірних, прибігали в страху до свого Творця с покаянем, бо проживаючи у холодочку, просторі и „властопитаніи“, люди забувають Бога. Та крім сих причин Галятовський замічає ще, що християнські володарі не тільки не можуть згодитись між собою и стати одностайно против ворогів Христових, але ще „ханів, атаманів, царів бісурманських, мурз їх и инших живих и здорових запомагають“.

Галятовський споминає из старого завіту божу заповідь про вигубленє хананейських народів и порівнує з непослушними жидами християнських володарів, що ласкаво обходяться з музульманами: „тому — кінчить він — Бог на самовластців и володарів вельми гнівний.“ Тут повторяється також наука про криваву пестерпимість, котра такими різкими чертами виложена „в Месії“ против Жидів. Московському государству повинно було дістатися при тім, хоч Галятовський об нім не згадує: в московськім государстві було більше магомедан, як у якій иншій християнській землі, и їх не прослідували, не вбивали.

„Орел“ в спорі з „Лебедем“ доказує ёму, що магомеданство не тільки держиться на світі, але ще шириться и багато народів ёго приняло. Які ж сєго причини? питається автор. „Лебедь“ дає пояснене, що магомедане мечем ширять свою віру, а „смерть оть меча люта страшна челоувѣкомъ, приневоляєть ихъ къ принятію алкорана.“ Багато й се помагає музульманству, що Магомед позволяє тілесні роскоші и обіцає їх своїм прихильникам в царстві небеснім: „понеже къ грѣху тѣлесному всѣ челоувѣцы оть прирожденія склонны зѣло.“ В магомеданстві, замічає Лебедь, всё зрозуміле, всё близьке чутливому чоловікови: закон же Христовий „непостижимыя разуму вещи сказуєть.“ Число магомедан, після слів тогож „Лебеда“, більшає тому, що їх царі мають звичай, замість данин, збрати дітний християнських и віддавати їх

„Учитися прилести магометовой“; сі останні ціле жите своє опісля її прихильні; наконець люди, що допустилися якого переступу у християнських державах, утікають до бисурманів и находять у них привіт и захист, як приймуть їх віру. Та хоча й багато могамедан, який же с того хосен? відай и в пеклі більше буде душ як в царстві небеснім, а всі могамедане підуть в пропасть огнену. Бог дає невірним щастє дочасне; за то їх ожидають по смерті вічні муки, а християнам хоч тут и відоймається дочасне добро, за то дається по смерті вічна щасливість.

Та й на землі не довго вже панувати музульманству. Ще мученик Методий вирік над ними пророцтво: „и возстанеть християнское колъно и будетъ ратоберствовать съ мусульманы, и мечемъ своимъ погубить ихъ и въ неволю загонить, и погибнуть чада ихъ, и пойдуть сынове измапловы подъ мечъ въ плѣненіе и невольное утѣсненіе; отдасть убо имъ Господь злобу ихъ, якоже они християномъ сотвориша.“ Бароній и кармелит Тома Брукселенський достачають нашому авторови ще пророцтва про упадок могамеданства; наконець, от що він сам устами свого „Лебеда“ звіщає на вітіху християнам свого віка, що вели боротьбу з исламом:

„Есть у муринів пророцтво до сих пор збережене, що північний самовластець мечем своїм завоює и підчинить своїй державі святий город Єрусалим и ціле турецьке царство. Сей північний самовластець есть цар и великий князь московський. Він то вигубить бисурманську погану єресь и до кінця викоринить. Ти сам, проклятий Могамеде, патхнений Богом або чортом, ти сам прокоував, що твоя погана и гидка наука буде тривати тисячу літ; та от вже тисячу літ минуло, навіть „съ навершеніємъ“; в короткім часі щезне твій богопротивний закон и погана єресь!“

„Лебедь“ обясняє слова Апокаліпси (гл. 20): „ожнша и царствоваша со Христомъ тысящу лѣтъ.“ Тут — говорить він — розуміються мученики, убиті могамеданами: їх душі с Христом царствують.

Дальше Галятовський розказує историю могамеданства, описує звичаї могамедан.*)

Могамедан обвиняє він о чародійство, так як Жидів у „Месні Правдивім“: оден могамеданський воевода нарисував на землі ко-

*) Він користувався жерелами византийців: Теофана, Кедрина, Евтимія Зигабена, Евлогія мученика, також Баронія, найважчийшого для його жерела при опісї звичаїв музульманських, хроникою Гвагнїна и подорожю на схід Христофора Радивїла Сирїтки.

лесо, чародійними заклинаннями накликав до сього колеса змінів и намазав зміним ідом оруже, котре дійствовало згубно; — Татаре виймали серця с тіл християнських, мочили їх в іди, ставили на рожах в ріках и озерах, заражали воду, а ті, що пили її, троїлися... Галятовський був готовий, як здається, винити о чародійство всіх, що не вірили в Христа: то само, як бачилисмо, вчинив він з Жидами. Та з музульманами обходиться він більше безпристрастно: Жидам не признавав ні одної світлої черти. Росправляючи про могомедаи, покликується він напротив на свідоцтво якогось Вартоломея Юревпча, що був чотирнацять літ в турецькому полоні, и відзивається про своїх релігійних ворогів от якими словами:

„Вони люблять правду; кривди, обману в них зовсім нема, ні в дома ні в поході; Турки покривають свою нечесть сповне-нем правди; не найдеш у них ні юриста, ні прокуратора; сього-дня відавай то, що обіцяв вчера. У великій шанобі у них ти, свята царице — правдо, всім чинам рівна добродійко! Справді с поміж усіх народів Турки визначалися правдою; и малих до того приучають и виховують так, щоби вони були правдиві...“

Та с таких гарних моральних прикмет мало хісна невірним; після думки Галятовського, вони, яко нехристи, все таки усі пі-дуть до пекла; з ними треба воювати, щоб визволити с під їх пануваня наших братів християн, котрим гірше, як жидам в Єгипті и у вавилонським полоні, або Римлянам при Готах; ім так зле, що їх жизнь можна хіба порівнати с положенєм умираючого, котрий мучиться перед смертю и довгий час не може сконати. Не в силі заплатити наложеної на них тяжкої даньни — бідні хри-стияне, з закованими руками и ногами ходять од двора до двора и просять, ради „проклятого Могомеда“, милостині на заплачене за них податків; їх бють по підонвах великими палками, беруть у них дітний и продають в неволю. З особливою участю розво-диться автор „Лебедя“ о муках полоненників: з усіх, що попа-лися в полон, найтяжше — замічає він — духовним и ученим, що не привикли до тілесної роботи.

Наконець в „Лебеді“ наводить якісь незрозумілі слова, котрі в перекладі означають пророцтво, що зберегли самі музульмане про упадок їх царства. „Явиться якийсь турецький цар, возьме царство, прийме в свою державу гарне яблуко и буде панувати и будуть музульмане ставити собі доми, садити виноград, буду-вати твердині, плодити дітний, та в дванацять літ потім, як цар прийме в свою державу гарне яблуко, християнський меч поразить

Турка и знищить имя ёго. Дайже Боже, щоби за пануваня великого и неподужаного царя Хведора Алексевича всі християнські народи обернули своє оруже против музульман, губителів нашої віри; сёго и безталанні брати наші християне пильно вижидають и поможуть нам на спільного нашого лютого ворога! Азия при смерті, Африка конає, золоте яблуко від моря Балтийського до озера Меотийського, пробуркавшись из сну, чимало дає помочи; Греция с Тракиєю ожидають спасеня від християнського оружа; за гріхи свої вони, як Израель, попали в неволю; та пізнали вони свої безправа и приносять вини свої перед Богом: Бог пішле ім избавителя и верне ім скоро давню волю.“

Другий, напечатаний по польски, утвір Галятовського против музульман (*Alkoran machometów, nauka heretycką y żydowską y rogańską paręfionę, 1687*) уложений в формі диспути між алкораном и когелеєм (борцем) и розділений на дванадцять частий. Тут викладає исторію Могамеда, говорить про ёго закон, про могометів меч, про чуда лжепророка и н. Когелеє відперав алкоран и бе ёго на всіх точках, хоча робить досить похибок, с котрих бачимо, що Галятовський читав без критики то, з відки черпав свої вісті. Найбільш интересне для нас то, що тут як и в Лебеді Галятовський говорить про истноване пророцтва об сім, що колись північний монарх завоює турецьке царство; потім наступить упадок музульманства и наверненє музульман до Христа! Сей славний, віщуваний здавна подвиг — має сповнити московський государ. Галятовський споминає, як Тамерлян утікав с своїми полками, наляканий Божою Матірю, як Димитрий (котрого він називає Семешка?) розбив Татар, як Москалі завоювали Казань и Астрахань... Випадає доповнити то, що діялося перше. Галятовський бажає, щоб цар завоював Турцію, визволив Гріб Господній, чотирёх патриархів вселенських и закріпощені християнські народи с під музульманської власті. Галятовський таким робом в літературі підмагав розвите мислі об сім, що на Роснії спочиває вибір судьби, що її назначене — визволити східних християн и підчинити пануваню християнської віри музульманський схід; одним словом, чого не докінчили свого часу хрестові походи, то суджено докінчити Роснії! Гадка ся перейшла в народне віруванє и в турецьких християн и в російській народі. Її повідали московським государям західні папи, котрі укривали за тими надіями замір підчинити собі московську церкву; але ся гадка розвивалася в народі и в літературі своєю незалежною дорогою.

(Далше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich.“ Vom französischen Institute gekrönte Preisschrift. Zweite Ausgabe. Wien, 1876. Wilhelm Braumüller, k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler (вел. 8° стор. 550).

Оцінка д-ра Омеляна Огоновського.

(Конець.)

Вистаченем сього знаменитого діла положиє проф. Миклошич що-найбільшу заслугу в розвою філології славянської, по-за-як як опрацьованню всяких граматик славянських придбав підставу наукову. Звістно бо, що до недавня в тих писаннях не примічено ні методи порівнюючої, ні розумної системи; — первий Миклошич показав наглядно, що без точного знаня язика старословенського годі написати граматикки котрого-небудь из живучих язиків славянських. Про-те всі філологічні єго твори становитимуть епоку в історії розвою славянських язиків, и вважатись будуть ділами найціннішими між славянськими писаннями філологічними.

Висказавши розложене поодиноких глав сього твору позволяю собі додати до декотрих заміток високоповажного автора дрібні доповненя, котрі дотичаться именно одитних партиї словотвору малоруського.

На сторони 50 находимо замітку, що в мові ст.слов. побіч форм прономінальних, основуючихся на пнях розширених, находяться також форми від пнів нерозширених, и пр. *sing. gen. fem. моль, тволя, своля* замість *моюля, твоюля, своюля*. Такі форми зустрічаються також в староруськім и в живучім малоруськім язичі; порівн. *своля мнѣхъ хоти* (Слово о полку Іг. V, 21); *коло мої хати* (Метлинський, „Народн. южнорус. ібени“, стор. 11). Відтак и *sing. dat. fem. и* (= *ji*) зам. *іей* має аналогію в мові малоруській; и пр. *і* (= *ji*), рідко *ії* (= *jjii*); порівн. гор. луж. *ji* (dat. loc.); поль. (в наріч.) *i*, и пр. *do ni*.

Стор. 137. Форму новословенську *ribom* (sg. instr. f.) виводить автор из *ribov* заміною звука *v* в *m*. Правда, що така заміна в мовах славянських нераз відбувається; порівн. н.слов. и серб. *domom* (зам. *domov*, dat. sg. = *домови*), вел.рус. (наріч.) *собратии* зам. *собравии*, білорус. *посолѣмши* зам. *посолѣвши* и п., однако такі зміни звукові суть спорадичні и відносно даної форми появляються звычайно тільки в однім язичі. В наведеним же шестім падежі *sing. fem.* замічаємо майже у всіх мовах славянських обміну согласної *m* из согласною *v*; порівн.

ст. серб. *впрѡмъ, милостѡмъ, моѡмъ* = ст. слов. *вѣрѡж (вѣкрѡж), мило-стѡнѡж, моѡнѡж*; в живучім серб. язичі: *ribom, voljom, ljubvom*, — в паріч. *vodum, ženim* (Mikl. Wortb. p. 211—213); малорус. *рибом, ружом, силом*; вел. рус. *силомъ*; чes. *rybim, rukim, stodolim, radoscim*. Замітити належить, що такі форми находяться именно в наріччях, — звісно-ж, що в наріччях переходились иногді форми найдревніші. Та згідність язиків славянських в окінченю VI. падежа sg. f. наводить мене на гадку, що форми, як словін. *ribom*, відносяться до ст. словенського *рѣбѡж (= рѣбѡнѡж)*... По моему мнію були-б вони отже останками колишніх форм з носовим звуком; — відтак народи славянські, що втратили звуки носові, вимавляли *ribom, voljom* замість *рѣба, волѣа* — одвітно найдавнішим формам тогож падежа (*рѣбѡж, волѡж*), поставленим через автора в дотичних парадигмах мови ст. словенської. В сій гадці вскріпляють мене також деякі форми чеські часу теперішнього (3. pl.) як *berim, pĭjum* (Mikl. Wortb. p. 372) замість новіших *berou, pĭji*, котрі очевидно старословенським формам *берѡж(ть), пнѡж(ть)* відповідають. Що же дотичиться до форм VI. падежа sg. f. окінчених звуком *в*, як: словін. и серб. *ribov*, малорус. *рибов, тов, добров*, то можна-б їх утворити из *рибоју, тоју, доброју* вслідство викинення іоти; отже: *рибо-у, то-у, добро-у*, почім після заміни самогласної *у* в согласну *в* утворили-б ся форми *рибов, тов, добров*. Такого мнію є именно Потебня.*) Вирочім в Галичній виговорюють тее *у* як звук посередній поміж *у* а *в*.

Стор. 160. Справедливо замічає автор, що форма *znaste* в мові н. словенській відноситься до форми сербської *znadete*. Согласна *s* утворилась отже диссиміляцією звука *d* перед *t*. Незавадить тут тее додатк, що форма (*ni*)*znaste* в значеню futuri находиться також в мові малоруській (в говорі галицькім).

Стор. 162. Поміж прислівниками н. словенськими, що творяться из part. praes. act. и мають значене gerundii, наводиться також *stoječki*; порівнати можна м. руське *стоячки stehend*; чes. *stojеcky*.

Стор. 167. В мові н. словенській пень глагольний *dě* має в praes.: *děnet* (знач. *ponam*) и *dějem* (*facio*). Також в мові м. руській уживаєся *dĭnu ponam* и *dĭno facio*.

Стор. 220. Сербське *zinoč* відносить автор до ст. слов. *си ношти* (dat. loc.). Чи не належало-б віднести тую сербську форму до ст. слов. форми *си ноштѡж* (асс. = *снѡж ноштѡж*)? — порівн. ст. рус. *си ночь* (Слово о полку Иг. IX, 3).

*) Два дослідження о звукахъ русскаго языка. II. О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій; стр. 118.

Стор. 250. Форми м.руські з *молоду*, з *носу* рад-би автор почитати числом двійним в падежі II. Сея гадка є, правда, віроятною, однако зі згляду на теє, що в мові м.руській имена кляси первої (де *ѣ* = первістн. *а*) дуже часто до кляси пнів на *ѣ* = первістн. *и* переходять и з-за того в *sing. gen.* окінчене *у* приймають, можна такі форми вважати таки числом єдиничним в падежі II. — Відтак до самогласних *о*, *е*, котрі за-для евфонії поміж согласні вставляються, мож еще дочплити самогласну *і*; порівн. *братівст* = *братіств* (Куліш, Хмельн., стор. 47). Що же дотичиться до тих форм, в котрих не вставляєся самогласна, то сущник *молитва* можна с-поміж них виключити, по-заяк в II. пад. ч. мн. по-при *молитв* кажеся и *молитов*.

Стор. 251. Побіч прономінальних м.руських форм *сјого*, *сјому*, *сјом* поставляються в сім виданю також форми *сого*, *сому*, *сом*, котрі ачеїже у нас не уживаються. — На тійже стороні замічає автор, що в малоруських формах *тім*, *жолтім*, *чистім* (*sing. loc.*) *і* замість *о* стоїть, и що за-для того попередня согласна не м'ягчитья. Але-ж сей виговір набуваєя тільки в говорі українськїм, в галицькїм бо говорі зм'ягчаєся зубова согласна *д*, *т* и тогді, коли по нїї слїдує таке *і*, що відповідає етимологичному *о*; отже *тїім*, *жовтїім*; порівн. *молодїім*.

Стор. 253. Замітка, що *клин* має в *plur. nom.* *клиня*, а *кол* — *кїля*, є що-до значеня сих форм правдивою, о скілько *nomina collectiva* мають значене *pluralis*. Форми *клиня*, *кїля* стоять замість *клинє*, *кїлє*, се *є*, вони утворені наростком *нїє*, котрий в мові м.руській посредством *їє*, є часто в *я* заміняєся, при чім согласні, стоячі перед *є*, *я*, звичайно удвоюються. Се-ж удвоєнє творитья сим способом, що іота (из *и* в наростку *нїє*) попередній согласній унодобляєя; отже *весїлля* (виговорюєся *весїльля*, из *весїлїє*), *гуляннє* (вигов. *гуляньнє*), *волосса*, *безладде*, *пруття*, *Запорожже*, *обличча*, *подвірря*.*) А по-заяк таке удвоєнє согласних становить оден из характеристичних признаков мови малоруської, то в граматиці малоруській не належить омннати сеї звукової прояви.

Стор. 259. До неорганічних форм сущників V, 1 кляси можна в мові м.малоруській еще додати *sing. instr.* *имям* (= *именем*); отже: 1. пад. *имя*, 2. *имя*, 3. *имю*, 4. *имя*, 6. *имям*, 7. *имю*; порівн. вел.рус. *выемъ* від *выя*.

Стор. 262. Замість *ся* може енклитично стояти також *сь*. Се-ж дієся після самогласних, н. пр. *боюсь*, *хвалясь*, *несєсь* (в Галиччині; на Україні *несєтья* = *несєця*), відтак після іоти: *бїйсь*, и також після

*) Житецкїй, Очеркь звукової исторїи малоруськаго нарѣчія. Кїєвъ, 1876, стр. 216.

согласної *в* в II. причастнику *praet. act.*, котрий служить до вираження індикатива *praeteriti* (де отже нарештє *л* переходить у звук посередній поміж *у* а *в*); н. пр. *попавси, хваливсь*; — рідко-ж стоїть *сь* після *р*; порівн. *помірсь* (Рудченко, Народн. южнорус. сказки, II, 168).

Стор. 264. Між замітками про заименник *сей* в мові малоруській можна снімнути про форму *цей* (= *от + сей* = [*о*]цей), котрої именно на Україні уживають. Зауважливою-ж є дикляція заименника *сей* (цей) в числі єдиничнім особливо в роді женськїм; порівн. ген. *цього; сиеї, цієї, цієї*; instr. *сим, цим, цим; сиею...*

Стор. 265. Форма *gen. яго*, уживана в мові білоруській, зустрічаєса в гірськїм ріжнорічнїм говора галицько-руського у зложенїм слові *яго-мость* (поль. *jęgomość*).

Стор. 267. Тутки мож се додати, що в мові малоруській багато приложників, що давнїше склонялись ведля образця *добрий*, тепер після образця *синий* відмінюються. В тих приложниках змягчаєса отже нарештєна согласна пня номінального; н. пр. *народний* (вигов. *народній*), *останній*, *вічний*. Відтак замість *сунуї* (ном. *gen.*) и *сунуї* (ном. *plur.*) лучше поставити в образці склоненя — *сунї*, *сунїї*.

Стор. 269. В розправі про окінченя личнї читаємо, що *ть* 3. особи ч. єд. лише в декотрих сторонах, именно в східній часті Русі задержалось (н. пр. *сидить, видить*), та що впрочім *т* стоїть (*сидит, видит*). Звістно-ж, що на Україні окінчене 3. ос. ч. єд. *ть* не тільки після самогласної *и* стоїть (н. пр. *хвалить*), але що воно появляєса часто також після самогласної *е*, коли слїдує зворотній заименник *ся* (н. пр. *пишеться*). В сїм же послїднім злучаю *те* часто стягаєса в *ц*, почім перед *ц* вставляєса *т*; отже *хвалитця—хвалитьця—хвалиця—хвалиця*. Відтак и в 3. ос. ч. мн. *хваляться—хваляця—хваляця—хваляця—хваляця*. Окінчене 3. ос. ч. єд. опускаєса иногді над Прутом в Галичині після самогласної *и* (*види, ходи*), але-ж воно опускаєса и в східнім українськїм говорі, тільки там змінєса *и* в *е*: *любе, ходе* (= *любить, ходит*). — Що же дотичиться до окінченя 1. особи ч. мн. *-мъ*, то зауважимо, що в мові малоруській частїше уживаєса *-мо*, та тільки в таких словах, що більше ніж чотири склади мають, стоїть частїше *-м*, ніж *-мо*; н. пр. *повидобуваєм*. Зауважити-ж еще належить, що на окінченю *-мо* (з виїмкою глаголів VI. класи) нераз спочиває наголос; н. пр. *несемъ, горимъ, хвалимъ, зовемъ, дамъ*; але: *купѣмо*. — Автор каже відтак за проводом Вагилевича (Грам. яз. м.рус. стор. XVI), що в 3. ос. ч. мн. окінчене *т* в Галичині часто відкидуєса. Воно-ж відкидуєса дійсно иногді, але тільки в гірськїм говорі. Ще зауважимо тут, що в 2. pl. імперат. нарештєна *е* вправді відкидуєса (н. пр. *хвалїт*), що однако частїше ослабляєса *е* в *ь*, и відтак одержуєса окінчене *-тъ*;

н. пр. *хвалить*; порівн. Слово о п. Иг.: **понижить, вознжить** (XI, 13. 14).

Стор. 280. При коньюгації глаголів кляси IV (пень *хвали*) мож замітити, що не тільки у Гуцулів набувався неперехідне змячене зубових согласних *д, т* (н. пр. *ходю, коротю* зам. *хожу, корочу*). Звісно бо, що в східних ріжнорічнях говору українського не тільки *д, т*, але й сичущі *з, с* набувають теж неперехідне змячене; н. пр. *водю, круто, молотю; возю, носю*. — Відтак з білоруською формою *прогоняши* (= **прогоняєши**; кляса V, 1), в котрій звук *је* замінився в *ји*, можна порівняти форми малоруські: *здужаји* (= **здужаєш**; Рудч. Сказки, II, 130); *зрубајим* (Рудч. II, 148).

Стор. 284. Форма *jesul'* (З. рл. праес. від пня **јес**) є безперечно друкарською похибкою; в мові бо малоруській така форма не иснує.

Стор. 284—285. В другім причастнику часу минувшого форми діяльної, котрий в мові малоруській служить до вираження индикатива и коньюнктивна praeteriti, кладе проф. Миклошич правильно окінчене *л*, — не *в* (або *у*), отже: *я хвалил, писал, бил бим писал* и т. д. Про-те находимо в ёго граматиці *л* замість того *в* (або *у*) в тім злучаю, коли староруські звуки **ѡл, ѡл** (= ст.слов. **лъ**) між двома согласними стоять, ба навіть тогді, коли вони в двох силлябах перед вставною ефоничною самогласною зустрічаються; читаємо отже: *волк, молчати, долгий, чолен* (= ст.рус. **вѡлкѡ, мѡлчати, дѡлгѡй, чѡленѡ**) замість *воєк, мовчати, довгий, човен*. Наблюданя сёго признаку мови малоруської ожидали ми в сім новім виданю порівнюючого словотвору вже из-за того, що в наведених злучаях всюди чутно в мові м.руській лиш звук *в* а не *л* (властиво-ж чутно звук посередній поміж *у* а *в*). А вже-ж в сербськім словотворі многоповажний автор придержуєся загального виговору, — отже в II. причастнику praet. аст. заміняє *л* в *о* (н. пр. *bio* = м.рус. *бив, chvalio* = *хвалив*), а в тих словах, в котрих первісно звуки **ѡл, ѡл** поміж двома согласними находились, стягає він звуки *ов* ведля виговору сербського в самогласну *у*; н. пр. *вук* (= м.рус. *воєк*), *жути* (= *жєвтий*).

Стор. 285. Справедливо заявляє автор своє сумніване відносно таких виразів, як м.рус. *було* (*бувало*) *пишу, бувало писав ем* — котрими по мнію Осадци в мові м.руській означаєся plusquamperfectum. Слово бо *було* (*бувало*) має в тім злучаю значене прислівника *колись* (*olim*), и тільки відносить дію в минувшість, не виражаючи часу давно-минувшого.

Стор. 361. Пронимнальна форма *тїа* замість *тїе* (genit.) находиться не тільки в нарічю словацькім, — уживаєся вона и в говорі галицькім; тільки се *мя* не стоить замість *мене*, се-б-то зам. вел.русь-

кого *меня*, але зам. *мія* (acc. sg.), а *и* є лише вставкою; порівн. *мясо*, *имя*, *память*, *мяти*.

Стор. 405. Польській формі *w doma* (в нарічню, замість *doma* = *zu Hause*), відповідає також галицько-руське *в дома*. Тота-ж форма є досить важна є поглядом на теє, що *дома* ачеийже не є genitivus, а радше формою запронащеного ablativ-a (Порівн. Mikl. V. Syntax, p. 511. 512).

Стор. 473. Горішнєлужицька форма *młoko* (= ст.слов. *млѣко*) є важна из-за того, що вона становить перехід до руської повнозвучної форми *молоко*; отже *млѣко* — [млако] — *młoko* (порівн. поль. *młoko-s*) — *молоко*.

Стор. 493. До горішнєлужицьких форм imperat. 2. sg. pl. *voz, voztaј* (зам. *vozmi, vozmitaj*) можна віднести аналогічні галицько-руські форми *возь, возьте* (зам. *возьми, возьміть*).

Се висказав я декотрі свої замітки, які я при студіюваню многоцінного твору професора Миклоєвича був собі поспішував. Сими-ж замітками не намірив єм направити деяких пунктів граматики високоповажного нашого учителя, а тільки бажав заявити свою гадку в таких именно питаннях, котрі від учених мужів не однаково бувають порішені. Відтак позволяю собі піднести незвичайну вартість сєго виданя словотвору також из-за того, що в нїм нарічню білоруському визначено місце найдвітнійше, по-за-як підчинено єго язикови малоруському.

По вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова Вѣна 1876.

Склад у Carl-a Helf-a. 7 Kärtner-Ring 6. Ц. 75 кр. а. в.

(Конець.)

Познакомивши в попереднім наших читачів з змістом брошури, винні ми поділитись гадками, які нам при читаню її на ум насувались. Знаний доволі у нас автор з артикулів о письменності українсько-руській роз'яснив є сим разом деякі сторони того для нас животного питання достаточю ярким світлом и в спосіб, на який у нас справді мало кому лучалось забирати голос. Не перецінімо зовсім єго праці, коли скажемо, що Др-в дійетно покликаний „живих будити“ — будити до праці для добра народнєго. Брошура єго, хоть не визначуєсь обємом, богатша в гриєть, чим теми задруковані на пр. нашою галицько-руською Матицею. Не вичернуєтьєся, правда, тут питанє о малоруській літературі до дна, не єсть то полемика, як неуричком межі „вечерничниками“ а „словістами“, не єсть се и не може бути рішенєм питання, об котрім автор не сказав посліднєго слова, так як над річю стали доперва недавно дискутувати є повагою, як сєго важність

предмета вимагає. Деякі погляди, приміром на літературу українську в Росії, на письменність галицьку, на конечність літератури народної, деякі дані о „словістиці“ руснів угорських не суть то зовсім нові річ; хто познакомлений є ходом нашого літературного розвою, пригадає собі, що не одну думку, котру Др-в відновляє, підносили вже „Вечерниці“, „Мета“, „Правда“ и другі п'єсьма. Але коли порівняємо статі тіби літературні в наших *Зорях Галицьких*, *Ладях*, *Семейних Библиотеках*, а хотьби „учені праці“ галицько-руського поета „въ отставкѣ“, то відкриваєсь перед нами широкий світ думок-ідей, мимохіть приходять на гадку — „не тільки світа, що в вікні“, як се нашим „близоруким“ проводирям з їх „точок“ патріотичного погляду представляється, а правду кажучи не зовсім так давно и многим з нас представлялось. Приглянувшись однакж з автором з близька тому безвідрадному положеню питання літератури української в Росії, справді робиться тісно серцю, що брутальство абсолютної власті, неначе меч Дамокля, обезсиляє найчистіші и найгуманніші змагання народа. Справедливо говорить Др-в, що суспільність понесе через такий односторонній погляд на розвій українського самопізнання велику шкоду; але ж само сконстатоване тої правди, пізнане зла и конечних його наслідків ані не відверне ще від нас тої шкоди, ані зможе його уменшити. То ж простить нам автор, коли скажемо одкрито, що в брошурі його не добачаємо ліку на той патологічний об'яв, яким єсть встекле переслідване українського слова, не знаходимо непохибного совіту, як люту силу вражу, що грозить новим рабством, коли не екстернацією з землі питомої, укоротити — як діло просвіти, розбудження народної самовіжи дальше вести. Кажемо се тому, бо очевидно замітив автор вплинути на опинию загалу в Росії, поучаючи о дійсній стані річей тих, що досі и свідомо и несвідомо несенітниці на темат української літератури пускали в світ и опинию прилюдно обманювали. Трудно повірити, щоби виводи, як о культурнім значеню української літератури для суспільності в Росії, для Слов'янщини, припали до розуму наших недругів, спростували їх зисі погляди. Поки вони нарозумяться, поки сонце зійде — роса очі внієть. Пригадуються ту нам слова Кошицького:

Проща праця, друже мій!

На камінь кидаєш насіння;

Даремно труд загубиш свій,

Не буде пользи й поколінням.

Покинь же мертвих брата мій,

Буди живих! . . .

Таке пересвідчене винесли ми, застановившись над безглуздом давленем народного життя України, и що до московської печаті, котра мовчить, и що до московських учених, котрі — тоже мовчать, що до общества тамошнього, котре и з власного карку не змагає ярма скинути, а вже о середнім „руським культурнім чоловіці“ и о російським правительстві и говорити ніщо. Людей же, як Пинин, Гильфердинг, темер, здається, в Росії менше, як в роках 60-х. а и ті, що єсть, суть то „вопіючі во пустині“. За те розпачуєсь там безперечно теория бюрократично-воєнного „обрусьнія“ всіх племен, и теория ся тим певніше буде

триюмфовати, колиби „ребята“ побідили бісурманів. Коли так розвинутою тактикою годі доборотись до мети, годі вилічити замотилені мозги, потреба нам оглянутись за другими середками, шукати інде опірної точки, щоби той тягар, придавлюючий наше жите народне, відвалити. Річ несумнінна, що числити тут не можемо на добре серце „общества“ російського, на либерализм, коли би там який, хоть не скоро, проколотись мав. Хоть би уважати великоросів яко братів — то и в такім злучаю доведеться досвідчити, що брат собі рад... а нині тоті брати потеряли навіть „туманное благодущіе старыхъ славянофиловъ“. Не принесе дальше ніякого хісна, шукати опори в словянськім брацтві, деклямувати про „общу идею славянську“; братя Словяне мають на стілько и своїх клопотів, що ім ніколи за нами вставлятись, а коли би яким чудом и забажали нашу прію з московським „все поглотяющим“ диктаторським централізмом розсудити, то и в такім разі Росії ім через коліно не перегнути. Нема отже инчої ради, як черпати до борби з завзятим неприятелем правди и волі сили с самих себе, будити самопізнане народне тим енергичнійше, працювати невгомно над просвіченем темних мас, хотьби приходилось в додатку головою наложити. При сильній волі и горячій любові до народа, працю таку не спинить ніяка, хоч би сила адська, такому працівникови не страшно буде и пожертвуватись, скоро сёго потреба буде вимагати.

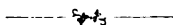
До праці такої може єдино загріти сильне, глибоке почуте самоствійності народнєї. Кладемо натиск на слово самоствійність, бо тільки почуте и зрозуміне нашої самоствійності єсть порукою нашого розвою морального и материяльного. С того почутя впливає почуте нашого народнєго достоїнства, и воно тільки може бути мотором до всёго, що народови честь приносить. З жалём отже констатуємо, що почуте самоствійності народнєї української слабо дуже провіває в брошурі Др-ва.*) Помінаємо тут звороти, як: „Въ какой чинъ пожалована будетъ малорусская литература, въ штабъ, или оберофицерскій, это дѣло неважное“... Щпрому українцєви не буде се неважним, чи литература українська мала-б розвинутись як и другі на пр. западнє-європейські, чи обмежитись на літературі так званій популярній (хоча ми би дуже радо такої ріжниці не робили); допускаємо, що повнеше сказано так, від напасті. Але гадка автора, що „зв'язъ межи порядочними хахлами и кацапами держитсья іменами и трудами Пушкина, Лермонтова, Герцена, Білинського, Достолобова и т. п. з одной стороны и Гоголя, Костомарова з другої, без котрих трудно собі представити людське виховане теперішніх и кацапів и хахлів“ — чи не породить нової пунтативі поинитий, чи не захитає у слабодухів віру в можливість самоствійної літератури української? Коли зв'язъ межи одними и другими довершена, так по що тратити труд и час на витворюване літератури відрубної, лучше ужити сили ті до скорійшого зъамальгамизованя, „объединенія всѣхъ русскихъ“. До такої конклюзії приишли и наші словісти, котрим заблаглось Русі од Тисє до Амура. Такої тенденції ми не підсуваємо авторови;

*) Почуте те спосібна дуже розбуджувати статя Костомарова „Двѣ русскія народности“. Г-дилось би її для ширших кругів спопуляризувати.

є слів повнєших пізнаємо в нїм тїлько адепта росїйської школи, котрому Малоросїя представляється органично звязана з Великоросїєю. Чи Малоросїя звязана з Великоросїєю органично чи тїлько, коли-б так сказати, механічно, се ще питанє, котре исторїософи в Росїї в дуї антиофіціальнїм рїшатї не посміють. Така сама органична звязь заходить на пр. межї княжеством Познаньским а царством нїмецьким; така сама звязь держитьсє межї Словаками и Мадярами, а подібних примїрів не трудно бїльше навести. С такої мильної супозиції впливає вже природно доктрина, будьтоби литература росїйська була для „воспитанїя челоуїческаго“ и кацапів и хохлїв *conditio sine qua non*, а вговорюване те без доказу; именно що до хохлїв, приходиться нам трудно на віру приймати. Розмежеє кордонами не переначить ще так истоти народнїє, щоби при захованю всїх признак народнїх були конечними пнїчє усьєя образованя (воспитанїя). Таж оди и тї самї русини образуютьсє ще на нїмецькій, польській и мадарській литературї. Не дивно нам ані трохи, що Др-в радби нас підчинити під супремацию интелектуальну литератури „общерусскої“, що признає для литератури украинської тїлько таку роль, яку виновняють литератури в нарїчах *plattdeutsch*, провансальским и т. и. Так як роль послїднїх дуже почесна, так, правду кажучи, не добачаємо для нас великої честї в тїм, щоби підчинитьсє (ще недобровільно) „під розум“ наших сусїд з опівночч. Що Др-ва, як и богато других, се не зражає, ми пїймаємо вповнї. Запевне він їй много завдячує, бо-ж на тїї литературї образувася. Але на 18 млїонїв народа украинського, чи богато може те ж саме завдячувати? Що же до рекомендації „западнєго духа“ пз Петербурга або Київа, то проти сєму не можна на серно ніщо сказати. Здаєтьсє наука не потребувала би висилатьсє, щоби віру в того духа поколебати. Общество, котре двигало до XIX. столїтя на своїм карку ярмо крїпостного „закона“, де не спромоглись на зреализованє красших идей, як „паншаризм“, „панправославизм“, там не скоро заакклиматизуєсє дух западнїї; а коли-б мав звїдтам до нас завитати, то станєсє се хїба тоді — хоть и се „странно“ — як не буде мав в Петербурзі що робити. Впрочїм хто ж веде рей в тамошнїм обществї? — салдат, купець, чиновник. Отжє пригадуємо собі росїйську пословицю, котра репрезентантів общества тамошнєго досадно характеризує. На стїлько славити Бога тямимо, щоби пословицю не ростягати на загал чиновництвє, салдацтва и купецтва. Одначе, не мусить воно бути без підстави, коли пригноблений крїстьянин сформулував собі своїм хлопським розумом: що „салдаты — воры, купецы — плуты (додають звичайно *большой*), а чиновники — мошенники.“ Незгїрше характеризує чиновника Некрасов:

Будешь ты чиновникъ съ виду
И падлецъ душой
.
Купишь домъ многоэтажный,
Схватишь крупный чингъ
И вдругъ станешь баринъ важный,
Русскїй дворянинъ

Закінчуючи нашу річ жичимо однаков, щобн статя Др-а розійшлась в як найширші кружки руські. Збудить вона не одного до поважного застановленя над тим питанем, куди би нам в нашій літературі прямувати, и приверне чей не одного працєвника до табору народовців. Г....ь.

Перегляд діяльності руських товариств.

Допись с Тернополя. (Загальні збори филії тов. Просвіта в Тернополі). Місто наше з весною якось пробуркалось и дає в сім місяци обяви живіщого жптя народиє-руського, про котрі моєю повинністю днешникарьскою Вам подати звітку. Дня 10-го лат. мая відбулись тут збори филії „Просвіти“, а незабаром має завязатися филія товариства Качковського.

Филія „Просвіти“ в Тернополи ще институция молоденька, бо ледви півроку минуло, як по довгих закрутаннях призволило правліне на її завязанє. Та мимо того признати треба, що филія та подає гарні вигляди на будущину, коли мимо веляких перепон так буїно почала розвиватися. Коли бо в перший раз скликано тут збори конститууючі филіяльні 29. вересня 1875, приступило до филії 50 членів, між тими 28 нових, що попередно не були членами „Просвіти“. Як же ж правлініні власті напятиували се завязанє нелегальним и зібрались другі збори 29. червця 1876, число членів значно збільшилось, а коли 23. вересня уконституовався віділ филії, тоді филія мала вже 99 членів. Опісля втеріла филія вельми заслуженого и діяльного члена покойного декана Иларіона Роздольского, 9 членів виїхало з обширі обнятої филією а 4 вчеркнено. Тим робом Терноп. филія все таки найчисленніща, бо має 85 членів, між тими половину селян, міщан и учителів народніх, а крім того майже усі Русини з місцевої интелігенції належать до филії. Годі тут замовчати, що найбільш прислужився филії о. Павроцький, позаяк за ёго заходом міщане чим раз більше горнутья до „Просвіти“, обяв, с котрим нині треба чиселитися.

Збори мимо неприхильної пори були досить численні, як вже до нє я попередно. Филія Бортницька новитала зібраних телеграмом: „Помогайбїг просвічати темного брата“, а коломийські члени „Просвіти“ тож одклікнулись телеграмом: „Народови світла, народови волі бажають члени „Просвіти“,“ за що їм щире снаснбї. По відчитаню справозданя секретаря и скарбишка, над котрими ніхто не заберав голосу, розвинулася жива дискусія над „програмою до системат. видавництва популярного“. Найбільш интєресу розбудила точка про правничо-політичні відомості а на лицях присутних селян и міщан малювалося то вдоволенє, що сурдатовці так щиро интєресуютья простим народом и хотять ёго „добрю навчити“, щоб він не оставяє недорікою поміж иншими цивілізованими народами. По довшій дискусії, в котрій брали уділ Др. Лучаковський, ин. Шехович, Ол. Барвінський, Горбаль, Геців и от. Михалевич, згодилось згромадженє односторонє на внесенє п.

Шеховича, щоб крім „парнеу до програми“, поданого в 23. ч. „Правди“ 1876 и в „Газеті шк.“ в двох останніх числах, предложити центр. віділови до трактованя на загальних зборах яко одну з найважніщих галузей видавництва популярного: видавництво книжочок популярних так з відомостей політичних (персважно), як и з відомостей скарбових и чисто юридичних в формі для народа приступній. — З дальших предметів внесених на порядок денний розбудив живий интерес збору відчит п. Шеховича, про котрий вже в попереднім числі згадалисьмо. П. Шехович виказав дуже ярко, які шкоди наносять нашим людям лихва, пиянство, поділ ґрунтів селянських, и представив, що тільки просвіта и закладане кас позичкових громадських и инших подібних институцій зможуть зарадити радикально сему потрійному лиху, позаяк устава о пиянстві, мисні тверезості и устава будуча о лихві тільки в часті охоронятимуть народ. Зібрані члени філії розстались с тою милою думкою, що так гарно засіяне зерно видасть колись гарні плоди. Замітилисьмо именно, що міщане, селяне и учителі народні що раз більше зачинають интересуватись нашим товариством, и так на зборах зголосилось зараз 3 нових членів, 1 міщанин, 1 селянин и 1 учитель.

Поділюсь з Вами ще деякими даними, винятими из справозданя секретаря и скарбника. Члени філії виготовили (крім виданої „Пасіки“) чотири нові книжочки: „Паша, як її приготовляти и як подавати, щоб господар доховався гарної худоби“, „Наука про економію народню“, „Наука про здоровля чоловіка“, „Про худобу рогату“. Першу с тих подано центр. віділови до оцінки, а тамті незадовго предложить новий виділ. Також з узнаєм піднести належить, що виділ фил. заходиться коло заложєня бібліотеки, с котрої б користати могли за дуже малою оплатою селяне, міщане й учителі. — Уступивший виділ розпродав книжок товариства за 224 р. 45 кр., зібрав вкладок 133 р. 95 кр., а крім того займавєся також продажею инших руських видань. — Не думайте однак, що вже всё зроблено, як слід. Новий виділ буде мати трудне задане, як схоче совістно сповнити своє призначєне, та об тім напишу Вам иншим разом.

Холодний вітер російсько-турецької війни.

Півурядова Відєньска газета Fremdenblatt, орган партії прихильної примярю з Росією, пише в дописі з Волочиск от-що:

„Що у мешканців надморських місцевостей особливо більших властителів оказується дуже лихе и малодушне настроєне, сему зовсім не можна дивуватись. Хотя ще не прийшло до бомбардованя надморських міст, а турецька флота тільки на східнім менше укріпленім побережю може оперувати, все ж таки застоє в торговлі завдає тяжкі страти нашим пристаням, а блокада зруйнувала вже сотки екзистенцій. Щоби однак в третім місті держави, в Кїві, серед війни вимагаючої ужитя всіх сил народу, малоруська людність після десятилітнєї цавзи

зачала підносити голову против народного великоруського елемента, сего не можна було припускати. Балтійські провінції, Финляндці, а навіть мешканці Криму показали більшими патріотами ніж ті Малоросси, наші найблизші родимці, котрі мають з нами одну віру и письмо та тільки dlatego, що язык их трохи відмінний від нашого, хотять, щоб їх вважати чимсь відрубним. Київ (місто и губернія) дуже лихо мобілізував, складок не уряджав зовсім и в загалі оказав як найгірше настроєне. Ті люде вже перед трёма місяцями засуджували заряджене енергичніших кроків. Зваживши дальше, що Київ єсть зборищем и осередком нигилизму, сектарів и в загалі всіх елементів неприязних державі, не подивуємось, коли ряд вже в найблизшім часі поробить кроки, щоби такому положеню діл в губернії, маючій до 930 квадрат. миль и шістьрета мільона мешканців а духово и матеріяльно пануючій над цілою полудневою Росією, Поділля и Волинню, одним замахом кінець положити. Після моїх інформацій власне в тих сумних обставинах треба глядіти причиня, чому Ёго імпер. Величність в часі своєї посліднієї подорожі занехав наміреного навіщення сего міста. Гарну царську палату вже від кількох місяців приготовляли на прийме імператора, ще й в цитаделі и в Печерську пороблено всякі приготовленя. В посліднім місяці заповіджено, що цар не забавить в місті, и випрошено собі всякі представленя; однак мала горетка знайшла спосібність, коли імператор вийшов з вагону до буфету на двірці желізници, вручити ёму заимпровизовану адресу вірності.⁴

Ми не станемо відіпрати поодиноких неточностей и фальшів, які в сій дописі поміщені; не будемо навіть ширше збивати твердження, що Київ єсть зборищем и осередком нигилизму, між тим як доси показалось, що Малоросси достарчають найменший контингент до соціяльно революційної пропаганди, а рух малоруський вже тому, що єсть національним, не може ні в якій звязі стояти з рухом соціяльно-революційним, яко є природи своєї космополитичним — ми хочемо тільки коротко висказати, яке становище ми займаємо супротив російсько-турецької війни.*)

Коли в Боснії и Герцеговині піднялась борба Славян против їх томителів, ми повятали її з найбільшою симпатією: між першими охотниками, що сиїшли пролити свою кров за свободу нещасного народа, були Русини з України, а ми в Галичині бодай дрібними грошевыми складками старались оказати любов и симпатію нашим славянським братам. Коли відтак хопили за зброю Сербия и Черногора, ми и сей подвиг прийняли з горячою симпатією и надією; ми вижидали воєнного руху Греції и Румунши, повстаня в Епирі, Тессалії, Кандії, Альбанії, Болгарії, и гадали, що таким ділом пригнетені народи Тур-

*) Позаяк вороги малоруської ідеї в Росії надуживали не раз статі „Правди“, щоб буцім-то оправдувати переслідуваня тої ідеї на Україні, заявляємо виразно, що виказуємо тут тільки наші погляди яко органа галицьких Русинів-народовців, а не всіх Малорусинів, именно ж не Українців.

ці зможуть собі самі вибороти волю, — а лиш таку своїми силами вибороту волю вважаємо тривалим и безсечним посіданем. Пішло инакше: європейська дипломатія, замість уможливити народам Турції скинути с себе тяжке и опідне ярмо підданства, и на місці перегнилої Турції поставити живі, здорові народи, трібувала удержати неможливу Турцію и маневрувала так зручно и щасливо, аж подала Росії можливість ба майже конечність прийняти ролю єдиного опікуна турецьких християн и в тій ролі — задусити Турцію.

Чи Росія дійсно щирій опікун турецьких Славян? чи вона мала право зачинати війну с Турцією в имя гуманності и свободи?

Нам здається цілком ясною річею, що тільки той має право виступати в обороні якоїсь ідеї, хто сам туєю ідеєю визнає и після неї поступає. Так и Росія, коли їй політична, релігійна и національна свобода турецьких християн так дорога, що аж за них підняла війну, повинна тії ідеї визнавати и у себе дома переводити.

Якже ж поступає Росія у себе? Не будемо тут вичисляти всіх гріхів Росії (багато фактів з найновішого часу наводить російська брошура „Ви́шніє и внутрєніє Турки“ — о котрій при нагоді поговоримо докладіше), поминаємо зовсім поступованє Росії против Польків, котрі преді також суть славянськими братами! — а подамо лишє кілька наглядних фактів с самих остатних часів, с часів, коли вже Росія готовилась „освободжати“ турецьких християн.

Вже коли Росія зачинала війну за „свободу“, в день перед виданєм манифеста, помістив „Голосъ“, найзнаменитша тепер газета російська, фелетон Евг. Маркова, написаний в дуже патріотичнім дусі (як се признають самі обожателі теперішньої Росії, и пр. чеська Politik), в котрім однак з легенька указує також на право Росіян „дїзнаватись у всім повної правди и могли виконувати публичну контролю над тим, що становить услівя їх петнованя, їх будучності“. За сю статью, в котрій автор навіть не поваживсь ужити слова *конституція*, „Голосъ“ завішено в сам найгорячіший час на 2 місяці. Се — в имя політичної свободи!

Нема ще року — Росія вже готовилась до війни „за свободу“ турецьких Славян — виїшов звістний указ против руського языка. Російські газети, маючі претенсію до лібералізма (як Новое Время), указують на національну нетолеранцію конституційної Турції, що предісідатель турецького парламенту обьявив турецький язык єдино офіціальним — що и ми сираведливо засудили (в Перегл. пол. у 7 н-рі) —; але від сего виступленя турецького президента до російсько-царського указу ще так далеко, як від неба до землі. А однак Росія виступає будім-то в обороні — національної свободи турецьких Славян!

Росправи англійського парламенту пригадали світови на ново поступованє Росії насупротив Холмських унїатів. Відний нарід в 2-ій половині XIX-ого столітя насилою и мугами змушено до зміни своєї віри. И така держава може мати право промовляти в имени — релігійної свободи?

Задля того ми, яко правдиві неповідники тих ідей, в имени котрих будім-то Росія розпочала війну, яко неповідники ідеї людскості,

національної, політичної і релігійної свободи — не можемо симпатизувати з Росією.

Не можемо тут й не виразити нашого зачудованя, що — помінувши очевидно Поляків, котрим за ідею славянського братерства байдуже а котрі прятім смертельними ворогами Росії — усі інші Славяне, відколи Росія рішує виступити против Турції, стали мало що не обожати Росію і оказують се в спосіб майже негідний вольних народів и людей. Чехи (як старі, так и молоді, „либеральні“) зовсім и забули на свої ще не так давні инкримінації против Росії и її політики та пишуть гимни в честь Росії и війни за „освободжене Славян“, а Серби, котрих цар Олександр ще перед кількома місяцями в торжественній промові в Москві зляв та виганьбив, тогож таки царя величають царем славянським!.. Ми, признаємось, бажали б иншого славянства, як у стій абсолютного царя ..

Але — нехай собі Росія буде яка-небудь, нехай з яких-небудь причин и в яких-небудь цілях провадить війну: все ж таки, коли тая війна вийде на користь пригнетених славянських братів, то бодай сю війну повинні ми витати з найбільшою симпатією?

Вже те саме, що сю війну веде тільки царська та й русификаторська (псевдо-славянофільська) Росія, не може в нас будити для неї великих симпатій. Коли б турецькі Славяне тою Росією и видобулись с-під турецького ярма, то за те підпадуть конечно під більшу або меншу (що найменше моральну) зависимість від Росії, а се посує славянське питанє дальше наперед до такого рішеня, яке не можемо вважати користним ані для славянства ані для людскості в загалі.

Але далеко гірші наслідки мати-ме ся війна, боїмось, для самої Росії и України. Знаємо з досвіду, що абсолютний ряд, zagrożений у внутрі, радо хватає за війну, щоби рух внутрешній звернути на зверх, и коли війну щасливо скінчить, то се зміцняє ёго силу, нещасливий же кінець ослабляє її и веде до реформ, до конституції. Так Австрія надала конституцію по нещасливій війні с Сардинією и Францією, а Мадяри одержали свою конституцію після прусько-итальської війни. Кримська и австро-сардинська війна зміцнили стало-вище Наполеона III., противно виправа Мексиканська и прусько-австрійська війна с 1866 р. захитали ёго и принудили до уступств в користь свободи, а німецька війна прінесла Франції ренубліку. Та й Росія не була би певне так скоро діждалась знесеня крєпацтва и введеня деяких реформ, коли б не поражене її в кримській війні. Відтак ми гадаємо, що, якби не ся війна, не міг би и абсолютизм в Росії довго устоятись — вже тому ні, що навіть Турція завела у себе конституцію и Росія осталась єдиною абсолютною державою в Европі. Колиж би війна закінчилась с повним успіхом для Росії, ледве щоб не скріпився абсолютний ряд и не спинилось може на значний час введенє конституції. А коли б крім абсолютного ряду ще й кому пишому в Росії ся війна мала вийти на користь, то хіба тільки псевдо-славянофилам в роді Фадєєва, Аксакова и и., котрі не федерації Славян бажалють а русифікації. Подібний погляд, як ми, мають, здається нам, и братя наші в Україні, а навіть либеральні Росіяне в Петербурзі, де зовсім не видко того великого запалу до війни, який, після

донесень газет, удалось розбудити в тих частях Росії, куди менше дійшла європейська просвіта.

Мимоходом тільки зганемо о становищу Поляків и формованю польського легіона. Поляки, замість лучитися з либеральними елементами в Славянщині (не виключаючи и самих либеральних Россян), за помічю тільки котрих можуть — не відбудувати, розуміється, давньої Польщі, котра була б чистим анахронізмом, але поставити нову Польщу серед Славянщини, стають все на боці ба навіть неурязно против славянської ідеї. Від початку повстаня турецьких Славян значна більшість Поляків станула по стороні Турціи. Недавними ж часами с починком російсько-турецької війни підняли польські ворохобники думку утворити польський легіон в Царгороді, щоб вивести ёго против наддунайської арміи, котра в значній часті складається с Поляків и Русинів-Українців, — та щоб заткнути польську хоругву над Вислою, Дністром и Дніпром! Ся видумка знайшла живий відгомон в галицько-польських часописях, а опам'ятливі перестороги Czas-у и Dziennik-a rozpisansk-ого привитали сі то галицькі Поляки яко „москальофільство“! На щастє зголосилось досі до польського легіону тільки 15 калік и 26 кандидатів на офіцерів и полковників легіону. Як би там ні було, а все ж и зроджене такої думки між Поляками и ціле їх дотеперішнє становиско до славянської справи — виказують, що Поляки все ще не в силі здвигнутись не то до проводу у славянстві, до чого деякі з них мають претенсію, але й до погодження своїх бажань и замірів з інтересами цілого славянства.

Из дописи Fremdenblatt-у не можемо мовчки поминути тільки оден уступ, де сказано, що „ряд російський вже в найблизшим часі поробить кроки, щоби такому положеню діл в кївській губернії кінець зробити“. Се аж надто ясна грозьба нового утиску нещасного українського народа. И за що? Що „Кїв лихо мобілізував та складок на війну не уряджав“, хотя впрочім сповняв свої обовязки супротив держави?.. Справді, се новий рід провини, специфічно російський, незнаний нишому європейському світови! За несповнене добровольного чину патріотичного — кара! Тіштеся Славяне та величайте Россию, боронительку „свободи Славян“! Хиба ж Українці не такі самі Славяне як турецькі Серби та Болгаре? Хиба ж кривда менше болить, коли походить від свояка, як від чужого?..

Як російська дипломатія потрапила одурити дипломатію європейську, так російські псевдославянофіли и публіцисти потрапили позискати для Росії симпатію Славян. Однак хотя суд людей може датись на хвилюку обаламутити, але не обаламутить Россія суду, який колінь видасть на неї історія. А український народ, як перебув не одно тяжке горе, перебуде и ті гоненя, аж

Опадуть тяженькі
Зелізі кайдани...

.....
И устане та неволя,
А воля настане!..

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Вистава красава — а товариство „Просвіта“.** Про участь, яку товар. *Просвіта* повинно б взяти в виставі краєвій, одержалисьмо слідуючу допись, котру задля її важності і великої донеслості для тов. „Просвіта“ подаємо, сподіючись, що виділ товариства радо застановиться над виконанем заданя, порушеного в тій дописі.

В „Справозданю тов. „Просвіти“ за р. 1876/7“, котре виділ розіслав сими днями, подана звістка, що рішено взяти уділ в сегорічній краєвій виставі, и що виділ замовив місце для своїх оказів, т. є. для книг популярних и школьних, виданих Просвітою, „сподіваючися таким чином познакомити публику зі своїми виданнями и заохотити нарід до закупованя тихже“.

Кождий з нас запевно похвалить сю щасливу гадку, як вона на се заслугоє. Однакож позвольте міні зробити до сеї звістки одну примітку, котрої я не роблю для самої критики, а — щоби скілько можна прислужитися ділу, и добрій гадці надати відповіднійший, по моему, напрямок, взглядно, її доповнити. Виставляючи видані товариством книжки популярні и школьні, хочби навіть и в кількадесять, и кількисот екземплярах, *Просвіта* виступить на виставі тільки як накладця, або навіть тільки як купець, — в загалі сказавши, як приватний интересант. Правда, що и таке виступленє мало би свою ціль и хосен, виражені ясно в згаданім справозданю, особливо послідними пятьма словами, више приведеними.

Однакож, по моему, при уділі в виставі ходити повинно ще о щось важніше, а именно о познакомленє публики не тільки з виданнями „*Просвіти*“, але с самою „*Просвітою*“, с самим товариством... За для того воно и виступити повинно яко моральна особа, як товариство, — в пілії своїй исторії розвою, и своїм теперішнім стані.

До такого представлення надасться, як не можна лучше, метода статистично-графична. Хто бував ня виставах, той певно надивився на подібні статистично-графичні карти, и не тільки має об тім ясно поняте, але напевно также з власного досвіду, бо с численних прикладів через порівнуване одних з другими, дійшов до пізнаня, який спосіб технічний до сего представлення буде найвідповіднійший, имено спосіб, котрий би (розуміється, уникаючи всякого позору т. зв. *Markt-schreierei*) здібний був: 1) звернути на предмет увагу маси гостей пдвувчих без відпочинку по виставі, задиханих и ошоломлених різнородностю виставлених оказів; 2) подати наглядний, лений, так в загалі як в подрібностях правдивий, и без довшого студнованя и толкованя за одним поглядом навчающий образ розвою и теперішнього стану товариства.

Конечно знайдеться такий практик ві Львові, розуміється обзнакомлений достаточо з геометричним рисунком и гармонією барв (так як, по моему, безбарвний рисунок не так легко був би для маси публики зрозумілий), котрий би доставлений ёму від виділу *Просвіти* и оброблений матерьял статистичний міг зручно зужиткувати.

*

Хоч и діяльність Просвіти підпадала и підпадає не одній критиці, то все ж її история и розвій в часі 9 років истнованя представляє досить інтересних моментів, котрими наше товариство на виставі в порівнянню до всіх инчих краєвих товариств, так руських, як и польських, може сміло похвалитись. Так приміром зріст членів товариства с цифри 72 (р. 1868) до близько або и вище 700 (1877); цифри виданих екземплярів популярних діл (коло 10.000 в р. 1872 до 80.000 в р. 1875); прогресивне зменчене видатків на внутрішню администрацію в порівнянню до прогресивного підношеня видатків на властиву ціль, т. е. на видавництва популярні; побільшене коренного капіталу с суми коло 200 зр. (в р. 1870) на суму 12.922 зр. (в р. 1876), и оборотового капіталу з 1300 зр. (в р. 1870) на 24.345 зр. (в р. 1876); фондів инчих, поручених администрації або роздавництву Просвіти, з 400 зр. (в р. 1872) на вище 15.000 зр. (в р. 1877) и т. п. — Розуміється в прочім, що підносити тільки ті — користні сторони розвитку а промовчувати другі, не було би ані гідне ані хосенне. Таким чином картина, поучаючи через порівнянне цифер, и виказуючи деякі недостатки, мати буде и безпосередній хосен для самого товариства, для його управителів и членів. Що до дат, які би картина о кождім року повинна подати, то мали би вони, по моїй думці, обіймати от які розділи и підділи: число членів; число філій; видавництво, а то: 1) книжок популярних, число виданих діл и екземплярів, и 2) ті самі дати о книжках школьних; число аленцій; дальше: приходи товариства, а то в окремих цифрах: с вкладок, с продажі книжок популярних, такіж зі школьних, з добровольних дарів и маєтку товариства, в кінці приходи с субвенцій властей автономичних и рядових; — так само розходи повинні бути поділені на: розходи на друк, оправу, розсилку книжок попул. и школьних; на ремунерації авторам, и в конєць на администрацію, з инчими дрібнішими видатками. Наконєць виказаний повинен бути (розуміється, як все попередне, за кождий рік окремо) стан маєтку, а то: оборотового, и: корінного, — а побіч того стан инчих фондів, зістаючих під посередною або безпосередною опікою товариства. — За для повності образу, котрий таким чином представив би также коротку але досадну историю Просвіти, повинна на заголовку бути поставлена офіціальна дата завязаня товариства (8. грудня — 26. листоп. ст. ст. 1868), а крім того при кождім році ще названий голова товариства. Се послідне здається міні годилобся за для того, щоби докладними датами вибити раз польским публіцистам з голови повторювану часто вигадку, начеб то головним мотором до завязаня товариства був пок. Лавровський (читай: „субвенция сойма“). — В кінці ще одна примітка: вистава буде не руська, и не польська, а в загалі краєва, значить и публіка и судці будуть не тільки Русини але и Поляки; ексклюзивність національна — в инчих разях може и оправдана, тут — не була би на місци. За для того и текст до картини повинен по при руськім обіймати и переклад польський; а хочби се могло подати навіть нашим словицям єдину прикличку до рекриминацій, то тої дешеві утіхи не повинісьмо ім завидувати, знаючи, що для них „не буде ся — буде друга“.

Проект мій поручаю прихильній розвазі ш. виділу „Просвіти“; підписаний був би без траченя лишних слів шкиц до проєктованої кар-

тини предложив томуж виділові безпосередно; але усіх потрібних дат не ма у друкованих справозданях, а з деяких років такі справозданя и не були оголошені. За для того вважаю я конечним, за посередництвом „Правди“ над сим проектом поговорити ширше, в надії, що и виділ Просвіти дасться прихилити до него, и заохотиться оден або и кілька людей до піднятя тої нелишної праці.

27. мая 1877.

Василь Н.

— **3 Бережан.** (*Наука руського язика в Бережанській гимназії.*)
Перед двома роками появилися в „Правді“ дописи з Бережан о стані науки руського язика в нашій гимназії. Я хочу подати деякі вісті о теперішнім стані тої науки, а після того буде можна осудити, чи и як попередній стан змінився.

Руського язика в Бережанській гимназії учать пп.: З. М. (учитель класичної філології) в I-ій и III-ій класі, М. В. (також учитель класичної філології) в II-ій, VII-ій и VIII-ій класі, и Володимир Паславський (суплент) в IV-ій, V-ій и VI-ій класі.

В загалі є великою хибою многих наших гимназій, що мало є в них учителів-Русинів, котрі б мали екзамен з руського язика, не багато навіть таких, котрі би добре знали свій язик або хоч хотіли ёго основніше пізнати. Між тим як учителі польского язика, хочби й не були фахові, а все таки достаточо бувають ознакомлені с польскою граматикою и літературою, руського язика учать нераз люде, котрі ані літератури руської, ані граматики ані ортографії добре не знають и навіть — сором сказати! — не завдають собі праці, щоби всёго того вивчитися.

В Бережанській гимназії є тільки оден фаховий учитель руського язика, п. Вол. Паславський. В дописі поміщений в 2-ім н-рі „Правди“ 1875 діяльність ёго и спосібність яко учителя руського язика були некористно обсуджені. Тепер же мусимо радо признати, що п. В. П. багато від того часу поступив. Хотя він ще не зовсім вольний від деяких своїх „убѣждений“, однако мусимо признати, що він посідає немалій засіб відомостей в руськім язичі, що науку ріднёго слова и літератури він оден трактує совістно и с правдивим замилованем а и знанем новішої літератури перевисшає далеко всіх тутешніх учителів. Коли б він учив руського язика в VII-ій и VIII-ій класі, могли б ученики достаточо познакомитися з новішою руською літературою. На нещасте він оден тільки с-поміж тутешніх учителів спосібний учити староруського язика и літератури, мусить отже все уділяти науку в V-ій и VI-ій класі.

П. М. В. — впрочім добрий знатель класичної філології — до недавна був в таких обставинах, що не міг навіть чути живого ріднёго слова; а що притім не мав и не має великого замилованя до руської мови, тож не дивниця, що відомості ёго руського язика недостаточні до ученя не то в VII-ій и VIII-ій, але навіть и в низших класах.

П. З. М. не дуже багато перевисшає п. М. В-ого знанем руського язика и літератури, и хиба тільки сильний критикою, котрою безпощадно „истребляє“ всіх писателів, руських чи рутенських. — Не станемо від обох сих панів жадати, щоби робили конче спеціальні и фахові

студія руського язика и літератури; але жадаємо від них більшого замилованя до рідної мови, а обовязком їх єсть, вивчитися руського язика, яко предмету котрого мають других учити, хоч на стілько, на скілько н. пр. учителі польского язика знають польскій язик и літературу, и на скілько й вони самі польську мову и словесність знають або вивчились би, колиб їм приділено науку їх в гимназії...

— „Подорожж до Риму! *Отвертый листъ до Его Високопреосвященства Куръ Іосифа Сембратовича, метрополита галицької Руси.*“ Під таким заголовком появилася в 2-ій половині Мая невеличка брошурочка (14 стор. XVI-кп), котра написана в пору и містить в собі багато справедливих и удачних заміток. С підпису на кінці отвертого листу — „Архидієцзаниннъ, г. кат. священникъ зъ Держиполя“, як и с способу писаня видко, що автором „листу“ є руській священник, и можна припустити, що він хотя не формально в имени, але в душі значної часті руського духовенства промовляє. Задля того, як и тому, що наші погляди у многім згідні с поглядами автора „листу“, подаємо тут зміст єго. Лист себѣ викликаний митрополиточою курендою з 9. Лютого с. р., заповідаючою виїзд депутації руського духовенства до Риму для принятя уділу в урочности уладженій в память 50-літнього архiereйства папи римського Пія ІХ., и написаний перед самим виїздом депутації. Автор питається: „По що Ви їдете? Чи наконецна ціль Вашої їзди не далася би досягнути иншим приступнішим способом? Чи Ви форсуєчи таку їзду, не чините кривду довидну для народа и священства свого? Чи не єсть така депутація Ваша in грешіо наругою над гіркою долею священства, котре представляете, и над затривожающим положенем народа, до котрого належите?“ Слї з инших країв, каже автор, їдуть депутації, то там инші обставини: там їдуть світські люде заможні, яких у нас нема, а священники инших народів люде відособнені, котрих не вяжуть ні які обовязки ні до родни ні до краю. Нашому ж священству не вистарчає, так як иншому, сповняти обовязки свого званя, нам за мало дбати о спасенє душ — нам треба ратувати тіло и жите народа, и „може навіть перше мусимо старатись о єго земні добра, знаючи, що не двигнутись єму морально, коли не двигнеться матеріально.“ А на тєє не досить одних слів, треба жертв, жертв котрі нашому духовенству складати трудно, бо воно само находитьсѣ в найкрайнійшій нужді: многі священники не мають за що посилати синів до школи, а за доньки вже й не згадувати. Автор обчисляє видатки на подорож до Риму для 30 осіб на 10.000 зр., и каже, що за тї гроші можна б 50 до 100 бідних школярів через рік прохарчувати або с процентів (лише по 5 від 100) оловати на вічні часи 10 стипендій по 50 або 5 по 100 зр. Також можна б тими грішми, хочби їх не роздаровувати але випозичати, виратувати жите не одного священника, отця родини, котрий гине с хобори а не має за що лічитися, н. пр. поїхати до купелей. Так руське священство бідєє — горює страшно; а нарід голодний! Багато, дуже багато народного добра пропало и пішло в чужі руки — и не конче по причині пиянства и лїнивства: графляютьсѣ вже винадки, що не по причині пиянства кидає чоловік ґрунт и иде в емиграцію! — В дивній суперечности, каже автор дальше, с курендою инавгуруючою депутацію до

Риму стоять ніші рівночасно видані куренди: одна в справі заповоги для вдовиць и сиріт по руських священниках, с котрої виходить, що фонд заповоги вистарчає лише для уділення заповоги по 32 зр. річно для кождої вдови — а друга оскаржуюча ся на скупі датки на обновлене архипрестольного храма. Причину скупих вкладок на фонд заповоги для вдовиць и сиріт и на церков ст. Юра видить автор не лиш в загальній нужді, але й в тім, що митрополит на обі цілі не пожертвував жадного датку, котра жертва буда б своїм прикладом мочуча, хоч має гроші на подорож до Риму. Й переходу наших священників до Холма — велику частку вини носять наші архпери, бо не старали ся зарадити нужді духовенства, головній причині того переходу. Перед двома роками затверджене зістало товариство кредитове для священників, котре взбуджувало великі надії, а не може вийти в жите для недостатку фондів — отже ще й нині 10.000 зр. подорожних грошей могли б сёму зарадити... В таких сумних обставинах, при тільки ближших обовязках, треба було замість вислати депутацію вислати лиш адресу, що було б зовсім вистарчило. Впрочім автор справедливо оціняє характер тої подорожи словами: „Рад би я з душі цілої добачити релігійний характер тої вандрівки, коли ж бо ёго ані руш не видно! — а видно: церковно-политичну демонстрацію з додатком духа воюнтерсько-воляжерського и більше нічого (як куренда доказує).“ Наконедь автор застерігається против закиду, що він „нападає на особисті кармаи людей“. „Вільно всякому, каже, розпоряджати своїм маєтком, як ёму ся хоче, іхати, де ёму любо — але нехай всякий памятає, що постуваючи так вирікається спільності з народом и ёго убогою славою, а тим самим тратить право ёго представляти“.

— **Соціялістичні и московські агитації в Галичині.** До недавна мали галицько-польські газети лише московські агитації яко неперемінний матерьял до заповнюваня своїх колоумп, а о соціялізмі згадували хіба лиш яко о домороднім комунизмі, маючим девизу: ліси и пасовиска! Від остатних процесів соціялістичних в Россії, особливо ж від т. з. соціялістичного процесу у Львові, зачинають у них значну ролю відгривати и соціялістичні емиссарі з Россії, пропагуючі буцім-то соціялізм між галицьким народом. Тільки ж що для соціялістів в Россії польські газети оказують певну симпатію, а против рекомпх соціялістів галицьких виступають з найбільшою заістю!.. Після донесеня львівських газет Dziennik-a polsk-ого и Gazet-и Narodow-oi, и віденьських, як Neue fr. Presse, мають агитації найбільше обявлятися в Буцацькім и Товмацькім старостві, де в послідніх місяцях товкло ся повно роснійських емиссарів, так що аж суди повітові мусли взятися до слідження тої справи. В Товмацькім повіті якийсь буцім-то маляр церковний з Россії, Вильський, оснував брацтво, котрого члени „в нмя Исуся Христа и царя нашого“ присягають взаімно себе спомогати. Членів того брацтва намовлювано до підписаня поданя до цисаря, в котрім просяться о засистоване конституції, знесеня всіх автономичних институтий (особливо галицького сойму и рад повітових) и о справедливійший поділ ґрунтів. Се брацтво старається надати собі характер релігійної секти: св. Миколая дуже почитають, за те виступають против всіх инших святих и відрубують їм голови! — Всі тії доне-

сеня оказуються або грубою мистифікацією, або страшною пересадою, або недорозумінем. Легковірність польських публицистів, скоро ходить о агітацію московську або соціалістичну, єсть надзвичайна и сотинми доказами стверджена. Так и тепер н. пр. вони доносили „з найпевнішого жерела“, що в Бучацькім арештовано о. Мацілінського и відставлено до суду, а в той сам день о. Мацілінський ходив спокійно по Львові! Так и слова рекомой присяги в имя „Исуса Христа и царя нашего“ виглядають мов перекручене слів литургии: „Исуса Христа, царя и Бога нашего“. Чи дійсно котрий суд займається тою справою, не знаємо; але сли так, то певне викажеться тільки безосновність польских донесень. Та й московські агітації сли які суть, то певне відбувались би не в наївний спосіб, описуваний польскими газетами.

— „Карпаты“ о російсько-турецкій війні. Виходяча в Унгарі „общественная (соціальная), церковная, науковая, литературная и экономическая газета“ *Карпаты*, „органъ епархіального правительства и общества св. Василія Вел.“, в 20-ім н-рі з 24. Мая с. р. так пише о російсько-турецкій війні:

„Война со обихъ сторонъ ведеться въ имени Бога... Христось и Аллагъ противустоятъ, и вѣрники обихъ стремятъ къ тому, чтобъ убить одинъ другаго по возможности!..

„Сіє єсть понятіє, разпространяемо обѣими сторонами, убиваюцими теперъ одинъ другаго.

„А всетаки дѣло по нашему скромному мнѣнію иначе стоить. — Ни съ одной стороны не ходить и не дѣється о вѣру, которая, жалко сказати, сегодня сталась только покрываломъ сихъ предприятий, не дѣється съ стороны російскаго государства о *покореніє всѣхъ народовъ*, — *будто по вѣроисповѣданію, будто по языку подобныхъ Россіи, подъ иго російской державы.*

„А то все дѣється провозглашеніємъ свободы народовъ.

„Можетъ быти, сіє прославленіє свободы имѣетъ очаровательное вліяніє на тѣ народы, которые находятся подъ властію турецкаго султана: но для насъ, которые родилися и воспиталися въ свободѣ, возжигающей зависть всѣхъ окружающихъ насъ народовъ (!!! ред. „Правди“), — очаровательныя прокламаціи сего рода показываюся по крайней мѣрѣ ненужными, излишними, — чтобъ не сказати обольстительными.

„Мы отъ первыхъ начатковъ не только одушевленія, но ни малѣйшей симпатіи къ подвигу російскаго государства въ нынѣшней войнѣ не имѣли. Мы видѣли въ всемъ не иное, какъ направленіє Россіи къ осуществленію соединенія славянскихъ племенъ подъ скипетръ деспотическаго своего управления и того неограниченнаго абсолютизма, который почти не съ турецкиимъ равняется.

„Можетъ быти, нашъ укоръ строгій, но оправданъ дѣлами. — Держава, которая такъ отлучена отъ свѣта, отъ свободныхъ державъ, какъ Россія, ограничена полицією и страгомая съ всѣхъ сторонъ — неприступная свободному отдыху, какъ Хина либо Японія: держава, которой самодержецъ только межи тысячами полиційныхъ и жандармскихъ оружіи могъ явитися на всемірной выставкѣ въ Вѣнѣ: держава таковая никогда не убѣдитъ міръ о томъ, что она хочеть освободити

иния державы, иние народы, по тому и не дивно, что общее мнѣніе страшается російскаго нападенія и почти нѣтъ голоса — нѣтъ свободнаго мнѣнія къ оборонѣ поступованія Россіи!.. бо все, что дышетъ, стремится къ свободѣ а не къ варварскому рабству, котораго олицетвореніе видять свободные народы въ — Россіи!“

Гарні сі слова и містять в собі й багато правди. Тільки ж дивно вони виглядають в органі, котрий бе поклони перед своїми владиками, креатурами малярського Славян пригнетаючого ряду, а навіть перед сим-же рядом, и котрий, замість уживати свого рідного малоруського слова, малпуючи невдачно великоруський язык сам на духовім полі ставить себе в зависимість від „деспотичної, варварської“ Россіи...

— **Загальні збори „Просвіти“** відбулися вчера, 31. Мая. Зібралось 65 членів зі Львова и с провинції. Вибрано новий виділ с пп.: д-ра Омеляна Огоновського, О. Партицького, о. Стефановича, Д. Гладилевича, В. Барвінського, Мандичевського, Ю. Романчука, Ю. Целевича и Вол. Танячкєвлча. Головою вибрано одноголосно д-ра Омел. Огоновського. Заступниками вибрані пп.: В. Шухєвч, О. Калитовський и Ол. Борковський. Ухвалено поручити виділові: 1) розписувати конкурси на укладанє популярних книжок, 2) зайнятися виданєм газетки раз на місяць в 1 аркуш виходячої яко органу товариства. — Докладнійше справозданє подамо у найближшій н-рі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Мая 1877.

Помимо завзятої опозиції жидів и теоретиків-доктринерів, *Рада державна* приняла проект **устави против лихви**. Яких способів уживаю, щоби не допустити до ухваленя того проекту, оповідає корреспондент *Gazet-i Lwowsk-oi*, котрий пише: „Не буде невмістно зазначити деякі обставини, котрими намагано вплинути на Раду державну зо вні. На самім початку генеральної дебати прибули з Галичини депутації агитуючі за доведенєм проекту до упадку. Президент комнати п. Рехбавер и пос. Вурм дістали навіть листи повні характеристичних проклонів, щоби камені против них обізвалися та щоби прокляте спочивало на їх поколіню!...“ Але мабуть власне тота надмірна агітація причинилася до ще більшого виясненя правди, и проект дістався с комисії, де вже вважано єго похороненєм, до повної комнати на засіданю з 18. Мая. Комисія трохи змінила 1-ий §., а комната приняла цілий проект зараз в 2-ім и 3-ім читаню. П. Генисман, член Alliance israelite, воював ще завзято против кожного параграфа, але зовсім безуспішно; проекту боронили справоздавець Ридзовський и министр Глязер. Деякі послѣ домагалися розтягненя сеї устави, призначеної для Галичини и Буковини, також на инші краї: именно на Шлезію, Моравію и Країну; однак після замітки министра Глязера, що уставу сию уложено спеціяльно тільки для Галичини по докладнім розвіданю галицьких обставин, обставини же инших країв не суть ще так знані, щоб потреба введена такої устави в них була очевидна, цофнено тї внески. —

Можна сподіватись, що комната панів проєкт сеї устави, як и устави против пняства, небавком прийме.

Друга цікава для нас справа була трактована на засіданю с 15. Мая. Ходило о **відділенє Трентина** (полудневого италіянського Тиролю) від (північного німецького) **Тиролю**. Подібно як „вірноконституційні“ руські послы, и Италіо-Тирольтці ві всіх справах держался Німців централистів, надіючись за те узнекати від них поділ Тиролю, котрого бажали з національних и локальних зглядів. Ще перед 3-ма роками п. Прато поставив внесок в Раді державній, щоби для полудневого Тиролю основано окремиї сойм краєвий и окремішню администрацію. Вибрана Радою державною комисія для того внеску по 3-літніх нарадах ограничила ёго так, щоби установити для Трентина тільки окрему секцію в Виділі краєвим и Раді шкільній краєвий. Але и того внеску комисії не приняла комната послів; именно закидувано против нёго, що він нарушає компетенцію сойму тирольтского, и внесок упав при голосуваню рівним числом голосів 95 протів 95. Против внеску голосували именно партія Гогенварта, Чехи (з Моравії), Поляки, часть вірноконституційних Німців, и 1 вірноконституційний Русин (Криницький). Се указує, якої долі діждалось би жадане вірноконституційних Русинів поділу Галичини, котрий перед кількома роками підношено до значіня фундаментальних артикулів Русинів; а коли б. п. Лавровський с практичних зглядів був противний ставленю такого жаданя, кинулися на нёго противники як на відступника народної справи. Та ині ніхто й з найтвердших Русских не гадає вже о поділі Галичини...

На засіданю с 17. Мая відповідав министр Ляссер на інтерпеляцію моравських Чехів зглядом Праської щадниці, котра мала звиш 1 миллион стратити на справи хабрусові. П. министр виказував, що каса поступовала зовсім правильно и заслугоє на всяке довіре. Однак посол Фандерлік не був тими выводами задоволений и жадав дискусії над відповідю п. министра; але внесок ёго поперли тільки сторонництво права, Поляки и 3 послы з лівниці, и протє внесок упав. — На тім самім засіданю дебатовано над внеском п. Штурма, щоби знести спільні делегації а їх атрибуції приділити соймови угорському и Раді державній. Внесок відкинено дуже значною більшостю голосів вже при першім читаню тим способом, що не приділено ёго ні до якої комисії. — По поводу Зелених свят перервано засіданя комнати послів на час від 19. до 29. Мая.

Перший овод, який видала **российсько-турецька війна**, дістався Румунам. Румунія, заключивши наперед конвенцію з Россією, відтак роспочавши війну с Турцією, тепер оголосила свою независимість. Перед оголошенем тривали завзяті спори в министерстві, именно декотрі боялися, що скажуть на те европейські моцарства. Наконєць рішено независимість оголосити, а министр Когольничано заявив в румуньскім соймі: „Ми вольний, независимий народ; однакож щоби наша независимість була узнана, мусимо боронити нашої справи перед Европою.“ Відтак комната послів приняла 21. Мая отсю резолюцію: „Комната приймає до відомості, що війна Румунії с Турцією єсть виводжена, що звязи истнуючі між сими обома державами суть розірвані, що тим самим однодушно бажана независимість краю зістала урядово

санкціонована, и дуфає в справедливість гарантуючих держав.“ Сенат прийняв також одноголосно резолюцію що до незалежності Румунії. Відтак ухвалив румунський сойм не платити дальше гарачу Турції, а з грошей тим тпособом узисканих не знали Румуни лучшого ужитку зробити, як оснувати ордер „звізди Румунії“. До корреспондента англійської газети Daily Telegraph сказав князь Кароль, що ёго найсердечнійшим бажанем єсть, щоби Румунія сталась Бельгією східної Європи; що повинно бути в інтересі Англії, Австрії и Німечини, щоби устя Дунаю були в посіданю црвеликої держави під спільною гарантією и протекторатом великих торговельних націй.

Примір Румунії зъелектризував и С е р б і ю, котра — з більшим правом — бажає також осягнути незалежність. Сторонництво воєнне зачинає брати гору, повдержує ёго тільки неутральність Австрії, котра зависить від неутральності Сербії. Князь Милан єсть проте в труднім положеню и гадає до царя удатися по раду.

За Англією и Австрія оголосила свою неутральність, а се в формі роспорядження министерств справ внутренних, справедливості и торговлі з 11. Мая 1877, котрим оголошено засади, яких в часі російсько-турецької війни власті и обивателі монархії мають держатися під взгляоом торговлі и плавби корабельної; именно заборонено на кораблях з австрійсько-угорською бандерою перевозити контрабанду воєнну, заборонено кораблям прибувати до обляганих місць и пристаней, роспоряджено, щоби австрійські и угорські купці на морі все піддавались ревизії воєнним кораблям воюючих держав, а колиб котрий австрійський або угорський корабель був невластиво трактований, має сей час донести до найблизшого конзуля. Помимо того оголошеня доносять польські и декотрі віденські газети, що через Броди на Чернівці перевозиться з Радивилова муниція для російського війська в Румунії, — вправді, розуміється, не на кораблях, але желізницею. В загалі политика австрійсько-угорської держави ще хитається поміж неутральністю до остатних границь посуненою, союзом з Росцією и союзом с Турцією (и Англією) против Росції. Голошено, що Австрія поставила певні границі, поза котрі колиб Россія пішла, то Австрія мусила б против неї виступити. Такими границями мало бути також: вступлене російських військ в т. з. Малу Волощину и оголошене незалежності Румунії. Між тим наступило одно и друге, а півурядові газети сиішать дementувати, що Австрія подібні услівя ставила Росції.

В загалі на разі здається, як колиб війна між Росцією и Турцією остала злокалізована. Хотя оголошене незалежності Румунії нову діру зробило в Парискім трактаті с 1856 р., однак ніхто за се не дбає. „Австрія — каже одна газета — чекає и чекає. На що? Се тайна графа Андраши. Италия зиркає на вехід, чи не дав би зробитися який интерес при турецькій лквідації. Франція, після нової министерської кризи, має досить роботи у себе дома. Англія рішилась би до оборони трактатів, коли тільки ходити-ме о її власну користь, котра доси безпосередно не нарушена. А Німечина, перше милитарне моцарство в світі, котру стояло б було лиш одного слова, щоб Росцію від війни повдержати, мовчить, як мовчала від двох літ. В Берліні мають очі все на захід звернені, та не мають часу турбуватися сходом.“

Російські війська в Румунії ще все заняті уставленем над Дунаєм и приготовленем до переходу. Над середнім Дунаєм стоїть звич 100.000 російського війська, с котрих около 25.000 займають вижни на північ від Ольтениці а на півн.-захід від Джурджева. Решта займає побереже ріки Веди до її устя в Дунай и Зимницю, и місце на правім березі Алюти, ограничене на полудне Дунаєм коло Турну-Маргурелли. Впрочім Россия спроваджує ще все нові війська до Румунії. Крім союзничих військ румунських буде враз з Росіянами воювати легион болгарський, котрий сподіваються допровадити до 30.000 людей. До 6. Червця мають російські війська мабуть вже цілком бути уставлені, бо того дня прибуде до головної кватири російської армії, котра тепер находиться в Плоешти, цар Александер, щоб сам обіймив верховну команду Дунайської армії. Здається однако, що се обняте буде тільки номінальне, а дійстну команду лишити цар дотеперішньому комендантові, вел. князеві Николаєви, котрому и туркофільські газети не можуть відказати спосібностей доброго жовніря, и шефови генерального штабу Непокійчицькому. Дійсно ж переправи через Дунай не ожидають скорше як около половини Червця, бо Дунай дуже прибув и порозливав.

Тимчасом тільки російські и румунські батерії з одної а турецькі батерії и монитори з другої сторони перестрілюють до себе та бомбардують притім міста розложені по обох берегах Дунаю. Так острілювали Турки Каляфат, Ольтеницю, Джурджево, Браїлов, Румуни Відпінь, Туртукай, Росіяне Герчи. Турецькі монитори на Дунаю роблять дуже малу прислугу; Росіяне вже два монитори висадили в повітрі. Оден монитор графіли добре вимірені російські гранати в котел паровий, котрий пук, огонь дістався до складу пороху, и цілий монитор, котрий коштував 4 милиони франків, пронав враз з осадюю 200 людей. Другий монитор висадили Росіяне в повітрі торпедюю, котру небачний командант турецький допустив підложити.

В Азії понесли Турки тяжку страту: 17. Мая здобули Росіяне кріпость Ардаган в Арменії, в котрій знайшли 80 гармат и великий запас амуниції и живності. Цілий бій тревав лише оден день: здобувши передні шанці, російська артилерія зробила виломи в мурах кріпості, а військо вже пізно в вечер припустило штурм; Турки (числом 10—12.000) утікали на всі боки, лишаючи багато трупів. Стратегічна позиція Ардагану дуже важна, бо тепер змогуть Росіяне цілком оточити кріпость Карс и відтяти її від Ерзерум, а до Ерзерум будуть також мати вільну дорогу. Ще більшої ваги будуть моральні наслідки здобутя Ардагану. Турки давніше славились яко хоробрі боронителі кріпостей; тепер же опустили Баязид без вистрілу а Ардаган по кількогодниній борбі. Се свідчить дуже некористно о дусі турецької армії, а що злий приклад буває дуже заразливий, то може легко статися, що за Ардаганом піде Карс, а навіть и Ерзерум. Вправді и Турки можуть повелічатися деякими успіхами в Азії, однако сі успіхи не рівноважать втрати Ардагану. Іменно на кавкаськім побережю турецька флота збомбардувала и заняла кріпость Сухум-кале, и висаджає що-раз більше війська, щоби розбудити повстане на Кавказі. Дійсно племена кавкаські, особливо Черкеси, повстали против России, однако, як оільки

се повстане и як далеко сягає, ще на певно не знати. З другого знов боку, від озера Ван, племя Курдів з регулярним військом турецьким и з башибозуками двигается на північ, щоби назад здобути Баязид и впасти в російський край д Еривану.

Між тим в Царгороді (куди вже повернули всі послы європейських монарств, очевидно крім російського, від'їхавші після відкинєня Турцією ухвал конференції) є найбільша непорядність и найбільший нелад. Вість о утраті Ардагану сильно взурила турецьку людність; кілька тисяч софтів з великими масами народа прийшли до соймової палати и жадали віддалєня двох міністрів (Магмуда Дамата баші и Редьфа баші), віддалєня команданта азиатичької армії Мухтара баші а прикликаня творця турецької конституції Мидгата баші. Президент сойму удався в сей час до великого везира а з ним разом до султана и обявив волю народа. Скінчилося на тім, що оголошено стан облоги а теперішні міністри зістають. Від того настало ще більше роз'ярєне між людністю и боється вибуху революції. — Для керованя операціями военними придано міністрови війни раду военну.

Крім російсько-турецької війни звертає на себе загальну увагу **змїна министерства у Франції**. Після викінченя устрою державного Франції (в Лютім 1875 р.) и виборів до теперішнєго парламєнту французького (в Лютім 1876 р.) Мак Магон, президент французької рєпублики до кінця 1880 р., вибирив собі все міністрів з рєпубликанської більшості в парламєнті, и помимо своїх особистих консервативних а в часті и клерикальних тенденцій постунав в дусі тоїж більшості. Аж нараз 16. Мая с. р. вистосував до міністра-президента Жюль Симона письмо с всілякими безосновними закидами, в котрім покликуютьєся на свою одвічальність перед краєм, а написанє в тоні, котрий, як каже газета Peuple, міг уйти Наполеонові Бонапарту після битви під Марєнго, але дуже чудно видастьєся в устах побитого під Вєрт и Садан. Відтак министерство Жюль Симона подалось до димиссії, а Мак Магон вибрав новє консервативно-клерикальнє министерство, котрого президентом єсть орлеанист Брєльє а душею бонапартист Фурту. Рєпубликанські депутовані зібравлєсь с того поводу на нараду и ухвалили на внесок Гамбетти прийняти рєзолюцію, указуючу на одвічальність міністрів и заповідаючу, що лише рєпубликанськє министерство знайдє довірє комнати послів. В тійже комнаті рєпубликанці (17. Мая) поставили інтерпєляцію зглядом министерської кризи, а Гамбетта дуже спокійно и деликатно, але й дуже вибитно схарактеризував поступованє Мак Магона. Йє виступлю, оказав Гамбетта, ні з одним напастливим словом против найвисшого урядника держави, але моїм обовязком єсть дати вираз загальному непокоєви и зворушеню. При найповнійшій довірю парламєнту, без ніякого конфлікту, в хвилі коли край потребує найбільшого спокою, президент рєпублики змусив министерство до димиссії. Сей постунок є симптомною тайних борб; истнує тайна рада поза конституційним механізмом, вплив побіч начальника держави, котрий непокоїть край. Одвічальність президента не стоїть, як він твердить, понад одвічальністю міністрів. Президента можна звинити, що в своїй службі військовій не навчився политичних правд, але комната мусить єго завізвати до точного захованя устав и відвернути

єго від віроломних дорадників. Край, єдиний суверен, хоче нарештє республіки. Більшість не боїться розв'язання комнати, але край міг би в розв'язаню видіти вступ до війни. Злочинцем єсть, хто викликує війну! — Відтак 355 голосами против 154 прийнято више згадану резолюцію. Дня 18. Мая відчитано в обох комнатах парламенту т. з. посольство Мак Магона, в котрім сказано, що президент доси вибирав министерства з лівниці, але вони не могли осягнути певної більшості; дальше не можна тою дорогою йти, бо с того лише повстали би неприяжки и понижене Франції, на що дозволити не дозволяє президентови єго совість и патріотизм. Президент хоче утримати конституцію; але щоби розгорячене успокоїлось, парламент мусить на якийсь час відкритися. Тимчасом президент буде берегти покою внутрєннього и внїшнього. Коли б праса мала нарушати внутрєнній спокій и згду, він придумувати-ме її всіми легальними способами. По відчитаню сєго посольства замкнено зараз парламент, не допустивши ніякої дискусії. Республіканські сенатори запротестували против викликаного без потреби пересилєня и загрозили, що будуть енергично опиратися політиці грозячій публічному спокоєви. Лівниця комнати послів оголосила такий сам протест, взиває однак до спокою и терпєливості, бо небавком республіка знов побідить. Ціла ліберальна праса французька и загранична вважає поступок Мак Магона початком замаху державного. Припускають загально, що нове министерство розв'яже теперішню комнату послів и розише нові вибори; до того треба однак призволеня сенату. Коли б сенат сєго призволеня не дав, або коли б нові вибори, як можна надїятись, випали в користь республіканців, то деякі обавляються, що готов наступити який замах стану, подібний тому, котрий зробив Наполеон III., коли оголосився цїсарем. Республіканці французькі сподїваються, що все скінчиться спокійно, тільки Мак Магон буде мусів, скомпромитувавшись, уступити, и висувають на єго місце теперішнього президента комнати послів, п. Грєви. Республіканці уповають не тільки в свою силу, але й в незгду противників, монархистів. Іменно легитимисти не дуже задоволені з нового ряду, котрий дістався в руки головно бонапартистам и орлеаністам, и заповідають опозицію. Першим овочем зміни министерства є зміна префектів: за одним разом усунено або перенесено 62 префектів. — Італія и Німєччина також незадоволені зміною ряду французького; Італія боїться клєрикальниє єго тенденцій, щоби не виступав в обороні світської власті папи, а Німєччина боїться, щоби на злучай основаня монархії новий монарх не хотїв шукати для себе підпори в краю через війну з ненавистними Німцями.

 Ми втримали виданє сєго н-ра о оден день, щоби подати звістку, як відбулися загальні збори „Просвіти“. Позаяк сей нр. виданий в 3 аркуші, послїдуючий нр. вийде в 2 арк. — До сєго н-ра долучене як надзвичайний додаток „Справозданє з діяльности товариства Просвіта за рїк 1876.“

„СЛОВО О ПЪЛКУ ИГОРЕВЪ“.

ПОЕТИЧНИЙ ПАМЯТНИК
руської письменності XII. віку.

Текст с перекладом и с поясненнями

видав

Омелья Огоновський.

У Львові.

Накладом видавця.

1876.

(:Передні замітки, сторін XLIV, відтак сторін 136:) разом стор. 180.

Ціна 2 зол. р. в. а.

На папері дешевшім (100 екземплярів — на такім, на яким друкуєся „Правда“ —)
ціна 1 зол. р. 80 цент. в. а.

*Дістати можна: в канцелярії тов „Просвіта“ ул. краківська Ч. 14,
в книгарні Сайфарта и Чайковського и в книг. Миліковського.*

Екземплярів на дешевшім папері вже тільки 40.

6—?

Н О В И Й О Б Р А З.

Видано новий образ під заголовком

НАЧАЛЬНИКИ И ГЕРОИ ПОВСТАНИЯ

БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНИ.

Висота образа 92 см., ширина 62 см., рисований славним віденським артистою А Шубертом.

Лука Петкович, — Михайло Любibrатич, — Богдан Зимоич, Милован Бошкович, — Пеко Павлович, — Петро (Пеція) Петрович, — Стоян Ковачевич.

Замовлення упрашаєся надсилати під адресою:

Administration der „Srbadija“ in Wien VIII, Piaristengasse Nr. 49.

Для більшої вигоди почтеної публіки висилаються посилки впрот за посліплатою поштовою по переднім замовленю картою кореспонденційною.

Ціна образа 1 гульд. 20 кр. ав. в.

Замовляючі нараз 10 екземплярів отримають екземпляр по 1 гульд. ав. в. враз з ошдатою поштовою. 8—12.

РУСЬКА ХАТА

буковинський альманах на рік 1877

видав

Данило Млака.

Львів и Чернівці

1877.

14 аркушів. Ціна примірника 1 зр. 20 кр. ав. в.

Дістати можна в канцелярії Товариства „Просвіта“ и в редакції „Правди“.

Руська история в житєписях

ii головнійших діятелів

М. Костомарова.

(Переложив Ол. Барвінський.)

Том I. Ціна 60 кр. а. в.

Том II. Ціна 50 кр. а. в.

Дістати можна в канцелярії Товариства „Просвіта“ и в редакції „Правди“.

Накладом редакції „Газети Школьної“

вийшли в окремім виданю

„НАРОДНІ ОПОВІДАНЯ МАРКА ВОВЧКА“

(160 сторін дрібного друку, на краснім білім папері).

Книжка обіймає слідуючі повісті: Два сини, Чари, Козачка, Чумак, Горпина, Отець Андрій, Максим Грімач, Данило Гурч, Сон, Одарка, Не до парн, Викуп, Ледащниця, Невольничка.

Ціна одного примірника оповідань Вовчкових поставлена на 35 кр. а. в.

Дістати можна в Товаристві „Просвіта“ (ул. Краківська Ч. 14, 1. пов.), в редакції „Газети Школьної“ (ул. галицька Ч. 18) и в книгарні Ставропигійського Інституту.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Книжки Школьної. — Під зареком Фр. Сарацинського.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (пнсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ВОСЬМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Бійка перемінна.

(Конець.)

- И враз полетіли славні Атрієнки,
За ними Аянти, славні молодці,
Далі Идоменей и друг Идоменів,
Меріон хоробрий, рівний до Арея;
265 Далі син Евемнів, Еврипил хоробрий,
И дивенний Тевкер: він из луком тугим
Став за щит Аянта Теламонієнка;
И що Аянт щита одкривав, він живо
Оглядав, и тільки ворога якого
270 Підбивав стрілою, и той падав мертвий,
Він знов за Аянта, як дитя за матір,
Утівав, и знову той крив ёго щитом.
Кого ж то він першим из Троян підстрілив?
Первим Орсплоха, потому Ормена,
275 Офлеста, Дайтора, Хрома, Ликофонта,
Та ще Меланиппа и Гампаона
(Усіх повалив він на землю родючу).
Глянув Гамемнон цар и возвеселився,
Що од ёго лука гинули Трояни;
280 И став коло ёго и до ёго мовив:
„Тевкре Теламонів, голово ти мила!
Стрільай! чи не будеш світом для Данаів

- И для Теламона, що тебе дитину,
 Ще й лівого сина згодував у себе,
 285 И хоч він далеко, прослав ёго Тевкре!
 А я тобі скажу и те певше буде:
 Тільки Дій козарний та сильна Паллада
 Дадуть міні взяти Іліон багатий,
 Ти первий за мною візьмеш надгороду
 290 Золоту триніжку, або пару коней,
 Або молодицю для свої постелі.“
 Аж до ёго мовив Тевкер доброчесний:
 „На що Атріенку справного й самого
 Підмовлять? Стараюсь, скільки сили маю;
 295 И тільки їх стали до Ільону гнати,
 Так я їх стрілами стелю й побиваю.
 Вісім стріл пустив я з довгими зубцями,
 И всі вони встрягли в тіла молодецькі;
 Не попаду тільки в сёго пса лихого.“
 300 Промовив — и вдарив новою стрілою
 В Гектора — и тяжко бажав ёго вбити.
 Та не попав того, попав Горгіейона,
 Пріямового сина, стрілою у груди;
 Ёго из Айсими мати породила,
 305 Славна Кастьянейра, до богинь подібна.
 Як мак на городі маківку склоняє
 Повною насіння у літнюю пору,
 Так ёго в шоломі голова склонилась.
 Ще ударив Тевкер новою стрілою
 310 В Гектора и тяжко бажав ёго вбити.
 И не попав знову через Аполлона,
 А вдарив візницю Архештолемя,
 Що поганяв коней, у самі груди.
 Він з колісні хропнув, одскочили коні
 315 Бпстріні — и сила и душа пропала.
 Жаль Гектору було доброго візниці,
 Та він ёго кинув, хоч серце боліло.
 И він Кевріону, убитого брату,
 Сказав коней взяти, и той покорився.
 320 А сам живо скочив с колісні на землю,
 С криком превеликим схопив живо камінь
 И скочив на Тевкра, палаючи вбити.
 И тільки той вийняв каленую з лука,
 До жиля приладив, аж тут ёго Гектор
 325 По плечу в ключину, де шия и груди
 Спливають разом и де страшно бити, —
 Готового стрілить камінем таракнув,
 И жила урвалась, рука оніміла:
 Він укляк коліном и випустив лука.
 330 Та Аянт не кинув родимого брата,
 Він живо прискочив, прикрив ёго щитом.

- А тут підступили и вірні слуги,
 Мекестей Ехенко и дивний Аластор
 И ёго слабого до суден понесли.
- 335 И знову Олімпський дав Троянам силу,
 Й Ахеїв до рову вони стали гнати.
 Гектор був переднім и поглядав страшно.
 Як пес свиню дику або лева гонить
 И ёго на здогін из-заду хватає
- 340 За задок та стегна и в бік не пускає:
 Так наганяв Гектор патлатих Ахеїв,
 Все заднёго бючи, а тії втікалп.
 И тільки забігли за рів та за стіни
 Втікачем и многих Трояни побили,
- 345 Вони коло суден разом поставали,
 Один у другого радились и руки
 К богам підіймали и кожний молився.
 А Гектор на конях кружав и очима
 Світив як Горгона, як Арей пропасний.
- 350 Аж глянула Гера и жаль її стало,
 И вона к Палладі мовила словами:
 „Дієвая дочко! чи ж ми не поможем
 Пропащим Данаям, хочай на остатку?
 В лихую годину всі вони загинуть
- 355 Од того одного; біснується тяжко
 Гектор Пріяменко и лихо ім робить.“
 Аж її сказала сивока Паллада:
 „Давно би він духу та сили позбувся
 И в землі рідимій згинув од Аргеїв,
- 360 Та в думках негіжих біснується батько
 Злий, несправедливий, вічне суперечний.
 Забув, що я сина ёго Еврисеєя
 Кілька раз спасала при лихій годині.
 Тогді він до неба викрикав и батько
- 365 Послав мене з неба ёму поміч дати.
 Коли б же я тее могла в думці мати,
 Коли ёго слав він в Невидь ворітенну
 Достати з Ереба в Невида собаку,
 Не втік би він Стикса, пропасної річки!
- 370 Тепер мене кинув, слухає Оетиди,
 Що бороду брала, ноги цілувала
 И просила вважить сильного Ахилла.
 Не буде й сивока колись ёму мила.
 Иди ж лишень живо та запряжи коней;
- 375 А я отсе пійду в Дієві будинки,
 Візьму ёго зброю й тогді буду бачить,
 Чи рад буде нами Гектор шеломенний,
 Як ми зъявимося на чистому полі.
 Не одні з Троянів собак або птахів
- 380 Мясом нагодує край суден ахейських.“

- Мовила — й склонила Геру білоплечу.
 И Гера богиня, Кроновая дочка,
 Взялась ладнувати коней златогнуздих.
 А славна Паллада, Діева дочка,
 385 В батька на помості пасми розпустила,
 Що сама робила, сама и красила,
 Одягла на себе Дієву сорочку,
 Узбруїлась спільне на люгую бійку,
 На колісню стала, ратище узяла
 390 Тяжке та велике, що ним вона губить
 Полки, коли спільна у гніві буває.
 И вдарила Гера батою по конях;
 Години їм брами небесні відкрили,
 Бо їх така доля, щоб Олимп великий
 395 Одкривать и крити хмарами густими.
 И воєн погнались кіньми через браму.
 Глянув Дій із Иди и тяжко озлився,
 И до златокрилї до Радуги мовив:
 „Радуго! верни їх, не дай їм доїхать
 400 До мене, не мила наша стріча буде!
 Бо я тобі скажу и те певне буде:
 Я й коням їх бистрим ноги покалічу,
 И їх поскидаю, й колісню зломаю,
 И в десять літ цілих вони не загоять
 405 Ран тих, які громи їм понаробляють.
 Щоб знала Сивока, як битися з батьком.
 На Геру не так я гніваюсь и злюся;
 Вона звикла рвати, що я не замишлю.“
 Мовив — и піднялась Радуга вітриста,
 410 Полетіла з Иди на Олимп великий
 И в первих воротях вона їх зустріла,
 Зупинила й словом Дієвим сказала:
 „Куди ви? чого так серцем розбісались?
 Кроненко не каже помагать Аргеем.
 415 Кронів син казав вам и він тее зробить,
 Що и коням вашим ноги покалічить,
 И вас поскидає, й колісню зломає,
 И десять літ цілих не згоїте в себе
 Ран тих, які громи вам понаробляють;
 420 Щоб знала сивока, як битися з батьком.
 На Геру не так він злиться и гнівиться:
 Вона звикла рвати, що він не замишлить.
 Но ти безустїдна сука, коли справді
 Думаєш на Дія ратище підняти.“
 425 Мовила — и зникла Радуга вітриста.
 Тоді до Паллади Гера и сказала:
 „О Дієва дочко! ні, вже я не хочу
 Из-за людей смертних з Дієм воюватись.
 Нехай один гине, а другий жив буде.“

- 430 Зауряд нехай там сам він розбірає
В Троян та Данаїв — що кому годиться.“
Мовила — и коней назад повернула.
Години ім коней випрягли гривастих
И коней припняли до ясел пахучих,
- 435 А колісню сперли на стіни блискучі.
А ті посідали на золотих кріслах
З другими богами, з нудьгою на серці.
И Дій з гори Иди коней с коліснею
Пустив до Олимпу, прибув до безсмертних.
- 440 Землетряс могучий випріг ёму коней
И колісню криту підняв на підстави;
А Дій всевидючий на золоте крісло
Сів, аж під ногами Олимп захитався.
Паллада и Гера особно од Дія
- 445 Сиділи, мовчали и не обзивались.
Но він уже відав думку їх и мовив:
„Що ви такі сумні, Гера та Палладо?
Не вдалось вам довго на славної бійці
Троян побивати, що вам так обридло!
- 450 О, у мене сила и руки могучі,
Мене не заможуть всі боги Олімпські!
А в вас біле тіло страхом затремтіло,
Не бачивши й бою и тяжкого діла.
Но ще я вам скажу — и то б таки було:
- 455 Що громом розбиті вже б ви не вернулись
Из колісень ваших на Олимп безсмертний.“
Мовив — и здригнула Гера и Паллада.
Вони разом дбали за лихо Троянам.
Но тільки Паллада змовчала, ні слова
- 460 Дію не сказала, хоч и тяжко злилася.
Гера ж не стерпіла и зараз почала:
„Кроненку невірний, що ти отсе мовив?
Бачимо й ми добре, що ти найсильніший.
Та нас болить серце за храбрих Данаїв,
- 465 Що в лху годину загинути мають.
(В бійку ми не підемо, коли йти не кажеш;
Ми тільки Аргеям подамо пораду,
Щоб не всі погибли из-за твого гніву.)
Аж Дій хмароходний до неї промовив:
- 470 „А хочеш ти бачить, Геро волоока,
Так взавтра побачиш, як буде Кроненко
Пошки побивати хоробрих Аргеїв.
Бо Гектор завзятий бою не покине,
Поки коло суден Пельенко не встане
- 475 (Та перед ногами бійка не почнеться
В тісній тіснині над тілом Патрокла).
Так доля судила. И я не вважаю
На твій гнів — скитайся, тікай на край світа

- Из землі и моря, де Япет из Кроном
 480 Сидять и ні сонця, ясного не чують,
 Ні вітрів кругом їх, тільки Тартар темний,
 И туди забийся, — так я не вважаю
 На твій гнів, хоч ти тут первая собака.“
 Промовив — и стихла Гера білоплеча.
- 485 А там Сонце ясне в Океан сховалось
 И ніч невидючу на землю тягнуло.
 Милый світ Троянам погас, и Ахеям
 Настала ніч темна, мила и спокійна.
 Гектор зробив раду у Троян, зайшовши
- 490 Поодаль од суден к бистрому потоку
 На чистее місце, де трунів не було.
 И всі позлізали с коней и вважали,
 А Гектор ім мовив — ратище у ёго
- 495 И золота рихва з далеку блищала.
 Так на ёго спершишъ він мовив Троянам :
 „Трояни, Дардани й помагачі наші!
 Сёгодня я думав судна и Ахеів
 Погубить и в пору прибуть до Ильону,
- 500 Аж ніч наступила и порятувала
 Ахеів и судна на березі моря.
 Нічого робити; треба слухать ночі
 Та вечерю їсти; випрягайте ж живо
 Из колісень коней, давайте ім паші.
- 505 Приведіте з міста волів круторогих
 И тихих овечок; принесіть из дому
 И вина и хліба, та дров назбирайте,
 Щоб цілу ніч темну до самого світу
 В нас вогні горіли, небо освічали,
- 510 Щоби часом нічу патлаті Ахеі
 Не вткнули до дому по синёму морю
 Та тихо спокійно на судна не сіли.
 Хай вони и в дома свої рани гоять
 Вражані стрілою, чи ратищем довгим,
- 515 Скачучи на судна, щоб знали и другі,
 Як війну криваву с Троянами вести.
 А кликуни божі хай пійдуть до міста
 Та розкажуть хлопцям и старикам свивим
 Готувати місто на баштах високих
- 520 А жінкам у дома кожній, щоб великий
 Вогонь ростопили, та стереглись добре,
 Щоб на пуге місто засіди не було.
 Зробіть же Трояни, як я вам говорю,
 Що вам тепер треба, сказано и свято.
- 525 А звавтра я знову з вами поговорю.
 Надіюсь на Дія та других безсмертних,
 Що вижену з відси тих собак мерзених
 (Що Керц принесли на кораблях чорних).

- Тепер тільки нічу треба стеретися,
 530 А ввাত্রа до світа в збрую зодягнувши
 Ми на самих суднах білку роспічнемо.
 Тогді буду бачить, чи мене Тидьєнко
 Прожене од суден до стіни, чи сам я
 Ёго вбю и збрую понесу кроваву.
- 535 В вাত্রа він покаже силу, як у ёго
 Ратищем ударю, но думаю первий
 Ляже він пробитий з дружиною своєю,
 Тільки сонце зійде. Щоб міні по правді
 Так безсмертним бути, всі дні не старіти
- 540 И честь Аполлона та Паллади мати,
 Як сей день погибель несе на Аргеів!⁴
 Так промовив Гектор; Трояни гукнули
 И випрягли з ярмів коней запопрілих;
 До колісні кожний припняв своїх коней.
- 545 Привели из міста волів круторогих
 И тихих овечок, принесли из дому
 И вина и хліба и дров назбирали.
 (Принесли безсмертнім святні приноси
 И гар аж до неба вітри підіймали
- 550 З димом; но їх дарів боги не прийняли,
 Бо ім опротивів и Ильон набожний
 И Пріям воївний и народ Пріямів.)
 А вони зазнавшиє в строю військовому
 Цілу ніч сиділи и вогні горіли.
- 555 Як ясні зорі из місяцем ясным
 Сияють на небі в тихую погоду
 (И видно всі скали и гори и доли
 И снь бесконечна по небу проляже),
 И видно всі зорі и пастух радіє:
- 560 Стілько вогнів було в Троян під Ильоном
 Меже кораблями и Ксанеом бігучим.
 Може вогнів с тисяч на полі горіло,
 И їх по пів-сотні при кожнім сиділо.
 А коні стояли на вівсі, ячмені
- 565 При коліснях пишних и ждали зірніці.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Безвідраді думки похилили голову Малані. В її очах темнілось, слізи жемчугом спливали по лицю, серце наче розривалось від болю, роспуки, кров як хвилями бурю підіймала. Як тяжко почула тепер Маланя свою самоту, як темний гріб тиху, безвиходну, страшну! Очувилась як билина серед широкої пущі піскової, ні звідкуда слова відряди, ні слова потіхи, ні слова правди... Коли б хоч подруга щира пораду, потіху подала, коли б хоч приязна рука її зболілу головку до груди притиснула, — коли б її хоч жалосливою голубкою думками злинути до рідної родини, до неньки коханої, до батька любого!.. Нікого, нікого не осталось, ні рідної родини, ні вірної дружини! Наче цілий світ її позабув, понехав, на віки відцуравсь.

І побивались Маланині думки за щирим серцем, мов пристані шукали. Згадала вона свою любу подругу Ольгу. Вона б до неї жалібною галкою злетіла, свій жаль тяжкий розкрила, на грудях щирої подруги своє горе ревними слізами вилляла! Та знов замаячів перед її очима образ Степана и ще більший жаль обгорнув її серце.

„Ні, най не знають мого горя“, — шептала Маланя сама до себе. „Най ніхто не знає мого жалю, не бачить моїх сліз... О! ёго серце було таке щире, ёго погляд веселійшав за кожним моім поглядом, кожде моє зітхане озивалось гомоном в ёго душі, кожда моя думка займала ёго серце. Наші душі мов з'єдналися, в одну дупу зіллялися... На що ж має тепер знати про моє нещастє, на що чути про моє горе?.. Може й позабув вже мене, може спокоем засяла ёго душа, може він щасливий... Най же не дізнається ні троха про моє горе, най він хоч буде щасливий... Ні, ніхто, ніхто най не бачить моїх сліз! Ти оден, Боже, будь свідком моїх сліз, мої зітхання най тільки до тебе злітають, може ублагають в тебе милосердя — супокою... смерті...“ И тяжше сирій землі, що закриває мертві очі, придавили сумні думки її зболіле серце.

Так, Маланя була тепер круглою сиротою. В її пам'яті ледви маячила дитинна споминка про рідну неньку. Не було в неї рідної родини, прихильних кривних. Опікуни вже від двох літ спочивали у могилі, а давні знакомі, подруги молодих літ, мов у безвістях пропали. Не було й сусідів приятних. С початку ще дехто с сусідів навідувався до Лисогор. Молода попада припала до вподоби околничим знакомим своєю привітливостю, добротою, тихою душею. По черзі стали відвідувати, знакомитись околничні сусіди. Та Порфир був гордовитий, пишався своїм віденським богословством, з горда поглядав на сусідів хоч щирого серця, але убогих. Наче аристократичним духом віяло від ёго, він держався з далека від щирості, зажитості и приятні. На перекир своїй жінці понехував він тих, що горнулись с щирою душею, наче бажав, щоб зовсім осамотніла Маланя. Він прихилився душею и житєм до підпанків, двораків, до безжурних та гулящих птиц як о. Миколай и пан-комисар, з ними заводив щирю приятнь. Та ще и домове жите в Лисогірським повістві не довго осталося тайною. Ще мов цвітка процвітала Маланя своєю красою, ще весело витала вона своїх гостей, ні слова жалібного не проговорила про своє важке жите, а вже сотним гомоном росходилася недобра слава про Порфирове жите по околиці. Перші Лисогорці відгадали тайну їх повіства. Ті самі люде, про котрих Порфирові приятелі насмішливо говорили, що не обійдеться в їх родинях без бійки и сварки між чоловіком а жінкою, и ставляли твердий кулак чоловіка видним знаком супружнїї любови простолюдців, — сі простолюдці перші помічали недоладність Порфирового жита, жалкували над долею Малані и осудили Порфира поганим чоловіком. И пішло личко по ремінчику. Наче сорока сороці, ворона вороні вповідала вісті про жите в Лисогорах. С тиха прошептували сусіди про Порфира, де хто й голосно озвався з недобрим словом, сусідки жаліли над нещасною сиротою, над її красою змарновапою, над її житєм пропащим. И що раз рідше навідувались гости до Лисогірського повіства. Тільки о. Миколай та пан-комисар с часту довідувались до Порфира, та двораки хланею налітали, та иноді ще хто з Порфирової родини заглянув до Лисогірського повіства.

Так пустіло, сумотою вкривалося жите Малані в тій пуші. Тяжко ж було її жити, а ще тяжше на самоті переносити своє горе, боротись с сумними думками.

И тихо, тихісенько було на повістві. Ніхто не чув Маланиного зітхання, а Порфир ходив по кімнаті від дошки до дошки рівною ступою, як той зигар, що чикав одностайно на стіні.

И тихо було, тільки челядь прошептувалась між собою про недалеке весіле, а стара нянька Настя вдихала и охкала — від старості, чи від жалю.. Ніхто й не запримітив, як на подвіря заїхала скриплива, запорошена тарадайка. Худі коні з видними ребрами, запалими боками ледви-ледви доплентались до свого пристановища. Вони вищипали зуби до сухої стріхи невеликої шопи, що стояла біля гуменних воріт, и голосно зітхнули, наче б почули, що може хоч тут не прийдеться їм голодувати за порожним жолобом.

Порфир перший запримітив прибулих гостей и вийшов їм на стрічу, хоч не міг розпізнати, хто вони. А с тарадайки висіло двох подорожних в припорошених плащах, в припорошених капелюхах с широкими крисами. Молодший з них, а був се Петро, здійняв капелюх и став обтріпуватись с пороху.

„Мої чоботи — зовсім знищені,“ проговорив Петро, обтріпуючи порох з лякерованих чобіт.

„Моя люлька мабуть роздусилась по дорозі“, говорив старший, витягаючи зза пазухи короткий цибух.

„Ей, тату, ви міні гет спрасували мій пакунок.“

„А моя табакерка певно пропала“, тягнув дальше о. Юрій, перешукуючи свої глибокі кишені и перетрясаючи червону хустку з білими півмісяцями и турецькими турбанами. „Добре, що хоч хустки не позабув.“

„Чого ви так шукаете, чи погубили що?“ спитав Порфир підходяючи до своїх гостей.

„А й Порфирку, розглядаюсь тільки, чи чого не позабув. Бач, про все тепер мушу сам памятати. Везу тобі залюбленого, так вся журба на мою голову. Як же ж поживаєш Порфирку? Ти в дома?! В тебе бачу свято сёгодні, и така тишина.“

„Наробимо тепер гамору,“ озвався Петро, „приїздимо з матримоніальними плянами.“

„Гаразд, що приїхали,“ відповів Порфир, „а то прийшло б загинати з нудів. Що можна робити, як не спати, або позіхати.“

Так несподівано ожило тихе попівство житем — гамором. Наші гості вийшли до кімнати и своїм гамором розбудили Меланю з її задуми.

„Несподівані гості, несподівані гості, кохана Маланечко,“ говорив о. Юрій витаючись з молодою господинею. „Яка ж ваша рученька вимізеріла! Жаль, ей Богу, жаль великий. Сі рученята тільки цілувати, стискати и знов цілувати. Навіть моя небіжка Юлюнца не мада таких рученят, дрібненьких, біленьких. А вони

тепер такі вимізернілі! О! Порфир вас не береже, не жалує; — який же не добрий!“

„Не смійтеся, не глуміться наді мною. Що вам такі жарти прийшли на думки,“ відповіла Маланя, силуючись закрити свій жаль перед гістьми и весело їх повитати. Але слізи мимоволі заблесли в її очах, и вона не могла навіть глянути в очі шварготивого швагра свого.

„А що се?“ тягнув дальше о. Юрій — „у вас, як бачу, слота, хмари повисли,“ и став розглядатися то на Маланю, то на Порфира. „Але що той Порфир все такий дощевий, хмарний! Ей — серденько вяне, полинає личко, слізи не всихають.“

„От и напосілись на мене,“ відпералась Маланя, всміхаючись як раннє сонце зза дощевої хмари. „Що вам прийшло на думку мене так в слізах топити.“

„Пів оком гляну — цілим оком добачу.“

„Жартуйте веселі, та розгостіться. А я ще й с Петром не привіталась,“ сказала Маланя приязно повертаючись до Петра.

„А що се Петре, у тебе, бачу, вже й новий перстїнь на руці. Чи вже справді посватавсь?“

„Як бачите, тіточко, сковану маю руку и скувати хочу,“ відповів Петро поблискуючи золотим перстеном.

„Правда, правда, не знати тільки, чи золотом, чи личком,“ докинув о. Юрій.

„Вже чи золотом, чи не золотом, про се байдуже, аби тільки любовю щирою та правдивою.“

„Зараз и з любовю вїхала!“ бовкнув Порфир як дзвін глухий. „Не далеко б заїхав сею дорогою, як би прийшлося глодати кулаки зза любови.“

„Ні, вую, и я не без любови, тільки моя любов золота.“

„Ну, ну, не пишайсь ще, Петре, не лови риби на перед. Щоб тільки не осісти на позолочемій тичці,“ говорив о. Юрій здорово заживаючи табаки. „Сто рази мір, а раз вціли. Треба повагом до діла братись. Вже я собі не троха голови насушив.“

„Ба, ба, то ти, Петре, наче другий Язон по золоте руно виправляєшся! А де ж то ся Кольхида?“

„Не за морями, а за горами, за вашими таки горами.“

„Тільки вербиною пахне!“ засміявся о. Юрій.

„То таки до Вербовець стелиться доріжка?“

„По вербах, по вербах, та до — Лаврів.“

И гамором, сміхом наповнилась хата недавно ще тиха та сумна як трупарня. О. Юрій відшукав наконєць свою запропа-

шену люльку десь аж в кінці поли, видобув великий капшук тютюну, витягнув здоровезне кресило и креміль з губкою и без великого заходу став протичкою вижолобувати люльку и короткий цибушок. Як жид с крамом розсівся він с своїми табачними та тютюнними приборами. Перед десяти роками повдовів він и став с того часу завзятим курцем. „Відкурюється від голоду“ — говорили насмішливо про ёго деякі сусіди,* бо й справді опустіла була ёго хата після жінчиної смерті. Син Петро був тоді у школах, а про малу дочку Ганю не багато було ёму журби. Доводилось до того, що часто за ёго недоглядом не було и кавалка хліба в хаті, хоч прихід був добрий, и поля багато и припосів из трох церков. Та о. Юрій, здається, не родився на господаря. С поля роскрадали снопи, крізь обійстя опадали плоти, в stodолі перемірювали парубки збіже своєю мірою, приноси розлітались між челядь и худобу, а в просторім домі о семи покоях припадали порохи, ширили миші и валялись Ганині забавки. Чого не ростягнула челядь, що не змарнувалось між своєю и чужою худобою, те заберали жиди, що три рази в рік шаранчою спадали на о. Юрія. О. Юрій мав кредит, — бо мав добру парохію. То ж и мав довги, — довги бесконечні. „Маю довги,“ мовляв сам про себе, „бо маю добре серце. За багато я надіявся на родину, а родина опустіла мене на чужу поміч. А ще так не в пору вмерла міні жінка. Про все мушу сам своєю головою накладати.“ О. Юрій усе думав над своєю долею, шукав дороги нової, а не журився ні своїми довгами, ні своєю пустокою. Він мав тепер не більше пятьдесят літ. Ёго лице було веселе, ёго бесіда жартоблива, правдою и неправдою на пів переплітана. Ніхто не бачив о. Юрія дуже зажуреного, заклопотаного, сумовитого, — а преці ёго волося було посивіле, мов мукою припорошене. Від чого ж посивів о. Юрій? — се було цікаве питанє. „Посивів від видумок,“ сміялися одні. „Що сивий волос, то все видумка лишила свій слід видітаючи з ёго голови.“ А о. Юрій справді дуже любив прикрасу в своїх оповіданнях, видумки в своїх новостях, мішанину правди з неправдою. Він все усміхався и тяжко було пізнати, чи справді він що думає поважно. А бесіда в ёго плила як на млинку без ладу, и зерно и полова. — „Ні! се родова сивина!“ говорив о. Юрій сам про себе. „Мій дід посивів в трицятім році, мому батькови ще перед сльобом моя мати сивий волос вискубла, а я ж хіба не батьків син! И побачите, що й мій Петро за шість літ сивітиме. А сказано, дурна голова не посивіє! О, родина Павутинських не з малого коліна!“ — „З жалю

за своїм панством посивів,“ мовляли знов другі. „Адже ж перед двадцяти роками був чорний як крук, а панством дмухав на всі заставки. Купив село, їздив четвірнею, держав гувернера до дітей. Саме перед двадцяти роками все розвіялось як морська піна, счезла четвірня, втік гувернер, село як не було, а сиве волося прокинулось. Звісно легко прийшло, а ще легше пішло! Ще ніхто знайденими грішми не доробивсь трівалою щастя. А ще грішми знайденими в церкві! Треба було хоч с половину на боже віддаги. А то припав, як голодний до великодного поросяти, тай вдавивсь своїм панством.“ И справді о. Юрій колись то був великим паном. Довго говорено про знайдений скарб, закопаний десь в церкві, чи біля церкви. Та щирої правди ніхто не міг довідатись. Всі бачили тільки виставне, шумне панство, що бучно шуміло, аж через чотири роки зовсім перешуміло, не лишивши и доброї слави за собою.

„Ні! посивів він від шпекуляції!“ говорили інші. „Шпекулянтю родився, шпекулянтю мабуть и вмере. Легко, мудро, не великим коштом бажає повести своє жите. Ще як був молодим, пропадав за панством, любив стрільбу, легке жите. И таки заблисло ёму щасте. Роскошував хоч чотири роки, а міг панувати до смерті. Та вже то доля звичайно дурному щасте дає. Проминуло щастя, як не було, и він кинувсь до шпекуляції. И с того часу шпекулює, все нові пляни видумує и—сивіє!“ И справді о. Юрій видавався шпекулянтю свого роду. Ёго голова вічно роїлась новими плянами. Втерявши своє панство—кинувся до господарства, ставляв будинки, валив, переставляв, перебудовував и задовжувався, а намість нового ладу змагався що раз більший безлад. Не велось господарство, так кинувся до промислу. Він хотів зібрати капітали цілої родини, щоб розвести велику шпекуляцію. Усіх манив надією великих зисків, хвалився, що закупив ліси, підійнявся достави порогів до залізниці, сіна для війська, прядива для заграничних фабрик полотна. Та все те розвіялось з вітром. Лісів не було кому рубати, народ збезбожнів и не приніс доволі повісем на відпусти, а посуха висушила сіно. „Усе було б вдалося,“ говорив о. Юрій, „тільки смерть моєї жінки повернула усе коміть головою. Нещасте, нещасте мене постигло перед доступом щастя...“ А все ж таки величавсь він знов новими плянами, їздив сюди и туди, розвідувався и певно був би добрим фактором, як би було кому факторувати. Знакомі насмівались з ёго видужок, ні троха не йняли віри ёго новим плянам. „Не смійтесь, не смійтесь,“ говорив о. Юрій, „всі мої шпекуляції

були б удалися, — але я занехав першу шпекуляцію в женитьбі.“ Се здраджувало, що о. Юрій виплекав вже в своїй голові новий рід шпекуляції.

И дійсно саме тоді кінчив Петро семинар и незадовго мало порішитись питане ёго женитьби. О. Юрій як раз хопився пляну, щоб оженити свого сина „шпекулятивно“. Се могло б ёго ще видобути з упадку и поставити на ноги. „Можна посплачувати довги и тоді на сильній підставі розпочати фруктификацию посагу,“ мовляв сам до себе о. Юрій. „Добробит буде підставою іх щастя. Серцем не наситишся, а краси на тарілці не подася.“

Петро як раз надавався до батьківських плянів. Природа, здається, не дала ёму сильного чутя. Ніхто с товаришів Петра не запам'ятав, щоб він коли був залюбився. Він був тупий на чутя. Коли ёго товариші залюбившись писали сонети и оди, він клеїв пуделка, виробляв обойчики и проташлёвував іх „шпекулятивно“ між своїми товаришами. Ёго безвиразне лице, бурі очі, притиснене чоло — вірно відбивали ёго душу плитку, неврухливу. Одна тільки пристрасть панувала над ним, пристрасть дуже звичайна у таких прозаичних людей, як Петро. Він пристрастно любив карти. По ночах міг пересиджувати за столиком и доводив свою штуку до мистерії. „Дормитар“ семинарицький, де спав Петро, перемінювався в казино картярське. О пізній порі, коли по сусідних кімнатах було тихо, або де-де блимало світло коло заглибленого читателя, а заяць и ухом не ворухив, Петро витягав старанно заховану „талію“ и розпочинав „баталію“. За для того мав Петро певну славу між своїми товаришами.

Петро, хоч не палкий на любов, утворив клуб статистичного уряду в семінарі, котрий удержував всі посажні панни в виказі, чи то б в „сталій евиденції“.

Всі „клубисти“ мали свої книжочки, де записувались статистичні дата жіночого полу, приступного очевидно семинарицькій конкуренції: кождий мав обовязок совістно виповняти рубрику „віку“ и високості „посагу“. Ся друга рубрика була дуже важна и розпадалась на „чоботове“ и „сподіване“. Тільки клубисти знали, що значить одно, а що друге. Се означене мало свою историю. Лучилось, що оден прихильник „клубових“ засад мав прибіцяного посагу тисяч зр. Се діялось тоді, коли такий богословський посаг вважався ще значним, одже менше більше в доисторичних часах новочасного богословія. Тисяч золотих готівкою крім звичайної виправи, возів, борін, плугів, коней, волів, тарадайки и прадіної коліски — се був дуже великий по-

саг! Таке випосажене попадянки викликало сензацію в богословських кругах. Всі „пасторалисти“ явилися громадно на весілю. Гості нетерпеливо вижидали, коли появиться слюбний похід, и можна буде побачити так посажну молоду и так знаменитого витязя посагових скарбів. Проминала назначена година слюбу, а ніхто не ворухався. Чекали ще годину, и другу, а молоді не появлялись. Понеслися шепти, допитування, на пів голосно вповіджені догадки. „Що діється, — що сталося — буде слюб?“ питав оден другого, а довго ніхто не міг заспокоїти нетерпеливих гостей. Аж нарешті появилася дружба з заклопотаним лицем и знов посипались питання: „що сталося? що діється..?“ „Молодий не може взути чобота,“ відповів заклопотаний дружба и всі остовпіли, заніміли. „Фатальний випадок!“ говорили одні дивлячись на свої чоботи. И справді „фатальний“ випадок на селі, де не було під рукою шевця, щоб розбив підбитя. „Настругати крейди“, раjali другі. „Підсипати poudre de riz,“ озвався якийсь знавець жіночої туалети и шевського ремесла, „та ж преці на весілю хоч в одній панночки мусить бути poudre de riz.“ — „Перепрашаю, прошу не ображати“, відтяв якийсь оборонця сільських помаранч, „наші дівчата не уживають пудрів!“ — „Не може взути чобота,“ бурмотав знов якийсь знавець каноничного права, „таке богословське *impedimentum matrimonii**) можливе тільки на селі.“ И так всіляко толкували, а ніхто не міг довідатись властивої причини.

А тим часом молодий справді ще не взув чобота, тільки не задля чоботової перешкоди. Вже мав взувати нові лякеровані чоботи (очевидно взяті на борг на конто посагу), як промайнула йому несподівана гадка: „Ану ж як тесть не дасть міні всіх приобіцаних грошей? А ну ж се тільки банька?“ И задумавсь молодий над непевністю посагу. „Що ж робити, як запевнитись?.. О старий скупий мудрагель!.. має ще другу дочку... Ні! не можу взути чобота, поки не дістану всіх грошей. Се ще найліпше буде!“ И так довго мучивсь над чоботом, так довго розмовляв с старим, скупим тестем, поки до холяви не всунувсь приобіцаний посаг.

С того то часу набрало „чоботове“ осібногo значеня и кождий клюбиста знав докладно, що належить втягати до сеї статистичної рубрики. Що давалось після слюбу и звичайно в натурі а не в готівці, як пасіка, сподівані спадщини жінчиної родини, а на кінець и дальша готівка непевна и т. д. — се належало до дру-

*) Перешкода супружества.

гої рубрики „сподіваного“. Кождий мав совісно виповняти сі дві головні рубрики и о кожній зміні, яка б с часом зайшла, всім доносити. На підставі таких статистичних дат укладав собі кождий „клубиста“ плян своїх поїздок, високість свого кредиту и свою будучність. Очевидно кождий с початку вважав на те, щоб цифра першої рубрики була як найменша с. в. від 14—18, а за те цифри другої и третьої рубрики щоб були як найбільші.

Петро був дуже діяльним членом того клубу. В нім наче віджив батьківський дух шпекуляційний. Він розвідувавсь про найбільші тайни родинні, старанно списував всі дані и справді міг повеличатись відомостю жіночої статистики. Що вакацій відбував подорожі по всіх сторонах східної Галичини, щоб доповнити свої відомості, провітрити подані дати. И с кождим роком переконувався, що треба ёму що раз більшої цифри в двох послідних рубриках „чоботового“ и „сподіваного“. Та все таки при тім вважав він, щоб в першій рубриці „віку“ не було більшої цифри над 20. Петро яко діяльний член „клубу“ мав велику надію — як сам мовляв — „вишпекулювати“ собі молоду и посажну жінку. В тій надії давав він собі повну волю в картярській забаві и на „шкарті“, котрий звичайно виконував с своїми клубовними товаришами. Та скінчивши семинар и вибравшись, щоб „вишпекулювати“ собі жінку молоду и посажну — з жахом спостеріг, що побіч 20 в першій рубриці „віку“ — в дальших двох рубриках ніде не було такої високої цифри, котра вирівнала б ёго довгам. С першу не хотів вірити правдивості своїх статистичних записок и махнув в далеку подорож, щоб наново провітрити свої записки. Три літ проминуло на такій провірці. Записки оказались правдиві, а ёго довги навіть троха побільшали. Рад не рад посунувсь висше в рубриці „віку“ и вже почала счезати надія „вишпекулювати“ молоду и посажну жінку. Знов проминув рік на нових звідинах.

„Що ж гадаєш, сину, с собою робити,“ питав о. Юрій побачивши, що Петро якось не може знайти собі пристановиска.

„А що ж, треба женитись.“

„А де ж думаєш?“

„Та хіба у Лаврів, татуню.“

„Панна не молода, слабовита, пів копи літ,“ говорив с протягом о. Юрій, наче б розважаючи свого сина. В той спосіб думав він заспокоїти свою вітцівську совість.

„Але вісім тисяч посагу,“ холодно відповів Петро, „а в надії ще гарна реальність в самім місті.“

„А воля твоя, воля твоя, Петре.“

„И вам, татусю, здається підмога, а Лаври можуть підмогти,“ говорив Петро заглядаючи до своєї книжочки, де була одна позиція червоним олівцем зазначена. Син и батько згодились після відбутої наради, щоб споріднитись з Лаврами. Та Петро все ще не мав ніякої певності, як висока сума припаде під рубрику „чоботового“. Він знав, що Лавро має багато грошей, але й те довідався, що він не любить нічого наперед давати. Довго роздумував він над всілякими способами, як роз'яснити сю непевність, „як би видусити с старого гроші,“ и не міг нічого порішити. Кілька разів навідувався до Вербовець в гостину, вертївся коло Галі, „заходив з майки“ старого Лавра, навманя розпитував знайомих — и все таки ні троха не міг прояснити сеї томливої тайни. Вже думав відіграти ту саму ролю, як перший клубиста с тісним чоботом, та не міг запевнитись, чи вдасться в другий раз така штука, бо ж звісно тим самим дотепом два рази не змудруєш. Наконець відкрив сей „скрупул“ своєї совісті перед батьком. „Точнісенько мій син, мій рідний син“, подумав собі о. Юрій, „як то він мудро до діла береться, з якою розвагою!“ „Треба подумати,“ говорив він до Петра, „бо старий Лавро великий скупун, любить на грошах сидіти. Треба запевнитись наперед, щоб не прийшло дивитись на дулі на вербі. Постривай, я се зладжу, моя в тім голова. Не личить тобі самому, або міні прямо питати Лаврів. Се кидає не добре світло. Треба когось третєго вислати, через ёго запевнитись, дати Лаврам дорозумитись“. И задумавсь о. Юрій над новою шпекуляцією женитьби свого сина. Винюхав пів табакирки тирольської табаки, випакав скілька люлєк тютюну и таки видумав новий плян. „Га, га,“ весело промовив, він до Петра, „знаєш, де чорт не порадить там бабу пішло! Так, бабу, бабу треба післати! А що ж, Петре, як би так до Гофманової удатись. Се баба, як то кажуть, сім миль зза пекла. Сам чорт би її чоботи на махових вилах подавав. Вона гарно зладиться. Правда, гнівна вона троха на мене через ту дурну дочку свою, що гувернувала коло нашої Ганунці. Воно все так буває з гувернантками. Але що ж діяти, треба приобіцати якусь нагороду, частину зиску від посагу.“ — „Так, так, частину чоботового,“ додав Петро, котрому дуже припав сей плян до вподоби. „Так, треба,“ тягнув дальше о. Юрій розходжуючись з запалу по хаті и розмахуючи червоною хусткою. „Треба приобіцати. А то баба вищекана, знає приговорити, прихвалити, підійти, на слово витягнути. Вона и Порфира висватала, се її діло! Ми бу-

демо стояти оддалік, а вона усе зладить, я сам поїду до неї и уложусь. А потім треба буде нам знов с Порфиром розпочати з другої сторони. Через те не доміркуються Лаври, що се оден вітер віє. Порфир поважно вестиме діло и довершить те, що має приготувати Гофманова.“

На тім кінчилась нарада боєва батька с сином. Поладивши з Гофмановою, направились вони тепер до Порфира. Задумане діло: „вишпекулювати“ хоч не молоду але посагну невісту, — успівало очевидячки.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Гаятовський був проповідником. Проповідь сталася тоді ко-
нечністю; духовний, що почував у собі охоту до писаня, скорше
всього брався за проповідь. Гаятовський видав том проповідий
під заголовком: „Ключ Разумїня“; проповіді зложені на господні
и богородичні празники. Гаятовський гледів на сю книгу як на
підручник: в переднім слові він рає священикам читати з неї
поученя народови. Проповіди ёго мають характер більше догматич-
ний и обясняючий, як морально-поучаючий. Толкує він народови
догмати віри, обясняє значіне тайн, обрядів, так новозавітних як
и старозавітних. Проповідник вельми любить смілі и вигадані по-
рівнаня. Говорячи н. пр. про дві природи Ісуса Христа, Гая-
товський для обясненя указує на чоловіка, що знає и теологію
и філософію: „от — говорить він — и взорець сполученя бо-
жого й чоловічого.“ Друге порівнане двох природ — з луком,
звязаним с тятивою; лук означає божу, а тятива людську природу.
В проповіді на Воскресенє христове порівнує він Христа з ихнев-
моном. Крокодиль пілкне ихневмона, а ихневмон роззість кроко-
дилеви внутрішності; так Христос поступив из смертю, котрій
піддався. Гаятовський любить в проповідях наводити приклади и
анекдоти; стрічаємо в ёго приклади с старинної історії: про
Демокрита, Птолемея, про Ганнибала; бере він дані з митології
змішані с християнськими образами: появляються аргонавти;
дельфійська пророчня наказує поставити святиню Діві Марії; від
глибокої старовини переходить проповідник до близшого ёму світа,
росказує анекдоти про князя литовського Витовта, що казав за-

шити живого чоловіка в медвежу шкіру. Сі приклади, порівняня, анекдоти надавали проповідям Галятовського більшого інтересу и „Ключь Разумїня“ належав до книжок найбільше читаних на Україні навіть в близьких до нас часах.

При своїх проповідях Галятовський додав правила про складане проповідий. „Дбай, говорить він, щоб усі люди розуміли то, що ти їм говориш в своїй науці; як мудрий був проповідник Иван Золотоустий, а жінка дорікала ёму за трудно зрозумілу проповідь!“ Галятовський у своїх власних проповідях вірний своему правилу: вони написані по українськи и були добре зрозумілі в сім кружку, де він їх говорив. Не всі опісля йшли за ёго приводом, уживаючи замість языка, близького до народнєго, церковно-славянський, искусний и зрозумілий тільки для тих, що ёго поперед училися.

Відповідно духови схолястичної мудрості, зачерпнутої в школі, Галятовський в своєму підручникови учить проповідників вибору слів и прикрашеня бесіди, укладаня наук на словах, именах и в загалі на зверхніх признаках: думає він, що незвичайні звороти приманкують цікавість слухачів. „Можеш — говорить він — заняти увагу людей, поясняючи їм яке-небудь имя и цілу проповідь оперти на имени; на приклад, в неділю говори: неділя називається від того, що в той день нічого не ділають, тільки Богови моляться; або — в день Володимира скажи, що Володимир від того так називається, що володіє миром; на Василя скажи, що Василій значить цар, бо Василій Святий царствував над своїм тілом.“

Галятовський учить проповідників, щоб займали слухачів яким-небудь не зразу зрозумілим для них заявленєм; наприклад на Вербну неділю сказавши: — „Православні християне! Прошу вас и заявляю вам, щоби ви конечно ходили до церкви и молилися Богу; сєго тижня буде страшний суд,“ — зійди геть с катедри. Се значить, що в страстний тиждень будуть читати про суд над Исусом Христом: отсе й суд страшний. — Замітні ёго науки, як промавлати над вмерлими. Галятовський каже розправляти проповідникови, як покійник творив добро, беріг православному віру, помагав бідним милостинею, давав підмогу церквам и монастирям, приймав до свого дому подорожних, викупляв полонених з неволі и и., хоч би про покійника не звісні були такі чесноти. „Можеш — говорить він — крім того пригадати ёго родину, сказати, що вона давна, истнує сто літ або навіть тисячу літ на світі, що вона була в кривній звязі из знатними домами;

можеш взяти прізвище покійного; н. пр. як він називався Бронницький, то говори: він так звався тому, що боронив отчину; або н. пр. вмерлий називався Любомирський, то говори, що він тому Любомирський, що мир полюбив. Можеш взяти також хрестне имя. Вмерлого звали Стефаном, ти говори: Стефан значить вінець, и тут скажи, що покійник добув собі вінець як би с цвітів або дорогоцінних камінів; або вмерлого звали Доротей, звернися до слухачів и скажи: Православні християне! Доротей значить дар Божий. И наш Доротей, котрого видите на гробових ношах, був справдешнім даром для отчини и для католицької церкви. Можеш також взяти герб покійника: як в ёго гербі була стріла, то пригадай текст: „покажи мя, яко стрѣлу избранну;“ як у ёго в гербі башта — скажи текст: „бысть упованіе мое столбъ крѣпости“ и н.

Можна підозрівати, що тут проповідник з гумором говорить о проповідях сучасних. То само можна би сказати що до поученя, як треба говорити проповіді в дні святих. Гаятовський говорить: „Проповідь, котру ти виголосив у день якогось святого н. пр. Николая, можеш виголосити в день иншого святого н. пр. Василя; тільки в тих місцях, де ти говорив „Николая архієпископа Мирликійскаго“,“ вихвалюй Василя Великого або Григорія Богослова и т. п. Можна навіть се, що говорив ти про Івана Хрестителя, перенести на архистратига Михайла...“

Замітно, як Гаятовський щадить своїх слухачів и боїться діткнути їх своїми пастирськими грізьбами. В проповіді в день св. Юра він доторкнувся пекла, та ёму стало жаль посилати там грішних слухачів и він радить їм не вдаватися в роспуку, в тугу. Правда, из св. письма виходить, що в пеклі більше буде душ, як на небі, и так треба, щоби пекло ким-небудь наповнилося — отже проповідник потішає тому слухачів, нагадуючи їм, що відай на світі багато невірних жидів, могомедан, єсть доволі всяких єретиків, ариян, несториян, адамитів, монофизитів: буде кому наповнити пекло; а ми православні християне — говорить він — будемо надіятися, що всі осягнуть вічне спасенє. То ж само в проповіді в день св. Илиі він вибухнув против богачів и як би забув, що в день Юра всім обіцяв рай: „Не можуть — сказав він тепер — дістатися на небо люди богаті; їх душі обтяжені богатствами, скарбами, маєтками; богачі за своїми богатствами забувають про Бога; вони надуживають свого майна; вони тільки їдять, пють, веселяться, а про бідних людей забувають; не кормлять їх, до дому свого не пускають...“ Та опісля, проповідник

змилувався над богачами и рішив, що й богатим можна доступити неба, як тільки вони будуть давати милостиню, спомогати церкви и монастирі и и.

Поміж творами Гаятовського єсть оден писаний по руськи: „Души людей умерлыхъ.“ Тут автор веде нас на *той* світ, показує нам оселі праведників и місця мук грішників — небо и пекло. Душі праведників розміщені після числа девяти ангельських хорів небесної ерархії, відповідно тим повинностям, котрі вложені на сі ангельські хори в одношеню до нашої дочасної жизни. В низишій хорі, именно в хорі *ангелів*, — котрим поручено наглядати душі людські підчас земського побуту, — перебувають хрещені діти, вбогі, сироти, вдови и сі, що жили чесно в брачнім союзі; в другім, висшій хорі, *архангелів* (котрих Бог до великих людей посилає), священники и церковні учителі; в третім, званім *князствами*, що обовязаний доглядати держав, націй и провинцій, будуть перебувати царі, цісарі, князі, гетьмани, воеводи и всяка старшина, як вони чинили підвластним людям справедливість и не діяли їм кривди; четвертий хор зветься *влады*, що воюють из злими духами — з ними живють рицарі, котрі опералися злим духам и поборювали гріх; в пятім хорі, званім *мощарства* — чудотворці; шестий хор, *панства* — єсть житлом безбрачних, пустельників, ченців; сеий, *єрони* — там справедливі судді; в осмім — між *жерувимами* — апостоли, єпископи, митрополити и и.; девятій, висший хор, *серафими*, що розбуджують любов до Бога — там мученики.

Противне небу житло грішних, пекло, ділиться на два відділи; перший зветься *одхлань некельная* (безодня), другий — *огненная ееекна*. В першій сиділи перед Христом старозавітні праведники; вони мук не терпіли, але були оддалені від Бога и ожидали Христа. Спаситель вивів їх с пекла; вони пробували з ним сорок днів на землі, а по вознесеню єго вікують в небі. Однак Спаситель не вивів из пекла Єгиптян, Моавитян и инших поганців, котрі не ожидали Христа. Вони тепер у пеклі. Другий одділ пекла — *еекна огненная*, багата в усілякі муки: у вічнім огни будуть распустники, перелюбці и гнівні люди. Люта зима дістанеться в участі гордовитим богачам, немилосерним на муки вбогих; червак совісті буде гризти злодіів, що крадуть чуже майно, и обмовців, що відбирають ближнім иня добре. Незносний смрід буде докучати випещеним чепурним паничам, що любовалися в пахошах (кохаються въ пахучихъ перфумахъ), а ті, що обжирються и не постять — будуть засуджені на голод. В пеклі

буде велика тіснота: всё пекло — говорить нам богослов — буде битком набите грінниками, одні на самім дні, другі по середині, треті на верху; неначе б хто наложив у бочку риб и заткав бочку чопом (зашпунтуєть). Опісля автор описує митарства, які має переходити душа людська по розлученю від тіла.

Інші твори Галятовського, хоч менші від попередніх, та містять цікаві черти для історії понять и поглядів тогочасних. Книжка, під заголовком: „Небо новое, новыми звѣздами сотворенное“, напечатана 1665 р., у Львові, се збірник розказів про чуда Пресв. Богородиці, виписані з усяких західних письменників з додатком того, що случалося в Польщі, Литві и на Україні. Тут замітне присвячене Потоцькій, сестрі митрополита Петра Могили, образець того, забавного для наших часів підлещування, з яким письменники XVII. в. обертались до знатних осіб, виждаючи, чи не дістанеться їм яка кришка щедроти їх.

Галятовський виводить дім Могили од Муция Сцеволі, „валечнаго и отважнаго и горливаго (ревного) кь отчизнѣ своей рыцера римскаго“, и називає дім Могили — „небомъ, усвянымъ новыми звѣздами“. „Богъ — виражається наш автор — праотцу нашему Адаму сказаць: земля еси и въ землю пойдеши, а я скажу Пресвятой Дѣвѣ Маріі: ты небо и пойдешъ въ небо могилянское!“ Друга брошура Галятовського: „Скарбница пожитечная“ — (Хосенна скарбоня) — містить в собі опис чуд образу Пресв. Богородиці, котру почитали під назвою Єлецкої в Чернігівськїм монастирі, с того часу, як Галятовський був архимандритом. В переднім слові до тої книжочки запускається Галятовський в обясненє слова козак, и иде за думкою, після ёго вираженя, мудрих людей, котрі виводять слово козак від козѣрога, небесного зодіяка, тому, бо козаки ходять з рогами, в котрих насипаний порох, и як на високім небі підоймається козѣріг, так козаки, проходячи поля и море, вступають на стіни и вали бісурман и насипають из своїх рогів порох в самопали, с котрих стріляють в неприятеля. Трудно найти відповіднійший образець натягнених и видуманих обяснень, на котрі ласа була схолястична наука. Головний предмет уваги автора, се — Єлецкий монастир; ёго вельми займає минувша доля сѣго монастиря. Та де ж взяти жерел? Україна вбога в давні письменні памятники: Москва богатша; в Москві — говорить він — є й руські літописці и патерики знатних руських монастирів. Князі Одоевські и Воротицькі, переказували ёму вісті, що переходили в них у роді об сім, як найдено образ Єлецкої Богородиці (названої так, бо найдений на

зличнім дереві [ель]) за предка їх Святослава Ярославича; та Галятовський знайшов ще у себе жерело: „старі люди — говорить він — се хроніки живі.“ Чернигів дізнав великих перемін: перше жили в нім московські люди; але с прилученем ёго до Польщі, після сумних часів, наплила там инша людність, треба було виглядіти старенезних людей с поміж прежнєї людності. Галятовський виглядів їх: одному з них було сто десять літ, другому півтораєта, а третєму около двісті літ — старість непевна. Трудно, не скривдивши пам'яті Галятовського, рішити: хто зілгав, чи той що говорив про свої літа Галятовському, чи сам Галятовський. Схолястична просвіта позваляла при захованю правил що до форми гледіти вельми легкодушно на фактичну правду и складати вигадї не було дуже соромливо. В 1696 р. появилася нечатно в Чернигові брошура Галятовського „Боги поганськіє“. Вона присвячена царівні Зофії. У своїм переднім слові показав автор знов образець підлещуваня, властивого свому часови, величав Зофію, добачав, що имя її хрестне схоже з назвою мудрості, и висказався про царський дім такими словами: „Въ дому найяснїйшихъ царей рускихъ каждый царь есть солнцемъ, царица есть мѣсяцемъ, царевичове и царевны суть звѣздами: бо свѣтять добрыми учинками“. Після науки Галятовського ідоли поганських богів були не болванами, статуами, звичайною річю, як про них одзивався инколи старий завіт, а житлом злих духів и відкликується, на потвердженє свого погляду, на многих церковних и світських письменників. Біси, що сиділи в ідолах, говорили инколи правду и віщували появ християнства; але вони часто обманювали людей и наводили лихо на людей уживаючи в своїх віщуванях двозначних слів, так що чоловік розумів віщуванє зовсім не в тім змислі, який воно мало дійсно. В ніякім творі не висказав Галятовський так різко своєї несвідомості, відріжнати видумку од фактичної правди, як у сім творі: взявши з Визволеного Єрусалима в польскім переводі Кохановського розкази про вчинки чародія Исмена, Галятовський не завагався прийняти їх за неперечно-певні историчні події. Поганські божища суть для Галятовського не тільки предметом исторії и археології; вони мають живий, сучасний интерес. Діяльність їх продовжається по нині. „И тепер — говорить він — чорти через чародів дають одвіти и віщуваня; злі духи, що проживали в ідолах, и тепер всіякими способами стикаються з людьми: вони то прикидаються вмерцями, то творять собі воздушне тіло з обляків, показують всіякі речи в зеркалі, дають одвіти через огонь, воду, перстєні“,

и т. д. Для Галятовського боротьба с поганськими божищами така сама, якою була боротьба проти жидівства и музульманства. Однак воюване нашого автора с поганськими божищами в загалі слабше того, котре він провадив з жидами и музульманами: утвір „Боги поганські“ напечатаний вже в старості Галятовського, два роки перед ёго смертю.

Можна ще згадати про оден польський твір Галятовського: „Алфавет еретиків.“ Автор наводить в азбучнім порядку всіх, кого зачисляє до еретиків, показує при тім значне читане, але разом с тим и змішане понятій: до ряду еретиків вчисляє він не тільки філософів старинних, але навіть таких людей, що не заявили ніяких признак духової діяльності, н. пр. поміж еретиків попався Ксеркс, тому тільки, що ёму снівся сон, а се подало Галятовському повід толкувати, що сни бувають від Бога, але бувають и від чорта.

З усею своєю ученою невіжею, с протонародніми віруваннями, якими перенявся з малку, а не позбувся їх в школі (бо ся и не дбала про їх усуненє), з легковірністю до всёго печатного, с покірністю всёму тому, що тільки носить на собі позір православної церковності, з диким бузувірством, готовим палити, топити у воді, різати всіх, що не так вірують, як слід, але разом и з неперечним талантом, котрий добачаємо в красі викладу, в ясності складу, в приступності речи, и найбільше в сій живості, що буває все признакою таланту и котрої собі ніяким робом не може присвоїти чоловік неспосібний, Галятовський, більше чим хто инший, може назватися представителем свого столітя в українській літературі.

(Конець буде.)

Библиография.

— *Руська: Про те як наша земля стала не наша.* — Липський-1877. Стор. 88 в м. XVI-ку. — Се перша частина видання: *Про хліборобство.* Після переднёго слова має се бути продовжене розмови „Про бідність“, печатаної у Відні 1875 (опісля: Про богацтво та бідність 1876 вид.). Се дальше видавництво ставить собі за заданє розказати, „які тепер лихі порядки в хліборобнім хазяйстві и як треба дучче упорядкувати їх, щоб уперед не було такої неправди — бідности“. Бувший вчитель Михайло Крутий розказує у сій книжочці, що саме її заголовок ми подали, про „землі и людей чужих и наших“. Блисший розбір сеї книжочки подамо пізнійше.

Про хліборобство. *Розмова третя.* Як де земля поділена и як би треба її держати. Липський 1877. Стор. 176 в м. XVI-ку. — „В сій книжочці розкасується“ — сказано в переднім слові — „про те, як де землю держать люде и як би треба держати її, щоб було добре тим, хто працює над землею, а не так, як тепер, коли той, хто потом своїм облива землю працюючи, горює та бідує, а той, що нічого не робить, бере трохи не усю ёго працю за те тільки, що земля за ним записана.“ — В формі розмови між Михайлом, дідом Карлом, Степаном и иншими робітниками фабричними розкасується в сій книжочці: I. про те, як люде землею обладають; II. про осібне обладання землею; III. про велике хазяйство; IV. про середнє хазяйство; V. про дрібне хазяйство; VI. про казенні землі; VII. про аренду землі; VIII. про селяську громаду; IX. про громадське хазяйство; X. про силу громади; XI. про громадське житя; XII. про громадський порядок. — Перегляд критичний сеї книжочки подамо пізнійше.

— *Російська:* **Прологъ,** романъ изъ начала шестидесятыхъ годовъ. Часть I. Прологъ пролога. „Впередъ!“ 27. Лондонъ. 1877. Стор. 225 в VIII-у.

„Polnische Wirtschaft.“

Skrypt

A.

штемпель
на 7 кр.

moścą którego zeznaje, iż otrzymałem z kasy pożyczkowej gminnej N. N. (wмя громади) tytułem pożyczki sumę (4 zlr.), wyraźnie: *cztery zlr. a. w.* i zobowiązuję się dług ten całkowicie w dniu *31. grudnia 1877*, zaś procent *po 10%*, od sta za czas od *1-go stycznia 1877* do *31-go grudnia 1877* z góry do kasy pożyczkowej zapłacić, oraz poddaję się niniejszém wszystkim bez wyjątku postanowieniom i przepisom statutów tej kasy pożyczkowej potwierdzonych przez wysokie władze.

Dano w N. N. (gromadu) dnia *9-go stycznia 1877*.

N. N. (nidnuc dowojnika.)

B.

штемпель
на 7 кр.

Za dopelnienie przyjętych przez N. N. (dowojnik) zobowiązań ręczummy kasie pożyczkowej gminy N. N. solidarnie jako ręczyciele i płatnicy naszym tak ruchomym jak nieruchomym majątkiem, i poddajemy się wszystkim postanowieniom statutów tej kasy.

Dano w N. N. dnia *9-go stycznia 1877*.

Jako świadek

N. N. (два nidnиси ручителі.)

N. N. (nidnuc сеідка.)

В.

штемпель на 2 зр. и 50 кр.

Rzetelność powyższych podpisów potwierdza
zwierzchność gminy.

Dnia 9-go stycznia 1877.

N. N. (віст громадський)

Nieumiejących pisać podpisałem, a oni znak kryża św.
położyli.

N. N. (відпис писаря.)

Drukiem N. N. (назва друкарні и друкаря.)

Подана у повнішій копія оригінального документу потребує маленького коментаря до того, щоби ціла важність порушеної нами нині справи для нашого сільського народу сталася и нефаховим читателям ясною и зрозумілою.

Читателі бачать, що на сій копії запису, після котрого убогий селянин (очевидно дуже убогий, коли позичаючи таку малу суму грошей, потребує аж двох рунителів!) позичає не від лихваря але із каси позичкової громадської 4 (чотире) зр., уміщені штемплі на 2 зр. 64 кр. (два зр. 64 кр.), щб, долічивши ще угоджений 10% для самої каси позичкової, чинить разом 76 (сімдесят и шість)% на оден рік! між тим, коли середній лихварський, жидівський, процент, оплачуваний селянами, по крайній мірі в зажиточніших сторонах Галичини, виносить тільки 1 кр. від 1 зр. на тиждень, значить 52%.

Запевно більша часть читателів зразу подумає, що вина у сій нічій друга, як тільки „темноти“ селянина Н. Н., котрий безпотрібно стілько штемплів поприліпляв до скрипти. Однакож вони помиляються. Навіть, правду сказавши, на оригінальній скрипті, с котрого подана висше копія, був тільки оден штемпель на 7 кр., на самім початку тексту (під А.); тим гірше для бідного довжника Н. Н., бо документ при ревизії каси через органи фінансові дістанеться до фінансових властей, а ті за кару скажуть йому заплатити бракуючі марки (7 кр. и 2 зр. 50 кр.) тричі, значить намість 2 зр. 57 кр. суму: 7 зр. 71 кр., що разом з доданими попередно (під А.) 7 кр., и властивим процентом для каси, учинить 202%, а се рівнається майже процентови 4 кр. від 1 зр. на тиждень, який навіть при жидівських позичках у нас не дуже звичайний!

Сказано, ми самі від себе додали два штемплі за 7 кр. и 2 зр. 50 кр., яко такі штемплі, котрі до сего документу мусять бути додані під грозою потрійної кари, и сей обовязок — кожного ц. к. підданого, котрий на підставі документу такої форми, як висше подана, чотире зр. собі позичити хоче, або позичити мусить—впливає як найясніше и найневніше с принципів таксової устави*).

Задля важності справи позволять нам читателі познакомити їх троха з дотичними приписами тої устави, о скілько се до зрозуміння справи доконче потрібне. Отже:

*) Stempel und Gebührengesetz.

В више поданім скрипті маємо властиво три окремі „акти правні“, и то не тільки під взглядом формальним (окрема дата під кожним з них), але и юридичним, окремі и ріжні.

- I. Контракт позичковий (під А.); від того припадає після позиції тарифи 36. уст. з 9/2 1850 скаля II. належитість штемпл. 7 кр.
- II. Документ поруки (Bürgschaftsurkunde) п. тар. 31. тої ж устави 7 кр.*)
- III. Урядове посвідчене власноручності підписів (Legalisirungsclausel), котре після §. 34. lit. е. и п. тар. 66. устави з 9/2 1850 було вільне, але тепер, по змінію декотрих приписів тої ж, пізнійшою уставою, а именню після п. тар. 66. уст. з 13/12 1862, припадає від легалізацій одного підпису штемпель на 1 зр., від прочих на 50 кр. за кожний, значить, так як тут посвідчено підпис довжника, свідка и двох ручителів, належиться разом 2 зр. 50 кр.**)

Розуміється, що по сім доказі (котрому, позволимо собі додати, ніяка интерпретация не порадить нічого) насувається питане: хто тут винен, и яка на се рада? Чи винна що финансова администрация? Запевно, що підрядні власті финансові нераз нашому братови допечи можуть неправильним вимірами належитостей; але на се е дорога рекурсу до висшої инстанції; між тим в инішнім злучаю, як ми бачили, ніякий рекурс не поможе, бо все сталось після устави. Одже винна устава таксова? Розуміється, що и наша таксова устава в деяких злучаях селянина притискає нерозмірно, и дуже було би на місци, коли би п. Дворський и инчі галицькі депутовані постарались в Раді державній о зміну деяких утяжливих и дійсно истнуючих приписів скарбових, намість, як ми се показуємо на другім місці, компроментуватись внесками о зміну припису, котрий зовсім не истнує ані на папері ані в практиці. Але в инішній справі устава зовсім не винна. Будь вона яка небудь, але завсігди устава, а доки вона має силу, треба її триматись. Тільки ж з неї, як и с кожної инчої австрійської устави, треба осторожно и умітно хіснувати, и не пхати без потреби пальців межи двері.

*) и **) Для тих, хто поверховно знає уставу таксову, а хотіли би глубше и критично вйти в оцінює нашого виводу, додаємо ще, що вправді що до клявзуді легалізаційної вийшла пізнійше устава з 25/7 1871, після котрої судова легалізация підпису підпадає тільки штемплєви на 36 кр., а нотарияльна тільки на 10 кр.; але се, як бачимо, відносеться тільки до судової и нотарияльної, а не в загалі до урядової легалізації; що до тої послідної, устава з 13/12 1862 усе ще має силу; а що уряд громадський єсть дійсно урядом в техничнім понятю устави таксової, об сім не може бути ніякої сумнівості. Впрочім у властей административних австрійських багато вільного поля має урядова практика, а ся урядова практика не тільки, як се знаємо, єсть вельми екскастична (in dubiis pro fisco, не contra fisco), але и в инішнім, спеціальнім злучаю рішилась так, як ми се представили.

Замітити ще треба дальше, що припис §. 32. устави з 9/2 1850, після котрої усі 3 више згадані „акти правні“ дозволяється писати на однім листі паперу, має тільки ту одну консеквенцію, що після него усі 3 штемплі могли би бути разом на першім с тих актів (під А.) уміщені, сума належитості в грошах зовсім через се не умінчиться.

Коли би скрипт цілий ограничився на першій лиш акті, т. є. на записі позичковім (під А.), то ціла справа стояла би тільки 7 кр. Коли ж касі позичковій за своїх 4 зр. не вистарчав сам підпис одного довжника, а хотіла ще двох ручителів, — то и мусіла довжника наразити на новий кошт других 7 кр.; коли ж и снм вона не вдоволялась, а хотіла ще мати більшу певність доводу в евентуальнім процесі, то и мусіла ёго наразити ще й на кошт легалізаційного штемпля на 2 зр. 50 кр. Во австрійське уставодавство фінансове виходить с тої засади, що хто хоче надзвичайної асекурації для своїх прав, той за таку асекурацію и заплатити державі мусить надзвичайну ціну.

Приглянувшись с того становиска нашому скриптові блисше, то побачимо, що каса громадська позичкова, котрої розвій поперас наша автономія очевидно для запобіженя лихві, стала таким же лихварем*), як найгірший жид, бо и жид бере свій значно більший від нормального процент в більшій половині также задля асекурації, а при тім він поступає далеко ретельнійше, бо годиться наперед о той процент, між тим коли в нинішнім злучаю селянин Н. Н., коли б був знав, що прийдеться ёму пізнійше заплатити окрім 10% ще 7 зр. 71 кр. або хоч би тільки 2 зр. 57 кр., певно був би не позичав від каси позичкової чотирёх зр.

Хто ж винен? Чи каса позичкова? Де ж там! селяне в Н., як и в кожній галицькій громаді, складаючі заряд каси, с певністю не жадали б власновольно такої асекурації від свого брата, навіть хочби не знали о її коштовності. Вони тільки, не уміючи писати, и не посідаючи правничих відомостей потрібних до списаня правного акту, ужили, бо мусіли ужити, друкованого формуляря, який мали під рукою.

Одже винен друкар, що видав и продає сей формуляр? Читателі замітили, що ми на повисшій копії имя друкаря замовчали; зробили ми се тому, що назвавши ёго по имени, мусіли би ми ёго зараз и ого-

*) И, скажемо тут, безгранично несумлінним и беззглядним. Кошт легалізації висше поданий не стоїть с користею тої легалізації для вірителя в жадній пропорції. Навіть, коли б каса жадала на позичку нотаріяльного акту, кошт був би далеко менчий, а користь більша. Бо акт стояв би в штемплях від оригінального акту 7 кр., від евентуального витягу, и то тільки в разі евентуального процесу, других 7 кр., а така нотаріяльна так за споруджене акту як и за витяг разом певно не більше як 50 кр. Рахуючи ще навіть за страчений час на подорож до нотаря цілий 1 зр., то все ще кошти були би менчі, а акт мав би бодай користь скорої ексекуції и далеко більшої певності доведової. А що ж за велика певність виходить для каси в легалізації уряду громадського? Чи ж уряд громадський не те саме, що заряд каси позичкової, чи ж він не єсть в тім злучаю стороною интересованою? И чи ж се потрібне? коли ж знаємо, що селянини навіть против жида не ужие в суді усіх адвокатських викрутів, бо ані хоче, ані ужити їх уміє; бо навіть против жида не випрєся позички, хочби навіть без жадного скрипту, так що всі хлопські „багателярні“ розправи (під яку и наша нинішня справа о 4 зр. підпадала б) кінчаться на однім термінін засудженем хлопа, коли тільки жид має хочби наймончий позір правди за собою. До того потрібує судія переслухати тільки довжника яко свідка, и він в своїй власній справі посвідчить так сумлінно, як би против найбільшого свого ворога.

лосити публично злодієм, котрий, яко не фаховий правник, не будучи в можності оцінити всіх консеквенцій акту правного, за лихо і підступно споруджені формулярі вимагає гроші у селян, а се підпадало би дуже близько до дефініції ошуканства. А між тим було би се несправедливо, бо и друкар тут не винуватий, бо він формуляр сей не друкував з власної иницијативи, а друкував формулярі авторизовані и у него умисно замовлені.

Винуватий зовсім хто инчий, и тут доперва читателі зрозуміють, чому ми поодинокий, може зовсім спорадичний? польський документ зробили предметом такої обширної статі, вони зрозуміють тепер цілу донеслість порушеної справи.

Не хто инчий, а галицький Виділ краєвий скомпонував и розіслав єї формулярі по всій Галичині за посередництвом виділів повітових, поручаючи їх ужиток усім касам позичковим громадським, над котрими він має претенсію бути верховним администратором; претенсію, котра, не входимо на тепер, чи оправдана в позитивнім праві, — але чи и субективно оправдана? Се питанє дуже важне, позаяк, коли хто бере в свої руки яку небудь администрацію, повинен ужити до неї „оглядності patris familias“ („die Vorsorge eines guten Vaters“), а все ж по крайній мірі повинен до неї бути інтелектуально здібним...

Тую ж здібність илюструє досить, здається нам, досадно — порушена нами справа формулярів, котра, менче с тим, що компромітує перед народом все нашу автономію (бо до такої компромітації так багато вже не потрібно), але компромітує, перед тим же народом, може на завсігди, цілу інституцію кас позичкових!

Не знаємо дати и дословного тексту циркуляра, котрим Виділ краєвий за посередництвом виділів повітових уживанє тих формулярів поручив касам громадським. Знаємо тільки, що формуляр той одержали громади більше менче в октобрі 1876 (одні може скорше, другі може пізніше); знаємо також більше менче зміст виділового циркуляра, так як виданє єго було в *Wiadomościach statystycznych**) заповідженє. —

*) *Wiad. stat. Rocznik II. 1876, pag. 7:* „... przesłał wydziałom powiatowym pewną ilość zmienionych statutów i wezwał je, żeby, popierając nadal zakładanie kas pożyczkowych, zalecały gminom przyjęcie nowych wzorów statutowych...“ Замітити треба, що формулярі становлять інтегральну часть статутів; и що слова *zalecić* а *polecić*, так як и руські „поручити“ а „приказати“, не мають в польській мові стислого розграничення; по крайній мірі в таку логичну анализу польських виразів ані польські, ані тим менче руські громади не вдаються. Знаємо також, що тим менче в таку анализу вдаються привиклі до панованя пп. маршалки повітові, и що в їх устах заміна слова *zalecić* на *polecić*, а навіть *polecić* под суrowością takich а таких *kroków „urzędowych“*, дуже можлива. Знаємо також, що каря грошеві, які виділи повітові мають в деяких алуцах накладати на віятів громадських, мали вже час и спосібність підвишити prestige и „повинний респект“ для пп. маршалків в очах громадських віятів; а тим більше в нинішнім алучаю, позаяк виділ краєвий в цитованій розправі в *Wiad. stat.* (стор. 32) претендує собі також право, відобрати касу позич-

Знаємо також, що в тім циркулярі о штемплях, які до скрипту того, а именно до тої премудрої клявзулі легалізаційної належить додавати, Виділ зовсім не спімнув, бо каси позичкові, взглядно їх довжники, поучені циркуляром в тій мірі, були б або формуляра виділового не уживали, або уживаючи додали дійсно потрібні штемплі.

А між тим, в хвуді, коли ми се пишемо, вже не сотки, але тисячі таких, як више поданий, скриптів, на виділовім формулярі списаних, и нештемпльованих, знаходяться, наслідком періодичних фінансових ревизий кас позичкових, — в руках ц. к. органів скарбових, и тисячі зр. наложені будуть, або вже и суть наложені, титулом самої тільки кари на найбідніших селян за те, що сміли користати с такого вижебраного кредиту у своїх, їх же грішми заложених кас, и на зарядців тих кас за те, що у своїй безпомощній темності усе, що прийде на письмі від Виділу краевого чи повітового, вважають (бо їх так навчено) цісарським приказом, котрого під грозою кари триматися мусять; в загалі за вину третих осіб, котрі такий розумний и такий сумлінний ужиток роблять с поручених ім або присвоєних прав.

Коли недавно ті самі люде тої своєї фактивної и фінгованої власті ужили тільки до перефорсованя своїх кандидатур до сойму, то наше мовчане и пасивність могли ще з бідом бути оправдані. Але в нинішній справі, котра має всі ознаки економічної кризи, здібної сотки найубожших родин втрутити назад в ту саму безодню лихви, з якої їх мали витягнути власні каси позичкові, наша пасивність була би вошіючим до неба гріхом.

В який небудь спосіб, чи в соймі, чи де пиде, чи навіть в адміністраційнім трибуналі — але конче, треба випуватих потягнути до одвічальності. Треба в сю клясу людеі раз ясно и добитно впоіти пересвідчене, що вона до претендованих або и засиджених вже публичних функцій зовсім ні, або дуже мало здібна; що найограниченішому маршалкови дати сь вибрати на посла — се зовсім не штука, и до того не треба більше образования, як він ёго дійсно має; але штука, и велика штука: прийатий на себе обовязок такого репрезентанта народу дійсно виповняти, бо без відповідного соціального образования се зовсім неможливе.

В конець треба также, и то як найкорше, винайти способи поправленя наробленої ними шкоди, о скільки се можна ще зробити.

Одже треба би передовсім завізвати Виділ краєвий (се могла би зробити „Просвіта“), щоби без найменчої проволоки стягнув назад свої формулярі від кожної поодинокі громади, и в кожній громаді вияснив їх шкодливість, з уваги, щоби накладці, маючи ще запаси тих формулярів*) на складі, не могли шкоду ширити и дальше.

кову с під заряду громади п віддати заряд виділови повітовому, — а на другім місци (стор. 29) для виділу повітового право, приказати громаді, аби не давати позичок, як тільки за призволенем установленого панського опікуна, котрий одже, розуміється, може не поводити на прийняте скрипту, не виставленого на „порученім“ виділовім формулярі.

*) друкованих в великих масах провінціональними друкарями після виділового взору.

Побіч того, так як звісна бюрократична практика нашої автономії не обіцяє и в тій справі скорих наслідків від такого оголошеня Виділу краєвого, повинна би хочби и „Просвіта“ від себе видати коротку звістку, и розіслати по громадах, що ось „формулярі, котрі розіслав Виділ краєвий, за помоцою виділів повітових, такого и такого змісту (як поданий на початку сеї статі), не тільки що не суть при даваню позичок доконечні (задля тих и тих юридичних причин), але громада їх зовсім уживати не повинна, бо за уживанє їх власті фінансові накладати будуть грошеві карі“, намість того формуляра повинна „Просвіта“ спорудити и разом розіслати по екземплярю новий відповідний формуляр, котрого користі можна би в тій відозві піднести, и котрий ще и ту побічну мати буде користь, що буде руський и в руській части краю зрозумілий.

Що до тих селян, котрі вже пішли „на лєр“ виділового формуляра и наслідком того платять вже або незадовго будуть мусіли платити „додатково“ належитості за недодані штемпілі, то рада дуже трудна, хоч завісідги ще можлива, и лишати їх без помочи також не можна.

Вправді властиві карі („підвижки“) запевно дарувувати їм буде фінанс. адміністрація в дорозі рекурсів и подань „о ласку“. Але чи хоч багато селян знає, що против урядового наказу заплати рекурувати можна? Друга їх часть, хоч може и знає, але чи стане їх на оплату покутних писарів за написанє подань; третя ж, хоч буде рекурувати, и рекурувати успішно, але хто ж їм верне гроші заплачені писарям за ті рекурси?

Одже мусить Виділ краєвий чи то публично, чи в дорозі петиції бути завізваний, щоби за посередництвом виділів повітових и урядів громадських сам повишукував усіх пошкодованих, и для кожного з них своїм коштом и заходом спорудив рекурси.

Треба в кінці удатися доконче до министерства скарбу, щоби воно, чи то в дорозі административної інтерпретації, чи в дорозі надзвичайної ласки, чи внесенєм відповідної інтерпретуючої новелі до такової устави, усі документи, виставлені на підставі авторизованого Виділом а так шкодливого формуляра, узнало вільними від штемпілів (окрім звичайного одного штемпля за скрипт позичковий), и відповідне розпорядженє видало до підрядних властей, приписуюче їм, як в справі висше згаданих рекурсів мають поступати; а крім того, щоби для тих рекурсів засистовало діяльність устави з р. 1876, після котрої рекурси не внесені в приписанім 30-дневім терміні можуть бути відкидувані без мериторичного рішення. Се все було би обовязком руських депутатованих в Раді державній, котрі чи то в дорозі інтерпеляції, чи через внесенє відповідної резолюції сю справу в Раді державній представити можуть.

Треба наконєць, щоби на злучай, колиб усі або деякі з висше поданих мір не віднесли пожаданого наслідку, наші юристи обмислили спосіб, яким би в дорозі правній для пошкодованих селян відобрати заплачені ними карі, кошта рекурсів и пр. від винуватих менерів „польскої господарки“...

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Загальні збори товариства „Просвіта“.** Як ми вже в попередучім числі згадували, відбулись 31. Мая сегорічні загальні збори „Просвіти“ (в комнатах „Руської Бесіди“). О 4-ій годині с полудня отворив засідане заступник голови товариства, проф. У. Целевич, короткою промовою, в котрій перед всім указував на всілякі перепони, які мусів уступаючий виділ поборювати виконуючи свої обовязки: склад самого виділу змінявся с причини виїзду зі Львова або перешкодження деяких виділових; люде товариству неприхильні старалися при нагоді звісних сліджень за соціалстичними агітаціями кинути підозріне на товариство и підкопати ёго бит; в краю вже другий рік неурожай, и народови годі було закупувати такі маси книжок, як попередучих літ; — коли ж мимо того справозданя ще успіх виказують, то се не самому виділову, а щирій и успішній діяльності и горячій підмозі многих членів товариства в заслугу признати треба. Наконєць п. предсідатель повитав делегатів чотирох філій товариства (о. Огоновського з Бортник, п. Горбала с Тернополя, о. Березовського с Коломиї и п. Р. Заклинського с Станиславова) и представив зборови заступника ц. к. ряду.

Після тої промови п. предсідателя, заступника голови, секретар товариства п. Леонид Заклинський подав образ діяльності товариства у минувшім році. Секретар нагадує слова голови сказані на торічнім зборі, „що товариство стає на дорогу самостійності“; підносить, що на тій дорозі товариству повелося: членів нових прибуло до 200, особливо священників, учителів народних, а найбільше міщан и селян, котрі заявляють велику охоту до просвіти самих себе; що удалося именно для сих видати 7 нових книжок, та книжки ті своїм змістом їх вдоволяють; що виділову удалося придбати знов нові круги для розпродажи книжок товариства и поле розпродажи значно поширшало; що наконець завязались дві нові філії в Коломиї и Станиславові, що філія в Тернополі вістала остаточно затверджена и розвиває велику діяльність именно вистачуванєм книжок, а філія в Борниках уряджує відчити для своїх членів та зьєднує нових членів.

Відтак касиєр товариства, п. Шухевич, здає справу з обороту грошового и виказує стан маєтковий товариства, а сим именно доповняє справозданє касове надрукованє в „Справозданю зъ діяльностей виділу товариства Просвіта“, пояснивши для чого не зміг всіх дат до сєго „Справозданя“ подати. С кінцем Марта 1877 р. стан маєтку товариства був такий:

І. А К Т И В А:

1) Готівка в касі	149 зр. 36 кр.
2) Вартість инвентаря	722 „ 60 „
3) Вартість библиотеки (с. р. значно прибільшеної), около	300 „ — „
4) Вартість книжок знаходячихся в магазинах товариства	
а) популярних	12039 „ 27 „
б) шкільних	7380 „ 15 „

5) Претенсії: а) Сума загіпотекована на до- брах Клебанівка	12000 зр. — кр.
б) В антиципаціях и позичках	881 " — "
в) За книжки в роспр. передані	8300 " — "
Разом	41772 " 38 "

П. П А С С И В А:

1) Довг до друкарні	234 зр. 70 кр.
2) Належитість скарбова від перенесення суми дарованої п. Федоровичем*)	2700 " — "
Разом	2934 " 70 "

Отже маєток товариства виносить **38.837 зр. 68 кр.**

В дискусії над справозданями заберали голос пп. Вахнянин, Гладивич Адольф, Січинський, а для пояснення члени виділу Шухевич и Целевич. В тій дискусії підношено наперед спосіб заряджування маєтком, відтак ставлено жадане, щоби стан маєтку и білянс були завчасу в друкованім справозданю оголошувані. Справоздане секретаря прийнято до відомості, а справоздане касове, с причини, що контрольна комісія, котрої члени були роззіхались, ще ёго не переглянула, лишено до спеціальнішого передискутованя и наконечного одобреня на будучі загальні збори при справозданю котрольної комісії; враз же ухвалено, щоби на будуче стан маєтку и замкнене рахунків були в друкованім справозданю оголошувані.

Відтак задля вибору нового виділу перервано засідане на 10 минут, а по відданю карток в руки скрутаторів (пп. Бічая, Калитовського и Мандичевського) роспочалась дискусія над еляборатом комісії вибраної на торічнім зборі для уложеня систематичного пляну видавництва популярних книжок. Чл. тов. Вол. Барвінський уважає плян виготовлений комісією за недостаточний, мотивує потребу систематичного видавництва після добре обдуманого пляну и вносить: щоби загальний збір знов вибрав комісію, котра би дальше займалася уложенем пляну систематичного видавництва популярних книжок. — Чл. тов. Андр. Січинський виказує недостачі зладженого пляну, що науки практичні повинні бути на першім місци поставлені, и поспрає внесок чл. Барвінського. — Чл. тов. Горбаль указує, що предложеный плян комісії містить лише надписі всіляких наук, и то навіть той спис не повний, бо н. пр. пропущена там економия политична, а в який спосіб матерію трактувати, як те все прикласти до понятій народу, сёго не подано; без системи ж не мож би понятно нічого представити, поде тут для укладаючих за широке; ми мусимо після конкретного пляну в належитий спосіб зладжені письма яко духову поживу народови подавати, так само як він нам достаточну здорову поживу физичну подає. — Чл. тов. др. Олекс. Огоновський твердить, що не мож рівнати вихованя дітей з вихованем народу, и годі при вихованю народу систематичний плян цілком подрібно перевести; тут и не мож прямо сказати, в яким порядку народови науку подавати: котру за них яко найпотрібнішу наперед; годі и знати, коли котру закінчити а зачинати другу; треба отже просто все лише те народови подавати, що кожного часу

*) Протів того виміру, яко хибного, ввіс виділ рекуре.

в даних обставинах яко потрібне покажеться. — Чл. т. Березовський годиться с предложением пляном а именно підносить перші три діля яко потрібні и одвітні, лише хотів би ще оден момент в письмах для народу бачити, именно щоби чоловіка всюди ділаючим а не тернячим представляти, в оповіданях повинна бути передовсім гумористика для заохоти до читаня а далі практичні уваги. — Чл. тов. Вахнянин поясняе яко член комисні укладавшої предложений плян, як комисия на свою задачу задивлялась: потреби народу змінюються и для того годі укладати було на перед спеціальний плян; годиться однакож на вибір нової комисні, до котрої перед всім вносить вибрати ставляючих той внесок. — Чл. тов. Лінинський уважае плян за невідповідний, годиться що плян видавництва є потрібний, думае однакож що се задача дуже трудна та треба б на те довгого часу и великої праці: треба би вистудіювати психологию народу; деякі сторони у нашого народу за надто розвинені, як н. пр. набожність, етичність, а деякі за мало, як н. пр. ощадність; попрае внесенє п. Барвінського с тим, щоби комисия зносила ся з народом и довідувала ся про ёго стан и потреби. — Чл. тов. рад. Ильницький забирае голос в обороні комисні, котрій проводив: те, що підноситься яко потрібне в пляні, комисия знала; беручи згляд на ріжносторонність вимог, комисия старалась ті розлічні потреби народу узгляднити и подати для пишучих напрямом, в якім мають зладжувати праці по попередучім оголошеню через виділ конкурсу, котре-то росписуване конкурсу є важною річю, однак в Справозданю було пропущене. В пляні є ріжні сторони житя народу заступлені; є ще вправді недостачі, однак комисні здавалось, що на тепер сей плян вистанє а далі можна и треба ёго доповняти: впрочім до писаня для народу може забратися лиш той, хто має до того здібність и знає нарід, у кого ж сёго нема, тому не поможе и найспеціальнійший плян. Що найперше потрібне, сёго годі наперед сказати; треба писати в ріжних материях; не одно покаже аж досвід. Наконець укаже бесідник на стан народа в Швайцарії в самім початку сёго віку, котрий тогді був дуже подібний до нашого, и на поступованє Цшокк-ого, росказанє в ёго кнїжці *Selbtschau*: Цшокке старався насамперед нарід до читаня заохотити дрібними повісточками, гуморесками, календарями, відтак видав такі письма як *das Goldmachedorf*, а далі можна було подавати народови вже й письма більше наукові. — П. Барвінський заявляє, що не хоче обвиняти діланя комисні: виготовленє доброго пляну вважає ділом трудним и вимагаючим довшого часу и власне задля того ставити свій внесок; однакож пляну треба конче, так само як конечний плян для образованя молодежи, де також не лише одна наука по другій але и рівночасно та все ж с певним ладом подається, — деяких наук без приготовленя годі й подавати. — Внесенє п. Барвінського при головованю прийнято, а що до складу комисні прийнято внесок п. Січинського: щоби поручити ново вибраному виділові запросити до тої комисні найдвітнійших мужів, навіть и з ріжнородними переконаннями, и то в такім числі, яке окажеться потрібним.

Між тим пп. скрутатори оголосили результат голосованя, котрий був слідующий: На 58 голосуючих (всіх членів на зборах було 65) одержав

др. Омелян Огоновський, проф. универ.,	57	голосів,
п. Омелян Партицький, проф. в семин. учит.	57	”
о. Олександр Стефанович, катих. ”	57	”
п. Дамян Гладилевич, проф. гимназ.,	55	”
п. Володимир Барвінський, ред. „Правди“,	53	”
п. Іван Мандичевський, окінч. правник,	52	”
п. Антін Дольницький, авскульт. судов.,	50	”
п. Улян Романчук, профес. гимназ.	42	”
п. Улян Целевич, проф. гимназ.	32	”

Колиж п. Дольницький письменно заявив, що змушений зречися вибору, покликано на 3-ого виділового п. Володимира Тянячкевича, учителя гимназ., котрий при тім-же самім голосованю дїстав був 30 голосів, отже абсолютну більшість. — Заступниками стали шп. Володимир Шухевич, учитель гимназ. (одерж. 28 голосів), О. Калитовський, учит. гимн. (27 гол.) и Олександр Борковський, проф. гимн. (25 гол.). — При голосованю над вибором голови вибрано 51 картками на 52 голосуючих, отже одноголосно, головою товариства дра *Омеляна Огоновського*. Сей результат прийняв збор грїжкими оплесками.

Нововибраний голова, займивши місце предсїдателя, підносить, що не мала річ ставати на чолї тих людей, що поставили собі за задачу підносити просвіту народу; приймаючи на себе той уряд не думає ставити жадної програми: єго програмою є програма цілого товариства, цілої народної партії; приймає ж вибір для того, бо заохотою єму є вибір до виділу таких мужів, як Партицький, Гладилевич, Стефанович и інші, котрі суть порукою, що товариство и далї наперед поступати буде, — кінчить словами: щасть нам Боже!

Відтак одчитано и сердечно прийнято двї телеграми, котрі надїшли до загального збору: 1) з Salzburg — „Щирий привіт світлому зборови шле с чужинї земляк Олександр Барвінський.“ 2) Кривче — „Поздоровляємо сердечно! Желасмо щастя, витревалостї, згоди в спасеннім ділі Провсїти — члени від Збруча.“

Потім вибрано контрольну комісію, с тим що має справдити рахунки від 1. цвітня 1876. Вибранї члени тов.: Кордасевич Омелян, Гладшовський Мелетий, Вахнянин Наталь, на заступників: Стеблецкий Рафал, Дольницький Улян.

Наконець наступила остатня точка порядку дневного: ставлене внесків членами товариства. Поставлено и прийнято по короткій або довшій дискусїї отсі чотири внески:

1) Внесок рад. Ильницького: „Поручається нововибраному виділови, щоби розглянувся, в який спосіб можна би продажу книжок популярних спровадити в певну рівновагу з їх продукцією.“

2) Внесок п. Шухевича: „Поручається нововибраному виділови, щоби старався винайти способи до побільшеня фонду стипендії имени Шевченка.“

3) Внесок п. Вахнянина: „Виділ має застановитися над способом, якими би видавати газету, котра б була органом товариства, и виходячи раз на місяць або в часі який виділ за можливий узнасть, обговорювала справи товариства, як план систематичного видавництва популярних книжок, потреби народу, подавала статистичні дати това-

риства, справоздання з ділань виділу центрального и виділів филияльних, — и по можності приступити до видаваня тої газети.“ До того додаток членів тов. о. Филім. Огоновського и Партицького, „щоби ту газету селянам, міщанам и учителям народним (в загалі всім, що лише 1 злр. вкладки платять) за дармо россилати.“

4) Внесок рад. Ильницького с поправкою чл. тов. Січинського: „щоби нововибраний виділ, руководячись загальними засадами в пляні комісії прийнятими, и користуючись мотивами, що спонукали комісію до уложеня такого пляну, росписав конкурс на книжки для народу.“

На остаток на внесене голови товариства виразив Загальний збір членам бувшого виділу Олександр Стефановичев и Дамьянови Гладилевичев повстанем з місць подяку за їх щиру працю для товариства. Голова закряв відтак, пращаючи зібраних членів, засідане загального збору о годині 9-ій вечером.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Нові арештованя и ревизіи у Львові задля соціялістично-революційної пропаганди (?). Від кількох днів столиця галицької Русі знов сильно зашепокоєна досить численними ревизіями и арештованями, котрих поводом має бути підозріне о соціялістично-революційну пропаганду. От що доносять урядові и неурядові газети: Перед кількома днями приїхав до готелю Лянга молодий чоловік зі Швайцарії, котрий називав себе Станіслав Барабаш и привіз с собою великі паки повні книжок. Дня 9. с. м. рано двох комисарів полиції зробили у нього ревизію в помешканю, а відтак арештували ёго яко підозрілого о замір соціялістично-революційної пропаганди. При ревизії знайдено велику масу соціялістичних книжок и довгий спис осіб мешкаючих у Львові, також револьвер, штилет в палиці, трутизну, англійські пильники тонкої роботи и пашпорт російський на имя третї особи! С паперів знайдених при арештованім показалося, що він називається властвіво Михайло Котурницький. Зараз потім відбулася ревизія у п. Болеслава Лимановського, сотрудника *Gazet-и Narodow-oi*, доктора философи, котрий віддавався наукам суспільним и видав в тій матерії кілька книжок у Львові (*Dważ znakomici komuniści Tomasz Morus i Tomasz Campanella, Socjologia Augusta Comte'a* и и.). П. Лимановського арештовано и забрано ёго рукописи, книжки и листи. Рівночасно відбулася ревизія (однак нічого не знайдено) в друкарні *Gazet-и Narodow-oi* и в помешканю п. Августа Скерля, председателя стоваришеня Львівських друкарів и товариства ремісничого *Gwiazda*. Дня 12. с. м. увязнила полиція, з powodu uwięzienia Michała Koturnickiego, emissaryusza socyalistów zagranicznych, як пише урядова *Gazet-a Lwowek-a*, и віддала до суду ще Русинів-академиків Ивана Франка и Ивана Мандичевського и богослова Олександра Заячківського. Наконєць в Відні арештовано академика-Русина Щасного Сельского и 3-х Поляків, членів ремісничого

товариства Sita: Едмунда Бржезинського, Осипа Завишу и Станислава Барабаша (котрого картою на їзду желізницею за половину ціни хіснувавсь Котурницький); також відбулась ревизия в локальностях Sit-у и студентського товариства Ognisko.

Ціла история с приїздом и поступованем рекомого „висланника интернационалу“, а відтак з арештованем именно руських академиків видається нам дуже дивною. Той емисар має с собою штилет, револьвер, трутизну, пильники, мов чоловік, котрий приготовлений на те, що ёго, коли схватають, то на смерть засудять, хотя с процесу відбувшогося у Львові в марцю с. р. заграничні социялоти мусіли знати, що за вербоване до тайних заграничних товариств назначена в Австрії кара від 1 до 6 місяців арешту! При тім же страшний емисар виступає з незвичайною явностию и неосторожністю. Хотя попередні арештована повинні були ёго навчити прозорливості, він, приїздяючи с Швайцарії, спроваджує отверто великі паки книжок, мовби нарочно хотів звернути на себе увагу полиції, и носить при собі явно цілком виразно писану листу осіб, по часті вже при попередчих арештованях полицією або судом переслухуваних, мовби нарочно хотів тні особи компромитувати! Отже або той „емисар“ не єсть дійсним висланником интернационалу, але агентом російського ряду, ужитим для компромитована перед австрійським рядом людей и намагань, немплих теперішній системі рос. ряду, и для паляканя австрійського ряду та звернення ёго уваги в фальшиву сторону, а може ще й для вислідження революційної агітації виміреної против російського ряду а веденої в Росії и за границею — або, коли він справді емисар интернационалу, то хіба интернационал, не могучи у нас нікого позискати для своїх цілей, хоче нарочно покомпромитувати деяких молодих людей, сподіючись, що вони, коли ім через те всяка карера в Австрії буде замкнена, будуть мусіли хочби й против волі звернутися на дорогу, на котрій рад би їх бачити интернационал. Чи так чи ояк, а всеж наші молодці повинні заховуватися дуже осторожно, щоби не дати й *позору*, буцімто вони стоять в якій небудь звязи с социялистично-революційною пропагандою. Квєстию социяльну нехай стараються вислідити на полі науки, на котрій вона ще далека до рішення. Поки ж се питанє не рішиться науково, у нас, в державі конституційній, можна й на законній дорозі ще багато й дуже багато зробити для добра народу... Сподіваємось впрочім, що дальше слідство викаже вповні безосновність підозріння, а увязнені будуть випущені на волю.

— **Віденська журналістика о „Jungruthen-ax“.** Централістично-туркофильський орган Neue Freie Presse в кореспонденції зі Львова з 9. с. м. так пише: „Як звісно, молода партія Русинів вже зі смертю свого основателя и проводиря Лавровського фактично перестала иснувати; бо хотя й ошіся, побуджувана декотрими підьюдниками, трібувала давати деякі знаки життя, то однак сям манифєстациям, позаяк вони не мали ні яких постійних наслідків, не можна надавати ні якого значіння. С часом и організація української горетки значно утерпіла, так що в наслідок того всяка иніціятива и самостійне виступленє молодих стало зовсім неможливе. Тепер ще мабуть є тут и там поодинокі Полякам сприяючі Русини, але нема вже фракції молодих. При остат-

ніх виборах до сойму є поміж молодих удалось тільки о. Качалі задержати свій мандат. Зате ёго одномишленник, о. Завадовський, упав є шумом; адьюнкт судовий Кашевко, відколи ёго у минувшій році до иншого повіту перенесено, зовсім навіть забутий. Давнійша фракція молодих є отже в галицькій соймі 1, кажу одним членом заступлена. Товариства молодих також ледве тільки дихають, хотя свою програму по кілька разів в найрізніших напрямках змінiali. Головне товариство молодих „Просвіта“, котра передше своїми політичними агітаціями дуже утрудняла рішене питанє національних в Галичині, тепер не є нічим більше як виключно педагогічним товариством, котрого діяльність має цілею більш поступовий розвій идиому и літератури руської. Отже без всякого заходу своєю партія старих, котрих звістиям прямованям відступлене одної часті їх членів безперечно сильно зашкодило було, увільнилась від протегованого Поляками enfant terrible вигідним и дешевим способом. Шкода тільки, що доси старі не вмiли тую щасливу подію добре використати.“

Кілько слів майже, тільки брехні в тій статі. Лавровський, котрий приступив до партії народоців вже довгий час віісля, як вона истнувала, а именно до просвіти вступив в рік по її завязаню, названий основателем партії! О. Завадовський, ексемпляр давнійше численнішої species księży obrzadku slawiańskiego — одномишленник о. Качалі! Або хочби й п. Кашевко, котрого вправді пок. Лавровський втягнув був до Просвіти, котрий однак и вкладок не платив и вже від кількох літ є членів Просвіти є визазаний — а впрочім и в найменшій звязі з народовцями не стояв! Остатні вибори до сойму мають бути пораженом народоців, коли ж вони ствердили тільки великий упадок старої партії! Відтак давні баєчки о полякофильстві руських народоців и. п. доказують, що дописуватель черпав свої інформації з дуже мутного жерела та и має понятя о руських справах в Галичині. Ми й не згадували б за сю статью, коли б не те, що цілком подібна статья, написана в такім самім дусі и ледве що не тими самими словами, появилась рівночасно и в півофіціальній старій Presse, тільки що тут більше говоритья о „Просвіті“ и кореспонденція мов написана по поводу загальних зборів „Просвіти“... Ми кажемо лиш коротенько, що партії народоців не ходило ніколи и не ходить о те, щоби голосним виступованем на полі політики робити багато шуму, котрий жадної користі не приносить, але щоби щирою хочби й тихою працею перед всім помогти своему народови та видобути ёго з нужди, в котру ёго одновіріччю чи одномишленниками кореспондентів Press вдрулили и вдрулюють...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Червця 1877.

Комната послів **Ради державної**, є котрих значне число після лат. Зелених свят зробило прогульку до Триєсту на запросини тамошній Ради міської, щоби пізнати потреби міста, зачала на ново свої

засідання 29. Мая. Посли полуднево-тирольські, після відкинення проекту відділення полудневого Тиролю від північного, вже не появилися в Раді державній. На першім засіданню дебатовано над будовою залізниць локальної з Відня до Аспанг; деякі бесідники противилися будованню, обавляючися нових тягарів для держави, наконєць однакж проект прийнято. — На засіданню с 1. Червця прийнято резолюцію п. Дворського, звиваючу ряд до як найскоршого предложеня проекту нової устави о штемплях и належитостях, и до поученя низших урядів финансових, щоби знижали належитість також при зміні власності тих ґрунтів, для котрих нема ґрунтових книг. Відтак прийнято без дискусії проекти устав о тарифах залізничних для перевоженя осіб и товарів, наконєць зміни пороблені комнатою панів в постановах комнати послів дотичащих оподаткованя мяса. — На засіданню с 5. Червня інтерпелював п. Гальвих: чому спільне министерство війни замовило льняні товари в фабриці заграничній и чи схоче п. министр при повторних замовленях узвгляднити промисл краєвий? Відтак урегульовано платню професорів политехники в Празі (на 2000 зр.), а наконєць дебатовано над проектом до устави „о урегульованню стосунку гарантованих державою залізниць, котрі суть обтяжені недоборами, також о набуванню таких залізниць для держави“. При кінци засідання інтерпелювали словенські послы с Країни, чому сойм країнський, до котрого мандати посольські и так в Грудни с. р. були б вигасли, нараз в Маю розвизано и нові вибори вже на першу половину Липця росписано? (Министерству ходило о те, щоб замість теперішній більшості словінської війшла до сойму більшість німецька.) — На засіданню з 8. с. м. дебатовано дальше над проектом ряду що до гарантованих залізниць. П. Гербет доказував, що залізниці попали в довги с причини злої господарки, а підкопане кредиту залізничного мусить шкодити и кредитови держави: интересом держави єсть отже вдатися в те, и самому обняти такі залізниці, котрі не можуть удержуватися. П. Вайгель віис, щоби проект відослати назад до комисі. — Комната на засід. з 12. с. м., після промови министра торговлі Хлюмецького, значною більшістю голосів рішила приступити до спеціальної дискусії.

Засідання Ради державної потягнуться ще зо чотири неділі. Мадяри раді б, щоби до того часу залагоджено *справу угодову між Долитавією и Залитавією*, и дотична комисія угорського сойму вже більшу часть своїх праць покінчила: именно узнала предложеня ряду яко вистарчаючі до рішеня питання банкового, але враз и яко *ultimatum*. Що до справи квотової, оба ряди згодились були на дотерішній стосунок 70 : 30, з додатком 2%, котрі має доплачувати Угорщина за Пограниче. Однак регниколярна депутация угорська жадає, щоби від 1. Січня 1878 через 10 літ Угри платили тільки 29%, а Долитавія 71. Що до справи реституційної угор. депутация регниколярна пристунає до внесків обох рядів, щоби Угорщина и Австрія на реституцію податків від пива, горівки и цукру стосунково тільки платили, кілько в данім році окремо с тих трех податків у себе одержали. Однак ані долитавське министерство ані Рада державна не квапиться займатися справою угодовою. Министерству ходить більше о те, щоби Рада державна ухвалляла скоро *реформу податкову*, котрої проект вже вийшов с комисі, а котра б

охоронила бюджет на р. 1878 від значного недобору. Але комната послів не має охоти вже тепер займатися тою справою, а проводячий комісії податкової бр. Айхгоф освідчив, що т. з. реформа податкова єсть не так рівнійший поділ, як більше підвишене податків. Neue fr. Presse противно називає проєкт сеї реформи дуже щасливою комбінацією опустів податків и реформи податку доходного, котра систему податкову зробить менше утяжливою а притім підвищить доходи; опустити податків, хотя на око незначні для поодпноких, оказались би дуже благодатними для найнижших верств оподаткованих.

Чехи від початку російсько-турецької війни все оказують симпатії для Росії, а коли папа в промові до сабавдських богомольців виступив против Росії, студенти старо- и молодочеські в ночи з 2. на 3. с. м. на горі Жижки спалили на стосі портрет папи, ёго промову и чеську газету клерикальну „Чех“. Симпатію ж для Росії обявляють адресами и резолюціями ріжних міст и корпорацій. С того поводу ряд розвязав кілька рад громадських. Др. Рігер вистосував в имени всіх чеських послів соймових письмо до Славянського комітета в Москві, в котрім жєлає Росії всякого успіха в війні и каже, що слава Росії буде й славою Чех и що нарід тішиться, коли могучий Славянин боронить слабого Славяннина. Прокуратурія держави виточила за-для тої адреси слідство, однак скінчилося на сконфіскованю тих часописей, що помістили адресу.

В російсько-турецькій війні через остатні дві неділі не зайшла ніяка важнійша подія. Цар приїхав враз о кн. Горчаковим и ген. Ігнатієвим дня 6. с. м. до Плоєшти и обняв номінально начальну команду. Однак до сего часу російські війська, котрих щораз більше надходить з Росії и вже до 300.000 в цілій Румунії має бути, не взялись ще переходити через Дунай, тому що вода Дунаю ще не досить опала. До царя вибрався сими днями и сербський князь Милан. На 1. Липця скликав князь скупчину до Крагуєвачу.

Від 5. с. м. зачався бій між Чорногорцями и Турками, котрі, задля запроваиянтованя кріпості Никсич, з значними силами з двох сторін вступили в край Чорногорців, с полудня від Спужа, де стоїть відділ Чорногорців під начальством Петровича, и від Герцеговини, де находится сам князь Чорногори. Дотеперішній бій був дуже завзятий и скінчився побідою Турків, котрі під начальством Сулеймана баші виперли Чорногорців с Крстачу, а князь Никита перені голову в квартиру с Пляниниці (під Никсичем) до Острогу. Однак бій ще не скінчений, и Туркам не удалось ще доси виперти Чорногорців зі всіх їх позицій в просмику Дуга и дійти до Никсича.

На азиатичькім боєвищі ожидають с кождим днем битви між російським військом а армією Мухтара баші, котрий заняв сильне становишко недалеко Зевину. Після новіших вістей англійських и німецьких газет дух в ёго війську мав трохи получшати. Россияне окружили вже Карс зі всіх сторін и обстрілюють сю кріпость. Племена Курдів в декотрих місцевостях піддалися Россиянам.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

§ друкарні Товариство Ілліи Шевченка. — Від редакції Фр. Сергійського.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
шід н. 44. при ул.
Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Баретінок.

(Далше.)

Незабаром заставила Маланя вечеру. А при вечері знов повернулася розмова про кольхидську виправу Петра до Вербовець.

„Коби то так у мене добра невістка мій дім звеселила“, говорив о. Юрій поглядаючи на Маланю, що с такою щиростю своїх гостей приймала, — „який би я рад був! А то зовсім опустіла моя хата и Петро посоловів и Ганунці не ма кому доглянути. Біда, та й годі! Мій Петро таки, правду сказавши, подобав собі панну Галю“ — и закашлявся о. Юрій, не знать чи від кришки хліба, чи від посліднього слова.

„Петре, — чим вона тобі подобалась?“ тихо спитала Маланя Петра, що якось ні трохи не подобав на залюбленого. Петро мовчав заклопотаний.

„От ми й приїхали, щоб порадитись та покінчити діло,“ тягнув дальше о. Юрій. „Діло не легке, люде зараз всіяко толкують, а старий Лавро як змий коло золотого руна за своїми грішми пропадає, задля них готов усе повірити. А між нами говорячи, ніхто для одної панни не ожениться.“

„Бо ж Галя и не молода и слабовита. Її сестра вмерла за молоду, брат то ж, кажуть, дуже не здужає.“

„Скрипляче колесо часами довше їздить, як здорове, моя Маланечко; треба тільки вигоди. А без грошей вигоди не має.“

„Та її вже й не в думці йти за муж. Я хоч не багато її знаю, а все таки міні здається, що вона вже й не повірила б в своє замужнє щастє.“

„Ей, воно тут не йде так про дівчину, як про старих. Не навчилися ще наші доні сторчаком ставати проти волі родичів. Як старі скажуть, так и буде. Панну не тяжко вкоськати, — не тяжко. С підскоком піде за Петра, с підскоком, моя Маланечко. Вертяться там коло неї якісь почтарі, шумивітри, почули гроші та думають, що на стару вербу вже й козам можна скакати. Най надскакують, най надскакують, тільки щоб карків не покрутили! Вже то моя Гофманова зладиться з ними. О! Гофманова зладиться...“

На сі слова мов шпилькою уколений знявся Порфир и повернувшись лицем до кута став щось пильно шукати. А з ёго поворотів легко було доміркуватись, що рад би чим скорше або с товариства утічи, або о. Юрию уста загородити.

„Але слухай но, Порфирку,“ тягнув о. Юрий. „Чого ти шукаєш? Слухай но, Порфирку, дальше.“

„Маланю, десь не ма моєї другої цигарниці,“ говорив Порфир, все ще не повертаючись до гостей. „Петро закурив би папіроску.“

„Дякую, дякую, не трудіться тіточко,“ озвався Петро.

„А ось вона и перед тобою лежить.“

„Але слухай но, Порфирку,“ знов почав о. Юрий и притягнув Порфира за руку до себе. Порфирове лице значно поблідло, ёго очі неспокійно бігали, якийсь неспокій аж здіймав ёго з місця.

„Я вже не клопочусь тими вітрогонами, не клопочусь. Пообсмажують собі крила, як цьми перед світом посчезають. Правда, Лаври багаті. Ну так що ж, що багаті? Маєток річ набута! И в мене колись не такий то був маєток. За пояс Лаврів би заткав! А на їх грошах все таки шкуряний піт чути. Стара Лаврова сама коноплі мочила, с челядю жати ходила, а старий Лавро сам недавно сіяти ходив, стіжки клав, снопи возив!“ Засміявся о. Юрий с свого оповідання и почав пакати с свого короткого цибушка.

„Ну, воно нічого так поганого,“ тягнув він дальше, „праця чоловіка ще не портить, але, знаєте, все таки хоч воно и бли-

скуче и маюче, а сировиною чути! Так, так, сировиною чути! А по правді говорючи, рід родом. Старий, поважний рід, хоч и зубожілий, все горою. А наша родина з діда, прадіда була поважна, знаменита, в почестях стояла. Рід Павутинських з давен давна знаменитий. Наші антенати сиділи по великих парохиях, мій дідо великі дома мав у місті, а гроші таки чвертками міряв. А Лаври що? Доробкевичі, доробкевичі! — Чи ж не честь буде ім поріднитись з нашим домою? Гроші набудеш, а роду не купиш! Го, го, не купити роду такого, як наш! Між нами говорючи, ми таки шляхтичі, маємо свій герб, свою бувальщину. Ми родина исторична. Най там собі сміються с шляхоцтва, а я все таки кажу—се велика річ. Так, се велика річ! Ніхто міні не посміє тикнути під ніс ні шилом ні діхтем. Я сам доходив нашого шляхоцтва и в старих паперах дошукався, що ваш рід Павутинських прастарий. — Ну, нема що й про те багато говорити. Я не хвалюся, а кажу тільки на те, що Лаври повинні зпати, с ким мають честь...“

„Вони того не запізнають,“ озвався Петро. „Сам старий Лавро зводив бесіду на древність нашого роду. Він знає добре нашу родину.“

„Го, го, — се Гофманова, се Гофманова дала ёму на притки. О! баба не в тімя бита.“

„Що се за Гофманова?“ спитала Маланя. Порфир ще більше змішався, ёго лице поблідло ще більше.

„Не добре ви робите, що вишали Гофманову,“ озвався Порфир, — „се баба така, що плітками жиє, з усёго користь витягає. Звичайно міщанка. Любить втеркатись в не свої річі та воду каламутити, щоб в мутній воді ловити для себе.“

„Се правда, баба запекала, язик як лопата, але й вона в нагоді придається. Вона вже не одного висватала, знає кінці зібрати до купи. Ти її знаєш Порфирку и не відмовиш її реторичного дару. А нам такої треба, бо не кождий пізнається на перці, хоч би и старий Лавро.“

„Багато вона собі додає, багато придає заслуг,“ говорив Порфир. „Ось вона певне собі в заслугу числить, що мене посватала. А я и Маланя нічого про те не знаємо. Чванлива баба, перекупка!“,

„Посватала, не посватала, але все таки приготувала, зладила,“ усміхаючись говорив о. Юрій. „Я й не думаю, щоб вона Петра посватала. Тебе таки, Порфирку, проситиму в свати. Вона най тільки підготувить. Ну, що ж? не гарно буде, кохана

Маланечко? Ви щось задумались, не хочете нас радою підмогти? А ваша рада золота.“

„Тяжко воно радити у таких річах,“ якось сумно відказала Маланя. „Кожний своє серце має, най ёго перед усім о раду питає.“

„Ай серце, серце, Маланечко! як є де сісти та що ззісти, то й серце веселе и до серця прилине.“

„Але ж Лаври люде, як ви кажете, старої дати. Галя вихована у давньому світі, а не до теперішнього світу. Чи ж буде вона до вподоби тобі Петре?“

„Чим менше виховане серце, тим правдивійше,“ на здогади відповів Петро.

„О вже то с теперішнім світом, с теперішнім вихованем, з новочасними паннами!“ озвався о. Юрій, помахуючи руками, мов лихі мари від себе відганяючи. „Най ёму не забагається *еманципантки*! Хорони ёго Господи, хорони Господи! Се ж и добре, що Галя вихована старої дати. Буде ёго слухати, поважати, не буде голови завертати! О теперішнє вихованє! теперішнє вихованє! Викинений гріш, страчений час, заражений цвіт! Моя Ганунця хоч у мене една, а для того що една, єдина, я її не дам ні до тих пансионів, ні до тих метрів, навіть до міста не покажу. Чого нашим дочкам треба? Чи тої музики на фортепьянах? Моя небіжка чудно грала на фортепьяні, а після замужя квочки садила в фортепьяні! Так, так, квочки садила! кури, качки, гуси, ось музика для наших дочок; а мало ім того, то послухають, як скрекотять жаби в ріці, як співають дяки в церкві, як свищуть пташки в садах! Може ім треба французького або німецького язика, щоб розмовлялись с Феськами и Палашками! Треба ім може романсів, поезий! Всі ті витребеньки не для наших дітей, а для городянок, що не знають, куда час дівати. С того всего беруться тільки фохи та шлєхи, незгода с чоловіком, невірство. Най Бог боронить від тих еманципанток. А кажуть, не вміють повертатись наші доні, пізнати, що попадаянки, селянки! Пуста балаканина! як є в що убраться, як гроші чує в кишені, тоді й буде повертатися, а люде будуть знати почесть. А вже то с тих, що дуже вертяться, хісна не багато, а журби без кінця. Кажу, най Бог боронить ёго від еманципантки. Мій Петро доброго серця, любить супокій, вигоду, — найже має хоч в дома з жінкою супокій. Галя, кажу, не молода, не новомодна, — але най бере її, щоб мав чим заступитися та біди не дізнавав.“ И

знов повернув о. Юрий свою бесіду про виховання дочок, перели-
ваючи багато пустого в порожне.

„Нічого не варта таке виховане,“ кінчив від свої широкі
выводи. „Я мою Ганунцю инакше поведу. От и хоч у неї не
ма матери, а побачите, що буде з неї панна хоч куди.“

„Що ж вона тепер бідна сама робить, чому не заїхала до
нас?“ питала Маланя. „Вже й тепер мусить бути гарна панночка.
То ж то вже підіток.“

„Так, так, росте в гору. Гарненько, гарненько. Та ще пора
її возити. От вона в мене газдує, по волі буяє. Най буяє, най
гуляє, поки час. Вже її десятий рік минає; нічого собі панночка
буде. Інші б то вже до пансиону заехали, замучили б дитину.
Я инакше, по давньому поведу.“

„Та пора була б таки дечого вже приучувати.“

„Е! ще пора, пора, — молоде, най уживає світа.“

„Можна повести виховане так, щоб дитина не мучилась.“

„Вже я прубував, лиха собі напивав с тою Гофманівною!
Я сам с першу міркував, що добре буде, щоб коло дівчатка
хтось заходився. Так и прийняв Гофманівну, щоб була коло моєї
дитини. А вона міні давай заводити свої порядки, дитину до
книжки як до плуга запрягати. На що? — питаю, на що її книжки,
чи не пора перед замужем! — „А до світу треба, — каже
міні —, треба, щоб була вчена, тепер заводять всюди вісімкласові
школи для дівчат, вимагають науки, образования.“.... И таке міні
верзе наче б я нинішній. Ну, хоч я добрий, а таки россердився
за мою дитину. „Ой вже недалеко заїдете хоч би через вісім
клас, — відрізав я її — недалеко заїдете. Що по науці, по
книжках! Чого буде вчитись дівчина через вісім літ, по що?!
Що вам с того, що маєте книжкову науку, можете грати и по
фортепянах, — що вам с того, чи зєднали собі через те же-
ниха?!“

„Як можна було так коренити дівчину за добру волю, за
справедливий погляд?“

„Ха, ха, ха, Маланечко кохана, була то собі цікава пан-
ночка, зиркала очима! Мене старого покуса брала, ха, ха, ха,—
а вона думала, я з нею мого Петра посватаю! Ось вам еманци-
пантка! Ну, так кажу її: „лучше ваша б мати була вам прислу-
жилась, роздобувши гарних женихів, ніж ту високу науку! А я
свої Ганунці туди не поведу. И з наукою и без науки — по-
гано сивіти панночці.“ Россердилась дуже, дуже розізлилась за
мої слова! Але скажіть, чи неправду її сказав? Нині сидить іх

три мудрих, премудрих, а разом числять ціле столітє! Ну, най-же ж ту порадить наука! На сивину и лиснну наука немічна! А особливо на сиву косу не видумала наука правдивих косметиків. Грунт для дівчини — вийти за муж, за муж вийти!! Га, га, ось то наука, котрої не навчитись и в десятѣх клясах. Най вам цвенькає по французьки и по турецьки, най всю философію змудрує — без тої штуки: вийти за муж — банкерррот... Ха, ха, ха! бан-кер-рот! — Я не хочу моєї Ганунці вести тою дорогою. Нагнав гувернантку з її наукою и претенсиями на сто вітрів, — а вона думала, що буде могла дерти ніс до мого Петра! Моя Ганунця буде гарною панною и без високого образования, буде гарна панна.“

„Таки ніяк не згоджусь на такий погляд,“ поважно відказала Маланя. „Добре виховане само про себе великий скарб для дівчини. Без вихованя, без образования ми немічні, убогі, безборонно виставлені пакостям сего світу. Лучаються люде добрі при малім вихованю, але добре виховані були б вони цвітами між людьми. А коли у нас так часто чути про родинні незгоди — то се мало не все задля браку вихованя. Між нами так тяжко найти щире серце, привітну душу, так мало доброго житя, навіть охоти до доброго житя мало. А за те багато нещастя, плачу, наріканя, заводу. Чому ж так? Кажемо бути нашим дочкам дітьми до чотирнайцятих років, потім вбираємо їх в довгі сукні и віддаємо першому ліпшому на здогад. Добре, коли щастє посприяє, коли чоловік знатиме, як виховати собі з дитини жінку. Як же ж противно станеться? Як дитина попаде в люті руки, в недолю, в нещастє? Та й чи кождїй судиться вийти за муж? Як тоді запевнити будучність? Що порадити, як помогчи?“

„Посагом, посагом, кохана Маланечко, се удочка, що кожду рибу зловить.“

„А як така риба, що й удочку проковтне и тим не насититься?“

„Не часто то й такі удочки в нас закидають,“ вмішався Порфир. Їму досадна була бесіда єго жінки.

„А вже таки у тїм видний у нас поступ,“ докинув Петро, очевидно на підставі своїх статистичних записок.

„Коли не ма посагів, так ще лучше; знак, що треба якось инакше забезпечити будучність. А коли є де в кого посаг, та не вбеспечає проти лиха, то й тут треба инакше радити. Мушина має знанє, має науку, знає світ, людей, знає як собі порадити. И з найбільшої недолі виривнає, вибивається своєю силою. Що ж

порадить немічна жінка, що була дитиною до самого шлюбу, що не знала більше людей, крім своїх родичів и чоловіка, котрий дав її першу школу пізнавати людей? Як вона собі порадить, коли родичі у могилі, а чоловік її відпихає — пхає у могилу, світ завяже в недолі и неславі?“

„Не кождий же ж чоловік такий лютий и немилосердний.“

„Правда, що не кождий, бо инакше не виходили б ми с плачу и недолі. Але ж кілька є случаїв, що чоловік помре вчасно, осиротить жінку и діти. Чи ж жінка має тоді остатись на ласку и неласку людей, піти за жебраним хлібом? Доки жінка не зможе стояти своєю силою и працею у світі, доки буде замкнений світ перед нею, доти все будемо мати безліч сліз и нещастя між нами. Без того все таки буде жінка невольницею. За диким чоловіком мусить погибати в поганій поневірці, — а в сирітстві мусить гинути з жебручим патиком в руці. А най би вона мала належне образование и вихованє, тоді дала б вона собі раду в світі.“ Маланя говорила се з жаром, в її голосі чутно було внутрішній жалі, тяжку недолю власну. Вона не могла всього висказати так, як слідувало, та її слова були зрозумілі. Вона чула свою недолю и знала, що в такій недолі багато жінок погибає. Легко було догадатись, що говорить вона тут разом и про своє и про чуже горе. Розумів те о. Юрій, догадувавсь сєго и Петро, хоч обидва не знали, яке її горе. Вони мовчали и не могли знайти слів проти Маланиної простої та отвертої бесіди. Порфир зовсім збився с пантелику. Споминка про Гофманову и слова Малані — коло-тили єго думки.

„От маєте живу еманципантку,“ говорив він, силуючись на сміх підійняти Маланині слова. „Жінка невольниця! Хто б таке вигадав! Рад би я знати, що почала би така еманципантка в світі! Пішла б гувернувати або за клюшницю служити! Доробилась би добра, волі!“

„Шевлю, що с теперішнім вихованєм не дала би собі ради. Ледви чи була би доброю кухаркою, послугачкою, не то гувернанткою. Але най би вона мала добру науку, най би вона була добре образована, най би світ знав, що наші жінки можуть бути не тільки добрими мамками и няньками для великих недоростків, тоді дала би собі жінка раду в світі своєю силою. Свобідне, чесне жите хоч при тяжкій праці було б милійше від бесчинної неволі.“

„Кохана Маланечко, дуже гарна ваша бесіда, єй Богу гарна! Я за вами стою, тільки все те добре в далекій далекості, може

за яких сто літ. Не дожиємо того, не дожиємо. Як ви гарно говорите! Ви точнісенько як би учениця Степана! Знаєте, хто такий Степан? Він то ж дуже гарно говорить. Не давно я його пізнав. Чоловік молодий, очитавий, палкий, новомодний козак! Кажу вам: новомодний козак! Я пізнав його на празнику в Красноярьських; вони йому якісь далекі родичі. Фантаста великий, гонить за ідеалами, вередує на сидухів, закликає до праці, вірить в будучність свого народу, — словом фантаста, фантаста. А як він за жіноцтвом уступається! Точнісенько мов жаром обложений. Зговорились ми про ту його фантазію, про ту Україну, про патріотизм. Досадно мабуть було йому, що старші називали се молодечою мрією. Бо ж по правді, кому там с старших хочеться ломати собі голову такими пустяками. От молодіж, щоб мала чим бавитись. Постаточніє, то й перешумить. Забавка не шкодлива. А він давай нас корінити. „Коли вам се пуста мрія — каже —, так чого ж пописуєтесь нею, як вам треба засвітити перед світом блескотом! И правда ваша, така пустиця не удержиться, не пустить коріня. Ви чванитесь вашим народом, як вам треба стати на верху народа, и ви тоді Русини. Будь ви не Русини, ви б не стояли на чолі народа, а мусіли б уступити місце другим. Тут вам треба и пустої мрії. Але се не пинить вас жити в дома точнісенько так як ваші вороги, по паньски, по шляхоцьки, з гори до мужика, чолом перед найогиднійшим деспотою, найогиднійшим, але блискучим, денежним! Ось виходить, що не ми вітрогони, а ви. Правда, ви того може не чуєте, може й не доміркуєтесь, бо ви так и день и ніч ждете, щоб вам посипались гонори, звізди, чипи... Але чини не сипляться, звізди не спадають — и ви остаєтесь — пустяками.“ И таке нам наговорив, що аж хата ходором ходила. Ну, я по правді люблю бесіду живу. Він міні подобавсь, так давай його дальше на язык витягати. „На кого ж ви надієтесь?“ питаю. „На кого? — на нікого, на себе самих!“ відказує. „Не доборемось своєю силою, то й пропадемо.“ — „А як пропадете?“ питаю, „хіба ж не бачите, що старші уступають, а тільки молодіж лишається? Я сам колись то був патріотом — нині остиг, признаюсь.“ — „Правда ваша,“ говорить завзято, „правда ваша, але ми таки не пропадемо. Ми упадаємо и не раз ще упадемо, та все ж таки не пропадемо. Так довго будемо упадати, меншати, поки не займемо цілих родин нашими, як ви називаєте, мріями. Так ми мусимо опертись в родині, в родні нашої сили шукати.“ — „Але ж як займете родину, де жінки, дівчата! Де ім до такого діла? Рожева сукня скорше зєднає їх прихильність,

ніж ваша ідея,“ кажу ёму, мов ледом окладаю. Ні, розгорячився ще більше. — „И се правда по вашій стороні,“ відрізав. „Правда, що нова мода, новий пукель, новий спосіб фалшувати волосся — все те скорше знайде приступ між нашими родинами, далеко скорше ніж яка небудь ідея, а ще така як наша, на око неприбрана, убога. Та ми тим не трівожимося. Се ваш гріх а не наш, ваш гріх, що так виховали ваші доні, так виучили ваші жінки. Ми не страхаємося и стаємо по стороні жіноцтва. Ми внесемо світло нашої правди и для нашого жіноцтва, ми станемо за ёго права, за ёго честь, за ёго силу и жіноцтво привітає щиро нашу ідею, бо се ідея життя, свободи, волі. Образованя, образованя дівчатам и жінкам, правдивого, основного образованя, а вони стануть по нашій стороні. А коли мала дитина з молоком висисатиме наше жите, нашу ідею, змалку буде шанувати святість того чутя, за проводом матері возьметься до того діла — ми не пропадемо, а здвигнемося усі и ніхто вже не зможе нас поконати.“ Ну, и такого наговорив, що й годі більше. Я й засміявся весело, бо хоч воно гарно звучить в устах молодих, але все таки пустяки — фантазії. От я и не втерпів таки та й зажартував: „А що ж, чи кинули ви таку палку іскру хоч в одно дівоче серце?“ Ну, я так собі зажартував, а він ні пари з уст, тільки споважнів, охолонув, наче б ёго справді ледом обложив. Я ёму ще усеї правди не сказав, бо жаль було міні ёго дразнити. А по правді кажучи, лучче б зробив, як би не зважав на високу екзальтацію и вишукав собі гарпу, посажну панну. Так, посажну, посажну панну, от була б штука. Тоді переконавбися, що практика, а що теория. А преці розумний, образований молодець, як рідко. Ну, знак, що не все те робиться, що говориться. Так и кажу: блиска сорочка, як кожух! Най там „едукуються“ городянки, панії, а нам треба практично жити. Так, треба практично жити! От моя Ганпунця, вона собі тепер на волі погуляє, муки не зазнає, а будете видіти, що лучиться жених гарпійший, ліпший ніж не одній високоедукованій с пустими кишнями. Гарне личко, гарне личко, — а моя Ганпунця гарненька собі, хоч куди, та посаг ще до того — от и штука готова.“

И не було кінця тій балаканині о. Юрія. Маланя сиділа мовчки и тільки вже, як би від нехочу відговорювалася. Порфир притакував, а Петро очевидячки скупав, що не складається „батегалія“.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Конець.)

З інших українських письменників XVII. в. найбільше приближається до Галятовського, та тільки з одної сторони, яко проповідник, Антоній Радивилівський, игумен Пустинно-Миколаївського монастиря в Кіїві. В 1676 р. він напечатав збірник своїх проповідей під назвою „Сада Маріи Богородици“, а в 1688 під иншим вигаданим заголовком: „Вънецъ Христовъ, съ проповѣдей недѣльныхъ аки съ цвѣтовъ рожаныхъ на украшеніе православно-каеолической церкви исплетенный“. Сі проповіді розложені після церковного круга неділь, що займає перехідні празники. На сам перед автор помістив присвячене Христу. За тим слідує присвячене царівні Зофії, котру порівнує він з грецькою царівною Пульхерією, що орудувала справами за панованя свого брата. За словом до Зофії слідує слівце до кожного читця книжки; автор поясняє, чому книжка зветься вінцем рожевим. Між иншими він учинив се для того, щоб книжку ёго радше читали, подібно як лікарі заправляють цукром свої ліки. Автор простодушно гадає, що за ёго книжку охотно возьмуться читці, як побачать заголовок, нагадуючий рожеві цвіти. В своїх проповідях уживає Радивилівський ту саму близьку до народнєй, зрозумілу мову, як и Галятовський, та уступає ёму що до здібності и проповіді ёго менше займаючі: Радивилівський часто буває ростяглий и вдається в дрібниці, в пусті поясненя слів; н. пр., одна з ёго проповідей на Томину неділю основана ціла на пояснюваню: чого Христос, явившись своїм ученикам по воскресеню, став посеред іх, и с того поводу наводить ріжні случаи, коли в св. письмі згадується виражене „посреди“. Радивилівський подає чимало порівнань, наводить часто свідoctва старинних поганських письменників: Тацита, Плутарха, Цицерона, Плинія и інших, приклади из старинної истoри,*) образи з митології,**) всілякі анекдоти,***) случаи из щоденної

*) На приклад, згадує, як гладиятори намазували собі оливою тіло и оден обсилав свого противника піском, щоб можна було вхопитися: він порівнує ёго с чортом, котрий старається спіймати нас, намазаних олієм ласки.

**) Н. пр., що старинні представляли собі світ в постаті дівчини в білій одіжж, що поконує ногами всяке оружє, або порівнує Сина Божого, Христа, що поборов чорта, с сином Юпитера, Перзеех, витязем Медузп.

***) Н. пр., про жидя, що дав християнинови гроші з услівем, що на случай незаплатчєня виріже з ёго тіла шматок м'яса, або н. пр. про дівчину, що влюбилася

жизні,*) именно пописується байками, котрі прикладає до релігійних предметів властивим собі и дивним способом.***) В проповіді на день „Жень мироносиць“ Радивилівський підносить яко велику заслугу мироносиць, що вони пішли на гріб в ночи, а заразом нагадує про сей забобонний страх перед мерцем, що панував поміж народом. „Дім смерті— говорить він— єсть домом страха. Най мати любить, Бог зна як, свого сина (або сестра брата, або друг друга и т. п.), а як умре в неї днтя, то чей не найшлась би така мати, котра б рішилася в ночи піти до вмерлого сина!“ Морально-поучаюча сторона проповідий Радивилівського вельми слаба и обмежається на загальних словах, з немногими маловажними виїмками, де як би случайно він доторкує черт обичаїв тої суспільності, котрій читає свої проповіді.***)

Інший тон стрічаємо ми в третєго українського письменника и, переважно, проповідника — Лазаря Барановича. В житті своїй не був він такий, як Галятовський и Радивилівський, котрі не сягали дальше, як до скромного становища монастирських наставників. Лазар добився становища архієпископа чернігівського и після Методія, що попався в нитриги, був довгий час надзорцею митрополичого престолу. Він брав уділ в політичних справах своєї родини, а именно грав важну ролю після зради Брюховецького 1668—1669 р. Під єго впливом вибрано гетьманом Многогрішного и постановлено глухівські статі.

в хлопця и не могла влічтися из своєї любови, поки не явивел її Христос и не оказав: люби мене!

*) Н. пр., раз поперечилося двох між собою за цеглу и оден з них уступив другому; с того виводить, що найбільш бувають суперечки про твоє и моє и легко можуть устати, як хто скаже — твоє.

**) Н. пр., лев, осел и лисиця умовилися полювати за здобичю. Піймавши добичу, стали ділити. Лев поручив поділ ослови. Осел не звернув приваљної уваги на се, що лев єсть царем и що єму належиться шаноба, вважав себе рівним львови и розділив добичу на три рівні часті. Лев за те росшарпав осла и казав лисиці ділити добичу. Лисиця відступила льву більшу частину. Хто тебе навчив так поступити? спитав лев. — Случай з ослом, одвітила лисиця. Відтіля виходить, що й Христос не витернить, коли хто в гордоцах рівняється єму и діставши добра сєго світа: славу, почесі, богацтва, приписує чесі стілько собі, скілько й Христови.

***) До таких місць належить одна з єго недільних проповідий: він ганить гріхове святкування християнських празників: коли ж більше буває суперечок, нечистоти, зводжева, пияцтва, як не в празник? В перший день Воскресєня Христового святкується Блгу-Отцю, в другий Богу-Синови, в третій св. Духови, приїде четвертий день, або зовсім мнуть свята, — ми, як и перше бувало, зовсім холодні до богослужєня, не хочемо погамуватися и покаятися в гріхах своїх перед духовним отцем.

Лазар, сам Українець, вельми жалів над несправедливістю и угнітом, котрий заподівала Українцям воєводська управа. Він побивався за тим, щоб визволити Українців од суду московських воєводів, однак не вспів нічого вдіяти, позаяк проєкти ёго, при всій її красомовності, показалися противними напрямови московської політики, що бажала як можна найтісніше привязати до себе зайнятий край. Лазар був чоловіком в житю розумним, позволяв собі говорити, скілько для ёго було беспечним, умів и мовчати и старався мирно жити с сильними и догоджувати ім. Патріарх царгородський, признаючи Осипа Тукальського митрополитом, поручив Лазареви духовну управу лівобережної України и надав ёму відзнаку, позволивши носити саккос, між тим як тодішні архиєреї, крім митрополита, одягалися при богослуженю у фелони, зарівно с священниками, и визначалися від сих тільки омофором. Лазар присвячував и посилав цареві Олексієві Михайловичу свої проповіді, украшаючи їх заголовки видуманими символічними рисунками, що виражали славу московської держави; до того ж додавав для обясненя передні слівця, переповнені вельми вишуканим упещуванєм. Проповідник, одсилаючи в Москву таким робом свій збірник „Трубы словесъ“, добивався, щоби скарб державний закупив у ёго ціле видане; цар не згодився на те и казав сю книгу продавати звичайним способом; а все ж її накидали по монастирях. Односини Лазаря Барановича до гетьмана Многогрішного скоро охолонули; коли на сёго гетьмана зроблено донос, Лазар не боронив ёго, а коли по висланю Многогрішного в Сибір, в 1672 р. козацька рада вибрала иншого гетьмана, Самойловича, Лазар був на сій раді, нахилив козаків до присяги и зближився з новим гетьманом. Та минуло кілька літ, а Самойлович не полюбив Лазаря.

В Батурин приїхав до гетьмана луцький єпископ Гедеон, князь Четвертинський. Самойлович, потай Лазаря, вступався за Гедеоном у Москві, добивався, щоби Гедеон став митрополитом, а на Лазаря старався в загалі кинути тїнь. В Москві тоді найбільше бажали, щоби новий митрополит підчинився московському патріарху. Четвертинський був до того готов, коли між тим Лазар, після давнішого поступованя, здавався менше певним, яко оборонець українських прав. Правліне лишило Україні вольний вибір митрополита: вибрано Четвертинського в 1686 р. Лазаря, найстаршого з архиєреїв, поминули; опираючися на грамоту, не хотів він слухати Гедеона; ёго лишили та митрополит всяким способом понижав ёго, відняв ёму управу кількох протопопівств

и називав ёго тільки єпископом. Самоїлович чинив ёму всілякі прикrostі. Після упадку Самоїловича Лазар як би ожив и вислав из своєї сторони зажалене на поступки скиненого гетьмана. В 1691 р. умер и другий противник ёго, Гедеон; знов відбувся вибір, та й сим разом поминули Лазаря а вибрали печерського архимандрита Ясинського. Лазар, вже постарілий, випрохав собі від патріарха помічника, в особі чернігівського архимандрита Теодозія Углицького, котрого в Москві й висвятили на архієпископа з услівем, щоби по смерті Лазаря він заняв ёго місце. Лазар умер 1694 р.

Уділ Лазаря в літературі виразився переважно проповідями. Він сам почитав се собі яко заслугу и вельми цінив славу проповідника. Ёго проповіді видані в двох великих збірниках, in folio. Перший, напечатаний в Печерській Лаврі 1666 р., під назвою: „Мечъ Духовный, еже есть глаголь Божій“, містить в собі слова и науки на дні недільні и перехідні празники, починаючи від Пасхи и кінчаючи з великою суботою. Другий збірник, напечатаний там же 1674 р., має заголовок: „Трубы Словесь“, и обіймає проповіді в дні святих и нерухоми празники. Баранович одступив од способу Галятовського и Радивилівського — писати проповіді язиком близьким до народієї мови. Він пише церковно-словенським язиком. Дивачність и шумність, — при скупості мислі, недостачі фантазії и щирого чувства, — се визначні черти проповідій Лазаревих. Усі вони, можна сказати, складаються с шумних фраз и вельми нудні. Свого часу могли вони припасти до вподоби хиба книжникам, що гонили за словами и вираженнями, але чей не були зрозумілі для народу. Впрочім Лазар, як здається, и писав їх маючи на увазі більше приподобатися Олексієви Михайловичу, котрий любив вишукану и шумну мову. Оба збірники присвячені цареві.*) В своїх проповідях Лазар любить звичайно обертатися коло значеня слів и всяких зверхніх признаков, пописується зближеннями и противставленнями, ростягає до дивоглядності тексти св. письма, ні трохи їх не обясняючи. Одно яке небудь слово спо-

*) На заголовній картці „Меча Духовного“ представлені зображеня іздців, що ідуть розвеселяти Царство Боже, образи царів Давида, Константина, наконець царя Олексія Михайловича, цариці, трьх царевичів, родословне царське дерево и н. Найвидніше місце займає над царем и ёго родиною зображене двоголового орла с трёма вінцями. В переднім слові обясняє автор, що сей орел єсть символом двох природ Христових; вінєць по середині — „Христось посреди“, під ногами в орла місяць — знамя варварів, котре орел зітре силою хрестною. Орел шугає по воздуху, він царює птицъ и підчиняє їх своїй власті.

нукує Барановича шукати чогось похожего в іншому предметі, при котрім можна би найти и ужити подібне слово; н. пр. Христос виздоровляє хорого в овечій купелі: — Христос єсть баранцем з золотим рувом; в овечій купелі пять ходників — проповідник нагадує пять ран Христових, пять чувств людських и розводиться об сім. Ще дивніше стрічаємо таке зближене слів у проповіді в день св. Юрія в „Трубахъ Словесъ“. Великомученика Юрія колесували. Колесо сей час наводить проповідника на образ перстена при заручинах и вінця — и се Юрій, яко дівчина чиста, був заручений Христови, а замість вінця прийняв колесо. Се колесо нагадує небесний зоряний кружок; „ради небесъ Георгій творилъ кругъ на колесъ;“ та се колесо нагадує проповідникови світський грішний предмет — танець, котрий виводять колесом, хороводом, и проповідник замічає, що таке колесо веде в гину ожену. Лазар любить уживати в проповідях молитов, повних дивачності и пустих слів. Ось-як він одзивається до Пресв. Богородиці: „Аще были быхомъ центипедесъ стоножны, всѣ мы бы къ Богородици прильжно притекали яко грѣшныи. Аще быхомъ были арги (аргуси) стоочныи, всѣ мы бы на Тебя смотрѣли, аже милосердія двери намъ отверзаеши. Аще быхомъ были центимани сторучныи, всѣ мы бы Твоей ризѣ посвященной прикасалися“.

Кілька мов написав Баранович цареві Олексієві Михайловичу на різні случаи в ёго житті. По смерті цариці Марії Ілїїної, Лазар написав ёму потішаючу мову, наповнену всілякими зужитими фразами. Коли цар оженився з другою жінкою, Лазар прислав ёму поздоровлене. Коли цар відбув обряд представлення Теодора царевича народови, Лазар с того поводу написав річ, що визначалася крайним підкаджуванем: проповідник порівнує царя Олексія Михайловича з Богом, що показав над водами йорданськими улюбленого сина свого, а царевичеви Теодорови вкладає в уста слова Христа: „Отче! прослави Сына Своего“ и и. Смерть Олексія Михайловича дала Лазареві повід написати вершами и напечатати „Плачь о преставленіи царя и привѣтствіе новому“, а по смерті Теодора, коли на трон посадили двох царів, Лазар написав книгу: „Благодать и Истина Христова“. Се — риторичне вихвалюване царів, перемішане вершами такого рода:

„Иисусъ и Марія по пять литеръ мають,
Иже пять палцевъ мають, да ти складають,
Пять источникъ на крестѣ отъ Христа исплыли,
Бы писаню тѣхъ именъ пять литеръ служили“ и т. д.*)

*) До сеї книги додавши великий символічний рисунок, де зображений Христос, як благословить царів, жінка с крилами, ангел з громовими стрілами и списами, храм

Крім руських творів, Лазар написав и напечатав кілька творів по польски. Именно: „Житя святих“, „Віршований твір про случай людської жині“, и „Нова міра старій вірі“. Останній твір полемичний, написаний в обороні православя и викликаний зачіпками на Східну церкву єзуїта Бойми. В нім між иншими Лазар указує нам на одну з важних причин переходу с православя на католицтво — на то, що всюда кричали, що православна віра єсть вірою хлопською.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877. За редакцію отвѣчае (за 5 перших ч-ел) Дръ Евгений Мироновичъ, мѣстопредсѣдатель Общества, (за 7 останніх) В. М. Площанскій, мѣстопредсѣдатель Общества. Выпускъ I—XII редагованъ Михаилъ Клементовичъ, чл. Об. и.м. М. К. Изъ типографіи Ставропигійского Института во Львовѣ.“ (В 8-ку.)

Перед нами результат цілорічної праці того товариства, що в останніх трѣх роках наробило у нас стільки шуму, та числом посіло (після виказу центрального віділу) розростись до небувалої обемности: совокути бо близько 6000 членів з якими 20-ми філіями. Не зайвий же буде труд, приглянутись праці того товариства, скільки пожитку є з неї народови.

Як звісно, порід товариства був дуже тяжкий. По образцю „Просвіти“ задумав було три роки тому назад о. Иван Наумович завязати в Коломні товариство, котре би ширило просвіту між темний галицький народ. Статути обох товариств майже однакові. Одна тільки прийшла примішка до Наумовичевих — клерикализм, зрозумілий впрочім задля званя творця статутів. Рік минув, заким товариство завязалось торжественно и формально на зборах в Галичі. Минув рік другий, товариство видало пять книжок, про котрих вартість говорело було по часті в „Правді“ торік в н-рі 10-ім. Минув рік третій — товариство, перенісшиє с Коломні до Львова, завязало цілу купу філій и видало 12 книжочок. Великого пожитку с тих філій досі годі добачити, більша часть з них не знає, що їм робити; хиба се має бути користю для народа, що товариство поставило—замість давних бояр та вельмож—20 председателів, конечно Високопреподобних, та тим „облагород-

премудрості на семи стовпах з образом на нім орла с серцями на грудях, зображена царів, архиєрєів и т. и. Сей рисунок замітний своїм майстерським викінченєм.

и його“ простий нарід (стор. 141). А що до змісту п вартості „Изданій“, будемо старатися се обективно, без упередження и неохоти, представити.

I.

Ч. 1. и Ч. 2. „за время бтѣ 3 (15) Мая до 3 (15) Юнія“ (року божого нема) и „за время бтѣ 3 (15) Юнія до 3 (15) Юлія 1876.“ На що така довга бесіда? Чи не лучше було сказати просто: „за мѣсяць Май и Червень 1876“? Хпба, що вч. редакция хотіла пригадати народови, що в церковних книгах є слово „время“, котре що инче значить, ніж „время“ або „веремья“ уживане скрізь на підгіррю та у наших горах!

Першу книжочку и часть другої займає статья: **Що до здоровья чоловіка конечно треба**, написавъ д-ръ мед. Корнилій Мироновича. — Як вже з заголовка видно, се гигиеничні приписи для народа, що має істи, яку воду пити, яким воздухом дихати, в якій хаті мешкати, яку одіж носити, скільки трудитися и т. и. — и відповідно до того рознадається статья д-ра К. Мироновича на 8 розділів: „1) О стравѣ (покармѣ, пици). 2) О водѣ. 3) О воздухѣ. 4) О хатѣ (помешканью). 5) О одежи. 6) О скільки трудъ и спочинокъ для здоровья пожиточни. 7) О скільки розлични звичай, забавы и напитки здоровью шкодливи. 8) Пѣзнанье и избѣганье найчашче насъ окружающихъ и наше здоровье загрожающихъ шкодливостей и болѣзней.“

Добре! нема що казати! — та лиш біда: чоловік и сам знає, що покріпиться, як з'їсть кусок мяса або солонини, коб но що було. Не штука казати: „а іж отсе або отсе, будеш здоров!“ коли ні звідки взяти того „отсе“. Коб то в книжках було написано перше: як то зробити, щоб дістати що істи, — а то чоловік горює, бідкається, морочиться по цілих днях, а там дивись — ледво заробив ложку пісного борщу. А як не зародить землянька свята, так дивись, щоб з голоду не помер... не то мясо іж! — Се слова одного селянина, коли я ёму читав „Що до здоровья конечно потреба.“ — „Правду пише, правду пише!“ казав він, киваючи головою на більшу часть статі д-ра К. Мироновича в знак того, що більша та часть сеї статі така, що її знає кождий селянини и без д-ра К. Мироновича.

А однак статья та між прочими статями „Изданій“ — то ясная зоря на змарному небі! Нехай хоч в деяких уступах сказав п. др. М. щось нового, чога народ не знає с свого досвіду, — се вже велика ёму заслуга серед воіх тих других безконечних проповідей „Изданій“. Простити дадуться вже задля того й деякі поменші похиби, тим більше, що вина в них більше самого редактора п. Клемертовича, чо му іх не поправив при остаточній редакції. Суть однак и більші гріхи: Так н. пр. др. М. за часто виступає с своїм „Я“, жадаючи від читателя, щоб він безусловно повірив ёго словам, наче ёму слідало вірити як якому „непогрішимо му“! Того злого вражіння не затирає навіть те, що декуда автор засланяється повагою науки. Ось на стор. 41 стоїть таке: „Я могу съ наибольшою певностію сказати, що ніяка слабость не походитъ бтѣ злого духа и нечистыхъ очей и т. д.“, а говоритья те в VIII-ім устуні про причини слабостей, які народ бачить нераз в уроках, в злих

очах, в злих духах. Без того я вийшло б місце далеко сильніше. Або н. пр. на стор. 38: „...Очевидно, що таке викопанье на половину *согнито*го тѣла воздухъ цѣлого села занечищає и тѣлько до побѣльшенья слабостей причиняєся. Той звичай чоловічого *суевѣрія* и *безумія* особливо въ нашихъ горахъ бувавъ до недавна... Разъ (два чи три лѣтъ тому назадъ) узнавши цѣсарскій урядъ о тѣмъ, позамыкавъ кѣльканадцять такихъ господарей на кѣлька недѣль до криминалу и, по моему мнѣнью, не ма на таке дурне поступованье другои рады, якъ криминалъ.“ Ну, пане др.! тут вже про ваше „мнѣнїє“ нікто вас не питається и саме наймудріще діло були б ви зробили, як би ви були ось тї послїдні слова собі заховали до якої ученої розправи; там би вони вам може навіть славу принесли; але тут в популярнім виданю — инакше, на оборот. Без них, бачите, кождий сказав би, що вам справді иде о просвіту народню; а прочитавши таке ваше „мнѣнїє“ про систему поправчу в криминалі, мимо волі подумає собі не оден: „адп, вилізло шило з мішка“, — та й „всеу“ ваша писанина; бо чується фалш в вашій статі: темноту „чоловічого суевѣрія и безумія“ слїдовало б прогнати світлом науки, просвітою, а тут ви, пишучий в цілях просвіти, в душі своїй переконані, що на темноту „чоловічого суевѣрія“ найлучше средство: криминалъ!!

Но пан др. К. М. може собі мати особисте „мнѣнїє“, яке ёму на світі захочеться, але по що товариство, в статутах котрого означена цїль: просвіщати темного, по що таке товариство друкує, значить захваляє такі средства? Після того можемо надїятись, що небавом дочитаємоя в „Изданїях“, що на темноту найлучше средство: жандармерія и полиція! Хто темний, неграмотний, суевѣрний, того в криминал, нехай прозріє там, нехай закине суевѣріє!..

Слаба сторона статі п. д-ра М. — се язык, подекуда щиро вімецько-рутенський язык. Наведу кїлька примірів: (Стор. 1) „чоловік окружає множество шкодливостей“; (стор. 3) „тѣла, що служать чоловікку яко страва (покармъ), берутся изъ звѣрятъ и рослинъ“ (що страва а покарм те саме, то на трѣх сторонах повторено 12 разів!); (стор. 4) „той рядъ (Reihe), рѣвно якъ и рядъ тукѣвъ“. (Стор. 8) „черезъ принятє бѣльшого количества стравы густѣє кровь“ — як таке зрозуміти непросвіченому? (Тамже) „пѣдъ чистотою доброи воды розумѣемъ“; (стор. 9) „гноєвки въ великѣй степени занечищають воду“; (стор. 13) „дыханье состоитъ изъ двохъ ѳтправленій: изъ вдыханія и выдыханія“; (стор. 15) „воздухъ въ помешканьяхъ есть зъ всѣхъ сторонъ запертый и самовѣльно чоловікомъ зъ пѣдъ вліянїя природы вынятый“ (?) и т. д. Або таке (на стор. 17): „наши люди удержуютъ въ своихъ хатахъ такъ попованный и неблаговоновый воздухъ, що трудно нимъ дыхати“; (стор. 24) „Не досытъ на тѣмъ, если чоловікъ накрые свое тѣло, именно свою кожу (скѣру), якою нибудь одеждою и тую кожу такимъ способомъ ѳтъ холоду, спеки и дощу хоронить...“ (П. др. М. учить тут, що одїж хоронить лиш кожу, а не також и тіло, та ще й до того не свою забуває на свою давню методу, „упражняти“ память народа: на трѣх сторонах вісім разів повтарає, що кожа значить „скѣра“. Против такої упертої системи, не знаю, чи устоїть и найтвердший. Русин.) Стор. 35: „Холера, дизентерія, ѳспа

а особливо заразливи слабости где-якихъ частей тѣла, заволокаються черезъ отпустовыхъ. Я знаю одно село въ горахъ, въ котре одна женщина, ходивша на отпустъ, занесла заразу соромныхъ частей, и отъ неї заразилась на ту саму слабость половина села“. Добра мені гигиена, в котрій лікар пише, що через відпущти розноситься зараза „гдеякихъ частей тѣла“! можна б гадати, що пальців або ух, именно що ті останні продовжалися. Чому п. др. М. такий встидливий, та лиш приміром наводить заразу соромнихъ частей, чому прямо не сказати, що ті „где-якіи части“ то именно соромні? и т. д. и т. д.

Помимо всіх тих похибок, повторяю: статя п. д-ра Мир. ще перла між слідующими другими „Изданіями“. Треба ж знати, що той сам п. др. Миронович навіть либерал и то „ужасний либерал“ в очех многихъ Високо- и простопреподобних; бо ж уважте, що посмів він написати в Ч. 2 (стор. 33) при злучаю обговорки „розличныхъ звичаевъ“ от-що: „Русскій народъ бувъ всегда и есть теперь честный и бодрый, но его просвѣщеніе приосталось на низкѣй степени, а въ его религійности задержались гдєкуда забобоны и суевѣрія..... У насъ звичаи народа стоятъ въ тѣснѣй звязи съ его религійностью. Для того дуже трудно говорити зле о тыхъ звичаяхъ, чтобы собѣ заразъ кто не погадавъ, яко бы такимъ способомъ в появились людямъ нерелигійность и безбожіе. И тая боязнь передъ своею власною тѣнію удержала и удержує насъ якъ бы яке отвѣчно на насъ тяготѣюще на найнижшѣй степени просвѣщенія, кормитъ въ насъ охоту до вѣрованья въ чары, до забобонности, до лѣнства (зважте, що автор висше казав, що народ „бодрый“) и до всѣхъ изъ того походячихъ грѣхѣвъ... Отверто скажу вамъ, що мои слова основуются на становищѣ науки, котра снова основуеся на правилахъ природы. А пѣзнаванье и захованье тыхъ правилъ несопротивляеся николи правдивѣй религійности“. Тут доперва слідує инкримінований уступ: По приписамъ св. церкви — каже автор — наші люде постятъ мало же третю часть року и то постятъ тілько при горосі, борці та капусті, так старі як и діти, що особливо тимъ посліднимъ дуже шкодить. Щоб отже и „посты совѣстно хранити и дѣтей въ ихъ возрастѣ и самыхъ себе отъ труда не сдержовати, поражду моимъ братьямъ-селянамъ насапередъ тоє: учитись мудрости житья и брати собѣ примѣръ зъ мудрыхъ, дбаючиъ о религійность и просвѣщеніе людей. Религія есть одна и передъ Богомъ чи то хлопь, чи ученый — рѣвни, для того придивѣтсь насапередъ, якъ вашъ священникъ съ родиною своею поститъ, а можете собѣ такимъ способомъ лучше, якъ изъ книжки, порадити и вашу совѣсть заспокоити.“

Строгий „виговор“ дістав центральний виділ Общества им. Качковського — як ходять слухи — від кількохъ преподающихъ за сей невинний уступ. Випросили собі на другий разъ подібнихъ вибриків. И виділ налякався, та став в дальшихъ „изданіяхъ“ преподающимъ — кадити.

Закимъ перейду до тихъ кадил, слідує мені ще зробити тут примітку з досвіду мого. Завважавъ я именно, читаючи „Що конечно для здоровья чоловіка треба“ тому селянинови, про котрого перше згадував, що дуже здалабы популярна физиология и анатомия чоловіка для на-

шого народу, — розуміється не така, яку виворив о. Ігнатій Галька на двох чи трьох листках („складь тїла у скотини“), а оснований на всіх новітших досвідах науки з добрими образками. „Просвіта“ прислужилася дуже народови, коли б занялась таким виданем.

II.

В другій книжочці є, крім згаданої статі д-ра Меруновича, ще одна повість „Владимира зъ підъ Галича“, не аби якого проповідника слова божого. Повість бо ёго, то буцім правдива подія, попереплітана уривками з яких-небудь „Проповідей Добрянського або Ганкевича“, — а зоветься: **Божій судъ на незгоду**. Читатель догадується вже, що автор хотів приміром доказати ту високу богословсько-моральну мисль, що Бог карає за незгоду. Так и є: и початок и конець повістки аж за багацько править про те. Початок такий: „Честный и славный народе русскій! Вы статочно газдове и вы поважни жѣнки, — вы паробки моторни и вы дѣвчата молоденьки! Такъ довго буде васъ Богъ благословити святою благодатію своєю и такъ довго буде гараздъ съ вами, а у людей честь та повага, якъ довго буде межъ вами самими, межъ вами и межъ людьми — миръ и згода, а не буде колотни и сваробвъ...“ Чи не здале — мотго до великоліпної проповіді? Конець же такий: „Така сумна повѣсть про судъ Божій за незгоду въ родинѣ! Возьмѣтъ собѣ ю до сердца, а не лишь словомъ, но такожъ и дѣломъ оказуйте послухъ Господу Богу, котрый веѣмъ Християнамъ велѣвъ любитись межъ собою, и жити въ згодѣ безъ сварки та лайки. Святый спокою гараздъ съ тобою! кажуть люди. Того спокою и того гаразду желае вамъ бѣтъ сердца той, що тую исторію вамъ розказавъ: Володиміръ зъ-підъ Галича.“ Бракуе ще именно: „спасенія вѣчного аминь“, а вже до проповіді — але проповіді антихристиянської и безлогичної — зівсім нічого би не бракло. Преподобний „Володиміръ з-під Галича“ ще навіть того не знае, що Господь, Спаситель наш, не лиш християнам велів любитись між собою але велів любити и ворогів, що нам зле желаютъ. Але менше про теологічні тонкості, хочу вам розповісти середину повісті чи там правдивої події с-під галицького проповідника.

Перед сімома літами (отже р. 1869) померла вдовиця Ева Мартиниха, оставивши синові Иванови и доньці Олені grunt незгірший и газдівство непослідне, значить кождому по половині. Иван оженився ще за життя матері и осів на пів грунті в „другій половинѣ хаты“, а Олена видалася теж ще за життя матері и мешкала враз з матірю; на ню припадала друга половина грунту и хати; жінка Ивана — Анна, чоловік Оленин — Гриць. Тут зараз оповідає нам наш проповідник, що Иван по смерті матері не мило видів швагра, но що швагер той, Гриць, позичив ёму гроші, коли ще Иван паробком залицявся до Олени (!!), и поміг ёму багато, а віддати не мав відки, то обіцяв Грицеві, за сестрою уділити половину грунту. Хороший образок, як брат залицяється до рідної сестри! И проповідник не потує просто, не витикає, не старається справити! Противно догадуватись слідує, що вся незгода иде из-задля того стосунку брата до сестри; про нѣго жибонь Иван не мило видів швагра а Анна свою зовицю, а одначе

*

автор представляє, що спір між родиною повстав ні с того ні с сього: Анні буцим захотілось панувати на цілім ґрунті, стала юдити чоловіка, щоб прогнав сестру. Иван довго лазить по судах, в кінці кажуть ёму в суді, щоб сестрі сплатив спадщину. Иван продає стодолу, хоче сплатити сестрі її частину, не дає копати сестрі на спорнім огороді, швагрови орати на полі, но швагер не хоче прийняти сплати, сестра клеене послідними словами, люде посторонні вимагають на Иванови, що ще позваляе Грицеви сіяти сеі весни, хотя тойже заскаржив Ивана за свій давній довг ще с парубоцьких часів (коли то Иван заліццввся до Олени). Справа пішла в „бецирку“ в процес и застрягла, а тим часом „проклятія и образа Божа стались хлѣбомъ щоденнымъ въ загородахъ Мартинѡвъ (NB. перше говорив автор, що всі мешкали в одній загороді!)... Страшни проклятія Олени ѡтбввались о день Божій, о соненько свѣтле, о воздухъ чистый (физикально!), а морозомъ переходили Анну и гдесъ доходили аж до зимного гробу Мартинихи...“ Автор наводить навіть приміром такі проклони: „Олена же проклінала брата и его дѣти, желала имъ, чтобы скапали, счезли, чтобы имъ кривда вышшла на смерть, на погибель, клялась, що погинуть зъ голоду пѡдъ плотомъ, и Богъ не дасть имъ сконати...“ (стор. 53). По причині тих проклонів втяв п. Володимір з-під Галича вельми удачну проповідь: Правда, що (Олена) мала кривду, но, мої люде, чи нам Господь Бог не велів зносити терпеливо кривду, а віддавати добром за злое? Чи мав хто більшу кривду и несправедливість від людей, як наш святий спаситель Ісус Христос и чи він проклінав убийців своїх? Чп ж не лучше жертвувати Богу (що?) и ёго просити о відвернене кривди, як мститись и прокліпати? Та ж Бог естъ отцем всіх и не дасть нікому загинути и о нікім не забуде, а хто тут на землі більше терпить, той більшого доступить спасеня. Ой люде, любезні мої руські люде, коби ви хотіли пам'ятати на науку Христову и викинули ненависть з вашого сердца и т. д. Чи не созидательно?? Ручу, нікто вже більше з руських людей не буде прокліпати. Бож люде, „любезни мои русски люди“, дивіться, що сталося Олені та и Анні за те, що так проклінались. Правда, обі они „треба признати, були дуже добрыми матерями, любили свои дѣти, доглядали ихъ и радовалися ними сердечно, но щожъ, коли тая матерная любовъ не була огрѣта божою заповѣдью и була имъ понукою до бльшого грѣху, бо одна изъ зависти до другої рада була своимъ власнымъ дѣтямъ Богъ знае чого придбати, не бачучи, чи то дѣся сь кривдою чужою, чи нѣтъ.“ Анна мала трое діточок: Галю, Коеню и Миколу, а Олена двое: Тимка и Галю. И ось дивіться, любезни мои русски люди, того ще такой самого літа, коли в останній раз Иван позволив сіяти Грицеви, Господь Бог, отець наш всіх, покарав за всі ті проклони насамперед Олену, а потім и Анну: Ось Олені вмирае Галя на „ангину (длавецъ)“ по довгих муках, котрі автор видно с „восхищеніем и самодовольствіем“ докладно описуе; тої самої ночі по похороні родиться Олені третя дитина, Семен, и той вмирае на „стиска“ (знов опис тої хвороби, що звичайно називають конвульсиями); — так само и Анні пізнійше в осені, коли „листья почали перероблятися на золото“, її донька Галя дістала яксь струпи по тілі и по ще довших, докладно описаних муках, теж померла та рівночасно

Микола помер на ангіну. Совершишася! „Господь Богъ, Отець нашъ небесный“, дав обом жінкам науку, вони помірковали письмо носом та в кілька день, в Неділю, обі матери „держачи по одной и единой дитинѣ на рукахъ, сидѣли въ садѣ, а... дивлячись одна на другу, росплакались гѣрко“ и заговорили до себе и одна и друга зареклась більше проклинати и перепросились здається особливо, коли переходячий „власне тогда черезъ ихъ садокъ добродѣй, що ихъ громада дуже почитає и любить, бо дуже мудри и милосердни“, втяв нову, финальну проповідь: — „Мои дѣти, Господь Богъ покаравъ васъ за вашу ненависть, ваши проклятія и кривды. Приймѣтъ съ покорою тую кару, а жійте въ згодѣ и учтливости и пр.“ Ну и видитьсѣ: помирились обі жінки а з ними и обі родини, — а може й ні, не збрешу, бо автор не вдоволив моєї цікавості. Я був дуже рад дізнатись, чи принесла наука панотця и допуст божий який skutok: чи помирились именно жінки? Не знати! скорше ні, бо автор кінчить: „така то сумна повѣсть про судъ божій на незгоду въ родинѣ.“ Думаю, сли би помирились, то може не була б сумна повѣсть, бодай конецъ був би веселий, а то „сумна“; та впрочім, жінки — нервові люди, посідали раз в саду (може ще й підивши собі) и захотілось ім плакати тай заплакали собі, навіть обіцяли в надмірі чувства не проклинати більше нікого, — а на другий день (витверезившись) могли й коцюбами окладатись та за волося водити. Господь їх там знає! Питанє се остане темне и нерішене, гей те рокове „восточне питанье“. З ним остане темним и то дуже темним — питанє про вартість подулярності „Суду Божого на незгоду“.

Популяризувати науку — не значить: популяризувати катихизм та пусті морализації. Сли добродій Володимир с-під Галича такого „мнѣнія“, що народ дасться лиш катихизмом образовати, то саме найрозумніше діло зробить, сли буде держатись тези Омара: Або всі книжки заключають те саме, що Коран, тоді вони злишні, або заключають таке, чоґо в нім нема, тоді шкодливі. Тоді будемо знати, що маємо до діла з „Обществом к розпространенію православної віри“, а не будем уводитись надією, що ось маємо таке славне численне товариство, ширяче між народом світло науки, що ось ми туй-туй такі просвіщені, як Німці, що ось ми славний народ.

Сказано: „Суд Божий“ крім морализації, що Бог карає того, хто другого проклинає — впрочім сама путаниця. Розбирати не буду тамтої есенції. Наведу лиш дещо з путаниці повістарьскої. Річ, як сказано, діялась около р. 1869. Але автор не каже властиво докладно року, а путається помимого того з уставою о поділі ґрунтів селянских. Автор „Суду“ каже, що Мартниха лишила ґрунт и газдівство синові и доньці; вона, оженивши сина, осадила ёго на половині ґрунту в другій половині хати, а до доньки приняла зятя и в одній з нею хаті сиділа. Слідуетже догадуватись, що діялось се вже тоді, коли позволено ділити ґрунта. Но що ж значать тоді дальші слова повісті: Иван обіцяв Грицеви, що уділить ёму половину ґрунту за сестрою? Що Иван мав обіцяти, коли сестрі правом спадщини належалось ців ґрунту? Ба, але що значать ще дальші слова повісті: прийшло в кінци Иванови с суду, щоби сестру сплатив, а вона най вступиться? Сплата була за часів, коли ґрунту селянського не вольно було ділити. Тепер то неможливе,

тепер суд може спадщину лиш признати з устави або завіщаня. Виходить, що річ діялась ще за тих часів перед 1868. Но, але прийнявши те послідне, дивно, як могла Мартиниха розділити ґрунт та чому Иван так довго процесувався о те, що ёму належалось, чого дожидав, поки не прийшло ёму с суду, щоб сплатив: тут впять ні одно, ні друге в часах перед уставою о поділі ґрунтів — не можливе. Треба такої прийняти, що діялось те після тої устави. А як приймемо тее, то знов слідує запитатись, чому Иван обіцяв сестрі шів ґрунту, коли її належався в устави? що то був за суд, що наказав сплату а не признав спадщину? *Circulus vitiosus*, як бачите, котрий дуже багацько причиниться до роз'ясненя умів світлом науки! Народ наш лиш в той спосіб прийде до правничого самопізнаня!!

Та и на тім ще не конець. Иван з Анною, такі вже люти на Олену и Грицька, процесують та процесують їх. В кінци виграли. Мають вже в руках судовий вирок, що мають сплатити Олені, котра має уступитись. И щож роблять? Продають стодолу, заставляють коралі, щоб сплатити, — та самі беруться зганяти Олену з города, Гриця с поля. То дивно! стілько Иван налазився до покутного писаря, той ёму виробив в суді прихильний вирок, але не сказав, що суд введе ёго в посідане, що не сміє сам Иван зганяти швагра и сестру с поля и городу! А що ще дивніше, то те: Олена не приймає сплати, противно Гриць скаржить Ивана за давний довг, отже нова причина до більшої ще незгоди — и справді „проклятя и образа Бога стались хлібом щоденним в загородах“, а мимо того Иван з Анною дістають нараз зимну кров та позволяють Олені и Грицеви ще сеї весни сіяти!! И такого знайдеться ще більше.

(Дальше буде.)

Л Ж Е П Р О К И.

„Гірше Ляха свої діти
її роспинають.“

Т. Шевченко.

Чей нам ніхто не посміє сказати, що ось то ми, Галицькі народці, відколи ми є на світі, хочби то одним разом не послужили своїм братам закордонським в спільній, однако дорогій нам народній справі, чи то щоб ми коли небудь и чим небудь нарушили солидарність народню. Як уміли, чим змогли, встарчались ми заедно щиро, вірно и без ляку... Кордони нас не спиняли: ми жили, ми хотіли жити тільки одним духом... Нарувати ту єдність, або хоч тільки її ослабляти, уважалося нами беззаконством, апостазією. Но мало того! Ми поклали пункт тягості на придніпрову Україну. Там, де у давнину відогралась головна, кривава драма нашої історії, там де так густо лежать священні народні памятки, там де так суто кровю и кістьми лицарськими нагородована земля, там де у перве обізався первим людським голосом за права споневірані одиниці чоловіка и маси народу сам наш просгий

народ, там де склалась у такий импозантний тип наша постать, там де мов задрімнув наш геній народній, аж поки не збудив ёго новий лицар, лицар без шаблі, лицар слова, той с крові и кості, з думки и голосу невідродний снп народу, великий кобзар Тарас Шевченко: — там ми найбільше думкою вітали, там концентрували нашу мысль, там поберали поживу! Тим и піддались ми добровільно, в найщиршій охоті під духову супремачню нашої братні, зразу тільки переймаючи а далі доповняючи и освітляючи ту величну спільну роботу, як се в погіднійшій буцім-то трохи атмосфері політичній у нас статись зогло... И як не було чого встидатись самої ідеї, так не було чого каятись и тої гегемонії, яку тримала над нами братня інтелігенція з над Дніпра. Як ідея сама дозволяла нам сміло, з отвертим чолом ставати до ряду с всякою вольною людиною, з-відки б вона ні була, чи з над Секвани, чи з над Миссисипи: так и репрезентация тої ідеї була гідна, підтримувана научнім трудом такого Костомарова, Антоновича, або таким об'явом чесного и дорогого ріднёго слова такого Вовчка, Куліша, Стороженка, Нечуя и інших.

Так було аж до недавна. Аж не з'явилось *лжепророки*, що принесли в Україну „великих слів велику силу — и більш нічого“. В имя науки, поступу, гуманності, слободи и народолюбства стали вони ширити на Україні а далі и тут нову ідею, ідею соціалістичную. Аж за сею то ідеєю, велерічили нові гетьмани, стане видно на темній Україні, — аж за сею ідеєю стане щасливий народ: се мала бути сила одна-одною, що її позичено для нас на чужині. И без тої сили, чи краще без них то, тих гетьманів, не спромогтись би то народови на ніщо путне; що мовби він такий темний и ледачий и незасібний, що не в стані добути с себе питимого світла, ні захопити гаразду(?!). Ми зовсім не міркуємо входити тут в широкі елюкубрації, чи се нове світло — ефімерия чи ні, чи по нашій душі чи ні... Тут се му не місце!.. Но нехай буде, що се поправді елаборат самої найсвітлішої науки, що се знамя кульмінації поступу, що се навіть мета сама чоловіцтва и исторії, а по за нею вже нема нічого, тільки пропастенне часиш, — так де-ж тут те прославлене народолюбство??. *Чи ті пророки світлодайні не ті-ж експлоататори народу и України, що засіли чванливо на горах чужих, де нема ніяких тюрем, де тобі губи кулаком не заткають, и в такій ліберальній формі висисають кров народу буцім то в ушасливміне ёго, за котре вони при такім тонькім розумі, яким вони величаються, не зуміють сказати, коли воно буде щ яке воно буде!* Сотки рублів видають на вигідне жите по метрополіах чужих, сотками оплачують далекі дороги, сотки видають на публікації, с котрих та поміч народови, що с торічнёго снігу! Такий малісенський п тупенький поліцейничок, як гнипик, може перетяти де-не-будь такий публікаціям дорогу, а запротурити сотки молодежи, тої одної и цілої надії такого бідного народу як ми, — запротурити там, де вже не по-може и не завадить нікому и ніяке ліберальство, навіть найрадикальніше!.. Коли ти ліберал и народолюбець, не експлоататор народу, то ідз з ним послону ёго чорний хліб, горюй ёго горем, хоч по жмінци виривай той дикий бурян, що заросла ним народня нива, та неустанно, крок за кроком, — а поміч народови буде, буде певно, не тепер, то

в четвер. Хто у нас відважується на експерименти, се раз п'явка, се душегубець! С такими людьми ми, галицькі народовці, тримати не можемо!

Ми знаємо вправді на певно, що загал інтеллигенції Над-дніпрянської далекий від того, щоб віддався в найми лжепророкам. Но якби коли так сталося, якби коли ся інтеллигенція узнала їх проводирство, ми тогді, хотя є страшним, пекучим болем в серцю, мусіли б взяти розбрат є тою інтеллигенцією, хоч так пам дорогою, а цілу одвічальність за се ми мусіли б вложити перед исторією на лжепророків! Нам народ дорожший и ёго доля, ніж всякі самозвані протектори, — бо ми народні діти! Обкрадати ёго, бодай би в найлиберальніший спосіб, ми не можемо! Не можемо занапащати нашої молодєжі, — бо та на що внакше здалась, як засиджувати гнилі тюрми! Буде з нас тих кайдан, що ми їх и без того носити мусимо! Тих кільканайцять літ, що ми скликуємся у табір народній, се тільки літ завзятого бороть з обкурантизмом, идолопоклонством, сервилізмом, підлотою... За се змаганє наше поневірювано нами, вимічувано из товариств, шпionoвано и денунціоновано нас на усі заставки... Окликувано нас розмаїто: фантастами, ренегатами, ляхофилами (отсе раз тупоголові законники попали пальцем в небо! — сміх сказати розумній голові, які ми ляхофилы?!), а над все ворохобниками, революціоністами, хоч ми ніяких революцій не підіймали и не гадаємо підіймати!.. Ми остоялись! Ми остоялись и дальше. И нехай би ціле пекло вилялось махинацій, шпionoства, — шкода заходу: ми будемо, чим маємо бути! Не було нас кому протеговати, так ми знаємо, се дійсно, що й не буде, — нам про се и байдуже: ми в кого иншого добиваємся протекції — а таке добро за горами ще! С праведною гуманною наукою не зриваємо, и не ідемо проти неї ніколи, — ні в застої ми не залюбились. *Ми є и будемо либералами.* А були ними тоді ще, коли теперішні гетьмани були блюдолизами! До того ми виваємо, що той наш народ, з нами чи без нас, коли прийде ёго година, не зачинить своїх очий, не затулить ового уха, но вибере сам те, що буде найгуманнійше, що буде найлиберальнійше! *Наша робота приближати сю добу! А приближимо її певно що не идеальними мріями, не алярмами, — а в реальній праці!*

Тим и прикликуємо нашу молодіж до щирої, реальної праці! Нехай усяке добивається становища, до якого воно спосібне!.. Ніяким становищем гордити не можемо! Идеальних становищ для нас зовсім не ма! — А вже нехай всякий буде спокійний, що користь для народу буде добра, чи посередно чи безпосередно, — коли тільки не забудється те одно: що жити нам не для себе а для народу!..

Хто виломлюватись буде є тої солідарності, хто наводитимє смути на народ, той нам ні друг, ні брат, а просто ренегат и зрадник народу, а не народовець! И сором нехай паде на таке народовлюбство!..

Всім нам треба одно памятати: щоб лишень не помагали ми у нас непрошеним гостям

„господарювати
И з матері полатану
Сорочку здерати...“

Червень 1877.

Федір Чорногора.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Фундація Мих. Качковського и патриотизм п. Богдана А. Дідичного.** Від кількох літ трактується в місько-делегованім Суді повітовім сек. I. у Львові справа фундації б. п. Михайла Качковського. Надія, яку покладано на тую фундацію, зменшилася дуже значно: коли с початку говорено о 80.000 зр., котрі покійник мав лишити на всілякі літературні цілі, тепер показалося, що нема вже й половини тої суми... Але о самій фундації поговоримо иншим разом; тепер хочемо тільки подати пару фактів, відносячихся до тої фундації, а виказуючих наглядно, як поступають інститути и люде, котрі величаються самі и другими, що стоять на сторожі прав руського народа в Галичині.

1) До протоколу з дня 19. Марця 1875 ч. 38959/74 вніс адвокат *др. Добрянський*, член виділу (чи мабуть навіть заступник председателя) „Русскої Ради“, Ставропигийського Інститута и т. д. и т. д., в имени інститута *Народний Дім* оствідчене — в язиці польскім.

2) Дня 4. Червня 1876 до ч. 20063 вніс *Богдан А. Дідичський*, бувший редактор „Слова“, автор брошури „О неудобности латинской азбуки для руского языка“, в справі записаних ёму М. Качковським легатів, до того самого суду подане, писане и підписане ёго власною рукою — вправді по руськи, але — латинськими буквами (Підписався дословно

Bohdan Didycki

bywwszy redaktor „Słowa“.)

Сі факти, особливо другий, окажуться ще більше разячими, коли порівнаємо їх з двома иншими фактами, відносячимися до тої самої фундації Качковського; именно: 1) Инші в тій справі інтересовані особи руської народности, навіть жінки, вносили поданя писані по руськи и руськими буквами. 2) На подане п. Дідичького, писане латинськими буквами, видав суд рішене — по руськи, писане руськими буквами!..

Справді, коли б шанси успішаня руської справи в Галичині оціняти після змаганя деяких таких наших інституцій и осіб, котрі тільки себе та свою дружину вважають покровителями руської справи та єдиними представителями руської ідеї: то треба б нам покинути борзо всякі надії. На полі політики Русская Рада має претенсію, що вона є виразом прилюдної опинії руського народа в Галичині и що вона має управляти политикою галицьких Русинів; Народний Дім уважається першою руською інституцією в Галичині, котра має найбільше піддвигати руський нарід: — а однак ся інституція уживає в справі патриотично-руській, в місці и обставинах, де уживане руського языка є зовсім свобідне — языка польского и то через адвоката Русина, одного з найзнаменитших членів Русскої Ради!..

А п. Дідичський! Чоловік, котрий яко „патриотичний поет руський“ заприядгав вічну любов Руся, котрий відтак яко редактор

„Слова“ завзято провадив паперову війну с Поляками и виступав горячо против всяких польських „притязаній“, котрий з гордостю себе и своїх називав „твердими“ в обороні прав Русинів — на ділі дав доказ свого надзвичайного патріотизму, своєї завзятості против польщини и своєї „твердості“ тим, що власною рукою написав и підписав подане руське польськими буквами, хотя в 1859 р. написав дві брошури, в котрих доказував „неудобности латинской азбуки для руского языка“ и хотя намагане гр. Голуховського, заступити руську азбуку польскою, називав найстрашнішим, найпоганішим замахом на русину. Таким отже способом великий руський патріот и поборник допустився сам такого поганого замаху на русину. И се ще тим більше мусить будити омерзінє, що п. Дідицький допустивсь того поступку без всякого примусу, не находячись ні в яким примусовім положеню. П. Дідицький — чоловік зовсім незалежний, має маєточок зібраний на Русинах ще з добрих часів редакторствования „Слова“, а крім того має запевнений від б. п. Качковського легат за свою буцім-то русько-патріотичну діяльність. Тепер же-ж п. Дідицькому мабуть вже навкучилося грати ролю патріота, и він, великий учитель патріотизму, мусить діставати лекції патріотизму від жінок. Ба навіть суд — може хоч се завстидає Вас трошки, п. Дідицький! — відповів руським письмом, хотя після поступования п. Дідицького до того не був конче и обовязаний...

Подані нами два факти потверджують на ново, що 1) мнѣма „твердість“, якою наші руськіє величаються и котру виключно тільки для себе претендують, є простою блягою (як се ми вже й нераз доказали); 2) що чоловік, непостійний в своїх переконанях и переходячий з одного табору в другий, не заслугоє на поважанє и ніяк не можна на нєго спуститися. П. Дідицький був наперед Поляком, відтак Русином, потім русским, потім знов Русином чи Рутенцем, дальше оиять русским, тепер є поляко-русским а буде ще Бог знає чим. Чи поклонники „Слова“ ще й тепер ним гордяться та величаться будуть, не знаємо; для не-Словистів він вже й перше був — мертвий та и гнилий чоловік.

— **Дальші арештованя за соціялистично-революційну(?) пропаганду.** Крім згаданих вже нами осіб арештовано у Львові ще М. Павляка и взято єго с шпиталя. В руській духовній семинарії відбулась два рази дуже докладна, однак безуспішна ревизія. С тої причини(?) ректорат заборонив алюмям читати „Правду“. В Відні арештовано з Русинів Терлецького (урядника в университет. библ.), Павлюха и ще кілька осіб.

— **Надісланє.** До редакції „Правди“ надійшло ще с початку Мая с. р. отсе письмо:

1. мая 1877 года. Лондонъ.

Уважаемый товарищ!

На дняхъ только мнѣ случайно передали лица, принадлежація къ редакції „Впередъ“, что въ издаваемомъ Вами журналѣ приписано мнѣ псевдонимъ Роберта Дая, лица, находящегося въ нынѣшнемъ составѣ этой редакції. Прошу Васъ извѣстить Вашихъ читателей, что это извѣстїє совершенно невѣрно, что я съ начала января 1877 года никакого участія въ редакції изданій „Впередъ“ не принимаю и никогда не называлъ себя Робертомъ Далемъ.

Примите увѣреніє въ совершенномъ уваженіи

П. Лавровъ.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Червця 1877.

• Комната послів **Ради державної** на засіданю с 14. с. м. приняла в спеціальній дебаті проєкт ряду, уповажняючий ряд обняти самому заряд гарантованих желзниць, коли оказують великий недобір. Се має бути вступом до нової політики желзничої, після котрої заряд всіх желзниць мав би перейти в руки ряду. — На засіданю з 19. с. м. принято проєкт до уставу о частковій зміні в оподаткованю цукру; проєкт Розера зглядом обманств при продаваню лосів на рати звернено комисні с припорученем, виробити уставу забороняючу деякі интереси з листами ратовими. П. Пфайфер с Країни мотивував свій давнійше поставлений внесок, щоби в Країні втримати надто часті екекуції реальностей за незаплачене податків; министр финансів запевняв, що п. Пфайфер поресаджає и що ряд найчастійше термин заплаченя податків продовжає; — внесок відослано до комисні бюджетової. На давнійшу інтерпеляцію тогож самого посла що до скорого замкненя країнського сойму відповів министр-президент, що закид, будьто ряд росписав вибори на місяць Линець, щоби селян в часі жнив відтягнути від виборів, вже тому не справедливий, бо те саме зробив був гр. Гогенварт, котрий власне мав интерес в тім, щоб селяне брали уділ в виборах. Відтак зачалася дискусія над проєктованою рядом новелею до процесу карного, однако зараз її перервано. Наконєць п. Коп інтерпелював ряд, чому старокатолики ще доси не узнані яко окремішня релігійна асоціяція. — На засіданю з 22. Червця дебатовано дальше над новелею до процесу карного, маючою ціль ограничити зажалєня неважності в процесі карнім а тим самим улегчити працю найвишшому суду. Се мало б статись трояким способом: щоби деякі зажалєня неважності вже перша инстанція могла відкидати, а тільки колиб знов против того піднесено зажалєне, мали б предложитись комнаті кассацийній; відтак тим, щоб найвишший суд мав право над значним числом аргументів до зажалєня рішати на непубличнім засіданю, без переслуханя сторін; наконєць щоби ті зажалєня неважності, які випливають з незахованя деяких формальностей, були знесені. Принято 4 перші §§ проєкту сеї новелі. На кінци засіданя п. Гофер в имени кляубу поступового інтерпелював ряд о заграничній політиці: чи правда, що Німечина хотіла заключити примире з Австрією, котре було б може не допустило до роспочатя російсько-турецької війни? що гадає ряд робити с причини найновіших подій на боевиці чорногорськім? — На засіданю з 26. с. м. передискутовано до кінця и принято цілу новелю до процесу карного; відтак велася дебата над новою процедурою екекуційною, котрої цілею єсть прискорити екекуцію; дискусія над тою справою зачалась була ще в початках Лютого с. р. (гл. нр. 3 стор. 117), однак тогді перервано її задля множества ставлєних поправок, котрі відослано до комисні. Більшість комисні вносила, щоби звичайно відбувалась примусова лицитация без попередного отаксованя; меншість, в имени котрої промовляли пп. Кабат и Дворський, хотіла застеречи право до отаксованя не тільки проводячому екекуції, але також еке-

кутові и иншим; при голосованню прийнято внесок більшості комісії малою перевагою голосів, почім дебату перервано. На самім початку засідання відчитано заявлене послів с полудневого Тиролю, що вони складають свої мандати с причини, що компанія послів відкинула внесок п. Прато на відділене Трентина від (північного) Тиролю. Централісти тратять через те 7 вірних союзників.

Чехи, котрі в борбі против Німців-централістів звязались були тісно с клерикалами и ультрамонтанами, після виступлення папи против Роснії змушені були або зірвати с сими своїми приятелями або відречися своїх симпатій до славянської справи и до Роснії, котру тепер вважають представительною тої справи. Як ми вже доносили, вони зірвали с клерикалами, и від того настав перший роздор в чеських рядах. За клерикалами однако відрекліся чеської справи и Чехи-феодалі (котрих начальниками суть гр. Клям-Мартиниц и бувший міністер за часів реакції Баха, гр. Лев Туи) виступили против національних чеських послів. Клерикали ведуть борбу з націоналами в газеті *Čech*, а феодалі в віденській газеті *Vaterland*. За те поєдналися по часті старі Чехи з молодими — в справах внішньої політики. — На лист д-ра Ригера до Славянського комітета в Москві надійшла відповідь від Аксакова, предсідателя тогож комітета, котру оголосили чеські газети, за що однак були сконфісковані. В тім письмі між иншим сказано: Довго Славянами ожиданий день, день историчний вже свитає. Не в перший раз Роснія добуває зброї для освободження посвоячених народів. Колись монополь тої задачі мав ряд, тепер він є в руках російського народу (було б се гарно, коби рос. народ сам був вольний! — ред. Пр.). Доля славянських народів, як учить нас исторія, є вимково тверда. Всі славянські племена менше-більше зазнали горесті чужого панованія; тим солодша и миліша буде для них воля и независимість. И Роснія була в подібнім положеню що балканські Славяне, але сильна любовою волі пірвала окови, повстала Роснія велика и свободна(!). Провидіне боже заховало їй ту високу радість, щоб мечем своїм крушила кайдани инших Славян. Роснійський народ відчуває добре, як тяжкі рани западний латинизм задав чеському народови и завжди с слізним оком глядить на костер Гуса. Як задачою Роснії єсть славянські племена с-під чужого ярма визволити, так Чехи вибрані, щоб були сторожею для здорових племен славянських против спорохнілого латинизма, щоб не попали в невірство и деморалізацію. (Коб тільки Роснія та й инші Славяне стояли на тім степені культури, що спорохнілий запад! Видіться, п. Аксаков бачить в православню и бізантизм спасене Славян.)

Пересправи угодові між Австрією и Угорщиною ведуться дальше, але доси ще з малим успіхом. На „нунциум“ регніколярної депутації угорської відновила депутація австрійська, що стосунок квот повинен бути $68\frac{1}{4}$ (Австрія) до $31\frac{3}{4}$ (Угорщина). На се відповіла знов угорська депутація, що мусить триматися свого первісного жаданія, при чім відпирає аргументи депутації австрійської и наконець ставить внесок, щоби обі депутації вибрали опоміж себе комісію с 4 або 5 осіб, котрі б дальше устно між собою пересправляли. Автором угорського нунциум є др. Фальк, австрійського др. Гербст.

В угорськiм соймі ледве мнiе яке засiдане, щоб котрий с послiв не интерпелював в справi схiднiй або щоб министр не вiдповiдав на таку интерпелювацiю. Найважнiшою дебатом в тiй справi була тота, котра велася 23. и 26. с. м. по поводу петицiї одного комитата за захованем цiлостi Турцiї. П. Симоний згадує за вiстi о мобилізацiї двох корпусiв (пiд начальством генер. Родича и Моллиаря), котрi мали б заняти Боснiю и Герцеговину. Доси держалася монархія политики неутральности, се ж було б нападом на цiлiсть Турцiї и цiлком противно интересам нашої монархiї, в котрiй вiстi о мобилізацiї дуже всiх занепокоїли. Иншi бесiдники промовляли в тiм самiм дусi, що Угри бачуть найбільше забезпечене интересiв монархiї в захованю цiлостi Турцiї и истнуючих трактатiв. Министр-президент Тиса вневняв, що на послiднiй радi министрiв в Вiднi ані окупація (Боснiї и Герцеговини) ані мобилізація не були постановленi, и заявляє, що монархія рiшена не стерпiти, щоби сусiдня територія була забрана якою заграничною державою. Ми маемо армію зовсiм узброєну и готову до бою, и власне задля того можемо далеко спокiйнiйше виглядати вських можливих випадкiв, нiж коли б ми її аж тепер на вiдповiдну стопу мали ставити. Руки наші нiчим не звязанi. На радi министрiв, на котрiй и я був, не було бесiд ані о окупацiї якої провинцiї ані о подрiбностях якої мобилізацiї, и вневняю, що в тiм зглядi, и заявляє, що нiякi рiшення не запали. Впрочiм в рiшаючiй сферi нiхто не гадає прямувати до забору або до змiни стосункiв монархових на границi держави. Очеvidно, що не можна обiцювати, що армія в даних злучах не переступить границi в сiм або тiм мiсци, а коли б конечнiсть вимогала, всi народи монархiї одногосно и с посвяченем одвiтять на завiзане монархiї.

В російсько-турецькiй вiйнi настала тепер нова доба, бо російськi вiйска зачали переправлятися через Дунай. Дня 22. с. м. 3000 Россиан в лодях з 8 гарматами и с кiньми переправилися через Дунай вiд Галачу. Пiсля завзятого бою з башибжуками заняли вижни, пануючi над укрiпленим мiсточком Мачином, а небавком и сам Мачин, звiдки Турки добровiльно уступили. Вiдтак Россиане поставили мiст коло Браїли и туди перейшов цiлий корпус генерала Циммермана. Иншій корпус переправився коло Гирсови и заняв сю стратегично важну мiсцевисть. Таким способом майже цiла Добруча в посiданю Россиан, котрi здобули її з дуже малими стратами, бо Турки рiшилися не боронити в тiм мiсци довгої линiї дунайськoї, тiлько коротшого и лекшого до оборони валу траянського в полудневiй Добручi. Заняте Добручи єсть важне для Россиан с того взгяду, що позиція турецька в Добручi на боках російськoї поворотної линiї була б небезпечна для Россиан. Однак околиця Добручи дуже нездорова, без води и неурожайна; задля того Россиане, котрих давнiйшi виправи в сю сторону нещасливо кiнчилися, забрали тецер с собою харчу на 6 днiв.

Перехiд Россиан через Дунай не може мати нi якого впливу на результат турецькoї акцiї в **Чорногорi**. На щасте Чорногорцi обiйшлися без чужої помочи. С трiх сторiн валилися перемагаючi сили Туркiв до чорногорських границь. Головний корпус пiд Сулейманом башою всгупив через вузини Сливнi вiд пiвночи в Чорногору; сей корпус становили 40 баталiонiв з 20 пушками и 5000 бидлятами з живностею. Ин-

ший відділ під Али Саїбом переступив рівночасно під Спужем границю. Турки, впевнившись що Сербія зі взгляду на Австрію не може зараз хопити за зброю, стягнули свої війська з-над границь сербських и вислали в бій против Черногорців свої найлучші війська и найлучших генералів, — и дійсно початок турецької акції здавався бути для них щасливим. Сулейман баша випер Черногорців з їх ошанцєваних позицій під Крстячем, запровиянтував Пиву и, звернувшись до вузин Дуга, освободив від облоги форт Ноздру а битвою під Пресякою отворив собі дорогу до Никсича, котру кріпость також запровиянтував, вивлаштувавши там 3000 коней з запасами. Відтак кипів ще завзятий бій під Острогом. Десять днів боролися Черногорці; в Царгороді вже голошено о скорім занятю головного міста Черногори, Цетині, и именованю одного з двох командантів турецьких губернатором Черногори. Аж найновіші вісті доносять, що Сулейман баша злучився з Али Саїбом, але межі Спужем и Подгорницею, на турецькій землі, и там заняв позицію. Так отже ціла „воєнна променада“ через Черногору не довела ні до чого, а сли в Альбанії тепер два рази тільки турецького війська, що передше, за те ніяка турецька армія не займає Герцеговини. Черногорці свою хоробрість и свій патріотизм на ново славно ствердили.

На **азіятицькім босвиці** не зайшло ще нічого рішущого. Росіяне облягають дальше Карс и Батум; турецькі донесення згадують о щасливих вибігах турецької залоги з Карс и о успішних для Турків борбах під Батумом, однак ті бійки не мають великої ваги. Мухтар баша завчав с своїм війском по часті посуватися наперед, але ёго праве крило було під Садиканом (на пол.-зах. від Топрак-Кале) після кількогодинної борби побите и втратило більше як 600 людей; Росіяне під генералом Тергусаковом мали в тій битві до 20000 війська. Повстане на Кавказі не здається бути дуже грізним для Росії. Російські війська мають дуже людско обходитись в занятих околицях з могамеданською людстю, навіть урядниками постановили могамедан; християнські Вірмене не укривають своїх симпатій для Росії.

Що осягнув князь **Сербії**, Милан, своєю подорожею (з министром Рястичем) до царя до Пшошти, ще не знати. Доносять, однак мабуть се більше догадка, що кн. Горчаков дав ёму до пізнання, щоб Сербія мовби сама с своєї иніціативи и на свою руку розпочала війну с Турцією, а опісля вже нагорода не мине її. Чи Сербія дійсно зачне війну, не знати; однак між Сербами є великий ентузіязм до війни.

Між **Англією а Росією** ведеться все ще переписка дипломатична. Міністер англійський Дерби писав до посла російського Шувалова дня 6. Мая: Англія захочувати-ме совістно политику неутральності, як довго війна дотикатись буде справ самої Турції; намагане блокувати Суєський канал и спиняти плавбу на тім каналі Англія вважати-ме zagrożенем Індії и тяжкою шкодою для світової торгівлі. Англії не байдуже, щоб Царгород зіставав в інших руках аніж теперішнього посідача; також против материяльної зміни теперішних постанов що-до плавби в Боспорі и Дарданелях Англія мусіла б виступити серіозно. Наконєць згадується о интєресах англійських в заліви перськім. На се письмо відповів кн. Горчаков 30. Мая так: Росія зовсім не буде спиняти ані zagrożувати плавбу на Суєскім каналі, вона не втягати-ме

Єгипта в круг воєнних операцій, набуте ж Царгорода зовсім не єсть наміром царя. Питане що-до будучності Царгорода є питанем загальних інтересів и дасться рішити тільки спільним порозумінєм. Царгород не може належати ні до якого європейського монарства, питане що-до Боспору и Дарданелів мусіло б урегулюватися спільним порозумінєм на справедливій добре загарантованій підставі. Інші інтереси Англії Россия респектувати-ме, доки Англія позістане неутральною. Цілею Росії єсть забезпечити християнську людність Турції від незносних надужитий турецької управи. Цар рішивсь не зложити оружя, доки не осягне вповні тої цілі.

У Франції сенат и комната послів, після одномісячного відročеня по настаню нового министерства, зібрались на ново дня 16. с. м. В сенаті министр Бролі відчитав посольство Мак-Магона, в котрім президент републики жалується, що в комнаті послів перевагу має радикализм и що одномісячне відročене її не змогло успокоїти умів; задля того жадає розвязаня комнати послів и росписаня нових виборів, щоб охоронити Францію від радикализма. Подібне заявлене зробив министр Фурту в комнаті послів. Републіканці виступили дуже остро против нового ряду, котрому закидали неприхильність для републики и клерикализм, и внесли адресу недовіря. Дебати були дуже бурливі, яких не було в французькім парламенті хиба за часів першої революції. Коли мин. Фурту підносив заслуги вибраного після французько-німецької війни збору народнєго, републиканці оточили Тьера и окликували єго єдиним избавителем Франції. Того-ж Тьера републиканці хотять на місце Мак-Магона вибрати президентом, коли б в наступаючих виборах побідили. Гамбета кликав, що замість 363 буде 400 републиканців вибраних. Наконєць комната послів прийняла (363 голосами против 158) порядок дневний, містячий в собі остру догану министерства. Відтак ухвалила комната не завотувати прямих податків, чого домагалося министерство, однак призволила на додаткові кредити для министерства війни. Коли сенат, помимо знаменитих бесід Виктора Гуга, Жюль Симона и Лябулея, 150 голосами против 130 призволила на розвязане комнати послів, президент тоїж комнати Гревц, висказавши що край видасть свій суд о комнаті и узнаєть, що вона добре заслужилася для Франції, відчитав декрет розвязуючий и заповідаючий нові вибори за три місяці. Посли розійшлися при окликах републиканців: „най жие република!“ и „най жие мир!“ а монархистів: „най жие Франция!“

 С сиж н-ром кінчитьсѧ другий нїврік „Правди“. Просимо о скорє надїсланє передплати, котра вимосить, як доси, на нїв року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.

Також просимо о скорє надїсланє залєгlostей, и заявляемо при тїм, що послїдуєчий кр. 13 розїшлємо вжє лише тїм Вп. нп., котрі до того часу надїшлють передплату.

С 1-ого нївроку маємо ще невеличке число примїрникїв, котрі можна дістати по цїні прежнемураційній 3 зр.

Редакція и адмїнистрація Правди находитьсѧ під н. 44 при ул. Галицькій.

Ч. 487.

К о н к у р с ь.

Хто бажає примістити свого сына або пупила в рускій бурсі тернопольській, той взымає ся видѣломъ той бурсы, щобы заславъ свое подане на руки предсѣдателя п. Д-ра Лучаковского, адвоката краевого, найдалше до дня 20. липня (1. серпня) 1877, понеже поданя пѣзнѣйше присланий не будуть увзглядненіи.

До поданя такого треба залучити:

1) Свѣдоцтва школьніи съ послѣднього року школьного, а если не ходивъ до школы, то вѣродостойне свѣдоцтво, где пробувавъ и чимъ занимавъ ся.

2) Свѣдоцтво родження (метрику), а слибы тоє не було можливо получитьи, то вѣродостойне свѣдоцтво, кѣлько має лѣтъ желаючий бути вѣ бурсі.

3) Свѣдоцтво убожества, вѣ котрѣмъ має бути выражено, якій маестокъ має отецъ або мати кандидата, а сли такого нема, то съ чого удержує ся, и якъ численна его родина.

4) Декларацию, кѣлько бы мѣгъ доплачовати а именно кѣлько грѣшми а кѣлько натураліями и вѣ котрѣмъ часѣ гадає зложити доплату. На жадане видѣла має бути кождый готовый при вступѣ зложити часть доплаты, яку видѣль зажадає.

5) Вѣ поданю треба точно выразити, на чіи руки, вѣ яку мѣсецѣвѣсть и послѣдню почту бажає, щобы ему рѣшене видѣла було доручено. Може однакъ довѣдати ся особисто пѣсля 3. серпня 1877 о томъ рѣшеню.

Мѣсець бесплатныхъ буде 6, а зъ доплатою 14.

Вѣдъ видѣла руской Бурсы.

Вѣ Тернополи дня 9. червня 1877.

Др. В. Лучаковский.

О Г О Л О Ш Е Н Ё.

Після ухвали Ради Загальної виїде старанем Галицького пчїльничо-огородничого Товариства в осени с. р.:

1) **Nauka hodowania pszczól** (з иллюстраціями), написана головою Товариства *проф. др. Т. Цесельским*, котрої часть друковалася в I. и II. рочнику Bartnik-а. Ціна 1 зр. 50 кр. = 3 марки = 1 руб. 50 коп. враз с пересилкою.

2) **Kalendarz pszczelniczo-ogrodniczy** (з иллюстраціями), на р. 1878, виданий накладом Товариства, а уложений силами зборовими членів. Ціна враз с пересилкою 50 кр. = 1 марка = 50 коп.

Для членів Товариства знижається ціну „Nauk-и hodowania pszczól“ на 1 зр. 40 кр., а „Kalendarz-а pszczelniczo-ogrodnicz-ого“ на 42 кр.

Редакція *Bartnik-а* у Львові єсть уповажнена приймати замовлення с пересилкою грошей на обі книжки вже тепер с причини, що наклад буде ограниченный.

Заряд центральний
Галицького пчїльничо-огородничого Товар.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Ілюст. Шевченка. — Ціа зарядом Фр. Сиринського.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) п 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція в
адміністрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

До пізна заговорились гості, а все ще не поладили свого діла. Як вже Петро захрапав золотим сном, почав о. Юрій на ново переговорюватись с Порфиром про Вербовецьку справу. Та о. Юрій не просто ліз в горох.

„Правду кажеш, Порфирку, що та Гофманова ледаща баба. Правда твоя!“ говорив о. Юрій, якось дивно усміхаючись с під обвислих бров. „Де-то витягає давні, небувалі річі та роспляплює перед людьми. Погана баба! Ледво я заткав її губу, ледво заткав. Чваниться багато, може й незаслужено, та ще й на голос перед людьми! Ледво загатив ту пашталаку! Ось вона хвалиться, — ну, але що там про те говорити... Я її мусів ужити, бо, знаєш, Лаври люде нездогадливі, простаковаті, пізнаються на людях, як кури на перці. А тут треба було пояснити, с ким мають діло, с ким можуть поріднитись. Не ось то перший ліпший „алюмнус“ мій Петро, не з вороблячого, чи зазулиного гнізда! Треба ім було як на лопаті виложити. Ну, хто ж инший так потрапить, як Гофманова!“

„Ет, не треба було її вводити в родинні справи, розповідати її тайни родинні!“

„Правда твоя, Порфирку, я її таки з далека держав и держатиму. Бо то хвалькó,— як труба голосна. Вона вихвалюється, що тебе висватала, тобі дорогу встелила... ну, що то про те говорити. Пустинці, пустинці! Вона на тебе чогось тепер злюща, відгрожувалась... Звичайно баба.“

„Шляпля навіджена“, з гнівом наче сам до себе проговорив Порфир.

„Звичайно баба. Але губу треба заткати. На що по світі, Бог зна що, мають розповідати. От я вже її обіцяв від себе, най добре справиться, то вже не пожаліє... Я її нічого про тайни не говорив. Нічогісько! З далека, з майки зайшов, підмуштрував, щоб там перед Лаврами добре слово про Петра сказала, розвідалась, старим на притики дала, панну приєднала, розохотила. Ось такі марниці. Ну, вона до того майстер. А ще з Лаврами троха знається, то як раз влучив! Та все таки баба бабою. Вона то й говорить, що Лаври и раді и гроші мають и гроші обіцюють и гроші дадуть. Ну, що гроші мають, то я знаю, знаю лучше ніж вона. Та що с того! Штука запевнити, щоб їх дістати, щоб старий після весіля не поскупивсь, на дудка не вивів. Ось штука! Гофманова сама знає, що грошей треба пильнувати, бо я, кажу, її обіцяв заткати губу, щоб дурниць не плела...“

„Я її викурю звідси на сто вітрів“, говорив Порфир блідий від злості, „проклятуца баба! Я її висаджу звідси.“

„Лучше мирно, по доброму. Годі з бабою воювати; нічого не вдієш. По усьому світу рострубить. А я вже її влагодив, втихомирив. Вже не бійся, я її заткаю гортанку. Тільки треба, щоб удалося моє діло, бо знаєш Порфирку, між нами сказавши, в мене пусті кишені, останками гоню. Багато коштував мене Петро, багато вишептав. Най би тепер хоч він мав чим заслонитись, а я ёго и свої „гріхи“ полагодив. Тут вже баба не порадить. Тут треба голови, треба розуміти интерес.“

„О, Лавро твердий чоловік, хитрий...“

„Так, так хитрий.“

„Не легко потрусить своєю кишенею.“

„Знаю, знаю, сквиряга великий! Го, го! Ну, що то говорити, ти лучше се знаєш від мене. То ж треба, щоб ти взяв на себе... Знаєш, міні якось не годиться висувати пальці. А тут треба Лавра на ремінчик звязати. Треба так зробити, щоб опісля вже не мотнувся назад, а то я сам не радив би Петрови. Дівка

вже таки стара, слабовита, без вихованя, дім старої дати... Що то правду скривати... Не жениться він ні для краси, ні для доброты, ні для плечей, ні для високого вихованя... Ну, найже має хоч певне пристановиско, — певне. Най не здається на ласку и неласку.“

„О, я знаю Лаврів! Треба, щоб на перед формально запевнили.“

„Так, так!“

„Мають дім в місті. Най дім запишуть.“

„Так, так, най дім запишуть. В них єсть ще сиц, є й друга дочка замужна, кождий хотів би для себе. Річ ясна, зрозуміла. Не все тепер шанують волю родичів після смерті. А їм же ж вже не вікувати. Ніхто не знає, чие завтра. Най запишуть, най удокументують свою волю. От як би так при заручинах. Заручини ще нічого не становлять, не обовязують; можна ще відтягнутись. А все добра покришка до діла. Вже ж тоді можна смілійше виступити, зажадати, щоб сповнилась обіцянка.“

„Дуже добре! Можна зовсім впевнитись, а не впевнять, назад відступити.“

„Так, Порфирку, я тебе проситиму, щоб ти зайнявся тим ділом. Вже то твоя в тім голова. Незадовго буде празник у Вербівцях. Може би й Маланя поїхала, най би для ока було все по людяному. Вона ж може и Галі слово за Петра сказати. Все ж то серце — жіноче діло. А ти вже б зладив, що слідує. И буде усе гаразд. И Гофмановій заткаю пельку. Усе буде гаразд.“

Так до пізна по півночі розкладали плян „шпекулятивної“ женитьби и не скорше послули, аж уложили ціле діло.

А Малані не спалось. Крізь примкнені двері тільки тихим шепотом долітала розмова о. Юрія и Порфира. Та вона не чула и того шепоту. Зворушилась її душа бурливими думками. Перед її очима переходили події цілого дня, як би важкими слотливими хмарами. Згадала вона, як корилась перед Порфиром вставляючись за бідними людьми, щоб сповнив свою повинність, згадала Палашку, її плач, її горе... и серце її заболіло, лице паленіло від сорому, обуреня... Згадала вона розмову о. Юрія, згадку про Гофманову, як мішавсь Порфир — — — и наче яка гадица обвилася коло її серця, стиснула груди, мов блискавкою прошибла здогадка... Гофманова?... Вона й не знала, вона й не чувала про неї?.. Ні, се имя вже десь доводилося її чути. Де, — коли? — Не вгадати її тепер. Мабуть, ще опікуни згадували щось про якусь Гофманову, про Степана... вихваляли Порфира... Так, ма-

*

буть щось було такого. Але що такого? — не знати. Правда, опісля вже не згадували про Степана, віддали за Порфира, потім померли, ніхто не згадував ні про Гофманову, ні про Степана... Так мабуть правда, чого догадувалась вона, що віщувало її серце... Степан в нічім невинуватий, а зобіджений, страшно зобіджений — підступом, поганю... Так воно мусіло бути, так и єсть... Чому ж так пізно виринула правда на верх?.. Гофманови: — Гофманова, — що се за одна, що вона заподіяла? Чого вона злиться тепер на Порфира, чого він поблід, замовк; — чому Юрий не хотів сказати: хто вона?.. Так мабуть усе правда! — Страшна здогадка! — І здіймались що раз нові думки, серце голосно билося у грудях, а голова жаром палала.

„Степан... Степан... Він сумує, побивається, а люде не розуміють ёго горя, сміються, глузують! На що нагадав про ёго, на що згадав ёго живу бесіду — ёго сумовитість. Лучше було не згадувати — не ранили серця.“

Покотилась слёза за слёзою по горячому личку. Затремтіли уста, жаль и туга пошибнули груди, без ушину хлинули слёзи горячі, ревні...

„Що ми завинили людем, — чим ми перед ними погрішили, — завіщо так поглушилась доля над нами?“ І припала Маланя па-вколішки, руки у хрест сціпила, щиру молитву до неба посилала. А туга-печаль давили, розривали серце, каламутились думки и здогадки, слёзи ринули, думка думку доганяла, розбивала, тьмою вкривала.

„Чом він не веселий, не свобідний, чому не позабув?.. Легше було б перенести горе... Чому хоч він не щасливий?“

И не втихало серце, а в вікнах вже на світ займалось...
(*Дальше будє.*)

ЕПИФАНІЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.*)

Перенесене київської науки в Москву було вельми важною подією в исторії руської просвіти XVII. віку.

Подія ся, надзвичайно багата своїми наслідками, почалася поступенно, ледви замітно, и її не слідували ніякі нові установи и нічого величавого.

*) Перевід з *М. Костомарова: Русская история въ жизнеописаніяхъ ся главнѣйшихъ дѣятелей -- Александра Биринського.*

З московських бояр визначався тоді Хведор Михайлович Ртищев. Се був чоловік старої Русі, але найлуччий чоловік, якого могла виробити стара Русь. Широ благочестивий, оборонець священних переказів и обичаїв старовини, він не вдоволявся, як інші, самим заховуванєм зверхніх признак набожності; він належав до таких, що глядять внутрішнього зміслу зверхніх признак; наука Христова потягала ёго до діл християнської чесноти. Ртищев видавав значні суми на викуп полонених, котрих тоді було чимало в музультманських землях, помагав бідолашним, заложив и удержував шпиталь для вбогих. Підчас війни с Польщею Ртищев, яко товариш царя, піклувався ранними и немічними від зимна, казан заберати їх и давати їм прихилок в найнятих для них пристановищах, удержував своїм накладом а по виході їх давав підмогу. Ртищев любив дуже читати книжки духовної гряті и ходити на богослужене. Але ні се, ні то не могло вдоволити ёго в своїм тодішнім виді. Не всі твори святих були ёму приступні в славянським перекладі, але й рукописі тих, що він міг читати, не визначалися правильною и одностійною зміслу. Ртищев добачав, що треба нових, правильніших перекладів; читане самого св. письма викликувало в нім бажане дізнатися, чи правильно воно переведено в такім виді, в яким було приступне для Русі. Печатних видань, крім Острогського, не було; в рукописних були суперечності.

Ртищев прийшов до того переконання, що треба би конечно в Москві зайнятися перекладами набожних книг. Богослужене відправляли тоді, як здавна в Москві, недбало, беззмісленно, неблагочинно. Ртищев наставляв на те, щоб надати ёму пригожий лад и зробити перегляд богослужебних книг. Цар Олексій Михайлович полюбив Ртищева. Характер сёго боярина припав до вподоби спокійному цареві. Бояре знов споглядали на Хведора Михайловича не зовсім приязно, навіть з насмішкою; в тім часі, коли найбільш гледіли на поверховність, видавався такий, що надто задумувався над внутрішнім зміслом зверхнього благочестя, для многих чудаком.

Ртищев знав, що в Києві вже робиться се, об чім він думав, и, вірний зовсім своїй гадці, звернувся там.

Відносини України з Москвою були часті. Игумени українських монастирів просили у царів милостині; опісля ж оберталися до царя Михайла Федоровича и київське брацтво. В 1640 р. Петро Могила раїв цареві заложити в своїй столиці монастир, у котрім би старці и братя київського брацького монастиря „дѣтей боярскихъ и простого сана людей грамотѣ греческой и словян-

скої учили.“ Таким робом сам реформатор вихованя на Україні перший обернувся в Москву и просив, щоб там учинили се, чого потребувала Велика Русь. Годиться замітити, що в своїм письмі до царя Петро Могила виразився, що він об тім бе чолом государеви більше всяких своїх просьб. Так займала київського архієпископа гадка росширяти распочате ним діло на весь руський мир. В 1646 Петро Могила прислав наслідникови Михайла цареви Олексієви в дарі кілька коний и всілякі речі, що доказує ёго постійне бажаня звязи з Москвою. Однак, мимо приязних односин православної України до православної Москви, у Москалів виробився пересуд против української просвіти и вони підозрівали чистоту правовірності київських духовних письменників и наставників. По часті самі Українці викликували такі пересуди. За життя патріарха Филарета, оден київлянин, игумен, доносив на учебне «євангеліє свого земляка Кирила Транквіліона Ставровецького. Оцінку сёго твору поручено двом московським книжникам: богоявленському игуменови Іллі и соборному ключареви Іванови Шевелеви. Не знаючи азики, яким був написаний твір українського письменника, вони находили єретичський змісл там, де стрічалися граматичні відзнаки и незрозуміле для них значенє слів.*)

Москалі вважали себе одиноким справдешно православним народом у цілому світі; Греки, що дали Русі хрещенє, втерляли над ними давній свій чарівний вплив; Москалі не довіряли грецьким книгам, тому що Греки жили під властю невірних, а виховувалися и печатали свої книги на Заході. Москалі вважали свої старі переклади правильнішими, як грецькі первовзори в такому виді, як вони були напечатані; такий погляд особливо ствердили ті, що поправляли книжки за патріарха Осипа. Сам Никон спершу поділяв сей погляд и говорив, що, як „Українці так и Греки втерляли віру и кріпость добрих звичаїв; спокій и честь їх улестили, вони роблять для свого черева и нема в них постійності...“

Появленє київських учених в Москві очевидно мусіло стрітати багато неприязного, але боярин Ртищев, котрого піддержував цар, приватно піднявся своїм накладом переселити и удержати

*) Так и. пр. у Транквіліона про роспїє Христа було вираженє: „пригвоздили до хреста.“ Московські книжники обурились, добачали там єресь и говорили, що треба писати „ко хресту;“ або найшовши слово рѣчь — в значеню вещи (по лат. res — rzecz) вони взяли се слово в такому зміслі, як ёго вживали на Великій Русі, и приписали авторови такі думки, яких він зовсім не мав. Густинські монахи, як ма вже замітили, именем Ісаї Копинського впеивали Москалів, що Могила єсть зрадником православля.

кількох київських учених „ради обученія словеноросійскаго народа еллінскому наказанію.“

Жаль, що нам не звісні перші зносини Ртищева с Кнівом в тій цілі, та на ёго просьбу кількох ченців учених рішилося покинути родину и служити справі духовної просвіти в московському государстві и осушили таким способом одну из горячих гадок покійного Петра Могили. Головним с тих приізжих учених був еромонах Брацького монастиря Епифаний Славинецький*).

Вихованець київомогилянської колегиі, Епифаний докінчив своє образоване за границею, опісля ж був учителем в тій же київській колегиі, де сам учився. Годі було найти чоловіка гіднішого до сёго, щоб распочати ним чергу учених. Епифаний був, на той вік, вельми учений: дуже добре знав грецький и латинський язик, мав відомості з язика єврейського; він вивчив писаня св. отців и цілу духовну грецьку и латинську літературу, знав добре історію и церковну археологію. Він був характеру лагідного, скупленого, виспе цїнив відособнену жизнь кабинетового вченого як заходи около почестий, не терпів ніяких порнівів життя, цілим серцем отдавався науці, але то не спиняло ёго прикладати свою науку до найконечніших потреб тогочасних. Славинецький був, словом, одним с тих учених, котрі хоч и живуть кабинетними затворниками, однак працюють не без хісна для сучасних потреб своєї суспільності. Славинецький умів погодитися з усіми, нікого не дражнив заявлюванем своєї духової висшості и своєю бездокорною чеснотою добув собі загальну шану.

Никон, познакомившись з ним, полюбив ёго, змінив своє упередженє против Українців и в усім здався на ёго у важному ділі поправленя книг.

Перші праці Славинецького обмежалися перекладами всяких творів св. отців. Ртищев помістив ёго з братнею в новозбудованім Ондріївськїм Преображенськїм монастирі на березу Москви-ріки (між Калугськими воротами а Воробєвими горами, де тепер дім „Общественнаго Призрвїня“). Крім перекладу книжок мали київські ченці учти молодців: у тім самім монастирі була основана школа.

Та не довго довелося Славинецькому прожити в тім відособненю. Цар настановив ёго коректором друкарні и переніс в Чу-

*) Не знаємо певно числа всіх черців, що в ним правбули. Опісля кружок учених працівників, що трудилсся під проводом Епифанія, зріс до 80 людей, але в чїело їх входили вже й Москалі.

дів монастир, де також була школа, перенесена там з забудована друкарні. Славинецькому головно поручили важне діло поправлювання книжок. Займаючись неуступно научними справами, Славинецький прожив у Москві 26 літ, пробуваючи із своїми помічниками також в архиєрейськїм домі, в Крутицах, де був гарний сад, багатий водою. Він усе зїставав єромонахом, яким прибув с Кїїва, и тільки раз взяв удїл в суспїльній справі, именно тоді, як хотїли судити Никона. Заявивши свій погляд, сильно попертий церковними правними установами, вірний своему скромному чернечому стану, не став він спорити с сановитими противниками Никона и вернув до свого ученого відособненя. Житть Епифанія, як в загалї житть ученого працївника, проминула одностїйно. Він цілий відбився тільки в своїх учених працях.

Поправлюванє богослужбних книг почав Славинецький без поспїху, з належною розвагою. В тїй цілі вислано на Схід Арсенія Суханова за ріжними старими рукописями. Тільки обложившись громадно скїлькістю грецьких и славянських відписів, взявся Епифаній до поправлення книг. Помагали єму земляки, що з ним прїїхали: Арсеній Сатановський, и Данило Птицький, Арсеній грек, опїсля кількох Москалів: коректорів и писців печатаних діл.*)

Під проводом Епифанія напечатано богослужбні книги поправно, так як вони досї осталися в уживаню по церквах в цілій Росїї а навіть в православних краях славянського мира. Сї книги були: Службник с переднім словом, котре зложив Епифаній, Часослов, два Тріоди: постна и цвітна, Слїдованна псалтир, Обща Минея, Ирмолог. До того ж ряду богослужбної лїтератури, яко обясняючу книгу, можна додати Нову Скрижаль, переведену з грецького и напечатану 1656 р. Тут обясняється литургия и инші обряди східної церкви. До сїї книги додав Епифаній исторію почину поправлювання книжок в Росїї, поводи, котрі спонукали до сїго діла, діланя собору, що відбувся с того поводу в Москві, и оборону против нападів противників поправлення книжок. Богослужбну реформу звичайно вважають ділом Никона, як загално приписують важні перемиїни, установи, заведеня тим людяи, що займали правліїні уряди, коли між тим властиво всю роботу сповняли підчинені їм помічники, инодї мало звістні и неза-

*) Се були: священик Никифор, єродиякон Мойсей, бувший игумен Сергий, Михайло Родостамов, Фрол Горасимов и чудівський чернець Євгимій, найбільш привязаний до Славинецького.

жітні. Противники богослужебної реформи охрестили її прихильників іменем Никоніян. Та, коли й справедливо належить вона до патріарха Никона, що пізнав вагу й колючість піднятих поправлень, то ще з більшим правом треба признати сю реформу ділом Славинецького й помічників, що працювали під його проводом, тим більше, що Никон, хоч и розумний чоловік, та мало вчений, мусів справді у всім здаватися на сумлінність и знанє Епифанія.

Разом с поправленими богослужебними книжками конечно було також видати церковні законні установи в поправленім виді. Епифаній перевів правила св. Апостолів, Правила вселенських и місцевих соборів, Фотиів Номоканон з обясненнями византийських юристів Вальсамона и Властаря и Збірник церковних правил и византийських світських законів, котрий уложив по грецьки Константин Арменопул.

Перекладна діяльність Епифанія звернулася на твори св. отців. Він перевів багато творів, с котрих деякі давно вже були звісні и люблені в славянських перекладах, але тим колючіше було видати їх в поправнійшій виді.*) Він ще перевів кілька житий святих: Олексія Божого чоловіка, Федора Стратилата, великомучениці Катерини. Житя сих святих вже перше ходили по руках читців та були понерекручувані вигадками и тому особливо здавалося хосенним їх видати, як слід.

Епифаній не обмежився самими релігійними творами в своїх перекладах. Він переложив з латинського кілька світських книжок з обсягу педагогики, исторії, географії а навіть анатомії:**) годі однак сказати, щоби літературна стійність перекладів Епифанія могла приманювати до них багато читців. Перекладчик, великий буквалист, хотів перекладати як можна ближше до первовзору и замість оддавати змісл первовзору зворотами властивими язику, на котрий перекладав, він кує самовольно славянські слова на грецький лад, дає славянській мові грецьку конструкторію, в загалі склад ёго перекладів тяжкий, темний, иноді незрозумілий.***)

*) Кілька творів Атаназія Олександрійського (Чотире слова), Пятьдесятє слів Григорія Богослова, Беседа Ивана Золотоустого на пятьдесятинию. Ивана Дамаскина Про віру православну, Слово о поклонах образам. Сі твори були печатані.

***) Уставы гражданно-правительныя; отъ Фукидидовы исторіи книга первая; о убіеніи краля аггелскаго; Гражданство и обучение правотъ дѣлехихъ; Географіи двѣ части Европа и Асія; книга врачевака, Анатомія, съ латинскаго отъ книги Андрея Вессалія Брукселенска.

***) Яко взорець перекладу выпишемо н. пр. обясненє, що таке образ: „Всяка никона изъявительна есть и показательна, яко что глаголю, пошеже человекъ ниже

В самім ёго перекладі богослужбних книжок стрічаємо також тяжкі і незрозумілі звороти.

Найголовнішою думкою, що займала Славинецького ціле життя, був новий учений переклад біблії; жаль, що гадка та не осушилася. Замість нового перекладу в 1663 р. напечатано біблію з острогського видання з деякими незначними поправками різних помилок (н. пр. замість: „изъядоша седмь кравъ—изыдоша седмь кравъ“ и т. и.). В переднім слові до сеї біблії, мабуть укладу самого Славинецького, яко головного коректора друкарні, подані дві головні причини, котрі спиняли научніше виданє біблії. Першою причиною був пересуд тогочасний, неначе б у Греків попсувалося благочестє, що їх книги поперекручувані, и найправильніший текст міститися в старих славянських перекладах; друга причина, після вираженя переднёго слова, ще важніша — „неудобоносимое время, настоятельство браней, вещей въ мѣрѣ оскудѣніе“, се б то неудачні воєнні обставини и наслідком сёго недостача середків, що були конечні в значній скількості до сёго діла. „Кждому легко зрозуміти — сказано дальше в переднёму слові —, що ніяк не можна було почипати и довести до кінця сёго діла.“ Однак само вже виданє печатне біблії в Москві було новою появою свого часу; Славинецький же не кидав думки про лучче виданє; и після того, як скінчилися тяжкі війни, він почав невідступно просити царя, владик и бояр, розрішити новий переклад св. письма. „Ми — говорив він — не маємо гарно переложеної біблії; навіть в євангелії є помилки; и ми за се дізнаємо докору и крайної ганьби від чужоземних народів.“ В 1674 р. собор, що відбувся при участі царя Олексія Михайловича, поручив Славинецькому зробити новий переклад біблії, під доглядом Павла Сорського, що справував уряд патріарха. Під рукою було в Єпифанія дві печатні біблії грецькі и крім сёго багато рукописей, як грецьких так и славянських, с котрих многі привіз Суханов из Сходу. Та Єпифаній вспів перевести тільки Новий завіт и Пяткниже. Смерть перешкодила ёго працям.

Славинецький користувався своїм філософичним знанєм и видав два лексикони: оден філологічний, для обясненя слів, котрі

виднаго, нагое иматъ знаніє тѣломъ покровениѣй души, ниже по немъ будущихъ, ниже мѣстомъ равстоящихъ и отсутствующихъ, яко мѣстомъ и лѣтомъ описанный къ на ставленію знанія и явленію и народотствованію сокровенныхъ примыслие икона всякоже къ пользѣ и благодѣянію и спасенію, яко да столнствуемъ и являемымъ вещемъ развѣаемъ сокровенная“ и т. д.

стрічаємо в церковних книгах и в церковнім богослуженю; другий — грецько-славянсько-латинський, де поміщено до 7000 слів. Оба сі лексикони ще не видані.

(Дальше буде.)

БУРСА и БУРСАКН.

Очерки и картины Н. Г. Помяловского.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО ПЕРЕКЛАДЧИКА.

Знакомлячи галицьку громаду перший раз из письмами Николи Гарасимовича Помяловського, конечно нам на вступі сказати дещо про особистість и жите того симпатичного писателя. При тім ми покористуємось обширною біографією, уложеною по смерті писателя приятелем ёго, Н. А. Благовіщенським, и поміщеною з разу у „Современнику“, а відтак виданою в осібній книжці поперед повного зібраня творів Н. Г. Помяловського в Петербурзі.*)

Помяловський родився 1834 р. в Малій Охті, близько Петербурга, де отець ёго був дяконом. Вражнія дитинячих літ глибоко вплилися в ёго тяжку и стали першою засною, на котрій пізнійше виробився ёго оригінальний світогляд, котрий він сам у повісті „Мологів“ так характеристично назвав „двинтарництвом“ („кладбищенством“). Отець ёго, чоловік тихий, супокійний, не тиранив маленького Николу, як се часто лучалося в російських духовних родинах, и наш писатель до послідних літ з любовою и поважанем хоронив ёго память. Отець сам учив ёго читати и писати, а на осьмім році від роду віддав ёго до бурси. Свої перші вражнія бурсацькі описав покійник в четвертім „Очерку бурси“, и як побачать читателі, доля маленького „Карася“ була зовсім незавидна в новій святині науки.

В бурсі пробув Помяловський 14 літ. З-разу бурсацька наука приходила ёму легко, але швидко вона так ёму збридла, що учителі сікли-сікли бідолаху (усёго в бурсі сікли ёго, як сам каже, 400 раз), а далі й січи перестали. Він засів у т. зв. Камчатку (ослячу лавку), а аудиторони, що мав що-рана переслухувати лекцію в школярів, казав записати собі на віки нулю. Жорстоке обходжене в бурсі загартувало здоровле и характер Помяловського, навчило ёго глибоко ненавидіти всяку неправду, всякий гнет и утиск, навчило розбирати кожде явище життя свобідно, совістно и розумно, хоть з другого боку не дало майже ніякого підготовленя в реальних науках.

Замещкавши по виході з бурси у матери, Помяловський прийнявся за виховане молодшого брата, и се навело ёго на обдумане питань педагогичних. Результатом того роздумуваня було кілька картинок, из

*) Полное собраніе сочиненій Н. Г. Помяловскаго. Съ портретомъ и біографією автора, составленою П. А. Благовіщенскимъ. Третье изданіе. II т. 1874.

котрих тільки одна „Вуколь“ була надрукована в „Журналі для Воспитанія“. Уже в тій картинці замітна глибока анализа психологічна и майстерське оброблене предмету. Похвали захопили ёго до дальшої літературної роботи. В ту пору він читав багато. Особливо „Современникъ“ електризував ёго. Статі Добролюбова и Чернишевського він читав и перечитував. А тимчасом сам приладжував до друку першу значнійшу повість „Мещанское счастье“, котра и була надрукована в „Современнику“ 1861. Але заким міг сісти до другої повісті „Молотов“, заненав на здоровлю и мусів датися відвезти до шпиталю. Тут зачав „Молотова“, а видужавши засів до не́го з горячковою поквапно-стю. В падолисті 1861 надруковано Молотова, але Помяловського почала гризти якась тоска, він почав напиватися. Між тим засів до нової праці и почав обширну повість „Данилушка“, котрої викінчив лиш перший уступ. Гадка була з-разу у Помяловського провести „Данилушку“ через цілу бурсу и таким способом описати бурсацьке житє. Але він швидко закинув тоту гадку и задумав обробити „бурсу“ в двадцяти віддільних картинках, из котрих викінчив лиш чотири, с котрих першу ось-тут подаємо в перекладі.

Але праці літературні, котрі займали, затопляли цілу нервову натуру Помяловського, лишали й на нім самім глибокі сліди. Идеали и переконанія ёго и ёго приятелів різнилися дуже від понятій більшої прочої інтелигенції; осушене тих идеалів було так далеке, — чесності, щирої охоти и совісної праці було так мало в суспільності, що Помяловського аж сум зібрав, дивитися на того „підчищене чоловічество“. Тота сама недуга суспільна, що увігнала в могилу майже найзнаменитшого російського критика Добролюбова, увігнала в ню и Помяловського. Він став заводити знакомства в найнижших клясах Петербурської людності, пропадав нераз по тиждєви, волочився по найнужденнійших шинках из своїми новимп знакомимп и запивався на смерть. Немало студий робив Помяловський в тих місяцях, анализуючи тоту забуте, погорджене, пропаше подине суспільності и деякі етюди писав в уривках, що мали відтак увійти до великого роману „Братъ и сестра“. Рівночасно с тим романом він роспочав писати широку картину с сельского життя п. н. „Порѣчане“. Але не довелось ёму скінчити ні одної ні другої повісті. Він швидко заненав знов на білу горячку и 5. падолиста 1873 р. умер, проживши всего 29 літ.

Що перед усім характеризує письма Помяловського, то жива, твереза правда фактів и так само жива, енергічна бесіда. Силою и характером свого таланту він стоїть найбільше Решетникова, и в кружку писателів російських новійшої, натуральної школи він стоїть високо. Але при всій правді представлених фактів в ёго письмах усюди пробивається ёго горяча, чесна душа, яснї и тверді переконанія, та щире бажанє направити недолу и нужду, котру описує на показ усёму світові. От тота горячість власного переконанія, тото нервове житє, тремтяче в кожній стрічці ёго псьєм, робить Помяловського близьким и рідним серцю кожного, хто й сам щиро и горячо бажанє щастя нещасним и волі невольникам. Тота горяча нервовість становить найоригінальнійшу черту Помяловського и найбільше відрізняє ёго від Решетникова, котрого до крайності об'єктивні твори немов давять нас

ваготою и голою правдою фактів. Смерть забрала обох авторів у розцвіті віку, коли оден и другий саме що задумували написати найкрасші свої твори.

I.

Зимовий вечір в бурсі.

Шкільна година скінчилася. Бурсаки играють.

Величезна кімната, в котрій міститься друга класа бурси, має всі признаки фонду шівщини, с. е. відзначається повною недостатчею домашності и затиша. Стіни с промерзлыми наскрізь углами брудні, покриті чорно-бурими плямами и басаманами, пліснею та ржею; повала підперта деревляними стовпами, бо давно вже нагнулася и без підпірок туй-туй грозила впасти; поміст на зиму посипали піском або трацинем: як би не то, на нім кисло би раз-у-раз болото від снігу, котрого ученики наносили на чоботах з улиці. Від задної стіни йдуть „парті“ (лавки); коло передної межі вікнами стіл и крісло для учителя; на право від нєго чорна таблиця, на ліво край дверей на підніжку ведро води для спрагнених; в противнім куті піч; межі печею а дверми вішавка, на кульках котрої висить цілий ряд уборів: плащі, кожухи, кафтани, загортки всілякі — всё поперероблюване з материнських капот та вітцівських реверснд, підшиване, крите сукном, шерстяне та бавовняне; на всім тім видніється клоче вати и діри, и багато на тім „місті злачнім и прохладнім“ паразитів, що зьідають тіло бурсака. Через пятеро вікон з зеленковатими, мутними шибамы пробивається мало світла. Смірд и задуха в класі; воздух затухлий, якийсь перегорсклий, срий и холодний.

Ми беремо бурсу в тім часі, коли скінчився перпод насильного образования и введено право повнолітності. Були часи — давно вони минули —, коли не лиш малолітних, але й бородатих дітей на приказ начальства насилу гнали с сіл, часто з дяківських и паламарських місць, щоби в бурсі вивчилися читати, писати, рахунків и церковного уставу. Деякі були позаручувані и любенько вижидали медового місяця, коли нагрянула буря и заручила їх с Пожарським, Меморським, цсалтирою та церковним осьмогласником, познакомила з маєвими (різками), приморила голодом и холодом. В тих часах и в народних школах більша часть була дорослих, а о других класах, особливо семинарських, и казати ніщо. Хто був уже досить в літах, того не довго держали, а повчивши літ три-чотири випускали дячити; за те ученики молодші и цікавіші до науки, от так низше (а часом и висше) трийцятки, нерідко доходили богословського курсу (найвисшої семинарської класи). Свояки плакали, ревіли и заводили,

виправляючи своїх соколиків на науку; соколки вертали домів з глибокою ненавистю и обридженем против школи. Но то було дуже давно.

Часи минули. Народ помалу-малу прийшов до переконання — не то, що наука потрібна, але радше, що хоть круть хоть верть, а її не уйдеш. Треба було перейти бодай народну школу, щоби мати право стати хоть би й паламарем у селі. Вітці самі везли дітей до школи, лавки швидко заміщувалися, число учеників більшило и наслідок так змоглося, що не мож їх було змістити в школі. Тоді видумали знамените право повнолітства. Вітці все ще давним звичаєм віддавали на науку дітей дорослих и не рідко привозили шіснайтнадцятилітніх парубків. Привчившись в чотирох клясах бурси по два роки, такі ставали повнолітніми; тоту причину ім виписували в титулі (в свідоцтві) и відправляли за ворота (паганяли). В бурсі було до п'ятисот учеників; з них рік-річно діставало титулку сто або й більше хлопа; натомість прибувала нова маса с сіл (більшість) и міст, а за рік виправляли нову сотню за ворота. Обдаровані титулкою ставали новиками в монастирях, дячками, сторожами церковними и консисторськими писарями; але більша їх половина швендалася без певного пристанівку по епархії, не знаючи, куди дітнєся с своїми титулками. Нераз пробігала грізна чутка, що всіх безмістних будуть відбирати в рекрути. Тепер видите, яким способом піддержувався школярський комплекс, и чому в темній и брудній клясі стрічаємо через-пів зовсім дорослих.

На дворі хляпавка и різкий вітер. Школярям и не в гадці йти на двір. На перший погляд видно, що в їх величезній клясі більше ста люда. Що за різнохарактерне заміщене, що за суміш уборів и лиць!.. Є двацятьчотири-літки, є й по двацять літ. Школярі росповзлися на множество купок; идуть забави оригінальні, як и всё оригінальне в бурсі; деякі ходять самотою, другі, не зважаючи на шум, сплять, не лиш на помості, а то й на лавках, над головами товаришів. В хаті стоїть клекіт від голосів.

Більша часть осіб, котрі стрінуться в нашім очерку, будуть зватися тими призвищами, котрими призивали їх товариші, як ось Митаха, Елпаха, Тавля, Шестнухий-чабер, Тхір, Плюнь, Омега, Каська и т. д., але того не можемо зробити с Семенових: бурсаки дали йому таке призвище, якого не пропустить ніяка цензура — дуже не благоподобне.

Семенів був хлонак гарний, літ шіснайтцяти. Син міського священника, одитий чистенько; з-разу видно, що бурса не вспіла ще до-разу стерти з нього слідів домашнього житя. Семенів чує, що він міщух, а на міщухів товариство гляділо с погордою, звало бабами; вони люблять мамунці та мамунціні булочки и медівнички, не вміють битися, бояться

різок, народ безсильний, стоячий під опікою начальства. Для товариства рідко котрий міщух становив виняток від того правила. Дивне було лице у Семенова — ніяк не розгадати його: сумне а враз и хитре, страх перед товаришами змішаний с потайною ненавистю. Тепер йому вкучно, и він вештається с кута в кут не знаючи, чим забавитись. Він силується держатися в стороні від товаришів, окремішком; але всі позбивалися в кучки, завели всілякі забави, співають пісні, балакають; и йому забаглося с ким-небудь розділити свободний час. Він підійшов ид одній кучці, де грали в каміньчики, и проговорив несміло:

— Братчики, прийміть и мене!

— Когут свиням не товариш, відгукнули йому.

— А того не хочеш? сказав другий и підсунув йому під сам ніс здоровенну дулю з великим, брудним нігтём на великім пальцю.

— Забирайся, заким в карк не дістав! покрикнув третій.

Семенів понуро відійшов на бік; на него не зробили надто прикрого вражіння слова товаришів: він давно вже привик до них и освоївся с таким обходженем.

— Панове, з окропу горячих!

— Кому, Тавля? відкликнулись голоси.

— Гороблагодатському.

Семенів враз з другими поквапився ид столови, довкола котрого також шла игра в каміньчики межи двома повнолітними; а крім того Гороблагодатський був другий силач у класі а Тавля четвертий. Лиця, що обступили граючих, радо всміхался, вжидаючи не аби-якої забави.

— Ну! сказав Тавля.

Гороблагодатський положив на стіл руку и розскачив на ній пальці. Тавля розмістив на його долоні пять невеличких камінців и то як найнечаручнійше.

— Підмітуй! сказав він.

Гороблагодатський підкинув камінці в гору и зловив тільки три.

— За два! скрикнули окружуючі.

— Ппши, небоже, тестаменти! додав и собіж Тавля.

Гороблагодатський, не кажучи й слова, положив ліву руку на стіл. Тавля підкинув камінець до гори, успів за час його полету с страшною силою ущипнути руку Гороблагодатського и знов зловив камінь.

Всі довкола зареготалися.

Гра в каміньчики, здається, усім знакома, але в бурсі її на окремий лад подоповнювали: тут її грали с щипчиками, та ще щипчиками холодненькими, тепленькими, горяченькими и з окропу горячими, котрі діставалися програвшому. Без щипчиків

іграли самі молоді, зелені шпаченята, а про щипчики „з окропу горячі“ я ось тепер розкажую.

Між тим матка (головний камінець) літала в повітря, а Тавля своїми здоровенними руками скручував шкіру на руці товариша и шарпав її з лютостю. По двацятёх щипчиках рука сильно почервоніла, по пятьдесятёх повиступали синьці.

— А що, добре так? питає Тавля, зазираючи ёму в очи.

Противник мовчить.

— Добре тобі так?

Противник ні пари з уст.

— Дремехни, дремехни дужше! підкрикують окружуючі.

— Заплач, дам спокій! говорить Тавля.

— Уважай, щоби самому не довелося плакати! відказав Гороблагодатський. Здоровий парубіка терпів сильну біль в руці, але тільки понурій позір заявляв, що в нім діялося.

— Що душко, болять?

Тавля щипнув з усієї сили, аж Гороблагодатський мимоволі зуби закусив. Всі знов у регіт.

— Житя чи смерть?

Сильний щипок повторився серед загального реготу. В тім реготі не чути було ні злорадності ні неприязної насмішки: товариші добавляли у всім у тільки комичну сторону. Лиш оден Семенів усміхався якомсь чудно; ёго вдоволене було не то, що вдоволене других, и справді він нишком шептав сам собі:

— Так вам треба, так вам треба!

Дійшло до сотки.

— Ну, чорт с тобою! заключив на послідок Тавля.

Гороблагодатський глибоко ненавидів Тавлю и захопив з ним у забаву тільки тому, щоби взяти верх и задати противникови більше, ніж з окропу горячих. Оба вони були репетенти. Кожда школа має свої перекази. Старші школярі, насилу засаджені за книжку, утворили з межн себе товариство, котре стало сторчака против начальству и переказувало своїм потомкам ненависть до нёго. Начальство й собіж не потакувало товариству и щоби удержати ёго в карбах, винайшло цілу систему бурсацької бюрократії. Знаючи, що всяке царство розділене на кусники не встоїть, воно віддало одних товаришів під власть другим, бажаючи внести між них незгоду. Такими властями були: старші спальники из доросліших, старші дежурні из спальників, котрі за чергою тижнево наглядали за цілою школою; цензори, надзираючі заховане в клясі; аудиторн, котрі переслухували рано лекції и записували кляси в каталогах; в кінци послідня власть, и мало

що не найстрашнійша — сікундатор, ученик, котрий на приказ учителя бив своїх товаришів. Всі ті власті вибрані були с поміж репетентів. Ученик, просидівши в лавці два літа, за лінивство и невміне лишався в тій самій клясі ще на два, — тому и звався репетентом. Зовсім натурально, що такий ученик, хоть що-трохи, а таки виносив из лекцій учителів и тому більше знав, як новий; начальство бачило на те и не помилялося: репетенти, бажаючи удержати власть у своїх руках, вчилися пильно и більшість їх позаймала перші місця; бо не з тумановатості, а з лінивства вони й репетували. Ось основи шкільної бюрократії, через котру начальство хотіло розбити товариство.

З усёго того вийшла лиш погань. Начальство, довіряючи репетентам, спускалося на них до разу; жалоба на репетента була образою для надзирателя и инспектора; деспотизм їх розвився в високій мірі, а нічо так не опідлює духа наукового закладу, як власть товариша над товаришем; цензори, аудиторы, старші и сікундаторы могли без перепони робити, що ім подобалося. Цензор — то був ніби царик у своїм царстві, аудиторы становили ёго двір, а репетенти — аристокрацію. При тім репетенти, просидівши два роки більше, натурально були старші, а тому-то й физична сила була по їх стороні. На остаток с тої самої причини вони знали обряди и форми своєї кляси, характер учителів, знали як їх осукувати. Новичок без помочи репетента не вмів кроком ступити. Начальство вводячи такий деспотизм думало, що посіє серед товариства роздори и доноси. Вийшло зовсім не те: при шкільнім репетентстві лиш виродилися в товаристві такі гадюки, мерзені гадюки, як Тавля, и такі дикі характери, як Гороблагодатський. Вони ненавиділи оден другого, бо уживали своєї власті на зовсім розличні цілі. Тавлю ненавиділи и другі силачі, як Лашезин и Бенедяврів; ёго всі ненавиділи, а більшість боялася, як вогню.

Тавля, репетент-аудитор а до того силач, був страшенний кубаняр, тіщив від підчинених гроші, булки, порціні мяса, папір, книжки. Крім усёго того Тавля був лихвар. Лихва в бурсі, при її поганім устрою педагогичнім, була безсовісна, люта, безпощадна. В таких розмірах її віде й ніколи не бувало й не буде. Зовсім не рідкість, а противно звичай, що за десять копійек на тиждень платилося пятайцять, т. е. після загально принятих регул на рік виходить двайцять пять разів капитал на капитал. При тім треба завважити, що коли довжник після умови не приносив довгу за тиждень, то по другім тиждні мусів принести не пятайцять, а двайцять копійек. Така лихва Бог зна' коли вийшла в звичай у бурсі; не оден Тавля так здирав, він тільки найдужше здирав. А позичка все була потрібна. Треба було підкупити цензора або там аудитора: не підкупиш—

біда, а грошей нема, ось я йде сякий-такий до свого таки товариша, лихваря, пристає на який будь процент, щоби лише збавитися від прелютних різок. Кредит звичайно гарантується кулаком, або погрозою, що при першій лучшій нагоді „погано буде з нами, скоро не віддаси“, — и погроза skutкувала, бо на лихварів пускалися самі тільки дужі репетенти. Завважити треба, що більша часть тягарів в тім згляді падала на міщухів, бо вони що неділі ходили до дому и приносили с собою грошенята; тому-то на міщухів навалювалися всі, хоч и з них той уже вважався богачем, хто діставав на тиждень з який гривенник. Тому-то деякі позалазпи в довги и не могучи їх сплатити давали тягу. Погана, гнила п зісута Тавлина натура проявилася вся при деспотизмі репетентства. Він жив собі як пан, знати не хотів нікого; ёму потували лекції и виписували слова, котрі треба було внучувати; сам бувало не встане, щоби води напитися, а кричить: „Гей, Каська, пити!“ Підавдиторні шіпали ёго в пяти, а ні, то каже було ножиком совати собі між волосем по голові; заставляв їх говорити казки, и то конечно страшні, а скоро не страшно — бе; тай до чого лишень при глибокім зісуптю Тавля не уживав підавдиторних!.. При всім тім він був жорстокій с тими, хто ёму служив. „Каська, — крикне було, — хочеш кожушину продати?“ и зачне торгати бідолаху за волосе. — „Тебе мамуня ось-так гладила по головці, а тепер я тобі покажу, як татуню гладить“; після того він уставить пальці против шерсти (волося) и твердо потягає від потилиці до чола. „А бачив ти Москву?“ питає ученика и прикладає свої широкі, погані долоні до ух підавдиторного, стискає ними ёго голову и відтак припіднявши ёго в повітре питає: „а що, видиш Москву? Он-он Москва!“ Він гнув своїм товаришам ко паниці, т. є. положив ученика на лавку горілиць, підойме ёго ноги и пригинає їх пд лицю. Плюнути другому в лице, ударити, змолшити становило потребу ёго душі. Товариші знали, що він раз вибрав з гнізда безпері ще воробята, взяв їх за лапки и пороздирав живих на кусняки. Меншість, як сказано, ненавиділа ёго, — більшість боялась и ненавиділа.

Гороблагодатський був спільна, але дика натура. Репетентство відбилося на нім зовсім инакше, як на Тавлі. Він був твердим доказом, що начальство схибилло в рахубі, вводячи деспотизм ученика над учеником и через те бажаючи посіяти між товариством роздори й доноси. Товариство в самім деспотизмі найшло для себе опору. Репетенти стали охоронителями переказів бурси, и одержали в спадщині ненависть против начальства, уживали даної власті на того, щоби робити збитки самому начальству! Цензор, авдитори, сікундатор стояли по стороні товариства, а на чолі всіх того курсу, котрий ми описуємо,

стояв Гороблагодатський. Плянство, нюхане табаки, самовільні виходи з бурси, різні погані забави — всё того заказувало начальство, и все того робило товариство. Безумне куте и нелюдські кари гартували учеників, а нікого вони так не загартували, як Гороблагодатського.

Він був шибай-голова.

Шибай-голова характеристичний в усякім згляді. Шапка на бакир, руки навхрест, ходить усе правим плечем наперед сміливо, перевалюючися з ноги на ногу; вся ёго стать так, бачиться, й говорить: „хочеш, трісну по-за уха! гадаеш, що ні?“ — рідко кому вступиться з дороги, обійде начальника з далека, щоби ёму не вклонитися. Гороблагодатський піддержує хотьби й найпоганійше діло, коли воно йде на шкоду висших властей, викидує дикі штуки. Він поборник старини и звичаїв, стоїть за свободу и вольність бурсака, и, як буде треба, не пощадить для того святого діла ні репутації, ні свідцтва. Він головна підпора товариства. Бурсаки с такими прикметами звичайно звалися шибай-голови. Але с всякі шибай-голови: одні зовуться благими: то панове придурковаті, хоть и послідують шибайголовським засадам; другі звалися перетровлені: тоті були загалом не дурні, тількиж лінохи; але Гороблагодатський був головати й шибай-голова: він ишов в науках межи першими а в захованю межи послідними. Головати и перетровлені розумно робили збитки начальству, а благий по дурному: на приклад, захихочеться ні с сего ні с того в лице учителеви и покаже ёму дулю; випаруть благого, — а там, дивись, по якімсь часі він знов зробить якусь дурну псоту. Але ні оден шибай-голова так не солив начальству, як Гороблагодатський. Обмазали управителеви двері незносною розмазною (рідка гречана каша), нелюбому професорови вошей напустили в шубу, инспекторовій свині поломали ноги або хвіст увірвали, обікрали надзирателеви пивницю, вибили по ночи цілий ряд вікон — все те були справки Гороблагодатського, котрий сміло водив за собою на всілякі пакості начальству благих и перетровлених. Коли треба було зробити стачку против начальства, то й тут проводатором був Гороблагодатський: під ёго вплинем шибай-голови підбехтували недавно січених и в загалі недовільних; тоті обрушують усю клясу, навіть тихі и сумирні починають шуміти и грозити, товариство метушиться, и виходить бурсацький скандал, котрий в місцевім язиці зоветься бунтом. Бунтівники знають, що нічого не дібуться від начальства: як іх, приміром, годували здохлятиною, подібною до стерва, то вони певні, що й після бунту будуть їсти тоту саму здохлятину; але вони бодай виляють свій гнів, а відтак най собі січуть кожного десятого. Гороблагодатському, яко

шибай-голови, частенько діставалося від начальства: в протягу семи літ ёго сікли разів триста, а без кінця натерпівся других розмаїтих кар бурси. А на всякий спосіб треба сказати, що ёго все-таки мало сікли: за ёго тисячні псоти ёму б належало було бодай пять разів тільки винести, але він був проворний и хитрий. В бурсі шибай-голови повинаходили багато способів, щоби ошукувати начальство. Особливо цікава була штучка під назвою — пустити в кругову. На приклад, відберуть табакерку у А; А говорить, що вона не ёго, а В; В ссилається на Д, Д знов на А, А знов на В, — ось и кругова: дізнайтеся, чия табакерка. В кругову вводили трицять люда, а тогді й сам Соломон не розбере, кого належить випарити. При бунтах все бралися на такий спосіб. — „Ти чого кричав на годині?“ — Мене той а той намовив. — „А ти чого?“ Той відкликується на другого, — и піде запутанина, в котрій сам чорт ногу зломить. Ошукати товариство, вважалося провинною; ошукати начальство — добрим и чесним ділом. Бувало нераз сікли не того, хто завинив, але битий рідко коли видавав виноватого. Добровільно признатися до вини — ученики вважали за нечесть и боязливість: противно, хто більше и зухвальше брехав перед начальством, безсовістно відшправся, по майстерськи путав діло, божився и клявся на чім світ стоїть, той високо стояв в очах бурсацького товариства. Но и тут Гороблагодатський стояв найвише всіх. Після довгої практики в різнородних скандалах він набрав дивної вправи в тім, як викручуватися з біди. Другі лишень не признавалися до вини, а він з безпечним здуфальством, глядячи просто в очи начальникови, відгризався, и в тім часі така угнетена невинність була на ёго лиці написана, що й досвідчений физиогном и психолог збивбися с товку. Він так входив в ролю невинного, що й сам себе вважав невинним и під лозами ніколи не признався. Всім, що походило від начальства, він погорджував и мав ні за що: тому-то різки, позаушники, шіст, клячине, поклони до землі и т. и. для нёго не мали й крихти ніякого морального значіння. Кара була до того діло не ганьбляче, безмисне и повне тільки болю и крику, що Гороблагодатський, січений прилюдно в столовій, перед очима пятисот люда, не то що не встидався сейчас після ексекуції прийти між товаришів, але навіть похваллявся перед ними. Цілковита безстыдність перед учительскою різкою виробила місцеву поговорку: не ріпу сіють, різкам чешуть. Тай щож-бо; сікундатор, товариш, що сік своїх товаришів, дізнавав великого поважаня, ба й любови, бо й він служив у їх цілях: справний у своїм ділі він сильно джарив своїх товаришів и свистілі лози в повітря, коли під ними лежала добра голова. Гороблагодатського багато сікли; ёму лучалося брати й по сто різок, и тому лекше ёму було вп-

держати різки, як ёго товаришам. Через те він абсолютно погорджав аби й якою карою. Ёму казали клячати на спокховатій дошці лавки, а то й на острій канті, заставляли в двох вовчих шубах бити по двіста поклонів до землі, засуджували в піднятій руці держати тяжкий камінь по пів години и більше не спускаючи (нічого сказати, винахідливе було й начальство!), парили ёго лийками, били по лицях, посипали січене тіло сіллю (вірте, що всё се — факти!) — але він усе переносив по спартанськи: лице ёго по відбутій карі ставало люте и дике, а на души накинала ненависть супротив начальства. Ми бачили твердість Гороблагодатського на фізичний біль, коли Тавля задавав ёму з окропу горячих.

Але крадіж, брехня, псоване чужих річей и всяка погань не вважались виною лиш в відносинах до начальства, а в собі самім товариство було чесне, — и с того боку Гороблагодатський показується в новім світлі. Він ні разу не дався підкупити, безсторонно и справедливо записував кляси підавдиторним, не знущався над ними, часто боронив слабосильних, любив мішатися в спори, и рішав їх, правда, деспотично, але все справедливо. Він раз-у-раз допікав кубанярям и лихварям. Товариство ёго любило и поважало.

(Дальше буде.)

ЩЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковскаго. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

III.

Ціле ч. III. и половицю ч. IV-го займає: **Горѣлка погибель людей и способъ, якъ ей избѣгнути** — зі всіми принадлежностями и прикметами „изящнаго классическаго мозгоиздѣлія-сочиненія“, як то: „введенє“, „часть перва“, „часть вторая“, „окончаніє“.

Справді — *сочиненіє* тее такє клясичне, що чимось подібним ні який другий народ під ясным білим сонечком певно не може почванитись. Шкода тільки, що автор „Горѣлки“ не назвався, хочби лиш початковими буквами, а так — люде, як не тепер, то за 100 літ, пізнавши геніяльність сѣго твору, будуть тяжко сушити собі голову, щоб ви-найти автора!..

„Горѣлка погибель людей...“ такий твір, що тяжко ёго підтягнути під які-будь форми прийняті в словесних творах. Ні то повість, ні то наукова статя, ні для розвеселеня, ні для поученя, ні образок з життя,

ні то фантазія, ні то правда, ні то побрехенька. Він всё на раз, а в куші взявши — переконається, наперед не скажу.

Форма сього твору драматична, але й повістярська, именно „введенє“ и „оконченє“ оповідаючі, а обі „часті“ діялоги — предовженні, пренудні діялоги.

Є в нашім краю, починається „введенє“, село Н. Землю має воно добру, сіножаті „сорозмірно“ досить, а ліса на будівлю и паливо достаточнo. Думав би хто, що там люде повинні би матися добре и господарі бути заможні. А тим часом, хто лиш тамтуди іхав або йшов давнійше, „мógł нужду всюда и вь кождомь узрѣти кутіку“.

Чи не справдешно клясичний вступ, навіть с перекладаними словами: в кождім узрїти кутіку?

Понеже заголовок є: Горілка, то читатель вже наперед догадається, яка причина давнійшої нужди, та що тепер в тому селі певно люде маються добре. Так и є! Ходить лиш о те, яким воно робом до того прийшло? Чудним! „сверхестественним“, мовляв батько Цыбык, — и в тім, по моему, вся оригінальність твору.

Нужда тревала довго, каже дальше автор Горілки, — дуже довго, а була так велика, що її люде навіть не пізнавали и не „чувствовали“. Тут мабуть трошка пошканився наш геній. Але генію треба вибачити. Подумайте, ви не маєте в що одягтись, не маєте що їсти, а одначе того не чувствуете!..

Аж настав до села — тягнеться дальше введенє — молодий священник, котрий привіз и свого дяка. Вони то оба зачали людеї уважними робити на нужденне их состоянне и подавати способи, якими би могли біди своєї позбутися. Правда, що с початку о тім и чути не хотіли, но с часом зачали якось мягчїти, на богослужене учащати та й реєнтого посїщати.

Що? не вірно с природи скопїовано? Молодий священник и дяк настали до села, зачали людеї уважними робити на нужденне их „состоянне“ и подавати способи, якими би могли біди своєї (т. є. панотець своєї, пан-отцівської, а дяк своєї, дяківської) позбутися. Звісно, як новички, початкуючі, хотіли чим-скорше загосподаритись, але й се природно, що люде не зараз хотіли збогачати незнаних ім ще прибудів... Виравді оден мій знакомиї казав, що „своєї біди“ відноситься до біди людеї а не священника и дяка. Алеж не дасться припустити, щоб автор такий, як наш геній, не знав, що у людеї всюди и по всі часи нахлї до вигідного житя є вроджений! Деж би він написав, що люде в Н. не хотіли своєї біди позбутися? Хябань, хябань — се одно припуститибся дало — що селяне в Н. не були звичайні люде, протї смертняки, а схимники, ченці та „отшельники“, що добровольно терпять нужду, та й чути не хотять про всяке „чревоугождєніє“. Одначе чоґось такого не міг я дочитатись у цілїм творї, — протівно селяне Н. не стїдалися и в часї відїправнї церковної в кормі сидїти та запиватися. Так бачиться, що таки автор сказав, що люде не радо слухали с початку, коли священник з дяком стали правити про свою біду и способи протїв неї, тим більше, що люде того села „не чувствовали нужди“.

Тепер и бачу, що автор „Горілки“ має у всім рацію. Висше здавалось менї, що геній пошканився, пишуци що люде в Н. з великої

нужди не чувствовали нужди. Тепер же бачу, що високопочитаемий автор ужив тільки такої риторичної форми, щоб тим міцнійше показати, що вони „добре чувствовалися“, а проте й не хотіли слухати глаголів священника та його реєнта-аташэ: про корень и причину бід та нужди своєї.

Аж ось було раз „якесь великое Свято и людей на Богослуженье сойшлося до церкви далеко бѣльше, якъ звичайно“, нише автор вже в первій часті. „Душнастырь корыстаючи зъ той способности, промовивъ до нихъ нинѣ о пьянствѣ. Словами, проникающими сердца, указавъ ѡнь, якъ пьянство, а именно горѣлка, нищить працю селъского господаря (ничих людей ні?) и веде нехибно до крайней нужды, — якъ каждому чловѣкови ѡтнимае здоровье и укорочае жытье, а душу погублае во вѣки... Люди притомни зачали зъ початку науки той вздыхати, потому закрутилася то въ одиомъ, то въ другомъ оцѣ слеза, дальше покотилися по лицахъ и рясни слезы и майже все люди заплакали. Съ сокрушенымъ сердцемъ выйшовъ каждый зъ церкви и, якось, не вступаючи уже до корчмы, повернувъ до дому. Кѣлькохъ господарей зайшло до реєнтаго, чтобы тамъ побесѣдовать о господарствѣ и послухати, що пмъ реєнтый изъ „Житья Святыхъ“ або (все одно!) зъ якои газеты перечитае“.

А реєнтый той був то така твереза, совѣтна, учтива людина, така „права рука Отца духовного“, що ёго люди у селу дуже любили и „коляди“ не жалували.

Сталось однак инакше. Ні „Житія Святыхъ“, ні якої газети не читав сѣго разу „лпк“, с. е. дяк в книзѣхъ церковнихъ тако нарицаемий; а вышваривъ продовжене науки душнастыря, — мало сказано: в своїхъ диялогахъ зъ вѣйтом, Онуфріемъ та Матвіемъ такъ мудро и повивъ канонаду на горѣлку, що зівсімъ навернувъ грѣшниковъ. Якъ в церквѣ говоривъ „душнастырь“, люде лишъ стогнали та плакали, але якъ заговоривъ дякъ (котрого вони и перше знали, но и слухати не хтіли, хоть дуже любили), то за одну годину вѣйт, налоговый майже пьяница, Матвій, Онуфрій, усі не згирші лпки, обернувшись на путь праведну, одреклись „парухи“ та обіцяли прогнати її с села.

Чи не чудо? сверхестественне чудо? Лпк, в церковныхъ книгахъ ликомъ за-для того мабуть названий, що при псалтирѣ або при хрестинахъ ликне найбільше за всіхъ горѣлки, араку, ошту (замість вина), окувитки а такої твердо держиться на ногахъ, хоч киваючись мов морякъ зъ одної на другу, не помилиться а акуратно за „Господу помѡлімся“ одкаже або й заспѣвае „Го-го-господи помѡлуй“, а за „во віки віковъ“ ставить „аминь“, — ликъ отже той у насъ, в Галичинѣ проповідникомъ тверезості та ще й такимъ славнимъ, що за годину вдѣивъ те, чого не второпаютъ ні священникъ с своєю мудростю и довгимъ трудомъ, ні вся литература, ні що друге на свѣті!

То называю гениальнимъ „изобрѣтениемъ“! Єдиноспасительную мысль подав автор! Косвенно, косвенно, правда, але єдиноспасительную! Логика, бачите, прямо ось яка: сли дякъ такий премудрий, що вінъ за одну годину прожене пьянство зъ найзагорѣльшихъ пьяницъ, сли дякъ (якъ то слѣдує догадатись с цілої статі „Горѣлка погибель людей и способъ, якъ ей избѣгнути“) именно той захвалений способъ вигнати її (ничого

годі добачити в статі), то на що нам священників-проповідників? Лучше най св. Юр заведе всюди дяків, знесе семінарію а заведе дяко-училище, тогді загине горілка, погибель людей, а як вона загине, буде й гаразд на світі. Сказано: „косвенно“, но хитро автор „Горілки“ подає таку мисль „безпоповщини“. Бачність! Позаяк він проповідує безпоповщину, подібно як соціялисти, то він, автор „Горілки“—соціялист, а тим самим и „Изданія Общ. им. Качковського“—орган соціялістів та нигілістів! Всесвітла Полициѣ, що стоїш на стражи спокою и ладу поспільного, сліди пильно за автором „Горілки“ та наглядай редакторів „Изданій“. Вони соціялисти чистої крові и то дуже небезпечні, бо укріті! Вони задля того вже небезпечніщі усіх соціялістів *ex cathedra*, бо дійшли до соціялізму путем власного мозгодійствія, а не прийняли ёго від учених економистів-доктринерів запада.

Сказано, я слідив пильно за тим способом, як избігнути горілки, погібели людей, та в цілій статі не добачив нічого крім дяка, котрому Матвій навіть каже: „пане реентый, та бо вы такъ щось учено говорите, якъ священникъ въ церкви“ (стор. 72). Учено, се значить так мудро, висшим концептом, що навіть годі розуміти. И справді дяк так „учено“ говорять, що я мушу прилюдно запитатись усёго миру православно, що значать деякі уступи з ёго мудрої бесіди; чейже найдеться де така щаслива в бога душа, що вияснить мені їх. И так:

1) Стор. 73. Війт питає: „вы говорите, якобы горѣлка трутїною мала бути? Такъ мы ю не ётъ нынѣ пьемъ, а ще жіемъ“. На те ріже дяк, навіть не закашлявшись: „Правда, що жіете... но таки признати мусите, що васъ часомъ рано и въ вечеръ кашель дусить и неразь, якъ на дощъ заносится, ломить васъ по костяхъ...“

Отже хтїв би я дуже знати, яка то слабість, що дусить рано и вечером и ломить по костѣх та походить з горілки?

2) Дуже мене заинтересовала дальша звістка, що чоловік може жити з подіравленим жолудком, та рад я знати, як називається та звізда, на котрій такі люде можуть дихати? а може вони не дихають а пнакше як живуть? На стор. 74, бачите, таке написано: „А кто такой горѣлки (спиритусу) пье много, тому и жолудокъ спалить такъ, що съ часомъ цѣлкомъ скорчитъся и подѣравѣе, а тогды тратить чоловікъ охоту до їдла и высыхае якъ трѣска“. Я починаю вже підозривати шановного автора „Горѣлки“, що він брав лекції з анатомії и физиології у о. Гальки. Справді се не аби яка поява, щоб на сій звїзді, що її з давна називають „Землею“, найшлись живі люде з подіравленими жолудками! Хибань — може заходить той злучай у шановного автора „Горілки“ або у ёго дяка, що оден з них має діру, лиш не в жолудку, а в голові, та проте з горячки шете сухі дуби.

3) Нічим иншим, як сплетеним сухим дубом, є слідоуча перехороша дяківська казка: На стор. 75 говорить дяк про запалене горілки в чоловіці ось яка: „И недоконче треба оковитон, чтобы въ комъ запалилась; най лиш много выпье горѣлки такъ, чтобы нею вся кровь пересекла, а отдыхъ съ ен парюю помѣшався, то также легко, если приблизится до огня, або файку запалити хоче, пара тая зайжитися може и всю съ горѣлкою помѣшану кровь въ нёмъ спалить; для-того-то люди таки по смерти черно якъ смола

выглядають... Ой, страшна то мусить бути смерть, такъ живцемъ сгорѣти! Тѣло не згорить на попѣлъ, якъ дерево, бо займитися не може, таже и печеня не сгорить, хотя ю при огни пекутъ(?!), но кровь, помѣшана съ горѣлкою, займитися и згорить.“(!!!)

О, бідний ти руський народе! чого тобі твої книжники не понаписують в имени просвіти? яких небилиць не кажуть вони тобі „къ убогородненію“ читати? коли ти вже раз сам пізнаси, що книжники ти затемнюють лиш твої понятя, в грубшу темноту тебе завивають?

А ти, шановний авторе „Горѣлки“, знай, що фарисейством та неправдою ще ніхто не зробив апостольства правди. Коли отже не знаеш, що се за поява „запаленя горілки в чоловіці“, то лучше мовчи, бо пострахом, що від фаяки запалиться пара та кров, певно нічого не вдіеш. Дитина навіть, переконавшись, що у коршмі, де нераз гірший сопух горілчаний, ніж в устах пьяного, а воздух не запалиться ні від свічки ні від фаяки, стане с твоїх виводів сміятися та й найглупіший пьяниця пійме, що тут щось закруває на побрехеньку, и лиш кепкуватиме з усієї науки у „Горѣлць“.

4) На стор. 76 тне дяк дальше: „Буде майже рокъ теперъ тому, якъ ненадѣино, не знати зъ чого, здоровѣсенкій сынокъ нашего пана дуже розболѣвся. Маленька дитина тая дѣстала конвульсіи и блевоту: якъ найкорше послали до мѣста пьяного, а воздух не запалиться(?) приѣхавъ. Смотрить на дитинятко, выпытуеся, що ѣло, що пило, а наконецъ сказавъ, що не знае, якимъ способомъ, но дитина тая мусить бути отроена... дитина дѣстала дальше запаленъе мозгу и невинно черезъ горѣлку пошла зъ того свѣта...“ А причина отроеня та, що мамка „не дала ей зъ порціи, а дала зъ грудей, бо, коли лѣкарь зачавъ допытыватися мамки що ѣла, що робила, где вчера була, то показалося, що вышила кѣлька порціи горѣлки, а напитя давала ссати дитинѣ и такъ своимъ молокомъ, съ горѣлкою змѣшанымъ, отроила...“

Що горілка хочби й не „с порціи“ але з грудей дитині грудній шкодить, її организм денервуе, але мало по-малу, — о тім не сумніваюсь; але щоби вона ділала як трутизна, в сей час — се нове винайдене.

Не стану більше наводити баналюк „Горілки“, вже ті приведені достаточне свідчать о стійності статі. Баналюки тії шкодять навіть другим уступам, котрі оперті на правді, хоч може вже перед „Горілкою“ 100 разів були повторювані народови й печатно й непечатно. Отже тепер и о тих правдивих уступів дуже осторожно приймається кожду науку від автора „Горілки“.

Звернусь опять до „способу, якъ еп (горѣлць, погибели людей) избѣгнути“. Отже признаюсь, що дуже врадувавсь, прочитавши в наголовку спосіб, избігнути погібели. Ну, гадаю собі, предіи найшлася одна нутня голова, справдешній добродій, що витверезить усіх, застарілих навіть пьяницъ. Сів я читати. Читаю та читаю, аж волося горіжитья на голові на такі „учені“ речі, що годі до чого дійти. Аж ось дивлюсь на стор. 79 стоїть таке: „найлучший спосѣбъ на тое (щоби горѣлка ѣтъ насъ ѣтчѣпилася) — не пити ей.“ От вже й е спосіб! Та й яка желізна логика в нѣму! Спосіб, избігнути горілці, котра е погібелею людей, се — не пити горілки! Народе руський, слухай и на-

вчайся! Сли хочеш, щоб горілка тебе одчипилась, не пий її! Або всё одно: сли не будеш пити горілки, вона відчепиться тебе! Начеб и без шанобного автора „Горілки“ того ніхто не знав! Певно! горілка не безплотная „твар“ ні „всякое диханье“, як каже св. письмо, а просто „тѣло“ (як каже знов своїм ученим языком п. др. Миронович), неживуща річ, плин, ще й до того не липкий, не чіпається чоловіка ні якої другої животины, — противно, треба ёго добре заховувати в начиню, щоб не розлявся. Ціла власне штука в тім, щоб чоловіка не стягнуло до неї, до тої горілки; зробіть перше, щоб чоловік не пив, поставте ёго в такі обставини, щоб з горя, нужди, темноти и т. д. не пив, а тогді певно горілка ёго не вчепиться. А шановний автор „Горілки“ и словом про те не згадує, як треба вилити на чоловіка, щоб воля ёго скріпшала, щоб при найменшій запахови смердюхи він не забував на свою постанову, а просто каже: не пий! Виправді згадує він за инші напої, що мають заступити горілку, але и тут посувається до смішности. На стор. 81 дяк був на таким весілю, де горілки не було: оден священник сираляв весіля свому порубкови. Отже запримітив дяк, що гостей було більше, ніж у якого господаря, а мимо того не було горілки, лиш троїстий напиток: коновка з квасним молоком, коновка з масляною и коновка з яблочником. „Попоївши доброи и смачной стравы, попивавъ потому каждый, що кто хотѣвъ“. Не знаю, чи маслянка дуже смакувала и. пр. по товстїй свпнинї. Або молоко квасне в зимі? Так нема що й говорити, щоб квасне молоко и маслянка могли завсїгди заступити горілку. Яблочник („ябчанка“ каже автор), правда, лучший, але відки взяти ёго, як нема садів? А поки сади, тепер насажені, виростуть, горілка мати-ме на яких 10—15 літ ще повну ходу а літ 15 — достаточо, щоб 50% людности селяньскої втеряли свій ґрунт. Деж и яблочник заступить горілку на тепер?

Словом годї досмотрітись способу против горілки в статї „Горілка и способъ“. Сли Онуфрій, а за ним Матвій и вїйт по довшїй оборонї горілки зрейтерovali а навіть перейшли на дяківську сторону и рішлись горілку с села прогнати, то тому єдина причина такой дяк, свержестественна сила дяка, глаголющого всёма языки и глаголы. Елоквенция не чувана, й не видана! Потягнув за собою ціле село.

А сталося се ще дальше так: вїйт, Матвій и Онуфрій — каже автор в вторїй части — ходили всюда по сусїдах и дальших хатах и захоочували всюда до тверезостї. „Не одному вправдѣ видѣлось тоє дивно, чтобы люди такъ паразъ и ненадѣино покинути мали любиму горілку: однако тїи господари, якобы Апостолы яки, умѣли по своему, хотя по просту, но такъ сердечно промовити, що немалъ каждый згодился съ ними на тоє: яко горілка — то погибель людей, и тому покинути ю треба.“ Одначе були и противники, „для того вїйтъ, ставши ся наразъ завзятымъ непрїателемъ горілки, змовився съ Матвїемъ и скликавъ такихъ недовѣрлючпхъ до дяка, чтобы ихъ тамъ переконати, яко (автор дуже любить се слово!) всё клеветы и небылицѣ розносятъ слуги арендарски.“ В четвер вечер явлпльс у дяка яко такі недовірки „Иванъ — двірєкій корбівникъ (чи карбівникъ), Гриць и кѣльохъ иныхъ“. С вступної бсїдї вїита пізнаємо, що розправа, заключена у „первой части“, була в неділю а не „въ якоєс ве-

ликое свято". Заціпається на ново похід хрестовий протів горілки, з дяком на чолі. Признати треба, що дяк сього разу може для того, що в четвер, над сподіване до річи говорить. Єго рахунок виказуючий, що громада більше пропе, ніж заплатить податків на рік, може єдиний цінний уступ з усеї статі. Війт сильно попирає аргументами „простими“ дяка, а й Матвій оказується не послідним апостолом. Єго казка на стор. 101 списана з уст народніх, лиш троха перекручена: Иде собі раз п'яниця парубок лісом засумований, що не покріпився горілкою. Здбає єго чорт, та дає гроші, під вимінкою, щоб парубок або убив чо.овіка, або допустився чужоложства, або ушився. Парубок вибирає послідне, бо за перший чин вішають, а другий тяжкий гріх. И ушився, як ще ніколи; в ночі заблудив до якоїсь хати, підноїв господиноу и „зачавь ей надсаковати...“ Господар, вернувши в тій хвилі з ярмарку, побачив се та став парубка и жінку палюгою окладати. Парубок и не втямився, коли вхонив за сокиру и за одним замахом вбив господара. И так через горілку парубок поповнив всі гріхи, хоч чорт домагався од нєго лиш одного.

Наконець одчитує ще дяк з „Русскои Рады“ з Ч. 17 з р. 1871 казку про люципера и кривого чортика, що винайшов горілку.

Казка та в очах автора „Горілки“ така переконуюча, що він заставив після неї навернутися недовірку Ивану, карбівнику двірському. Иван, вислухавши ту казку, скрикнув: „Горілка, то вымысль чортівскій, котрый мірь християнскій во вѣчну пхає погибель“. (Класичний стиль видно в кождім кутику!) „Якъ ю чортъ вымысливъ, такъ най ю чортъ и бере и пр.“ А війт теж так зелектрезувався тою казкою, що хоче скликати раду громадську и всім приказати остро, щоб кождий зрікся „той проклятой некельницѣ“, бо инакше буде карати уряд громадський, чого однак дяк не радить. И війт кличе: „а теперь ходѣмъ брата-господари, отъ хаты до хаты, и скликуймо и запрашаймо всѣхъ на недѣлю до церкви, щобъ уже разъ позбутися мерзенои шарухи...“

„Славажъ Тобѣ Господи!“ заключає Матвій, и я з ним, що вже раз автор „Горілки“ понав на геніяльний концерт: Оконченья.

В „Оконченію“ на одній картці описується рай у тому селу Н., котрий настав після того, як люди закинули горілку. Дорога рівна, хати просторі с коминами, худоба гладка, діти чемні, школа файна, канцелярия громадська, каса пожичкова, читальня громадська, величава церков — рай, словом рай.

Нехай читатель тепер судить про геніяльне діло „Горілка погибель людей и способъ ей избѣгнути“, як сам захоче. А я того переконани, що, сліб перечитав „Горілку“ весь руський народ и оден лиш п'яниця покинув від того горілку, було б се ще більше чудо, як те, яке списане в „Горілацѣ“ про навернене села Н.

(Дальше буде.)

БІБЛІОГРАФІЯ.

— *Руська*: **И. Онышкевича Руска бібліотека. Томъ І. Писаня И. П. Котляревского; В. А. Гоголя; П. П. Артемовского Гулака.** Львівъ, 1877 *Зъ печатнѣ Института Станропигійского, підъ управленьемъ Стеф. Гучковского.* Стор. XII п 180 VIII-ки. Ціна 1 зр. 20 кр. Дістати можна в книгарнях Станропигійській и Рихтера у Львові и у видавця (професора університ.) в Чернівцях. — На окладках до І. випуска пише видавець: „Прозьбы моихъ дорогихъ ученикѣвъ опертї на моїмъ власнѣмъ переконаню споводовали мене взяти ся за повне выданье словесныхъ плодѣвъ всѣхъ нашихъ взоровыхъ писателѣвъ зачавши ѣтъ Котляревского въ хронологичнѣмъ порядку. Не буду розводити ся широко надъ потребою такого выданя, бо менѣ здае ся, що всѣ нашї патріоты, котрымъ сорочка близна сукманы, о тѣмъ достаточню переконанїи. Цѣлю моею есть, розширити якъ можна далеко плоды нашихъ писателѣвъ, познакомити такъ бѣльше, якъ и менше образовану часть народа съ нашою литературою, показати, що мы вже маемъ, а чога намъ еще недостае и заохотити бѣльше ударованыхъ межи нами до дальшихъ праць на такъ красно вытыченѣй дорожѣ..... Въ выданю самѣмъ оставляю цѣлу граматичну часть незмѣнною, бо въ тѣмъ лежить характеръ бесѣды; инакше не малобы мое выданье въ языко-словнѣмъ взглядѣ найменшою вартости. Прото ней извинитъ мене П. Т. читаюча Публика, що тѣлько тамъ тримати ся буду выданъ Кулѣша, где инного жерела не маю, бо Кулѣшь выдаючи письма котрого нибудь писателя постунавъ собѣ не тѣлько не яко филологъ, але часто и не совѣстно. Такъ само не могу згодити ся на Кулѣшѣвъ способъ писаня (такъ звану: Кулѣшѣвку) съ всѣми еи украинскими и галицкими пїянсами, але тримаю ся правописи, и то той, котру подавъ Осадца въ своей граматичѣ руского языка и котра въ нашихъ школахъ уживати ся повинна. Где Осадцова правопись не выстарчае, тамъ очевидно ѣтъ ней ѣтступаю и пишу н. пр. вона = она.“

С творів Котляревського в „Руск-ій Бібліотец-ї“ поміщені: Енеїда, Ода до князя Куракина, Наталка Полтавка, Москаль Чарівник. Перед сими творами знаходиться біографія и оцінка поета на 10 стор. дрібного друку. З Гоголя поміщена комедія „Простак або хитрость женщины“, с короткою передмовою на одній стороні. С творів Артемовського-Гулака, перед котрими також знаходиться коротка передмова (на 1 стор.), поміщені: Пан та собака, Супліка до Грицька К...и, Солопій та Хивря, Писулька, Тяхтїй та Чванько, Дещо про Гараська, Твердовський, Рибалка, Батько та син, Рибка, До Пархома І., До ѣгож ІІ. На кінци книжки подане на 8 стор. „Поясненье менше зрозумѣлыхъ слѣвъ“.

ІІ. том „Руской Бібліотеки“ буде обіймати твори Квітки-Основяненка. Можна передплачувати на 10 випусків 4 2 аркуші по 1 зр. 20 кр., а с пересилкою 1 зр. 40 кр. Доси виийшов 6 випусків, в котрих поміщені: Маруся, Салдацький патрет, Сердешна Оксана, Мертвецький великдень и Добре роби, добре й буде (початок).

— Народні оповідання Марка Вовчка. Томъ II. Накладомъ редакції „Газети Школьної“. Видане друге. Львівъ 1877. Зъ друкарнї Товариства имени Шевченка, підъ зарядомъ Фр. Сарницького. 168 сторін в 16-ку дрібним друком. Ціна 36 кр. В тїм томї поміщені оповідання: Три долї и Институтка. — Томъ III. 144 стор. в 16-ку дрібним друком. Ціна 32 кр. В нїм поміщені: 1. Сестра. 2. Свекруха. 3. Кармелюк. 4. Казка про девять братів и десяту сестричку Галю. 5. Сестричка Меласа (Ведмїдь). 6. Листи с Парижа: а) Жите в Парижі; б) Дівчина отруйниці. — Се видане призначене для ширшого круга читателів, проте видавець не держався ві всіх подрібностях точно Петербурського виданя, именно що до оповідань взятих с 3-ёго тому (Кармелюк, Невольничка, Казка про девять братів и Ведмїдь). Для галицької публїки се видане дуже добре и відповідно уладжене и повинно б розійтися в найширші круги.

Прояви соціялістичні між Українцями и їх значіне.*)

Написав

Будеволл.

(Конець.)

Так же ми десь-то вже приближились до самого соціялістичнёго марева?! Де воно саме кому-там зъявилось? у якій то статї? як сильно затрївожило? того ми знати не можем, бо з нами таке не лучилось! Певні про себе, ми мусимо здогадатися, що се така провида, може оптична, звісно людей не ознакомлених з рефлексом світла у нашій густій атмосферї, або яка психична, з якої там душевної болестї породжена!... Та не любуючись сами у таких чварах, почуваеться до великого обовязку, всякого затрївоженого нашою вірною теперішнєю аналізою раз на все втихомирити. Так поступаємо дальше у наших проводах.

Одним-однісіньким обявом инкримінованого соціялістичнёго руху між нами могли послужити повисче згаданї Віденські брошури „Парова машина“, „Правда“, „Про бідність“, котрих ми самі яко с таким-то нахилом означили, котрі то певне при одбутих ревизїях мали попастиь здобичю, яко *corpus delicti*, в руки дослїдних органів. Та що-ж есть такого небезпечного у тих згаданих брошурах, именно для Австрїї?! Не багато треба мати толку, щоб розібрати, що якби и мали сі брошури який близький интерес, так він односиться може до одної Росїї. Но якже воно смішно и прехимерно думати и про такий взгляд?! Тих кількасот екземплярів, переправлених через границю, не встали б,

*) Гл. „Правди“ нр. 4 и 5, стор. 173.

щоб обділити ними саму інтелігенцію, а вони мали б зревольтувати цілий кільканайцять-мільоновий український народ? Овва! як же химерно! Но чимже, чим вони такі небезпечні для Австрії? Таж вони Віденські! Значить: вони надруковані у Відні, виставлені у легальний спосіб, проти їх публікацій не виступив кодекс карний з ніяким параграфом! Отже вони а priori не були небезпечними! — Що-ж здибалось у них такого небезпечного а posteriori? Може те, що видані нашою мовою, отже годитись можуть по часті бодай для небезпечної пропаганди між нашим простим галицьким народом?! На се одвічаємо: Поминувши те, що сі брошури зовсім не були у нас ужиті у таку потребу, ми на ніяку пропаганду з интензивного інтересу нашої народності, именно за для самих найкардинальнійших ідей, які ми у самі засновини нашого, надійсь, величнєго прогресу народнєго вложити мусимо, пристати не можемо, чого доказом послужить наша дальша розвідка. Який же інтерес можуть будити сі публікації між нами? Одповідаємо: Оден інтерес тільки, інтерес яко до проби — хоч неудалої — спопуляризованя науки! той сам живий інтерес, який нас нинька загально привязує до цілої науки, як ми се на переді en detail розібрали.

Тепер спспитаємося и ми, — хоч признаємося, що нам соромно чогось и ставляти такі питання, бо все-ж таки нам, яко громадянам Австрійським, стоїть чого небудь претенсія конституційності и цивілізації нашої держави, до котрої честь маємо належати —: Чи може нам наше конституційне правліне зборонити вільний добір науки? Чи може воно, приміром сказавши, без нарушеня честі своєї прогресивності заказати проповідуватись и ширитись науці раціоналізму и позитивізму, — мовби з ляку, щоб не втратила до решти своєї сили релігія, все-ж таки до сегодня оден из угольних камінів строю державного, убеспечений хоч негативно деякими пунктами основних законів? Чи може-б міркувало воно змайструвати який syllabus, що виписував би яко заказані діла таких учених як Лявелього, Маркса, Лясаля, Люі-Блянка, або хоч уміркованіших соціялістичних економістів, як Сареу-я? — Здається нам, що в ніякий спосіб! Поки-ж воно не означитьоа кодексом карним яко вчинок анти-державний, ми вправі сю вольність розуміти так добре и для себе. Се-ж мало що и не вся вольність и рівноправність, заапликована до нас, яких претендуємо, ані підбігаючи бпстро під ті висчі сфери концесій, ексцептивних становищ, корунних прав, що їх позаймали привілеговані народи. Такої-ж маленької слобідки сміло жадати можемо, коли діло не доходить до пі-

якої пропаганди. А що до тої посліднієї — таки не ті ми люде, та й не той ми народ!

Мит про истнованє грубої, темної, вічнеробучої маси, котра и такою в догоду легесенького жита и дистингованих потреб долею помазаной громади людей оставатись повинна, — як він не ввійшов з идеалу нашого народу, так и не міг ввійти в цикль вірувань української партії.

Українська партія ніколи не забуваючи, за які то великі добра вселядані, братерство и волю, вступавсь ще в давнину, коли иншим за таке и не снилось, сей простий наш народ, майже апотеозує ёго; а що він ні довгими муками ні злиднями не добитий вмів у душі переховати идеал правдиво культурних громадянських порядків, споглядає на него як на свою дорогу святиню.

Українська партія уважає свій простий народ яко свого великого батька, що її породив, що її своєю гіркою працею вигодував, котрому в услуги вона цілим своїм житем, всіми своїми думками и дбанями приналежить, и то так кріпко приналежить, що, якби прийшлося їй розставатись с сими то справедливими услугами и с характером затишності и неревольуційності, вона без намислу волишь понести сю другу втрату, — хоч — дякувати Богу! — їй між таку Сциллу и Харибду попадатись ані не приходитьсь, ані, надійсь, не прийдеться.

З оберненими заедно у ту сторону, до тої своєї Мекки, очима, слідить українська партія тільки за таким заробком, с котрого б то свому народови чи тепер чи в четвер покористуватись би можна, — чи одним словом: українська партія уважає цілу свою акцію яко мандат, с котрого їй по найостріщих параграфах кодексів гуманності, реального народолюбства, и колишнієї на справді культурний лад вишлюфованої исторії народів перед тимже своїм народом розлічитись треба буде...

Директивою до того свого пораня уважає українська партія ті потреби, ті бажаня народу свого, що увидияються так в физиології ёго побуту, як и в френології ёго думок, — що студіїваня їх стається для неї найважнішою, до кождої своєї народної роботи найконечнішою проиедевтикою. Сеж и найлюбіщі нам обходини нашого культу: вдивлятись у ту святиню, як вона віками на чудній пошесті богатої и вродливої землі с твердих фундаментів народної вдачі, з зачатків якогось райського пташиного щастя, з довгих смут и невзгоди, з болю и жалю, с крови и сліз, с слави и поневірства, с памяток довгого бо-ротя, и зради, и насиля, и мук и руїни, з недолі, нужди и надії, з за-

взятості и ніжності, — аж у нинішню свою постать довершилась. Зневажати її се нам виходить одно, що народня проституція!

З гори и з відразою відкидає партія українська від себе мено демагогів яких небудь, що маючи свої думки, уміли доброю волею народу пожиткуватись по свому.

Ми прості слуги народу, що за ёго великі вділені нам добра, нам ёму віддячитись потреба! И то так по теоретичних як и по практичних заходинах нашого життя!

По теоретичних змаганнях стоїть наша партія на перед-просвітній, народній добі, як и довго ще стоятиме. Їй приходитьсь ще йно шукати, збирати, приладжувати весь культурний материял, щоб, як настигне се „исполнение времен“, міг сам и цілий народ по-нутру и по своїй думці вибрати те, що ёму для своєї культурної мисні придатним здасться! Так сам и цілий народ має себе просвіщати, тим свічним материялом, який ми ёму заздалегідь у ту потребу зготовити повинні. Отсе величні засновини для прогресу українського народу! Импульс до того дала наша история: Так як він цілими масами бувало ходив на козацький танець, так він и цілою масою має поступати до нової, те-ж лицарської, но духової, просвітнєї справи. До того гіркі досвіди инших народів, тих то цивилізованих, дають нам грізну пересторогу, до чого здались часткові культури?! От чому ми відкидаємо всякий партикуляризм в просвіті. (Те що товариство „Просвіта“ цілими тисячами розсилає своїх книжочок поміж народ, не мішає у нічим нашого погляду на теперішню добу яко передпросвітню! Се проби — и яко такі їх уважати належить: досвітки перед світом! интеримальна поміч! — Видючий побачить!)

Не менш відкидаємо ми усякі нагальні и насильні навязуваня народови думок и теорій хоч би то и прогресивних, чи то ширене просвіти через пропаганду. Для нас воно діло на всякий раз нечисте: Не обходиться воно ніколи без тої заднєї думки, повести народ, куди комусь там треба (так по езуїцьки таки!), не обійдеться воно без покористуваня реторикою, а ще менш щоб не зачіпити за вразливі струни, и не скінчиться ніколи без анатем! Для нас воно дальш діло не людське тай не наше народне: Не гуманне, — бо ми маємо и в застоюлому чоловіці постать чоловіка, чи той то світ органічних думок и розвитку пошанувати. Не народне воно наше, — бо ми поглядаємо на народ яко на нашу святиню, котрої ні руйнувати ні перестроювати нікому не вільно — тільки самому народови! Бо у нас має бути органічний и справді гуман-

ний прогрес! Хто береться за таке діло раптової пропаганди, так, по нашому, буде се плохенький гуманіст, — а що вже цілком мізерний Українець! — Сі всі роботи тасуємо ми побіч із такими, як: цивілізоване Варвар через Римлян, культурні походи християнські на поган, просвічене тубильців-Американ через Європейців, або — щоб заговорити близьким по часу и місцю нам фактом — оправославлене бідних Холмських мужиків через Росію! Як ми найтяжчі вороги усякого абсолютизму, так и противники ми усяких абсолютних правд. Ми знаємо одні людські чи властивіше одні народні правди: Те що народ без усякого чужого силування, в вільному доборі, в братерськім обєднаню, в щирій жадобі до доброго, непереходячого, цілою непроривною масою прийме за своє — те у нас називається правдою, святою правдою, — тут вже єсть и прогрес и вселюдний пожиток. От чому ми ніякі пропагандисти!

Знову-ж воно нічим не перечить, щоб українська партія вкорочувала своїм адгерентам волю, будучи сама вольною, и мплуючи волю кожного по над усе. Ні! навпаки! Українська партія уважає се за найсумлінніший обовязок усякого народолюбця по своєму самостійному доборі доходити правди и світла, в найрозмаїтніших дорогах дошукуватись для народу свого гаразду и туди свою надію звертати! Тим між українською партією будуть и мусять бути по теорії: позитивісти, республіканці, оборонці прав жіночих и др., котрих знову нікому и нічого лякатись, як покажеться, коли виявимо понизче, які ми у црактиці! — Бо-ж то инша річ: Чи прийдеться то колись при яких там Олімпійських игрищах тимже діячам із тим добром здобутим пописуватись перед цілим народом — и мети добігати?! Оттоді то, тай не вони, а сам народ вирече свій суд над тими надбанями! Прийме або відкине. Що? сего нам не знати! А нам таки трудитись, без настанку трудитись тай правди на землі Божій між людьми допитуватись, як се усякий зуміє и потрапить! Ми-ж до того живимо надію, що, як прийдуть колись ті світлі, ті великі, ті погодні дні, сей то простий народ наш по своєму добірному, пробованому розуму и тонкому чутиву розбере всі важкі питання житя людського и заставить встидатись не одні, глибокі-б то теорії! Так воно трохи ще од нас далеко. Єму ж тепер не до теорій! — Він невольник економічний, хоче хліба, насущного хліба!!

На практичний бік перехилилась найбільш ваговита акція української партії. На полі емпирії має вона довідно виявитись, яке у неї народолюбство! Перед живими очима народу має вона показати, як глибоко у її душі залягли, и як вміє вона пошанувати ті добра, що

народ щедрою рукою є своїм оскорбом ій уділив, и до яких-то вона що до него почувається обовязків! А прикликом для неї стає той тяжкий стан економічний, під яким народ страждає.

Бачить вона и душею боліє, як він на своїй батьківській землі з голоду мліє, або ледачою поживою, що тим голодом, мориться, як він у курних, душних и гнилих хатах здоровля тратить и скоро віку доживає, як він погано живлячись при тяжкій праці силу тратить и самим тяжким заробком не собі то служить, но віддавати ёго мусять в офіру експлуатації, як дальш и такого марного заробку ёму недостає, як ёго добра: одіж, худоба, поле — идуть в чужі руки и забирають за собою спокій, здоровля, силу, розум и жите!.. Чує вона и той лемент, яким лементують не одні опікунчі уста, — знає и той страх, який переполохує самих полу-мертвих протекторів! Та цілий сей страшний голос здається до неї самої доходити! Та не лементом опікунів, ні страхом протекторів, и не самими то голими хоч ніжними словами, — инколи тільки притрушеними тими окружинами, що поспадали зі столів — на той голос треба ій одповідати. Надививсь той народ до сити на таких голослових добродіїв, — по словам поета:

„Були видючі и сліпі,
Були и панські и воєнні,
Були и штатські и казенні,
Були миряне и попи!“

Відаючи хліб насущний за хліб насущний, чи властивіше легке житя за ваговите, приходиться ій реальною помічею тому народови помагати! Підійти ій треба до самих ран народу, до самої пекучої нужди, и обєднавшись з народом дружбою щирого братерства, має вона самую благу часть, часть найбільшу зарібків ового полегкого житя вернути у загальну, безпосередню користь народови, — а с самим важким житям ділитись з народом посполу. А хоч-би прийшлося росставатись з не одними любощами житя, мовляли интелігентного, хоч-би вкоротити прийшлось и потреби того житя свого *ad minimum*, до небувалоого, перенесе вона сю відійму веселим духом. И подати — подасть вона сі дари народови свому не на якому то блискучому тарелі ласкавості, а яко простий довг, яко належність; що доказати прийдеться ій знову не словами, а довгою пробою житя, так як він давно відвик усякому духу вірувати. Се наш великий поклик! Тому покликови піддається неминучо вся українська партия, бо вона на те справді народня, — коли тільки скріпиться!

И може нас яка сила у тому поході до важкої народнїї праці спинити? Чи може нам дальш яка сила взборонити ділитись з народом усім нашим заробком аж до остатнєго шматочка хліба? посміє нас

може хто заказати, щоб ми виреклися любощів життя интелігентного, а жили як люде прості? Та-ж наш поклик иде до нас самих и лишень до нас самих! Хоч ми не то, щоб не знали: хто ёму стрик, а кому колом в бік! Ми знаємо, добре знаємо пявок народу нашого! Ми перелічили, кільки дісталось до жидівських карманів народнёго добра, видуреного, ба! викрадженого с комор, стоділ, обор и поля! Ми знаємо дальше и те, як мало вміли жити пани для себе и для народу! — Та ми таки не міркуємо ні розбивати повні жидівські шкатули, ні посягати за панські лани, и ні думкою туди повертаємо! цур ім! А що вже й не казати, що ми на ніяку таку пропаганду між народом не надумуємося. В практиці життя ми ті невідродні по крові и думці, нахилах и виглядах діти народні, — не вихоплюватись же нам по над него в нічим та нічим, не відрізняватись від него за ніщо у світі; — бо для нас, скажемо словами автора „Братського послання до сербського товариства Зоря“*): „ёго симпатії и антипатії—наші симпатії и антипатії“. В практичній службі народній будуть ті республіканці між нами — монархистами, бо таким є народ; позитивисти будуть прихильниками ёго батьківської віри, до якої він душею приляг; а коли б були які соціялисти, то ті стояли б тут за право власності землі, бо народ кріпко прекріпко ёго держиться, и за шматок землі дасть хутше роспятись, ніж од ёго одступити має! И будуть вони тут всі „нічтоже сумнящєся за совѣсть“, знаючи, що вони не диктатори, а прості слуги народнёго добра, яке воно єсть!..

И отсе на самих конституційних правах Австрії, на праві вольних асоціяцій, на досвіді наук реальних (чи не за ними то вислав нас народ поміж люде, щоб ми розуму доходили?!), яких нам так дуже — дуже потреба, при безвзглядному принципі загальних, громадських користей, а найбільш при найтіснішім обєднаню, — хочемо пожиткуватись тяжко окуплєними пожитками нашої взаімної праці.

А що наш народ хліборобський, с предковіку кохався у землі, що ёму свята — и до сегодня найповажніша и найлюбіша се ёго робота—, так з неї то ёго ходюю та світлим робом добуватимем зачарованої у ій сили и поживи, щирюю охотою, розумною рукою братимемося за плуг; и буде се нам найлюбіша, найдорожша, велико-народня акція! Найплідородніший терен для нашого діляня будуть нам ті царини, де найубожший живе народ: до тих що найперше добиватимемося!

А зайнявши всі позиції народні, обєднавшись кріпко з народом, переक्ликуючись з усіх крайних пунктів, доповнимо сі кадри, що пере-

*) Братское посланіе Украинцевъ Сербскому Обществу „Зоря“. Вѣна, 1863.

боєм раз-по-раз витимуть на матеріяльну нужду. И колись то, аж колись! — вповаємо, як відбудемо сю тяжку боротьбу: народ той в подяку нам за гарт народолюбний, за тверду службу нашу, відчинить до нас, своїх товаришів вірних, уста, відкриє затаєну думку, обміниться через нас з добрами інших народів и.... зазнаменує свій прогрес перед очима цілого цивілізованого миру!

От и всі змаганя української партії. Відстати від них—не відстанемо ані на волосочок! Вони-ж поки що в сповитку, в ідеї. Но вони мають ділом стати! бо тільки діл народова нашому потреба! бо ми, не вистояючи довгих стієк на трибунах, тільки у ділах любуємося! бо ми врешті унуки завзятих майстрів лицарських діл! — За ті діла стоїть наша твердість. Ми поки-що ладнаємося у похід, одбуваємо муштру, скликуємо охотника! бо нам не можна пописуватись ні одноборством, ні дилетантством в очах народу: нам треба цілою, великою, свічною громадою ити на народню службу, займати одразу всі важні позиції народні! И отсе в нас справді многоважний переходовий час, в якому одбувається перестрій громадської думки на народній, українській лад, перестрій, котрому піддалась вся свічна молодіж. Но нам мало того! „Жатва убо многа“! Ми хочемо підвести всю інтелігенцію нашу під народню службу. Тут нам вже має у поміч прийти вся висока, гуманна наука європейська. И не відстанено ми від того, доки не дошуканемося до тої народолюбної струни у цілої нашої галицької інтелігенції и не підведемо її під свічну, висококультурну хоругву української партії чи то нашого питомого народу!

Росказали ми у послух всім, хто сего знати потребує, які ми люде — бо й таки вже настиг той час, де нам треба було за себе проказати голосне и ясне слово.

Розумному повинно стати видно: кільки нікому и нічим неповинне наше поране, як нікому не непокоїтись нашим сусідством, и як даремне бито у тривогу, що ось то мов: Татаре йдуть!

Повинно стати ясно: кільки пустого алярму нароблено у нас ссилаючи на нас кондемпату, кільки ми не бунтівничий а затишний народ, нікому кисілю солити не хочемо, ні державних клопотів побільшати; кільки ми, що не додопнуємося через агітації до дяврів виборчих, щоб то ними чи у Львові чи у Відні велічатись (так як нам бучна, остентаційна жисть не дуже й то пахне!), не попадливі на ніякі пропаганди! — Як ми знаємо в практиці яких небезначних пропагандистів тривожущих рухів, то се держави в роді Росси! Хто захитав — in

принципів — правом власності? Не та Росія, що славила засаду: царська земля и нічия більш — и розділювати нею можна Царю до вподоби? Хто систематично руйнував те право власності, як не та Росія, чи її правліне, розділюючи при самій волі ту землю так, що можним діставалась добра земля, а народови мизерна, цевроджайна и тої на збитки мало, — так що вийшло таке чудо: що люде вирікаються землі и утікають, гляючи иншого заробку? або чи не та-ж то пропаганда соціялстична — обтяжене землі тягарями так, що за половину тих грошей можна найняти собі в аренду тільки землі, кілько вдвое треба оплатити остаючись при власності такого-ж самого шматка землі? Чи таке наділене землі (щоб дібрати разячого приміру) — вже після волі, як Долгушевським міщанам в Минській губернії в р. мабуть 1863 и в кілька літ пізніше відібране и дароване Минському губернатору не заворушить усяку мысль беспечної посілости землі аж до ґрунту? Хто вніс *de integro* соціялстичну науку між український народ — не тойже уряд російський? — кажемо між той народ український, за котрого барон Нехтхаузен в своїх урядових розглядинах зазначив, що він кріпко держиться власності землі. От-де беруться завірющливі пропаганди! Апликуючи се до кого другого, ми от що додамо у пересторогу: Зле воно, як чоловік, чи громада, чи хто там нехтує свої живі интереси, — вони у часі грізно опімнуться за своє! и каятя буде, буде, — та чи буде ворота?!.. Но „розумній голові дві слові“!..

Остається нам ще дописати малесенький *appendix*, так маленьку приціпку вже самого утилітарного нахилу!

Коли польські емигранти після повстаня цілим навальом находили нашу Галичину, и австрійське правліне ім того побуваня не взборняло, — ми казали: добре! нехай шанується людська воля!

Коли у нас вербовано рекрута на rozmaїту службу, чи культуроносну, чи православо-фильну, до Россії, — ми казали: добре! нехай чоловікови у світі буде воля!

Коли не то що: польські емигранти заберали rozmaїті позиції, и впливові — то, — ми те-ж казали: добре! нехай безпривітним буде воля!

Коли проповідники самих політичних перестроїв вештались повсюда між нами, — ми заедно держались того: нехай буде самавольна чоловікови воля!

Не то що: ми дорікали правліню за кожний поступок, що нарушав волю чужих нам людей, громад, народів!

Тенер мусимо и за шматок своєї волі вступитись!

Ми маємо відбувати усі тяжкі обовязки держави посполу із усіма громадянами Австрії: за її цілість и ненарушимість може прийдегься головою наложити:

Отже в праві ми жадати, щоб, що дістається волі иншим людям, и нам діставалось! Щоб, именно право для всіх було на ділі однакове и рівне.

Писано в день поклону кайданам св. Апостола Петра р. 1877.

Нагінка за соціялистами и польска преса.

(Письмо до редакції.)

Шановна Редакціє!

Поновлена в послідних часах „нагінка за соціялистами“ подала ріжним часописам спосібність до експектораций, котрі варто замітити, а навіть додати до них малій коментар. Так приміром ніде правди діти, що більша часть арештованих „соціялистів“ належить до народності руської. Помимо того усі правдиві и неправдиві вісті, котрі появлялись через кілька день в газетах німецьких (віденських) о тих арештованих, носили стереотипний напис „Arretirungen in polnischen Kreisen“. Конечно, не прийшло нікому з Русинів до тепер, рекламувати для арештованих руську народність против такому помішаню національних терминів, яке виявили власне німецькі газети. Річ проста: газети сі не від нині, а вже від дуже давного часу називають Галичину „Oesterreichisch-Polen“, Русинів пробуваючих у Відні „galizische Polen“, а навіть галицьких жидів „polnische Juden“, и то не тільки в рубриці „судових вістей“, але и в хроніках, фелетонах и вступних артикулах; а роблять вони так — се треба пригадати власне польським газетам — повчені Галицькими Поляками, а не ким инчим; бо досі тільки Галицькі Поляки мали в тім свій спеціальний интерес, в Відні и на кождому місці, навіть приміром в соймі, заперечувати истноване Русинів в загалі а Русинів, в Галичині в частности, и о Галичині, коли не в самім краю, то за ёго границями, перед европейською публикою, говорити тенденційно як о краю чисто „польським“, заселенім чисто „польським“ народом. Русини галицькі так вже до тої щоденної стравы навикли, а з другої сторони таке мають сильне, на позитивних фактах и на философичній сентенції: cogito ergo sum оперте пересвідчене о своїм истнованю, що ім вже здавна не приходило и не приходити на думку, тратити хоч би одно лишне слово на полемику проти тої аннекційної политики, як довго вона обертається в подібній, нікому нешкодливій фразеології. О однім тільки спеціальнім факті позволимо собі тут спігнути, позаяк він послужити може як дуже цікавий, а навіть дуже комічний коментар до порушеної нами справи. Не знаю, коли се именно сталось, але сталось напевно не давнійше, як два, найбільше три роки тому назад. Русина, п. Остапа Терлецького, імєно-

вало министерство просвіти амануензісом університетської бібліотеки у Відні. Що ж натуральнішого на світі, як те, що усі польські газети в Галичині (а між ними неослідний и краківський *Czas*), в рубриці урядових именовань, ба — *Czas* — навіть в своїй півофіційній кореспонденції з Відня, оголосили світови, що „Поляк“ Остап Терлецький именований etc., — помимо того, що ті газети, коли не від самого п. Терлецького могли довідатись легко, то бодай по самім незвичайнім, а у Поляків навіть незнакомім имени „Остап“ могли пізнати, що, коли не висшого якого урядника, то по крайній мірі сего амануензіса треба б вже лишити Русинам; нехай там и вони мають свою втіху! Також и те було дуже натуральне, що ані руські часописи, ані навіть сам п. Т., ані тоді, ані коли инде не вважали за потрібне, проти свого заанектованю рекламувати, маючи що ліпшого до роботи.

Одже тепер дочекались преці Русини, а в їх числі и згаданий н. Терлецький, цілковитої сатисфакції: ті самі польські газети, настрашені вістями віденських газет, протестують нині торжественно проти називаню арештованих „соціялістів“ Поляками, и тим самим Русинам, зараженим „*zgnijum gossyjskim nihilizmem*“, звертають їх народність, яко річ для них (Поляків), правдоподібно тільки на тепер, нецотрібну. Що їм таке опізнене признане приходить тяжко оправдати, се для нас дуже зрозуміле, зваживши особливо на те, що було з їх сторони на темат „*niema Rusi*“ говорено недавно, бо при послідних виборах соймових. Ще може ніколи традиційна польська софистерія не видала таких гарних цвітів диялектичних, як власне при нинішній оказії. Але безперечно перша надгорода у сих гонорових гонитвах належить ся краківському *Czas*-ови. Справі сій посвятив сей поважний орган польський, офіруючий Росії услуги польского народа проти радикалізмови поспільності російської, окремиї артикул на першій сторони н-ру 143. (з 27. лат. червця с. р.), зараз по артикулі вступнім. Сконстатувавши, що соціялістичні доктрини в польській поспільності не мають ніякого ґрунту, він пише дальше так... *A przecież pomimo przeświadczenia tam, gdzie należy, że Polacy nie są odpowiedzialni za tę sprawę, w dziennikach i telegramach wciąż jest mowa o aresztowaniu tylko Polaków. Tymczasem rzeczą jest wiadomą i dziś już stwierdzoną, że przeważnie, niemal wyłącznie, aresztowanymi zostali Rusini (sic, навіть велике R, не мале, як инчим разом), że w wymieniu najwięcej znanego bibliotekarza p. Terleckiego (того самого п. Остапа Т., котрий в часі свого именованя, помимо того що був Часови „найwięcej znanu“, був Поляком). Набожний Час, як бачимо, знаючи св. письмо, пішов за прикладом апостола Петра, котрий в вечер сидів с Христом при трапезі, и дав єму собі умивати ноги, а о півночі сказав о нім до римського вахмана: „що міні до чоловіка сего? я єго не знаю“. Але належить тут пригадати, що И. Христос зовсім не похвалив за те св. Петра... Помимо того всего ми би Часови були вдячні за те, що признав нам національність хоч би и при такій смутній нагоді, и що те признане посунув аж до замаркованя окремого зовсім характеру польської поспільності а поспільності руської, чого нам дотепер від жадного Поляка не лучилось почути. Тільки ж послухаймо езуїцької логіки дальше: „*Co do nas nie rozróżniamy nigdy u nas Po-**

laków od Rusinów (nigdy! тільки о одну стрічку низше), lecz zapomniać nie możemy, że właśnie te organa, które dziś piszą i donoszą о аresztowaniach socyalistów Polaków, zawsze systematycznie i skwapliwie zaznaczają różnicę (не правда, не завжди, тільки тоді, коли мова о святоюрцях, котрих ані Час ані інші польські газети до своїх ніколи не залічали), którą my zawsze (чи также и тепер?) zacierać chcemy. Niechże w tym wypadku raczą wytrwać w raz przyjętym systemie, о to prosimy ich usilnie (дай боже, щоби и Ви витривали в своїх!), бо odpowiedzialność за obce i wstrętne nam zasady socyalizmu i nihilizmu od siebie stanowczo odeprzeć musimy, choćbyśmy mieli zrzuć je na Rusinów (одже знов не удалась „chęć zatarcia różnic“, объявлена в попередній стрічці, коли zasady socyalizmu i nihilizmu, tak nam, се-б то Polakom, wstrętne, przypisująться Русинам)..... „Ci zaś, którzy przy każdej sposobności tendencyjnie odróżniają nas od Rusinów (Ви ж се власне тепер також робите) niech raczą to w jednym także uczynić wypadku, to jest, gdzie idzie о справę, która przed kratkami sądu kryminalnego roztrzygnięta zostanie...“

Чи ж не по католицьки, и чи ж не гідне органу рицарського народу, „nie rozróżniać nigdy Rusinów od Polaków“ i „zacierac między nimi różnice“ тоді, коли ходить приміром о ріжницю руського язика від польського в школах, або коли на Русинів спадає хоч би такий маленький гонор, що оден з них зістане „амануензисом“, — а тільки тоді пригадувати собі и другим, яка велика соціально-національна ріжниця між ними истнує, коли кількох Русинів ставати має перед „sądem kryminalnym“!

То була би одна проява, котру маємо завдячувати арештованню соціялістів, и котра довшого коментаря, здається, вже не потребує. О другій прояві, о котрій я хочу тепер снімнути, здається ш. редакция буде також того самого міння, що и підписаний. А маю тут именно на думці ті усі вирази погорди, якими при тій самій okazji польска преса обкидує всіляких соціялістів в загалі, а wstrętny i zgniły gossyjski nihilizm спеціально. Западний соціялізм, як справедливо замітила ш. редакция при случаю львівського процесу „соціялістів“, єсть доктриною, и то доктриною, котрої не соромляться в Німеччині професори університегу викладати о катедри (Kathedersocialisten). З другої сторони, т. е. по за університетською катедрою, на полі дійсного життя, соціялізм єсть після нашого переконання неосущимю ірїєю, але бодай у значної часті своїх прихильників — безинтересовним прїмованем до якогось, все одно чи фалшивого чи правдивого, але завжди — идеалу, одже quasi релігією як се можемо пізнати с того, що соціялізм в обширнійшій значіно застїнають в житю люде з маєтком, иноді з найвищих соціяльних сфер (Lassale, Robert Owen, граф Saint Simon, російські князі с послідного великого процесу нигилистів в Москві), не вважаючи на те, що він, перепроваджений як вони сего бажать, в жите, мусів би передовсім іх самих позбавити дуже цінних особистих прав и матеріяльних користей. Може ся доктрина бути надто молода, може бути позбавлена наукового ґрунту; може ся нова релігія бути фалшива и загрожувати підвалинам новожитної держави. Проти фалшивої доктрини чесні люде

мають тільки одно оружя: правдиву науку; проти фалшивої релігії — можливість вольного и гідного виповідування своїх власних засад моральних и етичних и піднесеня своїх власних ідеалів; проти державним переступникам має держава суди и кари назначені уставою. Але не тільки не трапляючим до цілі, але людей образованих и людей с пересвідченнями негідним єсть, и релігію и доктрину змішати разом и воювати проти одній и другій нічим инчим, як тільки виразами найвисшої погорди и злості, та ще и злосливими неправдами, и то власне тоді, коли, як в нинішнім спеціальнім случаю, дотичні жертви стоять під карним слідством, значить не омине їх и так назначена правом кара. Найякравіший приклад такого гідного поступлення подав нам на весні той же сам Час, мішаючи російських нигилистів (в кореспонденції з Варшави) с шайкою злодійською „червенних валетів“, помимо того, що и процес тих валетів и процес нигилистів був в тімже Часі досить обширно описаний, так що добра воля такого помішання не могла допуститись.

Цікаві се обяви в поспільності, котра сама на собі досвідчила такого факту, як приміром той, що правительство російське фалшерів банкнотів ідентифікувало с політичною польською еміграцією; и котра 14 років тому назад, де ходило о її власний інтерес, ужите проти не вигідної їй державної власті оружя, а навіть трутини, стричка и штилету — не вважала гідним погорди.

Деякі польські газети заслонюються видуманою ними самими ріжницею „западного соціалізму“ проти „московському нигілізмови“, ріжницею, котра в засаді зовсім не истнує. Я позволю собі *ad motum* тут піднести ще оден цікавий факт, за котрий міні може и шановні консервативні польські органи будуть вдячні. В р. 1875 вийшла ві Львові польська повість під написом „Ludzie“*), в котрій ділаючі особи визнають словами и фактами соціальні пересвідчення, з звичайними в нашій європейській поспільності пересвідченнями и с теперішнім соціальним ладом зовсім не згідні, и намагаються ті свої пересвідчення, без ніякої колізії з державними інституціями, перевести в жите. Повість ся не тільки що не була сконфіскована поліцією, бо здається не було за що, але — и се мусимо польским консерватистам пригадати —, скільки памятаємо, не піднісся проти неї ані оден голос об'єктивної критики, не то погорди, — серед всеї польської публіцистики, помимо того що повість мусить її бути звісною, и що критика соціальних програмів належить в першій лінії до обовязків тоїж, хоч би и консервативної публіцистики. Одже сміємо твердити (а доказ нашої тези може бути через кожного порівнянем переволу з оригіналом церепроваджений), що згадана повість, виступаюча в тім польським виданю як оригінал, єсть дословним перекладом повісті Миколи Чернишевського, котрий за російський нигілізм покутує на Сибірі, и за котрого на весні молились російські нигілісти в Петербурзі в Казанським соборі... Правда, що в польським перекладі ділаючі особи мають назвєска польські, и називають себе Поляками намість як в оригіналі

*) Ludzie, powieść przez M. C. Lwów 1875, nakładem K. Pillora.

„русскими“, а головне місце діляня перенесене з Петербурга до Кліва; але на тім кінчається усі зміни, котрих собі перекладчик, знаючий своїх Паппенгаймерів, дозволив, — и повість Чернишевського, чи вона буде, як в польскім переводі, називатися *Ludzie*, чи, як в оригіналі *Что дѣлать*, завжди позістане, чим була: цілим соціяльним програмом російських нигилистів.

Се нигилистичне евангеліє в многих екземплярах находиться вже від двох років в руках польскої публіки високо- и малопросвіченої, заповняє полиці читалень, витискає може слізи з очей сентиментальних панночок и наївних міщанок, и конечно, хоч би навіть тільки в гомеопатичних дозах, заражує „нигилистичною хворобою“ ту саму польську нощіспівність, в котрій, по словам артикулу Часу, має лежати єдиний лік власне проти сій зарази. И помимо того ще до нині в Галичині не запанувала ані комуна, ані велико-руська община. Коли ж польскі публіцисти, остережені нами, схочуть задати собі невеликого труду, переречитати згаданий переклад, то побачать, що проповідуваний у повісті Чернишевського „російський нигилизм“ не тільки має дуже багато спільного з „западним“ соціалізмом, але навіть спеціяльно майже ідентичний єсть з Овенізмом, з усіми добрими и злими сторонами, з усіми величними и наївними, практичними и неможливими поглядами теорії Роберта Овена.

Навіть „Часови“ радимо дуже, як найскорше взятися за ту лектуру, а для ёго успокоєня позволимо собі з біографії Роберта Овена (1771—1858) пригадати, що той нигилист не тільки був свого часу мільонером, але zarazом и великим добротворителем; и що він р. 1840 презентований був на англ. королівськім дворі, де перед королевою Вікторією дозволено ёму було вложити свою соціяльну теорію; що він в 20-их роках від короля пруського дістав за свою соціялистичну діяльність золотий медаль с похвальним письмом, а в кінці, о зgrozo! тишився навіть протекцією полонофильского царя Александра I. l.

28/6 1877.

Вас. Н.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Виділ товариства „Просвіта“ виконуючи поручене послідних загальних зборів ухвалив видавати с початком Жовтня с. р. популярну часопись під заголовком „Письмо Просвіти“. Часопись має видаватись раз на місяць в вел. аркуш. Виділ сподіється, що через видавничтво розбудиться більше життя між членами „Просвіти“, а zarazом в широкій публіці ширитиметься більший інтерес для правдивої просвіти нашого народу. Програм сєї часописі роспадається на два головні діли: 1) популярні поучаючі статі, 2) справозданя з діяльності товариства, росправи и критика о популярнім видавничстві книжок, оголошеня виданих книжок и т. д.

— Галюцинації і деуніціяції. Коли б треба явного доказу на те, як неприступна і тверда галицька земля для соціалістичної чи нігілістичної пропаганди і як мало розуміння для такої пропаганди оказується не тільки між народом, але що більше навіть між самою інтелігенцією, — то польска и „русска“ журналістика в Галичині могла б достарчити на се непохибного доказу. Від митичного часу помішання язиків при будові вавилонської вежі не було може досі між мешканцями одної землі більшого помішання що до одного поняття, як тепер у нас в Галичині що до поняття „соціалізму и нігілізму“. И так, як при вавилонській вежі одні мали кричати „огню“, а другі на те подавали їм „воду“ думаючи, що тим сповняють жадане перших, так тепер ті, що хочуть конче зложити вежу соціалізму и нігілізму в Галичині, ніяк не можуть порозумітись між собою. Всі кличуть „соціалізм, комунізм... нігілізм!“, а кождий розуміє під тим, що сам хоче. Написав хтось брошуру, що не треба б іхати нашим священникам до Риму и там дармо гроші тратити и перед порогом стояти, а лучше іх ужити в краю, для себе, — а „Р. Сіонъ“ мов с просоня крикнув: „се комуниста“ и дав тим „выразъ потупленія“! Поганьбив якийсь „Station-schef“ Ивана за те, що недоладно поскладав пороги, а Иван розізлившись відрізав „не довге ваше панованє“, — а „Dziennik Polski“ висипав вступний артикул о „agrarniej rewolucyi“ и „zgniłym nihilizmem“, „moskalofilskiej propagandzie“! Попалась бідолашному теологови в Станиславові Шевченкова поема „Гус“ — и з ляку крикнув „нігіліста“! Не стало редакції „Слова“ дальших помислів о польонофільстві „українофилів“, чому вже навіть о. Наумович перестав вірити, так ну ж крикнуло: „українофили“ „состоящи по большой части изъ трусливыхъ учителей и чиновниковъ *польонофільствуючи* суть настоящими *нігілістами и соціалістами*“!! „Gazeta Narod. i Dziennik Pol.“ доказують знов, що *zgniłymi nihilistami są popi, a соціалістами* *пiani chłopi*!! Краківський Czas признаючись отверто, що досі навіть *по имени* не знав хоч би головніших представителів соціалізму, виказує мимо того в дуже поважний спосіб в ч. 157, що „szyma“ се властивий „соціалізм и нігілізм“ в Галичині!!! Ба навіть оден орган публичної сторожі похопивши при ревизії у одного академіка билет від кравця, де було написано: *byłem u pana z anglikiem*, зараз дошукався „соціалізму“ импортованого з Англіи и конче хотів арештувати англійського соціаліста (*angleza*), котрий з безжизненным спокоєм висячи на кілку був німим свідком ревизії!!!

Отсе головний зарис помішання понятій зглядом соціалізму в верхних сферах и в органах прилюдної опинії галицької, за які конечно треба вважати такі дневники як Czas, Gaz. Nar., Dzien. Pol. а для „твердих“ Русинів „Слово“ и „Сіонъ“.

Коли ж органа прилюдної опинії галицької заявляють таке помішанє понятій о соціалізмі, — що ж допри можна подумати о пополоху и мішанині між тою „інтелігенцією“ галицькою с пощербленими гербами або недокінченим образованем, котра навикла шукати свого политичного „вірую“ в тих органах? Чи ж диво, що стоголовий страх розкрив свої широкі крила и так усе здається тремтіти, наче б ся тиха Галичина мала огнем запалати? Чи ж диво, що видумуються басні

про „ножі попами свячені“, про „соціалістичний порох“, що деякі індягичі набивають вже свої стрільби і револьвери — і все шепоче: пропаганда, пропаганда, — хоч ніхто не бачить тих пропагандистів. И виходить на пародію: *cicho wszędzie, głupio wszędzie, nic nie było, nic nie będzie!!* Та се тільки комічна сторона прилюдної нагінки за соціалістами в Галичині, бо перед такими об'явами треба ж без судового слідства сконстатувати, що в Галичині нема соціалізму, але є грубий „комунізм невіжества“.

Однако ж під тим комізмом криється дуже сумна сторона, котра передовсім дотикає нас Русинів. Доходять нас вісті, що між „твердими“ Русинами вихованими „Словом“ мали потворитись шайки денунціантів, котрі зложили вже майже цілий стіс денунціанцій. Правда, не подано у тих денунціанціях ніяких фактів, так як не можна того подати, чого на ділі не тільки не ма, але навіть і видумати годі. Се не спиняє однакж підлих денунціантів подавати имена поодиноких Русинів-народовців яко „соціалістичних пропагаторів“ і представляти ціле народне сторонництво яко „соціалістичних і нигілістичних“ пропагаторів. Досі можна ще було декому похибуватись звідкілья походять сі денунціанції. „Слово“ представляло поперед нашу молодіж яко „орудіє извѣстного нигіліста Драгоманова“. Далше посунулось до того, що почало ідентифікувати галицьких народовців чи то б українофилів о „соціалістами і нигілістами“, хоч ті ж народовці ще перед галицькою завірюхою соціалістичною отверто і не двозначно заявили, що відпераяють від себе навязуване соціалістичної чи нигілістичної пропаганди і вважають таку пропаганду шкодливою нашим інтересам народнім. Мимо того „Слово“, говорячи ёго власними словами, посувається далше в „своихъ извѣстныхъ злобныхъ, полицейскихъ а при томъ всегда ложныхъ“ доносахъ і пишучи в ч. 72 в вступнім артикулі о „соціалістично-нигілістичній“ пропаганді, надуживаній і польськими дневниками до компромітації Русинів, пише далше: „Для компромітації насъ избрано орудія, организовавшіи такъ зовимую украинофильскую фракцію, которую, подъ претекстомъ патриотизма, привели они ad absurdum — и арестовано молодыхъ людей, дѣлавшихъ безсомнѣнно въ доброй вѣрѣ, а тѣхъ, которые ихъ къ пропагандѣ наводили, даже не затронено“. Не можна тут під „організаторами такъ зовимой українофильской фракції“ розуміти Драгоманова, не тільки для того, що се тільки одна особа, одже не „орудія организовавшіи“, але й для того, що народня чи то б українофильська партія в Галичині існувала давно вже, нім же Драгоманів виступив на видівню словесну, а надто Драгоманів зовсім не займався організацією українофильської партії в Галичині. Годі розуміти під „орудіями“, котрих арештована домагається „Слово“ М. Драгоманова, так як редакція „Слова“ знає, що М. Д. живе в Швайцарії а не в Австрії.

Народня чи тоб українофильська партія поставила своєю цілею щирю, тиху и невтомну працю для просвіти народу и для розвою словесности, — одже для добра свого народу, а тим самим и для добра держави австрийської, котрій на розвою всіх народів до неї належатих, одже й самого народу в власнім інтересі залежати муочить. Народня партія веде свою працю ясно и пересла свою організацію

на дорозі легальній під дозором правительства: народня партія зорганізувалася в товаристві „Просвіта“ и в „товаристві имени Шевченка“ відповідно до своєї цілі: просвіта народу и розетї словесности. Редакція „Слова“ знає, хто переводив ту організацію и котрі стояли и стоять на чолі тої партії. А позаяк редакція „Слова“ денунціює тих організаторів народнєї партії, що вони наводили молодіж до пропаганди „соціалістично-нигілістичної“ и навіть домагається, щоби їх „затронено“ с. е. арештовано — то ми в праві тепер, щоб положить кінець небувалій між Русинами деморалізації безименних денунціантів, жадати и жадаємо, щоб редакція „Слова“ або виявила поименно тих с поміж галицьких народовців-українофілів, котрі мали наводити молодіж до „соціалістично-нигілістичної“ пропаганди и предложила докази, що вони наводили кого небудь, а спеціально молодіж до соціалістично-нигілістичної пропаганди, — або відкликала прилюдно свою неправдиву денунціанцію, — инакше ми будемо в праві напаятнувати се поступоване редакції „Слова“ и одвічального редактора відповідним именем. Тільки в той спосіб можемо ще положить кінець обаламучуваню властей через безименних данунціантів и непокоїну Русинів.

— **Дальші ревизии и арештованя.** В семинарі и між кількома академіками відбулись поновні ревизии. Арештовано акад. И. Б. и Л. З. Після *Gazet. Nar.* відбулася в Перемишлі у Д-ра Антоневича бувшого посла до сойму ревизия, при котрій мали знайти соціалістичні книжки. Після *Dz. P.* відбулись в Станіславові ревизии у п. п. М. Б. и Р. З.

— **З відки вітер віє?** *Kölnisch. Zeit.* доносить, що славянський комітет в Москві мав знов переслати до Праги 200.000 р. Ціль сеї посилки, як и тих, що ще послідують пізнійше, має бути: 1) утворити славянські комітета в Чехах, 2) давати підмогу прослідованим через австрійське правительство за славянську(?) справу, або способи до побігу за границю, 3) вести славянську (?!) *P. II.* пропаганду в Галиччїни, Кроації, а особливо в Дальмації.

— **Биділі тов. „Дружній Лихвар“**, сповіщає, що інтересовані члени під час вакацій можуть в справах товариства відноситись до п. Антона Горбачевського Ч. 26 ул. замарстинівська ві Львові.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Липця 1877.

Комната послів Ради державної відбула ще 4 засіданя, відтак зістала відрочена аж до 3. Вересня. На засіданю з 28. Цервця міністер-президент кн. Аверсперг відповідав на інтерпеляцію п. Гофера о східній справі в подібнім дусі як мин. Тиса в угорськїм соймі, тільки не с таким талантом. Відтак передискутовано до кінця и прийнято цілу новелу екекуційну. П. Заклинський вніє інтерпеляцію зглядом кривдження селян при викупні ґрунтів під желізницю Альбрехта. — На засіданю з 2. Липця прийнято нову новелу екекуційну в 3-ім читаню, відтак дебатовано над **заложенем одної руської школи на-**

родної у Львові. Комісія едукacyjна внесла таку резолюцію: „визнається ряд, щоб конче постаравсь о те, щоби в одній більшеклясовій публичній школі народній у Львові руський язык був введений яко язык викладовий.“ Против тої резолюції виступав завзято п. Евс. Черкавський, котрий видить в ній завізане ряду до покривдження компетенції автономичних властей, позаяк після устави Галицького сойму право рішати о язиці викладовім в школі народній має громада, котра школу удержує; також не видить потреби такої школи, бо вже є руська школа вправи при семинарії учительській; притім Русинів у Львові є мало, бо з 12.000 мешканців гр. кат. обряду, котрі мешкають у Львові, більша часть вважає себе Поляками и говорить дома по польски. П. Ковальський указував, що Русини вже мали у Львові руську взорцеву школу від р. 1850 через 8 літ, але в 1868 р. переіменено сю школу в польську. Утворене школи вправи при семінарії учительській ще не заступає школи народної; руська ж школа народня у Львові може мати дуже багато учеників. Три рази удавалися Русини в сій справі до сойму краевого, але надармо; тепер же удаються до Ради державної, бо не можуть ждати, аж руська молодіж не винародовиться. П. Заклинський указував, що п. Черкавський є Русин з роду, однак став орудєм в руках противників Русинів. Галицький сойм оспорує все компетенцію Ради державної тому, що як прийде яка справа, котра дотичиться Русинів, до сойму, то доля її вже рішена. П. Наумович казав, що история Русі є история терпінь. Ніколи так Русинів не кривджено як в остатніх роках: давніше не нарушали Поляки ніколи нашої мови (? — за сі слова Поляки били bravo!), а тепер взялися и до азбуки. Потім покликується бесідник на XIX арт. основних законів державних и кінчить словами: Горе тобі, що ти Русин; о праві, котре є тобою зродилось, нема ніколи й бесіди. Відтак ще мин. Штремайер давав поясненя що-до руської школи вправ у Львові. При голосованю прийато резолюцію дуже значною більшостю голосів. (За резолюцією голосував, розуміється, и о. Качала; однак не голосував за нею вибраний за инициативою Руської Рада п. Криницький!) — На засіданю с 4. Лиця дебатовано над утворенем фиденкомісу в родині гр. Баворовського в Галичині; комісія була тому противна, однак вивязалась велика дебата и проект ряду утвореня того фиденкомісу прийато, тільки за для дрібної техничної хибі відослано ще раз до комісії для доповненя. Хотя се дрібна справа, однак дивуємось, що руські посліи голосували за проектом. Справедливо каже Nece fr. Presse: Звісно, що надзвичайне національне багатство нинішньої Франції, котре ударя найстрашнійшої війни наших часів в так короткім часі перемогло, основується на численних, добре уладжених дрібних посілостях ґрунтових сего краю, а той здоровий, маючий стан хлоський завдячує свій початок тому декретови французької революції, котрий знищив фиденкоміси и стан великих посідателів шляхоцьких. — На засіданю с 6 Лиця дебатовано над ухваленою Галицьким соймом уставою пропінацийною для Галичини. Хотя ся устава вже санкціонована, однак мусіла переходити через Раду державну задля того, щоби узискати увільнене від штемплів и належитостей, котрі виносяли б суму кілька сот тисячей зр. Ряд вніс проект увільненя від штемплів и належитостей, однак комісія комнати послів, котрої ре-

ферентом був Гискра, противилась тому и внесла, щоб над проектом ряду перейти до порядку дневного, між иншими с тої причини, що устава о викупні пропинації „корчми, місця де вилагається зараза горівчана, зубожене и отуманене сільского народа, на всі часи стабілізує“. За проектом ряду (т. е. за увільненем від штемплів) промовляли министр финансів Претис и радця министр Медвей и покликувались на те, що в Чехах, Моравні и Шлезні при переведеню викупна пропинації призводено увільнене від штемплів. Того самого аргументу уживав и польский бесідник за пропинацією, др. Дунаевський, котрий крім того указував, що тут ходить о право, котре з давен давна, ще від часу польских королів дійсно истнувало. Против увільнення від штемплів и належитостей а за внеском комисіи промовляли п. Заклинський и др. Гискра. П. Заклинський покликується на опозицію против тої устави Русинів и селян в Галицькім соймі, висказує, що тою уставою право пропинації не буде знесене, а кошта переведеня не шинкарі заплатять, але сільский народ, притім ся устава підмагатиме пянство и стоїть в суперечності з недавно ухваленою уставою против пянства. Однак коли бесідник голосуватиме против проекту ряду, то се не з опозиції против ряду (непотрібне застережене! — ред. „Пр.“), тільки щоб галицький сойм ще раз занявся тою справою. Др. Гискра перед всім застерігався против тому, що він и більшість комисіи неприязні интересам Галичини. О пропинаційній уставі каже бесідник, що вона захувала б пропинацію до неозначених часів, и була б не знесене але законсервованем пропинації. Коли в Чехах, Моравні и Шлезні уділено увільнене від штемплів и належитостей, то для того, бо там пропинацію дійсно знесено. При голосованю принято внесок комисіи 135 голосами против 62. Польска шляхта в правдивій роспуці! Нічим її централистично-німецька більшість так не допекла як сею справою пропинаційною; польскі послы грозили навіть кулаками д-ру Гискрі підчас ёго бесіди! Так само з найбільшою лютостю выступила польска преса. На тім засіданю відповідали ще министр на всілякі интерпеляції, відтак vibrano членів до спільних делегаций и засіданя комнати послів відрочено.

Комната пали мала два засіданя: 27. Червця и 10. Липця. На першім засіданю приняла ухвалені комнатою послів устави против лихви и пянства з резолюциями, щоби ті устави завести и в инших краях и щоби зревидувати уставу о лихві с 1868 р. На другім засіданю принято деякі менше важні устави и vibrano членів до спільних делегаций.

Сойм галицький скликаний на день 8. Серпня с. р. Маршалком красивим именований, позаяк гр. Володимир Дідушицький не хотів сёго уряду прийняти, гр. Людвик Водзіцкий. Позаяк вже 3. Вересня має зібратися знов Рада державна, для того сесия соймова може лиш 3 неділі потривати.

Пересправи угодові між Австриєю и Угорщиною на разі розбились. Австрийська депутація реганколярна вислала ще друге нуциюм яко відповідь на друге нуциюм угорсько-депутації; однако заявила в нім, що мусить держатися своїх первістних внесків. Відтак оїі депутації повибирали підкомитети, щоби устно порозумітись. Але й так не

дійшло до цілі: угорський комітет заявив, що приступає вправді до внеску ряду що до квоти и годяться на дотеперішній стосунок 70 : 30, але угорська депутація и в справі реституції податку консумційного не відступає від свого первісного внеску, котрий є й внеском ряду. Австрійська депутація згодилася в справі квотовій и прийняла стосунок 70 : 30, але в справі реституційній заявила, що му- сить віставати при status quo, внесків ряду и угорської депутації при- няти не може. Коли жадна сторона не хотіла дальше уступати, дальші пересправи на тепер устали. Однак до порозуміння все таки буде му- сити прийти: обі сторони Мадри и Німці, за багато мають спільних інте- ресів и не можуть инакше задержати свою власть як тільки взаємною допомогою.

Російсько-турецька війна, помимо переправи Росиян через Дунай, не так близька до рішеня, як многи надіялись. Над Дунаєм Турки не ставили великого опору и Росияне переправились з дуже малими стратами. Fremdenblatt пише, що між иншими погубила ціла по- ловина волинського полку (зложеного з Русинів); всі офіцери того полку або убиті або ранені! На другім місці переходили Росияне коло Систови за помочю чайок и мосту. Раз буря зірвала ім був міст, але Турки не скористали с того и міст вскорі знов збудовано. Головну квартиру російську перенесено до Систови, де мешканці з великим ентузіазмом прийняли царя. Турки и дальшому походови не ставили великого опору, тільки під Белою трівав досить завзятий бій. Адміні- стратором Болгарії именований кн. Черкаський, звісний с своєї діяль- ності після посліднього польського повстаня в конгресовій Польщі.

В Азії справи російські стоять некористно, майже так само, як перед зачатем війни. Однак війна на всякий спосіб рішиться не в Азії, але в Европі, а тут, хотя позиція Турків все ще досить користна, однак Росияне очевидно перемагають.

✂ *С сим н-ром розпочинається другий пір'як „Правди“. Просимо о скорє надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скорє надісланє залеглостей, и заявляємо при- тім, що послідуючий кр. 13 розішлемо вже лише тим Вп. пп., котрі до того часу надішлють передплату.

С 1-ого пір'яку маємо ще невеличке число примірників, котрі можна дістати по ціні пренумераційній 3 зр.

Редакція и администрація Правди находиться під ч. 44 при- ул. Галицькій.

Задля навалу біжучих справ мусли ми видати се Ч-ло в 3 аркуші. Слідуюче Ч-ло вийде тільки в 2 аркуші.

Переписка Редакції: В. П. Д...Д. Для пересланих статей не мо- жна найти накладці. Статі обіймали б кілька арк. печ. Печатанє „Полит. кур.“ вважаємо невідповіднім с причини зміни обставин.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Ілюмінаторів. — Під зарядом Фр. Сарацинського.

Виходить випу-
скамп в 2 $\frac{1}{2}$ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

БУРСА и БУРСАКИ.

Очерки и картины Н. Г. Помпловського.

.....

ЗІМОВИЙ ВЕЧІР В БУРСІ.

(Дальше.)

Ми сказали, що Гороблагодатський глибоко ненавидів Тавлю за ёго підлу натуру; але він играє з ним в каміньчики, ёму хочеться виграти и получить Тавлю.

Скінчивши щипчики, Тавля спитав лукаво:

— А не хочеш ще?

Тавля зручно грав в каміньчики и надіявся на себе.

— Давай! уперго відказав Гороблагодатський.

Знов заздоркали каміньці.

Семенів з далека придивлявся забаві. Семенів був третій тип бурсацький, вироблений тою самою бурсацькою администрацією. Товариство нині звало ёго фагасом.

Начальство розуміло, що своїм педагогичним устроєм бурси не достигло цілі; але намість того, щоби знести шкільні порядки, воно пішло ще дальше дорогою безумства. Явилася нова урядова особа — фагас, котрий тайком доносив начальству всё, що робилося в товаристві. Всякий пійме, з якою ненавистю гляділи ученики на заушника; и справді, треба було великої мірки підлості, щоби рішитися на фагасоване. Спосібні и пильні ученики ніколи не фагасували: вони и без того були певні доброї кляси; тайними доносчиками все були люде не-

спосібні и підленькі боягузи; за підлу службу начальство переводило їх с класи до класи, як добрих учеників. Але ми сказали, що товариство само в собі було чесне и тому-то не поважало тих учеників, що через підкуп учителя, через семейні звязі, через протекцію, а тим більше за фагасоване одержували добрі класи. Крім того ученики зовсім справедливо були переконані, що фагас не тільки передавав того, що справді діялося в класі, але доносив далеко більше, бо мусів усякими способами доказувати свою щирість начальству. Але навіть коли передавав инспекторови, чи там надзирателеви й правду, то й тоді будив у класі ненависть и злість; на примір, діти збираються зробити празник (пяятику), відорвати хвіст економовій свині, шмигнути до знакомі прачки або як-там будь забавитися, — и нараз инспектор, завчасу увідомлений, замість розривки парив їх не на жите а на смерть. Правда, по більшій часті, при непоборимім упорі бурсаків, доноси не потягали за собою кару, але начальство все таки вміло з них робити не абиякий ужиток. Як то обьяснити, чому инспектор за однаку провину двох учеників карав не однако? По більшій часті се виходило відти, що на ученика дужше покараного були доноси від фагасів. Начальство особливо не терпіло тих учеників, що ненавиділи и переслідували фагасів. Всі доноси фагасів записувано до чорної книжки. Та та книжка мала превелике значіне при кінці курсу: тогді не одному замість доброї класи неждано-негадано давали вовчі пашпорти — свідоцтва відходу з замітками про їх погане заховане: їх причиною конечно було не що, як чорна книжка.

Семенів чув, але боявся вірити, що товариство догадалося про ёго уряд. Він ясно покмітив, що ніхто до ёго не хоче й слова сказати, а першою карою на фагаса була мовчанка: ціла класа, а ніколи й ціла школа давала собі слово не говорити нічого с фагасом, крім наруги. Положіне страшне: жити цілі тижні серед живих людей и не вчути ні одного привітного слова, бачити на всіх лицах відтручуючу погорду и омерзіне, жити твердим переконанем, що ніхто ні в чім не допоможе, а противно з радістю зробить пакість. И справді, фагас у товаристві був винятний с-під опіки всяких прав: на ёго звалювали всяке лихо, ёго переслідували, крали и псували ёго річн, дерли одіж и книжки, били и мучили. Инакше обходитися с фагасом уважали за нечесть. Але начальство все-таки пусто-дурно зіпсувало на віки кількадесять молодих людей, роблячи їх фагасами: школярське жите розвивалося в своїх гідких формах и товариство рбило, що хотіло.

Семенів поглядав на граючих в каміньчпки и злорадісно всмінувся.

— З окропу горячих! окрикнув Гороблагодатський.

В ёго голосі було щось зловіщого. Тавля затремтів и поблід на хвильку. Довкола стола знов гурма. Знов камінь літає по повітрю, — але тепер вже Тавлина рука лежить на столі; він дармо то надіявся на себе: Гороблагодатський за одним махом зробив усі вісім каміньців, а Тавля ледво пять захопив.

— Кінця не буде! сказав грізно Гороблагодатський.

Тавля очевидячки тремтів. Товариші не сміялися: вони виділи, що діло йде не на жарт и що Гороблагодатський мститья.

Дійшло до сотні. Від здоровених щипчиків рука Тавлі напухла. Він терпів страшений біль; в кінці не видержав и проговорив:

— Та ну, досить уже!

— Після двох сот проси пощади! відновів Гороблагодатський.

— Але ж бо болить.

— Ще дужше буде боліти.

За сотним-сімдесятим щипком рука Тавлі покрилася темноснім цвітом; він чув лупанє до самого плеча.

— Але ж досить, Ивасю... що ж тобі є того прийде?..

Гороблагодатський замість відповіді люто вщипнув Тавлю.

Тавля знав, що Гороблагодатського слово тверде, але рука боліла так сильно, що годі було не просити.

— Та дай спокій!.. Чей ти вже натішився!

— Ще міні слово пікни, то тобі других двіста вліплю!

Гороблагодатський шмальнув щипчик більше як з окропу горячий. Тавля не видержав; долі ёго лицем потекли слёзи.

Дійшло до двох сот.

— Тепер перепроси мене!

Хоть біль и як люта, а встидно перепрашати.

— Та ну; дай же вже спокій!

— Чого ти насмівався вперед?

— Та ж то були жарти.

— То ти, скотино, мене омієш на жарти підіймати?

Він люто вщипнув Тавлю.

— Ну, перепрашаю тебе, Ивасю...

Гороблагодатському видко жаль було закінчити муки ненавистного Тавлі. Він зібрав усі сили и від посліднёго щипка рука Тавлі почорніла.

— Буде є тебе! А що, ситий тепер? спитав Гороблагодатський.

Ино що почувся Тавля вільним, переляк в ёго душі уступив місця встеклій лютоґі.

— Звір підлий! сказав він.

— Чуєш, не зачіпай!

— Зуби повитовкаю!

— Хто, ти?

— Я!

— Ось, на, повитовкай! сказав Гороблагодатський, підставляючи лице.

Тавля забувся в завзятості и вліпив страшенний удар в лице свого ворога, але сейчас и сам відобрав ще страшніший. Завязалася бійка.

— Так вам треба! так вам треба! шевелюся в душі Семенова.

Тавля так ошалів из злості, що помимо болячої руки не уступав Гороблагодатському, хоч той був сильніший від ёго. Злість до того опиянила Тавлю и змогла ёго сили, що годі було розсудити, чий був верх. Гороблагодатський и тоту ганьбу затаїв у собі.

Після бійки Гороблагодатський пішов ид ведру напитися: по дорозі ёму попався Семенів. Він тріснув Семенова в карк и пішов далі, немов нічого й не було. Семенів злосливо поглянув на ёго, але не посмів и слова пікнути.

Постоявши троха серед клясп, Семенів зачав без цілі швендяться с кута в кут та поміж лавками, зупиняючися то тут, то там. Поглянув, як играють в маслянку — забава всім відома, и ми не будемо її описувати. В другім місці два парубіки пересипали сóлуда, то є ставали оден 'д одному плечима и сціпившиися руками за лікті, за чергою навалювали собі оден другого на плечі; то робилося так швидко, що з обох робилася одна розгойдана фигура. Коло печи сікундатор, на прізвище Супоня, учився свого ремісла; в руках у ёго шишні лози: він помахував ними и вишвякував у повітря басамани, котрі опісля мають поспатися на тіло ёго товарища. На третій лавці играли в штовшки; тота делікатна забава поставала на тім, що одному грачеви завязують очи, нахлюють голову и силють в неї штовшки, а він має вгадати, хто ёго ударив: не вгадає — лягай на ново, а вгадає — на ёго місце ляже вгаданий. Семенів побачив, як ёго товаришови пустяли в голову цілу батарею штовшків и як той встаючи підмався руками за голову.

— Так тобі треба! прошептав він и пішов ид пятій лавці.

Там одна партія чесала в конюшину, а друга в носка: знана гра в карти, в котрій того, хто програє, бють картами по носі.

Семенів перейшов ид семій лавці и полюбувався, як шість хлопа балайдалися. Вони побралися руками за лавку и гоїдалися взад и вперед. На слідуочій лавці Мятаха распочав богородичен на штовшках, т. є співав цапиним голосом „Всемирную славу“, и до такту підтріскував в пальці. Поруч ёго Єрундия (прізвище) грав на

бальяндрасах, перебираючи свої товсті губи, котрі, ляпаючи одна о другу, після тутешнього говору, бальяндрасами. Третій артист старався, як мож найшвидше, виговорювати: „цебер, цебер, полуцебер, переполуцебрився“, „під піч перепічки перепечені попадали“, „старенького паламарика не перепаламарити“.

В кінці Семенів дібрався до стіни. Тут Омега й Шестиухий Габер виграли в плюванку. Оба старалися, як мож найвище плюнути на стіну. Игра йшла на змазь. Шестиухий Габер плюнув вище.

— Давайся сюда! сказав він, простираючи в повітря свою п'ятку (руку).

Омега наставив свою лопатку (лице).

— Надувайся! сказав Чабер.

Омега надув лице.

— Ширше бери!

Омега надувся, аж весь почервонів.

— Горішня, почав Габер, ляпнувши долонею Омегу по чолі, долішня, ляпнувши по підборідку, дві бокові, ляпнувши по обох лпцях. — Надувайся!

Омега надувся.

— И всеобщая! закінчив урочието Шестиухий-Чабер.

Після того він забрав лице Омегу в долоню, так що воно поміж пальцями попроступало повними, блищачими складками, и тряс ёго за випасені мордаси до гори и до долу.

Семенову було вкучно. Він не знав, що робити.

— Кармельків, медівників! Цукерків, медівничків!

То був голос Елпахи, котрий звичайно торгував цукерками и медівниками, с чого побирав не малий дохід, бо купував на гурт, фунтами, а продавав на подріб.

Семенів приступив ид нёму.

— За кілько? спитав Елпаха, оглядаючися кругом и довкола, бо товариство заказувало говорити с Семеновим; але купецьке користюлюбство Елпахи взяло верх.

— За пять копійк.

— Гроші сюда!

— Ось маєш.

— На маєш кармельки.

— Щож ти якісь обгризені даєш?

— Найліпший гатунок.

— Переміни Елпахо!

— Кармельчків, цукерочків! закричав Елпаха, відвертаючися на бік.

Семенів розглядав цукерки, держачи їх на долоні, и сам не знав, чи злісти їх, чи викинути. Вже рішився злісти, коли хтось из заду підокрався, вихопив ёму з руки лакітки и швидко пропав. Семенів злісно поглядів на товаришів, але безсильна була ёго злість, и ёму одур починала братися голова.

— Ходи, заграем у гудзики, сказав до ёго Тхір.

Семенів сам зачудувався, що до ёго заговорив товариш. Він недовірливо поглянув на Тхора.

— Чого б а л у х и витріщив? не бійся!

— Ти мене дуриш...

— Ну, ади, дурень... що тобі!

— Забожися!

— Бігме боже! Скарай мене Господи!

— Ей, ти мене дуриш?..

— Ну, таже я забожився, чогож ще хочеш?

— Га, то добре! відповів Семенів, рад з душі, що з ним заговорила жива людина, хоть тота людина и була Тхір.

В бурсі була своя монета — кістяні гузики від штанів, камизелёк и сурдугів. За одиницю принимався гузик з одною діркою; два одnodірочні рівналися чотиродірочному або парі, пять пар купі або грошу, пять купок великій купі. Гудзики мали ціну означену раз на все, и кожного часу за пять пар можна було вимінати гріш. Велика многота кістяної монети курсувала в бурсі. Нею платили при грі в пару або непару и в Лучался такі, що мали й по сто великих куп и по більше; їх мож спізнати по тім, що все держать руку в кишені и риються там у кістянім богацтві. Уживане кістяної монети породило осібних промишленників, котрі по ночах обрізували гузики на одежах товаришів, або робили то на годинах, під лавками, обпорюючи бурсацьку мопету з заду сурдугів.

Тхір був оден с таких промишленників. У Тхора нічого не було свого, всё скарбове, и як би не скарб, ви побачили би в ёго особі можливість на Русі зовсім голого чоловіка. Грошей у ёго майже ніколи не водилося. За сім літ у ёго не пробуло й оім рублів, так що справжня монета для ёго була ще менше пригідна, як гудзики. То був жебрак другої класи; тай майстер же він був жебрати! Знаючи, що в товариша є булка, або які другі ласощі, він чіпався ёго, як ріпях кожуха, жабонів и молестував доти, поки ёго не заспокобно. Круглий сирота, без роду, без племені, він безвихідно жив в бурсі, на вакаці ніколи не виїздив и так втягнувся у всі форми бурсацького життя, що крім ёго другого не було для Тхора. Тільки в часі вакацій він звиджував сусідний базар, ріку та ліс: тут був кінець ёго світа.

Науки Тхір не міг терпіти, але вчився, бо знов не міг терпіти різок: из двох бід (а бурсацька наука — біда) приходилось вибрати менчу. Він запалений був до гри в гудзики; але узбиравши деяким світом велику купу, він або вимінював її як стій на гроші и проїдав з захланністю жebraка, або знов програвав, бо й грав не дуже щасливо. Тоді, узброїний ножиком, промишляв під лавками, або по-ночи під подушками товаришів, куди бурсаки ховали свою одежу. У одного товариша таким робом він обпоров з одежі всі гузики, так що ні-на-що було защепитися, все злітало с тіла, хоть гинь. Раз Бенелявдів, перший снлач у класі, підчас години, при учителю, сшймав ёго за волосе під лавкою и тут таки завдав ёму волосянку. Просити пощади годі: учитель почує. Опісля довго сміялися с Тхора, говорячи, що в ёго волосе попухло. Тепер у Тхора було лиш пів пари, т. є, оден гузик з одною діркою.

— До пари, чи не до пари? спитав він загадуючи.

— Нехай не до пари! відповів Семенів.

— Твоє. Тепер ти!

Семенів загадав, але йно що растулив руку, щоби побачити, чи загадав Тхір, коли в тім хижий Тхір вихопив у ёго гудзики и сховав до кишені.

— А то що, Тхоре? спитав Семенів.

— Я тобі Тхір? А в потилицю хочеш?

— Оплетохом, сказав оден из товаришів.

— Беззаконновахом, сказав другий.

— И неправдовахом, заключив третій.

— Віддай, Тхоре! бігме, віддай!

— Знов Тхоре?.. Морду загорожу, зуби на зуби помножу!

Семенів не говорив більше. Бідолаха відійшов на бік. Ніде не було для ёго захисту. Він нагадав, що у ёго в лавці є горнятка каші. Семенів хотів попоісти, але горнятка не було. Роздразнений не-настанними псотами товаришів, він обернувся до них с словами!

— Панове, що за багато, то й свині не люблять!

— Що таке?

— Хто взяв горня?

— С кашою? відповіли ёму з насмішкою.

— Стибрили?

— Збондили?

— Зляпсили?

— Сперли?

— Лафа, бре!

Всі тоті слова, в перекладі з бурсацької на людську мову, значать: „украли“, а лафа — лихо.

— Комедо! роздався голос Тавлі.

— Иду-йду! була відповідь.

Семенів ще по обіді підслухав, що у Комеди с Тавлею був дивний спір, ба й заклад, и тому-то поспішив на голос Тавлі, забувши про свою кашу.

— Готово? спитав Комедо.

— Ось тобі! відповів Тавля и розв'язав узлик, в котрім було завинених шість булок по три копійки.

— Зіжреш?

— Раз сказав.

Гурма цікавих обступила їх. Комедо був парубок літ дев'ятнадцяти, високого росту, худощавий, з лицем без виразу, згорблений.

— Яка умова?

— Не зіжреш — за булки гроші заплати, а зіжреш, — я тобі двацять копійк.

— Давай сюди!

— Уважай, нічого не пити, поки не ззієш!

Замість відповіді Комедо став уплітати білий хліб, котрий так рідко попадає межі губи бурсакови.

— Раз! рахували в гурті, — два, три, чотири...

— На-но п'яту.

Комедо всміхнувся и ззів п'яту.

— Хоть шестою вдався!

Комедо всміхнувся и ззів шесту.

— То гелевач! воркнув Тавля, віддаючи двацять копійк.

— Тепер и напиться мож, сказав Комедо.

Коли він напився, ёго питали:

— А ззів би ти ще де-що?

— От-так, хліба з маслом...

Дістали бохоня хліба и масла добули.

— Ану, стрібуй!

Він ззів.

— А ще?

— Може каші горнятко?..

Добули й кашу. Ёго кормили с цікавості. Він и кашу ввів.

— Що за прожора! И де тото в тебе лізе, німино якась! воле! Як се ти не трієнеш, поганине?

— А що черево? спитав котрийсь.

— Тре, відповів Комедо, безмисно обзираючись. .

— Дуже?

— Посмотри.

Стали черево смотрити у Комеди.

— Ади, яка стервина. Як бубен!

— А що, два фунти патоки ззіш?

— Ззім.

— А чотири миски каші?

— Ззім.

— А пять редьков?

— А чотири кварта води випеш?

— Не знаю, не трібував... Міні спати хочеться...

Комедо поштильгукав у Камчатку. Довго юрба прозивала Комеду и стервом и прожорою и бог вість як.

Між тим Тавля нагодувавши своїм коштом Комеду, як звичайно, олютився. Одному з менчих дістався від ёго позаушник, другому загнув копаниці, третёму зробив змазь. Гороблагодатський бачив се и в душі називав Тавлю скотиною. Відтак Тавля поглядів на гру в масенькі. Васенда наводив: він кладе руку на лавку, а Гришкець з усёго розмаху бе долонею по руці. Васенда старається відхопити руку, щоби Гришкець ударив об лавку, а тоді Гришкець буде підставляти руку. Але Тавлю се не забавило.

— Чи не дремехнути б в пісенькі? проворкотав він и почав обзиратися, чи не грають де в пісенькі.

— Ага, он-де! сказав він, відшукавши, чого хотів.

Около задних лавок, побіч Камчатки, зібралося осмеро люда. Оден з них, положивши голову на руки, щоби не міг видіти нікого, наводив: ёго плечі були відкриті и вигнені до гори. Піднялися над плечима руки и з лоскотом опустилися на них. До других ударів прилучився й удар Тавлі. По силі удару жмурений догадався, чий він був.

— Тавля ударив! сказав він.

Тавля ляг під пястуки.

Гороблагодатський між тим пробирався правим плечом на перед, по медвежому, ид тій самій купці. Побачивши, що Тавля наводив, він прилучився до граючих.

Бухнули Тавлю.

— Хвацько! говорили в гурті.

— Ти почув, моя кохана, як я жарко тебе люблю!

— Хто вдарив?

— Ти.

— Вали ёго, вали на ново!

Тавля нагнувся.

— Дремехни ёго!

— Збарабань ёго, щоби наскрізь пройшло!

Сотнаровий удар упав на Тавліні плечі.

— Гороблагодатський, сказав Тавля, ледво дух переводячи.

— Ростягнути ёго знов!

Знов повторився здоровенний удар.

— Бенелявдів, показав Тавля.

— Вали ще раз!

— Щож братця так мож забити чоловіка!

— Було більше каші їсти!

— Лопай ёго по за хрест!

Знов сильний удар и знов не вгадав Тавля.

— Та що бо, братя? Убити хочете, чи що?

— Значить, любимо тебе, шануємо! сказав Гороблагодатський.

— Братя, я не лягаю більше!.. Бо що то? Других так не бете!

— А тебе, видиш по щирості!

— Мурашки лазять?

— Ну, дуйте живо!

— Лягай, бо морду розморквашу! скрикнув Гороблагодатський.

— Братчики...

— Ну! скрикнув Бенелявдів грізно.

Тавля вгадав на кінець... Грачі зареготалися, коли Тавля сказав:

— Я не хочу більше грати.

— Чожу ж се, моя душечко? спитав Гороблагодатський.

Тавля поглянув на ёго злісно, не сказавши й слова відійшов потішатися над мальцями. Купка продовжала гру в пісеньки. Нараз взявся між ними Тхір.

— Чечір!.. скрикнув Гороблагодатський, побачивши Тхора.

Десять хлопа вченилося Тхора за волосе, а оден заспівав:

— Чечір, нечір, збирайтеся на вечір; хто не був на пиру, тому волосе дере: с кровю, з мясом, с печіню-перепечіню... Качана, чи пирога?

— Пирого пицав Тхір.

— Не проси пирога, бо мука дорога. Чечір-нечір, сходіться на вечір; хто не був на пиру, тому волосе дере; с кровю, з мясом, с печіню-перепечіню... Качана чи пирога?

— Качана.

Знов почали и знов проспівали „чечір“.

— Чи скік чи колом в бік?

— Скік! відповів розволоханий Тхір.

Після того, накраявши ёму на голові достаточну многоту мамалиги, пустили ёго „со миром“.

Семенів видячи, як шарпали Тхора, шептав:

— Так ёму треба, так ёму треба!

Але Гороблагодацький вхопив Семенова з заду и положив на лавку замість того, хто мав жмурити; з другого боку притримали Семенова за голову. На ёго плечі посипалися прелютенні кулачнички. Він не міг на ноги встати після них. Не ёго плеченятам було переносити такі важкі, здорові п'ястукі. Він без мислі оглянувся довкола. Хто бив? за що? Семенів упав на лавку и заплакав. Темніло в клясі; ще кілька хвиль, а не ввидиш ні цяті нічого.

— Братчики, проговорив Семенів отямившись; — за що се ви мене ненавидите? всі! всі!..

Галас хорového співу заглушив ёго слова. Смерк западав бистро; ледво мож було розпізнавати лица; барви и лінії пропадають у паморці — лиш голоси звучать и трепечуть.

Семенів пробрався ид вікну и придавлений тоскою и злостью глядів на непривітний двір, в непроглядну п'тьму зимового, поганого вечера. Ёму пригадалася родина. Отець давно вже встав від пообіднього сну; мати, котрої він був пестієм, вносить тепер самовар до покою; брат и дві сестрички вже докіль стола щебечуть, сміються; бренькають чайні ложечки и чарочки, легка пара клубиться над горячим, покріпляючим напоєм. „До дому б тепер...“ Він закрив лице руками, нахилився ид шибі и знов заплакав. Але нараз плач ёго урвався. Тривога обхватила ёго и він задрожав цілим тілом. Страшне таке жите, якого досвідчив він сьогодні. Він забув фізичний біль тіла, и тільки в ёго груди залягло щось и спирало віддих. Він отуманів від страху и невідрадімо-ясно стало перед ним: „відверженець ти! всі тебе ненавидять, а навіть годі знати, що с тобою зроблять! може сейчас бухнуть в плечі, вирвуть жмит волося з голови, плюнуть в лице!.. В клясі темно, хоть око вийми, бо начальство з економічного вирахованя засвічувало лампу тільки на години науки. В тій п'тьмі можуть з ним зробити, що хто хоче, и не знаєш, хто на тебе видле свій гнів и відомстити за товариство. „Не буду більше! прошептав він и не було й тіні злости в ёго душі. „Того я й варт!“ прокрадалося в ёго самопізнанню. Він бажав перепроситися с товариством и в душі просив помилуваня. Він вже ненавидів начальство, що зробило з ёго чагаса, и готов був сам перший вирвати жмит волося з голови того товариша, котрий займе ёго місце. Семенів рішився просити прощенья у цілої кляси и прилюдно відказатися від шпігунства. Але нараз почув, що ніби хтось підкрадається д нёму; він в переляку поквално відступив від вікна и незнать-куди сховався у п'тьмі.

В клясі так темно, що на два кроки не розпізнаєш людського

лица. Всякі забави переривалися в ту пору п бурсак міг забавлятися тільки звуками дивачиними и різнообразними. Загальне вражінє дике...

Звуки мішаються и перецлітаються. Роздається крик якогось бідолашного, котрому запевно заіхали по за сугорбок; чутно, співають Господи воззвах на глас осмий; виривається с концерту патетичний тон на горішнє ге; когось там ще тріснули в лице; коло пічи співають; „отроци семинарстні, посреди кабака стояще, пояху: наливай, подавай! ми книги продамо, тобі гроші віддамо!“ — чутно плач; грегоче якась шельма, т. є ирже по кінськи вигойкуючи: „і-и-го-го-го-го!“ Наруги висять в повітрію, крики п регіт, мекекечуть по цапному, грегочуть и співають на гласи та роздають позаушники. В Камчатці під управою заматорілого Митахи, хоронителя бурсацької старини, співають пісню, зложену ще давними бурсаками:

Як щасливі ті народи,
Котрих сильніи природи
Не знали наших мук,
Не бачили наук!

Тут в столову шкандибаш,
Борщ поганий висербаш,
Тай знов до кляси йди,
Хоть плач а хоть реви...

Тут архангели підскачать,
Из-за лавки поволочать
Тай ну раба вкладать,
Лозинами шмагать!

Бідні, бідні! не без причини то так дико в вашій клясі! Вас волочать, ростягають, шмагають!.. До голосу Митахи пристають голоси ёго товаришів. Жаль, що koniec пісні, котру співали якимсь сумним, гробовим голосом, забутий п не дійшов до нас.

У другім місци чути:

Горі селом візок іде,
За ним мужик пішком иде
Тай мішки везе,
Тай мішки везе.

Мужики за ним надбігли,
Тай ид возови надстигли;
Що, бре, продаеш;
Що, бре, продаеш?

Він ім мовить, що овес, —
Виняв з міха тай потряс
На долинищу,
На долинищу.

А ще чутно:

А як взяли козла
Півперек живота,
Як не вдарять кізла
До сирої землі;

Їго ноженки
Край дороженьки,
Голова їго й язик
Під колодою лежить.

Поля кожних двох вершів приспівували: ти-лі-лі-лі-лі-лі, а відтак повторяли другий верш:

А там он ще уривок:

Кохані діти Аполлона
Сидять безпечно in sauroна.
Ідять селедці, vinum пють
И carmen Бакхови ревуть:
„О сильний, добрий Бакху, ти
Все в наших головах гости!
Бо скоро ти ся нам являєш,
Из серця сигас вигаяєш.
Ми любим Феба й музи з ним,
Вони з богами нас рівнають,
Beatos homines ділають;
Но всё се против тебе — дим!
Бо вся тота свята наука
То sempre nobis magna мука
И цвіт би наш давно зівяв,
Коли б нас ти не підкріпляв.

„Семинаріада“, ідема в восьми піснях, зложена давно и переходить з уст до уст, від одного покоління до другого. В ній ясно висказано, як товариство задивлюється на науку и на своїх наставників.

Из загально знаних пісень співали тут або слезливі романси: „Стонет сизий голубочек“, „Нічною темнотою“, „Я бідная пастушка“, „Вже на сході сонце запалало“, и т. п., або чисто народні пісні: „Ах, ви сінні“, „Внизъ по матушкѣ по Волгѣ“, „За рѣчкою, за бистрою“, „Перестаньмо товариші, чуже пиво пити“ и т. п. Але ось якийсь шибай-голова затыгає ще співанку домашньої фабрикації:

О девятій рано,
Скоро сонце встане,
Вже вандрує Суковатий,
В личаному кафтаняти,
А де тільки гряде,
Лишень басамана!
Ой, ой, ой!

Повисли в повітрі реготи, насмішки и спльні відкази на начальство. Знов котрась шельма загреготала, десять їх загреготало, дваїцять хлопа, без ліку. А там загавкали, замявкали, закракали, свищуть, вівкають... С цілою тою замішанною зливається бурсацька різноголосиця в сорок здорових голосів: ученики розбирають межі себе всі ноти уживані при співі и всі тони беруть відразу. Між тим сирість и холод проймають бурсацтво до костей; котрийсь заревів: холодно, холодно! То знак до огріваня, після котрого бурсаки зачинають битися по боках руками, щоби розігрітися, и стогнуть — душу надривають: „холодно, холодно!“ У сто гортанок здвигається несосвітений гвалт и всё то реве в непроглядній темноті. Як би привести до кляси чоловіка, що ніколи не чував стогнання бурсака, він би подумав, що се грішні душі виють у пеклі. Грегочуть, тягнуть „холодно“, дують різноголосицю у всі голоси; ростуть вопіючі и звиваючі голоси, ростуть-розростаються, аж шпби в вікнах дрижать та дзеленькочуть. Чи є ще на світі деякий проразливий звук, котрий би не містився в тій маої крику, співу, гомону? Але ось зароджується щось нове в тім душнім, затхлім воздуху кромішньої кляси; щось піднялося по-над усіми головами. Почули товариші величний бас Великосвятського, ревучий „благоденственное и мирное житие“. Необнятною силою оглушують усю клясу послідні слова: „благополучно нині почивающей на лаврах бурсі многая літа!“ Глубочезним ревом кінчиться послідній звук. На одну хвилинку, немов на коменду, стихли всі; товариство любується; оно дуже любить сильні голоси. Але хвилька — и стоголосе „многая літа!“ відповіло басови. Треба запримітити, що товариство поважало крім шибайголов, силачів та лебинів, що видержували многоградусний хміль, поважало й сильних басів. Бурса любить хороші голоси, береже їх, леліє, виручає з усякої біди. Ученики ще дома ввикли співати в церкві, Христа славити, служити панахиди та молебні, чптати часи и апостоли, от у них розвиваються голоси и любов до співу. По школах часто бувають дуже хороші хори. Довкола Великосвятського чути похвали.

— Папове, концерт! крикнув котрийсь.

— „На ріках вавилонських!“

— Та бо нот нема.

— На память!

— Поскликайте малих співаків!

За кілька хвиль співають концерт. Ні одного дикого звука не почувеш у клясі. Дисканти плачуть дитячими голосами; бас, мов подавлена сила, гуде и глухо стогне; чути крик вавилонянина: „воспойте нам от пісней сіонських!“ так и бачиш, як у гніві и нетерпеливості тупає погами грізний деспот... „Како воспоем на земли чуждей піснь

господню?“ відповідають плачущі несмілі голоси дітей: жіночі слези чутні в грудних дискаптах. Високими, тихими, сердечними тонами зростає плач и на кінці переливається в сильні грізні голоси: „дщи вавилоня окалянная! блажен, кто возьмет твоих младенцев и рошшибет их головы о камень!“

Концерт закінчився, воє стихло. Учеників розібрав гармонійний спів, — вони розповідають собі казки, нагадують вакації, бесіднують о начальстві и товаристві. Рідко-коли декого лиснуть в потилицю. Ми-таха, хоронитель старини, співає сумовитим голосом:

А як взяли козла
Півперек живота.

(Конець буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Епифаний писав проповіді и науки. Ся діяльність також одповідала вимаганням тогочасним. Проповідь була тоді у Великій Русі новиною. Від XV. в. ніхто там не говорив проповідий, ніхто навіть не вважав се хосенним ділом говорити їх, напротив, там думали, що вони можуть давати повід до вольнодумства и ересий. Патриарх Никон, перший з російських ерархів, завів в богослуженю проповіді и поручив Епифанню читати для народу науки, зовсім здаючися на ёго правовірність и ученість. „Поученія Отцовъ Церкви“, що Епифаний переложив з грецького, уживав він в практиці и читав їх в церкві. Крім перекладених проповідий, написав він около 50 слів власного утвору, котрі досі остаються в рукописах. Проповіді Епифанія похожі більше на дисертації, як на науки для народу. Епифаний обясняє догмати и символи церкви, значіне празників и розбирає ученим способом всіякі сторони християнської науки. Проповіді ёго наповнені многими виписками с церковних письменників; сі виписки наведені в рукописах навіть не в перекладі, так що в такій формі можна їх було читати хіба ученим. Впрочім, як думають, проповідник перекладав сі місця підчас виголошеня проповіді. Чимало місць наводив Епифаний з грецьких філософів а навіть поетів (та далеко з більшою критикою, як інші українські проповідники). Склад ёго проповідий, — хоч и значно луччий від складу перекладів, виданих під ёго проводом, — а все ж дивоглядний и переповнений

метафорами.*) Єсть кілька проповідей, де Славинецький захоплює питання сучасної життя. В одній с таких проповідей, що починається словами: „Людіє, сьдащіє во тьмѣ“, проповідник говорить про хосен из знаня грецького язика и виступає гнівно против тодішних прихильників неучтва, а для прикладу згадує про Марка Катона, що противився росширеню грецької просвіти в Римі. „В нинішніх часах — говорить він — багато ми бачимо осліплених людей, що полюбили темноту невіжі, ненавидять світла науки, завидують тим, що бажають ним просвітити інших, шкодять їм обмовами, лукавством, обманом, подібно тому, як сови, по своїй природі, люблять темноту и ховаються як заснає сонячне світло, так и сі духові сови, ненавистники науки, сховаються в любу їм темряву, коли ясна благодать просвітлої царської милости захоче знищити темноту, прогнати темну обману и ласкаво позволить засияти світлу науки и просвіщати природній людський розум.“ Ся любов до просвіти виражаєся у ёго в науці до священників, де він так поучає священника: „Дбай и старайся всім сердцем и душею, скілько твоєї сили стане, наставай на царя и всіх маючих людей, щоб всюда закладали школи для малих дітній, а за се, більше всіх чеснот, одержиш одпущене гріхів своїх!“ Наука до священників замітна також и в інших сучасних односинах, позаяк проповідник поучає священників: щоб вони повинні говорити своїм духовним дітям. Тут Славинецький доторкується ложного благочестя, каже, щоб ніхто не думав спастися молитвами святих угодників, коли сам жие в гріхах, наказує почитати образи, але нагадує, що се тільки зображення, величати святих, але тільки яко слуг Божих: „ті ж — додає проповідник, — що хотять поклонятися образам, як богам, заслугують на вічний огонь“. Замітно, яку науку наказує він священникам подавати для панів що до їх слуг и підвласних. „Будь для слуг своїх таким, яким хочеш, щоб був для тебе владика. Не накладай на пахарів роботи над їх сили, не гнівай їх, щоб голосіня їх и зітхання не дійшли до Госнода. Най вони мають справедливий поділ в роботі и даїнні. Лучче набути мало користі с правдою, як багато з неправ-

*) Він напминає своїх слухачів: „изсѣчь душевердное стволіе неправды боговощреннымъ сѣчивомъ покаянія, изкоренить изъ сердець пагубный волчець лукавства, сожечь умовредное терніе ненависти божественнымъ пламенемъ любви, одождить мысленную всмлю душъ небеснымъ дождемъ евангельскаго ученія, наводнить се слезными водами, возраститъ на ней благопотребное быліе кротости, воздержанія, пѣломудрія, милосердія, братолюбія, украсить благовоиными цвѣтами всякихъ добродѣтелей и воздасть благой плодь правды.“

дою. Гляди, як тяжко добувають вони для себе свої потреби: ті виправляються в далеку дорогу сушею и морем, добувають собі достатки довгою розлукою з домом, інші двигаютъ ярмо щоденного терпіння в тяжких пахарських роботах и збираючи земні плоди, цінять найменше зернятко.“

В слові про милостиню проповідник живими красками рисує всякі положеня людського страданя, що потребує підмоги й помочи. Він не дуже любить тих, що просять милостині и щиріше односиться до тих, що соромляться або не можуть просити, не хотять валятися и вештатись по улицах, а між тим гірко страдають. Такі вдови, що лишилися без чоловіків у нужді з малими дітьми, з дорослими дівчатами: „діти хотять хліба, слуги — платні, дівчата — одіжи, сини — науки або ремісла, а між тим вірителі домагаються довгів, позивають, беруть застави, вони ж стидаються просити.“ Опісля проповідник зображає страданя сиріт у всяких положенях: „От покину, те хлопя плаче, як ёго не помилювати? хто може бути гіднійший милосердя, як не безрозумна истота, що не знає свого лиха? Ось діти, що лишилися без родителів; опікунів не мають, або сі не дбають про них, ось дорослі дівчата без одіжи, без науки, в голоді и нужді... А тут бідні селяне: в тих скотниа вигинула, в того пан усе забрав, у иншого вояк всё заграбив, а тут цар домагається данини, пан чиншу, робити б ёму та не ма чим“... До тих, що гідні помилюваня, зачисляє подорожного и заходця: „Не про того заходця говоримо, що йде в чужий край збогатитися, а про сёго, що зайде там задля якої потреби, н. пр. глядить служби в доброго господаря, або ожениться с чужоземкою, а потім через розбій, недугу або яке инше нещасте втерєе знов свій достаток, нема в ёго приятелів, ні знайомих и язика краєвого не знає. Такого треба пожалувати.“ Але доторкуючися роздаваня милостині всякому, кого зустрімо, проповідник гудить пануючий тоді на Русі погляд (и тепер він истнує), що належить давати кождому, хто попросить Христ.а ради. „Як ти бачиш прошака здорового и не старого, а даєш ёму милостиню — то сам ставєшся спільником гріха. Соромно дивитись, як у нас розмножились волоцюги, гільтаї, обманці, як много жінок здорових носитья по улицах з дітьми, а ще більше дівок. Інші за гроші наймають малих дітей и через них збирають милостиню, а ночи проводять у всякім безчинстві.“ Він виступає також проти вештаня черців и черниць и zarazом указує и на причини сёго вештаня. „Наставники тратять монастирські достатки на свої ласощі, гостять у себе панів, удержують вигодовані коні пригото-

вляють собі смачну и дорогу їду, а бідній братії дають непохожу, сиру и гнилу страву⁴. Він домагається, щоби архиереї старалися усунути се безчинство, а світське правління, після ёго думки, повинно закладати доми прихилку для вельми старих и хорих, обезпечати їх и глядіти, щоб приміщені там не втікали відтіль и не вешталися по світі. Наконєць Епифаний рає для приміщення бідних и для усуненя безчинства оснувати брацтво або товариства милосердя. Хто буде давати гроші, а хто помагати своїм трудом. Кождої неділі будуть братчики сходитися на пораду між собою и виберуть с поміж себе десять орудників. Посторонні одвідувачі будуть приходити и звіщати братчиків про людські потреби. Братчики будуть радитися: кому, чим и скілько помогчи, вважаючи після потреби: иншим бідним можна давати підмогу на якийся час, иншим постійну до самої смерті. Жінки можуть оснувати своє товариство милосердя и зібравши датки, що неділі одсилали до головного складу; наконєць Епифаний рає заложити скарбоню и давати з неї бідним позички, а як буде багато гроший в скарбоні, то можна давати и маючим, але в обох злучаях без лихви.

До сєї гадки, очевидно, спонукав Славинецького приклад українських брацтв с тою значною ріжницею, що товариство, котре він предлагав, було чисто добродіє, між тим як українські брацтва мали ціль давати захист православию и науку дітям. Одна с проповідий Славинецького вимірена против роскольників, котрих він зве пепокірними и дорікає їм не від себе, а в имени церкви, дотикаючи переважно тих письменників, що розсівали в народі твори против поправлюваня книг. Новітні учителі тайно складають ложні писаня и тим викликають між народом роздумуваня и сумятицю. Вони самі бояться або соромляться показати своє лице. А хто покликав їх до тайної науки або лучче сказати зворушеня народу? Не Бог, не архиереї; своєю гордою особистою думкою и гордовитим умом дійшли вони до сєго. Вже не тільки мужчини, але й жінки, котрим Апостол учить не каже, пустилися на то. Сліпі неукки, що ледво навикли читати складами, що не мають и тямки про граматику, не то вже про риторику, философию, теологию, люди, що навіть непосмакували науки, важаться розбирати св. письмо, або, лучче сказати, перекручувати ёго, обмовляють и судять мужів вправних в славянськїм и грецькїм язичі. Не бачать неукки, що в нас поправлялися не догмати віри, а лиш деякі вираженя, змінєні з недогаду або через помилку несвідомих писців, або несвідомостю друкарських коректорів.

Крім усіх згаданих праць, Славинецький написав ще кілька канонів, похвальних слів, радостне письмо до княгині Радивилової, твір об відході с престола патріарха Никона, твір „о псалмахъ, превращенныхъ отъ Аполлинарія“ и т. п. Ще не зовсім звісні и не висліджені всі ёго твори.

Славинецький умер 19 листопада 1675 р., записавши київському брацтву свою бібліотеку, котра впрочім була невелика. Крім книжок лишилося по нім вісімдесятъ червінців и срібний годинник з ланцюжком вартний 20 рублів. Червінці розіслано по ріжних українських монастирях, а більшу часть книжок лишено в Москві, опріч 31, висланих на київське брацтво; за всё останне виплачено гроші.

Епифаній Славинецький похований в московськїм Чудовнїм монастирї*).

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

IV.

Багато начитався я з „публичного чтенія питомца * * * „Наши идеалы“ („Слово“ нр. 7 с. р.) про теорію „интеграціи и дифференціаціи“. Учена вона так дуже, хто знає, чи не така, як у „Горьліц-і“ дяк; догадуватись навіть слідує, що сам таки автор, питомець * * *, не розумів її... Одно лиш с цілої тої теорії поняв я здорово, там де именно переходить вона на практичне застосоване и говорить, що

*) На гробі ёго такий напис:

„Преходяя человекѣ! здѣ ставъ да взираеша,
Дондеже въ мірѣ семѣ обитаеша;
Здѣ бо лежитъ мудрѣйшій отецъ Епифаній,
Перетолковникъ изящный Священныхъ Писаній,
Философъ и Іерей въ монасѣхъ честный,
Его же да вселятъ Господь и въ рай небесный
За множайшии его труды въ писаніихъ
Тщавно-мудрословныи въ Претолкованіихъ
На память ему да будетъ
Вѣчно и не отбудеть“.

„Изданія Общества им. Мих. Качковского“ дрантиві. — Так и є дійсно...

„Любовь къ Отчинѣ, написавъ В. Ружицкій, священникъ изъ Струтина нижняго“ є непослѣдним доказом того. Читав я ту „Любовь“ два рази, давав и другим читати — та годі довідатись, що в ній є. Не маючи книжки перед очами, не переказав бим вам змісту її. Що шановний автор раз твердить, то на другій стороні а часто ще й на тій самій, лиш кілька стрічок низше, заперечає. Дяк „Горілки“, хоч він дяк, хоч часом бреше, але консеквентний, у шановного автора „Любови“ тої консеквенції не видко. Справді приходится запитати, що він хотів сказати на повних майже двох аркушах друку? Більшої воднистості в обробленю так високого и вдячного темату годі собі представити.

Хотівши розібрати докладно „Любовь къ Отчинѣ“, треба би переходити її майже стрічку за стрічкою, слово за словом, треба би робити формальні студія патологичні над аберациєю дійств органів логики, а чи стоїть того уся статя? Чи не досить паперу напсувала вона честному „Обществу Качковского“, — по що ще має ш. Редакції „Правди“ псувати? Ограничусь проте лиш на найголовніше.

Статі такі, як „Любовь“ о. Ружицького, повинна критика мовчки минути, се наймудріша їх оцінка. И коли б не те, що така „Любовь“ друкувалася у виданю Товариства, ціль котрого висока, свята, та що через те зазиває, приневоляє до печатного осуду, я зложив би її, як и багато других плодів галицько-рутенського духа, без шкрупуду на баяти, „мишам на сніданє“. Але ж просвітители из „Общества Качковского“ на весь мир трублять „гей, хто вірить в православного бога, в одну св. Русь, най вступає в наше Общество, ми озарям Русь світлом науки, ми учені навчаєм розуму темних, у нас тільки спасєне, ми пристань од напастий врагів, ми одні патриоти, защитники прав народніх, горніться до нас, маємо 6000 членів“ и пр.!

Так и принявся я розбирати „Изданія“, судити після плодів и добрався до „Любови“ о. Ружицького, котрий так начинає:

„Много говорится и пишется по книжкахъ и газетахъ о томъ, що называє ся любовь къ Отчинѣ. Въ каждомъ народѣ были отъ найдавнѣйшихъ часовъ и суть еще и теперь люди, що славятся въ своемъ народѣ ба навѣтъ и дальше въ широкѣмъ свѣтѣ изъ того, що stanno въ оборонѣ своего краю, своего народа, що готови наитяжшу принести жертву за тоту св. земленьку, на котрой первый лучъ солнца ихъ житью указався“.

Що именно хоче о. Р. сказати у тім вступі? В якій звязі стоять дві окремі мислі на вступі росправи? Премиси до якогось заключеня вони не суть, бо, нема тут дальше ніяких конклюдзий. Може отже заходить кавзальна звязь між обома реченнями? Загальніша (після стилизації о. Р.) теза перша: „много говорится и пишется по газетахъ про любовь къ Отчинѣ“, а з неї буцім слідує: „въ каждомъ народѣ были и суть люди, що славятся оборонцами краю и народу“. Але, що така дедукція абсурд, се потвердить кождий з тих братів-селян, для котрих сея книжка написана, бо кождий з них знає, що хоч би не було на світі ні одной книжки та газети, найшлибися оборонці краю та народу. Може отже друге положене обясняє перше, именно подає

дефиницію „любови къ Отчинѣ“ по котрих словах воно й стоить? Але тоді, судячи из звязку, треба гадати, що любовю к отчині є вже сама та поява, що з найдавніших часів були и ще й тепер є люде, що славляться (самі себе славлять?) з оборони свого краю и народу. И се абсурд.

Сейчас по тих вступних двох положенях, пише автор дальше: „У насъ, Русинѣвъ, давленихъ и тормошенихъ(!) до недавна клятвенною(?) недолею бурныхъ минувшихъ часѣвъ не було еще якъ взрости и піднестись къ тому високому понятію — любви къ Отчинѣ. Оно бо зрѣло принимаеся тѣлько у людей загрѣтыхъ тепломъ родимой науки. Но такъ якъ до недавна не було у насъ свободы и права соспѣльной науки(?), такъ и не дивниця, що любовь къ Отчинѣ у насъ марною, никлюю рослинкою.“ А троха дальше стоить: „дуже мало у насъ mezi неучеными и такихъ людей, що заслужили бы собѣ на имя народолоубѣвъ або патріотѣвъ“, — а ще дальше: „правдиво народолоубнымъ Русинѣмъ може бути лишь чоловікъ ученый, темный же нимъ бути не може.“(!)

Минаю вже той бомбаст про термошене клятвенною недолею бурних часів, минаю и ту прояву, що лиш рідна наука гріє (сли наука в загалі гріє, а не розъясное в голові), минаю в кінці и той зовсім незрозумілий фразес: „свобода права (в субективнім чи обективнім значіню?) соспѣльной науки“ — все то властивість автора, против котрої дарма міні прати, — обертаюсь лиш до головного, до ученого народолоубія або патріотизму.

О. Ружицький помішав тут очевидно ріжні понятя, с чого вишло багато баламутного и фалшивого. И так о. Руж. твердить на певно, що mezi неучеными и дуже мало народолоубів або патріотів, ба навіть, що народолоубним Русинѣм не може бути темный (се-б то непросвіщенный) чоловік. От-що о. Ружицькому подало причину такого суду: „Спробуймо ино — каже — заводити всюду у насъ добра порядки въ селѣ, а сейчасъ учуемъ: „а менѣ на що того? абожь я нѣмецъ? и того не потребую. Слова тіи явно доказують, що такіи люди николи о тѣмъ не думаютъ, що для громады було бы добромъ; они лишь пытають: „чи то менѣ зъ того буде якій хосенъ? а коли я самъ зъ того хѣона не маю, такъ що менѣ до громады? Если отже чоловікъ не умѣе своєю громады любити и о ей добро дбати, то якъ же можна надѣятися, щобы ѓнъ любивъ цѣлый свѣй край, цѣлый свѣй народъ?“

Дальша причина того строгого осуду о. Руж. и та, що „отчину любити може тѣлько той, кто оную знає, яка она зъ первовѣка була, якіи предки въ ней жили и що робила, кто панувавъ надъ ними, якую долю она дѣлила та до чого она призначена.“

Щоби доказати отцю Руж. неправду того, що він твердить про учений патріотизм, не стану покликуватись на великих героїв Греції и Риму, котрі з любви вітчизни жертвовали найдорожшим — бо житєм, цілком не будучи учеными; а покличусь просто на наших предків, на козаків. Зволить міні о. Ружицький сказати: чи козаки наші були глибокоучені, коли вони жертвовали усім своїм майном и добром за свободу, за гаразд свого краю та народу? Покликуюсь дальше и на гісторичну подію, наведену самим отцем Руж. на стор. 138 про міщанина

Мянина, що враз с Пожарським спас Москву од лже-Дмитрия. О. Ружницький говорить при тім, що се „люде не конечно учені, но прості, звичайні, а вславились во віки своїм отечестволюбієм“; тим самим признає він, що не конечно треба бути ученим, щоб любити свою вітчизну т. є. бути патриотом. Ба що більше, на стор. 136 о. Руж. виражає свою надію, а бодай допускає, що всі Русини, учені як и неучені, священники, урядники, учителі, так простий селянин, як и міщанин— всі „совокуплять силы свои для добра народа своего“, „всѣ полюблять свѣй народѣ, свѣй русскій край, свою русску Отчину“, — а на стор. 140 такой вже прямо признає, що „всѣ мы съ дѣда-прадѣда возрастали въ темнотѣ и недоли, та не мали того високого понятія, що то есть отечестволюбіє; нынѣ таке понятіє зачинає пробужатися и въ серци самого простого чоловіка нашего“.

Питаюся тепер о. Ружницького, як именно задивляється він на патриотизм, якого погляду боронить він властиво у своїй статі, чи патриотом може бути лиш учений, чи так учений як „темний“, „самий простий“? Одно и друге є в ёго статі; котрому ж слідує вірити?

Но и на тім противорічю не koniecь. Між тим як о. Р. на стор. 111 яке головну причину браку патриотизму меж и неученими подає (як висше наведено) егоїзм, то на стор. 120 представляє ёго прямо ознакою патриотизму: „Но не лишь на тѣмъ залежить любовь къ Отчинѣ, чтобы ты всегда и всюда говорилъ по русски и боронилъ твоего народного права... ты такъ маешь устроить свое господарство, чтобы доходи твои зъ дня на день множились...“ а на стор. 121 каже о. Р. ще: „статись розумнымъ господаремъ, то перве дѣло каждого Русина“. Своєю дорогою, о. Р. сказавши ті слова не видержав, щоб о кілька стрічок низше не попасти в противний бік. „Дѣло громадске най стане у тебе надъ свое питоме“, каже він у 5-ій стрічці після того, як завзявав до умноженя доходів господарства. А чейже кождий признасть, що одно з другим не дасться так погодити, щоб одно (розумне господарство) було першим, а друге (громадське діло) було теж перше! И такого повно в „Любві к Отчині“. Всёго годі міні перебирати. Цікавішим поміж иншим є дефиниция любви к отчині.

Прямо дефинициі тої о. Р. властиво ніде не ставить, а лиш як би украдьцем від нехочу.

И так мов припадково вийшла дефиниция та на стор. 111 де, як висше наведено, вона є „любовю цілого свого краю, цілого свого народа“. Однак о. Руж. поправляється зараз: „А власне той край, въ котрѣмъ мы родилися, въ котрѣмъ ростемъ и выхуеваемся, есть наша всѣмъ намъ — що мы есьмо одного русского роду — всѣмъ одна Отчина; мы всѣ жителѣ нашего края, що у насъ есть русска вѣра, и русскій языкъ, и русскій звичай, есьмо собѣ якъ бы одною родиною, братьями и сестрами по народу, — есьмо одноплеменниками. Отчина наша, т. є. вся земля по при карпатскихъ, бескидскихъ горахъ... то наша Австрійска Русь, а мы всѣ, якъ мы одно тѣло и одна кровь, галицкіи, угорскіи и буковинскіи Русини, такъ повинни бути и одно сердце“.

Тут вже рішучо поплутався о. Р. Мацає и хватає до кола себе, як темний серед дня у чистому полі. „Отчину нашу“ из політичних

зглядів та страху Юдейска ради ограничає лиш на Австрійську Русь, хоч дальше на стор. 113 говорить про те, що „русскій народъ найбільшій на свѣтѣ“, хоч споминає про предків наших не „нашої отчини“ т. є. австрійської Русі, як пр. про князя Володимира, про Нестора и пр., хоч на стор. 114 нагадує, що 1848 р. російські вояки несли „грудки русскої землѣ“ а на стор. 115 грозить: „не тільки Руси на свѣтѣ, що зъ ѳкна видно, и она вся стане въ оборонѣ свого духовного добра“, значить: автор дає до зрозуміння, що Отчина наша „найбільша на світі.“ Но й на ограниченю Отчини на Австрійську Русь ще не кінець; „любов к отчині“ серед австрійської Русі ограничає о. Р. лиш на одноплеменників, на Русинів, забувши своє реченє о 3 стрічки висше „на свій край“, забувши на одну дуже важну прикмету отчини, про котру сам 15 стрічок висше згадував, на свободу (независимість, самостійність) и то свободу политичну.

Говорити про любов отчини, про патріотизм може тільки той народ (в національнім значіню), котрий сам становить политичну цілість, независиму державу або хоч більше менше самостійну частину держави (як Угри), або котрий добивається її (як Поляки). Проте и баламутним виходить розумованє отця Р., що любовю отчини є любов цілого свого краю и народа т. є. любов одноплеменників. Любов така сходить на далеко вузше понятє — на народність чи національність, и о ній властиво трактує ціла статя о. Ружицького.

Зійшовши на народність, дуже тяжко удержатись ёму, при звісній баламутності понятій про народність нашу, на лояльній стежці. Видимо пре ёго думка: „таж тою самою бесідою, що ми, говорять далеко й широко за границею 60 миліонів...“ Що ёно, що ёно не дочитається, що любов отчини — то любов 60 миліонів и краю всёго, ними заселеного... (Між стрічками воно ясно читається).

З неясного понятя любви вітчини виходить дальше и те, що о. Р. на стор. 114 пише про батьківщину. „Народъ нашъ, правду сказати, любить свою земельку, свій ґрунтъ, свою хату,.. и не легко пускаєся своєю батьківщини... но инше дѣло тая маленька батьківщина, тая маленька батьківщина, тая наша хата, а инша Отчина наша, велика, широка, наша св. Русь! Мы видѣли, якъ то 1848 р. ишли російски войска на Венгры, якъ они у насъ стояли на квартирахъ, а якъ мало не каждый зъ нихъ нѣсъ съ собою въ платочку завязану грудку русскої землѣ! Мы ихъ пытали, на що они то съ собою несуть, а они намъ ѳповѣдали, що то рѣдна, русска, свята земля, и они, коли упадуть ѳтъ непріятельскої кулѣ, ради бы на русскої землѣ лягти головою...“

Так, після слів о. Руж., любов батьківщини, любов рідної хати, рідного села, рідної земельки не означає любви отчини; виїмка з того правила заходить у російського війська 1848 р.! Подібна виїмка у захожого Русина и пр. в Італії: там Русин, почувши рідне слово від чоловіка, одітого в сердак рідного села, побачить свою отчину! Ба алеж на слідуєчій стор. 115 о. Руж. сам пише оду до рідної земельки!

А що ще дивнійше, то те, що на стор. 123 о. Р. хоче під патріотизм підтягнути „ізобрѣтєнія ума“ Вата, Морса, Байкля, що винайшли парову машину, телеграф, та приправу оселедців!

Інче діло — скажу тепер и я, — народолюбіє. Народ, „самий простий“ народ (в найтіснішій значію) можна с чистої гуманності любити, не будучи зовсім націоналом, т. є. не признаючись в загалі до якоїсь народності, — можна любити той „простий“ народ, можна старатись о ёго просвіту, о відвернене від ёго експлуатації п'явок, других звичайно висших просвітою, но злих серцем людей. Но треба мати до того інтелігентність душі, треба самому бути просніченим, ввешни освітою над народ. Бо любов народа до себе самого є просто егоїзмом, любовю інтересів клясових, а не те висше чувство гуманності, християнства. Правда, зівсім се природно, що блисша сорочка, ніж сердак, що народолюбіє иде в парі з любовю національності, а радше, що з націонала — именно у нас — консеквентно вироблюється народолюбєць, и від того то походить, що понятя ті у нас нераз ідентифікуються. „Патриот, народолюбєць“ — се загално у нас уживана назва на націонала, (опять підношу серед баламутного понятя нашої національності), котрий би нераз зівсім инакше поступав, наколи б він був справді народолюбєць.

Однак, всеж таки єсть річю того, що береться просвіщати темних, ясно поставити ту ріжницю и обяснити її невидячим.

О. Ружицький не тільки того не зробив, але таки ще більше, ніж хто другий, помішав усє на купу, — а станувши на становиску майже виключно національним, повторив лиш те, що перед ним мало 1000 разів вже було сказано по всяких газетах та п'єсьмах.

Ось в чім має обявлятись „патриотизм“ по словам о. Р.: „Темный чоловік не знає, лиш на все потакувати, кто ему що скаже. Скаже ему кто „той край—то Польща“, то ёнъ скаже „правда, що Польща!“ Скаже ему кто: „най у насъ все буде по польски и въ школахъ и въ урядахъ и въ судахъ“, то ёнъ скаже „та най буде!“ Ба еще найдєся и такой — вибачте — туманъ и такого ещє, будьто, дуже розумного выберуть собѣ люди на посла, що ему послы Русины скажуть: „упоминаюся о право русского языка въ школахъ“, а ёнъ вамъ ётрече: „въ школахъ най учать по польски (а дехто: по німецький) мою дитину, но русски досєть научила ю мати“ и т. д.

Отже о. Ружицькому ходить лиш о те, щоб всі знали, що „отчина моя называєся Галицка або червона Русь“, — ходить о те, щоби „мы, Русини, споконовѣчнї паны на земли прадѣдней“ дбали про наше родимє слово, и послугувались ним не лиш під стріхою! — щоби наші люде знали, що „русскій нарѣдъ найбільшій на свѣтѣ“ та щоби подумали: „коли такъ, чомужъ бы намъ, Русинамъ, въ Отчинѣ нашѣй не упоминатися о народній права, чому намъ бути наймитами меньшой польской народности?“ щоби „мы самї взяли ся щиро до плекания и образования рѣдного слова“ и „вымѣняли нимъ яонї русскї(?) мысли“ и пр.

Очевидно, я зовсім не противний тому, що о. Руж. так учить народ, не цуратись своєї бесіди, а любити її, щоб навчає громади, щоби у себе по руськи завели діловодство у громадській канцелярні, бо справді „язик — то ядро, то кров руського жита“. Але ходить міні именно о що инше. Поминаючи вже те, що любов народності не все є любовю вітчизни, чиж той народ не опас від загуби нашу народність

в найтяжших часах? Всім звісно, — що язык руський, що народність руська заховалися лиш під сільською стріхою, коли интеллигенція, ті славні бояре, за котрими так вздыхає о. Руж. яко за батьками Русі (такої тій бідній Русі без батьків ані руш!), соромно одцурались. Отже потрібніші ніж в популярнім виданю будуть такі науки в „образованім“ но народопротівнім „Слові“. Там то нехай о. Руж. напише хоч раз нашій интеллигенції, почавши від глави, п. редактора „Слова“: що „языкъ крутится и дубеѣе при выговорѣ нескладной чужины, а память, вмѣсто розвинутись понятіями въ родиннѣмъ языкѣ, тупѣе и порохнявѣе (!) подъ тягаремъ чужої мотанины“; там нехай він скаже нашим „твердим“ (отже забитим) головам, що „тому-то перестало нынѣ жити тільки стародавнихъ народѣвъ, бо вымеръ у нихъ черезъ недбадость або инши лихи причини языкъ родинный а така сумна будучность видѣсь каждому народови, котрый дома и за домоу не стоить твердо за права рѣдного языка“; — теперішнім батькам Русі нехай о. Руж. скаже, що „примѣръ свѣше стелить народу битю дорогу“ т. е. коли народ побачить, що интеллигенція лишається своєї руської народності, бе чолом другій и переймається нею, то и сам стане своєї народності лишатися, та стане переймати другу, подібно як колись та славна руська шляхта-бояре, — а именно переймати ту народность, від котрої на разі буде відіти більше вигод: отже на Україні — великоруську, у Галичній польську, на Уграх угорську; — п. Площанскому & Сопя. нехай скаже о. Руж., що народність наша в Австрії найбільше підкопана ёго газетою, що, коли польщина у нас возьме зовсім верх, с часом цілком запанує, то ёго, п. Площанського, в тім голова, бо він найбільше навчив цуратись нашої народності, навчаючи, що бесіда нашого народу — се язичок, до нічого не пригідний...

Всёго того не можа казати о народі. Народ, власне для того, що він темний, держиться своєї народності, и покенкує собі с всякої чужини.

Отже саме розумніше діло був би зробив о. Руж., як би був написав статью для интеллигенції „твердо-забитої“ на темат: „Нигде правды дѣти: мы Русины, самі немало причинилися до пониженя своего рѣдного слова и мы самі найперше повинни блудъ той направити. А до того потрібно, чтобы мы самі взялися щиро до плеканья и образованья рѣдного слова“ (Стор. 115.)

Поміж такими виводами про народність яко „*ceterum censeo*“ о. Ружицького являються вибори. Кілька разів вертає він на той темат, що любов к отчині проявляється и в тому, чтобы виборці віддавали свої голоси на свого руського кандидата. Добре діло! коби йно кандидати ті, як скоро стануть послами, не ділали — чи-то з неспосібності, чи з браку доброї волі — на шкоду народності, ба и на материяльну шкоду своїх виборців, як малпсьмо не дуже давний приклад при домовім податку и и.

Самим ефектовним місцем статі — се „кадило благоуханія“ Русину-священнику, про котре я згадував вже уперед. („Правда“ нр. 12. стор. 458). „Богато прислуги для церкви и народа несе патріотъ-священникъ. Отъ него мовъ лучи отъ того ясного свѣщника, роходится межи народъ добръ науки. Патріотъ-священникъ не пожалує крейцара

на руску газету, не замкне топжъ николи передъ темнымъ братомъ... патріотъ-священникъ не стерпитъ пониженъя рѣдного слова во власной своей хатѣ. Онъ въ своей неутомимой ревности пояснитъ супрузѣ и дѣтямъ, выхованымъ въ старой польской школѣ (?), що языкъ рѣдныи — то найбільшій скарбъ въ житью народа...“ и т. д. Стор. 120: „Правительство узнае потребу и не жалуе грошей на урядникѣвъ, а тутъ показуеся, що рускихъ актѣвъ прійде на рѣкъ лишъ кѣлька, и то по найбільшой части лишъ ѣтъ патріотѣвъ священникѣвъ, що твердо стоять за своимъ, а справы селянъ и мѣщанъ рускихъ таки мало не все по польски!“ и т. и.*)

Друга половина статі о. Руж. обіймае коротку исторію „розбуженя“ нашего народу в р. 1848, а властиво діяльність кількох, що „вславились письмами и народолобіемъ“, однак се діється дуже коротко, більше вичисленем имен.

Дивним дивом ось що пише о. Руж. про Маркіяна Шашкевича. „Покойный М. Ш., котрый найтвердше стоявъ тогда межъ семинаристами за русское слово, дѣзнававъ разомъ съ товаришами русского духа (Головацким и Вагилевичем), докорѣвъ и насмѣшокъ ѣтъ чужихъ и своихъ а дѣзнававъ ихъ за тое, що первый загадавъ служити бѣдному народу зрозумѣлыми письмами, первый приложивъ руку до працѣ для того народа, котрый паны и где-яки тогдашни други люди называли „хамомъ“ та „быдломъ“. Шашкевичъ, хотя самъ бувъ сыномъ священника, не годився съ такими поглядами шляхетской школы; ѣтъ чувъ ажъ надто добре, що той народъ, котрый живить своею кровавою працею цѣлый край, вартъ лучшой доли; ѣтъ чувъ, що народъ... отрясея зъ панскихъ кайданѣвъ и доможеся житья на правѣдной земли.“ Слова ті суть єдиними у цѣлой статіи, що дають понате о народолобстві, — и то лиш при Маркіяні!

Навіть при описі діяльності о. Наумовича добачае о. Руж. тілько національне становленіе ѣго „ктожь не знае, якъ тупоумный(?) и на все свое рѣвнодушный бувъ народъ нашъ русский въ Галичинѣ, якъ то тяжко було въ немъ возбудити любовь для народности своей и для всего того, що свое питоме, а хотя не разъ старанося, и то черезъ довгий лѣта, влити(!) ему любовь къ своему, ѣтъ всегда оставався рѣвнодушнымъ къ всему... но ѣтколи выходитъ „Русская Рада“, „Наука“ и книжки Наумовича, якъ перемѣнився народъ нашъ русский“... Друга заслуга о. Наумовича — після слів о. Руж. — се засноване „Общества им. Качковського“.

Після захохоти до складок на бурсу, після ще кількох загальних фраз, та наведеня двох, впрочім до цѣлости статі не конче пригідних, историчних фактѣвъ (про Минина и Гофера, котрі з оружьемъ в рукахъ боронили свободу своей отчини), приступае о. Руж. до закінченя. „И до насъ ѣтзываеся нынѣ Отчина наша: ратуйте мене! Вправдѣ не ѣтъ такихъ непріятелей, котрі наступали бы на насъ съ арміями и пуш-

*) Мусимо примітити, що ледве 3% священникѣвъ пише подана въ руськѣмъ языкѣ, а урядники-Русины неразъ с прикримъ чувствомъ мусять по німецьки або й по польски відповідати на такіжъ поданя руськихъ священникѣвъ. — Прим. ред.

ками, но ось страшніших неприятелих, що напосѣлися забрати нашу землю за лихву и горѣвку, щоби рускій народъ и того одного, що остало ему по батькахъ своихъ — землѣ своєї кровавицѣ — лишився...“

Се заключене не стоить ні в якій звязі з цілою статєю. У цій статі о. Руж. не було й споминки про лихву та горідку, а нараз при самім кінці и менем патриотизму зазиває він до опору насупроти експлуатації лихви!

Про кінцеву тираду о. Руж. до боязливих перекинчиків з нашої интелігенції я й не згадую. За далеко завело б мене те може од критики „Изданій“. Фактом є, що нещасливішого народу від нашого, ле-дво найдеш під божим сонечком. Перекинчиків всляких, на всі лади та манери, намножилось стілько, що неперекинчики становлять вже майже виїмку а перекинчики — регулу. Но крім того суть ще о много гірші ознаки деморалізації нашої интелігенції, вказуючі на дуже низький ступень интелігентності а на високий сервілізму та брудоти.

Дай Боже, скажу я за отцем Руж., коби то між нами не було таких, коби ми всі були одна душа, одно серце!

(Дальше буде.)

Перегляд діяльності руських товариств.

Филия „Просвіти“ в Станіславові. В 7. ч. „Правди“ 1877. була згадка про завязане филії „Просвіти“ в Станіславові; годиться тепер сказати про її розвій. За приміром филії „Просвіти“ тернопільської и бортницької розвиває филия станіславівська свою діяльність и обявляє щораз більше житя. Проявом діяльності є вечер музикально-декляматорський в память Маркиана Шашкевича, уряджений виділом филії для членів, 8. Липця с. р. На вечер зішлися місцеві и замісцеві члени „Просвіти“, переважно міщане з Галича и Тисьмениці, селяне а крім того й запрошені гості. Вечір розпочав голова филії проф. Желехівській відчитом про Маркиана Шашкевича. Бесідник розказавши коротко жите поета, ёго заслуги для руського народу, підніс ёго щирю невспушу працю для добра вітчизни и виказав, що примір и память Маркиана заохочують нас усе до трудної та хосенної праці коло просвіти народу. По відчиті віддеклямував чл. вид. п. Ром. Заклинський „*Простежу трох братів з Азова*“ с короткими виясненнями перед и по деклямації. Як прийняли сю деклямацію присутні гості скаже тільки той, хто бачив з яким задоволенем и занятям вони її слухали. Дальше слідували ще дві деклямації: „*Псалми Русланові*“ віддав декляматор с повним зрозумінем слів поети, и ся декл. дуже годилася на сей вечер; „*Земскій рай*“ деклямував проф. Жел. гарно. Повнші деклямації переплітувано добре виконаними співами. В співі брали уділ укінчені гимназисти станіславівські. Вечір скінчився викладом п. Ром. Заклинського: „*О серці и плуцах.*“ Прелегент говорив тільки те, с чого би могли скористати міщане и селяне, а именно на оказі обіг крови дальше о хоробах грудних, на котрі найлегше заслабнути, а опісля спосіб як їм

запобігати и як їх лічити. О скільки користні такі виклади годі розписуватись, скажемо тільки те, що селяне відходячи, дякували прелегентови за ёго виклад, додаючи при тім, що на вечері чогось довідались и щось скористали, отжеж не дармо їхали кілька миль до міста. В кінець відспівав хор „многая літа“ Ёго Величеству цісарю Фр. Йосифу. В загалі вечір удався дуже добре и зробив так користне вражінє на присутних, що того таки вечера записалось десять нових членів до „Просвіти“.

Як сказано више прибули в досить великім числі на вечері особливо міщане з Галича и Тисьмениці. Вже при завязаню филії взяли міщане тисьменицькі великий уділ так, що до тепер филія числить до 30 членів в самій Тисьмениці. Се значить що Тисьменичане вміли оцінити и пізнати наше Товариство. Вже численне зібране на перших зборах филії мимо завій сніжних и противних агитацій доказує, яку симпатю має Товариство між народом и як радо привитали всі Русини з околиць Станіславова завязанє филії. Ту належить завважати, що агітації зі сторони наших противників не устають; вони відстрашують народ від вступаня в члени, говорячи, що се Товариство без віри, що книжки, котрі се Тов. видає підбурюють народ, та що вони заказані.

Сим нічого не вдіють наші противники, филія станіславівська придбала вже близько 100 членів и то на переднівку, а в осені дасть Бог буде ще лучше.

....ъ.

ПЕРЕГЛЯД ЧАСОПИСЕЙ.

Наш великий историк и патриот *М. Костомарів* помістив в петербургській газеті „Новое Время“ статю п. н. *Полякамъ-миротворцамъ*. Статя тая звернула на себе загальну увагу; с польської сторони помістив її цілу *Czas*. Ми подаємо її по часті в витягу по часті в перекладі.

Костомарів указує передо всім на те, що в остатніх часах появилося в російських газетах багато статей Поляків, трактуючих о згоді з Россією по поводу теперішнєго руху славянського и важних для славянства подій на всході. Причина того така: Від коли впала Польща, Поляки старались всілякими способами назад її відбудувати, що ім не вдавалося. Поляки ненавидять всі ті держави, котрі розділили між себе Польщу, однак найбільше ненавидять Россію. Се-ж тому, що давна Польща підчинила була своїй власті значну часть руського народа, хотя двох інших галузей; Поляки старались національність підчиненої їм Русі знищити и злати руський край с Польщою; але се ім не удалось, и се ім досадно и тим досаднійше, що вони в культурнім згляді вважають себе далеко вищими руських — між тим як супротив Німців узнають свою низшість. Вірний идеалови старої Польщі, з надією на її воскресенє, Поляк супротив Русі уживав все підступу, старавсь вийти в приязнь с сильним ворогом, щоб ёму тим легче пошкодити —

все те по образцю, який дав Мицкевич в Конраді Валенроді. Се впрочім загально людське свійство покороного, котрий рад би видобути ся на волю и не видить у себе тільки сил, щоби отверто повстати. Однак живий темперамент Поляків — вони все руководились більше чутем и фантазією ніж розумом — не давав їм витривати в тій тактиці: їм не раз здавалося, що вже час отверто ділати для осущеня своїх идеалів, а показалось, що вони помилялись. За Александра І. положене Поляків було дуже догідне; но коли зі сторони Россії „наступило для них щось неприємне, вони, замість того щоб виждати и перетерпіти“, підняли повстанє. Се повстанє придушено и Польща втратила свої либеральні установи. Однак вони терпіли и заховувались супокійно за Николая. Але за Александра II., коли їм легче стало, коли їм подавалася всяка автономия, вони, ще й підбурені з заграниці, підняли знов повстанє. Дуже багато причинилося до того знесене крєпацтва. Бо „тут Поляки побачили, що у них відбирають враз завітні надії на материяльне и моральнепанованє над руським людом, котрий до того часу в силу крєпостного права був від них зависимий“. Хотя в западных провинциях Россії руський нарід становив більшість людності, однак мусів слухати Поляків, котрі там були дідичами, и тому польска шляхта могла сміло сей край називати польским. Від знесеня крєпацтва стало цілком инакше: нарід, котрий перше мов худоба був власністю панів-Поляків, дістав обивательські и людські права, а западно-руський край міг тепер сираведливо вважатися руським. Тамошній руський нарід в загалі не терпів Поляків. Поляки, панувавші кілька віків над ним, не вспіли єго спольщити, хотя бажали того; однак вони в загалі не старались о моральний розвій своїх невольників, а єдиною мірою ужитою для спольщеня руського люду була унія, котра однак так мало принялася, що за Николая була знесена одною волею ряду без всякого супротивленя народу. Все ж таки, помимо знесеня унії, Поляки могли польщити руський нарід, и декотрі польські пани зачали вже навіть популярні польські книжочки ширити між руським людом. По знесеню крєпацтва давні невольники стали рівноправні своїм давнійшим панам, а хотя були біднійші, то тепер вони були під опікою ряду, котрий за права крєпостного мусів протегувати панів. Притім польским шляхтичам, як и многим російським, не мило було розставатися с тим поглядом на хлопа від дідів и прадідів вкоріненним, що хлоп буцім-то небом сотворений на те, щоби був послушний своему панови. Тільки ж російські дворяне привикли здавна підчинятися волі царя, а притім вони були одной віри и говорили одним язиком с своїми хлопами. Таким способом знесене крєпацтва було дуже тяжким ударом для польского елемента в Россії, хотя Поляки, хотячи показатися либеральними и поступовими, твердять противно; именно вони указують, що остатне повстанє піднялось лиш в властивій Польщі и мало захватило край з білоруською и малоруською людністю. Але причина сему та, що против польского повстаня повстав руський нарід, котрий що-йно увільнився с-під власті польских панів не іх волею, але царською. Однак польска шляхта в западных губерниях симпатизувала дуже с повстанськими тенденціями, носила жалобу, носила патріотичні відзнаки, брала уділ в демонстраціях и т. и.

Польске повстане придушено а польский елемент в Росії був так „стиснений“, як ще ніколи. Вичисливши всілякі міри російського ряду, каже Костомарів: Все те походило не тільки від ряду, але и „оправдывалось смысломъ всей русской нации“. Руський чоловік не вірить вже Полякови, тому що Поляк нераз хитрив перед ним и обманював ёго. Руський чоловік у всякім покушеню Поляка на приязнь з руським готов підозрівати підступ. Що ж в такім положеню діяти Полякови в Росії? Перестати бути Поляком вповні: так декотрі и поступили; але не всі можуть, не всі способні так поступити.“

Що ж робити? На чужі держави нема надії. Невдале остатнє повстане грозить вичеркнути Польщу с пам'яті народів. От и Поляки, як потонаючий за соломинку або за бритву, хватились питання славянського: вони раді б заключити угоду з Москалем на загальнославянськім ґрунті, тоді віддуть на попередню дорогу и возьмуться знов до роботи для odbudowania wielkiej ojczyzny naszej.

(Конець буде.)

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСИ.

— В Львівськїм университеті вибрані на рік 1878: ректором професор класичної філології др. Зігмунт Венцлевський; деканами: теологічного факультету др. *Климентий Сарницький*, філософічного факультету др. *Омельян Огоновський*, професор руської мови и літератури, правничого факультету др. Фердинанд Зрюдловський. Так отже між вибраними 4 достойниками университетськими 2 суть Русини.

— Суд военний в гр. кат. семінарії у Львові. Ми звіщали свого часу про ревизії відбуті в семінарії за соціалістично-нигілістичними письмами. Причиною сих ревизій мали бути денунціяції с поміж самих кандидатів на проповідників закону: „не жесвѣдѣтельствуй!“ и т. д. Денунціяції оказались неправдивими, а люде, котрих денунціовано, безвинними. Навіть прокураторія не виділа підстави до дальшого слідства. Мимо того надстоятельство семінарії и св. Юра відбуло суд военний над злосливо очерченими и не переслухавши нікого — оголосило 18 питомцям, у котрих відбулись ревизії безуспішно, засуд на вигнанє с семінарицької твердині; а підлям денунціянтам уділено на дальше можливість образуватись в тім ремеслі и стати колїсь проповідниками „християнської любови“. Крук крукови ока не виклює! Ми свого часу повернемо ще на той темат, а тепер констатуємо факт, що в семінарії збороняються майже всі „світські“ науки — але за те позіставляється воля „упражнитись“ в ремеслі денунціяторства. Може схоче о. Малиновський знов розіолати куренду, що повстаємо проти віри и чинимо новий „замах“ на християнство. Бдіте ж о. М. и „можітеся, да не внийдете в (новое) покушеніє“!..

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 31. Липця 1877.

Російсько-турецька війна хоч помалу починає наберати що раз більшого інтересу а своїм розвитком дотикати інтересів європейських держав. Російські війська переправившись через Дунай коло Зимниці-Систови и станувши головною кватирою в Белій а відтак в Тирнові розпочали свою діяльність в трох напрямках: на схід проти Русукови, котрого однак досі не могли обточити, на полудне під Балканови и на захід проти Никополя, Плевни и т. д. Коли Турки вичікували неприятеля у просмику Шипка, російські війська (18 батальонів) під начальством ген. Гурко перейшли через просмик „Желізни ворота“ дня 13. Липця майже без всякого опору с турецької сторони, а дня 17. Липця появились російські полки вже на задах турецького війська коло Шипки и Кезанлику. По кількох малих стичках и по завзятій стичці у просмику Шипка зайняли рос. війська сей просмик, Кезанлик и Єні-Сагра и перервали желізницю з Адриянополі до Ямболи. Сей несподіваний перехід ген. Гурка через Балкани викликав великий пополох в Адриянополі и в самім Царгороді. Безчинність головного начальника турецької армії Абдуль-Керима не зєднала ёму слави турецького Фабия-кунктатора а довела до втрати начальства. В Константинополі підійнялась пополохлива завірюха, що захитала передовією тою партією, котра після вигнання Мидгада-паши прийшла до ряду. Намість Савфета-паши обійняв Аариф-паша мніистерство справ заграничних, Редиф-паша мніистер війни має бути засланий на острів Родос, а Мегмет-Али-паша обійняв начальство на місце Керима-паши, котрого мали поставити під суд военний. В Константинополі знов підійнялись поголоски, що султан розвіне хоругов „пророка“. Заразом вислано нові сили турецькі около 20.000 азиців до Варни, перевезено часть війська з границь Черногори, а армія, в силі 25.000, котра мала боронити траянського валу, получила з головними силами турецькими в Шумлі. Після Neue fr. Presse посувається новий начальник головної тур. армії Мегмад-Али-паша з Ески-Джуми на Тирнову, так що між Тирновою прийде здається незабаром до більшої розправи. — Похід російського центрум проти Русукови не осягнув досі ніяких видних наслідків, а поголоски о чернованю Русука, як сказано, не подтвердились. Через кілька день трівала сильна канонада між російськими батареями в Джурджеві а турецькими в Русуку, через що оба міста потерпіли велику шкоду. — В поході на захід здобули російські війська під начальством ген. Крюденера дня 15. Липця смілим и кривавим приступом Никополь, де попалось 2000 турків в неволю, а крім того здобуто 40 орнат и 2 монитори. Однакож дальший похід Россиян на захід не пощастився. Ген. Шильдер-Шульднер стрінув у Плевни сильний опір с турецької сторони. Осман-паша зібравши значнійші сили побив ген. Шильдер-Шульднера и повздержав дальший похід Россиян. Урядовий телеграм російський ствердив першу програму Россиян на європейським театрі війни, а перенесене головної рос. кватири с Тирнови до Белої свід-

чить ясно о досягності сеї програної. — В Добручі посувається ген. Цимерман на чолі 50.000 без всякого опору дальше. Турки опустили без битви вал траянський и їх армія добруцька, як сказано, получила с корпусом в Силистріи и в Шумлі, а Росіяне зайняли 17. Липця Чорноводу, Мечидже и Кистендже, одже цілу оборонну лінію и посуваються дальше на Силистрию и Басарджик. Послїдні телеграми з Константинополя згадують вже о „побїді“ (?) над Росіянами коло Силистріи. — Дотеперішні неповодження Турків довели не тільки до зміни министрів и головного начальника Абдуль-керима, о чім ми вже вкше згадували, але до уступленя цілої досі пануючої партії двірської. Султан в роспуці над дотеперішнім нещастем Турції покликав наконець окликаного реферматора Мидгада-пашу з вигнання в Пломбїер. Мидгад-паша вертає вже на Відень, де саме відбуває конференції з гр. Андрашом и послом турецьким. — Перехід Росіян через Балкан и блиське zagrożене Адрианополя, а навіть и самого Царгороду не позістали здається без впливу на європейські держави досі нейтральні. Англія, котра вислала свою флоту до Безика-Бай (пристань в поблизу давнїйшої Трої) почувалась в дипломатичнім світі с пляном зайнята Галлинолі и скріпила свої залоги в Гибралтарі и на Мальті. Туркофильські дневники зазначили перехід Балкану яко остаточну границю безчинної нейтральності європ. держав. Після найновїйших відомостей скликано у Відень на 31. Липця велику раду министрів а именно спільного министерства и обох министрств: австрійського и угорського. Рада министрів має застановитись, чи не надїйшла хвиля, де для беспечності власних інтересів монархії треба церевести мобілізацію войска. Після цивурядових телеграмів — мобілізація (часткова) не матиме ціхи неприязної ані проти Росії, ані проти Турції. Буде се тільки скріплене сил військових на полудневїй границі. Антиросійська праса виражає велику втіху задля мобілізації.

На *Чорногорськїм театрі війни* роспочав князь Микита наново акцію. Головна квартира князя перенесена до Сливни пів кильметра від Никсича. Чорногорці зайнявши пануючі над Никсичом верховини острілюють Никсич и вже незадовго можна сподіватись упадку сеї твердні.

В *Азії* не ма ніяких важнїйших результатів воєнних. Муктарпаша стоїть на верховинах Акбумара и висплає вже реконенсанс на р оссійське територіюм. Росіяне стягають воєнний матерїял до Александрополя.

Послїдні відомості.

Віденські дневники доносять, що на радї министрів (31. Л.) не ухвалено ані часткової ані загальної мобілізації. Уповажнено гр. Андрашого до евентуального скріпленя войск поставлених вже на полудневїй границі. Телеграм Османа наши з 30. доносить с Плевни: Зрана вдарили три сильні росе. корпуси ноперті огнем гарматним на турецькі позиції. Битва твївала до 10-ої в ночі. Росіяне вернули назад до обозу.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під надком Фр. Сармидького.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и
администрация
під и. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Внімок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

V.

Ой хотіла стара баба молодю бути,
Натикала за голову зеленої рути.
— Руто ж моя, руто ж моя, руто зелененька,
Я думала, що я стара, а я молоденька.
Хоть зелена ліщинонька, зелена, зелена,
Не вродяться горішейки, бо весна студена. --
Народня пісня.

Галя проснулась після неспокійної ночі. Сонце прозирило ясною пасмурою попід грубу заслону, що закривала вікно, а Галя все ще жмурила, прижмурювала очі, наче б боялась розстатися из любим сном. А любі, солодкі сні снувались сеі теменької ночі по її голові. И не згадає вже, коли снілись її такі дивні, пречудні сні! Від трийцять літ не запам'ятала таких солодощів, таких любощів. Як би по довгій, предовгій слоті заблесли для неї знов веселі дні, заблесли надія, стала сходити нова зоря. Вона почула, як загомонів голосний дзвін церковний заповідаючий празник у Вербівцах, — почула ёго гомін и ще душе затулила своє

лице у подушках. Її бажалось сёгодні довше проспатись. Ще з вечеру говорила її мати: „не зривайся, Галю, виспись, щоб добре виглядати.“ И вона послухала матери и викупавшись у сирватці завчасу вибралась до сну. А сон не брався її очей. Думки за думками налітали її голову, якась тривога переймала її серце. Від трийцять літ ніколи ще не стрічала Галя Вербовецького празника с такою тривоگوю, с такою нетерпимчкою, с таким вижиданем. Від десять літ вона супокійно дивилась на життя, її золоті надії були поникли, її дівоча зоря наче за мраку заховалась. Правда, и вона колись дівувала, колихала любі сни дівочі, вижидала жениха. Ще живо нагадує собі той день, як зодягли її в довгу сукню и сказали її, що вона „панна на виданю“. О, давно се було, та буває, що чоловік и з давної давнини дещо добре пам'ятає. Її було тоді мабуть не більше п'ятнадцяти років. Так, мабуть не більше. Не сказала б вона точнісенько. Та не її в тім вина. Її не вчили (навіть у метрики заглядати), хоч батько й мати вже тоді слили широко багатими людьми. Вона ховалась дома, при матері, у запічку. Батько привчив її трохи азбуки, навчилась молитов та „по книжці“ читати. Мати приучувала панчішки робити, пошевки шити та господарства доглядати. От и вся її наука. „На що забивати дитині голову,“ мовляла стара мати, „на що тратити гроші на мійські конвикти. Не возили мене по містах, а живеться; обійдеться и моя Галя без тих забаганок. Лучше най має готовий гріш...“ И так росла Галя, росла не знаючи ні людей, ні світу, — щаслива, свободна, весела у своїй домівці. И не стямилась, як казали її вдягнути довгу сукню, и не знала, на що се робиться, и не розуміла, що вона на виданю. Її стали тепер возити по празниках, по весілях, по забавах, по родині, — світови показувати. Її брати и сестри були тоді ще малі, менші як вона, и сиділи дома, у запічку, як сама вона малою колись пересиджувала. Її ж тепер на світ благословлялось. Тепер її убирали, строїли; не тільки довгу сукню наложили, але й золоту *колію* купили, золоті перстені на пальці вложили, золоті кульчики повішали. Пишалась Галя перед своїми сестрами та братами, пишалась и перед чужими людьми. Та не обдарив її Господь красою, не дав ні стану гнучкого, ні голосочку дзвінкого, ні постаті ставної, пишної. Не скоро її помічували чужі люде між тим цвітом непроцвітаним, що буйно красувався тоді по празниках та весілях; не налітали, не побивались женихи. „Не журися, Галю,“ мовляла мати, „пустиці тобі по голові снуються. Підожди, підожди, воно не дармо сказано: не родися красна, але щасна“. Її весела

була Галя, не журилась и хоч стиха проспівувала : o gwiazdeczko, o Filonie, „як ніч ма повриє“ и т. и., а иноді и задля навички „не ходи Грицю на вечерлицю“. Весело йшли літа за літами. И правду казала мати : не треба журитись, а долі виждати. Пішла слава по світови про посажну панну Вербовецьку. А бувають же ж и молоді люде ласі на гроші, як кіт на сало. От и дехто завернув у Вербівці на звідини. Стрибнули женихи и до Вербо-вещь подивитись на посажну панночку.

Та не так то легко було Лаврам віддати свою першу дочку. Все ж то була їх перша дитина; вони її любили, жалували, а може ще більше жалували своїх грошей. Не легко ж віддати першому-ліпшому свою першу дитину, а ще до того давати у непевні руки гроші... тяжко запрацёвані. А Лаври тяжко працювали на свій гріш, у тім цілу свою гордість покладали. Старий Лавро добре затамив ті часи, коли ще цурались ёго околичні попи *дячшишим* прозиваючи. Передічував він ті краплі поту, що ними змивав свою дяківську змазу перед *родовими* попами, знав и ваготу тих грошей, що наконець побратали ёго з аристократами. Памятала и стара Лавриха, як посідались її руки від важкої праці, як пооралось її лице від клопотів, поки діждалась що її привітали у високих порогів. Як же ж тяжко було їм росстатись хоч би с частиною кривавої праці своєї, віддати и свою дитину и свої гроші у непевні руки! А тут як раз налігала хлянь из цілого світу, підшарнана, поруїнована, знівоціла. Лавро не мало наївся всілячини у світі, не з одним приходилось ёму переломувати кусок хліба. То ж и не тяжко було ёму пізнати тих підсмушених женихів, що через людеї перемавлялись за великим посагом. „Хорони мене Господи від таких зятів“, мовляв Лавро роблячи хрест за кождим новим гостем. „Най лучше останеться сивую дівкою, як має пропадати за свої гроші... Тяжко, як с каміня гязко доброго чоловіка“.

И знов йшли літа за літами. Лаври дожидали, щоб проминуло гайвороня. А Галя оставалась на виданю, жениха виждала, а не знала, що лихі люде, недобрі сусіди її воду каламутять, огуджують, осуджують, на язики беруть. Не знала сёго бідолашна и безжурно пісень співала. А тут вже й молодша сестра у гору здіймалась, як цвіточка росцвіталась. Ще й на лихо Галі такою гарною вдалася, що нікуди правди діти, наче не с того гнізда. И личко біде, кругленьке, румяне, як пучечки рожеві, и очі сині, темносині, як вечірне небо з ясною вечірнєю зорою, и голосок любий, солоденький, аж за серце займає. Точнісенько янголятко,

*

наче б вповідало, що не на сій землі її жити. Так, гарненька, гарненька — и за очі займає и серденьком ворушить. Довго при-держували її Лаври в дома у запічку, в коротенькій сукеночці. И Галя, хоч дуже любила свою сестричку, а с тривогою поглядала на її красу, з журбою вижидала женихів, наче б знала, що не довге її пануване. А тут йшли літа за літами, як води ринуть, не вертаються. Годі було й молодшу сестричку довше у закутку держати, перед людьми закривати. Треба було вже й Наталочку в довгу сукню зодягти. Обійняла Галя свою сестричку, щиро, горячо поцілувала, слёзами облилась, мов би знала, що плакала над своєю долею, пращала своє пануване, свої надії, сні золотні. И правду вішувало серце. Не справдились материнські слова: не родися красна, але щасна! Наталочка вродилась и красна и щасна була. Пішла широка слава про її красу по цілій околиці, по далеких сторонам, наче б по усёму світу. И мов з усёго світу стали змітатись женихи, за молодю Наталочкою побивались. И вже ні оден не згадував, навіть не натакував про посаг, про гроші. За нею, за її красою побивались, погибали. Не було Лаврам супокою из Наталочкою. А Галина зоря погасла, поникли її надії. Де ж було її рівнятись до Наталки и молоді и гарної, як первоцвіт на провесні? Сама вона собі правду у серцю сказала, на своє замузя хрест положила. Нічого було робити, треба було перше Наталочку замуж видати. „Видаймо її,“ говорили до себе старі, „то й може Галі пощаститься.“ Так и погуляла Галя дружкойо на Наталинім весію. Ще раз заплакала и за своєю сестричкою и за своєю долею...

Осталась тепер знов одна, однісенька „на виданю“. Так не повернулась доля. Мов опустіла хата, мов світ забув про Вербівці, мов усі погибли, що недавно побивались за Наталкою. Знов йшли літа за літами, плили, не вертались. Галя погодилась с своєю долею. „Не буду я за мужем гуляти, а буду я батьканеньки сама доглядати,“ говорила вона собі с тиха. А тут вже й друга сестричка підросала. Треба було нею піклуватись, її зодягати, у світ виряжати. Ще раз оживились Вербівці гомоном молодих гостей, ще раз погуляла Галя дружкойо на весію своєї другої сестрички. А її Господь не посилав долі. Осталась одна, однісенька. Погодилась с своєю долею и вже не вижидала жениха, не сподівалась давносподіваного. „Овва! буду й так віку мого доживати,“ мовляла сама до себе, „буду гуляти як вольная пташка, буду у сестричок проживати, клопотів не дізнавати.“

А тут ще й лихо сподіялось з Наталкою. Не судилось її довго замужем гуляти, сей світ своєю красою, своєю добротою вкрашати. Несподіване горе звалило її красу, підкосило її життя. У ночі зайнявся огонь на їх обійстю. Наталочка перелякалась, вискочила без пам'яті із хати, перестудилась и с того часу почала хиріти, що раз більше вянути. Не довго мучилась на с'єму світу, у молодих літах сей світ попрощала, свою рідню жалемтугою засмутила. Дуже жалкували, побивались старі Лаври за своєю коханою дитиною, и вже їм не було до весілля, до забав. Затихло на Вербовецькім повістві давнє житє, мов від світу чорною габою закритє. Мовчки вештались старі коло свого хозяйства, що раз більше свої скрині добром-грішми набиваючи, мовчки проходила по обійстю Галя за курми ганяючись, давні літа згадуючи. Вона тепер вже й сама знала, що перейшли літа дівочого пануваня. Нічого не сподівалась, нікого не виждала.

И багато води переплило с того часу, багато переінілось людей. Наставав новий світ, наставали й нові люде, хоч у Вербівцях усе, здавалось, йшло на старий лад. Не мала ж се була несподіванка, як з нечєвя на Вербовецьке повіство завернула пара здорових, сивих коней, а з вибиваної брочки висів „алюмнус“. Давно вже не бачили Вербівці таких гостей, а Галі и через думку не перейшло, щоб се до неї яка нова доля гостей висилала. А ніхто ж виший тим гостем не був, як Петро, віщун нового світу. И старі Лаври не йняли віри, щоб Петро „мався“ до їх дочки таки вже чимало пристарілої. Та мимо того Петро виглядав зовсім на жениха: мав такі коні, на яких звичайного попа не стати, вибивану брочку, чорний сурдут мало що не по кістки, новий капелюх, а навіть — рукавички и паличку під пахою! Галя аж перелякалась несподіваного гостя и заховалясь до пекарні. Тут из-за темного, замураного вікна стала приглядатись Петрови, а доглядівши обойчик на шиї скорійш вислала Палашку шукати за черевиками та сукнями гостинними. Старий Лавро довго протєрав очі, нім пізнав новосвітнєго богослова. Він не навик стрічати таких богословів з *обивательською міною*. За єго часів лучалось почасти и пішки ходити у свати. А стара Лавриха аж горщок с квашою перевернула, як почувла, що сей *пак то алюмнус*. Та нічого було робити, треба було по стародавнєму звичаю погостити и пана у своїй хаті. А Петро сам переломив перші лєди. Він з разу почувся богословом, став широко росповідати про нездорову страву в семинарі, про „рефектар“, про невигоду в „дормитарах“, про знесенє zubeiss-у, та про нові ueberzieher-и,

в які убрано *алюмнів* намість давніших плащів; не позабув згадати и за *stiefelgeld* и т. и., а все так широко, що старий Лавро тільки кивав головою та бровами поморгував. Галя для пристібності сиділа у кутику и щіпала стару кану, та модала собі голову над тим, який то тепер світ учений в тім богословю. Вона нічого не тямила и її здавалось, що тут иде річ певне про астрономію. Та вона міркувала й те, що Петро счасту поглядав на неї и з натиском нагадував, що він вже „укинчений“. А стара Лавриха таки відразу, як тільки Петро віддихав, на весь голос сказала, що Галя „впала Петрови в око“. Галя у своїй соромливості дівочій почала відператися и сама спершу не хотіла вірити, бо вже ж давно переконалась, що не то „алюмнусови“, але навіть „професорови“ не впадала в око. Та Петро став що раз частіше навідуватись. Раз навіть привіз Галі пачку цукерків. Вже тоді не можна було похибуватись, що Петро „мається“ до Галі. „А що? не казала я, що судженого конем не обїдеш?“ говорила стара Лавриха. „Не зарікайся за муж ити.“ И знов проблісла нова надія для Галі. „За муж ити, за муж ити,“ сі слова повтаряла вона так часто на голос, наче б хотіла почути їх відгомон и переконатись, чи се тільки не сон сниться. Відмолодніло її серце, новими думками зароїлась її голова. „От и піду замуж за *алюмня*, на перекір моїм ворогам, що окричали мене старою панною. Таки піду, піду, ім на злість...“

Та не так скорий був старий Лавро. Якось дуже недовіряиво глядів старий Лавро на залицяне Петра до Галі. Хоч любив він свою дочку, та все ж таки не забував, що трицятьлітна панна не такі то великі ласощі для молодого богослова. Так и не згоряча брався до діла. „Треба пізнатись“, мовляв він до старої жінки, „най час прояснить ту мраку. Най пізнаються, най на здогад не побераються“. — „О будеш ти надумуватись, аж знов запропастиш долю твоєї дочки“, з жалем говорила Лавриха. Вона не могла подумати об тім, щоб Галя осталась по вік не замужна. А хоч давно вже перестала вижидати „алюмнуса“ для своєї дочки, та за те тепер, як появилась така звізда, с тим більшим запалом и операла замужя Галі. Та старий Лавро не так легко піддавався жіночим підшептам. „Не спішишь, не спішишь, бо вийде по чортівському.“ Так проволіклося немало часу. А тим часом за прикладом Петра почали у Вербівцях появлятись нові женихи, почтарі, писарі, та инша хлянь ласа на добрий посаг. Все те прийшло Петрови у поміч. Старий Лавро побачив, що за ёго дочкою починають побиватись. Так и повірив Петрови...

Ще мав відбутись великий перегляд тих всіх женихів. Наближався Вербовецький празник; от и постановив старий Лавро виправити бенкет, щоб розглянувшись покінчати діло.

Сподівались гучного празника, вижидали багато гостей, готовились, ладились и з ідлом и з напитками, а навіть з музиками. Тяжко приходилось Лаврови потрясти кишенею на „дурні витребеньки“, як сам мовляв, та вже тут жінота перемогла и треба було потрясти. А вже ніхто так не спосибивсь до сього празнику, як сама Галя. Вона тепер мов би переіначилась, віджила, відмолоділа. Ожили давно приспані думки, заворушилась її голова буйними думками колишньої молодості и підтюпцем проходжуючись по світлиці та гуляючи по саду поміж цвітами охочо виспівувала:

„Ой пішла б я на музики, коб дав батько пятака...“

„Таки не лишись старою панною, не посивіє моя коса на злієть моім ворогам,“ говорила Галя и весела була. Чи припав її до серця Петро? сама собі не могла сказати. Доводі було для неї, що її тепер сватали. Стала вона тепер квітчатись у всілякі цвіти, до зеркала приглядатись, а вже перед самим празником и на двір не вихилялась, щоб не опалитись до сонця, и руки милом та мукою витерала, щоб були біленькі, до забави пригожі.

Одже й сеї ночі не могла собі дати ради є тими думками та гадками, що набивались до її голови. Цілісеньку ніч переснила любими снами: то здається її, що вона ще молоденька, чепурненька, у перше в довгу сукню убрана, а навкруги неї самі молоді женихи за нею побиваються, її поклоняються; то знов здається її, що вона у довгій весільній сукні у цвітах, пахошах до слюбу по цвітах, коверцях ступає, своєю красою, своїм щастем ворогам докоряє; то знов бачить вона пишного молодого у гарному поїзді, у пишних строях, — як до неї прибуває, її за білу ручку піймає, у пишні світлиці провожає... И наче ціле її жите як сон перед її очима пересувається, її серце то radoщами то трівогою переймає.

И починає Галя из сну солодкого, головку здійсмає, за пильоти, за кручі волося хватає, свою красу провіряє. И поводить худою рукою по своєму личку, чи воно гладеньке, зморщинами не вкрите, прищами не зобіджене. И вже смілійше здійсмається, за зеркало пильно хватає, круче волося розпускає, свої очі протерає, у зеркало пильно споглядає, зеркала про раду, потіху питає. А зеркало повної правди не вповідає, ясну постать відбиває, біле личко, ясні очі и брови як шнурочки и круче волося як буйні хмари виявляє, серденько Галі нотішає, надією напуває.

И вже смілійше Галя у вікно виглядає, погоди питає, ясне сонце щиро витає, по деревах глядить-споглядає, чи де може буйний вітрило вітей не колихає, чорної хмарп, непогоди не наганяє. И радується Галя тихою тишиною, золотою росою, що по цвітах блищить, травцю-зілля золотить. И легко-легісенько Галя зітхає, с тиха молитву промавляє, до Бога свою щиру подяку посилає, святої Диви помочі благає. И вже радо, охочо як русалка в чистій воді поринає, свої білі рамена, лебедеву шию купає, заспані очі водою промиває, пінистим милом свої руки натирає, своє круче волося чеше, золоті коси плете, переплітає, до лица прикладає, стяжками підв'язує, підкладками підкладає, біле платя, дорогі сукні шовковні водігає, по світлиці в скрипучих черевичках з вольна прохожає и с переду и з боку дороге платє примірає, головку цвітами квітчає, золотві перстені, брансолети на руки и шию вкладає, спільна у зеркало споглядає, шовковим платєм шевелить, червоними кораликами, золотим ланцужком брязкотить, в черевички скрипотить, тупотить и веселенька та раденька гостям на стрічу біжить. И вже тільки Бог святий знає, що Галя собі думає, гадає, які пляни укладає, які думки у серденьку має. Та вже с тиха про Петруся співає, ёго лице, сиві очі стрінути гадає, своїм ворогам жалю великого завдати наміряє, своє дівування на віки прощає.

(Дальше буде.)

БУРСА и БУРСАКЦ.

Очерки и картины Н. Г. Помяловського.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР В БУРСІ.

(Конець.)

Але бурсаки не довго сиділи тихо и сумирно.

— Штубу гаманувати! роздався чийсь голос.

— Айда! відповідають другі голоси.

Збирається громада, зо двацять хлопа, и зимовим вечером крадуться через двір, до кляси штубаків. Штуба, також „сидящая во сніп смертній“, нічого не надіялась. Напастники розсипались по клясі, бють штубацтво в лице, загинають копанички, роблять змази, розсипають пісенькі и масенькі штовшки та підреберники. Хто бе? за що бе? чорт їх знає и чорт їх носить! Плач, крик, ізбнення младенцев!

На лавках и по-під лавками „уничтожають“ нещасливу штубу. Терпи, бідолашна! В тім дикім гаманованю штуби на потемки виражалася з одного боку якась безумна зухватість: „россвербися, плече, розмахнися кулак!“ а з другого боку — „трепещи, штуба, и покоряйся!“ А в тім при таких нагодах більшість тільки заспокоювала свою потребу попобити кого-будь, дати витряску, лупку, волосянку, обгаманувати, натовкмачити, набухати, відмордасити, щоби чути, що в твоїх руках пищить щось живе, терпить и проситься, — и всё то робиться не з мести, не з злості, а просто з любові до самої штуки. Натішившиися, кілька воля и охота, лицарство з веселим сміхом вертає „во свояси“. Обгаманована штуба охає та обмацуює свої боки.

Коли лицарі вернули до кляси, там ишла вже нова забава.

— Мала купа! кричало кількоро люда.

Серед кляси, в сумерці, ишла якась замішанина — не то забава, не то бійка... Сміх и крики неслися відти.

Замішанина що раз дужша. Звичайно, коли кричали: „мала купа“, то се значило, що десь когось повалили на землю, на нєго другого, потім третєго и т. д. Поваленим не дають встати. Трицятєро людей рияється в копиці, слітаючися руками и ногами и давлячи оден другому животи. Хто встиг видобутися с копиці и встати на ноги, старається повалити других, котрі ще не попадали на землю, и раз-у-раз кілька голосів кричить:

— Мала купа, мала!

Ще не скінчилася тота керенія, коли почалася нова.

— Масло давити! кричали с кута коло печі.

Чутно, як гурма преться в кут, назирає и давить своєю масою тих, що попали ид стіні, при криках:

— Михалку, вали!

— Васендо, при!

— Працюй, Чабре Шестиухий!

— Тисни, Тхоре, тисни!

Притиснені ид стіні ледви дишуть, силуються вибитися на верх, а вибившиися и собіж давлять масло.

Але обі забави несподівано урвалися. Роздався переразливий, благогающий крик, але не відти, де валили „малу купу“, и не відти, де „давляли масло“.

— Братця, що робите? братця, пустіть!.. гвалту!

Товариші не відразу пізнали, чий се голос. Комусь заткали рот... ось повалили на землю, чутно тільки стогнанє... Що там таке діється? Минуло три хвилі мертвої тишини... відтак виразно чути свист різок

у воздуху і удари їх по тілі чоловіка. Видно, січуть когось. З разу була мертва тиша в клясі, а відтак ледви чутний шепіт.

— Десять... двадцять... тридцять...

Числять удари.

— Сорок... п'ятдесят...

— Ай-ай-ай! вирвався крик.

Тепер усі півнали голос Семенова и поняли, в чім діло.

— Ти паскудо, кусати! — То був голос Тавлі.

— Яй братчики, не буду, даруйте! Ій богу, не буду...

Єму знов заткали рот.

— Так ёму належиться! шептали в товаристві.

— Не фагасуй більше!

Уже сімдесят... Боже мій, наконець перестали!..

Семенів плакав зразу й слова не кажучи. В клясі було тихо, бо на всякий раз се було діло не щоденне... Облекшившись що-то слёдами, але все ще не перестаючи плакати, Семенів, утративши всякий страх болю и ганьби, кричав на всю клясу:

— Поганці якісь! Щоби вам усім... и при тім додав непечатний проклин.

— Викричися, викричи!

— Одже на збитки розповім усё инспекторови... про всіх!

Не знати, хто ляснув ёго в лице, и він знов заридав на всю клясу благим ревом. Деякі зареготалися, але неодному стало моторошно... чого? тому, що при подібних випадках товариство напотьмки вишукувало недлюбих собі и сильно било їх.

Між тим ревів Семенів. Несказана злість за наругу дусила ёго; він розірвав на шматки чиясь книжку, що ёму попалася під руки, кусав власні пальці, шарпався за волосе и не находив слів, якими б наклеятися, на чім світ стоїть. Змучений, збитий, впоічений, покривджений и уражений кілька разів за оден вечір, він тепер зовсім одурів з горя. Жалко и страшно було слухати, як шептав:

— Утечу!.. втечу... заріжуся... жита нема мені!

Треба віддати справедливість товаришам: більша часть, особливо молодших, в тоту хвилину милосердувалися над горем Семенова. Де в котрих навіть слёзи навернулися на очі — благо, що шітьма, нікто не побачить! Репетенти бадёрилися, але й на них найшла тоска, змішана зі страхом. Всі знали, що таке діло не мине даром и що великого січення діждеться бурса. Тихо було в клясі: лиш Семенів ревів... Якась лютість тремтіла в ёго голосі... але ось нараз він утих и на стала мертва тишина.

— Що з ним? питали ученики.

— Чи не лихо яке?

— Та чи жне він?

— Товариші! скрикнув Гороблагодатський, обмацавши лавку, в котрій сидів Семенів, — він пішов жалуватися.

— Знов фагасувати! роздалося кілька голосів.

Ласкавість товаришів в млі ока щезла, на Семенова посипалися люті проклятя.

— Хлопці, вважайте, не видавати нікого!

— Е, не ріпу сіють! загули голося.

— А ти як, Тавле?

— Я скажу, що я хотів ёго боронити, и в тій хвилі, коли відривав від ёго рота чиясь руку, він укусив мою.

— Хват Тавля!

Але Тавля трясся, як осиковий лист.

— А що цензор скаже? він повинен правду сказати, а то ёму прийдеться відповідати.

— Я скажу, що мене тоді в класі не було, тай по всёму.

Аж ось роздався дзвінок — знак, що час забиратися до науки на завтра. Двері вітворилися и до класи внесли лампу з трёма ріжками. Від стовпів смугами лягли тіні по класі, освітилися здоровенні тесані лавки, голі и ржавілі стіни, брудні вікна, освітилися понурим и непривітним світлом.

Репетенти зішлилися до передніх лавок и вели нараду, що тепер робити. Зачалася наука; але дивно: не зважаючи на прелютезні побої учителів, що найменше сорок люда й не думало братися за книжку. Деякі надіялися одержати добру класу, підкупивши аудитора; другі гадали беспечно: „Чей то якось минеться“, а пятайцять хлопа, в задніх лавках, у Камчатці, нічо й не думали, знаючи, що учителі не зарвуть їх: учителі давно махнули на них рукою, переконавшись на ділі, що ніяке січене не нажене їх до книжки. Лінивство було розвите до найвисшого степеня, а недостача всякого занятя підчас занятних годин заставила ученика виробити той елемент бурсацького житя, знаний під назвою шкільництва, елемент опільний усім педагогічним закладам, котрий однако тут, як и всё в бурсі, проявляється в оригінальних формах.

Камчатники уживали деяких привілегий: на їх збитки цензор, надзираючий за тишиною и порядком, глядів крізь пальці, щоб лиш не надто шуміли. Користуючись такими пільгами, Камчадали забавлялись, як хто вмів. Гришкець штуркає Васенду и шеє: „подай далі“, Васенда штуркає Карася, Карась Шестиухого Чабра, передаючи те саме слово; той передає дальшому; товчок переходить на другу лавку, від-

так на третю и так оббігає всіх учеників. Онде Комедо обзівшись спить, а Тхір нажавши паперу скрутив кульку, котра називається жвачкою, и пустив нею в лице сплячому товаришеви. Комедо прокинувся и пише до Тхора лист: „по науці я тобі карк скручу, щоб ти не зачіпався, коли тебе не зачіпають“, — и засипляє на ново. Листів багато пересилається по класі; в однім мож читати: „дай пожика або олівця“, в другім: „гей, Рябина (прізвисьце ученика), може би ми собі в маслянку?“ в третім: „пришли, братище, табачки понюшок; ошля, їй богу, віддам“; а он Хитонів дістав безменну, насмішливу записку: „ти, Хитонів, рудий! наробив бідп; від рудого волося дерево занялося“. Відповіді и посилки идуть по тій самій почті. Діти забавляються, як можуть. Деякі строять гримаси, ловлять ніс язиком, завертають очі, роспялюють рот пальцями, показуючи перекривлене лице другим, або розглядаючи ёго в трикопійочне зеркальце. Плюнь уміє строїти лице на нумери: він впвалив язик на лівий бік, ніс припер пальцем до правого лица, витріщив очі, надув лица: то пятій нумер. Всіх нумерів дванайцять. Аудитор, на прізвисьце Богиня, жве гумиелястику, третій день не випускаючи її з уст; незадовго вона обернеться в мяжку масу: відтак треба надути її воздухом, стиснути пальцями, при чім зробиться міхурець; тим міхурцём дорослий царубіка удариться по чолі и вчує легкий тріск; щоби закоштувати такого щастя, він працює щиро, не жалуючи вимизь; а як змучиться, то дає пожвати підвадиторному. Млямя зробив панораму с конфеткових образків и любується нею цілу годину — и в сотий раз; у нёго с кармелькових віршиків зладжена пророчня; на кармелькових віршиках панночки ворожать о женихах, а він — чи буде завтра битий. Сусід ёго зробив трача, т. е. куклу с пілою, віднайшов рівновагу, поставив на крайчику лавки и заставив гоїдатися. Чеснок запхав собі в ніс нитку, потім сильно тхнувши просмокнув оден кінець в рот и потягаючи нитку сюди й туди показує тоту штуку свому заплечникови Млямі. Оден повнолітній Камчатник острить ніж и голить ся, а відтак зачинає довбати в лавці діру. Другий повнолітній плете крайку с паперців. Третій повнолітній скрутив папір в тоненьку лісочку и скобочеться нею по носі: ёго лице зморщилось, пчихнув голосно — и ёму весело. Два Камчатники вчать ся заграничних язиків; оден каже: я-зда, ні-зді, чо-здо, го-здо, не-зде, вмі-зді, ю-зду, на-зда, за-здав, тра-зда; тут лиш після кожного складу вставити *зд* с повторенем наконечної самогласної и вийде не по руськи а по *азда*. Другий відповідає ёму ще скрутніше: ши-чого не-ци, ший-ся-не бі-ци, т. зн. нічого не бійся. То знов не по руськи, а по *ши-ци*; тут слово ділиться на дві половини, н. пр. бурса; до другої половини додати *ши* и поставити на пе-

ред, а до першої *ци* и сказати навпісля, и вийде ши-рса бу-ци. Пен-тюх в остатній лавці трудниться друкарською штукаю: наслинить ки-черенок на суставці пальця, приложить суставець на задрукований па-пір у книжці и потому відриває букву; знявши її с пальця переводить на чистий папір: таким способом виходить деяке слово. Під остатніми лавками розляглося на розстелених на землю шубах пять хлопа и рос-повідують казки та билиці. На велику часть нуда, монотонність и пу-стота занятних годни нагнала непоборимий сон; сплять у пятій лавці, сплять у семій, сплять у дванайцятій, сплять по-під лавками. Так Кам-чатники и репетенти, вивчивши лекцію, проводять занятні години. Веселе жите, нічого й казати!

Але тільки запечатані, безнадійні лінохци, що ждали вигнання з бурси, мали право забавлятися в занятні години. Крім них було ще багато лінохів, кандидатів до Камчатки, але ще не Камчатників. Вони проводили час ще безбарвнійше и невиннійше. Забавлялись — забавля-лися й вони по своему, але ім конечно було бодай удавати, що ніби вчать; тож и забави їх були зовсім инші. Ось Чапля з запалом пише щось; поглянь з боку — він найпильнійший ученик в світі, а між тим він ось що робить: напише цифру, під нею другу и помножить їх; під добутком знов підпише першу цифру, знов помножить и т. д. пра-цює, бажаючи знати, що с того вийде. Порося придавив око пальцём и любується, як предмети перед ним двояться и трояться; відтак за-тикає и відтикає уха пальцями и надслушує жужжінє и легкий говір в клясі, як усё уриваними звуками доходить до ёго слуху; а ні, то приложить ухо до лавки и роздумує, чому се крізь дерево дужше чути, як так? Оден из менчих нащипує собі руку — хоче привчити її бо-дай до тепленьких щипчиків. Другий завязав конець пальця ниткою и любується посинілим від крові пальцём. Третій насисає руку, доки кров не виступить. Винаходять самі пусті и, бачиться, незабавні розривки, як ось прислухуються, як бється пульс; надихають повні груди воздуху и силуються, як мож довше задержати ёго в собі; за-возьмуться — не мигнути оком, поки не начислять тисячу, збивають слину в роті и потім плюють на землю, читають книжку з заду на перед а притім з долу до горн, возьмуться намикати з голови сто во-лосків и микають; хто махає ногами, хто в носі довбає, моргають, передають оден одному усіякі знаки, руками вирабляють розмаїті штуки. Тамтой сидить, сперши голову на долоню и глядить в пустий воздух: гадає о матері, сестрах, о сусіднім саді дідича, о ставі, де ловив карасів... и лекція не береться ёму голови. Декотрі, прижму-ривши очи, стараються попасти пальцём в палець: ворожать, чи буде завтра бити учитель, чи ні; и коли виходить, що буде, то міркують,

де би тут випозичити грошей, щоби підкупити аудитора, а до книжки братися й не в гащі. Другі сидять зовсім без мислі и мліють в безвипідній тузі, ждучи, чи скоро минуть три години, приписані правом на науку, чи скоро задзельють благодатний дзвінок и покличе їх до вечері. У тих бурсаків сили нема взятися до науки.

Але що се все значить? спитая читатель. Хибаж радше читати сторону з долу до гори, як се робить не оден для розривки, ніж з гори до долу? А хто знає, може й радше! Не дармо ж зложилася в бурі пісня, що „щасливі ті народи, що не знають наук“, що конечна „сильна природа“ для шкільних „мук“, що школяр идучи до класи „реве“, він „раб“, ёго „шмагають“. Пісня переходяча с покоління на покоління ніколи дармо не зложиться! Головна приміта педагогічної системи в бурі — куте, страшне, убиваюче. Воно просякло в кров и кості бурсака. Пропустити букву, переставити слово вважалося проступком. Ученик, сидячи над книжкою, повторяв без кінця и без сенсу: „встид и сором, встид и сором, встид и сором... потім, потім... постигли, стигли, стигли... встид и сором потім постигли...“ Така „египетська работа“ тривала доти, доки на віки незрушимо не вбивався в голову ученика „встид и сором“. Тяжко мучився школяр над книжкою, так що наука тут—фізичний біль, котрий и виразився в пісні: „як щасливі ті народи“. При глухім кутю замітні в бурсацькій науці диспути. Педагоги одержали виховане схолястичне, перейшли всякі можливі синекдохи и гиперболи; вістрем овятої хриі викормлені, вигодувані тою філософією, котра вчить: „воі люде смертельні, Кай—чоловік, значить Кай смертельний“, або: „воі люде безсмертні, Кай чоловік, значить Кай безсмертний“, що „душа лучиться с тілом після раз установленого права“, що „права тотожності и противенства незмінно впливають из нашого я або из нашого самопізнання“, що „де являється світло, там пропадає темнота“, що „покура є жерело всякого добра, а вільнодумство пагубне й ганобне“ и т. д. Для вправи в диялектиці вони рішали на примір ось які питання: „Чи може диявол согршити?“ „Чи суть духа по смерті підлягає мертвенному стану?“ „Чи первородний гріх містить в собі, як в зароді, гріхи смертельні, довільні и невільні?“ „Що перед чим являється: віра перед любовою чи любов перед вірою?“ и т. д. Але доразу вже окріпли їх мозки в диспутах, коли вони с хвалою глагольствовали на одну тему pro и contra по приказу начальства, при чім брали до помочі воі сто форм схолястичної реторики, воі роди и види софизмів и паралогизмів. Ще в дитинстві вони заявляли охоту рішати, „що таке суть?“ „Що таке цілість?“ „Чи спасеться Сократ и другі благочестиві старинні філософи, чи ні?“ — и ім дуже бажалося, щоби ні. А особливо любили учителі доказувати, що чоловік — существо

безсмертне, обдарене свобідно-розумною волею, цар природи, — хоть, дивно, в дійснім житю, вони мало що не заявляли того переконанє, що чоловік не бiльше, не менче, як безперий когут. Все те чутко було в диспутах педагогiв. Ученик голову ломав, напружався, коли прихотилося вiдповiдати на великi питання педагогiв-фiлософiв, але, на ёго щастє, диснути давали рiдко и загалом уважали ученою рокошкою. Над усiм царяко вбiлжеираюче кутє. Щож тут дивного, що така наука будила лишень вiдразу в ученику и що вiн скорше стане грати в пiюванку або просилить из носа в рот нитку, як би мав учитися лекцiї? Ученик, вступаючи в школу о пiд рiдної стрiхи, швидко чув, що з ним робиться щось нове, нечуване доси, немов перед ёго очима опускаються сiтi одна за другою в безконечнiм рядi и не дають нiчого видiти яоно; що голова ёго утратила давну, дитинячу цiкавiсть и смiлiсть, а стала подiбна до якоїсь машинки, в котрiй досить подавити пружину — и ось рот отвориться и почне бубнити слова, а в словах — чудо та диво! — нема мислi, як уперед бувало. Лиш такi ученики не туманiли над лекцiєю, у котрих була спосiбнiсть кути и диспутувати. Але на то треба було вродитися голова чем. Бували дивнi головачi. Так оден, Свiтозарiв, вивчив из латинського словаря Розанова слова и фрази на чотири букви, починаючи вiд А, ab, abs, охвачував кiлька друкованих аркушiв, не пропускаючи й слова, и такої роботи принявся вiн тiлько з любови для штуки самої. Але не богато було спосiбних до шкiльної роботи: бiльшiсть спромагала її с трудом, пiд рiзками. Он Данило Пiсочник, хлопак розумний и пильний, але, хоть гинь, неспосiбний кути слово в слово, просидiвши над книжкою пiвтретя години поводить посоловiлими очима, и щож?.. бачить — и другi помучалися ще бiльше нiж вiн, деякi ще кiнчать свою порцiю з учебникiв, трiвножно вичитуючи лекцiю и пiднявши голову в гору, немов пiючi кури. Деякi трохи не плачуть, бо, бач, не найлiпша кляса буде їм завтра записана в аудиторовiй нотатi. Оден, бажаючи збудити в собi енергию, торгає сам себе за волося... Ей, небоже, хоть сам же ти пожалуй себе! кинь книжку пiд лавку, або напiлюй в ню — на одно вийде: завтра таки твое тiло буде мучитися пiд лозами! Иди, бiдолахо, до Камчатки: там лекше жити; а дiльної науки у Камчатникiв, їй Богу, не менче як у самого першого головача! Ученик, вдивлюючися в змученi кутєм лица товаришiв, мимо волi питає сам себе: „по що тотi труди и муки? по що тее бубнене вiд рана до вечера? хйба ми не люде?“ Серед такої роздуми вихопиться нi вiдси нi вiдти кiнчик лекцiї и пробубнить усiми словами по головi. Пiд koniec занятного часу у пильного ученика голова ослабне; не чутно в нiї нi одної гадки, хоть вони й повзуть, послушнi спряженю идей, як се буває о чолові-

ком у сні. Не весела картина кляси... Лиця у всіх вкучні и апатичні, а послідней пів години йде тихо, и, бачиться, кінця не буде занято. Щасливий, хто вмів заснути, спертий на лавку: він й не опостережеться, як надійде пора, коли покличуть вечеряти.

Але вечір скінчився дуже цікаво. Трийцять минут перед дзвінком увійшов до кляси Семенів. Блідий и дрозачий від зрушнія, він увійшов до кімнати и понурившись, не дивлячися ні на кого, сів на своє місце. Кляса оживлася: всі гляділи на нього. Семенів чув, що на нього звернені сотки цікавих и злих очей: холодно було у нього на душі и він замер в якісь окаменілім стані. Він ждав чогось. По кількох хвилях знов отворилися двері; серед холодної пари, що збухнула з надвору до хати, показалися чотири инвалиди-жовніри, слуги бурси: Захаренко и Кропченко мали обвязок січи учеників; два другі, Ціпка и Яловий, звичайно держали січених за голову и за ноги. Мертва тиша настала в клясі... Тавля поблід и важко дихав. Швидко явився и инспектор, огромный ростом и понурий видом. Всі встали. Він не кажучи й слова пройшовся по клясі, зупинюючися часами по кінець лавки, а ученик, коло котрого він зупинювався, дрожав и трясся всім тілом... На послідок инспектор зупинився коло Тавлі... Тавля рад би був провалитися крізь землю.

— До порога! сказав до нього инспектор після хвилевої мовчанки.

— Я... хотів оправдуватися Тавля.

— До порога! крикнув инспектор.

— Я ёго боронив... він не порозумів...

Инспектор був дужший усякого бурсака. Він хопив Тавлю за волося и тріснув в лице; відтак пригнув за волосе чолом до лавки, а другою рукою, кулаком, бухнув ёго в плечі так, що луск пішов по всій клясі; відтак виволік ёго з лавки и крикнув:

— До порога!

Тавля після того не смів рота роздоймити. Він пішов ид пороги, розібрався поводи, ляг на брудний поміст голим черевом; на плечі и ноги ёго сіли Ціпка и Яловий.

— А добре ёго! сказав инспектор.

Захаренко и Кропченко замахнули з двох боків лозами; лози впилися в тіло Тавлі, и він з диким криком почав оправдуватися, говорячи що хотів боронити Семенова а той не порозумів, що се таке, и вкусив ёго в руку. Инспектор не зважав на ёго крик. Довго сікли Тавлю и люто. Инспектор в злості ходив по клясі не говорячи й слова, а то був злий знак; коли кричав и сварив, то тоді всё-на тім и кінчилось. Ученики шепотом рахували удари и нарахували вже вісімдесят. Тавля все кричав „не винен!“, божився Господом Богом, клявся

вітцём и матірю під лозами. Гороблагодатський злісно глядів то на інспектора, то на Семенова; Семенів сам себе не тямив: и тіні радості при відплаті не було в ёго серці; він мало що не дряв усім тілом, прочуваючи щось страшного, невиясного. Бог знає, що би він дав, аби лиш не сікли Тавлю в сею хвилю. Тавля вже витерпів більш сотки ударів, голос ёго від крику почав хрипнути, але він не вставав и на хвилю, ревучи: „не винен, ій Богу, не винен! пустіть!“ Але так мусів відобрати півтораєста.

— Досить, сказав інспектор и пройшовся по кімнаті. Всі ждали, що далі буде.

— Цензор! сказав інспектор.

— Ту! відозвався цензор.

— Хто ще сік Семенова?

— Я не знаю... мене...

— Що? скрикнув грізно інспектор.

— Мене в класі не було.

— А, тебе в класі не було, пацюку ти оден!.. Завтра буду січи що-десятого, а зачну від тебе... И тебе випаждерю, — сказав він Гороблагодатському, — и тебе, сказав Тхоровн. Відтак показав ще на кількох. Гороблагодатський грубо відповів:

— Я ні в чім не винен.

— Ти всёму винен, поганине якийсь, тебе би що хвилі прати!

— Я не винен, різко відповів Гороблагодатський.

— Ти ще сваритися хочеш, свинарю? закричав олючений інспектор.

Гороблагодатський змовчав, але все-таки затис зуби и ненависно позирнув на інспектора. Висваривши всю клясу інспектор пішов до дому. На товариство напав переполох. В бурсі бували випадки, що не йно сікли що-десятого, але поголовно всю клясу. Ніхто не міг на певно сказати, чи будуть ёго завтра січи, чи ні. Лиця попродажувалися; декотрі поблідли; два мішухи тайком від товаришів плакали: а що, як по черзі прийдеться в каталозі інспектога десятим?.. Лишень Гороблагодатський проворкотів: „не ріпу сіють!“ и забурмосившися глядів на Тавлю, котрий не міг ні стати ні сісти після екекуції. Гороблагодатський хотів було ити до Семенова и збити ёго на квасне яблуко; він уже сказав до себе: „сім гріхів — одно пекло“, але нараз лице ёго зяєніло від якоїсь нової гадки, він злорадісно всміхнувся и сказав:

— Фомфа!

Семенів доразу замер... Він був в такім стані, коли чоловік чує, що над ним піднятий кулак, готовий всяку хвилю впасти ёму на тімя, и всяку хвилю він жде важкого удару. Він був ніби стиснений и зда-

влений з усіх боків — ледво дух переводив... Чорти, чорти!.. які хвили приходилося переживати бурсакови!..

— Фомфа! сказав Гороблагодатський, підходячи 'д цензорови. Вони стали шептати. Задзвонили до вечері. Ученикам бодай що-то відлягло від серця.

— В пари ставайте! крикнув цензор.

За дві хвили ученики рушили до ідальні и проспівавши в пять сот голосів „Отче наш“, засіли до скупі вечері... Коли громада назад валила з ідальні, цензор підійшов ид Бенелявдови и повторив загадочне слово:

— Фомфа!

— Ставлюся! відповів Бенелявдів.

.

Уже у церковці господній
Запер придверник ворота,
И монах в келні самотній
На сон молитовцю чита'.
Морфей на місто сипле маки,
Заснув в варстаті ремісник:
Лишень одні не сплять собаки,
Та де-де крикне вартівник.
Вже кури другий раз пропіли,
Всё стихло, всі сплячи хропли.

Так „Семинариядя“ описує ніч...

На другім поверсі, по правій руці величезного шкільного подвіря, поміщені 6, 7, 8, 9. и 10-ий номер спалень. Тоті спальні сполучені с собою. Задній відділ трёх номерів звався Чоботом. Тут були спальні тих учеників, що стояли на своїм кошті; тому то поранками та вечерами, особливо перших тижнів після більших свят, в Чоботі и других двох кімнатах лучалися великі гостини и обжирства. Сюда стікалася вся бурса; юрбами ходити від одного ліжка до другого; из під ліжок, котрих у тих номерах було до двохсот, витягано скрині, наповнені крім книжок, усякими припасами до їди. З дому, особливо с села, навозили ученики на запас величезні бохонці білого хліба, масло, пішоно, гриби в сметані, мочені яблука и т. д. Запахи від тих припасів наповняли воздух, мішаючися з неблагоподобними міязмами; стіни, просяккі сирістю, промерзали наскрізь в кріпкі морози, лобві свічки в ліхтарях робили атмосферу гіркою и ідкою, а до всёго того додати треба, що в куті коло дверей стояв великий двошнний цебер, наповнений до шів нечистотою. До такої убиваючої атмосфери муоів привикати ученик, и чи повірите ви, що більша часть, живюча в зара-

женім воздуху, на остаток тратила опосібність чути до него й обрижене!.. Друга біда — холод, був для учеників ще більше докучливий. Начальство не топило в печах и по тиждневи; ученики крали дрова, але то не все удавалося и товариство, лягаючи під плохенькі коцки, мусіло прикриватися своїми футрами та плащами. Величезні кімнати спалень, с стовпами по середині, як у клясах, слабо оовічувались, и темні тіні лежали пругами по ліжках. Ученики хропли и кричали с просоня; декотрі в сні скрегінцали зубами.

Доповімо послідні випадки зимового вечера в бурсі. Из кімнат Чобота нараз хтось піднявся и поліз в кут девятого нумеру. Там піднялося ще двоє їх. Між ними почалася нарада.

— У тебе фомфа? питав оден.

— У мене.

— Давай сюда!

Всі три полізли в кут и там зупинилися коло ліжка Семенова. Оден з них держав в руці папіряну сувертку в виді труби, напхану ватуо. Того й буда фомфа, одна з варварських винаходок бурси. Той, що держав фомфу, босими ногами підкрався ид Семенову. Він запалив вату з широкого кінця звитка, а вузкий осторожно вставив в ніс Семенови. Семенів ворухнувся було крізь сон, але той, що держав фомфу, сильно дунув на горючу вату; густий клуб сірчаного диму обхопив мозок Семенова, він застогнав без памяти. Після другого, ще дужшого подуву, він зіскочив, мов божевільний. Він силувався крикнути, але все нутро ёго грудей було обсмалене и прокопчене димом. Задихавшись він упав на ліжко. Учасники того инквизиторського діла як стій поховалися. Чутно було глубокий хрип Семенова, перериваний тяжким стогнанем. На другий день ёго ледво живого віднесли до больниці. Доктор не міг поняти, що таке сталося с Семеновим, а коли й сам Семенів відчунав и відзискав мову, то не міг собі нагадати, що таке з ним зробилося. Начальство підозрівало, що вороги Семенова вистроїли ёму якогось збитка, але розізнати не могло нічого. На другий день многих пересікли и многих, розуміється, за дармо.

Библиография.

— *Руська*: В „ц. к. накладѣ школьныхъ книжокъ Ставропигійского Института“ вийшли в мин. місяцю отсі книжки для шкіл народніх, перша в другім майже незміненім виданю, друга в другім виданю значно перероблена, а третя в третім виданю: 1) *Грамматина языка руского для школъ людовыхъ*. Уложивъ О. Партыцій. Стор. IV и

172 малої XVI-ки. Ціна 33 кр. а. в. Се найлучша граматика руського языка, тільки ж вона, яко призначена для учеників а властиво для учителів шкіл народніх, и обемом невеличка и методою своєю застосована до призначеного ужитку; задля того не може заступити граматики Осадці, хотя давно вже час, щоб граматика Осадці заступити иншою... Велику прислугу зробив би для шкіл середніх той, хто б уложив для них таку граматика руську, яку п. Партицький для шкіл народніх. — 2) **Исторія біблійна старого и нового завѣта.** Сь 110 образками. Стор. 288 середнєї XVI-ки. Ціна 60 кр. а. в. Ся книжка, по часті оригнально написана, по часті з німецького переложена, є першою біблією, написаною легким складом и народнім языком, так що школяр зможе її зрозуміти и схоче читати. — 3) **Друга книжка рахункова для школъ народныхъ.** 104 сторін малої XVI-ки. Ціна 20 кр. Ся книжка переложена є польского и містить в собі самі лиш приклади до рахования в голіві и на письмі; правила мають бути поміщені в иншій книжці, призначеній тільки для учителів.

— *Польска: Ruthenica przez N. z Witoszyna.* We Lwowie. Nakładem autora. Drukiem Karola Budweisera. 1877. Ціна 10 кр. 32 стор. XVI-ки. Брошурочка сєся невеличка обемом а ще менша вартостю. В досить кепиських а претенціональних віршах представлено тут кілька образків навернення холмських уніятів (polskiej Rusi, як каже автор) на віру православну.

— *Россійська: Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ.* Е. І. Калужняцкаго. Кієвъ. Въ университетской типографіи 1877. *Отдѣльный оттискъ изъ „Трудовъ“ 3-го Археологическаго Съѣзда.* 109 стор. вел. IV-п.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

На другім місци*) виказано, як герої „польскої господарки“ не дбають про материяльне добро нашого народу, а то власне там, де охорона того добра належить не тільки до прав, але и до найважнїших іх обовязків. Тут позволимо собі показати на прикладі, як вони на инчїм місци дають противно докази надзвичайної, бо вже аж лишнєї дбалості про те саме добро народне. Власне на початку сєго місяця в Раді державній перейшла ухвала що до внесків п. Дворського и тов. в справі такс.

Мала мпшка, котра таким способом в Раді державній побачила наконець світ божий, покутувала довго, довше ніж девять місяців, в лоні бремінної гори, се-б то нашої більшості соймової, справляючи свої матерї тяжкі и довгі боли породів. Вже в перших соймових каденциях, зараз по даній конституції з 1861 р., оден из тої класи со-

*) Правда нр. 11-ий с 15. (3.) Червня, стор. 425 „Polnische Wirtschaft“. — Задля недостатку місця ми мусїли отєку статю відложити аж до сєго н-ра.

цяльної (здається гр. Лешек Борковський), усі свої мови соймові — все одно, чи вони дотикались федералізму, чи темату „Niema Rusi“, чи вибору делегації — закінчував стереотипним своїм *ceterum censeo*: що „поти на світі не буде добра, поки не буде знесена такса спадкова, а особливо від фідейкомісів“, до чого знов другий „орел с того самого гнізда“ (знов здається нам, що се був п. Кржечунович) додавав своє, не менче побожне *desiderium*: „п поки не буде змінений податок консумовий від горівки, очевидно в тій сердечній, хоч невисказаній думці, що тям дрібним охланком, який через се спав бп с трапези ц. к. скарбу до торби нашого селянина, поживиться — с тої ж самої торби — „фундуш проинаципний.“

Аж нарешті в минулому році з великим гуком п шумом сойм обговорив и ухвалив резолюцію яко внесок до Ради державної, котра то резолюція, після рефератів польських газет, побіч загальної зміни уставу таксової и уставу о податку від горівки, домагалась видання уставу, після котрої „такоже и ті лежмості (реальності нерухомі), для котрих книги ґрунтови (табуля) ще не заведені, користувались би пільгою признаною розпорядженем министерства скарбу с 3. мая 1850 посілостям табулярним, т. є. пільгою процентовою такси від перенесеня власності.“ Такими більше менче словами подали газети зміст тої резолюції, котрої впрочім не тільки люде нефахові, але и люде, котрі із финансовим уставодавством и з администрацією були добре ознайомлені, зовсім не розуміли. Одно тільки було ясне, що тут пменно ходить о якесь добродійство для селян и мало міщан, бо тільки тих лежмості в Галичині не мають табулі. Так як можна було по деяким примірам думати, що польські газети, нерозуміючи річи, зміст резолюції передали фалшиво, то всі чекали нетерпеливо на ту хвплю, в котрій резолюція прийде під обради віденської Ради державної, п річ виясниться, хоч би через коментар, який подасть до резолюції правительство и дотична комісія. Одні хотіли раз преці на очи побачити те добро, яке шляхецькі заступники с такою абнегацією власних інтересів задумали придбати для народа; другі були не менче цікаві, але ось чому: Цитоване в резолюції розпоряджене министерияльне с 3. Мая 1850 не дає табулярним посілостям ніяких прерогатив проти нетабулярним; а навіть противно тоді як воно нетабулярним (селянським и маломіським) признає в случаях наступивших в коротких термінах по собі перенесень власності упустку с принадаючої переносної такси $\frac{1}{2}$ до $2\frac{1}{2}$ -проценту безвзглядно, то табулярним посілостям воно признає те саме тільки під застереженем, що попередуче перенесене власності було вже зайнтабульоване. Отже тому люде розуміючі річ були цікаві знати: чого сойм властиво хоче тою своєю резолюцією? а властиво цікаві були довідатись: чи помилились тут польські газети, подаючи зміст резолюції що до слова, навіть що до цитату минист. розпорядження — фалшиво, чи противно, газети передали її докладно, а тільки сойм стрілив кулею в пліт, взглядно зрадив цілковиту игноранцію в истнуючім законодавстві финансовім, домагаючись видання уставу, яка вже від 26 літ в Австрії и Галичині истнує з добрим skutком, и з неменче добрим skutком виповняється.

Сказано, гора нарешті пукла в сім місяці, и — як се й ні прикро для наших шляхетних Солонів признатись, але признатись доконче треба: ся друга догадка показалаь правдивою.

Показалось, що сойм, а взглядно ёго мандатори в Раді держ., п. Дворський и т.ч., дійсно ждали від Ради державної ухваленя, щоби пільга, цитованим висше розпорядженем будьто би тільки посілостям табулярним признана, ростягнена була и на нетабулярні посілости, значить дійсно ужитем богатого реторичного апарату домагались в році 1877 від министерства и уставодавства для нашого народу того, що ім теж уставодавство*) ще від р. 1850 признало, а министерство від тогож р. 1850 зовсім не заперечувало и не заперечує. Так и відповіло министерство п. Дворському в комисіи, а після того и комисія в справозданю на ёго внесок вияснила, що видане жаданої устави непотрібне, позаяк истнующая устава відноситься и до нетабулярних посіlostей. Интересно було би видіти міні галицьких Солонів на таке дістун. Але вони й тепер ще піддались, по крайній мірі дали собі позір, що не піддаються. Вони покликались на якісь „спеціальні випадки“ в Галичині. Очевидно, щоби їх до остатка не компрометувати, комисія підхопила в своїй куртоазії для галицьких товаришів сей вибіг и дала ёму вираз у внесеню до Ради державної, котре и ухвалено, а именно: щоби министерство видало для властей (здається тільки галицьких) відповідне интерпретуюче розпоряджене.

Що ся ухвала перейшла в Раді державній виразно тільки для заклоненя внескодательів перед сміхом публіки, се зрозуміємо зараз, коли тільки представимо собі факт, що в усіх „спеціальних“ випадках сторонам приватним як тепер, так и давнійше вільний рекурс до министерства; коли ж министерство, як бачимо з ёго освідченя, розуміло дотичний припис в таким самим духу, якого галицькі внескодательі домагались, то очевидно як давнійше, так и тепер признавало и признавати буде селянам омовлену „упустку“ на підставі истнующего закона; с чого слідує по 1-е, що підрядні власті як давнійше так и тепер в дотичних спеціальних рішеннях министерства завжди мали и будуть мати найлучшу интерпретацію закона, що отже нового загального виясненя для них видавати не потрібно; по друге, що цитовані пп. Дворським и Комп. будьто би „спеціальні“ випадки не признаваня упусток галицьми властями — се по просту вигадка, бо нарешті по 3-е коли б навіть самому п. Дворському лучився подібний випадок у підрядних органах фінансової адміністрації, то він на те адвокат, щоби знав, що має право рекурсу до висших властей, взглядно аж до министерства, котре, як сказано, свого погляду на сю справу від р. 1850 почавши аж до нині ані разу не змінило.

Таким чином редукується ціла с таким шумом инсценизована комедія на неудалу пробу шляхецької більшості соймової, дешевим коштом добути собі лаврів яко защитники матеріальних інтересів простого народу.

*) В р. 1850 видані хочби тільки министеріяльні розпорядження мають в фінансових и инших справах силу устави.

Се неудале намагане було би нам зовсім байдуже, коли би другі рівночасні факти не показували довідно, що по за ним криється цілий, як на тих политиків смутної постави, досить зручно обдуманий план стратегічний. Мусить именно звернути увагу кожного факт, що справу пільги переносної такси для селян піднесла пануюча класика не коли инде, як саме в той час, коли с своєї сторони правительство внесло новий проект реформи безпосередних податків, проект, у котрім, побіч взглядів чисто фінансових, пробивається ясно намірене правительства, тягарі державні проміж поодинокі класи соціальні розложити справедливійше ніж до тепер, а тим самим одну частину с того тягару здіяти с селян и в загалі найбіднійшої класи народу, а наложити на ті класи, котрі ёго легко понести можуть, хоч досі тішились особливими взглядами старої податкової системи.

От для чоґо наші спеціальні заступники тих послідних клас потребували доконче и так дуже пильно статись добродіями тогож простого народу, що и дивуватись не можна сему, що в тім горячій поспіху забули навіть поинформуватись в дотичнім установадстві, чи часом жадане добродійство не истнує вже з давна...

Ходило їм, розуміється, зовсім не о те, щоби министерство перестигнути в популярності; ходило їм о щось реальнійше, а именно: маючи тверде намірене, проєктованому министерством **зниженню податків для народа, в власнім класовім інтересі, нерешкодити**, хотіли вони то-муж народови дати в чімсь таким, що їх власних інтересів зовсім не дотикало б, певну компенсацу, и то усе тільки для того одного, щоби в наміреній кампанії проти зниженю податків заставитись доказами свого народолоубства, значить доказати, що мірюю їх поступованя єсть добро цілого краю (усіх верств поспільних), а не простий, грубий, класовий інтерес.

Між тим, но згаданій неудалій пробі, навіть найнаївнійші уми можуть очевидно пересвідчитись о чімсь зовсім противнім. С понизшого короткого погляду на справу реформи податків безпосередних читателі порозуміють сю річ докладнійше, хоч вже и с поданого в н-рі 6. Правди с. р. (стор. 231) виімку з *Neue fr. Presse* вони могли більше-менче пізнати, о що тут властиво ходить.

В р. 1874 внесло було правительство проект рішучої реформи податків домового, заробкового и доходowego, з додатком нового податку з „ренти“, котрі разом из ухваленою вже в р. 1869 реформою податку ґрунтового мали становити нову систему безпосередних податків в Австрії. Шо цілий сей проект реформовий правительству не удався, показалося зараз по ухваленю в низній комнаті першого с тих податків, домового.

Прийнята ёго виравді комната депутатів, в котрій більшість становлять центристичні капиталисти, а се тому, що, як вказано було свого часу в Правді (нн. 6, 8, 9 и 10 з р. 1875), проект протегував більших капиталистів перед меншими и більші міста, особливо Відень, перед малими. Але перепроваджене оподаткованя після нового проєкту представляло такі трудності, вимагало тільки часу, а притім зараз по дотичній ухвалі комнати депутатів піднесла публицистика,

особливо поза-віденська, такі важкі закиди проти ёму, що правительство само відцуралось свого дитяти, и вже навіть до висшої комнати того проекту не внесло. Хоч ми й далекі від претенсії, що наш голос доходить до децидуючих сфер, и що він мав у тім ділі также якусь заслугу, але ту заслугу можемо собі приписати сміло, що ми одні с перших, виказали в проекті цифрами ёго шкодливість, котру опися всі в Австрії коли не отверто то мовчки признали. Таким чином похоронено проєктований домовий податок, а з ним и цілий проєкт реформи з р. 1874, стоячий в нероздільній органічній звязі, на віки; бо хоч правительство теперішній свій новий, в теперішній сесії Ради державної внесений проєкт назвало тільки „провизоричною реформою податків“, то звісно нам з досвіду, як и зрозуміло с самої натури річи, що проєктовані провизоричні податки, коли будуть раз заведені, перетривати мусять що найменше цілу одну генерацію,*¹) а по тім часі ніхто певно давніших проєктів з р. 1874 не буде добував из порохом принавших архивів.

В півофіціальних артикулах признається само правительство, що при тій новій провизоричній реформі ходить ёму также особливо о підвишене доходів державних. Але, навчене досвідом, воно того підвишення не пошукує вже тільки на найчисленнійшій в Австрії и найбільнійшій людності, а шукає ёго там, де ёго дійсно знайти може без утиску и без нарушувания продуктивної сили поспільності, бо шукає ёго в чистім доході тої поспільності.

Що тим способом підвишене податку трафляє власне богатші верстви людності, а не найбільнійші, се тільки впливає в консеквенції з повншої розумної засади, а не з яких небудь филантропійних або демократитних поглядів правительства.

Отже того, привилегіовані класи людності, особливо ж галицькі, котрі и під дотеперішнією системою податковою мають чоло твердити, що оплачують більші податки від селян,**²) не можуть вибачити пра-

*¹) З натури річи впливає, що системи податкові, маючі такий вплив на всі економичні інтереси монархії, не можуть без нараження держави на важкі кризи змінятись що кілька років; а досвід учить, що приміром: „провизоричний податок доходів“, наложений с початку тільки на один рік 1850, триває від того часу аж до тепер, значить 27 років; а „провизоріум“ податку ґруатового для Галичини з р. 1819 триває від того часу до нині, отже 58 років; „новні додатки“, заведені в р. 1861 и 1865 тільки на покритє надзвичайних воєнних видатків, перетривали также щасливо до нині.

**²) Звичайна поведінка панів шляхти, коли розходитьсє о питанє, чи „интереси“ ріжних клас людності в соїм відповідно до повишених тягарів (оплачуваних податків) васуплені. Не тільки, кажуть вони, шляхта (табулярні посілости) платить в податках безпосередних більше ніж селяне, але крім того ще платять податки консумційні, котрих селяне майже зовсім не платять; именно вказують вони тут на податок від горівки и пива, котрий наче б то платять барони пропинаційні самі. — Між тим перше (що до податків безпосередних) не правда; бо тоді як більші посідателі (р. 1873. Wiadom. stat., rocznik I. zeszyt I.) платять в Галичині безпосередних податків 1,501.879 злр. 81½ кр., то селяне (менчі посілости) платять їх

вительству; а їх заступники в Раді державній, котрі кажуть уважати себе заступниками цілого краю, значить інтересів у всіх класах народніх, тоді як кожде їх публичне виступлене напхтноване цинизмом крайної

3,037.818 злр $45\frac{1}{2}$ кр., значить два рази стілько. Що ж до другого, то в очевидній тут помилці не знати чи звісна усім галицько-шляхецька вигноранція, чи не менче явна *fides ripica* грає більшу ролю. Бо не треба зовсім займатись наукою фінансів, щоби зрозуміти, що податок консумційний, отже й податок від горівки и пива, не поносить продуцент, але поносять консументи, и що шляхетні продуценти горівки, виплачуючи ёго правительству, грають притім тільки дуже маленьку ролю добро оплачуваного урядника податкового. Податок консумційний від пива становить коло 18%, а від горівки коло $31\frac{1}{2}\%$ від вартості самого продукту. Звістно, що панському піднебію ёго шляхетність не подає можності знести більшу скількість горячих напоїв, аніж зносить піднебіє хлопа. Коли отже селянин, пучя що день одну литру пива за 10 кр., платить в тій ціні 1.8 кр. податку консумційного, що на рік винесе 6 зр. 57 кр. податку, -- то и пан, коли не ест пивцею, не платить за ту саму приємність чи поживність аві кребцара більше аві менче, помимо того, що ёго чистий дохід, отже й сила податкова тисяч раз більші. Коли би оба випивали по 1 литрі око-виги на місяць, то заплатив би оден так само як и другий 95 кр. на рік. Але треба зважити, що тоді, як пите пива и горівки для пана становить тільки приємність, и то таку, котру він може легко замінити другою, то хлопови пиво и горівка не тільки дають майже єдину приємність, якої він досягнутись може, але, що важливіше, вони становлять важчу часть ёго поживлія, без которого він обійтись не може, и для того він їх в більшій масі мусить консумувати; значить с конечності платити мусить той податок, який пан, який платить, то тільки с своєї доброї волі. Однакож все те нічим проти нерівності тягару податкового, яка заходить при консумції солі. Податок (се-б то чистий дохід держави з монополію солі) становить тут 250 до 400% вартості продукту, так що в ціні одної тонки солі, важкої в два фунти, (10 кр.), міститься консумційного податку 7—8 крестярів. Звістно ж, що сіль нашому селянинови конечнійша від хліба, котрий ёму часто и бараболя заступити може, бо мусить; що вона (сіль) через $\frac{10}{12}$ року становить єдину омасту усіх ёго страв, и що він її таким чином що найменче чотири рази стілько споживас и споживати мусить від людей ничих класе. Можна лічити що найменче (и то дуже минимальна цифра) 24 фунтів (= 12 топк) спожитої солі на одну голову в селянській родині на рік. Так як одна родина складається (в Галичині) пересічно з 4,5 голов, то вона (селянська родина) оплачує на самій солі що найменче 4 зр. 32 кр. податку; тоді як такаж родина с т. зв. висших станів оплачує ёго що найбільше 1 зр. 8 кр. Коли ж прирівнаємо сі цифри до цифер їх обосторонних доходів, то хто ж тут поносить тяжші податки? А преці того нашим защитникам народа не досить, и вони (порівняв внесок меншості комисні податкової, меншості зложеної с 3-х, и то самих польських депутатів!) піддають правительству мысль, намість реформи безпосередних податків, а именно, намість доходого прогресивного податку, підвишити ті посередні, значить гіршо віж поголовні податки! Конечно, мысль для каждого министра фінансів дуже ласа, бо ті податки платять инеді й діти в кошиці (мясо), а при тім и тут, як ми бачили, захсдять прогресія, але прогресія до гори ногами, бо йдуча в долину, до найбіднійшої, за те найчисленнійшої класи народу. Чиж не може за такою легкою підвижкою державних доходів зібрати оскома каждого министра фінансів? Але чи така мысль повинна виходити власне від репрезентатів народу?

особистої інтересовності*), — ті найвисші „защитники народа“ посуваються в своїй злості проти проєктованої реформи аж до смішності, називаючи проєкт австрійського міністра фінансів — „комунистичним“. Значить, коли би п. ексміністер Грохольский (котрий після вірогідного жерела, бо донесеня півофіційного віденського кореспондента „Czas“ у, в комісії податковій тим терміном дав вираз своїй патріотичній антипатії проти реформи податковій) мав роги, то арештовані недавно „інтернаціональні комунисти“ знайшлись би нараз в достойнім товаристві, бо в товаристві ексцеленції пана Депретиса и ёго не „тайних“ товаришів урядових.

Задля успокоєня тих читателів, котрі з них більше консервативні, подамо тут в коротці головні точки того „комунистичного“ проєкту, додаючи до того ще й деякі наші критичні замітки.

(Конець буде.)

ПЕРЕГЛЯД ЧАСОПИСЕЙ.

(Конець.)

С такої-то причини и в таких цілях стали Поляки в роспійській журналістиці заявляти охоту до згоди. Однак всі Поляки, як и добродушними та приятельськими многі з них бувають в приватних взаємних з руськими людьми, ненавидять руську національність до крайності, всё руське будить в них омерзіне: руська церква для них смердить, руські приєми життя ім чужі й огидні; навіть руський язик ім представляється простим, варварським, а руське інтелігентне життя вони ні за що мають и погорджають! Звідки ж те все мало б нараз змінитися? — Обставини змінилися, кажуть Поляки. Ми пізнали, що для нас одна дорога — пристати до загальнославянської справи, на те ж треба погодитися. Та й для вас, для Росії, тая згода буде користна: у нас є чимало спосібних людей, такий різьбяр Броцький, маляр Матейко и багато літератів, публіцистів, промишленників, фабрикантів и п. — всі ті люди вам би придалися.

*) Найважнійший приклад. Серед глибокої тишини на полі „справ красивих“ розлягається нараз алярм. Аж три телеграми и одна кореспонденція з бюро міністра-родака до Gazety Lwowskiej завіdomляють „Краї“ о грозячім ёму небезпеченстві. „Коїо“ конферєус с п. Аверспергом. п. Аверсперг с п. Гербстом, міністер-родак с п. Гнєкроу: Gazeta Narodowa визнає „Коїо“, аби не тільки зробило нову сесією з Ради державної, але удалось їн согрего до бургу з актом оскарженя проти цілої Ради державної! Що ж таке сталося? Чи Татаре плюндрують Галичину, чи Москалі идуть, чи захитались підвалини Австрії, чи може тільки який coup d'état грозить автономії красивій? Але де там! щось далеко, далеко страшнійше: „Комісія бюджетова не хоче увільнити подань в пертракції пропинаційній від штемплів!“ — Крики сі на те-пер (т. є. що до комісії, не повної Ради) не помогли, а помимо того світ ще стоїть, Европа ще дише, а край наш навіть відітхнув легше, неначе свіжий вітер продув на хвилю тяжкий запах пропинаційної смердюхи.

Однак Костомарів боїться, що всі ті люди могли б в певнім зміслі стати Валленродами; впрочім вони не стоять ні в яких відносінах до славянського питання та и можуть жити в Росії й займатися своєю спеціальністю незалежно від того, якої вони народності. Коли ж Поляки хотять дійсно брати уділ в славянськїм питанню, то на те не треба їм згоди з Росією: згода наступить сама собою, коли Поляки заявлять своє чуте для Славян. Нехай жертвують для Славян гроші; нехай збирають легион для воєвана за свободу Славян, замість йти в поміч Турції, або нехай воюють яко охотники в російськїм війську; наконець нехай головою й пером працюють для славянської взаїмності. Алеж в минувшім році в сербсько-турецькій війні не було ні одного охотника Поляка!

Крім сих фактів будять недовірчливість до польських заявлїнь самїж тоті заявлїня. Так в одній з уговорних статей автор її, емигрант с Парижа, каже, що клерикализм властивий латинським племенам, польський же католицизм прийав в Польщі домашній и народній характер. Але ж нема ніякої важної ріжниці між польським католицизмом а католицизмом латинських племен: така ріжниця була хіба до Мечислава I., коли папські були дозволяли Славянам відправляти службу божу в своїй мові. Нехай польське духовенство удасться до папи с просьбою о повернене сили тих буль, тоді буде можна повірити, що є польський католицизм, инший від латинського. Але польське духовенство того не зробить...

В иншій статі мешканець Литви, звиваючий до згоди, указує на прекрасний примір такої згоди на „зілляне Литви с Польщю при кінці XIV-ого віка“. Алеж в XIV-ім віці не було ні якого зілляня Литви с Польщю, хіба що в 1386 р. вел. князь Ягейло оженився с польською королевою Ядвигюю; властиве сполучене Литви с Польщю зачалось в 1413 р. на Городельскім соїмі але відбулось и окінчилось аж в 1569 р. на Люблинськїм соїмі. Відтак щож спільного єсть між унєю Литви с Польщю а згодою Росіян с Поляками? Наконець „зілляне“ Литви с Польщю — се подія приємна для Поляків але зовсім немила для Русинів. Вел. князь Ягейло, вже перше хрещений на православну віру и названий Яковом, став католиком, щоби оженитися з Ядвигюю и стати королем польським. Відтак и протегував тих своїх родимців, котрі пішли за єго слідом — Литваків було таких досить, Русинів менше. Від тоді пішла crescendo справа злученя литовсько-руського краю с Польщю, а враз с тим и скатоличена и спольщена литовсько-руської шляхти, аж за 2½ столітя по єлюбі Ягейла майже вся шляхта руська (окрім малої и незнатної частини) стала польською и католицькою. Але решта народа заявила свій протест и заявила не актами, не протестаціями на папері, поданими в соїмі (чого від неї й не прийнято б), але, де мож було взяти за зброю, рядом козацьких бунтів, а де не мож було, тупою и тайною ненавистю до Поляків. Так отже не добрий примір и „путеводник“ вибрани Поляки, указуючи на злучене Литви с Польщю.

Костомарів кінчить статю поновляючи своє завїзане, щоби Поляки, коли наконець почувли себе Славянами и хотять взяти участь в освободженю и відродженю Славян, робили тее перед погодженем

з Россянами, робили так, як висше сказано, а згода наступить відтак яко наслідок їх славянських симпатий.

Жалуємо, що недостаток місця в нашій часописьмі не дозволив нам подати цілої статі знаменитого нашого историка и литерата (великі историка бувають нераз дуже мизерними политиками, як Niebuhr, Gervinus); але й витяг наш так докладний, що не пропущено в нім нічого важнішого. Додамо тільки ще деякі свої примітки. Як незрозумне а навіть и шкодливе не тільки для Поляків, але й для Українців и Москалів а посередно й для цілої Славянщини було повстанє польске с 1863 р., все ж с поступованєм російського ряду після придушення того повстаня — з либерального становища ніяк не можна згодитися. Ми боремося с Поляками в своїм краю и будемо боротися на жите и смерть о наші національні права, але не можемо ніколи узнати оправданим відбираня Полякам таких прав там, де вони ім належаться. Навіть и в „западних провінциях“, де Полякам ніяких прав признати не можна, належало б було ослабити польський елемент головно більшим піднесенєм (руського) люду, взможенем сили того люду через матерпьяльне и моральне (за помочю просвіти) піддвигненє ёго; тоді вплив польскої шляхти, котрий и так змалів після знесеня крєпацтва, був би зовсім упав и було б обійшлоь без насильних мїр против самої шляхти. — Що до хитрості Поляків, котрі згоди з Россеєю хотять тепер ужити тільки яко средства до відзискани своїх и справедливих прав и несправедливих претенсий, се правда; але правдою здається нам бути й те, що хитрість тут по обох сторонах, и многі Россяне (від котрої сторони й виходила инициатива), також хотять ужити згоди с Поляками яко часового средства, щоби загрожаюча и бунтуючяся Польша не перешкодила Россії устроїтися на внї и внутр. Після нашої гадки, як и після гадки таких щирих приятелів Россії, як Чехи, згода Поляків з Россеєю була б великою користю и для Поляків и для Россян и для цілої Славянщини. Щоби до такої згоди могло скоро прийти в наслідок навернення Поляків до славянської справи, в теє зовсім не віримо — польські традиції ще за надто сильні; але обовязком либеральної Россії єсть віддати Полякам тоті с посіданих ними передше прав, котрі ім справедливо належаться: відданє тих прав не повинно бути ніякою премією, але тільки актом справедливості...

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— (До Редакції „Слова“ у Львові:) Просимо о ясну відповідь! На наше завізанє в Ч. 13-ім, щоб редакція „Слова“ або виявила поименно тих с поміж галицьких народовців-українофїлів („организованих такъ зовимую українофільську партію“), котрі (після загальної

денунціяції „Слова“) мали наводити молодіж до „соціалістично-нигилистичної“ пропаганди и предложила докази, що вони наводили кого небудь, а спеціально молодіж до соціалістично-нигилистичної пропаганди, — або відкликала прилюдно свою неправдиву денунціяцію, — инакше ми будемо в праві нап'ятувати се поступоване редакції „Слова“ и одвічального редактора відповідним именем, — відповідає „Слово“ не навпростець але під своєю власною адресою:

„Скажемъ на то, что мы стоимъ при нашихъ словахъ и не отступаемъ отъ нихъ. Тѣ, которые первыи начали корреспонденцію съ нынѣ въ Женевѣ живущими „философами будущности“, которые познакомили нашу молодежь съ ними яко образцемъ патріотизма и авторитетомъ западно-европейского псевдопрогреса, которые знали о томъ, что молодежь та роспространяетъ революційно-соціалістическіи брошюры, на которыхъ не было фирмы типографій и проч., (одже молодіж (?!!) „роспространяла“ вже „революційно-соціалістичні брошюри“ — а описля мали би „организатори“ українофильської партії наводити сю молодіж до соціалістично-нигилистичної пропаганди ?!) — которые, читая статьи въ б. газетцѣ „Другъ“, похваляли ихъ и побуждали молодыхъ людей дальше въ такомъ (в яким? и хто?) направленіи писати, которые подстрекали (хто?) ту молодежь противъ церкви и духовенства (? докази?) и помимо просьбъ патріотовъ (яких?), не обратили вниманія той неопитной молодежи (чому ж „Слово“ не звернуло уваги молодіжи?) на то, что роспространеніе подозрительныхъ брошюръ и т. д. (щó се таке и т. д.?) можетъ имѣти злыи послѣдствія, которые оборотъ тотъ (який оборот — чи сей, що „Другъ“ став уживати народнѣго язика?) считали полезнымъ для „народной“ „псевдорусской“ партіи (ся партія не має претенсіи бути російською чи московською партією — одже не може бути и псевдо-руска як „Слово“, котре після свідцтва самихъ Великороссів не вміє навіть лепетати не то писати по „русски“) и опасный для „Москвы“, которые, яко старшіи и опытнѣйшіи, могли предполагати, куда ведетъ такое направленіе — тѣхъ не затронено. Для того мы вправѣ называти сихъ послѣднихъ руководителями и подозрѣвати (= денунціювати) ихъ, что нарочно вели дѣло такъ, чтобы нашу молодежь компромитовати, а противникамъ, которымъ они служатъ, дати оружіе противъ русской народности въ Галиціи“.

Ми навели цілу відповідь „Слова“, щоб ш. Читателі могли осудити, як редакция „Слова“ найріжнороднїшою путаницею загальнихъ и часто зовсімъ суперечнихъ фраз старається затемнити цілу справу и вивинутись без одвіту на наше завизване. Такими загальними фразами, котрі можуть свідчити тільки о злій волі, воює редакция „Слова“ кожного разу, коли приходитьсь її говорити про народовців. Досі могли ми мовчкомъ поминати такі злосливі инсинуації, котрихъ неправдивість могли добачити навіть самі читателі „Слова“. Однакож тепер підійнялось „Слово“ дуже сериозної денунціяції, супроти котрої мусимо виступити с цілою рішимостю и не вдоволимося пустими фразами „Слова“. Не думаємо, щоб редакция „Слова“ не порозуміла нашого визваня, позаяк зараз на вступі пише: ... (Правда) взываєтъ насъ, чтобы мы поименно навели тѣ лица, которые нашу молодежь къ соціально-

нигилистично й пропаганді наводили". Редакція „Слова“ говорить відтак, що стоїть при тих словах, а надто в однім з недавніх Ч-ел (сконфіскованім) посунулася до того, що помавляє учителів-народовців о такуж пропаганду. Не допитуємось редакції „Слова“, котрих народовців вона бажала б „затронуті“, як се завертає тепер у Ч. 81., не вдоволилось загальною фразою „такихъ было много и псевдорусскому органу они лучше чѣмъ намъ пзвѣстны“, бо коли „вони“ редакції „Слова“ незвістні, то належить відкликати неправдиву денундацію, — не вдоволилось наконець п пустословним загальним описуванем, котре не має ніякої правдивої підстави а зачерпане з мутної фразеології „Слова“. Коли ж редакція „Слова“ ще й тепер говорить, що вправі називати когото з „організаторів українофільської партії в Галичині“ „руководителями“ (соціально-нигилистичної пропаганди революційної) і що вони „нарочно“ вели се діло — то ми пояснивши доволі сущність нашого зазиву — у *последний раз* *взиваємо редакції „Слова“,* *щоби без проволоки виявила поименно тих с поміж галицьких народовців-українофилів, котрі мали наводити молодіж до „соціалістично-нигилистичної“ пропаганди и предложила докази, що вони наводили кого небудь, а спеціально молодіж до соціалістично-нигилистичної пропаганди,* — або прилюдно відкликала сю неправдиву денундацію — *иначе ми будемо в праві нап'ятувати се поступоване редакції „Слова“ и п. Венедикта М. Площанского* *яко одвічального редактора відповідним именем.*

До того часу повздержуємось з нашими дальшими увагами як над наведеною відповідею так и над иншими статями „Слова“ у тім предметі.

— Як доносять, відбулася семи днями **ревизія в Збарані** с цілою виставою за соціалістами и соціалістичними книжками — очевидно без найменшого успіху. Подібні ревизії мали відбутись також в Чортківській. Однак ж сі вісті приймаємо з великим застереженем, бо справді було б дивно, як би ще по урядовім сконстатованю через самого Намістника, що наша східня Галичина далека від всяких соціалістичних пропаганд и аграрних революцій, — староства, чи хто инший, могли мати які-такі позори до ревизій, котрі безперечно дуже мусять неспокоїти саму людність.

— **Неприхильні люде** розголошують **о товаристві „Просвіта“** найнеправдивіші и найзлослівіші вісті, щоб відстрашити люде від книжок тим товариством видаваних. Ревизії за соціалістими и соціалістичними книжками, свого часу с такою злослівістю визискувані через „Слово“ проти народовців в загалі, а також проти тов. „Просвіти“, подають матеріял лихим людем, щоб по можності підкопувати повагу и популярність товариства „Просвіта“ між народом. Голосять ті лихі люде між иншим, що книжки товариством видавані — зборонені, нигилистичні(!) и т. и., що сі книжки бувають при ревизіях конфісковані и наводять на люде підозріне властей. Було б злишнім виказувати безпідставність и злослівість тих пліток. Вважаємо однак відповідним звернути увагу наших земляків, що членівство товариства „Просвіта“ вкладає на кожного члена обовязок виступати в обороні товариства, демаскувати злослівих клеветників, а коли б дійсно подекуда при ре-

визиях забираю книжки „Просвітою“ видані, — донести об тім бодай до головного виділу товариства, щоб виділ міг на підставі даних починити відповідне представлене у властей. Позаяк товариство „Просвіта“ числить над 700 членів, то не думаємо, щоб було тяжко положити кінець злосливій агітації проти товариства, викликаній „намеками“ „Слова“.

— **Найбогатші люде в світі.** Париський Ротшильд, котрий недавно вмер, лишив маєтку 1.000,000.000 франків = 800,000.000 марок = 400,000.000 зр. Припустивши, що сей маєток процентувався ёму по 5% від 100, мав Ротшильд річного доходу 50,000.000 франків = 20,000.000 зр. Маркіза оф Вестмінстер, котрий також недавно тому вмер, оціняли одні на 800.000 фунтів штерлінгів = 8,000.000 зр., інші лише на 400.000 фт. шт. = 4,000.000 зр. річного доходу, сі послідні задля того так низько, бо більшу часть маєтку маркіза становили посілости ґрунтови, котрі досить значно були обтяжені, а також багато капіталу почивало мертво в будинках, котрі не рентувалися. Скапіталізувавши ёго річний дохід по 5 від 100, винесе вольний ёго маєток після одного обчислення 16,000.000 фт. шт. = 160,000.000 зр., після другого 8,000.000 фт. шт. = 80,000.000 зр. — В новім світі трапляються ще більші наґромадження боґацтв. Перед 3-ма роками цінено річний дохід сенатора Джонса з ёго копалень срібла в Неваді (в Калифорнії) на 5,000.000 долларів = 10,000.000 зр., що коли б скапіталізувати по 5 від 100, відповідало б маєткови 100,000.000 долларів = 200,000.000 зр. Се певно маєток, який лиш дуже рідко призбирується, особливо одним чоловіком; однак тепер ёго далеко перевищено. Ото И. В. Меккей має тепер с своїх копалень срібла в Неваді річного доходу 2,750.000 фт. шт. = 13,750.000 доллар. = 27,500.000 зр. Як би се скапіталізувати по 5 від 100 — а чому ж не можна б копальні срібла так само скапіталізувати як інші ґрунти? —, покажеться цілий маєток на 55,000.000 фт. шт. = 275,000.000 долларів = 550,000.000 зр. — Обчисливши дохід 4-х згаданих боґачів на місяць, день, годину и минуту в округлих сумах, то покажеться більше-менше от-що:

	Вестмінстер	Джонс	Ротшильд	Меккей
Річно	8,000.000 зр.	10,000.000 зр.	20,000.000 зр.	27,500.000 зр.
Місячно	666.000 "	833.000 "	1,667.000 "	2,291.600 "
На день	22.000 "	27.760 "	55.530 "	76.380 "
На годину	920 "	1.150 "	2.300 "	3.180 "
На минуту	15 "	19 "	39 "	51 "

С поміж монархів цар російський має около 50.000 зр. доходу що дня, таким способом отже ввійшов би між сенатора Джонса и Ротшильда. А п. И. В. Меккей, котрого маєток в кожній минуті о 51 зр., а в кожній секундї о 85 крейц. прибільшується, все ж таки є найбогатший між найбогатшими на сім світі. Се тим дивнійше, що він перед 30 роками був убогим хлопаком в Ирляндії, перед 20 роками яко спекулятивний субект торговельний увивався по З'єдинених державах північної Америки, а перед 16 роками збанкрутував був аж до остатніх чобит!..

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Серпня 1877.

— **Внутрішні справи.** Після замкнення Ради державної и угорського сойму затихла була на хвилю парламентарна политика. По неудатній пробі австрійсько-угорської угоди на полі парламентарнім знов повернула справа угодова до министерияльних кабинетів, де вона дальше приготавлиється до недалекого виходу на парламентарну вдівню, — а тільки від часу до часу озивались угорські и німецькі дневники з нюансами то угорських то австрійських домагань угодових. Росписані до сойму в Країні доповняючі вибори випали в користь Німців, котрі перший раз в тім соймі матимуть більшість. И се сталось в часі великого руху славянського пнавгурованого російсько-турецькою війною!

Російсько-турецька війна в загалі здається дуже дивно впливати на обяви прилюдного политичного життя в Австро-Уграх. Два противні пруди потрясають австрійсько-угорською людністю и викликають демонстрації — о стільки деморалізуючі, о скільки деморалізуючим мусять бути кождий фразеологичний обяв без позитивних чнів, без огляду на власну силу и можливість переведеня виголошуваних фраз. Неперечно теперішня війна дотикає багато животних питань не одної тільки Турції и Росії, вона будить не одні надії и обави, вона ведеться майже в непосреднім сусідстві Австро-Угрії, а ще більше непосреднім сусідстві її інтересів яко держави зложеної переважно из Славян, а де мнмо того фактичну гегемонию мають Німці и Мадяри. В тій війні рїшається доля турецьких Славян, котрим вже ж не тільки кождий Славянин, але й кождий цивілізований чоловік повинен бажати лучшої долі над дотеперішню. У тім згляді, здається, не цовинні мати турецькі Славяне ніяких ворогів у цивілізованому світі, а сама справа визволеня Славян с під турецького ярма стає ясною для всіх. Тільки ж вона дотикає истнованя Турції, а се вже розъєднує не тільки європейську дипломатию, європейські держави, але навіть європейські народи у противні собі табори. Коли ж ще Россія прийняла ролю освободительки Славян, щоб заглушити домашній росстрій, тоді ще більше затемнилась справа, а тут вже оживають не тільки симпатії або антипатії до Славян, але одвічна майже ненависть проти Россії, виступають на яв страсті, що опановують не тільки поодинокі лица але цілу репрезентацию прилюдної опинії цілих народів. Як небудь не можемо відмовляти підстави тої, так сказати, „родової“ ненависті проти Россії, то все ж таки думаємо, що одна ненависть и пристрасть дуже лихі дорадці у политіці. Народи, що водяться у своїй политіці одною страстію, дають доказ своєї недоспілості политичної. Вони грають з огнем, котрий найскорше їх самих може знівечити. Ось чому видаються ті демонстрації, про котрі ми згадували, деморалізуючими и смішними: деморалізуючими, бо абсорбують майже всі обяви публичного життя политичного и приглушують позитивну працю народню, — смішними, бо не стоять у ніяких відносинах до реальної сили хоч би цілого до-

тичного народу. Се запанувала так звана: *Entrüstungspolitik* передо- всім між Уграми и Поляками. Жерело такої политики Угрів лежить в їх ненависті не тільки проти Россиан, але проти всіх Славян, від котрих обавляються чи скоршого чи пізнішого затону. Симпатія Угрів для Турків посунена аж до крайності у недавних ще пештенських и царгородських поїздках не остигла через те, що Абдуль-Керим й не махнув подарованою ёму шаблею „Малярською“ проти Россиан, а відзвдалась недавно шумним митингом у Пешті, де був генерал Клянка и над 6000 народу. Тут вєлєні широкі річі про варварства російські в Болгарії, кликано навіть, щоб народови дати шаблі на Россиан и вконець виражено в формальній резолюції угорське обурење над варварством Россиан в Болгарії и над небезпечністю територіального розширення Россиї, яко противного интересам Австро-Угрії. Такі ж митинги повторились и повторяються по угорських місточках. Для рівноваги сих демонстрацій відбувся в Загребі дня 6 Серпня митинг, на котрий зійшлося около 11.200 народу. По довшій дискусії прийнято резолюцію: „страшно варварський угніт християн на сході тріватиме так довго, як довго буде истнувати Турція. Задля того мусить упасти панованє Турків в Европі наколи истнуванє християнських народів на сході має бути забезпечене. Збір виражає свою горячу симпатію для тих народів, що борються о свою волю и для Россиї яко алианта Австрії; вконець виразив збір свою гадку, що австрійсько-угорська монархія не стане в обороні Турції але получить Дальмацію з Кроацією и займе Боснію и Герцеговину.“ В Чехах також не устають демонстраційні обяви симпатії для „війни о висвободженє Славян“, хоч власті звичайно їх тамують, а имено не допускають до того, щоб відбувались митинги. — В Галичині здається оживати між Поляками давня пісня *Polak Węgier — dwa bratanki*, — хоч Поляки вже не раз могли перекопатись о тім, що Мадяри в реальній політиці далекі від того брататись с Поляками и спомогати їх интереса. Сей досвід не перешкодив однак східно-галицьким Полякам збрататись з Мадярами у сліпій ненависті против Россиї. Коли кравієвський *Czas* не перестав остерігати Поляків перед нерозважливими сангвиничними порывами з мотикою проти хмар, східно-галицька журналістика польська піддержувана дрібними польськими панами на руській землі підіймає відбудованє Польщі яко рішенє східного питання, докоряє райсхратовій делегачії польській, що вона занедбала підійняти питанє польське у думі державній, ркликє кравієвський *Czas* и ёго партію — москалє-филами и вичерпує цілий словар пристрасті проти Москви. Мало того, за проводом львівської журналістики польської підійнято у Львові думку демонстраційного *митингу*, котрий мав повторити пештенську резолюцію з додатком піднесеня польського питання. Митинг назначений на 4. с. м. не відбувся по заказу власті (як зачуваємо, по заказу самого министерства, а як утримують польські голоси по заказу намістника). Позаяк однакже поліція спершу була призволила на митинг, а заказ видано допіро у саме навечере митингу, — то й зібралось на ратушевім подвірю кілька тисяч народу, котрим відчитано резолюцію *ludowego zgrupowania* и телеграми від деяких бурмістрів, рад повітових и інших корпорацій (именно від філій „*Gwiazdy*“ и „*Straży ogniowej*“).

Відтак закрито митинг, але згромаджений „люди“ після переконання львівських дневників окликами „Precz z Moskwą!“ „Niech żyje Polska!“ прийняв (хоч не формально) предложену резолюцію. Наче б у доповненні сеї формальної недостачі обігас кількох людей с тою ж резолюцією прибраною в форму *adresu do gal. Sejmu* по Львові збираючи підписи від свідомих и несвідомих адресантів.

Ми далекі від того, щоб відмовляти кому небудь права петиціонованя застереженого в основних законах. Однакож репрезентанти народу (хоч би и самозванці), котрі домагаються справедливості для свого народу, пошанованя ёго прав и нерестеріганя засад людскості, повинні б дійсно визнавати ті права людскості, свободи и рівноправності и повсюду їх придержуватись, а не тільки тоді, коли можна уживати сих идей на свою ще до того крайню демонстраційну користь. И східно-галицькі Поляки були б представились світові с своїми теперішніми митингами и адресами яко речинки утиснених исповідників волі, справедливості и рівноправності народній, як би були памятали на сі права и тоді, коли башибожуки и инша зволоч турецька минувшого року мордували тисячі безоружних Волгар, як сотки уйрмених Босняків и Герцеговинців безпощадно гинули від самовольних баш, коли б наконєць ті самі східно-галицькі Поляки доказали у себе в дома маючи власть в своїх руках, що вони можуть бути дійсними виконавцями справедливості, волі и рівноправності бодай супроти так близьких братів своїх як Русини. Тоді могли б ще Поляки демонстрацією *ad oculos* виказати, що домагане відбудованя Польщі обіймає в собі дійсно идею правдивої волі, справедливості и рівноправності народній. Коли однакож східно-галицькі Поляки (котрих органом *Gaz. nar. i Dzien. pol.*) мовчали на всі ті варварства турецькі, а правдиво героичну боротьбу Чорногорців с Турками приймали майже с турецьким сарказмом, — то дивним видається, для чого те почуте людскості пробудилось між східно-галицькими Поляками дошро аж тепер и то в користь Турків, тих самих Турків, котрі и тепер допускаються далеко більших звірств и варварств як над живими, так и над вмерлими, для чого тим самим Полякам так тяжко розрізнити полудневих Славян від Россіян, на якій підставі наконєць хочуть вони бути більше польськими від родовитих Поляків в краківським и познаньським, котрі маючи свої независлі органа *Czas* и *Dzien. rozpisński* далеко не оказують такого шоввинизму найбільш шкодливого передовсім для самої справи польської? Коли вже обурюватись над варварствами, то слідувало б обуритись и над варварствами турецькими поповненими над Славянами. Обвиняючи тільки російське войско в варварствах и „*okrucieństwach*“ забувають львівські політики, що тим самим обвиняють своїх власних братів Поляків закордонських, котрі хоч по неволі, але все таки становлять частину власне тої армії російської оперуючої в Болгарії. Східно-галицькі Поляки здаються найбільш любитись в шумних демонстраціях, а тим часом як найменше приспорюють позитивної користі для своєї справи.

Як дуже шкодлива така загоріість оказалось вже й в практиці. Львівські дневники польські не переставали тривожити свою публіку видуманими поголосками „*o agnarnéj propagandzie*“, о неперестаннім

„szastaniu się po Galicyi“ московських агентів, о підбурюванню люду и т. д. — и домагались утворення „komitetów bezpieczeństwa“. Дневникарський крик був так великий, а шляхоцький пополох зайняв так широкі круги, що намістник гр. Потоцький мусів удатись на *поїздку по східній Галичині*. Ся поїздка мала, як виразився Czasa, характер „dworski“, бо намістник вступав по містах и „дворах“, щоб успокоїти затривожені двірські обшари. Брак аграрних революціонерів и соціалістичних пропагаторів сконстатовано урядово, Остен-Сакенів не надалано, а навіть Gazeta lwow. у вступній статі ствердила безпідставність занепокоюючих поголосок (в котрих и „Слово“ мало свою участь) — та мимо того Dziennik pol. и Gaz. narodowa не заперестали були бити в свої тарабани тривоги. Показалось на ділі, що знайшлися люде, котрі дали віру страхам и перейнялись мініятурною идеею легионів чи комитетів. Дня 9. Серпня відбула полиция ві Львові *домові ревизии* у 34 осіб (між тими у кравця Немчиновського, шенця Александровича, різника Якубовського, купця Бозевича и ин.), як пише Gazeta lwow., с причини відкритого *тайного вербуку проти Росии*. Увизнено „на підставі знайдених паперів“ 7 осіб між тими двох емігрантів. Говорять, що знайдено роту присяги и спис кілька тисяч навербованих молодців. Не знаємо скілько в тім правди, бо фантазия публіки розворухана пострахами львів. дневників дуже легко може попадати в пересаду навіть таку, що на Знесіно знайдено цілий воєнний стаг. Однак Dziennik pol. здається признавати истноване „spisku“, а старається усправедливити ёго слабим діланєм властей проти Остен-Сакенів и аграрній пропаганді (sic!), хоч дивна річ, для чого аграрною пропандою, коли б вона дійсно була, мали бути загрожені передовсім кравці, шевці и емігранти? Річ ясна, що такий вербунок, як би и дійсно истнував, не мав би ніякої розумної цілі, а тільки доказував би, що східно-галицькі Поляки, між котрими зродилась недавно фраза органічної праці, дуже скоро позабули на ті свої недавні слова, як и позабули на oświat у ludow-у. Послдіні події дуже яскраво здаються виказувати, що східно-галицькі Поляки неспосібні до органічної праці, а любуються передовсім в шумних фразах и ставляню таких програмів, що Поляки (Dzien. pol.) не можуть хотіти того, чого хоче Россия!

Тим часом досвід учить, що не тільки Поляки, але й Мадяри далеко ще не можуть вплинути на политику Австрії, а спеціальноо гр. Андрашого. Чи мобілізує, чи не мобілізує Австрія? — се питане дуже цікаве. И коли деякі голоси зазначають евентуальне вступлене Сербії у поміч Россиянам яко правдоподібну хвилю мобілізації Австрії, кореспондент Alg. augsbur. Zeitg. доносить, що гр. Андраши по представленю кн. Бисмарка не вважав би навіть збройного уділу Сербії в теперішній війні таким загроженєм інтересів Австро-Угрії, котре вимагало б чинного виступленя Австрії. Інші голоси доносять, що поділ Турції мав бути уложений в Райхштаті на з'їзді трьох монархів, після котрого Австрії припала б Боснія и часть Герцеговини. Як би там ні було, але все таки здається, що полїтика гр. Андрашого позістає під натиском кн. Бисмарка. То ж и хвиля, в котрій би Австрія, як пише Dzien. pol. и Gaz. nar.— „mogła liczyć na Polskę“—

не так ще близькою, а східно-польські політики прислужилися далеко більше своїй справі, коли б постарались о позитивне виповнене своєю програму народнього, а заперестали своїй демонстративній крикливості, котра навіть у самих поважних Поляків не знаходить послуху. Тим часом намістник гр. Потоцький, котрому пришесться закар мітингу, стався непопулярним між східно-галицькими Поляками, а неприхильні ёму особи голосять о ёго уступленю. Тільки, щоб управдоподібнити таку поголоску, треба було постаратись о иншого кандидата як п. Groman.

Дня 8. серпня зібрався *новий сейм галицький*. Намістник гр. Потоцький впровадив новоименованого маршалка сойму гр. Людвика Водзіцкого и представив ёго новому соймови. Гр. Водзіцкий зайняв свій своє місце виголосив вступну промову, котра мала бути програмою нового маршалка, а мабуті и самої більшості соймової. „Буду старатись — говорив між иншими маршалок — в додатній мислі зъєднати всі сили, якими распоряджає наш край, и скупити їх до снільної, згодливої, а тим допіро дійсно пожиточної праці. У нас майже всюди, в ріжних сторонах краю — відмінні обставини и потреби (нужда людноності *Пр. Р. П.*). Се утрудняє — задане, але тим яснійше всказує обовязок, в наших праводавчих ділах вирозумілостю (розумом) и офірливостю затерати ті ріжницї, посвячувати то, що для одних може бути пожаданим (пропинація?), коли се других (селян) на зло наражає або кривдить, переносити малі невігоди для великої цілі, доброю волею (без діл?) заповняти тую пропасть (дословно сказано: переділ), котра и нині нам шкодить а на будучність небезпечностю загрожує“. Як, щоби ослабити сі правдиві слова, додає маршалок зараз дальше говорячи про теперішній склад сойму (де тільки оден селянин в *sięmiędze* засідає): „збільшений не тільки засіб сил до праці, введених послідними виборами до сойму, але побільшився також засіб довіря и гармонії (в розумію економисти *Vastiat-a!*), а тим самим сили в краю. Послідні вибори — доказом сего! По довгих літах підозріваня и відрази, довіре селян до більше образованих верстов суспільності є щасливою зміною и від нас тільки, від сего сойму залежить помножити и скріпити се довіре (браво!). Коли сойм, в котрім селяне добровільно (браво!) виреклися власного голосу, старанно дбатиме про їх добро, умітнійше буде опікуватись ними, ніж би то вони самі зуміли, тоді счезнуть безповоротно ті суспільні невзгоди, котрі досі нас в тих справах обезвладняють!“ Відтак пригадає маршалок, що перебулисьмо (сойм) горячку першої хвилі, мрії, які вироджуютья беред угніту, що *свободою* лічаться всі хороби суспільні и економичні, — перебулисьмо упадок духом після перших пріб и заводів и приходимо до науки, що довгі літа у нас руйновано, а щоб направити ту руїну, треба праці. Але овочі сеї праці не скоро досніють. Початок зроблений. За остро и беззглядно критиковано попередні сойми. Багато дечого вже підготовлено. Справа усталодавства громад и рад повітових викликає найбільше скарг и наріканя, але не так легко знайти філософичний камінь доброї устави громадської. Мимо того користаючи з вислідків теорії, а передовсім пізнаючи наші відрубні

обставини — дійдемо без насильних переворотів и ворохобні до властивої підстави будівлі самоуправи краю. Дальше згадує маршалок про дорожню уставу так несправедливу для селян, котра підпаде новій ревизії сойму, — про справу пропинаційну, що злягоджена мимо опору Русинів в минувшім соймі — розбилась в раді державній, а тепер на ново буде пересправлятися, — дальше про шпиталі, про краєві дороги, задля котрих продукційний розвій краю спинається, — згадує и про дуже повільне запроваджуване книг ґрунтових для малих посілостей (від 1874 р.) и про інші справи, котрі становитимуть предмет соймових нарад. Треба старатись усунути нещасливі наслідки блудного напрямку що з недавної минувшості, що довело до ненависті убожших проти богатших, одной часті людності проти другої. Тут головний обовязок снадас на обивателів. Вони більше образовані, більше засібні — треба тільки доброї волі. До сповнення такого діла подає маршалок яко спосіб: римсько-католицьку віру! А для некатоликів обіцює маршалок — толеранцію! (Дуже се велика ласка у XIX століттю, але очевидно тільки с становиска „fałszywego kierunku z niedawnéj jeszcze przeszłości“ — vide „Widok Przemocy“). — Згадуючи про теперішню війну освідчив маршалок, що хоч не рад би давати науки и всказувати дороги, але не може повздержатись від перестороги зачерпаної з историчної минувшості, що лучший горобець в руці, як синиця на стрісі (Польша зреставрована за помочою європейської дипломатії) — чим дав зрозуміти, що не прихилиється до думки східно-галицьких Поляків, щоб в адресі сойму до цесаря підіймати польске питане. — Дуже характеристично, що новий маршалок в своїй дуже довгій и майже всіх справ дотикаючій промові ні словом не нагадав про Русинів. Будь як будь, а все ж таки „sprawa ruska“ далеко важнійша від справи „шизматиків“ и акатоликів в загалі, котрим маршалок запевнив „толеранцію“! Толеранція релігійна на щасте належить до основних законів, котрих не в силі змінити галицький сойм. То ж и запевнене сеї толеранції, як небудь оно для краківських католиків може видаватись дуже великодушним, було аж надто злишнім. Далеко було б цікавійше, а для програмової бесіди соймової відповіднійше, як би новий маршалок був зазначив своє становиско супроти справи руської, чи именно також для Русинів запевняє „толеранцію“ (зглядом котрої не łączu nas starodawna tradycya), та чи маршалок вважає, що Русини „добровільно виреклися свого голосу в соймі“ и чи наконець сойм теперішній „będzie dbał troskliwie o ich dobro, umiejętniej opiekował się nimi, niżby oni sami zdołali“? Може бути, що було троха совістно згадувати про сю справу, коли в цілім соймі засідає ледво 14 Русинів-послів, але все ж таки се питане тим цікавійше, що ті Русини-посли мимо найщиршої волі не зможуть без ласки не-Русинів навіть якої інтерпелляції внести, а тим менше „umiętnie, troskliwie i skutecznie“ дбати о добро Русинів. — Що до селян, в котрих имени маршалок с такою певністю и рішчистістю проговорив, — то очевидно тяжко перечитись о слова, особливо, коли altera pars non audiat. Чи зможе и чи схоче теперішній сойм засипати ту „страшну пропасть“ не доброю волею, але добрими чинами и уставами — чи всі будуть мати стілько офірливості и посвяченя, як

ся справа вимагає и як сего навіть маршалок домагається — се питанє, на котре ми впрарді могли би відповісти, але певно не переконали тих власне „більше обрзованих и засібних“, котрих офірливості маршалок допрошується. Але були часи, коли селяне перед „першими пробами и заводами“ узнали за добре самі в своїм имени проговорити в соймі. Се було тож перше засіданє нового першого сойму галицького. Було се на першій засіданю (15. цвітня 1861). Оттоді то проговорив селянин Загоройко з Буска сі памятні слова: „Ріжність є межи нами, а панове самі причиною. Тепер пани кажуть, що раді завше; але панове ще не дали всього. Тепер потверджують, що паньщину дарували и на віки вже не відберуть, за що ми дякуємо; але то ще не всё, бо де пасовиска? де ліси? Що громадам — то громадам, а що панам, то панам, а тоді разом будемо.“ Якось дивно, що пині по 16 літах приходиться ще тяжко відповідати на сі питаня посла-селянина, а коли б теперішній маршалок був маршалком и в р. 1861 то єго слова о селянах були б тепер дуже багато втратили на певності и рішнїмості, а може и зовсім би їх не було... — Дотеперішня діяльність сойму ограничалась тільки на чинності конституючі. Справдженю вибори мало що не всіх послів (с поміж руських послів — усіх крім п. Рожанковського и Кулачковського, котрих вибір досі ще не справдженю) и вибрано комисию адресову, бюджетову, администраційну, культури краєвої, едукацийну, для справдженя чинностей Виділу краєвого, громадської и дорожної. Посол Гавзнер и тов. поставили внісєнє о побільшенє послів з міст. По сих чинностях перервано засіданя соймові до четверга, щоб комисії мали час приготувити матерпня до обрад. Найбільш уваги звертає на себе в тій хвилі комисия адресова, бо' одио сторонництво домагається в слід за львівськими дневниками, щоб в адресі до цесаря піднести питанє польське, а зглядно жаль проти Росії с причини угніту Поляків в рос. царстві. Друга партия (краківська и правдоподобно численнїша) противиться тому. Досі мають бути вже аж три ріжнородні проекта адресу. — Руські послї задумують звязатись в осібний клуб, котрий би мав поступати у всіх справах солидарно. Не знаємо, чи така солидарність дасться перевести при знаннї розділі на два сторонництва.

— *С театру війни.* На європейськїм полі війни дізнали Росіяне далеко більшого заводу, як на азійськїм. Як не будь Росіяне до кінця липця все ще громадили свої сили и приготувались до властивой акції военної, то однакож по несподівано легкїм переході через Дунай, а ще більше по несподіваннї занятю балканських просмиків — можна було скоро надіятись повной акції военної Росіян проти Турків в Європі тим більше, що російське войско и єго начальство здавалось відповідати всім вимогам новочасной організації войск європейських з виімкою хїба меншой интелгенції. Тимчасом прийшло до немалой несподіванки навіть для самих туркофілів, — якою стались бїтви під Плевною дня 30. и 31. липця. Начальник 9-го корпусу рос. займаючи Никополь зробив ту помилку, що не вислав відділу кавалернї зайняти тоді ще дуже слабо боронену Плевну. С сєго скористала віддїяська колона турецька, що спізналась була с підмогою для никопольской залоги и повернувши в сторону зайняла Плевну. Щоби направити сю

ошибку вислав гн. Крюденер три полки піхоти проти Плевни. По завзятім бою завладіли ті полки Плевною. Россяняне думали, що тим вже сповнили все и стали віддыхати замедбавши вислати реконенсанс а в самім городі уставити патрулю. Скоро однак с сотні вкон и бальконів распочали Турки страшну пальбу на Россяня и росс. войско мусіло в безладі опустити Плевну, стративши 2900 люд. в забитих; оттоді то приказано Шаховському лишити зайняті позиції у Осман-Безару и повернутись на Плевну. По неудачних старанях ген. Шильдер-Шульднера зайняти Плевну распочали Россяняне сполученими силами: Крюденер, Шаховський и Скобелев — дня 30. липця сильний атак на укріплені позиції Османа-баші під Плевною. Россяняне не знали властивої сили Османа-баші обчислюючи ёго що найбільше на 40.000 в., тим часом коли Осман-баша мав усёго около 70.000 в. Перший атак Россяня для 30. липця не удався и Россяняне по цілодневній завзятій борбі мусіли вернутись до свого обозу. Сяюю 60.000 в. поновив ген. Крюденер слідующего дня атак на позиції Османа-баші коло Плевни — однакож цілодневна дуже завзята битва кінчилась повною побідою Турків над Россянянами. Россяняне три рази йшли пристуном проти турецьких укріплених позицій, а навіть зайняли були на хвилю деякі позиції, але мусіли відступити з великими стратами. Турки подають страги Россяня під Плевною на 8.000 забитих, а 16.000 ранних. — Враженс, яке викликала ся несподівана побіда Турків в головній росс. квартирі описує кореспондент Presse як слідує: „Дня 31. липця прибув курьер с тою зловіщою відомостю. Россянянські войска два рази штурмували, два рази були відперті Турками з надзвичайною насильністю опоры. Зараз, як надійшла та відомість, скликано военну раду. Були присутні великий князь, генер. Левицький, полковник Газенкамф и двох инших офіцирів. Рада трівала до полудня. Невідомо, що рішено, не видано ніяких росказів для войска. Де було глянути всоди лица помішані и посоловілі. В Тирнові не знали с початку нічого — та векорі утікаючі Болгари пустили пострах и пополох між людністю, росказуючи несотворені річі про різню в Ловчі та про велике страти россянянські. В Ловчі мали Турки в цень вирубати 3.000 болгарських охотників. В головній квартирі росс. рішено опустити Тирнову. Великий князь разом с сином, оба бліді, понурі виїхали верхи на конях до Самоводи. За ними відділ Черкесів, калитан гвардії, еквипажи и фурғони. На узких улицах Тирнови стиск, гадає и роспука. Мешканці вибігають з домів, плачуть, заломують руки. Трівога и пополох в цілім місті, — а серед людності мовчки переходять вози головного штабу. Кождий зайнятий собою — ніхто не хоче пояснити, говорити, відновдати, тільки долітає шепіт: „Турки побідили під Плевною; ідемо у Белу“. Лемент и плач по цілому місті. З жалём нарікано на Россяня, що завели Болгар, не уміючи їх боронити, що видають на смерть непохибну. Около 8 години вечером доїхали до головної квартири царя у Белій. Видко великий, просторий стає, але годі пізнати, що се головна квартира царя. Ледви відшукано дім, де мешкає цар. Наконєць засіли усї до великої ради военної. Рішено вести дальше війну с цілою енергиєю. — Знавці виражаються о россянянськїм способі войованя, що се війна козацька. Як козаки так и головна квартира посувається все на геред не числячись с силами

противника, без попередних інформацій конечних. Козаки добрі жовніри, але армія не може їм дорівняти. До переведеня цілі за мало одних успіхів козацьких. Росія додела, що не есть такою потугою, за яку її досі уважаю, або, що знадто легковажить противника“.

Ся несподівана, але тим не менше важна побіда Турків змусила Росіян сконцентрувати свої росіяні сили, старатись о нові посилки війська з Росіи и змістити дотеперішой шлян воєнний. Головну квартиру перенесено до Горного Студеня, заряджено царським указом висилку 188.000 війська до Болгаріи, ромунська девизія перейшла через Дунай у підмогу Росіянам, и застановлено до часу дальші воєнні кроки. На щасте Росіяни Турки не уміють використати віднесені побіди, а тим часом що дєнь наспівають нові сили рос. до Болгаріи. Росія здається втягати до війни проти Турції, також Сербію и Грецію. В Сербії мала скупщина на тайній засіданю ухвалити мобилизацію 40.000 войска а Греція тож мобилизує. Навіть цісар Вільгельм зїхавшиє з нашим цісарем в Ишль — мав пригадувати великі заслуги, які положив цар Миколай в 1848 р. для Австріи підмогою проти Угрів, щоб в той спосіб повздержати Австрію від неприхильного становиска проти Росіи. Побіда Турків над Росіянами коло Плевної живо пригадала пословицю: *ві тасуїссес...*, котра дається тепер приложити до царських сил виголошених с такою легковажною и погордою о сербській армії, котра ммо величнєго висиденя не могла остоятись проти усіх сил цілої Турції. А все ж та сербська армія довгий час героїчно боролась проти Турків. Тяжка ж пересторога спала тепер на царя за єго обидливі слова о Сербях.

ПО Д Я К А.

У тяжкім горю, яким діткнула мене недосліджена воля Весвишнєго через смерть найдорожшої моєї жени и найлуччої матери малолїтніх діточок — Зоєні — похороненої 18. (.0. лат.) липця с. р. в Шляхтинцях, складало враз з моїми дїтьми щиро-сердешну подяку Вп. О. деканови и парохови тернопільському В. Фортуні, ВВ. ОО. Л. Качинському парохови Байковець, А. Гумінському парохови Лозови, І. Роздольському завідателю Стегніковець, ВВ. ОО. катехетам В. Копитчакову, А. Ніжинецькому и С. Навроцькому в Тернополі и всім ВВ. Отцям, що зводили ласкаво прибути до Шляхтинець и причинитись своїм трудом до похоронного обряду а именно Вп. О. В. Копитчаку за єго щиро-сердешне надгробне слово як и ВВ. ПП. Товаришам моїм Гоберельскому, Будзінювському, Геціюву, Горбалеви, Левницькому, Німентовському, Свєхлі, Шметтауєрови и моїм ШШ. Ученикам и всім Знакомим, котрі прислали ласкаво на сей сумний обряд и тим дали правдивий доказ Іх прихильності дорогої для мене и позісталх сиріт. Велике Спасєні Ім за Іх ласку и велику прислугу, яку вчинили перед часом згаслїй с. п. Зоєні, подаючи позісталим відраду и потїху в часі найбільшого смутку и горя!

В Березині, під Товмачем дня 13. (1) Серпня 1877.

Олександр Барвінський

муж покійної враз з дїтьми Володимиром и Ольгою.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В Друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під наданєм Фр. Сармидоєго.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и
адміністрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на шість року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Нічю у Ахеїв в царя Агамемнона збирається потайная рада с самих отаманів и цар дає раду кораблі готовити, тай нічю тікати (1—28); но Дномид та Нестор його одмовляють (29—78); и замість одпливу по ровах усюди ставиться сторожа; в царя Агамемнона для всіх отаманів вариться вечеря и по тій вечері посилається посланство просити Ахилля, щоб він помирився и подав їм поміч (79—113). Агамемнон за те йому обіщає Брисівну и вина и дари великі (114—161). З умовою сею, по виборі Нестора старого, одсилається к Ахиллю піклун його Фойнікс, Аянт великий, Одисей премудрий и кликунів двоє (162—184); Ахиль їх добре у себе приймає, но на всю їх мову и всю обітницю царя Агамемнона одказує гнівно, удержує в себе Фойнікса старого и каже, що звавтра попливе до дому (185—668). Аянт з Одисеем идуть к отаманам и їх сею вістю засмучують тяжко, но їх потішає Дномид хоробрий и радить їм бійку до кінця тягнути (669—713).

Послання до Ахилля. Прозьби.

- У Троян сторожа, а там на Ахеїв
Спала боязнь тяжка, дружина побігу,
И туга напала на всіх отаманів.
Мов два вітри пійдуть по рибному морю,
5 Борей из Зефиром, що разом из Ореки
Налетять налетом и чорная хвиля
Дметься и на беріг поросьть викидає:
Так маялось серце в грудях у Ахеїв.
Атрієнко с тяжко засмученим серцем
10 Блукав — и прикази кликунам розносив,
Кожного на раду из особна звати;
Тихо и сам первий ходив меже ними.

- И сіли всі сумні. Гамемнон володар
 Устав слізи льючи, мов чорна криниця,
 15 Що с скали крутої мутну воду лие.
 И застогнав тяжко и мовив к Аргеям:
 „Милі отамани и князі аргейські!
 Звів мене Кроненко на лиху годину!
 Перш пообіщався и зволив недобрий,
 20 Що я візьму Трою и тогді вернуся;
 Тепер передумав и каже безсловно
 Ити до Аргеїв, стільки люду збувши.
 Так ёму знать мило, предвіщому Дію,
 Що городів многих повалив вершини
 25 Та ище повалить; бо сильне могучий.
 Так що я вам ражу, послушайте милі:
 Тікаймо на суднах до рідного краю,
 Не взяти нам Трої, широкого міста.“
 Мовив и всі глухо на тее мовчали.
- 30 И довго Ахеї сумні мовчали,
 Аж на кінець мовив Дномид хоробрый:
 „Сам я Атрїенку стану проти тебе —
 Се можно на раді, не гнівайся царю!
 Ганьбив еси силу мою у Данаїв,
 35 Звав мене безсильним и плохим — и все те
 Відають Аргеї молоді й старі.
 Но й тебе Кроненко наділив двояко,
 Цішком він поставив тебе над усіми;
 За те подав сили, найбільшої влади.
- 40 С чого ти, небоже, узяв, що Ахеї,
 Як ти називаєш, безсильні и плохі?
 Хочеш сам тікати, так тікай, для тебе
 Дорога одкрита; и судна над морем
 Стоять, що с тобою вийшли из Микени.
- 45 Но другі Ахеї не пійдуть, аж поки
 Трої не повалять. А не то, так хай їх,
 И вони втікають у ріднюю землю!
 Ми будем с Сеенелом воювать и ждати
 Кінця Іліону, бо ми з богом вийшли.“
- 50 Мовив, и Ахеї разом загукали,
 Вражані словами храброго Дивмида.
 Аж піднявся Нестор и став говорити:
 „Ні слова Тидъенку! лучший ти на бійці,
 Кращий и на раді за всіх однолітків.
- 55 Ніхто из Ахеїв тебе не погудить
 И не поперечить; но не кінець тому.
 Ище молодий ти и міг би ти бути
 Меньшим моїм сином, а царям аргейським
 Ти розумно кажеш по щирїї правді.
- 60 Но позволь — и я вже як трохи старіший
 Скажу и поражу, и моєї ради

- Ніхто не осудить и Гамемнон також.
 Безродний, безправний и бездомний всякий,
 Хто народню люту бійку підіймає.
- 65 Но ми вже на сей раз послухаймо ночі
 Та вечерю їжмо, а там хай сторожа
 Цілий рів заляже с поля за стінами.
 Се я хлопцям кажу, а ти, Атрієнку,
 Провожай, бо ти в нас отаман найстарший!
- 70 Дай старшині учту — так воно годиться:
 Вин тобі в наміти кораблі ахейські
 Що день то из Єтреки морем и привозять,
 Все тобі спідручно и підданих много.
 Но коли збереш їх, послухайся того,
- 75 Чия рада лучша; треба нам Ахеям
 Ради и поради, коли вже край суден
 Вогні запалали, — хто тут буде радий?
 Ся ніч або згубить, або скупить військо.“
 Мовив, и всі разом на тее пристали.
- 80 И пішла сторожа у ясні збруї
 Разом с Єрасимедом, Несторовим сином,
 Разом з Аскалафом, Ялменом хоробрим,
 Ровом з Меріоном, Афаром, Дейширом,
 Из Ликомедеем, Крейонтовим сином —
- 85 Сім було гетьманів, и за кожним сотня
 Хлопців виступала ратище піднявши.
 Прийшли за стіною, коло рова сіли,
 Вогонь розпалили, вечерю варили.
 А там Атрієнку старшину ахейську
- 90 Завів до наміту, видав учту добру,
 И вони до страви руки протягнули.
 А коли вже добре напились, наїлись,
 Тогді старий Нестор почав свою раду,
 Бо він був издавна порадником добрим —
- 95 Ото він розумно и став ім казати:
 „Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
 Тобою й пічну я, тобою й скінчу я.
 Бо ти цар народу, и Дій тобі вручив
 И цілок и право над ним царювати.
- 100 Ти первий повинен говорить и слухать,
 Дякувать другому за добрее слово
 И вибратъ тее, щб̄ видитьсѧ лучшим.
 Так я отсе й скажу, що по мині лучше;
 Лучшого здастьсѧ ніхто вже не змислить,
- 105 А я отсе мислю и мислю од тогді,
 Як ти благородний Брисовую дочку
 Вивів из наміту гнівного Ахилля
 Без нашої волі; тебе я не мало
 Одмовляв од сѣго; но ти свому серцю
- 110 Потурав и того, щб̄ й боги вважали,

Ти таки зневажив и взяв надгороду.
 Так тепер и радьмось, як ёго вблагати
 Славними дарами, добрими словами.“

Аж до ёго мовив Гамемнон володар:

- 115 „По правді ти діду вину мою вивів.
 Винен, не таюся; за много народу
 Чоловік той стане, кого Дій полюбить:
 И ёго підняв Дій, а Ахеів низив.
 Но як сам я винен через сої думи,
- 120 Так сам и бажаю ёму викуп дати,
 И от перед всіми вилічую дари:
 Сім нових триніжок, девять мірок злата,
 Двадцять мисок мідних и дванадцять коней
 Сильних та заможних, що все вигри брали.
- 125 Не був би той бідний и вбогий на злото
 Таке дорогее, як би мав він стілько,
 Скілько мої коні вигрів вигривали.
 Даю и сім жінок славних рукодільниць
 Лезбянок, що сам він полонив у Лезбі
- 130 А я взяв — красою перві молодіці:
 Їх даю и з ними буде мною взята
 Ърисова дочка, и тяжко кленуся,
 Що не спав я з нею и не обіймався,
 Як воно годиться жінци й чоловіку.
- 135 Се я даю даром, а коли боги нам
 Поможуть розбити Пріямове місто,
 Хай заспле судна золотом та мідью,
 Як будуть Ахеї добычу ділити.
 И двадцять Троянок хай вибере сам він,
- 140 Що після Гелени найкращі будуть;
 А прийде в Аргею, молочную землю,
 Зроблю ёго зятем, зрівняю з Орестом,
 Що один у мене росте у роскошах.
 Три у мене дочки: одна Хрисоєема,
- 145 Друга Лаодика, третя Йоянасса,
 Из них яку хоче, хай бере без віна
 До дому Пелея; ще й дам и придане,
 Якого ніхто ще не дав за дочкою.
 Я дам за дочкою сім городів славних:
- 150 Я дам Кардамилу, Енопу и Гиру,
 Феру пресвятую, Анеу луговую,
 Славную Айпею й Педас виноградний —
 Усі коло моря й песчаного Піла;
 Люди там багаті вівцями й волами,
- 155 Вони ёго будуть як бога вважати
 И будуть цінкові податі давати.
 Се я ёму вчиню, хай лиш помириться!
 Один тільки Невид тяжкий, невмолпний,
 За те він и людям за всіх опротивів.

- 160 Нехай він уступить; я ж таки й важніший,
Я ж таки, здається, и літами старший.“
Аж до ёго мовив Нестор Геренійський:
„Славний Атріенку, царю Гамемноне!
Не мали ж дари даеш ти Ахиллю.
- 165 Набирайте тільки послів, щоби швидше
Ишли до наміту Пильєнка Ахилля.
Я сам наберу їх, хай слухають тільки:
Фойникс первий буде и хай отаманить,
А Аянт великий, Одиссей премудрий,
- 170 Еврибат та Годий хай идуть по ёму.
Умивайте ж руки, уста очищайте,
Благайте Кроненка, щоб милосердився.“
Мовив, и усім ім подобалась мова.
И кликуни воду на руки зливали,
- 175 А джури у чаші вина наливали
И всім подавали повними чарками.
И як зливи злили и випили в волю,
Тогді из наміту царя Гамемнона
Вийшли и ім Нестор говорив не мало
- 180 И моргав усім ім, більше ж Одиссею,
Пробувать Пильєнка словами склонити.
Пійшли вони краєм ревучого моря
И тяжко молили бога Землетряса,
Щоб поміг склонити серце Пелієнка.
- 185 Прийшли до намітів суден Миридонських:
Аж сумний Ахилло грає на бандурі,
Пишнії, хороші, из держалом срібним —
То була добича з міста Етіону,
На ній вигривав він и лицарів славив.
- 190 А Патрокло мовчки сидів против ёго
И ждав, поки кінчить співати Ахилло.
Вони й приступили, Одиссей перед вів,
Стали против ёго; и скочив Ахилло
З бандурою разом, устав, підступився.
- 195 За ним и Патрокло, глянувши, піднявся.
И назустріч мовив скорохід Ахилло:
„Се ж то милі гості, се ж то якась треба,
Ви ж міні и в гніві з Ахеїв миліці!“
Мовив, и повів їх Ахилло могутий,
- 200 Посадив на крісла й килими червоні
И враз до Патрокла спідручного мовив:
„Давай Менойтєнку чаші що найбільші,
Вино що найлучше и кожному чарку!
До нас завітали самі лучші люди.“
- 205 Мовив, и Патрокло вчинив ёго волю.
Тогді жаровню він до вогню приставив,
Поклав на ню спяну овечу й козиню
И стегло свиняче тлущею облите.

- 210 Автомед держав сам, а Ахилло різав,
 Поділив як треба, на рожни натикав,
 А там Менойтъєнко вогню приготував.
 И як жара спала, полумя осіло,
 Він побивши вугля рожни тудя веунув
 И посодив сілю в бабки заложивши.
- 215 И тільки утік він, виклав на стільниці,
 Патрокло взяв хліба, по столу розставив
 В каганках хороших, а Ахилло мяса.
 И сам присів прямо против Одиссея
 При другій стінці; розказав Патроклю
- 220 Богам честь оддати — він спалив початки,
 И вони до страви руки протягнули.

(Дальше буде.)

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т.

(Віомок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Галя аж злякалась, що так довго заспала. Мов сполохана пташка пурхнула через покої, де вже було попрятано, перебігла й світлицю, де вже збіралися гості, и засоромлена аж на дворі опинилась. И не чула, як *пан-комисар* кликав за нею: „горличко, голубочко Галю, серденько...“ Повернулась, ще раз поглянула на ясне погідне небо, на дерева сонячним промінням золочені и ще раз зігнула мов би важкий камінь спав її из серця. Петруся ще не було. Надїздили самі близькі свояки, сусіди, помагачі празникові. Галя побігла до матери почванитись своїми строями. Стара Лавриха вже від досвіту нараджувалась с кухаром, як би зладити обід празниковий. Її було тепер не до того, придивлятьсѣ Галі. Але почувши шелест її шовкової сукні, побачивши її головку у рясних кучерах, її веселе лице — сплеснула Лавриха у долоні, поцілувала Галю в голову и як малій дитині дала обарінок що йно спечений прохаючи, щоб йшла у покої приймати гостей. Сама ж Лавриха довго ще вихвалювала свою доню перед кухаром, бабами и дівчатами, що помагали варити обід.

Тим часом раз у раз прибували нові гості, але всі вони розходились то по шобах, то по стрихах, щоб перебиратись, пристроюватись на празник.

У світлиці стояв довгий стіл закритий обрусом у синіє-рожеві цвіти, заставлений всіляким ідлом, перекусками и напитками. Коло стола примостивсь на кріслі с поручами пан-комисар. Він зарано приїхав до Вербоваць, щоб заступити господаря коло стола, поки Лавро упорається в церкві. То ж и прибрався більш по домовому, в шараву блюзу, білу камизельку и широкі, також шараві сподні. А все ж таки мимо такого дітнєго строю становилось йому горяче и він часто обтерав колєровою хусткою піт из товстого лица. Біля єго стояли відкорковані пляшки з горівкою и з вином. Пан-комисар дуже залюбки споглядав на ті пляшки, та совістно було їх без товариша розпочинати. У другому кінці світлиці ходив від кута до кута не дуже ще підстарковатий піп у реверенді. Він тримав якийсь папір у руках и, заглядаючи по часті до єго, неперестанно рухав устами, — очевидно твердив на память, и часто помахував руками, мов би мухи обганяв, то знов стискав кулак, наче б кому хотів голову провалити. На круглім столику стояли слоїки с конфитурами и скляний збанок води. Усе те понаставлявала клопотлива Лавриха. Вона про всіх памятала, всім прислужувала. „Не жалуйте, кріпїться, се моя Галя всілячини понаслажувала“, говорила Лавриха розв'язуючи слоїки с конфитурами и соком; „кріпїться, бо прийдеться вам сєгодні довго говорити, у горлі засохне.“ И проповідник (бо ж не був се ніхто инший) кріпився и гладив свій голос по часті поликаючи всілякі конфитури и соки, наче б набираючи запасу солодкості так дуже потрібної до проповіді. Пан-комисар с коса поглядав на проповідника. Єго сиві очі майже зовсім прикриті густими, довгими бровами неустанно бігали від пляшок до проповідника, а від проповідника до слоїків. Єго брала досада на проповідника. „А то якийсь йолуп!“ бурмотав сам собі під носом, „не міг навчитись дома.“ Аж засміявся з досади потрясаючи животом, та відсапуючи з горяча. Проповідник нічого не зважав на рухи свого товариша и як на мотузку ходив по тій самій дошці.

Напала сверблячка пану-комисарови на язик.

„Отче казюдію, може б ми покріпились? Ще далеко, нім надоспіє ваша пора.“

„А, дякую, дякую, пане-комисар, знаєте: plenus venter...“

„Е та се не на venter, але на горло.“

„Ну, та вже хіба для вашої компанії,“ відповів проповідник зближаючись до другого стола.

„А я на ваше здоровля, щоб вам добре говорилось, серце не мутилось и язиком не перекрутилось.“

И почали частуватись. Комисар рад був хоч такої „компанії.“

„Мабуть ви вже протвердили вашу проповідь,“ тягнув дальше пан-комисар ростягаючись на кріслі. „Але ж бо й здорово щось ви там хочете ім проповідати. Зважайте, що тепер спекота, духота. Слухачі здрімаються, а вам засохне в горлі. О помастить, покріпить вашу силу золотоустну,“ говорив комисар присуваючи пляшку вина, „покріпить, бо бачу ваш голос не дуже тугий.“

„Ні, не можу,“ відперався проповідник, „вже незадовго зазвонять на суму.“

„Ну, як вам що станеться, то вже я за вас піду проповідати. Не смійтесь, не глядіть таким оком на мене. Наслухавсь я вже тих ваших проповідей до волі, а з малку ще дечого від батька перейняв. Я таку виправив би комедію, лучшу від усіх проповідників. От ви певно зачинаєте від того, що глаголе св. Павло. Так зліпите кільканайцять цитатів, помотаєте сюди-туди, скажете кілька разів: милі християне — и вже готова проповідь. Не ображайтесь, отче казнодію, не из злості се говорю. Я то ж с попівського гнізда, а в моім животику не менше книшів, як у ваших. Злитись міні на вас нічого и ні за що, — але знаєте, — говорив комисар до уха проповідникови, — ви міні виглядаєте так, як та баба шептуха: шепоче, шепоче, и сама не знає щоб, и слабому не поможе.“ И так здорово зареготавсь над ухом проповідника, що сей аж підскаочив мов від вистрілу.

„Ге, ге, ге, а щоб, не моя правда?“

„Але без проповіді не обійдеться, особливо на відпусті. Знаєте, *нарід* любить, щоб було багато и довго. Треба багато дзвонити, довго співати, багато кадити, довго проповідувати, — тоді у них добрий піп, добрий відпуст. А вже ж у проповіді не можна так простими словами збувати; треба повагу удержати, а вистерігатись тої популярності згубної для всіх висших річей.“

„Ага, мистерія, мистерія! Ге, ге, ге, най буде и мистерія. А я таки скажу, що лучше просто з моста. На що мучити хлопство мистерією? Він вам спить в церкві, дримає, позіхає, храпить — и ціла мистерія не чіпається ёго голови. Ляком постернаку не викопати. А я инакше робив би. От хоч би вині! Ви ім там такого посписували, що пожалься Боже и вашої праці,

и вашої пам'яті, и вашого горла, — а хісна мало буде. А я би їм так на впростець сказав: милі християне! дякую вам, що не позабулисьте святого місця и великого празника, що зібралисьтеся з усіх сіл, з усіх сторін и далеких и близьких. Але памятайте, що царі и пастирі не приходили голоруч витати новорожденного Спасителя у Ветлеємі, а приносили ёму крім поклонів також и дари; памятайте, що ні птиця по шід небеса літаючи своїм співом не жнє, що ні травиця без золотої роси не поросте, а також и ваш отець духовний, котрий так готовився вас прийняти святым празником, котрий так трудиться, щоб світло обходити день вашої радості, — не може жити одним словом божим, а потребує хліба насущного, о що просить Господа що день за вас и за себе. То ж як царі и пастирі в Ветлеємі, як гості в Канні-Галилейській, як той нарід, що ходив за словом Христа по горах и долинах, так и ви милі християне, царі и пастирі, багаті и бідні, великі и малі, чоловіки и жінки — всі давайте по силі вашій на хвалу божу, споможіть того господаря вашого, що приготував вам пир духовний — вашим добром, плодами ваших піль, овочами ваших городів, дарами вашого маєтку, щоб ёго молитвами ваші поля у сотеро родили, ваша праця подвоювалась, и ваші скрині наповнялись золотом та сріблом, що нам всім, вірним християнам, дай Боже амінь!“

„Браво, браво, комисар!“ озвалось кілька голосів, „на казальницю, на казальницю з ним.“

„А що? не правда ж, як ясно виповів вашу думку? Просто, коротко, ясно! На що обходити манівцями! Ге, ге, ге, ну дайже нам Боже витримати, а вам отче-казнодію, подай Господи виголосити мої слова. Не треба їх списувати на папері и довго мучити в голові.“

У світлицю ввійшло було підчас проповіді комисаря кількох попів у реверендах. Всі вони очевидно вже чинодійствовали и були дуже помучені, хоч змогли ще кликнути комисарєви „браво!“ Кождий віддихав, відсапував, випростовувався, наче б перекидав с кілька кіп снопів. Всі кинулись до слоїків с конфітурами, а відтак до другого стола за перекускою.

„А то помучились, ге, ге, ге, мов селедці вимоклі у воді,“ сміявся комисар.

„Ой справді помучились, як у парні.“

„Ова, висповідав десятеро — та вже стогне.“

„Ба десятеро! — Моїх десятеро стане за твою сотню перекалатану.“

„А вже ж не буду так мучити, як ти по годині! Від досвіту сидить и десятеро пересповідав! ха, ха, ха, — отто римлянин!“

„Ну не буду так калатати, як за напасть.“

„Як то за напасть? Во имя отца и сына и святого духа; чимесь Бога образив? Дальше, дальше, усе переслухаю и отпу-щається! Від чого ж відпуст!“

„Здається, що я буду ще мусів сповідати и вас и ваших сповідників“, сміючись підхопив комисар. „А що там старий Лавро, чи дуже згортає гроші? Народу, бачу, багато, жнива на-спіли.“

„Аж пітнів бідака, так рахує, записує, у купу згортає.“

„Все допитується, чи на „соборну“, а хлоп, як почує що на „соборну“, то ще доложить кілька дудків, щоб не була „со-борна.“

„А тут, чи „соборна“, чи не соборна, — усе піде на гурт.“

„Як то, на гурт?“ спитав римлянин мало не випустивши та-рілки з драглями.

„А вже ж, що на гурт! Хіба до суду-віку цікав би за оден відпуст.“

„Ги, ги, можна помогчи, поділитись“, муркотів римлянин вихляючи повну склянку вина.

Нараз підійнявся шум на дворі. Всі затихли и побігли до вікон дивитись.

„Дзекан приїхав, дзекан приїхав“, озвались голоси, а в сві-тлицю вбігло кільканайцять молоденьких панночок. Як сполохані сарни поставали вони біля порога, наче жовніри у шпалірі перед старшими, щоб повитати *дзекана*. Війшла и Галя у світлицю. Всі с пошаною вижидали декана, тільки римлянин и пан-комисар не спинялись у своїм труді коло здорового индика. Не задовго за-ступила якась хмара розчиняні двері, куда був вигляд на простор-ий город. Хмара була у споду чорна, як земля, на середині темно-синя, а на горі червона, як пивонія, місцями сивава, бі-лява, то знов синява, мов би до сонця міцнлась. Хмара заступила весь світ у дверях, а навкруги було чути глухий шепіт, як би гоготіла градова хмара. Хмара посувалась помалу що раз дальше, аж вконець крізь просторі двері всунулась у хату. Стало про-яснятись. Найчорніша часть хмари — се була чорна, шовкова сукня, висше обвисала широка темно-синя хустка, а в горі як здорова диня червонілось маковим цвітом с серед' білих, жовтих, рожевих, синіх и брунатних цвітів повне, здорове лице — дека-нової. Широкі двері здавались за тісні для неї, а вступивши

в світлицю, здавалось, що мало її буде половина світлиці. Деканова дуже важко віддихала, краплястий піт скочувався по круглому лицю и вона ледво могла доточитись до канапи, де мов нежива пірнула. За нею війшов декан з великою як макітра головою лисою, повновидою, зажиточною, широкоплечий, товстий, що аж одежа здавалась тріскати від тісноти. Він тож був дуже змучений и широко розставляючи ноги тупав грубою ліскою из слоневою головою підпирючи свою нєміч.

„Ох, як душно, як парно,“ ледво шептав він проходячи поміж дівчат, що по ряду цілували ёго в великий перстєнь деканський на правій руці. „Страшно змучились, далека дорога, а спекота страшєнна,“ говорив він відсапуючи на широкім фотєлю, однісєнькім, який був в цілій хаті призначений для деканського достоїнства.

„Страшно мучить дорога, нерівна, нєвтерта,“ озвалась деканова скидаючи свій дивогладний капєлюх з ріжноцвітними стяжками, кокардами и цвітами.

„Наш повіз хоч на ресорах, але дуже таки дорога трєсе, мов по маглівниці. А як тут душно, яка спекота, яка мука іхати хоч у критім повозі,“ говорила далєше деканова піднявши обома руками у гору білу хустку и помахуючи нею як парусом.

„О далеко лучше іхати на візку,“ озвався пан-комисар злосливо усміхаючись с під густих бров. „вітер прохоложає, а хоч нас троха потрясе, ну то вже ж ми не с тіста, щоб розлетітись; а затє який апєтит, як любо зачерпнути холодцю!“

„Ах тепєр так легко простудитись, вітер завіє. Я дуже вразлива на зміну повітря.“

„О, сєгодні буде погода, а щоб не ростопитись, поїдемо вечєром, або над раном.“

„О, я так боюся іхати в ночі! Ні за що в світі не іхала б у ночі.“

„А до місяця так ясно мов у день.“

„Ні, місячне світло мене дуже разить, денєрвує.“

„Сє певно з молодих літ. Мене також дуже денєрвував місяць, але сє вже дуже, дуже давно, як чоловік ще вздихав до зірок, літав думками по-під небєса. Але тепєр, коли моя вагота тєгне мене що раз дужше до землі, вже не денєрвуюсь нічим, навіть далеко кругліїшими, повнійшими и румянійшими лицями ніж місяць у повню.“

Дівчата збывшись у кутику, на силу здержувались від сміху и ховаючись одна за другу хихотались зиркаючи то на дека-

нову, то на комисаря, що с цілим спокоєм вертів шлінка своїми говстими пальцями.

„Може ксёндз дзекан кажуть дзвонити на соборну?“ спитав хтось с поміж празникових помагачів.

„Най дзвонять, але я не можу...“ блаженко відповів декан.

„Мій чоловік — мій муж не може так довго бути натщо.“

„В нашім місті вимагають все від мене служби. Я вже по службі... можна дзвонити, але я вже тільки до обходу.“

„Може би й до обходу ні, — мій — мій муж дуже вразливий на протяги, за багато людей — млість може напасти.“

„А ні! до обходу — се мій обовязок.“

Почали прибувати що раз нові гості. В кімнатах ставало людно, гамірно, весело. Шевеліли шовкові сукні мов листя на вербі, шепіт, гамір, сміх и голосна бесіда — мішадись и гомоніли по всіх покоях.

Пан-комисар, покріпившись доволі, почув потребу розвеселитись и виговоритись. Але всі попи-помагачі винеслись до церкви на „соборну“ и на „обхід“. Навкруги деканової позасідали старші жінки у чорних мантилах, с поважними лицами и говорили на перегін про погоду, про жнива, про коноплі та лен, придивлялись своїм сукням, вихваляли свій добірний смак у строях, перецінювали мало що не кожду стяжку. Молоденькі панночки як горобці пурхнули гуляти по саду. Осталась Галя на самоті не зяючи сама до кого прихилитись, чи до старих, чи до молодих. Пан-комисар присівся коло Галі.

„А, щось моя пташечка задумалась дуже. Воркує за голу-бом, певне тужно серцю, що Петруся ще нема.“

„О, о, або що, який Петрусь?“ почала відператись Галя спускаючи очі в землю.

„Ага, що́ Петрусь? Об тім вже горобці свицуть, а я вже ноги готовлю до танцю. Хоч старий, а таки погуляю на весілю моєї пташки. Ге, ге, погуляю на весілю.“

„Та на якім весілю?“

„Ну, ну, не можна перед старшим скриватись. Не легко старого вивести в поле. От скажи міні щиру правду, Галю, чи дуже ти залюбилаь у твоєму Петрі?“

„Та що залюбилаь, в кім залюбилаь,“ відпералася Галя из сорому на бік відвертаючись.

„А як тато й мама скажуть ити замуж за Петра?“

„Та що, що скажуть. Я не знаю, чи вони скажуть. Як скажуть, так треба зробиш.“

„А пішла б ти замож?“

Гаяя ще більше засоромилась и прибрала такий вираз, наче б хотіла сказати: та би ся пішло!

„Ах яка ж ти панночко соромлива! Чекай же, завстидаю я тебе нині. Ти не бачила ще того панича, що я ёго привіз сюда.“

„Який, де він?“

„Ага, бач, тепер яка цікава!“

„Де ж той ваш панич?“

„Скажи міні перше свою правду.“

„Та що ж я маю казати?“

„А про Петра — що?“

„Ну та щоб, я нічого не знаю. Іздить до нас почасти и нині буде на празнику. А більш нічого. А що більше, я не знаю. Хто ж то може знати, чого він іздить.“

„Га, га, га! Отто міні перепеличка! Пить-піліть, пить-піліть та й пурхне між травицю. А Петро ж тобі нічого не говорив, що тебе любить? А перстень сей від кого?“

„Та від Петра — на памятку. А щоб він там говорив, хто ёго розбере. Він дуже говорить про розмову цвітів, а я розмови цвітів не вмю; розповідає, як жив в семипарі, кілька алюнів женитись буде. Та я все не знаю, чи він мене любить. Я й про те не думала и не питала.“

„А замож за ёго підеш?“

„Або ж я знаю! Міні ще ні тато ні мама нічого не говорили. Мама казали, що він старається о мою руку, але то ще далеко. А як скажуть піти, то я піду, а як ні, то ні. Але скажіть міні тепер за вашого панича, де він, хто він? Я вам вже усе сказала.“

„Ага бач, бере тебе оскома другого лапати на сітку! Ось куда загинає!“

„Я нікого не лапала. А в тім я не винувата, що Петро приїхав до нас.“

„А сей до вас не приїхав, а я сам ледво ёго витягнув. Він не алюнус, а пташок из світу. Він не іздить женитись. Приглянься ёму, як верне с церкви, прислухайся ёго мові, а опісля добре роздумай, як тебе будуть сватати за Петра.“

„Е, то мійський чоловік, то зараз буде обмавляти, на сміх підійме. А він молодий, гарпий?“

„Що молодий, то знаю, а чи гарпий — не знаю, сама побачиш.“

У дверей показався Петро мов с пуделка вийнятий. Чоботи лякеровані по коліна світили наче сонцем, довгі поли чорного сурдута повисали по боках, изза ковніра виставала аксамитна камизелька, а вимащене, пригладжене волосся аж блищало до сонця, наче б ціла голова була лякерована. В руці держав пачку цукерків, а під пахою свою невідступну лісочку. Низенько кланяючись підійшов він до Галі и складаючи її пачку на приділі розпочав якусь довгу промову о солодошах. На ёго нещастє саме тепер почали вносити до світлиці столи и накривати до обіду. С церкви чутно було гомін усіх дзвонів и вистріли з моздрів. Се вже розпочинався „обхід“. В світлиці повстав шум, бо всі почали вивозитись до других кімнат, щоб опісля с цілою церемонією засісти до обіду.

„Ходімо стрічати наших набожних християн,“ сказав комисар до Галі и Петра. Всі троє пішли на город, звідкіля можна було видіти цілий обхід церковний як на долоні.

„Я сёгодні з Лисогір приїхав,“ говорив Петро, „ледво витягнув Порфирів на празник. Моя тітка тільки для вас дала упроситись.“

„То Малая ваша тітка?“

„Молоді люде мають молодих тіток,“ сентенціонально відповів Петро.

„Ах як я її люблю! Вона така мила, така добра, як ангел,“ говорила Галія. „Де ж вона, чому ви міні зразу не сказали, що вона тутка? Я її так вижидала, аж міні приснилась.“

„Ах, щоб то я був моєю тіткою,“ сентиментально зітхнув Петро поглядаючи на Галю. „Правда ваша, моя тітка дуже добра; вона пішла молитись до церкви, а мій вуйко...“

„А твій вуйко оттут!“ озвався голос за плечима. Се був Порфир, мов відроджений, веселий, говіркий. „А, Галечко, моя голубко, витай міні здорова. Я тільки приїхав, щоб тебе побачити, тобою натішитись. Яка ж с тебе краля зробилась! Не даром же ж мій Петро себе аж не чує, білим світом нудить.“

„А де ж ви свою жінку покинули?“ спитав комисар, „чи може жінка вас покинула?“

„Ми обоє себе покидаємо. Вона в церкві, я між вас; вона сумна, я веселий, от хоч би зараз гуляти на Галинім весілю. Але „макуха“ нині собі втнемо пане-комисар, хоч би до самого світу. Ї там с кількох шлягунів, щоб можна їм троха підсунити крила?“

„О, я з засади по празниках и відпустах не вдаюся с хли-
стиками.“

„Ага, будемо на грубошого звіря полювати.“

Почали повертати празникові гості с церкви. Мов чорною хмарою налинули вони наповняючи новим житем ціле попівство. Почались привітання та припрошування. Вийшла и стара Лавриха, щоб просити гостей за стіл. Вона була вже стара, але її хода, її голос, її живі повороти виявляли завялу силу. С під білого чипка виглядали сиві волося, але чорні очі світились ясним світлом, а с худощавого, протяглого лица, навислих бров, стиснених уст — пробивалась енергия незвичайна у таких старих. Тільки витривала, неустанна праця могла так засталити її силу и живість духа.

„Ах голубочки мої, діточки мої, гостенькі милі, — ходіть до нашої хати,“ приговорювала Лавриха до всіх гостей чи молодих, чи старих як вона сама. „Ходіть гостеньки, посиліться, не погордіть, намучились ви доволі. Гаю проси наших гостей,“ говорила стара Лавриха, хоч від усіх сама найбільш була змучена.

„Ах Маланечко моя дорога, як же ж ти нас зрадувала, що приїхала до нас,“ обернулась Лавриха до Малані, що також вертала с церкви. „Моє жите дороге, та ж за тобою вже й слух був запав. А ми тебе виглядаємо, а Галя за тобою побивається.“ И почала її обіймати та цілувати, бо справді її дуже любила. Називала її своєю дочкою. „Дивлячись на неї, слухаючи її мильного голосу,“ мовляла Лавриха, „усе нагадую собі мою небіжку, як живу.“ Слідом за старою Лаврихою усі припали до Малані, почали з нею цілуватись та витатись, що її и провітку не було за тими ласкавими привітами. А її тепер не було до веселощів, до розмови, до радості. Як би могла, вона б крізь землю провалилась, від світу заховалась, с празнику людного, гамірного втекла би. Її лице від жару румянілось як маковий цвіт, очі як би слезами блищали, а чорна довга сукня обіймаючи її стан тонкий та гнучкий и спадаючи широкими фалдами підносила красу її лица, її білі, дрібні руки и мов жалобою вкривала цілу її постать. Вона побачила в церкві з далека Степана. З виду вона ёго добре не впізнала, але серце відгадало и забилося, замліло. Їх очі стрінулись як у лету, вона впізнала той давний їх огонь и як би палим огнем зайнялись її груди. Вона почала молитись, забула на цілий світ, на людей, на церкву, де товпився народ, нічого не чула наче б одна, однісенька стояла перед престолом всевишнього, и весь жаль своєї душі, біль свого серця в горячій молитві до

Бога посиляла. Перше бажала вона хоч ще раз в життю ёго побачити, почути від ёго хоч одно слово, від ёго дізнатись про ёго життя; — а тепер вона наче б злякалась ёго, вона як би не чула сили перебути таку стрічу и бажала скритись, втічи с празнику. Зрозуміла тепер, що не укоїться її жаль ёго поглядом, що не поверне спокій за ёго словами, що не вкриє вона своєї душі перед ним — и благала сили з небес перебути се тяжке навіщене. И з важким серцем виходила вона с церкви, боялась навіть озирнутись, щоб не стрінуги Степана. Рада була вона, що стрінуга Галю, и побравшись за руки пішли разом як дві сестрі відмінної вдачі, відмінних думок. А Степан то ж наче переляканий, стрівожений, ишов по заду всіх гостей. Як би не комисар, котрого він привіз на празник, він би тепер був зараз поїхав в далекі сторони, щоб не бачити свого на віки втеряного щастя. „Так, поїду,“ говорив він сам до себе, але мимохіть повернув у попівство. Ёго притягала туди якась сила мимо опору власного розуму. Він бажав хоч побачити її ще раз, хоч почути від неї одно слово, дізнатись про її життя. И так побивався своїми думками, то йшов у перед, то задержувавсь, аж поки не побачив ёго комисар.

„Степане, що ти сёгодні став такий набожний! Я тебе хочу представити Галі и всім паннам, що тут на празник с цілої околиці як стадо птахів налізули, а ти вислухуєш парастаси и акафисти!“

„Придивлявсь, який народ на відпусті, а знакомитись с тушешніми цвітами мене якось не дуже зберає охота.“

Проминуло с пів години часу, нім поусаджувано всіх гостей за стіл по їх достоїнству. Ня першому місці, на покутю засіла пані деканова серед вибору найстарших дам Вербовецької околиці. Лавриха сама мусіла заступати місце господині и господаря, бо Лавро лишився ще в церкві, щоб зробити „обрахунок“ з відпусту. Всі гості мовчали и з великою пошаною слухали, що розповідали декан и деканова. Тільки комисар від часу до часу поважувавсь притяти деяке слово декановій за її претенсiональнiсть. А хоч крім комисаря було ще багато таких, що не дуже вірили в мудрість деканства, однако ж яко люде завислі вважали за лучше мовчки слухати деканської бесіди про високу и малу политику и с тим більшою увагою слідити за „біжучими“ справами. Отсій напруженій увазі приписати треба, що проповідникови уміщеному на шарім кінці, з деяких смачнійших страв діставався

тільки порожний полумисок с позісталими слідами сосу. Панночки знов з великою увагою сліднили за Петром, єдиним представителем алюмінів. А Петро неперестанно надскакував коло Галі и доводив свою „шармантерію“ до того, що із почасті з одної тарілки з Галею. Се був непохибний знак скорого весіля. Інші ж панночки сиділи тихо и тільки перешептувались між собою, бо заступ празникових „шармантів“ був дуже малий. Приїхало правда кількох почтарських аспірантів и урядників без певної кваліфікації, але всі вони гляділи на Галею и передумували над тим, як би висадити Петра із сіда. Крім того боялись вони спроневеритись завчасно в очах Галі. Степан не міг віджалувати, що ёго посадили коло проповідника. Проповідник був справді о стілько проповідником, що любив дуже багато говорити, але далеко більше загорілим пасічником и не переставав нудити Степана своїми розказами о рійці и всіяких систематах улив. Степан сидів як на муках. Ёго біде лице було дуже поважне, сумовите и відбивало від товстого, осмаленого, круглого лица пасічника. На силу мусів він слухати пасічничих теорій, а в душі нарікав и на комисаря и на родичів, що виправили ёго на сей празник. Від часу до часу несміливо споглядав він на Маланю, що сиділа недалеко старших матерей и то ж по неволі мусіла слухати бесіди деканової. Їх погляди инколи стрічались с собою, але думки Степана не були веселі, свободні. Шо кількох літах він у перше побачив Маланю. Роєм ударили споминки недавних ще літ до ёго голови, пригадальсь веселі часи, свободні, буйні думки, золоті надії, — усе минуше щасте виринуло з глибокої пропасті; живою стала перед ёго очима та чарівна дівчина, що на віки зайняла ёго чаром своїм. Маланя була тепер ще та ж сама молода, красна, але на її лицю пробивалась сумота скорблячого ангела, в її очах ні відблеску якої радості, надії, — ні проміня колишнёго щастя. С сёго світу — та не для сёго світу. Наче тугою та печалю сповита була її постать. И невимовний жаль переймав Степана, хоч не знав він теперішного її життя. Здалось ёму, що не глядять вона вже на ёго тим поглядом колишнёї любові и щирості, що й не впізнає ёго, а мов зовсім чужого стрічає. И ще більше заболіло серце Степана. Важко було ёму дивитись на неї, як на руїну колишнёго щастя, але й тяжко було відвести думок від неї, відірвати свого погляду.

А тим часом почала переломуватись мовчальність. Комисар, побачивши по довгім вижиданю о. Лавра, став жартобливо допминатись доброго вина.

„Отто маєш! Замурував гроші, а не відмурував хоч би кілька пляшок доброго вина, та частує нас парастасовим! Ей, отче, не скупись, бо бачиш, навіть не могу випити здоровля так шановних гостей.“

„Переховує вино на весіля,“ озвався римлянин, котрий мимо всієї ортодоксії у справах животних все придержувався комисаря. „Та не бійся, брате, будеш мусів в друге спроваджувати таки цілого антала. Не можна так збувати чинодійствующих, а треба їм подати вина, „в немже ність блуда.““

Такі притики ні троха не розгнівали Лавра, а споминка про весіля розвеселила и розохотила ёго. Хитрий комисар наче б провітритв „добре“ вино в пивниці Лаврів, бо запобігливий Лавро задалегідь приладжувався до весіля и спровадив ще перед кількома місяцями до празника пів антала вина з Угор. Для ощадності однак закупив він на празник кільканайцять пляшок місточкового вина у знакового жида по низькій ціні, щоб тим відбути першу жажду празникових гостей. Тепер же ж розохочений споминкою про весіля витаскав с пивниці кільканайцять пляшок угорського вина и почав частувати своїх гостей. Вино було справді добре, а бодай о богато лучше від жидівського и парастасового. (Лавро принуджував своїх парохиян, щоб замість горівки приносили вино па парастаси.) Комисар закоштувавши вина ставав що раз головнішим и підносив всіякі тоасти. За тоастами йшов що раз більший гамір, а під кінець обіду почали вже співати навіть „многая літа“. Гармонію сего, як говорив комисар, соборнопарастасового співу ще більше розстроювала не повна тверезість деяких співаків. Забуто на деканську повагу, а вино що раз більше розвязувало язиків. Намість загальних тоастів почались тоасти в малих кружках, ба навіть сусіда до сусіда. Петро яко головний представитель жвавих молодців випив здоровля усіх красавиць в загалі. Мійська кавалерия не дала завстидатись Петрови и по черзі пила здоровля кожної красавиці з осібна. Порфир прилучився до громади мододих тоастантів и почав вносити тоасти на здоровля всіяких абстракцій, як „веселого гумору“, „вічної молодості“, „супружнїї гармоні“ и т. и. В сінях озвались музики даючи тим певний знак, що незадовго скінчиться обід а роспічнеться гульня. Дівчата аж зрадувались, бо всі вони наскучили собі вже так довго сидіти за столом и бажали перетрястись, повертїтись, погуляти, хоч би до упалого. Кожда розглядалась тепер, чи дістанеться її пара, чи не прийдеться продавати петрушки. И непевний виходив обрахунок, бо панночок охочих

до гуляння було дуже багато, а гулящих молодців и половини не було.

На koniec під вечір покінчився обід. Гості вийшли на город прогулятись. Сонце вже поверталось до заходу и мов золотою опоною обкинуло цілий город, невелике село, що роскинулось навколо попівства, далекі поля, що зеленіли то жовтіли спілими збіжками. Степан аж легше відітхнув на вольному воздуху вирвавшись с під опіки свого говірливого пасішника. Город був великий, за городом зеленівся густий сад. Степан бажав хоч троха позістати на самоті и спішно йшов що раз дальше, аж поки не опинився на кінці саду, звідкіля зеленілась широка левада, блищала тиха річка, виділились хатки сільські вибілені, умаїні, широкі поля високими збіжками вкриті, синівся далекий ліс як густий, синій туман. Степан опершись о деревину вдивився в сей образ тихий, золотим промінням освічений, веселий, погідний, нічим незамучений. Задивившись в крайобраз затонув він у своїх думках, як в якому чарівному сні. Довго, довго стояв він так с похиленою головою, з зверненими очима в далеку далечину забувши про все, що навкруги ёго діється, аж поки не пробудив ёго якийсь шелест и сміх. Оглянувшись, аж засоромився побачивши перед собою Галю и Петра, а троха оддаєки Маланю. Він не рад був, що ёго злапали у задумі на самоті.

„Як то красно нас покидати,“ озвалась Галя. „За те ж ми вас и злякали. Дівчата нудяться самі, а ви сховались на самоту, погорджуєте нами...“

„Ні, я тільки набираю сили, щоб міг хоч кого розвеселити,“ відповів Степан силуючись бути веселим.

З далека почувся голосний сміх комисаря. Він ишов разом с Порфиром и аж синів від сміху.

„Ну, а то клопіт, деканова дістала спазмів!“

Всі перелякались и хотіли бігти на ратунок.

„Помалу, помалу,“ тягнув дальше комисар сміючись. „Се перейде. Оттак для доброго тону. Захотілось музикам вигривати жалібною польонеса, моя деканова зденервувалась перед сходом місяця и я втеряв мою дансерку.“

„Забажалось також печеного леду, старому гуляти!“ озвався Порфир. „От лучше ми втнемо собі свого тропака за зеленим столиком. Ходім тільки шукати яких товстих дансерів до нашого крутого танцю. За мене вигуляється моя жінка, а я за неї буду скубати піря.“

Маланя стояла недалеко Степана и аж спазнула від сорому.

Вона бажала хоч перед чужими людьми зберегати тайну свого сумовитого жита, а Порфир поневіряв її и свою славу отверто и перед чужими людьми. И байдуже було ёму про те. Роздивившись, що нема нікого охочого до зеленого столика, потягнув він дальше комисаря шукати „доброї компанії“. А Маланя стояла як до землі прибіта. Вона важко зітхнула и мовчки йшла поруч с Степаном. По хвилі, як би притуливши свій жаль, піднесла вона свої очі на Степана.

„Не осудіть мене за ёго слова,“ говорила вона, наче б благала, „не осудіть и... він більше сказав, як думав.“

„Вас не можна судити по словах — чужих.“

„Ах, не всі такі поблажливі для мене.“

„Чи ж треба бути для вас аж поблажливим?“

„О, ви би самі мене може осудили...“

„За віщо?“

Маланя мовчала. Перед нею стояв той самий Степан, давний, єдиний друг, єдиний чоловік на світі. Він був той самий Степан, що житєм запалив її душу, світ її розкрив, золоті надії розбудив. Вона розказала б перед ним ціле своє жите — горе. Але вона — не могла вже бути тою давною щасливою сиріткою — Маланею. Пропасть їх розділяла. И вони йшли мовчки.

„Як ми несподівано стрінулись,“ промовила знов Маланя.

„Так, як несподівано розстались.“

„Через тільки час ви не позабули ще тої хвилі?“

„Ta chwila jak piorun, a jak wieczność długa,
Na strasznym chyba sądzie będzie taka druga...“ відповів Степан.

„Чи можна ж так довго памятати одну хвилю?“

„А як та хвиля стала цілим життям? Як та хвиля що хвилі пригадається сотиними проклонами як громами, як марево безчестя прослідуює від дня до ночі, від ночі до дня! Як с тої хвилі не сходить міні думка, що я погорджений, осміяний, збещещений — там, де я хотів бути хоч — — чесним чоловіком?“

„Не говоріть так, не осуджуйте так себе. Невже ж думаєте, що всі вас осудили?“

„Як не мали осудити, коли погордою мене напаятували?“

„Хто ж вам таке заподіяв, за що?“

„Ті, що зборонили міні приступу до того дому, де я як в святиню входив. А за що? — и сам не знаю. Але мусіло бути щось страшного, мусіла бути нечесть дуже велика, коли не хотіли мене и вислухати, коли нечитані відкидали мої листи, коли її оборона обвиненого сталась непотрібною — неможливою. Я тільки

дивуюсь, що після того всего ви ще не боїтесь зі мною говорити, слухаєте мене, а не погорджуєте.“

„О мій Боже,“ ледво промовила Маланя. „Що сталося, що з вами сподіяно?.. я нічого не знаю.“

„Так ви нічого не знали?“

„Я одно тільки знала, що ви перестали бувати, мов у море втонули. Правда, всіляко говорено про вас, були лихі люде, що хотіли вас очернити. Але я не йшла віри, я не могла повірити, хоч від вас не було и чутки.“

„А ви ж не казали міні зборонити приступу, замкнути передо мною дверей?“

„Боже!“

„Мене назвали безчесним, підлим облудником, міні приписали такі діла, про котрі я и подумати не міг. Міні не тільки заборонено приступу и власної оборони, але міні сказали, що й ви мене більш не хочете бачити. Чи ж міг я більше добиватись, перед ким усправедливитись? И чи ж можу забути ту хвилю?..“

„О, страшна пімста!“ В її очах тьмилось, мов би весь світ западався, в грудях завмерав голос, як каменем придавилось її серце. С хати долітала музика, гамір гостей, веселі сміхи и співи картярів, — и глумливим гомоном відбивались в її душі. Там було безжурне житя, а тут печаль по марне втраченім житю.

„Пропало на віки,“ проговорила наконець Маланя як би пробудившись з важкого сну. „Тепер вже нам и згадувати не можна про те, що сталося. Одну тільки зробіть міні ласку: не думайте, Степане, що я коли небудь вас зле судила, лиху думку про вас мала. Видко, що вже так судилось, щоб лихі люде станули пропастию між нами. Забудьте, що сталося, и покиньте сумувати. Ви свободні, молоді, перед вами світ простором. Будьте хоч ви щасливі. Най світ вкрашається вашими гарними думками, здіймається вашими добрими ділами. Ви ж мущина, а мущині не годиться віддаватись роспуці. Най добрі діла будуть свідками вашої високої душі, вашого доброго серця. И я буду радуватись, коли почую про ваше щастє... Може й я буду щаслива вашими думками, — мислю про ваше щастє. Простіть міні, що через мене стілько потерпіли. Прощайте и будьте щасливі... Не забувайте моїх слів — и прощайте на віки.“

Вона кріпко стиснула Степанову руку и не оглядаючись пішла у світлицю.

Степан стояв як громом побитий.

„Так, мов жите тепер свобідне, але на віки зломане,“ прошептав він сам до себе. Обтер тиху слёзу, що скотилась на горяче лице, и пішов слідом за Маланею.

В світлиці вже охочо гуляли. Галя гуляла с Петром. Її шовкова сукня, не молоде лице, в кучері звите волося, ціла її тяжка постать — відбивали від молодих дівчат, що як різнобарвні метелики, мов не доторкаючись землі, носились у танці. Вона була тепер дуже похожа на всохлу вербу серед диких буйних цвітів.

Петрови удавалась головна и остатня проба. Шумний празник не накликав нових женихів. Стара Лавриха залюбки дивилась, як її доня весело гуляє. Її здалося, що Петро справді дуже залюблений в Галі. Навіть сам Лавро дивився прихильним оком на Петра. Він надслухав, що деякі завидували Галі Петра. На другий день рано, коли вже роз'їхались празникові гості, відбув Лавро фамилійну нараду с Порфпром, запевнив посаг и згодився на весіля.

(Дальше будс.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

По Епифанию Славинецькім з західно-руських приходців в Москву ніхто не мав такого важного впливу, як Симеон Петровський-Ситиянович; від місця, звідкіля прибув у столицю, він звичайно зветься Симеоном Полоцьким.

Жизнь сёго чоловіка до переселеня ёго в Москву нам зовсім не звісна. Маємо основу думати, що він родився 1628 року, вчився у київській колегії, опісля в заграничних наукових заведеннях, а вернувши до свого краю, Білорусі, вступив у черці. Олексій Михайлович познакомився з ним у Полоцку. В 1664 р. Симеон прибув у Москву и оселився в Спаскому монастирі за рядом образів. З ним приїхала ёго челядь. Ёму казали давати з двора прожиток; та лишилися ёго письма до царя — інтересні не стілько для характеру Полоцького, скілько задля черт тодішнёго ладу — с котрих добачаємо, що хоч и сам цар визначив Симеонови прожиток, а все ж він мусив кілька разів обертатися до царя с письмами, щоб ёму видавали приобіцяне. Таким робом, крім прожитку для себе и для своєї челяді, він просив, щоб ёму,

після обіцянки, видавали дрова в зимову студінь и обрік для ёго коний. Характер сёго чоловіка не був схожий с характером Епифанія. Він не вдоволявся скромними килейними вченими працями; він неустанно нагадував про себе на дворі, кланявся государеві, писав привіти вершами, вихвалюваня всіякі, и добився такої ласки, що став учителем царевича Федора, а при кінци панованя Олексія Михайловича звеселяв царя и ёго двір комедиями свого утвору.

Твори Полоцького не виявляють в нім великої науки; він зовсім не знав по грецьки; Епифаний Славинецький не дуже любив ёго, як часто не люблять сумлінні працёвники учені поверховних людей; коли ж Симеон набивався до ёго за помічника при поправі книжок, Епифаний усувався від Симеона, хоч яко добродушний чоловік радо відповідав ёму на всіякі питання, з якими звертався до ёго Симеон, далеко менше від ёго учений. Хоч не вспів Симеон добитися значеня у строгого вченого, а все ж він усюди висувався, славився яко оборонець православя против росколови, яко теолог, яко проповідник, яко вершописець. Замітного таланту в ёго не було ні до одного с тих заводів, та ёго твори займаючі, позаяк дотикають сучасних питань жи́зни и подають багато властивого в ду́сі тогочаснім.

В 1667 р., як розгорілася боротьба з роскольниками, патриарх Осип казав напечатати книгу під заголовком: „Жезль Православія“, котру спорудив Симеон. В довгім переднім слові, повнім балаканя, автор звертається с сильним підкажуванем до архиереїв загалом, вихвалюючи їх велике значенє. Сам твір ділиться на дві часті. В першій часті оскаржує чолобитне письмо попа Микити Пустосвята, подане цареві против новопоправдених книг а найбільш против книги „Новая Скрижаль“; друга часть твору Полоцького вимірена против чолобитному письму попа Лазаря. Микита Пустосвят старається на основі самовольно підданого змислу вирваних фраз обвиняти Никона и коректорів книг о ересі. Симеон виказує Микиті, що він не знає граматики, и тому не розуміє, що́ читає. Таким робом взявши одно місце перекладу, де говорить про чоловіка, що несе хрест, Микита зрозумів се місце так, що там мова про Христа, між тим як мова була не про Христа, а про переступника засудженого на казнь*). До такого

*) „Видѣвши сіє, годствуєть въ Никитѣ, иже державъ во богословскія глубины умъ свой пушати, се на брезѣ грамматическаго разума и въ мелкости ея утопаєть, солнце хотѣвый соглядати, стези не видить. Привидите сѣмо и малѣйшія отроцы грам-

ряду похибок належить виступлене Микити против молитви при хрещеню. Микита доказував, неначе б виходив такий змисл, що взивається нечистого духа (мимо хибності сеї замітки, відпертої ще Симеоном Полоцьким, її досі повтаряють роскольники між важними докорами), між тим усё пішло відтіля, що несвідомий добре словенської граматики прихильник старовірства не знав ріжницї пятого падежа від першого.*)

Спір Симеона з Микитою заходить в теологічні дрібниці, н. пр. — про спосіб воплощеня Христового. Та тут Симеон заступивши в розумованя мимовільно виказав вплив католицтва, котрий відбився на нім с того часу, як він бував по римсько-католицьких школах. Він між иншими признає, що переміна св. дарів на литургии наступає, як священник виголошує слова Спасителя: „Примите и и.“, тоді як (за що опісля и винували Симеона) східна церква инакше розберала.

Спір Симеона з Микитою дотикав також питань про „двоперстїє“, про чотироконечний хрест (котрий роскольники звать латинським хрестом), про двократне аллилуя и н. Тон, з яким Симеон виступає на свого противника, переходить в насмішку: Симеон називає ёго буйним в словах, нечистивим, окаянним, смердячим цапом, свинею, що рие огород церковний, розбійником, удом зогнилим и т. и.

Спір з Лазарем обертається більше, як спір з Микитою, в обсягу звичаїв зверхнёго богослуженя, або дотикає зачіпок Лазаря що до смів и виражений в перекладах, котрими в новоправлених книгах заступлено давні однозначні вираженя або задля буквальної близькості до первовзору або для граматичної правильності речи.**)

матическія хитрости рачители, виджете и судите о Христѣ, Дамаскинъ монахъ написал сія, виджете, колико умель буесловець Никита, не о Христѣ Господѣ сіе есть писано, но о татѣ и разбойницѣ или за иный который грѣхъ осужденномъ на смерть крестную человекѣцъ.“

*) „Да не снидеть со крещающимся, молимся Тебѣ Господи, духъ лукавый, помраченіе помысловъ и мятежъ мыслей наводяй.“

**) Н. пр., замість: „смертію на смерть наступи“ — смертію смерть поправъ; замість: „его же величающе Тебе, Дѣва, ублажаемъ“ — его же величающе Дѣву ублажаемъ; замість: „яко воистину блажити ти Богородице“ — яко воистину блажити тя, Богородицу; зам. „Христосъ воскресъ изъ мертвыхъ, истинный Богъ нашъ, молитвами пречистыя его Матере“ — молитвами пречистыя своей матере; — и тако инше. Найвише дитяństwo поглядів и понятій виразилося в тім, що в звісній пісні на литургии „едиъ евятъ, едиъ Господъ Исусъ Христосъ“ въ слові „Исусъ“ Лазарь вичитус союз сполучающий и добавас розділеня особи Христової.

церква, добачає Лазар впливу то латинства, то вірменства; чому н. пр. плащеницю кладуть головою на полудень, чому на великдень читають дякопи Євангеліє в ріжних місцях церкви; чому піп сидить на сповіді, чому архиереї благословлять обома руками, чому заведено спів, що нагадує органи и т. н.; на всё відповідає Симеон пояснюющим тоном, але примішує иноді й насмішки. Особливо розлютився він за те, що Лазар у своїм чолобитнім письмі представляв цареві, що не гоже роблять, поминаючи ёго „тишайшимъ и кротчайшимъ“, и слова в ектеннях „о всей палатѣ и вониствѣ“ поясняв так, неначе б тут була мова не про здорове и спасене царя, не про ёго бояр и вояків, а про якісь камінні палати та про палатне військо. „О клеветниче Лазарю — відзивається до ёго Симеон — як ти Бога не боїшся и людий не соромишся; неначе б ми, називаючи государя „тишайшимъ и кротчайшимъ“, насмівалися над именем великого государя нашого. Неуку! Нерозумний злосливче!.. А що ти набріхуєш, неначе ми не творимо молитов про бояр, но молимося про камінні палати и палатне військо, то такий закид намість одвіта лучче оплювати и обсміяти и тобі уста загородити палицею, як псови брехливому!..“ Опісля поясняє ёму Симеон, що слово „палата“ заступає бояр и військо „через образъ грамматическій и риторскій, именуемый синекдохе, еже различными образы бываетъ, егда едино изъ другого коимъ либо обычаемъ познавается.“

В 1670 р. Симеон написав велике теологичне діло п. з.: „Вънецъ вѣры каѳолическія“. Він бере так званий великий апостольський символ віри и після ёго членів розділяє ріжні теологичні предмети, викладаючи їх у формі питань и відповідий.*) Такий спосіб дає ёму повід після взірця середньовічних схоластиків задавати вельми вигадані и дрібні питання, подає всіякі думки про сі питання, зачерпнуті то из східних, то з західних письменників, а нерідко и з апокрифичних творів. Чому н. пр. Христос родився в Грудни? в якім часі дни відбулося благовіщенє и різдво? Чи міг Христос говорити зараз по своїм різдві? Чому Христа пригвоздили до хреста чотирма, а не трёма гвоздями? Чи всю кров виліяну на хресті знов прийняв Христос при воскресеню, чи частини її лишилися и змішалися з землею? и т. н. Слідуючи за апостольским символом, коли прийшло говорити про Творця и

*) Три перші глави складають неначе вступ: там говоритьсь об тім, що таке християне, відкіля їх віра, про ересі, а потім чотирнацять глав посвячено членам апостольского символа.

творене, Симеон виложив властиву собі и дивоглядну систему космографії, що показує ёго знаомство з західними астрологічними бреднями: результати сучасних ёму наукових вислідків мало ёго ціпалися. Єсть трое небес: емпірейське, нерухоме, найвисше, кристалне, що порушається з невимовною скоростю и — простор облачний, розділений на два пояси, перший — звід нерухомих, а другий планет. Планетне небо розділяється на сім кругів або поясів після числа планет тоді звісних: (Крон, Дій, Ар, сонце, Афродита, Гермій, луна). Симеон наводить небеличні віддаленя від одной планети до другої. Від землі до простору облачного вісімдесят тем миль (т. є. 800.000), а від поверхні землі до емпірейського неба так далеко, що як би там іхав по вісімдесят миль на годину, то треба би на то 50.000 літ. Звізди описує він ось як: „веществомъ чисты, образомъ круглы, количествомъ велики, явленіємъ малы, качествомъ свѣтлы, дольныхъ вещей родительны“ (мають вплив на зміни воздушні). Планети положені що до місця низше звід; іноді вони ходять одною дорогою из звіздами, а іноді противною. Найменша звізда вісімдесят разів більша від землі, а слідуєча що до величини звізда перевишає простор землі 170 разів. Сонце 166 разів більше від землі; а луна 30 разів менша. Що година сонце робить 7160 миль, с котрих кожда вимагає дві години людського ходу. Земля представляється круглою, чорною, тяжкою, холодною; вона „кентръ“ (осередок) усёго світа, мрачна и містить в собі пекло. Трасене землі походить од сіпаня замкнених в її нутрі духів.

Симеон задержується з більшою увагою над сотворенєм и гріховним упадком чоловіка, наводить всілякі думки об тім, скілько часу був Адам в раю и більше нахиляється до тих, котрі думали, що первістна пара провела тільки три години и згрішила о шестій годині, тому и Христос, викуплюючи людскість од прародительского гріху, був распятий о шестій годині. Розбираючи питанє про чародія Симеон приходить до такої думки, що якби люди не згрішили, то починались би и родилися звичайним способом, але тільки с сею ріжницею, що починались би без непогамованої страсті, а родились би без сопуху и болізні. Родителі, проживши в земному раю, уступали б своє місце дітям, а самі переносились б на небо, и таким робом помноженє роду людського наповняло би число упавших ангелів, позаяк чоловік до того и був сотворений, щоб заступити відпавших од Бога духів. Злі ангели, що повстали против Бґа, не належали до одного якого-небудь чину, котрий цілою своєю корпорацією упав и втеряв щасливість;

їх заманив сатана з різних ангельських чинів, сам же сатана належає до найвисших и найблизших Богови духів небесних. В главі про воскресенє вмерлих автори насуваються на думку найдіваційші питання, н. пр., чи воскреснуть умерлі з волосєм и нігтями, позаяк у чоловіка, що їх ціле своє жите обрізував, могло нарости дуже багато? Се питанє рішає так: воскреснуть, але на стілько, на скілько треба для окраси тіла. Чи воскреснуть кишки? Воскреснуть — відповідає Симеон: — та будуть наповнені не смердячим калом, а добірною вогкостю. Сімя в чоловіці не буде, позаяк Христос сказав: у воскресеню не женяться, не посягають. Та ось ще питання. Ціле тіло чоловіка зотліло, а всі єго часті мають воскреснути. Як вони тоді злучаться с собою? Чи можуть ріжнородні часті злучитися н. пр., кість с костью, жили с кровю? и т. д. — Ні, — одвічає наш мудрець: — тільки порошок однакових частий може злучитися; то, що було в руці, може опинитися в нозі, бо се не змінє тожсамості особи людської, але порошок ріжнородних частий не може змішатися и то, що складало жили, не може творити крові, або се, що складало м'ясо, не може вийти в склад крові або костий, инакше — всё рівно: як би хто зруйнував срібне начине з золотою покришкою, потім с покришки зробив начине, а з начиня покришку; чи начине могло б зватися прежнім начинєм?

Конець світа займає особливу увагу и тут появляється на сцену найбільше різних вікових вигадів релігійної фантазії. Антихрист вельми займає Симеона; автор наводить різні гадки про сю особистість; одні уважали єго воплощеним дияволом, инші — чоловіком, слугою диявола, або лучче сказати, якимсь полудияволом, тому що видумували розкази про єго чудний почин на світі, и при сїм диявол грає важну ролю. Симеон думає, що Антихрист буде чоловіком и подібно всім людям буде мати в себе ангела хоронителя, але віддасться злу, одступить від Бога, и ангел хоронитель покине єго. Антихрист — чоловік з незвичайними духовими спосібностями, він буде свідомий, як ніхто, але заразом він надзвичайний лицемір и свою могучу духовну силу оберне на погибель, а не на користь людського роду: він усє лихо, хоча с позору здаватися-ме взорцем усїх чеснот. Їму буде помагати якийся жрець с християнського полку. Антихрист заведе поклін богови Маозеу (бог сили и успіху). В єго будуть жепророки и жеапостоли, котрих він розішле по землі, щоб заманювали до єго віри. Антихрист добеться могучості, він стане царем; столицею єго буде Вавилон. Кожний, хто піддасться єму, дістане зпая

на чолі и на руці, а в кого такого знаменн не буде, сей не може нічого ні купити, ні продати. Папуючи у Вавилові, Антихрист буде вести війни и побе трёх царів: єгипетського, африйського и етиопського; Арабия ёму не піддасться. Гог и Магог повстануть, та наш теолог сам властиво, здається, не знає, що таке сі Гог и Магог. Він наводить тільки думку (найбільш росповсюдпену), що під сими именами розуміють народи закляті и замкнені в каспійських горах, та після инших обяснень, се назви антихристових воєнних людей: Гог — що ділає тайно, а Магог — ділає явно. Але являться Енох и Ілія и стануть проповідувати против Антихриста; проповідь їх буде трівати (після апокаліпси) тисяч двіста шістьдесять днів. Антихрист убіє їх в Єрусалимі. Вони воскреснуть з мертвих, та опісля настигне кінець и Антихриста. Ціле царство ёго тріватиме тільки три роки с половиною. По смерті и воскресеню Еноха и Ілії доведеться ёму сидіти на престолі тільки п'ятнадцять днів. Антихрист прикинеється вмерлим, опісля непаче воскресшим, вийде на гору Єлеонську и підмогою диявола взнесеться на воздух, але архистратиг Михайло поразить ёго. В сорок п'ять днів опісля зачнеється страшний суд.

Запалиться земля и буде горіти до половини своєї атмосфери; моря не буде, та се не значить, щоб воно більше не истнувало: воно не буде тільки солоне и бурливе; явиться знамено сина чоловічого, затрублять ангели, воскреснуть умерлі.

Наш тайновидець задає питанє: в якій порі дня и року буде воскресене вмерлих и рішає, що се станеться весною в цвітні, підчас великоднє, именно о півночі, тоді, коли и Христос воскрес; деякі говорять противно, що се має наступити рано, досвіта, бо и Христос після їх думки воскрес из сходом зірниці. Симеон годить искусно сі дві думки. Христос воскрес о півночі, але тоді сонце нарешно три години раніше як звичайно сходило, и тому правда й тих, що говорять про зірницю и сонічний схід; в день воскресеня вмерлих буде мабуть так само, як було в день воскресеня Господнєго.

Деякі толкували, що воскресене відбудеться ось як: на сам перед ангели зберуть у купу порох добрих, а чорти в другу купу порох злих, котрих вони искушали, и Господь воскресить одних и других, але Симеон не довіряє тому: Христос ясно говорить, що відділяться оживлені праведні від неправедних и здається, після погляду Симеона, збиранєм пороху и воскресенєм умерлих займуться нарешно до сєго призначені ангели.

Страшний суд одбуватиметься в Йосафатовій долині, коло Єрусалима, під Блеонською горою. Та знов насувається питане: як же може поміститися так багато воскреслих людей на таким малім просторі. Автор рішає и се питане: часть суджених буде стояти верствами (ярусами), а низші на землі и так помістяться. Суд свій буде Господь судити разом із святими угодниками и всі воскресші будуть ділитися на чотири відділи: одні будуть судити с Христом, другі будуть суджені, оправдані и віддуть до царства Божого, треті будуть вкинені в пекло без суду: то поганці, жида, музультмане и загалом нехристи; вони беззаконно згрішили, беззаконно и згинуть, до них будуть приділені и нехрещені діти. Четвертий відділ — грішники, осуджені за свої діла праведним судом в геспу огнену на вічну муку. Страшний суд буде трівати три годни від шестої годни в день до девятої, в ту пору, коли Христос увсіс на хресті.

Сонце перестане порушатися; земля відновиться, буде прозорча, як скло; вона не буде годувати ні звірів ні дерев, вона буде засіяна цвітами, та сі цвіти треба приймати не в буквальнім зміслі, а в духовнім.

(Дальше буде.)

НОВІНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСИ.

— Урядова Wiener-Zeitung с 5. с. м. оголосила **именованя 33 инспекторів окружних** для народніх шкіл в Галичині; досі було лише 20 инспекторів, від чого очевидно надзір шкіл мусів бути недостаточний. Між 33 инспекторами є однак лиш 2 чи 3 Русинів, хотя инспекторів именовала не Рада шкільна красава, але министерство просвіти, очевидно на пропозицію Ради шкільної. Чи се може має бути компенса за утворене руської школи вправ при Львівській семінарії учительській? Як би так, то се була би за груба компенса: за те, що утворено одну руську шкільку у Львові, дозволено польщити руські школи в цілім краю!

— **Як и хто агитує у нас між народом?** Львівсько-польські дневники не перестають трубити перед світом о страшно небезпечній пропаганді між народом. Ті ж дневники завізували всіх своїх „читателів-обивателів“, щоб ім доносили о всіх соціалістично-нигилистично-моеківських агітаціях між народом. Хто дійсно вірить в правдивість таких алярмів, міг сподіватись, що самозванці-жандарми *bezpieczeństwa publicznego* достарчать своїм дневникам бодай кілька позитивних фактів

хоч троха на правду похожих. Однакож вже перші проби сих охотничих комітетів bezpieczeństwa okazалися дуже неудалими. Вправді появляються в Gaz. Nar. и Dzień. pol. дописи під заголовками: agitacye moskiewskie, agitacye między chłopstwem, wichrzyciele ludu etc. — однакож у всіх тих дописах годі дошукатись певних даних фактів, а succus et sanguis усіх таких денунційних виходить на одну тему, що „chłopstwo już publicznie wynurza swe zdania, pijąc gorzałkę na pohybel żydom i panom.“

Очевидно панове-комітетові виходять с того, що „chłopstwu“ не може бути дозволеним в конституційній державі „publicznie wynurzać swego zdania“ и що сей привилей прислугує виключно тільки панам и жидам з „Dorsche-Schulem“. Вже ж в очах тої охотничої сторожі публичного беспеченства тільки панам можна брикати, говорити на „zgrupowaniach ludowych“, ухвалювати адреси и т. п., хоч би сі адреси посередно домагались утворення з Галичини самостійної Польщі, — а тільки одним „хлопам“ не можна навіть пожалуватись на свою біду, не можна прилюдно сказати, що пани визискують народ „porcuami“, а жида лихвою! Нічого говорити, східно-галицькі Поляки дуже гарно маніфестують свій розум політичний, своє розумінє „wolności, równości i braterstwa“! Ми діждали навіть таких часів, що ті ж самі східно-галицькі Поляки не менше яскраво заманіфестували „wolność myśli i słowa“ воюючи палками, свистанем и криком проти літературної критики гр. Тарновського! Що ж дивуватись, що ті защитники цивілізації з далеко меншим респектом виражаються про „chłopstwo“!

Таким способом вже сам обяв своєї мислі між народом представляється тим панам яко щось небезпечного. Вони дають розуміти, що в тих обявах прилюдних криється зарід найнебезпечнішої агітації. Вони не припускають, щоб „chłop“ міг мати свою думку, своє переконанє. Се конечно мусять бути соціалістична пропаганда. А така трівожливість пробивається навіть иноді в промовах соймових. На щастє однакож самі защитники społecznego porządku дуже наївно здемаксувались. Послухаймо тільки, що пише оден с тих защитників в Gaz. Nar. Nr. 188 з Ліска: „Наконець и наше підгірє карпатське, сей закуток від світу дошками забитий — починає оживлятись. Питанє східне, агітації московські, сойм... Агітації московські досягнули и нас. Перед кількома днями злано тутка якесь индивидуум (чи не самого кореспондента Gaz. Nar.?) підозрине, ніби професора, ніби пенс. капитана росс. — але з браку доказів випущено (sic!). — Lud nasz poczciwy wszystkiemu wierzy — szczególnie, gdy doń zawitać z wódką. Sam byłem świadkiem tego; będąc bowiem przed kilku dniami we wsi okolicznej — zapytałem kilku wieśniaków — jakiej są narodowości; odpowiedzieli, że Rusinami (але не Москалами!) i głosili zasady, przez księży im wpojone; gdy ich jednak kieliszkiem gorzałki poczęstowałem — twierdzili, że są Polakami, naszymi największymi przyjacielmi i t. p. Ми не потребуємо додавати коментаря до сеї наївної сповіді одного з защитників Галичини против агітації нігілістично-московської. Редакція Gaz. Nar. була на стілько наївною, що помістила цілу допись без змін, які повинна була поробити, щоб не вилізло шило з мішка. А так після такої сповіді вже стало ясно, хто

и як агитую між народом. Мусять то бути дуже мізерні індивідуа, що с пляшкою в руках волочаться по селах, наводять народ запиваються горівкою, щоб опісля зібрати матеріял від п'яних селян до кореспонденції для Gaz. Nar. або Dzien. Pol. o agitacyach! Що за убожество у такого кореспондента, що мусять запозичити концентів аж у „п'яного хлопа“! Не лучше б зробили жандарми, як би проганяли с сіл таких деморалізаторів-писарів? Ось де жерело неспокоїв и деморалізації!

— Устави проти лихви и п'янства, одержавши найвищу санкцію, оголошені в дневнику устав державних з дня 14. серпня 1877 XXV. Ч. 66 и 67. Позаяк в уставах не означено дня, від коли вони входять в жите, проте будуть сі уставаи обовязувати за 45 день від оголошеня с. е. від 1. жовтня с. р. Так наконець діждалась Галичина и Буковина довго вижиданої законної оборони проти двох найтяжших ворогів нашої людності — проти лихви и п'янства. Перша с тих уставов дотичить заради проти неретельного поступованя при справах кредитових (позичках и т. и.). §. 1. сеї уставаи постановляє: „хто при уділюваню кредиту входить з довжником в такі усліва, о котрих знає, що вони надмірністю признаних кредиторови (вірители) користей — господарську погибель довжника споводувати або спомагати мусять и що довжник сеї іх власності задля своєї слабості розуму, задля недосвіду або умислового взбуреня впізнати не може, — стається винним провини (Vergehen) и підпадає карі арешту від одного до шість місяців, або в грошах від 100 до 1000 зр. а. в.“ При повторнім засуді можна наложити кару арешту аж до 2 літ. Коли не ма достаточної підстави до карного засуду, справа може бути відіслана до цивильного судні. Судня цивильний не звязаний до уставових приписів доведових, може оречи неважність интересу заключеного між вірителем а довжником. Не можемо затаїти, що стилізація уставаи, котрої пробу ми висше подали, єсть дуже замотана, неясна, а навіть двозначна. Майже ціла вага и досягність уставаи и заміреної нею охорони проти лихви зложені виключно в руки и оціненя судні. Чи наші судні матимуть на стілько самостійності, енергії, розуміння потреб народу и ёго інтелектуально-економічного розвою, чи на конець зможуть знайти стілько потрібного часу, щоб кожду справу підпадаючу під сю уставу належито переглянути и осудити — се нитаня, котрі нам не дозволяють вже тепер безуслвно тїшитись новою уставою и дуже великих надій до неї привязувати. Се однакж можна піднести, що згадана устава проти лихви належито, совістно и с цілою енергією виконана могла б дуже багато причинитись до добра народу и вирвати ёго з лихварської-шахрайської павутини.

Друга устава проти п'янства тим дуже користо вирізняється від дотичних постанов дотеперішної карної уставаи, що дотикає карою не тільки самого п'яка, але й того, хто ёго упиває. Тим способом може справедливість досягнути власне тих, що досі безкарно наводили наш народ до п'ятики (а тут вже не тільки одні жида винуваті, але й агітатори à la кореспондент Gaz. Nar. з Ліска. Гл. висше). Ся устава має також ту велику досягність, що не ограничається на одній карі п'янства, але досягає також довгів повсталих з п'янства. Відомо ж, що

головною руїною народу нашого під пару з лихвою було „борговане“ напиків на хрестини, поминки, празники, весіля и т. д. С сих то в першій почині микроскопично-малих довгів виростали ті поліни, що виспсали наші господарства, що раз більше їх ослабляли, аж наконець доводили до повного вивлащення. Теперішня устава постановляє, що прегенсі за подавані горячі напої не можуть бути заскаржені, наколи довжник в часі затягнення нового довгу не заплатив попереднього довгу тому ж вірителеви за такі напої винного.

Одна и друга устава вимагають докладного пояснення для нашого народу. Ми сподіємось, що „Просвіта“ сповнить сей обовязок спопуляризованя так важних устав для народу. Инакше устава без виконання позістануть мертвою фразою.

— **Чи може бути соціялистична пропаганда в церковних книжках?** Се питане, котрим повинен би зайнятись передовсім гр. кат. метрополитанський консистор, о. Малиновський, а бодай „Рускій Сіонь“. Але всі інтересовані фактори мовчать, хоч бодай о. М. мусть бути знаий факт ревизії в церкві. Нам доносять, що в однім селі появился одного краснаго поранку, мабуть у саму святу неділю, ц. к. жандарм в повиім узброїю, казав без відомості священника дякови вітворити церкву и забрав мало що не всі книги церковні. Забрані с церкви книжки віддав жандарм вїтгови під строгий дозір. Се не були книжки видані в Женеві, в Лондоні, в Лицькому — але часослови, триоди, литургикони и т. и. видані в Почаєві и в Києві. Причиною їх арештованя мали бути молитви за царя, які знаходяться в кожній церковній книжці виданій в Почаєві и Києві в новійших часах. Ми не знаємо, чому сей факт промовчала консистория, о. Малиновський и „Рускій Сіонь“? Правда, книжки назад звершено, але ж чи консистория и о. М. вважають таке поступоване за властиве? Чи консистория вважає ті книжки и дотичну церкву, де їх знайдено, соціялистично-нигилистичними, аналогічно як узнала такими вигнаних недавно питомців, у котрих відбута ревизія не викрила навіть таких книжок?

— **Дурійка „Науки“ о. Наумовича.** Від довгих вже літ придивляємось сумному процесови страшної умислової хороби, яка заразила значну часть нашої галицької суспільності и витворила так звану староруську партію Словієтів. Яко плід умислової ліні, необразованя, відступництва народнєго, крайної пристрасті и зарозумілості, грубого матеріалізму и сліного обожаня блестячої силі деспотичної — представляла и досі представляє ся партія Словієтів ріжнородні відразливі обяви своєї хороби с так нездорових елементів повсталой. С тяжким жалем приходилось нам бути очевидцями тих обьяв забиваючих розвій нашої народності, наповняючих воздух нашого життя народнєго ідкою отруєю, від котрой чи-мало зівянуло не тільки переспілих але и молодих, здорових сил наших. Се було тим більше сумним, що хвороба була с а м о в і ж о викликана и с а м о в і ж о шпирена. Сповняючи наш обовязок не раз вказували ми, куда йде, до чого веде се відступництво Словієтів підшитих ніби то старорусщиною, ніби то якоюсь тисячлітною традицією, єдинством общерусизму без єдинства народу, спільністю якоїсь загальної літератури без спільності языка. Се питане з нашої сторони вже стілько разів и так всесторонно вияснене, що кожний

„нибѣй уши да слышать и очи да видѣть“ — миг чути и видѣти нашу правду, правду нашого власними синами тогтаного народу. Та не тѣлько ми, не тѣлько Русини-Українці, не тѣлько цілий ряд найсвітлїйших мужів мало що не всіх передових народів европейських, але цілий ряд фактів нашого житя народнїго — промовив в дуже рїшучий спосіб в нашу користь, в користь прав и змагань нашої народности нами боронених. То ж хоч продовжало „Слово“ et comр. свої клеветливі напади на народовцїв, на наш язык, на права нашего народу и т. д. — ми могли мовчком поминати сі крайне злосливі але не менше недорічні напади, як довго вони повтарялись у кружках читателїв и приклонникїв „Слова“. Головою не розібеш муру, а тим менше хинського. Вже той сам факт, що „интелигентні“ люде можуть вдоволятися такою интелектуальною мизерією недоукїв „Unter“-гимназиастїв, яким представляється „Слово“, и в нїм замикати ціле свое знане и свій суд, — сей факт доволї мїг переконати кожного о интелектуально-моральній якостї тої публіки с претенсією до „русской интеллигенції“. Ми понехали спір с такими людьми, а діяльність народовцїв повернулася до позитивної праці над нашою словесностю, над просвітою народу. Але що ино народовці з напруженем всіх своїх сил змогли заснувати відповідні товариства, розбудити між народом охоту до читаня, кинути перші проміня світла між народ, — заджумленї словістичною хоробою, а на чолї заджумлених батько — не вагаються сїяти своєї „плевели“ між народ, в єго очах, єго власними словами поневіряти рідний язык народній, ба навіть сам народ! Иллюстрацією до сеї крайної деморалізації послужить статя „Отець и Дѣти“ уміщена в Ч. 8. „Науки“, основаної и видаваної о. Наумовичем для „просвіти народу“. В розмові між старим „священником“ и єго жінкою, котрі дуже зажурились, що їх син почав читати Шевченка, Дарвина и т. д. и став „українцем“, бо полюбив свій бідний народ, свій рідний язык и хоче працювати для добра того народу, — наводяться всі ісеїтїнці, які досї могли тѣлько видумати Словісти на народовцїв (українофілів), а при тїм понижається народній язык и сам народ jako „простацтво“ пригоже, як мовляв Зубрицький, тѣлько „для пастуховь...“ Для проби сего взору просвіти народу через „народолюбця Наумовича“ подаємо деякі уступи: „Нынѣ вь школахъ все то высмѣвають и ругаютъ, що нашимъ отцамъ и намъ всегда було святымъ, нынѣ вороги наши, не маючи силы, инымъ спососомъ насъ побѣдяти, зацепили тую гангрену межи наши дѣти, зробили роздорь, ставлятъ сынѣвъ противъ отцѣвъ, братей противъ братей: жрѣтся межи собою, такъ продолжится намъ наша власть надъ вами. То prawdziwa Ruś Gazety Narodowej! — Що скажутъ на то наши Романъ и Василь, якъ имъ дамъ перечитати таке „українське писаннячко;“ якъ они ѓтъ великого 19-лѣтнього мудрця, ихъ брата „Хведора“ довѣдаются, що мы Русь не Русь, церковь наша не русска, но грецька, языкъ нашъ церковный, то чужий „болгарський“, що то все чужина, що тїи всѣ наши старыя книги и вся наша старына лишь до грубы, а намъ вертати до поганства. Вотъ які науки выносятъ нынѣ наши дѣти ѓтъ тыхъ prawdziwychъ Rusinów, плекацѣвъ Голуховского!... Радъ бы я знати, якъ ѓнъ передъ этнографією, исторією, граматикою оправдати може свѣй украинизмъ, якъ ѓнъ, пере-

читавши, впрочемъ ученое, сочиненіе Дарвина о походженіи чловѣка, мѣгъ нимъ такъ дати опутатися, що для него уже не ма ничего святого, що чловѣкъ есть скотомъ, ничимъ бѣльше... Онъ перечитавъ Шевченка и цитатами изъ него насъ воюе, онъ читавъ и Дарвина, и уже прочъ съ вѣрою и добродѣтелью! Шевченко научивъ его, що не одна Русь есть на свѣтѣ, но двѣ, а я шытаюся, чому не дваццать? Були колись Поляне, Древяне, Сѣверяне и т. д. а все було Русью, якъ можна нынѣ всю Русь дѣлити тѣлько на Москву и Русь, коли у насъ въ Галичинѣ есть кѣлька поднарѣчій, кѣлька особенныхъ народныхъ характерѣвъ? Якъ уже анатомизовати, то уже по правилу, цѣлкомъ до найменьшой жилки... Все обругати, все збурити... Найперше треба народови ѳтняти вѣру, ѳттакъ сказати ему вразъ съ Газетою Народною и жидами, що наибѣльшимъ ворогомъ свободы и добра словянскихъ народѣвъ есть Москаль; а понеже у Москаля есть языкъ русскій, то нашъ мае бути „руський“, Москаль мае Ъ, ы, ѣ, мае певну граматику, воѣ формы языковй хорошо на основѣ старославянской выробленй, нашь „цего“ не треба, мы, на злѣсть Москалеви, будемъ собѣ по украиньски писати, такъ щобы насъ ни одинъ Москаль не розумѣвъ, и мы сами себе. А идею будемъ мати страшно велику! Мала Русь выжене Москаля зъ Украины; въ Кіевѣ, Харьковѣ, въ Одесѣ заведе собѣ „руський“ языкъ въ высшихъ школахъ, всѣ книги, где лишь найдеша ъ, ѳъ самого Нестора зачавши, въ огонь, границу Малои Руси оставитяся козаками, щобы „грязь Москвы“ не смѣла оквернити Украину, и тогда буде „въ своей хатѣ своя правда и сила и воля.“ Се маешъ мого того писаннячка!..“ Пані-матка, котра, мимоходомъ сказавши, представляеться до пан-ѳтца в такімъ стосунку якъ „Наука“ до „Слова“, а живо пригадуе польску пословицю о Magcynie, потішае переляканого „сопруга“, що найліпшимъ лікомъ на „украинизмъ“ видумавъ „сосѣдъ Николай“. „Мѣсто довгихъ а глубоко ученыхъ респравъ, онъ свому сынови давъ одну вступную статью изъ „Слова“ переложити на украиньску мову!!! Крутивъ же той бѣдняка неку щось два дни и не выкрутивъ ничего... и онъ самый узнавъ, що украиньска мова добра до легкой повѣстки, до поезіи... но до науки безъ старославянского (не забуваймо, що се говорить попада) и великорусского словаря и не порывайся. ѳтъ тогда его сынъ вытверезився и теперь уже цѣлкомъ инакше поглядае на Русь и еи письменный языкъ.“ Забула однако ж учена попада сказати, який то языкъ „Слова“, — чи старославянський, чи болгарський, чи великорусський? як и забула згадати про те, скілко, вже не „науки“, але бодай такъ званого „хлопського розуму“ було в тій вступній статі „Слова“ и чи бідний син не дістав по прочитаню тоі статі такоі дурійки, якъ „сопруг“ ученоі попаді? — Дальше викладае учена попада: „Поезія Шевченка — изъ глубины сердца выходящія, трафляють просто въ мягки молодецки сердца, въ чисті сердца, котрыхъ свѣтова мамона еще не опановала. Гѣрка доля русского народа въ Россіи передъ Александромъ II., тое крѣпацтво, тое продайнѣ чповничество, тое несчастное солдатство, все то будило горячое сочувствіе къ невольному народови, взывало до опѣзиці противъ тыхъ, що терпѣли и удерживали такой станъ, и опозиція выйшла радикальна, не оглядающася на средства. Шевченко писавъ, но онъ самый не мѣгъ вѣрити,

абы его думки на пр. ще до українського языка, могли коли осуществитися. Онъ бувъ живою опозиціею противъ строгого російского абсолютизма, а коли той минувъ, и принявъ мякши формы, опозиція его уже не мала почвы. Коли зъ народа знято крѣпацтво, отворено ему дорогу до просвѣщенія, зрѣвнано его передъ правомъ, то есlibы нынѣ Шевченко живъ, замовкъ бы бувъ певно подобно Кулишови, котрый якъ знаємъ, отрѣкаея давнихъ своихъ „мрій“, яко нездалыхъ братоубійственныхъ. — Мене то не дивуе, що молодець неопытный, вчитавшійся въ тѣи чародѣйныи пѣсни Шевченка, переймеся на часъ ихъ духомъ, и захоруге на Украинну; то такъ якъ двое любящихся о начѣмъ не мыслятъ, лишь о собѣ, а коли свѣнчаются, тогды показуеся, що до любви треба еще и насущного хлѣба, такъ той молодець, що о ничѣмъ не думае, лишь за свою любку, за свой народъ, що ему дорогое кажде хоть испорчене его слово, яко народне; инакше стане думати, если пустить его свободно, и онъ лучше розглянеся по свѣтѣ. Стане въ практическу жизнь, онъ спознае и спознати мусить, що наша малорущина за надто спольщена, за надто бѣдна и цѣлкомъ недостаточна при высшей русской уже готовой литературѣ, щобы могла собѣ теперъ, отъ буквара начинаючи, якое-то значеніе въ свѣтѣ выбороти, и що вся тая украинноманія языкова даремный трудъ. Такъ видимъ, що украинноманія чѣпаея лишь молодыхъ, еще въ поэзиі живущихъ, старшій не могутъ нею довольствоватися, такъ якъ забавкою дитинячою, не задоволится лѣтний мужъ. Позволь душко и нашому Теодорови перейти тѣи лѣта поэзиі, най онъ счастливо мечтае о томъ сердечномъ народѣ, о красотѣ его матерной мовы, ажъ доки онъ самый не доконаеся, **що то все було лишь фантазією**, и що лишь той стремить до добра народа, кто роствирае передъ нимъ все скарбы его духовный изъ минувшости и теперѣшности, собраній на цѣломъ его великомъ пространствѣ.“

Для нашихъ Ш. читателей не потребуемо додавати ніякихъ уваг над тою есенцією претенціональної глупоти „Науки“ и коли б се було написано в „Слові“, ми поминули б сі помисли сихъ калік на голову. Але позаяк се уміщено в „Науці“ назначеній для народу, то годитьося спитати: не вже ж о. Наумович такъ легковажить послѣдний блескіт ового народодобства, що не вагаеяся кидати такі сплетені нісенітниці и неправди міжъ народ и замість правдивої науки за дорогой, кривавий грѣш народній пускати народови такого тумана и огидити народній язык в очахъ власного народу? Чи сліпа христрасть не може погамуватися навіть передъ совістю? И якъ на конецъ годитьося та статья о словами того ж о. Наумовича про тихъ самихъ „українофилівъ“ уміщеними в Ч. 12 за Грудень з р. 1876? Das ist der Fluch der bösen That... Ще одну увагу позволимо собі записати про меморіа. Наконецъ призналась устами „Науки“ словистична партия з мимовольною отвертостю, що вона ненавидить українофилівъ „еще гѣрше отъ польской загорѣлости“. Про те ми вже давно знали, але може не знала, або не хотѣла вірити тому широка публика. Най же тепер не баламутять Словісти Русинів, що вони не з-за сліпої ненависті воюють проти власного народу.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Серпня 1877.

Вже за кілька день галицький сойм буде замкнений. В так короткім часі праця соймова не могла бути плідною, особливо коли не мало послів-шляхтичів любується в ростяглих розправах над дрібницями и в особистих притиках и дотпаках. Так між иншими змарновано цілий день над розпрравою о признанє одной порції стравунку для одного урядника в шпиталю, хоч сама розправа більше стояла краевого гроша, як одна порція стравунку. — До сойму внесено багато петицій и внесків, котрі задля короткості соймових сесий не так скоро будуть залагоджені, хоч багато з них дуже наглі. З важнійших вичисляемо слідуєчі внески: Внесок посла Беліньского, щоб візвати ряд о виеднанє в властивій дорозі устави уладжуючої заряд маєтків малолітних и віддаваня ім їх маєтків. Узасадняючи свій внесок підніс внескодавець, що маєтки малолітних селян и самі малолітні позістають майже без всякої опіки и охорони права. Заким малолітний доспіє до повних літ, позістала спадщина дуже часто переходить в треті зовсім не управнені руки, а малолітний визутий з маєтку мусить хіба в дорозі коштовних а непевних процесів добиватись своїх прав. — Внесок посла Хелмецького, щоб доходити причин, задля яких книги ґрунтові для малих посіlostей так дуже повільно заводяться, через що піднесенє селянського кредиту унеможливляється. Внескодавець добачає причину в недостаточних силах приділених заводити ті книги, в недокінченю катастральних чинностей а наконєць и в самій уставі. — Внесок пос. гр. Тишкевича, щоб візвати ряд о виеднанє в властивій дорозі устави, котра змінила б истнуючі приписи устави о правних належитостях з р. 1850 враз з відповідними розпорядженнями в тім дусі, що всі спадщини по кривних в першій и другій лінії не переносячі 500 зр. будуть вільні від оплати спадкової належитості. — Внесок пос. Черкавського, щоб призначити с фондів краєвих 4000 зр. на росписанє конкурсів на укладанє книжок школьних в польскім язичі. Внескодавець указує на „Просвіту“, котра з дуже добрим успіхом старалась о видавництво книжок школьних в руськім язичі, а доспіла сего в дорозі росписуваня конкурсів (ся послідня увага п. Черкавського не відповідає правді о стілько, що „Просвіта“ не росписувала конкурсів). — Внесок гр. Войцеха Дідушицького, щоби окружна рада школьна мала право именовати председателів всіх місцевих рад школьних и їх заступників на три літа. Внескодавець старається узасаднити свій внесок тим, що місцеві ради школьні часто виберают на председателів таких, котрі не мають відповідних здібностей. Тим часом сей внесок не змиряє до вишуканя ніяких инших „спосібних людей“, як тільки послушних орудий колонизації наших шкіл. Як не будь обсяг діяльності місцевих рад школьних дуже малий, але, віддаючи и сю послідню позицію в руки окружних рад школьних, зложених по мислі колонизації шкіл, задумує внескодавець в повні довершити колонизацію усіх шкіл и надстоячих над ними властей. Якого „uzdolnienia“ домаганобоя

від предсідателів місцевих рад школьних, — на те знаходимо відповідь в дотеперішній практиці, приміром при именованю инспекторів. На цілу Галичину між кількадесят инспекторами подибуємо ледво двох, трох Русинів!! До тої самої цілі прямує внесок п. Еразма Волянського, щоби властители більших посіlostей, хотя би й нічим не причинялися до удержуваня школи, мали вплив на раду шкільну місцеву, котра мала б складатися з репрезентації школи, церкви, громади и обшару двірського. — П. Вайгарт вніс зміну уставу що до 5-літніх додатків до платні учителів народних, а п. Савчинський о визначене сталого винагородження за науку релігії в школах народних. — Виділ краєвий приготувив кілька внесків дотичаючих усуненя пужди в краю, піднесеня кредиту, промислу и т. д.

З ухвалених в соймі справ дуже мало можна що піднести. Дотичать вони переважно уділення запомог на будову доріг, призволеня на побір мита и т. и. Між иншими ухвалено уповажнити виділ краєвий, щоб розпочав будову соймового будинку на поміщене сойму и поставлено кредит на сю будову в скількості 964.000 зр. Росправи в тім предметі були цікаві. Між иншими сказав гр. Круковецький, котрий противився призволеню будівлі, слідує: „ми всі банкрути, бодай в моїй околиці; а як би я візвав тутка панів рільників, щоби повстав кождий, хто не чується банкрутом, то не знаю чи встало би и десять. И ми маємо ставити монументальні палати?“ Пос. Ковальський промавляв за призволенем на будівлю. — При росправі над внеском пос. Гавзнера о побільшене числа послів з міст показалось, що не тільки одні Русини, але й Поляки краківської партії, хоч з инших мотивів, противні побільшеню числа послів з міст. Більшість комисії вносила побільшене числа послів о 10 (зі Львова о трех, с Кракова о двох послів більше, а по 1 послови з Божні, Бережан, Городка, Снятина и Золочева), а меншість комисії — тільки о пять (зі Львова и с Кракова). Краківська партія очевидно не хоче випустити власті в соймі з рук шляхти, а посол Павло Попель виразив обаву, що побільшенем числа послів з міст взможеться вплив жидів. П. Зибликевич, промовляючи за внеском меншості, сказав, що міста и виборці мійські мають мясню цивилізаційну між сільськими виборцями и впливом своїх голосів перепроваджують вибір польских кандидатів. З Русинів промовляв о. Ясиницький проти побільшеню числа послів з міст серед протестацій и окликів: оho! с польської сторони. По живій росправі прийнято наконець 62 голосами проти 52 внесок Грохольського, щоб віділати сю справу до Виділу краєвого до основнішого справозданя на будучий рік. — Зате обявили Поляки найкрасшу и найсердечнішу згоду при иншій справі, мабуть засадничій для них, при справі пропинаційній! Позаяк устава о „знесеню“ пропинації, хотя санкціонована, не могла вийти в жите задля того, що в ній находиться точка орікаюча увільнене выкупна пропинації від всяких штемплів и належитостей, а Рада державна того увільнення, як звісно, не призволила, то вніс п. Мадейський новелю, котра зносить дотичну постанову уставу пропинаційної. Против того внеску промовляли руські послы пп. Красицький, Ясиницький и Ковальський. Коли о. Красицький сказав, що він промовляє в имени Русинів, гр. Голеевський замітив, що в соймі ніхто не має

права промовляти в імені Русинів або Поляків: тут є тільки заступники малих и великих помістостей та міст, але нема руських та польських послів! П. Ковальський відповів на те, що се дуже сміле твердження: що обі народності краю не мають права до свого заступництва в соймі; треба с поважанем говорити о руській народності, а не переходити над нею до порядку дневного. Що до формальної сторони новелі то се юридичний дивогляд новелею зносить параграф устави, котра ще не опублікована отже й не ввійшла в жите; бесідник вносить, щоб над внеском п. Мадейського перейти до порядку дневного. Однак воі парти, фракції и відтинки Поляків: магнати, шляхта и „демократія“, станьчики и „радикали“, резолюціонисти и мамелюки etc. etc. воі односторонно голосували за новелею, и таким еспособом „отараннійше“ дбали о добро селян та умітнійше ним опікувались, ніж селяне самі зуміли б.“

По-за границями нашого краю звертає в галицькій соймі найбільшу увагу на себе справа адреси до цісаря. В адресі, уложеній до довгих працях и кількократних значних перероблюванях, виражена перед всім вдячність и найповнійше довіре до монарха, особливо за привернене прав польському язикови в урядах, судах и школах и за заложене академії наук в Кракові. Однак помимо того и хотя дальше признано, що зі всіх частей Польщі тільки в Галичині уживають Поляки релігійної и національної свободи, сойм покликують на свої вже давнійше ставлені жаданя розширення автономії краювої (т. з. резолюцію) и жалують на введење безпосередних виборів до Ради державної. Як сеся перша часть адреси вимірена против теперішнього министерства, хотя оказує найпокорнійшу преданість для цісаря, так друга часть вимірена против Росії, котрій закидується, що вона під гаслом привернення національних прав та релігійної и племінної єдності розпочала війну, котрої остаточною ціллю єсть уярмлене всіх славянських народів в імені панславизма. А що се небесечю для австрійсько-угорської монархії а з другої сторони Поляки ніколи не зречуться своєї національної відрубності, то вони охочо послухають, коли цісар покличе свої народи до оборони інтересів монархії против грозячих їй змагань. — Славянські газети виступають против другої часті, туркофильско-централистичні против першої, а ціурядові против обох частей адреси; тож голосять, що сойм буде замкнений, скоро приступити до дебати над адресою.

Членами виділу краювого вибрані послі: з більших помістостей Петруский, з міст Смолька, с сільської курні Подлевский; о цілого сойму Баденій, Верещинський и Гошард. Заступниками вибрані: з більших помістостей Савчиновський, з міст Гавзнер, з менших помістостей Ковальський; с цілого сойму: Белінський (вибір важився довго між п. Белінським а Русинюм Охримовичем). Так отже посол-Русин входить лиш як заступник: від часу, як святоюрські послі через те, що не голосували на пок. Лавровського, споводували вибір п. Земляковського членом Виділу краювого, від того часу Русини не мають належного заступництва в Виділі краювим...

В російсько-турецькій війні після битви під Плевном настала на боявниці між Дунаєм а Балканом 3-недільна павза, перервана тільки

стичкою під Ловачем, на котрий дня 7. с. м. ударили 4 баталіони російської піхоти и 4 ескадрони кінниці, хоча ти маневром дістатися на заді турецької армії під Шлевною; однак Турки відперли сей напад, а Россіяне втратили кількасот людей. Впрочем обі сторони стягали як найбільше війська: Россіяне ново змобілізовані корпуси зі всіх сторін свого великого краю, а Турки війська с Кавказу, призначені для зревольтованя черкеських племен, котре однакож не повелось, и з-за Балкану. В наслідок битви під Шлевною генерал Гурко мусів уступати з занятих за Балканом місцевостей и Россіяне ограниченись на держаню балканських просмиків, котрі (особливо Шипку) сильно укріпили; а Сулейман баша, прибувши с своєю армією від Черногори, заняв на ново вслід за уступаючими Россіянами Ески-Загра, Казанлик и цілу забалканську околицю. Дня 21. с. м. Сулейман баша распочав штурм на позиції російські в просмику Шипки, обсадженим 6-ма баталіонами. Десять раз поновляли Турки все свіжими військами атак и 10 раз відперли їх Россіяне. На другий день Турки зачали зближатися до російських позицій за помічю прикошів и устали дві далеконосні батерії. В наступаючій ночі нешоколі Турки Россіян с прикошів, а 23. штурмували с 3-х сторін; положене Россіян зачпнало вже бути критичним, коли вечером надійшла ім в поміч з Габрови бригада стрільців с 6 гарматами и змусила Турків уступити. Однак перестрілка тревала цілу ніч и послідуючий день, а 25. с. м. припустгли Турки знов страшений атак, при котрім погіб генерал Дорожинський, рос. комендант просмика. Турецькі атаки не устали ще доси, однак мають дуже малий успіх; до 27. с. м. стратили Россіяне звиш 3.000 людей, Турки, розуміється, далеко більше. Neue fr. Presse називає штурмоване просмику Шипки, котре приказано Сулейманови баші с Царгорода, героїчною дурнотою.

Між тим як головні сили Сулеймана баші намагаються через просмик Шипку зробити собі дорогу до Болгарії, праве крило його армії перейшло без бою просмиком твердицьким и зачало посуватись к Беброві. Россіяне, хоча ти перешкодити армії Мегемера Али сполучитися с тим відділом, намагались всунутися клином між позиції обох турецьких армій и в тій цілі перейшли через Лом и заняли вижнини кирницькі на правім березі тої ріки. Дня 22. с. м. Россіяне заняли Кизиляр, звідки Турки без бою уступили; однако дальший похід Россіян Турки повдержали и по завзятім бою дня 22. и 23. с. м. виперли Россіян с Кизиляру и с правого берега Лому, здемонтувавши ім 2 гармати и висадивши в повітре 3 вози з амуницією. Дня 24. с. м. перейшли Турки через Лом и виперли Россіян з Ясляру. Английські газети приписують тій стичці, в котрій Россіяне мали втратити до 1½ тисяча людей, досить велике значіне.

В околицях болгарських, куди надходили російські війська, особливо за Балканом, піднялись Болгаре, творили збройні відділи и зачали убивати Турків, відомщуючи лютості турецькі минушого року подібними лютостями; — тепер, по уступленю російського війська, Болгаре знов наражені на месть Турків, котрі грозять ім яко „збутованим підданям“ цілою строгию права воєнного. Після офіціальних донесень турецьких, також и корреспондентів німецьких, французьких,

английських и американських газет, мали и російські війська допускатись лютостей на безоружних музулманах. Однакож інші корреспонденти англійські и англ. атташе в російській головній квартирі полковник Велеслей заперечають сеє. З другої ж сторони сконстатовано варварське поступоване турецьких жовнів против ранених Росиян и о того поводу ряд німецький, австрійський и інші (навіть англійський) вистосували ногу до Турціи.

В *Азії* була 25. с. м. стичка між цілою армією Мухтара баші и Росиянами (під начальством Лорис-Меликова) під Гедиклером; Турки мали стратити близько 1 $\frac{1}{2}$ тисяча, а Росияне звиш 2000 людей. Ожидають дальшої битви. — Турецька флота помимо великої своєї переваги не тільки нічого доси не вдіяла, але не може навіть охоронитись від російських паровців та лодей торпедових. Тепер знов оден великий панцерний корабель турецький під Сухум висадиди Росияне в повітре.

Після довгих пересправ між князем *Румунії* Каролем а головною квартирою російської станула наконєць умова и армія румунська возьме уділ в війні під начальством свого князя. — Також *Сербія* має взяти уділ в війні. Рада министрів під проводом князя Милана ухвалила 26. с. м. кооперацію сербської арміи з російською в Болгарії.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІИ.

ВІІ. *Е. Ж.* Задля недостачі місця мусіли ми відложити напечатане оповістки до слідуячого Ч.ла. Було реклямоване Ч.ло 14. Тепер висилаємо Ч.ло 13. — ВІІ. *Описим...* Вижидаємо кінця интересовної розвідки. За ласкаву память дякуємо. — Ш. Ш. *авторам и авторкам поезий* „До місяця“, „Нещасливий козак“, „Пієсьн отверезнія“, „Подорож до неба“, „Туга“, „Весняна мушка“: Надісланих поезий не можемо печатати. — ВІІ. *Ант. Р. Л.* Ваша „думка“ се мабуть первоцвіт молоденької фантазії. Хоч пробивається в сій думці горяча любов рідної родини, славної України, однак за надто буйно сказано, що „могила лишень вздыхала, очима неба питала, — вітер задумався, — а старенький Дністер, шумит дуже тепер — серце ёго дуже плаче!“ Питаєте дальше: „Довго ж будем ми плакати, довго слёзи наші ляти, в рідній землі сумувати?“ Ні, не поможе плач, не поможуть слёзи, а ще менше може, коли и молоді люде будуть тільки „сумувати и долі дожидати“; треба праці, науки и енергії, щоб працею и наукою здобути лучшу долю.

ВІД РЕДАКЦІИ.

Просимо всіх Ш. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скорє надсилане залеглостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминути неточність в висилці.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Ілюми Школки. — Під зареком Фр. Сарницького.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Посланство до Ахилла. Прозьби.

(Дальше.)

- А коли вже в волю наїлись, напились,
Аянт мигнув Фойньку, Одиссей примітив,
Налив вином чарку и мовив к Ахиллю:
225 „Дякувать Ахилле! голодним не будеш
Ні там у наміті царя Гамемнона,
Ані тут у тебе; є у вас доволі
Усякої страви; та не в страві діло!
Ми бачимо, княже, лихую погибель
230 И в страху не знаєм — спасем, чи погубим
Кораблі весельні без твоєї сили.
Бо уже край суден та стін поставали
Горді Трояни й помагачі дальні
И вогні розклали великні й кажуть,
235 Що нам їх не вдержать, що на судна вдарять.
Кропенко ім справа, дає знаки добрі,
Бляскає — и Гектор біснується тяжко:
В надії на Дія він не уважає
Ні богів ні люду, лютості отдався;
240 Просить, щоб зірниця тільки показалась;
Каже, що на суднах корми порубає
И судна попалить вогнем и Ахеів
Побе коло суден зачаданих димом.

- Страшно мині тяжко, щоб ёго надії
 245 Боги не вчинили, щоб нам не судилось
 Погинути в Трої, не в конній Аргеї.
 Устань, коли ласка, хоч тепер та вбав
 Стиснених Ахеїв од троянських тлумів!
 Самому ж опісля буде жаль, не в пору
 250 Запущане лихо поправлять; подумай
 Раньше од Данаїв лихий день одвести.
 Радив тобі, друже, и Пелей, твій батько,
 Як тебе из Фтії слав до Гамемнона:
 „Силу тобі, сину, Гера та Паллада
 255 Дадуть, коли схочуть; а ти серце буйне
 У грудях задержуй — милосердсья лучше.
 Стережися вражби: так тебе найбільше
 Вповажать Аргеї старії й малиї.“
 Оттак старий радив — ти забув. Но змякни,
 260 Перестань од гніву; тобі Гамемнон цар
 Великі дасть дари, як ти помришся.
 Ти вислухай тільки, а я перелічу,
 Які Гамемнон цар дари обіщає:
 Сім нових триніжок, девять мірок злота,
 265 Двадцять мисок мідних и дванадцять коней
 Сильних та заможних, що все вигри брали.
 Не був би той бідним и вбогим на злото
 Таке дорогее, як би мав він стільки,
 Скілько ёго коні вигрів вигравали.
 270 Дає и сім жінок, славних рукодільниць,
 Лезбянок, що сам ти полонив у Лезбі
 И він взяв, красою перві молодиці;
 Їх дає и з ними буде ім узята
 Брисовая дочка и тяжко він клявся,
 275 Що не спав він з нею и не обіймався,
 Як воно годиться жінці й чоловіку.
 Се він дає зараз, а коли боги нам
 Поможуть розбити Пріямове місто,
 Ти засиплеш судна золотом та мідью,
 280 Як будуть Ахеї добичу ділити.
 И двадцять Троянок вибереш для себе,
 Що після Гелени найкращії будуть;
 А прийдеш в Аргею, молочную землю,
 Зятем ёго будеш рівним до Ореста,
 285 Що один у ёго росте у роскошах.
 Три у ёго дочки: одна Хризоема,
 Друга Лаодика, третя Ифянасса;
 Из них яку схочеш без віна и візьмеш
 До дому Пелея; ще й дасть и придане,
 290 Якого ніхто ще не дав за дочкою:
 Він дасть за дочкою сім городів славних,
 Він дасть Кардамилу, Енопу и Иру,

- Феру пресвятую, Анеу луговую,
 Славную Аїнейю й Пидас виноградний,
 295 Усі коло моря й песчаного Піла;
 Люди там багаті віццями й волами,
 Вони тебе будуть як бога вважати
 Й твому щіпкові податі давати.
 Се все тобі вчинить, як ти помирися.
 300 Коли ж Атрієнко разом із дарами
 Тобі опротивів, так ти хоч Ахеїв
 Стиснених пожалуй — вони тебе богом
 Назовуть; а се-б то добув би ти слави,
 Ти Гектора вбив би, як би підійшов він
 305 Лютий, бо він мислить, що до ёго рівний
 Ніхто із Данаїв не прибув на судні.“
 Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
 „Славний Лаертенку! мудрий Одиссею!
 Треба вам по правді усе розказати,
 310 Що в мене на мислі и як воно буде,
 Щоб ви й не ходили и не докучали,
 Як Невіда брама, так той міні гидкий,
 Що одно що мислить, а друге говорить.
 И я прямо скажу, що за лучше маю:
 315 Мене не прихилить ні сам Атрієнко
 Ні Данаї другі. Нема у вас дяки,
 Хочби хто вік вічний з ворогами бився.
 Одна у вас дяка храброму й плохому,
 Одна честь и злomu и доброму мужу,
 320 Однаково гинуть ліниві й трудящі.
 Що міні прибуло, що я терпів серцем
 Та виставляв душу на бої криваві?
 Як пташка приносить їсти пташенятam,
 Де що тільки знайде, а сама бідує:
 325 Так и я проводив безсонні ночі
 Та все дні криваві в полі перевадив
 В бою з ворогами; за їх одну жінку
 Двадцять городів я забрав кораблями,
 Одинадцять пішо забрав коло Трої;
 330 З них усіх я много скарбів та багатства
 Наносив — и все те оддав Гамемнону.
 А він остаючись позад суден бистрих
 Малим так ділився, а велике прятав,
 Видав надгороди князям отаманам —
 335 И все у них ціле, в мене лиш одного
 Одняв мою жінку милую и з нею
 Роскошує, — за щож с Троянами бються
 Аргеї? На віщо привів сюда військо
 Атрієнко? може не из за Гелени?
 340 Хиба ж одні тільки жінок своїх люблять
 Атрієнки? всякий добрий та сумліщій

- Любить свою жінку, як и сам свою я
 Любив, не дивився, що бранкою була.
 Коли ж обманув він и з рук моїх впрвав,
 345 Так хай не підводить, я вже не повірю.
 Хай він и с тобою, з другими князями
 Радиться, як судна од вогню закрити.
 Він же там багато наробив без мене,
 И стіну построїв и рів коло неї
 350 Викопав глибокий и набив колами.
 Не здужає тільки Гектора спинити!
 А поки я разом з Ахеями бився,
 Гектор не пускався од стіни далеко,
 Він держався бука та Скейської брами;
 355 Но то як застукав, так він ледве спасся.
 Тепер я не хочу из Гектором битись,
 Помолюся взавтра всім богам и Дію
 И звезду на море кораблі набиті.
 И ти, коли хочеш, так побачиш ранком,
 360 Як по Геллеспонту, по рибному пійдуть
 Судна мої й люди веслами загорнуть;
 И як дасть погоду Землетряс хваленій,
 Так я через три дні и у Фтії буду.
 Є в мене не мало, що в дома я кинув;
 365 А ще понавожу золота та міді,
 Молодиць хороших, сивого заліза,
 Що з жеребів маю; тільки надгороду,
 Що дав, узяв знову Гамемнон володар
 Атрієнко. Се ви скажіть непременно
 370 Усім, щоб и другі бридились Ахеї,
 Як кого з Данаїв захоче він звести,
 Такий безустидний! А мні вже годі,
 Собакою ставши в очи не загляне;
 З ним я не зійдуся ні словом ні ділом!
 375 Обманув и звів раз, тепер мене словом
 Не підмовить — годі! нехай він облестний
 Пропаде, бо в ёго одійняв Дій розум.
 Бридкий мні й вам він, гідкі ёго й дари.
 Нехай дає в десять або в двацять стільки,
 380 Скільки є у него и скільки ще буде,
 Що є в Орхомені и що є у Фебах
 Єгипських, де скарби лежать незлічними,
 Де сто брам високих и с кожної сппле
 По дві сотні хлопців с кіньми й коліснями —
 385 Нехай дає стільки, як піску та праху:
 А Гамемнон серця мого не вспокоїть,
 Поки не затре він болячої кривдп.
 Дочки Гамемнона не візьму за себе,
 Щоб вона красою рівнялась до Вроди,
 390 А розумом була рівна до Паллади —

- Не візьму. Нехай він того вибирає,
 Хто б був із Ахеїв кращий і сильніший.
 Як боги допоможуть і я в дома буду,
 Нехай сам для мене висуває жінку.
- 395 Мноگو є Ахеян в Фтні та Гелладі
 Дочок отаманів, що городи мають.
 Із них яку схочу, на тій і женюся.
 Туда мене серце моє зозиває
 Щіру жінку взяти, вірною дружину
- 400 Та споживать працю старого Пелея.
 Душі не оддам я і за все, що, кажуть,
 Було у Ильєні, у славному місті,
 За спокою, поки не прийшли Ахеї;
 Ні за те, що баня свята покриває
- 405 В бога Аполлона, в Пної камянистім.
 Можна роздобути волів і овечок,
 Достати трініжок, коней злотогривих:
 Душі ж не достати і не роздобути,
 Як вона устами виїде с чоловіка.
- 410 Бо міні казала Фетис сріблонога,
 Що смерть міні Гибель на двоє судила:
 Як я тут останусь Трою воювати,
 Так я не вернусь, за те слава буде;
 А як я до дому в рідну землю піду,
- 415 Так слава загине, за те сам я довго
 Жити'му й не скоро смертний час настане.
 И я б отсе радив і другим Ахеям
 До дому вернутись, бо ще не прийшов час
 Гибелі Ильєну; Дій над ним високо
- 420 Простер свою руку і люд укріпився.
 Коли ви прийдете к гетьманам ахейським,
 Скажіть моє слово — ви на те послами —:
 Хай вони иначе розумом розсудять,
 Як порятувати ахейські судна
- 425 И народ на суднах; а се не в користь вам,
 Що ви розсудили; я не піддаюся.
 Нехай тільки Фойяпко один остається,
 Може й він узавтра попливе зо мною
 До дому, як схоче, та й то не неволю.“
- 430 Мовив, і всі глухо на тее мовчали,
 Вражані словами; бо говорив грізно.
- (Конець буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вінок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

VI.

Ach, i to jest widok srogi,
Kiedy piękność w życia kwiecie,
Ledwie wschodząca na świecie,
Żegnać się musi z lubym jeszcze światem...

Dziady. A. Mickiewicz.

Проминуло чимало часу. Не мало життя, веселощів и смутку на світі повернулось. Бо ж и всіяково йде той час для всіяких людей. Одним — мов прудка, гожа вода по білих, крейдяних скелях мчитья, шумить, між зеленими, квітчастими берегами то совячним, то зоряним небом розливається, — другим мов намулом, баговиням цвітучі поля закриває, в мутній хвилі затопляє. Так нележке, невеселе було й життя Малані. Мов иржа точили її серце туга та печаль, тяжко волоклись дні за днями, немов густими хмарами журбою та сумотою вкриті. Чого вона їде бажала, за чим ще тужила? Ох, тяжко серцю розказати, тяжко тугу та печаль розігнати. Хоч би одну днинку веселого просвітку, хоч би малу окрушину запропашеного щастя! Так мало її бажалось! Від кого допроситись, в кого вимолити, звідкіля діждатись?.. Страшно, страшно було їй и думати про се. Мимохить пригадувались давні часи, мов тихим гомоном з блакитних просторів озивались чудною, любязною музикою любі слова, любі споминки, виринала постать Степана — та ба, се неначе ясна блискавка прошибала серед грубої темноти, щоб мигом-пролетом засвітити, а потім невідрадно темноту ще темнійшою, страшнійшою вчинити. Послідня її потіха, материнська порадиця, стара Настя — и та вже її покинула, у могилу лягла. Не пережила стара нянька нещастя своєї немов рідної дитини, її горем та журбою свої старенькі літа затроїла, свій вік зжурила, благословляючи її на лучшу долю у могилу вступила. Як над рідною ненькою побивалась Маланя, горячими слезами її домовину зросила, як би послідній останок свого

щастя у гріб схоронила. И осталась Маланя вже зовсім круглою сиротою. Ні звідкіля доброї чутки, ні потіхи, ні кінця горя. Проминуло сватаня Петра, про шуміло Галине весіля, проминулись послідні гості, — не проминало тільки горе, а що раз більшою ваготою насідало.

Не гаразд діялось в Лисогорах. По хатах видко було убожество, безладя, руїну людського добра. Малі хатки під сірими та зеленявими, обкопченими стріхами, з малими віконцями наче б у землю провалювались, від світу божого ховались. А все ж таки ще й між тими мізерними похиленими, мов погорбленими хатами — відбивала Иванова хата убожеством, безладем, упадком, наче б пустка, а не господарська хата. А колись то, ще не дуже давно, була се богацька хата. Ще Иван парубкуючи гаразду в ній дознавав, багатирем в Лисогорах славився. Тепер похилилась простора хата зовсім до землі. Пошитя перестаріле заломалось по середині, стріха декуда повнимикана, одвірки скривлєні, вікно через половину витовчене, шматою приткане, стіни облуплені, давно ще колись побіляні. Обійстя пусте, ворота звалені на землю, пліт поломаний, а почасті и розібраний. Ледво й вгадати, що тут сидять люде, та ще й молоді.

На подвірю біля Иванової хати стояло кілька чоловіків вже не молодих. Всі вони були в дуже бідних, замазаних, пошарпаних свитах. На лиці невеселі, мізерні, збідовані. Похнюпили вони у діл свої голови, наче б над своєю бідною зажурились. Так ні! Давно вони вже привикли до неї и мов не бачили й не чули її на собі. Чогось незвичайного вони зажурились, а біда у них вже давно була звичайна.

„От здурів Иван, тай годі!“ проговорив оден сплюнувший.

„Та не мав ще коли мерцем нас дарити, та перед самим святим Великоднем.“

„Ой, та бо ж то й годі було не здуріти с такою плюгавцею“, озвався третій.

„От також вигадав про неживого злословити! Воно ж у нас вже не першина! Чи ж Парашка у нас одна така на все село!“

„Тож то й біда, що таке в нас завелось, ні сорому, ні страху перед гріхом.“

„Говоріть, говоріть: завелось! Не завелось би, якби не завів сей проклятуций... Що ж то, чи в нас з давен таке бувало? Правда, з давен були ті посіпаки двірські, писарі проклятуці, але

все ж таки можна було встерегти, тай таки небіщик пан-отець картали, до страху Божого наводили. А ось тепер від світу заволока гірш посіпак почав попити та нам лихо наводити. Хіба ж то не він Івана до нещастя довів? Не ма вже правди на світі, коли таке настало!“

„Ой правда ваша, бо вже ж то ганьба несосвітня настала. За бога сів, а чортом динше. Бодай крізь землю провалився!“

„Та ж то він с тими двораками збратався, усе село ганьбою покрив. Щоб ёго стілько кольок вкололо, скілько він ту лиха заподіяв. А не через ёго ми тепер так бідуємо, та ще за те нашим хлібом годуємо? Та ж то як широкій світ ніхто не чував про такі здирства! Сорочку с чоловіка здирає, душу би вдер, як би сам не був чортякою.“

„Ей не розпускай язика, бо не перебудеш великодної сповіді,“ насмішливо озвався оден з гурту.

„А, не дїждати ёму, щоб мене сповідав! Ще я ёго колись так висповідую, що всіх святих не стяжить. Як би не жаль тої сердешної попаді, що ще гірш нас терпить біду, то б давно вже пустив попїство на той світ.“

„Ой сталена ж то душа, що все те переносить. Небіжка Настя, бувало, не наросказується, скілько сліз переплаче бідна імосць. Там то ж добра душа, хоч до рани прикладай, мов янгол, та дісталась такому звірюці у пазурі. Ще тільки відради чоловік має, як перед нею пожалується. Бо ж то и порадить и потішить и як с чоловіком поговорить, мов яка рідня! А що вона, бувало, не раз напроситься за людьми того дереуна, чого не наслухається!“

„Що вже бідує, то бідує; и на світі такої другої нема.“

„Та мабуть вже її не довго побувати. Мов искорка світиться. Та ж то молоде, як павутина, не до такого її хліба, та ще с таким...“

„От волів би був Іван ёму доброго прочухана дати. Був би висвободив невинну душу з неволі.“

„То ж бо й він мабуть Івана злякався, бо зараз посадив до міста. Здається, нічого доброго дождати Іванови звідтіля.“

С хати вийшов Іван. Ніхто б не впізнав в нім недавнього парубка молодого, румяного, ставного як дубчак молодий та кучерявий. Похилилась ёго голова до землі, змарніле лице як віск зжовкло, — руки опущені, знать зовсім бессильні. Одежа на нім стара, переношена, ще більше обдерта, як побіюване на ёго похилій хаті. Усі замовкли побачивши Івана. Знов посоловіли вони,

як перед тим, поки розпочали свою розмову. Видко було, що не погорджують вони Іваном, а глибокий жаль враз з ним чують. Їм жаль було дивитись на Івана сумного, мов до землі горем прибитого.

„Що ж будемо робити Іване?“ спитав одеґ.

Іван тільки поглянув по людях сумними захмареними очима, як би из сну пробуджений, и мовчав.

„Годі, Іване, сумувати. Що сталось, не відстанеться, а лихо треба й руками відпихати.“

„Не ма вже що відпихати,“ сумно відповів Іван.

„Не бійся, наша громада не таківська, вдержить язик за зубами. Трохи за багато ти її тусанів насадив, але й не без того, щоб котюзі не по заслугі.“

„Ой ні, добрі люде“, з жалем заговорив Іван підносячи голову у гору. „Знаю я, що Параніка зза моїх рук с того світу зійшла. Най її Господь її гріха не памятає. Я сам знаю, що за багато —, зле вчинив. Але й я сам не знаю, що зі мною сталося, звідки в мене така страшна ярість запалала. Та вона мене тяжко скривдила...“ И знов похилив голову у землю тяжко зітхнувши. И знов всі мовчали, сумно гляділи на Івана, що від жалю и болю ледви держався на погах. По хвилі як би гадица ёго вкусила, знов здійняв Іван свою голову у гору, очі ёго блищали страшним огнем, а кулаки стиснулись як до бійки. С страшною яростю проговорив він:

„Ні, то не вона, то він той проклятуций..., щоб ёго Господь стома громами побив, — він на нас те нещастя навів, він її з ума зводив! Не втече він моїх рук!“

„Підожди, Іване, не пора тепер про се говорити“, озвався ёго колишній сват. „Лучше тепер про свою голову подумати.“

„Що міні тепер думати! Знаю я, що мене дожидає. Я сам піду, обявлюся, сам скажу, що вона через мене с сего світу пішла. Але й про того лютвьра також все розкажу, най нас розсудять, най скажуть, хто з нас більше винуватий? Най нас обох карають по заслугі.“

„Не доведеш ти до правди між панами. Тебе покарають, засадять, а ёму и волоса не здіймуть з голови. Він с панами знюхався, а крук крукови ока не виколе.“

Іван мов би не чув сих слів, очі в землю затопив, а тяжкий віддих у грудях свідчив, яка важка борба рвала ёго душу.

„Ні, я піду до вїйта, най мене бере, най мене веде до міста перед суд“, сказав Іван. „Най хоч люде почують мою кривду,

най пімщуся за себе и за Парашку!“ И скоро пішов у село. Декотрі побігли за Иваном ёго спиняти, а кількох осталося ще в задумі на обійстю.

„Не варт вона, щоб він за неї голову свою накладав“, озвався оден.

„Шкода чоловіка молодого, занастив свою долю. А все через неї. Та ж то він душі свої в ній не чув, розбивався за заробітками, по досвітках працював, в голоді и холоді задля неї бідував. А вона, най її Господь не памятає, не пошанувала ёго доброї слави, перелази ломала, усе добро марнувала. Він її як краю вберав, щоб другі на неї дивились! А то лучше від разу було прогнати з двора ледащицю, був би на чужі хрестини свого гроша не марнував.“

„Ба, ба, хто ж то б и придумав в овечій шкірі попівській такого вовка! Бодай ёго стілько огнів в пеклі пекло, скілько сліз вилілось за дия ёго! Через ёго ціле село в нужду попало. Та ж то було з небіщиком поговорниш, поради спитаєш, потіхи знаєш; він тебе від напасті охоронив и двірським посіпакам не раз огню вкресав, а той бач за пан-брат з ними живися, з людей шкіру дере, до себе приступу не дає та сором на наші хати наводить. Не дармо, яке іхало, таке здибало! Тёу на ёго! Якась пімста, чи що такого, така погань на нас найшла.“

„Але трапить коса на камінь.“

„Ба, коли вже потьопався до міста. Певно Ивана злякався!“

„Ой досолить ёму ще Иван, поки в пута віддасться.“

И довго ще балакали чоловіки між собою про Иванове нещастя.

Не далеко від Иванової хати виділося просторе обійстя попівське. И тут було тихо, ще тихше ніж коло Иванової хати. Се був Великий Четвер. Люде не брались до праці, тільки по хатах порались жінки, лагодились стрічати святий Великдень. В кого ще осталося троха хліба, приховалося хоч маленьке порося, невеличкий кабанчик, там димилось с під стріхи, варили и пекли про Великдень. В кого ж не було с чим заходитись, там білили хати, мили столи, лавки та мисники, щоб хоч в чистій хаті, при чистій мисці та лижці святкувати Великдень.

Так и по селу підмашували хати, ліпили приспи, виносили на двір лавки, мисники, полиці. На дворі була гарна, чудна погода. Сніги що тільки потопились, де-де ще заховуючись по ровах та закутках як замазане полотно. Вода журчіла, люльотіла тисячними потоками, як би тиху розмову весняну мурмотіла, по-

блискувала до сонця між травами як блискучими гадинами, по долах, долинах розливались, у ріці бурливу хвилю підіймала. Оскресла весна. Дунув легенький вітрець весняний, усю землю життям наповнив. Зазеленілись молодю, шовковою травицею горбочки до сонця, зазеленілись верболози свої пучечки теплomu вітрови роствераяючи, озвались свіргуни, коники пол'єві до сонця вигріваяючись, заспівали жайворонки у гору летючи, забриніли золоті мушки мов золоті краплі у син'єму воздуху поринаючи, защебетали ластівочки свої кубельця вючи, за мушками як стрілами ганяючи. А пишне сонце по ясному блакиті царює, рясне золоте проміння на землю посилає, землю золотить, веселить, до життя викликає.

На попівстві тихо, глухо. Порфир, довідавшись про страшну ярість Івана, справді перелякався и поїхав до міста, щоб позбутись лютого ворога. Маланя осталась сама. Дві наймички копало грядки на городі и стиха співали пісень. В хаті була тільки мала дівчина и Маланя. Дівчина мила посудину, а Маланя заходилась приготувляти всілячнину на Великдень. Вона була бліда, вимізерніла, наче схорована. В її поворотах був якийсь неспокій, її дрібні, білі аж прозорливі руки здавались тремтіти від горячки, а чорні очі мов яріли від жару. Вона часто зітхала, кидала распочате діло и згорнувши руки на вхрест вдвлялась в землю, як би там свої думки посидала, відради та відпочинку шукала. Ой, бо ж важкі думки находили тепер її голову! Вона довідалась про все, що сподіялось в Івановій хаті. Вона знала все — цілу причину того нещастя. Придавив її зболіле серце новий, тяжкий камінь, — страшно тяжкий, бо кровю скривавлений. А чия була вина неповинної крові?—страшно було и подумати. Скаменіле мусіло бути серце, до крихти приглушлена совість, щоб довести людей до таких злигоднів, до такого бездоля! А вона має вікувати с таким чоловіком, цілий вік бути ёго невольницею, свідкувати таким чином! Ні, не можна й подумати про таке життя, не можна перенести такої неволі! И завмірало Маланине серце від таких думок, мутилось в голові подумати про таку будучність, страх переймав перед такою пропастью. А тут ніякого виходу, ні з відки поради, ні проблеску иншої долі. И сл'єзи, горячі сл'єзи страшноі роспуки наводились в очах, огнем палили бліде лице, рясно по ній скочуючись. И руки самі з роспуки стискались, закліякали, мов деревеніли. И голова хилилась від важких думок наче скошена квіточка від гострої коси. Аж мала дівчина почувала, відгадала сей жаль Малані, мов до матері припала и

с слезою в очах питала: „імосцуню любенькі, чого ви так плачете? Не плачте, не сумуйте, бо й я плакатиму.“ І як би від невинного ангельського голосу починала Маланя с свого тяжкого сну-жалю, с своєї невимовної роспуки, цілувала малу дівчину в голову и знов бралась до діла з горячкою. Та знов перемогала роспука, відпадала охота, хлянули руки и знов слези скочувались по її лицу.

На дворі засковелів малий собака. Маланя и не спостереглась, як на порозі станула якась прихожа баба. Зудрівши її вона аж злякалась. Баба була ніби то в панській одежі, але дуже витертії. На плечах мала тибетову, зовсім поруділу, повитирану, місцями діраву хустку, а спідниця мабуть може була колись півшовкова, а може й шовкова, бо дуже блищалась, тільки певне більш від старості и всілякої товстої нечистості, ніж від шовку; вона була крізь попротирана та попродирана так, що ледви купи держалась. На голові сидів пляскатий чіпок ніякової фарби, замащений, запорошений и забруджений, наче б зрісся з брудно-сивим волоссям, що як ключчя с під ёго висмикалось. А лице баби було поморщене, загоріле, темно-брунатне, аж чорне, бородавками засіяне, с товстим темночервоним носом, як переорана земля будяками вкрита. Тільки сиві очі виглядали с під повислих бров, білками заходили, мов блискавками блискали. А в костистих, сухих, так як и лице чорних руках держала баба велику торбу и грубий костур. Страшно було й глянути на таку прихожу бабу; а ще Малані одній, однісенькій на цілу хату, тільки з малою дівчиною.

„Слава Ісусу Христу!“ озвалась баба здоровим хоч троха прихрипдим голосом. „Витайте імосцуню любенькі.“

Маланя с переляку не могла и слова промовати.

„Ладитесь до святого Великодня, працюєте самі, свої біленькі рученята запрацьвуйте. Ай шкода рученят, шкода ваших молодих літ... Та простіть, імосцуню любенькі, що я собі трошки сяду, відпичну, бо дуже втомилась.“ И тяжко зітхнула, аж сапнула старуха, та не дожидаячись відповіді всадовилась на лавці біля порога и ще раз важко зітхнула, головою покивала.

„Гай, гай,“ тягнула дальше, „добре то, як в кого є чим святий Великдень зустрічати. И я колись не так стрічала святий Великдень...“ И зітхнула стара бабуса, а в її голосі чутно було як би глибокий жаль. Та по хвилі зняла вона свою голову до гори, відгорнула сиве волосся, що було насунулось на чоло, а її очі заблисли якимсь страшним огнем.

„Чого ви хочете, бабусю?“ спитала нарконець Маланя ледво переводячи дух від переляку.

Лагідний голос Малані, здалося, погамував вибух гніву старої баби. Вона знов скорчилася, схлила свою голову, прижмурила страшні очі.

„Ох імосцуню дорогенькі, прийшла я у вас запомогчися на Великдень, — прийшла я до вас жебрущою бабою...“ через силу говорила старуха. „Не погордуйте мною, що я така одверта, обмашена, збіджена, — споневіряна. Ох, ті лахи, що висять тепер на міні, вони колись були нові, гарні, и та моя хустка и та моя сукня шовковая. Колись я панією була, у гарних сукнях ходила, — ох, ще недавно. Була я колись щаслива, — думала, що щаслива... Та й ви, імосцуню дорогенькі, ще недавно щасливі були, як рожа цвітуча, як ангел невинний. Знаю я вашу долю, ваш талан нещасливий... Мабуть мене Господь тяжко покарав... Але чому ёго не покарає, чом ёму дає безжурно жити, людям пакості вирабляти?“

И знов підняла голову до гори, постать її наче б у двоє виросла, брови насупились як наіжені, а очі страшно заблисли.

„Ага, ёго нема в дома, він втік, втік передо мною,“ злющим голосом заговорила старуха. „Я до ёго прийшла, до вашого ігомосця! Він утік, бо все село ёго проклинає, всі люде ним цураються, ёго поганяють. Поїхав, щоб не чути плачу, проклонів, щоб и ёму не сталося так, як тій бідній жінці... Але не мине ёго кара...“

Аж мала дівчина злякалась її голосу и притулилась до Малані.

„А ви такі добрі, такі молоденькі, такої уроди пречудної, такого серця предоброго, ви ёму попались! А він ваш вік молодий извялив, ваше щасте запропастив, світ вам завязав на віки. Як би я була знала свою и вашу долю, була б я ёму не помагала. А він мене обдурил, обциганив..... Знаєте ви, імосцуню, хто я?“ и вдивилась в Маланю своїми сірими очима. А Маланя боялась и слово проговорити до тої страшної баби. Вона не могла на неї дивитись и рада б, щоби чим скорше старуха собі пішла від неї. Чула вона, що якийсь тяжкий жаль переймає ту бідну бабу, але разом с тим чутям родилась відразу до тої особи.

„Не лякайтесь, імосцуню, мене. Нічого злого я вам не заподію, я би вам тепер неба прихилила, як би моя в тім сила. Прийшла я вас благати хоч прощенья за мої тяжкі гріхи. Ви мене не знаєте — я... я — Гофманова...“ и закрила своє лице ко-

стистими руками, мов би соромилась свого имени, соромилась тепер подивитись на Маланю.

„Гофманова? — ви Гофманова, в таких стані, в таких убожстві?“

„Ой така я тепер бідна та нужденна! Дочки мої у россищі пішли тинятись по світі в біді, в нужді, в неславі, а я сама на старі літа без помочі, без приюту, без кавалка хліба, — а все через вашого Порфирка! Ох діточки мої лобі, діти мої милі, де ви тепер пробуваєте, куда ви тепер скитаєтесь?..“ И, здавалось, заплакала Гофманова над своєю долею.

„Виховала я собі ёго на втіху, вас ёму за жінку дала... Ох тяжко мене покарав Господь...“

„Ви Порфира сватали?“ несміливо спитала Маланя.

„Ой моє ж то грішне діло, що я вас у пару звела, вам світ завязала. Тоді ще я думала, що він хоч підлий до кісточки, але хоч троха матиме совісті. Тяжко ж він нас скривдив. Роскажу я вам цілу подію, висповідаюсь перед вами, може міні легше буде умірати, бо ж то я винна вашому нещастю. Та хто ёго знав тоді! Він так божився, що вас дуже любить, що тільки з вами може бути щасливий, а як ні, то з ні с ким не буде женитись и смерть собі заподіє. Тепер я вже всю правду знаю, а тоді йняла ёму віри. Він міні тільки тумана пускав, щоб мою дочку понехати, від себе відразити. Не погадала я тоді, що він так само говорив моїй дочці, як ще школи кінчив, на вакації до нас заїздив, як я ще ёго, як доброго чоловіка, рідного сина витала. Та пропало! Мабуть тоді мій розум мою голову опустил, мабуть була сліпота насіла мої очі, що я всёго того не бачила, свого нещастя не прочувала. Та сталося, пропало и вже відстатись не могло. Спостереглась я за пізно...“

Слѐзи завертілись в її очах и вона замовкла на хвилю. Мабуть тяжко було її розказувати свою историю. Та хутко перемогла вона свій жаль и повела річ дальше.

„Став він міні про вас розказувати, що дуже залюбивсь, та що не може добитись вашої руки, бо Степан ёму дуже дорогу заступає, вас олурює, а від ёго відклоняє. Почав він мене просити, щоб я ёму допомогла, Степана відігнала та так, щоб и вапї ошкіуни и ви про ёго вже не хотіли нічого и чути. Обіцяв він міні, що як я ёму ту ласку вчиню, то він мою дочку за одного порядного чоловіка висватає и посаг її заплатить, и другій буде підпомагати и мене по віки не позабуде. Довго я надумувалась, довго вагалась. А він не уставав в своїх просьбах.“

Привів с собою свого знакового молодого професора с села и почав ёго сватати до моєї дочки. Міні подобався той професор, а моя дочка таки дуже ёго полюбила. Я й так розгадалась, що лучше най пропаде те, що сталося, най моя дочка вийде за муж, ані ж, щоб мала марне пропадати. От я и приклонилась на ёго намову. Він так и порадив, що найлучше було б, як би на Степана що такого вигадати, ёго пройдисвітом, туманом та підлим чоловіком представити, тоді б и ви и опікуни ваші певне на ёго більше не глянули. Він мене намовив, щоб я написала до ваших опікунів лист и розказала, що Степан о мою дочку старався, її тумана пускав, женити обіцювавсь и такі інші всілякі, всілякі погані річі. Він сам міні листи поукладав, и дав міні ніби то Степанові листи до моєї дочки и так все зложив, що и наймудрійший би не розібрав, де яка правда. Ви може й знаєте, які то були листи, бо він їх при моїх очах до вашого опікуна вислав. А потім ще намовив, щоб моя дочка поїхала до ваших опікунів тоді, як там Степана не буде, та щоб ніби то с слёзами розказала все и ще просила, щоб змилювались над нею и не відбирали її Степана. Що вже там він пописав в тих листах, та що наговорив, я вже тепер и не погадаю, але дуже дуже погані річі, бо зараз потім приїхав як з неба веселий, що Степан вже не буде міг и носа свого до ваших опікунів показати.“

„Боже! и ви могли на такі погані річі згодитись?“ з обуренєм проговорила Маланя.

„Ай імощуню дорогі, як почав мене намовляти, як почав представляти, то я й сама голову стратила. А ще як міні наговорив на Степана, що то таки дуже поганий чоловік, що він тільки на ваші гроші чигає, то я йняла віру.“

„А ви ж знали Степана?“

„Ані в житю не бачила.“

„И не побоялись Бога, так невинного, незнаного чоловіка бесчестити?“

„Ох коби то я тоді мій теперішний розум була мала! Що то вже чоловік для добра своєї дитини не зробить! Здуріє, голову стратить, тай годі! Я думала, що хоть щасте моєї дочки окуплю, її від посміху людського закрию. А ще як став він приговорювати, Степана чорними барвами малювати, на свою горячу любов присягатись, то я й зовсім йняла ёму віру. Що міні шкодить, думала я, помогти доброму ділу? А хоч ви може залюбились в Степані, так не тяжко молодому сердцю розлюбитись, аби тільки за вчасу! И він довів де свого, а я ждала, щоб сповнилась ёго

обіцянка. А тим часом проминуло ваше весіле, проминуло не мало часу и від весіля, а він все вимовлявся, що ще завчасно, що не може довільно распорядитись вашим грошем, що треба подождати. Збував мене марницями, золотими обіцянками. А тут професор, як побачив, що в нас нема готового гроша — стягнув роги, и більше не показався! Такі то люде на світі! Осталась я тоді бідною сиротою з бідними дочками, счезли мої надії, пізнала я тоді ёго неправду, ёго підступ, ёго підлогу. Ох тяжко він нас скривдив и на славі и на маєтку! Довів він нас до жебручого хліба, мою дочку з неславою у світ пустив, жебраками по світі нас розігнав. Пішли мої діти по чужих хатах хліба заробляти.“ И тяжко зітхнула Гофманова свої слёзи отираючи.

„Та не досить було ёму того нещастя нашого!“ тягнула дальше Гофманова. „Мабуть же напосівся на мене, щоб мною гратись, мене використовувати. Та вже не знаю, чи я справді зовсім здурила, що я ще ёго слухала, ёму віри діймала. Я ёго просилась, заклинала на всі святощі, щоб вибавив мене з біди, щоб хоч заподіяну міні кривду нагородив... Ой Боже, Боже, тяжка моя кара, мабуть за ваше нещасте, дорога імосцуню. Я вам віку молодого вкоротила, я вам нещасте на шию увязала, долю вашу затопила.“ И знов замовкала Гофманова, наче б боялась усёго договорити. В хаті було тихо, тихісенько, хоч мак сій. Маланя сиділа мов в огні; вона забула на страх, на страшну бабу, а кожде слово старухи невимовно ранило її серце. Голова, здалося, пішла у заворот від того оповідання, счезла с перед очей тиха хата, а виступали страшні образи, погані люде, підлі звірюки, що гадинами основууть її навколо.

„А тепер він вже докінчав свого діла“, озвалась знов Гофманова відпочавши троха. „Він мене вмотав своїми обіцянками в сватане Петра з Галею, мене за факторку уживав, мною послугувавсь, Галиним грошем зі мною попакуватись обіцював! И знов міні дулі на вербі показав! А я дійшла до крайної нужди... Прийшлось міні на старі літа жебрати, хліба насущного випрошувати. Мої діти в нещастю, а я в крайній нищеті. Господи, Господи, за що на мене спала така тяжка кара? Він же ж не менше винуватий від мене, він мене до всёго лиха наводив, через ёго я вас до нещастя довела, себе занапастила. На мене все лихо звалилось, на мене вся кара спала, а він бує по світі, людам лиха безкарно задає!.. Чи є яка справедливість, чи є який суд на небі?..“ И знов скорчилась Гофманова, наче б вся вагота її нещастя звалилась наново на неї, до землі придавила.

Не скоро зняла вона знов свою страшно росчіхрану голову, стисла кулаки, завернула очима и мов божевільна ворочалась на лавці.

„О, не втече він моєї руки, не злурить мене більше! Я все — все на світі стратила, але ще перед моєю смертею пімщу мою кривду. Як гадина спутаю ёго силу, отруєю затрою ёго душу, не дам супокою поки мого диху, пімщу себе, пімщу кривду моєї дитини, пімщу вашу кривду... Не сподівайтесь добра від ёго, покиньте ту погань, поки ще молоді ваші літа, бо живцем вас замучить сей падлюка. Не буде ёму просвітку за моїми проклятиями, не буде супокою за моєю пімстою...“ И мов шалена знялася з лавки и пімкнулась до дверей. Допіро на дворі наче б від холодного вітру схаменувалась с свого жару, нагадала собі голод, порожню торбину, свої обдерті лахи. И ще раз повернулась до Малані та стала її по руках цілувати, ревними слёзами заливатись, жалісним голосом для себе підмоги прохати. Маланя напхала її в торбину всілякого печива, подарила свою стару одежину и грошем ще троха її спомогла, щоб тільки скорше позбутись її відразливого погляду, не чути її страшного голосу. Її бажалось тепер остатись на самоті, одній — однісенькій розважити свою душу. Маланя виправила и малу дівчину, щоб провела старуху, а потім щоб на город пішла гуляти. Через силу позбулась го-
вірливої старухи.

(Конець буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Крім сёго просторого твору про віру, Симеон Ситиянович написав ще: „Книги краткихъ вопросовъ и отвѣтовъ катехитическихъ.“*) Се катехизис, розложений в такім порядку: спершу виложений символ віри; тут по часті скорочене „Вѣнца“ з вишу-

*) П. пр., чому „Христосъ началъ свои страданія въ оградѣ? — Въ оградѣ зачася болѣзнь и смерть чрезъ перваго Адама, въ оградѣ вторый Адамъ восхотѣ врачество начати, да вдасть животь.“ — Або: „Сколько язвъ бысть на тѣлѣ Господа? — Вящше пяти тысячъ!“ Або: „Потребно ли было присутствовать бабѣ при рожденіи Спасителя?“ — На се дає відпевідь перечну, бо Діва Свята родила без болю, у веселості и без усякої нечистоти.

каними питаннями; далі слідує про молитву Господню, про поклонене Діві Марії, про євангельські блаженства, про три богословські чесноти; опісля слідує десять заповідей, — потім про тайни (про єхаристию сказано що до часу переімени то, що признано незгідним з наукою православної церкви), опісля — приклади питань, які можуть задавати ісповідуючі священники, після случаїв, що стрічалися тоді в щоденному житю, и підводять їх під сю або иншу з заповідей божих. Питання и відповіді дуже короткі.

Сей твір, напечатаний в своїм часі, по смерті автора осудила власть церковна; а для нас він єсть одним с цікавих пам'ятників XVII. в. так що до случаїв життя, наведених в роді образків суспільності, посеред котрої жив автор, як и що до поглядів, які тоді панували між людьми книжними. С поводу першої заповіді автор дотикає заміченого у Русинів неправильного погляду, неначе б кождий чоловік міг спастися після віри своєї, тільки щоб він був добрий и не заподівав лиха своїм ближнім. „Се гріх вельми тяжкий — говорить автор — и вельми частий не тільки між неуками, але й між тими, що вважають себе свідомими (иже ввжди водяться бути): ніхто не може спастися поза соборною православною католицькою церквою.“ Добродушна натура руського чоловіка задля своєї властивості менше, як чиянебудь, була склонна до нетерпимості, треба було грамотного неучтва, щоб розбуджувати в нім фанатизм. Опісля автор замічає також про признаку свого часу, про читанє св. письма; боротьба, що повстала між церквою и росколом, росширала грамотність скорше, як школа; народ наберав уподоби до читаня и розмов про релігійні предмети, а Симеон, що в інших своїх творах так горячо промавляє про потребу заведеня шкіл — тут хоч и признає хосен с читаня св. письма, та позваляє ёго тільки тим, що знають граматику, а заразом с тою заміткою, щоб вони не важилися самі викладати біблійні місця після своєї думки, а питалися об тім осіб більше свідомих; але він закаує читати біблію неукам и замічає з жалем, що неуки найбільше кидаються до такого читаня, хотять бути учителями, високо думають про свій власний розум и соромляться просити других о раду. Наконец с причини першої заповіді Симеон говорить про всілякі забобони, котрі суть також гріхом и ображають віру в Бога. Русини держали в себе и носили на собі різні карточки, яко лік против горячки и інших хороб, або яко охорону против зарази. Чи вільно (задає він питання) через решето хотіти дізнатися про

злодія украденої речі? Чи можна снам вірити? Перше називає диявольським, друге марним ділом.

Він називає забобоном тодішній звичай из стрічи з людьми або звірятами ворожити щасте або нещасте, успіх або безуспішність якогось діла. Гудить він також усякі чари, як н. пр. церковним ключем, с псалтири. — Ми дізнаємося, що руські ровесники Симеона для вишукання злодіїв и украдених речей давали їсти сир, на котрім виписували *незнаемья словеса*, в день усічення голови Івана Предтечи гляділи зіля, що подає дуже велику тілесну силу: всё то уважає гріхом. Меншим гріхом уважає Симеон, як хто н. пр. з несвідомості віддає пошанованє однаким церковним речам перед иншими, відповідно до їх цвіту, величини, уміщеня; н. пр. говорять: нехай читають такі молитви, а не инші, нехай будуть свічки такої величини, а не більші, віск нехай буде білий, а не жовтий и т. и. Розбираючи другу заповідь, катехизатор замітив, що неуки поклоняються образам більше, як то приписує церква (неуки не вносять розуму свого на первообраз); однако не вважає сєго гріхом балвохвальства, позаяк вони становлять частину церкви, отже він надіється, що честь, творена неправильно, стається правильною (вноситься до первообразу) через загальний церковний замір. При третій заповіді автор доторкнувся руського звичаю божби и клятьби, що після єго замітки особливо росширився між купцями; купці бо говорили, що як не побожитися, то годі що продати. Він нападає також на привичку Русинів до таких примовок як: „щоб мене чорт узяв, коли не говорю правду“, або „се правда, як Бог!“ „Ні с ким не можна рівняти Бога,“ говорить Симеон.

При четвертій заповіді автор виказує, як негідно проводили святочні дні и се вкорінилося тоді в усіх верствах руської суспільності. „Люди шляхотні цілі дні тратять на ловах. Їх жінки и дівчата прогайнують цілий ранок на марну прикрасу свого тіла. Ремісники проводять святочні дні в пиянстві“.*) Особливо Симеон лихий на танці, звичайну забаву простого народу в свята. „Від демона або від змія взяли почин сі забави, бо він привик вертітися кругом (яко же онъ круговожденіе обыче творити).“ Симеон не похваляє навіть тих, що проводять свята в читаню и

*) Замітно, як автор означає, що то значить бути пияним: „Сей справді пияний, хто на другий день не пам'ятає, що він робив и говорив, с ким ишов, як домів добився и як ляг спати; а той ще не зовсім пияний, що хоч и хитається, та всё пам'ятає.“

„словоположені“ (розмовах), нападає на панів, що кажуть своїм слугам в свяго робити: се гріх смертний; менше грішать сі, котрі після прийнятого звичаю ходять в ліс зберати оріхи, гриби, ягоди, та все таки грішать. Впрочім автор дозволяє и в свята робити в конечній потребі: н. пр. зберати пашню, коли дощі або інші воздушні зміни вимагають поспіху, колоти звірята и торгувати іжею, коли лучиться разом кілька святочних днів, але він дозволяє тим займатися в свято не довше як три години.

Найбільше случаїв наводить Симеон при осьмій заповіді. „Против сеї заповіді— говорить він— грішать у нас всі: и великі, и малі, и убогі, и богаті. Грішать князі, що обтяжають народ усякими данинами, грішать правителі, що зле орудують народнім майном и обертають на свій хосен; грішать начальники, котрі бувають звичайно хижакими и народніми паяками; — грішать суді и „законословці“, що глядять змислу закона и часто домагаються неправедної „мзды“. Далше катехизатор переходить до людей, що посвятили себе низшим занятям, и нападає передовсім на купців, як вони захвалюють свій товар, укриваючи ёго лихоту, як иноді їх приятелі ніби то купують товар, щоб піднести ціну и спонукати справдешнёго покупщика заплатити дорожше, як на торгах нарочно гудять товар, щоб одбити інших од купна, а самим або своякам купити дешевше и т. д. Грішать против осьмої заповіді и ремісники, що облудно роблять свою роботу, грішать посідателі землі, що по шахрайськи захопляють займища нив, грішать наконець ватаги вбогих, що тоді особливо жили крадіжою.

Проповіді Симеона Ситияновича видані в двох величєнних книгах in folio. В одній з них, під назвою „Обѣдъ Духовный“, поміщені науки на всі недільні дні в році и на переходні свята, а в другій „Вечеря Духовная“ — науки на свята непереходні, господні, богородичні, дні деяких святих, найбільше почитаних, а також науки на всякі случаи. Проповіді Симеона повні схоластичного пустослів'я відповідно реторичним вимогам того часу.*)

*) От и. пр. до яких крайностей доходять у ёго жадоба видіти в усім символи и обяснати їх: и. пр., при нагоді Різдва Христового розвиває в проповіді таке положєне: Слово стало плотію, а плоть трава, бо сказано: человекъ яко трава. Так отже, Христосъ, родившись и ставши чоловіком, став травою, „да мы скотити траву, то сѣно духовное ядуще отъ внутрь таммаго въ немъ слова воспримемъ слово совершенное или разумъ“. Або и. пр., в слові про блудного сина Симеон річевим предметам, згаданим у євангельській причті, насильно дає алегоричний змисл: Свині, котрі мусять пасти блудний син, що прогайнував майно — се погані и нечисті думки; чоботи, котрі синові дає отець, се чоботи кріпості для подорожи в безкопечу жизнь.

Він наводить часто авторів старинних, подає з них анекдоти (як н. пр. про Мидаса фригийського, про Фаетона и т. и.), черпає без розбору вісті так из св. отців церкви, як з апокрифичних творів. Симеон вельми любить порівняня, але мало з них удачні.*) Симеон вельми старається, щоб ёго проповіді стали живими и поетичними, а вони на перекір ёму дихнуть сухостою; автор мало володів здібністю творити образи и в сім згляді стоїть низше Гаятовського. За то мало хто з ёго ровесників держався в своїх проповідях більше морально поучаючого напрямку и до того не тільки в загальних чертах. Симеон в своїх проповідях и в своїм катехизисі заглядав у дрібниці и властивості сучасної ёму живні.

Як Епифаний Славинецький, так и Симеон признавав також конечність книжної просвіти в московській землі. В одній из своїх проповідий на Різдво Христове він именем вселенських патріархів, що зїхалися тоді в Москві, звертається до царя с просьбою, щоб шукав премудрості, заводив школи грецькі, славянські и інші, приспоряв „спудеовъ“ (учнів), глядів добірних учителів и старався всіх „честью поощряти на трудолюбіе“. Яко чернець, він з усіх наук найвисше ставить теологию; він памятає звісне виражене апостола Павла, в котрім многі добавчали засуд усякої науки: „Премудрость людская — буйство (дурнота) есть у Бога“. Однак Симеон хоче дати сёму вираженю примиряючий змисл: „Треба знати, — говорить він, — що сими словами апостола не гудить вольних штук: граматики, риторики, философіи и т. д., вони вельми хосенні в горожанськїм биту и підмагають духовцу премудрість; тут гудить він непокірність божим словам природного розуму, підсиченого хитрощами сих штук; коли хто, опираючися на природні причини, не хоче слухати божого слова — се мудрість сёго світа! — се дурнота перед Богом! Найбільшою хитобою єсть пробувати зміряти мірою людського розуму божество, котре зовсім переходить людський розум. Як може сова судити про сонічне світло, коли се світло переходить силу її взору?“

*) До найудатніших після нашої думки можна почислити (Наука в неділю 9. по пятьдесятниці) порівняне дороги житя с плавбою по ріці; люди щасливі в світі неначе сидять на сунокійнім кораблі и плывуть; ім здається, що мимо їх біжать гори, ліса, городи, а вони сидять собі нерухомо; вони бачать, як одні багатіють, другі бідніють, одні родяться и виростають, другі старіються и вмирають; здоровле и недуги, слёзи и радости зміняються и здається ім, що самі вони стоять вноше міри, прикладаної до інших, далекі від того, що дотикає інших, спокійні, без клопоту як нараз усе щезає и корабель їх доходить до пристанища гробного и доводиться душі грішній сходити с сунокійного корабля.

Потребу школьної науки признавав Симеон в значнім степені задля появи розколу, на котрий він також грімає в своїх науках. Він бажав, щоб люди правильно розберали предмети віри, а розкол подавав приклад — чого можна ждати, як возьмуться до сих предметів цілковиті неуки. „Багато еретиків — говорить він — потонуло в глибині св. письма, бо не вміли пливати; и нинішні наші лжемудрці не вміють пливати та сміло кинулися до стосу писаний, думаючи добувати відтам жемчуг премудрості... Лучче було б їм стояти на березі и пошалу заспокоювати спрагу сею живущою водою... Ні, захотіли вони слави сього світа и неначе сліпці пустилися судити про обширі, котрих ніколи не бачили. Нині в нас многі хотять зватися учителями св. письма а не учениками. Інших учать много, чого самі ніколи не вчилися. В світських науках сього не буває: там перше самі вчать, а потім інших учать; тільки св. письмо таке, що всі собі приписують право научуваня, и як тільки чоловік що небудь складно скаже, інші думають, що се божий закон. Що в нас діється: про теологію розмовляють и дорослі и підрутки; и в лісах дикі люди бесідують и на торговицях згінники и в коршмах п'яниці, и „буїя женища (дурні баби) *словотреніє дѣють безумное*“, наперекір своїм чоловікам и церкві. Певно, що читане св. письма хосенне кождому и мужчині и жінці. Та воно личить тільки тому, в кого єсть ключ зрозуміння, а на се дає право одна наука“. Думка про виховане молодіжи вельми єго займала и він багато разів до неї вертається у своїх проповідях. Власності родителів, після єго думки, не переходять на дітий по крові, всё залежить од перших закоріненних навичок: „Але чому — задає він собі питанє — в неперечно добрих и чесних родителів бувають лихі діти?“ Симеон приписує се зъявище злишній родительській любові, инакше говорячи нашим язиком роспещеню: „Коли добрі родителі не картають своїх дітий як треба, а їм дозволяють себе вести після волі їх молодості, коли не напаминяють їх, не провадять їх остро, то з добрих родителів вийде лихий плід!“ В иншій проповіді (неділя розслабленого) Симеон вибухнув вельми строгою наукою и грозить утратою царства божого тим родителям, котрі не обладають ранами плечий лихих дітий своїх: „Хто вдоволяєтья тільки вговорюванем, сей немилый Богу. Не щадіть, родителі, кнів ваших, частуйте дітий ваших не поцілунями шкідливими душі, а бием поправляющим обичаі.“

Така строгість понятій про виховане відповідає строго чернечому поглядові, котрий одбивається у Симеона и що до інших

спроявв життя. Він домагається любові між людьми, однако боїться, щоби любов ся не була м'яка, не основувалася на любих розмовах, на поснільнім ідженю й питю, на участі в розвазі (егда собіраються на игрища и баснословія). Чернечий аскетизм — се в ёго найвисший образец моральної досконалості; треба обвинати сходи́ни з жі́нками: „поль женскъ — тля... Одно зрѣніе на женщину заражаетъ человека ядомъ ясида.“ В одній проповіді (на 27. неділю по пятьдесятниці) порівнує він грішну душу з жінкою: „Якъ у женщины — говорить він — тонкій голосъ, такъ и у грішной души голосъ тонкій и скудный къ хваленію Бога. Жена скороглаголива, коснодвижима, скорогнѣвлива, завистлива, нелюботрудна, малонадежна — такава и грішная душа!“ Він не сміє зневажати подружа, та згадавши евангельську приказку об тім, котрий не пішов на прошений бенкет тому, бо тільки-що оженився, говорить (на 28. неділю по пятьдесятниці): „Бачите, не тільки неправе, але й праве подружа иноді відхиляє нас од Бога злишнею любовю до жінки... Хто над міру щирій для жінок, сей блудник; бачите отже — и праві подружа иноді блудять!..“ Симеон нападає на пристрасть до багатства, замічає що жадоба збогаченя доводить до жорстокості серця и лінощів, однако боїться вельми нападати на багатів, серед котрих ёму лучалося обертатись, и опісля зараз оправдує багатство, позаяк воно приспорує змогу давати милостиню. Піст, котрому надавало благочесте Русинів такого значеня, викликав також доріканя Симеона (Наука в нед. сир.): „У нас — говорить він — мно́гі пани у піст ходять сумні, засушені, а між тим у домах своїх дуже лютують: тоді в них прости видається кривим, солодке гірким, жінка накучиться, діти їм допікають, слуги стануть негідними и без вини винними. В піст вони постять. а перед постом и розговляючися, над міру об'їдаються.“ Він напминає, що передовсім треба постити від лихих діл*), виступає також против лицемірної покірності, яку часто можна було стрітити між знатними особами за набожного Олексія Михайловича. „Ми — говорить він — без упину чуємо, як деякі називають себе грішниками, блудниками, а коли хто инший чим-небудь дорікає їм, то кричать, що се неправда, а иноді и „дланью согбенною уста заградять.“

Найширше розводиться Симеон против хиб свого віку в тих проповідях, що писані не задля празників и становлять осібний

*) Тут наводять він байку тогочасну, меначе б то як чоловік, що постить, наступать на змяя, то змяй сей здохне. Не заперечуючи свої байки, він лишеє її до розбору „естествословцамъ“.

додаток до „Вечери Духовної.“ З них найзамітніші „Поученія къ іереямъ“ и „Поученія противъ суевѣрій.“ Симеон неродо споглядає на всякі народні игрища, в котрих додає остатків старинного поганьства и идолопоклонства: таке н. пр. скаканє через огонь и вішалки (звали тоді „рѣли“ — нинішнє укр. „релі“) — повсюдна народня забава святочна в гóродах и селах. Симеон зневажливо зве їх шибеницями и говорить, що в поганських часах, хто падав з вішалки и забивався, того вважали принесеним у жертву богови т. є. бісови. И тепер після думки проповідника сю забаву справляють в честь бісам. Їго обурювали забобонні способи лічення, як н. пр., ношенє дітий до парні и намащуванє їх болотом з усякими промовками, щоб охоронити від лихих очий, ношенє вузликів, карток из змовами „*струтіюновихъ костей(?)*“, шептаня, дмуханя, приспівки, виголошуванє незрозумілих слів и т. и. „Христось изгоняєтся, а баба пустословная вводится — говорить Симеон — тайна св. крещенія попираєтся, дїаволь ликуєтъ.“ Він виступає против ворожби, знахорства, против народнєго віруваня у віщувальнє значенє стрічи з вовком, кривим або зизооким чоловіком, черцем, жінкою и т. и. „Лучитсья чоловікови — говорить Симеон — взуваючися кашельнути, або виходячи з дому спотикнутись, він вертаєтся и не робить свого діла“. Або зїдять миші шмате, то забобонний боїться надходячої біди и завчасу оплакує свою долю, не жалкуючи справдешнєї шкоди, якої єму наробили миші. Иде двох приятелів — на дорозі стрігять камінь, пса або дитя и думають, що сі предмети знехтують їх приязнь, топчуть камінь, штуркають пса, бють по щоді дитя. „Подобныхъ суевѣрій тисячи“, замічає Симеон. До них зачисляє він легковірнє признанє всяких чудес правдивими, котрі тоді без упину появлялися и звичайно оказувалися неправдивими, — виступає против появленю ложних моцїй и т. и.

В проповідях Симеона слїдно наслідуванє Славинецького, бо-дай там, де оба проповідники дотикали одного й того самого предмету, як н. пр. заведеня шкїл и виступленя против росколу: є однакі порівнаня, однакі вираженя. Коли Симеон и не відписував с того, що говорив Славинецький, то, здаєтся, був під єго впливом.

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12
за время бтъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

V.

Настав період повістярський в „Изданіях“ и то либонь з инициативи п. Плоцанського, котрий до всіх тих чинів и титулів, які посідав досі, від тепер прибрав ще одно: одвічального редактора „Изданій“. Період той повістярський представляє у трѣх книжочках чч. 5, 6, 7. звисний з давнїйших праць на літературному полі п. *Евгеній Згарський*.

П. Згарський удавався с своїми повістками та иншими популярними працями насамперед до товариства „Просвіта“; но коли видїл „Просвіти“ тих повісток яко слабенких и невідповідних не прийняв, предложив їх п. Згарський виділови „Общества им. Качковского“, котрий дуже радо їх приймив, а заступник предсідателя п. Плоцанський голосив навіть с триюфом в „Слові“, що п. Евг. Згарський спеціяльно для „Изданій Общ. им. Качковского“ списав три „прехороши“ повісті!

Вже ж сам той факт, що „Общество им. Качковского“ поміщає с поспіхом и радістю те, що „Просвіта“ яко слабе и нездале відкидає, свідчить достаточо про вартість „Изданій Общ. Качковского“, та про „естетическій и критическій вкус“ п. редактора.

„Чим будь, щоб лиш запхати два аркуші кожного місяця“ — ось и уся журба редакторів „Изданій“. „Як призирається на рік 24 аркушів, то такой за одного гульдена буде много пользи для народу“, так вони мабуть розумують, наче б вартість якої книжки и хосен з неї залежали від її обму!..

В повісті „Продана коса“ заступається автор за „старим святым обичаем“, щоб дівка не обтинала коси, щоб її гарною доносила під вінець, щоб и молодиці не торгували своїм волосям.

Справді п. Евг. Згарський з незвичайним змислом потрафив винайти саме найбільше, пекуче горе нещасного руського народа и хоче зарадити недолі того народа в той спосіб, щоби дівчата не обтинали своїх кіс!..

На самім початку повістки, мовби интродукція, поміщений гимн похвальний в честь коси: „Яка то красота въ буйномъ, довгомъ, плеканомъ волосью, а нигде на стѣлько якъ въ знакомитѣй дѣвчѣй косѣ! Не разъ, було, думаю, що за обычаем по-межи дѣвчатами запускати довги косы? Спрошу матери: на що у дѣвокъ довги косы, а подъ чепецъ утинають? увѣдала то, що въ по-передъ знала(?). Но с косою росте и дѣвка; не такъ пышится уродою, якъ великою косою.“

Опісля впевняє шан. автор, що голова у чоловіка „сама важнїйша“ часть тіла, що головою він горі знимається тай розум и світ в голові, що голова потребує відповідного накритя, що инша голова вилисїє, не так з мудрості, як з болів тай недуги.

„Меніжъ отъ-що довелося на вѣку увѣдати про косы тай волосье“ — каже ш. автор и оповідає таке.

У „нашому“ селу була дівчина Варвара, а була вона „ціла“ така дівка, „якъ грѣмъ здоровезна, румяна, росла, а волосье у неї темно-русє полыскувалося само въ собѣ, хотъ не мастила ніякимъ масломъ...“ (!) Коса ж то у неї — коса! поппзше пояса довга, а мало „не за кулакъ груба“. А хлопці — пропадали таки за Варварою, „бо такій мала магнесъ въ собѣ, що, якъ бувало узритъ кто еї косу, такъ ни ока зъ неп (чи с коси чи з Варварки?) не спустить... На цѣле село прославилася Варвара своєю косою, своимъ ростомъ и уродою.“

Мені же, ниже підписаному, ось що довелосъ „увідати“ про косу: бачив я довгу, предовжезну косу, майже по кістки, але дівка, що її носила, була така гидъ та нехлюя, що годі було дивитись на ню... так що хто глянув на її косу, той сплюнув не задля магнетної сили а задля нехарності...

Отже тії Варварі умерла мати, а остався батько, котрий, замогавшия в процесі с сусідами и попрогривавши їх, розпився, коли ёму злицитовали воли й корови, та марнував майно.

На лихо Олекса, син сусіда богача, що правувався з батьком Варвари, вподобав собі дуже Варвару, та й вона була не від того. Отже сталося раз, що тітка Варвари спровадила Олексу до хати Варвари. Не вспів він ще й розглянутись, як надійшов п'яний батько Тимко. Розгніваний з давна на Олекоового батька, ще вперед наказував доньці, щоб з Олексою не заходилася; отже тепер, в приступі п'яного гніву, коли Варвара остала сама (бо тітка и Олекса втікли), взявся до неї, и мимо того (як автор казав висше), що мала таку силу, що не страхалася й парубочої роботи (стор. 143), взяв її (NB. п'яний) батько либонь як барана, „вбивъ косу довгу кѣлкомъ въ лавицю, связавъ руки а самъ якъ бій такъ бій цѣпомъ“ (відки так ціп був під рукою?) — покровавив цілу, ледво чужі люди на крик оборонили, душу від загуби спасли (стор. 149). Варвара втікла від батька, а в ночі збила шибу до хати, вкинула свою гарасівкою закитичену, но зневажану косу, та вконець пішла в найми геть в світ далеко.

Незабаром до села, де жив отець Варварки, зайшла жидівка, що закупувала коси дівчат та молодпцъ: „И були таки легкодушні, що за марній шѣстки давали пристригатися не стыдаючись бѣгати съ кучими цыпликками, якъ — выбачте — хвостикъ у заяця... На яке то сходить старий святий обычай у темныхъ людей! Давнѣйшими часами не було сорому такого, якъ той, если притяли котрої дѣвчинѣ косу. Що то за дѣвчина, котра не доносить, якъ Богъ приказавъ, гарной косы пѣдъ вѣнецъ?“ Однак „безсовѣтний“ батько Варвари продав косу доньки за кілька крейцарів жидівці.

Якось у той сам час взяли Олексу до війска. Батько ёго був навіть по-троху тому рад, бо „чей же тарабанъ выбье ему зъ головы ледащу любовь“. На те обзивається найстарша сестра Олекси, котра завидувала дуже Варварі, що за нею так хлопці пропадали, и так прословила ся (стор. 147): „Татуню... Олекса дѣставъ данье ѓтъ Тымчишенон“ т. є. Варвара дала ёму зіле, очарувала ёго.

Новий темат наукової рефлексії для п. Е. З. „Дивні, безрозумні люди!“ каже він, „леда яка хопта або шматка — вь очахъ ихъ мае силу надъ чоловѣкомъ.“ Далше говорить ш. автор против віруваня в чари, знахорства и т. и.

Се розумоване п. Згарського неясне и недостаточне. П. Згарський мовби забув, що хопта т. е. зіле власне дуже могуту силу мае, коли чоловіка може розвеселити, в дур ввести, строїти або з недуги вилічити. Сли отже п. З. хотів одібрати тим, котрихъ просвіщає, віру в тайні формулки а навчити їх розуму т. е. відкрити їм реальну правду, нехай би був те зробив в спосіб ясний, зрозумілий, дійсно просвіщаючий, — а не виступав зарівно на знахорів в загалі, як и на „зіля“ в особливості.

Ще нещасливійша є послідуоча рефлексія.

Не далеко від міста, де муштрували Олексу, стала Варвара в дворі на службу. Не довго однак тішлась вона Олексою: ёго полк незабаром пішов до Чех; Олекса пращаючись прирік вернути вірним, и переміняв перстені з Варварою.

Три літа вже служила Варвара у тому дворі и все переписувалась з Олексою. Аж одного ранку переполошив спячу челядь великий крик на обійстю. „Посхапалися якъ живі (наче-б челядь та була нежива!) на ноги, и се ударивъ великій блескъ на цѣлый хуторъ! Цѣлый двіръ станувъ вь поломени!“

На дармо читатель сподіється, що пожежа та у якій звязі з головними особами повістки. П. Ев. Згарський викомбинував собі цілу ту епізоду лиш на те, щоб до кінця устояти в обороні довгої коси а особливо утяти рефлексію. Ось бо, на що придалась ёму та пожежа двора:

„Поскочила панѣ просто зъ ложа; ледви встигла на себе плащъ надягнути. Якъ же перенудились всѣ, коли увидѣли свою паню не таку, якъ звичайно! Не було у неї на головѣ того буїного, пышного волосья, що бувало вь довгихъ косахъ сплѣтає по-заду головы! Явилась она простоволоса, якъ бы съ остриженою головою (?! зівсім я вже тутки не знаю, чи мала вона волося, чи не мала? сли була „простоволоса“, значить сли мала довге но нерозчесане, розворушене волося, то не могла виглядати „якъ бы съ остриженою головою!“ — се остане для мене вічним сфинксом), тай не топ барвы тоє марне волосье!“

Лакаї якось видобули паню с посеред полумя а Варвара на вдивовижу на столику при постелі побачила „сдергу голову“, т. е. перуку, що її паня носила.

„Передала Варвара исплѣдлу добычу (?), тай дивне чувство завладѣло нею... Що за игра судьбы! Она самохѣть утїла собѣ гарну свою косу, тай кинула скрѣзь ѓкно вь тую хату, где такая выплекалась. А ту видѣла самі таки косы, пришилені у дротяной крышки!.. Сумно то роздивлятися по свѣтѣ доброму чоловѣкови! Отъ вамъ ростугъ хороши косы тамъ, где не знаютъ шановати ихъ. Натомѣсть головы, зъ котрихъ прадѣдні грѣхи вь самѣхъ зародишѣ вытрусали волосье, або зъ котрихъ вылѣзло оно зъ ихъ провины, покрываються чужимъ... Та не грѣхъ носити на пустѣй головѣ чуже волосье, а велика мизерія у тыхъ, що купуютъ собѣ волосье... Що то за поко-

дїяньє настати може за такими чуцлами, и чи можъ надїятися по нихъ якого?“

Ой справді то, сумно роздивлятися по свїті доброму чоловікови, особливо коли бачить, якою то фаламашкою годується темних, в намірі буцім їх просвіщати!

Конець повістки п. Е. З. такий, що „отпускный“ жовнір якийсь доносить звістку Варварі, що Олекса погіб у „прусскій вєспихнувшій війні“, а вона взяла перенесену обручку тай „перекотилась вь шопї на околоты...“; запала, бачите, на тяжку хоробу тай померла в шпиталі.

„Такъ пошла она марно зъ того свїта вь слїдъ за своєю косою...“, кінчить автор, хочачи тїм самим дати науку чи радше відстрашаючий примір тим, котрі б мали охоту свою „гарну, довгу, дівочу косу“ обтяти.

Чи намір автора удався, могли читателі вже с того короткого представлення „увідати“. Я підношу тут ще те, що кара, постигша буцім Варвару за зневагу дівочої коси, зовсім не є карою, бо й не стоїть у найменшій звязі причинової с тою зневагою; — преціж Варвара захворила на звістку про смерть свого милого — и статись те могло, хочби вона й не була „зневажала коси“ та й не кидала батька, оли лиш справді сердечно любила свого милого.

В кінці и попит жидівський за гарними косами між сїльськими дівчатами тепер сли не зовсім устав, то дуже ослаб, — бо ношене чужого волося через „такі чуцлі“ виходить з моди. Отже п. З. и не підіймаючись такого труду, як списанє повісті, може бути спокійний, що дівчата сїльскі на ёго велику втіху и на дальше будуть носити коси.

Но сли би п. Е. З. не був підіймався того труду писаня повісті, був би ще зробив одно добре и розумне діло, а именно не був би ставав в обороні суевіря та пересуду. Написавши же спеціальну студию сю над косами, понав сам с собою в колізню: виступає він против суевіря до „хитрих“ знахорів, а сам дуже ясно навчає, що дівчину, котра перед часом обтинає собі косу, постигне кара дочасна, — значить, боронить суевірного погляду народа, котрого береться просвіщати.

(Дальше буде.)

БИБЛІОГРАФІЯ.

— **Изданія Общества им. Мих. Качковского. Ч. II. За время отъ 3. (15.) Марта до 3. (15.) Цвѣтня 1877.** Дереворит. За редакцію отвѣчає В. М. Площанскій, м. пр. Общ. — Містять: 1) Якіи були права и суды на Руси вь старину. П. — 2) Исторія Руси: I. Славяне. II. Поляне и Деревляне. III. Якъ настала Русь. — 3) Що то зъ того буде? Вірш Дмитра Третяка. — 4) Изъ центрального видѣла Общ. им. Мих. Качковского во Львовѣ. — Львовѣ. Изъ тип. Инст. Ставропигійского подъ управленіємъ Ст. Гучковского. — Стор. 321—352.

— **Изданія Общ. им. Мих. Качк. Ч. 12. За вр. ътъ 3. (15.) Цвѣтня до 3. (15.) Мая 1877.** — Дереворит. За ред. отв. В. М. Пл., м. пр. Общ. — Містить: 1) Історія Русь: IV. Св. Меодій и Кирилло. V. Князь Олегъ, опѣкунъ Игоря. VI. Князь Игорь. VII. Княгиня Ольга. VIII. Князь Святославъ. (Ев. Згарскій.) — 2) Отчетъ центрального Выдѣла Общества им. М. Качковскаго, за вр. отъ 2. (14.) мая 1876 до 2. (14.) мая 1877. — 3) Вѣсти изъ центр. выдѣла Общ. им. Мих. Качковскаго во Львовѣ. — До тої книжочки доданий також лист заголовний. — Львовъ. Изъ тип. Ин. Ставр. пѣдъ упр. Ст. Гуч. Стор. 353—382.

— **Изданія Общ. им. М. Качковскаго. За мѣсяць май, 1877. Наше поле.** Читанка для русскихъ селянъ и мѣщанъ. Накладомъ Общества им. Михайла Качковскаго. Цѣна 12 кр. Львовъ, 1877. За ред. ѡтповѣдае В. М. Плоц., м. пр. Общ. — Містить: 1) Що годенъ бувъ для отчины зробити простый мѣщанинъ и простый селянинъ? И. Наумовичъ. (До сеї повістки доданий дереворит и поміщений перед листом заголовним.) 2) Первы кровавы споры межъ князями. Е. Згарскій. 3) Мудре слово розумнаго господаря. Ч. 4) Богачъ и его поправа. Ч. 5) Якъ посчастлилося вовкови. 6) Где-що о пчолахъ. (Господарка рѣйна и медова.) И. Наумовичъ. 7) Якъ Нѣмцѣ садятъ пастевный бураки. И. Наум. 8) Пшеница банатка (вусата) и жито шампанске. И. Наум. 9) Карловъ яблока и вишнѣ. И. Наум. 10) Посмертна вспоминка. 11) Вѣсти изъ центр. выд. Общ. им. Мих. Качк. Редаговаль: Михайл Клемертовичъ. Львовъ, 1877. Изъ печатни Инст. Ставр. пѣдъ управл. Ст. Гучк. Стор. 1—64 в 16-ку.

— **Изд. Общ. им. М. Качк. Книжочка за мѣсяць Червень, 1877. Зерна.** Читанка для русскихъ селянъ и мѣщанъ. Накладомъ Общ. им. Мих. Качк. — Цѣна 12 кр. Львовъ, 1877. За ред. ѡтп. В. М. Пл., м. пр. Общ. — Містить: 1) Князь Володиміръ Великій, креститель Руси. Е. Згарскій. (Перед сею статією дереворит: Князь Володимиръ.) 2) Два три слова о выхованю дѣтей по селахъ и малыхъ мѣстахъ нашихъ. І-фъ Л-ій. 3) Про солнце. М-ль Ц-рь. 4) Лихо съ однимъ окомъ. 5) Спѣванка о тверезости. Давидъ Дутчакъ. 6) Солнце, морозъ и вѣтеръ. 7) Роса и иней. 8) Скука. 9) Десять правилъ для житя. 10) Песѣ и вовкъ. 11) Обвѣщеня. Львовъ, 1877. Изъ печ. Инст. Ставроц. п. упр. Ст. Гучк. Стор. 1—64 в 16-ку. Друковано в 8.000 прим.

— **Архіерейское посланіе** львовской епархіи. — Дереворит с підписом: Іосиф Сембратовичъ. — Зъ печатнѣ М. Бѣлоуса въ Коломыѣ. Сторін 16 в 16-ку.

— **Байки-небылицѣ.** Коломыя. Черенками и накладомъ М. Бѣлоуса. 1876. Сторін 48 в 16-ку. Ціна 12 кр. а. в. — € то 22 невдатно списаних народнихъ небылицъ.

— **Sprawozdanie dyrekcyi s. k. gimnazyum akademickiego za rok szkolny 1876/7.** Treść: I. *Titi Lwii* ab urbe condita lib. XXI. після видана Вельфлина *переложивъ на языкъ рускій К. Лучаховскій*. II. *Część urzędowa* — od Dyrekcyi. Nakładem s. k. Rady szk. kr. Lwów. Z drukarni Towarzystwa imienia Szewczenki. Pod zarządem Fr. Sarnickiego. — Після роспорядженя министерства просвіти кожда середня школа в Австріи обовязана що-року видати справоздане, в котрім окрім стати-

стичних вістий о тій школі має міститися наукова розправа написана котрим з учителів. Так можемо отже сподіватися що-року справоздання и розправи наукової по руськи написаної від руської гімназії у Львові. Сьгорічна розправа є первою пробою перекладу класичного писателя-прозаїка на руський язык. В загалі можна сказати, що проба тая удалася, хотя представляла чимало трудностей, зваживши ще й стиль Ливія з довгими періодами, невластивими руському языкови. Як звичайно, так и тут була трудність особливо в тім, щоби подати переклад вірний и докладний, а однак не нарушити чистоти матернї мови. Ш. перекладчик, здається, бачив особливо на сю другу точку, и дійсно переклад ёго читається легко, хотя, розуміється, поодинокі слова и вираження можна б декуди заступити лучшими. Переклад є и вірний, однак не всюди цілком докладний, як пр. вже в І. розділі видко с переложена слів *ultra, tactis sacris* и ин. Однакож до первої проби перекладу руського не можна прикладати такої міри, якою пр. німецькі філологи мусять мірити німецькі переклади класичних авторів; порівнявши ж переклад п. К. Лучаковського с перекладами польськими або иншими славянськими, руський переклад зовсім не повстидається.

Заявлене в справі русько-німецького словаря.

Від трьох літ працюю я над над уложенем підручного словаря русько-німецького. Публичність прихильна руському языкови в кожній справі ёго досліду и розвою, а именно пп. учителі занялися щиро моєю працею и завізвали мене, щоби я освідомив прилюдно також ширші круги руської інтелігенції о укладі словаря руського и як я до того важного діла беруся. Цінячи високо увагу и пораду світлу моїх друзів, звіщаю коротко отсе:

Два услівя положив я собі при спорудженю словаря: 1) щоби збір слів був о скілько мож повний, 2) щоби цілий словарь в своїм укладі був практичний так що до часті руської як и німецької. Відповідно до того другого услівя и до обему звичайного підручного словаря не запускаюся я в етимологизованя порівнательні, лише денеде в обсягу самого руського языка намічаю склад и походжене слів таких, котрі в говорах ріжних улягли значно так званому фонетичному перетвореню.

С фраз заміщаю лише характеристичнійші, натомість в дописуваню жерел, звідки слово яке виписане, не поступаю так оскорбно, наміряючи через тоє улєкшити дальший досід и провірене обробленого мною материялу. В виборі німецьких еквивалентів послуговуюся більшими и меншими словарями німецькими, особливо толковими; користаю також с спеціальних діл н. пр. по часті господарства, наук природних и ремесла.

Яко підвачину до збору слів взяв я живий язык народний, именно устну словесність прозову и поетичну. Доси виписав я слова з найважнійших її збірників: Рудченка, Драгоманова, Номиса, Метлинського,

Головацького, Чубинського и многих інших етнографів, разом з 25 жерел. Відтак приступив я до матеріялів властивої літератури и виписав дотепер слова с Котляревського, Артемовського, Квітки, Єремії Галки и Шевченка. (Лучається мені тутка мила спосібність піднести патріотичну заслугу пп. Онишкевича и Партицького, котрі розпочали видавати в повні твори руських писателів, чим дуже добре зараджують нагдій потребі науки в загалі, а особливо потребі спорудника словаря руського.)

Праці лексикальні Аванасьева-Чужбинського, Закревського, Шейковського, Партицького, Петрушевича (I. вип. вид. в Коломиї), Пискунова, Левченка и Верхратського, дальше словарі в різних книжках служать мені до помочи многоцінної. Богато втягнув я и втягаю слів свіжо записаних з уст народу при різних случаях, а много-много ще же слів зовсім незамічених, богато знов записано хибно або з недовкладним означенем. На тім полі, як в науках живої природи, оправдується раз-по-раз речене: *dies diem docet*.

Чи втягнути до словаря малоруського також слова староруські н. пр. з літописей и грамот, чи пристати лише на вичерпаню и нішних засобів языка живого малоруського — різняться погляди моїх світлих порадиників. Я рішився за вибранем лише живого засобу, але не помінаю таких слів староруських, котрих ужили деякі писателі в новочасних своїх творах, н. пр. Єремія Галка и Устиянович; подібно приймаю и слова языка церковного с поезий Шевченка, розуміється всюда с поданем жерела.

Серед праці тої словесної, котра мені, мимо трудності, питомої такому ділу, є наймиліша, звертаюся до всіх прихильників руського языка и літератури, щоби зволили присилати до мене матеріял лексикальний — от хотяйби кілька або кільканадцять слів з народних уст — з означенем руським, польським або німецьким, и с поданем місцевості, де таких слів уживають. Такий збірний труд причиниться до додержання найважнішого услів'я — до повноти словаря, а світла порада знатоків словесних послужить до лучшего оброблення и представлення матеріялу після вимагання теорії и практики.

Достойні имена всіх ласкавих помічників коло того важного народного подвига будуть свого часу в відповідний спосіб с сердечною подякою прилюдно оголошені. Поручаю їх добрій памяти себе и щиро намірене моє діло.

Евгеній Желєхівський,
проф. гимн. в Станиславові.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Замітна річ, що товариство „Просвіта“ сталося такою „солею в оці“ словистичної партії, що тепер майже неустанно то тайно, то явно ведеться агітація проти „Просвіти“. Ми згадували вже в попе-

редних Ч-ах, що неприхильні люде россівають неправдиві а крайне злосливі вісті між народом и интеллигенцією (о стілько неинтеллигентною, що не може від разу пізнатсь на злосливій клеветі), наче б то книжки видавані „Просвітою“ були заказані, небеспечні и підпадали урядовій конфіскації. Догадатися жерела тих неправдивих вістей, сеї злосливої агітації — не було тяжко. Адже ж нікто инший, як тільки „Слово“ вже більше як від півроку півнамеками в овоїх новинках, вступними статями про арештованя, дописями и т. д. старалося впоіти в свою публику те переконане, що народня партія, котра заснувала товариства „Просвіту“ и „товариство имени Шевченка“ — то партія нигилистів и соціялістів, безбожників, революціонерів, польонофілів и т. д. Не могути однакж діждатися остаточної цілі своїх агітацій, упадку русько-народнїї партії и заложених нею товариств, „Слово“ зі злості бредє що-раз дальше, що-раз глубше в болото клевети, мовби хотїло доказати, що в ёго є „бездна неправди и ложі“! Так в ч. 92 каже „Слово“ собі писати с під „долинского Вєскада“, що „Просвіта“ заснована на знищенє „общества им. М. Качковского“ и ёго філій, що коли те „общество“ стало проникати у вої „слої народнїї жизні“(!), нараз „Просвіта“, нигилисти и соціялісти (а се ж після науки „Слова“ нікто инший як тільки народня партія українофілів) станули ёму на заваді! Треба вже дуже витертого чола, щоб пописуватсь такими видумками. Хїба ж не знає „Слово“, що товариство „Просвіта“ заснованє ще 1868 р., а то тоді, коли Словісти, заживши пан-московської дурійки в Кремлі, не хотїли нічого робити для просвіти народу, занастали „Матицю“ и громадили „русскіє полки“ на границях Галичини, — що „общество М. Качковского“ заснованє аж в р. 1874 значить о 6 літ пізнійше, та що діла „общества М. Качковского“ стоить власне там найгірше, де нема філій и членів „Просвіти“? А чи вже ж те „общество“ такого здоровля, що задавилось „нигилизмом та соціялизмом“ и с своїми 6.000 членами не може проковтнути сеї кісточки? — Та зайшли б ми далеко, розбираючи взаємини обох товариств, а мимо того річ не пояснилася. Згадка про „Общество М. К.“ се тільки та „пригодна Словоу личина“, під котрою агітує неправдою и образою проти „Просвіти“ и її філій в Станіславові, Тернополі и Коломні.

Ось що пише „Слово“ дальше в згаданій дописі: „Такъ и неудивительно приходило намъ оное странное явление, что уже на первомъ шагу дѣятельности Общества им. М. Качковского, на первомъ общемъ собраніи его членовъ въ Галичѣ, а послѣ на второмъ въ Стрыѣ, появились были оппозиціонныи духи — русскіи люди, такъ званныи украиноманы, у которыхъ польская милость заглушила русско-народныи чувства. Тѣ люди, по воли своихъ господниновъ, стали употреблять свои силы и пзворотливыми интригами, искушениями и своими заносчивыми заявленіями, хотѣли разбити оное, еще юное, но крѣпкое, по цѣли и средствамъ благородное и благотворное общество. Но, благодаря русскому генію, тому отвѣчному и всеопаснѣйшему врагу чужого своеволия и насилия, русскій смыслъ, русская прозорливость скоро проникла, куда стремится польско-украинская жистификація, потому-то и число тѣхъ опамороченныхъ людей было ничтожное, слѣдовательно — та интрига не имѣла силы, подѣйствовать вредно на теченіе жизни

омирного и кроткого сего общества, такъ какъ его предводители и члены, народу своему цѣлою душою и всѣмъ сердцемъ преданныи русскій люди, усмотрили скоро разоставленные злобно сѣти и не дали уловиться ихъ принадами.—Тогда враги задумали нѣчто другое, новое, чтобы только парализовати возрастъ сего общества и благородныи подвиги его членовъ. Они старались создать повсемѣстно въ нашей восточной Галиціи новыи общества, противоположныи Обществу им. М. Качковского и его устроеннымъ филіямъ; враги силуются построить общества тѣ на основаніяхъ антинародныхъ, подъ пригодною имъ личиною, какъ въ Ст., Т., К., проводирами и членами которыхъ явились люди, искатели у всемогущей нынѣ Пोलоніи милости и значенія, ученики изъ школы бл. н. Лавровского, воспитанныи послѣ женевскими и другими такими философами на принципахъ, какъ обще говорятъ, социализма или чего-то подобнаго. — Такъ опираясь на свѣдѣніяхъ, полученныхъ нами при изслѣдованіи польскихъ дѣлъ, розъясняющихъ довольно тѣ стремленія: мы дѣлаемъ заключеніе, что нынѣшнихъ проводировъ мягкихъ назначеніемъ есть: выдѣлити русскаго человѣка изъ среды русскаго міра и пересоздати его въ орудіе тлетворное, польское, въ измѣнники русскаго народа, а послѣ, съ выдѣленными соединивши силы, бросити оставшуюся массу — весь русскій народъ — въ объятія отвѣчныхъ его противниковъ. Потому то тѣ люди, перекотившись обстоятельствомъ въ недруговъ народа нашего, нынѣ усилиются извихнути русское населеніе изъ дороги естественнаго развитія его народной жизни. Имъ не по вкусу твердалъ приверженность въ понятіяхъ русскаго народа къ своимъ религіознымъ обрядамъ, соединяющимъ народъ въ одно крѣпкое заборолло, въ одну цѣлость; имъ не по вкусу та преданность истиннымъ духовнымъ путеводамъ въ народѣ, не по вкусу ученіе русскаго Церкви, проповѣдающее кротость и братію любовь, имъ не на сердцѣ одно общее исповѣданіе, одинъ общій образованный языкъ въ русскомъ народѣ. Ихъ задачею есть: разединити русскій народъ касательно вѣры и языка, противостанути его органическому развитію и пересоздати его мало-помалу въ чужое орудіе.—Оттуду у насъ и борьба о славянско-русскую азбуку — то отвѣчное достоиніе Славянъ, завѣщанное намъ нашими предками отъ славянскихъ учителей, солунскихъ братьевъ-апостоловъ Меѳодія и Кприлла; оттуду введеніе въ урѣдахъ, судахъ и школахъ чужаго языка, оттуду розныи другіи бѣдствія, подѣля на партіи, иорча языка и правописи, фонетика, кулишовка и т. п.; оттуду между молодежью розныи неправильныи понятія о порядкѣ дѣлъ нашихъ и т. д.; оттуду и та по часоніемъ во услышаніе всѣхъ заявляемая вражда на нашихъ искреннихъ патріотовъ, которыи своими трудами на русско-народномъ полѣ ведутъ народъ нашъ на путь истины и стоятъ на стражѣ его интересовъ. Потому то мы и благодарны, очень благодарны оному катихиту в Станиславовѣ, который по своему ревнованію въ исполненіи своей святой должности, яко катихитъ и яко другъ молодежи, продостерегаетъ ту ему повѣренную школьную молодежь предъ гибельными возгласами нынѣшнихъ „громадянъ-пророковъ“, которымъ своими безсторонными и поважными дописями въ „Сіонѣ“ сдоймаетъ пригодную, доселѣ ихъ закутывавшую личину, чѣмъ разоблачаются предъ Русью ихъ вражіи планы и замыслы.“

Ми не будемо додавати наших уваг до сих нападів „Слова“ на народню партію и „Просвіту“, так як річ для всіх ясна, о що ходить „Слову“, а наші слова не досягнуть в переконане Словистів. Однакож ми думаємо, що клеветливість „Слова“ досягнула тут вже видимих границь, котрим належало б в властивий спосіб конець положити. С провинції довідуємось, що сі напади „Слова“ викликали крайне обуренє між членами „Просвіти“. Була б пора, щоб центр. Виділ товариства „Просвіта“ застановився над обороною честі и доброї слави „Просвіти“.

— **Русьна (академична) гимназія у Львові.** На початку минушого року 1876/7 вписалось було до тої на цілий світ єдиної руської гимназії 342 учеників, на кінци р. було в ній 296 уч., між тими тільки 7 Поляків — всі інші Русини. В р. 1875 було на кінци р. тільки 264 уч., між тими 26 Поляків, а в р. 1876-ім 296 уч., між тими 24 Поляків. Як видно с того, число учеників, имено Русинів, в тій гимназії поступенно збільшається, а Поляків маліє. Ся послідня поява походить від того, що в вищих клясах академ. гимназії вводиться поступенно руський язык яко викладовий для всіх предметів: и так в 1875 р. учено по руськи в 5 низших клясах, в 1876 р. в 6-х, в 1877 в 7-х, а сего року вже ві всіх 8-х клясах гимназії введений руський язык яко викладовий. По тій причині академ. гимназія прибрала в сім році вже цілком руський характер: надписи над канцелярнею, клясами, бібліотекою, кабинетами и т. д. суть руські, також тіло учительське складається с самих Русинів. Свідоцтва вже й передше в тих клясах, в котрих був руський язык викладовий, видавано руські; тепер буде так ві всіх клясах. Не можемо тут при тій нагоді не замітити, чому в наших народних школах, де учать по руськи, свідоцтва видаються польські! По приміру академ. гимназії мають и народні школи право видавати свідоцтва в руськім язиці, и залежати'ме тільки від учителів, щоби с сєго права хіснували. А коли б котрий учитель страха ради радощкольного, помимо сєї нашої пригадки, и дальше видавав свідоцтва в язиці польскім, тогді нехай родичі зажадають для своїх дітей свідоцтв руських. — З дальших статистичних звісток про ц. к. академичну гимназію, котрі виписуємо з урядового Sprawozdania гимназії за р. 1877, замітимо отсі: Испит зрілості складало на кінци 1877 р. 34 уч., с тих 11 екстерністів. С публичних учеників зложили той испит з відзначенем 3, з добрим успіхом 14 (з екстерн. 4). Тіло учительське складалося с 17 членів (крім латин. катихита), то є з 1 директора, 7 професорів, 3 учителів и 6 заступників учителів. В бібліотеці для учителів було с кінцем 1877 р. чисел (діл) 1677, томів 3259, зошитів 1632, загалом 5183 штук. В бібліотеці учеників до читаня було 1333 томів, а в бібліотеці для бідних учеників до науки було 120 штук. — З 26 питомців бурси Института Ставропигийського ходило до академ. гимназії 14, з 25 питомців бурси Народного Дому лише 3 уч.! Інші змушувані суть ходити до німецької гимназії, хотя Народний Дім славиться первою руською институцією в краю! Для матерпальної підмоги учеників вилинуло з добровільних датків 131 зр. 24 кр., за котрі справлено одіж або дано на харч найбіднішим ученикам; остається ще с складок готівкою 315 зр. 63 кр.

В сім році, 1878-ім, прибула в академ. гимназії т. з. пригтовляюча класа, до котрої прийнято 30 учеників. До цілої гимназії вписалося на сей рік 348 учеників.

— Мимо всіляких підступних агитацій проти тов. „Просвіта“ розвивається товариство дальше на своїм полі. На посліднім засіданню головного відділу прийнято до товариства около 30 нових членів. З радості мусимо сконстатувати, що в ширеню просвіти и преднуваню нових членів для „Просвіти“ беруть живий уділ також наші щирі патриотки. Новий то доказ, що діло народне зискує що раз більшу и тривальшу підставу и що навіть в найкритичніших часах не збуває нам на взорових прикладах щирого патриотизму и живої енергії. Щоб тільки сей приклад був також для других о стільки оживляючий, о скільки він сам про себе світлий и похвальний! Дуже багато причиниться до справи народної просвіти — нове місячне *Письмо с Просвіти*, що вже з другою половиною місяця жовтня пічне виходити під редакцією п. Омеляна Партицкого, стільки вже заслуженого для розвою нашого діла народнєго. Головна ціль сего *Письма* буде звернена на те, щоб тісніше зєднати членів „Просвіти“ у праці над пароднєю просвітою, подавати сталій вираз життя сего товариства и пригтовляти дальше поле до сповнення єго великого а трудного заданя. Що могло бути досі в діяльності сего товариства доразового, уривкового и проминаючого, — те повернется при зєднаню всіх сил, при сталій и живій виміні гадок в тривалу, систематичну, своєї високої цілі свідому діяльність не тільки поодиноких виділів, або поодиноких людей, — але цілого товариства, всіх єго членів. И маємо надію, що так оживлена, зєднана праця що раз ширшими, далекосяглыми промінями россівати-ме світло правди и науки між нашим народом. Тож сподіємося, що всі наші щирі земляки підмагати-муть се нове діло, котре як обчислене для добра загалу, так тільки підмогою и щирим уділом загалу може бути довершене.

— Дня 13. с. м. приїхав до Львова папський нунцій Якобіні. Духовенство всіх 3-х обрядів зїхалося досить численно, а найчисленніше духовенство руське. Нунцій заїхав до митрополитичї палати, де вже значний час наперед робилися коштовні пригтовлення. Як недавно на подорож до Риму, так тепер на приняте нунція пішло знов немало руського гроша, котрого справді небагато є, хотя багато єсть потреб руського народа и руського духовенства. Поляки, як писала *Gazeta Narodowa*, з вдячності за ласкаві слова папи, сказані в Римі до польских богомольців, заимпровизували илюминацію, в котрій взяли участь навіть и Жиди. Илюминовано навіть ратуш, хотя перед кількома роками, як обходжено 400-літній ювілей в честь Коперника, ратуш був темний. Найясніше и найвеличнійше однако був илюминований ст. Юр. В загалі у ст. Юра, як вже замітив и *Dziennik polski*, повівяв дуже римсько-католицький вітер. О. Малиновський, як констатує *Czas* и *Dzienn. pol.* грає ролю найревнійшого католика в спосіб занадто в очі впадаючий, а не дуже східний з недавно заключеною згодою з редакт. „Слова“. — Цілью приїзду нунція має бути зрівнанє обох обрядів: руського и латинського, вже ж, розуміється, не в той спосіб, щоби ла-

тиновський обряд зближити до руського, тільки руський до латинського. Перед всім, як чуємо, має Юліянський календар заступлений бути Григоріанським. Як небудь за сим промовляє и наука и деякі практичні згляди, однак тепер час на те крайне невідповідний, а притім така зміна не повинна и не може бути введена позакулдисовими махинаціями кількох людей, хочби й високе становище займаючих, але тільки за уділом духовенства та и народу. Коли б такий плян дійсно був, перестерігаємо перед ёго виконанем, бо воно стрітить опозицію и рішущий протест як не цілого духовенства, то руського народу.

— Витяг з інтересовної статі „Внутреннее рабство и война за освобождение“ — подамо задля недостачі місця в слідуючій Ч.лі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Вересня 1877.

Засідання галицького сойму скінчилися дня 30. Серпня. В остатніх днях займався сойм головню бюджетом красним на р. 1878. Не обійшлося и сего року без опозиції руських послів, однак сеся опозиція не була так сильна як давнійше. Ролю головного опонента взяв тепер на себе о. Ясиницький, але грав її не все щасливо. О. Ясиницький не потрафив вистаратися о докладні інформації о справах (в чім давнійше відзначався др. Антонович), а опонував нераз там, де опозиція була непотрібна, пр. коли жадав зменшеня о $\frac{3}{4}$ суми прелиминованої на будову и реконструкцію доріг и т. и. На становищу фальшивої часом ощадності ставало нераз и кількох польських послів: гр. Голєвський, гр. Круковецький и и. — и в тім однім згляді заступали нарід так, як заступали б посліи-селяне. Ві всіх же инших зглядах и ві всіх справах посліи Поляки, вибрані селянами, зовсім не дбали о інтерес селян, противно голосували прямо против інтересів своїх виборців, пр. в справі проинаційній. Коли о. Ясиницький виступав против многих видатків а за зниженем додатків до податків, замітили справедливо пп. Хржановский и Зиблікевич, що тягарі на край тому такі великі, бо руські посліи в Раді державній голосували за многими видатками та високими податками: на потреби краю ухвалює сойм менше як 3 милиони, коли до Ради державної иде з Галичини 35 мил., с котрих тільки мала часть вертає до краю. Однак ще справедливійше відповів о. Красіцький, що найбільше грошей иде на утриманє війска, а Поляки в спільних делегаціях голосуючи за високим бюджетом війсковим найбільше причиняються до накладаня великих тягарів на край. — Поміж иншими позиціями бюджетовими принято на р. 1878, як було и в р. 1877, на руський театр 3000 зр., на видаване руських учебників для гимназій 2000 зр., для Газетт школьної 500 зр. Споміж инших ухвал принятих в послідних днях заслуге на згадку ухвала в справі закладанч шкіл рілничих в краю: кошта удержуваня таких шкіл мали б погосити ряд, громада або повіт, и край.

Адреси до трону цілком не ухвалено. Росправа адресова мала наступити ще перед бюджетом; однак що обавлялися, що ряд не допустить до ухвалення немілої йому адреси и замкне сойм, для того зіпхнуто її на сам кінець по бюджеті. Але скоро тільки бюджет ухвалено, намістник „в наслідок надійшовшої телеграми“ завізвав маршалка кр. до замкнення сойму. Маршалок замкнув зараз сойм о $\frac{3}{4}$ 8 год. в вечер досить неясною а фразистою мовою.

Як признають самі польські газети, сьгорічна сесія сойму краевого випала наймизерніше зі всіх. Залагоджено крім бюджету майже самі тільки дрібні та локальні справи. Внески послів, с котрих важнійші подали-сьмо в попереднім н-рі, не прийшли від комисий перед повну комнату. Правда, що сесія трівала лише 3 неділі, але при добрій волі и розумнім щадженю часу можна було не одну справу залагодити. Найбільше часу — поза соймовими засіданнями — пішло на уложене адреси, котра навіть не прийшла під дебату!..

Дня 4. с. м. зачалися на ново **засідання Ради державної**. На порядку деннім 1-ого засідання була реформа податків; однак відрочено росправу, щоби поодинокі клуби могли над нею докладно застановитися, чи не зробити б сеї справи питанням клубовим. Дебати над реформою податків зачалися 6. с. м., однак доля проекту тої устави дуже непевна. Комисія, вибрана для розвідання проекту ряду, не могла згодитися на оден погляд, ба навіть не поділилася на дві групи: більшості и меншості, але аж на 4 групи, посеред котрих ще знов суть ріжні відтінки, розліччі погляди, як самі референти признавали. Більшість комисий, в имени котрої реферував др. Беер, предкладає компаті всі проекти ряду, однак значно а в одній точці навіть до непізнання змінені. Одна меншість комисий, складаючяся с Поляків Кржечуновича, Рильського и Лепковського, жадає відкинення цілої реформи. Пп. Поляки подають дві головні причини своєї опозиції: що нові податки за мало принесуть приходу, и що вони будуть угнітати біднійші кляси в користь заможнійших. Як слабу підставу має перша причина, видно с того, що п. Кржечунович, котрий виступав як референт польської меншості, суму всіх доходів в Австрії спосібних до оподаткованя такоує на 400 милионів, між тим як референт другої меншості п. Найвірт цінять її на 1273 мил.! А що до другої причини, то новий проект вводить прогресивний податок доходовий, єдиний спосіб, який має сучасна наука фінансів, щоби нерівність оподаткованя на користь біднійших кляс вирівнати. В самім же ділі Поляки опонують не в интересі найбіднійших кляс, але в интересі властителів більших посілостей, котрі становлять більшу часть польської репрезентації в Раді державній. Третя група (референт п. Найвірт) жадає, щоби насамперед ухвалено уставу катастральну, за помощю котрої можна б отаксувати дохід маючий оподаткуватися; аж коли цілий дохід буде знаний, можна буде також знати, як його оподаткувати. Однак ніяке таксоване не єсть цілком певне, а через те проволікло би ся ухвалене устави може значно. Четверта група (референт др. Шави) вносить, щоби податок доходовий зараз ухвалити, але опустити відкинути. На засіданю с 4. с. м. промовляли тільки сі 4 референти; властива дебата зачалася 6. с. м., в котрій против устави виступав п. Шенерер, воюючи загальними аргументами,

др. Пергер, котрий з доктринерства вступався за капиталистами, именно за посідателями рент, отже людьми багатими однак доси найменше оподаткованими, и др. Клір, котрий в засаді годиться о проектом в загалі, але задля поодиноких частей проекту волиять цілий проект відкинути. За проектом промовляли пп. Граніч и Карнері. — На засіданю з 11. с. м. промовляв за проектом особливо п. Шленер, тількиж що він з обави, що прихід з особового податку доходowego буде за малий, вступав против опустів при податку ґрунтовім и домовім, котрі ряд пропонує; однакож без таких опустів реформа податкова була б для селян підвишеном податків.

Великих надій на ухвалене справдешніе реформи податків годі собі робити. „Комната послів, як каже *Neue freie Presse*, після свого складу єсть комнатою заможних людей. Вона заступає переважно той елемент народний, котрий де-инде звичайно називають *die oberen Zehntausend*. Комори торговельні и більші посілости висилають очевидно репрезентантів великої посілости до Ради державної. В містах, котрі безпосередно и на підставі досить либерального цензуса вибирають, в загалі однако при виборах мають перевагу заможні класи. Сельський же елемент в Раді державній єсть в значній меншості, може задля того, що вже більші посілости заступають села. В декотрих зглядах — правда, але в справі реформи податків интереси хлопські интересам великих посідателів суть прямо противні.. И від такого парламенту жадається, щоб він ухвалив реформу, котра би біднійшим класам народу уняла тягарів а придала заможнійшим! В тій справі показується, що деколи ряди загальні интереси народу справедливіше оціняти и охотнійше перевести можуть, як парламенти, котрі не можуть запертися свого походження и задля того лиш односторонне становище займають.“

Російсько-турецька війна в остатних двох неділях вступила в критичну фазу. Після довгої перерви по битві під Плевною о 30. Лицця розпочав Сулейман баша 21. Серпня офензиву штурмом на російські укріплення в просмику Шипка, однак по 8-дневних даремних намаганнях, втративши своїх найлучших жовнірів, мусів дальших атаків заперестати и задоволитися тим, що заняв и укріпив такі позиції в просмику, котрі не дозволяють Росіянам посуватися дальше наперед. Всеж таки бої в Шипці мали ще й дефензивний характер: їх цілю було відзискати Балкан яко оборонну лінію для турецької армії на злучай поражки в Болгарії.

Властиву ж офензиву з наміром виперти Росіяня назад за Дунай розпочав Мегемед Алі баша 30. Серпня, вирушивши в 3-х колоннах від Расграду и Ески-Джуми против армії царевича наслідника трону, знаходячоїся за Чорним Ломом. Турки перейшли через ріку під Карагассанкію, Гайдаркію и Язляр, и виперли по завзятім бою Росіяня з їх укріплених позцій; Росіяняне мали втратити одну канону, трохи амуниції и до 4000(?) людей. Дня 5. Вересня Мегемед Алі заняв по кровавім бою Кацелево, виперши Росіяня цілком с правого берегу Чорного Лому. Дальша оборонна лінія Росіяня єсть над рікою Янтрюю, однак Мегемед Алі дуже поводи и осторожно поступає на перед.

Між тим зачали Россіяне стягати чим раз більше війська напругив Плевни и окружати с 3-х сторін Османа башу, щоби ёго відтяти від Софії и зловити цілу армию ёго. Загрожений Осман баша пробував недопустити до такого окруження и заатакував Россіян 31. Серпня під Пелисатом, однакож по завязтім бою, в котрім обі сторони значні втрати понесли, був відпертий. Дня 3. Вересня хотів Осман баша знов зрекогноскувати російські позиції чп навіть заняти Сельві. Однако пустивши наперед дістались Турки в сильний огонь Россіян и вернулись до Ловчі, де дістали поміч и розпочався бій. По 12-годиннім бою Россіяне виперли Турків з Ловчі и заняли сю місцевість. Втрата Ловчі єсть для Турків дуже важна: передше мав Осман баша в Плевні и Ловчі дві сильні позиції, звідки міг перешкодити всім маневрам російської кінниці зміряючим до того, щоби ёго обійти. По страті Ловчі праве крило Османа не має на чім опертисл и також позиція в Плевні стала загрожена. Наконець с Плевни Османови не так легко як з Ловчі дофнутисл до Софії. Дня 7. с. м. зачалася велика битва під Плевною. Сулейман баша вислав відділ своєї армії Османови в поміч, однак за пізно: Россіяне не допустили сёго відділу, щоб сполучився з Османом. Россіяне, с котрими сполучилися й Румуни, мають не тільки значну перевагу в людях (80—90.000 против 60.000 Турків), але особливо велику перевагу в артилерії, спровадивши навіть тяжкі гармати, які лиш при облозі кріпостей уживаються. Навіть турко-фяльські газети припускають, що Осман баша без помочи від Сулеймана або скорої и енергичної офензиви Мегемед Алі не довго буде міг удержатисл; однако ні від одного ні від другого на скору поміч не заноситисл.

Причину зміненого стану діл в Болгарії англійські газети приписують взаємній зависті турецьких генералів Мегемед Алі, Сулеймана баші и Османа баші. Мегемед Алі именованій виправді провизорично начальним командантом, але стало має ся гідність надана бути тому, хто найбільше відзначитисл. Всі три турецькі полководці доказали, що вони зміють битисл, але ні оден з них не оказав великої стратегичної або хоч тактичної спосібності. Сулейман баша зробив тяжкі похибки, а коли б Плевна впала, то се було б головно ёго виною.

Чорногорці віднесли великий успіх: дня 7. с. м. скапитуявала залага турецької кріпості Никшич, котра через два роки була облягана и около котрої велася майже ціла війна в Чорногорії. Чорногорці, не мігши здобути кріпості силою, спустили потік, звідки мешканці и залага Никшичу брали воду, и тим способом змусили снх-же піддатисл. Никшич єсть ключем до Герцеговини, и мабуть не за довго Чорногорці розпочнуть дальшу офензиву против Герцеговини.

Відносини инших держав до Турції що-раз більше вясяняються. Союз трёх цїсарів истнує ще доси, особливо за старанем Німеччини, котрої ряд тим більшу симпатію оказує а навіть поміч подає Россії, чим гірше ведеться Россіянам на боевищі. Німеччина поставила війко на границях Конгресової Польщі, чим дає Россії можливість, вивести більшу часть своїх війск с Польщі до Болгарії, не обавляючисл повстання Поляків. Австрію Німеччина всіми силами удержує в союзі трёх цїсарів и в добрих відносинах з Россією, а наконєць довела до порозуміння між російською головною кватирою и князем румунським,

наклонивши Росіяни зробити значні уступства в користь Румунів, так що нарешті Румуни переправили свою армію через Дунай и оперують разом з Росіянами.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІИ.

ВП. *И. П. в Моляно*: За надіслані статі „про світляний млянок“ и „Стан и задане народовіданя“ — щиросердешне Спасибіг! Будуть уміщені в слідующих Ч-лах. О дальші статі дуже просимо. — ВП. *К. М. в С.* Радимо вам розпочинати від прози, а переходити до поезії. Не все, що мило звучить для уха, гармоніює з вимогами логіки. Та й далеко лучше набравшись перше писарської сили и багатства відомостей доторкатись оісіля золотострунної кобзи. — ВП. *Ю. М. у Л.* Щиро Вам дякуємо за охоту підмагати нам у нашій праці. Станули Ви на добру дорогу стараючись про чистоту язика. Та мабуть Ви самі мусіли завважати, що у Вашій прозі більше натуральності, свободи и легкого вислову, як у поезії. З Вашого хоч короткого письма ми догадуємось, що Ви свідомі важного заданя кожного писателя. Так и сподіємось, що не возьмете у гнів, що ми не помістимо поезійки „Мрія дівчини“. Для нас було б се неможливе, а для Вас може и шкодливе. И Вам мусіли б ми дати таку раду як п. *К. М.* Через те, думаємо, звернеться Ваша праця на поле позитивне, а коли бажаєте робити проби в поезії, так розпочніть переводити дрібніші поезії знаменитих поетів. Тоді переконаєтесь, що истота поезії не лежить в противності до природи. Отгоді Вам не попадеться до поезії таке, що „звуки працальні из гнізд пробудились, щоб сонце успати на ложу вечірнім“, ані „пук лучів сонця“ не буде обіймати „надземної“ дівниці „в яскравое лоно“, а та дівчиця не буде так виглядати, що „повоем звисає волосе ій льняне, кінцями коліна дівниці цілує, а оком голубим, здаєсь що, як глине, вздержить, щоб дивились на ню річні струї...“ Дуже були б ми раді з Вами устно поговорити. — ВП. *П-о Л. в Ц.* Вислаємо Вам „Правду“ и вижидаємо обіцянок для нас и для „Письма о Просвіті“.

ПОПРАВКА: На стор. 663 — 1 вірш з гори по слові Чубинського — належить додати: *Купчанка.*

ВІД РЕДАКЦІИ.

Просимо всіх Ш. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скорє надісланє залогостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминуті неточність в висилці.

О 1-ого пізроку маємо ще невеличке число примірників, котрі можна дістати по ціні прежнемуціній 3 зр.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Імени Шевченка. — Шт зарадом Фр. Сергійського.

Виходять випу-
сками в 2^{1/2} арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

письмо літературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІАДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Посланство до Ахилля. Прозьби.

(Конець.)

- Один тільки Фойнікс ридуючи тяжко
Промовив, боячись за судна ахейські:
„Коли тобі в серце запало, Ахилле,
435 Одпливать и ти вже спасать наші судна
Од вогню не хочеш, що серце у гніві:
То як мині, сину, без тебе й остаться?
Таж мене с тобою Пелей старий вислав,
Як тебе из Фтиі слав до Гамемнона
440 Молодим — не знав ти ні спільного бою
Ні речей, що людям славу довершають.
То він мене й вислав, щоб тебе навчити
Говоруном бути и дільником діла.
Так без тебе, сину, я вже не останусь
445 И тогді, щоб бог сам мині обіцався
Старість мою зняти та молодість дати,
В якую кидав я Гелляду жіночу
Та тікав од гніву батька Ампитора.
Прогнівався батько за дівчину красну,
450 Він жив бач из нею и зневажав жінку,
Мою матір — мати мене умолила
Дівчину одняти, щоб збрідила сивим;
Я її й послухав, но батько дізнався

- И кляв мене тяжко и молив Ерїний,
 455 Щоб ёму не мати в себе на колїнах
 Моєї дитини, и ту ёго клятву
 Учув Дїй підземний и Персефонея.
 Я вже ёго мідью хотїв заколоти,
 Та бог якийсь здержав тую злість, що черні
 460 Дає встрїт до всуди, людям до обриди,
 Щоб мене не звали люди батькогубцем.
 А все ж моє серце уже не злюбило
 В сердитого батька по хатах снуватись
 И много збиралось ближніх и родини,
 465 Щоб мене вмовити дому не кидати.
 Много овець тихих, волів круторогих
 Зарізано; много свиней самих тлустих
 Кунами складалось в Гефайстових печех;
 Много й вина пито из батьківських чарок —
 470 Цїлих девять ночей кругом ми не спали,
 Сторожу держали; вогні не згасали,
 Один на крилечку тесового двору,
 А другий у сїнях край мої світлиці.
 Но тільки десята чорна ніч настала,
 475 Я виважив двері крішкні в світлиці,
 Вийшов, перескочив частокіл дворовий,
 Обманув сторожу хлопчау й жїночу,
 Пробїг я далеко Гелляду широку
 И прибув у Фтїю, вівцями богату,
 480 До царя Пелея. И він мене щиро
 Приїняв и вподобав, як батько дитину
 Одну в старім віку при многих достатках.
 Дав мнї богатства и народу много,
 И жив я у Фтїї гетьманом Долопів.
 485 И тебе таким я виростив, Ахилле,
 Бо тебе любив я. З другим не хотїв ти
 Ні до столу сїсти, ні в будинках їсти,
 Поки я до себе не брав на колїна,
 Не подавав страви, вина не підносив.
 490 Нераз ти сорочку обливав у мене
 Вином, як дитина бризкаючи з рота,
 Як я над тобою терпів-побивався.
 Думаю: не дали боги мнї счадків,
 Так тебе я сином, дивний мій Ахилле,
 495 Оберу, що може коли лиха збавиш.
 Усмирись Ахилле, тобі не годиться
 Тверде серце мати; и боги прощають,
 Хоч у них и більше слави, чести й сили.
 И богів дарами, щирими словами,
 500 Зливами та дїмом люди прихїляють,
 Коли хто з них просить, грїшний виноватий.
 Бо Прозьби то дочки великого Дїя,

- Криві, старі, слабкі на очі,
 И всі вони слідом за Напастю ходять.
- 505 Та Напасть як сильна и кріпка на ноги,
 То все по переду весь світ оббігає,
 Людей звережає, а ті слідом лічать.
 И хто вважить дочок Дієвих и прийме,
 Того й вони вважать и молитву вчують;
- 510 А хто їх не вважить и одкине гнівний,
 Так вони Кроненка просять, щоби Напасть
 За таким ходила, слідом вередила.
 Дай же й ти, Ахилле, снм Дієвим дочкам
 Честь, котора в сильних серце підіймає.
- 515 Щоб не давав дарів тобі Атрієнко
 И не обіщався, а все тяжко злився,
 То й я не просив би, щоб ти помирився
 Та поміг Аргеєм, хоч би вони й гibly.
 Но він дає много, много й обіщає,
- 520 И тебе просити вибрав самих лучших
 З ахейського війська, самих наймилицих
 Для тебе Аргеїв — пожалій їх мови
 Та їх ніг; не гріх був гніватися с початку.
 Чували ми славу й про рицарів давних,
- 525 Що злість сама буйна на них наступала;
 Но й вони склонялись словами й дарамп.
 Знаю одно діло давне, не новее,
 До сего подібне — и вам тепер скажу.
 Було раз Курети з Етолами бились
- 530 Кругом Калидону и різались тяжко,
 Етоли ж стояли за Калидон місто,
 А Курети бились місто звоювати.
 А все лихо стало с тої Артемиди
 Гнівної, що Ойлей початками с саду
- 535 Іі не вповажив — другим дав приносп,
 А Дієву дочку одну не вповажив;
 Забув, чи не відав, а согрішив серцем.
 От за тее гнівна божа Стрілобоя
 На сад напустила свиню білогубу,
- 540 И та збиткувалась над садом Ойнея
 И много родючих дерев виривала
 И с корінем разом и яблунним цвітом.
 Мелеагр Ойненко и вбив свиню тую,
 Из городів многих людей позбиравши
- 545 Та собак — с ким небудь її не побив би:
 Оттака не мало на костир післала.
 Но тут то богиня бійку и підняла
 За щитинну шкуру й голову свинячу,
 Бійку у Куретів и славних Етолів.
- 550 И от поки бився Мелеагр хоробрій,
 Зле Куретам було; вони й за стіною

- Не могли стояти, хоч много їх було.
 Коли ж наступила злість на Мелеагра,
 Що вона й розумних розум баламутить,
 555 И він обізлившись на матір Алеею
 Заліг коло своїй жінки Клеопатри,
 Донечки Марпесси Евеніни й того
 Идея, що первий с підземного люду
 Був за часу того и стріляв в самого
 560 Бога Аполлона за дівчину красну —
 Батько сей и мати свою дочку в себе
 Звали Алкиона, в память що и мати
 Мов та Алкиона плакала в недолі,
 Як її схопив був Аполлон стосидьний.
 565 З нею и заліг він у тяжкому гніві,
 Єго тая клятва гнівала, що мати
 До богів молилась за вбитого брата:
 Много раз руками вона в землю била
 И Невіда звала и Персефонею;
 570 Клячила и лоно слёзами мочила,
 Щоб смерть дали сину. И її з Ереба
 Неситая серцем Еріння вчула.
 А там коло брами гремів грім и трескіт,
 Башти розпадались; старшина Етольська
 575 И сама просила й попів послала
 Вийти, допомгти ім, обіщала й дари.
 Де було найлучше поле Каледонське,
 Там ёму давала вибрать самих лучших
 Пядьдесять загонів, насііл виноградом
 580 На спіл пустирями одрізати плугом.
 Много й старий Ойней благав, підіймався
 У терем високій к самому порогу,
 И стукав у двері и умоляв сина,
 Много ёго сестри и мати просили —
 585 Но йще гірше злили; просила й дружина
 Сама найвірніща, сама наймиліща,
 Но все ж ёго серця в грудях не склонила,
 Поки ёго терем не здригнув. Курети
 Вже на баштах стали й місто піддалили,
 590 Тогді Мелеагра стала ёго жінка
 У слёзах просити, та все викладати,
 Що из людом буде, коли місто візьмуть,
 Що людей поріжуть, місто з димом пустять,
 Дітей у неволю візьмуть з матерями.
 595 И піднялось серце, лиха не стерпіло:
 Він пійшов и зброю одягнув блискучу.
 Так то лихий час він одвів од Етолів,
 Одвів сам собою, ще не брав и дарів
 Млих та богатих, а так одвів лихо.
 600 Но ти не роби так, нехай тебе дух твій

- На се не підводить; гірше буде судна
 З вогню рятувати; вибди из-за дарів,
 И тебе за бога мати-муть Ахеї.
 А як ти без дарів вступиши до бою,
 605 Честь не та вже буде, хоч ти й бій поправшиш.“
 Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
 „Фойнику дідуню, на що тої честі?
 Надюсь, що буде честь мині од Діа
 И з нею я буду край суден вінчастих,
 610 Поки душі в грудях и спли в колінах.
 А я тобі скажу и вбій собі в память:
 Не муч мого серця плачем та слёзами
 Из-за Атрїєнка, не слід так любити
 Ёго, а то можеш ти мині спротивіть.
 615 Лучше враз зломислить, кому я зломившлю;
 Враз пануї зо мною и ділися честю.
 Вони дадуть звістку, а ти ляж у мене
 На мягкій постелі; ввввтра перед світом
 Скажеш, чи нам плити чи тут оставаться.“
 620 Мовив и бровами мигнув до Патрокла,
 Щоб Фойнику постіль білу слав, щоб швидче
 Подумали гості, виїшли из наміту.
 Аж тут и сам мовив Аянт Теламонів:
 „Славний Лаертенку, мудрий Одиссею!
 625 Ходім, бо здається з нашого заходу
 Користі не буде. Треба нам Данаєм
 Одвіт передати, хоч він и немилий,
 Бо нас виглядають. Ахилло могучий
 Забрав собі в серце думу неприємину,
 630 Він не уважає й дружної любові,
 Що ёго за всіх ми край суден любили...
 Каміню нечулий! Другий и за брата,
 За вбитого сина викуном мириться,
 И той заплативши живе меж народом;
 635 А в того и серце и душа стихає,
 Хто узяв на викуп. А тобі злу, буйну
 Боги дали душу за одну лиш дівку;
 Тепер сім за нєю даємо найкращих
 Та ще й до них дари; змягчи свое серце,
 640 Поваж свою хату: ми ж пришельці в тебе
 З Данаїського люду — и тобі, здається,
 Лучші и миліші над усіх Ахеїв.“
 Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
 „Гетьмане Аянте, сину Теламонів!
 645 Все ти мині мовив по душі, здається,
 Та серце боліє, як тільки згадаю,
 Що той Атрїєнко перед цілим військом
 Мене обезславив, мов того пришельця.
 Так ви ж собі йдіте и там розкажіте,

- 650 Що я не підіймусь на бійку кроваву,
Поки Пріяменко Гектор шеломенний
Не прийде к намітам, суднам Мирмидонським
По трупах Аргеїв, та не спалить суден.
Аж край мого судна та мого наміту,
- 655 Я думаю, Гектор хоробрий и стихне.“
Мовив — и всі разом из чарок подвійних
Злили й пішли к суднам. Одиссей перед вів,
А Патрокло живо слугам и служанкам
Для Фойника постіль казав постелити.
- 660 И вони слухняні живо постелили
Овечю шкуру, ковдру, прострадло,
И старий поклався и ждав до зірниць.
Ахиль положився особно в наміті,
И з ним положицась Лезбієнка бранка,
- 665 Форбантова дочка, красна Диомеда.
Патрокло й собі ліг, и з ним положицась
Красная Ифидя, що її Ахилло
Добув из Скирону, Енійєвого міста.
А ті як прибули в наміт Атрієнка,
- 670 Им зараз Ахеї чарки подавали,
И один за другим вставали, питали.
Первий запитав їх Гамемнон володар:
„Скажи Одиссею, Ахейська славо,
Хоче він од суден вогонь одвернути?
- 675 Чи злість ище досі він на серці має?“
Аж до ёго мовив Одиссей премудрий:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Не хоче він гніву гасить, а гірш зліться,
Зліться и не важить и тебе и дари.
- 680 Він тобі самому каже розважати,
Як ратувать судна та народ ахейський;
А сам похвалявся, що до схода сонця
Весельні судна на море опустить.
Та ще говорив нам, що и другим радить
- 685 До дому вертатись, бо ще не прийшов час
Гибелі Ильєну: Дій над ним високо
Простер свою руку, и люд укріпився.
Так казав и се вам товариші скажуть,
Аянт и обидва кликуни премудрі.
- 690 А Фойник остався; він ёго оставив,
Що може він завтра попливе до дому
Из ним, коли схоче, а то не неволить.“
Мовив — и всі глухо на те мовчали,
Вражані словами, бо говорив грізно.
- 695 И довго Ахеї сумніи мовчали,
Аж от до них мовив Диомед хоробрий:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Лучше б не просити було Пелієнка

- С такими дарами; бо и так він гордий,
 700 А ти дав ще більше йому гордувати.
 Пливе, не пливе він, на те не вважаймо!
 А він и без того стане колись битись,
 Як буде охота и бог дасть на розум.
 Вислухайте лучше, що я вам пораджу:
 705 Лягайте ви спати, серце підкріпивши
 И вином и хлібом; бо то дає силу.
 А коли засяє ясна зірниця,
 Постав коло суден и піших и конних
 И сам ставай царю с передніми битись.“
 710 Мовив — и всі разом на тее пристали,
 Вражані словами храброго Дивмеда.
 Зливи учинили, пійшли по намітах
 713 И там полягали и позасипали.

С К О Ш Е Н И Й Ц В І Т.

(Вінок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(*Конець.*)

Осталась Малая сама в хаті и мов громом пририта похилгла голову, опустила безвладні руки, потонула в сумних думках...

Здалося їй, наче б цілий світ кружляв на вколо неї, наче б якась густа темрява заступала світ и наповняла хату, неначе від розгуканого моря підіймався страшливий шум, а перед нею розкривалась темна безодня, а с тої безодні здіймались якісь лячні, жалосливі голоси, плачливі стони та зойки и колихали цілою хатою, потрясали самою землею. — ...И виринає с тої темряви Порфир злосливо сміючись, с погордливим поглядом, з розспаленим від напитку лицем, з роздійнятими руками, наче б обмахуючись від сновид, — а за ним чіпаються малі діти, босі, обдерті, замурані, заплакані; а там виступає відразлива постать — то Гофманова росчіхрана, розізлена, з жаркими, местними очима, з росхрестаними грудьми, з затисненими кулаками... разом з нею йдуть їй дочки на вхрест зложивши сухі руки в подертих лахманах, с похиленими головами, бліді на лицю, нужденні, убожеством прибиті... Дальше виступає ціла громада людей сумних, жалосливих... Повагом йдуть вони, несуть на марах Парашку с пробитою грудю, з закровавленою головою, росшарпаним волоссям, пообтов-

каними руками, — ... а там из темряви виринає Иван з закованими⁷ руками, злющий як лев спутаний, пімстою розпалений, а соромом пригнетений, неначе опир той, що огнем дише а світла боїться... Мов гробовим холодом повіяло від тих людей. И здіймається що раз більший шум и гамір, чутно голосний плач, наріканя, проклони. И долітають тіі проклони до уха Малані, плач роздирає її серце, а страх мов ледом окладає плечі. Безодня що раз більше роствертається перед нею, якась невидюча сила здається її тягнути в ту пропасть, наче пекольний чад видобувається з глибини, искри промигують крізь темряву, — вона пручається, роздїймає руки, щоб видертись с тої безодні, хоче кликнути о поміч, а голос завмірає в устах, дух заперается в грудех, — и безсильна летить вона у пропасть...

Маланя упала об землю, повалила на діл миску, а ніж злетівши с стола шторцом вбився в землю. На припічку догаряв огонь, підкисле тісто виглядало з нецок, а кіт проснувшись під припічком висунув свою головку из за соломи и муркотів розглядаючись за ласощами.

Вечірне сонце освітило хату ясним промінем. По хвилі прийшла Маланя до себе, мов из глибокого тяжкого сну проснулась. Повела рукою по горячому чолі, поглянула по хаті — все було тільки прियाва. Клапоть соломи ссунувшись с припічка дотлівав на землі, блискучий ніж впився в землю и здавалось ще тремтів від промаху. „О, чом ти не вбився так в моє серце,“ прошептала Маланя підіймаючи ніж и на силу здвигаючись з землі. Повернулась Маланя по хаті и немічна сіла на лавці. Тут дожидала розпочата праця свого кінця, а сили опускали її руки, відпадала охота, голова мов обухом вдарена мутилась. Вона тепер пригадала собі, що навкруги неї що йно сподіялось; росставлені миски, погасающий огонь, наповнені нецки пригадали її приготования на Великдень, а розгорнена торбина з мукою, сліди болота біля порога — наїмнули її Гофманову. Невисловний жаль опанував її душу и Маланя залялась горячими слёзами.

„Боже, мій Боже, змилосердися наді мною. Ти страдав еси за нас, а й ти молив, щоб відвернулась чаша горя від тебе. За віщо ж на мене така кара, стілько горя, муки и ганьби?.. Чи за ту крихту моїх невинних літ сирітських, що я дитиною щасливо провела, чи за ті мої сні-надії, що я пими своє сирітство золотила, чи за те, що я так щиро молитви до тебе посилала, добра, щастя благала?.. О моя пенько рідненька, чом ти мене у колисці не здавила, немовлятком в глибокій воді не втопила!..“ И голосно

розлягався по тихій хаті сердешний плач Малані, а слёзи не лагодили горя, не заколихали жало-роспуки! Не забути її сподіяного, не видерти з грудей зраненого серця, не заховати бідної головоньки від страшних думок, не розвеселити жалібної душі! Ціла її жизнь бесталанна наче живим образом станула перед її очима, мов чорним покровом вкрита, кожда вражена струна її чистої душі озвалась жалібним тоном, и щастя першої молодості и споминка заведених надій и тяжко перебуते замужа и ті сумні події послідних хвиль — все разом відживало, в жалосливі акорди перетворялось, цілою душею ворушило. Не осталося ні одной веселості незамученої, ні одной надії незаведеної, ні одного бажання сповненого, ні одной близької душі щирої. Усе мов руїною полягло и билинки не осталося, щоб привязувала її до землі. Вона боялась навіть подумати про дальше жите на сій землі, ціла тремтіла від одной думки, що за хвилию може появитись Порфир, наверхнуться Гофманова, зібратись уся громада, — можуть налінути всі ті марева, що недавно тягнули її у пропасть, а повалили об землю. Ні, ніяково було її думати про таке жите! Її думки з відразу відлітали від того мертвецького падолю, очі її мов зорі сяли незвичайним огнем, а на лиці, здавалось, виступав живий румянець, зловіщий віщун роспукою зайнятої душі.

„О, коли б я голубкою злинула високо, високо по над ту землю, над високі сині гори,“ говорила Маланя сама до себе, „коли б я впривалась с тої тяжкої неволі, я би полинула до тебе, мій єдиний друже незабутий, жалібною голубкою я перед тобою вдарила б, тебе ревними слёзами прощення благала б за мою вину, що я твій вік извядила, тебе лихими людьми зобідила, твою добру душу смутком на віки закрила. Мій друже єдиний, душе моя щира, як же тяжко тебе зобіджено, як страшно тебе осуджено, як підло зруйновано наше щасте, на віки нас розлучено! Почуй з далека мій щирий жаль, глянь, як побиваюсь за тобою, плачу по твоім и моім щастю запропащенім. О мій Степаночку, ти оден міні на світі щиро бажав добра, ти оден мою душу зрозумів, — а тебе так скривдили — мої кати...“

„Ні, він мене не позабув, ёго лице жалобою вкрите, ёго душа таким жалосним привітом озвалась при нашій стрічі,—ні, він не позабув мене, він так тяжко страдає по нашій розлуці, він мій, я не можу ніколи, ніколи ёго забути!“ И як від ясного світла просіяло її лице, а слёзи як золота роса блищали в її карих очах. Не забути її свого єдиного щастя, не відірватись від єдиного любого образу, не розлучитись від любих споминок, що

як кришталеві води бють чистими струями з глибокого жерела! Та через хвилю знов налинули темні хмари, мов би ураганом здійнявся страшний біль в її серцю, и знов роспука зайняла її душу.

„А незадовго прибуде мій кат,“ як в лихорадці шептала Малана, „наспіють люде, посипляться проклони и повернуться всі мої муки, а ганьба привалить ще важшим камінем моє бесталанє. И я житиму в такій неволі, с таким чоловіком, з убійцею мого щастя... Ні, нема міні житя на сёму світі, най лучше усе моє горе від разу впеться сим гострим, блискучим ножем в мої груди, розірве моє серце, закінчить на віки мою муку!.. А я злину високо, по над сей світ, полечу до Бога, може прийме мене до себе, може простить міні мій гріх и я буду молитись, для ёго щастя-долі благи, — може виблагаю... О мій Степаночку, мій друже єдиний, коли б я хоч цвіточкою на твоєму вікні процвіла, хоч раннім промінем сонячним тобі на добридєнь що рапа радість приносила, — хоч вечірнєю зіркою тобі присвічувала, на тебе, на твоє щастє дивилась, що вечора хоч з далекої далекості ясним світлом миготіла, тобі „добривечір“ из синєго неба посилала, — може б ти на мене хоч раз гляпув, хоч тихе зітханє міні у привіт післав... О так, на віки хоч так бути с тобою разом, тиху розмову вести, твоєю зіркою світити... мій щирий, мій єдиний друже, — мій...“

Вечірнє сонце било ясною стругою до хати, а в хаті була тиха тишина, ні голосу, ні шелесту, ні сліду людського житя. А на дворі був гарний вечір весняний, теплий, погідний, веселий, тихий. Щєбетали ластівки перелітаючи по чистому воздуху, бриніли мухи до сонця біля вікна, далеко шуміли весняні води, а ще дальше високо чутно було клеїт журавлів-ключолетів.

Мала дівчина живенько перебігла подвіря и бережно стукнула за клямку від пекарні. Вона боялась перешкодити своїй імосці в печиві. Знала вона, що там печуться и для неї колачі, невєличка паска, великодні подарки. „Ану ж невчасно вітворю двері,“ думала мала дівчина, „потягне вітер и всі забіги моєї імосцуні повернуться в нівець, ану ж стрясеться підкисле тісто, що я до ёго сама муку сіяла, а їх руки так бережно вимісили. Ні, треба тихенько пробратись, щоб и не скрипнути дверима.“ И кахикнула мала дівчина, мов для перестороги дала знак о собі. Але ніхто не обзивався. Ще раз стукнула о клямку, заглянула крізь

шпару, притулила ухо до дверей, — нічого не чути, ніхто не обзивається. „То я, імосцуню,“ озвалась наконець мала дівчина, „то я, вже вернулась з городу.“ Та все таки ніхто не обзивався. Ще хвилю простоявши стукнула вона знов о клямку, а відтак відхилила двері і несміло заглянула до хати. Все ще стояло так, як при її відході. В хаті нікого не було. Ще більше відхилила вона двері, стала по хаті розглядатись — и струхліла. Маланя лежала на землі. Миттю припала дівчина до своєї імосці. Страх перейняв її, слізи хлинули з очей. Маланя лежала нежива, біля неї ніж закрівавлений...

* * *

Тиха ніч розпостерла свої темні крила над Лисогорами. Зірки поблискували на темному небосклоні як запалені каганці селянських хат. Темнійша від темної ночі чорніла свіжо висипана могила на лисогорському цвинтарі, а в селі було тихо, сумно, наче б жалоба вкрила ціле село. По хатах блимало де-де неясне світло, сковитіли собаки, на улиці не чути ні живого духа. Серед тої темності відбивала попівська хата ясно освіченими вікнами, з відкля було чути гамір, веселу розмову, крики, брєнкїт тарїлок та скляних посуд. Се гаморили позїсталї гостї похороннї. А навколо попївства було тихо, темно и сумно. На обїйстю засковитїв старїй собака, та скоро затих наче с переляку, або пїзнавши знакомого чоловіка. На городї с помїж темних дерев висунулась постать чоловіка. У темнотї тяжко було впїзнати, чи се був чоловік чи жїнка. Постать тихо пїдїйшла пїд вікно. Світло вдарило с світлицї крїзь вікно на її голову. Голова була закутана в верету, з закритого лиця виставав тїько нїс и блищали чорнї очї, мов огнем горїли пїд стисненими бровами. Довго вдивлялись тї яркї очї до хати, наче б крїзь вікно хотїли прошибнути тим палким огнем. В світлицї було повно диму и тїько як крїзь хмару видко було навкруги столика чорнї постатї гостей. На серединї столика стояло двї свїчки, а голови усїх були нахиленї над — картами. Від часу до часу обзивався стук кулакїв по столї, пїдїймався гамір, брящїли грошї, та знов пїдїймались клуби диму, затихали гостї и нахїляли свої голови над картами. Очї нїмого свїдка сеї сцени довго перебїгали по тих задимлених головах, аж вконець опинїлись на однїй. Се була голова Порфира звернена лицем до вікна. На єго лицю не було нї слїду смутку, а тїько дикий вираз розбудженої страстї. „Нинї Христос у гробї,“ прошептала постать пїд вікном, „через нїч будемо святкувати ве-

ликдень. А ся ніч буде велика ніч!“ Довго ще вдивлялись ті яркі очі в Порфирове лице, то пробігали по хаті, як би шукали нових гостей. По часі відхилилась постать від вікна и счезла в темноті.

В світлиці не змітив ніхто сеї зловіщої постаті, ніхто не почув виголошених слів. Всі були зайняті своєю забавою, забули на недавні похорони, на світ, на все що їх окружало. Се зібрались добрі приятелі Порфира, щоб розважити молодого вдівця. И розвеселяли ёго по своєму, сам Порфир розважав свою душу — у картах. Ніхто б и не відгадав, що с тої світлиці що йно недавно винесено молоду хозаяку на вічний супокій, що тут недавно ще половина с тих людей, що тепер гаморили за зеленим столом, жалісними голосами співали панахиду, а мало що не всі лисогірські громадяне заливались ревними слёзами широко плачучи по своїй єдиній добродійці. Далеко за село, між могилами скрилася сумота. Люде розійшлись по хатах, давні знакомі Малані пороз'їздились домів, остались тільки що найблисші приятелі Порфира, сподвижники ёго дотеперішного житя. И підіймався гамір, виривались веселі дотепи, иноді розлягався тріскучий сміх, то знов перемагала страсть и клялась ледача, неприязна фортуна, дзвелькотіли шклянки, брящали висипувані гроші, намість ладану наповнялась хата димом люльок и сигар, а запах руму давно придусив сопух похоронних свічок.

Було вже пізно коло опівночі. По хатах погасло світло. Тільки ще в церкві світилось при гробі Христа, заспаний дяк захриплим голосом читав „Діянія“, перед плащівницею молилось кількоро людей, на цвинтарі біля церкви миготіла під високим хрестом лампада, — а на попівстві ясніли вікна, забавлялись похоронні гості, дожидали великодної пасхи. А дальше була темнота и тишина, мов справді усе до гробу лягло.

Але нараз стало дуже прояснюватись, луна вдарила до вікон и сполохала гостей. До рана ще було далеко, а місяць в ту ніч не сходовив. Голосно засковелів на дворі собака, на обійстю почувся крик, гамір. Всі зірвались на рівні ноги. Біля вікон проблиснуло полумя. До світлиці вбігло дві перелякані дівчині и крикнули на всю хату: „горимо!“ Злякані вибігли всі с хати. Ціла хата стояла в полумях. Не було вітру и огонь високо здіймався в гору широким полумям, искри летіли в гору и погасали в густому димі. Повісся крик по цілому селі. Люде почали збігатись с коновками, з веретами, с сокирами, з образами святих. А мало хто брався до ратунку; багато стояло переляканих, мов остовпі-

лих. Криком наповнилось ціле обійстя, повипускана худоба ревіла, иржала и мекотіла розбігаючись в село, тріщали перепалені крокви спадаючи на діл, гамір як шум моря розносився по ціім селі. Порфир блідий бігав з місця до місця, закликав до ратунку, росоставляв сторожу по будинках. На щастє огонь скоро потахнув и ні одна искорка не перелетіла до сусідних будинків. Стріха попівської хати горіла мов свічка, що вже до кінця допалюється. На конець гримнуло ціле вязанє и проломало стелю, а густий клуб диму знісся до гори. Тепер можна було приступити до ратунку хати. Тільки не багато було вже що ратувати.

На сході вже займалося на день, як придушено огонь, а люде все ще стояли, то порались біля пожарища, то тихо розмовляли про несподіваний огонь.

„И не знати, відки то зайнялось?“ говорили одні.

„А Бог там знає. Від разу вдарила така луна, усю хату обгорнула. Я що йно вибіг с церкви, а вже полумя било стовпом в гору.“

„Може, що таке в комині поробили, за багато пекли?“

„А може хто підпалив?“ озвався оден несмілий голос.

„Не стійте, а беріться до діла,“ гукнув Порфир на громаду людей, „жаль вам ще, що не все згоріло! Де віт? Де присяжний? Най йдуть зараз за Иваном, — то ёго діло, я знаю, що ёго. Тепер міні не втече той злодій!“

„Ідіть, вьажіть! ні, ходім, я разом піду, бо ви готові пустити ёго, як досі пускали!“ и чим скорше пішов Порфир разом з вітом до Иванової хати. Половина людей потягнулась за ними.

„Дурний сидіти в хаті, як би підпалив,“ заговорив хтось с поміж гурту.

„Де ёму до того братись, коли сам ледво живий ходив.“

„Бог то знає, що тепер діється на світі.“

В Ивановій хаті було ще темно. Мале через половину вибите віконьце не пропускало ще до хати раннёго просвітку. Двері до сіней були на пів відхилені. Порфир завагався вступити до сеї пустки.

„Ідіть, шукайте ёго!“ гукнув він на людей. Віт и присяжний вступили до хати. На нужденній постелі була тільки солома. З за печі щось застогнало.

„Иване!“ кликнув присяжний.

Иван не обзивався, а ще тяжше стоганє розляглось по хаті. Порфир несміло заглянув до хати. Сопух стухлості, якогось квасу, горівки, вдарив на ёго.

„Що ж? нема?“

„Є, та мабуть без пам'яті.“

„Ага без пам'яті, беріть ёго!“

Ніхто не поваживсь приступити до Івана, а стогпане раз у раз розлягалось по хаті.

„Що ж стоїте!“ крикнув Порфир вступивши до хати.

Ще дужше застогнав Ивац, мов би почув Порфирів голос, заворушався и белкотав якісь незрозумілі слова.

„Парашко, Парашко,“ озвався голос, „я тебе не забив, а люципер... — той проклятий люципер... — той проклятий люципер... — він тебе с світа звів... Беріть мене, беріть ёго... ведіть на суд... завтра Христос воскресне... нас россудить...“

Порфир подався на зад и чим скорше вийшов с хати. Присяжний запалив клапоть соломи и посвітив на запічок. Иван лежав на взнак, трясся на всьому тілі, горячка палила ёго, а очі стояли стовпом. Ёго голова була на пів закрыта веретою, а стиснені кулаки як молотки підіймались и били по стіні.

„Иване!“ озвався присяжний.

„Та дай ёму спокій, не допитаєшся від ёго и до смерті ні слова.“

„Що ж зробимо?“

„Хіба ж недужого будемо брати!“

„Та й за віщо?“

„Най сам бере собі, коли хоче!“

„От лучше покликати Пилипихи, най би ёго зіям накадила.“

„Мабуть и зія не псможе.“

И рада громада, в голову заходила, що зробити. А Иван стогнав, ворочався, то знов кричав и бив кулаками о стіну. То знов знемогався, захихав и лежав без пам'яті... Смерть заглядала до ёго очей перед великодним сонцем.

ЕПИФАНІЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Віршовані твори Симеона Ситияновича писані силлабичними ритмованими вершами и не мають поетичної стійності. Можна сказати, що до таких творів літературних Симеон менше нав природних самобитних здібностей, як до проповідій и теології.

Найважнійший з його віршованих творів — переклад Псалтиря. Гадку до сього подав Симеонові приклад польского поета Яна Кохановського — щоб, розуміється, вменшало значенє праці Симеона в очах строгих московських прихильників православя. Псалтир Симеона, як звісно, залюбки читав Ломоносов*) и сей псалтир не остав без значеня в нашій літературі. Крім Псалтиря Симеон написав „Вертоградъ многоцвѣтний“ — збірник виписів св. письма и всяких описів, абстрактних понятій и власностей, „Рнемологіонъ“ — збірник всяких вершів писаних на торжественні случаи (між тими високопарне вихваловане Росії — „Орелъ Россійскій въ солнцѣ представленный“). По смерті царя Олексія Михайловича Симеон написав „Гласъ“ — розмову покійного Олексія Михайловича з Богом и своїм наслідником. Опісля появилася його „Гусль доброгласная“ — поздоров — Федорови Олексіевичеві при вступленю на престіл и н. С творів, що мають претенсію до поезії, заслугоють на увагу — коли не внутрішню стійністю, то значенем для свого віка — драматичні твори Симеона. Се комедії: „О блудномъ сынѣ“, „О Навуходносорѣ царѣ“, „О тѣлѣ златѣ и тріехъ отроцѣхъ въ пеши сожженныхъ“.

Комедія „О блудномъ сынѣ“ має пролог, опісля ділиться вона на шість частий и кінчиться епілогом. У вісімнадцяти вершах прологу виложений предмет твору; автор звиває слухачів до уваги и обіцяє за те „велию пользу“. Часті твору — то само що сцени або яви.

У першій часті отець говорить двом синам своїм, що з божої милості в його чимало богатства, срібла, золота, невольників, гарна палата; всѣ він оддає своїм дітям и навчає їх, як слід.

*) Наводимо вірші сього перекладу:

„Иже въ помощи вышняго вручится,
 Въ кровѣ небснаго Бога водворится;
 Господу речеть: заступникъ мой еси,
 Ты моя надежда, живый на небеси.
 Онъ мя изъ сѣти ловящихъ избавить,
 Слово мятежно далече отставить,
 Плещма своими будетъ осѣняти,
 Крылы своими отъ бѣдъ защищати“ и т. д.

Або: „Помилуй мя, Боже, по твоей милости,
 По множеству щедротъ сотри неправоты,
 Отъ беззаконія изводи омыти,
 Отъ грѣха моего мене очисти“ и т. д.

Старший син с природи домонтар, він бажає лишитися з отцем и служити ёму; зрушений тим отець дає ёму благословене; та меншого нудить тісне домашнє жите, він лишає братови, щоб проживав літа гарної молодості при старості отцівській; в ёго що инше на думці: він шукає слави¹⁾, волі²⁾, науки³⁾. Отець жалкує про такий нахил сина, та не хоче спиняти ёго, каже невольникам ладити вози и коний, дати синові в дорогу одіж, срібла, золота; каже осідати турецьких коний и благословить сина в дорогу.

В другій часті блудний син в чужині из слугами. Він багатий, на волі; він вирвався з батьківського дому як птичка с клітки⁴⁾ и каже до себе привести більше таких слуг, котрі б з ним їли, пили и звеселяли ёго піснями. Приводять до ёго таких слуг. Блудний син каже їм дати по сто рублів; одного з них садить коло себе и грає з ним у кістки, инших спонукує, щоб грали між собою в карти и шашки, и обіцяє платити за того, що програє

-
- 1) Влщшая мой умъ пользу промышляетъ,
Славу ти въ міръ весь простерти жадаеть,
Идѣже востокъ и гдѣ западъ солнца,
Славенъ явлюся во вѣя міра конца.
- 2) Заключение видить ми си быти,
Въ отчинной странѣ юность погубити.
Богъ волю далъ есть: се птыци летаютъ,
Звѣріе въ лѣсахъ вольно пребываютъ.
И ты мнѣ, отче! изволь волю дати,
Разумну сущу весь міръ посѣщати.
- 3) Что отяжу въ дому? чему изучуся?
Лучше въ странствіи умоюъ обогащуся.
Юншихъ отъ мене отцы посылають
Въ чюждыя страны, потомуъ ся не хають.
- 4) Бѣхъ у отца моего, яко рабъ плѣненный,
Во предѣлѣхъ домовыхъ, якъ въ тюрьмѣ замкненный.
Не что бяше свободно по воли творити;
Ждахъ обѣда, вечери, хотяи ясти, пити,
Не свободно играти, въ гости не пушано,
А на красная лица зрѣти запрещено.
Во всякомъ дѣлѣ указъ, безъ того ничто же,
Ахъ! колика неволя, о мой Святый Боже!
Отець, яко мучитель, сына си томляше,
Ничесо же творити по воли даяше.
Нынѣ, слава Богови! отъ узъ освободихся,
Егда въ чюждую страну едва отмолихся.
Яко птенецъ изъ клітки на свѣгъ испущенный,
Желаю погуляти, тѣмъ быти блаженный.

а крім того нагородити сього, що виграв.*) Подібні забави мабуть справді дозволяли собі тодішні багаті-гуляки, котрі, не маючи розривки, з нудьги спонукували своїх слуг, щоби їх втішали. Починається гра на сцені. Той, що грав з блудним сином, обіграв його; блудний син крім виграного дає йому сто рублів дарунку. На остаток блудний син напивається и йде спати похитуючися; слуги ведуть його на постелю.

В третій часті блудний син по вчерашній грі и пиятиці, в похмілю, жалується на біль голови. Слуга рає йому випити. Інший слуга дораджує йому закликати „сладкоигрателей и пѣвцовъ.“ Починається музика и пісні. Тут в песі можна було, після бажання, вставити яку-небудь музику и пісні; сим способом твір набрав розмаїтості. Як скінчилася гра и пісні, тоді казав блудний син заплатити слугам, однак слуга-скарбник заявляє, що ціла скарбоня пана вичерпалася и ледво на стільки лишається, щоб купити завтра хліба.

„Не журися — відказує йому блудний син — мої слуги позичать міні.“ Та слуги, оден за другим, одступають його,**) наконєць ростягають останки його майна за недоплату обіцяної платні, и кажуть, що чинять ще йому ласку, лишаючи його живим. Блудний син у роспуці плаче.

В творі автора пробивається велика скупість поетичної вигадки. Він не міг виглядіти ніяких спокус, що довели блудного сина до сумного недостатку, як тільки казати йому впитися и програти з найнятими слугами.

В четвертій часті блудний син без прихилку, без помочи, незнаний нікому в чужині, терпить голод, у його лишилася остання одежа, — се був оден спосіб ще хоч на раз роздобути шматок хліба. Стрічає його купчик, питає молодця: що за біда йому? — Вчера був багатий — відповідає молодець — сєгодня гину з голоду. — В мене єсть хліб — говорить купчик — я продам. Оддай міні за хліб свою одежу, а я тобі в додаток свою дам! — Блудний син годиться. Купчик чинить йому ще одну прислугу. Йде багатий чоловік; купчик рекомандує йому безталанного парубка.

*) Аще кто проиграется, та мнѣ утрата;
А кто добре выиграетъ, за трудъ гривна злата.

**) Господь и мѣшокъ, то пріятель правый,
Людная пріязнь токмо для забавы.

Государь нашъ! челомъ біемъ тебѣ
За хлѣбъ и за соль, а слугъ ищи себѣ.

Пан бере блудного сина до себе на роботу, та поглянувши на його руки, замічає, що вони дуже плекані для тяжкої роботи и говорить, що такому плеканцеві найлучче личить пасти свиний; в тій цілі пан оддає блудного сина своєму наставникові.*)

Свинопаси гонять поросят; наставник каже їм робити своє діло, а сам одходить. Тоді оден пастух каже блудному синові принести корито з лускою и поставити перед свиньми; блудний син, виголоднівши, сам починає їсти луску; свині прибігають до корита, блудний син ударив одну свиню; пастухи підняли галас. Явився наставник: пастух доносить, що новий їх товариш не друг, а ворог свиний, їсть луску їх, кривдить свиний, бе и розганяє їх. Наставник каже бити нового пастуха нагайками; за сценою розлягається його жалісний крик; потім приводять його на сцену збитого; кажуть відчитати розігнані свині и грозять убити його на смерть, як їх не найде. Всі відходять; блудний син лишається сам, говорить монолог, котрого грядуть становлять звісні слова виголошені блудним сином в євангельській приказці, але в росширеній формі.

В пятій часті отець сумує за сином, не знаючи, де він и що з ним, як нараз являються оден за другим вістун, звіщають, що син приближається до його дому, та дуже бідний. Входить син. Повтарається євангельська сцена прощів в росширеній формі. Отець с сином одходить, грають органи и т. д., на сцені співають. Тут знов можно на короткий час вставити після бажаня музику и пісню. Появляється старший брат. Розмова його з отцем — се тільки росширене євангельської приказки.

В шестій часті блудний син, одітий вже як слід, розказує свою историю и дякує Богові.

Опісля наступає епілог, де виложена моральна ціль представлення сеї приказки**), а на закінчене сказано, що нікому не хотіли вчинити прикrostі и на всякий случай просять прощення.

Твір кінчиться музикою.

*) Поємотрѣвъ на руцѣ и пощупавъ, и пакы глаголетъ:

О! вѣтъ мозолей, зѣло мягки длани,
Бодретвуй отселѣ, дѣности пристави,
Слышшишь, приказчикъ, на село возьмите,
А свиньи пасти ему прикажите.

**) Юнымъ се образъ старѣйшихъ слушати,
На младый разумъ свой не уповати,
Старымъ — да юныхъ добре наставляють,
Ничто на волю младыхъ не спущають.

Комедія „О Навуходносоръ царъ“ не ділиться на часті. Початок її зветься „предисловієць“; в тім автор звертається до царя Олексія Михайловича. Вихваляє ёго чесноти, а напротив тому вказує на невірство и гордощі Навуходнозора, що оголосив себе богом и казав кинути трѣх хлопят у піч за непослух. Потім заповідає, що ся подія появиться „комедійно“ перед царем и боярами.*)

Навуходнозор из своїми боярами, с шести слугами и шести оружними вояками виходить на сцену, сідає на царське місце, величає свою потугу — називає себе богом богів и розказує скарбникови видати золото на спорудженє статуи, котрій з ёго розказу мають поклонятись всі народи. Скарбник одходить сповнити царський наказ, а цар розказує другому бояринови, Зарданови, поставити близько статуи піч, в котру має бути вкинений кождий, що не схоче поклонятися царському зображеню. В глубині сцени дві завіси. Поки за ними зладжують статуу и піч, цар каже закликати музик, — треба чим небудь заповнити песу. Автор лишає тут місце для співів („здѣ будуть ликовствованія“). Публику займали співами скілько вгодно и як вгодно.

Опісля підноситься одна завіса, показується статуа, підноситься друга завіса — показується піч. Боярин Амир здає цареви справу, що вже всі люди стоять на помості Деіри. Цар обертається як „гудцамъ“ и каже грати. Починають „трубити и пискати“. Всі люди падають ниць, тільки три хлопята не кланяються; Амир каже їх зловити. Потім представлено то, що розказує пророк Данило. Розлучений цар домагається поклону, та хлопята не слухають, їх кидають у піч. Появляється ангел, хлопята співають свою пісню тими словами, як у біблії. Цар видячи таке чудо, кається, поклоняється правдивому Богу и каже почитувати збережених хлопят. Комедія кінчиться епілогом, в котрім дякують цареви, що вислухав дії.***) Наконець бажають цареви мирного царюваня, побід, многих літ и небесного вінця.

*) То комедійно мы хоцемъ явити,
И аки само дѣло представити
Свѣтлости твоей и всѣмъ предстоящимъ
Княземъ, бояромъ, вѣрно ти служащимъ.
Въ утѣху сердець здрави убо зрите,
А насъ въ милости своєї сохраните.

**) Благодаримъ ти о себѣ благодати,
Яко изволилъ дѣйства послушати,
Свѣтлое око твое совершаше
Комедійное сіє дѣло наше.

Значене Симеона Ситияновича в руській исторії, опріч ёго вчених праць, тим важне, що з ёго именем вяжеться зарід московської духовної Академії — першої висшої інституції наукової в північній Русі. Ёму приписують уложене проєкту або „Привилегія“ на заснову духовної Академії: сей проєкт написано за царя Федора Олексієвича в царськїм имени, та ёму було суджено осушитися вже по смерті царя.*)

В сім проєкті цар — згадуючи про благословене, котре дали св. патріархи східні, що були в Москві за отця ёго Олексія Михайловича, на закладини шкіл, — дозволяє на заснову Академії; в ній мають викладати науки світські и духовні почавши „отъ грамматики, піитики, риторики, діалектики, філософії разумительной, естественной и нравной даже до богословія, учащей вешей божественныхъ.“ Місце для нової Академії визначено в монастирі Законоспаськїм в Китай-городі и на її удержане записано кілька монастирів**) и пусток. Крім того не зборонювано приватним добродіям давати жертви на прожиток и одєжу учеників. Начальник інституції мав зватися „блюститель.“ Так „блюститель“, як и учителі мали бути с православних Москалів або Греків; однак Греків припускали не инакше, як на основи підписаного вселенськими патріархами свідочтва про несхитність в православю. Учених з України и Литви дозволювано припускати на блюстителя и учителів не инакше, як з великою осторожностю; їх треба було строго вислідити и віттак не довіряти їх устним и письменим посвідченням. Новонавернених з иншої віри на православну постановлено зовсім не допускати до сих становищ. Особи, що обіймали уряд блюстителя и учителів, мали присягнути, що незмінно будуть держатися православної віри. Всі приналежні до Академії,

*) Досі ще певно не доказано, що дійсно Симеон був автором сєго проєкту, тим більше, що проєкт підписав Федор по смерті Симеона. Та в доказ, що Симеон ще ранше уложив сей проєкт, можна се навести, що в сім проєкті є цілком місця с Симеонових проповідій, заміщених в книзі „Вечера Духовная“; крім того в проєкті раз помістити Академію в Законоспаськїм монастирі, де постійно жив Симеон (Гл. Пост. М. Ак. Смирнова, стор. 16.) На кождий случай, коли б навіть не Симеон писав сей проєкт за життя (писати крім ёго не було кому, тому що ніхто не був ближше с царем, як Симеон), то вплив Симеона на сей проєкт неперечний вже й для того, що він був учителем царя Федора, на конєць цілий проєкт насичений нетерпимістю, властивою духови західної церкви, а о вплив католицтва ровесники не дармо посуджували Симеона.

**) Одрієвська (де закладав перше школу Ртншев), Данилова, Строминська, Піснужська, Борисогліська и Медведева пустка з усіми селянськими и бобилськими дворами и займищами.

так блюститель з учителями, як и ученики, були виїняті від звичайного для всіх суду. Учеників у всіх справах, з виїмкою карних, судив блюститель з учителями и навіть в карних справах не можна було їх завзивати до суду без відомості блюстителя. Блюститель и учителі в усіх справах судилися власним судом в присутності повномочних од царя и патриарха. Учителі без увільнення блюстителя и своїх товаришів не могли переходити в иншу службу, а по довгій службі в Академії нагороджувано їх осібною платнею. Луччим ученикам обіцуюно по скінченю курсу від царя нагороду, а для заохоти обіцуюно „неучившихся свободнымъ ученіямъ лицъ,“ крім тільки „благородныхъ дѣтей,“ не посувати на значні уряди. Опісля крім новозакладуваної школи в Москві нікому не дозволювано, без відомості блюстителя и учителів, держати в своїх домах домашних учителів, для науки грецького, латинського, польского и інших чужоземних язиків.

Закладувана Академія не була однако лиш одною учебною інституцією. Після проєкту вона мала бути чимсь в роді інквізиції або тайної поліції в релігійних справах. Блюститель и учителі мали наглядати, щоби не являлися мудрагелі у вірі, не заводили суперечок и розладу, а як такі люди являться, то доносити об сім цареві. Цар с поради патриарха, на саме свідоцтво блюстителя и учителів, не приймаючи ніяких „словесъ и разсужденій,“ обіцяв судити обвинених без усякого помилуваня. Заразом блюститель и учителі наглядали, щоб ніхто не мав у себе польских и латинських, лютерських, кальвинських, єретицьких книжок, а також чародійських, ворожбитських и всіх загалом зборонених церквою писань. На донос блюстителя и учителів випуватого палили без усякого помидуваня. С поміж зборонених церквою наук особливо боялися так званої „естественной магіи.“ Блюститель и учителі мали наглядати, щоб де небудь не появлялися учителі сеї науки и на їх донос таких учителів разом з їх слухачами палили. Всіх, що переходили з інших вір на православну, наглядали блюститель и учителі и записували в осібні книги. Треба було тільки донести на них, що не зовсім держаться православної віри и церковних переказів — а вже їх вислали на Терек або в Сибір, а як би показувалося, що вони держаться своєї давної віри, с котрої перейшли на православя, то їх засуджували на спаленє. Так само, як чужоземці, що прийшли з інших держав и були перше православними а в Росії перейшли на яку иншу віру, то тод їх палили. Коли хто з Москалів або чужоземців сказав яке-небудь докірливе слово против православної віри або церковних перека-

зів, або н. пр. скаже що-небудь против взиваня святих, поклоненя образам, почитаня мощий, — сей підлягав судови блюстителя и учителів и ёго засуджували на спалене. Наконець усі иновірні чужосторонці, що приїздили в Россию, так звані тоді „ученые свободныхъ наукъ люди,“ були під доглядом блюстителя и учителів Академії, підлягали іх слідженю, діставали від них свідоцтво на право жити свобідно, вступати в службу, поберати царську платню, добиватися почесний; а коли блюститель з учителями вважали іх негідними, щоб були в Россії, то іх висилали за границю. Такий був проєкт першої висшої школи в Московськїм государстві, така була зірниця вченої просвіти, що грозила ще більшою темрявою, як давнє неучтво.

(Конецъ будс.)

СТАН И ЗАДАНЄ НАРОДОВІДАНЯ.

(Зи Фр. Гельмгольдом.)

Антропология, т. е. наука про чоловіка яко одиницю (индивидуум) природи, належить до чисто природніх наук. Під етнографією ми розуміємо науку, котра дивиться на чоловіка яко на одиницю якогось народу. Віденський лингвист, проф. Фр. Міллер, розділяє ясно сі дві науки, сказавши що ріжниця межі ними лежить не в самій речі, а в погляді на неї. Антропология дивиться на чоловіка, яко на зоологичну породу homo, показуючи її психичні и физичні сторони; етнографія бере чоловіка яко одиницю, належачу до відомого товариства, маючого свої звичаї, свою историю и свою мову. Той самий ученій каже, що слово расса, т. е. ясно означений, основний тип, есть поєм антропологичний, а слово нарід — поєм етнографичний. Таким робом наука про рассу есть чисто природня наука, тим часом як не всі учені вважають етнографію за природню науку; тільки ж ми мусіли лічити и етнографію до природнїї науки на стільки, на скільки слово народовідане (Völkerkunde) може мати ширше значіне ніж слово етнографія. Народовідане, розділяючи народи на групи (купи), повинно звертати увагу и на антропологичну сторону кождої раси. Етнографія, оповідаючи про звичаї, характер и мову народів, потребує дивитись и на те місце, котре займає кожний нарід між другими народами. Вона не може говорити про Китайців и Индіян, Малайців и Ботогудів, Папуасів и Кафферів, не сказавши про іх расове місце, так само як зоология не може говорити про слонів, верблюдів, струсів и гадюк, про пчоли и про морську зорю, не означивши іх зоологичного типу. Як би ми захотіли вживати в науці такий вузкий погляд на речі, то мусіли б загубити кавзальний звязок изъяв и не могли б дати їм порядку, не порівнавши одного з другим. Кожда система, взята яко основа до порівняня, т. е. до класификації, переступить границі чи-

стої етнографії и перейде в антропологію. Етнографія, у тісному значінню, багато не має того інтересу, котрий має народовідане, як ёго розуміє етнолог Пешель. Безкрає поле стелиться перед наукою и Пешелеве народовідане показує нам, що може постати с такої науки и яких результатів маємо від неї сподіватись. Пешель має велику заслугу, показавши народовіданю дорогу до великих дослідів. Указуючи на ті моменти духовного життя, котрі мають найбільшу вагу, Пешель признає потрібним дивитись на чоловіка, яко на одиницю природи и яко на существо соціальне. Таким робом ми бачили антропологію злучену з етнографією, котра виростає с першої, як гілля виростає з дерева. Так треба розуміти в наші часи народовідане и тільки під такою формою воно має вартість для історії чоловічого розвою. Певно, що така наука мусить мати порівнюючу методу, бо тільки через порівнянне можна знайти звязок між ізъявами и зрозуміти ті закони, котрі правлять ними.

И так народовідане, в певнім погляді, належить до наук природних, бо назвавши имя якогось народу, повстає зараз питане, до якого основного типу роду чоловічого, до якої раси належить сей нарід. Саме тільки имя невідомого народу не покаже нам ёго місця, так само як одно имя звірової породи не указує на класу, до котрої вона належить. Чоловік незнакомий спеціально з наукою так само мало зрозуміє слово *Digger* як и слово *Clavicornia* (ключороги); але він може з'орентуватись, коли скажемо, що *Digger* єсть племя Індіанців, а *Clavicornia* — порода жуків. Такі приклади доказують, яку вагу має класифікація в природній історії, не вважаючи на те, що й досі ще не згодились етнологи, розділяючи на раси рід чоловічий. В антропології, так само як и в царстві звірів и рослин, можна ясно означити головні загальні групи. Учені спеціалісти можуть не згодитись між собою указуючи місце якого будь члена, так само як то буває в зоології и фітології, але антропологічний поєм раси не може змінитись від того.

Чоловічі основні типи, чи то раси, виступають перед нами яко результат безконечно довгого дифференціального процесу и ми маємо право дивитись на них, як на щось сталого, бо ми не можемо показати, в протягу історичного часу, ніякої зміни у великих основних типах роду чоловічого в будівлі їх тіла, так само як и в психичних и фізичних снагах. Подібно тому, як птахи зістались тими самими птахами, а риби рибамп, якими вони були від давніх часів: так само и чоловічі раси зістались тим, чим були вони с початку свого істнованя. Народовідане мусить на сам перед звертати увагу на антропологічний момент раси, бо тільки с часами тихою ходою из раси поставали народи. Кожний нарід мусить певно належати до якоїсь раси и наука народовіданя мусить указати ёго місце. Як що наука не знає, до якої раси належить такий нарід, як на пр. Баски, то се тільки для того, що Баски належать до вимерлого, колись дуже великого племені. Так само як нарід може вмирати історичною смертю, так само може вмирати и ціла раса, що й тепер діється перед нашими очима на пуденному океані. Многі раси зникли перед початком нашої історичної науки и ми тільки можемо догадуватись про місце, котре вони колись займали. Певним мусить бути тільки те, що кожний нарід належить

до якоїсь раси. Сей факт має фундаментальну вартість для народові-даня, бо раса, яко цю антропологічний, обіймає відому частину роду чоловічого, показуючи її психичний і фізичний характер. Фр. Міллер доказує, що раса повстає передше народу і що нарід виділяється з раси тогді, як починається мова; колись був такий час, що були тільки одні раси, а не було ще народів. У той час не було ще народності з її головними факторами — мовою і звичаєм. Тільки пізніше, по сих стародавніх, безмовних часах, із раси почали розвиватись народи, котрі заховавши в собі фізичні і психичні прикмети раси. Там, де ніщо не турбовало расового життя, характер раси задержався до наших часів і сей характер, ся расова снага, властиве тільки одна й показує кривне рідство племен і народів. Мова, котору велике число етнологів вважає за основу при поділі роду чоловічого на раси, єсть тільки характерна прикмета народності або нації, і ніколи не може бути расовою прикметою.

Таким робом пануюча мова якогось царства, чи то якоїсь нації, може вживатись ріжними расами, живучими в тому царстві. З другого боку мусимо собі пригадати, що два народи, будучі собі далекими по мові, можуть бути близькими по расовому характеру, і на відвороті, маючи близькі мови, можуть дуже ріжнитись своїм характером. Так на пр. расовий характер Українців подібний більше до расового характеру Сербського народу, ніж до расового характеру Велико-русів. Фізичні і психичні сторони, т. є. тип і будівля тіла, цвіт очей, волос і форма черепа, так само як і звичаї, народна поезія і весь світогляд Українців, стоять далеко ближче до фізичних і психичних сторін Сербів, ніж Велико-русів, не зважаючи на те, що лексикальні форми української мови більше підходять до велико-русских. Так само можна в загалі сказати, що велико-русский расовий характер стоїть окреме серед цілої Славянщини, звязаної між собою типичними рисами своєї расової снаги, що найбільше видно при порівнянні великорусської народної літератури з народною літературою других славянських народів. По одній стороні ми бачимо народ велико-русский, котрий, вживаючи славянську мову, заховав у своїх звичаях, піснях, одежі і навіть у своїй вимові ті характерні риси, котрі пригадують нам расову снагу народів фінно-татарського півночі-сходу. По другій стороні стоять усі славянські народи, говорючі ріжними і часами досить далекими одна від другої мовами, але звязані між собою расовим характером, вказуючим на расову снагу арийських народів. Навіть сама релігія Велико-русів вказує на ту ріжницю основного типу, котра лежить між ними і другими славянськими народами. Те саме православ'є, котре між Українцями породило повагу до церкви, до сем'ї і до жінки, переходить між Велико-руссами у формальний, бездушний біготизм, і перероджується у такі секти, котрі лякають арийську натуру диким розвоєм азійської фантазії, або мхурим, буддийським аскетизмом.

Таким робом ми бачимо, що на першому місці стоїть расова снага і расовий характер народу, котрі властиве й становлять рідство племен між собою; для того головним заданем народовіданя мусить бути дослід расової снаги і расового характеру кожного народу.

Вже Линней лічив чоловіка, homo sapiens, до царства звірів, вважаючи його за найвисшу породу між тварями. Наука про сю породу, т. е. антропология, належить тим самим до зоології, бо й чоловік, яко одиниця природи, орудується тими самими законами, що й звір. Фр. Міллер каже: „так само як звіри, розділяється і чоловік на багато родів; так само як звірова одміна, має й чоловіча певний округ свого пробуваня (Verbreitungsbezirk), серед котрого вона живе; подібно тому як звіри розпадаються на породи уласкавлені чоловіком, чоловік, яко соціальне существо *кат' ἑξῆς*, розпадається на велике число ріжних типів.“ Те, що в звіровій одміні значить порода, між людьми значить раса і параллелю межі ними буде шукати кожний чоловік, розуміючий природні науки. Узавши на пр. перший звіровий рід, можна зараз бачити, що всі його породи характеризують себе не тільки будівлею тіла, але й пзъявами свого житя, своїми звичаями и, як що можна так сказати, своїми духовними силами. Рід розпадається далі на породи, але кожда порода задержує в собі ясно відзначені прикмети раси. Се доказують наші домові звіри, котрі постали всі з диких родів и роспались на множество порід. Кожний пізнає у коту ті самі характерні риси, котрі має увесь котячий рід. Кожда порода заховує дуже тільки ті прикмети, котрі властиво й кладуть на неї печать породи, відріжняючи її від инших порід одного роду. Можемо сказати в загалі, що сі прикмети удержуються тим кріпше, чим більшу категорію вони характеризують; таким робом порода може легше стратити свої прикмети, відріжняючи її від близчої породи, ніж рід загубить ті, що відріжняють його від близчого роду. Сказавши иншими словами, порода легше переходить в одміну, ніж одміна у рід; одміна легше переходить у семю, ніж семя у ряд (перія, Ordnung); семя легше переходить у перію, ніж перія у клясеу и т. д.

Из сих фактів може повстати велика користь для науки народо-віданя. Звичайно думають, що чоловік належить до одного роду, котрий має свої породи и одміни. Але ж варто буде пригадати, що наука ще не вміла поставити абсолютної границі межі родом и породою. Певно що существує ціла череда не тільки физичних, але и психичних ізъяв, котрі належать всім людям, не вважаючи на расу або на нарід, и котрі ми в загалі зовемо чоловічними. Так на пр. релігійне почуте мусить належати до сеї категорії. Але з другого боку кожда порода чоловіча, кожда раса, має свої власні, їй одній належачі прикмети, котрі відріжняють її від сусідської раси. Фр. Міллер у своїй „Загальній Етнографії“ (Allgem. Ethnographie) у перший раз показав характеристику рас, з відріжняючими кожду расу прикметами. Породи чоловічі ми зовемо народами и пригадавши вшче писане певно, що ріжниця межі расами мусить бути більшою, ніж ріжниця межі народами; сю аксіому підтверджують самі прості приклади. Дивлячись на пр. на Італіянів, Французів, Гишпанів и Португалів, ми бачимо між ними народами дуже ясну ріжницю, не тільки в їх мові або в звичаях, але навіть и в будівлі їх тіла. Враз з тим вони мають у мові, звичаях и будівлі тіла такі подібні між собою прикмети, котрі знов відріжняють їх від Англичан, Німців и Скандинавів, або від Велико-руссів, Українців, Ляхів и Чехів. Ще більша ріжниця буде між усіма

сими народами п Китайцями, Малайцями або Індіянами, котрі належать до зовсім иншої раси. Перед наукою п її фактами не можна заперечити расової ріжниць, не заперечуючи ріжниць між народами. Кожда чужа мова вказує нам, що люде, котрі нею говорять, инакше чують, так що багато де-чого навіть не можна перекласти з одної мови на другу. Ріжниця між народами єсть видпме діло, не тільки в мові, думках п звичаях, в образі життя п в загалі в усіх духовних изъявах, але п в психичних п навіть у физичних снагах. Перегортаючи дописі подорожніх людеї, знаходимо раз-у-раз оповіданя про добрість п ласкавість одного, п про криваву жадобу другого народу. Індіяне північної Америки можуть зносити великі болесті п муки тілесні; між Неграми єсть багато племен, котрі не дають житю жадної цінни; у Бразилі Негри-раби забивають одні одного цілими товариствами, щоб тільки розгнівити свого господаря. Ми навіть не мусимо заходити так далеко, бо перед нашими очима бачимо ріжницю народного типу: веселий полуденний чоловік єсть зовсім инший чоловік, ніж серйозний Німець, котрий знов відріжняється від Славянина. Те саме бачимо ми п в будівлі тіла: трохи звиклий чоловік одразу пізнає чужий тип між народом; призвичаєне око вмє розпізнати кожду європейську національність; у кождому разі не мати-ме Англичана за Гишпана, або Гишпана за Шведа. Придивляючись до життя народного бачимо, що в одній стороні робляться такі соціальні п політичні діла, котрі не будуть можливими у другій стороні, бо вони звязані з духовною п физичною снагою народу. Історія культури подає нам несчислені приклади, котрі показують, що ту саму изъяву инакше розуміють ріжні народи п вона має між ними зовсім инший вплив. Глянемо на пр. на християнство у Романів, Германів п Славян, або на ислам між семитськими Арабами п Урало-Алтайськими Турками, або, щоби мати зовсім модерний приклад, пригадаємо собі німецький п італіянський суд над музикою Вагнера. Можна б назбирати багато таких прикладів, колиб треба було доказувати стару, давно відому правду, що народи різно создані одні від другого; але ніхто тому не перечить п не сміє перечити. Те, що має вагу для породи звірів, мусить мати вагу п для народів, котрі властиве суть расові породи роду чоловічого. З другого боку, коли єсть ріжниця межн народами, то вона мусить бути п межн расами, бо чоловіком керують ті самі закони, котрі правлять всею органічною природою.

Розділ роду чоловічого на раси мусить бути другим головним завданем народовіданя.

Питанє про расовий поділ, чи то одміну, з її впливами на историчне житє п розвій народів, доведе само собою до другого питання про ріжницю між висчими п низчими чоловічими породами. Звертаючи увагу на первістне єдинство нашого роду, кожда раса мусіла одержати свій физичний характер тільки с часом, у боротьбі за истнованє. Коли були ті причини, котрі мали силу відріжнити кожду расу барвою шкіри, зростом волося п будівлею черепа, з дуже нерівною величиною мозку, то мусіли так само бути причини, с котрих постали психичні снаги кождої раси. Рівностаїність усіх рас єсть наукова вісенітниця; вона була поти, поки чоловік ще не виїшов з звірового

стану, живучи у своїй прародині и не поділившись на породи. З розділом на породи и раси, котрий мабуть повстав за часи блукання и переходів у чужі країни, скінчилась прадідівська рівноспайність и єднота и певно, що кожда раса має свою власну психичну снагу. Інтелектуальні ріжницї мусіли повстати між людьми с початком мови, тогді коли рід почав розділятися на породи, с котрих пізнійше почали виділятися народи. Інтелектуальний розвій народів робився головним образом під впливами расової снаги, але так само и під другими впливами природи. Таким робом межи ріжними племенами єсть інтелектуальна ріжниця, найкращим доказом чого служить убожество многих мов, з якою небудь сотнею примитивних слів, в порівнянню до богатих и развитих ідиомів культурних народів.

Відкрити и відріжнити те, що належить до раси, від того, що належить до народу яко єго власна, характерна прикмета, мусить бути третім, головним заданем народовідання.

Ніхто не може не знати великої ваги народовідання для історії чоловічого розвою и справді воно єсть єдиний камінь, на котрому с певністю можна будувати культурно-історичні роботи, бо тільки така наука може дати основні пункти до зрозуміння завчасного стану соціальних и політичних стосунків. Без науки, як то воно щодня й буває, ми поженемось за утопіями и фантастичні образи здавати-муться нам річами великого розуму, або великої політичної мудрості.

Россія а воля Славян.

Від коли розгорілось повстанє Славян в Боснії и Герцеговині,— в Європі знов голоснійше проговорили о Славянах, о славянськїм питаню. Між Славянами розбуджувалось нове жите від полудневої зорі. По довгій перерві всеславянської спільності — в часті надто ідеалістичної, в часті знов тільки маскуючої змаганє до гегемонії одних Славян над другими — знов почулись Славяне братами одної великої семї, коли рознеслась вістка про першу криваву стрічу полудневих Славян с Турками. Тривожливість и явна вражда, якою вороги Славян повитали сей обяв славянського жита, доказувала, що тут йде про діло поважне, що повстанє Герцеговинців и Босняків, війна полудневих Славян с Турками — се вже не тільки ідеалістичні мрії, не тільки питанє про освободженє полудневих Славян-християн с під турецького ярма, але питанє про здвигненє усіх полудневих Славян, утворенє на полудні самостійної славянської громади славянських народів, — стало центра, живого жерела самостійного славянського жита. Таке рішенє славянського питання, як небудь дуже пожаданє не тільки одним полудневим, але й всім Славянам, було не легке до сповненя а недогідне не тільки одним Туркам.

Діло було б велике и для Славян и для людскості, але інтереси ворогів Славян затьмили у них взгляд на людскість, а борба одних полудневих Славян серед неприяних обставин була нерівна, вихід що найменше непевний. Очі звертались на Россію, котра офіційно вва-

жалась протекторкою Славян, півофіційно .голосила славянофільські ідеї, а своїми неприхильниками помавлялась о підбурюване Славян в Турції. Чи ж справді бажала Росія волі Славянам, чи бажала вона такого рішення славянського питання хоч на полудні, як бажалось сердечним Славянам? Руссофіли не могли доволі написатись о великій мислі Росії у висвободженю Славян, але гинули Босняки и Герцеговинці, гинули тисячі Болгар, Черногора на смерть боролась с Турками, Сербия знемогала під натовпом переважаючих сил турецьких. — а Росія дивилась на все те и вивняла через свою дипломатию Европу о своїм миролюбю. В той час, коли стілько говорилось и писалось о великій мислі Росії в Славянщині, о висвободженю Славян с під Турків, — Росія зборонила руський язык в своїх границях и замкнула уста Русі-Україні, котра споконвіку воювала с Туреччиною, котра своєю кровю зазначувала дорогу визволення с під Татар и Турків, закликала Москву у підмогу до сповнення сеї мислі, а в федерації вільних Славян домагалась рішення славянського питання. Тій Русі-Україні позбавленій автономії, московськими интригами ослабленій, опустілій, зубожілій, відійнято навіть право озватись своїм рідним язиком в пору найважнійшу и для Росії и для Славян. Шумом про висвободжене полудневих Славян думали закрити воїною кривду, славянофільською фразеологією думали закрити духове закріпощене великого славянського народу русько-українського, вказуванем на турецькі варварства відвернути очі від власних варварств! Не вже ж та сама Росія, що закріпостила у себе дома деспотизмом своїх Славян, — могла спасати полудневих Славян, дати їм волю, усталити для них свободне жите, здорову підставу самостійного розвою? Та багато було таких, що вірили в правдивість славянської мислі деспотичної Росії. Не багато було таких, що мали смілість отверто сказати: до чистого діла треба чистих рук! Навіть те, що Росія у сам найгорячіший час, коли Сербия и Черногора вели війну, в Герцеговині и Боснії бурчалась людність, а в Болгарії Турки різали кількадесят тисяч народу, — не вступила у підмогу Славян, толковано поблажливо для Росії тим, що треба приготувитись и що не наспіла ще дипломатична хвиля російської акції, — хоч недавно сам ген. Игнатіев у розмові с кореспондентом Presse виявив, що й він був в ту хвилю за війною, значить дипломатия не була так неприготована, а сама славянсько-турецька війна не опала так неожидано з неба, щоб Росія не могла узброїтись хоч в таким протягу часу як німечна Сербия!

На ділі и дипломатия и зброяна сил Росії нічого не зробила для получення долі Славян. Та дипломатия дораджувала повсталім Герцеговинцям прийняти „реформи“ Андрашого нічим необеспечені, опісля відреклася и сих „реформ“ и пішла на „адміністративну автономію Болгарії“ видуману туркофільским англійським министерством, опісля и ту автономію ограничила до „международної жандармерії“, а опісля спустилася до нулі на царгородській конференції, а навіть низше нулі — до лондонського протоколу, „его же смыслъ Ты, Господи, вѣси!“ — а то все в той час, як били и різали тих, котрих треба було спасати, в доказ миролюбія голошеного російського дипломатическо, при акомпанияменті півофіційного славянофільства російського! Оказа-

лось, що и вовк не сптий и коза не ціла. З угнетених Славян мало що осталося після тої страшенно високої акції дипломатичної, а Турція мимо всіх тих дипломатичних уступок Росії довела своїм упорством до війни. Після більше як півторарічного приготування виступила Росія воювати Турка. Майже в річницю царського указу проти руського язика дожили ми катастрофи під Плевною и цілого ряду военных неудач Росії, унадку її єдиного ще блескоту милитарного. Могла б се бути сатисфакція за сповнену кривду, коли б ми не знали, що на ту різню поведено, під начальством здрахлілих ослів — власне нашу братню, наших Українців, що се ж плач матерей-Українок по своїх синах марно страчених долітає нашого уха, що нашою кровю окрашено тогу війни „за освобожденє Славян“, так неудало надіту на парадуючих егоністів, що витягаються и дальше будуть виспатись послідні сили русько-українського народу до сповнення так неудалого діла. Ось чому годиться блисше росвітити перед світом сеї як на око несподіваний, так на ділі тільки консеквентний, своїй генезі відповідний оборот російсько-турецької війни.

Дуже интересно поясняє сю справу М. Драгоманов в брошурі: „Внутреннее рабство и война за освобождение“, що недавно появилась в Женеві. Автор ще давнійше дотикаючи в петербурьській газеті „Молва“ так званого східного питаля, мисні Росії між полудневими Славянами, — з натиском підносив, що „чистое дѣло (висвободженє Славян) требуетъ чистыхъ средств“, а ще яснійше в брошурі „Турки внутренне и виѣшние“ нагадуючи, що крім виїшних (правдивих) Турків є ще и свої внутренні Турки, що панують в Росії деспотизмом и експлуатацією та темнотою, — вказував дороги, якими повинна йти Росія, щоб с того и для неї и для підвластних народів и для всіх Славян виїшла користь.

Згадуючи тепер про некористний оборот війни, де мужики з Росії приодіті в солдацьке платє оказались лвами, котрими однак командують осли, — пригадує автор те неустанне заявлюване миролюбя через російське правительство, голошене урядово и півурядово, с часу як почалось повстанє герцеговинське, — миролюбя, котрому не вірила Европа, а суперечного с тою загальною увіреностю (недалекоглядних людей), що Росія горячо бажає висвободити Славян с під Турків. Ся увіренність основана на исторії Росії послідних двох віків. Біда тільки, що змісл тої исторії дуже темний не тільки в Европі, але й в Росії, задля дуже простої причини, — задля недостачі в Росії свободи науки, котра б розяснила ту исторію, а бодай зібрала потрібні до того факти.

У всіх перед очима велика проява: бистре росширене границь московского царства с половини XVII. в. до початку XIX. в. на кошт польської и турецької держави. Вся Европа вказує на сю прояву сподіючись, що Росія загорне дальше и землі прикарпатські, придунайські, а оголосивши идею з'єднчення Славян пригорне и Чехию и Схід Адриатика. Славяне угнетені чужинцями радо вірять сему, а московсько-славянофильска фразеологія піддержує ту віру. А петербурське правительство, як кожде инше, мов жінка, що о її всепритягаючий красі говорять її противниці и поклонники, почувається в милій поло-

женю вдячи такий страх и такі надії, але ніяк не може піддатись потягови, о котрім її говорять, — и стоїть на місци впевнюючи світ о своїй долльності. Світ очевидно не ймає віри и вважає Россию хитрим наслідником Византії з двоголовою политикою. Находяться и в Россії и в Славянщині такі мудреці, що справді вірять в ту тонку мудрість, хитрість и т. п. политичні таланти петербурського правительства.

А правительство, щоб усунути недовіре своїх західних противників, недовіре основане на исторії розширення границь Россії в XVII—XVIII. в., указує на своє поступоване в XIX. в. „Гляньте, говорить воно, — ми могли взяти Константинополь в той час, як ціла Европа була зайнята революційно-наполеоньськими війнами, підчас реставраційних переворотів, серед котрих вбухло грецьке повстанне, в 1830 році, в 1848, — и не взяли — а замість того ми спасали Европу від революційної гидри, опісля від Наполеона, ми через сім літ не помагали грецькому повстаню, ми два рази спасли султана від египетського баші, ми спасли Австрію в р. 1848, ми тепер півтора року писали письма „в згоді з Европою“, коли Турки різали Сербів и Болгар. Чого ж вам більше?“

Однакож то, що в нас називається „Европою“, не вірять и боїться „північного колоса“, Славяне надіються, російські баланди, шовинисти и московські славянофили роблять надію Славянам, и — простіть за слово — всі брешуть!

Діло в тім, що и в Европі и в західній Славянщині и у нас рідко хто піймає змісл російської исторії, а навіть значене розширення границь московського царства и виросої з неї петербурської імперії в XVII. и XVIII. в. Се царство дійсно поставлене серед условій, задля котрих може розширитись не тільки на Схід (ту діляють ті самі причини, задля котрих Франція була захопила Рен, Пруси Вислу и т. п.), але й на полудне и на захід, де вона стрічає племена споріднені, напівспоріднені (Білорусинів, Малорусинів — дальше західних и полудневих Славян), або одновірні (Румунів, Греків, — за Кавказом Грузин, Ормян) — а до того племена заповені чужими або иншим опособом через них пригнетені (Біло- и Малорусини Поляками, а Малорусини перед тим и Турками, всі західні Славяне Німцями, Турками, Мадярами, — Болгаре в додаток ще й Греками, а галицькі Русини Поляками, Буковинські крім Німців також Румунами, — Румуни и Греки Турками, — Грузини и Ормяне Турками, Перзами, Черкесами, Курдами). А так, як по більшій часті ті другим підчинені племена представляють собою не тільки підвластні чужим державам національності, але й религійні пануючими церквами утискані, а також и инші стани угнітані чужими аристокраціями и капіталістами, — то та борба в повнім значеню слова була и є борба революційна, — революція національна, религійна, политична и соціальна, т. є. далеко більше многоскладно-революційна як приміром та, що її наслідком явилось недавно з'єднанне Італії, через другів и недругів не инакше як тільки революційно називає. Се революційне змагане, ся самовіжа и несамовіжа борба почалась далеко раньше, нім зіткнулись ті племена з московським царством, и вона ведеться щоденно и без ёго. Вже ж, що утиснені племена, религій и стани природно звертаються з надіями

до сусідньої держави, котрої населене має з ними се або те східне, а котра в силу своїх розростаючих змагань, властивих всім державам, входить в заводи и спірність с тими державами и племенами, від котрих терплять ті племена, релігії и стани. Ось и те революційне змагане готові в Москві и Петербурзі взяти за платоничне змагане доступити честь належати до числа віроповіданих білого царя, а розширене границь володарства сего царя на ґрунті сего революційного змаганя народів, підчинених давнійшій державі польській и теперішній турецькій и австро-угорсько-польській (в Австро-Угрії є на ділі не дуалізм а триалізм, бо в Галичині привілегований державний елемент — польський, що так само гнєте руський елемент, як и до поділу Польщі), — приймається в західній Европі и в Росії яко наслідок войовничої, або мудрої політики московських и петербурзьких царів, імператорів, воевод, генералів и дипломатів. — Ось и звідсіля всі непорозуміння.

Руїнувати Турцію с. є. відганяти її від північних берегів Чорного моря, що перед зайнятем Царгорода Турками були вже колонізовані (мало-)руським племенем між Дніпром и Дністром и куда Турція загорнувши їх в кінці XV. віку стала поберати невольників и яничарів с полонених руських племен, — розділювати Польщу с. є. відіймати у неї польські землі, почали в XVI—XVII. в. зовсім не московські царі, а козаки и то козаки (мало-)руські, елемент недержавний а народний и при тім революційний. Ті козаки пристали до Московського царства зовсім не с платоничної любови до ёго, а в тій думці, що за ёго підмогою скорше доспіють цілі своєї революції и висвободять свої землі від польських ксіндзів, панів и урядників, а зарівно и від турецьких баш и татарських охотників на людський товар. Але московські царі, бояри и воеводи, — друге більше азіатицьке видане польських панів и старост, — а опісля петербурзькі імператори и чпковники, — більше європейське видане турецьких султанів и баш, зовсім природно не могли підмагати спм революційним змаганям, суперечним тим засновам, на яких стояло їх царство, — а для того тільки шкодили скоршому сповненню національно-революційної задачі українських козаків и крестян. Перше діло, за котре взялись московські бояри и воеводи після прилученя (Мало-)Русі до московського царства в 1654 р., ще за часів спільної їх війни разом з українськими козаками против Польщі, — війни, котру козаки постановили не кінчати, аж всі Русини під Люблин и Львів и всі Білорусини під Вільну не будуть висвободжені с під польської держави, — було то, що вони спіяли розширене козацтва в Білій Русі, чого наслідком було продовжене польського панюваня в тих землях не тільки до поділу Польщі р. 1772, але й до сего часу. Другим подібним ділом було позіставлене Адрусовський договором 1667 р. Польщі України по правім березі Дніпра, — а наслідком того, в сполученю з близькістю московської держави допустити політичну автономію и соціальну волю козаків и мужиків в (Мало-)Русі, були тридцятьлітні невзгоди в тій стороні, підчас котрих значна її часть дісталась Туркам. Но московське царство не тільки обезвладняло сили своїх западних союзників, але ще своєю системою підїдало сили свого власного населеня и ослабляло власну спосібність навіть до внїшних воєн, не згадуючи вже о внутрішнім розвою так

конечнім, щоб одоліти культурний вплив противників. Наша до півгоду засуджена и добровільно лакейська печать в Петербурзі нераз згадувала у послідні часи про азовське діло 1641 р. як про початок всхідного питання для Росії (лучше б сказати для московської Русі), — коли то донські козаки за допомогою Запорожців взяли у Турків Азів, оден из ринків торгу руськими невольниками — и предложили московському царю Михайлови прийняти ёго під свою власть, с чого мусіла б була вийти війна с Турцією. Але та печать забула навести відзвів тодішніх представителів великоруських и українських людей и городів на земській зборі: „разорены мы пуще турецкихъ и крымскихъ бусурманъ московскою волокитою отъ неправдъ и неправедныхъ судовъ“.

Ось отсея то страх деспотичного и кріпостничого государства перед всяким свобідним подвигом и отся московська волокита — були й причиною, що поділ Польщи відбувся не при Богдані Хмельницькім в половині XVII. в., а затягнувся до кінця XVIII. в. та ще й доконався під управою „мудрої“ петербурської діяломації так, що славянські городи Гданьско, Познаць, Краків, навіть Варшава дісталася Німцям, руська Галичина також Німцям, під котрими рядять нею Поляки, — а руський народ в Білорусі и правобічній Україні остався під властю польських панів, скріпленою грамотою о правах дворян російської імперії и війском, спосібним лучше хоронити панство, як польські жовніри и шляхоцька милиция.

Подібну услугу оказали московські и петербурські султани та баші и Турції. У нас дуже вихвалюють мудрість и енергію Петра Великого, що взяв Азів у Турків. Та при тім забувають, що сей Азів був взятий після приступу, розпочатого самовільно запороськими и донськими козаками, а опісля страчений під час прутського походу. А сей похід не удався між иншими для того, що Петро своєю „мудрою политикою“ в душі московських „собирателей земли русской“, що знали тільки оден спосіб збирати — руїною руських земель (Рязані, Новгород, Вятки, Пскова), хочби при помочі Татар и на користь Німцям та Шведам (на псковсько-новгородській „окраїні“) — знищив и змусив переселитись до Турції сей именно елемент, що був найбільше приоспіблений до війни с Турками — козаків: донських (Булавинців и Некрасовців), що приймали до себе утікачів від ёго строгостей, насилья и тягот, — опісля запороських, що приймали донських утікачів. (Петро приказав Долгорукому взяти Черкасск, а містечка по Дону, Медведиці, Хопру, Бузулику и Иловлі спалити и зруйнувати до ґрунту, людей рубати, а заводців сажати на кіл и колесувати, „пбо сія сарынь ничѣмъ, кромѣ жестокости не можетъ бытъ унята.“) Казьонна история Росії, — а наша суспільність не має иншої, — учит нас уноситись тим, як Миших, Ласси, Румянцев, Потемкин, Суворов на службі у „мудрих“ петербурських цариць всякого походження „приобрѣтали“ від Турції Новоросію и приближали Росію до Константинополя. Тільки казьонна история забуває напіднути, що „орли“ сих цариць відбєрали у Татар и Турків більшою частю тільки то, що було вже в руках українських козаків в половині XVII. віку, а що було страчено задля „мудрості“ московських и петербурських збирачів, —

після андрусівського миру і після зруйнування Запороської Січі при Мазепі.

Таким способом в XVII-ім і XVIII-ім в. і зглядом Польщі і зглядом Турції війни державні і дипломатичні на звипш 100 літ проволікли тую справу, котру зачали і майже кінчили самопочином і революцією вольні руські люде, козаки та мужикп. А коли вже наконець тую справу сляк-так закінчено, тільки тому, що й Польща і Турція були вже занадто ненатуральними полптичними тілами, догадливі люде в Европі і в Росії рішили: 1) що московсько-петербурське царство геніяльно-воєнне (широкість придбаних земель) і 2) надзвичайно хитре (повільність і тяжкість їх ходу, самим тим царством утворені). Минув якийсь час — і балади петербурського півлиберализма і московської півдемократії додали ще й 3), що царство тее — страшно либеральне і демократичне в своїй заграничній політиці, а до того ще й 4) страшно безкористне і миролюбиве!!! — „Музика, тай годі!“ як каже Шевченко.

Справді в XIX-ім в. на західній і полуднево-західній границі російська імперія показується далеко „безкористнійша і миролюбивша“, ніж в XVIII-ім в. Причина сему така, що, відійнявши у Турції північний берег Чорного моря і приблизившись на полудневим заході до Дністра і Дунаю а на північнім до Німна, тая імперія натрапила на трохи инакші варячні тих відносин, котрі вона подибувала до сеї пори росширяючись на захід. До кінця XVIII-ого в., до Німна і Дністра, московське царство натрафляло на племена, хоч і відмінні, та всеж більше споріднені а при тим і одної віри: то були Малорусси і Білорусси — племена окремішні, всеж таки і православні і русси. Дальше пішли католики: Литвини, Поляки, — православні, але не Славяне: Румуни, Греки, або як і Славяне, то вже різко відмінні від Москалів: Болгари і Серби, всеж ніяк не русси. Отже ж тут росширене держави на зверх вимагало ще більше внутрішньої свободи державного устрою, ще більше революційних прнемів, на котрі не могла пійти дворянсько-попівська деспотія. А тут як раз після „часів Очаківських і завобвання Криму“ снав революційний грім на всю західну Европу і чути ёго було й на всході, — поутворювались вже свідомі науки о політичній свободі і соціяльній рівності, о автономії національностей. Тиі науки зайшли і до Росії, яка вона була с своєю розмаїтостью завобваних племен, зайшли і до тих племен, котрі Росії приходило „освободжувати“ від ярма Турків, а потім від Мадярів і Німців. Якже ж тут бути кріпостничому царству?!

Придбати нову провинцію — приятно, засісти або посадити овяка на троні Константина — лестно! Але щож, як придбаеш не для себе, тільки для „переворотних засад народної волі“, — котрі захитають і внутрішній деспотизм у Росії!?

Ось звідки походить тая любов спокою, безкористність і т. п. чесноти російського правительства в XIX-ім в., о котрих недогадливі люде не знають: чи хвалитись чи гудити. Правду сказавши треба бути вже дуже недогадливим, щоби, насупротив хитана і по-просту дурноти петербурських политиків від кінця XVIII-ого в.: в рр. 1821—29, в 1830—40 (експедиції задля ратованя Турції від революцій сги-

петського баші), в р. 1848, в pp. 1875—77, ще гадати: що буцїм-то „начальство имѣетъ тонкіе виды, — все на усѣ мотаесть“.

(Конєць буде.)

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Соціалісти межі семинаристами?!** *Студія на нашбѣмъ церковно-народнѣмъ поли.* Призбирана О. Обачнымъ. Накладомъ Микиты Борецкого. Львѣвъ 1877. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. — Під тим титулом появилась сими днями брошулька (о 38 стор. VIII-ки дрібним друком), трактуєча, як видко з надпису, справу, котра недавно, помимо тїлько важних справ бїжучих, дуже займала всїх та ще й тепер не перестала займати. Се вже друга брошура сего літа трактуєча о справах, котрі суть на часі. Видко, що наші часописі, хотя є їх немало (7) на бїдну Галицьку Русь, або не репрезентують ще воїх напрямків и тенденцій нашого политичного и соціального житя, або не знають всїх потреб нашого народа и єго интелигенції, або не вміють чи не хотять або не можуть всїм потребам вдоволати. Ми, як сказали о брошурці „Подорожъ до Риму“, так мусимо и о сїй новій сказати, що погляди в нїй висказані в загалі сходяться з нашими поглядами. Є там немало справедливих и удачних замїток, а в критичї особистостей видко отвертїсть и смїлість, при тїм же тон її поважний и гідний. Відсилаючи тих, котрих справи порушені в брошурї ближше обходять, до самої брошури*), подаємо тут для загалу наших читателїв коротко зміст її.

Автор по поводу арештованя одного семинариста „за соціалізм“ и кількох ревизій в руській духовній семинарї застановляється над причиною такого (здавалось би) обаламученя нашої молодежи. В тїй цілі переходить исторію нашої духовної семинарї и приходить до переконаня, що наша семинарія „не має жадної исторїи за собою“, в нїй не тїлько нема оживляючого духа, але „там мешкає якийсь дух потуплюючий, умертвляючий, деморалізуючий“: там навїть добрі и честні молодці стають нераз легкодухами-неробами, лицемірами-гипокритами, наущуються робити довги, а відтак оженившись з маєтком задля сплаченя тих довгів буває, що й не живють з жінками. Настоятелі семинарї не мають доброго впливу на молодїж семинарицьку, вони становлять мовби окремиї табор, вічно воюючий с табором питомців. Молодїж за те найменше винна, вона як всяка молодїж, амбїтна, идеалистична, рухлива, коби тїлько її доброю дорогою провадити та на збоченя не допустити. Треба б її перед всїм заняти чимсь добрим, красивим та принадним, пр. завести гарний спїв (тепер се заслуга самих

*) Можна її дістати в канцелярї друкарнї Товариства им. Шевченка по ціні 25 кр., с поштовою пересилкою 30 кр.

питомців, заряд семинарії зовсім до того не починається), подати спосібність учитися музики, рисуноків, малярства и інших красних штук та ввести в семинарію якийсь гарнійший лад, де тепер тільки найбільшу неохайність та недбалість видко. Гроші на се возьмуться звідти, звідки тепер беруться на снідання та посніданки, морожене, пива и т. и. Між тим головні принципи, яких придержується семинарія, суть — точність и легальність, т. е. що робиш, то робиш, тільки роби так, щоб тебе не виловлено — щоб ти дістав добру клясу при испиті, щоб захований був поверховно порядок, аби старшина не дістала носа від своєї старшини. Від такого виховання молодіж не набирає навіть замилованя и не присвоює собі й теологічних відомостей, а інші науки нинішня управа семинарії осудила яко безбожність, яко нерелігійність а тим самим яко згубні для молодіжи духовної.

Вправді й помимо того виходить с семинарії немало честного, здорового. Але се не с старунку семинарії, тільки противно, помимо нёго и насупротив нёго. Власне тії, що яко семинаристи в р. 1831—48 були заражені либеральним духом, мали у себе заборонені тогді (тепер дуже невинними узнані) книжки и т. и., за що були б їх повиганяли, якби були відкрили, — ті отже „колишні ворохобники нинька люде найкріпшої віри, слава церкви, потіха народу, священники, яких дай Боже церкві и народови нашому на все!“ Їо молодіжи треба конче чимсь живо займатись, анимуватись, як не чим поважним, то мусть пустяками, конспираціями (против Черлюнчакевича, теперішних настоятелів), джентельменством и т. и. А коли не буде видно вже нічого того, то вже стан аномальний; а найстрашнійше, коли виявляються окази контр-конспіраційні, контр-солідарні, окази шпіонства, то видно, що тут вже затроений организм, но и такі люде бували священниками...

Однак були й часи реформ в семинарії за вступленем на митрополію Яхимовича и теперішнёго митрополита. Але одна демонстрація против настоятелів семинарицьких зробила тому кінець: заборонено всі газети крім „Сіона“, зааліковано розмаїті духовні ехерсітіа, заряджено великі реклекції, постановлено приймати до семинарії и без матури, заказано ходити на виклади які небудь на інших факультетах, а „щоб як найменше звязку було з безбожним світом“, постаранося о те, щоби прелекції теологічні відбувалися тільки рано, отже щоб питомці не потребували ходити два рази на небеспечний университет.

Автор брошурки критикує подрібно и основно тії міри, именно приймане до семинарії без матури и заказ ходити питомцям на відчити на інших факультетах та перенесене всіх відчитів теологічних на передполудень. Першою мірою „россуджено за непотрібне або таки за небеспечне, старатись о людей с талантом на священників, тільки с середними або мізернійшими головами, бо ті мали б бути релігійнійшими (ніби зьидентифіковано: уопсліджене духа з релігійністю!), а другим россуджено, щоби та релігійність не уменшалась або цілком не запропала, заражена світовою безбожністю: не позволяти питомцям чою иншого учитись як наук богословських.“ Першою мірою протегується обскурантів, с котрих вироблюються лизуни панам а деруни хлопів, другою викликано тільки появлене між семинаристами

ніби-то соціалістів, котрим однак до правдивих соціалістів ще дуже далеко. Автор представляє екземпляр т. з. соціаліста, як він розвинувся с цілком порядного питомця, спосібного и тихого чоловіка, котрий в семінарні відчувився від світа, аж злучайно попавшись між давних товаришів шкільних зачуває про всілякі сучасні питання и найновіші результати науки, и засоромлений своєю невідомістю та росцікавлений починає сам студіювати найновіші книжки з наук природних, економічних и т. и., стає „адептом просвіщеня и либерализму, хоче боротись за свою идею, обявляється у нїм дух конспірації, героїзму-пожертвованя“, говорить о тїм с товаришами, аж „приходить поліція: великого організатора (смішно) арештує, у інших відбуває цілком неплодні ревізії!“ Однак при нинішній системі семінарицькій можуть дійсно появитись ще й „цілковиті соціалісти, отже атеїсти“; насильними мірами не перешкодиться сему, бо „заказаний овоч найліпше смакує, Druck übt Gegendruck“. Та й менший хосен для церкви и народу „з легальних питомців“ ні теплих ні студених, ніж „с тих може менше легальних та сангвиністичних чи загорільців“, бо „статистів в священниках нам нині за мало, нам треба борців, воїнів“.

На тее ж потрібне цілковите зреформоване нашої духовної семінари. Треба зовсім инакших настоятелів, именно ректора и духовника, котрі повинні бути людьми „глубокої, основної релігійності, непорочних характерів, сильної енергії, правдиві приятелі молодіжи, рутиновані педагоги, и цілковитої, а не тільки богословської образованності“. Та й питомці повинні не тільки вбрані книжки діставати до рук, але мають „знати за цілий рух науковий и ёго напрямки и за всі труди нинішнього часу“; можливі „криві погляди“ повинні настоятелі, особливо духовник „(котрого становище найвзнесліпше, найзначнійше и найвпливовійше в цілій дієцезії), завчасу напрощувати и засдно виші цілі духовні перед очі молодих людей ставляти“. Однакж ані наш митрополит — впрочім чоловік правдиво доброго серця, правдиво набожний etc., але улягаючий впливам офіціяла (о. Малиновського) и свого маршалка (звісного Сороки) — ані ті люде, котрим провід наших церковних діл повірено, не спосібні до такої реформи. Задля того автор перед всім жадає, щоби митрополит дібрав собі суфрагана в особі д-ра Сильвестра Сембратовича, професора догматики на университеті и редактора „Руского Сіона“, и щоб ёму віддав цілковитий заряд дієцезії.

У дописці п. О. Обачний критикує остро виключене с семінари 18 питомців, у котрих відбувались поліційні ревізії, котре-то поступоване нашої духовної старшини ще добитнійше промовляє за потребою цілковитої реорганізації семінари.

— Слідство в справі обвинених о **соціалістично-революційну пропаганду** ще не скінчене, хотя тягнеться вже чотири місяці; багато часу має именно займати перечитуване руських та російських книжок всілякого змісту. З увязнених випущено знов 3-х на волю, именно медика з Відня п. Щасного Сельського, правника зі Львова И. Б. и слухача філософії зі Львова Л. З. Виключених з львівської семінари питомців консисторія приймає назад до семінари, коли тільки викажуться посвідченем від поліції, що при ревізії не знайдено у них нічого протизаконного; — такі ж посвідчення видає поліція всім виключеним

питомцям. О однім с старших людей, у котрого також в наслідок денунціяції наших „русских“ відбулася ревизія, виразилась політична власть, що „тая ревизія не тільки не дала найменшої підстави до вичотчення процесу, але не знайдено при ній ані тіні чого противзаконного и дуже належить жалувати, що вельми шановний п. Н. став жертвою интриги („es ist sehr zu bedauern, dass der sehr ehrenwerte Hr. N. das Opfer einer Intrigue geworden ist“). Сподіваємось, що при публичній розправі всі махинації наших шпіонів и денунціантів вийдуть на верх, як то вже сталося по часті при процесі в Марціу с. р.

— Центральний виділ товариства „Просвіта“ у Львові розписує **конкурс на отсі популярні книжочки**: 1) популярний виклад ветеринарії (після внеску філії Тернопільської); 2) популярне виложене уставу громадської (на внесок філії Бортницької); 3) короткий виклад історії Русі; 4) одну довшу а дві короткі повістки для народу; 5) популярне діло з гігієни. Ремунація признається до 25 зр. від друкованого аркуша формату популярних книжочок „Просвіти“. Хотячі близше поинформуватися або надсилати свої праці зволють удатися до центрального виділу Просвіти в канцелярії товариства у Львові ул. Краківська пр. 14.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Вересня 1877.

Рада державна займається дальше **реформою податків**; дебати поступають поволі, відповідно важності справи. На засіданю с 13. Вересня промовляв між иншими проф. Зіс за проектом уставу, однак против опустів и против т. з. контингентованя т. е. означеня з гори певної суми, котра має тим податком що-року узискатися, а за визначенем певної невеликої стои пр. 3 від ста. Дня 14. с. м. промовляв в обороні проекту рядового министр фінансів Претис, полемизуючи між иншим дуже остро против п. Кржечуновича; министр хоче опустити с податку ґрунтового 3 $\frac{1}{2}$ миліона, з домового 1 мил. а з давного доходного (котрий мав би знестися) 7 $\frac{1}{2}$ миліона, все ж те ще й з зиском кількох миліонів має відзискатися через новий податок доходний. Демократи Кронаветтер и Шеффель промовляють против проекту комісії, позаяк новий податок найбіднійшій класі в Відні не вийде на користь, противно він зменшиться у деяких заможних; також не надіється п. Кронаветтер, щоби сим проектом удалось втягнути до оподаткованя такі часті, котрі до тепер вільні були від податку; бесідник узнає многі добрі сторони проекту рядового, котрі однак більшість комісії зіпсовала. На засіданю 15. с. м. промовляли за проектом др. Гербет, др. Врестель и демократ Шранк, против реформи пп. Скене (фабрикант сукна) и Діпавлі з державно-правної опозиції. Генеральна дебата тягнулася ще 18. с. м., котрого дня промовляли против проекту реформи др. Штурм, Чех з Моравії др. Межник, о. Пфлігель и п. Крже-

чунович, а закінчилася 19. с. м. по промові прочих референтів меншості и більшості. При именнім голосованню відкинено 139 голосами против 102 внесок п. Найвірта, прямующий до відволіченя реформи податкової, и ухвалено 123 голосами против 100 приступити до специяльної дискусії на підставі внеску більшості. За внеском Найвірта голосували крім многих Німців всі Поляки, партія права, а з Русинів пп. Качала и Заклинський. — Дня 21. с. м. приступила комната послів до специяльної дискусії и насамперед взяла під нараду податок особово доходвий. §. 1. звучить: Кождий приналежний до країв репрезентованих в Раді державній підлягає особисто му податкови доходовому після приписів сеї устави. Проект комисії установляв, що податок сеї мають платити ті, котрих дохід виносить в Відні що-найменше 600 зр., по инших містах 500, по селах 400 зр.; однак комната приняла 90 против 81 голосів первістний внесок ряду, установляющий шіишм доходів підлягаюче сему податкови на 600 зр. для всіх без ріжниці. На засіданю з 25. с. м. ухвалено (після проекту ряду а против внеску комисії), щоби щадниці и т. и. институції, також маєткі країв, повітів и громад були вільні від податку доходового. Дня 27. с. м. ухвалено увільнене від сего податку платні війскових и розпочато дебатю над питанем контигентованя, котре має багато противників.

Загранична политика австрийсько-угорської монархії ще все не досить усталена и не досить вияснена. Дня 11. с. м. в день имяння російського царя цісар Франц Іосиф, пробуваючи тоді на маневрах війскових в Кошицях на Угорщині, підніс тоаст „за здорове дорогого приятеля и союзника, царя Александра II.“ В тій формі оголошений газетами тоаст наробив багато шуму, особливо в Угорщині, де Мадяри піднесли страшний крик против союзу з Росією; аж оісіля оголошено урядово, що в тоасті цар був названий тільки приятелем але не союзником. Мадяри як перше демонстрували митингами за Турцією, так тепер після побід турецьких під Плевною демонструють величними иллюминациями в Пешті (де на однім транспаренті був надпис: за Вілягош—Плевна), Дебречині и инших містах; неосвітлені вікна генералів и офицерів в Кошицях повибивано. Деякі уважають сі туркофільські демонстрації Мадярів яко пожадані а навіть замовлені гр. Андраши, котрий 20. с. м. в Зальцбургу з'їхався с кн. Бісмарком. Німецький ряд стоїть все рішущо по стороні Росії, и в тім дусі впливає и на австрийсько-угорську монархію; однак що Росія, замотана в тяжку війну с Турцією, через якийсь час не буде могла займатися иншими європейськими справами, то на її місце до тої цілі має вступити Італія яко третя держава до Німечини и Австро-Угорщини. — В угорськїм соїмі було знов кілька интерпеляцій а в Раді державній одна интерпеляція (від клюбу поступового) що до становиска монархії супротив російсько-турецької війни. На ті інтерпеляції відповіли 27. с. м. министри кн. Аверсперг и Тиса. Перша відповідь зовсім нічого не пояснила, а з другої можна було довідатися, що гр. Андраши робив представленя Росії и Турції зглядом затоплюваня торпедів в Дунаю и не допустив Росії висилати свої війска до Сербії, щоб звідтам воювати Турків. — Нову интерпеляцію в справі вєхідній мають поставити Поляки; по крайній мірі в Галичині виготовлено відозву, взива-

ючу польських послів в Раді державній, щоби промовили в всхідній справі, позаяк в галицькім соймі не можна було ухвалити адреси до трону.

В російсько-турецькій війні в послідних 3-х неділях точено завязті бої під Плевною, в просмику Шипка и над Ломом та Янтрою. Штурм на Плевну знов не удався Россяням: вправді 11. с. м. в день царських имянин здобули Россяне и Румуни першу Гривицьку редуту, а Россяне ще й дві важні редуты с полудневої сторони Плевни, однак вже на другий день Турки обі послідні редуты відобрали назад, а Россяне, як самі доносять, втратили 16.000 людей убитих и ранених. Се була найбільша и найкровавша битва в цілій сегорічній війні. Випу неудачі Россян приносять загально російському штабови генеральному, а именно генералу Левицкому, заступникови шефа того штабу, котрий не хотів вислати помочі нападеному переважними турецькими силами ген. Скобелеву, хотя сей кілька разів посилав о поміч. С корпусу Скобелева погибли дві третини. Але и Турки мали великі страти, а до того зачало ім неставати амуниці и живности; тому не тільки не могли добре використати своєї побіди, але й находились в труднім положеню. Однакож 23. с. м. прийшло Туркам в поміч звиш 10.000 війська з амуницею и живностию, котрих Россяне не потрафили спинити. — Головна армия турецька під Мегемедом Алі, зачавши свої операції 21. Серпня, посувалася поволи все наперед, винерши Россян з одної позиції по другій; однак дальший похід спинила армия царевича, відперши ёго 20. и 21. с. м. коло Церковної близько Бели над Янтрою зо стратою до 2000 людей. — Сулейман баша все ще без успіха бореться в просмику Шипка, стративши вже без потреби многі тисячі найлучших жовнів. — Росся стягає чим скорше війська, особливо гвардию, котрої часть вже й прибула до Болгарії, и намагається всіми силами, щоби ще перед зимою закінчити сегорічну кампанію яким значним успіхом. Однакож велика слота зачала спинити операції обох воюючих сторін, а в Балкані спали вже й сніги. Впрочім Росся робить також великі приготовлєня до зимованя в Болгарії.

Чорногорці и дальше воюють щасливо. Здобувши Никсич, заняли 15. с. м. Вілек и Пресеку, позволивши турецьким залогам відойти з військовою честю. Відтак здобули и всі дальші форти в просмику Дуга и посуваються на дорозі до Требине. — Сербия зброїться без устанку, діставши на те від Росії поміч грошєву. Однак Росся має бути дуже незадоволена, що збрєня тні поступаютъ помалу; з другої сторони Сербі стратили зовсім довіре и симпатію до Росії, як признає навіть чеська Politik.

Не менше як на російсько-турецьку війну звернені очи цілого світа на Францію, де ведеться завязта борба між реакцією а поступом. Министерство Брозлі-Фурту уживає всяких можливих способів, щоби без явного зломаня конституції накинуги Франції свою волю. Від 16. Мая повідаловало всіх рєпублиці сприяючих урядників и обсадило їх місця монархистами, особливо бонапартистами, котрих с часів Наполеона III. є найбільше рутинованих. Право згромадження, вільність друку и кольпортажі стіснило до найдальших можливих границь, зате робить надмірний ужиток с права ряду прибивати свої розпо-

рядження по всіх громадах, щоб позискувати або терроризувати наряд оголошеннями малочими цілі партійні під фірмою рядових. С причини декотрих таких роспоряджень нарушуючих честь особисту бувших республіканських депутатів або право заробкованя книгарів и кольпортерів, покривджені видавали процес министрнам и префектам; однак тільки в рідких злучаях рішали французські суди на некористі ряду. Ряд с своєї сторони конфіскує газети и видає процеси республіканцям; навіть Гамбетті, по причині уміщення в своїм органі *Republique française* бесіди, котру мав публично в Ліль и в котрій сказав, що президент маршалок Мак-Магон мусить волі краю або піддатися або уступити, виточено процес и вже в двох инстанціях засуджено ёго на 3-місячну вязницю и заплачене 2000 франків. Однак процес буде ще тягнути далше, а тимчасом Гамбетта може бути вибраний послом до парламенту, котрий, як буде в більшості республіканський, не позволить на процес Гамбетті. — Мак-Магон агитує сам за собою частими виїздками по краю, однак майже всюди подибує обяви республіканські. Тепер перед новими виборами, котрі росписано на 14. Жовтня а отворене збору и сенату на 7. Падолиста, видав Мак-Магон манифест до народу, в котрім каже, що хоче утримати республіку, однак жадає, щоби Франція вибрала таких кандидатів, яких він вскаже; а якби вибрала „радикалів“, то він комнату послів розвяже. Манифест зробив зле вражіне в краю задля свого тону, яким не промовляв би ні який конституційний монарх. Напротив оголошено манифест Тьера, котрий боронить розвязану комнату від закиду радикализма, виказує конечність республіки, бо монархія єсть неможлива, и жадає: независимості народної, республіки, волі, совісного виміру справедливості, вольності віри, спокою. Тьера хотіли республіканці на злучай побіди при виборах вибрати президентом замість Мак-Магона, однак Тьер ще 3. с. м. умер, жалованій від цілого краю. В похороні ёго брала уділ ціла Франція, а навіть майже всі монархи Європи віддали почесть заслугам и талантам покійного. Республіканці, котрі все таки сподіваються побіди при виборах, ставляють кандидатом на місце Тьера бувшого президента комнаты послів Греви.

 С сим н-ром кінчиться третій чвертьрік „Правди“. Просимо о скорі надіслане передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.

Також просимо о скорі надіслане залеглостей, бо неточне передплатуване наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б ёго зквестити́нувати.

Маємо ще невеличке число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумераційній 4 зр. 50 кр.

Редакція и администрація *Правди* находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Івана Шевченка. — Під заходом Фр. Сарвацького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція в
адміністрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платит' ся
після тари.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.*)

I.

Перед літами — так зачинаються записки пані Баліоль —
пустилась я в Верховину, щоб розірватися троха в моім нещастю,
яке мене перед кількома місяцями постигло. Правда, що виїзд
в Верховину уходив тоді ще за щось дуже смілого и лячного;
но не с такого я роду, щоби лякатися уроених страхів. Так
взяла с собою покоївку и — в дорогу.

Алеж и провідника я мала, що міг був тобі половину
страху відняти, якби який був у тебе. Поштиліон Дональд Мак
Ліш був с тих поштиліонів, що то тепер вже перевелися. Ска-
жеш ёму було тільки мету твоєї дороги, а далі и спустися, що
всі відпочинки и попаси виміркує так, щоби и вигоді твоїй дого-

*) Твори Вальтера Шкота, безперечно найпершого повістяря XIX-ого віку,
руській публиці в Галичині в загалі дуже мало знані. А годилось би познакомитися
перше с творами найбільших повістярів, котрі мають постійну вартість, с творами
Вальтера Шкота, Дікенса, Бульвера и ин., заким приступить ся до сучасної повісте-
вої літератури, стоячої вже значно низше. Не маючи тільки місця в „Правді“, щоб
подати котрий з романів Вальтера Шкота, в котрих ёго найбільша сила, поміщамо
коротке и менше знаюд оповіданє, котре однак, сподіємось, сподобається нашим чита-
телям вже й тому, що в нім представлені подібні характери и події, які ще не так
давно придибувались и в нашій галицькій верховині. Початок оповіданя в перекладі
трохи скорочений. — Ред.

дити, як не догодив биць собі й сам, и не пропустити жаднісінького місця, котре би вартувало звидіти. А голову мав до того не аби яку. На оден день знав приповісти, коли там а там будуть різати барана, так що чоловік міг в дорозі хоть християнський обід зїсти; на мило до окола знав кожде село, де мож дістати пшеничного хліба, — річ тяжко важна для людей не обізнаних с сторонами вівсяних оцінків. В цілім краю знав всі мости, ба навіть умів на одну пядь визначити, куди по кождім можна переїхати не заваливши ёго. А що вже казок, то тих би и не переповів: то о давних боях, то о врочищах, то —, на щó, до кожного десь урвища, що скотилося з гори, знав и приповісти казку. Підохотиш ёго тільки — несміливий був дуже —, то й стане оповідати одну за другою, одну дивнішу як другу.

Оттакий був Дональд. Так розуміється, що він правив дорогою. И нераз лучалося, що в погоду ставали ми нечаянно, де не було властиво жадної стаціі. Тоді ми покріплялися або під скелею, що з неї спадає з гуком вода, або край жерела, що докола нёго зелена мурава та пишні дикі цвіти. — Ми так привикли до хитрощей Дональда, що знали вже на перед, коли нам ладився справити яку несподіванку промовчуючи місце, де мислить станути.

Оттакий був наш Дональд!

Се ж раз майже весь ранок перебулисьмо в краснім селі Дальмельі и возились по ставу та переслухали сотню казок о колишніх ватажках тамтих сторін. Так и сталося, що пізнійше як звичайно пустились в дальшу дорогу; при тім натякнув наш Дональд щось о далекій дорозі до найближшої стаціі, бо — каже — аж до самого Обен нема де вигідно стати.

Іхалисьмо отже — нігде правди діти — троха неспокійно. А то ще й дорога славна: не уступить ні перед яким горбом, а гордо на впростець гора чи не гора простує то до гори то на діл. А коні идуть, мов на місци стоять.

Коли так з-вільна котимося на перед, завернулисьмо поволи по під страшну гору Бен-Кричен, пішли за шумячим та рвучим. О и лишили по заду величаве озеро, що з нёго вириваєсь з наглою силою ріка. На скелях та провалях, що стрімко спадали по правій руці дороги, видко було тільки останки колишніх лісів, що недавно повитинали, як оповідав Дональд, на топливо до гармарні в Бено. Тим цікавійше остановився наш погляд на величезнім дубі, котрий по лівій стороні ріки остався на укромі. Було се дерево незвичайно велике а чудне, мов змалював; на

кілька сяжнів докола долина, завалена великим каменем, що поскочувалося зо скелі. Положене ставало ще більш романтичне тим, що ся мала рівнина лежала по під стрімкою скелею, с котрої на яких шістьдесять стіп спадав гірський поточок замінюючись з гуком та шумом в піну, а далі дрібною рососою губивсь межи каменем и знов, мов побитий генерал, збираючи свої розбиті сили, якби вгамований спадом тихенько вже котивсь по долині до ріки О.

Отсей дуб и спад звернули на себе мій погляд, и я рада б була близше підійти, не щоб може рисунок з них зняти, ні — за моїх молодих літ невісти знали уживати олівця тільки до пожиточних річей — а щоби з близька налюбуватися тим красним видом. Дональд відчинив зараз дверчата поїзду, но zarazом остеріг, що в тім місці дорога на діл дуже прикра, и що далеко ліпше буде видно дуба, коли б я схотіла підїхати якнх сто локоть дальше, де значно близше до нєго з дороги. Но видно було, що якось не має великої охоти до того місця. „Я знаю,“ каже, „більші дерева, та близше до Бено, як отсе; и рівного місця більше там буде, що и поїзд якось стане; а тут під тою скелею не знаю як — а далі, як там Вашій милості подобається.“

Но моя милість воліла оглядати красне дерево, що було таки коло мене, як переїхати дальше в надії на якесь там ще краснійше. И так пішли ми по при возі аж до місця, від котрого, як впевняв Дональд, можна було не спиняючися по горі підійти ид дереву до сподоби, хотя зовсім нам не радив сходити д нєму з дороги. А коли нам давав сю раду, зложилося єго огоріле лице так поважно и таємничо, що я при звичаєна до єго простодушності не могла опертися живочій цікавості. Пішлисьмо дальше и я побачила, що дерево, котре сховалося нам було за горбок, зовсім не так близько, як я спершу думала. „Була бим забожилася,“ кажу до мого провідника, „що під сим дубом и спадом обібралисьте нам нині пристанок.“

„Хорони Боже,“ відповів живо Дональд.

„Чому, Дональд? чому ви хотіли минути так миле місце?“

„За близько від Дальмеллі на попас для коней; а и полуденок Вашої милості випав би троха за скоро по обіді; до того и місце не цілком безпечне.“

„Ага! от и вийшло шило з мішка! Певно тут сидить де — Бог при нас! — який полєвник або полісун, а може відьма або чарівниця, русалка або мавка?“

„Е ні! того тут не ма, тут — так сказати — всюди чи-

сто. Нехай по Ваша милість будуть терпеливі и погодять, аж вернемо з долини, то я розкажу всё до чиста. Не добре розказувати о таких річах таки на місци, де збулися.“

Рада не рада мусіла я мою цікавість повздержати розуміючи, що, якби на силу тягла розмову в одну сторону, а Дональд в другу, то бим тільки напружила ёго опір, мов той мотуз, що сей тягне собі а той собі, а він не вірветься, тільки кріпше напружитья. Наконєць прийшли ми по закруті дороги на яких пятьдесят кроків від дуба, и на диво побачила я межи камінєм — людське мешканє. Була се така маленька и така бідна хижа, якої не доводилося мині бачити в Верховині. Стіни ліпені не мали и пять стіп в гору, стріха з деря полатана сітником та очеретом, комин з глини повязаний солом'яними повереслами; всё, и стіни и стріха и комни, покриті лопухом, травою та мохом. Не слідно було жадного огорода, котрого звичайно не хибує и при найбіднійших хатах; з животи не бачилисьмо нічого крім козляти, що паслося по стрісі, и кози з другим козлятем, що одалік межи дубом а рікою глядали собі поживи.

Я не могла стриматися від оклику: „Хтож се допустився такого гріху, що заслужив собі сю хату!“

„Тяжкого гріху,“ відозвався Дональд зітхаючи, „але за покуту — Бог свідок — и нужда тяжка. Та не чоловік тут сидить, а невіста.“

„Невіста!“ кажу за ним, „и на такій укромі! щож се за невіста така може бути?“

„Ходіть сюди, пані, а побачите самі.“ Поступили ми троха на перед и завернувши від разу на бік побачили красного, великого, широкого дуба просто с противного боку, ніж доси.

„Коли не лишила свого давного звичаю, то буде о сій порі тут,“ сказав Дональд, и в тім замовк показуючи пальцем, якби боявся, щоби хто не зачув ёго слів. Я поглянула и узріла — аж здрігнула з ляку: якась жіноча постать лежить на пни дуба с повислою головою, зложеними руками, с чорною опанчею закиненою на голову, в такій самісінській поставі, в якій представляли Юдею на сирийській пустині під пальмовим деревом сидячу.

Мене переняв по-троха той ляк и тотя почєсть, котру мій провідник — виділося — мав для того в самоті жиючого сотворіня; и зачим подумала я приступити до неї, щоби ій ліпше приглянутись, поглянула я на Дональда питающим оком, що се мов такого. На пів шепотом відповів мині: „се була тяжко недобра невіста, пані.“

„Чи може несамовита?“ кажу, бо не порозуміла добре, що говорить; „то може буде небезпечна?“

„Як би так,“ каже „то и щасливіша би була, як тепер. Правда, що там в її голові не може бути ладу, коли подумає, якого лиха вона накоїла своїм завзятем, щоб не попустити ані на дрібку від своєї ледачої хочячки; так несамовита не є и нікому нічого злого не вдіє. Но таки найліпше, щоби Ваша милість не наближалася до неї.“

Відтак розповів мині скоро кількома словами подію, котру тепер докладніше хочу розказати. И мороз мене переходив и жаль мині робилося тої нещасливої, коли слухала я того оповідання; так и підійшла я до неї, промовити кілька слів потіхи та пожалування, а сама тремчу що й годі.

Так само діялося и Верховинцям, коли з близька споглядали на неї; вони дивились на Ельшпат Мак Тевін чи то невісту с під дерева, як її звали, так як Греки на гонених Ериніями, се-б то таких, що за свої безбожні вчинки терпіли всіляке горе, гризу и муки; такий Орест або Едип уходив звісно у них не за ледачого переступника по власній своїй волі, а за нещасну жертву, на котрій сповнялася страшна доля невідпертої судьби; тому й дивилися на них — так сказати — на впів з ляком и с почестью. Я дізналася також від Дональда, що Верховинці боялися, щоби не постигло яке лихо тих, хто би смів підійти ближче до так несказано нещасного сотворіння и перервати його страшну самоту; хто наблизиться до неї — думали — мусить заразитися її нещастем.

Тому з якоюсь неохотою позирав на мене Дональд, коли я ладилась на правду приглянутися ліпше нещасливій. Певно ставали йому вже перед очима куляві коні, згублений сворень, зломлена вісь, вивернена коляска и такі инші небезпечні пригоди в житю поштиліона; але згляд на мене переміг, видно, ті його перечування и він пішов за мною и звів долі чепажем, що нерівно спускався пере до мною.

Не знаю, чи я сама була би мала відвагу підійти просто перед Ельшпат, як би не він коло мене. Лице її хмурилося не зрадити вражіння, яке на ній роблять ті, що її відвиджують, а зраджувало безнадійну и придавляючу гризу; зимний и гордий погляд мав удавати байдужість и спокій, а відкривав тяжкі докори совісті.

Відганула мабуть, що цікавість, яку збудила певно у мене її незвичайна история, привела мене сюди в її самоту; и не могло

їй бути милим, що така доля, як її, подорожним стається забавою и розривкою. Але поглянула на мене гордо, а не заклопотана. Що світ о ній думає, се ж прецінь її нещастя ані на дрібочку не збільшить, ані не зменшить. Всміхнулась ніби, мов каже, яка вона горда тим, що її надмірна гриза и журба ставить її висше звичайних людей. Крім того такою казалась байдужою на мій погляд, неспаче мертвець або камінна поставина.

Ельшпат була більш як середнього росту; волосє тепер сиве було все ще густе; колись, знати, було чорнісіньке. Очи мала також чорні, а дикий и непевний погляд, що так указує на божевільну душу, не згоджувався з її хмуриим и поважним лицем. Волосє було старанно а навіть ладно звинене на срібну шпильку, а чорна опанча на шій закинена хороімо, хоть зроблена з товстої гуні.

Надивившись на сю жертву виступку и нужди так довго, що далі вже и стидалась я мовчати, хоть и не знати було, як до неї промовляти, відозвалась я чудуючися, що могла собі обібрати мешкане таке нужденне и так на укрмі. Ті мої слова пожадуваця перебила міні тим, що не змінючи ні троха виразу лица ні постави сказала глухим голосом: „Хто вам росповів моє жите, чужа невісто?“

Тим міні й загулила рот, и я почула, як вона має собі за байдуже всяку душу, що видить в тім приємність займатися такими річами, як її жите. Не стараючися розпочинати бесіду на ново, виняла я с калитки гроші — Дональд казав, що вона жие з милостині — та сподівалась, що бодай простягне руку взяти їх собі. Де там! ні брала датку, ні відмагалась, мов ёго не видить, хоч що найменше двацять раз більше був варт, як їй звичайно давано. Я мусіла положити їй гроші на коліна та мимохїть сказала при тім: „Нехай Вас Бог простить и спасає!“ Ніколи не забуду того погляду, що вона звела тоді к небу, ні того голосу, яким промовила: „Мій син, мій красний, жвавий син!“

Був то голос природи, що добувався с серця матери позбавленої свого сина.

II.

Ельшпат була за молоду щаслива, хоч старість її потонула в безнадійній и безпотішній гризі и журбі. Вона була колись хорошою и щасливою жінкою Геміша Мак Тевіш, що силою своєю и лицарством здобув собі призвиско Мак Тевіш Мор. Жите

Їго було неспокійне и небезпечне, бо мав звичай стародавний щирого Верховинця, що вважав за сором обходитися без чогось, що би оплатилося вкрасти. Близь нєго мешкаючі Подоляне, котрі хотіли спати спокійні о своє жите и майно, мусіли раді не раді складати єму невеличку дачку — обезпеку мовляли — та потішалися приповідкою: „чеши дідька зрідка“ и платили. Інших, що встидалися входити в такі умови, відвідував нераз Тевіш Мор с своїми товаришами и прихильниками та визначав на завзятих справедливу кару чи то на їх таки особі, чи на майні, чи, як випало, на однім и другім. Ще розказують о виправі, с котрої 150 коров за одним заходом пригнав з Монтіс, и знов як раз всадив в болото пана з Бельбіо таки без сорочки за те, що грозив спровадити кількошь там шкоцької сторожі для охорони свого майна.

Які там славні бували нераз виправи того смілого опришка, то таки часто и програвав справу. Так з однаким дивом опові дано собі и щасливі єго справки и програї, як то з грізного небезпеченства вискепався коли, як нераз мов камфора счез с посеред найбільшої біди и бистро та хитро умів зберечи свою грішну душу. В долі и недолі, в щастю и злиднях, в кожній біді, в кожнім небезпеченстві була Ельшпат вірною єго подругою. Він діливсь з нею вигодами щасливих хвиль, вона своєю сильною душею, відвагою и розвагою додавала єму духа в пригодах и клопотах.

По стародавньому верховинському звичаю правилом життя того подружа було: вірна дружба с приятелями, тверда завзятість з неприятелями. Череди и збіжа Подолян вважали за своє власне, коли тільки мали змогу тамте заняти, а се забрати; надумуватися в таким разі що до права власності — сего ніколи не бувало.

Ті небезпечні хоч щасливі загони мали устати по неудачі походу князя Карля Едварда; Мак Тевіш Мор не лишивсь тоді дома и тому як зрадник а разом опришок и розбишака сказаний був по за очи на смерть. Війско поставлено тепер в богато місцях, де доси червоного кабата ніхто не бачив, а саска сурма гомовіла по найдальших верховинських вертепах. Доля Мак Тевіша с кожним днем ставала непевнійша чи то властиво певнійша; до того ще випало так, що ніяк було мислити об обороні або утіканю, бо Ельшпат в тих злиднях привела дитину, а тота оказия значно спивяла так потрібну скорість в порушеннях.

Наконець настиг тяжкий день; в кріпкім ярі під горою Бен Кричен напав славного Мак Тевіша відді війська. Їго жінка

помагала ёму по лицарськи и набивала від часу до часу ёго кріси. Може був би и звідси якось ще вивинувся, бо яр, де боронився, був майже неприступний; та не стало ёму ладунків. Вистріляв и кулі и всі свої срібні пугавки, що повідрізував від сердака, та хоч не хибив ні разу и трёх жовнірів повалив а ще більше ранив, то в кінци таки здобули ёго твердиню и убили ёго по завзятій обороні, неспосібні дістати ёго живцем в свої руки.

Ельшпат була при тім всім и остала жива, бо дитина, що потребувала підпори, додавала їй сили и відваги.

Тяжко сказати, як вона виживлялася. Одно, що можна знати на певно, то були 3 або 4 кози, котрі самопас ходили по горах нікому не заваджаючи; більш и нічого. Давні знакомі не багато й могли їй давати при загальній бідності краю, та й тим, що могли відложити заспокоївши свої потреби, радше спомагали інших. Подолякам знов була би радше казала собі платити по давньому дачку, як мала би їх просити о милостиню. Не забула ж ще, що була вдовою Мак Тевіша Мора, и роїлося їй, що хлопець, що бігав коло неї, має колись зайняти місце вітця, та всё знов мусить піддатися ёго силі и повазі, як колисьто батьковій. Вона так мало заходила до людей и так рідко и не радо опускала свій кут гірський, де звичайно пробувала с козами, що й не знала, які переміни позаходили в краю, як городянський лад став на місце воєнної насили, як закон взяв гору над тими, що вже лиш в одній пісні звалися дужими синами шаблюки. Вона піймала, правда, свою меншу тепер повагу и чула свою бідність, так по їй думці одна смерть свого чоловіка була тому винна; но нехай-но Геміш Бін чи то красноволосий Джемс буде міг взяти за батьківський кріс, тоді поверне давна сила, поверне й слава. Тож коли Ельшпат просила часом о що для себе або для своїх кіз, а хмурий газда відправляв її з нічим, то її темні невиразні та тим и страшніші грізьби справляли те, чого не справила її вбога постать; дрозжачи подавала їй тоді газдиня чи страву чи зерно, хоч в душі кляла, коби були стару чарівницю в огни спалили в той день, коли її чоловіка постигла справедлива заплата.

Літа минали, а Геміш Бін підростав в гарного хлопця. Не доріс, правда, дужій силі вітця, но таки став жвавим, смілим, кучерявим парубком з рум'яним лицем, бистрим, орлиним оком, с всею звинністю свого батька, котрого славні діла росповідала ёму мати, щоб захотити сина до подібного лицарства.

Але молоді люде звикли бистрійше розглядатися в світі и ліпше пізнають теперішній лад проти давнього, ніж старі. Так и Гаміш хоч досить любив свою матір и рад був по змозі допомагати їй, но таки заглянувши в світ поміркував добре, що ремесло опришка стало тепер не менше соромне як небезпечне, та що, коли схоче взяти собі за приклад батькове лицарство, то треба ёму удатись на инше поле, котре би с теперішніми поглядами ліпше дало погодитися.

Чим більше кріпивав на тілі и душі, тим ліпше пізнавав своє непевне положенє та материні хибні понятя о теперішнім зміннім ладі в поспільності, до котрої так мало творилася. Відвідуючи приятелів и сусідів замітив, як маленько проти них має ёго мати — мало або й нічо більше над те, щоб тільки прохарчуватись, а и сего нераз от-от и не стане.

Часом пішов з вудкою на рибу або с крісом на лови, то приспорив їй троха живності; так зрозумів, що се, як доведеться, або удасться часом або й хибне. А піти в найми, хоч би й сам піднявся такої роботи, не дасть мати; була б се найтяжша обида для такої гордої невісти.

Елипат між тим чудовалась нераз, що Геміш Бін, парубок хоч куди, спосібний до кріса, не має якось охоти піти слідом батька; в її серцю ворухилося щось мов материнське чутє, що їй не давало прямо візвати ёго до того; с тривогою нагадувала собі всі небезпеченства, в котрі би ёго втрунуло се ремесло; а коли часом хотіла з ним поговорити в тій справі, маячилося їй в горячій голові, неначе душа її чоловіка в кровавій одежі піднімається перед нею, от и кладе палець на губи и наказує їй говорити о тім. То знов сама собі дивувалась, що така мов труслива, и тяжко зітхала видячи сина, як з дня на день тиняється в тім довгім подільскім кафтані, що Рада накинула Верховинцям вмісто їх романтичної гірської одежі, та уявляла собі, як би то він геть більше подавав на її чоловіка а свого батька, коли би надягнув родовитий гірський сердак, оперізався чересом, перекинув ясний лискучий кріс через плече...

Крім тої журби ще й друга річ жорном давила її розпалену грудь: се чим раз то більше поривисте успособлене. Мак Тевіш Мора любила колись горячо, та сю любов холодила почесть, з якою споглядала на нєго, а часом таки и страх; бо опришок то не с тих людей, що дають собі жінці в кашу мовляв плювати. А над сином як з малку мала сама одна всю власть, так и тепер не в голові їй було пускати ёго на волю; и тота материнська

любов подавала часом щось якби на заздрість. Вона не могла знести, що Геміш чим старший тим різше рвався на волю, виходив собі с хати коли и на як довго хотів, робив так наче він сам своїм паном й за свої діла тільки собі має одвічати, хоч не жогла не добачати й сего, що оказував їй все всяку можливу добрість и почесьть. Се би нічого, якби так жогла була укрити в собі ті чутя; та часто в своїй поривистості и нетерпячці дала пізнати синові, що чується занедбаною и зобідженою. Часом, коли де довше забавився не сказавши їй за чим иде, то як вернув, так нерозважно давала ёму почути свою злість, що молодому чоловікови, котрий рветься на волю и рад поліпшити свою долю на світі, мусіло конечно приходити на гадку покинути її, хочби тільки для того, щоби міг старатися на матір; а то її самолюбні вимагання кілком би ёго прибили до місця, де би ім обоім прийшло загинати в безнадійній та безпомочній нужді.

(Дальше буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Конець.)

Симеон Петровський-Ситиянович умер 25. серпня 1680 р. в пятьдесят-другім році життя и похований в Занконоспаськім монастирі. Хоч за життя він тишився царською ласкою и шанною, то зараз по смерті стали прослідувати ёго имя. Питане, що дотикало ёго особи и творів, було zarazом питанем про долю и значене західноруських, переважно кнівських учених в Москві, а разом з ними росходилася справа и о науку, котру с собою принесли. Як слакими можуть нам здаватися тепер їх научні середки, а все ж у московській Русі викликали вони потрясенє. вже се важне, що богослужебна реформа звязана тісно з їх приходом; та не тільки вона сама зворушила против них цілу масу народу, що відпав од церкви посеред православної церкви, котра приняла поправки зроблені трудом тих приходців; многі їх не любили. Их знає, их наука відзивалися чимсь чужим не щиро-православним, а крім того явна висість їх відомостей вражала гордовитість московських книжних людей; тайна неприхильність гніздилася в серцях многих, а сам патріарх Яким, що жив довго в Кієві и загально знав українських учених в їх ріднім краю, був ім дуже нерад.

У Москві повстала така думка: вже коли нема вчених Москалів и треба їх заступати чужоземцями, то лучче закликати Греків, як Київляни. Неустанні чварп и зради и так кидали в очах Москалів лиху тінь на Українців загалом: їх привикали вважати народом зрадливим, непостійним, непевним. Такий погляд мимовольно переходив и на учених, що приходили в Москву. Олексій піддержував їх, а ще більш Федор; по смерті Федора не стало царської підмоги, коли в церковних справах став їх ворогом Яким. Треба було з їх сторони якого небудь поводу до явного оскарження їх о неправославе, щобн піднялася против ім буря.

У Симеона був між учениками Семен Медведів, писар канцелярії тайних справ. Се був чоловік з роду спосібний и гарячий. Житть с книжками заманила ёго. Він постригся в черці и по смерті Симеона Ситияновича заняв важне тоді місце в Заиконоспаськім монастирі. Воно було именно важне тому, що, як сказано, истнував уже проект заснованя Академіи и уміщеня її в Заиконоспаськім монастирі. Семен Медведів, яко чернець названий Сильвестром, у всім вірний своему учителеви, подібно як він пописувався на дворі своїм стихотворством. Коли цар Федор женився з Апраксиною, Медведів явився з брачним привітом (напеч. 1682), а коли незабаром цар умер, Сильвестер написав „Плач и утїшеніє“ — довге стихотворство зложено з многих „плачей“ и многих одповідних ім „утїшеній.“ Почав на сам перед плакати двоголовий орел російський, за плачем слідує дванайцять вершів розважаня орлови; потім вояк — сей вояк, що нарисований в російськім орлі, виляв дванайцять вершів плачу; за то воякови слідує шіснайцять вершів розважаня: за вояком слідує вже плач цариці; її величєнне потїшенє в сорок вісім вершів; за царицею заплакали царівни, та вони не багато плачуть, ім не кождій з осібна, а разом усім одно довге потїшенє; опісля плачуть усі Росії одна за другою, Велика, Мала, Біла, кожда плаче осібно и кождій з осібна потїшенє.

Сильвестер дуже бажав бути начальником нової Академіи. Та патріарх Яким, що не терпів Симеона Ситияновича, не любив и ёго ученика Сильвестра. Патріарх вже вислав Прокопа Возницина в Турцію, щоб глядів свічників російської молодіжи між Греками, певнійшими після ёго дучки, як Українці и їх вихованці.

В Царгороді 1683 р. патріарх Денис указав російському післанцеві на двох учених Греків, братів, котрі були після переконаня патріарха спосібні дати основу шкільній просвіті в московському государстві. Случайно повторилася давна подія IX. віку:

подібним способом царгородський патріарх указав на двох братів-Греків солунських, що були спосібні завести між Славянами християнство и разом книжну грамотність. Брати, на котрих указав тоді патріарх Денис, звалися Лихудами. Коли вірити їх власним речам, то походили вони з дуже давного, знатного роду: предок їх, Константин, в XI. віці був зятем імператора Константина Мономаха; тесть бажав ёго навіть настановити своїм наслідником. Однак тоді щасливіше повелося Комненам, як Лихудам. Лихуди, не добившись престолу, зістали все таки знатним родом у византийській імперії. В 1453 р., Лихуди не хотіли піддатися невірним завоювателям, вийшли и поселилися в Кефалонії. На сім острові родилися и згадані два брати: старший (род. 1633 р.) звався Иван, другий (дев'ятьнацяти роками молодший од брата) Спиридон. Після звичаю многих тодішних богатих Греків Лихуди першу науку поберали од священника в рідному краю, опісля вчилися у Венеції, потім у Падуї и довго проживали в Італії. Иван вернувши на родину висвятився на священника; Спиридон мав нахил до чернечої життя и постригся під іменем Софрона. Старший брат ёго скоро повдовів и також постригся під іменем Йоаникія, лишивши світові двох синів.

Старшому братови дали важне місце начальника шкіл в двох городах, молодшому в однім; ніколи віддалялися вони з рідного острова. Коли їм вірити, то мали вони велику власть и значенє. В 1683 р. вони виправилися у Царгород, як видно, щоб показати перед патріархом своє значенє. Патріарх казав їм говорити науки. В тім часі він представив їх російському післанцеві.

В червцю 1683 р. виправилися вони у Росію; їх задержали по дорозі в Польщі. Король Ян Собіський прийняв їх щиро, та єзуїти, полапавшись, що сі Греки готовляться заводити книжне висше вихованє в тій Московщині, куда самі єзуїти так безуспішно бажали дібратися під тим самим позором, упросили короля, щоб їх задержав під яким небудь позором. Здається, єзуїти хотіли по-пробувати нахилити вчених Греків на свою сторону. Король возив Лихудів с собою в похід против Турків и казав їм диспутовати з єзуїтами. Коли нарештє братам Лихудам накучилося таке марнованє часу, вони тайно виїхали с Польщі, дісталися до Києва, відтам добилися до гетьмана Самойловича и з ёго поміччю щасливо прибули в Москву 6. марця 1685 р. Приїзд сих учених чужоземців був немилый для Сильвестра Медведєва. В кінці того ж року він подав царівні Зофії той самий за Федора Олексієвича уложеній проєкт або привілегию на заснову Академії, котрого

грясть ми висше виложили. Надії Сильвестра не сповнялися. Зофія була прихильна Сильвестрови; та голова духовенства не проміняв би Лихудів на десяток учеників Ситияновича. Лихудів помістили в Богоявленському монастирі. Там вони зараз отворили школу и їм дали учеників. Опісля за два тисячі рублів, котрі дарував оден Грек Мелетий, почали ставити велику будівлю для Академії в Заиконоспаськім монастирі; потужний тоді любимець царівни Зофії, Василь Голицин, давав на сю справу дарунки. В 1686 р. як виставили будинок, перенеслися Лихуди в Заиконоспаський монастир. Так отворено московську духовну Академію, названу грецько-латинсько-славянською. Крім давних учеників, що вступили до Лихудів з їх приїздом, в Академію вписано всіх учеників давної друкарської школи, а крім того царським росказом поручено Лихудам учити „до сорок дітий знатних родів, опісля ж чимало дітий з усяких чинів“ до них вступало. Великих успіхів можна було на будущину надіятись од науки новоприбувших наставників: ученики вельми скоро навчалися виражатися по грецьки и по латинськи.

Тепер вже Київляне и їх ученики мусіли сподіватися, що вчені Греки не тільки підкопають їх вагу и значенє в Москві, але й постаряються представити неправославним їх вихованє, що опиралося більше на латинських книжках, як на грецьких. Вже оден з західно-руських приходців, Бялободський, що написав діло про однаковість церков, в присутності царів Івана и Петра мав диспуту з Лихудами, котра випала для єго некористно. Опісля Сильвестер Медведів, котрий ненавидів захожих Греків за то, що єму не вдалося бути начальником Академії, загадав обвинити Лихудів о неправославе. Сильвестер мав другів и помічників, а між ними окольничий Шакловитий, що був у ласках в царівни Зофії. Медведів написав книгу під назвою „Манна“; в ній доказував, що в тайні евхаристії хліб и вино переміняються в тіло и кров в тій хвилі, коли священник виголошує слова Христові: „примите и ядите...“ Лихуди відперли сей твір ділом званим: „Акось или врачеваніє, противопологаемое ядовитымъ угрызениямъ змиевыиъ.“ В сім творі написанім з великою ученостю Лихуди доказували, що після науки православної церкви саме виголошенє Христових слів не вистарчає до такого великого дійства и св. Дари переміняються в хвилю слідуячого потім призываня св. Духа и виголошеня слів: „преложи я Духомъ Твоимъ Святымъ.“ Як появилися сі два твори, распочалася завзята полеміка задля порушеного питаня. Медведів и єго сторонники пустили в хід твір

київського игумена Теодозія Сафоновича: „Выкладъ о церкви святой,“ и від себе написали „Тетрадь на Іоаникія и Софронія Лихудовъ,“ а чернець Евтимий, що був учеником Славинецького и пристав до Лихудів, виступив завзято против Медведева в на-смійшливім творі під заголовком: „Неистовное Бреханіе.“ Потім Лихуди написали „Мечеть Духовный“, твір, в котрім виложили в формі діалогів свій спір у Львові з єзуїтом Руткою про всі ріжницї між православною и римсько-католицькою церквою. Рос-прави про хвилю переми́ни св. Дарів перейшли с чернечих келий в світські доми а навіть на улицю. Людей, що мало розуміли суть теологічних точкостей, приманювало се питанє; купчики, реміс-ники, а навіть жінки почали суперечки про час переми́ни св. Дарів. Церкві грозив новий розкол. Патріярх Яким став по стороні Ли-худів. Треба було спонукати українських духовних, щоб заявили с своєї сторони голос в користь Лихудів. Яким удався с тим до київського митрополита Гедеона и до Лазаря Барановича. Укра-їнські архиереї опинилися через се питанє в дуже немілім поло-женю: в київській колеґії давно вже учили про переми́ну св. Дарів так, як писав Медведів; в „Лицосъ“ Петра Могили була виложена та наука. Гедеон и Лазар спершу відхилялися од прямої відповіді, та патріярх загрозив їм собором и засудом чотирох инших вселенських патріярхів. Тоді оба архипастирі дали відпо-відь по думці Лихудів.

Оголосивши таке заявлене, патріярх Яким скликав собор. В тім часі почалася справа Шакловитого, що потягнуло за собою упадок Зофії. Медведів також був запутаний в сю справу. Він утік з наміром укритися в Польщі, але ёго спіймали в дорозі, привезли в Москву, де перед собором заявив каятє, вирікся своїх гадок и сам перезвав свою книгу замість „Манна“ — „Обмана“. В січні 1690 р. Медведева вислали в Троїцький монастир, але в рік на донос одного с помічників казенного вже Шакловитого ёго обвинили о порозуміне с Шакловитим и після страшних слі-дженъ огнем, утяли ёму голову 11. лютого 1691 р.

Патріярх Яким, осудивши Медведева и київську науку про переми́ну св. Дарів, казав уложити в своїм імени книгу під на-звою „Остенъ“. Книгу сю написав Евтимий. В ній виложена ціла история згаданої суперечки. В додаток до неї патріярх ерусалим-ський Доситей прислав збірник свідоцтв, котрі доказували справе-дливність науки Лихудів. Київська партія утерпіла страшенну по-ражку. Московський собор узнав неправославними не тільки твори Медведева, але й писаня Симеона Полоцького, Галятовського, Ра-

дивилівського, Барановича, Транквіліона, Петра Могили и и. Про Требник Петра Могили сказано, що ся книга переповнена латинською „зломудренною“ наукою и загалом об усіх творах українських замічено, „что ихъ книги новотворенныя и сами съ собою не согласуются; и хотя многія изъ нихъ названы сладостными именами, но всѣ, даже и лучшія, заключаютъ въ себѣ душетлительную отраву латинскаго зломудрія и новшества.“ В Москві загіздилась була думка, що захожі з України и Білорусі учеві заражені латинською єресю, що відбували подорожи за границею и доповняючи там своє образование, вони переймають чужі погляди и звичаї, що не треба слухати їх и їздити до них на науку. Говорили, що „замість благословенної еллино-славянскои науки, вони подають латинську науку, с котрої годі чого доброго сподіватися, крім неприязні и ворогування на св. церкву. В давних часах на Україні процвітало східне благочестє, як и у нас Великороссян, воно ласкою Божою як сонце ссяє, а коли війшли там хитрі єзуїти и принесли там латинську науку, що сталося? Де ділися тамошні князі великі, православні: Острогські, Чарторийські, Четвертинські и інші?“

По якимъ часі сила Лихудів захиталася. Патриарх єрусалимський, Доситей, перше їм прихильний, не діставши од них жаданої суми в хосен Гробу Господнього, в 1693 р. написав до обох царів и до патриарха Адрияна, наслідника покійного Якіма, що Лихуди — обманці, тайні латинишки, що вони прийняли од патриарха благословенє на науку грецького языка, а вчать латинського и намість теологичних наук, „забавляються“ фізикою и философією; доносив на них, що вони невірно звать себе князями, що вони в дійсності люди незнатного походження, вбогі, ремісники и и. Справедливість патриаршого доносу піддержували живучі тоді в Москві Греки, зависні Лихудам. Після тих поговорів 1694 р. Лихудів усунули від управи Академіи и від научуваня.

Замість їх стали управляти Академією двох з їх учеників,*) а в 1699 р. назначено першим „ректором“ Академіи Палладія Роговського. Лихуди були ще кілька літ у Москві и вчили латинського и италіянського языка. Цар Петро добачав, що вони можуть єму стати в пригоді, назначив їм жалованє и наказав родителям, щоб отдавали Лихудам дітий на науку италіянського языка; та Греки не давали їм супокою, вони підмовляли против їм патриарха Адрияна и обвиняли вже їх о политичні переступи.

*) Миколай Семенів и Федор Поликарпів.

Адриан доніс цареві, що Лихудь пересилають в Царгород вісті про московське гусударство. Вороги Лихудів таки діпняли сього, що в 1701 р. їх видалено в Ипатієвський костромський монастир.

Віддалене Лихудів з Академі осмілило кнівську партію. Поміж Українцями, що переселилися в Москву, був якийсь Гаврило Домецький. Він був архимандритом Симонового монастиря и уложив для своєї обителі устав під назвою „Киновіонъ, или изображение иноческаго житія.“ Уставом сим згіршилися строгі московські прихильники давнєго аскетизму. В сім уставі приписувано черцям яко обовязок охайність и чистоту; хорим и недужим черцям вольно було їсти яку вгодно страву, хоч би навіть в піст, тому, що для нездорового чоловіка не повинно бути посту, и самий піст, після устава Домецького, повинен залежати більше від скількості, як од якості їди и питя, и тому черцям давали вино, пиво, мід, тільки не мідні и мірно. Харч мав бути здоровий и смачний; признавав навіть для черців потребу розривки, але чемної и обичайної. Така ласкавість не була завадою Домецькому, щоб виступати против пянства, об чім він лишив навіть проповідь. „Що се за чернецтво — говорили об сій уставі Москалі,— коли в монастирі ставлять цебри с пивом и медом, а черці між собою в шахи грають. Латинські штуки! Польський закон!“

На соборі, що наложив анатему на Медведева, в часі загального прослідования Київлян, Домецького позбавлено уряду архимандрита. Однак в 1694 р. новгородський митрополит Йов закликав ёго в Новгород и дав ёму під управу Юривський монастир. Тоді Домецький стрібував виступити з обороною своїх земляків и написав одправу против книги „Остенъ“. „Чи можна давати таку назву книзі — виражався він: — „Остенъ“ значить кіл прошибающий, неначе то церква може так остро поступати! Не личить до архиереїв звертатися не знать од кого и говорити наче до малих дітий: бий! коли! Несправедливий „Остенъ“ для київських учених: вони перші и найлуччі оборонці церкви. Патриарх Никон добре вбачав се, коли закликав їх с Києва, и все чинив з їх помочю.“ Опісля Домецький знов доказував, що латинська церква все годилася з грецькою в питаню про перемену св. Дарів и потверджував свою гадку свідоцтвами многих отців церкви, именно же Золотоустого.

Против Домецького виступив чернець Дамаскин, земляк и давний приятель митрополита Йова; він нападав на київських учених загалом. „По чім можна пізнати Київлянина? — говорить він. — По тім, що чуємо від ёго догану на чотиропрестольних

патриархів, на грецькі монастирі и на всіх Греків; він читає польські и литовські книжки и наслідує обичаї и звичаї, котрі після нашої думки не східної часті... Він Київ над міру хвалить, а у великій Роснії „книгъ не казываетъ“ (се б то: не признає, щоб були книги), науки грецької не любить, а латинську приймає; сам собою як сатана стояти хоче.“ Звертаючи річ до українських учених, він говорить: „Ви, нові мудрці, виучите по латинськи *b, c, d*, або трохи більше від того тай чванитесь; инших понижаєте, всякий уряд и архиерейський и священницький за нічо маєте, людей вправних в св. письмі називаєте неуками и невіжами. Ми поважаємо вольні науки та нехай їх подають нам такі люди, котрі из страхом слухають и сповняють прикази божі, а хто не має страху и ласун, тому схолястиччі науки не тільки не приносять хісна, але й шкодливі. В такого розум дичіє, звертається до речей надмірних; такий схолястик скорше, як всякий невчений, стається пакостником церковним и ересеизобрѣтателемъ.“

Та сим не обмежився Дамаскин: він писав до Йова письмо за письмом, вговорював, щоб прогнати Домецького, не знатися з Українцями. „Заклич — говорив він — лучче людей грецького вихована, позволь поглядіти сеї справдешнієї набожності, що нині находиться на Атонській горі, а не в польских, литовських и українських землях; Київляне ціле давне благочесте змінили, перейшли від покірного на горде, від сумирного на пишне; и в одіжах, и в поступках и в звичаях — всё у них похоже на латинське. Коли хочеш налюбуватися божественними книгами, завізви грецьких перекладчиків и писців, а побачиш чудо преславне, а без сих латинників ми обійдемося. Можна, дуже можна обійтися без Київлян: не Бог посилає їх на нас, а сатана, щоб зводити...“ Намови Дамаскина наконєць помогли: Йов усунув Домецького. Домецький поїхав у Київ, де жив до смерті.

Але сим не нанесли удару київській науці. Дамаскин міг виперти Домецького з Новгорода, а між тим в Москві с почином XVIII. віка остаточно взяли верх Київляне. Українець Степан Яворський, настановлений заступником на патриаршіім престолі по смерті Адрияна, вговорив царя Петра, що київські учені можуть бути найпридатніші для руської просвіти и цар загадавши пересадити в Роснію західну просвіту, побачив у українських духовних дуже добре орудє для своїх цілий; с тої пори Українці заняли місця учителів у московській Академі; наука йшла на київський лад; навіть більшість учеників у Москві була укра-

інська*); наконець всі важніші місця духовні обсаджували Українцями. Так не безплідним показалося для російської просвіти перенесенє кивської образованності в Москву в половині XVII. в.**)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковскаго. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

VI.

У повісті **Дарунки**, заміщеній у 6-ім н-рі „Изданій“, хотів либонь п. **Евгеній Згарський** приміром перестерегти читателів, що не кожному дарункови так и слідє вірити тай ёго приймати; а попри той головний мотив старався ще виказати хосен грамотності. Вибір темату вправді щасливіший від попереднёго, але переведене зовсім не вдалось.

Річ свою приодів п. Е. З. в форму оповідання сільської жінки Явдохи, котра розказує о тім, що прожила, в 9 розділах: „I. Памятний перевозъ. II. Памятний торгъ. III. Дивный сонъ“ и т. д.

Коли Явдоха була ще Явдоною и мала 9 літ, взяли її родичі до міста на торг перед великодними святами. Тут побачила вона всілякі штуки з малпами, куглярські тумани, — але наді все подобались їй помаранчі, котрі купували якісь панни, та не дали ошукатись, бо с своєї книжочки вичитали, скілько помаранчі коштують. Явдоня цілою жаждою сільської дівчинки забажала такої помаранчі та й дуже захотіла навчитися читати, як ті панни. Бажане те аж сниться їй у сні, начеб вона вже сидла у гаю помаранчевих дерев. Думка навчитися читати не сходить їй з мисли. На другий день рано припадок допомагає їй, що одважується просити батька, щоб її дав до сільської школи на науку: прийшов судовий возний с письмом, а ніхто у хаті не знав ёго прочитати ані підписати візваня. Батько на сам великдень зробив дарунок

¹⁾ Н. пр. в 1764 р. в класі філософії на 84 учеників було тільки трьх Москалів.

²⁾ Лихуди в 1706 р. прибувши в Новгород, заступили Домецького для митрополита Йова и завели з ёго наказу дві школи: одну — грецько-латинську, другу — славянську для дітей всіх станів и крім того 14 так званих граматичних шкіл в повітах новгородської єпархії. В 1709 р. Софрон став префектом московської духовної Академії. Йоаникий проживав у Новгороді до 1716 р., коли вмер митрополит Йов; опісля пішов у Москву и в слідуємій році закінчив житє. В 1722 р. Софрона назначено архимандритом в Рязань, де він прожив аж до смерті в 1780 р. Йоаникий лишив двох синів, котрим признано княже достоїнство.

Явдоні з букваря, та й приготував матір до того, що хоче посилати Явдоню до школи. Мати с початку противилась, опісля видно призвонила, бо Явдоха у 5-тім уступі: „Ненавистна читанка“ розказує вже подію, зайшовшу в шість літ пізнійше. Явдоха вже має літ 16, знає читати, та на „Ивана Лопуха“ читає собі на царині під липою с своєї книжочки. Надходить пан села, зазиває до себе до двора, обіцяючи дати красну книжочку не з „лабати́м письмом“, дає навіть дарунок „три шнурочки хороших паце́рок“, — але Явдоха, ні сіло ні пало, оприскливо відказує панови: „Не вы мене згодували, пане, тай не вамъ заставляти мене до читаня вашихъ книжокъ“, — „не колотѣтъ мене, пане, бо так вашихъ дарунковъ, якъ и вашего письма менѣ не треба“, — а пан лиш одступився на таке, зміряв Явдоху „хщичими“ (!) очима, вона ж утікла до села. По дорозі здибала учителя, а той роз'яснив їй, що лабате письмо — то кирилиця, котра нам не менше мила, як и сама віра. Но пан не так скоро покинув свій поганій замір. Він повзаяв гадку висватати Явдоху за свого візника Кузьму, щоб потім міг в дворі мати Явдоху. „Злѣсный“ (се-б то побережник) Яким Подушкевич остеріг родичів Явдохи, що пан буде мантити обіцянку, що купить для новобранців ґрунт, але він не купить — и родичі услухали, відправили сватів Кузьми „сѣ кошемъ“. Те, що грозило Явдосі, трафило її подругу Марцю. Кузьма зле жие з Марцею, а ненавидить Явдоху! Однак Подушкевич сиравнійший стрілець; на ловах на дика Кузьма хибив Якими, за те Яким приготулений на те цільно всадив Кузьмі кульку в грудь и убив ёго. Минуло впять три роки: Явдоха вже господарить на своїм газдівстві, вона віддалась за письменного, статочного чоловіка. Рау одного приходить до неї в гостину Марця, така нужденна, що страх. Росповідає Марця, що вона у того пана, що перед трѣма роками був властителем іх села, а тепер продавши ёго жидам з „лабати́м письмом“, переніся „куда-там“. На відходнім дає Явдоха Марці у хустині яблук — дарунок свого плоду, — відай, по мислі автора, має се бути контраст дарунків, именно до тих паце́рок, що іх давав пан Явдосі а опісля Марці.

Тенденция сеї повістки, як ми її вже й висше зазначили, показується именно с сеї рефлексії: „Кому то зъ насѣ“, каже п. Зг. на стор. 179, „не дожилося на вѣку дѣстати якій-такій дарунокъ? Почавши бѣтъ малои дитини, ажъ до людеи рослыхъ всѣлякого стану, кожде радо пріймаеся за дарунокъ. И не одно добро, якъ и не одно лихо, складося за дарунками... А много то случится, що подасть кто-такій зъ лукавыхъ дарунокъ — сѣ лихимъ намѣреньемъ! Чи одна дѣвчина за пустымъ дарункомъ не спинила сердца вѣтъ собѣ, а повѣрила обманщикови, если у него руки тай лице принадні? А никто не дасть такъ легко зѣ ума звестись, якъ молода, недосвѣдчена дѣвчина.“

Однак п. Згарський не доказав того, що брався доказати. Ціла біда спала на Марцю не від того, що вона приймила паце́рки від пана, замість офукнутися як Явдоха, ані навіть від того, що пан сватав за неї свого одноокого „повозчика“ Кузьму, ані й від того, що пан обіцяв купити їй и Кузьмі ґрунт (дивно, чому властитель села мав купувати ґрунт, замість дати кусник свого поля?), а не купив: але именно від

того, що заступник Явдохи, „злісний“, застрілив Кузьму. Ціла історія того поединку (?!) дуже ненатурально представлена: ужите фірмана за стрільця, ненависть Кузьми до Якима, вибух и спосіб месті и т. п. Та й звідки знає Явдоха, як убиство відбулося? Чи злісний не робив с того жадної тайни?..

Але се ще менші хиби супротив того, що п. Згарський убиство візника способом представлення свого — похваляє, душевно радується ним и заставляє читателя радуватися. Така похвала убиства то просто деморалізація народа, вона гірше деморалізує, ніж помагають всілякі перестороги перед дарунками „принадних обманщиків“. Не у тому лихо, що дівчина прийме дарунок, коби йно не віддалась „принадному обманщкови“; однак лихо велике пускати між нарід, буцім для ёго просвіти, повісті, у котрих явно протегується убиство, — бо назвати се особистою обороною ніяк не можна, коли Подушкевич ухиляється перед стрілом Кузьми а опісля сам в намірі вбити Кузьму стріляє в него и чин той уходить ёму безкарно...

Майже смішним робиться автор на тім місци, де сялується представити, що Явдоха для того так різко відказала на залицяня пана, бо була письменна и читала книжочки. Звісно, само читане книжок се не уморальняє, и у найбільше цивілізованих краях и між висшими свічними класами подибується не менше деморалізації як у темних, простих людей. Отже сли Явдоха втікла перед паном, а Марця ёму віддалась — як се поміж стрічками слідує дочитатись —, так се ще не наслідок грамотності Явдохи, а моральних засад, менше або більше вповних індивідуальності (и то не конечно книжками, а радше обставинами вихованя и житя). П. Е. Згарський яко педагог сам впрочім о тім найлучше знає, але він хотів либонь тим способом лиш заохотити нарід до грамотності показуючи, як дівчина, знаюча письмо, не дала збаламутитись обіцянками пана, неписьменна же Марця так и впала у лапку. Правда, добра воля п. Е. З. похвальна, — однак виконане невдачне.

Зібравши всё сказане, дивує мене, що „прехорошого“ або „поучительного“ побачив п. Плоцанський у повісті „Дарунки“? Хибань поразили ёго своєю красою, „плїнили“ — густі рефлексии п. Е. Згарського?

Але рефлексии ті так потрібні як діра у мості. Так и. пр. у першій уступі „памятний перевіз“ „кажуть Паня-отець до синівъ своих“ вїздячи на пором Дністра підчас великої води (и Явдоня се підслухала): „Бачите дѣти! що за великій образъ передъ нашими очима! Велика и каламутна вода подобна гнѣву и блуднымъ похотямъ. Поромъ — то слабый нашъ разумъ, на котромъ полагаемъ въ житью нашомъ. Выдаея онъ безпечный въ пору звыклого плаву рѣки и перевозитъ все безъ всякой обавы. Якажъ слаба безпечность его насупротивъ такъ страшныхъ фалей! Перевозники съ довгими жердками — то добрый прїятель... тая груба привязана линва до двохъ стовповъ — то крѣпка вѣра, що придержує слабый нашъ разумъ отъ брудной похоти, нагибающия, но не попускаючи(!!)... а стовпы то наука, зъ котрой разумъ нашъ получає тую спасительную силу, зовиму у вѣреніе.“

Рефлексія ся, висказана автором у формі проповіді пан-отця, зовсім не дається ані пришити ані прилатати до цілого оповідання, вона так собі епізодично всаджена, — крім того для синів пан-отця може й незрозуміла, а для 9-літній Явдоні таки певно непонятна. А помімо того Явдоха по впливі що найменше 8 літ оповідає цілу науку так докладно, мов би вона її чула ось ще вчера. Ненатуральне ще тут и те, що пан-отець серед найбільшого небезпеченства на поромі, с такою холодною кровю розсправляє в повисший спосіб. Колиб що говорили усі присутні на поромі в часі перевозу через візбравший Дністер, то певно про велику воду, про небезпеченство и т. и. Найменше ж з усіх зважала б тоді мала Явдоня на бесіду пан-отця, сли би собі тойже навіть „сверхестественним“ способом позволив зробити екскурзію в область порівнянь.

Подібною ж ненатуральністю пахне од науки „якогось письменного“ у другім уступі „Памятний торгъ“ на стор. 167, де тойже письменний на ярмарку, серед найбільшого натовпу людей, безпосередно по комедиянських штуках так пояснює тійже штуки: „— Якї то людські очі! Дивимся на свѣтъ, а не видимъ всего. Многі дѣла суть подрѣбніи (?) таки для нихъ, що не можуть ніякъ видѣти, хіба тільки через побольшаюче сткло. Возьмѣмъ тільки каплю воды, скѣлько то животиныхъ находится въ ней, наколи мы не видимъ нічого самими очима. (Ось, що я довідався од п. Згарьского, що вода є діло!) Лице наше переповнене ямочками, зъ котрыхъ выкручуются маленькі хробачки, — и наколи бы мы все то видѣли, не було бы для насъ ніякои красной особы! Но и саме з накомите дѣло легко скриваеся передъ нашими очима, если мелькне съ великою скоростью передъ нами. Щобы шо увидѣти, треба на тоє достаточного часу, треба, щобы образецъ предмета або дѣла утворився належито въ нашѣмъ оку, щобы мы узнали его, увѣдали о нѣмъ“ и т. д. и т. д.

Як же Явдоня з мамунею вислухали тої науки, навкучилися ім куглярські штуки и вони пішли. Диво! не лиш письменні але й вчені люде нераз дивляться на куглярські штуки и не вкучаться ім зараз, — а тут сільска 9-літня дівчинка з мамунею, що також божого світа не бачила, як почули, що вся штука в сприті — навтіями собі дивитися! А не менше диво все таки та несамовита память Явдоні, що затимила собі по 8-х чи більше літах — кожде слівце якогось письменного з базару.

Ненатуральним та майже смішним єсть поетичний опис Италіи на ст. 169, котрий вкладає автор в уста „злісного“. Явдоня іде с того торгу домів на возі и все собі мерещить про помаранчі. Аж надходить той сам „злісний“, що то пізнійше вбив Кузьму. Він був колись у війську, а говорив, що на язык впало. И ось Явдоня осмілилась и питає: „Скажѣтъ, прошу, що то за такі яблота, що зовуть ихъ помаранчи? А бнъ и править: Чудесный, прекрасный то край, моя дѣвонько, где растутъ тотѣ яблота! Край то неподѣбный до нашего, бо нема тамъ ни морозѣвъ, ни такого хмарного неба, якъ у насъ. Небеса тамъ голубѣ, чистѣ, яснѣ, якъ ѡкна зъ кристалу, окрашенѣ блакитомъ. Єсть то край, где, замѣстъ нашихъ вербъ, растутъ гнучи, жалѣбный кипресы, край цитринѣ и помаранчѣ... То Италия! У шѣдшимъ высокіхъ гѣръ

стелится той чудесный край, на-разу широкимъ низовьемъ, орошенымъ рѣками а полнымъ красныхъ мѣсть и селъ. Цѣле тоє низовье подобає на великій огородъ, а по горбахъ мѣстцями вьсея виноградъ, подобно такъ якъ у насъ тычна фасоля. На полудне переходить низовье на горы и стѣсняєся“ и т. д. и т. д.

Алеж, милый читателю, не знаю, як Ти чуєшся, — бо я дуже „навтямивъ си“ та таки формально змучився виписуючи ті рефлексії п. Е. Згарського, котрим ні кінця ні міри, а усі вони удалі одна в другу!.. Позволь ж мені відотхнути до другого разу.

(Дальше буде.)

Россия а воля Славян.

(Конць.)

Від часу повстаня в Герцеговині петербурське правління постунало вже аж за „тонко“. Війну виповило не на весні 1876 р., коли Россия вправді не була готова, але також неготова була й Турція, а за те Сербі и Болгаре були цілі, але аж в 1877 р., коли вже в Герцеговині майже й нема кого освободжати, бо одні повбивані, другі вимандрували и мруть в Австрії. Хиба петербурсько-московським политикам о те й ходило, щоби у полудневих Славян всё, що могло колись станути независимо, було винищено? Але й тогді ті политики можуть перерахуватись, бо на опустошені и найбільше самостійних елементів позбавлені землі має охоту й Австро-Угорщина. Вся тая тонкість петербурських а вираховане австро-угорських політиків обьяняється цілком простим законом: — що *деспотія не може бути освободителькою*, особливо широко и енергичною.

Що Россия була цілком азиятицькою деспотією и від кінця XVIII-го в., в остатних роках Катарини II, при Павлі I., в аракчеївську епоху Олександра I. и через ціле панованє Миколая I., нічого й говорити. Але й в послідніх 20 роках сли й було коли правленє „царя освободителя“, то воно від 1866 р. рішущо замінилось правленєм „международної жандармерії“, котра не може не боятися „виступити по-за російські границі“ для освободженя братних народів, бо чує там добре и початок и границі свого иснуваня.

Политична неволя „отъ финскихъ хладныхъ скалъ до пламенной Колхиды“, пригнетене мислі „од Молдаваина до Фина“, винищенє народа податками и тягарами, стисненє народної просвіти всїякими чиновничими мірами, релігійна нетерпимість, вкиданє до вязниць тисяча молодежи, котра не була глуха на недолю народа — от що представляє политична Россия, особливо від 1866 р., коли правління отверто відказалось и від того слимакового поступу, яким шкапдибало передше, и поспувило ним самим дані півреформи: крестяноўку, земську, судову, цензурну. Деж тут освободжати других?

С к о н ф и с к о в а н о .

С К О Н Ф И С К О В А Н О .

Щоби показати свою антипатію до революційних правовань, російське правління не тільки дало повбивати своїх натуральних союзників Болгар та Сербів в рр. 1875—76, але, зачавши тепер війну, о тої самої причини не хотіло й помочі Сербії и позбавило себе легкої дороги через Балкан, що навіть після оцінки російських газет рівняється страті 50.000 людей!!.. Крім того-ж сею мудростю рос. правління „освободило“ виддинсько-софійську армію Османа баші а навіть герцеговинську армію Сулеймана баші від конечної акції на заході и дало їм можливість побити Россіян під Плевною и Ені-Загрою, а нарешті поставило цілий результат побід Россіян, якби вони й були, в зависимість від Австрії...

Досить кинути оком на карту и пригадати події 1855 р., щоб зрозуміти, що Австрія рухом в Волощину може загородити дорогу з Росії до Балкану, отже и відобрати їй плоди найбільших побід. Коли б однако російське правління внутрешнію своєю политикою в остатних 20 роках показало ясно, що воно опирається на политичну и національну свободу, розуміє хоч сяк-так, хочби лиш для своїх таки цілей — інтереси мас народних, и відтак роспочинаючи війну с Турцією видало не такий шкчемний манифест, в котрім обіцяється якесь там уліпшене турецької администрації, але заявило прямо, що воно гадає лишити народам балканським роспоряджатись всею своєю землею и долею після їх волі: тогді б воно не потребувало кланятися Австрії и Прусам. Тогді всі славянські народи, не виймаючи и Поляків, енергично були б по стороні Росії, тогді народні маси на балканським півострові знали б, що вони дістануть прилучившись до російських війск, а в самій Австрії и в славянських землях Німеччини тіні маси були б до глибини зворушені надіями на Росію и тогді дійсно можна б рахувати на те, що сила народного славянського елемента повдержить малярську аристократію и німецьку буржоазію від помочі Туркам. Але російське правління волило повдержувати від акції Сербів, щоб тільки не дражнити Австрії, котра все таки ні якими уступками не вдоволяється и не почувати-меться ні до якої вдячності! И ось тепер результат війни зависить від милості тої самої противславянської Австрії, а її неутральність від милості Прус, котрі самі дусять своїх Славян та мало склонні и до лиризму и до вдячності а у котрих провід мають зовсім реальні люде.

Що же до внутрешних умовій, то всі лучші Россіяне, навіть такі як Герцен, після тяжкої системи Миколаївського панованя, готові були вдоволитися малим але постійним прогресом и предкладали свої услуги державі. Російське правління завело всі надії, які на нього покладано, — а наслідки того тепер страшні. Коли б при знесеню крепачтва хлопи дістали більше землі, и лучшої, и дешевше; коли б враз з викупом хлопських ґрунтів була заведена и реформа податків, котрою знесено б тяжкий податок горілочаний, соляний, подушний; коли б всі министерства народної просвіти не тратили час тільки на примірюваню всяких систем а посідне й на парализованю всього того, що вже було

зроблено; коли б воє, що діялось в Росії в т. з. десятиліттю реформ, відбувалось під контролею хоч трошки свободної пресси: то и финансова сила держави була б тепер зовсім инша. Инша була б финансова и моральна сила її навіть и тогді, коли б остатних десять літ не попусувало й тих небагато реформ, які „даровані були перше“. Ще одна особливість „прогрессивного“ правління царя-освободителя, єдина в исторії: воно губило и віддаляло від справ именно тих людей, котрі найширше повитали знамірену зміну Миколаївської системи! Губити людей своїє партії а виконанє своїх „зарисів“ поручати їх ворогам — то вже ж сама мудренна мудрість, така як освободжувати балканських Славян в примірю с тими, що дусять Славян надельбських и наддунайських та й самому дусити Славян надвислянських и наддніпровських.

Тай у Польщі коли б росс. правління після повстання удержалось хоч на тій програмі, котру голосило урочисто в 1863—64 р., а именно на обезвладненню аристократичної и ультрамонтанської меншості в Польщі без угнетеня польської народності, тогді и положенє російського ряду в Польщі и в цілїм славянськїм та й європейськїм світі було б зовсім инше, як тепер. А то підчинено Польщу петербурзьким чиновникам, роздавано їм майорати на польській землі, введено російський язик замість польського в університеті, гимназиях, судах, а в значній степени и в нижших школах — словом русификовано Польщу, а однак оборонці російського правління, як профессор-славянофил Лавровський, відтак твердили, що ніхто не гадає обрусити Польщу, тільки „об'єднати“ її в Росією!..

Те саме що о Польщі треба сказати и о Кавказі, де російський православно-самодержавний ряд допустивсь не одного пригнетеня верховинців-магометан, що не дасться оправдати навіть з державної точки погляду.

Коли ж би російське правління не утруднило свого положеня и в Польщі и на Кавказі и всюда в Росії, тогді би над Дунай и в Арменію можна було вислати далеко більші сили ніж тепер, де приходится боятись повстань у внутрі. Тепер же, після всіх „мудростей“ в заграничній и внутрєнній політиці, російське правління довело Росію до положеня, гірше котрого неможливе, до пониженя, котрому подібного давно не виділа исторія: на двох театрах війни побита найбільша держава в Європі краєм-банкротом и маючим в трєє менше мешканців підлягаючих службі військовій. Ганьби тої не змажуть и пізнійші побіди, коли б які й були, — позаяк три рази сильнійша держава мусить наконєць побороти слабшу. Такої ганьби не зазнала Росія и за Миколая I., а се ясний доказ, що в політичнїм відношеню лучше зовсім не зачинати реформ, ніж вести їх без системи, не кінчити и псувати а наконєць стати, — и що ві всіх відношенях лучше цілком не зачинати воен, особливо т. з. воен за освободженє, ніж не знати, за чим їх ведеш, и навіть не знати, чи хочеш воювати чи ні, а особливо не знати, що властивє освободженє. Від такого образу діл вже гіршого нічого й не вдумаш!

На сім кінчється перша часть росправи п. Драгоманова, котрій дав надпис „Хуже не можливо“. В другій часті, затитулованій „Меньше недєз“, застановляється автор над тим, що тепер робити и де глядіти

насеня. Наперед звертається до т. з. славянофілів и оціняє їх дуже вірно и справедливо. „Т. з. славянофіли“, каже п. Драгоманов, „важаються у нас людьми незалежними и славянофілами, між тим вони ні се ні те, як доказують між иншим и бесіди п. Аксакова в московськiм комитеті. У того незалежного банкира-оратора вистало незалежності тільки на мрачні виходи против якогось Петербурга, але показалося в запасі стілько хлюпства, щоби сейчас ударити поклон перед мудростю правління — якого? Тимашева, Толстого, Шувалова, Валуєва и и. и и., котрі, бачиться, достаточнo привчили и самого бесідника! У того „славянофіла“ не було ані слова в запасі не тільки против русифікації Польщі, против заборони української літератури, але навіть против відданя Сербів Австрії; але за те показалося тільки дяківства, щоб в ісьмі до Рігера всю славянську справу звести на питане православия, и стілько московського піддацтва, щоби кинути каменем на ліберальні прямованя „молодої Болгарії“, найсмирнішої с всіх „молодих“ партій в славянстві. Від тих обкурених ладаном и привиклих до чолобитя ревнителів славянства, котрі перемінили попередню формулу Миколая Павловича „православе, самодержаве и народність“ в щось ще гіршого: „православе, самодержаве и обрусіне“ и захопили для себе монополію панславизма в Росії тільки через брак в ній свободи слова и короткоглядність петербурських лібералів та їх несвідомість славянських справ — нема чого й ждати!“

Але и від противників славянофілів, петербурських лібералів (западників), автор не сподівається нічого. Вони устами одного журналу висказали дуринцю, що тепер не тая Росія, щб в севастопольську війну — тепер воює Росія свобідна! — „Якже не та?“ питає автор брошури. В часі війни важна именно політична сторона устрою, а в політичній згляді Росія зовсім не змінилась за послідних 20 літ. Указують вправді на новий суд, на „всесловное земство“, и хвалятья нашими земськими установами. Але новий суд не має права судити кубанярів, злодійських інтендантів и т. и., віддане чиновників під суд все ще зависить від їх вишого начальства, а як він далекий від того, щоби був рівний для всіх, показують два циркуляри міністра справедливості до прокураторів с тамтого року, в однім с котрих поручається не переслідувати судом злодійських банкових урядників, а другим приписується не переслідувати лісних сторожів, стріляючих на мужиків „лісокрадів“. Всесловного земства як нарочно нема власне в западних губерніях, пограничних и найблизших війні, де отже найбільше дається в знаки кватерунок и перехід війск и т. и. А що до земських установ, чи ж новітові и губерніальні земства можуть висказати яке небудь відношене до війни, окрім вислания похвальної адреси? Контроля публічної оцінки в Росії не допущена и найменша, як доказує звісний примір „Голоса“. (Сеї примір як и многі инші, після нашої гадки, доказують власне, що не можна нікого винити в Росії за те, що він не висказує того, щб би повинен — хотя так робить п. Драгоманов —, однак справедливо можна винувати за те, як хто висказує таке, чого би не повинен.)

Третім важним фактом у Росії є інтелігенція провинціальна. „Зі всіх провинціальних культурних рухів в передостатній час най-

більше заставило говорити о собі прямоване українське. Збіранем грошей на повстанє в Герцеговині, посилкою туди охотників ще в 1875 р. українські міста Київ и Одесса дали були повід думати, що в них є люде с признаками политичного розвою, — але на лихо замість того, щоби вступити с самостійною програмою федерально-демократичного панславизма, Українці поховались в нори, або пристали до згнѣбнѣвших себе союзом з жандармами славянських комитетів, або устами автора статі „Полякам миротворцямъ“ показали, що забули й те, що мож було вивести з їх таки праць, а именно: що инша річ польоке питанє на білорусько-українській землі а инше на чисто-польській...“

Коли таким способом російська держава вступпла на сцену зовсім короткоглядною, неенергичною внї и внутрі, як инакше и не могло бути з десятистю, а видні представителї интеллигенції в Росії оказались позбавленими всякого почутя дійсного положеня діл и интересів краю и всякої особистої гідності: чи ж не пора образованим людем всіх племен в Росії вступити самим на сцену, чи ж не пора їм вирвати з рук несовітного и нетямущого чиновництва ведене внутренних и внїшних справ, привести в гармонію внутренню и внїшню политику краю, основавши її на засаді свободи, и вивести край с противорічей и згубної безглуздості, по котрій таскають її чиновники ко знищеню и поражкам?

Що до чисто воєнної часті автор висказує тільки одно бажанє: чим скоршого уступленя с всіх російських армій „августійших“ осіб, котрі перешкоджають тільки фаховим людем, мішаються в справи, котрих не розуміють, а „августійший“ командант дунайської армії знаний цілій Росії недостатком всяких талантів, щоб більше не казати. Та й нещасний плян йти за Балкан, лишивши по обох боках ненарушенї турецької армії — має походити від „августійших“ стратегів.

Вирочїм годї сказати, чи Росія може щасливо вийти с свого теперїшнєго положеня, в котре її занутали чиновники, чи нї. Щоб розсудити се и, коли ще можливо, видобути її с того положеня, на тєе треба явності и самоуправи людності; треба отже без проволоки Росіянам взятися за освободженє самих себе. Автор брошурки не хоче подавати цілого проекту реформ, хоче лиш указати на такі пункти, на котрі мусять годитися всі хоч трохи политично образованї люде, хочє таких реформ, які при трохи смілости и енергїї не трудно перевести в діло, а без котрих ні яка поспільність, котрій дорога своя будучина, не може истнувати. Всї тї реформи ведуть до усуненя передпотопового чудовища: всеросійського абсолютизму, котрий не може бути нічим иншим як панованем чиновників, трусливих, захланних, невіжих. Менше жадати не можна!

Люде всіх країв и племен в Росії повинні жахадати безпроволочного скликаня вислаників від них всіх на „земській соборъ“ (сойм); враз же вже зараз в першій порї, в наслідок обширності и розличності країв и племен Росії, конечно положити тверду підвалину и локальний самоуправї розширенем прав громад, повітів и губерній и позволенем творити між собою союзи в краях більше однородних, як н. пр. землі Сибірській, край Балтійський, землі литовські, Білоруссия, Польща, Україна правобережна, лївобережна, новоросійська, Бессарабия, Землі

приказки і т. п. — Даліше, каже п. Драгоманов, треба зажадати забезпечення особистої свободи, знесення чи зміни административних кар, „III. отдѣлення“ і всіх подібних установ; відтак свободи печаті і зборів, а також свободи учити і учитися; наконєць повної свободи і рівноправності релігійної і національної. Само собою розуміється, що чиновники повинні бути підчинені спільним судам, перед котрі міг би їх кождий позивати. То було би мінімум реформ політичних.

Конечність релігійної і національної свободи і рівноправності мотивує п. Др. так: „Виступати против турецько-музулманського фанатизма, жадати жертв від людності Росії всіх релігій і племен, — і в тойже час змушувати ріжновірців в супружествах змішаних с православними крестити дітей на православне, стіснати право служби католиків і жидів, науку католиків в університетах, не позвалати жидам свободного мешканя в цілім краю, карати наперне від православля на інші конфесії і звати їх образливим именем раскола, мучити відступивших с пересвідченя від православля военними екзекуціями, висилкою на Сибір, карами грошовими, замкненем в тюрмах, в монастирях і иншими угнетами, котрі н. пр. „віротерпимо“ виконуються над штундистами під видом розраджуваня, відбирати Полякам, Українцям, Грузинам, Молдаваням і п. можлівість в своїм краю учитися в рідній мові, заборонати навіть всяку книжку в українській мові — чого ніколи не було в Турції, від котрої ми забралися освободжувати братів —, і в загалі допускатися всякої насилю над совістю і племенними окремішностями мільонів людей, — значить виконувати вопиючі несправедливості і противорічності, це тільки цілком непростими, але і руйнуючі поспільну моральність. Крім того такими порядками релігійної і національної виключності засіваються роздорі посеред людності, ослабляють в теперішній тяжкий час однудушність а навіть вишню силу державного союзу перед ворогами“. П. Др. додає ще оден цікавий примір найновішого поступованя російського правління з українськими Русинами. Після найновіших вістей з України министерство народної просвіти роспорядило, щоби гимназійними учителями російського язика, літератури і исторії в Україні назначувано тільки Великоросів, а крайнів перенешено в північно-східні сторони Росії; до того вже й приступлено. Такі міри, каже п. Др., показують, що політика ассирійських царів і князів московських истнує даліше в „вольній“ Росії зо всіми її безчоловічностями.

Крім політичних реформ конечні суть і соціальні реформи, именно конче потрібні на тепер: реформа податкова, особливо зміна подушного і соляного податку, як і крестянських надлів і сплат, так щоби цілком недостаточні надлі збільшити, тим у котрих віднято землю дати нові надлі, а сплати, котрі в многих місцях значно перевисшають вартість одержаної хлопами землі, зменшити. Неможливо знаходити несправедливими турецьку систему податкову і побори чорбаджів а лишити в Росії порядки, при котрих щезають, наслідком стяганя задєлностей, цілі села (два села Шереметева), судяться і ссилаються административним порядком хлопи Чигринські за протест против тих надлів, котрі мусіла змінити навіть російська власть; виселяються

цілі осади уральських козаків п т. н. — По-при тих реформах конечно єсть повна амнестія всіх політичних переступників в Россії.

Се єсть мінімум політичних и соціальних реформ, котрі сей-час треба ввєсти. Закид, що не можна сего зробити в часі війни, зовсім безпідставний и відхираєтьсє вже й приміром Турції, котрій зовсім не пошкодила але помогла зміна форми правління а навіть всіх командантів війск в сам найгорячіший час.

Тих перемін треба добиватись всіми способами. Нєхай кождий в своїй сфері — в земських, сословних и міських зборах и управах, в печаті, в учених и приватних товариствах поставить ясно питанє конечності таких реформ, завзиває щоби їх домогатись, противним роспорядженням нєхай супротивляєтьсє, най гонить с свого дому жандармів, не слухає цензорів и т. н., виступає с своїми жаданями публично, а тоді теперішні порядки не потривають и двох неділь. Пять, десять примірів такого поступованя потягнуть за собою більше, а хотя першим рядам прийдетьсє піднасти административним карам, то се не може довго потягнутись, бо теперішня система довго не остоїтьсє... Але треба комусь зачати!..

П. Драгоманов покладає особливо надії на людей провинціальних, а враз и взиває заграничних Славян, щоби хоч морально поцїрали введєне таких реформ в Россії, щò вийде в користь всім Славянам, бо поможе и до утворєня нової всєславянської партії, народно-федеральної, котрій одній може принадлежати будучність и триумф над всіякими видами угнетєня славянських народів..

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Популярний виклад філії „Просвіти“ в Станіславові.** (*Допись зі Станіславова.*) В неділю дня 30-го Верєсня с. р. виврядила тутєшна філія товариства „Просвіта“ 3-ій с черги популярний виклад для місцевих и посторонних членів Товариства. Салю на тую цілє відступив безплатно тутєшний другий посадиик міста др. Шидловський, за що єму сердєшне спасибіг! Гостей, членів и нечленів, зібралосє чимало, окрім бо кількох священників бачили ми міщан, и тутєшних, и с Тисьмениці, и з Богородчан, ба и з подальшого Галича, — а що найважнійше, з радостєю завбачили ми на викладі тїм понайбільше селян, которі и с подальших сторін, бо и о кілька миль, не жахалисє потрудитись (понайбільше пішки!), щоби від старших розумом братів своїх почути слово науки. Зазначуємо те ввразно, що люде тї с амє тїльки для науки зібралисє, бо дия того, на котрім був виклад, ачєйше не могли вони ніякої мати в місті орудки — с причини, що дия того саме було свято жидівське. Загалом гостей було до 150 чоловіка.

Згромаджєних гостей привитав коротким а щирим словом голова тутєшної філії „Просвіти“ профєсор гимназійальний Е. Жєлєхівський, почім секретар філії Товариства, учитель тутєшної сємпнарії учитель-

скої Р. Заклинський, читав и поясняв „Думу про бурю на Чорному морі,“ витолкувавши уперш: хто-то такий плавав по Чорному морі, хто були Козаки и т. и. Виклад пана Заклинського був зрозумілий и ясний, а заняті він мусів слухаючих тим більше, що сам уже матеріял дуже до того надався, бо не то що розказував він и дещо про нашу бувальщину, але и поневолі обучав він: як се нам по закону Божому жити годиться.

По викладі пана Заклинського говорити став пан Е. Желехівський про „Скит Манявський“ Могильницького. Тут уже пізнати можна було и розум и зміел критичний рутинованого професора, бо пан Желехівський, не сходячи и на один крок о тону популярного, розібрав річ цілу також и зі становища наукового — и чином таким розумно получити зумів *utile cum dulci*. И так найперше говорив він про давні руїни загалом, як ті руїни свідчать о давній бувальщині, и як о руїнах таких и о відносячійся до них бувальщині jinakше звичайно толкує исторія, а знов jinakше народна традиція. На такий однакж традиції — говорив дальше п. Ж. — основується заедно не тільки пісня народна, але и поезія загалом, котра дуже часто радше такої традиції, як жерел исторії придержується, — и на такий то саме традиції оснував и Могильницький свій „Скит Манявський.“ Тут розказав пан Ж. исторію Скиту Манявського, и то найперше після поеми Могильницького, а відтак після записок историчних Петрушевича, а порівнявши розумно одно з другим, закінчив річ своєю словом о важності пісні народної и о потребі просвіти поміж народом, котору то задачу давнійше в часті одній (религійній) сповняв монастир Манявський. Цілого того викладу — а трівав він майже дві години — слухало згромаджене з напруженою увагою — и в кінці приняло ёго густими оплесками. Доказом впрочім, як сильно поділяло слово пана Ж., найлучшим буде те, що по викладі пана Ж. сейчас 25 гостей-нечленів, котрих привілеї були с собою інші члени Товариства, до принята в члени „Просвіти“ зголосилося!..

По короткім перестанку толкував навніслідок знову пан Р. Заклинський *О оці*, о хобобах ёго и як ёго берегти слідє, пояснюючи науку своєю оказом з маси паперової и докладними рисунками на таблиці, — почім пан Желехівський, яко голова філії Товариства, коротким словом поіращав згромаджених.

Загалом сказавши, цілий той виклад хорошо удався; — тож бажати годиться, щоби виклади такі густійше, так у нас як и по інших містах, відбувалися, а чейже натоді просвіта скорше и до низших верств народа нашого пробеться! — *О. О. Л.*

— Сими днями появился 1-ий н-р „Письма зъ Провсвѣты“, органу товариства „Просвіта“, котрий має виходити раз на місяць, що найменше в однім аркуші друку. Відповідно цілі товариства „Письмо зъ Провсвѣты“ призначене перед всім для людю и має — за виключенем сирав политичних — обіймати більше-менше всё, що людюви потрібно и цікаво знати. Крім передової статейки: „Въ имя Боже!“ в котрій коротенько висказана програма нової газети, містяться у сім н-рі, виданім в 1½ аркуша в IV-у, статі: „Устава противъ пиянства“ (Вол. Барвінського), де в популярний спосіб и за помочю прикладів нова

устава пояснюється людови; „Згадка про рільничо-промислову виставу у Львові. I.“ (Ул. Целевича), трактує о цілі і значіно сѣгорічної вистави и подає оцї образ її; „О хоробахъ товару (Ив. Бічая), де подається діагноза одної хороби (нестравності), причини її и спосіб ліченя; дальше „Порадникъ лѣкарскій на слабости дѣтей“ (коротенький опис 4-х слабостей и лік на них); потім „Вѣсти зъ рѣжныхъ сторѣнь“ т. е. коротенькі дописі (5), дотичачі локальних справ люду: о школі в Підберізцях, о товаристві садівничо-пилльничім в Сокалі и т. и., а також дотичачі справ товариства „Просвіта“; наконець „Новинки“ (Нова устава против пияства, Руські адвокати, Банк рустикальний, Ціни збіжа и т. п.). Крім того є и фелетон: „О розумнѣмъ выхованю дѣтей. I. Свѣтъ — то найлѣпша школа“ и „До братей-селянъ (12 віршів с „Послання“ Т. Шевченка). — Друга, значно менша часть газети, обіймає 1½ остатних сторін, посвячена виключно справам самого товариства „Просвіта“ и містить коротке справозданє с сѣгорічнихъ загальнихъ зборів „Просвіти“ и донесєня та оголошеня виділів филияльних в Станиславові и в Бортниках.

Хотя сей 1-ий н-р ще не обіймає всѣго, що входить в програму „Письма зъ Просвѣты“, пр. нема в нїм статі „о самопомочи“, „про шкодливі и пожиточні звѣрята“ и и., які-то статі мають становити постійну рубрику газети: все ж таки відзначається він дуже користо добором и розмаїтостью статей и способомъ трактованя матерї. Образований чоловік, котрий живо интересується добромъ народа, буде єго читати с приємністю а чоловік потребує просвіти ще й с правдивою користою. Застерігаючи собі поговорити при нагоді докладнійше о „Письмі с Просвіти“, звертаємо нині увагу на 2 річі, які нам при читаню 1-го н-ра прийшли на гадку: 1) щоби старатися в найдрібнійшихъ річах о популярність представленя, отже пр. треба з-разу або оминати або полоняти такі слова, як: температура, активна, пассива, и т. и.; не кождому зрозумілі; 2) щоби не препоручати и не захвалювати нікого и нічого народови, коли не знається зовсім на певно, чи се с користо для народа; не досить н. пр., чи який адвокат Русин або ні, треба щоби він був и спосібний та щирий приятель свого люду, як се пр. о адвокатах-членах „Просвіти“ можна сказати.

Виданєм газети зробило товариство „Просвіта“ важний крок наперед и ми не сумніваємося, що тим принесе значну користо народови а також и для себе позискає багато новихъ прихильників и новихъ членів. Крім газети буде товариство и дальше від часу до часу видавати книжочки.

(Коли б хто с передплатників „Правди“, не будучи членом „Просвіти“, хотів дістати 1-ий нр. на показ „Письма зъ Просвѣты“, нехай заявить нам се бажанє, а ми вишлемо єму сей н-р с послідуючим н-ром „Правди“. Передплата на „Письмо зъ Просвѣты“ для не-членів товариства виносить за 1877 п. 1878 р. 1 зр. 20 кр. Администрация находится в канцелярії „Просвіти“, ул. Краківська ч. 14.)

— „Общество имени Михаила Качковского.“ Дня 2. с. м. відбулися пяті загальні збори общества им. М. Качковского у Львові. Позаяк велика зала Дому Народного занята була на виставу образів а митроп. консистория не призволила на відступленє якої салі в семинарії духов-

ній, то збори відбулися на стрільниці. Явилось около 200 людей, селян и священників за-Львівських; з Львівських священників був лише 1, с професорів и учителів ніхто.

В неприсутності голови товариства о. Наумовича відкрив збор заступник голови п. Площанський, відтак вибрано председателя загального збору (о. Кмицікевича) и секретарів.

С справоздання о діяльності центр. виділа, відчитаного п. Площанським, мож було довідатися, що товариство має тепер до 6.500 членів, що центральний виділ підбув в минувшім році 44 засідань, котрі сейчас оголошувало „Слово“, що книжочки товариства вправді не все виходили в свою пору и не все були добрі, але то не з вини виділу, що тепер однак понадсилено багато цінних материялів до популярних видань, що виділ устроїв 3 музикально-декляматорські вечери и поминальну службу божу за б. п. Качковського, що виключено 6 членів (1 за крадіж, 1 за пиянство а 4 за вибори до сойму), и що виділ війшов в переговори з банком Славія, щоби члени товариства могли в нім легко и безпечно асекуруватися. Багато клопотів було с філіями, бо деякі староства и намістництва вимагали при завязанню філій захованя всяких правних формальностей, а що „всѣ філії оказались незаконно устроєнными(!)“, то треба було всі на ново закладати. Через те число філій дуже зменшилося. Однак завязано и 7 нових філій. Багато філій нічого не робили, навіть не россиляли членам книжок, так що треба було закладати ще окремі агентури.

С справоздання касового показується, що „общество“ мало в минувшім році всего приходу 5477 зр. (1057 зр. яко позісталість касову с 1875/6 р., 4061 зр. с вкладок членів, и п.) а росходу 4913 зр. (на друк, папір и оправу книжок 2973 зр., ремунерації авторам и за коректу 163 зр., утримане урядників 420 зр., локаль 234 зр., на видатки канцелярийні и россилку книжок 770 зр. и п.), отже лишається в касі 564 зр. Справоздане касове передано вибраній на зборах комисії с 3-х членів, котра ёго сейчас одобрила, а збір приняв ёго зараз до відомості!

Мав відтак наступити популярний відчит о. Шущковського „О домашнім промислі“, але ухвалено занехати відчит а росправу надруковати в „изданияхъ общества“. Приступлено отже до вибору нового голови и виділу и вибрано (на внесок о. Давидяка) головою п. Площанського, редактора „Слова“, виділовими пп. Щербана, Згарського, Вінцьковського, Хромовського, оо. Наливайка (з Голоска) и Лопатинського (з Роздолу), Олійника и Завалкевича. Заступниками виділових вибрані пп. Гучковський, Клемертович, Т. Плешкевич и Корчук. — Наконєць принято зміни деяких §§-ів статута и вибрано о. Наумовича „покровителем общества“. — В часі зборів відчитано 11 телеграм и 2 письма надійшовші с провинції.

Зі всього показується, що „общество им. М. Качковського“ не поступає наперед, а дотеперішні мнїмі успіхи ёго суть тільки поверховні и без всякої користі для руського народу. Успіхи тіи суть: придбане дуже значного числа членів, видаване 24 аркушів популярних книжок на рік, заложене багато філій и остентаційне уряджуване загальних зборів. Однак філії одні розвязуються, другі нічого не ро-

блять, як признає само справоздане п. Площанського и жалоби селян на зборах (на філію Калуску). Остентаційне уряджуване загальних зборів не зробило жадного або хіба некорпстний вплив на нарід, та й с кождим роком менше удається: 1875 р. було в Галичі 1000 людей, 1876 р. в Стрию 400, с. р. у Львові 200, помімо того що там-того року відбувалися збори в часі жнив, а на сей рік вибрано час осінній, де вже найважнійші роботи в полі покінчені, день торговий, час вистави краєвої и 2-ий день місяця! Число членів є вправді до 6500, але вкладки платять ледво 4000. Притім товариство має ової дуже слабі сторони. Передсім брак людей, помімо великого числа членів! брак людей щирих, сносібних и охочих до праці для народу, особливо в центральнім виділі! Перегляньмо на пр. теперішній центр. виділ, а побачимо самі нулі без цифри, самих людей не маючих навіть поняття о так великій справі як просвіта народу, та всіляких калік та инвалидов! Не дивниця, що від таких виділів виходять такі книжки, котрі не пожиток але просто шкоду приносять народови. Ми указуємо на критику тогорічних видань „общества“ поміщувану в „Правді“ а навіть на саме признане теперішнього голови и інших членів „общества Качковского“, и запитаємося: що зискав, чога доброго навчився наш нарід с тих всіх книжочок в 24 аркушів друку? Як сі книжочки безпосередно не пошкодили сираві просвіти народної, то шкодять посередно, бо зражають нарід до популярних книжочок в загалі и тим заподівають превелику шкоду! Лучше видати на 4-ох аркушах до року що доброго, ніж 24 аркуші дрантя!

Ми були б найраднійші, коли б „общество Качковского“ розвивалося як найкрасше в користь руського народа, и перші виступили б з повним узнанем для нього, як не відтягались з узнанем для деяких праць о. Наумовича; ми в „обществі Качковского“ виділи б не противника, але дуже пожаданого помічника для товариства „Просвіти“: — однак тепер видимо у нього тільки блягу, и в имени руського народа и ёго просвіти жадаємо, щоби товариство уладилося и поступало так, щоби приносило дійсно користь народови, инакше — лучше щоби ёго не було!..

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— С Коломийського Підгіря надіслано нам слідууючу допись: Прошу помістити сю допись с коломийського Підгіря в Вашій часописі „Правді“. Не погордіть нею, а помістїть так, як отсе я тут написав. Буде се образ одного с сотки несправедливостей, які наш руський нарід на своїм карку твердім двигає, а о чім ніхто й не споминає.

В Пятницю 27. Лиця с. р. стрібилося міні до Коломні. С Косова до Коломні 5 миль. Вставши рано, прийшов я коло полудня до С.....а, де мене дощ захопив. Коло одной хати у піддашю 4 людей сховалося перед дощем, куда и я забіг. Привитавшись, став я у куті

и прислухувався їх розмові про свого отця духовного. Що наговорилося, на воловій шкірі списати годі. Розумієсь, що о самій злій стороні о. Л. говорено.

„Е“, кажу я, втручаючись до їх бесіди, „всякі люде на світі, більше злих як добрих, а ваш отець може й вас хоче направити, а ви маєте ёго за ворога.“

„И так буває“, відказують міні; „але хто має право бути приміром, инакше повинен поступати, як от наш пан-отець. Я бував по світі, видів всяких людей... От слухайте, ци и у вас так ся діє: У Ко.....і умер бідний чоловік. Син небіщика приходить до священника, щоби тіло, як Бог приказав, погребсти. — „Дай вісім риньських, то поховаєся в вечірні, а ні, рушай. Погреби сам, а в неділю за 50 кр. запечатаєся гріб.“ — „Ей отче! змилуйтеся! я бідний, прийміть три та похороніть так, як других; змилуйтеся, не ма відки.“ — „Роби, то будеш мати.“ — „Бгомость! коли б я не робив, як би я міг виживити себе, жінку и пятеро, як пальців, дітей; пустошаку грядочка.“

Заступник Исуса Христа показав бідному двери, а сам до покою. „Пан отче! прошу божі ласки тай Вашої, позвольте хоть дяка, я ёму заплачу.“ — „Де не ма коєндза, там и дяка не треба,“ сказали пан-отець и заперли двери.

От таке то дієся у нас, ні милості, ні щирості, ні пожагування ніхто не має. Нині буде сам син ховати батька старого, 70 літ. За три риньські й не говорити, дай 8! Поміркуйте, кільки то мусить бідний зарібник на 8 р. робити?..“

„Бог не вимагає,“ кажу я ёму, „від чоловіка ні евангелий, ні опроводів, лиш щирого серця, віри, любви.“

„Правду кажете, але закон наш так не каже.“

„Може син небіщика, або небіщик сам чим образив пан-отця, що тіло похоронити не хотіли?“ питаю дальше.

„Ану не дайте, що хоче (7 зр. за малого а 8 р. за старого найменша ціна), так муть небіщика самі люде ховати, а се не першинка: у нас на цвинтарі лежить небіщиків чимало без священника хованих.“

От таке то балакали ті люде про свого пан-отця; аж и дощ перестав падати, а я, попрощавши тих людей, пішов в свою дорогу дальше. На дорозі стрінув я хоругви, хрест, купку людей а mezi ними на воловів возі труну.

„Самі будете погребати?“ питаю.

„Самі.“

От и правда, гадаю собі, що там говорили. Йду дальше. В М....і на дорозі стоїть купка людей, та весело о чімсь балакають (нині св. Володимира, до праці погрішно).

„Слава Исусу!“

„Слава на віки; а з відки, куда, за чим добрим?“ питають, як то нашим людем звичай.

„С Косова, до Коломиї ид братови, що служить у війську,“ відповідаю.

„Файні кодо вас хліби?“ питають.

„Красні,“ кажу, „лиш здавбися дощик.“

„А от вже падав.“

И так розбалакалисьмося самохіть.

„Чи и у вас люде самі ховаються?“ питають мене м....ські люде.

„Ні,“ кажу, „то у вас лиш така поведінка, у нас до того є коєндз.“

„Перед кількома днями умер у нас молодий чоловік нагле,“ зачав один розповідати. „Жінка приходить до єгомосця: „Так и так сталося, чоловік мені вмер, треба поховати.“ — „20 банок, то ся похоронить.“ — „Прошу божої ласки и Вашої, відки я дам 20, коли я бідна.“ — „Дай десятку, та все буде добре, а як не даш, то я тебе навчу. Ховай сама.“ Що ж мала бідна робити, поховала сама з родиною а за опечатанє дала священникови 50 кр. В три дні приходить комісія с Коломні на цвинтар и каже роскопувати гріб небіжника. Скоро жінка о тім учула, прикликала родину и прибігши 'д відкопаному, зачала плакати, та заводити. Парализи був причиною смерті, а не грійло, як се написали до Коломні. Як би була бідна вдова 10 р. дала, був би її подруг цілий лежав в гробі, а так — покавалкуваний.“

„А брацтво тверезості у вас не завязуєся?“ питаю дальше.

„Завязалося и має с кілька членів, а як би була згода с панотцем, то здаєсь ціла громада послюбовала би, а так, як кажу, с кілька полюбувало, а решта пють, як воду“ (хотяй допись з М....а в Русській Раді виражаєся похвально о успіхах брацтва тверезості сего села).

„Якаж то мала бути угода?“ питаю.

„Від трєх літ говорять нам наш пан-отець: „послюбуйте від горівки всі а будете газдами, жида вас не будуть здерати, так вам буде без горівки добре! иншими людьми станете.“ Говорять нам було кождой неділі, а ми декотрі слухаємо, а декотрі й слухати не хотять, але выйдуть на двір та сміються. Не щирі вни бачите нам а ми ім. Сеі осени кличе нас всіх братів церковних одной неділі до захристі и каже воім олюбувати. — „Будемо ще радитись, як то буде, а на Воведение Вам скажемо, як гадаємо робити.“ — „Радьтеся, радьте, послюбуйте всі, а з М....а зробиться рай.“

„На Воведение по полудні попросимо Єгомосця до громадської канцелярії.“ — „Добре, добре, а старайтеся, щоби всі від малого до великого приступили до присяги. Бувайте здорові.“ — Всі ми пішли.

На Воведение, нарадившись попередно, ждемо пан-отця у громадської канцелярії. За годинку приходить.

„А як ся маєте, панове газди? як-сьєте урадили?“ — „Ой ми добре урадили, дуже добре, коби воно лиш так було, тоби и Бог любив, и люде би завиділи; Вам отче було би добре з нами а нам ще лучше,“ сказав що найсмійлиший. — „Ану най чую, як ви урадили?“ перебив пан-отець.

„Ми урадили, що ціла громада послюбує, лиш най святійший отець по менче від нас беруть: від богатого по десятці, від біднішого по п'яти,“ сказав смійли. — „От слухай, що вни урадили! Ви оякі-такі! мене маєте учити, кілько я маю від вас брати? Ви не знаєте, що в мене є діти, міні треба — я нічого не попускаю.“ — „Не слухаете отче нашої раці, то ми й за вашою не підємо.“ От таке було з нашої ради.“

Побалакавши то о сім, то тім, попрощався я о семи людьми и пішов своєю дорогою.

Ціле Підгірє має багато подібних пан-отців з виімкою Пістиня, Микитинець, Лючі, Ключева, Испаса.

Хто моїм словам сим не вірить, най буде ласкав піти та переконатися о недолі нашого руського народа в тутешних сторонах. Досить переглянути картки „Русскої Ради“, де то о кождім селі, що запровадило які таки порядки, стоїть написано, а села с Підгірє не ма крім Мишина, котре величається на сторонах „Русскої Ради“ своєю тверезостю, хотяй в тім тільки правди, що в решеті води.

Довіря громади до священника нема, тож хотяй и хотів би не оден о чимось добрім поговорити, порадити, хотяйби и старався щось доброго запровадити, люде ёго не слухають, бо не видять в нім доброго приміра, щирості.

С кождим тижнем, днем, нарід підунадає, нидіє, ґрунта забирають жида, а жаден с пан-отців не помислить над видобутем своєї громади з недолі якимєш иншим способом, як: „пняюги, присягайте від горівки, бо жида воїх вас з ґрунтів повигаляють.“ А щоби помислити над тим, чому громада мене не слухає? як би помочи застрягшим у жидівську кишеню? як заложити касу позичкову? — то воё мені не в голові; мені коби 77 за похорон (бо й так було), 20 за слюб, то до сего я в громаді. Громада для мене а не я для громади (парафії).

От-таке то я чув, видів и мислив, коли йшов до Коломиї, а тут то воё переніс на папір, в надії, що Вп. Редакція „Правди“ уступить місця на се в котрім-будь н-рі, щоби світ дізнався, що народови наших оторін долягає та як ним опікуються.

Коли що зле оказано, прошу перемінити, а цілком усе відкинути було би кривдою всёго підкарпатського руського люду; значило б се дивитися на кривду народа и мовчати.

В Коломиї 28. Липця 1877.

Антін Маслюк,
кушнір с Косова.

— С під Щирця. (*Дещо о уставі против пияства.*) Недавно розіслало тутешне Староство по кілька екземплярів на кожду громаду новітнього закона против пияства; тільки ж переклад руський поміщений побіч польского є так дрантивий, що язик якої небудь книжочки популярної хотьби найлихшої, які пр. часто друкуються в Коломиї, против язичія сего „закона“ ще ціло клясичний. И так н. пр. §. 1., в польскім тексті: *kto w gospodarstwach lub szynkowniach, na gościńcu lub... переложений по руськи: „Кто въ мѣстностяхъ корчменныхъ (гостинныхъ) или шинковныхъ, на улицахъ или въ иныхъ“... lub oszuwawoie piego slym — „или очевидно людамъ малолѣтнимъ“ (?) и т. д. Читав я урядовий переклад сеї устави громадянам и завважав, що о прочитаного не богато вони второнали, таї не дивниця, бо щоби ёго добре зрозуміти, звертаеш мимохїть очі на ліво, до стоячого побіч тексту польского. Через такі лихі переклади законів тратить богате наша народність, бо сельяне наші розуміють ліпше польщину ніж таке язичіє таї тому видав так много є руських громад, що радше прену-мерують „Dziennik ustaw krajowych“ в язичіі польскім. Гадаю, що не*

було б від річи, щоби правліне раз вже постаралося о ліпших пере-кладців.

Нині відбулася в Щирці ревизия коней з околичних громад. Як звичайно при таких нагодах буває, зійшовся тут кум с кумом, сват зі сватом, тай далі на шинк випити могорич, так що багато мужиків приводили свої коні перед комісію в стані „оозувісіє ріжалуп“ (§ 1) тай по ринку не оден пняк валявся — але помимо того, як то кажуть, жадному з них не спав ані волос з голови. Навіть війт з нашого села, що міні о тім росповідав (а се чоловік статочний), завважав то с прикростею и законклюдовав, що (каже) „видали якесь право на пняків, але якось стриму нема“. И сама річ: коли ся устава має зістати „мертвою буквою“ и введене її в жите має на тім скінчитися, що буде вивішена на стіні в кожній коршмі, то шкода паперу. Як би ті жандарми що тепер заглядають по коршмах, чи висить на стіні тота „ustawa“, були хоть кількох пняків в присутності всіх околичних громад арештували и відвели до тутешного суду — то було б то дуже skutочною погрозою и повага згаданого закона була б як раз утрєвалена. И не можна сказати, що в повисшім випадку не було потрібних до заапlickованя новітньої уставы „organów“, так як вся жандармерия іп рлепо находилась при комісії для удержаня порядку и навіть мала до помочі кількох полицейників. Наконєць замітити належить, що все того діялось перед вікнами дому, в котрім уміщений тутешний суд, отже в очах самих найкомпетентнійших „оторожів права“....

В тутешних околицях, куди обернутись, всюди біда: по всіх майже селах стоять ексекуції за податки, а грабежі, фантованя, секвестрації, лицитації ґрунтів и т. д. — то такі звичайні річи, як осінне болото.

— **Зі Львова.** (*Руські школи вправ при семинариях учительских и Рада школьна краєва.*) Вже то новими руськими школами опікується Рада школьна краєва так, що з її поступованя видно, що вона хоче, аби ті школи нидали и вконець щоби роспалися. Приміром того можуть послужити отсі факти: На приказ министра просвіти утворено після невдавшихся перенон торічного року руські школи вправ при семинариях учительских в Тернополі и в Станиславові, та обі мали лиш по одній (першій) клясі, а на сей рік школьний 1877/8 мали там бути вже по дві кляси. Однакож в обох тих містах говорили всім людям декотрі учителі семинарицькі, що п. министр позволив на отворене тільки одної кляси руської, — а ніде не було оголошено, що річ маєтсья инакше. Не конєць на тім, бо Рада школьна перенесла обох учителів заименованих до тих руських кляс: Тернопільского до Львова, а Станиславівського до Надвірня. Вже минає половина місяця нового школьного року, а в Тернополі ученики руської школи сидять в комірнім у чужого учителя, котрий не може собі ради дати з двома клясами, суть без порядочної науки и в наслідок того росходятьсь до инчих шкіл, або перестають бути учениками, — а все те лихо с тої причини, що Рада школьна же именовала там ще до тепер жадного учителя на місце відійшовшого п. Будзиновського! Що до Станиславівської школи руської, держалася Рада школьна цілком инчої политики,

бо там вправді призначила вона до тої школи ze swego ramienia учителя, однакож такого, котрий не має испиту з руського языка и есть народности не-руської, отже й руського языка не знає!...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Жовтня 1877.

Справа реформи податків ще не скінчена в комнаті послів; дебату над нею перервано задля того, що треба чим скорше упоратися с справою угоди між обома половинами монархії. Найзавзятіша борба велася над §. 7. проекту реформи податкової (контингентованем). Річ именно так ся має: Всі потреби держави, о скільки не будуть покриті иншими податками, як ґрунтовим, домовим и т. д., мають покритися особистим податком доходовим. Високість того податку не есть стало означена и залежати'ме від сумми инших податків, котрі наперед даються обчислити, також від сумми видатків держави. Отже ж міністер обчислити'ме всі видатки, відтак кільки доходів на їх покриття треба, и кільки звичайні податки винесуть, а що нестас, се яко контингент річний спадає на особистий податок доходовий и репартується на оподаткованих, хочби був для них и найбільшим тягарем. Прияте засади контингентованя є отже дуже догідне для министра фінансів, бо увільняє єго від клопотів, звідки покрити недобір, або й від потреби ощадності; однак чи буде воно користне для оподаткованих? Против контингентованя виступали не тільки завзяті противники реформи, як п. Кржечунович и п. Найвірт (всланик изби торговельної з Берна), котрий опусти податків для найбільшійших кляс людности назвав „швіндлём“, але и щирі прихильники реформи, як проф. Зіс, котрий на засіданю з 29. Вересня знов дуже енергично промовляв против контингентованя а за установленем мірної стопи процентової. Головний аргумент оборонців контингентованя есть, що инакше не узискається через реформу така сума, якої для обігнаня всіх потреб держави потрібно. Справу контингентованя трактовано и на засіданю з 2. с. м., де за контингентованем промовляли особливо министр фінансів Претис и радця двору Хертек, головний автор цілого рядового проекту реформи, — також з руських послів п. Ковальський, котрий гадає, що тільки при ухваленю контингентованя опусти суть можливі, и при 3-ім читаню враз с товаришами тільки за уставою в цілості, враз з опуштами, голосувати'ме; против контингентованя говорили пп. Скене и Кржечунович, сей именно указуючи на инші держави, с котрими однакож австрійська реформа податків не має повної аналогії. Наконець дня 3. с. м. відкинено невеликою більшостю голосів внесок проф. Зіса о установленю певної стопи процентової, а ухвалено контингентоване. Сим рішено важне питане засадниче, а на засіданю с 5. с. м. приступлено до трудної дебати над скалею прогрессийною. Вправді вже при генеральній дебаті рішено засаду, що не тільки сума податку маю-

чого платитися але и стопа процентова враз з високою приходу має рости, так що той, хто має два рази більший прихід, не два рази тільки але ще більше платити мусить — однако ходило о те, в якім стосунку має рости стопа процентова при змагаючимся приходах. П. Кржечунович хотів, щоби прогрессія була як найменша, що очевидно вийшло би в користь значнійших маєтків. Пропоновані були 4 скалі, з котрих скаля ряду здається бути ще найсправедливіша, бо коли контингент податку доходного, — н. пр. — вносити'ме 15 мільонів, то після проекту ряду на всі менші приходи від 600 аж до 3000 зр. річно припадало б платити около 6 мільонів, а після проекту більшості комісії вже до 8 мільонів. Справи сеї ще не рішено, тільки відослано (дня 6. Жовтня) всі внески до комісії. На тім-же засіданні ухвалено, що особистий податок доходний має платитися аж по одержанню завізвання до плати, и що для кожного политичного повіту (староства) має бути визначена повітова комісія таксаційна; крім того має бути окрема комісія для кожного краю, центральну ж комісією для цілої держави узнано за непотрібну. На тім скінчено на тепер дебат у над реформою податків.

Дня 10. с. м. прийшла на порядок денний засідання Ради державної **справа угоди з Угорщиною**, именно проект о податку від горівки, становлячий часть проектів угодних. Хотя фабрикація горівки в ostatnich роках змоглася, однак податку від неї менше приходить, бо в 1860 р. приходило податку 14 мільонів зр., в р. 1863 15½ мільона, а в 1876 р. лише 12 мільонів зр. — так зле уладжене оподатковане, що фабрикантови легко усунулися від плачення податку. Принято без довгої дебати 24 §-и устава, котрою річно о 2 мільони більше ніж тепер має узискуватися о того податку, доки в р. 1882 не введеться радикальна реформа. Справа податку від горівки трактовалась и на засіданнях з 12. и 13. с. м. Відкинено внесок Поляків (бр. Бавма), користний для галицького промислу горілчаного, а принято внесок комісії „зі взглядів фискальних“. — На засіданню з 12. с. м. предложив міністер финансів проект о задавненню податків и належитостей.

Багато шуму та крику нарбило відкрите **мадярського заговору**, котрого цілею було внасти до Румунії и поницяти румунські желізницї, щоби Россияне не могли ними діставати війська, амуницїи и живности. Плян той мав бути уложений тогді, коли Мидгат баша пробував в Відні; на переді мав стояти генерал Кляпка, а належати мав до того також посол Гельфи с крайної лівиці. Спроваджувано отже оружие, турецькі фези и т. и., однак се відкрито завчасу в кількох містах, як в Брашові (Кронштаді в Семиграді), де забрано 16 скринь во стрільбами, набоями и т. и., в Пешті, в Коморні; утворитися мав мадярський легіон, а племя Секлерів в Семиграді мало головню ужитися до загаданої вищрави. Мадярське правліне, котре вирочім сприяє омпатіям турецьким оказуваням Мадярами, перестрашилося таки сеї авантури и зарядило енергичні міри, навіть дім посла Гельфи обставило полицією, чим дало повід до острих интерпеляцій и росправ в угорськїм соймі; Кляпка вже двома листами виперся всякого уділу в тій справі, запротестував и Гельфи. (Також Мидгат баша не хоче о ній нічого знати.) Мадяри складають тепер цілу вину на Поляків,

що то польські магнати враз з католицькими Англійцями зложили гроші на тую виправу, або що оружє призначене було для Варшави, де мало вибухнути повстанє, або наконець голосять, що воно призначене було для нигилистів в Петербурзі!..

В російсько-турецькій війні через послідні дві неділі мало що зайшло важного. Россіяне після остатних невдачних штурмів на Плевну, помимо того що скріпилися новими військами надійшовшими в Россію, заховуються спокійно и готовяться мабуть до формальної облоги Плевни, спровадивши на тую ціль звістного с славної оборони Севастополя генерала Тодлебена. Румуни вже давно зачали робити перекони и зблизилися вже дуже до другої редути Гривницької; в остатних днях зачали и Россіяне копати, перше не могли сего робити и мусіли дармо стояти, бо — интендантура не постаралася для них о лопати. Генерал Гурко именованій комендантом кавалерії під Плевною, и має старатися перетинати Туркам комунікацію с Софлею; однако доси ще комунікація тота свобідна и Турки дістають звідтам запаси живності, так що Россіянам трудно буде їх виголодити. В російській команді зайшли деякі зміни: крім Тодлебена прибув на боевище ще й ген. Коцебує, а має ще прибути кн. Барятинський, завоєватель Кавказу; ген. Левіцького усунено з ёго місця в генеральнім штабі. Однак же важнійші зміни, ніж у Россіян, зайшли в команді турецькій. Мегемедови Алі відобрано начальну команду, а дано її Сулейманови, дотеперішньому комендантови в Шипці, мабуть для того, що Мегемед Алі буцім-то трохи по кунктаторськи війну провадив, пропустив найлучший час, щоби побити армию царевича, и після неудачного бою під Церковною не хотів вести дальше оффензиви, але лишити неогоді и пізній порі, щоби винищила російські війська та змусила їх, як гадав, на зиму вернути за Дунай. Ся зміна не конче користна для Турків, бо хотя Сулейман баша безперечно енергичнійший від Мегемеда Алі, за те не здається, щоб він мав який особливийший стратегичний талант, тай без потреби и хісна втратив у Шипці 23.000 війська. На місце Сулеймана именовано Реуфа башу, а Мегемед Алі має обняти начальство нової армії, організуючоїся против Черногори. Доси над Ломом и в Шипці спокійно; дощі и великі болота спляють рухи армій обох сторін.

В Азії несподівано, коли вже всі гадали, що сегорішня кампанія там скінчена и де обі армії стали спокійно напротив себе, російська опираючися о кріпость Александрополь, турецька о Карс, — прийшло 2-го с. м. до битви. Россіяне хотіли Мухтара башу відтяти від Карсу, однак се не удалося їм, бо хотя віднесли деякі користі, именно здобули гору Большой Ягни, однак уступили звідтам знов „за-для недостатку води“! Бій тревав від 2-ого до 4-ого с. м., и скінчився на тім, що обі сторони станули знов на тих самих позиціях, котрі займали передше. Однакож дня 9-ого Мухтар баша уступив с тих позицій, але коли Россіяне ёго напали, були зі стратами відперті, а позиції, с котрих Турки уступили а Россіяне їх заняли, опустили Россіяне знов „за-для непогоди“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІИ.

ВП. М. Ц. Надіслану допись поміщаємо. Звістку про сумні наслідки п'янства передали ми до „Письма с Просвіти“. Вижидаємо обіцяних статей історично-етнографічних. — ВП. З. в С. Надіслане оповіданє — се наслідуване оповідань Марка Вовчка — що до стилю, але без тої хоч короткої а так звязлої, живої, мистерної характеристики правдивого життя, живих типів. Оповіданє, коли можна так назвати сей ескиз — обіймає дуже нестотні черти життя одного чоловіка, що ніяк не представляється яко тип знятий з життя. Годиться ще заважати, що поділ ґрунтів послідував доіро з р. 1868, а не за панцизняних часів. Може б Ви наклонили автора, щоб переробив и доповнив се оповіданє, тоді було б нам легше відповісти Вашому бажаню. А шкода понехати таку надійну силу! — ВП. Г. Л. „Просвіта“ не обмежиться на видавництві „Письма с Просвіти“, а видаватиме, як давніше, книжочки, за котрими так повсюду допитуються. Центр. виділ мусить дбати про стійність видаваних книжочок, а сей взгляд подає дуже багато трудностей в виборі надісланих праць. Коли, хоч на око, заспокоїлись перші потреби популярного видавництва, дальше заданє стається що раз більше трудним и, після нашої думки, дається улегшити тільки належитим роз'ясненем програми популярного видавництва. Се представляється нам яко одно з найперших задань „Просвіти“ — инакше будемо попадати в тавтологию, або будемо омінати такі темата, що їх поясненя домагаються вже навіть селяне. Не повинні ми однакж забувати, що сповнене сєго заданя тяжить на всіх „интелигентних“ членах „Просвіти.“ — ВП. Ом... в Р. Вижидаємо ласкавого надіслання кінця Вашої статі. — ВП. Г. в С. Вислаємо „Правду“ по новому адресі и сподіємось незадовго Ваших обіцянок. — ВП. Н. в Б. — 50 кр. для „Просвіти“ передано. — ВП. О. Гр.. в Г.. Постараємось, щоб виділ Пр. як найскорше рішив над Вашим манускриптом. Дальші праці просимо надсилати.

— **Поправки похибок.** В оповіданю „Верховинська вдова“ в сім н-рі просимо поправити отсі похибки: на стор. 715 стрічка 18 з долу замість *спиняючися* має бути: *спинаючися*; ст. 716 стр. 7 з долу зам. *пустині* м. б. *монети*.

✂ С *сім н-ром* зачинається *IV-й* *чвертьрік* „Правди“. *Просимо о* *скоре надіслане передплати, котра виносить, як доси, на тів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скоре надіслане залеглостей, бо неточне передплатуване наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б его заквести́нувати.

Маємо ще невеличке число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумераційній 4 зр. 50 кр.

Редакція и администрація Правди *находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.*

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Івана Шевченка. — Під зарядом Фр. Сервицкаго.

Виходить ви-
скамаи в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (писерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповідане Вальтера Шкота.

(Дальше.)

Так раз вибіг з дому и забавлявся, кільки ёму там треба було; мати розізлилася, що мов її кривдить, зобіджає, а коли вернув, так до нёго присікалась, як ще ніколи. Геміш розсердився також, що аж щоки и чоло ёму посиніли. Коли не переставала лютитися, не стерпів, взяв кріс на плече, помурмотів щось незрозумілого — голосно таки не важивсь перед матірю сказати — и ступив вийти с хати, котрої поріг що йно переступив входячи.

„Геміш,“ відозвалася мати, „чи знов хочеш лишити мене?“

Геміш відповів тільки тим, що глянув на кріс и обтер замок.

„Га, чисти замок твого кріса,“ сказала мати з досадою, „мене тішить, що маєш відвагу стрілити з нёго, бодайби хоть на серну.“

Геміш аж здрігнув на той незаслужений докір и в відповідь подививсь сердито на матір. Вона пізнала, що винайшла спосіб досадити ёму.

„Так,“ каже, „на стару невісту и на матір твою можеш дивитися так грізно, як тобі подобається; та незабаром посупиться твое лице перед грізним оком якого бородатого дядька.“

„Мовчїть, мамо, або говорїть о річах, котрі розумїєте,“ відозвався Геміш дуже розъярений; „говорїть о кужелї та веретенї.“

„Чи то о кужелі та веретені я думала, коли тебе на плечах винесла крізь огонь пістєх саских жовнірів, а ти, німча ще, вишав міні в пеленах? Я тобі кажу, Геміш, що я тисячу разів більше знаю о крісах та шаблях, ніж ти коли в житю твоім знати будеш; ти ніколи сам о лицарстві и війні не довідаєшся тільки, кільки бачив обгорнутий моєю опанчею.“

„Ви, бачу, завзялися не дати міні спокою дома; но раз вже тому мусить бути кінець,“ сказав Геміш и забіраючися знов с хати піднявся та поступив ик дверям.

„Зістань, я тобі велю,“ грімнула мати, „а ні — то кріс той, що в твоїх руках, нехай тобі буде на погибель — нехай дорога, що перед тобою, заведе тебе до домовини!“

„До чого такі слова, мамо?“ сказав Геміш, оглянувшись троха; „не добрі вони, не можуть и вийти на добре. Майтеся в гаразді, ви тепер за надто сердиті, щоб зо мною говорити — оставайте здорові, не зараз побачите мене.“

Пішов. Мати післала ёму в першій злості ще кілька прокловів на дорогу, а далі завертала іх на свою голову, щоб не спали на голову сина. Перебула сей и другий день в безсильній горячці и в найбільшій неспокою. Взивала то всі сили небесні, то всіх духів, що йно знала с казок, щоб ій вернули сина, іі любчика-голубчика; то знов роздумувала в ярім гніві, як то вилає ёго за непослух, коли поверне; а далі знов складала собі найсолодші слова, котрими ёго приголубить, щоб в хаті вдержати, в тій хаті, що не проміняла би за всі хороми замку в Темаус, коли б тільки він, ій син, іі не лишав.

Минули два дни. Нудьга и журба не дали ій навіть замітити, як дуже ослабла; вона ж и тим, що троха мала в хаті, забувала покріпитися. Тільки таке сильне тіло, як іі, призвичаєне до всякої біди и недостатку, могло ще вдержатись при житю. Жила тоді в тій таки хаті, при котрій я іі стріла; тільки за причиною сина, що сам майже и поставив хату и направляючи, що треба, підтримував, троха вигідніше тоді було в ній жити.

Третєго дня сиділа на порозі та сидючи хиталася то взад то вперед звичаєм Верховниок, коли нездужають тілом чи душею, та — річ небувала — замітила подорожного на дорозі повнше хати. Споглянула раз тільки, — іхав верхом, так вжеж то не Геміш; а Ельшпат не журилася о інші земські твари так дуже, щоб в-друге трудити свої очи. Но подорожний остановився на дорозі проти хати, зіз с коня и потяг ёго за собою стрімким прикрим чепажем, що провадив перед іі двері.

„Здорові були, Ельшпат Мак Тевіш!“ Споглянула на чоловіка, що її поздоровив рідним таки словом, с тим недоволеним, чого — мов — перебиваєш міні; но подорожний говорив далше: „приходжу до Вас з новинами від Вашого сина Геміша.“ Нараз постать чужого, котрий до тої хвили був їй так байдуже, як той вітер в полі, стала в її очах так поважною, наче ангел сступив з неба голосити жите або смерть. Зірвалася з місця, судорожно затулила руки, підняла їх до гори, встромила очи в лице и стать чужого, підійшла д нёму и мовчки ждала, що скаже, бо язик здубів в роті и словом одним негодна була поспитатися. „Ваш син поздоровляє Вас, як слід, и присилає Вам отсе —“ сказав післанець и втулив їй в руку калитку с чотирма чи п'ятьма доларами.

„Пішов на віки!“ заголосила Ельшпат, „запродався Сасам! ой! не побачу ёго ніколи! Скажіть міні, Майльс Мак Федрік — на силу пізнала Вас —, чи отсе ціна крові мого сина, що втиснули матери у руку?“

„Крий Боже!“ відповів Мак Федрік — Мак Федрік був крамар и мав споре лено падане від свого ватажка-дідича, що сидів о яких 20 миль —, „крий Боже, щоб я Вас або сина Мак Тевіша Мора мав чим кривдити або обіджати; я кленуся головою мого ватажка, що Ваш син здоров, незабаром буде з Вами бачитися и, що далше, розкаже Вам сам.“

Сказав и завернув назад чепажем на дорогу, відтак сів на коня и від'їхав.

III.

Ельшпат ще довго оглядала гроші, наче їй можуть сказати, як прийшов до них її син.

„Не люблю сего Мак Федріка,“ так сама до себе; „о тім кодлі співав кобзар: ‚Не бійся їх, коли їх слово гудить як буря зимою, але стережись, коли тобі дроздом защебече.‘ Но сеі загадки я инакше не відгану, як хиба мій син хопив за шаблюку добувати парубочою силою того, від чого прості хлописка відганяли би ёго словами, що годні відстрашити тільки дігей.“ Ся гадка виділася їй ще розумнішою, коли погадала, що то за розумний та обачний чоловік той Мак Федрік. Тямила добре, як то він бувало помагав покійному чоловікови в ремеслі купуючи худобу, хоч и знав, кудюю вона прийшла, та все так, щоби и зиск мати добрий и не попастися часом в яку халепу. Так хтож

би міг ліпше Мак Федріка показати молодому опришкови поділе, де би можна повести небезпечно ремесло з як найбільшою певністю пожитку, хтож міг би легше ёго добичу замінати на гроші?

Кому иншому тяжко було би погадати, що єдиний син ступив на ту дорогу, на котрій вітця постигла нагла смерть; но тодішні верховинські матери о тім и не думали. Ельшпат дивилась ва смерть Мак Тевіша Мора як на смерть лицаря, що славно поляг в війні та жде на пімсту своєї смерти; вона не так боялась смерти свого сина, як ёго неслави; вона боялась, щоби не піддався чужим людям та не попав в смертельний сон душі, до котрого веде становиско, яке вона звала неволею.

Старій Ельшпат и не снілося о моральній засаді, котра видається цілком природною и справедливою кождому, хто виховався під силою законів, що хоронять майно слабшого перед насилою сильнішого. Вона з малку привикла уважати так званих Сасів за племя, с котрим Верховинці заєдно воюють; вона вважала тому кожду їх осаду, як далеко сягали загони Верховинців, за предмет справедливих нападів и грабежи. В тих поглядах укріпляло її и горяче бажанє пімсти за смерть свого чоловіка и загальне а по части таки справедливе негодованє Верховинців на варварське и насильне поступованє побідителів після битви під Кульмьден.

Розум наказував, правда, подумати, що сили Верховинців за слабі, щоб опиратися сполученим тепер силам правліня, хоч за давнішого не так кріпкого ладу такі ледачі опришки, як Мак Тевіш Мор, могли без перешкоди посувати свої грабежні загони, куди хотіли. Но на таку звагу годі було здобутися старій в укромі живучій невісті, котрої погляди від наймолодших літ нічим не змінилися. Вона думала, що її синові треба тільки явно станути наслідником свого батька, а зберегься довкола нёго така сила жвавих хлопців, як то колись під стягами її покійного чоловіка. Для неї був Геміш орлом, що потребує тільки крилами вдарити и знятися геть-геть в гору до висоти, котра ёму природно належиться, а не подумала необачна, кільки пар очей стерегло би ёго лету, кільки цівок звернулобися проти ёго грудей. Словом, Ельшпат дивилась на теперішній лад так само, як за давних часів; вона була вбога, занедбана, пригнетена, від коли не боявся вже ніхто її чоловіка; но вірила твердо, що вернуться часи її поваги и значіня, коли син схоче раз заняти місце батька свого. Що дальше буде, що дальше статися може с того, о тім и не подумала більше нічого, хиба отсе, як те вона давно вже спати

буде в домовині, як то давно вже прогудять плачі і жалі, що її племя заведе по ній стародавним звичаєм, нім аж її кучерявий Геміш ляже з закровавленою шаблюкою в руці. Батько ж ёго посивів, заким помер по сотнях пригод зо збуєю в руці; що вона дожила ёго смерті, що и пережила її, се було простим наслідком тодішних звичаїв; а вжеж таки и краще сталося — так собі думала гордо —, що бачила ёго лицарську смерть, ніж мала би була свідком бути, як віддає душу в курній хаті, на постелі гнилої соломи наче старий хорт або недужий віл. Но послідня година її хлопця, її храброго Геміша ще далеко-далеко. Віп мусить, як батько, бути щасливим и побіджати. А прийде й на нёго година, ляже и він кровавою смертею, то вона, Ельшпат, давно вже буде в могилі и не буде бачити ані ёго скону, ані не буде плакати над дерпём ёго могили.

Такі диковини роїлися в голові старі Ельшпат, а її відвага піднялася до звичайної висоти або може й висше. Кажучи по біблійному — а бесіда Верховинців від біблійної не дуже й різниться —, вона піднялася, умилаь, перебралась, попоїла и покріпилася.

Ельшпат нетерпеливо ждала повороту свого сина, сим разом не без тревоги, непевности и неспокою. Вона сама собі говорила, що багато до того треба, коли б він в сих часах хотів вийти на вдатного и страшного опришка. Но таки ждала ёго побачити ватажком храброї громади с пригриваючими кобзами и розпущеними хоругвами, а горді верховинські чуги так и мають від вітру, не вважаючи на закон, що зборонив під острими карами народню одежу с всіма приналежностями верховинського лицарства. И всёго того ждала в горячих свсіх мріях не дальше як до кількох днів.

Як вже тоті гадки вселилися твердо и поважно в її душі, тоді почала думати о приготівленях на принятє сина и ёго товаришів, так як то колись для повертаючого батька бувало пристроювала хату. Страви не можна приладити, так се — думала — и дрібниця, аджеж приведуть с собою худобу щасливі опришки. А горівки то й наварила и перегнала більше, ніж би по чийй думці могла невіста жиюча сама. И хату знарядила на їх привіт, неначе на стрічу великого свята. Чисто виметена, ріжним гілём замаєсна виглядала, як хата жидівки в свято кучок.

Молоко своїй маленької отари приготвила на такі ріжні способи, як тільки могла при своїй зручности, щоби угостити свого сина и ёго товаришів, що мала разом з ним приймати. А вже найголовнійший стрій, що на силу зібрала, то була чер-

вона як кров морва, що росте тільки по дуже високих горах а и там тільки де-не-де. Її покійний чоловік, а може ще котрий з дідів, прийняв її за знак свого роду; рідкість її мала зображати невеличке число ёго племінників, а висота, по котрій росте, висоту ёго гордого змаганя.

Доки ще поралась робити той лад, знаходилася в стані не-спокійного щастя. Одною її журбою було, щоби тільки встигла всё приладити на стрічу Геміша и ёго приятелів, котрі по її думці прилучились до неёго, щоби тільки не заскочили її неприладженою на їх привіт.

А коли всё було як слід готове, не лишилось їй жадної иншої роботи, крім незначного заходу коло кіз. Впоравшись и коло них кинула оком ще раз по прибраній хаті, відсвіжила дещо, зі-в'ялі гильки обмінила свіжими, та вже відтак сіла собі на порозі дивитись на дорогу, що з одного боку підіймалася від берегів ріки О, а з другого крутилася по стоках гори через горбки та долини, куди її повів плян військового инжиніра. Так сидячи вдивлялась нераз и по-за дорогу в темні вечірні або ранні хмари, а при згадках минувшости складались їй хмари в людські постаті и привиджувалась їй юрба так званих чорних жовнірів, се-б то таких, що по народнёму одягнені в темні мерезчаті гуні, а звались так проти червоно одітого англійського війська. Так пересиділа не одну годину що рана и що вечора.

IV.

Дармо поглядали материні очи на далеку дорогу від світа до пізного вечора; не знимався туман, за котрим мож би сподіватись кланяючихся пірначів и мріючої збруї. Одинокий подорожний переходив байдужно в своїм бурім подільськім кафтані и в чорній або й червоній киреї — се вже по приказу закону, що заборонив пестру мережчату одержу верховинську. Верховинець упав на духу від тих строгих, хоть може и конечних законів, що зборонили ёму носити свою батьківську одержу и збрую и відняли ёму по ёго думці ёго природне право; се видно було по похиленій голові и посоловілім лицю переходячих. Тих сумних подорожних не брала Ельшпат за свого сина, бо не добачала у них тої легкої та свободної ходи, котрою має паспіти її син, що десь мав відшуратися всякого знаку саскої неволі, якби на ново народився. Кожного дня як ніч запала, кидалася на свою

соломяну постіль, не щоб спати, а наслухувати. Хоробрі и страшні люде, думала, по ночі ходять, їх ходу чути в темноті, коли всё мовчить крім бурі и спаду води; полохлива серна виходить, коли сонце падає на шпиль гори, а смілий вовк ходить при рожевім світлі осіннього місячка. Дармо так успокоювалась; не кликав її син, як ждала того, с твердої постели, на котрій маячилося їй о ёго повороті. Геміша як не має, так не має.

„Від даремних надій серце хорує,“ сказав мудрець. Досить сильна була Ельшпат тілом, а таки почала перекопуватися, що не стане їй сил до тих клопотів, які навела на неї неспокойна и безмірна любов. Одного ранку явивсь на самотній гірській дорозі подорожний; ожила знов її надія, що стала вже уступати безжурній розпуці. Подорожний не мав жадного знаку саского підданства; з далека могла видіти, як ёго чуга ременем підперізана в ладних згинках спадає ёму по плечех, як на кучмі ёго похитується перо, що свідчить о високім становиску и значнім роді. На плечех мав кріс, при боці шаблю и звиклі додатки: кинжал, пістолю та дзюбенку с козлиної шкіри. Закім ще могла всё тоє розпізнати, подорожний поскорив легкою ходою, підняв руку на знак, що пізнав, и Ельшпат за хвилю тримала в обіймах свого любого сина, що в одежи дідів своїх видавався материним очам найкрасшим між тисячами тисячів.

Першого вибуху любви ніхто не годен описати; Ельшпат в дикій радості то благословила сина то голубила-пестила словами найгорячішої любви, якими богата її рідна бесіда. Стіл що живо заставила всім, чим хата богата; а коли став гоститися, поводила по нім очима мало що инакше, як тоді, коли в перве подавала ёму поживу с своєї груди.

Проминула перша невгамована втіха; Ельшпат рада була тепер довідатися о пригодах свого сина від дня розлуки та дорікала, що смів в білий день показуватися в верховинській одежи, а то така тяжка кара за се и тільки червоних снується по краю.

„Не журіться тим, мамо!“ сказав Геміш голосом, що мав її успокоїти а зраджував таки якесь заклопотанє; „я можу, коли схочу, ноказатись в верховинській чузі, хотьби и перед ворітьми кріпости Августа.“

„Не будь но такий відважний, мій любий Геміше, хоч сей блуд найбільше ще до лица синові твого батька; не будь за надто відважний! О, не буться тепер як за давних часів однакою збруєю и з однакою користю, а спускаються на перевагу и ліпшу збрую; слабій чи міцній — однако може пасти від стрілу

хлопця. Не вважай мене негідною зватись вдовою твого батька а твоєю матерю, що так говорю; Бог свідок, що я поставила би тебе око в око проти найлучших в Бредальбан а ще до того й самому Льорнові.“

„Впевняю Вас, дорога мамо,“ відповів Геміш, „що не на-ходжуся в жаднім небезпеченстві! Але чи бачились Ви з Мак Федріком? що говорив Вам про мене?“

„Срібла досить мині лишив, Геміш, но найліпшу потіху и новицу приніс мині сю, що ти здоров и що незабаром маеш мене відвидіти. Але стережися, дитино, того Мак Федріка; коли звався другом твого батька, то більше ёго обходила найпосліднійша худобина з нашого стада, ніж кров и жите Мак Тевіша Мора. Користуйся тому ёго послугами и плати ёго за се, но слухай моєї ради и не вір ёму.“

Геміш не міг здержатися и зітхнув; Ельшпат міркувала по тім, що її рада до осторожности за пізна.

„Що за діло мав ти з ним?“ сказала живо и перелякана. „Він дав мині гроші, а він не дає нічого за дармо; він не с тих, щоб зерно давав за полову; коли ти каєшся, що собі з ним зайшов, а можеш зірвати без сорому и нечесті, то віддай ёму ёго срібло и не вір ёго гладким словам.“

„Сёго не можна, мамо,“ сказав Геміш, „та й не каюся того, до чого зьобовязався, хиба через те одно, що хутко буду Вас мусів оставити.“

„Мене оставити? Дурний хлопче, або ж думаєш, що я не знаю повинности, яка належиться жоні або матери відважного чоловіка? Ти тепер ще хлопець, но твій отець, коли перед двацяти роками був пострахом цілого краю, не гордував моім товариством ні моєю помочю, а говорив пераз, що поміч моя стане більше як за двох слуг.“

„Так я не думав, мамо, но коли маю опускати край —“

„Край опускати!“ перебила ёму матір, „чи думаєш, що я— то корч, що вирваний з землі с корінєм мусить загнати, коли ёго перенесуть де-инде? Не все ж я таки дихала тільки вітрами на Бен-Кричен, ходила я с твоім батьком и в пустині Рос, и в недоступні степи И-Мак И-Мор. Погоди, хлопче! мої кости, хоч старі, понесуть мене ще так далеко, як твої молоді ноги змогуть бігти поперід.“

„Ой мати,“ сказав молодець загинаючись, „я мушу поплисти за море.“

„Що, за море? Абож я щó, щоби я моря боялась? А тож я ніколи не була на кораблі? Не знаю вузних Мель, островів Трешорніш та скель Гарріс?“

„Ой мати, я піду далеко, даліше всіх тих місць; я пристав до одного полку с тих, що тепер утворили, и ми підемо на Французів до Америки.“

„Пристав до війська!“ крикнула зачудована мати, „проти моєй волі, без мого призволеня! — ти не міг того зробити, ти не зробив того —“ відтак станула в поставі, що мов я тільки сама одна маю тобі розказувати, и додала: „Геміш, с'єго ти не посмів зробити!“

„Розпука, мамо, доводить до вс'єго,“ відповів Геміш голосом сумним по твердим; „щож було мині тут діяти, де годі було заробити хочби хліба для себе и для Вас, а часи чим раз то гірші? Сядьте тільки и послушайте, а я буду Вас міг переконати, що тільки на Ваше добро я се зробив.“

Ельшпат сіла гірко всміхаючись, злість и наруга малювалися на її лиці, коли з затисненими губами слухала єго оправданя.

Геміш не змішавсь тим сподіваним гнівом матери, а спокійно говорив даліше. „Коли я Вас, дорога мамо, лишив, пішов я до Мак Федріка. Хоть и знаю, що він неначе Сас лукавий и бувалий, то таки він розумний чоловік; так думав я, що вкаже мині спосіб поліпшити нашу долю, сеж єго и так нічого не коштує.“

„Нашу долю?“ перебила Ельшпат, не стерпіла вже за тими словами; „так Ти пішов до тої підлої душі не діпший пастуха радитися, що тобі діяти? Твій батько не радився нікого, хіба своєй шаблі.“

„Дорога мати,“ відказав Геміш, „як же я Вас переконаю, що Ви в сім краю наших батьків живете так, мов батьки наші ще живі? Ви ходите неначе в сні оточені марами тих, що давно вже в могилі. Коли мій батько жив и бився, поважали того чоловіка с кріпкою рукою можні, а боялися богачі. Єго захищали Мак Альян Мор и Кеберфу, менші платили єму дачку. Се вже прогудло, а син єго набавив-би-ся тільки соромної смерти, колиби ступив на ту саму дорогу, по котрій батько дійшов до сили и слави між всіма, що носили мережчату чугу. Земля здобута — її світлі зорі погасли — Гленгери, Льошіл, Перс, Лорд Люіс, всі значні ватажки або в могилі або на вигнаню — ми можемо жалувати за тим, так змінити не в силі: кучма, шабля, моншонка — сила, слава, богацтво — вс'є, вс'є пропало на побоевищі під Кулььоден.“

„Всё неправда!“ одвітала Ельшпат уперто; „тебе и таких страхополохів як Ти впокоряє не сила неприятелів, а власна Ваша ледача трусливість; Ви — як ті положиві диски, що ім найменша хмарка на небі видається тінею орла.“

„Мати,“ сказав Геміш гордо, „не докоряйте мині трусливостю, я ж иду там, де треба людей с кріпкою рукою и відважною душею. Глуху пустиню проміною за край, де можу здобути собі славу.“

„И Ти лишаєш матір, щоб в нужді, в старості и самоті доживала віку?“ сказала Ельшпат не залишаючи нічого, щоб тільки захитати ёго постановленням, котре, як бачила тепер, було кріпше, ніж спершу думала.

„Сёго ж я не роблю, я лишу Вас в вигоді и с певним доходом, якого не малисьте ще ніколи. Син Баркальдайна доводить полком, до котрого я пристав; Мак Федрік на ёго руку затыгає людей до війська та й сам при тім добре виходить.“

„Се одно найсвятійша правда, а все инше коли би було такою правдою як рак свище!“ перебила стара гірким голосом.

„Алеж бо и ми при тім добре виходимо,“ говорив Геміш дальше, „бо Баркальдайн дає Вам хату в своїм лісі Летер-Фіндріт и траву для Ваших кіз и вигіи на громадське пасовниско для корови, якбиьсте хотіли тримати, а платня моя, хоть я и далеко, стане Вам більше як на муку и чого там ще Вам треба буде. А за мене не журіться; я вступаю простим, но коли би тільки ходило о храбрість и точну службу, то верну офіциром с половиною таляра на день.“

„Бідний хлопче,“ сказала Ельшпат з голосом пожалуваня и погорди, „и Ти віриш Мак Федрікови?“

„Я можу спуститися на нёго,“ відказав Геміш, а чоло и лице обілялось ёму тою темно-червоною краскою, котрою визначається ёго племя. „Мак Федрік знає сю кров, що пливе в моїх жилах, и може бути певний того, що колиб Вам не дотримав свого слова, незадовго стану назад в Брідельбен, а тоді — в житю своїм тільки три рази оглядати буде сонце. Я вбив би ёго при власній ватрі, як би мині зломив слово, убив би — кленуьс тим, що обох нас создав!“

Погляд и постава молодого жовніря були такі, що Ельшпат через хвилину дивилась на нёго с почесстю; вона не тямла, щоби коли бачила у нёго таке хмуре и грізне лице, що так дуже нагадувало ёго батька. Однакo стала дальше вговоряти ёго с тою самою паругою, як почала.

„Бідний хлопче, то ти думаєш, що хтось буде чути Твої погрози и робити собі щось з них, коли Ти будеш звідси о половину світа! Але йди, нагни спину під Гановерське ярмо, проти котрого кождий чесний Верховинець беться на смерть. Иди, відцурайся правого Штуарта, за котрого Твій батько и ёго батьки, и батьки Твоєї матери не одно побоевище закрасили кровю. — Иди, склони голову перед яким там з роду Дермідів, котрих діти“, додала з диким криком, „батьків твоєї матери вирізали в їх спокійних хатах в Гленку! Так,“ верещала дальше пискливим и несамовитим голосом, „мене ще тоді на світі не було, так моя мати розказувала міні, а я — я слухала голосу моєї матери — так тямлю добре її слова!.. Вони прийшли в спокою и дружно їх прийнято, а пішла кров, огонь, зойк и різня!“

„Мамо,“ відповів Геміш сумно но твердо, „я розібрав всё, ні каплі крови пролитої в Гленке не ма на чесній руці Баркальдайна — прокляте тяжить на нещаснім домі Гленяйи, и Бог покарав ёго за сю кривду.“

„Ти говориш, як саский піп,“ сказала з досадою мати, „чи не волівбись може таки лишитися та просити Мак Альяна Мора о яку парафію, щобиш міг потомкам Дермідів правити о покаянню?“

„Що було, то було, а нині инакше,“ відповів Геміш. „Коли племена поборені и між собою перемішані, то и добре и розумно, що втративши силу и волю закинули ненависть и спори. Хто не в силі пімститися по мужески, не повинен як ледачий надармо воювати. Молодий Баркальдайн є чесний и дотримає слова; я знаю, що Мак Федрік радив ёму, щоби міні не позволив попроситися з Вами; але він відказав, що Геміш Мак Тевіш син храброго батька и слова не зломить. Баркальдайн має під собою сто найдатнійших хлопців верховинських в народній одежи и зо збруєю батьків своїх, одно у них серце одна й гадка; я клявся піти з ним; він завірів міні, я даю завіру ёму.“

Ся тверда відповідь громом разила стару Ельшпат, и вона стратила вже надію. Те, чим сподівалась невідперто ёго перекопати, вдарило як горох о стіну.

(Дальше буде.)

РОСТОВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ДМИТРО ТУПТАЛО.

Згадуючи про важких руських историчних діятелів XVII. в., годі замовчати про духовну особу, що виступала особливо при кінци XVII. столітя; вона має важке значенє не тільки для свого часу, але й для пізнійших часів задія сеї благочестивої шани, яку для ёго памяті заявляє руський народ.

Св. Дмитро (с походження Українець) займає одно з найсвітлійших місць між київськими ученими, що ширили по руській землі руську просвіту, котру підняв Петро Могила. Він родився в місточку Макарові, пятьдесят верстов од Києва, правобіч Дніпра, в грудню 1651 р. Отець ёго був козацьким сотником и звався Сава Григорович Туптало, мати Марія, а дитя назвали при хрещеню Данилом.*) Коли він доріс хлопячого зросту, родителі віддали ёго на науку в Київ. Отець Данила був ктитором Кирилівського монастиря и мабуť жив у самім Києві. Обдарений с природи живою уобразнею и глибинною чуття, Данило віддався релігійному роздумуваню и рішився постригтися. Сумна доля України, як видно, підмагала такий настрій: в округ себе він бачив кров, слёзи, злидні; одна біда вела за собою другу біду, и тяжко було добачити виходу оплаканого стану краю. В Києві навіть наука не могла відбутись своїм звичайним ладом. Природно було віддаватися роздумуваню про марність земних дібр и глядіти пристановища в чернечій житії. В 1668 р. постриг Данила в київськїм Кирилівськїм монастирі игумен Мелетій Дзик**) и назвав Дмитром. Хоч молодий, а вже скоро звернув він на себе увагу своїм незвичайним даром слова; в 25. році житя, 1675 р., посвятив ёго в Густинському монастирі Лазар Баранович на єромонаха. С того часу почалася вандрівка Дмитра з монастиря в монастир, с краю в край. Де він тільки осів, там починав говорити науки, а до ёго збігалися ватаги народу; слава про нового знатного проповідника переходила з города в город. Архiepископ Лазар Баранович перевів ёго з Густинського монастиря

*) Згадуючи про своє уродженє в дневнику він сказав: „и въ тогъ часъ воеводина Радзивилова и крещеніємъ святымъ просвѣщенъ.“ Мабуť вона була ёго хрестною матерю: се мала бути жінка Януша Радивиля, молдавська княжна, сестра жінки Тимоша Хмельницького.

**) В Ростові в келії Дмитра збереглася сучасна картина, що зображає, як молодий Данило, кланяючися в ноги батькови и матери, просить у них родительского благословеня до вступленя в монастир. Родина ёго в українських одіжах тогочасних.

до себе в Чернігів і Дмитро був при Лазарі Барановичу зо два роки проповідником. Коли виправився Дмитро в Литву на поклії чудотворному образови, що був у Новодворському монастирі, запросили ёго спершу на короткий час проповідувати у Вильно, а потім білоруський єпископ Теодозій Василевич намовив ёго, щоб переселився в Слуцк; Дмитро проповідував там в Преображенському монастирі. Та в кінці 1679 р. умер ёго добродій Теодозій, а зараз по нім і другий ёго прихильник, оснуватель Преображенського монастиря Скочеквич. Виголосивши над сим остатнім слово надгробне*), Дмитро виїхав за місяць из Слуцка на родину. Молодого проповідника навперейми звивали з ріжних міст України. Гетьман Самойлович намовив ёго осісти в Батурині, опісля ж за ёго впливом Лазар Баранович назначив 1681 р. Дмитра игуменом Максаківського монастиря. Лазар, що любив, як звісно, играти словами, сказав Дмитрови такий жарг: „Ви зветесь Дмитро и тому бажаю вам не тільки игуменства, але й митри. Най Дмитро дістане митру.“ Слідуючого року Дмитро став Батуринським игуменом. Та побит у Батурині ёму не зовсім був любий; на другий рік покинув він игуменство и віддалився в Київо-печерську Лавру, де ёго радо прийняв архимандрит Варлаам Ясинський. Тут Дмитро став укладати збірник житій святих — Четїи Миней. Об сім труді думав вже Петро Могила, та ніхто сёго не зробив. За два роки ми знов бачимо Дмитра игуменом Миколаївського монастиря. Не знаємо, як односився Дмитро до упадку Самойловича, але се не мало для ёго лихого впливу. Наслідник Самойловича, Мазена, був також прихильний Дмитрови. Скінчивши половину своїх Миней Дмитро відослав у Москву Макариєвські Миней, що в ёго були**), оповістив про укінчене своєї праці и просив благословеня патріярха Якіма на печатане. Однак благословенє загаїлося, тому Дмитро не дожидаючи ёго віддав свої Миней до печатні в київсько-печерську Лавру, під надзором архимандрита Варлаама. Патріярх дізнавшись об тім був вельми нерад, чіпався, домагався перепечатаня деяких місць, закаував дальше печатати без свого дозволу; однак Дмитро відхилив од себе дальші прослідования. Він разом з Мазепою проживав у Москві підчас сумного упадку Зофії (в 1689 р.) и вмів приподобатись Якимови, котрий дав ёму благословенє, щоб дальше робив свою працю. По повороті на родину Дмитро проживав у

*) За котро, після ёго слів, дістав шість ліктів доброго голяндського полотна.

**) Іх виписав з Москви Гизель, думавши писати Миней та не вєспів.

Батуриці и працював над своїми Минеями. Наслідник Якіма, патріарх Адріян, не тільки не спиняв печатаня, але настановивши київським митрополитом печерського архимандрита Варлаама, особливо просив ёго, щоб підмагав печатане Дмитрових Миней.

В 1692 р. Дмитро знов покинув игуменство, щоб виключно зайнятися Минеями; але в 1694 р. спонукали ёго прийняти игуменство в Глухівському монастирі, а в 1697 р. наслідник Лазаря Барановича, Іван Максимович, закликав ёго в Черниців и настановив архимандритом Ялицького монастиря. Займаючися Минеями, Дмитро не переставав писати и говорити проповіді. В два роки потім ёго перенесли в Новгородсько-Сіверській Спаський монастир, и тут в 1700 р. скінчив він три чети (четвертині) своїх Миней и напечатав у Лаврі; опісля доля покликкала ёго несподівано в далекий край.

Петро Великий глядів достойного духовного чоловіка для обсадження катедри сибірського митрополита и казав київському митрополиту Варлааму прислати собі в Москву такого архимандрита, котрий годився б на се місце. Варлаам указав на Дмитра. В лютім 1701 р. Дмитро с царського наказу приїхав у Москву, а 23-го марця настановили ёго архиепископом.

Однак Дмитро доживши вже 50 літ життя був слабого здоровля; тяжко було б ёму їхати в далеку незнапу и притім неприязну сторону. Він занедужав. Петро, дізнавшись об сім, сам приїхав до ёго и замітив, що Дмитро більше сумний, як недужий, и казав ёму щиро виявити причину своєї скорботи. „Мене — сказав Дмитро — посадають в неприязний край, шкідливий для мого здоровля, а на мині лежить обовязок — скінчити „Житя Святих“. — „Лишися в Москві“ — сказав ёму на се Петро.

Дмитро лишився в Москві, зближився и заприязнився из своїм земляком Степаном Яворським, що був тоді блюстителем патріаршого престолу, и дальше займався своїми Минеями.

В січні 1702 р. по смерті ростовського митрополита Йосифа, Петро назначив Дмитра в Ростов. Се було останнє місце побиту Дмитра. Приїхавши в свою епархию він зараз указав у соборній церкві місце свого вічного спочинку и сказав: „се покой мой, здѣ вселюся во вѣкъ вѣка.“

Тут докінчив він свою многолітну працю „Житія Святихъ“, напечатані вповні 1705 р. в Киіво-печерській Лаврі. Після свого звичаю Дмитро и в Ростові говорив усе проповіді; в Ростові, як и на Україні, полюбили ёго и сходилися до ёго слухачі. Але в Московщині потреба було з ёго сторони ще иншого рода ді-

яльності. Дмитро познакомившись з московським духовенством, настрашився крайного неучтва и недостачі внутрішнього благочестя. „Недбалі священники — говорить він у своїм напімненю до священників — лінуються ходити до вбогих хорих сповідати и причащати, а ходять лиш до богачів и багато бідняк умерає без св. тайн... Лучилося нам в дорозі до Ярославля заїхати в одно село и спитати тамошнього попа: „Де в тебе животворящі Христові тайни?“ — Піп не розумів мого слова. Я спитав: „Де тілю Христове?“ — Піп знов не второпав мого слова. Тоді оден из священників, що були зо мною, спитав: „Де запас?“ — Тоді піп взяв неопратну посуду и показав збережену в ній недбало велику святиню. Дивуючися сѣму, чеба и землі кінци страхайтесь. Пречисті Христові тайни держить священник не в церкві на престолі, а у себе між бляшницями, тарганами и свірщиками, с котрими и він сам и домашні ёго живуть и спочивають.“ Щоб усунути такі надуживаня, Дмитро писав кілька пересторог духовним з наукою, як мають заховатися, и добачав, що конечно положити основу книжній просвіті. Він завів у Ростові духовну школу або семинарію, котра ділилася на три класи и за Дмитра мала до 200 учеників. Він удержував сю школу власним накладом, займався нею вельми щиро, сам порівнював успіхи учеників, наглядав їх обичаї и побожність, а літом зберав у себе в загороднім хуторі своїм, обясняв їм сам місця из св. письма, обходився з ними дуже лагідно, по батьківськи, и вони ёго вельми любили. Се був перший образець московських семинарій. Крім загального неучтва, над московським краєм тяжило ще друге лихо — раскол; и против сѣго лиха уважав Дмитро своєю повинністю виступити. Він написав велике діло против расколу: — „Розыскъ о раскольниковъей брынской вѣрѣ“, а коли Петро видав указ, щоби всі голили бороди, то Дмитро написав діло про голене бороди, доказуючи, що се не гріх голити бороду. Сам Дмитро розказував, як двох нестарих Москалів спинило архиерея при виході с церкви після литургии и питали ёго: як він думає? Вони готові лучче положити голову на колоду, щоби їм одрубали, як бороди. — А що відросте, — спитав Дмитро — борода чи голова? — Борода, сказали ёму. — Так лучче вам оддати бороду; борода буде відростати стілько разів, скілько її будуть голити, а відсічена: голова не пристане до тіла, хиба — у воскресенє вмерлих! — Дмитро говорив любителям бород, що дармо бояться вони голити бороду, думаючи, що тим затруть образ и подобие Бжже; доказував, що образ и подобие Боже зовсім не

в тілі, не в видимім образі чоловіка, а в ёго душі. Петро найшов у Ростовськiм митрополиті підмогу своїм реформаційним плянам в сім згляді. Дмитро при своїй строгій набожності не міг поділяти шанн Москалів до бород, позаяк родився на Україні, де козаки давно вже голили бороди и де сей звичай стався народнім.

Дмитро був великим постником и як розказують, що у великий піст ів тільки раз в тиждень. Він загалом визначався мірністю в житю, був лагідний, простодушний и охочо помагав біднякам. В своїм духовнім завіщаню, писаім два роки перед смертю, Дмитро виразився так про себе: „Од вісімнацятого року аж близько до гробу я не зберав нічого, крім книжок; у мене не було ні золота, ні срібла, ні залишної одежі... Най ніхто не трудиться по мині глядіти яких небудь складів.“ Прикмети Дмитра ще за житя вивиснали ёго в очах побожних людей.

Не дармо боявся Дмитро Сибіру; и менше острый климат Ростовського краю пошкодив ёго здоровлю, ослабленому многолітними працями и строгими постами. Уже в 1708 р. Дмитро жалувався, що не змагає робити: очи ослабли, очні шкла ёму не помагали, а рука при писаню дрожала... В 1709 р. Дмитро занедужав на ядушливий кашель а 27. листопада вмер. Ёго найшли в келі мертвого, стоячого навколiшки до молитви. Друг Дмитра, Степан Яворський, похоронив ёго в місци, котре призначив сам Дмитро приїхавши в Ростов. Степан забрав по покойнику вельми численні книги, що перейшли в бібліотеку московської синодальної друкарні.

Литературні праці Дмитра мають важне значенє именно тому, що були сильно росширені між руською суспільністю до останних часів. Ледви чи мав який инший письменник духовний стілько читців. Найбільш росповсюднений твір Дмитра, се неперечно ёго Чет іи Миней, що мали кілька видань. Споружуючи їх, користувався він Макариєвськими Минеями, рукописю Симеона Метафраста, котру прислали ёму з Атосу, руськими прологами, патериками и всілякими західними збірниками. Хоч спорудник признавав, що не всё, що було в ёго руках, мало однаковий ступень певності яко жерело, и тому багато не втягав до свого збірника, а все ж годі сказати, щоби Дмитро розберав критично перекази, котрими користувався.

Проповіді Дмитра (котрих лишилося багато и не всі ще з них звісні) подають властиво мало черт, важних для сучасної исторії, так що до свого складу, як и що до гряті: се такі проповіді, що могли бути приложені до всякої сторони и на вся-

кий час. Та вони не лишилися без значеня в исторії руської просвіти задля тих внутрішніх прикмет, що вчинили їх любовою книжкою руських людей на довгий час. Вплив київської схоластики відбився у многім и на них, — се слідно в напрямі запускатися в символизм. Так н. пр., в своїй проповіді на Цвітну Неділю Дмитро задає питанє: Чому Христос вѣхав у Єрусалим сидячи на ослі? — и виводить, що се склалося задля східності осла з грѣшником.*) В иншій проповіді він взиває усі дерева, щоб схилили свої вершки перед тернем, а деревам дає символизацию святих: дателева пальма — се праведник; оливне дерево — учителі церковні; виноград — се загалом люди, що живють по божему; а терне значить терпінє... Як київські проповідники, так и він наводить у своїх проповідях усіякі анекдоти из старинної исторії и байки, котрим простодушно вірить; на приклад розказуючи звісну байку про птаха Феникса, котрий проживши самим воздухом, без їдла и питя, пятьсот літ, сам себе палить, щоб з єго попелу утворився зарід нового птаха — він припускає справдешнє истнованє такого птаха, що живе ніби в Арабіи чи Индіи... Або н. пр., споминаючи про Дельфійський оракул, він готов признати єго ворожбу правдивою.***) Та коли Дмитро у многих чертах своїх проповідий и в схоластичнім складі многих з них оддавав данину тому кружкови, посеред котрого виховався, за то проповіді єго стоять далеко висше від проповідий усіх єго попередників на стілько, на скілько вони були плодом не вправи на задапу тему, а правдивого натхненя, яким була перенята даровита и люба натура проповідника. Проповіді Дмитра визначаються живостою образів, а найбільш глибиною чувства: в сім останнім ледви хто з руських проповідників и після Дмитра випередив єго. Вони писані язиком церковно-словенським з додатком руської мови. Такий язик навіть тоді, як сі проповіді писані, був надто книжним и далеким од звичайної устної мови. В пізніших часах при дальшій розвою литературного язика він видавався застарілим, а між тим люди читали довго проповіді Дмитра з більшою охотою, як твори инших, новіших проповідників.

*) „Лѣнивѣ — осель, лѣнивѣ и грѣшникѣ: многимъ біоіемъ едва убѣдиши осла въ яремъ, а развращеннаго грѣшника и наказаньми многими неудобъ обратити можеши ко исправленію: осель аще и біемый, не скоро грядетъ, въ пути едва волочится, а бѣгати скоро никогда же вѣсть: и грѣшникѣ не спѣшитъ ко спасенію, аще многа и біемый биваетъ различными отъ Бога поущеньми...“

**) „Знать, по повелѣнію Божію, въ наученіе челоувѣкомъ, паче естества своего, камень проглаголаъ чудесне...“

Проповіді його мають ту замітну властивість, що при книжнім язичі, при невластивих руській мові зворотах, вони визначаються ясністю и якось легко читаються. Деякі с проповідий Дмитра, прочитані в церкві и тепер можуть порушити слухачів. Така між иншими його знатна проповідь на день жен Мироносиць, замітна и тим, що вона відповідна до свого часу, чого у Дмитра мало. Проповідник нагадує слова, що сказав Ангел до жен мироносиць при гробі воскресшого Спасителя: „Возста, нѣсть здѣ!“ „Де ж Христос по своїм воскресеню? Авже ж усюда, як Бог, та не всюда своєю ласкою, и се проповідник глядить його. Чи він не в церквах, збудованих в його честь? Ні, його дім святий стався розбишацькою печерою. Зберуться люди в церкву, неначе б то на молитву, а між тим балакають про купно, про війну, подорожи, про бенкети, осуджують инших, насміваються з ближніх, занпащають клеветливими словами їх добре имя; инші, стоячи в церкві, неначе моляться устами, а в думці гадають про семью, про богацтво, про скрині, про гроші; инший дримає стоячи в церкві, а инший знов думає про крадіж, убийство, перелюб, або думає про месть над своїм ближнім. Лучається в додаток, що духовні особи паяні сваряться між собою, поганяють себе и деруться при престолі. Ні, се не церква божа а печера розбійників: ласку божу відганяють од опоганеного св. місця, як пчолу, котру відганяє дим. Колись Бог бичем з мотузя вигнав торгуючих с церкви. А що, як би він тепер видимо прийшов до святого храму с тим бичем? Та ні, Господи, вже минув той час, коли ти виганяв грішників с церкви; нині наш окаянный час настав; уже ми тебе виганяємо; тепер можна сказати про храм Господній: нема тут Бога; був та й пішов геть. Возставъ, нѣсть здѣ...“ Та відай письмо вчить, що кожний чоловік єсть храмом божим. Отже в кожнім чоловіці можна глядіти Христа. Та що ж? „Многі —, говорить Дмитро — хрещені и просвіщені правдивою вірою, та мало таких, в котрих би Бог оселився, як у своїм храмі: и злодій хрещений, и тать, и розбійник и перелюбодій, и кожний лиходій просвіщений правою вірою, та Христа в нім не гляди: нѣсть здѣ! Хиба давно колись-то був Христос в сім злодію в молодих літах, а коли він виріс, одійшов од його Христос! Возставъ, нѣсть здѣ! Инший з виду здається добродійним, побожним, він богомолецъ, постник, любить вбогих, борець... Та всё то мана... Не гляди в нім Христа. Нѣсть здѣ! Тяжко найти дорогоцінний жемчуг в морській глибині, золото, срібло в нутрі землі; а ще тяжше — Христа, поселеного в людях. Багато

з нас тільки по имени християне, а живуть як скотина, як свині. Хрестом Христовим захищаємося, а Христа на хресті распинаємо своїми поганими ділами...“ Проповідник починає глядіти Христа в людях усяких станів. „Погляньмо — говорить він — на духовного чоловіка и спитаймо ёго: з яким наміром и бажанєм добився ти свого стану? Задля слави и честі Божої, чи для своєї слави и честі? Чи на те, щоб придбати спасене душам людським, чи для себе багатства? Справді, не оден би найшовся, що добився свого стану не для хісна людий, а для своєї користі. Не служити прийшов спасеню душ людських, а для того, щоб ёму служили підвладні...“*) „Погляньмо — говорить він дальше — на низші духовні власті, на священників и дияконів и спитаймо кожного: що тебе довело до стану священничого? чи бажане, щоб себе спасти и інших? Ні, ти пішов там для того, щоб прокормити себе, жінку и дітий. Поглядів Ісуса не для Ісуса, а для хліба куса. Інший взявши „ключь разумьнія“ и сам не входить и входячих не пускає, а інший и „ключа разумьнія“ не брав. Сам нічого не розуміє: сліпець сліпців водить и разом у яму падають. Не скоро тут знайдеш Христа: нівсть здѣ! Може б у монастирях поглядіти Христа? та и в них усє попсуваюся. Нічого не стало... Може в народі поглядіти Христа? Та деж бїльше злодійства, як не в народі? Коли є в народі які небудь добрі люди, так и ті за своїми справами и клопотами забули про Бога и од молитви відступили. Може між великими людьми, боярами и судьями глядіти Христа? Та до них нема приступу. Скажуть: не пора, іншим часом прийдеши; та нічого до них и ходити. В них ледво чи коли й був Христос: в наших злих часах и правди мало и милосердя нема; а де нема ні правди, ні милосердя, там не гляди Христа: нівсть здѣ!“

„Де ж ёго найти? Доведеться сумувати з Магдалиною, що сказала: „взяша Господа моего отъ гроба и не вѣмь, гдѣ положиша его.“ Гріхи наші взяли від нас Господа нашого и не знаємо, де ёго глядіти. Інший хто небудь скаже: Господь зо мною и я з ним, я вірую в ёго, молюся ёму и покланяюся ёму. Та що с того, що ти покланяєшся? Покланялися ёму и ті, що підчас ёго добровільного терпіння клонили перед ним коліна, а потім били по голові тростиною. Ти кланяєшся Христови и беш Христа,

*) Тут, як би боявся роздразнити духовних людий, уневинняєся: „Простіть мні, найвиші власті духовні; я не про всіх говорю, а тільки про деяких а між ними и про себе.“

тому що трівожиш и мучиш свого ближнього, насилуєш ёго и обдєраєш, одбєраєш од ёго достаток неправим способом; ти молишся Христови и плюєш ёму в лице, вимовляючи устами своїми погані слова, докоряючи и осуджаючи ближнього...“

В сій проповіді зачіпив Дмитро також роскольників. „Наша церква так змаліла від росколу, що тяжко найти справдєшнього сина церкви: мало що не в кождім городі вигадують нову, осібну віру. Прості мужики и баби догматизують про зложенє трєх пальців, та об сім, який хрест неправий и новий, а инші хоч и лишаются в церкві, та лиш удано: в них нема Христа, нема Бога. Нїсть здї!..“

(Конець буде.)

ПЕРЕГЛЯД НАУКОВИЙ.

Про радіометер або світляний млинок.*)

Сучасні виданя академічні и наукові журнали подають багату літературу радіометра, котрий звернув на себе громадну увагу.

Вже давно догледілись експериментатори, що проміне світла начеб однихає легкі тіла, коли вони у просторі, в котрому нема воздуха. Англичанин Крукс первий построїв такий апарат, в котрому видно, як крильця од світла ворочаються, назвавши ёго радіометром. Досі построєно багацько радіометрів и зроблено чимало досвідів, щоб дослідити, які сили, и як вони діють у тому чудному апараті. Радіометер Крукса дуже поединчо построєний. У невеличкій шклянній баньці подовговаті форми, из котрої випорожнено воздух, почиває на шпиль шклянний маленький наперсточок. До наперсточка причеплені крильця, дві дуже тонькі алюмініві пластинки, завбільшки одного квадратного сантиметра, кожда з них одним боком почорнена а другим чиста. Дивлячись из боку на те мотовильце, видно одну чорну и одну чисту пластинку. Як засвітити ямцу трохи осторонь од апарата, то крильця ёго зараз крутити-муться од світла, чистим боком пластинок наперед. Крильця крутяться тим скорше, чим вони лекші, и чим меньше воздуха в баньці; починають же вони вертїтись, коли тисненє воздуха у баньці доходить до одного мілліметра живого срібла. Коли буде у баньці замість воздуха водорід, то крутити-меться млинок при більшому тисненю (4^{мм} ж. с.). Чим більше воздуха витягнути из баньки, тим скорше повертаються крильця. Так воно буває тільки до якоїсь границі,

*) Поміщавши нераз розправи з исторії природи, поміщасмо нині розправу с фізики, тим радніше, що се оригинальна розвідка автора, котрого наукові статї бували кілька раз поміщувані в виданях академіи наук у Відні — Ред.

а коли станемо ще більш випорожнювати, тягнучи із баньки останки воздуха, то крильця будуть вертїтись що раз помалїйше. У зовсім порожній баньці крильця зовсім не мусїли б вертїтись. Тїльки що абсолютної порожнєти не мож зробити; бо тиснене воздуха у баньці нїколи не може бути менше, як тиснене живого срібла у Гейслерової смокавки. До того ж хоч би не виходила пара із живого срібла, то випускати-муть із себе молекулів стїни баньки и пластинки крилець, як випускає їх із себе камфора. Тї молекули наповнять по довшому часу порожню баньку, и ся воздушна материя ворочати-ме крильцями. Той досвід и доказує ясно, що не саме свїтло ворочає крильцями, як се спершу думав Крукс, а ворочає ними воздушна материя; бо чим менше її, тим помалїйше крутяться крильця, а без неї и зовсім не мусїли б вертїтись.

Дальше буде розказано, як переноситься движене на крильця, а ту треба ще примїтити, що крильця ворочаються не тїльки від проміня свїтла, а також від проміня тепла, бо одно и друге те ж саме, и нема між ними бїльшої рїзниці як між високим а низьким голосом. Коли банька добре випорожнена (0.08^{mm}), и крильця легкі, то вони крутити-муться, як що тїльки наставити проти апарата теплу руку, або пустити на нїго місячне свїтло.

Перш усїго треба нам знати, що се за спли, що ворочають крильцями радіометра?

Же А. Шустер у Манчестері догадувався, що се внутренні сили, значить, що між частинами апарата спли дїють на відвороть: коли яка частина апарата однихає крильця, то й крильця однихають тую частину. Шустер доказав се, повїсивши радіометер бифілярно у шклянній посудині, и витягнувши із неї воздух. Проти апарата стояла осторонь лямба. Коли пушено свїтло її на радіометер, то крильця почали вертїтись в один бїк а шклянна банька повернулась трохи у противний бїк.

Досвід Крукса подібний. Їго радіометер пливав по воді и мїг повертатись на усї сторони. До хрещика (дві пари крилець, навхрест до наперсточка причеплені) привязано маленькій магнет. Хрещик вертївся од свїтла в один бїк, а коли спинив їго Крукс, приставивши трохи осторонь сильного магнета, то шклянна банька стала крутитись у противний бїк.

Трохи инший досвід Цельнера, котрий також сюди належить. На желїзному шпилі настромлений тонкий алюмінівий кружок, а на кінці шпиля сидить наперсточок, до котрого причеплені крильця не чорнені, и проти кружка на скїє повернуті. Од свїтла крутїться млинко так, наче сили дїють од кружка проти крилець. Додамо ще одну модифікацію того досвіда. Над неподвижним хрещиком с почорненими и на скїє поставленими крильцями почиває на шпилю слюдовий кружок (Glimmerscheibe) з наперсточком. Слюдовий кружок крутїться у бїк противний тому, в котрому мусїли б крутїтись крильця під впливом сил, дїють од кружка до крилець, як би кружок був неподвижний а крильця подвижні.

Ще инший мною построений радіометер, котрий дає ясний одвіт на те питанє про сили. Кругом шпиля прикитовані крильця, чотири

слюдові пластинки, два сантиметри широкі и чотири сантиметри довгі, а на тому шпиль легко повертається шестистінна скриночка из дуже тоненьких слюдових пластинок. У скриночці нема одної стінки, щоб було вигідно наложити її на шпиль або изняти. Скриночка починає на шпиль шклянним наперсточком, котрий на дні скриночки прикитований. Крильця окопчені одним боком над поломам терпентинового каганця и росставлені так, що окопчений бік одної пластинки стоїть проти чистого боку другої пластинки. Сам же млинок стоїть на металевому кружку, накритий шклянною банькою, щільно до кружка прикитованою ляком. Витягнувши воздух из баньки смокавкою Гейслеровою, вимірено манометром Лоодова, що тиснене остального воздуха доходило до 0.12 мм. живого срібла. Якби можна було хрещику вертїтись кругом шпилья, то мусїв би він неоконченим боком наперед крилець вертїтись. Роблючи подвижну скринку кругом неподвижних крилець, Пулюй надїявся, що скринка буде вертїтись у противну сторону, як що правда, що сили, котрі ворочають крильцями, нутренні сили.

Усі досвіди справдили те, чого мож було надїятись; скринка вертїлась од світла від оконченного до чистого боку пластинок. При поломї газової лампи крутилась скринка хутко, а при темному поломї Бунзенової трубки зовсім не ворухилась. Як приставити до аппарата магнєзійну лампу запаливши її, то скринка обертається дуже скоренько, а як взяти її геть, то й скринка остановляється а потім ворочається у противну сторону. Темне промінє світла задержується у стїнах баньки и слюдової скринки, то й не доходить воно до крилець. Се и єсть причиною, що скринка не обертається при поломї Бунзена.

Нема ж отєс жадного сумніву, що сили, ворочаючі подвижними частинами радіометра, нутренні сили, що межі крильцями и скринкою єсть акция и реакция, тай що наддостаток кинетичної енергїї (движення) від одної часті аппарата до другої переноситься за помоцою воздушної матерїї.

Щоб крильця повертались од світла, не треба, щоб пластинки були почорнені одним боком; треба тільки, щоб оба боки крилець були ріжні по своїй якості або по формі. Крильце, зложене в алюминової и слюдової пластинки, крутиться од світла слюдовим боком наперед. Ище ж, коли мати-ме пластинка опуке місце, и падати-ме на єго світло, то пластинка подається од світла назад, а як буде на тому місці долина, то пластинка подається наперед, наче б її притягало світло.

Цельнер построїв радіометр, причіпивши до хрещика замість почорненої пластинки порожні алюминові півкулі. Цельнер назвав єго анемометром, тому що зовсім такий анемометер, котрого настромлюють на шпиль метеорологичних обсерваторий для мірення скорості вітру. У порожному просторі крутиться хрещик жолубяним (сопсау) боком півкуль наперед, що дивно, бо од вітру мусить він крутитись у противну сторону. Треба ще замітити, що пр. Кундт у Штрасбургу перше Цельнера (в студні 1876 р.) построїв такий анемометер: півкулі були из шовкового паперу. Замість порожних півкуль причіплював Кундт до хрещика також цілі півкулі из бузинового осередка, и крутились вони при світлі пласкатым боком наперед.

Остається ще одно питанє, як постають ті сили, що ворочають радіометром, и як вони діють?

В літературі радіометра стрічаємо самі гіпотези, котрі мають вказати на причину сього движення. Не ту місце про усіх їх писати, тим паче, що проти декотрих з них говорять самі досвіди.

Тайт, Дюар и більша часть физиків объяснюють движене радіометра виходячи из кинетичної теорії газів. Цельнер стоїть по стороні тих, що вбачають причину движення у парованю освічених частей радіометра (теорія парованя).

У випорожненому радіометрі єсть, як се вже примічено, останок тої газової матерії, котрою банька була наповнена. Єсть там ще дуже багацько молекулів, хоч тиснене їх буде дуже маленьке, яка сотня частина міліметра. Кождий молекул літає дуже скоро (прикладом молекул воздуха летить 485 метрів в секунду), и повертає раз-по-раз в иншу сторону, як що тільки удариться об другий молекул, зовсім так само як дві бильярдні кулі розходяться, ударившись одна об другу. Ті молекули б'ються також об стіни баньки и об крильця радіометра, а резульгат тих ударів єсть тиснене воздуха. Як що теплога у радіометрі усюди однакова, то тиснене воздуха на оба боки кождої пластинки буде однакове и хрещик не ворочати-меться. Коли ж чорний бік од світла більше нагріється, то молекули чорного боку сильнійш дрижати-муть а тому и сильнійш одбивати-муть прилітаючих воздушних молекулів, як молекули чистого боку пластинки. Тільки ж акція и реакція завжди собі рівні, тим то й на відвороть молекули воздуха сильнійш бити-муть на чорний бік пластинки як на чистий, и пластинка мусить чистим боком на перед податись.

Цельнер объяснює движене радіометра ставлячи гіпотезу, що из кождого тіла, од котрого иде світло, вилітають молекули. Число, масса и скорість вилітаючих у секунду молекулів залежить од физикальної и хемичної якості тіла и од світла, що від нєго виходить. С котрого боку пластинки вилітати-ме більше молекулів, с того боку буде й більша реакція и пластинка мусить по її напрямку ворочатись. По сій теорії вилітає більше молекулів с чорного боку пластинки, тим вона й подається чистим боком наперед.

Одна й друга теорія згоджуєсь добре з досвідами*). Усі бо вони говорять, що движене крилець постає з наддостатку кинетичної енергії, котра знов може таким чином постати :

1) що або побільшає молекулярна скорість тої матерії, що вже єсть в апараті (кинетична теорія газів);

*) Pogg. Ann. ст. 160. Цельнер зробив досвід, що крильце из пластинки алюмінівої и слюдової крутилось од світла. а крильце зложене с трьох пластинок, з двох алюмініових и одной між ними слюдової, зовсім не оберталось. Цельнер думає, що різниця теплоти по обом бокам крильця була менша у першому случает як в останньому. Тим то й прихильється Цельнер до теорії парованя. Ту слід замітити, що різниця теплоти по обом бокам крильця не тільки залежить од товщини крильця, а також від того, чи світло, що не прямо а одбившись од стіп баньки падає на неосвічений бік крильця, скоро увиходить, чи ні.

2) або маса воздуха побільшає, вилітаючи молекулами из крилець и не змінивши своєї молекулярної скорости (теорія парованя);

3) або що побільшає и маса воздуха и скорість молекулів.

Як би подвижні и неподвижні части аппарата зовсім не випускали из себе молекулів, то треба б прийняти перше обяснене, а друге тоді, коли молекули скоро вилітати-муть, як молекули из води вилітають.

Третє обяснене по нашій думці найбільш підходить до правди. Движене радіометра єсть пзъява, котра мати-ме не одну тільки причину. Одна часть кинетичної енергії, котра єсть у проміню світла и теплоти, побільшує скорість тілесних молекулів на освіченому боку пластинки, а посередно побільшує вона и скорість воздушних молекулів, котрі од сих пластинок одбиваються; друга часть сеї енергії робить роботу, відділяючи из пластинок нові молекули.

Д о д а т о к.

У книжці Д-ра О. Е. Мейера*) єсть обяснене движеня радіометра. По думці Мейера „крильця малого злинка, котрі одним боком чорні а другим білі, нагріваються теплим або світлющим промінем, тільки ж не однаково, а більше тим боком, котрий чорний. Тому и воздух коло чорного боку тепліший, він роздається та й иде поуз краї крилець на другий білий бік. Воздух третєся об краї крилець и бере їх се собою“.

Не здається нам, щоб терте воздуха об краї пластинок, котрі звичайно дуже тонкі, могло бути причиною того досить скорого движеня. Найбільше ж тому не годиться те обяснене, що по нєму скринка мого радіометра мусіла б крутитись у противну сторону, а не так, як вона крутиться. Хоч будуть крильця неподвижні, то між краями пластинок и стінами скринки буде внутрење терте воздуха; воздух третєся и об стіни скриночки, то й мусіла б вона вертїтись за воздухом од окопченого боку до чистого тої-ж самої пластинки, або од чистого боку одного до окопченого сусіднього крильця, як раз у противну сторону, як скринка справді крутиться.

Ив. Пулюй.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

VII.

Третья повістка п. **Евгенія Згарського** п. т. „Рукавичка“ має ще менше, ніж дві попередущі, того спеціального, популярного елементу, який у ній добачив господин редактор „Изданій Общества имени М. Качковского“.

*) Kinetische Theorie der Gase. 1877. ст. 154.

Зміст сеї повістки такий: Иде собі „улицею одного зъ бѣльшихъ мѣсть“ бідний, мизерний шевський хлопець, Івась Подрімайко. Він сирота, нужденний, заточений потягачем майстра, а з лица — мовби два голоди смеленя. Идучи Івась придивляється виставі одної торговлі та вздыхає: Господи милосерний! Коби то мене добра доля убрала у такі рукавички та тонку, білу сорочку! Аж о кілька кроків дальше під плотом (?) подибує білу рукавичку с правої руки „якои-то женщины“. „И тепло зробило ся ему на сердци, якъ бы не знати за якимъ скарбомъ. Якъ бы нашестало щось таке ему въ голову: бнѣ такії певный въ собѣ, що не минуть и его бѣлы рукавички.“ Прочуте Івася справдилось. Якийсь лікар узвѣ ёго за свого вихованка, дав до шкѣ и випровадив на люди. Івась покінчив права, вступив до суду и все добре справувався. Одна лиш була на нѣму хиба, а то та, що не терпів ремісників, соромився свого походження, ба навіть не признавався до своєї убогої сестри. Не помогли тут всякі забіги лікаря; Івась не зміняв натури. Лікар висватав Івася с своєю сестринцею, за волею котрої змінив по дозволу властей свое имя Подрімайко на „Дримальского“. Минуло кілька літ, и. Дримальскій внаванкував на судню и дістався саме до того місточка, де жила ёго сестра за шевцем Смолинським. Тут показався він дуже несправедливим судею, злим чоловіком, лиш панам робив він прихильно справи и то тілько за дарунки, — бідні же люде и жиди ніколи не мали у нѣго справи. Не помогли и всі доноси на нѣго, бо за „широкими“ плечима рідного брата лікаря, котрий був урядником при найвишнім суді у Відни, міг собі пан Дримальскій робити, що схоче (!). Трапилось, що Смолинскій, швагер ёго, мав до судні діло, именно ёго стрий вернув з вязниці и домагався половини спадщини. Щоби узискати собі прихильність пана Дримальского, заніс Смолинскій дві полаті солонини до ёго жінки и признався, що він свояк пана судні. На таке dictum впала пані Дримальска у спазми. П. судя вигнав свого швагра с хати, а опісля ще заскаржив за перекуштво — и бідняка Смолинскій дістався на два тижні до „твердої вязниці“.

Стрий Смолинского, розбійник и світовий заволока, мав одначе доступ до п. судні, котрий ёго помочи потребував власне тепер, коли против нѣго слідство зарядив висший суд. Отже той стрий, зі злости (або може й з намови судні, котрий знав, що швець Смолинскій буде против нѣго свідчити), коли Смолинскій не хотів загодитися за спадщину, побив ёго так дуже, що він помер „на побитьє“, а судя, швагер, утішився смертю „ненавистного“. Вертаючи з осмотру вбитого Смолинского, судя чи перелякався чи перестудився, досить, що дістав нервівку и довго слабував. Вкінци виздоровів, але знов ёго паня жінка занемогла та вмерла, — а п. судя подобрів, пішов, перепросив свою сестру вдову и принявся за опіку осиротілих її дітей. Ось зміст „Рукавички“.

Яку мав тенденцію п. Евг. Згарський у тій повістці? Чи не ту тільки, щоб свіжим прикладом ствердити дурну поговорку: „не дай Боже с хлона пана“? — бо и покликуються він дійсно на ту пословицю (стор. 203). За такий оборот способу мислення п. Згарського повинна ёму вдячна бути всяка аристократія, и на тій дорозі повинен

він доступити від неї всякої нагороди за свої услуги около затемнювання понятій народу! Народ наш, хоч темний, але має глибоке почуте честі и чесноти. Брудоти и нікчемності цурається він гірше, ніж необразованності. Представити отже в популярнім виданю чоловіка морально дуже низько упавшого и казати, що той чоловік тому такий підлий, бо він вийшов с простого люду — а не помогли ёму ні благодотворна сила науки, ні здорове домашнє вихованє під оком чоловіколюбця лікаря — повтаряти и так для нашого народа відстрашаючу поговорку: „не дай Боже с хлона пана“, тото саме, що відстрашувати, відводити нарід від науки!..

Вражіня того, під яким читається „Рукавичка“, не затирає и конець повістки, впрочім зовсім до цілості не пристосований. Ні сіло ні пало, пан судя, закала суспільності, підлець, кубаняр, гордий вискокоч, не хотівший и чути про свою рідню — нараз по слабості перекидається в совістного ошкіуна сиріт, любячого брата и ка-зна' ще що може!

Сам той факт, що пан судя „подобрів“ — в дуже невдачний спосіб навязаний до рукавички, котру побачив він на містку лежачу, вийшовши по слабості перейти по місті. — Пан Дримальський коли ще був терминатором, як росповідає початок повістки, жадно вхопив за білу найдену рукавичку „якои-то женщины“; ошісля переховував ще ту рукавичку дуже довго, як який „талисман“, — бо ж вона взбудила у нёму якусь дивну надію, віру в добру будучність, котра и справдилась, — и все бувало на ту рукавичку крадцем поглядає. Наспів час, коли він сам став такі білі рукавички носити, він заняв високе становиско в суспільності — а в той час и забув про рукавичку-талисман. Аж коли на нёго спали клопоти й горе, коли перебув неприємності карного слідства зверхності, коли ёму жінка померла а він сам ледве піднявся с тяжкої хвороби: опять мов який заклятий талисман стає перед ним рукавичка, не та біла „якои-то женщины“, а запорошена, велика, та засмолена. „Якійсь дрозць прокинувся тёломє (пана судні); пригадавъ собѣ на ту бѣлу рукавичку, котру найшовъ бувъ на улиці хлопцемъ - терминаторомъ. Не схилився онъ, підняти тую засмолену рукавичку, якъ бы лякався чого несамовитого, торкнувъ тóлько пальцею. А була то рукавичка небóщика швагра Стефана Смолницького, котру дѣти при забавкахъ вынесли на мѣстъ... Цѣлый рѳй мыслей перелетѣвъ по головѣ судні... На велике диво для вѣсѣхъ людей въ мѣсточку — звернувъ судія въ хату вдовы, сестры Анны.“

По крайній мірі мені, с повншого звязку, видиться, що п. судия не був би „подобрів“ т. е. не був би пішов до сестри, сли би не був забобонний чоловік. Не с переконаня, вищливаючого с щирої поправи, пішов він до сестри, а просто для того, що побачив чорну рукавичку — и так як перше перед білою рукавичкою мальцем овладла дивна надія, так тепер видалася ёму чорна рукавичка гризьбою чи злою ознакою, склонившою ёго до несподіваного и неприготованого поступку. П. Згарський, котрий так рішучо виступив у „Проданій косі“ против забобонів, сам у „Рукавичцѣ“ представляє просвіченого а забобонного чоловіка яко примір до наслідования для читаючого народу!

Само собою розуміється, що и „Рукавичка“ не без сильних рефлексій поучаючих, подібних як в попередних повістках. Всіх їх годі мені розбирати; поминуті однак мовчки не дається найколосальнійша, у посліднім уступі (IX.), теж „Рукавичка“ затитулованим. П. Згарський так дбалий популяризатор аристократичних звичаїв, на цілу картку *per longum et latum* росписується, „яке-то дивне значіне мають рукавички в просвіщенім світі.“ Толкує він те дуже популяризм и наглядним способом: „По всімъ ученымъ (!) верствамъ безъ рукавинокъ не можливо явитись уже на самомъ первѣмъ входѣ, чи то яко гѣсть до якого дому, чи являючись передъ якою знакомию, високою особою. Въ праздничий дни, на балѣ и забавы, убирають учені (XV. учені!) люди рукавички. На весѣлю появляють безъ бѣлыхъ рукавинокъ — просто не можливо. Навѣть мертвымъ дають просвіщені на парадномъ ложѣ бѣлі рукавички, бо и на тамтѣмъ свѣтѣ, якъ видно зъ того, суть свої церемоніи...“ Далше ще розяснює и Згарський значіне рукавичок за рицарських часів, — а потім сходить на те, що „владыки и архіерен благословяють народъ въ червоныхъ або бѣлыхъ рукавичкахъ. Такъ бѣлі рукавички означаютъ яку-то границю межі цѣлою масою тыхъ людей, котрыхъ тѣлько зима пора убирає въ грубі однопальцѣ, а тыми, що починають зватися: „Ваше Благородіє“. Не дивота прото, если въ очехъ многихъ бѣлорукавичныхъ людей, съ рукавичками зачинаєся чоловѣкъ, а на голыхъ замашеныхъ рукахъ кончится.“

Як с того всёго шан. читатель сам догадатися може, и Згарський а з ним и П. Площанський & tutti quanti понимаютъ задачу популяричного видавництва так, щоби чим борше ознакомляти нарід з усіма зверхними манерами псевдо-„ученого“ світа. При тім же забивають собі клина у голову ставляючи таке сѣнікс-питанє: „Знають про честь тай доброе имя не тѣлько люди високо учені, но и ремесники и хлѣборобы, та й кто знає, чи не больше сердца у нихъ, якъ у многихъ ученыхъ?“ (стор. 208) або таке: „Кто знає, где больше начисливъ бы лукавыхъ рукъ, чи межъ голымп, чи межъ тымп, що въ рукавичкахъ“ (стр. 216).

Після того всёго, що наговорено про учених у „Рукавичці“, дехто з народу, як би лиш пильно прочитав сю нисенитницю спеціально-популярну, готов дістати до кожного ученого ще більшу відразу, ніж „до — дух св. при нас! — до самого чорта“.

Лихо дібраному непопулярному тематови и лихому переведеню відповідає лихий народови часто незрозумілий язык. Слова, як „заброшена комнатка“ (стор. 200), „съ очками на носѣ“ (стор. 201), „своими попытками“ (стор. 210), „вместѣ съ другимъ“ (стор. 213) и т. д., показують, що П. Ев. Згарський мабуть присвоивъ собі гадку П. Площанського, що нарід наш зрозуміє и „книжний, общерусский“ язык, коби ним лиш писано о річах, котрі суть доступні народови!..

Про „розказъ“ **Два пріятеľ**, поміщений у 7-ім н-рі сказати б хйба те, що ёго всадили тѣлько як прищипку, подібно як часто даються в „Изданіяхъ“ „наукові“ які латки для задрукованя останних пустих 3-х або 4-х сторін книжочки.

(Дальше буде.)

Библиографія.

— **Історія біблійна старого и нового завета для шкѣль середнихъ, семинарій учительскихъ и шкѣль видѣловыхъ. Переложивъ на языкъ рускій В. И. після Антонія Тица. Часть перша: Старый заветъ.** Накладомъ Рады Шкѣльной краевоп. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка подъ зарядомъ Фр. Сарницкого. 172 стор. VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — **Часть друга: Новый заветъ.** Львѣвъ 1877. Стор. 200 VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — Обі сі книжки, видані заходомъ руської комисіи шкѣльної, введені тепер в школах на місце учебників біблійної історіи Цибика, славних своєю дивоглядною мішаниною языковою, а навіть що до змісту невідповідних, бо за трудних. Спосіб представлення в сих книжках легкій, а язык перекладу о. В. И. чистий. Имена власні писані не одностайно: по-при латинськѣм способі писаня и виговору „Бетель, Селоръ“ и т. и. подибуються (и то звичайно) такі противні крайності, як „Исаіа, Іереміа“, де вже перекладчик за надто строго придержувавсь церковно-славянської писовні.

— **Учебникъ католицкомъ религіѣ для высшихъ класъ шкѣль середнихъ після Антонія Ваплера(,) Дра св. Богословія, професора історіѣ церковной на Вѣдѣнськѣмъ Всеучилищи, Книжеско-Архієпископского Совѣтника. Написавъ Юліанъ Пелешъ(,) Дръ св. Богословія, ректоръ руского духовного Сѣменища у Вѣдні. Три части. Часть I. Введеніе и доказъ истины католицкои Религіѣ.** Львѣвъ 1876. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ Фр. Сарницкого. 154 стор. VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — Сеся книжка заступила тепер також учебникъ Цибика, зовсім невідповідний під зглядомъ языка, а також мало відповідний що-до змісту (переклад К. Мартина). Язык перекладу о. Пелеша в загалі чистий, правонисъ така, яку комисія шкѣльна установила. Так отже вже в 4-х класахъ гимназій (в одній, 8-ій, лишъ провизорично) введені нові учебники религіи на місце давних, уложених о. Цибиком et сопр. Бажати б, щоб чим скорше виготовлено и видано нові учебники и для всіхъ прочихъ класъ.

— **Д-ра Яноты Нѣмецка граматика для низшихъ класъ середнихъ шкѣль. (Після четвертого и пятого виданя польского.)** У Львѣвъ, 1876. Накладомъ товариства „Просвѣта“. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, подъ зарядомъ Фр. Сарницкого. VI и 162 стор. VIII-ки. Ціна 1 зр. а. в. — Книжка д-ра Яноты не зовсімъ відповідна під зглядомъ педагогичнимъ, як часто виказувала критика польского первотвору. Однакъ найновіше (5-е) видане, котрого руський перекладця держався від стор. 73, вже лучше и практичнійше уложене. Впрочім годі винувати руського перекладця, для чого вибрав книжку п. Яноты, — бо вибору великого не було, и зовсімъ добру граматику німецького языка для галицькихъ шкѣль треба би доперва написати. Переклад самъ виконаний старанно.

— **Д-ра Юрія Курція Греца Граматика для шкѣль гимназіяльныхъ. Після одинацятого, при уопль Д-ра Берн. Герта, поправленого виданя для молодежи рускои приладивъ Алекс. Борковскій.** У Львѣвъ. Накладомъ ц. к. Рады шкѣльной краевоп. 1877. Стор. 218 VIII-ки.

Ціна 1 зр. 40 кр. — Сеся книжка належить до найлучших учебників, які видані заходом руської комісії шкільної. Перекладця взявся совістно до діла: він не вдоволявся тим, щоби вірно и зовсім чистим язиком переложити німецький першовтір, але застановлявся докладно над кожною и найменшою дрібницею, поправляючи и доповняючи, де треба, оригінал. Так и вийшло, що руське видане не тільки далеко лучше від польського перекладу, але и вільне від многих дрібних похлбок, котрі через недогляд вкралися до німецького першовтвору. Руський учебник обіймає тільки науку о формах; другий випуск, в котрім буде поміщена складня, єсть в друку.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

(Дальше.)*

Головну вагу „провизоричної“ реформи безпосередних податків становить проєктований правительством „загальний“ податок доходу, який, понятій и переведений на раціональніших підставах, ніж був дотеперішній „доповняючий“, и тільки так названий „доходовий“ податок, заведений від р. 1849.

Яка велика користь мусить вийти з нової реформи, именно с того загального податку доходу (и не тільки під взглядом финансовим) для всеї австрійської, значить и для нашої спільності, ми можемо осудити тільки тоді, коли ми познакомимось троха близше из дотеперішнім т. зв. доходовим податком з р. 1849, котрий при новій реформі має бути знесений. Знакомство се ми мусимо зробити також и для того, щоби всілякі хитрощі, яких наші шляхетні защитники народа уживають при своїх виступленях проти проєктованій реформі для замаскування своїх самолюбних мотивів, показалися читателям у властивім світлі.

Податок той (дотеперішній) названо доходовим несправедливо; він бо не оплачується від властивого, чистого, особистого доходу, а від об'єкту; значить розмірно до пожитку (Ertrag), який приносить дотичний предмет сам, відділений від особи, як щось само в собі окреме. Виходячи с тої фалшивої засади, администрация финансова не питається, скільки хто має всего чистого доходу? а міркує, скільки пожитку (приходу) приносить грунт, дім, докований в готових грошах капитал, ремесло, фабричний промисл, гаядель, особисті услуги,—кожде з них окремо, неначе б кожда с тих річей була якоюсь фактивною особою, живучою для себе. Після сего и не можна в Австрії тепер говорити о однім „загальнім“ податку доходовім, а єсть у нас окремих податок „доходовий“ з ґрунту, окремих з промислу, окремих з особистої праці (=услуги); и то так окре-

*) Гл. „Правда“ вр. 15, стор. 573.

мий, що навіть стопа податкова пича з ґрунтів п домів, пича с промислу, пича з особистої праці. П так, коли з доходу промислового стопа ёго виносить 5⁰/₀, то с капіталу, локованого в найбільшій часті наперів державних (облигацях уни-фікованого довгу державного), вона виносить 16⁰/₀; с капіталу, локованого в приватних позичках, знов 5⁰/₀; з особистого зарібку (робітників, учителів, урядників, адвокатів п т. и.) 1—2—3 до 10⁰/₀ в прогресії; а вже що до доходу з домів п з ґрунту, то законодатель не задавав собі навіть праці вишукувати який небудь дохід п означувати на тій підставі яку небудь стопу процентову, а просто наложив під титулом „доходowego“ податку — $\frac{1}{3}$ „додатку“ до „ґрунтового“ п „домового“ податку. Се було вирочім ще найбільше консеквентне, позаяк п цілий той податок показується бути в дійсно-сті тільки простим підвищенням податків пожиткових (Ertragssteuern): ґрунтового, домового п заробкового, хоч п дано ёму для слави назване доходowego.

С тої самої фалшивої засади, що именно той доходвий податок платять не особи а річи, чи там „предмети зарібку“, виходять ще другі аномалії, п так (щоби снімнути про найважнійші):

1) доходи з усіх више названих „обектів податкових“ остаються вольні від доходowego податку, як скоро обекти ті находяться по-за границями держави, тоді як, розуміється, сам властитель єсть австрійським підданім, мешкає в Австрії п користується також правною опікою тої ж держави, як п всі другі Австрійці; саме так вольні від того податку:

2) дохід з усіх заграничних ефектів державних;

3) дохід акціонерів (дивиденди) з усіх приватних акцій, а то на тій підставі, що вже само акційне товариство (як фабрикант, гандляр п т. и.) платить доходвий податок, що отже буцім то заходила би тут в противнім злучаю подвійна оплата одного п того самого податку; наконець

4) дохід з деяких австрійських державних ефектів, позаяк австрійське финансове уставодавство, накладаючи податок доходвий не на дохід осіб, для котрих конституція не становить ніяких внімок, а на предмети, вважає себе в праві між „предметами“ допускати такі внімки, такі нерівності; тоді именно, коли така нерівність виходить на финансову користь держави. Так именно уставою з 18. марта 1876, котрою ухвалено нову позичку в золоті („золоту ренту“), признано тій ренті (купонам) увільнене від усіх податків, значить від доходowego податку 16⁰/₀ (Corporationsteuer), котрому усі другі державні панери підлягають; зроблено се, розуміється, в цілі користійшого „финансованя“ тої ренти, п увільнено тим самим від податку власне найбогатших капіталістів, так як біді люде „золотої ренти“ певно не бачили на очі, отже с того увільнення користуватись не можуть.

Ікі с сего виходять несправедливості п нерівності тягару податкового, читателі побачать на прикладі. До сего позволимо собі взяти самих панів польскої менчості с податкової комісії. Допустім именно, що панове Кржежчуневич, Рильський п Лемиковський мають кождий по 120.000 зр. річного чистого доходу, п що дохід той розділяється так, як ми се покажемо пнше.

А) п. Кржечунович.

	дохід	податок доходовий
1) з 20.000 моргів поля, лічивши 3 зр. з одного морга, чистого доходу	60.000 зр.	
з тогож ґрунту, але тільки від 17.000 моргів*), виносить податок доходовий		1487·5 зр.
2) доходу з різних фабрик положених в Австрії — приміром	5000 зр.	
с того 5 ⁰ / ₁₀ податок доходовий з додатком (друге тільки)		500 зр.
3) доходу з дивиденд акцій	30.000 зр.	
с того податок: жаден.		
4) доходу с фабрик положених приміром в Румунії	25.000 зр.	
с того податок: жаден.		
Разом має и платить п. Кржечунович:		120.000 зр.—1987·5 зр.

Б) п. Лемпковський.

1) доходу з дібр положених в Росії	59.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден		
2) доходу з 18.000 моргів ґрунтів в Галичині як више	54.000 зр.	
с того податок ґрунт.-доходовий		1575 зр.
3) доходу с проинації в Галичині	5000 зр.	
с того податок доходовий як више		500 зр.
4) доходу з домів в Тарнові вже по відтроченю коштів ренарацийних	2000 зр.	
с того податок 4 ⁰ / ₁₀		80 зр.
Разом має и платить п. Лемпковський		120.000 зр.—2150 зр.

В) п. Рильський.

1) доходу з домів ві Львові и Відні, також вже чистого	60.000 зр.	
с того 5 ^{·33} / ₁₀ податку дом. доходого		3198 зр.
2) доходу з „золотої ренти“	30.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден.		
3) доходу з заграничних наперів державних	30.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден.		
Разом має и платить п. Рильський		120.000 зр.—3198 зр.

*) Приймаємо, що п. Кржечунович має 20.000 моргів, а тільки від 17.000 моргів платить податок доходовий, не без підстави. Річ се згадувана часто в часописях и публичних зборах, що у п. Кржечуновича має бути значний обшар ґрунту, аж до нині вільного від податку. Як се могло статись? Сталоє так, що — звісно в тих шасливих часах (перед р. 1820) панщини и шляхецького пановани, в котрих відбувалися поміри ґрунтів для розложеня податку ґрунтового — найшовся такий уцтивий геометер, котрий, бути може по добрім обіді в Болшівці, вишовши на панське поле,

Ми бачимо вже с сеї таблиці, що навіть між самими великими капіталістами заходять можуть и заходять нерівності в оплаті теперішнього так званого доходного податку, и то такі значні, що від одної п тої самої суми чистого доходу оден може платити 1987 зр., другий 2150 зр., третій 3198 зр. того податку, відповідно до того, як котрий з них зумів удокувати свої капітали, або (що на одно виходить) о скільки котрий з них зумів вихіснувати свої фінансово-податкові відомості на свою власну користь. Так як п. Кржечунович що до свого знання податкового законодавства одержав недавно похвальне свідоцтво навіть від самого п. министра фінансів, то ми справедливо допустили, що він свої інтереси так зумів попровадити, що из тої патріотичної трійці платить найменчий податок. О докладну цифру тут зовсім не розходиться; п. Кржечунович може мати більший дохід як ми допустили, може платити и більший податок при менчим доході; ми не маємо жадних комуністичних намірів що до ёго маєтку; ми тільки бажали доказати, и доказали, що за високо моральні власності лежать в дотеперішнім податку доходнім, за котрого удержанем згадана трійця бореться так „самоотверженно“ в Раді державній. Ми показали, якими дорогами и як легко можна увільнитись від того податку. Вправді оден с польських патріотів (коли добре тямимо, був се В. Вельгловський, котрого польському патріотизмови навіть *Gazeta Narodowa**) нічого не зможе уймати) назвав подібні способи — як приміром куповане акцій намість землі за-для зваления с себе податків на чужі плечі — просто: дезерцією найпоганійшого роду; але що подібна дезерція практикується у нас в Галичині, и то власне користаючи с тої розумної дотеперішньої устави о податку доходнім, — се не тільки можемо але и мусимо допустити, знаючи слабість людську, котра у нас, а особливе у людей тої сфери, вважає усі способи, якими утечи можна від тягарів публичних (коли вони тільки не ограняються на гонорових а при тім и добре платних посадах в соймі, Раді державній, виділі краєвім, центральній комисії для регуляції податку ґрунтового etc. etc.) — зовсім шляхетними. Що до одного из нашої трійці, ми сего навіть допустити не потребуємо, бо се звістний и актами в краєвих и віденських урядах сконстатований факт, що п. Кржечунович від певного великого обшару своїх дібр не платить ґрунтового, а ео ірво и доходного податку, факт такий загально звістний, що коли недавно в Раді державній в відповіді на мову п. Кржечуновича п. министр фінансів без жадної задної мислі попросив свого попередника, щоби він, коли

не добачив тих кілька тисяч моргів, и не нарисовав їх на мапі. Хоч же ж від того часу був новий помір, и власти фінансові набрали найпевнішого пересвідчення о истованю тої нововідкритої частини Галичини, то єсть в уставі податковій с 1819 така кручка, на котрій п. Кржечунович опираючись не потребує платити податку ґрунтового с того незаписаного р. 1820 ґрунту, — аж поки нова устава не внесе тої догідної для него давної устави податкової.

*) котра в послідних часах — в артикулах о податковій реформі — в особистої справи пп. Кржечуновича и товаришів зробила справу польського и галицького патріотизму.

вже йому ходить так о піднесене доходів державних, зволив ділане центральної комісії для ґрунтового податку приспішити, намість те ділане раз у раз зупиняти, — товариш п. Кржечуновича, п. Грохольський міг, не наражаючись на непорозуміне публіки, крикнути: *das ist eine Persönlichkeit*; значить п. Грохольський підозрівав п. министра (невинного, як дитина), що він хоче п. Кржечуновичови вишпунти, буцім-то сему при ёго опозиції проти заведеню нового катастру ходить тільки о продовжене вільности від податку звістних кілька сот чи кілька тисяч Болшовецьких моргів. Між тим податок, котрого не платить п. Кржечунович, платити за него муєть між инчими також ёго болшовецький сусід, хлоп маючий приміром $1\frac{1}{2}$ морга всего свого маєтку; бо в бюджеті державнім хочби тільки оден цент — бракувати не може.

Пригляньмося теєр, за для порівняня висше поданої табелі, — слідуєчим цифрам.

	дохід	податок доходовий
А. 4000 господарів по 10 моргів ґрунту, разом 40.000 м., мають чистого доходу, личивши так само по 3 зр. з морга	120.000 зр.	
с того податок доходовий		3.300 зр.
Б. 120 властителей домів в Перемишли, по 1000 зр. доходу, разом	120.000 зр.	
с того податок доходовий		4.800 зр.
В. 300 властителей домів ві Львові по 400 зр. доходу, разом	120.000 зр.	
с того податок доходовий		6.396 зр.
Г. 150 шевців по 800 зр. доходу, разом	120.000 зр.	
с того податок доходовий ($5\% + 5\%$)		12.000 зр.

Читателі бачать вправді, що и тут, поміж властителями лежимостей а ремісниками заходять велика нерівність; але се нерівність позорна: бо походить с того справедливого принуженя, що тоді як ремісник значну часть свого доходу може укрити, значить увільнити від 10-процентового податку, то властитель дому або ґрунту сего зробити не може. Инча річ, коли ми порівнаємо податок, який платять великі капиталисти, як ми бачили, с такогож доходу 120.000 зр., а який платять люде, живучі с праці власних рук, як ті шевці и др. Ті послідні не тільки платять, як ми бачимо, більше, але и *муєть* більше платити; тоді як ин. Кржечунович и товариші можуть, як схотять, платити навіть и ще більше, може навіть и платять, в те не входимо, — але *можуть*, коли тільки схотять, платити менче, навіть багато менче, ніж ми ім в повисшій табелі приписали. Тут именно и показується ціла несправедливість дотеперішого т. зв. доходового податку на некористь людей убожших. Може тут хто замітити, що вольна воля и шевцям так само убігнути того податку (як убігнув в нашім прикладі п. Кржеч.), перенослячи свій варстат шевський теж до Румунії; так само властителям ґрунтів, продавши їх и набуваючи ґрунти в Россії, як се показано на прикладі п. Лемпковського, и рівно властителям домів ві Львові, продаючи доми а купуючи золоту ренту, як се бачимо на прикладі п. Рильского. Але розваживши річ троха тільки

глубше, ми прийдемо зараз до пересвідчення, що те, що може зробити великий пан, не вільно бідняці. Великий капіталіст набуваючи добра в Росії, закладаючи фабрику в Румунії, замінюючи дім на золоту ренту, потребує заризикувати тільки певну частину свого маєтку; швед, маючи оден варстат з малим привязаним до одного міста, іноді до одної улці доходом, а так само владитель малого дому в Львові, мусів би до такої спекуляції ризикувати цілу свою и своєї родини екзистенцію; він мусів би сам у власній особі перенестись за границю, значить утратити підданство, а именно опіку австрійських прав, за котру він іменно и платить податок; ёму не стоить для подібних комбинацій ані інтелігенція власна, ані інтелігенція адвокатів, біржевих агентів, економів на услугах; в загалі він — не капіталіст, він бідняк; він своєю цілою екзистенцією прикований до того міста, котре ёму дозволяє жити с праці власних рук; він австрійський патріот из своєї життєвої konieczности, — за те він и більший податок доходовий платити мусить: за свій патріотизм и за своє убожество.

По таким побіжнім перегляді властивостей дотеперішного т. зв. податку доходового можемо ліпше оцінити те, що нам хоче дати нова реформа податкова, и що значить для малих людей з одної сторони и для панів польських делегатів з другої сподіваний новий податок особисто-доходовий, с котрим зараз познакомиємось ближше.

(Конець буде.)

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Відправа редакції „Слова“.** В Ч-лі 13-ім (з 15. Лицця с. р.) „Правди“ навели ми уступ из статі „Слова“, де редакція „Слова“ помавляє старших, а іменно провідників галицьких народовців Русинів („организовавшихъ такъ зовимую українофильську партію“, як виразилось „Слово“), що вони мали наводити молодіж до „соціалістично-нигілістичної“ пропаганди. Так при тім як и при попередних случаях вказували ми на те, що редакція „Слова“ старається систематично денунціювати Русинів-народовців, користаючи з ново вишайденіи покришки „соціалістично-нигілістична пропаганда“, в тій цілі, щоб іх як перед публікою, так и перед правительством дискредитувати, Русинів у спільнім змаганю для добра руського народу спінити, роз'єднувати и взаїмним недовірем ослабляти. Щоб положити кінець таким денунціям и вивести справу перед суд прилюдної ошину, ми вівзвали редакцію „Слова“ и іменно одвічального редактора Венедикта М. Шюцанського, щоб або поименно виявив тих Русинів-народовців, котрі мали наводити (після „Слова“) молодіж до „соціалістично-нигілістичної“ пропаганди и предложив на те докази, або відкликав свою неправдиву денунціацию.

„Слово“ не дало простої відповіді на наше завізоване а противно в артикулі під заголовком „Псевдорусській органъ“ старалося цілою путаницею пустих и часто суперечних а наскрізь несправедливих фраз обійти наше запитане и затемнити цілу справу. Одно тільки лене було, що редакції „Слова“ ходить о те, щоб в який небудь спосіб перевести свій замір денунціяторства вище нами указаний.

Як вже Ш. Читателям звісно, не переставало „Слово“ йти тою дорогою, навязувало „соціалістично-нигилістичну пропаганду“ не тільки Русинам-учителям, але й руським товариствам, ба навіть академічній гімназії! Ми були доволі терпеливі и ще раз пояснилиємо справу в Ч. 15-ім з 15. Серпня с. р. и по раз другий сформулювалиємо в невдозначний спосіб наше завізоване до редакції „Слова“ и до одвічального редактора Венедикта М. Площанського.

С того часу проминуло вже більше як три місяці — и певно ніхто не може нам закинути браку терпеливості. Можна би нам скорше закинути за велику поблажливість. Але ми уважали сю справу надто важною, щоб поступати с поспіхом. Ми були свідомі великої одвічальності, яку взяла на себе редакція „Слова“ підіймаючи таке обвинуваченне на так значну часть Русинів, денунціюючи їх о пропаганду, що саме тоді була предметом судового слідства, пострахом обаламученої публіки, найлучшим орудем дискредитованя, роз'єднуваня, обезсиленя Русинів, одвічальності за вину денунціяторства! Звісно було для широкої публіки, що до відповідних властей понадсилено з лона „руссинських“, як виразились „Віржевые Вѣдомости“ и „Голосъ“ о Словистичній партії, дуже значне число денунціяцій на всіх майже львівських Русинів-народовців. Піднесене „Словом“ прилюдне обвиненне всіх Русинів-народовців, недоказане и невідкликане, само собою вказувало б тоді правдиве жерело тих денунціяцій. Ми хотіли позіставити и позіставили редакції „Слова“ доволі часу, щоб могла роздумати над наслідками свого чину, приготувитись и позібрати можливі докази, факти на усправедливлене того, за чим вона по другий раз остоювала, на усправедливлене слів, від котрих вона після першого нашого візваня не хотіла відступити. Було ж обовязком честі вже не Русина, не патриота руського, не чоловіка безсторонного — але навіть честного противника, ворога — постаратись о докази правди так остентаційно и с цілою свідомістю піднесеного обвиненя! Несповнене такого обовязку потягає у чесному світі ганьбу денунціяторства, підлості — инчамі! Від денунціянтів, клеветливих оскаржителів відвертаються чесні люде с погордою и обуренем.

Після першого и другого зазиву нашого все ще позіставлена була воля „Слову“ відкликати свої слова и піднесену денунціяцію, и редакція „Слова“ могла усправедливити себе хоч першою горячкою, нерозвагою, зажирливою загонистістю. Мимо всёго, що досі діялось, ми не могли надіятись, щоб редакція „Слова“ и особисто візваний одвічальний редактор не думали зовсім сповнити сего обовязку. Адже ж аналогічні обвиненя, коли вони неправдиві, підпадають навіть тяжшому „затроненню“ від того, якого домагалось „Слово“ для обвинених ним Русинів-народовців! Чи ж не були ми в праві лишити редакції „Слова“ доволі часу на оправдане своїх слів, свого обвиненя, або на відкликане

того денунціаторства? — Ми були терпеливі и дожидали. Ми позі-стали редакції „Слова“ більше часу, аніж треба найбільше недолу-гому суді слідчому до переведеня слідства, а не то до оправданя слів виголошених яко вислідок розгляду фактів. Проминуло майже чотири місяці від першого нашого вівзваня, а редакція „Слова“ и одвічальний редактор В. Площанський не відповіли на наш зазив, не подали ні имен, ні фактів, ні доказів на оправдане своєї денунціації и не від-кликали своєї денунціації. Натомість „Слово“ не понерестало в своїх нападах, не понерестало баламутити своєї публіки, в прибраних допи-сях нападати навіть на товариство „Просвіту“ и ёго філії и підсу-вати їм тенденцію „соціалістично-нигілістичної пропаганди“, не пер-стало такі ж тенденції підсувати Русинам-учителям, молоденьким ученикам-Русинам, що ї не спосібні ще зрозуміти, що соціалізм або нігілізм, — не перстало в загалі чорнити и поганити все, що чесне, руське, патриотичне и до зради народної неспригоже.

Після так довгого часу, після таких фактів — ми в повнім праві сконстатувати, що редакція „Слова“ и Венедикт М. Площанський яко одвічальний редактор „Слова“ не сповнили мимо дворазового зазиву сего обовязку чести, и напнтяувати таке їх поступоване пятном *нечес-ного, денунціаторського и підлого поступованя*.

Після такого поступованя „Слова“ ми перед широкою публікою констатуємо, як „Слово“, придержане на горячїм учинку клеветливості и дожі, ховається в мовчальність більш вимовиу від явного признаія тяжкої вини. И тепер вже стало ясним в найширших кругах, чим сто-їть и чим воює „Слово“. Не диво ж, що не тільки наші люде але й менше обізнані з властивостями „Слова“ чужі люде, ба навіть Росси-яне, як „Голосъ“ и „Вірж. Вѣдомости“, з відразою відвертаються від такого „Слова“. Врехнею світ перейдеш, та назад не вернешся! ска-жемо *ad sempiternam memoriam* „Слова“.

— **Конфіската Ч-ла 19-го „Правди“** заряджена ц. к. прокураторією с причини статі „Россия а воля Славян“ не зискала судового затвер-дження. Ухвалою з дня 23. жовтня с. р. до Ч. 14367 узнав ц. к. суд красвий заряджену конфіскату яко неусправедливлену. Против сего рішеня внесла ц. к. прокураторія держ. жалобу до вишого суду. Признаємось, ще заряджена ц. к. прокураторією конфіската „Правди“ за артикул, в повні и без всякої цензурної перешкоди поданий також краківським „Czas-ом“, не мало здивувала не тільки нас, але всіх, кому відома грязь сего артикулу. Не припускаємо, щоби незнане руського язика, незрозуміне мислі оповщеної статі, або само имя М. Драгома-нова — могли бути підставою цензурного посіху.

— **В процесі о соціалістично-революційну пропаганду в Галичині** прокураторія відступила зовсім від обвиненя против польского литерата Бол. Дямановского, медика (з-заграниці) Вржезінського и теолога Ру-сина Заячківського. З інших увязнених винущено вчера тимчасом на волю п. М. Павлика; позістали ще в вязниці пп. Котуриницький, О. Терлецький и Ив. Франко. Остаточна пересирава має зачатися 16. с. м.; яко головних виновників вважає прокураторія сих 3-х ще увязнених панів и п. М. Павлика, однакож має оскаржувати ще також пп. Щ. Сельского, Ив. Мандичевского и п. Анну Павлик, сестру М. Павлика.

— Ми не радо дотикаємо **правописного питання**, так як з одної сторони не хотілиосьмо и не хочемо надавати йому програмового значення, а з другої сторони потреба фонетичної правописі для нашого языка науково давно вже порішена и повне переведене сеї засади являється тільки питанням часу, скоршого або повільнішого поступу литературного. Однакож не можемо обоятно придивлятись, як одна дирекция гимназильна узнала за властиве під дуже невластивим впливом видати наказ уживати фонетичної правописі в школі. Нам може замітять, що в школах приписана граматика дра Осадці и для того належить придержуватись виключно там уложеної правописі. Позволимо собі однак вказати на те, що твори дуже значно переважної часті руських письменників и то письменників первостепенних, котрим належить заслуга утвореня новочасної письменності нашої, печатані фонетичною правописею, с котрою належить вже задля тої одної причини познакомити учеників. Вкажемо дальше на те, що и в читанках школьних для VII. и VIII. класи Радою школьною затверджених находиться чи-мало творів печатаних власне с тої так важної причини правописею фонетичною. Вже задля того не може те, що в приписаних книжках школьних находиться, бути заказаним, переступним або навіть каригідним! А коли ще увзглядимо вислідки новочасної языкословної науки, що категорично промавляє за фонетичною правописею, то справді можемо тільки жалити над такою ненауочною проскрипцією фонетичної правописі с сторони гимназильної дирекції, вже не згадуючи про той крайне жалосливий а зовсім позаустановий повід до такого поступку, подібний хіба тому, як невчасна дезерція с товариства злосливо осуженого звістними клеветниками. Не дивуємось відтак, що у нас часто лучається між „интелигенцією“ „патриотична“ відраза читати книжки фонетичною правописею печатані. Се ж наслідки указового предподаваня руського языка в наших школах. Тільки дальше — а „мзда воздається“!

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Жовтня 1877.

Рада державна займалася перед всім дальше справами відносячима до угоди між обома частями нашої монархії, имено **ПОДАТКОМ від виробу горілки и цукру**. Справа податку горілкового забрала досить багато часу: дебати над нею зачалися 10., а скінчилися 19. с. м.; справу податку від цукру залагоджено на однім засіданю (23. с. м.). Довша дискусія при податку горілчанім велася над тим, щоби знизити податок для таких поменших горальнь, котрі удержуються більше задля різництва, бо відпадки при виробі горілки зьужитковуються в господарстві сільскім (на корм товару); комната послів ухвалила знизити податку для таких горальнь. Денут. Штурм в имени партії поступової застерігся против тому, щоби инші устави відносячіся до угоди австро-угорської були поодинокю трактовані, т. е. він хоче, щоби всі устави угодові вважати яко одну цілість, котрі тільки всі разом

можна предложити до санкції. — В соймі угорським трактовано рівночасно з Радою держ. податок від горілки и цукру.

На засіданю з 23. с. м. министр финанси предложив **бюджет на р. 1878**. Видатки в тім році мають виносити 424,347.000 зр. т. е. о 7,248.000 більше як в сім році, помимо того, що комиссия установлена з министрестві финанси для узисканя ошаджень вичеркнула 5,400.000 р. з видатків на администрацію. Видатки на р. 1878 задля того будуть більші, бо на той рік припадає більша сплата довгів, а також и бюджет военний підвищено. Приходів на р. 1878 предиміновано 404,114.000. Так отже випаде недобір 20,232.000 зр., для покриття котрого треба буде затягнути довг 20-миліоновий. Хотя недобір на рік будучий о 17 мільонів менший ніж був недобір р. 1877, однак комната послів зовсім не оказала радості, слухалочи експозе п. министра, — противно, позаяк п. министр все с такою певністю обіцював: *es wird schon besser werden*, то значний дефіцит справив у послів немиле зачудоване.

Крім справи угодової трактувалися в **Раді державній** ще деякі пиші досить важкі справи: Др. Розер вніс (на засід. 17. с. м.), щоби ограничити видаване концессий на шинковане горілкою; внесок сей відослано до комисії з 9 членів, між котрими є з Русинів о. Шведицький. — П. Короніні поставив (19. с. м.) внесок, щоби змінити регулямин комнати послів, дотичащий права интерпеляцій, котре досі в Раді державній дуже ограничене: бесідник жадає, щоби не тільки над одвітом министрів на интерпеляцію можна розпочати дебат, але щоб вільно було також на одвіт відповісти и ставити внесок, щоби комната одвіт министра на интерпеляцію приняла до відомості або ні. Комната одноголосно освідчилася за росширенем свого права що до интерпеляцій, а п. Фандрлік з Моравії виказав, що министрество на интерпеляції (особливо опозиційних послів) відповідає нераз по $\frac{1}{2}$ року, по році а навіть по $3\frac{1}{2}$ року! на 66 интерпеляцій с 174, котрі від Падольста 1873 р. в комнаті послів були поставлені, министрество зовсім не відповіло! — На тім самім засіданю принято уставу (на внесок п. Розера) против надъжитий при продажі лосів на рати. — На засіданю з 26. с. м. розпочалася дебата над уставою, дотичащою вивлачення ґрунтів під желізницю.

В **угорським соймі** Тиса 11. с. м. відповідав на интерпеляцію в справі семигородській: министр признав яко факт, що сконфисковано 2.000 штук пального оружя и 3 скрині динаміту: над тим точиться слідство судове и увязнено 8 осіб, однакож не вилано ані одного жовніря до Семиграду и не именовано жадного комисаря; дальше сказав Тиса, що нема ні одного вольного краю, де поодиноким людям було б вільно робити збройну политику на власну руку, насупротив конституційних институцій законодавчих и насупротив ряду — причім указав на лояльне поступоване италського правління против австрійського в подібних злучаях сісля 1860 р. — Дня 16. с. м. відповідав Тиса на интерпеляцію Немета: чому ряд толерує пересидки воєнних материялів для російської армії, а вистунає остро супротив випадків в краю Секлерів. Тиса сказав, що через Угорщину не переходять явно транспорти зброї ані для Россиан ані для Турків. Зарядженя, які правліне поробило в краю Секлерів для спокою краю, повинен кождий

шанувати; як перше поступлено з Милетичем, так тепер поступоване ряду в справі секлерській наказане простою справедливостю. Наконєць Тиса відмовив жадано, щоби увязнених випустити на волю, покликуючися на устави. — В кілька днів по сій відповіді Тиси угорський ряд сконфіскував шини, котрі перевозено через Угорщину для нової желізници російської в Румунії. — Найвисший суд в Пешті рішив наконєць 25. с. м., щоби против *Милетича* внести скаргу о образу маєстату на підставі закона з р. 1715(!), и відкинув подане Милетича, щоб ёго лишити на вольній стопі. Против 4 товаришів Милетича рішив суд на висок прокураторнії відступити від оскарження.

Польські послы в Раді державній не гадають на разі ставити інтерпелляції в справі всхідній, дарма що взивано їх до того адресами з Галичини. На тії завізваня відповіли послы в польських газетах: „Взгляд на нетайні нам забіги неприятелів народної справи приказує нам поступувати з найбільшою розвагою, щоби не служити за оруде до осягнення цілей нам чужих а навіть шкодливих. Нам не байдужі гадки наших земляків, але насупротив одвічальності, котрої нікто за нас не може взяти на себе, мусимо застерегти для Кола польского вільність постановлень, як що до вибору средств патріотичних так и що до часу, в котрім мають предпринятися.“ Польські газети (з внімкою краківськ. Час-у) дуже незадоволені тою відповідю, а деякі з Львівських Поляків скликали 23. с. м. збор виборців до ратушевої салі, на котрім інтерпелёвано посла з міста Львова д-ра Юліяна Черкавського, чому польський клуб мовчить в справі східній и як Черкавський в тій справі постунав в клубі. Черкавський відповів, що польска справа не стоїть в тісній звязі с справою східною, тільки с певної сторони стараються Поляків в кожду справу вмотати и їх використати; сойм красний вправді уложив адресу в справі всхідній, але сойм єсть польський (!), а в Раді державній треба зважати и на интерес цілої монархії, котра звязана союзом 3-х цісарів. Попихати Австрию до війни клуб не міг, бо війні противна и людність польска; а против панславизма выступати клуб не потребував, бо панславизм вже й так цілком побитий (!). Збор виборців заявив, що не поділяє пересвідчень п. Черкавського, в наслідок чого п. Черкавський описля оголосив в газетах, що готов, порозумівшись с Колом польским, свій мандат зложити. Ще передше зложив свій мандат Смолька, с причини, що вибрало ёго членом відділу краевого; також пп. Грос и Ваденій вже зложили, а Гошард и Верещинський мають зложити свої мандати посольські. Dziennik polski взиває до зложєня мандату також о. Качалу.

Російсько-турецька війна в остатних 2-х неділях взяла оборот значно користнійший для Россіян. В Азії дня 15. с. м. сточено велику битву під Аладжадахом, котра скінчилась повною поразкою Мухтара баші, дарма що він що-лино від султана дістав титул „гази“ т. є. нешоборений. Россіяне взяли в полон 7.000 Турків, межи ними до 300 офіцирів, крім того забрали 42 гармат; самі ж стратили около 1400 людей. Мухтар з недобитками утік до Карсу, однак лишивши там невелику залогоу уступив дальше аж до Зевину. Россіяне бомбардують Карс, другий їх відділ иде в слід за Мухтаром, а 3-ій гонить за турецьким відділом Исмала баші, котрий уступає к Мухтарови.

Також під *Плевною* віднесли Росіяне значні користи. Вправді штурм Ромунів на другу Гривицьку редуту дня 19. с. м. Турки відперли, а Румуни втратили до 900 людей, однак дня 27. с. м. ген. Гурко с кінницею и гвардією заняв по дуже завязтій битві Дубник на дорозі від Шлевни до Софні, при чім 3000 Турків дісталися до неволі, а дня 29. Теліш; таким способом Осман баша цілком відтягив від Софні и чернований.

Вибори у Франції до комнати послів с 14. с. м. випали на користь республіканців: на 533 послів республіканці будуть мати около 330, монархисти около 200 послів. Вправді перед розв'язанем комнати в Маю республіканці мали 363 послів, а Гамбетта заповідав навіть, що тепер будуть їх мати 400; але пресня ряду була так надзвичайна, якою не була майже и за другого цїсарства. Помимо так переважної більшості республіканців Мак Магон доси не хоче віддалити теперішнього министерства.

Обвіщене конкурсу на твори драматичні.

В мысль рішення виділу „Руської Бесіди“ у Львові розписуєся сим конкурсу на написане оригінальних творів драматичних, а именно из установлених 3 премій визначуєся перша на 150 злр., друга на 100 злр., третя на 75 злр. а. в. — Твори тоті можуть бути трагедії, драми або комедії, и мають основуватися на історії або на переказах и обычаях нашого народу. Преміювані драматичні твори остаються власністю автора, а Бесіда Руська у Львові позискує лише право, представляти їх на сцені. Но право представляня приєднує виключно лише Бесіді Руській. Кождий автор зволить відтак означити свою працю якимсь особним знаменом — не підписуючи свого имени, но долучаючи тоєж окремо в опечатанім листі — и прислати на руки виділу Руської Бесіди (Львів, уліця краківська ч. д. 14.) найдалше до 1. Січня 1879. року.

Від виділу „Руської Бесіди“.

У Львові дня 20. жовтня 1877.

 С поереднім н-ром зачався IV-й чвертьрік „Правди“. Просимо о скорє надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.

Також просимо о скорє надісланє залєгlostей, бо неточіє передплачуванє наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б его заквєстїєнувати.

Масмо ще невелике число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумераційній 4 зр. 50 кр.

Редакция и администрация Правди находится під ч. 44 при ул. Галицькій.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Ілюми Шшчєчєля. — Під зарадом Фр. Сергидьного.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція в
адміністрація
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВІНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.

(Дальше.)

Згодом перегадом наляля Ельшпат синови чарку и подала ёму з виразом поважної печалі и покорі.

„Пий,“ сказала, „на здоровлє того дерева, що при батьківській хаті, пий, заким ёго оставиш на все, и скажи мині, коли пута нового короля и нового ватажка, котрих батьки твої знали тільки тяжкими ворогами, стискають члени синови твого батька, — то скажи мині, кільки кілець мають ті пута?“

Геміш взяв чарку и подививсь на матір, наче не годен порозуміти, чого вона хоче. Вона говорила дальше піднесеним голо-
сом: „Скажи мині, бо я маю право знати се, кільки днів позва-
ляє тобі оглядати мене воля тих, котрих ти обібрав собі за панів
своїх? инакше сказавини, кільки ще днів житя мого? бо коли
ти мене оставиш, то й не ма мині більше чого жити на світі!“

„Шість днів,“ відповів Геміш, „могу забаритись при вас,
мамо; а як би Ви пятого хотіли зо мною вибратись, то заведу
Вас безнечно до Вашої нової хафи. А останете тут, то сегого
ді-дня розстанусь з Вами, бо се для мене крайній час забаритись
до Денбартон; коли там не стану осьмого, то жде мене кара
дезертира, и я осоромлений як жовіръ и чоловік.“

„Твого батька нога,“ відказала Ельшпат, „була свобідна як
вітер в степу; — дарма було питатися ёго, де йдеш, так само,
як невидимого хмарогона, чого вієш. Скажи ж мині, під якою

карою мушиш вертати до Твоєї неволі, бо вертати хочеш и мушиш.“

„Не звіть сёго неволею, мамо; то честна служба воєнна, єдина служба приступна доси для сина Мак Тевіша Мора.“

„Так скажи ж бо мині, яка тобі кара, коли би ти не вернув?“ дізнавалась Ельшпат уперто.

„Воєнна кара дезертира,“ відказав Геміш, а мати замічала добре, як при тім щемів від досади якоїсь болючої гадки, та задумала зворушити її до крайнєго.

„А се,“ сказала спокійно, але лискуче око зраджувало, що спокій той тільки уданий, „а се — то кара непослушного пса, не так же?“

„Не питайте мене більше!“ сказав Геміш, „для тих не ма кари, що не хочать заслужити собі її.“

„А для мене то річ важна,“ відказала Ельшпат, „бо я знаю ліпше від Тебе, що де є власть карати, там и воля знайдеться, покарати часом без причини. Я хочу молитись за Тебе, Геміш, и тому мушу знати, від якого лиха ухилити Твій молодий вік и Твою простодушність молитвами до Того, що нікого не лишає своєї опіки.“

„Мамо,“ сказав Геміш, „хто має сильну волю не допускається провини, тому байдуже, яка там кара визначена за провинну; наші верховинські ватажки карали також своїх послушників, и то, як миші розказували, таки и дуже остро. Адже ж Лечлен Мак Джан, котрого тямлю з-малку, стрілив на оленя поперед свого ватажка, та може не казав ёму за те голову стяти?“

„Так,“ сказала Ельшпат, „и був цілком в праві, бо Лечлен зобідив батька народу и то навіть перед лицем зібраної громади. Але наші ватажки були и великодушні в своїм гніві: вони карали острим лезвом, не киём. Від їх кари плали кров, та не було сорому. Чи Ти годен се сказати и о законах, під котрих кормигу Ти зігнув Твій свобідний з роду карк?“

„Ні, мамо, сёго сказати не могу,“ сказав Геміш и посоловів; „я бачив, як карали одного Саса за втечу с полку. Ёго били, признаю, що били як пса, котрий зобідив свого гордого пана. Я дививсь, и признаюся, що кров у мене закипіла; та тільки таких карають як псів, що суть гірше невірного пса.“

„Так на сей сором Ти виставився,“ відповіла Ельшпат, „коли б в чім похибив, або коли б твому офіцирови стало у Тебе що не до сподоби. Як собі схочеш, о тім я вже с Тобою не говорю. Но подумай! шестого дня від ниішнєї зорі — нехай

се день моєї смерті: Ти лишаєшся стулити мині очі; так що ж? прив'яжуть Тебе, як собаку, до стовпа и висічуть здорово! Ні? так! хиба здобудешся на крихту відваги и лишиш мене вмирати самій при моїй відлюдній ватрі, и даси погаснути послідньому вугликови на огнищі Твого батька та враз останній іскрі з опущеної ватри Твоєї матери!“

Геміш нетерпеливо и гнівно ходив по хаті. „Мамо,“ сказав напослед, „не журіться такими річами; на мене не може такий сором спасти, бо я собі ніколи не заслужу на ёго, а мав би мині коли грозити, то тоді буду знати, як умерти вперед, заким мене постиг би.“

„Оттак сину! так говорить син чоловіка моєї любови,“ відказала Ельшпат. Відтак стала о, чім иншим бесідувати; а коли син пригадував їй на короткий час, що можуть ще провести с собою, та просив, щоб провести ёго без всякого непотрібного та немилотога нагадуваня близької їх розлуки, слухала ёго зо смутком, та виділося, наче рада нерада здається на ёго волю.

Ельшпат переконалася тепер, що її син має по-при инших прикметах вітця також и горду мужню душу, та годі ёго відвести від заміру розважно повзятого; тому оказувала, наче вона здається вже на невідперту розлуку. Часом таки стала нарікати та ремствувати; та раз годі їй було придавити цілком свою родовиту нагальність, а далі мусіла и на те вважати, що якби зовсім подалася, то могло би се видатись синові тільки уданим та підозрілим; тоді готов би матися на осторожності, та й даремний віг би бути її захід, котрим надіялася знівечити ёго замір. Ії горяча, хоч самолюбна любов до ёго дозволяла їй мати згляд на правдиву користь нещасливого предмету своєї необачної прихильності, так що рівналася сліпому привязаню звірят до своїх молодих; бо хоть Ельшпат и дивилась троха дальше в будучність, як ті твари на низишій ступні жита, то таки більш и нічого не добачала, як що розлука з Гемішем стане їй за одно що смерть.

В тім короткім часі, що мали ще бути с собою, здобувалася Ельшпат на всі способи, які тільки могла привести їй на гадку любов, щоби синові як можна приємним вчинити пробуваня у неї. Мислею вернулась в молодші свої літа, посипавсь цілий засіб казок, по всі часи найголовніша розривка Верховинця в вільних ёго хвилях, ще богатший від незвичайної свідомості пісень давних кобзарів и переказів найславніших діписців. А так невсипущо запопадалась, щоб синові у всім догодити, що се аж навкучилось ёму; нераз розважав її, по що тільки заходу, щоб

назбирати для ёго цвитучого вересу до ліжка, або того пораня, щоби обід ёму приладити. „Дай же міні спокій, Геміш,“ збувала ёго звичайно в таких разі, „Ти робиш по Твоїй волі, коли розстаєшся з матерю; нехай же и я роблю так, як міні любо, доки ще Ти зо мною.“

Здавалося навіть, що цілком погодилася с тим, що син з нею задумав зробити; слухала ёго спокійно, коли говорив, що забере її до села Грін Коляйна, — так звався той пан, що в ёго посідості Геміш вибрав захист для матери; але по правді и не думала об тім. Ельшпат затимила собі зо слів, котрі Геміш при першій горячій суперечці сказав, що ждуть ёго різги, як би не станув на час назад. Вона знала добре, що він ніколи не вернув би до полку, як би мав попасти в небезпеченство такого сорому. Не знати, чи обдумала вона дальні віроятні наслідки свого нещасного заміру; но жінка Мак Тевіша Мора при загонах и пригодах свого чоловіка пізнала сотню примірів опору и втечи и виділа, як жвавий ледінь може собі дати раду с сотнями противників в краю, де повно скель, озер, гір, небезпечних ярів и глухих лісів. Тому й не дбала о те, що дальше буде; її єдина гадка, котрою занялася всею душею, була — виміркувати який спосіб, котрим би далось перешкодити, щоби син не дотримав слова даного начальству.

Для тої-то тайної гадки своєї викручувалась все, кілька раз Геміш ззивав її забиратися вже на нове мешканє; вона противилась все с таких причин, котрі цілком згоджувались з її душею, так що Геміш за те ані не боявся ані не гнівався. „Чей же не схочеш,“ говорила все, „щоби я в тім короткім часі розпрощувалась заразом и з моім єдиним сином и с тою долиною, де свій вік прожила. Нехай мої очі, коли зайдуть слізми за Тобою, бодай хоть якийсь час ще оглядають Лоч О та Бен-Кричен.“

Геміш уступав тій волі своєї матери тим раднійше, що кількоро людей живучих в сусідній долині віддали також своїх синів до полку Баркальдайна и мали забиратися до ёго села; Ельшпат отже умовилася на позір, що разом з ними забереться, коли вони будуть переселятися на нове мешканє. Так Геміш думав, що и волю вволив матери и забезпечив її положене и утриманє. Не так вона думала и уклала собі.

Час Гемішової відпустки скоро минав, и нераз збирався в дорогу, щоби поволи и завчасу станути в Денбартон, де стояв ёго полк. Але на просьби матери, через власне привязанє до сторони, котра ёму так довго була дорога, а найбільш через певність себе

и своїх жвавих та сильних ніг, відложив дорогу аж до шестого дня, до посліднього, що міг ще забаритись при матери, коли хотів встоятись в слові.

V.

День перед тим, нім мав забиратися з дому, пішов Геміш вечером з вудкою на ріку спрїбовати в останнє своєї славної зручності в иманю риби та zarazом роздобути дечого лїпшого, ніж звичайно, на послїдню вечерю. Повелося ёму, як все, и гнетъ зымав красну семгу.

Коли вертав домів, сталася ёму пригода, котру росповїдав потому за злу ворожбу, хотя мабуть в ёго розпаленій голові при загальній склонності ёго земляків до віруваня в чуда цілком звичайна якась річ виросла до забобонної ваги.

На дорозі перед собою замїтив на диво чоловіка вбраного и узброєного, як и він, по стародавнєму по верховинськи. Перна ёго гадка була, що то певно буде хтось з ёго полку; бо тільки їм вільно було носити верховинську одежу и зброю, — аджеж начальство саме їх набирало и знаряжало по приказу короля. Прискорив ходу, щоб здїгнати свого мов товариша и запросити на завтра до спільної дороги, та аж в зад подався, коли побачив на нім білу застязку, сей нещасний, в Верховині тяжко заказаний знак. Постава чоловіка велика, докола щось наче тїнь яка, чим ще більший виходив; иде — не йде, більше якось сунєся; щось непевного, мовив собі Геміш и мурашки почув за плечима, — вже смерком було. Не доганяв вже незнакомого, не спускав ёго тільки з очей. У Верховинців є повірка, що не годиться духам лізти під очи, але ї уступати перед ними не треба; нехай самі по волі говорять або ні, як там вже в їх силі, або який приказ мають. На горбку при дорозі, де завертається стежка до вдовиної хати, незнакомий станув, мов жеде, аж Геміш надїйде. Геміш видячи, що мусить ити поперед страху, зібрав всю відвагу и підїйшов до місця, де стояв незнакомий. Сей вказав на сам перед на Ельшпатину хату а потім щось показував руками, наче приказував сей час відїйти в сю сторону. По хвилі не було слїдно чоловіка в верховинській чузї. Геміш не знав напевно сказати, чи він счез, бо скель и пняків було досить, де би міг був скритися; но мовив, що бачив душу Мак Тевїша Мора, котрий ёго остерїгав; щоби сей час забирався до Денбартон, не ждучи аж не вступаючи до материнної хати.

Не одно могло ёго спинити в дорозі, тим більше що треба було кілька разів перевозитися через ріку; для того ностановив собі не відходити в правді не розпрощавшись з матерю, але й не забавлятися довше як того треба; завтрішний розсвіт мав ёго застати вже кілька яких миль на дорозі до Денбартон. Так зійшов долі чепажем а вступивши до хати заявив матери своє тверде постановлене сей час вибратися в дорогу; ёго покvapна помотана бесіда вказувала на сильне зворушене и неспокій душі. Ельшпат на диво не противилась ёго замірови, тільки наставляла на ёго, щоби покріпився ще дечим, закни її оставить на все. Геміш взявсь до того живо и мовчки, в мислі зайнятий близьким розставанем, бо и не припускав, щоби обійшлося напослед без борби з її материнською ніжністю. Тому не мало здивувався, коли наляляла ёму чарку на дорогу: „Іди,“ каже, „мій сину, коли вже така Твоя невідмінна воля, но стань ще раз при ватрі Твоєї матери; давно вже вигасне полонінь на ній, нім вдруге при ній станеш.“

„На здоров'є Ваше, мамо,“ сказав Геміш, „дай Боже в гарзді побачитись назад, хоть и слова Ваші не добре віщують!“

„Ліпше би було не розставатись нам,“ сказала мати видячи, що допиває чарку, с котрої и капля не мала лишнитись, — а то и се мала би собі за недобрий знак. „Тепер,“ сказала собі нишком, „иди, як можеш.“

„Мамо,“ сказав Геміш ставлючи порожню чарку на столі, „Твій напиток смачний, та десь дівається від ёго сила, щоби мало її прибути.“

„Се нічо, мій сину, то так зразу тільки,“ відказала Ельшпат, „положись трохи на сю мягку постіль з вересу, стули тільки на хвилю очи, а переспавшись годину більше покріпишся як иншим разом від трёх ночей, як би їх можна в одну зібрати.“

„Мамо,“ сказав Геміш, котрому напиток якось скоро ишов до голови, „подайте міні кучму, нехай Вас поцілую и йду, міні якось так, наче ноги в землю вросли.“

„Сядь тільки на пів години,“ сказала мати, „а прийдеш небавки до себе; ще вісім годин до зорі, а с сходом сонця досить часу до такої дороги для сина Твого батька.“

„Треба Вас послухати, мамо, я чую, що мушу Вас слухати,“ сказав Геміш вже белькотом; „та збудить мене, як місяць зійде.“

Сів на ліжку, сперся в зад и в миг уснув твердим сном.

И затёхкало матери серце з утіхи, наче великого та тяжкого діла доказала. Відтак нишком приступила до спячого без пам'яті сина и зняла з ёго чугу та на бік зложила; кожде її порушене

було доказом надмірної любови, котра таке нещасте мала навести на голову її любчика. И з радості сама до себе говорила, а в горі пробивалася и ніжність и побіда. „Так,“ говорила, „серце голубчику, місяць зійде, сонце зійде, и раз и в друге, та це на те, щоби присвічувати тобі в дорозі з землі твоїх батьків, и не на те, щоби тебе спокушати до служби чужим князям або тяжким ворогам твого роду! Не дістанує жадному синові Дермідів, щоби мене кормив як крепачку; він буде моїм сторожем и опікуном. Кажуть, змінилася Верховина; аж я бачу, що Бен-Кричен так високо, як и колись, вершками своїми сягає полудневого неба,— ніхто ще не пас коров, як и передше, на дні озера О, а дуб той не гнеться и досі як верба. Діти гір остануть такими, як батьки були, доки гори самі не зрівняються з долинами. В тих глухих лісах, що бувало виживляли тисячу молодців, найдеться певно ще пожива и захист для старої баби и хороброго молодця давного роду та давних звичаїв.“

Так тішилася мати, що удалися їй хитрощі; дарма, що не так малося стати, як вона ждала.

Між тим пора сказати, що Ельшпат свідомо всіх річей, що до її дикого життя належали, зналася також не аби-як на різних зілях и уміла їх заправляти, як до чого їй треба було. Зілями годна була тільки недуг вилічити, що учений лікар и повірити би тому не хотів. Декотрих уживала до крашення пестрої мережчатої одежи, з інших робила наливки, що мали ріжну силу; так, на нещасте, знала також заправляти сильний усипляючий напиток. Такий то напиток подала, як легко догадатися, и Гемішови. По силі зіля сподівалася, що перетягнеться відхід Геміша аж по-за той час, на котрий мав стати в полку; а далі вже спустилася на Гемішову відразу до кари, котра би тепер ёму грозила, и надіялася таким способом зовсім відвести ёго від повороту.

Твердше, ніж звичайно буває, спав Геміш Мак Тевіш того нещасного вечора; та не так спокійна була ёго мати. Ледво хвилями стулювала очи, та назад прокидалася в страху, чи не встав и не пішов Геміш; аж підійшла до ёго постелі и почувла глибокий та спокійний віддих, тоді стала спокійна о ёго твердий сон. Але незабаром що иншого стало її непокоїти. Досить сильний був напиток, а таки боялася, щоби розсвіт не пробудив спячого. Вона знала, що Геміш рвавбися в дорогу, доки тільки можна би чоловікови мати яку надію стати ще на час, хотьби він мав и душу відати в дорозі. Тому позатикала всі діри и шпари, котрими ранне світло скорійше могло дістатися до її нуж-

денної хати, ніж иншим яким отвором. И те все робила, щоби при своїй біді и недостатку не пустити особу, котрій би радо віддала весь світ, як би ёго мала до розданя.

Її журба була непотрібна; сонце знялося високо, и найшвидший вже олень в Бредальбен гонений хортами не встиг би так скоро втікати, щоби жите своє зберегти, як Геміш мусів би тепер гнати, щоби стати на час. И вона також вважала тепер, що годі буде вже Гемішови думати о повороті, коли виставився на соромну кару. Поволи и нераз випитувала ёго и дізналася докладно, в яке би мусів попастися, коли би не явився на визначений день; вона знала, як мало надії міг собі робити на лагідну кару.

Відома річ, що великий и мудрий граф Шасем був гордий на ту свою гадку, що зложив полк на оборону осад с тих храбрих Верховинців, котрі аж до ёго часів для кожного правління були предметом журби, непевності и підозріння. Але при переведеню тої народоловної гадки стали ёму немало на перешкоді питомі звичаї и настрій того народу. Кождий Верховинець з роду и через вихованє привик до збуї, но карність правильного війська противилася ёго вдачі. Верховинці були тільки чимсь подібним до війська, котре в таборі ніколи не чується як дома. Програно битву, то вони розсипалися, щсби зберегти себе та дбати о безпечність свою и своїх родин; виграно битву, то вертали в свої долини, щоби зберегти добичу та ходити коло худоби и обрабляти рілю. Сёго права збиратися и розходитися до сподоби, не могли їм відняти навіть їх власні ватажки, хоть як необмежена була їх власть в не однім иншим. С того виходило, що годі було верховинським новобранцям на розум виложити обовязок военной служби, котрий змушує чоловіка довше в війську служити, аніж він сам хоче. А може часом и не пояснювано як слід охотникам новобранцям обовязку, який на себе приймають, щоби цо таким виявленю не завернулися домів не приставши таки до війська. Для того в нових полках видарявся дуже часто побіг жовніврів, а генерал, що доводив в Денбартон, старий жоввір, не видів ліпшого способу покласти тому кінець, як що одного дезертира з якогось англійського полку казав незвичайно остро укарати. Молодому верховинському полкови казали бути при тій карі. И вишло с того, що Верховинців так дбалих о свою честь переняв и ляк и якась відраза, а не одному новобранчикови цілком справедливо обридла від того військова служба. Старий генерал, що відбув війскову школу в німецьких віймах, стояв при своїм

и оповістив денним приказом, що першого Верховинця, котрий опустить полк або не стане назад с кінцем відпустки, каже так само висікти, як от-того проступника, що дивились на ёго кару. Кождий був переконаний, що генерал додержить слова, як того треба буде. На се ж то и спускалася Ельшпат; знала, що коли син побачить, що не годен як слід сповнити приказу генерала, то першою ёго гадкою буде неминуча соромна кара покладена на такий непослух; так и сподівалася, що не схоче віддатись назад в руки начальства.

Минуло полудне, и нова журба повстала в душі одинокої невісти. Син спав ще від напитку, бо нікому доси не подавала так сильного; а як стратить здоровле або и розум від ёго незвичайної сили? Серце їй говорило, що вчинила синові кривду, и в-перве стала лякатись ёго гніву, хоть и як високе мала понятє о власті родительській. Вона замітила в послідних часах, що він став якось не дуже слухняний, а пристаючи до війська и сам таки повзяв ту гадку и перевів її сміло. Нагадала собі на понуру упертість ёго покійного батька, коли бувало чув себе зобідженим, и почала боятися, що Геміш відкривши ману, яку ёму підпустила, піштиться завзято, забереться від неї и сам піде глядати в світі своєї долі. От-такі лячні а однако розумні журби давили нещасливу невісту, коли її погубні хитрощі так їй удалися.

Під вечір в-перве збудивсь Геміш, но далеко ёму було ще до того, щоби прийти назад до своїх душевних та тілесних сил. Говорив щось незрозуміло, живчик бив нерівно, так що Ельшпат зразу дуже налякалась; але зараз взялася до ліків, котрих знала багато, и серед почи Геміш попав знову в твердий сон; се мабуть відняло у ёго наслідки напитку, бо перед сходом сонця почула, що встав и глядав за шапкою, котру нарешно сховала боячися, щоби не збудився в ночі и не пішов без її відому.

„Моя шапка — де моя шапка?“ кликав Геміш; „пора мині попрощатись. Мамо, Ваш напиток був за міцний — сонце на небі — завтра рано маю бути від вершками старого Ден. Моя шапка — дайте мині шапку, мушу йти сей час.“ По тих словах видко, що Гемішови ані в гадці було, щоби дві ночі и один день проминуло від того часу, як випив тоту нещасну чарку. Ельшпат мусіла тепер піднятися небезпечної, як се добре розуміла, и тяженької задачі, відкрити ёму свої хитрощі.

„Вибач мині, мій сину,“ сказала приступаючи до Геміша и взяла ёго за руку с такою покорю, яку не все указувала ёго батькови хочби в найхмарніших ёго хвилях.

„Я Вам вибачати, мамо, та що?“ питавсь Геміш зо сміхом, „хита те, що далисьте міні пите, троха за міцне для мене, так що в голові ще й тепер троха шумить, або те, що сховалисьте мою шапку, щоби мене затримати хвилю довше? Скорійше Ви міні вибачте! — Дайте ж міні шапку, а то и без неї піду, — така дрібниця чейже мене не затримає, адже ж цілі літа не мав я нічого більше на голову, крім ремінця з оленової шкіри звязувати волосє. Не жартуйте ж бо, дайте шапку, довше не могу зістати; хочете, щобим без шапки пішов?“

„Мій сину,“ сказала Ельшпат тримаючи ёго за руку, „що раз сталося, то не зміниться; хоть би Ти орлині крила собі приправив, то таки прийшов бись до Ден за пізно до того, чого хочеш, а за рано до того, що Тебе там жде. Ти говориш, що сонце перший раз сходить від того, як Ти бачив ёго захід; но вчера стояло воно над Бен-Кричен, хоть Твої очи не бачили ёго світла.“

Геміш стрілив на матір диким оком з виразом крайного переляку; відтак сказав успокоюючись назад: „Я не дитина, такими жартами не спините мого заміру, — будьте здорові, мамо, кожда хвиля — то жите.“

„Останься,“ сказала, „мій любий, обдурений, обманений сину! не йди на ганьбу и згубу; от-там бачу, дорогою йде священник с своїм білим конем, звідайся ёго, який нині день в тижні, нехай він нас розправить.“

Стрілою полетів Геміш під гору и станув при священнику з Гленорквай, котрий так рано вибрався з дому несучи слово потіхи нещасливій одній родині в Бено. Добра то була людина; перелякався, коли побачив проти себе узброєного Верховинця — незвичайне тоді зъявиско — и то чоловіка очевидно дуже зворушеного. Геміш хопив коня за уздечку и непевним голосом, загикуючись спитав священника, який день нині в тижні и в місяці.

„Як бись був вчера там, молодий чоловіче, десь повинен був бути,“ відказав священник. „то був бись мусів знати, що то була неділя, а нинішній день понеділок, другий день в тижні а двацятьперший в місяці.“

„И чи правда се?“ спитавсь Геміш.

„Така правда,“ відповів зачудований священник, „як се, що я вчера моїй громаді проповідав слово боже; — та що Тобі, чоловіче? чи ти хорий? чи в голові Тобі що не в ладі?“

Геміш нічого не одвічав, лиш повторив собі перші слова священника: „Як бись був вчера там, десь повинен був бути!“

відтак пустив уздечку, завернув з дороги и пішов ид хаті такою ходою и с таким поглядом наче той, кого на смерть ведуть. Священик дивився за ним з зачудованем. Він вправді знав вдову с тої хати, але про її славу ніколи не наближався до неї; Ельшпат уходила за католичку а властиво за байдужну на всяку віру, винявши деякі забобонні звичаї переняті від своїх родичів. За те молодого Геміша наставляв пан-отець Тирі, коли ёго часом подибав; и хотя зерно впало межі ожини та терне дикої и простої душі, то таки не цілком воно пропало. И тому пан-отець, видячи так страшний вираз в лиці Геміша, мав з-разу охоту вступити до хати и звідатися, чи не сталося кому в ній яке нещасте, то може би ёго присутність та услуга могла придатися. Як би був так остав при тій гадці, міг був запобічи великому нещастю; а то згадавши собі на дику вдачу Верховинців вихованих по відвічнім звичаю краєвім, вірадився заходити собі з вдовою и с сином широко ославленого и страшного розбишаки Мак Тевіша Мора, и так пропустив спосібність до доброго вчинку, чого опісля дуже каявся.

Геміш Мак Тевіш вернувши до хати кинувся на постіль, с котрої ино що встав, и крикнув: „Пропав, пропав!“ — кричав з гніву, що так тяжко ёго обманено, з гризоти, що в так страшнім знайшовся положеню, кричав, чи не полегшає серцю від крику.

(Дальше буде.)

РОСТОВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ДМИТРО ТУПТАЛО.

(Конець.)

Крім багато проповідий більше або менше таланливо написаних, Дмитро лишив по собі чимало побожних роздумок и наук*), написав катехизис в питаннях и відповідях, „Зерцало православнаго исповѣданія вѣрѣ“, „Лѣтопись“ — (священна история з общаєвними роздумками), твір недокінчений.

Що до значеня для истории свого віку, найважнішим твором Дмитра єсть неперечно „Розыскъ о брынской вѣрѣ“ (брин-

*) Н. пр. „Врачество Духовное,“ „Внутренній человекъ въ клѣти сердца своего уединяеть,“ „Боговдохновенное наставленіе христіанское,“ „Аполлогія во утоленіе печали человекѣка“; кілька роздумок під ріжними назвами, що відносяться до страстей Христових и т. и.

ською назвав він розкольникчу віру задля сього, що розкольники гніздилися в Брянських або Бринських лісах), розділений на 3 часті: 1) про розкольникчу віру, 2) про розкольникчу науку и 3) про розкольнічі справи. В першій часті доказує Дмитро несправедливість розкольнічих закидів против православної церкви, вину розкольнічих учителів, що вони задля своєї несвідомості писали так, що з їх слів випливають виходять еретицькі гадки. Замітно, що розкол в часах Дмитра роздробився так, що рахували до 22 сект. В другій часті „Розыска“ автор критично доказує хибність ріжних наук. Головне лихо, після дуики Дмитра, в тім, що розкольники „ледво що вміють читати и писати, зараз и вважають себе великими богословами и учителями віри“. Дмитро широко розводиться про голене борода, доказує, що борода не має ніякого значеня в ділі релігії и навіть ті правила, що иснували про неголене борода, уважає яко походячі с часів иконоборства. Дмитро відперає розкольнічі бредні про антихриста, про приближене остатніх часів, коли церкви мають статися хлівами а справдешні християне будуть спасатися в пустинях, доказує, що розкольники неправильно прикладають слова св. письма про нерукотворні храми, котрі розкольники наводили для того, щоб не ходити в церкву. Дмитро виступає разом против иконоборців и тих, що не допускають поклоненя св. мощам, и очевидно має тут на оці вже не старообрядців, а таких одступників од церкви, що не стояли як старообрядці за букву, а противно думали відорватися од букви. Відступники сього рода, як показується, не переставали иснувати в Росії від XVI в., а може бути и з раншых часів. Таким робом дізнаємося, що в Ростові оден посадський чоловік, именем Трохим, призваний Дмитром, на донос одного попа, не тільки не кланявся иконам, але став против поклону иконам такі наводити докази, які звичайно наводили лютеране и кальвинисти. Подібно говорить Дмитро и що до поклону св. мощам: „Я чув недавно про одного лжеучителя и зводителя людей божих, котрий тайно вчив не вчитати мощей.“ Щоб одперти такі хибні науки, противні православної церкві, Дмитро в своїм „Розыску“ подрібно розводиться про законність почитаня одного и другого. Замітно, що Дмитро стрічав таких розкольніків, котрі историю євангельську вважали тільки приказкою а не подією, що справді приключилася, и всьму хотіли давати тільки алегоричне значенє: „Се ніколи не діялося, — говорили вони, — щоби Христос пяти хлібами и двома рибами накормив пять тисяч народу в пустині. Се тільки приказка. Пу-

стивня — се житло поганців, до котрих Христос прийшов лишивши Жидів. Пять хлібів — се пять чувств, дві риби — се дві книги: Євангелиє и Апостол. Лазарево воскресєне не було справдешне; се тільки приказка. Болячий Лазар — се розум подужаний немочю людською; смерть Лазаря — се гріхи; сестри Лазарєві, Марта — тіло, Марія — душа; гріб — клопоти життя; камінь на гробі — закамєніість серця; воскресєне Лазарево — покаєне в гріхах. Вхід Христа в Єрусалим також тільки приказка. Ослиця — се жидівський рід; жребя — поганці; Христос лишає жидів и переходить до поганців и т. д.“ „И инші чудєсні Христові дійства, — говорить Дмитро, — описані в євангельській исторії, нерозумні роскольнічі мудрці вважають приказкою, а не справдешніми подіями; вони розсївають між простим народом бурян и обижають євангельську повість.“ Усе то лєдво чи може відноситися до старообрядовства, а противно свідчить, що поруч из старообрядовством розвивалися в російській народі о багато раньше повставші рациональні розумованя, що довели до утворєня таких сект як молокане, духоборці и н.

Третя часть „Розыска“ именно замітна тим, що в ній зібрані всякі вісті з исторії росколу и між иншими про те, як роскольнічки палили самих себе. „Доносив міні — пише Дмитро — одєн старий єромонах Игнатий, що в Пошехонській повіті, де він був перше попом, спалилося разом 1920 людей, за приводом боярського крєпака Ивана Десятина. *Сожигателі* ставлять в лісах великі хати и засадять у них душ по сто, по двісті, а маленьким дітям прибують гвоздями одіж до лавки, на котрій їх посаждать, потім обложать хату соломною, хворостом и спалять. Инша подібна страшна секта зветься *морильщики*; сожигателі намовляють людей, щоб себе палили, а морильщики голосять таку науку: Яка користь лишатися при житю? Віри правої на землі вже нема. Отців духовних нема. Архиєреї и священники — вовки; церкви — се хліви; антихрист вже царює в світі; страшний суд наступає. Хто хоче справді спастися, сей повинєн наслідувати мучеників и исповідників и вмерти від безхлібья и безвіда, щоб вибавитися од вічних мук и прийти в царство с Христом. Потерпимо тут недовго, щоб не злучитися с тими, що лишивши правдиву віру, гонять и мучать нас за її. Бєсть в тих морильщиків у лісах хати з маленькими дверцятами, а иноді зовсім без дверцят, и землянки; — намовлять простолюдців и засадять иноді одного, а иноді двох або трєх и більше — на голодну смерть. Сіромахи посаждать два-три дні, опісля кричать, молять, щоб їх випустили, та ніхто

іх не слухає; вони в безглузду кидаються оден на другого, и хто кого подужає, той того загризає.“

В часах Дмитра вповні иснувало головне розвітлене росколу на *поповщину* и *безпоповщину*: *поповщина* — прихильники Аввакума; вони приймали тільки тих священників, що були посвящені перед поправленем книг, або яко священники відступили в поповщині православної церкви; перехрещували тих, котрі до них приставали; *безпоповщина* — що вже й тоді розділялася на різні відтинки (волосатівщина, андріївщина, иларіонівщина, стефанівщина, козминівщина, серапионівщина и и.). Всі безпоповці годилися в тім, що не вважали можливим яке-небудь священство на землі після поправлення книг, лишаючи світським самим одправляти такі обряди и богослуження, які кормча позваляла в крайнім случаю світським людям. Вони відкидали вінчане и вчили, що лучче жити без вінчання, як вінчатися по еретицьки. З них то являлися сожигателі. Замітною сектою що до своєї дивоглядності являється так звана *христовщина*, що повстала над Окою в селі Павловім-Перевозі: хтось назвав себе Христом, виглядів гарну дівчину из села Ландюха, назвав її Богородицею и ходив з нею по селах. Оден чернець Пахомий видів ёго и розказував Дмитрови, як в селі Роботці над Волгою, сорок верстов нижше Нижнього-Новгороду, зібралося багато народу в пустій и старій церкві. Сей ніби-то Христос вийшов зза олтаря до людей; на голові в ёго було оберчено щось неначе вінець, як маюють на образах, а до вінця причеплені шматки паперу из зображеннями хирувимів („а може бути — замічає простодушню Дмитро, — се були чорти“). Люди падали перед ним на землю и кликали: „Господи! помилуй нас! Создателю наш, помилуй!“ „Недавно — „говорить дальше Дмитро — появилися якісь *рогожники* и *рубшичники*, що вешталися по світу в рогожинах и видавали себе за святих...“ „Наконець, замічає Дмитро, є такі секти, котрі не пристають ні до поповщини, ні до безпоповщини и не приймають ніякого хрещеня; живуть без вінчання и далекі од християнства: яке вже там християнство, коли нема хрещеня!“ Крім іх, по словам Дмитра були ще й *субботники*, що постили в суботу. Дмитро наводить яко догадку, що се відновлене секти жицівствующих, одкритих у Новгороді за великого князя Івана Василевича.

„Знайте, правовірні— говорить Дмитро на закінчене „Розыска“ — що кожний, що живе в дружбі з роскольниками и дає їм поміч, єсть ворогом самого Христа... Син, що любить ворога свого отця, не любить самого отця и за те негідний, щоб отець любив

ёго. Так и християнин, як любить ворогів Христових, розкольників и еретиків, то значить не любить щиро Христа и сам Христос ёго не любить... Коли ти Христа щиро любиш, оминай тих, котрі хулять церкву, лають її, як пси, виють, як вовки и на часті шарпають її...“

Після свідоцтва ровесників Дмитро писав и драматичні твори, до котрих черпав предмети с священої исторії. Ёму приписують шість драм, с котрих видана (Лѣт. рус. лит. т. IV.) так звана „Рождественская драма или комедія.“ Як здається, вона найбільше з усіх була росширена и загально може служити взірцем рідвяних вершів у формі дій и розмов. Тут перемішані символічні уособлення різних абстрактних понятій з євангельськими подіями Різдва Исуca Христа. Саму драму попереджають антипролог и пролог. В антипрологу Чоловіча Натура сумує про свій упадок, про затемнене своїх душевних спосібностей, про смерть, що її ожидає. Надія потішає її, обіцяє поворот золотого віку, а з Надією разом являються Любовь, Кротость, Незлобіє, Радость; та против надії повстає Разсужденіє и говорить, що Чоловічу Натуру ожидає не золотий, а желізний вік и разом з Разсужденіємъ заговорили Брань, Неправисть, Ярость, Злоба, Плачъ. Натура в роспуці закликає Смерть. Появляється смерть и величається своїм пануванєм над родом людським. Смерть хоче засісти на престолі, та жизнь не допускає її, обіцяє Чоловічій Naturі безсмертність.*) Сама драма зачинається також символічним 'розговором Землі з Небом. Земля сумує над своїм горем: „Увы! Увы! за грѣхъ Адама и Евы я осуждена производит волчець (будяки) вмѣсто прекрасныхъ цвѣтовъ. Я была прекрасна, доброплодна, рождала не оранная, а теперъ я тощая, полита потомъ. Никогда не возвратится мнѣ къ первому состоянию, не освятится по проклятію.“ — „Не сѣтуй, Земля,“ говорить її Небо, „тебя ожидаеть честь больше прежней.“ Милость Божя потверджує обіцянку Неба.

Звіщається Землі прихід Спасителя, розходиться ангельский спів: „Слава во вышнихъ Богу,“ а тим часом с пекла являється Вражда, прикликує Вулкана и циклопів: „Куйте — кличе Вражда — копя, стрѣлы, цѣпи, сотворю пролітіє крови...“

Опісля переходить драма в світ дійсності. Се три пастирі: двох пішло за купном у город, третій Борис лишився при вівцях

*) Короткий пролог кінчатся в одній росправі про короткий час людської жизни.

и непокоїться товаришами. Вони приходять. Один з них горбатий старець, зивоватий на одно око, именем Аврам; другий молоденький Атона. Аврам признається, що зайшов „на кружало за алтынецъ выпить винишка.“ Борис питає ёго: А мині ж не купив? Аврам: Никакъ купилъ и тебѣ: какъ вѣдь не купить?

— Малець, вынь ми съ кошеля. Не зволишь ли испить?

Борис: Нутко садьте жъ и сами поразъ наьемся.

— Хлѣба купили-ли?..

Атона: Есть.

Борис: Гораздо подкрѣпимся.

Атона: Вотъ тебѣ хлѣбъ, вотъ тебѣ соль, вотъ и калачи!

Кушай, старичокъ, здоровъ, а насъ не ворчи.

Аврам: Да кушаймо жъ поскорая, пора идти къ стаду,

Чтобъ иногда какой волкъ не влѣзъ въ ограду.

В тѣмъ часі чути хор ангелів. Пастухи с шматками хлѣба в роті глядятъ оден на другого и не розуміють, що діється около іх. Наконєць Атона глядитъ на небо и говорить, що видить високо птичок; но Аврам, піднявши голову ик небу, говорить: „Братъ, кажется, робятка стоятъ невелички?“

На се Атона говорить:

Судари! и хто видалъ робята съ крылами?

Птицы-то залетѣли межи облаками?..

Пастирі успокоїлися, вечеряли дальше и збералися ити до овецъ, як імъ появився ангел и звѣстив ім, що близько Вифлеєма, у вертепі, між волом и ослом, в яслахъ лежить новороджений Спаситель людського роду, презнаменитий цар. Та Аврамъ говорить ёму:

Чаю тебѣ, государь, къ князямъ послали,

Штобъ они великому царю поклонъ дали,

Не къ намъ, нищимъ пастухамъ. Что, ты заблудилъ?

Или не вслухалъ? вѣстникъ къ намъ такій не ходилъ!

Та ангелъ заявив ім, що именно іх, убогих пастухів, завизває до себе цар царів, пастир пастирів. „Государь — говорить ёму Борис — надобно же что-нибудь нести ему на поклонъ, чтобъ не велѣлъ, какъ нашъ князь, выпроводить вонъ въ шею!“

Ангелъ одвѣчає ёму: „Господь не требуетъ вашего добра, не хочеть себѣ даровъ. Онъ всѣмъ дарить! Несите ему въ даръ чистое сердце.“

Ангелъ ставъ невидимий, пастирі одягаються в нові постолы и панчохи и йдутъ до вертепу.

Ось якъ виражають пастирі своє вражене, побачивши дитятко Христа:

...„И подушечки нѣту, одѣяльца нѣту,
 Чимъ бы тебе нашему согрѣтися свѣту!
 На небѣ, якъ сказують, въ тебе полатъ много;
 А здѣсь, что въ вертепишку лежиши убого,
 Въ яслѣхъ, на остромъ снѣгѣ, между буи скоты,
 Нища себя сотворивъ, всѣмъ даяй щедроты?
 Это намъ деревенскимъ здѣ лежать прилично,
 А тебѣ, Спасителю, такъ необычно...“

За поклономъ пастирівъ слідує история поклону волхвів. Уво-
 соблене „Любопытство Звѣздохетское“ видить на небі нову звізду
 и не може второпати: що се за звізда? Воно перечисляє всі
 звісні ёму звізди и громади звізд. Нова звізда на ніяку не по-
 жожа. Любопытство викликає з гробу мудрого Валаама. Ва-
 лаам звіщає, що се та сама звізда, про котру він колись проро-
 кував, — звізда, що мала явитися в останні віки од Якова.
 Любопытство говорить, що хоче впевнитися про правду ёго
 слів и пішле за тою звіздою волхвів; опісля закриває гріб Ва-
 лаама, промовляючи: „Спочивай з миром!“

Сцена змінюється. Ирод на престолі, окружений вельможами,
 вихваляє їх вірну службу, а вони прославляють ёго велич. Упо-
 ений щастемъ Ирод каже втішати себе піснями. Співці співають
 про Аполлона и музи. В тім часі приходить післанець од трѣх
 волхвів, названих трѣма царями, и ломаним язиком*) просить,
 щоб пустили їх поклонитися цареви юдейському. Ирод розъярився:
 хто сміє зватися царемъ юдейським, коли він ще живий. Вельможі
 радять ёму зачатися, прийняти милостиню царів и вивідатися од
 їх: що се за загадочний цар? Ирод годиться з ними. Перед ім
 три волхви — царі розказують про появ звізди, про дарунки,
 котрі вони несуть новородженому. Ирод пускає їх з умовою,
 щоб вони зайшли до ёго с поворотом, а він сам тоді піде покло-
 нитися новому цареви. Слідує сцена поклону волхвів. Опісля —
 8-ма ява пєси: Ирод, не дїждьвшись волхвів, додумався, що вони
 ёго обманули, збирає равинів, котрі пояснили ёму, що після про-
 роцтва в Вифлєемі має родитися муж, що володітиме всіми наро-
 дами. Тоді, вигнавши равинів, Ирод удається за порадою до своїх
 сенаторів и оден из сенаторів подає ёму гадку вибити у вифлє-
 емській землі усіх молодців до двох літ. Ява 9, 10 и 11-та
 представляє різню дітий и „длинный плачь и рыданіє подобіємъ

*) Твою землю Вифлєемъ пошелъ, поклонился

Нову царю іудейску, да домъ воротился и т. д.

плачевной Рахили". В 12-ій яві Продови приносять голови вбитих дітей, Прод з утіхи каже співцям співати торжественні пісні, плескати в долоні а сам в похмілю засипляє на своїм троні.

Між тим чути голос невинності. Се голос крові дитинячої, вопіючий до Бога про пімсту, голос проклону кровопийця: „Отвори несытую змѣнную гортань свою, пей кровь, которой ты жаждешь... Пей пролитыя слезы матерей, пей выплаканныя съ ними глаза, смотрѣвшіе на лютую десницу воиновъ, избивающихъ насъ, агнецъ для твоей трапезы! Изъ крови нашей ты уготовилъ намъ порфиру, унестрилъ ее жемчугомъ материнныхъ слезъ.“ На голос невинності Истина видає грізний засуд вічної муки тиранови.

Прод будиться с просоня и чує страшний біль в тілі. Прикликають лікаря, а між тим страшний смрід розсходиться від хорого. „Готовьте ему гробовое ложе — говоритъ лікар, — а сами бѣгите; смрадъ отъ него смертеленъ.“ Всі покидають Прода. Тиран умирає в страшних муках.

Ява 16-та: Прод у пеклі. „О какія муки! — говорить Прод: — горю, горю. Зачѣмъ я рождался на свѣтъ! Проклять родитель! Проклята мать! Проклять день, часъ, когда я былъ рождень! Прокляты дни, часы, годы, прожитые мною! Прокляты вельможи, совѣтывавшіе мнѣ убійство! Прокляты воины, непощадившіе незлобныхъ младенцевъ! Но паче всѣхъ проклять я терпящій здѣсь муку. Ахъ мука великая, мука безконечная, мука во вѣки вѣковъ! Смотрите на меня гордые и не гордитесь, а то будете со мною въ этой пропасти!..“

Слідує розмова Смерті з Жизню. „Торжествую — говорить Смерть — я побѣдила, напопла кровью Вилеемскую землю, покосила, какъ траву подъ росую, четырнадцать тысячъ и, наконецъ, повергла царя Прода въ гортань Цербера! Я властвую надъ человекомъ; я сильна и буду обладать имъ во всѣ вѣки. Сяду на престолъ. Возложу вѣнецъ на главу мою...“

„Не торжествуй — говорить її Жизнь: развѣ меня, жизни, нѣтъ на землѣ? Не умреть естество человеческое, во вѣки живо будетъ! Я сяду на престолъ на вѣки, и возведу съ собою человеческое естество. Славой и честью его увѣичаю...“

Чоловіче Естество кланяється перед Жизню и Жизнь вкладає на ёго вінець.

В останній, 18-ій яві (короткій) Крѣпость Божія говорить науку про кари злодіїв и про нагороди чистим сердцам, а опісля в епilogу до всіх слухачів звертається поздоровленє и

просьба простити „согрѣшившихъ въ дѣйствѣ“ (недокладне представлене).

Мимо схолястичного настрою сеї драми, годі не признати, в порівнаню с творами Симеона Полоцького и инших, її автори неперечного таланту поетичного.

БИБЛІОГРАФІЯ.

— *Les écoles populaires en Ukraine par M. Dragomanow. Народні школи на Україні серед життєв і письменства в Россіі М. Драгоманова. З виданья „Громада“.* Prix: 3 Francs. Genève — Bale — Lyon H. Georg, libraire-éditeur 1877. Сторін 152 VIII-ки. — Застерігаючи собі про сю цікаву книжку поговорити ширше, подаємо тепер в повні (о скілько се можемо не наражаючись на конфискату) и без всякої зміни „Передньє слово“.

Випускаючи в світ окремною книжечкою одну з статей нашого виданья „Громада,“ ми мусимо сказати кілька слов про це виданья.

С К О Н Ф И С К О В А Н О.

Трудности всякого виданья закордонного, а особливо українського, которих не бачивши їх на ділі, важко собі і придумати, задержали виход першої книжки „Громади.“ Тепер однако печатанья її кінчається. Поки шчо ми випустили окремими книгами повість „Лихі льуде“ і цю статью „Про школи на Україні,“ з которих читателі можуть бачити дух нашого виданья. Нам кажуть де-хто і инколи, шчо ми вибрали невигодний час дльа того, шчоб појавити в світ наше виданья, — бо тепер всі читаюшчі льуде в Россіі і в западній славіанщині цілком вперли очі в діла війни в землі Болгарській і Сербській и не бачать нічого другого.

Може, і так! У нас у самих заміра серце при кожній звістці з тих країв, де наші батьки бились вкупі з болгарами і сербами проти турків тоді, коли шче і не чуть було по світу про теперішніх казен-

*

них „освободителів“ слав'янських. Ми наперед бачили і ждали в останні роки перед Герцеговинським повстанням, шчо діло скоро там діждеться до краю. Ми будили спомин про ті часи, коли наші батьки, вільні козаки українські, бились з неволею турецькою. При першій чутці про Герцеговинське повстання в 1875 р. ми стали кликати земляків наших до помочи повстанцям, — а українські гроші і луде, хоч не в великому числі, та за те з перших, пішли помагати братам сербам, коли шче можна було сподіватись, шчо повстання їх буде ділом народнім, незонсованим дбаюшчими тільки про свою користь урядами держав малих і великих. Тєпер, коли царство Руське, попустивши, шчоб турки перебили смілівшчих лудей з сербів і болгар і навіть вієско сербського князья і добровольців з Россіі, виступило проти Турецького, хоч дуже пізно, і не пускаючи самих сербів „о собі совітувати,“ оддаючи јунаків черногорців на убіј силам турецьким, — ми все таки бажаємо, шчоб царство Руське побило царство Турецьке, хоч думаємо, шчо з таким начальством, яке панує в Россіі, це буде діло дуже і дуже не легке. Ми добре знаємо, шчо таке царство Руське, а все ж таки бажаємо, шчоб воно взяло верх в теперішній віјні, вже через те, шчо того бажають самі поневолені брати наші, і шчо все ж таки сподіваємось вкуші з ними, шчо доля їх хоч трохи та поліпшиться, як хто б і чим небудь та збив з них тьяжкі турецькі кајдани.

С К О Н Ф И С К О В А Н О.

Ми шукали в царства Московського помочи проти панства і іезуїтства польського, обіцајучи јому в замін захіст і поміч од розбишак татарських і турецьких, шчо грабували і нас, і москалів. І яку ж ми нашли поміч? шчо з нами зроблено було тими, хто в себе поступував з своїми підданими так само, як польські пани і іезуїти поступали з нами, і мајже так само як баші турецькі поступали з поневоленими јім братами нашими?

Вже через два роки після того, як вільна Україна пристала „в сојуз і протекціју до монархи московського“, бојаре царські в Вільні вигнали з посольського шатра посланців вільної ради козацької, которі пријіхали просити, шчоб не кінчали віјни, поки весь руський народ, шчо під Польшчоју наш і білоруський, не буде вибитий з неволі, — вигнали, як „недостойних о собі совітувати“ там, де зі-

брались судити долю їх діпломати царські, королевські та цісарські! Те саме діло, — шчо силами двох вільних народів, нас і москалів, можна було зробити за кілька років, затьаглось в руках самодержців і боjar московських, на півтораста років, або ліпше сказати не зкінчилося і досі. Півтораста років нас ділили між Московським, Польським, Турецьким царством та Цісарщиною, мучили душу нашу несправдженними надіями, кілька разів повертали назад в ту неволю, з котрої ми було вибились, помагали п'явкам, шчо виплодились у нас на нашій землі, боронили чужих п'явок, роздавали землю нашу своїм слугам, — і в кінці одняли у нашого народа і землю, і волю.

С К О Н Ф И С К О В А Н О .

. В кінці всього царська воля не задумалась наступити ногою на слово українське, забороняючи маїже всьаку книгу українську, як раз тоді, як українці несли свої голови в Сербію, як раз тоді, як славjanство кликало царя Руського стати в чолі війська, шчо мусить принести волю западним славjanам.

Ось через шчо, думаємо ми, шчо всьакому славjanиніві користно буде оглянутись на долю нашої України, в цей час, коли слідом за старою Польщею ламеться Турція..... Вже з сербами зроблено багато такого ж самого, як було з нами. Тепер наступила черга болгар.....

Поки шчо, сподіваємось, шчо і наше оповідання про школи на Україні покаже, до чого „доборолась Україна,“ шчо піднялась було сама за свою волю і землю, а потім зложилась на сусіднє царство. Хаї же знають це не тільки наші земляки, але і другі брати наші славjanе, шчо тепер покладають стільки надії на казенну Росію. Вони зрозуміють, через шчо батькам нашим пришлося вложити приказку: „з Москвою (царством московським) дружи, а камінь за пазухою держи.“ Та не лучшого заслужила та Москва і од самого народу Великої Русі. Вже в 1641 р. на земському соборі, шчо мусив дати раду, чи воюватись з турками за Азов, шчо захопили козаки донські і наші і отдавали цареві московському, сказано було послами городів полуденних, шчо вони раді воювати турка, тільки шчо „розорени ми пуще Турекихь і Крымскихь бусурмановь Московскою волокитою, оть неправдъ и оть неправедныхь судовъ.“ А великоруській мужик і доси каже: „в Криму татарьє, а в Масквє баjarьє,“ — „в льєсу сучкі, а в Масквє крьучкі!“

Прочитайте ж, як та московська та петербурська „волокіта, боjаре та крьучкі“ орудує з народньою школою на Україні і — як помогли їм забити зріст здорової школи української попи православні і пани польські. Хаї і це буде наукою тим з славjan, котрі думають добути собі волю, не розірвавши з попівством, ультрамонтанством, — чи то римським, чи то византійським, і тим з поляків, котрі б думали увільнити народ польській і побратись з українцями, не зрікшись до

кіньця думки про стару Польщу в границях 1772 р. і спілки з польським панством на непольських землях. Великорусам же наше оповідання, думаємо ми, прибавить ще кілька нових примірів на те, як нас, українців, давлять іменно в ті часи і тими самими руками, що давлять вільну думку і працю і жіньу. Ми були б щасливі, коли б це навело їх на думку, що їм не слід глядіти спокійно і мовчати, коли нас давить начальство, котре говорить, що воно виступа, опираючись на силу великоруського племені.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

(Конець.)

Передовім висказана в проєкті правительства засада, що новий той податок (особисто-доходовий) платитися має не від річей, а платити його буде кожда особа с цілого свого, походячого з якого небудь жерела, доходу. Тим самим упадають усі вище вилічені увільненя, так заграничних паперів, як и доходів з заграничних дібр, а также и доходів з золотої ренти, позаяк и тут приобіцане позичковою уставою з р. 1876 увільнене дотичного предмету а не особи; коли ж особа побираючи с тої ренти дохід, а не сама рента, підлягає податкови, то особа буде платити также податок за дохід с тої ренти, не маючи однакож права покликуватись на згадане увільнене, котре не було и не могло бути приобіцане ніякій особі. — Ми не будемо тут входити ближше в доказуване справедливості тої засади, бо за нас висказала теория вже давно своє послідне слово. Саме так и акционери не можуть покликуватись на те, що вже їх акційне товариство платить від доходу с підприємства податок доходовий; бо акционер буде новий податок платити не від підприємства, а від власного особистого доходу, а ніхто не може доказати, щоби гроші, які акционер побирає титулом дивиденди, не були такимже чистим, його особистим доходом, як кождий инчий дохід.

Друга, не менче важна засада, котру впроваджує проєкт правительства, то засада прогресивні в згаданім доходім податку. Що податок особисто-доходовий тільки тоді може бути справедливим, як у нім захована буде розмірна прогресия, або инчими словами, як він накладає на контрибуентів тільки такі тягарі, які вони по взглядній можності своїх сил поносити можуть, значить на убожших менчі на богатших більші, — об сім в газетній статі, тракуючій о справах біжущої хвилі, смішно би було и говорити ширше, позаяк не такі діла наукові и не такі економпсти, як ми, виказували вже и виказали сю правду теоретично: се говорять вже усі букварі економичні, и об сім, можна сказати, свищуть вже воробці на университетських стріхах. Але того, що сі воробці свищуть, наші шляхетні народолубці и наші польські, хоч би демократичні, газетярі не знають, або хоч знають, то удають що не дочули. З усіх непольських депутатів в Раді державній найшовся тільки оден одніський шляхтич-німець, котрий мав смутну відвагу виступити (впрочім у коротенькій интрапарентезі) проти самій

засаді прогресні, увірюючи, що однакова стопа процентова для усіх — се тільки сама справедливість! Але того одинака висміяла навіть *Deutsche Zeitung*: орган таких віденських капіталістів, котрі вже дохрпались маєтків, але те набрались ще відповідної до маєтків гонетності, — а с того титулу найирійший ворог проєктованої податкової реформи. Але, що між польськими депутатами рідка виїмка, те у польських депутатів загальна засада; що у польських депутатів усіх барв політичних і економічних річ, котра сама с себе розуміється, те польські компатриоти Суїнського (ба не так високо шукати, и др. Білінського) не соромляться називати зовсім не в жарті — комунизмом!

Наша поможитна держава ставить до своїх горожан надзвичайні вмагання — вже поминувши моральні —, це и матеріальні — такі, що вони абсорбують майже усю надвижку доходу по-над конечну потребу життя: але се розуміється тільки у людей небогатих. Чоловік дійсно убогий, котрий, як непересічно усі галицькі селяне, на оплату податкової рати мусить продати штуку товару а хоч би випустити в аренду часть ґрунту, або, як пересічно усі галицькі дрібні ремісники, позичити грошей коли не у жиди, то бодай в касі позичкової, — той чоловік, щоби заспокоїти вмагання держави, вже не надвижку доходу (котрої у ёго ніколи не було), але часть свого закладного капіталу мусить посвятити. На відворот, идучи по драбині верстов поспільних в гору, ми натрафляємо такі, котрі, по заплаченю податку з надвижки свого чистого доходу, можуть ще якусь частину відложити для капіталізованя, а на конєць и такі верстви, котрих дохід по заплаченю податку не тільки старчить на складанє нових великих капіталів, але и на збитковне жите. Яка ж тут справедливість и рівність тягару, коли (як се діється до тепер, и як бажас и Кржечунович et consр. и на будуще) и одні и другі и треті мали б платити рівний процент від доходу?*) — Треба ж у розваженю справедливості прогресні не тільки мати на увазі сам лиш податок доходовий, але в загалі усі прочі тягарі державні, у котрих прогресня або зовсім неможлива або доселі не перепроваджена и так скоро не буде достижима. — Треба зважити, що и бідний чоловік, окрім безпосередних податків (між котрими крім податку доходового в усіх прочих: домовім, ґрунтовім, заробковім и на будуще не буде ніякої прогресні), платить податки консумові не тільки що до проценту від розмірного кани-

*) Для несахових читателів ми мусимо тут замітити, що „дохід чистий“ в енкальнім понятю сего слова не те саме, що в звичайнім житю під тим словом розуміють. По звичайнім понятям вважають чоловіка бідного (о котрім ми спізнали више) за такого, котрий не має ніякого доходу. Між тим він має дохід, и то дохід, котрий далеко навіть легше дається сконстатувати, ніж у богача; ёго родина приміром складається з 5 голов. — и родина ся жие, значить він мусить мати стілько доходу, що може ним виживити свою родину; се лічивши, допустім, по 150 зр. на одну голову, дає всего доходу 750 зр., від котрого належиться податок доходовий. На солі конечню, у селянській родині, жите одної голови не стоїть и 100 зр. на рік, так що той дохід випав би на 500, а найвише на 600 зр.

талу, але іноді, як ми бачили на початку нашої розвідки, навіть абсолютно висші від людей багатших; треба дальше зважити, що так само річ діється із великою частю штемпів, котрі для найбільшого пана такі самі як і для найбільшого чоловіка, коли він вже не жебручий дід, — и то так, що для бідного іноді зовсім нема ані суду ані справедливості, бо він не має грошей до провадження процесу з багатшим від ёго; треба наконець взяти на увагу также повинності особисті, а іменно повинність війскову: тоді як убогий чоловік, а хоч би навіть и мірно-заможний, ідучи до війська, посвячує тим для держави значну часть, іноді навіть цілий свій капітал, бо ёго капітал — то тих 10 здорових пальців, котрі він на 3, рідко лиш на 1 рік мусить цілком віддати державі, — тоді коли пана або кого з ёго родини возьмуть як однорочного охотника до війська, то ёго капітал ані троха тим не нарушився, а стало тільки одного дармоїда менче на світі чезр оден рік.

Порівнюючи таким чином стосуюнок, який заходить між поодинокими верствами поспільними що до вимагань, які до них ставить держава, с тим, що на відворот дає держава одним за їх посвящене до крайних границь можливості, другим за їх — можна сказати — окрушини, спадаючі для неї (держави) з їх багатих столів, — ми мусимо прийти до сконстатованя тої дивної прояви, що, помимо гуманізму, виставленого теорією здавна яко головна ціль держави, помимо того великанського поступу, зробленого на позір від часу великої революції для переложеня сеї теорії в практиці до усіх сторін державного життя, — далеко нам ще дуже до того, здавалося найбільшого вислідку теорії, до найприроднішого порядку річей: щоби в державі рівні тягарі відповідали завсїгди рівним користям, намість, як се тут бачимо, на відворот: чим менчі вигоди, тим тягарі більші. При такім стані річей, якою ж середовічною польщиною пахнуть друковані в вотум менчості, и повторювані устно в Раді державній жалі п. Кржечуновича и тов. на несправедливість прогресні в однім податку доходів! Ніяка, навіть найбракдальніша прогресія не в силі вирівнати тої несовершенності дотеперішних и будущих державних інституцій (бо вони ж людські), в котрих можний буде завсїгди на верху а бідний на споді; и коли ми під тим взглядом віддаємо винну похвалу піднесеному правительством проєктові, то зовсім не для того, щоби пропонуваня прогресія*) в однім тільки податку доходів (при лишеній без нарушеня цілій прочій системі посередних и безпосередних податків) задоволити могла вже усі вимаганя справедливості, — але вона знаменує важний и рішущий крок зроблений наперед по дорозі поступу, и то серед обставин, як тільки можна, найнеприятніших; бо супроти прежоной репрезентації „інтересів“, іменно інтересів в більшості великих капіталістів, супроти репрезентації, в котрій значну силу

*) Ще до того не дуже рациональна; рациональнішу він оден із найнебезпечніших але и з найповажніших неприятелів реформи, п. Найвірт, и вона бути може удержитися; и сей цікавий факт, що такий неприятель реформи причинюється тим до її перепровадження, буде найліпшим свідочством о її ковечності.

становлять тих 43 польських шляхетських послів, вибраних, жаль сказати, по часті також селянами и маломіщанами галицькими, хоч певно не до такої ролі, яку вони там тепер відгравують.

Проектована прогресія в доходівім податку починаєсь від доходу над 600 зр., и иде в гору (в проекті правительства тільки до 70.000 зр., в поправці и. Найвірта до неограниченої високості). В дальшій тільки консеквенції прийнятої раз засади прогресіи увільняє проект правительства*) людей з доходом низше 600 зр. зовсім від особисто-доходового податку, виходячи с тої справедливої уваги, що родина, котра має тільки 600 зр. або менше доходу, и котра преці окрім доходового платить усі другі, а именно дуже значні податки консумові, ледве-ледве с тими податками вижити може. И се пп. Кржечуновичови и тов. не подобалось, бо вони в своїм вотум менчості виразили обаву, що після такого ограничення числа контрибуентів остане в Австрії, де таких бідних людей дуже багато, в порівняню до инчих держав (як в Прусах и Саксонії) — надто великий процент людей вольчими від доходового податку: неначе б бідним людям, для того, що їх у нас більше, ніж в других державах, приходило платити податки не так тяжко як де инде.

В такій же консеквенції признаної раз засади прогресіи до гори, взглядно дегресіи в долину, та ще и з уваги, що в прочих безпосередних податках прогресію перепровадити трудно, тим, що вони пожиткові (предметові), — подає проект правительства ще одну міру, для нас не менше важну, се именно: **знижене** декотрих дотеперішних податків безпосередних, котрі и після реформи мають на дальше остоятись, а то: податку ґрунтового о 10% (проти нинішній високості) для ґрунтів всеї Австрії**), домово-чиншового о 7% для деко-

*) на котрий Рада державна опісля згодилась помимо опозиції галицького Донкішота, тільки не такого невинного, як був гишпанський заштитник тогож середнєвічного шляхецтва.

**) Виїмку тут становить Галичина о стілько, що податок ґрунтовий в Галичині розложений доселі на инших підставах, ніж у прочих (західних) краях коронних, в котрих здавна иснує т зв. „статій катастер“, значить ґрунти рационально вимірені, дохід чистий в новішій часі отаксований, и від того чистого доходу податок ґрунтовий (16%, до того 10.66% додатк.) вимірений. В Галичині податок ґрунтовий и досі платиться на підставі давного дуже примитивного розміреня ґрунтів (лавпучами, а иноді и кроками) и тимчасового отаксованя з р. 1819, и то платиться не після певного проценту від чистого доходу, а від приходу брутто, и так: від кожних 100 зр. мон. конв. доходу брутто з орного поля (разом з додатком) 16 зр. 14½ кр., з городів и сіножатей 26 зр. 39 кр., з лісів 32 зр. 29 кр. Замітити треба, що той дохід брутто дуже низько отаксований, значно низше ніж пізнійше перепроваджене отаксоване инчих країв. Після дотеперішного випадає пересічно на оден морг ґрунту в Галичині 35 кр. ґрунтового податку. Після нового проекту має вносити податок с тоїж сотки доходу брутто: 16 зр. 26 кр. з орного поля, 24 зр. 94 кр. з городів и сіножатей, и 30 зр. 52 кр. з лісів. Становить се щось коло 2 кр. менше на однім моргу пересічно. Не можемо сказати на певно, чи тут, під взглядом цифри пропозованого зниженя, Галичину супротив инчих країв покривджено, чи ні, бо сего без

трих міст (в Галичині для Львова, Кракова и Бродів, де він був висний проти инчим містам и селам) и заробкового. Из зниження того прийде найбільша користь теж тільки для убожих верстов, именно тих, котрі рівночасно будуть вільні від податку доходного (з доходом нижше 600 зр.), позаяк багатші (висше 600 зр. доходу) те, що зискують на тім зниженю, більше менче (хоч не усе) заплащать в прогресивнім податку доходнім. Именно ся міра виити мала б в повні на користь всеї маси галицьких селян, між котрими людей з доходом висшим над 600 зр. майже не знайдеться. Здавалося, що тут вже навіть и п. Кржечунович змидується над тяжкою долею наших селян, так як змидувалось правительство, и не позавидує їм тої мизерної пільги по 2 (два) крейцарі на однім моргу!

Між тим хто виступав найрйіше проти тії проєктованій користі для галицьких селян и для галицьких інтересів? хто сам оден с поміж усіх 353 денутованих усіх націй, усіх країв и усіх кляс дотавських з'єднав собі за таке виступлене аж дві похвальні адреси від двох промислових німецьких міст Низшої чи Висшої Австрії? Хтож, як не шляхетний заступник народа, п. Кржечунович?

Бо пану Кржечуновичи и ёго притакуючим мовчки шляхетним товаришам з Галичини, ходило и ходить ось о що: Сума відпадаюча наслідком згаданого зниження и наслідком проєктованого 'знесеня старого (дотеперішого) податку т. зв. доходного, винесе коло 12 миллионів зр., а сей убуток разом из 3-ма ще миллионами, потрібними після апроксимального прелиминаря п. министра финансів, має бути покритий з нового податку особисто-доходного, значить якусь там не дуже велику надвижку по-над дотеперішний податок*) прийдеться заплатити, намість людей бідних, людям, котрі мають висше 600 зр. доходу, и то в прогресії идучій не з гори на долину, як досі, але з долини в гору, як вимагає найпростійша справедливість! Розуміється, що в тії шляхетній борбі за інтереси Штайерських фабрикантів заліза (від котрих дістав адресу) п. Кржечунович не посунув аж так далеко своєї шляхетності, щоби до тих поданих нами мотивів свого діланя признатись

дуже подрібних и певних дат, котрі тільки министерству, а в разі потреби певно також членам податкової комісії суть доступні, оцінити не можна. Порівнюючи висше подаві цифри дотеперішної и пропонованої етопи податкової виходило б, що пропонована для Галичини знижка виносить тільки 5.47 до 5.5⁹/₁₀, намість, як в инчих краях, 10%. З другої сторони не можна заперечити, що дотеперішний податок в Галичині був менчий, ніж в других краях, за-для давнійшого, отже низшого отаксованаго доходу, так як дохід облічувано в збіжу, а ціни збіжа в р. 1819 конечно багато низші були, особливо в Галичині, проти цін в новійшим часі и в західних провинциях. Чи ріжниця того отаксована ділено відповідає вказаній висше ріжниці в пропонованих знижках? на се питає ми, як сказано, не можемо відповісти, и тут власне було би властиве поле, на котрім п. Кржеч. краси мів ділено заслужитись: але ёму, як ми бачимо висше, зовсім не ходило о висядане зниження податку для більшості галицького населення, а зовсім противно...

*) не велику, бо й досі пани платили де-що титулом старого доходного податку.

отверто и широко; він и тут ще позує на захистника народа, и — що ще дивнійше видалось навіть п. Депретисови — на горячого заступника інтересів фискуса. А се була тільки одна из штук п. Кржечуновича, котрих було більше, а всі мали вони ту одну ціль: замаскувати ті властиви мотиви; шкода тільки, що штуки ті не удавались, бо між усіма постами одей тільки einfacher galizischer Landmann (як себе п. Кржеч. називав в своїй скромності) був на тільки наївний, що думав, буцім то ніхто не доглянув ёго властивих думок. О компнім подібнім факті розкаже між инчими кореспондент „Слова“ з Відня (нр. 10 з Лютого 1877): В комісії розходилося о установлене скалі згаданой прогресії, именно о 1-ий ступень доходу від 400—500 зр.*); п. Кржечунович, приймивши участь в дебаті над тим питанням, виказав як на долоні, що тут именно розходиться о інтерес галицьких селян, котрих більша часть власне підпадає під дохід 400 до 500 зр.; виказавши се, він одним духом вніс (проти внескови свого попередника чи навіть референта), щоби дохід той (400—500 зр.) прийнятий був не за дві (як було внесене попередника) а за три одиниці податковій (Steuereinheiten), значить, щоби галицькі селяне намість, як хотів Німець, 2 зр. 14 кр., платили 3 зр. 21 кр. податку. Коли ж нічі мовці в комісії підхопили diesen Zwiespalt der Natur п. Кржечуновича, звертаючи ёго увагу, що ёго внесок власне противиться ёго попередньому виводови, то п. Кржеч. освідчив, що здержитися від голосованя над тою точкою. „Сего, після регулямину, не можна, бо в комісії треба доконче за або против голосувати,“ замітив на те презес комісії. „Nun was soll ich also tun?“ питає притиснений до муру наш болшовецький философ. — „So gehen sie hinaus!“ відповів щиросердно презес. И п. Кржеч. серед здержуваного сміху німецьких послів над таким обявом цивильної відваги в обороні власного пересвідчення, зретирувався за кулиси, и під дверима перестояв час голосованя, лишивши в салі кончею двох своїх товаришів делегационних, котрі публиці менче були зисні, отже могли смілійше голосувати за ёго внеском, за котрим він через взгляд на галицьку публицу селянську сам голосувати встидався.

В загалі коли б справозданя з обрад тої нещасливої комісії подавані були в часописях in extenso, а не в коротеньких витягах, то ми були б певно довідалися не о однім подібнім трагикомичнім intermezzo відогранім економічними повагами „Kola“. Але и ті короткі справозданя, котрі ми читали, вистануть нам до схарактеризованя народолюбної діяльності „наших“ заступників. Отже передовсім старалась згадана польска менчість у спільці с кількома заступниками німецьких капиталистичних інтересів перетягнути обрادي комісії податковій як можна було найдовше, великими можливими способами, так що комісія ся ледве по року (чи навіть більше), и то притиснена правительством, півофіціальними грозьбами в часописях и інтерпеляціями демократичних послів німецьких в Раді державній, зволила виступити

* в комісії перейшла була вже поперед ухвала (об сля Радою державною, як знаємо, відкинена), що не від 600 зр., але від 400 зр. доходу починаєть вже оплата доходного податку.

с своїми трёма справозданнями (бо було окрім справоздання більшості ще дві менчості, с котрих одна чисто польско-шляхецька). Таким чином хоч не удалось тут п. Кржечуновичови те саме, що удається ёму в центральной комисії для регуляції податку ґрунтового (котра з ёго особливої ласки вже від 7 чи 8 років пожирає бесплодно по 3 миліони зр. річно и ані думає ще дійти до кінця*), то вже ж удалось опізнити термін заведеня нового податку доходового о оден коли не о два роки, проти волі правительства. Дальше с позорного, а бути може и дійсного страху, щоби новий податок доходовий не вияв висший, ніж би се нашим приятелям було мило, в річи ж с тою укритою ціллю, щоби цілу реформу звести ad absurdum, вони пересадили в комисії ухвалу, що стопа того податку від одной одиниці податкової не має бути вища як 1 зр. 65 кр.

Що ся ухвала не мала пнчої цілі, а була тільки — инакше не можна й виразитись — невчасним жартом, покажемо зараз на прикладі: Дохід чистий 10.000 зр. мав після скалі прогрессивної, прийатої комисією, репрезентувати 226 одиниць податкових, щб, облічивши на ухвалену стопу по 1 зр. 65 кр. від одиниці, давало би всего 372 зр. 90 кр. цілого податку доходового, — тоді як після дотеперішної устави податок т. зв. доходовий від тогож доходу (5⁰/₁₀₀ и друге тільки додатку, котрий додаток в новім податку зовсім відпадає) давав 1000 зр.! О такім зниженю податку для великих панів, за котрих конечно бідні люде, а в тім числі и галицькі селяне, мали б заплатити, не міг преці навіть п. Кржечунович думати серіозно. А між тим ухвала ся (котру на щасте в повній Раді державній з ласки непольскої більшості відкинено) загрожувала цілому великому ділу реформи. Бо правительство, знижуючи, як спінінено више, податки ґрунтовий, домовичиншовий и зарбковий, а враз зносячи дотеперішний податок т. зв. доходовий, мусіло оглядатись за покритєм відпадаючого наслідком того державного доходу в сумі більше менче 12 миліонів зр.; убыток сей**) після думки правительства и здорового розуму мусів покрити новий податок доходовий. Допускаючи до ухваленя згаданого максимум стопи податкової, и в загалі якої небудь хоч би и вишої стопи максимальной, а не знаючи, скілько винесе загальна сума доходу контрйбуентів цілої держави, котрий під новий податок буде підтягнений (бо отаксоване того доходу, конечно, не може наступити перед заведенем нової устави), правительство наражало себе и державу на необлічені наслідки загадочного дефіциту, бо стояло б перед нерозрішеним питанням: скілько

*) И справедливо: бо після посвідченя п. Депретиса 1,200.000 (миліон 200 тисяч) моргів поля (а ми додамо: майже виключно панського, ut docet figura Болшовець) истнує в Галичині такого, від котрого дотичні панове властители після дотеперішної устави не платять ґрунтового ані ніякого иншого податку, що по укінченю праць згаданой комисії мусіло б раз на завжди урватися; після прийатя устави о податку доходовім урвалобся воно также вже по часті, бо дохід с того обшару дотичним панам буде также полічений.

**) Не лічивши ще дефіциту в сумі коло 3 миліонів, на котрий также не ма ніякого ніякого способу покритя.

такий обмежений податок принести може? II ще гірше; скільки именно принести може, се була річ незвітна, але звітна була річ як найпевніше, що не принесе ані навіть половини потрібних 15 мільонів.

Пересадивши сю ухвалу (що до установлення максимальної стопи 1 зр. 65 кр.), и звихнувши таким чином цілий проєкт реформи в найголовнішій підставі, п. Кржечунович обернув kota хвостом, и перекинувся (а з ним ціле „Колю“) нараз ярем фискалістом, повторюючи раз у-раз правительству в Раді державній: „Як же ж можна знизати податок ґрунтовий, домовий и заробковий; як можна увільняти дохід низше 600 зр. від нового доходного податку; и як можна зносити старий доходний податок —, коли тим усім правительством позбавляється державного приходу що найменше 7—8 мільонів зр., котрих не знати звідки добудемо? — Отже, конклюдував п. Кржеч. дальше, передовсім не позволимо знизити згаданих трьох податків; дальше: не позволимо зносити, а противно лишимо на будуще, и на завжди дотеперішній т. зв. податок доходний (чому? се ми виказали в попереднім на доході пана Кржечуновича — Авт.); а наконець: податок новий доходний лишім тимчасом *in suspenso*; мусимо насамперед (з огромним коштом и надармо — Авт.) зарядити „на пробу“ отаксоване доходів поодиноких контрибуентів в цілій Австрії, и дізнавшись таким легким способом, скільки той дохід принести може, запровадимо доперва, и то побіч ненарушеного старого, ще новий податок доходний; але (се був перший проєкт поданий п. Кржечуновичем в комісії) без прогресії, а тільки від доходу 1500 зр. почавши в долину можна допустити малу депресію, значить, щоб тут стопа процентова подалу в незначних відступах знизилась.“ — Так говорив п. Кржечунович и вторували йому тим, побіч німецьких банкерів и ґуртовників, усі польсько-шляхецькі депутовані, а усі Галичане, без ріжниць народності, можуть с того и с цілого нашкицованого нами поведеня оцінити, чи не правду ми сказали на початку нашої розвідки: що грубий еґоїстичний, клясовий интерес трібовано тут (як майже у цілій нашій нещасливій публічній житю с тої шляхетної сторони) піднести до гідности народолюбства и заступництва загальних інтересів Галичини. В тих мизерних намаганнях польської делегації вторує їй гідно галицько-польська публіцистика без ріжниць барви; а котрий с тих органів, за-для свого надто вже замаркованого демократизму вторувати не може, то, хоч він пускається нераз на поле практичної економії (як львівський *Tudzień*), в нинішній найважнішій справі благородно мовчить. — Між инчим *Gazeta Narodowa* виступила недавно с цілою серцею артикулів проти реформи (власне їх оголошено и в окремім відбитку під написом *Reforma podatkowa*), котрі властиво нічим не є, як замашистою аполоґією п. Кржечуновича, и котрі були б дуже учені, дуже ориґинальні и дуже переконуючі, як би ми переглянувши їх не були в положеню сконстатувати, що се гола парафраза бесід п. Кржечуновича, місцями навіть дословний випис из „вотум менчості“ пп. Кржечуновича, Рильського и Лемпковського, котрого автором власне єсть сам герой згаданої аполоґії. Одно тільки єсть ориґинальним додатком *Gazet-i Narod.*, а то: ви-

лічене поименне тих руських послів, котрі голосували за приступленем до спеціальної розправи над податковими проектами правительства (оже не за відкиненем *en bloc* цілої реформи, як сего хотіли п. Кржеч. и тов.), и додана до того грозьба, що як реформа буде принята, то и руські священники будуть мусіли платити новий податок доходовой. Грозьба ся по часті оверга на неправді; бо дохід переважної часті священників навіть після нової устави не може бути таксований више 600 зр. (а противно було би сталось, якби прийнятий був внесок п. Кржечуновича); по часті ж есть смішна и пригадує нам на память одну не дуже дистинговану, але за те щиропольську пословицю, починаючуся від слів: *kto jada flaki...* Коли *Gaz. Narodowa* и її патрони свій кастовий интерес материяльний виносять по-над почуте справедливості и рівності, и идентификують с патриотизмом, то ще не консе-квенція, аби такий сам аргумент трафляв до патриотичного почутя руських понів, між котрими можуть бути и егоїсти, але не ма таких, котрі би галицькому селянинові завидували 2-крейцаровой пільги податкової, хочби вони самі за них сю пільгу мали заплатити. Коли дійсно може прийти до того, що податки (в загалі в Австрії) будуть піднесені, то за те будуть розложені справедливійше, и тим самим кожний поодинокий легше їх понести зможе. Само ж піднесенє — се не вина руських послів, бо з руських послів ані оден не засідає в делегациях, и не може там здержувати польських послів від вотованя — у спілці з угорськими делегатами — вишого бюджету військового, с котрого и виходять потому 20-мільонів дефіцити в Долитавні, маючі власне покритись с тих податків.

Закінчаючи на тім наш поверховний огляд дотеперішного стану реформового проекту, згадаємо ще, що, як досі, штучки п. Кржечуновича, хоч зашкодили, але не звихнули реформи; жаден из згаданих нами внесків ёго не удержався, и Рада державна ухвалила дефіцит 15-мільонвий (той згадуваний часто в останніх часах „контингент“) в цілості розложити на новий доходовой податок, а дальша дискусія задержалась тільки через відосланє ріжних проєктіваных с каль прогресні до розваженя в комісії. Маймо надію, що через цілий той час комісійних розправ п. Кржечунович схоче перестояти за дверима. — Таким чином можемо сподіватись ухваленя цілого проекту в Раді державній; о приступленю вишої комітати и санкції корони майже не можна сумніватись, згадавши о великодушнім постановленю, з яким С. В. цісар, щя при першій внесеню проекту до Ради державної, зрікся за себе и весь дім цісарський прислугуючого ім особистого увільнення від податку доходового; приклад сей заневно вплине и на постановленє комітати панів; а хоч не зміг в рівній мірі сокрушити п. Кржечуновича и п. Грохольского, то завсїгди повинен ім був стати пересторогою, що на адресовану *ad usum delicti* денунцияцію одного („*Kommunismus*“ п. Гр.) и другого („*Progression in social-radicalen Geiste*“, *Separatvotum* п. Кржеч. и тов.) — дотичний адресат здвигне тільки плечима; се ж, переложене на польське, буде значити: *Strachy na Lachy*.

Закінчено 24. Жовтня 1877.

Вас. Н.

Помістивши довшу розвідку фахового и компетентного чоловіка о податку особисто-доходовім и поступованю польських послів и польської преси супротив внеску о тім податку, мусимо ще додати кілька слів. Ми від самого початку виступили за пропонованою рядом реформною податку, видаючи в ній справедливіше розложене тягарів в загалі а особливо й пільгу для найбільшніх клас народу. Однакож в справі т. з. контингентованя ми висказали обаву (нр. 19, ст. 749), що контингентоване, за котрим з руських послів промовляв п. Ковальський, єсть вправді дуже догідне для министра фінансів, але може бути дуже небезпечне для оподаткованих. Против контингентованя промовляли, як ми вже сказали, и щирі прихильники реформи податків. Задля докладнішого поясненя сеї справи поміщаємо нині є фахового часописьма Віденського *Finanzielle Fragmente* головні частини статі поміщеної в 41-ім н-рі з 8. Жовтня с. р. під надписом: *Die legislative Steuer-schraube*.

.... „Таким самим правом и є такими самими мотивамп, як означено перший контингент податковий на 15₆ мільйонів, буде можна в найблизших роках той контингент підвиешити. Є *то законодавча труба податкова*, як справедливо замітив др. Копп, *бюджет не потребує приновлятися до приховів державних, але приходи державні будуть мусіти застосуватися до потреб державних...* Я потребую 500 мил. зр., сказав бр. Брук в р. 1854 и побрав тую позичку. Однак се була позичка, довг, котрий абсолютна держава затигнула у своєї людності. Австрійський министр фінансів потребує тільки сказати: мені треба 500 мил. податку особисто-доходового — и податок мусить бути побраний. Правда, може хто закинути, що суму, котру що року можна витягнути сим податком, означає парламент. Але є також закон, и то основний закон державний, котрий кождоразовому рядови в деяких злучаях дає право, певні роєпоряджіня поробити и аж описля старатися о їх легализоване у тіла уставодавчого. Обставини управляют людми, и все ж може статися, що в Австрії настане колись ряд, котрий в той спосіб зъужитковувати-ме парламентарний абсолютизм, що на спосіб лицарів хабрусових закупить собі голоси при виборах грішми податковими. Так вибраний парламент ані одної хвилки не гадував-бися, щоби на таку акцію ряду дати призволене. Є досить політиків, котрі не лякаються таких средств, а в парламенті, до котрого вибираються депутовані не на підставі загального права голосованя, але від групи з ріжними интересами, така подія зовсім не є рідкістю. Але навіть є становиєска чисто фискального, т. є. ели министрони фінансів ходять о те, щоби позбутися журби, як покрити пороблені вдатки, послідня ухвала комнати послів не має змисла. Контингентоване податку особисто-доходового перед отаксованем ставляє цілу реформу податків до гори ногами. Не знати, чи отаксованя викажуть 100 чи 1000 мил., але визначається наперед, що податку має побратися 15₆ мил.. Коли отже отаксованя винадуть тільки на 100 мил. зр., то респартується податок особисто-доходовий на 15₆^{0/10} приходу... Коли ж отаксованя викажуть 1000 мил. зр., то стопа процентова винесе 1₃₆... Але контингентоване перед отаксованем має ще тую злу сторону, що отаксованя не мати-муть ніякої певної підстави. Комнені податкові, котрі будуть

таксувати, не будуть мати жадного інтересу в тім, щоби вважати на справедливе фасионоване. Як отаксується за низько, то стопа процентова податку особисто-доходового буде виша; як за високо отаксується, чого впрочім годі припускати, то буде менша. Той же, котрий ретельно фасионує, буде мусів платити податок за того, котрий не дбає о мораль податкову... а наслідком отаксовань буде те, що кождий як *найменше* буде подавати, хочби через те фасионоване майно 20 и 30% було оподатковане. Се ж знов потягає за собою таке, що цілий податок особисто-доходовий буде иллюзоричний.—Особливше становище при сім податку має денунціаторство. Зложене комисій податкових с самих обивателів, що платять податки, є може дуже похвальною засадою. Однакож в Австрії, де інтереси людності суть в так ріжних сферах, се — нонсенс. У урядника податкового, котрий доси помагав при фасионованях, був досвід и, розуміється, безсторонність супротив всіх и кождого. Нова ж комиссия податкова вже з дому приносить с собою недосвідчене и, як в Австрії вже инакше не може бути, релігійну и політичну ненависть. Християнин у Жида, Німець у Славян з упередженем буде робити отаксованя... А позаяк контингентоване відбувається перед отаксованем, а через те отаксоване з обави перед таємничою стопою процентовою у кождого випаде як найменше, се ж знов стопу процентову одиниці податкової вже з гори становить високою: то легко може статись, що оподатковані с строгою моралію, котрі ретельно отаксовують, відтак тії, що через ненавистність або денунціацию змушені були до справедливого отаксованя, через той новий податок в екзистенції свого підприємства фактично будуть zagrożені. Коли б отаксованя пороблено перед контингентованем або прийнято з гори сталу стопу процентову (як др. Зіс пропонував), то в першім злучаю можна б було мати перегляд, що сей податок принесе, в другім злучаю роблено б отаксованя з більшою совістністю, бо кождий знав би вже наперед, кільки після свого отаксованя буде мав платити податку особисто-доходового. Найтяжше ж діткне той податок торговлю и промисл. Сі оба соціальні фактори змушені о кождім інтересі провадити рахунок в книжках, а для того приходи їх відкриті перед фискусом. Вони будуть мусіли всього достарчити, чого капіталіст, котрого маєток не дається контролювати, чого посідатель ґрунту, котрий робить легкомисні довги, платити не хоче або не може. Позаяк же реформою податків пороблено опустити податкови ґрунтовому, домовому и п., котрі по-при дефіциті мають покритися податком особисто-доходовим, то зовсім не можна предвидіти, що станеться з австр. торговлею и промислом, котрий-то промисл мусить ще й боротися з заграничною конкуренцією, котра вже нині о 200 процентів менше податків платить.“ —

Ред.

Голос закордонських Русинів

в справі згоди між Поляками и Росіянами.

Ми не звертали великої уваги на переговори, які велися довший час в літі сього року між Поляками и Росіянами в російській и польській журналістиці, в котрих висказувались конечність и спосіб заключеня згоди між обома сими народами. Як важною справою ми вважаємо таку згоду, так сим пересправам ми не приписували жадної ваги и не надіялися зовсім, щоби на такій дорозі могло що небудь вийти. Аж як забрав голос в сій справі оден с передових наших людей за кордоном, наш найбільший учений, Микола Костомарів, ми помістили в витягу ёго статю: *Полякамъ миротворцямъ* (в 14-ім и 15-ім н-рах), додавши до неї свої замітки, в котрих висказувавсь наш відмінний погляд. Тепер ми дістали статю о сій справі з-за кордону, в котрій висказуються погляди на сю справу руської інтелігенції в Україні. Поміщаємо сю статю и звертаємо на неї увагу обох безпосередно інтересованих сторін, с котрих ачей жадна не заперечить, що голос інтелігенції української в сій справі як найбільше компетентний.

„По поводу полемики в російських столичних газетах межн „Полякам-миротворцямъ“ з одної сторони, а пп. Костомаровим, Градовським, Сіасовичем з другої, „об основах для примиреня Поляків з Руськими,“ — посеред української народної інтелігенції як зі сторони людей, щó вийшли з народу, так и від осіб, щó вийшли з омоскадених, ополячених и онімчених класе суспільності, одноголосно чути гадки, в сей спосіб сформуловані:

1) Ціла тотя полеміка представляє появу хронічну, часто повторюючися и ні до чого не доводячу. Вона ще ані разу не підіймалась до висоти серйозного занятя справою, котре уможливило б участвовати в ній стороні, щó звичайно буває игнорована, котра однакож в ній найбільше заинтересована и мабуть найбільше компетентна, т. е. *Українцямъ**), з-за котрих головно и вибухло й розвилося и тепер піддержується взаїмне ворогуванє між Руськими и Поляками.

2) Услівя погодженя, щó їх нині предкладають Поляки-миротворці и Руські миролюбці, суть паліятиви, мало skutочні и відновідні цілі. Позаяк при тім вони всі, прямо або убічно, зводяться ид своїй Ахиллесовій пяті т. е. ид примиреню Поляків з „Російським государством“**), а щире погодженє польської поспільності з згаданим государ-

*) П. Костомаров, як також всі послідувателі фякції „общеруссизма“, не можуть вважатися репрезентантами справдешних Українців и не можуть у всім промовляти в їх имену; тні ж, що мають до того право, не можуть бути вислухані, тому що и Руські и Поляки цілком солідарні лиш в однім: в стараню о те, щоби Українцям відняти всяку можливість висказатися публічно.

**) Гляди об сім в „Вѣстнику Европы“ за Вересень с. р. („Внутреннее обозрѣніе“ стр. 366, до найбільш солідні и либеральні жаданя, висловувані с того поводу до не-Руських в загалі, а до Поляків в особливості, зводяться до одного: „щоби вони

ством в тій політичній формі, в якій воно тепер існує*), рішучо не можливе и не пожадане: то й нема достаточної підстави, щоб припустити погоджене її з руською поспільністю на предкладаних услівях.

3) Ціле питане о незгоді між Руськими и Поляками треба цілком на ново поставити. В нім конче строго відділити отсі ріжнородні елементи:

а) Традиційну сторону взаімного ворогування и ненависті між сторонниками політичного націоналізма, государственного патріотизма и конфессіоналізма Польщі и Росії—не помішуючи при тім рахунків між Польщю а Росією з рахунками між Польщю а Україною, котра не менше Польщі втерпіла від Росії и сій-же ніколи не давала права рахуватися за неї с Поляками, и

б) Сучасну сторону поспільно-культурної ріжноти між Руськими и Поляками, викликану стосунково свіжими політичними подіями и обставинами, — відділяючи при тім як найдокладніше поріжнене між Поляками и Москалями, яко пануючим в Росії елементом, від непорозумінь між Поляками и Українцями, котрі мають також свої окремі рахунки з Москалями и сих-же ніколи не уповажнили розраховуватися за них с польською поспільністю.**)

4) Щире погоджене можливе тільки почастино: Поляків з Русинами з одної сторони, а Москалів с Поляками з другої. В першім злучаю перші кроки до заключеня мира повинні зробити Поляки, тому що вони тут головні виновники непорозумінь и від них зависить поверненє згоди; в другім — протівно, ві всім винні Москалі, и тому в справі примиреня їх с Поляками конечна їх власна иніціятива.

5) Наконєць спільне питане о примиреню між Поляками и Москалями з одної сторони, а Русинами з другої, поставлене в такий спосіб, може рішитися тільки радикально — в имя загальнолюдських и загальнославянських інтересів, на підставах повної справедливості, взаімної користі и цілковитої рівноправності. — Тільки така а не инша згода може й становити идеал будучності, и справді дуже помиляються ті, котрі з забобонного поклоненя перед виображуваною невразимістю Росії не видять для неґо ні яких шанс практичного осущєствленя!⁴

вважали себе *солідарними сь рускимь государством*, щоби й дальше буці або згодились бути добрими російськими обивателями, щоби політичний патріотизм їх був — в Росії“.

*) Як звісно, теперішня політична форма Росії представляє ту чудовищну ориґинальність, що на скілько в ній пануюча церков находитья в тіснім союзі з государством, на стілько интереси того государства в невіроятнім степені розходяться з „интересами поспільності“.

**) Одною з важких припадковостей, неуставно впливаючих на помішанє понятій о двох фактично ріжних народностях: московській и (мало)руській, а відтак и на хибне ідентифікованє їх інтересів — се спільне имя накинєно ім исторією и послуживше добрим орудєм для замаскованя правди в виключних интересах государства. Тоті самі мотиви, тільки в ширших розмірах, діють и в цілій навішній псевдославянській політиці Росії.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСИ.

— **О. Наумович и русьні народовці.** Від довшого часу о. Наумович мовби за кожною зміною воздуха дістає зовсім инший гумор и цілком змінється. Раз хвалить о. Наумович народню партію, підносить її заслуги для просвіти народа, виказує що книжки „Просвіти“ писані властиве таким язиком и правописом як ёго виданя, — аж незабаром вже голосить, що народня партія удержується и протегується Поляками, язик в книжках нею видаваних народови незрозумілий(!), а правопис — якась какографія. За якийсь час зміняє о. Наумович знов свое пересвідчене або забуває, щó писав недавно, и зачинає знов з узнанем виражатись о народній партії — щоби за кілька місяців опять против неї виступити, и т. д. *in dulce infinitum*. Тепер повів якийсь прикрий, острій, північний воздух на о. Наумовича, бо від кількох місяців народня партія втратила вже зовсім довіре у нёго, и він воює против неї цілим арсеналом свого оружя. Ми вже згадували (в 16-ім н-рі, стор. 624) о статі в Науці: „Отець и дѣти“, и вишисали з неї деякі цікаві куріозности, — але статя ся тигнеться ще дальше и стає чим раз цікавійша. О. Наумович, видко, хотів в ній зібрати всякі аргументи против народної партії, які коли-небудь и ким-небудь були уживані и які тільки міг зібрати з найбільшим трудом, — тому ми й не залишимо на сю статю відповісти, хотя з-разу зовсім того не гадали зі згляду, що вона властиве мало годиться до серйозного трактованя.

И в „*Русскій Радѣ*“ (ч. 19 с 1. [13.] Жовтня) виступає о. Наумович против „української партії“ в загалі, особливо ж против „Просвіти“. Все ж таки завязане „Просвіти“ оціняє вірно; причину завязаня „Просвіти“ видить тільки в тім, що „Матиця наша не отповѣла своєму призначенію: такихъ книжочокъ, котрі найпотребнійшій народови, издала Матиця всего лишь кілька за цѣлыхъ 28 лѣтъ своего дѣйствованя“. (Помимо такого признаня о. Наумовича и то навіть в статі, в котрій впрочім неприяно відноситься до „Просвіти“, можна напевно сподіватися, що „Слово“ при першій нагоді скаже: що причиною завязаня „Просвіти“ була — интрига Поляків...) Дальше ж о. Наумович так каже: „Просвіта не зыскала собѣ симпатію въ интеллигенціи и народѣ рускомъ для того, що еѣ зразу сильно всирали Поляки и соймъ, а то съ тои причинны, що подъ нею укrywалася партія украинская для удержованя у насъ народной замѣшанины и незгоды. Коли же Поляки прійшли до большой силы взявши все въ руки, до чего имъ наша незгода послужила, тогда они пустили въ трубу и украинскую партію и Просвіту“.

Відпирати подрібно всі неправди в словах о. Наумовича — шкода часу та й заходу, де-що було нераз вже й сказано. Тепер тільки отсе додамо: Що значна а навіть переважна часть — не цілої интеллигенції руської, але тільки — духовенства з-разу з недобірем відносилясь до „Просвіти“, се правда; але сему причина була — не мнима протекція Поляків, але клеветливе ворогуванє „Слова“ et contr., котрі тогді мали

переможний вплив у руського духовенства. В 1871 р. „Русская Рада“ анатемизувала навіть „Просвіту“; нині не тільки така штучка проводирям „Русскої Ради“ не удалась би, але не один є тогдішніх анатемизантів є нині членом „Просвіти“. Що „Просвіта“ не мала або не має симпатії у народа, се неправда: зараз перші книжочки „Просвіти“ розхватував нарід тисячами, а нині є сотки членів селян. Соєм не з-разу, а в 1½ року по завязаню „Просвіти“ зачав давати підмогу грошеву на видаване шкільних книжок, на котру ціль дає и нині гроші, хотя не „Просвіти“, бо „Просвіта“ їх зреклася. В своїм часі давав соєм таку запомогу и газеті „Учитель“. Против „Просвіти“ виступили Поляки в соїмі не тогді, коли „прийшли до більшої сили взявши все въ руки“, але в р. 1875, коли вже польска резолюция давно зложена була до коша, а замість неї прийшли безпосередні вибори, отже тогді, коли вже Полякам крила були підтяті. Що впрочім „Просвіта“ не мимою підмогою Поляків стояла и підіймалась, може о. Наумович узнати с того, що вона найкрасше стала розвиватись тогді, коли не приняла запомогу соїму. На инші закиди о. Наумовича: „що партия українська удержує у нас замішанину и незгоду“ и т. н. ми й не беремся відповідати: се вже дальше и читателям „Слова“ навкучиться читати.

— „Письма зъ Просвѣты“ вийшов вже 2-ий нр., так само як 1-ий, в 1½ аркуша. Вже тепер показується, що видаване популярної газетки є дуже на часі, особливо коли „Наука“ о. Наумовича чим раз менше відповідає потребам народа... Не тільки всі члени „Просвіти“, з інтелігенції и простого народу, прийняли її як найраднійше, але вона звернула на себе увагу и в дальших кругах, и зголошується немало пердплатників на тую „так дешеvu та и добру газету“. В 2-ім н-рі поміщені, крім статей зачатих вже в 1-ім н-рі, між иншими статя К. Селецького: На що рады громадскій бачити мають? (практично написане пояснене устави громадської) — и 9 дописей з ріжних сторін краю, доносячі будь-то цікаві факти місцеві, будь-то трактуючі о всїляких справах правничих, господарських, промислових и т. н. — Між тими дописями подибуємо однакож одну (с Станіславова), котру лучше було відступити „Рускому Сіонові“ (або „Русскої Ради“), ніж поміщати в органі „Просвіти“. Підноситься там з надзвичайними похвалами чин одной „старенької вдовиці послугачки“, котра зароблені пошеним води крейцарі ошадно складала, щоби — відновити олтар в церкві. Певно, що лучше зъжиткувала тяжко зароблені гроші, ніж коли б була їх ростратила на пиянство або лотерію, — але що могла їх ще ліше обернути та и Богу ще мильшо жертву зробити, ніж відновленем олтаря, показується вже й с тої самої дописі, де — однак тільки при кінці, мов мимоходом — сказано, що тотя ж вдовиця „має під своєю онікою одну бідну, зовсім не кривну невісту, котра вже кільканацять літ с постелі тяжкої не подвигається“. Не лучше ж було сей факт подати на першім місці, яко примір правдивої любви християнської, ніж підносити (и заохочувати до того нарід) чин набожності мертвої, на котрій належало б властиве сказати: *O sancta simplicitas!*?

— **Справа проф. Иловайского** з Москви, о котрого деяких наукових творах ми перед роком подали звістку в нашій часописі, набрала багато крпку в Росії и набрала великого значіння. Проф. Иловайский,

вертаючи з Болгарії до Росії, переїздив через Галичину і задля археологічних цілей забавляв в Галичі, де й при допомозі руського священника оглядав старинні пам'ятки. Однак там польський священник, бачучий мабуть всюди російських агентів, до котрого через помилку проф. Іловайський був зайшов, дав о нім знати жандармерії, котра його сейчас арештувала задля того, що на його паспорті не було визи австр. конзуля. Відставлено його до староства в Станиславові, а звідтам до Львова, де пересидів в в'язниці, аж другого дня відвезено його до границі і видалено до Росії. До випущення проф. Іловайського з в'язниці мав причинитися и п. редактор „Слова“, котрий потвердив тожсамість його особи. Російська преса, именно т. зв. славянофильська, підняла великий крик, тільки „Голосъ“ и „Биржевые Вѣдомости“ віднеслись холодно до тої справи. Також деякі російські товариства, як археологічне в Москві, котрого головою єсть гр. Уваров, виражали обурення по поводу поступованя австрійських властей с проф. Іловайським, а п. Площанскому подяку за його поміч. Напротив же півурядова Wiener Abendpost помістив лист с Петербурга, котрий дуже остро виступав против „агитаторів панславистичних як Аксаков, Іловайський, Игнатев et tutti quanti, на котрих їх власний парід кинув анатему“ (?), и похваляє дуже видалення Іловайського. С того й видно, що се видалення не було надмірою ревності польських властей в Галичині, але що воно відповідає зовсім интенціям австрійського ряду, котрий приймає за нього повну одвічальність...

— **Новий процес „нигилистів“ в Петербурзі.** Дня 30. Жовтня зачався в Петербурзі великий процес „нигилистів“, в котрім є 196 обвинених „въ дѣлѣ революціонной пропаганды въ Россіи“. Між обвиненими є 60 мушчин и 22 жєнщини с стану дворянського, 14 мушчин и 5 жєнщини с стану чиновничого, 4 мушчини и 4 жєнщини належать до стану військового, 31 мушчин и 2 жєнщини до стану копієвського, 10 мушчин и 1 жєнщина до стану купецького, 19 мушчин и 4 жєнщини до стану горожанського, 17 мушчин до стану хлопського. Послїдня пересправа зачалась переслуханєм свідків, коли виступив оден з оборонців, проф. Спасович, жадаючи, щоби визначено инший локаль для послїднєї пересправи, бо зала судовая за мала, так що ані публіка ані стенографи не можуть в нїй поміститися: таким же способом суд перестав бути явним, а став тайним. Жаданє Спасовича поперли й два инші оборонці. Але предсїдатель відповів, що суд до иншого локалю перенестися не може, впрочім суд може вважатися явним, бо публіці вступу не зборено, тільки не став для неї місця! Тоді оден з обвинених, Чернявський, заявив в имени своїм и товаришів, що вони суд неявний вважають незаконним и не будуть відповідати. Предсїдатель за се заявленє казав Чернявського випровадити с залї, тоді всі його товариші кликали: „и нас виведіть!“ Серед великого крику виведено всіх, а предсїдатель відрочив пересправу.

Війна не займає всеї уваги Россіян, але від часу до часу показуються появи, що Россіяне клопочуться и своїми власними справами. Так в остатних днях Вересня в Петербурзі, Москві, Варшаві, Києві и Одесі появились ранком плякати на улицах, в котрих цар приобіцює наданє конституції. В Одесі плякати були порозліплювані, а 100

кроків оден від другого, на місцях, де найбільше впадали в очи. Виглядали ж зовсім як урядові: мали підпис начальника міста, друковані були таким самим письмом як урядова газета, мали штампилію урядової друкарні, наконець було зазначено, що перейшли через цензуру. Люде ставали и дивувалися читаючи два оголошеня: одно, що цар має назначити комісію с всіх верств людності, котра б роздумала над тим, як придбати найлучших средств до дальшого успішного веденя війни, — друге, що назначена буде инша комісія також с всіх верств людності, котра має виробити и предложити цареві проект конституції. Навіть полицейські не пізнали, що се тільки мистифікація, але читали отуманені, покиваючи головами; аж за годину або й пізніше оден з найвисших чиновників прочитав ті оголошеня. Очевидно в сей час розпочалось слідство, але винувників мабуть не викрито.

— **Зі Львова.** *Пово отворена руська школа вправ у Львові трактується Радою школьною краєвою в такий спосіб, що могло б здаватися, якби ходило умисно о дискредитоване її.* На 5 досі отворених клас прийшло лиш 4 учителів, одна класа обслуговується недосвідченим учеником, котрий лиш деморалізує школу. Не досить на тім; в 1-ій класі знаходиться 96 дітей, коли після устави лиш 40 повинно бути. Ся справа тягнеться вже цівтретя місяця, и хотя вже нераз підношено її в часописях, и кандидати на учителів зголошилися давно, Рада школьна не зробила ще нічого ієнко в цілі заведеня паралельки. Зі згляду, що Рада школьна вже всюди, де було треба, паралельні класи завела, а лиш за руську школу нічого знати не хоче, не можемо собі того инакше толкувати, як очевидною неприхильністю до руської школи. Сподіємося, що руські послы се поступоване Ради школьної министерству висвітять.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Падолиста 1877.

Рада державна від 26. Жовтня до 10. Падолиста через 6 засідань дебатувала над проектом устави *о вивлаштуваню ґрунтів під желізниці.* В кінци прийнято цілий проект після внесків комісії, тільки з деякими змінами в користь посідателів ґрунтів. — На засіданю с 6. с. м. министри відповідали на деякі интерпеляції. Мин. Штремайер відповів на интерпеляцію дотичащуся *узнаня старокатоликів за самостійну посіильність релігійну,* що старокатолики аж 13. Жовтня с. р. зложили декларацію зглядом їх правного узнаня, проте министерство 18. Жовтня оголосило узнане посіильності старокатолицьких громад в Відні, Варнедорф и Рід. Министер торговлі відповів на интерпеляцію зглядом *сконфіскованя угорським рядом шин,* перевожених через Угорщину для нової желізниці *руссійської в Румунії,* що ряд угорський вважав ті шини военною контрабандою, однак на носвідчене румунського ряду, що вони призначені для желізниць румунських, видав їх назад и позволив перевезти, але враз удався до инших радів з за-

питанем, чи шини мають вважати ся воєнною контрабандою чи ні. Дня 13. с. м. зачалися властиві росправи о угоді з Угорщиною, именно о справі банкові.

В тісній звязи з угодою між Австрією а Угорщиною стоїть справа **торговельно-цлогового трактату з Німеччиною**. Дотеперішній трактат з Німеччиною, дуже некорисний для Австро-Угорщини и прийнятий нею ще за часів німецького Bund-у тільки за-для політичних цілей, щоби мати вплив в Німеччині, тепер кінчиться, и від пів року велися переговори о заклучене нового трактату. Австрія и тепер о політичних зглядів робила значні уступки, але все ж таки ставила більшші вимоги, бо австрійські промисловці нарікали, що через знижене ця для німецьких виробів промисл австрійський мусить упадати. Однак Бісмарк жадав за великих уступств, рахуючи мабуть и на те, що Угорщина буде потягати за Німеччиною, бо вона, не маючи фабрик а тільки сирі плоди, для котрих потребує відбиту в Німеччині, мусить стояти за вольною торгвелью без всяких мит, противно ж австрійські промисловці домагаються охоронного ця для своїх фабрик. Скінчилося на тім, що зірвано переговори між Австро-Угорщиною и Німеччиною, и Австро-Угорщина установить собі автономичну тарифу цлову, т. е. вона сама установить для себе ця від товарів спроваджуваних з Німеччини, а Німеччина може собі також без згляду на Австро-Угорщину уложити тарифу для продуктів вивожених з Австрії и Угорщини. Помимо ріжниці інтересів обох половин нашої монархії оба міністерства вже порозумілися зглядом автономичної тарифи цлової (принявши тоту, котра була підставою при переговорах з Німеччиною), и ухвалили предложити її Раді державній и соймови угорському, не чекаючи на результати можливих дальших переговорів з Німеччиною. Зірванє переговорів з Німеччиною вважають першим рішучим виступленем австрійсько-угорської монархії супротив Німеччини.

В **російсько-турецькій війні** ситуація обох сторін через остатні дві неділі мало змінилася. Під *Плевною* Россяняне переважними своїми силами (около 100.000 против 40.000 Турків) оточивши наоколо Османа башу чим раз стісняють обруч опоясуючий армію турецьку. Здобувши ще 24. Жовтня на дорозі с Плевни до Софії Горішній Дубник, а 28. Жовтня Теліш, відтак 1. Падолиста здобули Тетевел (на полудневій стороні), де було 7 більших а 30 менших фортифікацій, и Долишній Дубник, виперши з-відтам Шефкета башу, котрий уступив до Органе. Дня 7. с. м. генер. Леонов заняв кінницею дуже слабо оборонене місто Браца, важну стратегичну місцевість на захід від Плевни, а 10. с. м. генерал Скобелев здобув також досить важну стратегичну позицію на полудни від Плевни, „Зелений горбок“. Заняті місцевості Россяняне зараз фортифікують, так що Плевна зі всіх сторін оточена шанцями, ровами и батареями; тільки в північно-західній стороні кордон російський не так сильний. Кажуть, що теперішній план операційний против Плевни виробив ген. Мольтке, и Россяняне надіються, що Плевна буде турецьким Метц. Як довго буде міг Осман баша удержатись, залежить від того, кілько має живності; се ж річ незвістна навіть военній раді в Константинополі. Корреспонденти газет доносили одні, що Туркам не стане харчу вже до 10. с. м., інші кажуть, що Осман має

ще на півтора місяця живності. Тимчасом бувшому начальному командантому Мегемедови Алі поручено зібрати нову армію, котра б прийшла в поміч Османови, именно помогла йому видобутись с Плевни. Як се не удасться — а воно не легка річ —, а в Плевні вже не стане харчу, буде мусів Осман або капитулювати або перебувати перебитись, що супротив сильних и догідних позицій російських також дуже трудна справа.

Над *Домж* и *Янтро* стоїть армія царевича в силі около 80.000 людей против Сулеймана баші, котрий має около 60.000 жовнірів. Крім того мають Турки залоги в кріпостях: в Варні 10.000 людей, в Силистрії и Русуку по 7000, а в Шумлі 5000 людей. Обі армії стоять супокійно одна напротив другої, тільки від часу до часу приходять до дрібних стичок при реконесаисах. — Корпус ген. Циммермана в *Добручі*, складаючийся с 40.000 людей, против котрого стоїть під Базарчином тільки малий корпус турецький (ледве 10.000 людей), мало заявляє акції.

В *Шипці* обі сторони займають свої позиції, не посуваючись ані о крок наперед. Впрочім Россяняне мають в своїх руках інші проходи балканські. Крім того формують Россяняне нову армію балканську, однакож чекають мабуть аж на упадок Плевни, заким зачнуть знов переходити через Балкан.

В *Азмі* удалося вправді Измаїлови баші уйти перед гонячими за ним Россянянами и сполучитися з Мухтаром башою; тотя сполучена армія заняла сильну позицію під Деве-Боюн. Дня 4. с. м. прийшло до битви з Россянянами, котра тревала 9 годин: Россяняне обійшли ліве крило Турків и переломали їх центрум. Турки в дикім неладі утікли до Ерзерум, лишивши 40 гармат, багато амуниції и 300 полонених, крім множества убитих и ранених; Россяняне стратили около 900 людей.

ВІД РЕДАКЦІИ.

Просимо всіх III. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скорє надсланє залеглостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминуть неточність в висилці.

Поміщувана в н-рах 1—18 с'єго рочника „Правди“ повість „Скошений цвіт“ видана окремою книжкою с передмовою автора п. з.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ,

внїмок з галицьких образків,
написав Василь Барвінок.

Ціна примірника (140 сторін формату „Правди“) на краснім велюновім папері 1 зр.

Дістати можна в редакції „Правди“ и в канцелярії „Просвіти“.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Івана Шевченка. — Ця зарядка Фр. Сарциллово.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсертати) платиться після тарифа.

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ.

(Федьковичу.)

В ранці рано по садочку
Мати похожає,
Та на рожі свіжу росу
Каплями збірає;
А в вечері при зіроньках —
Тихою добою,
Своє перше немовлятко
Умне росою;
Шовковою, червоною
Хустиною вкриє,
Спати вложить, заспіває,
Не пісню, молитву:
„Милий Боже! як би знала,
Що моя дитина
Зросте міні на утіху,
На користь України:
Я б що ранку до схід-сонця
Рісоньку збирала;
Що вечера при зіроньках
Росою б вмивала;
И на квітках, на рожевих
Ї спати клала,
Шовковою хустиною
Ї сповивала;
Й горячими слізоньками
Все б Тебе благала,
Щоб моя дитина перша
Росла-виростала!..

Коли б знала, милий Боже!
 Що моя дитина
 Зросте міні на нещастя,
 На зраду України,
 Коли б знала я, що з неї
 Слуга кату буде:
 Я б на неї наложила
 До схід-сонця руки,
 Я б отрути наварила,
 Сповила б в ряднину
 И живою закинула б
 В колючу тернину...⁴

Київ, 8. Червця 1877.

О. Перевендя.

СКОРВНІ ПІСНІ.

VII.

Не споминай старі печалі,
 Старого лиха не буди,
 Прости неправих и лукавих,
 Усіх обидящих прости.

Не згадуй давніи скорботи,
 Забудь тяжіи в неволі дні,
 Усі сердешніи незгоди —
 Нудьгу, журбу не спомяни.

А перші ласки и кохання,
 Бажання першої любви,
 И погляд любий на прощання
 Ти спомяни и помяни!..

VIII.

Схиливши голову у низ
 Спужу, та смерті жду неначе,
 А з боку шепче хтось: „кріпнись!
 Не падай духом, небораче!..
 Округ пишаються квітки,
 У лісі соловей співає..
 Минуть незгоди нависні!..
 На світі, друже, все минає.“⁴

Київ, 1877.

О. Перевендя.

ДУМКА.

На скелі високій — сижу одинокий,
Круг море синіє безкрає да хвилі...
Про тебе гадаю, моя черноока!
Дягла ти, спочила у тихій могилі!..

Зорею ясною, пишною, святою
Не довго для мене ти в світі зоріла,
Не довго випався я щастем с тобою,
Не довго проміня людови світило..

Зайшло мое сонце, скотилася зоря,
Я знов одиноким на скелі сижу;
На синє, безкрає, на вольнее море —
Невольник-заслапець журливо гляжу!
Кинувся б на хвилі, нехай би втопили,
Дак в серці палає ще инча любов:
Любов до родини — Святої України!..
Може на Україну вернуся я знов!
И принесу в дари коханому краю,
Не злато, не гроші, — пісню голосну;
Ту пісню старую про волю новую,
Про рівність, братерство, — да тоді и вмиру...

С.Петербург 1866 р.

О. Шребендя.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.

(Дальше.)

Ельшпат була приготовлена на перший вибух гніву свого сина и думала собі: „се тільки гірський потік, що зібрав по бурі; сядьмо собі и спочиньмо на березі; нехай шумить; перешумить, то й сухою ногою перейдемо.“ Огже не одвічала ні словом на всі ёго жалі и доріканя, котрі й серед тяжкого болю були покірні и сердечні; а коли вже нестало ёму окликів гризоти, хоть як богата верховинська бесіда виразами чувства, и він вдався в глухе мовчанє, переждала ще з годину, заким приступила до ёго постелі.

„И чи вже,“ сказала напоследок голосом, що ніжністю лагодив повагу материнську, „чи вже Ти втихомирив пусту свою

гризоту? чи вже годен прирівнати те, що зискав, до того, що стратив? Чи лукавий Сас з Диарміду Твій брат або батько Твого роду, що так плачеш за ним? и чого? що не можеш датися привязати до реміня ёго шаблі и не можеш бути між тими, що сповняють ёго прикази? Може в тім далекім краю знайдеш сі озера и гори, що тут лишаеш? Може оленя з Бредадьбан пополюєш в лісах Америки, або дасть Тобі океан срібнолудску семгу, що її ловиш в О? Зважи, що стратив, а опісля як розумний приложи до того, що зискав.“

„Я всё стратив, мамо,“ відказав Геміш, „бо не додержав слова и стратив честь; я міг бы оповісти мою пригоду, и хто ж міні дасть віру?“ Нещасливий зложив руки, натиснув їх на чоло и скрив лице в постелі.

Ельшпат тепер на правду перелякалася и може бажала в душі, щоб була ніколи не пускалася на ту нещасну обману; не мала тепер иншої надії и способу, як здатися на свою вимову — а мала її добру часть —, хоть сила її тим слабшала, що теперішній світ був їй зовсім незнаний. Обсипувала сина всякими пещеними словами, які тільки здумати може мати, коли ходить їй о безпеченство сина.

„Здайся на мене,“ говорила, „я звезу посіпаків, я збережу Твою честь — скажу їм, що мій кучерявий Геміш впав с Коррік-Де (с чорної кручі) до озера, котрого дна не бачило ще людське око. Отсе я їм скажу, а Твою чугу кину на терне, що росте край кручі, щоб словам моїм няли віру. Повірять и повернуть до доверхого Дену; бо хоть саска сурма и виправить живого на той світ, так вмерлого не прикличе назад під свій рабський прапор. Тоді заберемось на північ над солоні озера Кіндаль, а гори и долини стануть між нами и озерами Диарміду. Навідаємось над береги темного озера, а мої родичі (чиж мати моя не була з дітей Кеннеса?) зо старосвітською любовію пригануть собі нас — приймуть нас з любовію давних часів, котрі по нині живуть ще в тих далеких долипах, де Верховинець заховав ще всю свою честну кров чисту, незмішану с простими Сасами або с тим підлим кодом, що Сасам пішло в службу та подалось їм під ноги.“

Вся сила бесіди, сполучена часом с пересадою навіть в найзвичайніших словах, здавалась тепер матери за слабою, щоби зложити принадний образ тої країни, де синови знайти мала певний захист. Так и небогато знайшлося красок, котрими могла змалювати свій верховинський рай. „Гори“, говорила, „суть там висші и красчі, ніж в Бредадьбан — Бен-кричен то тільки бобик

проти Скурора. Озера ширші і більші, та не тільки повно в них риби, а ще й тих зачарованих земновидних звірюк, що дають олій до каганця.*) Оленів и більше и більші, — кабана, що так люблять гонити ёго хвати, ще виполошують там в західніх норах; — люде честнійші, мудрійші и дужчі ніж се виродне кодро, що живе під саским прапором. Дівчата гожі, силёоки, красноволосі; з них виберу Тобі, Геміше, жону с честного роду, чистої слави, с твердою и щирою любовю, що буде промінем в літній нашій хаті, теплом конечного огню в зимовій.“

Такою бесідою силувалась Ельшпат вменшити роспуку сина и докөнче наклонити ёго, щоби лишив се нещасне місце, де, здавалося, постановив остати. Бесіда її була поетична, но з другого боку подавала на тоту, котру, подібно другим ніжним матерям, протрачувала бувало до Геміша, коли був дитиною або хлопцем, щоби пристав на те, чого не хотів робити; вона говорила що-раз голоснійше, живійше и поважнійше, так як тратила надію в переконуючу силу своїх слів.

На Геміша її вимова ціяк не ділала. Він знав геть ліпше від неї справдеинний стан краю, знав, що вправді утікаючи міг би скриватися в далеких горах, та в цілій Верховині нема тепер кутика, де би далося вести ремесло батька, хотьби и наклонивсь до того; а то ще, присвоївши собі честнійніи понятя того часу, був переконаний, що ремесло опришка перестало бути дорогою до слави и відзнаки. Говорила тому наче до глухого и дармо здобувалася на всю свою вимову змалювати край родичів своєї матери такими словами, щоби Геміша скусило піти туди. Говорила годинами, говорила даремно; не видобула з него иншої відповіди крім стону, зойку и клику крайної роспуки.

Напослідок зірвалася, змінила одностайний голос бесіди, котрим наче співала пісню похвальну о краю, що вибрала собі на захист, и стала говорити уриваною и досадною бесідою ярого гніву. „Дурна я,“ сказала, „що трачу слова до ливного дівка, страхополоха нерозумного, що кулиться наче собака перед бичем. Лишись тут и жди Твоїх катів та кари з їх рук, але не думай, щоби мати Твоя гляділа на се. Не могла бим дивитись на те и живую остати. Мої очи дивились нераз на смерть, але ніколи на сором! Оставай здоров, Геміше, більше не побачимось.“

И вилетіла с хати як чайка та може в тій хвилі и справді думала розстатися с сином. Страшно було би дивитися на неї,

*) Цієв морських вважають Верховинці за принців зачарованих.

хто би її того вечора був подибав, коли бігала відлюдною стороною як мара неспокійна и говорила сама до себе таке, чого й переводити не годиться. Вганялася годинами и винаходила що безпечніші місця, не то щоб їх мала оминати. Непевна стежка через мочар, стрімкий чепаж край кручі або по-над беріг рвучої и глибокої ріки — отсе були дороги, котрі пильно винаходила та сквапно и сміливо по них ступала. Роспука додавала їй відваги и сеж таки мабуть и зберегло її жите, котрого може рада була збутися, хоть розважне самогубство в Верховині рідко доводилося. Її хода край безодні була така тверда, як дикої кози; її око було при її зворушеню навіть потемки так бистре, що до-смотрювалось небезпеченства, котрого б чужий и серед полудня не доглядів.

Ельшпат не гналась на впростець, а то була би небавки далеко відшиблась від хати, де остався Геміш; бігала околистими дорогами, бо її хата була осередком, до котрого її серце мов посторонком було прислене; кружляючи докола неї чула, що годі їй оставити сі сторони. Зо світом вернулась назад до хати. Остановилась хвилю під дверима виплетеними с хворосту, наче стидалася, що її ніжність приводить її назад на місце, котре оставила з думкою ніколи не вертати; не швидко відчиняла їх ще й тому, що лякалася и трівожилась, чи кучерявий її син не зане-дужав від даня, — лякалася, чи сіпаки не прийшли за ним в ночі. Помаленьку відчинила двері и нишком вступила до хати.

Журбою и гризотою утомлений, а може ще й не цілком ви-лічений по так міцнім даю, спав Геміш Біч тим твердим сном, яким Индійці засипляють в перестанках на муках. Ёго мати ледво могла переконатись, що справді ёго стать пізнала на постелі, и що її ухо чує глухий голос ёго віддиху. Серце їй товклося, коли ишла до ватри серед хати, де дернєм прикритий був приск, що ніколи не вигасає на шкотськїм огнищї, доки домівники не оста-влять хати на все.

„Слабий огонь.“ сказала до себе запаливши сірником смолика, що мав бути за свічку; „слабий огонь! загаснеш небавком на все, и дай Боже, щоб жите старої Ельшпат Мак Тевіш не довше потягло, як твоє!“

За тим словом горіюче світло понесла над постіль, де лежав простягнутий син в такім положеню, що не знати було, чи спить, чи зімлів. Коли приступила д нёму, впало ёму світло на очі; в тій хвилі зірвався и з голим кинжалом в руці поступивсь широко на перід як той, що зо збруєю стрічає смертельного

свого ворога, и крикнув: „відступись, як тобі жите любе, відступись!“

„Отсе люблю, се слово и поступок мого чоловіка,“ відказала Ельшпат, „пізнаю по бесіді и по ході сина Мак Тевіша Мора.“

„Мамо,“ сказав Геміш змінюючи голос распучливої сміливості на сумне доріканє; „дорога мамо, чого ж Ви вернулися?“

„Питайся, чому серна вертає до серняти, чого гірська кітка вертає до леговиска и до своїх котят?“ сказала Ельшпат. „Ти ж не знаєш, Геміше, що серце материнське живе тільки в грудях дітини?“

„То так и гнеть перестане бити,“ відповів Геміш, „хйба могло би бити в грудях, що прикриються дернєм; — мамо, не лайте мене; коли плачу, то не над собою, а над Вами, бо моя недоля гнеть и закінчиться, а Ваша — тільки Бог може їй зазначити кінець!“

Ельшпат издрігнулась и поступила взад, але сейчас станула знов твердо, просто, неустрашено.

„Я от-що думала,“ сказала вона, „що Ти чоловік, а Ти знов дитина; слухай ще раз моїх слів, и разом покиньмо се місце. Вчинилам Тобі кривду? коли так, то не мстижся так люто. Бач, Ельшпат Мак Тевіш, що ніколи не клякала й перед попом, кидаєсь власному синові до віг и просить прощення.“

Вона кинулась перед сином на коліна, хватила ёго за руку, цілувала її по сто разів, и тількиж разів повторяла жалібно, що аж за серце рвало, найщирші просьби прощення. „Прости сину,“ кликала, „ради кісток Твого батька, — прости ради тих трудів, з якими я тебе виховала! — слухайте, небеса, глянь, землице — мати молить у своїй дітини прощення и не може ёго доступити!“

Даремно впевняв Геміш зворушену матір, щоб її вгамувати, що вибачає їй ту нещасну обману, якої допустилася на нім.

„Пусті слова,“ говорила вона, „пуста божба, що тільки має покрити затаєний Твій гнів. Хочеш, щоби я Тобі віру няла, то покинь сю хату и заберись с тих сторін, де с кожною годиною небезпечнійше тобі пробувати. Зроби се, а тоді и йму Тобі віру, що Ти мнї прости; а відмовиш, то призову місяця и звізди на свідків неугнутого завзятя, яким докучаєш Твоїй матери за провину, котрої допустилася тільки з любови до Тебе, — коли се справді и є провинною.“

„Мамо,“ сказав Геміш, „в тім мене не переробите; не буду утікати перед ніким. Коли б Баркальдайн мав прислати сюди всіх

Верховинців, що служать під ёго прапором, я би їх всіх доживав тут на тім місци. Як міні кажете звідси утікати, так само можете сій горі приказати, щоб рушилася с свого місця. Коли б я знав дорогу, куди вони прийдуть, освободив би їх від заходу глядати мене; а так я пішов би через гори, а вони могли би прийти від озера. Тут дождати-му своєї долі. Нема в Шкоціні так сильного голосу, щоб послухав я ёго приказу и поступився з місця.“

„Так, то и я останусь тут,“ сказала Ельшпат на силу спокійно и встала. „Бачила я смерть мого покійного, — не напунуть мої очі з жалю, коли побачать упадок мого сина. Тільки ж Мак Тевіш Мор поляг, як пристало на храброго чоловіка, з мечем в руці, а мій син згине наче від гонений до різниці Саса, що ёго купив.“

„Мамо,“ сказав нещасливий молодець, „Ви взяли міні житє; до того маєте право, бо и дали-сьте міні ёго; але не рушайте моєї честі! Я дістав її по храбрих дідах-прадідах, и не закаляє її ні вчинок чоловіка, ні слово невісти. Що зроблю, може ще й сам не знаю, але не вводіть мене Вашими докорами знов в спокусу. Досить вже ран завдали-сьте міні, що їх и вигоїти не зможете!“

„Добре, сину,“ відказала Ельшпат; „не жди ж від мене ні наріканя ні уговорюваня, а мовчїм та ждїм долі, яку там Бог зішле.“

Сонце встало другого дня рано и застало хату наче грїб глуху; мати и син повставали и поралися кожде коло свого. Геміш робив лад коло ружя не забуваючи ні найменшої дрібниці, та смутний — смутний; Ельшпат, при зворушеню своїм непосидюща, поралась коло їди, на котру вчера в тяжкїм смутку забули через довший час, ніж звичайно. Приладивши заставила її на столі перед сином пригадуючи слова Верховинського співця: „Без хліба насущного стане в борозді плуг орача, без хліба насущного меч за тяжкий в руці вояка. Наше тіло — то наш раб, за те дай ёму їсти, коли хочеш, щоб в потребі служби тобі не відказало. Так в давних часах слїпий бандурист говорив воякам в Фїон.“

Геміш не дав одвіту, тільки споживав заставлену страву, наче хотїв сил набрати до жданої пригоди. Коли мати видїла, що вже досить собі попоїв, наляля знов ту нещасну чарку и подала ёму під koniecь обїду. Судорожно, зо страхом и відразою відтрунув її від себе.

„Мій сину,“ сказала, „сим разом певно не маєш чого бо-ятися.“

„Не наставляйте на мене, мамо,“ відповів Геміш, „або налейте отруї до фляшки, а випію; але с тої клятої чарки ані того питя убиваючого пити не буду.“

„Як Тобі любо, мій сину,“ сказала Ельшпат гордо и стала дуже трудящо з виду поратися коло ріжної домашньої роботи, що перервалася вчорашнього дня. Хто там знає, що їй діялося в душі, але погляд її и заховане на позір були спокійні; здавалося, не має у неї ні дрібки страху. Тільки хто б бистрійше вважав на неї, міг би замітити по її непосидючості, по її гучнім шамотанню, що внутрішній докучливий неспокій наганяє її до такої роботи; такий міг був також постерегти, що часто пісні, котрі собі нішком співала, нараз переривала, очевидно не знаючи навіть, що робить, и живо та неспокійно споглядала ид дверям. Не так Геміш; як там було у нього в душі, досить що заховався зовсім противно, як мати. Вичистивши в хаті ружє и зробивши лад коло нього, сів собі на порозі и позирав на гору поперід себе як каравульний, що дожидає наближаючогося неприятеля. Полудне зайшло єго в тій самій поставі. В годину с полудня станула при нім мати, покляла руку на єго плече и байдужним голосом, наче говорять о гостині яких приятелів, запиталась: „коли їх сподієшся?“

„Раньше не можуть тут наспіти, ніж вечірня тінь паде на сході,“ відповів Геміш. „хоть би навіть найблизший відділ під сержантом Аллян Брік Камероном прислали сюди з Денбартон, що й найскорше так буде.“

„То вступи ще раз під стріху Твої матері, и в останнє покушай з нею страву, що приладила; а відтак пехай прийдуть; побачиш, чи матір Твоя є нездалим тягаром в хвилях борби. Твоя рука, хоть як вправна, не зможе так скоро стріляти с тих рушниць, як я їх заряджати зможу; а як випадє, то не перелякнись и лисавки та гуку, а мій стріл звичайно тільки значив, що смерть.“

„Ради Бога, мамо, не мішайтеся в ту справу,“ сказав Геміш. „Аллян Брік розумний и добрий чоловік и походить з доброго роду. Може в имени наших офіцерів буде міг мінї обіцяти, що не визначать мінї жадної соромної кари; а буду собі мар за щастє, коли б мене засудили на темницю або на смерть від кульки.“

„И ти вірив би їх словам, дурний хлопче? Памятай, що рід Дермидів все говорив красними та лукавими словами; коли б тільки пута заложили на Твої руки, то и посічуть дозою Твою спинау.“

„Сховайте собі Вашу раду, мамо,“ сказав Геміш похмуро, „я постановив твердо.“

Геміш так говорив, щоби поспекатися матери, котра ёго як би на смерть увзялася цькувати; але як властиво постановив на певно поступити собі, того й сам в тій хвилі був би не умів сказати. Одно тільки було певне у нёго, дожидати долі, яка б вона ні була, и одної провини, котрої допустився нехотя, що зломив дане слово, не збільшати другою тии, щоби мав утікати перед карою. Він розумів, що и власна честь и честь ёго краян приказує ёму пожертвувати себе. Котрому ж с товаришів вірили би ще, як би ёго мали право вважати за невірного, що обманув завіру своїх офіцирів? Не будуть же Верховинці винуватити Геміша Бін Мак Тевіша, що ствердив підозріне невірности, котре саский генерал, як відомо, мав на Верховинців? Отже постановив твердо, дожидати своєї долі; але чи спокійно віддатися в руки тим, що вислані прийдуть притримати ёго, чи позорним опором розіслити їх, щоби ёго вбили на місци, — се питанє, на котре був би не вмів и сам собі відповісти. То рад був видітися з Баркальдайном и росповісти ёму, чому не міг стати на час; то знов страх перед соромною карою и досадлими докорами матери перли ёго дуже до другого та небезпечішого завіру. Здався отже на долю, як випаде, коли прийде до чого; не довго и ждав розвязки.

Вечер наближався. величезні тіни гір тепло клопилися ид сходови а західні їх вершки вилискували в червені и в золоті. Дорогу, що веться вколо Бен-Кричена, досконало було видно с порога хати; аж нараз на далекім кінци дороги, де виходить с по-за гори, явився відділ с пятёх верховинських жоввірів, тільки руже вилискувало від проміння сонічного. Оден з них ишов поперед чотирох, а ті в простій лінії по службовому ступали за ним. По рупницях, чугах и шапках можна було на певно пізнати, що належать до Гемішового полку; так само видно було, що доводить ними підофіцир; нічого було й догадуватися, за чим являються над берегом озера О.

„Якось скоро идуть,“ сказала вдова Мак Тевіша Мора, „буду чудуватися, як скоро або й як поволи декотрі з них будуть вертати! Але їх е аж пятёх, а се за богато до отвертого бою. Иди до хати мій сину, и стрілай з маленького віконця, що коло дверей. Двох можеш положити, нім з дороги скрутять на чепаж, то лишиться ще тільки трёх. Твій батько нераз при моїй помочи оборонився проти тільки люда.“

Геміш Бін взяв за рушницю, що мати подала; але не поступився с порога. Гнеть замітили ёго жовнірі з дороги, як се знати було по тім, що аж бігли, так приспорили ходу; а підходячи наперід трималися разом як зітворені лягавці. Завернули з дороги скорійше, ніж могли би се жовнірі не призначені до гірського житя, збігли вузким чепажем и вже стояли перед хатою на стріл пистолі. Геміш з рушницею в руці стояв в дверях як поставина; за ним мати майже несамовита — так зворушена — докоряла ёму недостатком відваги в найдосадніших словах, які тільки роспука могла здумати. Гірко стало Гемішови, коли бачив, як ёго недавні товариші бігли тепер проти нёго з неприхильним поквапом, наче пси гінчі на оленя; ще досадніше було ёму від докучливих слів матери. Холодна розвага, що доси над ним панувала, почала поволи уступати, а на вид тої мов нежичливості, з якою нападають на нёго товариші, відозвалась в нім родовита ёго по батьку и матери влача и він закипів ярим гнівом. Сержант взивав ёго: „Геміш Бен Мак Тевіш, положіть руже и здайтеся!“

„Стійте, Алян Брік Камерон, и розкажіть Вашим людям станути, а то всім нам не вийде на добре.“

„Стій!“ приказав сержант своїм людям, а сам поступив наперід. „Геміш, поміркуйте, що робите, и віддайте рушницю; можете кров проляти, та кари не минете.“

„Палки, палки! мій сину, стережись палок!“ шептала ёму мати.

„Варуйтеся, Алян Брік!“ сказав Геміш, „не рад би я Вам відіяти що злого по волі, але пійматись не дам, як мене не можете впевнити перед саскими палками.“

„Який дурний!“ відказав Камерон, „Ви ж знаєте, що сёго я не годен, по всё зроблю для Вас, що тільки можу. Скажу, що подибав Вас вертаючого вже, и кара певно буде легка. Тільки віддайте рушницю; хлопці наперід!“ А сам також поступив простягаючи руку, хотів відвернути на бік рушницю, що Геміш приложив вже до рамени. В тім крикла Ельшпат: „тепер не жалуй батьківської крові, щоб боронити батьківської ватри!“ И випалив Геміш, Камерон трупом лежав на землі. — Всё сталося в одній хвилі. Жовнірі кинулись на перід, схватили Геміша, а він, мов закамелілий від свого вчинку, не боронивсь ні троха. Не так ёго мати. Коли бачила, що закладають синові кайдани на руки, кинулась на них мов навіджена, так що двох мусіло її тримати, а другі два тимчасом впевнились пійманого сина.

„Чя ж не проклята Ти тварина,“ сказав оден з жовнірів до Геміша, „що вбив-єсь найліпшого Твого приятеля, котрий всю дорогу и не думав о нічим иншім, тільки як би Тебе міг увільнити від кари за Твою втечу?“

„Чуєш, мамо?“ сказав Геміш відвертаючись, кільки дозволяли ёму кайдани; але мати нічого не чула и нічого не виділа: вона лежала омліла на долівці хати. Не ждали, аж прийде до себе, а майже сейчас забралися жовнірі с своїм вязнем в дорогу до Денбартон. Але в селі Дальмельлі затрималися хвилю, щоби вислати людей по тіло нещасливого свого наставника; а самі між тим пішли до суду сповістити ёго, що сталося, та запитатись, що дальше діяти. А що виступок мав ціху военну, то й дістали приказ без проволоки відвести вязня до Денбартон.

Довго лежала Гемішова мати без пам'яті, ще може й тому так довго, що від томлячого неспокою через три минувші дні мусяла дуже підъупасти на силах, хотьби вони були й желізні. Розбудили її в кіпци з омліня жіночі голоси, що заводили Коронах чи то жалі посмертні плескаючи в руки и голосно викрикуючи, коли між тим від часу до часу відзивався на кобзі сумний голос жалібної пісні питомої племени Камеронському.

Ельшпат зірвалася, наче з мертвих встала; що в її очах недавно збулося, того таки зовсім не тямала. В хаті були невісти, що тіло покійного обгортали в кроваву чугу, зачим ёго мали винести с того нещасного місця. „Невісти,“ сказала зриваючись та перерзала ім їх спів и роботу — „скажіть мені, невісти, чи ви співаєте посмертну пісню Мак Дгонііль Дю в дому Мак Тевіша Мора?“

„Мовчи, вовчице, Ти с Твоїм поганим витём,“ відказала одна з жінок, своячка покійного, „нехай віддамо послідню услугу нашому любому своякови; не заголосять ніколи коронах по Тобі ні по Твоїм хижім вовчати, не заспівають пісні жалібної. Ворони розсклюють ёго на шибениці, а лиси и дикі коти рознесуть Твого трупа по горах. Проклятий, хто поблагословить Твої кості або докине камінь до Твоєї могили!“

„Дочко дурної мамі,“ відказала вдова Мак Тевіша Мора, „знай, що шибениця, котрою нам грозиш, не належить до нашої спадщини. Через трицять літ робило собі смак на мого миленького чоловіка чорне дерево закону, що ёго яблоками — трупи; але він поляг, як на храброго чоловіка пристало, с шаблею

в руці; завелось бідолашне в надії, — измарнів цвіт, — не повисло яблуко.“

„Не така буде доля Твого сина, гаспидська відьмо,“ відказала плачка, так само завзята як и Ельшпат, „нім сонце западе за острови Трешорніш, ворони рознесуть ёго кучері гнізда собі вистеляти.“

Сі слова пригадали Гемішовій матері всю подію остатних трёх днів. З-разу станула стовпом, наче крайний біль замінив її в камінь; по хвилі перемогла гордість; до того досадно їй стало, що хтось мов на власнім її обійстю може її поконати зухвалостю; розізлилась тим так, що каже: „Так, погана чарівнице, що так ляялись умієш, нехай умре мій кучерявий хлопець, та не умре с чистою рукою, — закрашена вона кровю ворога, найліпшою кровю вашого Камерона! Памятай се; а коли вашого мерця положите в домовину, то се буде найкрасчий напис над ёго могилою, що погіб з руки Геміна Бен за те, що важивсь покласти руку на сина Мак Тевіна Мора в ёго власній хаті. Майся гарзд, — сором убийства, втрати и пролятої крови нехай буде при племені, котре всёго того дізнало!“

Своячка убитого Камерона хотіла відповідати, но Ельшпат забралась с хати и вийшла геть в ясну місячну ніч, за горда, щоб дальше ляялись, а може и зо страху, що в гризоті своїй не все зможе як слід дібрати слів до своєї злості.

Невісти, що поралися коло мерця, зірвалися від гіркої своєї роботи дивитись за високою тінею, що посунулась по-під скелі. „Добре, що собі пішла,“ сказала одна з молодших невіст, „міні при ній робити лад коло мерлого так само, як коли б — Бог святий при нас! — нечистий стояв перед нами. Так, так, вона в своїм часі таки й дуже вдавалась з лихим.“

„Дурна жінко,“ відказала невіста, що вела розмову з Гемішовою матірю, „чи думаєш, що є на землі або й під землею лихший ворог над гордість и лютість зьобидженої невісти, як от тамтої в крові купаної відьми? Знай, що вона так до крові навикла, як стокроть до роси. Вона не одному доброму чоловікови справила смерть за дрібну нераз обиду, що дізнала вона або її родина; але вже підрізані їй жили під колінами, бо її вовчєня, коли убийця, то и піде смертею убийці.“

(Конець будс.)

ГЕТЬМАН ИВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.*)

Мазепа родом був шляхтич православної віри, з західної України, и служив при польськiм королю Яні-Казимирі комнатним дворянином. Се було, мабуть, після того, як побіди козаків спонукали Поляків якийсь час шанувати українську народність и православну віру и в знак тої шани допускати поміж дворян королівських (т. є. надворних) молодих людей шляхоцького роду с православних Русинів. Не дуже мило було тим людям в польській суспільності, при тодішній пануваню католицького фанатизму. Мазепа дізнав сього. Ровесники и товариші єго, дворяне католицької віри, глузуючи з єго, роздразнили єго так, що против одного з них Мазепа в гніві виїняв шаблю, а виїняти с піхви оруже в королівськiм дворі уважали переступом, гідним кари смертної. Та король Ян-Казимир розсудив, що Мазепа поступив неумисне, и не покарав єго а тільки видалив з двора. Мазепа виїхав у добра своєї матери, на Волинь. Він був молодий, гарний, меткий и хорошо образований. Поруч з майном єго матери жив у своїм майні якийсь пан Фальбовський, чоловік пристаркуватий; в єго була молода жінка. Познакомившись в домі сєго пана, Мазепа завів звязь з єго жінкою. Слуги шепнули об сім старому чоловікови. Одного разу, виїхавши з дому, пан Фальбовський побачив, як за ним іхав єго слуга, спитав єго и дізнався, що слуга везе від своєї пані до Мазепа письмо, в котрiм Фальбовська звiщала Мазепу, що чоловіка нема в дома, и запрошувала, щоб до неї приїхав. Фальбовський казав слугі іхати с тим письмом до Мазепа, віддати письмо після призначеня, взяти одвіт и с тим одвітом приїхати до єго на дорозі. Сам Фальбовський тут лишився, щоб дождати повороту слуги. За якийсь час вернув слуга и віддав панови одвіт, котрий написав Мазепа до Фальбовської, звiщаючи її, що зараз до неї іде. Фальбовський діждався Мазепа. Як Мазепа зрівнявся с Фальбовським, кинувся сей на Мазепу, спинив єго верхового коня и показав єму одвіт до своєї жінки. „Я перший раз іду,“ — сказав Мазепа. „Багато разів,“ спитав Фальбовський свого слуги: „був сей пан без мене?“ Слуга відповів: „Скільки у мене волося на голові.“ Тоді Фальбовський казав роздягнути Мазепу до нага и так привязати на єго ж кони лицем до хвоста, потім казав дати коневи кілька нагаєк и кілька разів вистрілити

*) Зр. Ч. 7. „Правди“ 1877.

над його ухами. Кінь пігнав до дому чагарями, а вітви сильно були Мазепу по нагій спині. Його служба ледви пізнала свого подрапаного и покрівавленого пана, як кінь заніс його на обійсте його матері. Після сеї пригоди Мазепа пішов до козаків, служив спершу у гетьмана Тетері, а потім у Дорошенка. Мазепа крім польського и руського язика, вмів по-німецьки и по-латинськи, скінчив перше десь-там в польській школі курс наук, а що був на свій час доволі образований, то міг добитися гарної кар'єри в козацтві. Тут він оженився. У Дорошенка Мазепа дослужився важного уряду генерального писаря и в 1674 р. вислано його на козацьку раду в Переяславль, де перед гетьманом лівобічної України Самойловичем предкладав в имени Дорошенка угоду и заявляв бажане Дорошенка бути в підданстві у московського государя. В кілька місяців, як Мазепа із сям справився, вислав його Дорошенко в Царгород до султана, щоб просив помочи в Турції, та кошовий атаман Иван Сірко піймав Мазепу на дорозі, відобрав у його грамоти Дорошенка и самого післанця відослав у Москву. Мазепу повели на слідство в український суд, котрим тоді завідував знатний боярин Артамон Сергійевич Матвієв. Мазепа своїми доказами в слідстві умів приподобатися бояринови Матвієвичу: показувався особисто прихильним Росії, старався оправдати и усправедливити перед московським правлінням самого Дорошенка; його припустили до государя Олексія Михайловича а потім випустили з Москви з завзиваючими грамотами до Дорошенка и до чигиринських козаків. Мазепа не поїхав до Дорошенка, а лишився у гетьмана Самойловича и дістав позволене жити на всхідній стороні Дніпра, разом з родиною своєю. Недовго потім втерав він жінку.

Самойлович поручив Мазепі виховане дітей своїх а в кілька літ надав йому уряд генерального осаула, найважнійший уряд по гетьманстві.

В сім уряді, с порученя Самойловича, їздив Мазепа в Москву ще кілька разів и зміркував, що за пануваня царівни Зофні вся власть була в руках її любимця Голицина, підлестився йому и нахилив його для себе. И перед ним, як перше перед Матвієвим, мабуть помагало Мазепі його виховане, зручність, приязність в обходженю. Голицин и Матвієв оба належали до передових московських людей свого часу и були прихильні польско-українським обичаям образованності, якими визначався Мазепа. Коли, по невдачній поході кримськім, треба було звалити вину на кого-небудь, Голицин звалив її на гетьмана Самойловича: йому відобрали

гетьманство, вислали на Сибір з громадою свояків и сторонників, синови його Григорию відрубали голову, а Мазепу вибрали гетьманом. найбільше задля того, що так хотілося прихильному до його Голицину. Звичайно винують самого Мазепу о те, що він копав яму під Самойловичем и готовив загибчу чоловікови, котрого повинен був уважати своїм добродієм. Ми не знаємо, о скільки Мазепа брав участь в интризі, що готовилася против гетьманови Самойловичеви, и мусимо вдовольнитися тільки припущеннями, тому й не маємо права видавати суду що до сього питання.

Уже давно на Україні велася соціальна боротьба між „значними“ козаками и черню; до перших належали заможні люди, що чванилися родовим походженем и відзнакою від маси народу; чернь складала прості козаки, та до них після загальних симпатій линула уся маса поспільства т. є. простого народу, що не входив у склад козаків, але добивався рівності с козаками. Всі старшини, орудуючи доходами з дібр, приписаних в Україні до урядів, були в порівнаню багаті и конечно лічилися до кляси значних; тим більше залічували себе до значних и держалися їх інтересів люди, що відобрали польске виховане и мали, задля свого роду або з наданя, шляхоцтво. Гетьман, що прожив молодість в Польщі на дворі польского короля, був именно с таких. Він прилюдно мав внести в козацьку суспільність, у котру вступив, сей польско-шляхоцький напрям, против котрому так ворогувала українська народня маса. Мазепа борзо виявив свої панські хитрощі и пішов у розлад з народними змаганнями. Се тим більше для його було конечно, що ділаючи в польско-шляхоцькім дусі він однако мусів поступати, щоб заслужити собі прихильність московського правління и вдержатися на добутім гетьманстві. По якімсь часі (1696 р.) ті, що бачили з близька стан України, доносили в Москву, що Мазепа оточився Поляками, зложив з них в роді своєї гвардії компанійські полки, що він поблажає старшинам, що дозволив старшинам повертати козаків у підданство и відбрати в їх землі. Мазепа перший завів на Україні панщину себ то обовязкову роботу, в додаток до данини, яку платили пахарі панам, в котрих на землях жили. Мазепа строго закаував посполитим людям вступати в козаки и сим стількож обурював на себе українську народню масу, скільки догоджував поглядам московського правління; се бо не хотіло, щоб „тяглі“ (піддані) люди, котрих силувало правління платити дачки и відбувати усякі повинності, виступали из свого стану и переходили в козацтво, що яко стан военний користувалося пільгами и привілеями. Як тільки осадовився Мазепа

на гетьманстві, зараз приближив до себе свою родину. З ним було двох племянників, синів Мазепиних сестер: Обидовський и Войнаровський. Мазепина мати, черниця Магдалина, стала наставницею київського флоровського монастиря. Московське правління не тільки не приписувало у вину Мазепі його поступків, але для більшого захисту його особи перед народом післало йому полк стрільців. „Гетьман,“ звіщає оден подорожний, що проїздив тоді Україну, „стрільцями сильний, без їх мужики давно би його спрятали, та стрільців бояться, тому то він їм платить, неустанно кормить и без їх и не поступиться.“

Рахуючи на потужність Голицина, Мазепа всіми способами старався догадувати йому до тої пори, поки Петро в 1689 р. не позбувся правління Зофії и не заслав Голицина на вигнане. Мазепа підчас переверту, що сподівався в Москві, приїхав slučajно в столицю, розуміється з наміром кланятися любовникови, та дізнавшись, що власть перемінилася, постарався чим скорше розірвати звязь з давнішим правлінням и нахилитися до нового. Се йому вдалося. Мазепа просив у правління того, чого московське правління и домаглося на Україні, н. пр. додатку військових людей, спису козаків и способів для погамованя народної бути. И Петрови особисто змів приподобатися Мазепа. Молодий цар полюбив його и с того часу вважав його щиро прихильним своїм слугою.

Через цілий час двадцятилітнього гетьманства Мазепа в Україні, проявлялася ненависть до його у підданих, виражаючися то тими, то іншими змаганнями відобрати йому гетьманство. Чим довше держав Мазепа гетьманську булаву, тим більше привикав нарід український уважати його чоловіком польского духа, ворогом закорінілих козацьких змагань до рівності и загальної свободи; неприязнь для Мазепа стала передовсім виражатися, після українських навичок, доносами и підступами. В кінці 1689 р. з'явився в Польщі у короля Яна Собіського руський чернець Соломон с письмом од Мазепа, в котрім український гетьман виявляв польскому королеви бажане прилучити Україну знов до Польщі и спонукував знов розпочати ворогуванє з Россеєю. Зараз опісля приїхали з Запорожа до того ж короля післанці, представляючи йому, щоб прийняв Запороже в підданство Польщі. На щастє від одного православного дворака, що жив на дворі королівським, об сїм и іншим дізнався московський резидент, Волков, що жив у Варшаві, а од Волкова дізнались об тїм и в Москві. Король післав Соломона в Україну, до гетьмана, без усякого письма з устним заповненем своєї ласки, а між тим дав тайне порученє львівському

православному єпископови Іосифови Шумлянському, щоб знісся з Мазепою. Шумлянський вислав до Мазепи шляхтича Домарацького с письмом, и просив щоб гетьман України заявив через післанця, на яких услівях бажає вступити в підданство польській державі. Мазепа, діставивши письмо Шумлянського, вислав се письмо и шляхтича, що се привіз, у Москву; Соломон же дізнавшись об тім завчасу и не рішився вже являтися до гетьмана, а вернув у Варшаву, та щоб, як то кажуть, не вдарити перед Поляками лицем у болото, найняв на дорозі в коршмі якогось студента и підмовив ёго, щоб написав ёму фалшиве письмо в имени Мазепи. Переписане на чисто се письмо Соломон сам підписав, наслідуючи характер письма Мазепи и поїхав у Варшаву, а нечисту рукопись забув взяти в студента. Склалося, що нім Соломон доїхав до Варшави, студент, виговорившись в коршмі про два таларі, що дістав їх за свою штуку від Соломона, виявив тайну зібраній там пній компанії; ёго потім увязнили и привели до короля. Студент до всього признався и предложив позісталу в ёго нечисту рукопись уложеного в имени Мазепи письма. Коли Соломон прийшов до короля и подав ёму письмо від гетьмана Мазепи, король, знаючи вже всё, казав закликати студента и довести Соломонови ёго обману. Нечиста рукопись була під рукою; годі було виператися. Соломон до всього признався; ёго посадили в тюрму а потім на домагане московського резидента видали московському правлію. В 1691 р. ёго привезли в Москву, відняли ёму посвящене и під давний ёго світським именем Семена Дротського вислали до гетьмана в Батурин. Там ёго покарали смертю. З усього видно, що сей Соломон був орудем тайної партії, що бажала навести підозріне на Мазепу в Москві и приготувити ёму упадок.

Та коли ще московське правліне не мало в своїх руках Соломона, а домагалось ёго виданя, в Києві підкинено анонимне письмо, в котрім остерігали московське правліне „отъ злого и прелестнаго Мазепы“. Київський воевода вислав се письмо в Москву, а з Москви післали ёго просто до рук Мазепи с тою заміткою, щоб гетьман звістив: чи не може, після своєї догадки, зіркувати, хто б міг уложити се письмо? Мазепа вказав, яко на головних ворогів своїх, на бувшого гадяцького полковника Самойловича, на зятя Самойловича, князя Юрія Четвертинського, на бувшого переяславського полковника Дмитрашка Райча и на тодішнього переяславського полковника Леонтия Полуботка. На домагане гетьмана, вивезли одправленого гадяцького полковника з ёго майна, що було в лебединськїм повіті, привезли в Москву,

а потім вислали в Сибір; там також вислали и Райча; Юрия Четвертинського з жінкою и тещею переселили в Москву, а Леонтий Полуботок втратив уряд полковничий.

В Україні появилсь тепер новий, діяльніший ворог Мазепи и цілої панської партії. Се був канцелярист Петрик, жонатий з небогою генерального писаря Василя Кочубея, чоловік запобігливий, горячий и діяльний, бодай в перших часах. В 1691 р. він утік на Січ з важними письмами, вкраденими з військової канцелярії и підбурював січових козаків разом и против гетьмана и против московської власті. Слідуючого 1692 р. він утік в Крим и писав відсіля на Запороже, що намірає, за прикладом Хмельницького, привести Кришців на Україну, підняти цілий український народ, вигубити жидів-арендаторів, усіх панів и богатих людей. Вість про таку думку діставшися на Україну зараз и найшла прихильників; удатні люди пустилися до Петрика; хто полем, а хто водою. Мазепа вислав на Запороже козака Горбаченка з дарунками тодішньому кошовому Гусакови — вговорювати ёго, щоб він не допускав Запорожців приставати до Петрика; тим часом буря готова була зірватися не на Запорожу, а між городовим козацтвом в українських полках. „Ми думали,“ говорили тоді Українці, „що по Богдані Хмельницькім народ християнський не буде вже в підданстві; видимо, що противно тепер бідним людям гірше стало, як за Ляхів було. Перше підданих держала в себе тільки старшина, а тепер и такі, в котрих и батьки не мали підданих а іли свій зароблений хліб, силують людей, щоб ім возили сіно и дрова, топили печи та чистили стайні; - Москалі ж наших людей бють, врадуть малих дітей и відвозять у Москву.“ Найбільш незносними здавалися для народу „оранди“ — продаж горівки, віддана в руки жидам, с платнею за то у військовий скарб. Горбаченко дістав у Січі и потім з гетьманського наказу привіз у Москву договір, що заключив Петрик с кримським ханом. С того договору видна була думка в Петрика визволити від чужоземців Україну обох сторін Дніпра (він назвав її княжеством кнївським и чернігівським), и утворити з її одну державу, під именем княжества українського. Громадянам лишав до волі завести в себе таке правління, яке видасться ім відповідним. У своїм універсалі, зверненім найбільш до січових козаків, Петрик згадував про варварства, заподіяні колись українському народови Поляками: „Чи не саджали вони братів наших на кіле, чи не палили в прорубах, не обливали водою на морозі, чи не силували козацьких жінок варити в кипятку своїх дітей?“ Та дорікаючи такою лютостю одним сусідам України, що

перше орудували краєм, Петрик нелучче відносився до інших сусідів: „Ненависні монархи, посеред котрих ми жиемо,“ писав він, „як льви люті, пащи свої рознявши хотять нас поглинути т. є. вчинити своїми невольниками.“ Він указував, що український народ, оддаючи неприятеливи свої села и города палити, захищує собою московське государство, як стіною, а Москва з вдяки за то хоче взяти всіх Українців у вічну неволю: „Позволили пнішнєму гетьманови роздавати старшинам майна, старшини позаписували собі и дітям своїм у вічне володінє наших братів и тільки-що в плуги їх не запрягають, а вже як хотять, так и орудують ними, зовсім як невольниками своїми: Москва для того нашим старшинам се дозволила, щоб наші люди таким тяжким підданством втихомирилися и замислаи їх не противилися. Коли наші люди від таких тягарів закріпощаються, тоді Москва береги Самари и Дніпра обсадить своїми людьми.“ Очевидно Петрик хотів повторити майже буквально историю Богдана Хмельницького. Та події буквально не повторяються. Хмельницькому дійсно вдалося розпочати своє діло з Запорожа, а потім перенести ёго в сторону городових козаків. Петрикови же се ні троха не вдалося, хоч Петрик пішов тоюж дорогою. Запорожці до ёго не пристали, крім вагаги запеклих горлорізів. В українських селах зворушився був простий народ, посполита чернь. „Най тільки прийде Петрик з запорожцями,“ говорили мужики, „ми всі до ёго пристанемо, повбиваємо старшин и всіх жидів арендаторів и всіх своїх панів, щоб не було панів на Україні, а щоб усі були козаками.“ Так мабуть и сталось би, як би с Петриком явилася, як с Хмельницьким, чимала запорозька сила военна. Та Петрик, не нахиливши Запорожців, прийшов на Україну тільки с самими Татарами, тай ті помагали ёму не дуже радо. Коли Петрик прибув до пограничних городів над рікою Орелю, Татаре, що з ним прийшли, зачули, що гетьман збирає полки и иде против ім; вони лишили Петрика и втікли; за ними пішов и Петрик у Крим; а Мазепа так дешево позбувшись загрожавної ёму бурі, дістав з Москви подяку и дорогу собою шубу, що коштувала 800 рублів. Петрик ще якийсь час непокоїв Мазепу своїми підбурюючими универсалами до українського народу, вказуючи між иншими на оранди яко на найважнійший тягар для народу. Мазепа, зміркувавши се, скликав у Батурині раду, завізвав на ню, крім полковників, чимало козаків и міщан и питав: чи можна знести оранди? По многих спорах рада рішила в виді проби на оден рік знести оранди и замінити дохід

з їх побором од тих людей, що на основі всім рівно прислужуючого права стануть гнати горівку и удержувати шинки.

Весною 1694 р. з'їхалися знов на раду полкові старшини и знатні козацькі товариші; вони присудили зібрати по всіх селах и городах сходини и на них предложити всьому народови питанє: чи мають бути оранди, чи ні? Таку загальну раду скликано по всім усюдам и народ присудив: задля доходів лишити оранди по давньому, тому що в останні часи, як оранди були знесені и гроші збирано з горалень и шинків, повставали великі суперечки, а у військовім скарбі показався в порівнянню з давнішим великий недобір.

Петрик не був страшний Мазепі; Петрик більше чванився и більше зберався діяти, як діяв; був у гетьмана ще оден противник, вельми діяльний и популярний, ворог усіх звязаних панським духом з мазепиним гетьманством. Се був проводир козаків правобіч Дніпра, Семен Палій, що мав уряд хвастівського полковника.

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Дальше.)

VIII.

Ч. 8. „Изданій“ робить зовсім таке вражінє, як новий чобіт, на котрім латка сидить на латці. Панове редактори сказали собі, що мусять що місяця двома аркушами друку просвітити темних, — але що друкувати?.. Дурниця! таж знаєте, п. Михайл Клемертович либонь чи не від десяти літ ревно и совістно займається редакцією Ставропигійського „Временника“ и списав вже чималий стос паперу на господарські поради, приписи и т. и., виписані мабуть с вельяких старих календарів. Отже як нема що в „Изданіях“ друкувати, послідне „прибъжище“ — заплісніді шпиргалі календарського материялу п. Михайла Клемертовича! Сейчас найдеться щось „о саженью всѣлякихъ деревъ“ або якісь „записки господарскіи“ або бодай щось про виробленє меду до питя, або тим подібна дурничка або передрук з „Gospodarza“. Міні видиться, що при такім системі видавництва „Общество им. Качковского“ могло би видавати місячно и по 10 аркушів: нехай лиш дадуть волю п. Клемертовичу, а він передрукує „господарську часть“ з усіх 10 рочників „Временника“ а в додаток ще й деякий вірш поета О. А. М. або п. Вѣнцк. з „Ластівки“..

С самих майже таких латок календарських зложено ч. 8-е „Изданий“. Писати про них всіх — се над мої сили, та й шкода заходу; впрочім годі припустити, щоби панове редактори „Изданий“ й самі не були пересвідчені о нехосенності тих статей... Розберу лиш побіжно першу статю „Розговоръ неученого батька съ ученимъ сыномъ“ добродія И. Ш.

П. И. Ш. на шістьох картках зібрав и виложив — в формі діялогу — усякі науки: и економію и статистику и гигиену та що йно не теологію. Академик Иван, прихавши на коляди з Відня домів, розмовляе при поважних господарях з неученим своїм рідним батьком селянном, котрий, хотяй він неучений, а таки с своїм простим розумом виглядає розумнішим від сина — завдає ёму подібно як учитель ученикови питання, на котрі син багато баламутить. Батько каже, що нарід наш сам собі найбільшим ворогом за-для своєї темноти, нужди и гріхів, и в загалі чорно задивляється на стан и долю нашого народу; — а син щось буцім опонує, а в ґрунті річи признає справедливість словам батька, та ще й пояснює, відки береться та нужда. Каже він: „нашъ мужикъ есть способный до науки, до штуки, до всякого ремёсла, онъ доброго сердца и лагѳдный,“ але він лінюх, и то остатній лінюх, нероба, недбалый про своє добро. А не хочеться ёму робити раз задля того, що земля наша добра сама родить, а по друге, що „не втягнувся, не навикъ ще до труду“ після вічних нападів Татар и після економської нагайки. Крім того нарід не вміє працювати, бо не мав коли навчитися та и „мужикомъ никто не опѳковався“ (чи противно може, за багато мав опікунів?) „До того приходить еще надѳрне дробленьє землѳ... а причина того дробленья, крути, верти таки — недбалъство и лѳнивство. А причина тому — краеве положеньє, що нема промыслу, що край такъ сбѳднѳвъ, що и грошей не ма, щоби позаводити фабрики и рукодѳльнѳ.“ У горах наших и. пр. полонини найлучші перейшли в жидівські руки з браку промыслу.

Ціла тотя теорія списана лиш на одній картці на стор. 229 и 230. Мені видитьсѳ, що після Сміта не було ще більшого економиста, як шановний И. Ш. А яка желізна логика у ёго погляді! Тільки зважте: народ наш лінюх, бо земля сама родить — а кілька стрічок дальше говорятьсѳ: що задля лихого обробленья землі бувають часто голодові роки (отже: вже ж сама земля не родить); народ наш лінюх, бо не навик до труду після нападів Татар та нагаєк економських. Питаюся, коли мав и міг народ більше навикнути до труду, як за часів панщини?..

А вже ж надірний поділ ґрунтів — се наслідок теж лїнивства! Так отже після п. И. Ш. причиною дробленья землі — недбалъство, а причиною недбалъства — „краеве положеньє, що нема промыслу“. З дальшого розумованя про промысл знов виходить, що брак промыслу — то лїнивство народа; по крайній мірі вину злого стану промыслу приписує лїнивству, — хоч сам казав висше, що задля географичного положеня краю не може у нас розвинутисѳ промысл.

С посеред такої путанини тяжко ж буде чятаючому непросвіщеному що путнѳго видобути для своєї науки. Після довшого резонованя ще про пиянство, про лиху страву та убиток руського населеня (ста-

тистична часть розправи), каже шан. И. Ш. устами ученого сина: „Здалось бы, щоби нашъ ученій свернули большу увагу на народъ и познавали его лучше. Безъ того весь нашъ трудъ буде безножиточный, бо безъ розумного обдуманого пляну... Общества наши, особливо Общ. им. Качковскаго, повинни якъ найчастѣйше стыкатися съ народомъ на собраньяхъ загальныхъ и частковыхъ, повинни книжочки свои народній пѣоля якогось добре обдуманого, сталого пляну выдавати, ѳтповѣдно до потребъ нашего народа, познавати его потреби и стати его матерьяльный и моральный.“

Признаю повну справедливѣсть тому заключеню добродія И. Ш. Товариства нашѣ, особливо имен. Качковскаго повинно вже раз свої книжочки видавати після якогось пляну, — бо всі дотеперѣшні виданя ѳго, не виключаючи и самої статї п. И. Ш., ставляючого таки ж у тихже книжочкахъ таке *petitum*, не можуть почванитися обдуманостю пляну та переведена.

Чейже признасть менї шан. И. Ш., що наукова розвѣдка, якої він на полі економїї піднявся, не може належати до книжочокъ популярнихъ. Всякі такі розвѣдки мають ту цѣль, щобъ науково розібрати усї виминки житя-бутя, зглубити причини злого стану люду або суспѣльности и відповіднихъ способівъ противъ нихъ добирати та дораджувати. А задачою популярнихъ дѣл — застосовавшись до тої поради, піддавати потрібні способи. Такъ ось п. И. Ш. прийшов до результату, що для народу треба просвѣти, науки. Объ тѣмъ знали вже й безъ нѣго не тѣльки багато с просвѣченихъ людей, але навіть тѣ, що заложили „Общество им. Качковскаго“ и видають ѳго „изданія“; всі годяться на те, що де бѣльша просвѣта, там и лучшій стан матерьяльный, там и лучше ведеться. Але жъ власне цѣла штука в тѣмъ, щобъ темнихъ проовѣтити. А до просвѣти не причинився п. И. Ш. своєю статьею. Він лиш поставив у самѣмъ же „Изданію“ те *prim desiderium*, щобъ „Изданія“ були вже разъ хосеннѣйші, щоби щось лучшого поміщали. Поминаючи вже те, що такимъ робомъ він скомпромитовав в очахъ самихъ читателівъ „Изданій“ тѣмже „Изданія“, но також и сам не вдѣявъ нічого путнѣго. Повторяю, такі розвѣдки годяться до науковихъ писемъ, газетъ або хоч до окремої брошури, — але не до популярнихъ дѣл, де треба вже результатъ подавати в способъ ясний, кождому понятний.

А коли вже хто хоче конче спопуляризувати який дѣл зъ наукъ економичнихъ, нехай же йде за поступомъ тихъ наукъ, та нехай самъ студию ту суспѣльність, для котрої береться писати. Такъ примѣромъ п. И. Ш. вичитавъ десь у якомъ підручнику про богатство природы и плодovitѣсть землі яко причини лѣннѣства. Нуж и собѣ те співати про Галичину, хоч тутъ лѣннѣство в найбільшій частї походить с тої апатїї, яку викликала надмірна експлоатація праці черезъ капиталъ. Замість щобъ піднести ту грізну причину нашої нужди та подати якісь способи на тее, п. И. Ш. зійшов на тему, про котру вже усї воробці по всѣхъ селахъ Галичини цвірінькають — зійшов на пиянство!

А нехай но шановний добродій хоч оден мѣсяць придивляється пильно, що дѣється по селахъ, — певно, сли йно має здоровї очѣ а не буде їхъ прижмурювати, побачить, кѣлько то силъ и труда нашего хлопа марнується майже за дармо, яка ненатуральнѣсть и диспропорція міжъ

трудою и заплаотоу. Легко ёму приде тогді висновати заключене, відки береться апатія до труду, лінивства, байдужність до всёго, пиянство и т. и. смутні появи павнеризму.

Правда, промысл и ремесло може хоч в часті запобічи тим лихим наслідкам, але и їх не належить перецінювати, як се ш. автор на стор. 229 зглядом Англії потішається: „велики обшары лишь тамъ можливи, где або селянина, дробного посѣдателя, уже не ма, якъ въ Англії, або где рѣльництво стоить на дуже низкѣй степени. Въ Англії оно вышло на добре, бо вся сила кинулась на промыслъ. а еще досыть рукъ лишилося, щобы обробити землю...“ Либонь п. И. Ш. не знае, яке то буває добро між робітниками в Англії, де часом сотки родин гинуть в найбільшій нужді, коли тим часом лорди, банкири, очевидно единци, упливають в достатках и роскошах. “

Закінчив бим вже, та годі мені ще не звернути уваги читателя, як в „Розговорі неученого батька...“ заносить подекуди идеями московських славянофілів ще 40-х років. На стор. 235 и 236 стоить: „Лишь ті народы, котрі сильно розвинули въ собѣ любовь до всего своего, и все свое стерегутъ ѳтъ чужого наплыву и чужої гнилизны, могутъ мати якоесь значенье.“ Шкода, що п. И. Ш. не порадив ще, щоб хинським муром відділитись від запада и т. и. неблизці московських Бизантийців. „Русска мати велика!“ кличе автор на самім кінци, даючи догадуватись, що то за матюшка має бути велика.

Ч. 9-е и 10-е містять в одній книжочці повість Бичер-Стов „Дядко Өома“, переложену *Орестом А. Авдиковським* „для русского народу“. Не буду довго над нею застановлятися. Повість тота, майже на усі европейські язики давно переложена, звісна буде по гряті читателям, — а переклад п. Ореста А. Авдиковського се тільки короткий витяг з властивої повісті; не місце тут також виказувати, о скілько пощастився або не пощастився той труд п. О. А. А., задивляючись на нёго из становиска надобної літератури. Піднесу лишь взгляд, чи надається повість с тенденцією „Дядька Өоми“ до популярних книжочок.

Отже, Бичер-Стов пишучи своє діло, у котрім представляє чорну долю невільників в Америці, мала на мислі, вплинути на „свічну“ клясу свого часу, взбудити в ній любовь до людскості, любовь своїх ближних, — словом домагалася свободи невільників, чоловічих прав.

Тепер часи, слава Богу, змінилися. А по моїй гадці, переклад Бичер-Стова у нас за пізний; заміщене ж ёго в популярнім виданю, коли б ним не були „Изданія общ. Качковского“, котрі самим дрантем запихаються, уважав бим не конче відповідним (бо сли ще й тепер треба вчяти „свічну клясу“, а радше свічних „пьявок“ любви людей, так не популярними виданнями), але „як то кажуть, „на безрибу и рак рыба“; отже для „Изданій общ. Качковского“ переклад „Дядка Өоми“ ще найлучше лицює за всі другі статі. По крайній мірі, нарід наш пригадає собі панщину... та теперішню свою волю, та може взбудиться у нёму порив до своєї правди...

(Конець буде.)

Клясові інтереси и інтереси народу.

(Ще причиною до реформи австрійських фінансів.)

И ш. редакція „Правди“, и ш. Читателі нехай міні будуть вибачні, коли я, захочений уривком артикулу die legislative Steuer-schraube с часописьма Finanzielle Fragmente, долученим в примітці до статі „Шляхетні зашитники народа“, ще кілька слів докину до важної справи реформи австрійського економічного законодавства. Не так міні при тім ходить о упір при моім виповідженім в моїй статі, а статю Fin. Fragm. запереченим пересвідченю, як більше о заинтересоване руських читателів для справ економічних, котрі у нас за для політики, и то, як учити досвід, дуже ялової політики, доселі так несправедливо занедбувано. Занедбуване таке мститься тепер на нас самих на кождім кроку; ми чуємо на власній шкірі, що нам чим раз гірше, и жаль сказати, але признатись треба, густо часто навіть не можемо собі здати справи, яка сему злу дальша, або и близша причина? О тімже ж, щоби настигаюче зло предвидіти, ёму по нашим силам запобігнути або хочби запротестувати проти невідгнимим для нас мірам сойму, Ради державної, правительства, — вже й не говорити. Наша публицистика не малу часть вини у сім має на своїй совісті, посвятивши (по крайній мірі до недавних часів) майже усі свої и так невеликі сили самій тільки політиці; не менче ж винна и сама руська посильність, у котрої жажда за політичними, церковними*) и т. п. новинами тримає рівний крок з не менче сильною апатнею для усіх справ економічних, а особливо таких, в котрих які небудь цифри грають найважнійшу ролю. Які с того (межи инчими) можуть лучитись наслідки, нехай покаже от хочби такий приклад з особистих досвідів Вашого слуги. Шукаючи за властивими причинами колонізації руського сільского населеня, котра на русько-польскім пограничу, на одній тільки линії Сяпу и Вислоки займила кількадесять миль квадратових ґрунту до недавних ще віків, під взглядом историчним, етноґрафичним и церковним, руського, я наткнувся таке на одно село — неначе острів, незатоплений ще наступаючим зі всіх сторін потопом. Село було руське, хоч и зараз на першій погляд пізнати було, що пруд колонізації глибоко вже підмив береги до окола, а місцями вірвався вже й до середини, як се видно було в деяких частях убраня народу, в краковяках заступивших руські пісні сільских пастухів, в готицькій структурі церкви, в польских словах и польских зворотах, якими насякла тамошня в більшій половині ще ру-

*) Цікава була би річ (не знаю чи тільки правду сказала Deutsche Zeitung, с котрої я сю звістку вичитав), коли б справді руські послы в Раді державній приобіцали правительству попірати користні для Угорщини проекти в справі національного банку, 80-миліонового банкового довгу и в загалі угорьєко-долитавської угоди в заміну за обітницю, що министерство промовить добре слово в Римі за юліянським календарем, неначе б в тій справі воля галицьких селян не значила більше як усі до-и залитавські міністри!

ська мова. Хоч же-ж понурий, замкнутий в собі тип тамошніх селян, відбиваючий дуже різко від говірливої, отвертої, космополитичної натури доколішніх Мазурів, не дуже сиріяв взаємному нашому зближеню и приязнійшій розмові, то все ж дечого цікавого можна тут було навчитись. Але — тут не о сім мова; наша річ — податки. „Якже ж Вам жиеся тут межі Мазурами?“ — По довшій хвилі розваги, котра усім нам Русинам так добре пристає до лица, хоч не завсігди годиться до часу и потреби хвилі, відповів найстарший и найрозумнійший з нашого товариства: „Гірше нам; у нас податок *барзо срогій*; у инчих (мазурьських) *гмінах* то и третей части того не платят, що ми.“ — „Чи ж справді так?“ — „А так, так,“ обізвалися другі голоси, „то и всі о нас знають; и комісії були, и нічого не порадят.“ — „То хіба може для того, що у Вас ґрунта ліпші?“ — „Де ж ліпші? що у них (у Мазурів), то ґрунт добрий, легкий; а наше поле тяжке, барзо *пустое* (= пісне).“ И справді, се було видно по землі, котра жовтілась щирою глиною; и по мізерній вегетації в порівняню до гарного буйного поросту на сусідніх нивах, як тільки вийти було по за сільські межі. — „То чому ж Вам именно вимірили такий податок?“ питаю я, хоч и сам вже прийшов на властиві причини. „Га, відповідають, — то ще з *штирдзестого* року; всі инчі громади (польські) робили реклямації, а наша громада *не*; то тепер вже, кажут нам, пропало. Так то нашому хлону темному!“ законклюдував мій господар, а я скажу за ним: Так то и усім нам, котрих „Зоря галицка,“ Дідицький, „Слово,“ Матиця, Петрушевич, Малиновський, семишарія... годували високою политикою, молитвословами, архиологією, ортографією, язико- и звідословієм, и о всім памятали, тільки забули о тім, що ми жиемо не за Буйтура Всеволода и не на инчій планеті, ані навіть не під ласкавою кормигою Ёго императорського петербурського Величества, а в XIX-ім столітю посеред невгасаючої борби материяльних інтересів, в краю, в котрім деспотизм не негує индивидуальної и національної волі, але за те и власть державна не почувается до обовязку назирати за кожним поодиноким обивателем, чи в нёго ніс висмарканий, чи він в письмі не випускає Ъчиків, и чи він в належитім часі обробяв своє поле.

Цілі два роки був термин до реклямацій и рекурсів в сираві отаксованя виміру и репартиції згаданого податку ґрунтового отвертий, а руське село приглядалось з руською апатією, як сусідні польські громади бережно ходили коло свого інтересу, боронилися проти високому отаксованю воіх ліпших ґрунтів. За те ж воно тепер и платити мусить за них висшій податок, а само може потішатися хіба тою проблематичною славою, що на тім іх дорого оплачуванім ґрунті (в тімже селі Дубні) уродився и виріс під впливом археологічно-православно-политичної літератури патриот Михаил Качковський и ще зібраний тим іх крайном маєток буде змарнований на годоване такоїж літератури и публицистики в „білих рукавичках“, с котрої вони за посередництвом Науки и Русскої Ради о. Наумовича, и видань общества Качковського довідаються о всім, навіть о польських интригах в „Просвіті“, — тільки не о тім, що те саме, що сталося ім в „шттирдзєстім“ році, повторитися може а навіть вже по часті повторилоось тепер при новій регуляції ґрунтового податку.

Се впрочім не оден приклад, и не якийсь надзвичайний виімок; я ёго зачитував тільки задля цікавості и тим, що він для читателів може мати навіть ще инчий, не тільки економічний интерес. Инчих фактів, таких ноторичних як приміром соймова устава о престаціи для будови и удержуваня доріг громадських (1866), о податку краєвім на удержане шкіл-народніх, о ріжних роспорядженях виділу краєвого и виділів повітових що до администраціи громадських маєстків, и тим подібних протегуючих висші верстви на некористь селян установах усталодавства и администраціи, о котрих наша поспільність не має ні звідки набрати хочби найменшого понятя доти, доки іх вони по введеноу в жите не припечуть до живого, — я не потребую и споминати. Я сказав: не може набрати ні найменшого понятя; між тим лучше скажу: набирає як найфалшивших понятій — а через що? Бо — або руська публицистика не вважала подібних справ в своїм часі (коли трактувались) гідними своєї уваги, и поминула іх мовчки, так що руська публика усї відомості о них почерпувати мусіла с фалшивих представлень чужих органів, стоячих на услужі интересів наших (а именно селянським) интересам дияметрально противних; або иноді ся публицистика — коли вже заинтересувалась якою справою, и не пожалувала ій місця хочби в рубриці політичних вістей, то й сама давалась уводити шумними фразами и софизмами тих противних органів, особливе коли тиїж зуміли своїм мовам pro domo надати позір ученої фаховості. Треба признати разом с *Finanzielle Fragment*-ами, що так як політична інституція дуализму, як політичний розділ межі федерализмом и централизмом, мали глибокий вплив на усе поспільне жите нашої держави, так и принята в австрійськїм державнім праві засада „заступництва интересів“ наложила на усї обяви житя у нас своє характеристичне пятно, перейшла так сказати в тіло и кров держави, країв, людності, розділила австрійських так само як и спеціально галицьких краєв на поодиноких „интересентів“, особливо ж різко відбилась на австрійськїй літературі и публицистиці бо навіть на тих галузях університетської и книжної науки, котрі який небудь звязок мають с публичним житем. И тоді як в Галичині, в котрій публицистика и література научна конечно не дуже розрослась, висока шляхта має свою окрему не тільки журналистику и политику, але и окрему философію, поезію, историю и економику, — так як знов дрібніша шляхта и буржуазія свою: то щож говорити о Відні, де з висшим ступенем розвою в поділі праці тисячі ріжнородних „интересів“ провадять вічну борбу межі собою; а кождий с тих „интересів“ бажає собі найти, и знаходить орган, котрий ёго славу голосить світови и провадить ёго оборону супроти конкурентів и супроти чужих интересів. Тоді як менчі „интереси“ заступлені в прасі віденськїй тільки в оплачуваних від вірша инсєратах, то більші интереси мають на свої услуги цілі більше або менше поважні газети, або хоч іх половину, т. є. часть економічну. Ще більші интереси мають и по кілька таких прибочних органів, и тоді як оден з них, політичний, басуючи політиці парламентарної більшості або министерству, після того з відки интерес патрона потребує більшій підмоги, старається ділати на нерви своїх читателів, то другий сателит, прибраний для більшій поваги у всі поверховні позори фахо-

вого економічного органу, промовляє до розсудку тої поважнішої часті публіки, котра в часописах шукає науки, не маючи часу шукати її в книжках або університетських аудиторіях. Кожде товариство асекураційне, кожда залізниця і кождий більший банк має у Відні якогось свого „Економиста“, або Volkswirtschaftliche Zeitung, або Interessenschutz або Finanzielle Blätter або Zeitung für gesammte Volkswirtschaft або für das Eisenbahnwesen, für das Versicherungswesen и т. и. И не треба думати, що часописи ті заповнені самими тільки інсератами, бюлянсами дотичних товариств або їх славословіями; ні! німецька а в разі потреби и англійська и французька економічна література така богата, що викроїти з неї раз на тиждень вступний артикул теоретичний, відповідний до хвилі и до потреби „інтересу“, не стоїть ані труду ані великої науки; що при тій ножничковій операції відпаде афоризмів и наукових фраз, те служить до прибрання дальших, вже далеко практичніших артикулів, котрі з економічною наукою тільки лиш и мають спільного.

Хто, як підписаний, коштував оден по другім с тих віденських органів науки, щоби котрого з них вибрати для сталої своєї лектури, той згодиться у сім зо мною, що, коли що у них знайшов доброго, те було вже — иноді тими самими словами — написано яким небудь Фр. Лістом перед 40 роками, або А. Смітом на початку сего століття (бо пізніших економістів боронять перед такими плягятами права австрійської власності), а що оригінального, те було рекламою для дотичних „інтересів“. — Я не хочу цитовані на початку „Finanzielle Fragmente“ залічувати беззглядно до числа таких самих плягяторів, як поперед названі, бо хоч часописи тої здавна вже не бачив на очи, те спускаюся зовсім на ш. редакцію „Правди“, котра б з неї не цитувала нічого, колиб часопись та не була дійсно фаховими людьми редагована. Але — чи часом побіч поважних и оригінальних артикулів не стрічується в ній, и то не в інсератовій, але редакційній часті, таких приміром річей як (щоби спімнути о найневиннішим звичаю) цілі шпальти НН-рів, котрі вишли при лосованю тих а тих лосів, облигацій и т. п., або спеціальні дуже відомості про одні товариства акційні рівночасно с консеквентним мовчанем про другі; коли дійсно так, то з уваги, що подібні відомості об тім, чи лос N. 15210 St. Genois виграв великий чи малий Treffer, ані науки економічної не посувають наперед, ані не причиняються до її популяризації, позволте виповісти и о тій часописі мое мніне, що вона належить до другої знов категорії таких, в котрих люде науки приймають на себе незавидну ролю, свої імена и свої дійсно научні артикули протитувати для покриття инчих, утаєних цілей зовсім не наукових. По крайній мірі с приведеного „фрагменту“ о податку доходів ся друга ціл пробиваєсь дуже ясно, як се можна вже вносити с тої нещирості, з якою артикул воює наче б то тільки проти ухвалі „контингенту“, а дійсно ж бе с цілою форсою проти цілому и принципови податку доходового, и то такими натягненими аргументами, що ті самі аргументи далибся з рівним правом ужити проти кождому, без виімкі, податковю. — Послухаймо: „..таким самим правом и с такими самими мотивами (се-б то конечність покриття дефіциту), як означено перший контингент, буде

можна той контингент підвищити;.... австр. міністер фінансів потребує сказати: мені треба 500 мільонів податку особисто-доходового — и податок мусить бути побраний“. — Вже поминувши смішну (в органі науковім!) пересаду, буцім-то би правительство або парламент могли коли небудь наложити 500 мільонів податку на дохід австрійських підданих, на той дохід, котрий після облічення тих самих неприятели реформи в цілості тільки 400 мільонів виносить*), — поминувши ту проти якому небудь австрійському правительству неоправдану інсинуацію, — спробуємо в поданім цитаті всюди намість слів „особисто-доходового податку“, поставити за чергою „грунтового“, „домового“, „заробкового“, „консумційного“, — одним словом в загалі „податку“; чи той сам аргумент не давбися до тих усіх податків застосувати з рівною правдою чи неправдою, як до вибраного автором для звісних причин податку особисто-доходового? Що ж міністра фінансів здержувало би в натякней автором евентуальності, намість з особисто-доходового побрати стільку-ж суму 500 міль. приміром через наложене „додатку“ до податку грунтового або котрого инчого? Бо §. 14 конституції з 21/12 1867**), на котрий Ф. Ф. покликаються, дає правительству в певних евентуальностях в загалі право які небудь установи, котрі в звичайнім часі від призволення Ради державної залежать, провизорично на власну руку завести; значить те виїмкове право так само а не більше ані менче надужитим бути би могло що до податків инчих, як и що до самого податку доходового и контингенту того податку. Чи ж, коли би певний контингент не був ухвалений, а противно, як сего домагати здаєсь Fin. Fr., означена була раз на завсігди стопа процентова, правительство не могло би, так як піднести ухвалений парламентом контингент с 15 на 500 мільонів, — так само піднести стопу процентову з 1 зр. 65 кр. на 50 зр.? Чи ж наслідки не були би ті самі, и чи (акцентуючи інсинуацію номинального ворога хабруса) виборці, котрих

*) вотум менчості п. Кржечуновича; правительство облічує його на 800 мільонів, але и в тім случаю пересада Fin. Fragmente дуже очевидна и не безнамірена: се ж очевидно той сам тільки в инчій формі висказаний донос о „комунизмі“, бо такий „контингент“ міг би бути наложений тільки тоді, якби намість теперішнього ряду правила Австрія комуня.

**) Wenn sich die dringende Notwendigkeit solcher Anordnungen, zu welchen verfassungsmässig die Zustimmung des Reichsrates erforderlich ist (отже также бути може и наложене податків, але всіх податків без ріжниць, также и „контингенту“ податку доходового, корого високіть так само залежить von der Zustimmung des Reichsrates), zu einer Zeit herausstellt, wo dieser nicht versammelt ist, so können dieselben unter Verantw. des Ges. Ministeriums durch kaiserl. Verordnung erlassen werden, insoferne solche keine dauernde Belastung des Staatsschatzes, keine Veräußerung des Staatsgutes und keine Abänderung des Staatsgrundgesetzes bezwecken... Die Gesetzskraft dieser Verordnungen erlischt, wenn die Regierung unterlassen hat, dieselben dem nächsten zusammen tretenden Reichsrate und zwar zuerst dem Hause der Abgeordneten binnen 4 Wochen nach dessen Zusammentritte zur Genehmigung vorzulegen oder wenn dieselben die Genehmigung eines der beiden Häuser des Reichsrates nicht erhalten.

голоси мали б бути „закуплювані за гроші податкові“, робили би яку небудь різницю між грішми добутими з доходного податку дорогою „контингенту“ а дорогою наперед означеної стопи процентової? Що даліше слідує о отаксованю и фасонованю доходу, то зовсім для мене не зрозуміле, для чого Ф. Фг. приводять тут именно проти контингентованю аргументи такі, котрі рівним — а навіть ще більшим правом далися виповісти проти означеню певної стопи процентової. Що велика часть людей старається завжди вицганитися перед оподаткованем, се річ звісна, и так само діється и тепер, именно в дотеперішнім (старім) податку доходів, що дотичні контрибуенти, именно несовістні, фасонують свій дохід низше проти дійсного; але власне реформа податкова впроваджує тут користніші постанови, котрі именно скрупулятного автора повинні би утішити: Бо по перше — тоді як тепер навіть чоловік досить совістний може иноді вважати річею не дуже неморальною, часть свого доходу через ёго затаєне від податку увільнити, а се именно з дуже зрозумілою вимівкою: коли богачі, маючі по кількадесять тисяч чистого доходу з золотої ренти або з акцій, не платять ані цента податку с того доходу вже після устави, для чого ж я не маю собі що найменше $\frac{1}{10}$ часть мого доходу самовільно від того-ж податку увільнити? — то після заведеня нового податку загальнодоходного, особливо ж коли означений наперед контингент 15-мільонний не має бути на усіх підданих австрійських (з винієм єдиним: убогих) розмірно до їх доходу розложений, той претекст відпаде, и безперечно хоч не всі, то велика часть таких на пів совістних людей опісля не схоче допускатися того з уваги, що за їх несумлінність не згаданий богач, але усі прочі ёго крайне без винію платити би мусіли. На прочих же людей, котрі таких скрупулів не мали б, власне впроваджує нова устава по друге: ті комисні таксаційні, котрих Fin. Fragmente так лякаються — и то коли у них (у Fin. Fragm.) сумліне чисте, лякаються на дармо, так само як надармо кажуть совістним фатентам боятись денунціантів, — між тим, коли денунціанти совістному чоловікови в тім взгляді не можуть зробити нічого; а коли що небудь кому зробити можуть, то хіба тільки заступити можуть брак контролі над невольними „капіталістами, котрих маєток не дається (sc. ничим способом) контролювати“.

Але — кажуть Ф. Фг.: „при системі контингентовім“ (значить тоді, коли звісна буде фатентам и комисням тільки загальна сума 15 мільонів зр., котра на усіх має бути розмірно в прогресні розложена, а не звісна буде наперед стопа процентова чи квота, яку кождому с свого фасонованого доходу опісля прийде заплатити) ті комисні „не будуть мати жадного интересу в тім, щоби вважати на справедливе фасоноване.“ „Ік отаксується за низко, то стопа буде висша, як за високо — чого впрочім годі допустити —, то буде менча.“ Власне сі слова доказують, по моїй думці, що дотичний автор або не порозумів предмету, або удає що ёго не розумів, и в таким разі стягає на себе підозрине, що не сам систем „контингентовий“, а в загалі цілий податок доходний ёму не подобався. Бо спитаймо у нёго: чому ж ёму хочеться, щоби комисні таксували конче або за високо, або за низько?

чому ж противно не бажати нам усім, щоби вони таксували ані не за низько, ані за високо, а так собі справедливо и безсторонно? Зважмо ж тепер, під яким системою така безсторонність дасться досягнути певніше, чи під контингентовим чи процентовим. — Тут передовсім мусимо пам'ятати, що комісії будуть складатись з людей, значить не ідеалів справедливості, а більше чи менше — але все егоїстів, що свій власний інтерес мати будуть більше на серці, як інтерес прочих, підлягаючих їх таксованню контрибуентів; — а пам'ятати також треба, що ті комісії складатися будуть з таких-же самих контрибуентів. Возьмім же наперед той захищений системою процентовий, при котрім (по наміренню його оборонців) сума податку, яка має для держави дістатись, мала б бути неозначена, значить хоч би вона мала винести тільки 7 мільонів, то все одно, о те комісією голова не заболіла б, бо бракуючих 8 мільонів мало собі правительству знайти де инде, чи через нову пожичку, чи через видумане нового, чи через підвищене старих пожиткових и консумових податків. Допустім: комісії припаде б таксувати дохід чоловіка, котрий або здавна був добрим приятелем більшості членів комісії, або власне с тої okazji зумів собі туою приязню виробити. Що ж комісії шкодить, що вона його дохід, замість на 5000 зр., отаксує на 2000 зр.? Отаксований на 5000 зр. заплатить податку (після внесків райхсратової комісії, заступаючої системою „процентовой“) — 135 зр. 30 кр.; отаксований на 2000 зр. — заплатить лиш: 42 зр. 90 кр. И що ж членам комісії, котрим наслідком того не прийде заплатити ані більше ані менше власного податку доходоного, шкодить зробити приятелю ласку, и казати заплатити йому замість 135 зр. лиш 42 зр.? Зовсім нічого, бо інтерес поодиноких членів тої комісії в нічч через те не оскорблений, як тільки вони не платять пожиткових податків.*)

Коли, напротив, возьмемо такий сам приклад під системою контингентовим, то комісія буде передовсім добре пам'ятати, що — як небудь вона контрибуентів свого округу отаксує — дохід усіх контрибуентів австрійських понести буде мусів 15 мільонів доходоного податку; вона**) прийде дальше логично до такого внеску: чим низше ми будемо таксувати усіх без виімку (в загалі) контрибуентів нашого округу (а пам'ятаймо, що усі нічч комісії своїми надкомісіями будуть змушені триматись з нами одною и тою самою мірою), тим менча випаде сума доходів усіх контрибуентів цілої Австрії, — а тим самим припаде из згаданих 15 мил. (контингенту) більше на кожду одиницю податкову; чим — напротив — висше будемо тих самих контрибуентів нашого округу (без виімку) таксувати, тим сума доходів всеї Австрії виїде висша, а тим самим припаде на кожду одиницю подат-

*) И додаймо: не належать до рідких дуже людей, котрі б могли зрозуміти, що наслідком того держава понесе шкоду, котра колює пізніше на вої поспільності, оже посередно на них особливо ж на пожиткових податках відбитись мусить.

**) а так само комісія краєва и комісія віденська центральна (такої не буде — ред. Пр.), котрих задане: вважати, аби міра таксованя меж поодинокими округами и меж поодинокими краями була рівна.

кову менча квота о того самого контингенту. Так що ж ми в однім або другім случаю зискаємо або стратимо? Нічого; бо в однім и другім случаю дійсний процент с правдивого доходу виїде той сам, а тільки при розрахунку, на папері, згаданих 15 миліонів министерство в першій случаю буде мусіло ділити через цифру, допустім, 15.000 (єдиниць податкових), а в другім случаю через, даймо на те, 150.000. Кождий контрибуент, без взгляду чи він належить до комисіи чи не належить, заплатитъ в однім случаю стілько ж, що и в другім, тільки в першій на папері буде сказано, що він платитъ 1% від свого (за низько отаксованого) доходу, в другім, що він платитъ 10% від того-ж (за високо отаксованого) доходу; фактично ж він не буде платити ані 1% ані 10%, а 5% від свого дійсного доходу. Виходить с того, що комисіи не будуть мали ніякого интересу в загальнім знижуваню або загальнім підвишуваню доходів свого округа, а так само рівнодушно буде при тім питаню заховуватись правительство, пильнуючи тільки у опілі с комисіями краєвими и центральною, щоби міра отаксованя в однім окрузі або краю не була низша або висша як в другім. — Инча зовсім річ, коли згаданий приятель просити схоче о помилюванє; тут не тільки интерес усіх австрійських підданих, усіх краєнів цілого краю, усіх контрибуентів цілого округа, але именно таке же особистий интерес кождого поодинокого члена комисіи буде порушений: бо роблячи ласку тому одному приятелеви, и уймаючи для нєго хочби одну єдиницю податкову з єго доходу, комисія знає, що тим самим увільняє одну частину доходу загально австрійського, на котрий згаданий контингент 15 миліонів має бути розложений, и що таким чином тая часть контингенту, котру мала покрити дарована приятелеви єдиниця, спаде на усі прочі, не даровані єдиниці, значить не тільки на прочих австрійських обивателів в загалі, але и на кождого из ласкавих членів комисіи спеціально. Котрому ж системови читателі признають висшість? И для чого контингентованє перед отаксованєм має цілу реформу „ставити до гори ногами?“

(Дальше буде.)

БИБЛИОГРАФИЯ.

— Початки науки нѣмецкого языка для шкѣлъ народныхъ. Цѣна: 70 кр. а. в. У Львовѣ. Въ цѣс. кор. накладѣ школьныхъ книжокъ Ставропигійского Института. 1877. Стор. 282 VIII-ки и 4 табельки. — Се переклад с польского первтору, однак приладжений для руської молодежи о стілько, що замість прикладів с польської исторіи, літератури и т. и. подані приклади з исторіи и т. д. руської. Язык перекладу чистий. Автор первтору старався практичність з науковою точністю сполучити, але се єму не завсїгда удалося.

— Наука геометріѣ съ поглядю до ужитку ч. к. низшои гімназіѣ. Съ сегого виданя Дра Францѣшка Мочника переложивъ на рускій языкъ Оселянъ Дєйницкій, членъ Товариства: „Просвѣта“. На III. класу.

Воддѣль II. Часть I. Съ 55 въ текстъ впечатаними дереворытами. Цѣна примѣрника 30 кр. а. в. У Львовѣ. Коштомъ комісії школьної(.) 1876. Стор. IV и 50. — Корректа подекуда, як на шкільну книжку, не досить старанна.

— **Наука геометріє съ погляду до ужитку ц. к. низшої гімназіє.** *Зъ найновѣйшого, смого виданя Дра Францішка Мочника переложивъ на рускій языкъ Омелянъ Дейницькій(.) членъ Товариства „Просвѣта“. На IV. класу. Воддѣль II. Часть II. Съ 49 въ текстъ впечатаними дереворытами. Цѣна примѣрника 50 кр. а. в. У Львовѣ. Коштомъ комісії школьної(.) Зъ друкарні товариства имени Шевченка. 1876. IV и 74 стор. VIII-ки. — (Через невластиве уміщене слів „На IV. класу“ на титуловій картці перед словами „Воддѣль II. Часть II.“, замість по сих словах, мусить видаватися, що сея книжка є тільки частиною учебника для IV-ої класи, між тим вона є частиною учебника для низшої гімназіє а цілим учебником для IV-ої класи.) Язык перекладу чистий на стілько, що слова и форми, які в книжці подибуються, суть чисті, руські; однак перекладчик держався (як и в Геометрії для III. класи) за надто вірно німецького первотвору, так що вийшли деколи конструкції и стиль неруські.*

— **Дра Фр. Мочника Аритметика и Альгебра для высшихъ класъ школъ среднихъ.** *Зъ нѣмецкого переложивъ Д-ръ Е. Савицькій, проф. гимн. акад. въ Львовѣ. Львовъ 1877. Накладомъ фонду краевого. 346 стор. VIII-ки. Ціна 1 зр. 90 кр. ав. — Ся книжка уложена не так старанно, як инші учебники, видані заходом руської комісії школьної. Поминувши терминологию, котра ще давнѣйше уложена була комиссією а в котрій, подібно як в польській, за надто оминаються латинсько-європейські термини а нераз насильно уквані суть руські — подібати можна досить слів, фраз и форм невластивих нашому языкови (вынятокъ, слѣдовательно, той степені, математичной надѣб [dat.], предвсемъ и т. и.); стиль и конструкції суть нераз невѣльничим наслідуванем німецького первотвору (пр. „Число випадковъ сиряючихъ приключеню ся одного изъ собитій...“); форми и правопись дуже неоднотайні, пр. форми глаголів окіпчені раз на з раз на ь, на тій самій стороні подибуються: *логаритмъ, логаритмъ и логаритмъ*; особливо ж корректа дуже недбала, так що на одній стороні находится и по 10 друкарських помилок! В шкільних книжках треба домагатися більшої старанності.*

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— В справі конфискати 21-ого н-ра „Правди“ дістали-сьмо отсе рішене судове:

„ч. 15885. В имени Его Цісарського Величества!

Ц. к. Суд краєвий для справ карних ві Львові рішив на підставі §§. 489 и 493 устаєи о поступованю карнім и §. 37 устаєи прасовієи в наслідок внесеня ц. к. Прокураторні державної, що содержане арти-

кулу, уміщеного в числі 21-ім часописі „Правда“ з дня 15. Падолиста 1877 під написом „Библиография“, а именно:

1) в уступі від слів: „Громада назначена.....“ аж до слів: „..... на всьому світі“ содержить в собі знамена провини против публичному спокою и порядку с §. 305 закона карного, дальше

2) в уступі від слів: „Однак все таки.....“ аж до слів: „..... на правдиво польській землі“ и в уступі від слів: „І тепер ми.....“ аж до слів: „..... своју колишню вольність“ содержить в собі знамена злочинства нарушеня публичного супокою с §. 65 бук. а. з. к., що про те заряджена через ц. к. Прокураторию державну конфиската того числа часописі „Правда“ есть усправедливлена, дальше шпрене содержання того инкримінованого артикулу зборонене и що забраний наклад має бути знищеним.

П о в о д и.

В первім уступі инкримінованого артикулу стараєся автор понижити правне понятє власности и заохочує клясу робочу до здобуту власности через виворот суспільний, в чім содержаться знамена провини против публичного супокою и порядку с §. 305 з. к.

В дальших двох уступах але усилює автор взбудити погорду и ненависть против правительству и єдиній звязі державній, в чім обявляються знамена нарушеня публичного супокою с §. 65 бук. а. з. к.

На тих отже підставах застосовані зістали висше сказані уступи закона.

Piątkowski.

С ц. к. Суду краєвого карного.

Львів дня 22. Падолиста 1877.

Гуттер.“

— **3 Відня.** Дня 3-го Падолиста відбулися загальні збори товариства „Січ“, на котрих явилося 21 членів голосуючих. До нового видлу ввійшли слідуючі пп.: Петро Огоновський, яко голова; Григорий Цеглинський, заст. голови; Софрон Недельский, каснер; Осип Мазікевич, бібліотекар; Антін Негребецький, секретар; Мирон Янос, диригент хору; Маріян Левіцький. — Хата товариства знаходиться тепер на VIII. Lederer-Gasse N. 30, III. St., Thür 29.

— **Чеська „Politik“ о руських райхсратовцях.** Звісний старочеський орган Politik, видаваний в німецькім язичі в Празі, в остатніх н-рах зачав більше займатися галицькими Русинами. Насамперед підніс с похваляю те, що руські послы в Раді державній при відчитаню заявленя чеських „декларантів“ голосували (у перший раз, задля чого ми ім нераз дорікали) за внеском д-ра Пражака, щоби се заявлене відослати до комісії; відтак помістив навіть в оригіналі „Надіслане“ зі Львова, в котрім якийсь п.въичь в звичайнім руско-рутенськім язичю нарікає (мабуть аж надто справедливо), що хотя бурсаки в Народнім домі дістали тепер здоровійші комнаты, за те харч став ще гірший як переше: и мало ёго и дуже кецький та ще й навіть нездоровий; наконець в н-рі 328-ім з 28. с. м. помістила Politik допись з Відня, в котрій сигналізується смілійше и більш отверте побутоване наших рутено-русских, викликане послідними успіхами Россиян на боєвищі, подібно як в 1866-ім р. надія (хоч фалшива) на скорий прихід

Россиян до Галичини осмілила наших рутенців, заманифестуватися в звістній статі Слова „русскими“. Впрочім закиди, які робить Politik руському клубови в Раді державній, а именно п. Ковальському, суть дуже оправдані. Ось-що пише Politik:

„Наконець маємо до занотованя втішну подію з нашого славянського життя. Більшості руських послів до Ради державної навкучилось все служити статистами правління и вони забіраються зірвати з ним приязнь. При кількох(?) важних голосованях в ostatnich часах було видіти, що в клубі мусіло настати роз'єдинене, бо більша часть руських послів голосувала против правління. Тепер довідуємось, що непорозуміння між поодинокими проводирями стали такі, що мусять довести до роздвоєня цілої фракції, а п. Ковальський, завжди вірний слуга кожної системи, мабуть не виїде побідником с сеї борби. — О скільки знаємо, то *внішні події* кинули свою тінь на идилічне жите руського клуба... И чому ж би мали Русини критися с своїми симпатіями? Коли Маляри яко братня народність прямо пренарувалися для ситуації, чому ж би Русини не мали собі пригадати, що великий, могутий народ о 60 миліонів душ говорить іх мовою и пише іх письмом?(?!!)— Справді досить довго служив руський нарід амбиції одного чоловіка, котрому на проводиря партії майже всього бракує. Ц. к. радця висшого суду Ковальський не єсть ані политиком (Staatsmann), ані трибуном, не импонує ані своєю консеквенцією ані спосібністю в осягненню хочби найменшої концесії. Що Русини зискали за тих багато літ, що сидять в райхсраті и вислугуються рядови? Вони були досить доляльні, щоб, прилучившись раз до партії ряду, триматися її сліпо и ані министерство ані партія вірноконституційних не може зробити Русинам найменшого закиду, що вони використали свою нераз дуже користну позицію. Противно, а в сім власне є доказ неспосібності Ковальського.— П. Ковальський сказав своїм товаришам, що руський елемент мусить тепер в Галичині бути узгляднений відповідно до числа руської людності. Він подавав яко позір оборону від колонизації, а між тим робив службу германизації. Русини жадали рівноуправненя для своєї мови, и мали до того повне право. Ряд чим скорше хоронив іх від Поляків и поставив німецькі школи на місце польських(?). Ще й дальше пішов в „концессиях“ для Русинів. В великій бесіді, котру мав министр, коли заповідав заложене университету в Чернівцях, заявив досить виразно, що той университет заложено зі взгляду на Русинів и що вони мають ёго вважати — яко дар! То були концесії на полі шкільництва. А як же виглядають інші придбаня? „Опозиційні“ Поляки сильно держать в Галичині власть в руках и ві всіх урядах панують самовільно. Нехай нам п. Ковальський скаже хоч найменший зворот ик лучшому в ситуації Русинів, а ми возьмемо назад хоч тяжкий закид, який ми мусіли против нёго піднести... Ми застерігаємо собі, що повернемо до тої переважної зміни фронту у Русинів, бо вона вже не єсть самою тількию парламентарною подією а *консеквенції її можуть легко заявити свою силу в цілком иншім напрямку*“.

Ми застерігаємо собі також поговорити о сій справі докладніше. (Впрочім Politik знає лише 13 послів руських в Раді державній и вчисляючи іх подає між ними имена двох Поляків.)

— **Иронія патріотизму.** Галицько-руська Матиця, заснована свого часу галицькими „ученими“ руськими для розвою літератури, закупила недавно кам'яницю у Львові (давніше власність Павлевича, галицького виходця до Россії) на свою власність. Не знаємо напевно, що склонило гал.-рус. Матицю до такого уміщення своїх капіталів, чи превеликий п'єтизм для Павлевича, чи взгляд для о. Лепкого, неспожитого творця молитвословів, котрий мешкає в тій кам'яниці и певно буде міг стати тепер администратором „літературної“ кам'яниці. Ми також не знаємо и не входимо в те, чи се уміщене капіталів Матиці в „руській землі“ послідувало на підставі рішення загального збору літературного товариства Матиці, и о скільки ся операція користна зі зглядів фінансових. То тільки річ певна, що се єдиний факт обяву теперішньої діяльності Матиці в часи, коли и просвіта народу и розвій літератури так важне значене мають для нашого сутя и дальшого розвою. Ставити кам'яницю, як се робить Ставропігня, удержувати з власною стратою добра земські, щоб „мати кавалок руської землі“, як се робить Дім народній з Вілкою и Костеневом, закупувати кам'яницю, як се зробила Матиця, се все було б добре, коли б сі інституції відповідно до своєї властивої цілі сповняли також свое властиве задане, — а то якби так дальше йшло, можемо опинитись на тій становищу, що будуть добра за руські гроші куплені, буде руська земля, будуть кам'яниці руськими грішми ставляні, а не буде тільки — Русинів! Хто приглянеться добре нашому житю, як велика у нас неохота до плекання питомої літератури, як малий и тяжкий розвій літератури, як руські доми тонуть в моральнім сні неущта, яка байдужість для народніх справ, — хто все те бачить и не хоче закривати дійсної правди, той мусить признати, що таке qui pro quo в плеканю наших справ може довести до дуже сумних наслідків, сумних для кожного Русина вже без згляду на партійне переконане.

Для того не маємо найменшої причини радуватись фінансовими операціями Матиці для „утвореня руської оази між жидівськими домами“. Тим менше може нас успокоїти така гонитва літературного товариства за матерняльними успіхами під окликом „руська земля для нас“, що друга інституція, заснована майже тими ж самими проводирями під голосним окликом староруської партії для ратованя руської землі від жидів и „старого банку рустикального“, „Рольничо-кредитное заведеніє для Галиції и Буковини“, оя премія райсхратового вислугуваня, сповняє впрост противне задане. Недавно „Dziennik polski“ в вступній статі звернув увагу на те, що се „Заведеніє“, замість видобувати руський народ и руську землю с чужих рук, помагає до того, щоб щораз менше було землі руської, и що діяльність сего „Заведенія“ „для добра“ народу належало б властиво підтягнути під постанови нової устави против лихви! Йдімо тільки дальше такими дорогами: товариства для розвою літератури и просвіти най купують „руську землю“, а руські „Заведенія“ під управою твердо патріотичних проводирів най лицитують „руську землю“, патріоти най скликають народ до „Заведенія“, котрі, як каже Szczytek, можна пізнати по вивішеній хлопській шкурі, а „Заведенія“, взявши 30%, най посилають народ подивитись, як виглядає „руська оаза“ серед жидівського моря, — а дій-

демо незадовго до властивих owocів такого патріотизму, по котрих и правнуки дізнаються „чия на них шкіра“, чнім добром вони підшиті.

— Як розуміє „Наука“ оснoвана о. Наумовичем просвіту народню? Уже не раз підносили ми, по яких бездорожжях блукаються наші тверді проводирі, як великий упадок моральний тих самохвальців-просвітителів народу, як вони, самі позбувшись всякого патріотичного встиду, кидають, під покришкою „просвіщенія народа“, між народ відпадки своєї знівощілої фантазії, бажаючи народ заразити ідом свого власного цинизму против всёго; що кождому щирому Русинowi дороге, святе и пенарушиме. Треба мати велику порцію безстидності, щоб беручися за просвіту народа тому ж народови за визискувані від ёго гроші говорити поломаним дяківським жаргоном (славленим яко язык литературній): що мова народня, сей єдиний скарб захований народом від чужого хижацтва, призначена тільки „для настухів“; треба бути крайнім слугою деспотизму, щоб перед народом похваляти прослідоване и заборону руського языка, а вже цілковитим игнорантом, щоб поучати народ: що „кнут и шибениця“ то конечні способи шпреня цивілізації. А преці такі науки и виводи раз-в-раз подобиємо в „Науці“, котрої властивим редактором є ославлений Наумович, покровитель „просвіщенія“ народнёго! Ціла деморалізація староруської партії яскраво відбивається в затуманюючих артикулах „Науки“. Могли б ми поблажати принадковим хибам з недогляду, бракови добірних артикулів, — але не можемо ніяк поблажати систематичному туманенню народа, зьогиджуваню послідних скарбів народніх — а то все під покришкою патріотизму и просвіти народу.

Ми застерігаємо собі поговорити ще близше о популяризованю словистичної отруї між народом, а вкажемо тепер тільки на оден факт, дуже характеризуючий теперішний стан династичного успособлення о. Наумовича и ёго „Науки“.

Як тільки розпочалась російсько-турецька війна, помістила „Наука“ цілий ряд портретів царської роднині російської. Сумні події під Плевною перервали цикл образів ознакомляючих нарід з „русскою“ династією. Саме тоді, коли по нерозумнім веденю війни через вималюваних в „Науці“ „героїв“ згинуло кількадесять тисяч народу на дармо, коли Скобелеви недоспіла на час конечна поміч, — дивним способом и „Наука“ не отримала дальших образків високих героїв. Аж коли превеликими офірами людей и грошей хоч в часті направлено непростимі хиби, „Наука“ знов видала (в Ч. 11) аж трѣх героїв: Непокойничького, кн. Черкаського и ген. Скобелева, сѣго послідного з додатком, що се генерал, „котрого куля не имаєся“!! Непокойничький славиться яко начальник генерального штабу тим, що „яко Поляк преданий царському дому“, а кн. Черкаський „славний ізъ великой религійности и преданностию православної церквѣ, котру бнѣ почитає самымъ крѣпкимъ столпомъ російской державы“, як не менше своїм губернаторством в конгресівці! (Треба було ще в заслугу положити и те, що ёго ж Снятелства каритою п. Дячанова ексгалічанка мала честь вертати до дому — з балю!) — Ставляючись вже навіть по стороні повної симпатії для Росії, можемо спитати наших „просвітителів“-аристократів, викормлених хлібом нашого народу: не вже ж ні-

чого поучаючого, нічого правдивого не знаєте ви народи сказати про Росію, и чи думаете блискучими ковнірами и золотими хрестами сумних героїв озолотити нужду народу, що бажає від вас, коли не хліба, то правди и науки, а не суевірства о генералах, котрих „куля не ймаєся“?! Не вже ж думаете ви просвітити народ впоюванем віри в чари російських генералів? Чи ж під крилом рос. царевичів вказуете народи шукати своєї долі? Чи справді вже навіть в Росії не ма для вас нічого більше поучаючого, більше притягаючого, як хрести и князі та генерали? А коли се ваша ціль, так чи позволяє честь на те, щоб такими способами туманити народ и так відилачуватись за гроші, котрі дає вам, щоб одержати науку?..

— Остаточна пересправа в Львівськiм суді краєвiм против обжалуваних о **соціально-революційну агітацію в Галичині** відрочена с причини, що оден з оскаржених прокураторисю, п. И. М., вніс рекурсе до вишого суду против акту оскарження. Ц. к. прокуратория державна має и сим разом, як в процесі, що точився в Марціу, ставити внесок, щоби остаточна пересправа відбувалась тайно. Справедливо замічає на те Dziennik polski, що се не тільки не здається належито узасадненним в уставі, але й виглядало б дивно, коли б в Австрії такі процеси відбувались тайно, які в Росії відбуваються явно. Чотирох обжалуваних вже 6-ий місяць сидять в слідчій в'язниці...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Падолиста 1877.

Рада державна займалася через остатні дві неділі справою угоди з Угорщиною, а именно **справою банковою**. С сим роком кінчиться привилегія національного банку (також упливає торговельно-цловий союз з Угорщиною), отже ж ряд австрійський и угорський мусіли застановитись над тим, чи змінити привилегию банку, чи відновити її, чи новий банк має станути на місци дотеперішнього. Оба ряди порозумівались між собою, зносилися також з банком національним, наконець уложили проект до уставу о банку и його відділі гипотечнім и проект до уставу о 80-мільоновім довгу. (Головні зариси проекту до уставу о новім, дуалістичнім „австрійсько-угорськiм банку“ ми вже подали давнійше.) Навіть самі оборонці проекту признавали, що новий банк буде гірший від дотеперішнього, але мотивували потребу прийняти проекту зглядами політичними. Так и ціла дебата в тій економічній справі обергалася головно на полі политики, та й подала деякі цікаві моменти. Именно с поміж самих Німців центристів виступила дуже остра опозиція против министерства, в имени котрої промовляв бар. Кельлерсперг, бувший намістник в Чехах, котрий два рази був покликаний до зложеня министерства, але відказався; він закидав теперішньому министерству, що воно було б могло узискати лучші вимінки угоди з Уграми, коли б так, як угорське министерство, в своїм часі поставило було квестію кабинетову. Через 7 засідань (від 13-ого до

21-ого с. м.) тягнулася генеральна дебата, нарконець 21. с. м. при именнаям голосованю рiшено 169 голосами против 103 приступити до дебати специяльной. За проектом голосували крiм загалу вiрноконституцийних Нiмцiв (пiд проводом Гербста) також Русини и Поляки; против устави голосували: державно-правна опозиция (але бесiдник Вайс-Штаркенфельс промовлявший в ii имени годиться зовсiм з дуализмом и хоче угоди з Угорщиною, тiлько щоб Долитавiя нею не бiльше була обтяжена як угодою с 1867 р.), моравськi Чехи, а з Нiмцiв: клуб поступовий, демократи, кiлькох старих централистiв, що угрупувалися около бар. Кельерсперга и 11 членiв лiвни. — Специяльна дискусия велася дня 23., 24., 27. и 28-ого; бiльша дебата точилися тiлько над питанем, чи обох вицегубернаторiв банку має ряд именувати (як жадає министерство и носить меншiсть комiснi пiд пров. Гербста), чи має iх вибирати рада генеральна (як вносила бiльшiсть комiснi). При именнаям голосованю прийнято 144 голосами против 119 внесок меншостi. Дня 28. зачалася дебата над атрибуциями ради генеральной банку и обох дирекция: вiденськой и пештенськой. — На 5. Грудня скликанi *спiльнi делегация*.

Цiкавою епизодою дебати над справою банковою було **заявлене чеських послiв**. Чеськi посли с Чехи, котрi, як звiсно, вiд 1867 р. не появляються в Радi державнiй, переслали через чеського посла з Моравнi др-а Пражака заявлене, в котрiм, висказавши свiй погляд на угоду з Угорщиною с 1867 р., котру вважають неправною, бо без удiлу корони чеськой вiдбулася, застерiгаються против заключеню новоi угоди без удiлу Чехiв, заявляють помимо всiх заподiяних чеськой народности кривд свою готовiсть приложитись до заключеня окремоi угоди с Чехиею, до чого пре теперiшне положене держави и грозлячi iй небезпеченства, а нарконець просять, щоби вважати посольскi мандати пiдписаних чеських послiв згаслими, коли б комната над тим iх заявленем перейшла до порядку дневного. Вицепрезидент Видулч, хоч сам Славяннн (Дальматинець), хотiв, покликуючись на регуляинн, не появлене Чехiв в Радi державнiй узнати неоправданим а iх мандати згаслими (як все в остатних роках практикувалось); однак на внесок бар. Кельерсперга, котрий похвально виражався о чеськом народi, та жалує, що з дрiбних непорозумiнь прийшло до цiлковитого розладу с Чехами, и бажає, щоби знов настало порозумiне з ними, и на внесок др-а Пражака вiдчитано заявлене 32 послiв чеських, однак вiдкинено внесок Пражака, щоби теє заявлене вiдслати до якоi комiснi. За внеском Пражака голосували (крiм партнi права и Полякiв) сим разом, як доносить корреспондент чеськой Politik, також и Русини (чи всi?— ред. Пр.). Факт, що заявлене чеських послiв вiдчитано и то на внесок бар. Кельерсперга, наробив виправдi багато шуму, але оставсь без всяких дальших наслiдкiв.

Взаємини австрийсько-угорськой монархii з иншими европейськими державами не суь найлучшi. Помимо всеi симпатии Мадярiв а по частi и австр. Нiмцiв до Турци, Австро-Угорщина есь звязана т. з. союзом 3-х цiсарств. Однак з обави, що може схоче с того союза виломатися, Висмарк позискав вже Италию, щоби в данiм разi вступила як 3-ий альянт до России и Нiмеччини, евентуально и против Австриi.—

В остатних часах настали непорозуміння між Австрією а Німеччиною по поводу торговельно-цлогового договору, а и найновіший проект австрійського правління, приймаючий підстави найдалше сягаючих у-взгляднь, зістав Німеччиною відкиненим. Російські ж газети дуже неприяно виступають против Австрії; С. Петерб. Вѣдомости дораджують Чехам, щоби витривали в своїм пасивнім опорі, а небавом вишні обставини поможуть ім зломити німецько-мадярську супремацию.

В російсько-турецькій війні щасте и дальше сприяє Росії. В Азії після битви під Деве-Боюю розпочали Росіяне облогу Ерзерума, а хотя се місто держиться довше ніж надіялося, зате скорше, ніж хто небудь припускав, впала кріпость Карс. В ночі с 17. на 18. с. м. після 12-годинного штурму здобули Росіяне приступом Карс з ёго 12 фортами и цитаделю; 7.000, після инших вістей навіть 17.000 Турків дісталоса в полон, до 5.000 було вбитих и ранених, — Росіяне стратили около 3.000 людей.

В Європі не зайшло вправді ніщо рішучого, однак катастрофа під Плевною сподівана щодня. Не тільки що Плевна як найдоклааніше чернована, але й Мегемед Алі від Органе не може прийти в поміч, бо армия, котру він організує, є тільки всіляка збиранина и навіть відпорно не може устоятись против Росіяня, котрі в остатних днях здобули Егрюполь и Плевац, и тим загрозили самому Органе. Впрочім армия Мегемеда Алі небавом може буде мати нового неприятеля, бо около 15. Грудня сподіване розпочате кроків воєнних Сербією. Вже й самі Туркофяли признають, що Осман баша лиш так довго буде міг держатися, доки ёму вистарчить сухарів. — Сулейман баша вправді в остатних днях розпочав сильні реконесанси против армії царевича, однак всюди мусіли Турки назад цофнутися.

Чорногора розпочала знов операції воєнні, п то в полудневій стороні против Альбанії. Князь Никита явився під Погорицею, и всі гадали, що він всіми силами буде намагатись, щоб здобути сію твердиню, — аж нараз забрав с собою часть війска и вирушив до Антивари. Чорногорці забрали значну часть морського побережя, здобули Сплицу и форти доокола Антивари. Їм ходить дуже о те, щоби дістатися до моря и мати свою пристань над морем.

У Франції внутрішня борба не скінчилася с побідю републиканців при виборах. Вправді Мак-Магон мусів відпустити министерство Бролі-Фурту и покликав нове министерство Рошбуе, але републиканці підозріваючи, що за ним криються давні люде, найтяжші вороги републиканизму, вивідали ёму війну. Мак Магон має поставити в сенаті альтернативу: або нехай сенат призволить на розвязане й теперішнєї комнати послів, або Мак-Магон сам уступить с президентурі. П. маршалок-президент готов би може и пуститися на замах стану, але не може спуститися на армію, в котрої значній части є дух републиканський.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

З. друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під надзором Фр. Сарницького.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция в
администрация
під н. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.

(Конець.)

Так розмовлялися невісти, що сиділи коло тіла Альян Брік Камерона; між тим нещаслива причина ёго смерті поспішала дальше самотною стежкою на горах. Доки могла добачити ще свою хату, на силу стримувала ходу, щоб мов вражі невісти не запримітили у неї якої зміни в ході або в рухах та не тішились міркуючи надмірне зворушенє душі або надто ще й роспуку. Ишла тому скорійш звільна віж поквапно, и голову зняла до гори, щоб виділи, як гордо зносить своє нещастє и як байдуже їй те, що буде. Коли ж відійшла вже так далеко, що й зазором не побачили б її с хати, тоді не могла дальше давити в собі крайної своєї печалі. Чугу якось дико закинула на себе, вибігла на перший горбок, зіпнялась на сам шпиль, руки зняла ид місяцеви, мов клене небо и землю за своє нещастє, и раз-по-раз дикий крик слала в далекий воздух, наче орел, котрому молодих вибрали з гнізда. Довго так глядала відради в своїй гризоті у тих нескладних криках, а далі погналась поквапно и нерівною ходою в пустій надії, чи не дожене тих людей, що повели її сина закованого до Денбартон. Но її сили, хоть як видавалися надлюдські, оказались слабими до того, чого захотіла; не встигнути їй вже, хотьби и як гнала.

Но таки бігла все наперед изо всіх сил, на які її утомлене тіло ще могло здобутися. Зголодніла, то заходила до першої хати:

„давайте істи“, каже, „вдові Мак Тевіша Мора, матери Мак Геміша Біна — давайте істи, нехай ще раз побачу мого кучерявого сина!“ І давали їй істи, хто з милосердя хоть и з відразою, а хто зо страху такм. Ще й не знали о тім добре, що вона стала причиною смерті Альян Брік Камерона та в слід за тим и неминучої смерті свого сина; але всі знали її загонистість и давне житє, то й не думав ніхто инакше, як що вона так або сяк була причиною тої нещасної пригоди, а Геміш Бін що до убийства, котрого допустився, уходив скорійше за орудє матери як за її спільника.

Гемішови не много на що здалася така загальна гадка ёго краян. Капитан ёго, Грін Коляйн, знав добре звичаї и обичаї верховинські, то й легко ёму прийшло дізнатися всё до-разу о ёго побігу мов и відтак о смерті сержанта. Жаль ёму дуже стало молодого чоловіка, що став жертвою надмірної и нагубної любови своєї матери. Но таки не міг жадного оправданя винайти, котре би нещасного новобранця могло охоронити від кари смерті; а годі було сподіватися, щоби военний суд по військовому закону ишу признав ёму кару за ёго провину.

Суд распочався таки зараз, від засуду до страти час короткий. — Генерал постановив дати острый приклад на першім дезертирі, що попадеться ёму в руки; от и мав тепер до того добру нагоду, ще ж бо й силою боронивсь дезертир та застрілив офіцира, що ёго мав шіймати. Геміша засудили на смерть. Заступивсь, правда, капитан за нёго, та тільки вдіав, що випросив ёму смерть жовнірську; а то мали ёго стратити на шибениці.

В тім часі випадково находився в Денбартон пан - отець з Гленорквай; приїхав сюди на якісь збори церкви. Довідавшись, що зайшло, пішов до вязниці одвідіти свого громадянина и переконався, що Геміш, правда, чоловік темний, але не затверділий грішник. Бесідував з ним о Богу, о вірі, а по тій розмові ще більше жалів над ним, що так щира з роду и добра душа на нещастє лишилась так дика и темна. Каявся тепер тяжко свого нерозуму и пустої боязні, котра не дала ёму завернути тої блудної вівці до великого гурту; каявся гірко, що сама недобра слава Гемішових родичів могла ёго відвернути від так милосерного діла. Так карався добрий пан-отець за свою давну боязливість та малодушність, що через неї боявся за себе а запропастив одну безсмертну душу; так за те постановив тепер поправитися и без гаяня подати просьбу до офіцирів, чи не можна би бодай відложити, коли вже не відпустити, кару проступникови, котрим

занявся тепер незвичайно так за ёго понятливість як и щирість душі.

Пан-отець пішов тому до касарні до капітана Кемпбелья. Сумний, сумний був Грін Коляйн, а ще сумніший став, коли пан-отець сказав своє имя, та за чим приходить. „Не можете мині нічого ліпшого сказати о тім молодім чоловіці, як те, що й я сам о нім знаю и охотно вірю,“ сказав верховинський офіцер; „не можете мене просити, щоби я більше для нёго зробив над те, що сам рад був зробити и вже зробив; та все надармо. Генерал через половину Подоляк и Англієць; він и порозуміти не годен тої щирої и поривистої вдачі, що в тих горах виводить нераз славні діла враз з великими проступками, котрі однакж не так суть хибамі серця як темного розуму. Я ёму сказав навіть, що тратить в тім чоловіці найліпшого и найхоробрішого с цілої моєї компанії, в котрій всі або трохи не всі суть добрі и хоробрі. Я ёму розповів, який дивний обман стався причиною буцім-то втечі проступника, и як мало виновате ёго серце в тім, чого допустилася на нещастє ёго рука.“ „Се знов верховинські забобони,“ відказав мині, „знов страхи, капітане Кемпбель; то й кожда найпростійша втеча далась би оправдатися похмілем, а кожде убийство офіцера так само можна би зложити на хвилиний дур. Приклад треба конче дати, а випало на новобранця впрочім доброго, то тим ліпше, тим сильніший буде той приклад.“ — Такий отже незмінний вже погляд генерала на сю справу,“ говорив дальше капітан Кемпбель, „а Ви, пан-отче, постарайтесь хіба о те, щоби молодого проступника на завтра на рано приготувити до тої великої зміни, котрій всі раніше чи пізніше мусимо піддатися.“

„А до котрої,“ сказав священник, „нехай нас Бог всіх приготувить, так як я після повинності моєї не відкажу тому нещасливому моєї послідної помочи.“

Другого дня рано, коли перше проміння сонішне завитало над сірими вежами, що вносяться над страшною скелею дивної подобі, явились вояки нового верховинського полку в замку Денбартон в параді, а уставившись як слід пустилися стрімкими сходами и тісними переходами ид крайним воротам, що стоять під скелею. Від часу до часу чути було дикі голоси верховинської воєнної пісні, а на переїмуну звуки сурм и сопліок, що пригравали до смертного походу.

Доля нещасливого проступника не будила з-разу в полку того загального жалю, який був би певно настав, коли би тратили ёго за сам тільки побіг. Але убийство Альяна Бріка в иншім сві-

ті поставило проступок Геміша; покійний був дуже люблений, а до того належав до численного и могучого племені, с котрого багато людей находилося в рядах полку. Противно Геміш був мало знаний и мало хто з ёго товаришів приставав з ним. Ёго батько правда що визначився силою и хоробростю, але належав до зломаного племені, се-б то такого, що не мало свого ватажка, котрий би, як випадє, провадив на війну. Инакше тяжко би було и найти людей серед полку, щоб виконати засуд; но вибраних до того шість жовніврів були родичі покійника, вони походили, як и він, з роду Мак Донель Дь. Так и приготовлялись до сумної своєї повинності не без тайної утіхи, що можуть відомститися. Перша компанія полку стала виходити с крайних воріт, а другі порушались за нею и ставали після приказу адъютанта, аж заняли три боки подовговатого чотирикутника фронтом до середини. С четвертої сторони стояла строма висока скеля, над котрою взноситься замок; серединою йшов Геміш простоволосий, без збруї, з закованими руками, жертва военного закону. Геміш був блідий, як стіна, но хід ёго був певний а око ясне, лискуче, як все. Священник ишов побіч нёго; по пореду несли домовину, що мала прийняти ёго смертні останки. Погляд ёго товаришів був поважний, спокійний и урочистий. Жаль ім стало молодця, коли ёго побачили; ёго красна постать и мужне хоть и покірне захованє змгчали серце не одному навіть с тих, що вперід раді були пімститись на нім.

Домовину для живучого ще Гемішового тіла поставили на кінці довгого чотирикутника, зо два лікті від скелі, що в тім місци взноситься на яких триста або й чотириста стіп в гору; священник ще стояв побіч нёго, додавав ёму відваги и потішав, а Геміш, здавалося, слухав ёго покірно и набожно. Звільна и майже неохотно вийшли на середину люде, що мали стріляти, и станули на яких десять локоть від вязня. Священник вже мав відійти; „памятай, сину,“ говорив ще, „на те, що я тобі сказав, и надію свою опри на тій котві, що я Тобі подав її; тоді заміниш лише коротке и нужденне житє земске на житє, де не ма ні печалі ні болізні. Може маєш ще що міні поручити?“

Геміш глянув на свої гузики при рукавах. Вони були золоті; може ще батькова добыча, котру здобув на якім англійськїм офіцирі в часі усобиць. Священник відорвав їх від рукавів.

„Моя мати!“ на силу сказав Геміш, „віддайте се бідній матери, одвідайте її и розкажіть їй о всім, що тут зайшло. Скажіть їй, що Геміш вмирає з більшою роскошкою, ніж коли по найдовшїм

полёваню клавсь до спочинку. Останьте здорові, пан-отче, будьте здорові!“

Добрий сей чоловік на силу міг відійти з нещасного того місця, аж офіцер якийсь подав ёму руку; коли в останнє глянув на Геміша, бачив ёго ще живого, відтак віддалились ті, що були коло нёго. Дали знак, рушниці випалили, аж від скелі віддало, Геміш пав долі-ниць зо стоном, и віддав душу мабуть не чуючи й переминаючого болю.

Десять або дванацять з ёго компанії приступило відтак и зложили з урочистою почестю тіло свого товариша в домовину; заграли знов похоронний марш а компанія одна по другій переходила по-при домовину, щоби всі с того страшного прикладу брали собі науку, на яку він и був призначений. Потім опустив полк се місце и пішов горі скелею, куда зійшов, а музика, як звичайно в таких разях, пригравала весело, наче нагадувала, що жовніреви довго сумувати не годиться.

В тім самім часі люде, що зложили тіло нещасного Геміша в домовину, понесли її до скромного гробу в кутику цвинтаря в Денбартон, призначеного звичайно для проступників. Так між проступниками спочиває молодець, котрого имя могло було стати окрасою в діях англійського війська, коли б був пережив те нещастє, що загнало ёго між проступників.

Пан-отець з Гленорквай опустив сей-час Денбартон, скоро віддалився з місця, де був свідком послідної хвилі тої сумної пригоди. Ёго розум узнавав справедливість засуду, котрий домагався крові за кров, и розумів заразом, що истива вдача ёго краян потребує повстримууючої сили закону. Но таки тяжко жалував Геміша. Хто зможе дорогу визначити громови небесному, коли ударить між дерева лісу? Но хто може також повстриматися від жалю, коли сей грім обере собі за ціль свого знищення молодого дуба, що мав статись окрасою долини, в котрій зеленів? Так задумався о послідних сумних випадках, аж и сонце стало на полудне а він вчинився межі горами, куди мав вертати до далекого ще дому.

Спускаючися на те, що добре знав край, звернув священник з битої дороги и пустивсь на-впростець тими стежками, що ними тільки пішки ходилося, або як хто їхав верхом, так як и він, на маленькім гірськім але певнім та сильнім и бистрім кони. Місце, куди тепер проїзджав, було понуре и відлюдне, а народне повіре забобоною додавало ёму ще більш страху; лихий — червеним сердаком ёго звали — витав в долині кожної пєри; а особливо в по-

лудне и о півночі, коли бував найстрашніший чоловікови и всякій твари, коїв, що тільки злого було в ёго силі, а коли кому не мав сили пошкодити, то бодай налякав ёго, що аж волося дибом стало.

Пан-отець з Гленорквай завсїгди виступав проти неодво́го забобонного повіря, уважаючи справедливо, що походять вони с часів темноти а християнинови розумнійших часів не годиться вірити їх. Декотрі з найприхильніших ёму громадян замічали, що троха неосторожно виступає проти віри їх батьків; вони чудувались, правда, ёго моральній відвазі, але й боялись за не́го, щоби колись не стався жертвою невгамованої своєї смілості. И небоя вовки ідять, мовляли; колись розідре ёго на шматки лихий в долині червоного сердака або якій там иншій дикій пустарі, по котрих він гордо и з якоюсь роскошо звик був переходити саме в ті дні и години, коли лихий особливу має силу над людьми и всякою звіриною.

От-тоті повіря прийшли священникови на ум. Хоть був сам як палець, таки склалися ёму уста якось сумно до сміху, коли нагадав сю противність в людській душі: кїлько то хоробрих Верховинців кинулобися на знак дикої боевої пісні проти багнетів, наче дикий віл на свого неприятеля, а дякалибися тих уроених страхів, котрим він, чоловік спокійний, що навіть в звичайних небезпеченствах не має потрібної сили нервів, не боїться заглядати в очи.

Оглянувся докола пустої долини и мусів сам признати, що таки не зле вибрали її на пробуток тих духів, що мають любитися в самоті и пустарах. Долина так була вузка поміж стрімкими горами, що ледво лишалося троха місця, котрим могло кїлька промінів полудневого сонця глянути на темний и маленький поточок, котрий тихенько щїдився и тільки де-не-де зажурчав ударяючи о скелю або який великий камінь, що мов показував охоту стримати дальший ёго біг. В зимі або в дощ ставав сей поточок ревучою гірською рікою страшної величини, и в такій порі бувало, що відривав від скелі и на укромі лишав те велике каміне, що от тепер майже закривають ёго перед людським оком и спляняють ёго спокійний біг. „Певно,“ думав собі священник, „сей поточок, зібравши нагло від хмаролому або бурі, справив ті нещастя, котрі люде признають тепер силі червоного сердака, так що й долину по нім назвали.“

В тій самій хвилі, коли ёму прийшла на ум ся гадка, почув жіночий голос, що дико, пискливо кликав за ним: „Михайле

Тайрі!“ Оглянувся здивуваннй и не без страху. Через хвилю здавалося ёму, наче от-от и покажеться ёму лихий, котрого истнованє все заперечував, и укарає ёго за ёго невіру. Так се тільки хвилю тревало и не перешкоднло ёму відкликнутися зараз певним голосом: „Хто мене кличе и чого хоче?“

„Хтось, що в педолі важить між житєм а смертю,“ відказав голос, и висока невіста вийшла с поміж урвищ, що її скривали перед ёго оком.

Приступила ближше, и справді можна було думати, що се той дух, що дав назву долині; її чуга була с пестрого мережчатого сукна, червена краска переважала над другими, постать її висока, хода широка, лице судорожне, погляд дикий, — все те скорійше свідчило на „червеного сердака“, ніж на яку людську твар. Але пан-отець Тайрі пізнав в ній зараз невісту с під дерева, вдову Мак Тевіша Мора, бездітну тепер матір Геміша Біна. — Не знати, чи не волів був священник побачити тепер перед собою справдешного червеного сердака, ніж сю невісту зарівню проступну як нещасливу; нехотя затримав коня и силувався зібрати свої мислі; тимчасом кількома кроками станула побіч нёго.

„Михайло Тайрі,“ сказала вона, „дурні баби с Твого села поважають Тебе як Бога, будь мині Богом и скажи, що мій син живий; скажи се, а перейду на Твою віру; склоню коліно сегого дна в дому Твоїх святощів и Твій Бог буде моім Богом.“

„Нещаслива невісто,“ відказав священник, „чоловікови не можна з Богом угоду робити, як з яким сотворінем з глини, що так само создана як и він. Чи думаєш, що можна торгуватися с Тим, котрий землю сотворив и небеса по-над нею розстелив, або що можеш Ёму принести крім покори и побожності що иншого, що би мало у Нёго яку ціну? Послуху жадає Він, не жертви; Він хоче терпеливості в допустах, котрі на нас ссилає, не марного окупу, з яким звертаємся до нашого несталого брата з глини, щоби змінив свій замір.“

„Мовчи, попе!“ відказала безнадійна невіста, „не говори зо мною словами Твоеї мудрої книжки; мої родичі хрестились и клякали, коли відозвався дзвінок при службі божій; я знаю, що перед вітварем можна спокутуватися вчинків, яких хто допустився в поли. Ельшпат мала колись череди, кози на скелях и скот в долинах; вона посила золото на шні и в волосю, товсті плетінки, якими строїлися давні лицарі. Все те радо була би віддала священникови; а зажадав би був дорогого каміня якої вельможної пані або калитку могучого ватажка, и се була би ёму принесла,

хотьби вони були так могутчі як Мак Альян Мор. Так Ельшпат тепер вбога и не може нічого дати. Але чорний игумен з Иччефрей був би їй приказав до крові ссічи собі плечи и до ран збігати собі ноги на прощу, и був би їй уділив відпусту, коли б побачив, що кров її плине и тіло її пошматане. От-се були священники, котрі мали власть и над найсильнішими, — вони вельможам земським грозили голосом уст своїх, словом своєї книги, світлом їх смоляка, бреньком їх свяченого дзвінка. Вельможі клонились перед їх волею и на їх слово давали волю тим, котрих звязали в гніві своїм, и пускали пальцем не ткнувши того, кого на смерть засудили и крові його багнули. От-се могутчий народ! так и мали право жадати, щоби бідні клякали перед ними, коли їх власть могла и гордих впокоряти. Но Ви! над ким маєте-силу? хиба над невістами, що з глуздів ссунулись, та над чоловіками, що шаблі ніколи не мали при боку! Давні священники були як зимою той гірський потік, що заливає сю глибоку долину и тими величезними скелями котить, наче дітина мячиком грається, що поперед себе кидає, — а Ви! Ви хиба похожі на той потік літом, що його сітник завертає на бік та кущ очерету загатить; Ви нічого не варті, бо яка з Вас чоловікови поміч?*

Пан-отець зараз порозумів, що Ельшпат втратила римську віру а иншої не переняла, та що лишилось у неї ще неясне и помотане понятє о відпусті гріхів за причиною священників через сповідь, милостиню и покуту, и о великій силі духовних, котрої тільки б як слід ужити — а й безпечний міг би бути її син. Він щиро жалів над нею, а вважаючи на її блуду и темноту відповів їй лагідними словами:

„Бідна невісто! дав би Бог, щоби я міг Тебе так легко переконати, де маєш глядати відради, и певно її найшла бись, як Тебе могу одним словом впевнити, що Рим и всі його духовні, хотьби тепер знов мали ту силу, що колнсь, не змогли би Тобі подати ні крихітку помочи ні потіхи в Твоїй недолі и при найбільших милостинях та покутах. Ельшпат Мак Теміш, щиро мині Вас жаль, що мушу Вам сказати —“

„Я знаю и без Тебе,“ перебила нещаслива, „мій син засуджений на смерть.“

„Ельшпат,“ відказав духовний, „він був засуджений та вже виконаний засуд.“

Нещаслива мати звернула очи до неба а з її грудей добувся зойк, котрий так був неподібний до людського голосу, що орел

в воздухах був би певно відкликнувся так, як обізвався на клик своєї самочки.

„То не може бути,“ відповіла вона, „люде не засуджують и не тратять того самого дня! Ти дуриш мене; люде зовуть Тебе святим! чи маєш відвагу говорити матери, що вона погубила душу власної дітини?“

„Бог свідком,“ сказав пан-отець, а слези покотились ёму по лиці, „що рад би я Вам ліпшу принести вість, як би се було в моїй силі; отся, що приношу, так певна як и гірка правда; мої уши чули смертельний стріл, мої очи виділи Твого сина смерть, Твого сина похорони, мої уста посвідчають те, що чули уши та виділи очи.“

Нешаслива вдова заложила руки, знала їх відтак до гори як Сибиля, що війну й загладу голосить, и в неказаній та страшній лютості посипала ціле море найтяжших прокльонів.

„Підлий, саский простаку,“ кричала вона, „поганий, лицемірний дурисвіте, бодай Тобі очи, що спокійно дивились на смерть мого кучерявого синонька, викапали в ямках з вічного плачу за тими, що Тобі найблизші и найлюбійші! Бодай Твої уши, що чули той стріл смертельний, оглухли на всякий голос, крім краканя ворон та сиченя гадин! Бодай засох Тобі в роті язик, що звістив мнї смерть мого сина а мій проступок! або ні! ліпше нехай проклятий, коли с Твоїми людьми схочеш молитися, крутить Твоїм язиком и завертає Твій голос на хулу замість благословенства, аж люде стануть зо страхом мипати Тебе, а грім небесний ударить в Твою голову, щоби Твій проклинаючий и проклятий голос занімів на віки! Иди с тим прокльоном! Ельшпат ніколи вже не змарнує тільки слів до живого чоловіка.“

І встоялась в слові; від того дня світ був для неї пустошею, в котрій проживала без мислі, без журби, не дбаючи о ніщо, байдужа на всё, своїй тільки гризоті віддавшись. Як проживала, або, ліпше сказати, як истнувала, се вже сказав я, кілька о тім знаю. О її смерті не знаю нічого; здається померла кілька літ потім, як звернула на себе увагу моєї доброї приятельки, пані Баліоль. Добра то була людина; вона ніколи не ставала на проливаню пустих сліз, коли тільки можна було оказати правдиве милосердє. Так и тій нещасливій невісті старалась облегчити її жите; але всі її заходи могли хіба тільки вбезпечити якесь утримане вдови, — річ все таки важна хотьби й для якої покиди, но невісті с під дерева було се байдуже. Умістити когось в її хаті, хто би ходив коло неї, було просто річю неможливою, раз що

вона попадала в найбільшу сердитість, коли хто втискався в її самоту, а по друге що й тим якось лячно ставало, кого було обібрати на послугу страшній невісті. На послідок, коли вже здавалося, що цікаком стане немічна хотьби обернутися на своїй нужденній постелі, післав їй людяний наслідник пан-отця Тайрі дві невісти, щоби бодай були при її сконі; а то хоть смерть її була очевисто недалеко, то таки могла була ще з недостатку помочи або поживи закінчити вперед, ніж би настигла смерть зі старості або якої смертельної хвороби.

Було се одного вечора в листопаді, коли ті дві невісти, вислані с сумним заданем, ввійшли до знаної нам вже хати. Нещаслива господиня лежала простягнена на постелі и ледво давала ще знак житя; свідчили о нім хиба тільки чорні її та горді очи, що страшно перевертались в ямках и пильно та гнівно гляділи за кожним порушенем чужих невіст, наче промовляли, як несподівана а разом немиля їй їх гостина. Обі перелякались її погляду; та одна другій додавала якось відваги, и так розвели огонь, зажегли світло, порались коло страви та ладили дещо иншого, щоби сповнити вложену на них повинність.

Відтак згодились обі обмінюватись при постелі недужої; але о півночи заснули обі твердим сном — втомились мабуть, сёго-ж дня рано відбули сюда спору дорогу. Прочнулись десь аж за кілька годин; хата порожна, недужої ані слідно. Зірвались налякані, до дверей, — двері зачинені на клямку, як и з вечора. Виглянули в темряву на двір, кличуть повірену їм недужу по имени, — відозвався хиба дрімлюх на старім дубі, та лис завив на горах, и лунав шум водоспаду, по людського голосу не чути ні з відки. Нагле счезнене так слабого сотворіня, як Ельшпат, враз з дикою исторпєю її житя так настрашило обі невісти, що перед розсвітом и с хати не поважились вийти, щоби де подальше роздивитись за нею. Остались тому в хаті в несказанім страху; часом причувалося їм, що чують голос з надвору, часом, що преріжні голоси мішаються з нічним свистом вітру и шумом водоспаду, то знов, що заскрипіло клямкою від дверей, наче слаба немічна рука даремно силується підняти її, а що хвиля ожидали повороту недужої з нелюдською силою а може и в купі з яким ще стратнійшим лихом. Вже ж и розсвітало пречінь; переглядали хащі, скелі, ліс, — дарма. Через дві години по сході сонця надійшов и пан-отець; довідався від невіст, що зайшло, так и зворушив зараз ціле село, щоби всюди раз коло разу перетрясти докола хати и дуба. Дарма тай дарма. Вдови Ельшпат Мак Тевініхи

нігде не пайшли ні живої ні мертвої; ба й сліду жадного не замітили, що з нею могло статися.

Сусіди ріжно говорили про її счезнене. Легковірні казали, що лихий, с котрим все робила в спілці, пірвав її таки як жива; дехто й тепер ще не поважиться, як в котрий час, перейти по-під дуба, де б її може все ще як давніше можна побачити. Інші не так забобонні думали, що можна було найти тіло Ельшпат Мак Тевішнихи, колиб можна переглядати пропасть Коррі Дз, та дно озера и русло ріки, бо вважаючи на стан її тіла и душі легко догадуватися, що або припадком впала в котресь с тих місць, де смерть нехібна, або таки и сама там вскочила.

Священник мав свою власну гадку; він думав, що ся нещаслива невіста, сердита за те, що прислано чужих невіст доглядати її, забралася несвідомо, як то й декотрі домові звірята часом роблять, з очей її рівних, щоби де в якій відлюдній печері закінчити, де би її останків не побачило ніколи жадне людське око. Такий звірячий несвідомий потяг годивбися с цілим її нещасливим житєм, и ёму мабуть вона піддалася, коли чула близьку свою кінчину.

ГЕТЬМАН ИВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.

(Дальше.)

Козацтво правобіч Дніпра занепало и звелось, коли московське правліне після упадку Дорошенка наказало переселити людність на лівий берег. Правобережна Україна осталася пустою и такою мала бути після мирного договору, зладженого між Польщею а Россиєю. Та за короля Яна Собіського повстала в самих Поляків гадка, щоб відновити козацтво с тою ж цілю, з якою воно первісно колись появилося: для захисту Річи-Посполитої від Турків. Король, распочавши війну с Турцією, став росилати офицерів с порученем, щоб збирали різнородних бурлак и організували з їх козаків. Ян Собіський назначив в 1683 р. для одновлюваних козаків також гетьмана, шляхтича Куницького. В сёго Куницького показалося козацького війська вже до осьми тисяч. С початком 1684 р. козацькі самовольці покарали смерть свого начальника и вибрали другого — Могилу, та тоді значна часть козаків с правого берега Дніпра відойшла під власть Самойловича и Могила принав під свою гетьманську власть не більше як два тисячі лю-

дий. Мимо сього в 1685 р. король, добувши велику популярність своєю віденською перемогою над Турками, нахилив польський сойм, щоб признав правим способом відновлене козацького стану. Та ледво що новий закон уложено, а вже в Полісся і на Волині викликав він колот і нелад. Одні шляхтичі і пани пабирали людей в козаки, другі жалувалися чи кричали, що нові козаки заводять бучі і нищать панські майна. В 1686 р. Могили вже не було, за те замість його появилася ціла ватага всяких начальників одділових, з назвами полковників. Між ними були люди из шляхти і с простого народу: а між останніми був білоцерковський полковник Семен Іванович Палій, родом з города Борзни, лівобіч Дніпра. Спершу він утік з родини своєї на Запороже, а потім з ватагою сміливих людей прийшов з Запорожа в правобережну Україну, котру відступила Росія Полякам. Місцем побиту свого вибрав Палій містечко Хвастів. Нечисленна тодішня людність правобережної України, що складалася найбільш с прихожих з лівобічної України, сильно перейнялася козацьким духом, бажала загальної козацької волі, ненавиділа Поляків і жидів; Палій більше як інші був прихильний сему напрямови і тому придбав собі любов народу. Его сердешною думкою було визволити правобічну Україну від Польщі і злучити її з рештою України, що була під властю Росії. В тій цілі Палій кілька разів через Мазепу звертався до царя і просив прийняти його в підданство. Московське правління не хотіло заводити суперечки с Польщею і тому не потакувало виглядам Палія. Воно раіло Палієви спершу піти в Запороже, яко в край, що не належав ні до Росії, ні до Польщі, а відтіль уже після свого бажання прийти в московські займища жити; та Палієви сього не хотілося: не сам він особисто бажав служити московському цареві, а хотів оддати під власть царя цілий той край, котрий перше віддав Хмельницький Росії. Поляки якимсь способом успіли спіймати Палія і всадити під сторожу в Немирові. Та Палій скоро визволився і прибав у свій Хвастів; тут він дізнався, що підчас його запертя в Немирові київський католицький єпископ, покликуючися на давню принадлежність Хвастова до уряду католицького єпископа, заволодів сим містечком і навів там своїх ксєндзів. Палій повбивав усіх тих ксєндзів і с того часу був непримиримим ворогом Поляків. Хвастів стався гніздом втікачів, що приладжували повстанє в цілій полудневій Русі против польских панів, пристановищем усіх бездомних, бідних і разом неспокійних; таких зберав около себе Палій від 1701 р. і підбурював їх против Поляків. Між тим над правобе-

режними козаками дальше були гетьмани, котрих потверждала власть королівська. В перших роках XVIII в. був таким гетьманом Самусь; він був другом Палія и з усіми своїми козаками був у неприязних односинах до Поляків. Вони обвістили мужикам вічну свободу від панів; усіх мужиків взивали до зброї. Роспочалася знов на Україні завзята боротьба панів з їх підданими. Шляхта зібрала ополчене и втерпіла поразку. Дня 16 жовтня 1702 р. козаки заволоділи Бердичевом и заподіяли там різню між польськими воєвниками, шляхтою и жидами; начальники ополчення повтікали. Після сеї події народне повстанє росповсюдилось на Волині и Поділю. На Волині ёго скоро притлумив своєю діяльністю волинський кастелян Ледоховський, але на Поділю воно не могло так скоро и легко улягтися, — там проводив зворушення народом сам гетьман Самусь. Він узяв твердиню Немирів. Козаки замучили там усіх шляхтичів и жидів. Палій в тім самім часі заволодів Білою-Церквою. Повстанє над берегами Буга и Дністра росло на страх Полякам. Палено оселі панські, нищено їх майна; де тільки стрітили Поляка або жиди — зараз мучили на смерть; міщане й селяне творили ватаги, називаючи себе козаками, а своїх атаманів — полковниками. Поляки и жиди втікали юрбою; найшлися й такі шляхтичі, що приставали до козаків и разом з ними ставалися ворогами своїх братів. Польща була тоді зайнята війською из Швецією; трудно її було скупити свої сили, щоб усунути нелад. Поляки стали просити царя Петра, щоб помагав приборкати Українців, и Петро казав післати від себе напаминяючу грамоту до Самуса и Палія. Грамоти сі не зробили впливу; Самусь и Палій замічали московському правліню, що не козаки а Поляки подали перші повід до неладу; тому що польські пани вельми угнітають своїх руських підданих. Тодішній великий коронний гетьман Єроним Любомирський став раяти панам, щоби бралися мирних способів и зложили комісію, котра б вислухала скарги козаків и щоби вдовольнили тому, що покажеться справедливим. Та багато инших панів хотіло противно крутих способів для угніту народнёго бунту: вони раяли задля недостачі готових польських сил удатися о поміч до кримського хана. На самого Любомирського кинули були підозріне о зраду за ёго миролюбні ради. Діло скінчилось тим, що начальником війська, котре мало погамувати народне зворушенє, назначили замість Любомирського польного гетьмана Сінявського, котрий все интригував против ёму. Сей проводир зібрав двірські відділи всяких панів и прилучив їх до польского війська, що загалом було в ёго тоді не ве-

лике. Козаки, надіявши лиха панам и жидам через 1702 рік, розійшлися на зиму домів и не могли скоро зібратися: оддільні їх ватаги росіяно без труду; Самуся розбили в Немирові; він втеряв сю твердиню и втік. Товариш Самуся, полковник Абазин, завзято відбивався од Поляків в Ладжині, але ёго спіймали и посадили на кіл. Ціле Поділе скоро приборкали; всіх полонених з оружжєм саджали на кіл; усі місточкє и села, що Полякам супротивлялися, нищили до нащада; людий різали до ноги. Се нагнало такого страху нишим руським Подолянам, що вони стали втікати с свого краю: хто втівав у Молдавщину, а хто до Палія на Україну. Почався опісля суд панів над непокірними підданими; тих, що брали уділ в повстаню, показалося до дванайцять тисяч, але тих, котрих могли підозрівати о уділ, було в пятеро або шестеро більше. За порадою Осипа Потоцького, кнївського воєводи, кождому с таких підозріних одрізували ухо. Деякі пани, користуючися своїм правом судити підданих, самі карали їх смертю, але були й такі пани, що самі захищали своїх мужиків перед судом правліня, не допускали до слідства и говорили на увевиннене своїх мужиків, що їх втягнули у ворохобню инші мужики через обману: людність в полуднево-руським краю, підвладнім Польщі, була тоді невелика и тому то пани цінили робочу силу. Сам Сінявський, покаравши кількох смертю, оповістив амнестию всім, що на ёго зазив вернуть у свої домівки и по давнєму будуть слухати законних панів своїх. Втихомиривши народ на Поділю відійшов Сінявський з війском своїм у Польщу, але дух ворохобні не був зразу зовсім пригашений; Самуся держався ще в Богуславі, хоч був уже для Поляків не дуже небеспечний, тому що невдачними своїми ділами и сумним виходом своєї боротьби с Поляками втеряв популярність в народі; за то Палій, що укріпився в Білій-Церкві и крім того володів цілим кнївським Полісєм (північною частиною пинішнєї кнївської губернії), став тепер справдешнім проводирем народу. И Поляки и московський госулар через Мазепу звертали ся до ёго и домагалися, щоб віддав Полякам Білу-Церкву; Палій вималявся ріжними причинами, а між тим усе докучав Росії просьбами, щоб прийняла ёго в підданьство. Сам Мазепа дораджував цареві, щоб прийняв Палія. Та Петро не хотів задиратися с Польщею, бо потребував підмоги Августа против Шведів, и дальше домагався, щоб Палій видав Білу-Церкву Полякам. Палій уперся.

Тоді Мазепа с царського наказу виступив на праву сторону Дніпра, як би йшов против Шведів, и зачав закликати до себе

козацьких начальників. Прийшов до ёго Самусь и положив перед ним свої гетьманські знамена. Явився и Палій, надіючися, що тепер наконець московський цар прийме ёго в підданство и сповниться давнє ёго бажанє. Мазєпа задержав Палія в своїм таборі на позір по приятельски, а між тим зносився с Головиним и запитував, що зробити с Палієм, котрий, як доносив Мазєпа, підчас побиту в гетьманському таборі неуставно пиячив. Головин казав раяти Палієви, щоб іхав у Москву, а коли він буде відмагатись, то дізнатись, — чи не є він прихильний ворогам Росії, а як будуть докази такої прихильності, тоді ёго увязнити. Свідки на Палія зараз знайшлися: якийсь хвастівський жид свідчив, що Палій зносився з гетьманом Любомирським, що став тоді по стороні Короля XII и Любомирський обіцяв Палієви прислати гроші од шведського короля. Свідоцтво арендаря-жида потвердив священник Гриць Корасєвич. Мазєпа, постоявши кільканайцять днів табором у місточку Павлолочи, с кінцем липця 1704 р. перейшов у Бердичів и там запросив до себе Палія, підпоїв ёго и потім казав закувати и вислати в Батурин, де сторожа видала Палія разом з ёго пасербом московським властям. З наказу царського вислали ёго на вічне вигнанє в Єнисейск.

Так у злагоді з московським правлінням розправлявся Мазєпа з народними елементами в полудневій Русі, неприязними польско-шляхоцькому напрямови. Московський цар що раз ласкавійший був для Мазєпи и вважав ёго одиноким с поміж усіх бувших українських гетьманів, на котрого сміло могло спуститися московське правління. Підчас добування Азова, Мазєпа захищав над Коломаком московські границі од Татар, а п'янайцять тисяч ёго козаків, під начальством чернігівського полковника Лизогуба, визначалися під Азовом. За се найбільш з усіх винагородив цар самого Мазєпу. Ще в 1696 р., після добутя Азова, цар бачився з ім в полковім городі слободських полків Острогожську и дістав од ёго в дарунку турецьку шаблю з дорогоцінною оправою и щит на золотім ланцюгу, а за те гетьманови дарував шовкові матерії и соболєві футра. В 1700 р. государ настановив Мазєпу кавалером основаного ордену Андрія Первозванного. В 1703 р. Петро дарував ёму крупницьку волость в Сівському повіті. В шведській війні брали уділ козаки без Мазєпи, під проводом інших начальників, а царську вдяку за їх діла дістав український гетьман. Щоб більше ласки придбати собі в государя, Мазєпа у своїх доносах заодно жалувався на несуюкійний дух підвластних ёму Українців, найбільш киринив Запорожців. В однім тільки росхо-

дився гетьман с царем: гетьман без перестану вважав можливим и хосеним повернути в підданство Росії відступлену Польщі правобічну Україну; — Петро не піддавався таким радам, не хотів задератися с Польщею, але не сердився и на Мазепу за ёго ради, бо був певний, що гетьман дає іх с прихильності московським інтересам. В 1705 и 1706 р. Мазепа ходив з війском у польські займища, не вдіав там нічого важного, але мав ще важний случай нахилити до себе царя, подарувавши ёму 1000 коней, именно під той час, коли Петро потребував іх для війска. В 1707 р. цар казав Мазепі вернути с Польщи.

Трудно було кому-небудь обурити царя против любимого гетьмана. Після закоренілого в Українців похону до доносів, багато було таких, що бажали приготувити Мазепі дорогу Многогрішного и Самойловича. Та з боязні за власну голову мало було скорих, щоб сунулися з доносом до царя, котрий так вірив гетьманови. 1699 р. задумав був бунчучний товариш Данило Забіла, операючися на захисті боярина Бориса Петровича Шереметева, явитися в Москву, щоб оскаржувати Мазепу о тайні зносини с ханом; справа скінчилася тим, що доносчика самого вислали в Батурин до Мазепи: там Забіду віддали генеральному суду и він на тортурах виявив, що говорив про гетьманеьку зраду по пьяному без розуму и пам'яті. Ёго засудили на смерть, але Мазепа дарував ёму жите, замінивши смертну кару тяжким досмертним запертем. В 1705 р. Мазепа мав случай показати Петрови неперечний доказ своєї вірності. Вибраний Каролем XII. на польского короля Станислав Лещинський стрібував вислати до Мазепи якогось Вольского с підмовою — щоб гетьмана нахилити на свою сторону. Та Мазепа прислав письмо Станислава до царя и жалувався, що вороги обижають ёго, вважаючи здібним до зради свого государя. Після сеї події ще трудніше було кому-небудь одважитися на донос, поки в 1707 р. найшовся новий доносчик на Мазепу: се був оден с членів генеральної старшини, генеральний судя Василь Леонтиевич Кочубей.

Між гетьманом и Кочубеем була родинна неприязнь. У Кочубея було дві дочки: одна — Анна, що вийшла за Мазепиного небожа Обидовського и рано овдовіла, друга — Мотря, Мазепина хрещениця. Мазепа, яко вдовець, загадав засватати Мотрю. Родителі супротивилися такому подружжю, на котре не могли ніяк позволити після церковних установ. Мати Мотринина, жінка гордовита и сварлива, стала опісля обходитися остро из своєю дочкою и довела її до сёго, що її не стало терпеливості жити в роди-

тельському домі, в Батурині, де її отець яко генеральний судя мусив без перестану прожити. Мотря втікла до гетьмана. Мазепа не бажаючи соромити дівчини, відослав її назад родителям, хоч писав її потім: „Нікого я ще на світі так не любив, як вас, и для мене було б се щастем и втіхою, коли б ви приїхали и жили в мене; але я роздумав, який кінець може с того вийти, именно при такій злісності вашої рідні: прийшло б од церкви неблаго-словене, щоб разом не жити и де б я вас тоді дів. Мині було вас жаль, щоб ви опісля на мене не плакали.“ Але положене за-верненої в батьківський дім Мотрі стало ще гірше: мати мучила її жорстоким обходженем; отець під сильним впливом жінки по-ступав у всім так, як вона хотіла. Родителі Мотринині жалувалися перед своїми знакомими, що гетьман оманив їх дочку и обезславив їх родину. Мотря тайно переписувалася з Мазепою, жалувалася на матір, називаючи її мучителькою. Мазепа потішав її, впевняв у своїй любові, але раїв її в крайному случаю ити в монастир. Кочубей писав Мазепі докори, а Мазепа одповідав йому: „Ти згадуєш про якийсь блуд; я не знаю и не розумію нічого; сам ти видно блудиш, слухаючи своєї гордовитої, лепетливої жінки, котру, як виджу, не вмієш погамувати. Справедлива народня приповідка: „Де голоса блудить, там хвіст радить.“ Жінка твоя, а не хто инший є причиною твоєї домашньої печалі. Свята Варвара втікала від свого батька, та й не в гетьманський дім, а до пастухів в камінні щелини.“

З намови своєї жінки Кочубей глядів нагоди тим або иншим способом заподіати гетьманови лихо и прийшов на думку: уложити донос и оскаржити гетьмана о зраду. Спершу посередником для подання доносу вибрав якогось московського черця из Сівска, що вештався за милостинею по Україні. Їго прийняв Кочубей в Батурині, накормив, обдарував, а він вислухав од Кочубея и од його жінки зажалене об сім, як гетьман запросивши до себе в гості дочку Кочубея, свою хрещеницю, насилував її. Коли сей чернець відвідав у друге Кочубеїв, вони на сам перед казали черцеви цілувати хрест на те, що збереже в тайні то, що вчує від їх, потім Кочубей сказав: „Гетьман хоче віднасти од Москви и пристати до Ляхів; иди в Москву и донеси об сім бояринови Мусину-Пушкину.“ Чернець виповнив поручене. Черця вислухали в Преображенському суді, але ніякої справи про зраду українського гетьмана не зачинали. Минуло кілька місяців. Кочубей, вбачаючи, що проба не вдалася, стали глядіти инших доріг: вони порозумілися из свояком Кочубея, Искрою, що був колись пол-

ковником полтавським. Не рiшаючи сам розпочинати дiла, Искра услужив Кочубеєви тим тiлько, що вислав полтавського попа Опаської церкви, Ивана Святайла, до свого приятеля, ахтирського полковника Хведора Осипова, щоб просив з iм побачитися у важнiй господаревiй справi. Ахтирський полковник зiхався з Искрою в своїй пасiцi. „Я чув од Кочубея — сказав ёму Искра — що Мазепа, злучившись з Лещинським, намирив зрадити царя а нави́ть гадає наставати на жите гесударя, думаючи, що цар приде до ёго в Батурин.“

Ахтирський полковник звiстив об сiм кiївського воеводу и зараз вислав у Москву письма вiд себе про вгадувану зраду гетьмана, мiж инишми письмо до царевича Олексiа. Цар дiзнався про всё 10-го марта 1708 и в письмi власноручнiм до Мазепи звiстив об усiм гетьмана, сам вивняв, що нiчому не вiрить, уважає всё, що чув, утвором неприязноi интриги и пiдозривав мiргородського полковника Апостола, котрий, як цареви було звiсно, неприхильний був для гетьмана. Цар завчасу радив гетьманови спiямати и закувати своїх недругiв. Мiж тим сам Кочубей, за радою попа Святайла, вислав у Москву до царевича ще оден донос з вихрестом Янцешком. Сей донос оддали в руки гесударя. Але й сёму доносеви Петро не повiрив и знов звiстив гетьмана. Тодi гетьман просив царя через канцлера Головкина, щоб розказав увязнити доносчикiв, прислати iх у Кiїв, щоб судити iх в очах українського народу. Цар на се згодився. Кочубей був у своїх добрах в Диканцi, коло Полтави. Гетьман вислав там козакiв увязнити ёго и Искру. Але Кочубей та Искра дiзналися об сiм завчасу, втiкли в ахтирський полк и сховалися в мiстечку Красний-Кут пiд захист ахтирського полковника. Гетьман звiстив об сiм канцлера Головкина, а Головкин вислав капитана Дубянського, щоб виглядiв Кочубея, Искру й Осипова, подикував iм в имени царськiм за вiрнiсть и завизвав iх, щоб для обьясненя поiхали в Смоленск, надiючись царської ласки и нагороди. В тiм самiм часi Петро, вiдсилаючи до Мазепи ёго генерального осаула Скоропадського, обцяв гетьманови, що доносчикам, яко клеветникам, не дасть вiри и вони одберуть пригiдну кару.

Доносчики завiрили Головкину и поiхали. С Кочубеєм и Искрою удався ахтирський полковник Хведор Осипiв, пiл Святайло, сотник Петро Кованько, небiж Искри, двох писарiв и вiсiм слуг Кочубея и Искри. З Бiлгорода провадило iх численне товариство, але так, щоб iм не видавалося, що вони iдуть пiд сто-

рожею. Дня 18 цвітня 1708 р. прибули вони у Витебск, де знаходилася головна квартира государева.

На другий день після приїзду доносчиків стали їх випитувати царські міністри. На сам перед випитували ахтирського полковника Осипова. Він тільки переказував се, що йому оповідали, и не міг сказати нічого важного и нового до сеї справи. Опісля приступили до Кочубея и сей подав на письмі 33 статі*) доносу про всякі признаки, котрі, після думки доносчика, доказували зраду гетьмана Мазепи:

1) в 1706 р., в Минску говорив ёму гетьман на самоті, що княгиня Дольська, мати Вишневецьких, родичка Станислава Лещинського, впевняла ёго, що король Станислав бажає настановити Мазепу князем чернігівським и дарувати запорозькому війську бажану волю.

2) В тім же році Мазепа, погано відзивався про гетьмана польного литовського Огинського, що держався сторони московського государя.

3) Учувши, що король Август покинув Польщу и поїхав у Саксонію до шведського короля, Мазепа сказав: „От чого боялися, того не злякалися.“

4) В 1707 р. почувши, що коло Пропійска побите царське військо, гетьман, стрітившись на дорозі с Кочубеем, питає ёго „тихимъ гласомъ“: чи справедлива се відомість?

5) В тім же році в себе в Батурині, за обідом, сказав, що дістав вість про поразку царського війська и потім сміявся и говорив: „Судя плаче об тім, но в ёго слёзи текуть“(!), опісля пив за здоровля княгині Дольскої.

6) В тиждень потім гетьман звіщав Кочубееви, що від певних людей чув, неначе б то король шведський хотів ити на Москву и настановити там иншого государя, а на Київ піде король Станислав; Мазепа сказав при тім: „Я просив у царя війська для захисту Київа и України а він одмовив, и нам доведеться мимоволі пристати до короля Станислава.“

7) Дня 17-го мая того ж року я просив дозволу віддати свою дочку за сина Чуйкевича, щоб слідуєчій неділі справити сватане, а Мазепа сказав: „Як злучимося з Ляхами, тоді для твоєї дочки знайдеться жених знатний шляхтич, тому що хоч би ми добровільно Ляхам не піддалися, то вони нас завоюють.“ И

*) Ми скоротили їх у двадцять шість, позаяк останні односяться після змісу до ріжних тут виложених, числом двадцять шість.

ми с Чуйкевичем на другий день потім рішили скоро звінчати наших дітей.

8) Дня 28-го мая сербський єпископ Рувим говорив, що гетьман журився и жалувався, що государ обтяжає ёго домаганем, щоб доставив ёму коний.

9) Дня 29-го мая гетьман запросив недавно звінчану мою дочку в Гончарівку хрестити з ним дівчину жидівку и за обідом сказав її: „Москва хоче взяти в тяжку неволю цілу малоруську Україну.“

10) Оден канцелярист писав записку, що в Києві єзуїт ксєндз Заленський говорив ёму и иншим: „Ви, панове козаки, не бійтеся Шведів, котрі не на вас готовляться, а на Москву. Ніхто не знає, де огонь криєся и тліє, а всі дізнаються тоді, як вибухне пожар; тільки сей пожар не скоро погасне.“ Мазепа в Києві веселився, гуляв при музиках разом с полковниками и всіх захолював до веселості, а на другий день післав козака з гетьманськими письмами до ксєндза Заленського. Чого б то ёму зноситися письменно с тим ксєндзом, коли б він не мав злого заміру?

11) Писар полтавський говорив своєму небожови, що в Печерському монастирі він приходив до гетьмана, а у гетьмана були заперті двері и гетьманський слуга сказав: „Гетьман с полковниками читає гадацький договір гетьмана с Поляками.“

12) В грудні 1707 приїздив у Батурин Кикин и Мазепа зібрав около 300 людей узброєних компанійців. Мабуть він сєвдіяв почувши, що за Кикиним хоче приїхати в Батурин сам цар и Мазепа наміряв боронитися и одстрілюватися од царя.

13) На Різдво приїздив до гетьмана в Батурин ксєндз Заленський, и писар гетьманський Орлик проводив ёго тайно в гетьманський хутір біля села Бахмача, а ксєндз нічу приїздив бачитися з Мазепою в Гончарівку.

14) Мазепа говорив, що хто би из старшин або полковників не пристав до ёго, того він засадить в тюрму на смерть без усякого помилюваня: видно с того, що він має намір одірватися від царя и прилучитися до Станислава.

15) Єсть в Пєлтаві козак Кондаченко; гетьман багато разів посилав ёго до ріжних кримських султанів и до самого хана з устними порученнями. Видно, що се чинив для того, щоб с часом мати Татар для своєї підмоги. И другого чоловіка, Биевського, посилав Мазепа в Крим и до бігородських Татар, та незвісно зачим.

16) Одного разу, коли був у моїм домі и підгуляв, почав я пити за ёго здоровлє, а Мазепа зітхнув и сказав: що міні за

втіха, коли я живу не маючи ніякої поруки своєї ненарушимості и жду як від обуха? — Потім обернувшись до моєї жінки став хвалити зрадників Виговського и Брюховецького: „Вони — говорив він — хотіли вибитися з певолі, та злі люди їх до того не допустили, и ми хотіли б дальше дбати про свою ненарушимість и волю, та ще способів до того не маємо, а найбільше ще в наших не ма згоди; от я и до твого чоловіка багато разів говорив об тім, як би нам на будущину вбеспечити и себе и тих, що після нас будуть жити, а чоловік твій мовчить, ніяким словом міні не допоможе: и від нікого не маю помочи и нікому не могу звіритися.“

17) Одного разу гетьман говорив полковникам так: „Може бути, ви думаете, що я загадую передати гетьманство Войнаровському; я сього не бажаю; вільно вам буде вибрати собі гетьманом кого схочете, а Войнаровський и без того в своїм отцівськїм домі може проживати; я ж вам готов и тепер одступити гетьманський уряд.“ Їму на то сказали: „Не дай Боже, щоб ми сього бажали.“ Тоді він повторив: „Коли між вами єсть хто небудь такий, що міг би свою отчину захищати, я тому уступлю; коли ж ви на міні хочете лишити сей тягар, то звольте мене слухати и глядіти на мій привід: я вже пробував ханської дружби; міні був прихильний бувший хан Казин-Гирій; але його покинули; а теперішній зразу приязно відповідав на письма мої, та опісля посилав я в Крим свого посла, та не діставав вже ніякої надії відтіля; здається, треба діло наше починати з иншого боку и доведеться, умовившись и постановивши свій намір, братися за шаблі.“

18) Мазепа держить при собі слуг лязького роду и вживає їх до посилок без указу царського, а се не годилось би.

19) Государ наказав виводити людей з лівої сторони на праву, а гетьман указу не сповняє. З усіх городів и сіл люди переселяються на праву сторону, и мати гетьмана, покійна игумена, переселила багато людей на слободи, що вона оснувала на другій стороні Дніпра; тому люди лівобіч Дніпра змушені з більшим против прежнього накладом, кормити кінні и піші полки и думають також перейти в Задніпрянщину.

20) На Коломацькій раді постановлено, щоб Українці й Москалі споріднялися, а гетьман до сього не допускає а Українці и Москалі що раз більше від себе оддалені и чужі.

21) Усі городи українські не укріплені и самий Батурин 20 літ стоїть без поправки. Люде кажуть, що так робиться в тій цілі, щоб городи не змогли захищатися.

22) Гетьман остерігає Запорожців, що цар хоче їх знищити, а коли прийшла вість, що Запорожці разом с Татарами зберуться ити на слободські полки, Мазепа сказав тоді: „Най би сі ледящиці робили то, що зберуться робити, а то вони тільки дражнять!“

23) Одна близька Мазепі особа виразилася про Татар: „Сих людей скоро нам буде треба“.

24) Львівський міщанин Русинович говорив, що возив до Мазепи письма від ріжних польских панів. Той же Русинович розказував, що польський коронний гетьман Сінявський поручив ёму сказати Мазепі, що государ не вдержиться против Шведів, а козаки, як будуть з ним одностаїне, то згинуть, а як будуть за Поляками, то лишаться в цілості при своїх вольностях. „Я,— говорив Русинович — передав се гетьманови, а гетьман одвічав: щоб тільки Бог дав міні сили и здоров'я, котре ослабло; я прихильний папам Полякам; я б не був шляхтичом и сином коронної землі, як би не бажав добра польській короні. Виджу, що цар обидив Польщу, але й Україну він вельми обтяжив; сам я не знаю, що чинити с собою; як до чого прийде, не в силі буду вдержати козаків, коли вони забажають де-небудь прихилитись.“ Той сам Русинович говорив, що приїзжав у Київ міняти гроші міщанин львівський Гордон, шведський партизан, и Мазепа казав ёму видати з військової скарбоні в розміну 20.000 р. Русинович говорив, що всі Ляхи люблять гетьмана Мазепу и коли в Люблині був вибір короля, то Сінявський и инші пани давали свої голоси, мабуть в надії, що Мазепа підможе грішми Річ-Посполиту. Наконєць пан Яблоновський, що перейшов на шведську сторону, часто говорив: „Ми надіємося на Україну, тому що там є шляхта, наші брати.“

25) Гетьман орудує самовольно військовим скарбом, бере скільки хоче и дарує кому хоче. Було б доволі з ёго десять городів гадяцького полку, с котрих идуть ёму всі доходи, крім того він орудує волостями и значними селами, а він бере собі значно більші доходи с порукавичних и арендових и тому арендарі стали продавати дорожше горівку. Перше, бувало, полковників виберали вольними голосами, а тепер гетьман за полковничі місця бере хабарі. Внер київський полковник Солонина, лишивши внуків и небожів. Гетьман одібрав у їх села и віддав своїй матері и по смерті генерального обозного Борковського, Мазепа відняв у ёго жінки и в малолітніх дітній майно и присвоїв собі.

26) Наконєць Кочубей предложив українську думу, котру зложив Мазепа; Кочубей дїстав її від якогось архимандрита, лїт десять тому назад. Дума ся після заявленя Кочубея доказувала непостійність гетьмана у вірності цареві.

С тих точок ясно можна бачити, що Кочубей явився без усяких юридичних доказів и донос ёго безпристрастним людям не міг видатися зовсім основним. Не дивно, що після таких свідоцтв Кочубея и ёго товаришів узяли під сторожу а 21-го цвітня повели на тортуру.

Искру питали: чи не був донос з намови неприязельскої? Искра визнав, що неприязельскої намови не було и він не знає про ніжку зраду гетьмана, а намовляв ёго подавати донос Кочубей через два роки, а коли Искра вговорював Кочубея, щоб одступив од свого наміру, то Кочубей одповів, що готов умерти, тільки щоб оскаржити Мазепу. Искрі дали десять кнутів. Потім взяли на тортури Кочубея а він не дождаючи мук сказав: „Я на гетьмана написав донос, допустився ложи из злості, надіючися, що ніні повірять без дальшого слїдження; и на всіх осіб, про котрих писав у доносах, писав неправду.“ Ёму дали 5 кнутів.

Искру ще раз взяли на тортури и дали 8 кнутів. Він ще раз висказав, що не знає про гетьмана нічого, крім вірності цареві.

Сотника Кованька переслухували на тортурах два рази; на ёго Кочубей в своїм доносі покликувався яко на свідка в справах ксєндза Залєнського. Кованько висказав, що Кочубей навчав ёго, обіцяючи ласку царську, а сам він, Кованько, нічого не знає про зраду гетьмана.

Цвітня 27-го Кочубей написав письмо до царя и виложив у своїм письмі справдешню причину своєї злості до Мазепа. Тут Кочубей розказав об тім, що Мазепа після невдачного сватаня до ёго дочки, шірвав її нічю тайно, а потім вернув її родителям з Григорієм Апенковим и велів Кочубеєви такі слова переказати: „Не тільки дочку твою може гетьман силою взяти, але й жінку тобі може відобрати.“ Опісля Мазепа зводив дочку Кочубея письмами, и чародійським дійством довів її до божевільності: „еже дщери моеї вобъяснитися и бѣгати, на отца и мать плевати.“ Кочубей предложив жиуток писем Мазепа до Мотрини.

Піп Святайло, що писав донос, и тепер на тортурах висказав, що робив з наказу Кочубея, а сам нічого не знає про Мазепу.

(Конець будє.)

ВОЛЬТЕР.

Образок з забутої бувальщини.

Передав А.....

Так дід колись розказував...
Спаси-бі дідусю!..

(В неабудь пану Вл.... Ф.....)

Яка химерна думка, поміркують собі мої товариші, строго національні прогресисти, каже міні заходити до пантеону Франції и зачіпати за порохняву славу французького діяча словесного?.. „Чи вже не стало ёму — чую, як гнівно міні докоряють — що небудь свого та ріднёго нагадати?“ — Чи пак, — вже дослухуюсь, як трівожно та ніби грізно провокують наші, а все-ж таки родичі (бодай здорові були!) консерватисти: „От диви, якого заповав! Певне ж нагадує про такого завзятого енциклопедиста, що своїми вольнодумними писаннями помагав таким-же гарячим шибай-головам доштати шляху під революцію у Франції, щоб то и у нас — побий ёго силою Бога! — таку добу підготувати! Бац! о! куди йде нища думка мягенького!..“

Но чи консерватист чи ні, всякий а знавець, прочитавши наголовок „Вольтер“, давай розбирати у своїй головноці ту широку славу звісного чоловіка, як він отто и философ и разом историк и всякого складу поет, не так бо й дуже глубокий, сериозний и правдолюбний, як більш поверховний, палкий та ефектовний; — тут тобі ніби пііст, строголегальний, стоїк, знов же атеїст, ворохобник и гуляйвіса-циник; раз, сирота, невільний мешканець Бастильї, а то навівся вельможний дука фарнейський; тут проскрибований, там фаворизований од таких милостей як Фридерика II. — одним словом ту значну, таки й бо исторично фигуру, що називалась Франсоа Марі де Аруе-том, а прозвалась Вольтером!

Вже й помітили, вже й розібрали тай... не догадуються, що перехопились...

Втихомирітесь — ради Бога — консерватисти! умлітьєся міні, молю вас, мої національні ригористи! зупенітьєся остро- чи бистромислі, бо мій Вольтер не той, а — *risum tepeatis amici*... та підждіть, все розкажу...

Було то року тисяч вісімсот трийцять и якогось...

Під широким, хоч не так то й теплим крилом гр.-к. генеральної духовної семинарії у Львові виховувавсь алюмін. Високий, ставний, довголиций, сиво- чи кароокий — от вже й не знаю — та кучерявий. Певне ж мусів він бути из покоління Леві, бо в ті хмурі часи не прийшлось всякому так легко з низини у таку то високу гору взбиватись. Отже ховався, сказавши по набожному, на славу Божу у нашій семинарії сей алюмін.

Тільки не говіркий якийся вдався: у такій многолюдній, гамірній кумпанії, де чоловік стоїть мало що не плечі поуз плечі, живе собі

мов особняком. Коли не читає — а страх любив читати —, то ніби по світу розглядається и міркує. Помітили товариші, що щось то важкого назбиралось у тій голові. Отже, як надблеться яка скрутна річ, що треба її добірним розумом поладнати, то кличуть свого мовчазливого товариша у пораду. Вміє він дати раду, ще й яку здорову раду, у всякій пригоді. Таку думку виведе, що здається до ніякої голови не приплила б! А так то й не зачіпають його товариші. Ходить собі та міркує або читає. Не всякому ж було за чим до його одзиватись, так він не скорий був для всякого до відповіді. Він розмовлявся лишень із своїм та світлим товариством. А у сваволю сильну він однако не вдавався...

Сего то мовчазливого товариша назвали алюмни Вольтером. Чого вони його Вольтером назвали, далєбі! не знаю. А так тільки знаю, що у нашій семинарії наша молодіж вміє по майстерськи надавати призвища. Так, приміром сказавши, прозве де якого холявою, так глядиш, чи подиблеш де другого чоловіка, щоб йому було так до лица, так пристівно с тим „холявою“. Або иншого охрестить заяцем, то який же то буде заяць, Господи, що за заяць! — лєнський заяць! Як ні назве кого там, то все до ладу. Так на щось то вони и нашого Вольтера прозвали Вольтером, певне, що не так аби то, а для якоїсь прикмети, для якоїсь снаги?!

От и дивись! як иде тобі Вольтер, чи то с семинарії на университет, чи з университету вертаючи, чи на прохід, у славній реверенді, що бувало хутенько липляла и виявляла свої притаєні жовті смужки (нинішні реверенди не ті вже) и переисточалась так ніби рядицею чи запаскою, що на його персуні до того украшалась від болотнечі з заду френзлями, — у чоботях, що тільки с переду були вичищені: иде він отго кучерявий, ставний, з гордим чодом, с тим своїм заєдно пронизуючим оком, и ніби артист збирає ескизи для своїх студій.

И як же то було на справдешне имя нашому Вольтерови? спитаєте цікаві. Замовчав би я або може и збрехав би — простіть! грішна повика — так він вже, той наш духовний Вольтер, не потребує ні *titulum mensae*, не додоптується презенти, не подається о запомогу, не потребує особистого додатку, ні підходить в декани чи ще вище, — тим и нічого міні брехати. Отже не загикнує а скажу: називавсь він Федорович.

Добра була тоді повика у нашої молодєжі в семинарії, таї дуже потрібна на ті часи (а здалась би и на нині). Де на якому прилюдному місцю, отби за якою ліхтарнею, або на яких дверех були винисані имена людей, що труднилися у семинарії шпionьством. Се робилось зараз на початку року: отсим давали знати ветерани новітним приходящим, яких ім людей стережися треба.

Роботою тих шпionів було оповіщати и духовну и світську адміністрацію про те, що між алюмнами твориться, с ким вони именно зносяться, що вони говорять, що читають, від кого книжки дістають, — за що припадав тим шпionам де-який зарібочок. А коли то не так легко дізнатись було, бо небезпечні читачі дуже стереглися, то звісно вбогі зарібники мусіли собі помагати: прибріхували! И заслужи-

лись — нівроку! — на усякий час трудолюбці духовні: не одну до-рогу душу запротурили; не оден великий талант счез; дістались молоді люде там де не треба, с. е. до вязниць: инколи який сміливець опинивсь аж у Куфштайні... Тяжко бо й було остерегтись від такої напасті. Бо ж не легко було перевідатись про всіх шпігунів. Були ж бо межі ними с частенька такі, що ходили в одежі овецій...

От нате вам образочок того, як воно тоді чинилось. Він таки с часів семинарицьких нашого Вольтера, — умисно ж піднятий мною, щоб ви з близенька придивились и тому Вольтерови и так таки спізнали, які то духи гостили нераз у нашій семинарії.

Одному алюмнови дронала якась там одежина. Покривджений підняв бучу, — звісно вчинилась ёму шкода, так и речегуе. И зараз — та й конечно — зъявилось між всіма, хто знав за се, живе питанє: хто тут той шкідник? От вже и здибались помагачі до пошукування того, та на лихо, що из поганих душ „лжесвѣдѣтелей“, що скинули цілу вину учиненої кривди на чоловіка цілком неповинного, до того из громади читаючих вже й так небезпечної. Мусів ім чимсь докучити, може докоряв їх нечестивості, їх ледачості — хто ёго зна? Но чи сяк, чи так: біда та й годі на безвинну голову прогресиста!

„Як тут ёго обезвинити?“ міркують добрі товариші, „як би то викрити правдивого шкідника?“ А се послідне конечно треба було зробити, бо знають, що як сего не зроблять, так пропаде чоловік. Не за такі, а легенькі провини, виганяли тоді, не багато розбираючи, с семинарії. Отже радять та ради не знають. Кличуть у поміч Вольтера. „Вольтере, давай раду! недобра річ склалась, пропала одежина у Х., поганці складають вину на Н., мусиш конечно шкідника правдивого викрити!“

Не вагаючись, береться Вольтер за діло. Ходить и роздивлюється по физиогномиях. Чи довго він сю студню провадив чи ні, — не знати. По часі виберає собі Вольтер дуже молоденького ще чоловічка а красшого, мовляв, як ангела, ніби виберає собі у товариша. А у семинарії буває частенько, що двох людей так собі припадуть до сподоби то й товаришать собі заєдно у всім.

Виходило б, що и Вольтер нанитав собі любого товариша?! Розлягся сміх голосний по цілій семинарії, що, мов то, Вольтер сфаміляризувався и запопавсь у грецьку любов!

Та Вольтер мов и не чує. Проходжується из своїм адонисом — чи як би то —, та щось живо розмовляє. Тай не пусто вони, бач, розмовляли!

По часі сей ангелок розкриває ёму — так умів Вольтер собі ёго вприхилити и знав же то, куди свою розмову повернути — интимно, що ось то він украв ту одежину, що пропала у Х., що він заніс її на Зарваницю, хотів її там продати, що полиція ёго на тій продажі переловила припадком, що ёго завели до дирекції, що директор тої-ж полиції (а був се славний полицмайстер Сахер) заповів ёму димисію с семинарії, як він отто упав перед ним навколішки, як благав и плакав щоб ёго не виганяв, як той наконець по великих молах и лементях згодився на те, та за такую кондицію, що він обовязався ёму до-

носити за все, що небезпечного буде чинитись у семинарії.. И закінчив свою исповідь тим, що просив Вольтера умилно за се нікому не казати...

Вольтерови більш знати й не треба було. Ніби то стрівожений и зафрасований сим оповіданем, хоч и жалючий би то упадку свого товариша, и мов обіцюється ёму нікому сего не виявляти, та вказує ёму zarazом на ёго важкий гріх, намовляє ёго ити до сповіди и спокутуватись свого гріху. Сам же иде не гаячись до сповідника — а був тоді духовником у семинарії Патруньо Гарасєвич —, и оповідає ёго, що прийде такий а такий то чоловік до ёго до сповіди, як би то з ним обійтись належало...

От и впорався Вольтер, шкідника одшукав, невинно ославлений очистився, а на карту шпионів прибуло пове имя в пересторогу пових приходців семинарицьких. Розуміється, щира дружба скінчилась, а Вольтер вчинився знов аскетом.

А ангельский деликвент став таки — нічого не пошкодило! — попом, а як прийшло „исполнение временъ“, підвівся у декани...

У ті то часи водивсь славний звичай у семинарії. Бо дай два рази до року держались річи маєстетські. Чи ви знаєте, молоді товариші, що то воно значить має „річи маєстетські“? А щоб я тричі Німцем став, коли ви хоч крихту здогадаєтесь, як се славно воно було! А хоч би я їх назвав їх рідненьким йменям, оттак „Majestätsreden“, божусь, що ви таки нічого не второпаете. Отже я вам розкажу, як се воно було.

В призначені дні збералось, до якої там нишно впрядженої салі у семинарії, народу багато. Найстарша старшина, світська и духовна, прибуде отто було и сам губернатор. В пристійному місці виставлений образ Найяснійшого Монарха. Проти ёго споряджена трибуна. На ту ж то трибуну вступали вибрані на сю справу оратори и перорували до образу. Що вони таке говорили и як говорили, сего тяжко одним загальним словом означити. Звичайне не одні люде, не однаких голів, мали говорити розмаїто, оден — се, другий — оне. Бо хоч темат був з гори даний и ніби вимірений, та нетерплячка натура молодеча, вихлоплювалась на узбіччя. И нераз отто така річ добре далась в знаки говіринкови: треба було та й гірко її відіокутувати! А за се не було тоді тяжко: який небудь павязок про те, що не водилось під ту пору близенько у світі, вже ставався тяжким переступком. Приміром: нахилив хтось свою річ туди, що став порівнювати польського орла з руським левом, як польський орел взбився високо у гору, а руський лев погрузивсь у землю — тай пустили за сим сироту Русина за орлом ганяти...

Довелось и Вольтерови держати мову маєстетську. Научним ладом, світлим розумом толкував він про права між людьми з глибока, що й дивуватись треба було усім, звідки у ёго тільки знатя набралось, мов: „откуда сему премудрость сія?“ — *Zkąd Avran to wszystko wiesz?* — а тоді офіцпальна мова у семинарії була польська — питалась опісля старшина Вольтера. „Z książek“, одрече Вольтер. А то й диво було,

що „z książek“, коли тут невільно було може й календаря прочитати. Та більш, здається, не допитуваного у ёго на сей раз...

То були страшні, дикі часи — бодай вони не вертались ніколи! —, де молодому чоловікові заказано було до світла доходити. Тоді то у нашій семінарії наші бідні „алчущи и жажущи правды“ почей не досипляли, по заулках ховались, на вежу, мов пугачі дерлись, щоб тільки читати могли. И задавано нераз доброго прочухана таким сміливцям, — не допомоглося: здібалось заєдно доволі таких, що заблаглийти тою колючою дорогою... Такий святій жар вже був розвівся... и розгрівав справді освящені душі наших духовних лицарів...

Де ж діла нашого Вольтера, снітаєте братя? — Сумно вам одвічу: не ма іх. Ще алюмною будучи, по котрімсь там році, на вакаціях переселився у другий світ. Якийсь героїчний лік позбавив ёго життя, котрого він хотів ратувати, у Стрийських горах.

Гей! не одні то великі таланти, не одні спльні, геніяльні душі гостили у нашій семінарії!.. Не одна жива іскра жаріла!.. Чому ж не ма слідів по них для народу нашого, або мало? чому святій огонь не освітив всю темну руську країну?..

Загадки, панове, загадки, а треба б конечне відгадати!..

Жовтень, 1877.

КЛЯСОВІ ІНТЕРЕСИ И ІНТЕРЕСИ НАРОДУ.

(Ще причиною до реформи австрійських фінансів.)

(Дальше.)

Чи може нарешті, як се думать Ф. Фг., фасноване з обави перед „таємничою стопою процентовою“ випаде як найменче? Питане, чи поодинокий чоловік, коли буде знав наперед стоцу податкову, справді не буде мав охоти до затаєня певної часті свого доходу, — автор згаданого фрагменту зовсім непотрібно випровадив на фінансову арену, бо на таке питане могла б відповісти хіба психологія, и то далеко не так категорично и позитивно, як на ёго відповів а ргіогі сам автор. Бо й сам він заперечити не може, що затаєня такі практикуються и нині, взглядом податку старого, котрого стопа процентова усім звісна; з другої ж сторони повинен пам'ятати, що обаву перед тою „таємничою стопою“ рівноважить певність кожного поодинокого контрибуента, що та сама „тайна“ висить над мільонами ёго sociorum doloris, и що на всякий случай він не буде обтяжений більше, як ті ёго товариші. Нарешті згаданих вже комісій, котрі Ф. Фг. ставлять багато низше від дотеперішних урядників податкових, не можна назвати „non-sensom“, а то не тільки для того, що вони власне те можуть, чого не міг сам урядник податковий, т. є. власне без взгляду на затаєня и заперечуваня несумлінного фатента дохід ёго с всякою можливою справедливою отаксувати справедливо, але также и для того, що той

сам захвалений досвід того-ж урядника перейде без найменшого урону на комісію, бо, як се критикови повинно бути звістно, той сам урядник буде членом комісії, и буде в ній найважнішу, інформативну, грав ролю, а не менче и ролю безсторонного судні полюбовного, тим більше впливову, що він буде конкомитував рекурси покривджених сторін до висших инстанцій.

С того впрочім закиду зробленого в загалі институції комісій, котрі преці и при системі процентовім становити мали інтегральну часть податкової реформи, як и з зазначених нами вже висше аргументів маючих рівну силу проги контингенту и проти стопі процентовій, — виходить тільки одно найправдивіше: що для автора згаданого фрагменту систем контингентовий злий, а систем процентовий не ліпший; що из тих двох системів найгірше ёму не подобався — в загалі цілий податок особисто-доходовий.

А ся послідня конклюдія змінює зараз цілу річ в наших очах; бо неприятель загального особистого податку єсть eo ipso приятелем дотеперішого так званого доходного податку, с котрим ми в статі „Шляхетні заступники народа“ познакомилсь близше, — а котрий, в разі незаведеня нового, мусів би так як дотепер и на будуще остатись. Коли ж ми, т. є. шш. читателі, редакция „Правди“ и писатель сего давно згодились на те, що головна мисль нового доходного податку єсть по над усі податки так в теорії як и в практиці найсправедливіша, так як засади, на котрих операється дотеперішний податок, з ґрунту фалшиві и несправедливі: то ми маємо право в нашім противнику підозрівати на пів укритого — интересента, т. є. заступника интересу такої класи, котра через заведене нового податку тратить привилегії и вольності, якими їх обдаровував так щедро старий податок доходний. До сего ж підозріння дає нам право не тільки згадане вже висше малюване через автора комуністичних страхів там де їх не ма ані сліду, але и фалшоване фактичних обставин, на котрим ми ёго доavimo в слідуємій устуні: „Найтяжше ж діткне той податок (NB. вже без взгляду чи с контингентом, чи с процентом! — В. Н.) торговлю и промисл; сі оба соціальні фактори змушені о кождім интересі провадити **рахунок в книжках**, а для того **приходи їх відкриті перед фискусом**“. Во — просимо ласкавої уваги згаданого автора и читателів —: Устава о ненарушимості дому (Hausrecht) з ²⁷/₁₀ 1862, о основних правах австрійських з ²¹/₁₂ 1867, устава процедури карної с 1873 и устава процедури карної в справах скарбових с 1835 — видічують докладно ті виїмкові случаи, в котрих в чийсь дому зроблена бути може ревизія, и листи и папери переглядувані и забрані. Може се після згаданих устав наступити тільки в разі пошляків переступства проти загально-карного, або карно-скарбового закона, и через ніяку инчу власть публичну, як тільки через суди в справах карних, або в справах скарбових*). — Книги кушецькі

*) Щоб оминути непорозуміння, я тут примічую, що суди „в справах скарбових“ и кодекс „карно-скарбовий“ дотичать тільки переступств проти доходів т. зв. несталих (консумових податків, такс, цла и монополів), и з ними уряди админи-

и промислові, помимо їх властивості доведеної в цивільнім процесі, не суть книгами публичними, а становлять приватну власність дотичного приватного чоловіка, до котрої він на підставі згаданих австр. законів основних має право зборонити приступу (розуміється з виімкою судів в пррведених висше виімкових разях) кождому чужому чоловікови, кождій власті и кождій комисії. Нова устава о податку доходів ані не може змінювати основних законів австр. (Staatsgrundgesetze) ані фактично не змінює, бо не надає нікому, ані урядам ані комисіям, права вгляданя до книг рахункових. Так и не правда, щоби приходи купців и промисловців були відкриті перед фискусом; бо противно, вони перед ним так закриті, як жадного нічого „фактора соціального“ приходи*); бо тоді як до оціненя доходу властителя дому або властителя ґрунту дуже мало потрібно дат, бо галузи приходу и росходу тут дуже прості и незложені, бо він впрочім ані дому ані ґрунту укрити не може: то як же можуть з боку оцінитись приходи н. пр. гуртовного купця, у котрого навіть жаден из ёго підвластних того не знає; а й сам купець через цілий рік свого чистого доходу не знає напевно, поки на кінци року не зробить балансу в своїй головній книзі. Розуміється — комисії будуть ёго дохід такеувати після поверховних ознак; и може дучитися, що чистий дохід ёго отакують и висше дійсного; але в яким случаю и чому? Бо дотичний купець або промисловець провадить свій интерес по над стан; значить маючи малий капитал власний, падає собі позір, що обертає далеко більшим капиталом, и робить се, конечно, не в чистих намірених; значить провадить интерес не солидно, або инчими словами: швіндлює. А швіндель не заслуґує на пощаду, и варт бути укараним бодай наложеном висшого податку доходового, через що — при системі контингентовім — одержать бодай яку небудь пільгу ничі уцтиві контрибуенти, котрі на дотичнім швіндлю скорше чи пізнійше понесуть ще більші кривди.

Коли ж в обаві перед таким діланем комисії, швіндлярів стане в Австрії менче, то се буде одною з добрих а не злих сторін нового податку доходового. Але и тут отаксований за високо купець має ще спосіб ратунку, и то такий, котрого „леґкомисно задовжений властитель ґрунту“ не має в такій самій мірі; ёму власне институція книг рахункових подає можливість, добровільним оказанем тих книг (котрі мають силу доводу) виказати комисії свій дійсний, низший дохід.

Замітивши ще мимоходом, що все сказане нами и автором „фраґменту“ зовсім не дотикає дрібних купців и промисловців, котрі ані

струючи податками без посередними, до котрих и податок доходовий належить, не мають ніякої стичності. Процедура карно-скарбова, а именно часть її: Zoll und Monopolordnung, в котрій мова о ревизиях домових, виразно застерігає, що скопировані книжки рахункові не сміють бути до ничої цілі ужитими и переглядаваними як лиш о стілько, о скілько се до вислідженя спеціального переступства доконечне потрібно.

*) Тих капіталістів, котрих Ф. Фг. мають на думці, т. є. лихварів, банкерів и акціонерів и т. и. не можна здається лічити до ничих „факторів“, як тільки до того-ж самого „промислу и торговлі“.

не мусять провадити книг кунецьких, ані не будуть платити доходого податку (з доходом до 600 зр.), ми перейдемо наконець до розв'язання найважнішого питання: хто вони, той „гандель и промисл, маючий боротися з заграничною, обтяженою податками о 200% менше, конкуренцією“, и що вони властиве та „законодавча шруба податкова“, котра той нещасливий гандель и промисл має зруйнувати до ґрунту?

Звісно: сама „шруба“ (коли вже маємо приймити той термин) — річ мертва, и як така, сама собою не зробила би нікому на світі найменчої кривди, якби не було механика, котрий її накручує, и якби той механик до її накручування не мав ніякої потреби. Біда тільки, що такий механик живе — в особі австр. парламенту, котрий що року ворує певну велику суму на покриття бюджету державного; потреба же, котра ёго до того змушує, се — конечні державні видатки. Видатки ті виносять так багато (чому? об сім пізнійше), що від непамятних вже часів бюджет австрійський показує дефіциту що найменче 30 мільонів на оден рік, а такий сам дефіцит самим министерством и на дальших багато років заповіджений. Яким же чином покривався той дефіцит що року до тепер? Чи нам іх яка чужа держава давала за дармо? Ні, мій добродію, пане докторе Копп! Доки було можна, накладались що раз нові додатки до иснуючих податків пожиткових (ґрунт., дом., заробк. и т. зв. доход.) и консумових, а як вже дійшло до того, що тая стара „шруба“ не могла рушитись вже глубше, то роблено що року нові довги, на котрих опроцентоване знов мусіли пріти ті самі контрибуенти. Значить, пане Копп, була то „законодавча шруба податкова“; а „бюджет и до тепер не потребував приновлятися до приходів державних, але приходи державні мусіли застосовуватись до потреб державних.“ А п. др. Копп разом из цитуючими ёго Fin. Fragm. думали (чи удавали?), що се в Австрії доперва так настанить в будучності, як буде заведений податок особисто-доходовой. Між тим шруба була и тиснула, що мала сили; тільки тиснула кого иншого а не п. Коппа и Fin. Fragmente. Вона тиснула працю и дрібну власність нерухому, а великий промисл и велика торговля и великі капиталисти не тільки уміли с-під неї завсігди вивинутись (vide акції, золота рента и т. и.), але, як ми се покажемо низше, вони вижидали з боку з отвореним ротом, чи що небудь с-під шруби и для них не канне. Оже що сталось, що вони тепер такий крик піднесли? Давнійшу шрубку лишено майже з незміненою силою (10% упуст с податків пожитков.) на давньому місці, а до них (до тих, що тепер так кричать) приложено нову шрубку, якої вони доси майже не зазнали на собі: — Лишаючи впрочім порівнане, котре як кожде порівнане, куліти мусить, на боці, розважмо річ серіозно. Чого хочуть патрони Fin. Fr.? Щоби нові дефіцити и усі нові видатки держави покривались, як досі, с податків пожиткових, значить податків, котрі нарушують капитал національний, бо іх високість и репартиция не стоять с чистим доходом дотичного предмету в ніякім кавзальнім звязку, в ніякій пропорції, а трафляють безпосередно само жерело доходу, сам предмет, котрий доперва дохід принести має. — Чого хоче правительство, а з ним и ми? Щоби ті дефіцити и усі нові

видатки покривались с чистого доходу, значить тільки с процентів згаданого капіталу національного. И хочби дійсно за кілька років прийшла конечна потреба для держави добути з відки ще нових хочби навіть 15 мільонів, то чи-ж не найсправедливіша, чи не єдино раціональна, чи не єдино користна так для держави як и поспільності річ, взяти ті гроші с чистого доходу поспільності? Звідки ж инде, як не с чистого доходу? Хиба ж се не ясне, як найпростіший рахунок арифметичний? Хиба ж (щоби тут ужити рівно тривіального порівняня) батько, котрий потребує грошей, а має до вибору межи сином, котрий з ёго ласки має масток с чистим доходом над 600 зр., а своїм водоносом, — удається в такій потребі не до сина, а до водоноса?

Для чого ж тут великий промисл, великий гандель и в загалі великий капітал нарікає на сподівану шрубку податкову (котра инчі „фактори соціальні“ притискає вже здавна), а не зверне своїх жалів проти механікови, и в послідній інстанції проти тим „конечним видаткам державним“, котрі нашого механіка змушують до уживаня шруби?

Чому? на се відповідь знайдемо в бюджеті державнім, ясну, и ставляючу найновіший Schmerzenschrei тої торгівлі и того промислу у властивім світлі. В тім бюджеті*) ми, побіч найконечніших видатків, без котрих машина державна не могла би функціонувати (як кошта адміністрації и судовництва, кошта стягання податків, кошта на наукові заклади, наконець листа цивільна и армія), находимо ще такі видатки:

XVI. В.: субвенції для закладу промислово-фрахтового Oesterr.-ungar. Lloyd . . .	349.000 зр.
субвенції для залізниць	22,394.950 зр.
разом	23,743.950 зр.

Як бачимо, се субвенції идучі на безпосередню и виключну користь великої торгівлі и промислу, а взглядно на користь акціонерів, бо гроші сі в послідній консеквенції идуть на заплачене гварантованих державою дивиденд. Колиби тих видатків держава не поносила, то відпала би из згаданого дефіциту рівна сума, и пересічний річний дефіцит (30 м.) зредукувавбися на 6 мільонів, так що не тільки нова шруба податкова сталабся злишною, але и стара шруба не скрипіла би так дуже, т. є. могла би без болю для „торгівлі и промислу“ спустити тих завидуваних 10% с податків позиткових. Пригадаймо собі дальше, для кого и на чі крики станула зараз по краху р. 1873 ухвала Ради державної, щоби до давних довгів зробити новий довг 80 мільонів зр.? За критику тої ухвали „Правда“ свого часу була сконфіскована, що ж до Finanzielle Fragmente и дра Коппа — я готов на осліп поставити в заклад тих 24 мільонів, котрі одержує яко субвенцію „торгівля и промисл“, проти субвенції 500.000 (пятьсоттисяч) зр., котрі одержує таким самим титулом рільництво, —

*) Finanzgesetz für d. J. 1877 v. $\frac{20}{12}$ 1876. R. G. Bl. Nr. 141.

що ті оба захитники торгівлі и промислу як найсильніше голосували за тою пожичкою, ще голосніше, як тепер кричать проти „шрубі податковій“!

Пожичка ся ужита зістала: zur Sanirung der kranken Eisenbahnen und Unterstützung des darniederliegenden Handels und der Industrie; именно 12 мільонів с тої суми дано просто як запомогу збанкротованим банкерам и великим промисловцям.*) — Колиби пожичка ся не була зятягнена, то, лічивши 7—8%, який держава за той довг тепер платити мусить, лишилося власне ще коло 6 мільонів річно, так що из згаданого хроничного дефіциту не було би сліду.

Але скажете ви: „Обі ті підмоги, идучі безпосередно на желізниці, на велику торгівлю и на великий промисл, посередно помагають также и рільництву, а крім того звертаються в певній часті державі титулом ростучих з розвоєм тих факторів податків заробкових и доходних. Особливе ж рільництво користає з розвоєм желізниць, торгівлі и промислу, бо як и кому би инакше продавало свої плоди?“ На се я відповім, що саме так (не менче) як рільництво від торгівлі и промислу залежить, так на відворот залежать послідні від рільництва, бо кому ж би вони збували свої продукти, и що би перевозили желізниці, якби сі конечні взаємини межі одними и другими не истнували? Можна сказати навіть, що дрібне рільництво (особливе у нас) майже зовсім обходиться без тих великих факторів соціальних, бо продуковані свої плоди воно само и споживає, тоді як великий промисл сам своїх фабрикатів не потребує, а потребує доконче консумента, котрого мусить шукати в стані рільничім. Але поминувши ту малу примітку — а беручи в загалі —, с того взаімного стосунку виходить, що зовсім нема такої дуже важної причини, вважати торгівлю и промисл яко далеко важніші соціальні фактори від рільництва, на стілько важніші, щоби одних спомагано коштом — и то великим коштом — других. Коли в тім самім бюджеті зо свічкою будемо шукати еквиваленту тих великих сум видаваних на безпосередну користь индустриі и гандлю, еквиваленту, котрий би йшов так само на безпосередну користь рільництва, то знаходимо в рубриці XII. (министерство рільництва) субвенції (и то для товариств агрономичних, будучих в руках — як се в Галичині — більших посідателів, значить и більшого капіталу) разом 495.000 зр., т. е. 50 (пятьдесять) разів менчу квоту від субвенції плаченої самим желізницям. Можна на се с певним натягненем замітити, що усі видатки без ріжниць, идучі для министерства рільництва (як плата урядників, удержанє академії рільничої и т. п.), виходять посередно на користь самого рільництва, т. е. рільничої класи; але поминувши, що деякі подібні видатки, приміром видатки на технічні академії и др., фігурують в бюджеті в инчій рубриці (минист. просвіти), ми и тут не потребуємо боятись порівняня:

*) котрі її найдалше за 2 роки звернути мали; між тим минуло вже два рази стілько часу, и після зложного власне в Раді держ. рахунку вплинуло досі назад тільки 4 чи навіть тільки 2 мільона! О прочих нема навіть великої надії, чи коли небудь держава їх побачить на очі.

Всі видатки министерства рільництва (вже из згаданою субвенцією) виносять	10,990.250 зр.
За те виносять приходи тогож министерства	10,226.250 зр.
Значить коштує рільництво державі	764.000 зр.
За те ж: Всі видатки министерства гандлю, але без згаданих субвенцій	22,246.112 зр.
до того згадані субвенції	23,743.950 зр.
від того всі власні приходи мин. гандлю	18,820.000 зр.
Значить коштує торговля и промисл	27,170.062 зр.,
а долічивши до того згаданих висше 6 мільонів процентів за довг для торгівлі и промислу зроблений, разом	33,170.062 зр.!
Коли прирівнаємо сі кошта до того, що дотичні фактори приносять взаімно державі в податках, то (поминувши податки несталі, що до котрих также можна би перечитись, чи не більше їх припадає на землю и на стан рільничий, котрий становить всю масу австр. населена) дає:	
сам податок ґрунтовий державі	36,700.000 зр.;
значить, відлічивши висше подані кошта министерства рільництва	764.000 зр.,

чистого зиску кругло 36 мільонів зр.;

між тим коли допустивши навіть, що не тільки весь податок заробковий (9 мільон.), але (що далеко ще до правди) навіть цілий податок дотеперішній **доходовий***) платить сам промисл и гандель, всего разом 27,500.000 зр., а сума та, в порівнянню з висше поданою сумою видатків, виказує кругло 5,670.000 зр. **педобору**. Іншими словами се значить: Той бідний, нещасливий, податками притиснений гандель и промисл не тільки усе те, що титулом податків платить державі, відбирає від неї титулом субвенції до послідного крейцара назад, але витягає ще, за помочою **дотеперішної** „шруби податкової“, від рільництва суму що найменше 5,670.000 зр. на тую-ж субвенцію.

Отже **для того** власне не виступають ані *Finanzielle Fragmente*, ані Др. Копп проти редукції видатків державних, котрі преці суть єдиною причиною підвищування податків, єдиною силою, котра и стару „шрубку податкову“ порушає, и тепер власне нову шрубку податкову в рух приводить. Для того вони, намість живих моторів, чіпаються мертвої машини, и то власне тої нової машини, з улпшеним механізмом, котрий має призначене, потягнути до поношеня видатків державних также и ті „фактори соціальні“, котрі дотепер намість давати щось державі, всего від неї и ще чогось більше домагались и домагаються. Для того вони руками и ногами бороняться проти введенью нового, особистого, загального податку **доходового**, бо ім під дотеперішнім старим податком було як в раю, бо из знесенем того податку а заведенем нового устануть

*) 18,500.000 зр.; звісно ж, що той податок видачують также дома, урядники и т. п., значить не тільки сам гандель и промисл на ту суму складаються.

вольності акціонерів, банкерів, капиталістів, а велика торгівля и великий промисл будуть виправді и тепер ще по часті жйти коштом рільництва, але й самі дещо будуть мусіли причинятись до видатків державних.

(Конець буде.)

НОВІНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **О руськім клубі в Раді державній** пише тижневе часописьмо Віденське „Der Osten“ в н-рі 47-ім з 25. Падолиста с. р. от-що: „Поміж руськими послами в Віденській комнаті послів є двох, котрі при кожній нагоді своїм правдиво славянським и національним усposобленем користно відзначаються від інших псевдо-руських послів, що все и всюди йдуть рука-в-руку з німецько-жидівською Verfassungspartei. Се послы Озаркевич и Заклинський. При голосованю над питанем, чи протест чеських послів має відослатися до комісії чи ні, згадані два послы Озаркевич и Заклинський, исповідуючи неустрашенно (!) своє національне и славянське чуте, голосували за відосланем до комісії, між тим як прочі руські послы враз з вірноконституційними ворогами Славян голосували против відослання. Мы підносимо сей факт, віддаючи ёго під осуд славянського світа.“

Як видно, се донесене Osten-а дуже значно різниться від донесеня Politik, котре подали-сьмо в попереднім н-рі. Поминувши те, що Osten видить аж якусь особлившу відвагу в тім, коли голосується с Славянами а не з Німцями, як и те, що нічого не згадує о о. Качалі, котрий завжди голосує с Славянами, — донесене Osten-а показується далеко вірнішим ніж донесене Politik-и. Нам вже давніше доношено о розладі, який обявляється від довшого часу в руськім клубі: одні, як п. Криницький, вже доблись того, чого хотіли, отже не дбають зовсім о руський клуб; другі, як п. Ковальський и и., хотять ще добитися чого и вислугуються правліню, вважаючи однак щоб и не втратити свого становища мнних проводирів галицько-руського народу; за ними йде безмисленна більшість послів; наконець є й горсточка опозиційних елементів, котрі однак не мають відваги виступити против п. Ковальського и більшості и обявляють свою незгідність с політикою п. Ковальського тільки пасивно тим, що усуваються від голосованя. В остатніх часах при именних голосованях голосувало звичайно не більше як 8 до 9 руських послів (на 15). Активно часом инакшу політику веде тільки о. Озаркевич (котрий впрочім недавно дістав адресу довіря від священників своєї околиці), а лиш внімово ще й о. Заклинський.

— Дня 11. с. м. відбувся вибір одного посла до Ради державної з міста Львова на місце п. Смольки, котрий зложив свій мандат. Комитет уконституований за-для того вибору уложив перед всім програму, до котрої кандидати на послів мали б зьобовязатися. В тій

программі висказується добитно прямоване Поляків до привернення самостійності і незалежності, засуджується противна тому політика т. з. Краківської консервативної партії і указується на konieczність виступлення против панславистичних змагань Росії. Задля того вважається konieczним скріплене і консолідоване національних елементів у внутрішній організації і рішуче взновлене польської квестії. Яко кандидатів пропонував комітет перед всім кн. Адама Салієгу (сина), котрий задля ривалізації і опозиції против Потоцьких грає ролю великого либерала; а коли той с-причини слабого здоров'я (пробував тепер на курації в Італії) від кандидованя відказався, поставлено кандидатами професорів університета Венцлевського, Радзішевського і Малецького, журналіста Романовича (автора програми) і редакторів *Gazet-и Narodow-oi Яна Добржанського* і *Dziennik а polsk-ого Генрика Реваковича*. Чотири перші кандидати зрезигнували, за те кількох виборців поставили кандидатуру д-ра Людвика Вольського, адвоката з Відня. *Добржанський* в своїй кандидатській бесіді виступав дуже остро против польського клубу в Раді державній, котрий йде під руку правліно, а однак и при так догідній нагоді, як відновлене угоди з Угорщиною, не вмів вибороти для Поляків концессій. Руські послы бодай таки узискали, що ряд відступив від загаданого усуненя календаря юліанського, установив руську шкору вивав при учительській семінарії у Львові и надав деякі посади Русинам, — концессії вправді малі, але після гадки Русинів великі! При тім клуб польський оточується тайною насупротив краю, однакож не має тайн для министерства, котре о всім, щб в клубі діється, довідується від самих деяких службних послів, як в своїм часі від гофрата при міністрі Байсті, Клячка. Віденський воздух дійствує дуже денервуючо на польських послів; Добрж. отже старати-меться викликати опозицію посеред клубу. Шо ёго вплив великий, старається виказати своєю діяльністю від 1848 р., коли то він вплинув на шляхту, що приступила до петиції о знесенє панщини, а и опісля нераз через свою агітацію покерував собмом, а навіть мав вплив и на гр. Голуховського; тільки з Земляковським ёму не вдалось, и тому їх неприязнь. — *Ревакович* виступав остро против консервативного становища польських послів, від чого Поляки втратили ту симпатію, яку мали давніше, коли йшли на переді либералів. — *Вольський* заявляє, що буде старатися в справах, в котрих польський клуб невластиво йде дорогою, виломуватися с солідарності клубу, як се вже удалося именно о. Качалі, котрий в так есенціональній справі, як шкільне и язикове питанє в Галичині, виступав против польського клубу (а за руським язиком). — Комітет виборчий дуже маленькою більшістю голосів поставив кандидатуру п. Добржанського (п. Ревакович ще передше задля солідарності зрїкса на користь Добржанського); однак при виборі вийшов послом др. Вольський, одержавши 1201 голосів (17 по над абсолютну більшість), особливо від жидів и інтелігенції, именно урядників; Добржанський дістав 1058 гол. Русини вдержувались від голосованя. Др. Людвик Вольський єсть либерал, однак в справі руській має погляди міністра Земляковського, т. е. не узнає зовсім руської народності (єсть jeder Zoll ein Mameluk, як сказав сам о собі перед 8 роками).

— Др. прав и філософії **Олександр Огоновський**, приватний доцент в Львівському університеті и бувший редактор „Правди“ (від Цвітня 1873 до Лютого 1876), именованій Ёго Вел. цісарем найвиш. рішенем з 26. Падолиста с. р. надзвичайним професором австрійського цивильного права з руським викладовим язиком в університеті Львівськїм. Др. Олекс. Огоновський писав правничі росправи до німецьких юридично фахових газет, а в літі сёго року видав більшу наукову працю окремою книжкою п. т.: *Die Geschäftsführung ohne Auftrag nach österreichischem Rechte. Civilistische Untersuchung.* Lemberg, 1877. (112 стор. VIII-ки). — Крім д-ра Олександра Огоновського викладає по руськи на правничім факультеті у Львові суплент др. *Іван Добрянський*, адвокат краєвий, австрійське карне право. На філософичнім факультеті викладають по руськи: др. *Омелья Огоновський* руський лязк и літературу и др. *Ісидор Шараневич* руську історію. (Австрійську історію викладає др. Шараневич по польски.)

— На звичайних загальних зборах академічного товариства „**Дружній Лихвар**“, відбувшихся дня 2. падолиста 1877, вибрано на рік 1877/8 слідуючий виділ: Голова К. Бобикевич; заступник голови И. Малиновський; касиєр В. Ділошак; контрольор К. Бандрієський; секретар Г. Семенюк; бібліотекар О. Федорович; — виділові: М. Балтарович, Ф. Гладілович, К. Заклинський, И. Мійський, И. Рудницький; — заступники: Н. Волянський, К. Руденський, И. Струтинський, А. Чайківський. — Від Виділу Товариства „Дружній Лихвар“. У Львові дня 10. грудня 1877. К. Бобикевич, голова. Г. Семёнюк, секретар.

— *До Высокопреподобного Крылошанина Отца Михаила Сѣнгалевича яко председателя комисіи фонда вдовичи-сиротинського Архієпископіи Львівскои и директора заведеня рільничо-кредитового для Галичини и Буковини.* Львѡвъ. Накладом Платона Торлицкого. 1877. — Се отвертий лист на 2 картках вел. VIII-ки, виийшовший, як покаже підпис, від „священник-ів двоохъ сусѣднихъ деканатѡвъ“. Поводом до написаня и оголошеня сего листу була чутка, „що Заведеню рільничо кредитовому для Галичини и Буковини, vulgo Банкови руському, котрому фонд вдовичо-сиротинський архидиєцезії Львівскої повірив половину свого мастка т. е. 75.000 зр. (номин. варт.), банк „Славія“, котрий мав спілку в Руськїм банку, виповів свої капітали; дальше що цінні папери вдовичо-сиротинського фонду, котрі після ухвали посліднѣго зібраня відноручників тільки в пупилярних паперах доковані бути можуть, перемінятися мали б на акції Заведеня рільничо-кредитового, отже на нецупилярні; (наконець) що Заведене рільничо-кредитове заселятися би мало повими непризволенними капіталами с фонду вдовичо сиротинського, призначеними вже для самого обороту.“ Хотя священники не раді б вірити таким чуткам, — сказано дальше в отвертім листі — однак суть в певній мірі занепокоєні, бо „ходить тут о многоважний, єдиний священничий институт в диєцезії“. Виповіджене капіталів Славні „Руському Банкови“ вважають ознакою небезпеочності або бодай некористності локації; впрочім и без того положене Заведеня рільничо-кредитового, „котрого користі для руського народу суть ілюзоричні“, вважають „священники 2-х деканатів“ некористним: задля того, що „час, коли воно в акцію вступило (після великого краху), не був до-

гідний для розвитку яких небудь фінансових інститутів, та що Русинам надмірні капітали ніколи не докучували и що заведене мало багато трудностей до переборення“ як від сильної конкуренції так и інших. С тих поводів згадані священники завзивають передсідателя комісії фонду вдовичо-сиротинського, щоби без проволоки подав до відомості всіх деканатів дієцезії: „1. Чи по правді банк „Славія“ виповів Заведеню рільничо-кредитовому свої капітали? 2. Яке єсть правдиве, фактичне фінансове положене Заведеня рільничо-кредитового? 3. Які небезпеченства хочби в найдальшій лінії загрожують с тої причини священ. фондови?.. а в разі нагальної потреби щоби: 4. Загальне зібране відпоручників як найскорійше склінкати.“

Що „Славія“ справді виповіла свої фонди „Рільничо-кредитному заведенію“ („братя Чехи — братям Русинам“), доносить и „Слово“, котре вже помістило дві дописи (зі Львова) за „руським банком“ а против „Славні“. А що з „руського банку“ нема ні якої користі руському народови а грозить ёму навіть шкода, признавала нераз и знов тепер признає навіть Коломийська газетка „Русская Рада“, видавана людьми с тої самої партії, котрі заложили „Рільничо-кредитное заведеніє“.

— † В остатних днях минувшого місяця умер в Кракові **Лукиян Семенський**, знаменитий польський писатель и друг пок. Бєлєвського, котрий майже рік перед ним умер. В польській літературі займає Семенський високе становище яко критик (*Portrety literackie* и п.) и яко перекладчик Гомерової Одиссеї. Але він має и ширше значіне для Славян в загалі своїми перекладами з руської, чеської и сербської мови. З руського переложив деякі думи, особливо удачно думу О *Dumitzge kniazia Wisniowieskim*, с чеського Короледворську рукопись (котрий переклад рівно красно виконаний и рівне значіне має для польської літератури, як Бєлєвського переклад „Слова о полку Игоревім“). В загалі література людова займала ёго дуже: він видав також *Podania i legendy* с критичним вступом, а навіть Одиссею вважав піснею народнєю на великі розміри. — Семенський родився 1809 в Каменній Горі в Галичині, мандрував багато за границею, а наконець осів в Кракові, де посвятився зовсім літературі и в 1848 р. заложив *Szaw*, у котрім редагував часть літературу и критичну.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 15. Грудня 1877.

В Раді державній веліся дальше наради над справою національного банку дня 29. и 30. Падолиста, 1. и 3. Грудня. Означено докладно компетенції обох дирекцій (віденської и пештенської) и ради генеральної: дирекції мати-муть не тільки залагоджене біжучих справ, але й розділяти-муть установлені генер. радою дотації на поодинокі місцевості и визначати-муть кредит максимальний для поодиноких фірм и осіб; рада ж генеральна буде більше тільки контролювати діяльність дирекцій. Відкинено жаданя на росширене діяльності банку и легше

достарчуване кредиту, именно внесок п. Скржинського, щоби банк давав позички на товари. Лишено дотеперішню постанову, що банк ніколи не має мати в обігу більше пот непокритих металем як на 200 мил. зр. Вкінці ухвалено цілий статут банковий и статут для відділу гіпотечного нового банку; справу ж 80-мільонової позички відослано назад до комісії. — Сим однако залагоджено тільки одну часть справи угодової з Угорщиною, а що до нового року не можна б цілої тої справи залагодити, для того министерство (дня 7. с. м.) внесло в комісії послів проект, котрим устави с 1867 р. о квоті вичачуваній обома половинами держави на спільні потреби, о цловім и торговельнім союзі між Австрією и Угорщиною, відтак привилегія національного банку мали б продовжитись до кінця Лютого 1878, враз же мало б уповажитися правліне союзи торговельні з Німечиною, Францією и Італією на пів року продовжити.

Залагодивши так справу банку національного займалася Рада державна ще деякими дрібнішими справами: на засід. с 4. с. м. ухвалила уставу о задавненю прямих податків и належитостей, котрою спийніться дотеперішня самоволя властей державних и занобіжитьсь тому, що поодинокі поносять шкоду на своїм маєтку через недбалість урядів податкових. Партия права (дня 7. с. м.) поставила внесок, щоби вибрати комісію з 12 мужів, котра би в поступованю правліня и ёго органів при виконуваню права о стоваришенях и згромадженнях и права прасового розглянулась и здала о сім справу комісії послів. Др. Промбер поставив внесок, щоби правліне бодай раз в рік виказувало, що зробило с переданими ёму петиціями и резолюціями. Комісія бюджетова здавала (на засід. з 11. с. м.) справу с предложених рядом рахунків о 80-мільонової позичці для ратованія торговлі и промислу після краху 1873 р. Против принятю тих рахунків, с котрих „тільки видко, що 14 мільонів з 18-и ще не вернулися и затратилися“, промовляв др. Возняк, а др. Кронаветтер закидав, що ряд роздавав тії гроші тільки на підмогу партії вірноконституційних, щоби узискати її попере. — На засід. с 4. с. м. внесло министерство проект до устави, котрою и в 1879 р., як від 1869 р. дотепер, армія мала б удержуватись на стопі воєній в числі 800.000 людей. Сей проект партия вірноконституційних Німців привитала дуже нерадо: „Більше податків, більше цол, але не менше видатків,“ каже Neue fr. Presse. „Запевняють нас, що Австрія жие в найкрасшій згоді с своїми сусідами, що не має нічого боятися, що Австрія заведе супокій на всході рука в руку з Росією — ц рівночасно жадають від нас дальшого поношеня а навіть підвишеня страшених тягарів на війско... Жадного підвишеня податків без зниженя стану оборонного! Через всі верстви народа повинна йти пароля: зменшене видатків на війско, заким рішимося на нові жертви!“

Не менше противиться людність Австріи введеною нові автономної тарифи цлової, після котрої цло від кави, чаю, цукру, рижу, нафти и т. и. предметів, конечних для щоденного жия, мало б значно підвишиться, отже й ті товари мусіли б значно подорожтіти. Віденські соціаль-демократи ухвалили дня 2. с. м. дуже остру резолюцію против підвишеню цол від тих предметів, як и против введеною мит охорон-

них, „котрі не суть охороною краєвого промислу, але тільки охороною для маленького кружка фабрикантів и спекулянтів“.

Спільні делегації зібралися 5. с. м., а 7-ого представлялися цісаревн. На промову обох президентів відповів цісар, що его правління старалося всіми силами; щоби війну між Россеєю и Турцією злокалізувати, а особливо щоби монархії заховати супокій; помію далеко сягаючих заботанин на веході удержалися приязні відносини с всіми державами и правовиті інтереси Австро-Угорщини забезпечено ві всіх напрямках. Коли б однак випало станути в обороні інтересів монархії, то цісар числить на преданість овоїх народів. — Спільний бюджет на 1878 р. виказує всіх видатків на 109 мил. зр., т. є. 103,200.000 звичайних, а 5,800.000 надзвичайних. В р. 1877 були видатки о 2,800.000 менші, але се тільки для того, що на сей рік було надзвичайного видатку на справлене нових гармат (Ухациюса) 7½ мил. зр., котрий видаток на р. 1878 вже зовсім відпадає; відрахувавши отже сей надзвичайний видаток показується бюджет на 1878 р. о 5,200.000 висший від бюджету на р. 1877.

Сей бюджет не зробив доброго вражіння, як також и политика гр. Андраши, котру в угорській делегації остро критикували Сечен и Аппоний. В австр. делегації 12. с. м. промовляв п. Грохольский дуже остро против Россії, котра послугуючися вигаданим нею панславизмом розпочала війну задля розширення своїх границь, вивісивши прапор гуманності, між тим як утискає страшно Поляків. Також пп. Демель, Зіс и Штурм промовляли против Россії и политики гр. Андраши. Тільки бр. Флюк виступав в обороні Россії, 3-цісарського союзу и за анексією Боснії.

В російсько-турецькій війні узяли Россіяне знов дуже важні успіхи. Дня 10. с. м. Плевна дісталась в руки Россіян. Осман-баша, котрому вже не стало живності, трібував перебитися в напрямі Видиня; Турки здобули вже кілька редут рос., однак при остатній оточені переважними силами, мусіли піддатися після 5½-годинного розпучливого бою. До 40.000 Турків дісталось в полон, Осман баша ранений. Россіяне оказують ёму великі почесті: цар віддав ёму шпаду и придав сторожу гонорову. — Армия Мегемеда Алі не тільки не змогла прийти в поміч Османови, але була сама виперта з одної позиції по другій, аж станула вже в горах в Камирлі, де ледве опирається Россіянам. Вправді трібував Сулейман прийти в поміч Османови, сильним атаком 4. с. м. здобув Елену, при чім Россіяне стратили кілька ошанцьованих позицій, 11 гармат, звиж 2000 убитих и ранених и 300 полонених, але до Тирнова, куди прямував, не міг дійти, и тимчасом Плевна впала. — 14. с. м. оголосила *Сербія* війну против Турції.

У Франції криза вже скінчилась: Мак Магон, не могучи позискати більшості сенату для нового розв'язання комнати послів задля супротивлення конституціоналістів т. є. орлеаністів, піддався безусловно републиканській більшості и покликав министерство Дюфора, зложене с самих рішущих републиканців.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В Друкарні Товариства Кники Шевченка. — Щд зарадок Фр. Сервицького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
15. (3.) и 30. (18.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція в
адміністрація
під в. 44. при ул.
Галицькій.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГЕТЬМАН ІВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.

(Конець.)

Дня 30-го цвітня, після царського указу, всіх доносчиків перевели під сильною сторожею в Смоленск и казали держати їх в оковах, не позваляючи сходитись між собою, але 28. мая знов казали їх привести у Витебск.

Тоді Кочубея знов узали на тортури и випитували: чи не було до ёго якої небудь посилки від Шведів, Поляків партиі Лещинського, Запорожців або Кримських Татар? Ёму дали три кнути; Кочубей висказав, що об нічим не знає, ні с ким не мав ради и всё він против Мазепи вдіав из своєї злості. Искри дали на тортурах 6 кнутів, допитуючися об тім самім; Искра як попередно заявив, що від нікого крім Кочубея не чув нічого лихого про Мазепу.

Такі самі питання задавали Святайлови и Кованькови; першому дали 20, другому 14 кнутів. Зберігся переказ переходивший з уст до уст, що коли сотник и піп перебувши тортури лежали на помості під рогожиною, сотник сказав до попа: „Що, отче, солодкий московський кнут, чи не купити б ёго до дому жінкам на гостинець?“ Мабуть він натякав на жінку Кочубея, котра вела перед в цілій сій справі. Святайло відповів: „О, щоб тебе, Петре... чи мало тобі спину списали?“

На закінчене переслухували Кочубея и Искру про їх майно. Кочубей оповів про всі гроші, що мав, про довги на різних людях, коней и худобу в своїх добрах.

Цар казав Кочубея и Искру перевести до Мазепи и укарати обох смертю перед усім запорозьким війском, поца Святайла и присланого перше од Кочубея з доносом черця заперти в Соловцький монастир, а сотника Кованька, писарів и слуг Кочубея й Искри вислати в Архангельск и віддати в салдати.

Стольник Иван Веляминов-Зернов в супроводі солдатів повіз Кочубея й Искру в Київ. Дорога їх вела водою від Смоленска Дніпром. Переступники були оковані. Дня 29. червця Веляминов-Зернов прибув у Київ и помістив осуждених у Новопечерській кріпості, а сам зараз післяв звістити об сім гетьмана. Дня 7. липця гетьман був у таборі, розложеном за Білою-Церквою, в місточку Борщагівці; він післяв відтам у Київ бунчучного товариша Максимовича из сотнею козаків и з ним драгонського поручника Алимова с сотнею драгонів. Веляминов-Зернов додав до сєго відділу присланого від Мазепи ще салдатів, взявши їх у київського воєводи и повіз осуждених в гетьманський табор. Дня 12. липця перед усею генеральною старшиною він видав переступників гетьманови и подав єму царську грамоту. Кочубея знов стали допитувати про єго майно и він до прежніх заявленій додав ще звістку про деякі цінні речі, що в єго були.

В ранці 14. липця при великім зборі козаків и українського народу Кочубеєви й Искрі одрубали голови. Тіла їх лежали на показ народови, поки не скінчилася служба божа, а потім їх положили в домовини и відвезли з Київ. Там похоронили їх 17. липця в дворі Печерського монастиря, біля трапезної церкви.

Жінку Кочубея ще раньше, як Кочубей був у Витебску, взяв післянець Мазепин гадяцький полковник Трощинський, разом з дїтьми, невісткою, жінною сина її Василя, в Диканці и привіз у Батурин, в старий двір свого чоловіка, а невістку з наказу Мазепи пустили до її родителів, у котрих тоді був и її чоловік. Жінку Кочубеєву держали якийся час під строгою сторожею; після казни чоловіка випустили її.

Петро був глибоко переконаний об вірності Мазепи для єго и думав певно, що вчинив строге, але зовсім справедливе діло, покаравши смертю доносчиків, котрі покушались обрехати перед царем єго вірного и певного слугу.

Минуло літо; приближалась осінь. Цар зачув, що Кароль XII. звернув на полудне и приближається до України. За для сеї чутки видав Петро наказ, щоб гетьман ишов и злучився з московськими війсками и щоб козацька кінниця прослїдувала неприятеля з заду и нападала на єго табор. Самого гетьмана цар бажав видіти на-

чальником сеї кінниці підчас її воєнних дій. Мазепа хотів ухилитися від такого поручення и в письмі своїм до царя жалувався: „на подагричн्या и хираргичн्या припадки“; страшні болі не дозволяють ёму їхати верхом. Та Мазепа крім того написав цареві таку замітку: „Если, я особою моею гетманскою, оставя Украину, удалюсь, то вельми опасаюсь, дабы по сіе время внутреннее между здѣшнимъ непостояннымъ и малодушнымъ народомъ не произошло возмущеніе.“ Мазепа давав такий одзив про всій український народ: „Я у здѣшнихъ не только мало, но и никого такъ вѣрнаго не имѣю, который бы сердцемъ и душею, вѣрнѣ и радѣтельнѣ вашему царскому величеству по сеѣ случай служилъ.“ Се було сказано в такт с тодішніми поглядами Петра, котрий також сам боявся, щоб проклямації Кароля XII., що розходилися по Україні, не зворушили там людей. У жовтні Кароль вже зближався до займищ України; Шереметєв и Меншиков з московським війском находилися недалеко Стародуба, готові стрічати неприятеля, що йшов на Україну. Сам Петро, після побіди під Лисним, готовився йти до своєї армії. Головкин с царського наказу наглив на гетьмана письмами, спонукуючи йти як Стародубу с своїми козаками, щоб злучитися с царськими силами. Мазепа ще раз хотів вимовитися: „хираргичною и головною болѣзнью и многодѣльствіемъ“, а найбільш указував на небеспечу зворушеня в Україні. „Вже тепер, писав він до Меншикова, по городах ходять великими ватагами п'яниці, мужики по коршмах з оружем горівку беруть насильно, бочки рубають и людей вбивають. З Лубен пишуть, що там гультаї напившись насильно взятою горівкою вбили на смерть арендаря и старшину трохи не забили. Зворушене прокидається в полтавськїм, гадацькїм, лубенськїм, миргородськїм, прилуцькїм, переяславськїм полку... Стародубський полковник пише, що в Стародубі п'євці и кравці и весь чорний народ напали на дім тамошнього війта с киями, відбили погреб, забрали закопані в землі вина и в інших дворах позаберали бочки з вином и попившись побили на смерть пятьдесятъ жидів. У Мглині сотника били на смерть и три дні в тюрмі держали: коли б товариші, козаки ёго сотні, не визволили ёго, то він би живий не остався; арендарів хотіли позабивати та вони в ліс повтікали. В чернігівському полку син генерального осаула на силу втік од самовольців нічу с своїм майном... В Гадачі гультаї и п'яниці напали на мій замок и хотіли забити мого управителя и розграбувати мої достатки, та міщане не допустили. З усіх усюдів пише до менегорова старшина и просить помочи против бунтівників.

*

На берегах Дніпрових снуються шайки, одна в 800, друга в 1000 людей, — всё то руські люди, а найбільш Донці. Над одною шайкою отаманом Перебий-Ніс, а над другою Молодець. Бурлаки як вода плывуть до їх з усіх усюдів и як я з війском оддаюся в стародубський полк, то треба боятися, щоб сі ледащиці з необачка не напали на городи. Та й из сторони Січи годі сказати, щоб було безпечно. С тої то причипи полковники и старшина полкова с сотниками не бажать походу ик Стародубови и хоч явно міні в очи не противляться монаршому указови, но поза очи нарікають на мене, що я веду їх в Стародубівщину на крайне занапашене їх жінок, дітей и достатків. Коли й тепер, як я в Україні з війском, бурлаки и чернь починають бунти, то що ж тоді, коли я віддаюся з війском? зачнуть чесних и богатих людей и достатки їх грабити. Чи буде се користо для интересів ёго царської милості?«

Діставши таке письмо Мазепи, генерали и министри зложили консиліум и рішили, щоб гетьман назначив замість себе наказного гетьмана для захисту внутрішньої України, а сам най би таки йшов до головної армії.

Мазепі треба було на що-небудь рішатися: або бути вірним цареви и прилучитися до московського війска, або перейти на сторону шведського короля. В Україні що до зради були троха інші понятя від тих, які виробилися опісля, коли сей край тіснійше злучився з Росцією. Край прилучився в порівнаню ще недавно, Українці ще не привикли вважати Московщину такою самою отчиною, як и свою Україну. Простий народ — поспільство, правда, линув до монархичної власті, та се для того, що надіявся в ній найти підпору против старшини и загалом знатного козацтва. Позаяк між народом обявлявся давній напрям до козакування, то почували в монархичній власті засновок усіх зрівнучий; тому все, як тільки в Україні старшини стали задумувати що небудь в розлад з монархичною властю, можна було надіятися, що поспільство стане по стороні останній. У всіх знатних закорінився такий погляд, що український народ сам по собі, а московський також сам по собі и при всіх обставинах Українець повинен ити там, де ёму лучче, хоч би від того Москалеви було гірше. Вже давно боялися, що Москва рано чи пізно викорінить козацтво, нарушить так звані українські права и вольності и постарається зрівнати Україну с своїми московськими краями. Желізна рука Петра давалася вже чути в Україні, хоч реформаторські наміри царя явно не налягали на сей край. Питане об тім,

що именно спонукало Мазепу перейти на сторону Кароля, розбірали історики багато разів, и в наших часах виробилася думка, що перехід Мазепи наступив з нечева, задля такого положеня, в котрім гетьманови приходило виберати се або ипше. Коли й перше, в поривах досади на Москву, снувалася по ёго голові, як и по головах старшин, гадка про союз с Каролем, то гадка ся ледво осущилась би, як би сам Кароль, своїм походом в Україну, не дав її підмоги.

Кароль ишов на Україну з великими надіями. Мазепа вступив з ім в тайний договір и ёго тайна присилка до короля, щоб ишов скорше, була, як говорили, причиною наглого звороту королівського. Ні Петро, ні ёго державні люди, ніяк не сподівалися зради тодішнёго українського гетьмана, що був одним з найлюбійших и найприятнійших людей свого государя. Петро цинив ёго розум, образованє, прихильність поглядам царським, надавав ёму богатства и відзнаки. Мазепа був другим, що дістав оснований Петром орден Андрія. Однак в тодішнім положеню України був природним такий появ. Від часів Богдана Хмельницького сей край неустанно колибався.

Уступаючи тяжким обставинам Українець мимовольно хилив голову то перед Ляхом, то перед Москалем, то перед Турком, а в душі не любив нікого з їх: ёго заповітним бажанем було прогнати їх усіх од себе и жити дома на своїй волі. Се між тим було неможливе не тільки задля обставин звнішніх, що впливали на Україну, але задля внутрішнёго безладу, що спиняв усі замисли и напрями звернутися до одной цілі. Козацькі старшини и загалом люди, в котрих виднокруг политичних поглядів був ширший, як у простолюдців, перейнялися були зовсім иншими поглядами, як погляди Москалів. Вони причували, що московська самодержавна власть наважитья на то, що в Україні звалося козацькою волею. Вже с сторони московських важних людей зловіщо натякали, що конечно треба поставити Україну на московський взорець. С поводу будованя печерської твердині в Києві, стали відривати козаків од господарських занять и гонити на земляні роботи, а московські вояки, що заливали Україну, обходилися з Українцями гордо и люто. Мазепа був чоловіком свого часу; для ёго поставленого на чолі власті в своїм краю, незалежність України мусила статися идеалом. Позаяк годі було добитися сёго идеалу, то він разом с своїми земляками міг тільки потай вздихати, а перед Москалями видавався вірним слугою свого царя. Аж тут явилася покуса и надія добитися бажаної цілі. Вже

нераз польські сторонники шведського короля піддавали Мазепі со-
блязняючі пропозиції; він їх одсував, тому що не надіявся успіху.
Але коли противник Кароля і союзник Петра, польський король
Август, втерав корону, і Петрови довелося тепер самому без
союзників боротися з витязем-суперником, коли Петро готовився
вже не розширяти займища свого государства, а захищати його
середину од неприятельського нападу, — Мазепа заманився при-
пущенем, що в теперішнім повороті воєнних обставин перемога буде
по стороні шведського короля, а як Україна буде завзято стояти
за Росцією, то Кароль одбере її від Росції і віддасть Польщі, а
тому здавалося розумним ділом завчасу стати на сторону Кароля
с тою умовою, щоб після розправи с Петром Україну признали
самостійною незалежною державою. В тім змислі став Мазепа ве-
сти тайні переговори, та все ще вагався и не відкривав своїє
думки нікому, крім найблизших.

Все ще вимагався він від домагань московського правління
своїми „хираргическими и подагрическими приладами“, але дальше
годі було викручуватися, коли потім, як переслали гетьманови рі-
шене консілієм, Меншиков написав йому, що потребує з ним
бачитися задля поради. Мазепа завізвав на раду обозного Ломи-
ковського, генерального писаря Орлика и інших старшин и пол-
ковників и питав, що має діяти. „Не їдь,“ сказав йому Ломи-
ковський, „інакше ти и себе и нас и цілу Україну погубиш!
Ми вже стілько разів просили тебе: посилає до Кароля, а ти
все зволікаєш и неначе спав; тепер — ось війська московські вій-
шли в Україну на загальне знищення и пролив крові, и Шведи
вже під носом. Не звісно, чого зволікаєш.“ — „Ви міні не ра-
дите, а тільки про мене балакаєте. Чорт вас бери!“ сказав Ма-
зепи розлютившиися: „ось я возьму Орлика и поїду з ним до
двору його царської милості, а ви собі тут хоч пропадайте!“
Однак за хвилину Мазепа зник и ласкаво спитав старшину: „Чи
посилати до короля, чи ні?“ — „Як не посилати, давно пора!“ од-
повіли йому. Тоді Мазепа поручив Орликови написати по латин-
ськи інструкцію посольства до шведського министра графа Пипера.
Мазепа в сій інструкції заявляв радість задля приходу Кароля
XII на Україну, просив помочи и визволення всіє українського
народу від тяжкого московського ярма и обіцяв для шведського
війська зладити пороми на Десні, коло Макошинської пристані.
Сю інструкцію повіз з наказу Мазепи управитель його Шептаків-
ської волості Бистрицький, свояк Мазепи, виправившиися в швед-
ську армію разом с полоненим Шведом, котрого послали при нім

яко переводчика. Між тим післав Мазепа до Меншикова свого небожа Войнаровського звістити царського любимця, що він смертельно хорий і від'їжджає з Батурина в Борзну, де хоче прийняти маслосвятиє од київського архиерея. Меншиков доставши таку вість увідомив об тім царя. „Жаль такого доброго чоловіка, як Бог не зменшить ёго хороби, писав він, а про хоробу свою звіщає, що од хираргичних и подагричних болів приключилася ёму епілепсія.“ Між тим сам Меншиков рішився їхати до гетьмана в Борзну.

Мазепа був у Борзні. Жовтня 21-го Бистрицький повернув из шведського табору и прибув до гетьмана звістити, що слідом за ним на другий день має прибути над Десну шведське військо. За Бистрицьким явився в Борзні Войнаровський, втікши нічу од Меншикова: він звіщав гетьмана, що Меншиков іде в Борзну побачитися з умираючим гетьманом. Мазепа, не дожидуючи Меншикова, пізно вечером пігнав у Батурина. На другий день Мазепа з Батурина пустився в Короб, а на третій 24. жовтня в ранці переправився за Десну и поїхав до короля з одділом 1500 людей; з ним були старшини, кілька полковників, сотників и знатного товариства. В селі Бахмачі Мазепа присягнув перед ними, що прийняв протекцію шведського короля не задля якої небудь приватної своєї користі, а для добра цілої української отчини и всього козацтва. С своєї сторони старшини и всі там присутні козаки знатні присягнули, що приймають протекцію шведського короля и будуть вірні и послухні волі гетьмана.

Меншиков не вспів доїхати до Борзни, як стрітив на дорозі московського полковника Анненкова, що був при гетьмані, и дізнався од ёго. що Мазепа поїхав у Батурина. Меншиков завернув у Батурина и побачив, що по стінах батуринського замку стояли оружні люди; міст був розібраний. Меншиков посилає в Батурина Анненкова за обясненнями, але Анненкова не пускають. Меншиков іде в Короб, думає там застати гетьмана, але на дорозі довідується, що Мазепа поїхав за Десну. Аж тут стала Меншикову відкриватися тайна и він зрозумів, чому од ёго нічу утік Войнаровський; тайна та почала розяснитися, як до Меншикова приїхали з близших міст сотники и просили, щоб їх захищав од Мазепа, котрий віддався неприятелеви.

Жовтня 26-го з Макошина, де була переправа на Десні, Меншиков звістив про поступок Мазепа царя, що був з війском в селі Погребках, також над Десною. Сумна вість про зраду вельми поразила Петра своєю несподіванкою. Цар зараз післав

до Меншикова наказ укріпляти війском переправу на Десні, щоб не допускати козаків ити за Мазепою, и 28-го жовтня написав до цілого українського народу манифест, звіщаючи про зраду гетьмана, підняту, як сказано в манифесті, для того, „щоби українську землю закріпостити під пануване польське и церкви божі и святі монастирі віддати в унію“; генеральній и полковій старшині казав з'їзджатися в город Глухів для вибору вольними голосами нового гетьмана. Наконєць манифест звіщає, що Петро зносить всі податки, що наложив бувший гетьман на український народ, ось такими словами: „Ні оден народ під сонцем такими свободами и привилеями и пільгами похвалитися не може, як народ український, бо не кажемо ні одного шага з ёго брати в наш скарб у цілій Україні.“

Але й Мазепа с своєї сторони старався вплинути на Українців. Дня 30-го жовтня вислав він до стародубського полковника Скоропадського грамоту з виложенєм причин, що наклонили ёго перейти на сторону Кароля XII. „Московська потенция вже давно має лукаві наміри против нас, а в останніх часах стала відбрати в свої руки українські городи, виганяти з їх ограблених и доведених до бідності людей и заселяти своїми війсками. Я мав од приятелів тайну пересторогу, та й сам ясно бачу, що ворог хоче нас, гетьмана, всю старшину, полковників и всю войскову старшину затягнути в свою тиранську неволю, викорінити имя запорозьке и повернути всіх в драгопи и салдати, а цілий український парід закріпостити у вічній неволі. С такими замірами Меншиков и Голицин поспішали с своїм війском и запрашали старшину до московських таборів. Я дізнався об тім и зрозумів, що безсильна и невоєвничка московська потенция, утікаючи все перед непоборимими війсками шведськими, вступила до нас не задля того, щоби нас боронити од Шведів, але щоб огнем, грабуванєм и убийством нас нищити. И ось за згодою всієї старшини ми рішилися оддатись в протекцію шведського короля в надії, що він оборонить нас од московського тиранського ярма и не тільки нам верне права нашої волі, але ще й умножить и розширить; в сім ёго милость впевнив нас своїм невідміним словом королівським и даною на письмі асекурацією.“ Наконєць Мазепа звизвав Скоропадського поступати з ним одностайне, викорінити московську залогу в Стародубі, а коли б сёго не було можна, то вибратися в Батурин, щоб не попастися в московські руки.

Зараз по розісланю царського манифесту про вибір нового гетьмана, Меншиков виправився с корпусом війська до Батурина,

Мазепиної столиці, де заперлися найзавзятіші сторонники Мазепині. Начальниками залога батуринської були: полковник компанійців Чечел, осаул Кенігсег, полтавський полковник Герцик и якийсь сотник Дмитро. Меншиков підступивши під Батуриці, вислав у город сотника Маркевича и завіззав здатися. Чечел, до котрого привели Маркевича, сказав, що вони не піддадуться без указу свого гетьмана; Чечел при тім показав вид, неначе б не знав про зраду гетьмана. Слідом за Маркевичем вплив чайкою на ріці Сеймі київський воевода, князь Дмитро Голицин. Чечел вислав до ёго післашців, а коли Голицин став їх намовляти, завзяті Мазепинці стали зо стіи кепкувати и стріляти. Тоді казав Меншиков війську переправлятися и ставити мости. В ночі осаджені прислали до Меншикова знов посольство; воно впевняло московського начальника, що осаджені зістають вірні царській милості и готові пустити ёго війська в замок, але просять тридневого речинця. Меншиков догадався, що се хитрощі. Зрадники міркували, що до їх прийдуть Шведи на поміч. Меншиков дав ім речинець тільки до ранку. О 6-ій годині на другий ранок Меншиков зробив приступ и наказав убивати в замку всіх без ріжниць, не виймаючи й хлопят, але лишати живими начальників, щоб їх покарати смертю. Всё майно Батуриці оддавано завчасу салдатам, тільки оружє мало дістатися скарбови. В двох годинах усё скінчили: гетьманський дворець, служба и двори старшини — всё замінили в попіл. Усіх живих убили. Кенігсека взяла тяжко ранного в полон; Чечел утік, але ёго спіймали в близькім селі козаки и завезли до Меншикова.

Дня 6-го листопада зїхалося в Глухів духовенство, між ним київський митрополит и два архиереї: чернігівський Іван Максимович и переяславський Захар Корнілович; було чотири полковники, що зістали вірними: стародубський — Іван Скоропадський, чернігівський — Павло Полуботок, переяславський Томара и ніжинський — Жураховський; вони прибули с сотниками и козаками своїх полків. Після попередньої молитви боярин князь Григорій Федорович Довгорукий відкрив вибір гетьмана після старинного звичаю, котрий задержався с часів прилученя України до Россії. Присутна там старшина предлюжила в гетьмані Скоропадського, знаючи, що се любо цареві настановити ёго гетьманом. Скоропадський, заховуючи давний козацький обичай, відмагався, признавав себе негідним такої шани, вимагався своєю старостю и радив вибрати гетьманом молодого и заслуженого чоловіка. Багато козаків тоді ж указало на Полуботка, а зараз потім мусіли поки-

нути замір вибрати сього чоловіка, тому що Петро не potwierдив би його, відозвавшись перед тим про Полуботка такими словами: „Він вельми хитрий и може зрівнятися з Мазепою.“ Так вибрали Скоропадського. По виборі він присягнув у церкві, а потім одібрав поздоровлене від царя и вельмож. В кілька днів по виборі, 12 листопада, в соборній Троїцькій церкві по литурггії и соборнім молебні, відбувся обряд проклятя Мазепи, уложений мабуť самим Петром. Духовенство відспівало над портретом Мазепи, украшеним орденом Андрія Первозваного, тричі анатему його имени. Як відбулося проклятьє, кат потягнув мотузом по улиці портрет и повісив на шибениці. На другий день потім укарали смертю Чечела и інших Мазепишців, взятих у Батурині. Духовенство роспорядило, щоб по цілій Україні на церковних дверях прибите було заявленє, що Мазепу з усіми його однодумцями, що пристали до ворогів, вилучили с церкви и проклали. Українські архiereї грозили таким самим вилученєм с церкви и од причащєня св. тайн усім тим, що заявлять нахил до зради або пристануть до неприятеля.

С тих полковників, що пристали до Мазепи, одступили Шведів с кінцем листопада миргородський полковник Данило Павлович Апостол и компанійський полковник Гнат Галаган. Апостол жив з давна в неприязни з Мазепою; перед зрадою він, як видно, помирився з гетьманом, разом з ім перейшов до Шведів, а тепер явився до царя Петра з устним заявленєм од Мазепи послужити царєви, користуючися своїм теперішнім положенєм. Из збереженого одвіту Головкина можна судити, що Апостол привіз од Мазепи навіть заявленє, що доставить в московські руки „звісну, головну особу“, розуміючи відай під тою особою Кароля XII. Не звісно, чи справді послав Мазєпа таке заявленє; мабуť Апостол сам се видумав. За Апостолом и Галаган прийшов с таким устним заявленєм. Ёго представили самому Петрови в Лебедні, де була перенесена головна квартира. „Як, и ти з Мазепою мене зрадив и втік?“ спитав його Петро. — „Я не втік,“ одвітив Петро, „но завинив тим, що допустив Мазепу себе обманути. Я з наказу йшов с своїм полком, думаючи, що веду його против неприятеля и вже перед лицем неприятельского війска дізнався, куда мене ведуть. Мене присилювали присягнути на вірну службу шведському королеви, але присяга вимушена тільки на словах: як тільки неприятель перестав нас наглядати, так я и втік служити своєму государєви! Твоя воля; прости и позволь умерти

в твоїй службі.“ — „Прощаю,“ сказав Петро, „гляди тільки, не зроби зо мною такого жарту як с Каролем.“

Український народ рішучо не пристав до замислу свого старого гетьмана и зовсім не був ёму прихильний. Інтереси простонароднїї маси були противні интересам старшин и загалом знатних людей козацької суспільності. Сї останні розуміли волю в такім змислі, щоб привилеєвана кляса, в роді польської шляхти, орудувала цілим краєм и користувалася її економічними силами коштом решти народу — так званої черні, а простонародня громада хотіла повної рівності, загального козацтва. Ледво що рознеслася по Україні вість, що чужосторонці приближилися до границь українських и гетьман зо старшиною переходить на їх сторону, народ зворушився, став збератися ватагами, нападати на чиновних людей, на поміщиків, грабити богатих купців, убивати жидів и Мазепа, що загадав из старшиною придбати для України незалежність и волю, мусів признати, що народ не хоче такої незалежності и волі, а бажає иншої волі, до котрої зачинає добиватися грабуванєм и розправою над знатними и богатими людьми. Ті, котрі були козаками и визначалися правами особистими и багацькими од посполитих людей або черні, мабуть пішли б за своїм проводирем, як би у Кароля були більші сили, а в Петра було їх мало. Вийшло на відворот: козаки дізналися, що Кароль прийшов з малим війском и трудно було ёму доповняти ёго з далекого свого краю, а Петро явився з війском, що вдвоє переходило сили ёго суперника; війско Петра безперестанно більшало и готове було немилосердно нищити Україну, як козаки стануть показувати нахил до Шведів.

Задля сих обставин за Мазепою перейшли до неприятеля тільки старшини, але й с тих чимало повтікало од ёго, тільки дізналися, що надія на шведського короля плоха и що Кароль, коли б навіть хотів, не міг придбати для України незалежності. Таким робом в 1709 р. повтікали од Мазепа: генеральний судя Чуйкевич, генеральний осаул Дмитро Максимович, лубенський полковник Зеленський, Кожуховський, Андріяш, Покотило, Гамалія, Невинчаний, Лизогуб, Григорович, Сулима. Хоч вони явилися вже після речниця, визначеного Петром для амнестії, и ясно було, що відвернулися од шведського короля аж тоді, як побачили, що він справу програв, то Петро не карав їх смертю, а змінив сю кару на вигнанє в Сибір. За то Петро згадав про Палія и казав ёго привезти с Сибіру. Палій брав опісля уділ в полтавській битві, хоч старість и тяжке вигнанє вчинили ёго так не-

мічним, що він без помочи інших не міг сісти на коня. Також помилював Петро вдову и діти казенного Кочубея. Дня 15. грудня 1708 р. новий гетьман Іван Скоропадський казав звернути вдові Кочубеевій Любі, родом Жук, и дітям її всі села, в полках полтавським, ніжинським и стародубським и оден хутір правобіч Дніпра, що були власністю покійного генерального суді.*) Мазепі було не зовсім гаразд у шведського короля: Українці замість того, щоб стрічати Шведів яко спасителів од московської неволі, на кождім кроку супротивлялися їм; не тільки козаки, що творили стан воєнний, але й посполиті люди збиралися ватагами, нападали на шведські oddіли, ловили и віддавали цареві післанців, що їздили по краю з ворухливими завізданнями Кароля XII и Мазепи. Се приписували Мазепі, стали підозрівати, що й сам гетьман при нагоді втіче од їх и старатиметься о царське прощєнє. Мазепу держали Шведи неначе б під сторожею для єго самого незамітною, тоді як заманені ним Українці оден за другим утікали с шведського табору. Тільки Запорожці робили виїмок; вони прийшли до Кароля в 3000 людей, під проводом свого кошового Кості Гордієнка, и с першого разу поразили Шведів своїм бурлацтвом и дикостю: коли в перний раз їх завіздвали до палатки Мазепи на обід, то попилися илюгаво и почали тягнути с стола посуду. Хтось замітив їм, що не личить так грабувати, Запорожці за сю замітку зараз и зарізали незручного моралиста.

Шведи добачали для себе мало хісна с переходу Мазепи на їх сторону. Цілу зиму и весну пробуваючи в Україні вони втерпіли багато пригод. Цар стояв у Лебедні. Кароль заняв Ромни з великими втратами, взяв Гадач, а потім знов втеряв Ромни. Наступили такі страшні морози, яких не затямили на Вкраїні діди и прадіди. Птахи замерзали, літаючи по воздуху. Вояки одморозували собі руки и ноги. Шведи терпіли більше від Москалів, бо були лекше одіті; се вменшало сили Кароля, а сили Петра більшали приходячими рекрутами.

С початком 1709 р. Шведи взяли місточко Веприк и тим закінчилися їх успіхи. Петро почув, що Кароль підбурює Турків против Россії и сам думає йти на Вороніж. Се спонукало Петра лишити військо и поїхати у Вороніж, а побудувавши там кораблі и

*) Вдові и дітям Ієкри не дісталася тоді ніяка ласка: об цім неначе б забули. Одно столітє пізнійше, потомки Ієкри реметували на правліне, що нагородило щедро одного тільки Кочубея а не звернуло уваги на другу особу, що однаково с Кочубееєм потерпіла за вірність цареві.

приладивши всѣ, що треба, вернув у маю степами до війська через Харків.

Між тим, як не було Петра, воєнні операції с Шведами дальше велися; дві стички під Красним-Кутом и Рашівкою, хоч досить криваві, не мали важних наслідків, але дуже важною була розправа з Запорожцями. Кошовий Костя Гордієнко, приставши до Мазепи, заманув ціле товариство; Запорожці знеславили присланих до їх царських стольників, котрі привезли милостиву царську грамоту, грошей на військо и в дарунок старшинам. Замітно, що Запорожці, котрі все держалися інтересів черні в боротьбі с козацькою старшиною, и сим разом заявили таке домагане, котре було противне так Петрови, як и Мазепі: щоб в Україні не було старшини и щоб цілий народ був вольними козаками як у Січі. Гордієнко виправився опісля з Запорожцями на Україну; до ёго стала приставати чернь с переяславського полку; Гордієнко голосив загальну козаччину и приказував народови по обох сторонах Дніпра збиратися и бити старшин. Тоді з наказу Петра полковник Яковлев с Києва рушив на суднах долі Дніпром, розбив ватаги зібрані коло Переволочної, доплив до Січі и після завязатого опору взяв її приступом. Більша часть Запорожців, що були в Січі, полягла в битві; до трѣх соток людей взяли в полон и покарали смертю з наказу царського. Та в Січі була тоді невеличка частина всѣго запорозького коша; решта з Гордієнком и з усею старшиною вспіли переправитися через Україну, розбили московський одділ полковника Кампеля и злучилися с Каролем.

Коли 31. мая Петро вернув до війська, Кароль заложивши свою головну квартиру в Опішні вже около двох місяців займався облогою Полтави: він надіявся в ній найти великі запаси. Шведам не повелюся добути Полтаву, а Полтава визволилася від облоги. Дня 27. червця наступила знатна полтавська битва. Кароль побитий утік, з ним утівав також Мазепа.

На другий день після полтавської битви Петро післав Меншикова в погоню за втікаючим неприятелем, а сам казав в своїй присутності похоронити поляглих свого війська и сам власною рукою засипав їх землею.*) Меншиков дігнав шведське військо при устю Ворскли коло Переволочки. Людність уся розбіглася; військо не мало на чім переправлятися через Дніпро; Запорожці ледво вспіли переправити на чайках Кароля и Мазепу. Левенгавпта,

*) Досі виступє під Полтавою високий курган, званий „шведською могилою“, куда щорічно відправляється хрестна процесія в роковини полтавської битви.

команданта останків шведського війська, и ёго товариша Крейца захопив Меншиков и вони не опиралися, бо не мали ні пороху, ні артилерії и піддалися яко воєнні полоненники с 16.000 війська. Петро вислав за Дніпро два драгонські полки під начальством генерала Волконського за Каролом и Мазепою и дав приказ, „як спіймають Кароля, то обходитися з ім чесно и с шанною, а як спіймають Мазепу, то мають ёго вести під сильною сторожею и глядіти, щоб він яким побитом не відобрав собі життя.“ Запорожці вспіли перевезти Кароля с кількома генералами и Мазепу з ёго прихильниками на татарських телігах через степ до Очакова. Відділ Волконського, дівнавши їх при переправі через Бог, захопив у полон кільканайцять Шведів и козаків. Тим робом Кароль и Мазепа опинилися в турецькім краю. Петро вельми бажав дістати зрадника в свої руки и він сердився, що при переправі не вдалося московському війську захопити Мазепу. Бажанє покарати смертю свого ворога було так велике в Петра, що супротив своєї звичайної ошадності, цар давав турецькому великому муфтію 300.000 таларів, коли він силою свого духовного значеня нахилить султана, щоб видав зрадника. Замір Петра не вдався и ледво чи й міг удатися, позаяк и в своїм вигнанню Мазепа був ще богатий. Через цілий час свого гетьманства щедро ставив и украшав церкви и вспів зібрати великі скарби: з їх чимало береглося в Києвопечерськім монастирі и в Білій Церкві и дісталися цареви; Петро спонукував усіх Українців одшукувати ще и звіщати правліню про всякий достаток гетьмана, обіцюючи доносчикови половину майна зрадника, котре б він виглядів. А все ж Мазепа вспів загорнути с собою величєнні на той час грошеві суми. Він міг вже на своїм вигнанню пожичити Каролеви XII. 240.000 таларів, а по смерті Мазепи, як говорять, найшли при нїм 160.000 червінців, кромї срібної посуди и всяких украс.

Мазепа умер 18. марця 1710 р. з висилєня старецького, в селї Варниці, біля Бендер. По відправї похорону над ёго тілом в сельській церкві, в присутності шведського короля, одвезено ёго и поховано в давнїм монастирі св. Юрія, що роскинувся на самїм березї Дунаю, біля Галача.*)

Мазепа, яко исторична особистість, у многих одноєнїях представляється яко замїтний, висунений з ряду, тип свого часу

*) Окруховини нагробного каменя, положеного на ёго могилї, з написю и зображенєм одноголового орла, збереглися досї в музеї Михайла Гяки, брата коляшїёго волоського господаря.

и тої суспільності, в котрій виховався и політично діяв. Гарна характеристика ёго, котру спорудив сучасний архієпископ Теофан Прокопович, и многі черти, що визначилися в ріжних случаях ёго жиці, дають нам змогу до звісного степеня зрозуміти, що се був за чоловік. Навряд чи помилимося, як скажемо, що се був чоловік лукавий. Під зверхнім позором правдивості він був спосібний представитися не тим, чим справді був, не тільки в очах людий простодушних и легко підлягаючих обмані, але й перед найбистрійшими. При такій вдачі міг він улестити Петра Великого и опанувати, так що сей через много літ уважав ёго чоловіком найприхильнійшим московському престолови и царству. Мазепа носив неустанно на собі ціху тої щирості, що лежить в характері и обычаях Українців, заявляв усе нехить до хитрощів и лукавства, часто визначався добродушною веселостю, всіх любив гостити и здавалося, неначе б ёго все серце стояло отвором; тим він нахилив до щирості своїх гостей и приятелів и вивідувався од їх всё, що ёму було треба. Він був дуже щедрий для всякого, с ким мав діло, але так само не дбав ні про способи, ні про дороги, щоб добути собі достатків, котрі так легко ро-страчував, як безцеремонно зберав: одних обдерти, других обдарувати — се була ёго черта, спільна більше або менше польским панам. Він був вельми набожний, запомагав церкви, був добродієм духовних, роздавав милостиню; більша частина первоклясних церков у Києві и в інших містах українських мусить до нині повинати поміж щедрими добродіями Мазепу, хоч и не сміє виголосити ёго нап'ятого алатомою имени. Навряд чи можна згодитися с ними, що опісля толкували, неначе б Мазепа чинив се тому, щоб укрити свій нахил до католицтва; про ёго православноість нема поводу сумніватися: однак ёго релігійність, обмежаючися зверхніми обявами побожності, носила на собі ціху того ж внутрішнёго лукавства, замітного в усіх поступках Мазепи: с такими чертами він являється в своїй трагикомеді с Фальбовським, и в односинах до С. Мойловича, и в справі с Палієм, и в справі с Кочубеєм и ёго дочкою, и в угодливісті Голицину, и в односинах до Петра, и в своїм поступованю, що попередило зраду. Мазепа часто здавався хорим, часто радився лікарів, часто лежав у постелі по кілька днів, цілий обложений пластрами, тяжко стогнав и охав; навіть говорив, що каже собі робити домовину и деякі, споглядаючи на ёго, були тоді переконані, що нині-завтра гетьман минеться, коли гетьман справді був здоров. Перед царем вихваляв він свою вірність, а брехав на український народ и най-

більш чорнив Запорожців, радив викорінити и знищити з нащадком запорозьку Січ, а між тим перед Українцями стогнав и жалувався на строгі московські порядки, двузначно лякав їх небезпечністю якоїсь нещасної пригоди, а Запорожцям переказував тайними до-рогами, що цар їх не навидить и вже викоринив би їх, як би гетьман не захищав їх и не гамував царського гніву. Їго перехід на шведську сторону, після всіх метикувань, навряд чи можна признати наслідком давнього замислу, або, як інші обясняли — особистого привязаня до Польщі и тайному намірови піддати народ український під польське пануванє. Мазепа що до вихованя и обичаєвих понятій справді був Поляком до костей, але щоб він був прихильний политичним виглядам Польщі, до готовості жертвувати свою отчину, на се не має ніяких даних, а противно всё показує, що Мазепа яко Українець плекав и голубив у собі бажанє политичної незалежності свого краю и се найяснійше пробивається в сій думі, котру Кочубей предложив яко свідоцтво неприязного чувства Мазепи. В сім бажаню Мазепа не розходився ні з одним з давних гетьманів, ні с своїми ровесниками, на скільки їх займали политичні обставини. Мазепа побачив змогу осушити давнє сердешнє бажанє и вхопився за єго. Чималу міг він мати надію, що не Петро над Каролем, а Кароль над Петром возьме верх в довгій боротьбі, що вели між собою два володарі. Мазепі здавалось, що в той час сама доля посидала Україні такий случай, котрого не легко и не скоро можна було діждатися. Краї шведського короля були далеко від України и Кароль XII, маючи повід для власної вигоди дбати про визволенє України од Россії и утворенє з її незалежної держави, не міг, хоч би й хотів, простирати на неї честилюбні заміри; прилучати ж Україну до Польщі для шведського короля не тільки було не вигідно, але й небезпечно, після того як попередники Кароля мусіли вести війну с Польщею и старатися ослабити Річ-Посполиту відбираючи її краї. Багато причин таким робом спонукувало Мазепу в критичних обставинах боротьби між двома сусідами України, пристати до Кароля XII. Та Мазепа не добре рахував, так на спосібності Петра, котрому ставав він суперником, як ще більше на прихильність підвладних єму Українців. Він не звернув приналежної уваги на давню вражду, що була в Україні між значними и поспільством, між всякого рода старшиною, так генеральною, як и полковою и простими козаками, між поміщиками и робочим людом, між козацтвом и всім тим, що лишалося за обрубом козацтва и гляділо рівних и однаких прав для всіх тубольців, одним

словом, — між усім, що висувалося понад рівню маси и цілою рештою маси народу. Всё, що виходило від перших, притьмом находимо опір в народній масі; тому-то, тоді як люди спосібні до політичних плянів готові були хапатися всякого способу, щоб визволитися с під власті московського правління над Україною, — ціла маса Українців готова була держатися московського правління вже тому, що неприхильна її партія хотіла позбутися власті сёго правління. Українські политики, виховані в душі польської культури, не могли причарувати народ ніякою ідеєю політичної незалежності, позаяк у народа зложилися свої власні соціальні ідеали, котрі зовсім не вязалися с тим, що могли дати народови люди с польськими поглядами. Хоч ті политики и не думали повертати України в певолу польських панів, а маячили про незалежність української держави, то все таки держава така, утворена ними під впливом властивих їм поглядів, була б в сутності подібною польській Річи-Посполитій. Не бажаючи віддавати Україну Польщі вони би мимовольно утворили з її другу Польщу, а сёго народ український не хотів, хоч би при якій завгідно політичній незалежності.

КЛАСОВІ ІНТЕРЕСИ И ІНТЕРЕСИ НАРОДУ.

(Ще причинок до реформи австрійських фінансів.)

~~~~~
(Конець.)

Я далекий від того, щоби торгівлі, а именно же промислови заперечати великої важності в економії австр. поспільності; я не заперечаю, що и в торгівлі и промислі є певні класи перетяжені податками, и я не до усіх верств того соціального фактора стосую піднесений закид паразитства. Именно не дотичить усе сказане дрібного промислу; але дрібний промисл*) після проекту реформи буде від податку доходого вільний, и для того Fin. Fragm., боронячи торгівлю и промисл проти тому податкови, тих малих людей не могли мати на мислі. Я не перечу также, що и в великім промислі декотрі галузи — хоч користають и зискують и живють, можна сказати, з желізниць, — безпосередно не мають уділу в згаданих субвенціях. За те вони мають уділ в инчих добродійствах, котрі виходять від держави, а до котрих усім тим факторам, дістаючим той завидуваній упуост 10-процентовой, приступу не ма, як приміром: згадана запомога покращова, дешевий

*) З доходом до 600 зр.

кредит в банку національним и богато тим подібних річей, на котрих вилічуване тут нема ані часу ані місця. И тільки для того згенералізувати мусів усе висше сказане до всеї торгівлі и промислу в загалі, бо змушує нас до того сам Schmerzensschrei в Fin. Fragmente, ставляючий виразно інтерес торгівлі и промислу в противності до рільництва и в загалі до інтересів сирій продукції.

Бо чи именно в закінченю статі „legislative Steuerschraube“, в котрім на підставі фалшу о книгах рахункових видедуковано „руїну торгівлі и промислу притисненого о 200% більшим проти заграниці податком, и загроженого заграничною конкуренцією в той сам час, коли инчі фактори дістають упуєт 10-процентовой“, — чи не ясно тут поставлено дилемат: або нехай рільництво (котре будім-то платить менчі від заграничного рільництва податки!) поносить всі тягарі державні за нас, або — торгівля и промисл будуть заграничною конкуренцією зруйновані!

Як бачимо, в крику тім и в тім фалшовано фактів лежить систем; той сам систем, котрий ми пізнали вже в поступованю „шляхетних защитників народа“, систем жида, котрий бе хлопа и кричить: гвалту, ратуйте, розбій!

Що той жид підчас того крику сягнув рукою до одной кишені хлопа, ми вже бачили висше. Позвольте ж мені на хвильку ще, так тільки мимоходом, глянути, куди він рівночасно пробирається другою рукою. Се также справа финансової реформи, але в противнім напрямку. Передовсім ще одно спростоване, або, як хочете, пояснене фактичне.

В Англії (після економічного приятеля дра Коппа, п. Кржечуновича) истнує від давніших часів властиве тільки оден безпосередній податок, и то податок загальний, особисто-доходовий (income tax); истнує ще правда від непамятних часів незмінюваний ані підвищуваний податок ніби ґрунтовой (fund tax), вважаний ще до того більше як сервитут ґрунтовой, а не податок: так малий, що виносить зале дво $\frac{1}{70}$ часть усіх поборів державних. З иншого жерела*) я додаю, що приміром в р. 1871 він виносив 2,735.000 фнт. шт. (коло 27 мільонів зр.), тоді як податок доходу вий ніс: 6,350.000 фнт. шт. (коло 63 мільонів), значить, після аргументації Е. Е., поносять там торгівля и промисл три рази такі податки як рільництво; желізничі англійські не жадають субвенції, а крім того рільництво з уваги, що в Англії панує з давна т. зв. менчестерська школа (вольний систем гандлєвий, вольність цюва), не оплачує ніякого цда за впроваджувані фабрикаци и колонияльні товари, и наслідком збільшеної таким чином конкуренції заграничних фабрик заспокоює усі свої потреби дуже дешево.

В Прусах платить рільництво (по облічено п. Кржечуновича) ґрунтового податку 34,7 кр. від морга, або против Австрії (в котрій після того самого жерела припадає ёго 76,3 кр.) о 122% менче. Значить у важніших краях, котрих конкуренції Fin. Fr. бояться, рільництво платить багато менче податку як торгівля и промисл. А тим самим — коли би дійено австрійський гандель и промисл

*) Meyers Handlexicon, 1873.

платили проти заграниці аж 200% більше (цифра се, як бачимо застановившись троха над повисшими фактами, грубо пересолена), то рільництво платить проти тій-же заграниці процент ще далеко виший.

Сконстатувавши сей немаловажний факт, котрий Ф. Фг. умисне игнорують, спитаймось ми, що властиве значить тая страшна для них „загранична конкуренція“?

Головним кунцем, взглядно консументом або кундманом австрійської торгівлі и индустрії не може бути ніхто инчий як продуценти сирих плодів, а між ними именно рільництво. Рільничий стан, потребуючи яких небудь фабрикатів, вибирає між ними розуміється не найгірші и zarazом найдорожші, а конечно такі, котрі при рівній доброті відріжняються ще від усіх инчих своєю дешевою; при тім поборі товарів мусить той стан (так як и торгівля и промисл, котрий так само собі поступає в сироваджуваню для себе плодів рільництва) поводуватись тільки власним интересом; значить маючи до вибору між заграничними ліпшими и дешевшими а австрійськими гіршими и дорожшими, купувати не австрійські, а заграничні. Ф. Фг., нарікаючи на конкуренцію, значить обавляючись її, признають тим самим, що фабрикаці заграничні суїпроти їх або ліпші, або дешевші, або, що так же дуже можливе, переважно и одно и друге.

Безперечно не єсть то користне для австрійської индустрії, бо хто ж буде у неї купувати товари, як не австрійські консументи. Але так само не було би користно для австр. рільництва, як би воно, намість заграничних товарів, купувало дорожші и гірші тільки для того, що вони походять з австрійських фабрик. Вимагати сего від рільництва, значило б: апелювати до офірливості стану рільничого, вимагати від него материяльних страт на користь австр. индустрії, в имени, конечно, добра держави, в имени спільності интересів обох факторів.

Але ж таке саме жадане, и с таким-же правом в имени спільних интересів, може ставити взаїмно рільництво до индустрії, так само воно має право домагатись рівномірних материяльних жертв на свою користь, значить жадати від индустрії, щоби давала товар рівної доброты и рівно дешевий, як дає заграниця. Не може бути на світі нічого більше справедливого и більше рационального. Однакий зиск, однака страта, однаке право для обох сторін. И се єсть власне те, що називається „конкуренція“. Лиментувати проти „конкуренції“ — то тільки смішно, бо се значить признаватись до власної нездалості; вимагати від сторони протинної материяльних жертв, не даючи їй в замін за те рівновартних уступок — не гонетно. Але як же назвати подібне виступуване, як више поданий цитат с Ф. Фг., через котрих уста торгівля и промисл жалується на конкуренцію, іmplicite вимагає від рільництва материяльних жертв для своєї кишені, а одним духом, бо в тій-же самій стрічці, виражає недвозначно свою зависть проти маленькій 10-процентовій пільзі в податках для рільництва призначений; и то пільзі, котра тільки в малій часті має вирівнати дотеперішню нерівність в податках, — и при котрій ріль-

*

ництво завжди ще певну частъ своїх податків буде платити желізницям титулом субвенції!

Голословні впрочім жалі и вимагання не були би ще для нас достаточною причиною до підношеня яких небудь рекримінацій проти Ф. Фг. або тих, в котрих інтереси вони промовили. Тільки ж памятаймо, що голос, котрий ми чуємо, виходить не с такої сторони, котра мала б звичай займатись абстрактною теорією, без ніяких практичних цілей, и котра не мала б волі и відповідної до того сили, свої вимагання, коли їх тільки сама одна вважає справедливими, хочби навіть чужим коштом заспокоїти. Слово „конкуренція“, піднесене в однім ряді с „притисненою податками торгівлею и промислом“, становить цілий програм економічний певної — не скажемо партії, але — рухливої и багатой спілки інтересентів. Слова ті ми не від нині чуємо, бо розлягались вони и розлягаються вже від краю 1873 безперестанно, поки не получились в оден аккорд, одно слово „охорона тої загроженої индустрії перед тою страшною **конкуренцією**“, або инчими словами: **цдо протекційне!** Се одно слово повинно нас зробити уважними, з якою осторожностю треба приймати усі подібні наче-б то наукові, наче-б то патріотичні „Schlagwort-и“ віденських інтересованих журналів. Приймаючи їх твердження о „загроженю австр. индустрії заграничною конкуренцією“, без близького розібраня їх правдивості, а тільки за для того, що вони так часто в останніх часах (не без задної цілі) повторяються: ми мусіли б приймати и дальші логичні консеквенції того, прийнятого за правду факту; значить: коли дійсно индустрія терпить біду в Австрії гіршу як усі инчі соціальні фактори, **безневинно**; коли вона наслідком того поношеня тягарів державних в заступстві „инчих факторів“ загрожена в своїм биті: то не було б нічого більше справедливого, як щоби її коштом инчих факторів ратувати перед тою конкуренцією, значить: завести „цдо протекційне“, инчими словами: або в загалі фабрики заграничні не допустити до Австрії, так щоби австрійські продуценти рільнічі мусіли потрібні фабрики купувати у австрійської индустрії такі лихі и по такій ціні, якої ся индустрія в имени „патріотизму“ тільки зажадає, — або нехай рільництво, коли конче вже хоче ліпших товарів з заграниці, платить за них в формі протекційного цда відповідну підвижку до спільної каси, конечно щоби та спільна каса мала с чого и на дальше спомогати австр. индустрію в формі „субвенцій для желізниць“ и „Staatsvorschussbank-ів zur Rettung der durch die wirtschaftliche Krise (=крах) bedrohten Industrie“, — а усе те коштом „инчих соціальних факторів.“

Нині усі ми вже знаємо з газет, що тая нова борба інтересів, борба скрахованої в р. 1873 индустрії проти рільництву, розпочата зараз по краху такими на позір невинними фразами як цитований уступ с Fin. Fragmente, хилиться до кінця и скінчиться, по часті вже и закінчилась, побідою тої мучениці индустрії над інтересами рільництва, побідою країв з високо розвинутим промислом фабричним над краями чисто рільничими, як приміром наш, котрі по думці згаданої индустрії повинні би займати супроти неї місце експлоатованої колонії, як приміром Индій, Африки нині, а Америки в минувшім сто-

літтю супроти Англії. Зірване трактату гандлєвого з Німцями и проєктована „автономична тарифа цлова“, котра не тільки той трактат, але и усі інші иснуючі з другими країями трактати (котрих термин власне виходить) має заступити, представляє резульат тої економічної побіди. Можна би конечно в теорії признати, що „протекція“, яку подає підвишене ціла важнійших фабрикатів и півфабрикатів (именно зискують на нїм индустрия вовняних и льняних фабрикатів и півфабрикатів), виходить так само на користь і Галичини, як на користь Берна, и так само на користь капіталістів-фабрикантів, як и на користь затрудне-них при тій индустрії робітників. В теорії дійсно галицька индустрия тих самих галузей (колиби иснувала) зискує ту саму протекцію; але в практиці вона не иснує; а коли б хотіла повстати, то хтож її охоронить против „конкуренції“ інших фабричних країв австрійських? Хіба би Галичяну (так само як се зроблено з Австрією проти заграниці) відділити таким-же цловим кордоном и таким-же цлом протекційним від інших країв австрійських? Я хотів би почути той крик, який би піднесла австрійська индустрия проти такої гадці, коли би вона серіозно в чийй голові постала. Так само в теорії протекційне ціло и идуче за сим загальне підвишене ціни австр. фабрикатів вийти би повинно на користь робітників дотичних фабрик, ставляючи фабрикантів в можності підвищення їм денної заплати. Між тим вже дотепер нами сконстатовані факти показують, що интересенти, о котрих мова, и котрі так уміють ляментувати проти неіснуючому угискови, як з одної сторони усіми способами, иноді навіть фалшами, намагаються добути собі особистих користей, так з другої сторони зовсім не такі скорі, позисканими користями ділитися с ким небудь, хочби с своїми робітниками. Ліше ще доказує сего исторя славної змови, до якої були берненські фабриканти примусили робітників в р. 1875. З исторії сеї показалося, що фабриканти, в такій самій мірі, як ріс відбут іх фабрикатів и як ціни полішувались, в такій самій майже мірі знижували прогресивно робітничу заплату. Але хочби подібне поступоване назвав хто на будучність неможливим, або відносив тільки до малого числа индивидув, то, допустивши підвишене робітничої плати яко консеквенції ціла протекційного, ся користь стається для них зовсім иллюзорничю наслідком подороження найважнійших потреб життя, котре ті робітники, але не тільки вони, бо и ціла людність австрійська буде завдячувати заведеню „автономичної цлової тарифи“ и инавгурованій тою тарифою засаді протегованя „зруйнованої индустрії“.

Читателі зрозуміють, що я маю тут т. зв. „ціла финансові“ на думці. Для близшого зрозуміння, який конечний звязок заходить межн протекцією индустрії и цлом протекційним а цлом финансовим в Австрії, ми мусимо побіжно показати, що таке „ціло финансове“ и чим воно ріжне від „ціла протекційного“ (Finanzzölle—Schutzzölle). Коли держава накладає ціла, то може мати у сім двоюку ціль, першу: підмогати промислу, в спосіб висше виказаний, значить відсторонити (більше або менче: „Schutz Zoll“ и „Hochschutz Zoll“) заграничні фабрики тих галузей, котрі потребуєть дійсно або в своїм интересі домагаються від краєвих торговиць (=консументів), щоби вони не робили конкуренції краєвим фабрикам.

Фінансові корясті безпосередної — держава тут ані очікує ані не має дійсно жадної, а тим менше може мати, чим консеквентніше прослідкує згадану ціль: поміч краєвій індустрії, значить чим вище накладає цю; бо тим радикальніше замикає усі легальні дороги, котрими заграничні фабрики могли би діставатись до краю. Намість того, я в рівній мірі отвергаються пелегальні дороги, бо високе ціло на товари єсть пременою для шверцерів, я тільки при високих ціл шверцудунок заграничних товарів оплачує кошта я небезпечності контрабанди. Держава, котра при уміркованім ціл (як се було в Австрії наслідком виступаючих трактатів гандлєвих до тепер) завжди має с ціла досить значний дохід (коло 18 до 20 мільонів), тратить наслідком підвищеної протекції дуже значну часть того доходу, я ще с тою некористю, що високість тої страти навіть не може бути наперед облічена.*) З відси то й походить, що разом із піднесенем „ціл протекційного“ накладаного на фабрики, держава, котра вже вступила на ту совязку дорогу, мусить рівночасно, за-для вирівняня згаданої безпосередної фінансової страти в цілових доходах, завести ще й ціло фінансове, значить вже не для протекції індустрії, але для взглядів фінансових надолжити ціло на такі артикули заграничного импорту, котрих населене дотичної держави в краю дістати не може навіть за вишшу ціну, котрі мусить длятого сироваджувати з заграниці, я котрі становлять таке конечність до життя, без котрої воно (населене) обійтись не може, отже я при вишнім ціл — чи хоче чи не хоче — ціло платити мусить. До таких товарів належать сирі продукти, артикули консумції, в Австрії спеціально товари колоніяльні: коріня, кава я гербата, морські риби, полудневі овочі, риж я т. и. Згаданий проєкт тарифу цілової накладає на ті артикули високе ціло, тим више, що воно після того проєкту намість, як до тепер, в сріблі, має оплачуватись в золоті, тим утяжливше для убогих кляс, що тарифа не робить ніякої різниці в гірших або ліпших, дешевших або дорожших гатунках тих артикулів. Як бачимо, се фінансове ціло не єсть чим инчим, як новим податком консумовим, котрого так домагався и. Кржечупониц, а котре ми дістали тепер з ласки „нещасливої індустрії“. Во не тільки увага на страту доходу в дотеперішнім наборі ціл с протегованих фабрикатів австр. індустрії склонила правительство до того проєкту. Наклонила ёго до того ще й инча причина, котру ми теж маємо подякувати тільки інтересам індустрії. А се ось як: Звісно, що ми становимо з Уграми „звязок ціловий“; звісно, що справа ціл належить до австро-угорських спільних справ, що отже укладане тарифи цілової я заключуване трактатів торговельних залежить від згоди нашого правительства я законодавства с правительством я законодавством угорським. Звісно дальше, що Угорщина, як край переважно рілляничий, зовсім не єсть приятель-

*) Чи зискує що держава на такіх протекції посередно? — се питанє, над котрим від часів Адама Сміта межі т. зв. школою менчестерською я протекціоністами ведеться бій безперестаний я з ріжним щастєм, .. з ріжним в теорії я з ріжним в практиці. Отже користі мусять бути що найменше сумнівні, тоді як страти бачить я почує людність зараз я безпосередно.

кою систему протекційного, и протекційного цда; за те ж при своїй коштовній господарці потребує грошей, — особливе ж користає покванно с кожної такої оказії, в котрій грошей тих дістати може на кошт долитавської людності. Отже коли при відновлюваню (цловій) угоди и спільнім укладаню нової цлової тарифи наше правительство, наипране дялентами тої нашої індустрії, запропонувало из своєї стороны згадані передше протекційні цда на фабрики: то угорське правительство конечно в інтересі свого краю, своєї сирій продукції, мусіло тому протекційному системови оператись як найсильніше. В тій пересправі мисль фінансового цда стала и долитавському правительству в найбільшій пригоді: в зміну за підвишене фінансового цда прихилилась Угорщина до пропонованих протекційних позицій. Бо приходи с цда в загалі лічаться до приходів „спільних“, котрі на обі половини держави розділяюгся в стосунку 70 : 30; між тим коли стосунк, в яким людність угорська проти людності долитавської консумує, сироваджує товари з заграниці, значить оплачує цдо, єсть зовсім инчий, и можна ёго з дуже великою правдоподібністю приймати на 80,₆ : 19,₄.*) А се груба ріжниця; и так, коли після тої послідної пропорції людність долитавська оплачує дійсно цда (до тепер) кругло 14½ мільона, а людність угорська тільки 3½ мільона: то при згаданім розділі спільних доходів (наслідком угодженого стосунку 70 : 30) дістається Долитавні тільки коло 12,600.000 (близько 2 мил. менче), Угорщині коло 5,400.000 (коло 2 мил. більше). Значить Угорщина вже при теперішнім цілі зискує (а ми платимо) ні за що близько 2 мільони зр. О скільки ж той стосунк ще буде користнійший для Угорщини при пропонованім дуже значнім підвишеню фінансового цда! Отже тая увага склонила угорське правительство до прийнятя пропонованої тарифи, уважаючи підвишене цда фінансового яко головну користь, для котрої не жаль ёму було посвятити свої вольногандлєві пересвідчення.**)

*) Один из членів комісії угодової подає ёго навіть що гірше, бо на 86 : 14; тільки ж я, не знаючи на яких датах се тверджене оперте, волю спуститися на мій власний апроксимативний обрахунок. при котрім я виходжу с того, здається, досить вигогідного припущеня, що стосунк заможності обох половин монархії, и здібності до консумованя заграничних фабрикатів и артикулів консумції рівнається більше менче тому стосунку, в яким дотичні поспільності консумують трунки, мясо и цукер (и инчі потреби житя в т. зв. замкнених містах з „акцизными линиями“). Стосунк сей відповідає стосунку оплатуваних консумових податків, котрі в Доли-таві вносять (р. 1876): 55,210.000 зр., в Угорщині: 13,364.000, що дає висше згадану пропорцію 80,₆ : 19,₄. — Бо треба додати, що спосіб оподаткованя посередного (консумційні податки) в Угорщині и у нас — зовсім и дентичний.

**) Що так річ малась, и що дійсно ми фінансові цда завдячувати маємо австрійським протекціоністам, а не кому инчому, се показує пояснене мни. Хлюмєцкого в тайнім засіданю угодової комісії, подане в N. f. P. з 26. м. м.: ... der Minister betonte, dass die ungarische Regierung am leichtesten für Finanzzölle zu gewinnen war, und erklärte (се ж він говорив до протекціоністів, заступників індустрії), er könne nicht eindringlich genug rathen, an den Finanzzöllen nicht zu viel zu mäckeln,

для своєї розпещеної індустрії не тільки мусить безпосередно поносити жертви в оплачуванню її виробів по над дійсну вартість, але мусить ще той батіг на власну шкіру окуплювати дорогим коштом у правительства угорського.

Я не думаю тут писати критику нової тарифної цлової, для сего треба би цілої окремої книги, и цілої бездні дат с торговельної статистики. Я для того ограничусь тут именно тільки на ті позиції, котрі трапляють найтяжше цілу масу народа; до таких належить більшість позицій цла финансового; из протекційного ж особливе цло на нафту, котре впрочім уважаєсь загально (так правительством, як віденськ. газетам) также тільки цлом финансовим, а лиш взглядно до Галичини набуває троха протекційної барви. Така протекційна барва (щоб зацати наш побіжний перегляд зараз від нафти) не знати, чи має згаданій драці в наших очах помочи, чи скорше зашкодити. Заходить тут ще та важна околичність, що сю спеціальність в новій тарифі ми маємо завдячувати нашим доморослим галицьким протекціоністам. Коли ж ми їх запитаємось: що тут заслугує на протекцію, и що тої протекції потребує? Чи фабрикация, властиво дистіляция нафти? Ні, бо сама нафтарська кліка, котрій ми за те нове добродійство подякувати маємо, в меморандах и патриотичних артикулах так писаних давніше для осягнення протекційного цла, як и найновіших, адресованих проти пропонованій нафтовій акцизі, признає, що боїтьсь власне сурої американської нафти, котра буцім-то бухає сама день и ніч с цілої пенсильванської землі и без ніякого труду просто з землі рурами тече до кораблів, що стоять на поготовію: завести її до Європи и именно залізати нею усю Австрію.

Отже має тут протегуватись не властива індустрія, а сира продукція будуча в руках гандлярів-капіталістів: добуване сурої ропи з землі, котре — допускаємо, що и дійсно — в Галичині багато трудніше ніж в Америці. Не пишучи компенді національної економі, я не могу ані не думаю навіть толкувати читателям, що и чому в теорії и практиці не тільки залішено з давна протегувати сирю продукцію за помочю протекційного цла, але признаю таку протекцію навіть дуже шкодливою — и то так само зі сторони школи вольногандлєвої, як и протекціоністів. Я тільки зверну увагу кожного здоровомислячого чоловіка на факт, що продукowane збіжа вимагає также великих накладів, що продуценти збіжа у нас мають боротись з безмірно сильнішою конкуренцією Россії, Волощини (и Угорщини), а преці цло на привіз збіжа у нас не истнує, и жаден **уділивий** рільник не буде заведений такого протекційного цла домагатись. Чому ні? с того він иноді и сам не може здати справл, а по мой думці ось чому: Бо ёго продукт має найсильнішу протекцію, сильнішу, аніж кому яка нибудь держава дати могла би; бо ёго протегує велика мати-природа, котра зробила на світі так, що тільки певна частина людності нашої землі має в посіданю продуктивні ґрунти, и с тих ґрун-

weil diess nur nach sich ziehen würde, dass in Pest bei den anderen Tarifposten Aenderungen (значить звуженя цла протекційного) vorgenommen würden.

тів — великим чи малим коштом — може добувати хліб, між тим коли рівночасно не одна частина, але усі люди на землі потребують того хліба до свого життя.

Зважмо ж тепер, чи поживліно багато ще є таких найконеційших для цілої народної маси (особливе в нашій стрезі з довгими зимовими вечерами) потреб життя, як освітлене? и скільки більше від рільности протегує натура продукцію нафти, умістивши її в таких илькостях, як в Галичині и Пенсильвані, ще тільки може на двох-трёх пунктах цілого звісного світа? и то на таких віддалених пунктах, що галицька нафта має рівного собі конкуррента тільки аж на другій півкулі земській? Чи ж не приходять кождому не-нафтяреви на думку побожне бажане, щоб хоч бодай кождий край на світі мав свою керницю з нафтою? Але, каже на те усе нафтярська индустрия: Галицькі жерела дуже мало видають, висихають, вимагають великих коштів закладання и руху. Можна би на се дуже багато сказати (як приміром: звідки ж беруться ті мпліонові капітали, котрим сам Борислав в нафтовім гандлю обертає?), але шкода місця и часу на таку всесторонну обширну росправу. Зробім тільки мале и всім приступне порівнане. Золото безперечно не єсть так пожиточним сирим продуктом и так доконечним артикулом консумції, як нафта; папір може ёго дешевим коштом заступити в найважнійших моментах ёго практичного ужитку. Добувалось золото не тільки в Калифорнії, але приміром и в Семиграді. Але Калифорнійське золото робило (наслідком тої-ж легкості добування и невичерпаного багатства покладів) Семиградському таку сильну „конкуррентию“, що далі вже добуваний семиградський продукт не оплачував коштів добування; конечно, бо золото стало через Калифорнію дешевійше як було поперед. Подумаймо ж, чи не було б можливе, через наложене грубого протекційного цла на золото, допомочи властителам семиградської копальні до дальшої продукції золота? Поминувши, що ніхто розумний цла на золото не наложить (а цло на нафту яке ж?), ми можемо сміло сказати, що жадне цло семиградським копальням не помогло би, а то операючись на факті, що золото в нинішних часах навіть без цла не пхаєсь до Австрії, а противно утікає з неї наслідком неурегудёваної валюти и високого ажия; значить коли и під такими обставинами, як нинішні, так протегуючими сирю продукцію золота в Австрії, ніхто не відважується зкопувати в копальнях золота своїх капіталів, то и жадне цло тому не помогло би. Наука о того, я думаю, ясна: що в сирій продукції ніякі штучні оредства, до яких належить цло протекційне, не можуть переодоліти тих границь, які сирій продукції назначила сама природа; а таия наука, застосована до сиріи продукції нафти в Галичині, показує, що коли дійсно жерела нафти висихають або не оплачують коштів добування, то шкода надармо визивати природу на бій за помочою штучного шрубования ціни нафти, бо и цло тут нічого не може. Коли ж противно жерела можуть експлоатуватись без великих страт, при ціи протекційній, як се допускають нафтяні протекционисти, то видно, що жерела єсть досить богаті, и що вони будуть достарчувати таку саму нафту и в достаточній илькості также без ніякого цла протекційного. Коли ж так, то

здоровий розум наказує накладати на сей високоважний продукт яке небудь цю, котре при таких обставинах не дає ніякої ідеальної користі для поспільності, для краю, для держави, а може тільки мати на цілі збогачене поодиноких осіб, посідателів нафтичних шибів, на кошті маси найбільшого народу, значить на кошті всего краю. Таку моральну вартість має цю на нафту, коли ёго вважати будемо (як се хотять наші нафтяні експлоататори, а за ними и польські газети) — яко цю протекційне. Пригляньмося ёму ще з другої сторони — яко цю фінансовому, за яке ёго вважає правительство. Розуміється, правительству, котре потребує грошей, сей характер протегованя индустрії, який сему цю надавала и надає нафтярська кліка з її публицистичними адгерентами, прийшов дуже на руку, бо здіймив з него (правительства) усе одиєм авторства того нового тяжкого податку, а надав ёму позір протектора матеріяльних інтересів Галичини. Між тим се дійсно чистий консумовий податок, и правительство поступило тільки зовсім рационально и зовсім не так фискалистично, як се хотять нафтярі тепер представити, що разом из наложеном цю на американську нафту заводить акцизу на нафту краю. Треба се тільки безсторонно розважити. Нове цю на впроваджену нафту має виносити (влічючи вже акцизу) 8 зр. в золоті¹⁾, тоді як до тепер виносило 1 зр. 50 кр. в оріблі (від 100 кгр.). Значить американська нафта стане дорожшою о 7 зр. 70 кр. в сріблі на 100 кило; розуміється, що ціла та підвишка ціни вийшла би на виключну користь галицьких монополістів, котрі позбувшись конкуренції, свою нафту намість, як до тепер, по більше-менше 21 зр.²⁾, продавали би по 29 зр. 8½ кр. (в банкнотах), и таким чином цілу підвишку 8 зр. 8½ кр. ховали би до кишені, без ніякої користі для всеї австр. поспільності, а взглядно держави, так як держава, відобравши таким високим цюм усій заграничній нафті можливість конкуренції, позбавилася навіть того малого доходу, який доселі з низького дотеперішнього цю (1 зр. 50 кр.) с тої нафти побирала. Так для заварованя інтересу держави, супроти нафтярських гарнагонів, відбирає проект акцизовий, накладаючи на крайвий виріб нафти акцизу 7 зр. від 100 кгр., певну часть згаданого висше зиску³⁾ для держави назад. Отже ті самі нафтярі, котрі так горлували за підвищенням цю від нафти, и опровадили тим на нас те лихо, якого хотіли, роспускають тепер свої жалі проти проєктованій акцизі, прибираючи при тім, розуміється, знов маюку патріотів и заступників крайвих інтересів. А коли приглянутись тим їх найновішим меморандам близше, то побачимо — и своїм очам не віримо, — чого

¹⁾ = коло 9 зр. 20 кр. в сріблі.

²⁾ Gaz. Lw. з 21. Папол. с. р. Відень.

³⁾ Лишаючи ім завсїгда ще зиску 1 зр. 12 кр. (+ давніше цю 1 зр. 50 кр. в сріблі = 1 зр. 58 кр., отже разом 2 зр. 70 кр.), бо треба зважити, що акциза платиться в банкнотах, тоді як ми висше подали зиск цю в сріблі. При такій зменченій ріжницї ціни загранична нафта завсїгда ще може більше входити до Австрії и приносити досить значний дохід цювий, котрий посередно вийшов би все на користь австр. контрибуентів.

ім нового хочеться? Ось чого: вони в остатнім разі обіцяють згодитися на ту акцизу, просять тільки (щоби термін введення акцизу змінено відповідно до заключених вже попередно „термінатор“, и)—щоби ціло ріжнись від акцизу ще о нових 8 зр., значить вони в сліпій беззглядній гонитві за особистим матеріяльним зиском не вагаються ціло, а тим самим ціну нафти підбити до нечуваної високості и зробити експлоатацію свого продукту, и так вже самою природою ограничену, гіршим моноподем, ніж який небудь з дотенерішних монополів державних!

Сподіватись належить, що правительство и австр. парламент не дасть den Väümen in den Himmel wachsen. Бо и те, що намірено тепер вже за згодою правительства, унаде тяжко на плечі народа. Нафта подорожје о близько 8 кр. на килограмі, значить в дрібній продажі о 40 кр. на 48, що чинить, лічвши дуже мірно 8 кило консумції нафти в однім малім господарстві на рік, 64 кр. нового податку, с чого певна часть ще до того не піде для держави, а для невеликого числа привилегиованих капиталистів. — Аж коли зважимо, що податок той в рівній високості трафить так богаті як и бідні класи, значить бідні класи в десятеро тяжше; коли зважимо, що таким чином велика часть найбільшнього народа позбавиться дешевого освітлення, и змушена буде вернутися до давного освітлення свичками, коли для ощадження дорожшої нафти не схоче певну часть вечерів проводити на потемки; що та найбільшнша класа змушена цілий день тяжко працювати на насущний хліб, тільки в довгі зимові вечери могла до тепер мати час як небудь займатися книжкою: то зрозуміємо, що сей податок, оплачуваний за освітлене, буде в дійсності наложений яко податок прогибитивний на просвіту народно.

Не менше моральне значіне буде мати — в негативнім зміслі — ціло наложене на каву, гербату и на оселедці, и в загалі на сушені риби. Тоді як кава має для богатших клас значіне збиткове, то для убожших мас народних, особливо в фабричних, и в загалі більших містах, вона, маючи с цукром, молоком и хлібом усі часті окладові найнотрібніші до поживи тіла в сконцентрованім стані, становить артикал консумції, котрого вартість не можна досить високо оцінити. Я сам в моіх голодних университетських часах досвідчив на собі, який довгий час вона може при добрій волі и конечності заступити воюку инчу теплу страву а поміжо того удержати свіжість умислових сил нурених голодом; але я рівно пересвідчився, купуючи до тої кави хліб у найбільшнших перекупок ві Львові, що и у тої класи кава становить найважнішу, може навіть єдину теплу страву навіть на обід. Я бачив опісля в містах и містечках західної Галичини, як на ярмарках, відпустах, стають довгі ряди самоварів, облугуваних перекупками, в котрих варяться (не дуже, правда, добірна) — чорна кава, котра в сільскім мазурськім народі має сильних и дуже численних консументів; за те ви там не побачите — иподі на відпустах, при здвизи до 100.000 народа з далеких и близьких сторін, ані одного пняного чоловіка, ані одной бурди, ані одного голоснішого крику на улиці; и я набрав — а можете мені у тім вірити на слово, — глибокого новажання

до того трунку, до ёго культурного значіння.*) — Зовсім те саме, а може ще більше, дасться сказати о гербаті. В кождім шинку західної Галичини, и то не тільки в місті але навіть на селі, можна дістати гербати; и вона — по дешевій ціні, більше менче 3 кр. за шклянку из шкіркою цитрини, без руму — петься мазурськими селянами переважно и в без порівняня більший илькості ніж горівка и (значно дорожше) пиво. Але гербата не огранічається навіть на західну Галичину, бо вона уживається селянами вздовж цілої рос. границі в цілій, также и східній Галичині, а її консумція рівно из зменченем консумції горівки перетискається звідтам що-раз більше в глуб краю. Можемо сміло сказати, що кава и гербата, як для всего світа, так особливе для нашого краю мають високоважне культурне значіне, и що, коли пиянство коли небудь має викоринитися в нашій народі, то тільки с помощью кави и гербати, а ніколи без тої помочи. — О оселедцях, котрі в цілім краю стаювають найважнійшу часть живності в пості, а в Галичині східній побіч сушеної риби навіть єдину дійсно поживну страву также в цілім році, страву, котра при розмірній своїй дешевості була доступна навіть найбільшим зарібникам, не треба широко й толкувати.

Последні (оселедці) впрочім вийшли ще легко на новій тарифі, котра, намість як дотепер 1 зр. в сріблі, накладає на них ціла 2 зр. в золоті (= 2 зр. 30 кр. ср.) від 100 к., що дає на 1 кило тільки коло 1,4 кр. більше; хоч и тут в дрібній продажі ціна одного оселедця що найменше о $\frac{1}{2}$ кр. мусить підвестись.

Далеко гірше виходить кава и гербата. Перша, від котрої цю виносило до тепер 16 зр. ср. від 100 к., має платити по проекту правительства**) 24 зр. в золоті, значить 27 зр. 60 кр. ср., що дає о 11 зр. 60 кр. дорожше на 100 к., або 13 кр.***) дорожше на кождім килограмі. Лічивши дуже мірно на одну родину 12 кгр. консумції на рік****), дає се нового податку консумового 1 зр. 56 кр. річно. Гербата ж, котра поносила до тепер ціла 31 зр. 50 кр. ср. від 100 к., має оплачувати від тої ж ваги 50 зр. в золоті (= 57 зр. 50 кр. ср.), значить о 26 зр. ср. більше, або 27,3 кр. більше на 1 кгрм. — Последні два артикули дають нам ще впрочім наглядний приклад відвортної прогрессії з гори в долину, о якій я споминав в попередній статі („Шляхетні заступники народа“), в примітці до податків консумових. Кождий знає, що так гербата як и кава (а навіть и оселедці) прода-

*) Можна закинути, що в каві, котру не нарід, переважну ролю мусить грати цикорія. Але цикорію, для виривняня, обложено таким-же цдом, що и каву, розміршо до її ліхої вартості.

**) котрий впрочім, як до тепер, по прийнятій угодовою коміссією. Чи так само піде и в Раді держ. — се не конче певне, тим більше, що тут и угорський парламент приходить в рахубу, и що правительство проти дотичній ухвалі як найсильніше застереглося.

***) Перелічивши срібло на банкноти.

****) Віденські газети рахують 24 кгр. на рік на такуж родину, але я маю на вигляді найбільшим клясу, имено селян, котрі не шють її що дня.

ється и консумується в різних гатунках — для богатих в дорожших, для бідних в дешевших. Такої різниці нова тарифа цлова не узнає, и накладає на різні вартості однакове цло. Таким чином приїде найбільшому господарству, котре уживає каву по 1 зр. 50 кр. за кило, платити титулом цла більше о 13 кр., а се виносить 8% теперішної вартості, тоді як богатша родина, уживаюча каву по 2 зр. за к., платити таке саме (що до цифри крейцарів) цло, що виносить 6% дотеперішної вартості консумованого продукту. Ще більше разить те саме при гербаті, в котрій гатунки що до своєї вартості різняться дуже. И так коли родина уживаюча т. зв. порошок по 1 зр. 40 кр. за кило, буде платити титулом підвишки цла 26 кр., що виносить 18.6% дотеперішної вартості: то тим панам, котрим тільки гербата в ціні по 10 зр. за кило смакує, платити приїде также тільки 26 кр. більше як до тепер, а се виносить тільки 2.6% дотеперішної вартості того шляхетного трупку. Бо чому ж би „бідна торгівля и индустрия“ не мала зробити ще й тої малої вигоди для домашнього хозяйства пп. Кржечуновичів, котрі так її в справі прогрессийного податку горячо заступали, и котрі правительству виразно показували на консумовий податок и на цло, котрих підвишенем можна би заступити прогрессию в доходівім податку, и в загалі без „несправедливого“ притиснення богатших верств піднести доходи державні, коштом— „инчих соціальних факторів“.

Хто ж ті інші „фактори соціальні“, котрим торгівля и индустрия“ через уста Finanz. Fragmente и др. Коппа, а „шляхетні защитники народа“ через уста п. Кржечуновича, завидують 10-процентового зниження податків пожиткових и увільнення від податку доходового*), а на котрих вони раді б звалити и по часті, як ми бачили (в плах), вже звалили усі на йтяжші податки, бо податки консумові, наложені на найконецнійші не тільки физичні, але, як ми бачимо на нафті, идеальні потреби життя? Статистика австрийська відповідає на се, що ті „инчі фактори“ становлять **найменче 80% усього австрийського населеня**. И кажу найменче, бо час и місце не позволяють мені облічити и доказати, чи процент той малозаможної людності, для котрої реформа податків безпосередних має статись добродійством, коли тільки рівночасна, привилегіованими интересентами перефорсована и пропагована дальше реформа податків консумових и цла не відбере другою рукою того, що одна дає, — чи, кажу, той процент не винесе в дійсності ще більше.

По крайній мірі можна б се допускати через аналогию на підставі обрахунку, котрий я зробив як можна найдокладнійше, спеціально що до Галичини. Лишаючи собі за для недостатку часу подрібніше, на офіціальних датах основане представлене мого обрахунку, котрий для

*) Людям маючим 600 зр. и менче чистого доходу; п. Кржечунович, як ми бачили, виповів свою зависть виразно; „индустрия“ (розуміється з винятком тих дійсно убогих промисловців, котрі теж тим самим увільненем користуються) виповідає її по-середно протестуючи проти прогрессивному податкови в загалі.

економічної статистики подає не мало ще цікавих фактів, до яких на-
года. Я подав тут тільки головний результат того обрахунку, запев-
няючи, що він виправлений з тих дат — зовсім офіційних і пре-
важаю з дотичних мотивів министерства*) виїнятих, як найсумлін-
нійше. Додаю ще тільки для порозуміння, що до тих верств народних,
котрих інтерес винишня студія заступає, я залічив (и думаю, що чи-
тателі, котрі за моїми попередніми висновками слідили, згодяться на те,
що згідно з правдою не тільки незможних хліборобів, але и незмож-
них промисловців, о котрих на підставі дат нема сумнівості, що
мають менше як 600 зр. річного доходу, и окрім людей маючих в гра-
ницях того доходу низше 600 зр. самостійне господарство, и оплачу-
ючих податки безпосередні (пожиткові, ще так же робітників усіх
галузей економічних zatrudнених при різниці, промислі, гандю и
домових послугах, котрі не платять виравді безпосередних податків,
але поносять за те найнерозмірніші податки консумові и поносити
мають проктовані нові тагари цюві. До протвнної класи я залічив не
тільки усіх великих капиталистів, котрих дохід адміністрації финан-
совій з наний**, дальше власителів землі, промисловців, купців и лю-
дей зайнятих умисловою працею (лікарів, урядників и т. д.) маючих
більше як 600 зр. річного доходу, але по неволі мусів полічити так же
певну незвістну часть таких людей (с тих самих заводів), котрі бути
може мають менше як 600 зр. доходу, тільки ж о сім на певних
датах твердити не можна. Се впрочім не уменчає вартості поданих
низше цифер, так як тим способом факти, для моїх висновків користні,
представляються тут в мінімальних цифрах.

Оже людей згаданих више заводів а маючих в загалі більше
як 600 зр. річного доходу, є в Галичині 62.186 голов (родини). Людей,
маючих без жадної сумнівості менше як 600 зр. доходу, є в Га-
личині голов (родини) 2,980.587. Коли додамо до више поданих цифер
голов родини, випадуючий після конскрипції з р. 1869 44% на 100
вичих членів родини (дітей, жінок и т. д. не працюючих на власну
руку, то маємо на 5,418.000 голов всеї людності Галичини (без війска):
перших кругло 114.000 гол., значить 2,1% —
других кругло 5,304.000 гол., значить 97,9%
всього населеня Галичини.

Ті послідні, значить, становлять масу населеня так Галичини, як
и безперечно всеї Австрії. Серед тої маси зникають усі више згадані
класи зможної людності як незначні индивидуальності, котрі можуть
мати різні потреби, ще ріжніші бажаня а найбільші вимаганя; але
котрих інтерес не може мати стільки спільного з интересами краю або
держави, щоби ёго можна с краєм або державою идентифікувати, як
се роблять заступники галицької шляхти и віденської або берненської
индустрії, в справі усталодавства финансового. А коли у нас яймо

*) = мотивів до проєктів податкової реформи з р. 1874, именно доданих там
таблиць статистичних, на котрих так же мотиви винишної реформи оперті.

**) Бо незнаний адміністрації дохід власителів, увільнених до тепер від по-
датку акцій и рент, власителів заграничних фабрик и дібр etc.

того так діється, то тут власне перевернено стосунок до гори ногами, бо не інтерес незначного проценту але інтерес маси людності єсть інтересом нашої посільності; усяка постанова, усякий ново наложений, хочби найменчий тягар відбивається тут и відчувається найтяжше, загрожує добробитови не индивидуів, але краю и посільності.

Коли тая маса не має відповідних заступників своїх інтересів в тілах уставодавчих; коли заступники нелічних клас не уміють або не хочать своїх інтересів и своїх жадань приноровити до інтересів тої маси, а противно ставляють свої индивидуальні потреби и жаданя в противності до найконечнійших потреб тої маси: то ми маємо право поставити и піднести ріжницю межи „інтересами класовими“ а дійсними інтересами **народу**, и тільки ті послідні вважати гідними публичної оборони и уцтивішого заступництва, аніж ёго мають до тепер.

9. Грудня 1877.

Василь Н.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„**Изданія общества имени Михаила Качковского. Чч. 1—12**
за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“

(Конецъ.)

IX.

Недостаток популярних праць чується що раз більше у „Изданіях“ під koniecь тамтого року. Дві послідні книжочки запхані таким матеріалом, що приходитьсь лиш раменами здвигнути. Именно всёго там дві статі: перша, „**Якіи були права и суды на Руси въ старину**“, так пригідна в популярне видане, як „вил до карити“. Автор її, сховавшийся за скромну букву П., ніхто инший, як п. Площанський, котрий що до многосторонності занятій старається мовби наслідувати п. Яна Добржанського, редактора Gaz. Nar. : коли рівночасно и каміниці ставить, и префектує в бурі Ставропигійській, виконує уряд виділового ві всіх русских обществах, редагує „Слово“ и пр. и пр. Так и подивляти б, що при всім тім ще має час займатись историчними розвідками про „права и суды на Руси“ — коли б ті розвідки дійсно були хоч скілько-небудь оригинальною працею.

Тої самої статі ужив п. Площ. ще передше до відчиту на „Русским касні“, де такій мала скуток, що уся публіка сидяча добре здрімалася, а стояча аж ногами з радості затопотіла, коли шановний прелегент заявив, що вже всё а всё, що мав на- а властиво *вгдписане*, до кінця дочитав. А коли у Вересні сёго року зйхались кількадесять членів Общества им. Качковского на загальні збори на Стрільницю а п. Площанський виліз на катедру и „с триумфом на лиці“ заповідав відчит та вже й витягав з-за пазухи звиток паперів: всі, що чули вже того-ж прелегента у касні (а була їх може й половина усіх зібраних), со страхом возопіли гласом велиім: „пусти, освободи и спаси нас!“

та й прочих ще невідучих потягли за собою. Не помогли запевненя п. Площ., що се не „права на Русі“, що то не ёго „собственный“ концент, а якогось неприхавшого добродія, — *stante concluso* розійшлися усі члени, зрезигнувавши на відчит. Сего ні одна газета на усій св. Русі нашій не згадала, як слід, — а також, розуміється, и „Слово“ ні.

Такий отже був ефект „прав и судів на Русі“ яко відчиту. А я не сумніваюсь ні одної хвилини, що багато більший він яко надрукованої популярної статі. Годі увірити, щоб на усій нашій широкій Русі найшлася хоч одна „непросвіщена“ душа, котра би прочитала ту статю п. Площанського до самого кінця. Я сам що йно не за кождою картоккою мусів відпочивати добру часинку и добре видихуватись а зібравши у купу всі сили на ново братись до дальшого читаня! А слиб над сподіване найшлась де така цікава „непросвіщена“ душа, що завзялась би прочитати цілу ту статю, так хйба лиш „удовольствія ради“, от так собі щоб потішитись тям, як то с поодиноких букв, коли їх до купи зложити, виходять слова, котрі кожде про себе щось значать...

Причина, яка буцім спонукала п. редактора забавитись в историчнёго популяризатора, має бути охота „познакомити вась, дорогіи мѣщане и селяне, съ бувальщиною дорогою намъ русскої земли“. „Отнестьесь мыслью въ старіи времена“, вяснює він дальше значіне исторіи, „вернутись о тысячъ лѣтъ назадъ и перейти постепенно цѣлій столѣтія, значитъ, немного сообщитись(?) съ предками нашими и т. д.“

„На теперь судопроизводству на Русі желаємъ посвятити словъ немного“, каже дальше п. П., обертаючись до того нещасного „судопроизводства“, и переходить ціле „судопроизводство“ 6-х віків на 7 картках! На сам перед згадає про „кормчу книгу“, дотикає зверху (якби боявся глибше сягнути) „Руської Правди“, з видимим „наслажденієм“ и патосом розписується про „Судебник“ московського Царя Іоанна III., „собираателя русской земли“, и Іоанна IV. Грозного, вкінци сходить на Литовський статут, а згадавши ще щось про віче, про магдебурське право, кінчить, що „съ той поры, совсѣмъ другіи настали отношенія и т. д.“

Ціла тота статя зробила на мене таке вражінє, якби вона була коротким витягом з якоїсь наукової довшої монографіи. Витяг такий зрозумілий тому, хто ёго робив, та фаховому ще чоловікови, — але ніяк не пригодиться на заміщенє ёго в популярне дільце. Треба вже добре знати исторію не тільки руську але й німецьку, особливо исторію німецького права, щоб знати, що се магдебурське право, який воно вплив мало на сусільні стосунки поодиноких верств Литовсько-польского руського краю, який вплив мала німецька Ганза на Новгород и ёго права, віче, — що се „кормча книга“, а що „руська правда“ — и т. д. и т. д. Хотіти ж „судопроизводство“ трѣх держав за шість віків популярно представити на семох картках — се більше ніж претенсія на геніяльність, се справдешня (говорячи словами *Szczutka*) *kolowacizna ruthenica*...

А язик у тих „Правд-х и судах“ — справдешне язичіє! Майже таке саме як в „Слові“. Та й не дивниця. Атже автором статі є той сам п. Площанський, котрий цілком на серно сказав у „Слові“, що

коли б нашому народови тільки щось популярним способом виложити, то язик и „учений“ (велико- чи там общерусскій) він зовсім зрозуміє!..

Друга стаття, про котру я висше зганув, а котра находиться в 11-ій и 12-ій книжочці, се „Історія Руси“ **Евгенія Згарского**, спеціального повістяря Общества им. Качк., та, як бачимо, и спеціального историка тогож общества.

П. Ев. Згарський зачинає аб ово — що йно не од „сотвореня міра“, и веде свою историю до смерті Святослава (972 р.). Який хосен с тих початків руської истории? Се спеціальний секрет редакторів „Изданія“ и п. Ев. Зг. Річи такі, які пописувані в тій „Исторії“ п. Е. Зг., міг наш народ, сли вже не з множества коротших, газетних статейк (пр. з „Науки“), то хоч з „Исторії“ п. Дідицького давно вже довідатись. Ні! „Изданія“ на ново зачинають просвіщати, проте треба и на ново исторії...

„Табо ви пишете все одно и то само“, писав недавно якийсь селянин до редактора „Рады русской“ (ходило ёму о пиянство). Те саме прийде кождому селянинови сказати и про Историю Русі. Кілько то вже разів зачинали її у нас аб ово, а преці ніхто не допровадив дальше як до кінця середних віків.

Признаюсь, читати „Историю“ п. Ев. Зг. вже над мої сили, особливо, коли почув ще суд одной письменної душі, що не вмилася вона навіть до „исторії Б. Дідицького“.

От и результат цілорічній діяльності Общества им. Качковського. Зібравши у купу всі повисші уваги, нічого більше не слідє сказати на цілу ту марну працю Общества, як „школа часу и атласу“, шкода тих грошей народа, шкода тільки крику о таку марницю. Дай Боже, щоб на безрік було можна видати користнійший суд, ніж за торічний труд Общества им. Качковського.

Харко Тарган.

НОВИНКИ, ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— „Рускій Сіонъ“ пише: „По провинциях берутся тепер що-раз то більше до **переслідуваня всего що руське**, так що ученикови не вільно тепер взяти навіть руської книжки до рук. Яко факт подаю отсе. Кілька день тому назад я був в К.(оломі) и мав спосібність говорити з людьми добре поинформованими и на всяку віру заслугуючими. Від них я довідався, що директор тамошній гимназії, виходячи с становиска, що Pan Bóg po rusku nie mówi (sic!), заказує як найострійше ученикам читати руські книжки, а учителі тамошні за те переслідують очевидно нашу молодіж до крайності. В наслідок того молодіж

не тільки боїться руської книжки купувати, але так перестрашена, що навіть куплені кидає від себе.“ — Р. Сіонъ с того поводу робить острі а справедливі закиди директорови Коломиїської гимназії.

Тая звістка потребує доповнення и пояснення. В Коломиї гимназії Русини купували й читали руські книжки, видані новітніми часами у Львові або на Україні, за відомостю деяких учителів Русинів. Однак се дуже не сподобалось п. директорови та мабуть й деяким учителям, зачался слідства против учеників а дальше й против учителів, и справа дійшла аж до Ради шкільної краєвої, котрій предложено цілу пачку руських книжок, які читають ученики а навіть дістають від своїх учителів! Рада шкільна зі всею строгостю и формальністю польських бюрократів взялася до діла, переглядала пильно всі книжки — однак не могла в них знайти нічого, що би не годилося до читання для гимн. молодежи, тільки в одній книжочці (Про галицько-руське письменство М. Драгоманова) знайшла одну фразу буцім-то неприхильну Австрії. Помимо того заборонено Кол. ученикам читати всякі руські книжки (навіть такі, як „Руска бібліотека“ Онишкевича!), за винятком лише тих, котрі, апробовані дирекцією, знаходяться в гимназійній бібліотеці (NB. руських книжок там майже зовсім нема!). Учителі ж Русини, котрі давали руські книжки ученикам до читання, мали дістати за те догану! Рада шкільна и дирекція Коломиїська мотивують своє поступоване мабуть зглядами австрійської лояльності и педагогики. Поминувши те, що дивною видається австрійська лояльність у Раді шк., котра припоручала до шкільного ужитку такі книжки (як *Wieszogę pod lipą*), що їх відтак заборонило аж австр. министерство (після дискусій у Раді держ.), — чи в польських книжках, які подаються гимназіям, або які тижд за відомостю своїх учителів читають (от хочби й в Мицкевичу), нема не тільки поодиноких фраз але й тенденцій неприхильних Австрії? А однак ми ще не чуди ні о якій забороні ані о жаднім слідстві по поводу таких польських книжок! — А відтак як сміє дирекція заборонити и такі книжки, в котрих и ні яка польська бюрократія не може знайти нічого шкодливого? Противно, єсть навіть обовязком дирекції вшукувати (відповідні для молодежи) руські книжки, закупувати їх до гимназ. бібліотеки, давати ученикам и заохочувати до читання їх — в таких самих цілях, задля яких подаються польські та німецькі книжки и в загалі утримуються при гимназіях бібліотеки для учеників. Сего ученики герр. їх родичі мають й право жадати, бо на те вони що року (при випсі) дають гроші. Заборонене ж читання руських книжок є дуже непедагогично, є обскурантизмом и показує національну нетолеранцію, а дирекція повинна за те потягнена бути до одвічальності...

При сій нагоді взиваємо учителів Русинів, особливо ж учителів руського язика при всіх середніх школах, щоби, заховуючи всі легальні форми, жадали закупування руських книжок до шкільних бібліотек и випозичування їх ученикам, аби ученики не були змушені або лише польські книжки читати або за читане руських книжок не взятих з бібліотеки шкільної наражатися на переслідуване! Руських книжок відповідних для молодежи є вже чим раз більше, однак по бібліотеках шкільних звичайно годі їх знайти — се ж нераз и з вини самих учи-

телів Русинів, котрі або зовсім о те не дбають або не досить енергично о те упоминаються...

— *Gazeta Lwowska* пише: Важну публикацію бібліографічну видає оден з найздібнійших книгарів польських, п. Богуслав Котуля. Се **каталог творів в язиці руськім** виданих від р. 1800 аж до кінця р. 1877 з додатком коротких згадок бібліографічно-літературних о авторах в каталозі поміщених, також є перекладом кожного титулу на язык польський и німецький. Се діло, призначене для підручного ужитку літератів, бібліографів, книгарів и любовників руської літератури, вийде що-до формату, друку, наперу и цілого внутрішнього уладження на спосіб французького каталога *Manuel du libraire et de l' amateur des livres* Брюнета. Ціна передплати виносить 3 зр. ав., а приймають її всі значнійші книгарні в краю и за границею.

— **Лист з неба.** (*Причинок до історії темноти в Галичині.*) По незвичайних трудах удалось нам дістати на конєць оригінальний документ русько-галицької туманерії народу. Вже давно доходили нас вісті, що в великих розмірах відбувається розпродаж якогось „Листу з неба“, що темний люд навіть з далеких сторін тягнєся до Коломиї, щоб за ціну 40 кр., а в дуже рідких випадках за 20 кр. дістати ту благодать небесну. Нам сповіщали, що видавця сєго листу має бути ніхто инший як п. Михайло Білоус, властитель друкарні и дому виставленого за завідомленєм цілої галицької Русі, — що „Лист з неба“ діждався вже кілька накладів и то дуже спорих, бо перевишюючих кільканиайцять тисяч екземплярів. Як небудь сам титул вказував вже на іграшку з небес, якої допустився невідомий автор під зглядом теології, и на обтуманєне и визискуване народу: то ми, не маючи самого виданя під рукою и не похопні осуждувати без власного перевідчення, мусіли повздержатись с сею справою. Нині однак лежить перед нами невеличка брошурка о 8 картках с хрестом на чолі и то трираменним, таким самим, як був на „Науці“ о. Наумовича, коли вона ще виходила в Коломиї, а під хрестом заголовок: „Листъ изъ явленъ ѿ.“ На другій стороні образець: на нім щось ніби гора ніби камінь, на горі чотири штовбурі пелєхаті, як квачі з діхтю обернені до гори, мають представляти дерева; над деревами два — вже ж не змії, хоч більше на те похожі — а два ангели, бо с крилами як у гусей и в довгих снідницях наче простиралом обмотані. Оден той ангел розложився аж на вершках трох дерев закусивши губу, мов здержується від сміху, а по другій стороні другий ангел трохи прикляк на вітях четвертої деревини и сховав лице під крило. Оба вони тримають обома руками „Листъ Божій“ а радше натягають єго, як простирало перед маглєванєм. На горі чи камені під ангелами клячуть, чи тільки так в болоті застряг, якийсь чоловічина, троха подібний до голови Ставропигії, з усами грошка підстриженими з задертою головою и підніс руку якби в Соймі або Раді державній, щоб голосувати за всім, що походить „von Oben“. Під таким образом напечатано нашою ти-сичлітною кирилицею, котрою вже більш як тисяч раз печатали в Галичині всілякі пісенітниці, ось що: „Сей листъ отъ самого Господа нашего Іисуса Христа Назаряннина царя Юдейского. Іисусъ Христосъ на крестѣ искупилъ насъ своєю кровію. Сей листъ изъявился на горѣ

оливной въ земли Іерусалимской, передъ иконою (!) святого Архистратига Михаила въ воздухѣ висящій и золотыми буквами былъ писаный и не могъ нѣкто той листъ въ руки взяти. Патріархъ Іерусалимскій переписалъ его и послалъ своему брату царю на оборону противъ врагамъ. Кто сей листъ при собѣ має или часто читае, або съ пыльностью слушае або переписуе, той три дни отпусту доступить. Которая жена бремна той листъ при собѣ носить, то безъ великой болѣзни породить дитя. Въ которомъ домѣ той листъ находится буде, тому дому ани огонь ани вода, ани перунъ, ани ніякая злая рѣчь зашкодити не може.“ А дальше „кто его (сей лист) буде шанувати, тотъ хотя бы имѣлъ только грѣховъ якъ звѣздъ на небѣ, якъ пѣску въ морі, якъ травы на земли, то всѣ будуть ему отпущени и ангелы возьмутъ душу праведника до неба.“ Дальше оувидаея в тім листі, що „Дѣва во снѣ“ розмовляла о тім листі с Христом. Єсть ще кілька образків: воскресение, Діва Марія, Христос роспятий. Відтак наведено 12 постів, котрими можна забезпечитись проти наглої смерті, убожества, хвороби, неприятеля, недостатку и т. и., а ще через 10-ий піст можна осягнути, що Богородиця перед смертю покажея а за 11-им постом и сам Христос!—Оттакий то „Лист з неба“ продається нашому народови! Докладне и відповідне наплатнюване такого поступованя можна найти хиба в кодексі карнім. Припустім мінімальну суму, що досі розійшлоь того „Листу“ між народ тільки три наклади по 10.000 екз., кождий екземпляр тільки по 20 кр., — се значить бідний, найбіднійший бо темний и майже голий народ заплатив досі 6.000 зр. ав. за найпереворотнійше визискуване єго темноти и неясної віри; 30.000 народу одуреного дуритсья мов новим, невиданим світом, сумішкою крайної глушоти и безстыдної профанації послідної искорки людсько-религійного чутя. Ми дійсно не знаємо, що більше подивляти, чи безстыдність незвісного автора, чи те, що о. Малиновський, добачивши в „Правді“ замах на „католицкое християнство“ — не добачає ніякого замаху в „Листі з неба“. Тож то й біда, що чуже так скоро видко під лісом. Ми зовсім не відкликаємось до помочи о. Малиновського, — але сподіємось, що ц. к. прокуратурия, так пильно доглядаюча за пресою, не помине такого прасового надужитя религій до обманюваня народу.

— Пишуть нам від Станиславова: **Філія Просвіти у Станиславові** давала для своїх членів виклади дня 21. грудня 1877. Учитель Червинський говорив про найважнійші відомості с пасічництва. Учитель В. Порох читав „о перлах и коралах“. Праця дуже сумлінна и яко статя для интелігенції, пр. до Газ. школьної, була би відповідна, але для селян нездала. Третій виклад був „про звіри в господарстві пожиточні и шкідні“. Той виклад п. Р. Заклинського припав до вподоби селянам.— Філія Станиславівська дає по три виклади нараз, аби селяне мали більше хісна з викладів, бо з їх сторони и так велика офірлівість, що кілька миль ідуть на ті виклади, а то єсть доказом великої охоти до науки.— Всеї публіки було над 100, а самих селян 80. Всі с повним задоволенем виходили с салі прелекційної.

— Виділ Товариства **Дружній Лихвар** завзиває всіх ВП. панів, котрі зтягнувши позички в Товаристві до сєго часу ще їх не звернули,

щоби як найскорше з віддачею тих довгів поспішилися, або віднесли у сій справі до Виділу Товариства. — Від Виділу Товариства „Дружній Дихвар“. — У Львові дня 10. грудня 1877. К. Вобикевич, голова. Г. Семенюк, секретар.

— **Подяка.** В остатних місяцях сего року понесли Русини-ученики гимназії Тернопільської велику страту через перенесене ВП. Константина Горбала, проф. язика руського, на учителя при висшій школі реальній в Стрию. Позаяк сей повний праці и посвяченя муж через час девятилітнього побуту в Тернополі невтомно трудився коло нашої просвіти и піднесеня наших сердець и умів, позаяк усе, що нас вяже з дорогим нам рідним словом, з нашою літературою и народністю, йому тільки завдячувати маємо, для того най нам вільно буде зложити йому прилюдну подяку за те, що загірив нас до праці в спосіб дружний и щирый, що сердечною порадою кермував молодими и недосвідченими, з запевненем, що сіяне Ним зерно впало на добру ниву, и дасть Бог пожадані видасть овочі. — Тернопіль 3. (15.) Грудня 1877. — Руська молодіж гимназійальна.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Грудня 1877.

Комната послів **Ради державної** відкинула 17. с. м. внесок д-ра Кусого о вибраню комисні с поводу виконувания рядом прав о стоваришенях, згромадженнях и права прасового, відтак мала ще засідане 19. с. м., а потому відрочилася аж до 12. Січня. Комната панів відрочилася 22. с. м. — Більшої ваги в остатних часах були наради комисні угодової. Комисия займалася именно новою автономичною тарифою цлювою, и відкинула проекти ряду дотично підвисненя цда на нафту американську и наложения податку на нафту краєву.

Наслідком ухваленя с. р. Галицьким сеймом новелі дотичащої пропинації (гл. Правда стор. 629), устава пропинаційна узискала вже санкцію цісаря и вже входить в жите.

Спільні делегації обрадують тільки в комиснях, с котрих именно важні засіданя комисні финансової, бо там після усталеного звичаю министр справ заграничних дає вясненя що до своєї политики. Такі вясненя давав гр. Андраши 18. с. м., однак члени комисні зобовязалися заховати їх в найглубшій тайні, а офіщіяльне оправоздане більше ніж недокладне. С того справозданя а ще більше з донесень Neue fr. Presse видко лиш, що Австрия противна розширеню Румунії на правім березі Дунаю и всякому розширеню Сербії, Черногора могла б дістати лиш те, що їй вже царгородська конференция признала, пристаї не має дістати; найдокладніше говорив гр. Андраши о Италії, именно що він насупротив домаганя Италійської преси о відобране Австрії полудневого Тиролю загрозив, що, колиб Италія дійсно се загадала, то Австрия старалась би відобрати назад звісні сильні кріпості в Венецькім, т. з. кріпостний чотирокутник.

Російсько-турецька війна помімо капитуляції Османа баші, здається, ще далека до кінця. Турція, хотя позбавлена найлучшої своєї армії і найлучшого генерала, рішилась вести війну дальше. Болгарію мають турецькі війська зовсім опустити а лишити лише кріпості з залогами, и армія Сулеймана баші вертає вже на полудне Балканів и має боронити приступу до Румелії. Сулейман вже після капитуляції Плевни, однак не знаючи ще о ній, точив бій під Мечкою, однак був від Росіян відпертий; а довідавшись о капитуляції Плевни опустив Єлену, и тепер перепроваджує своє військо по-за Балкани. Однак великі морози и сніжні метелиці сприяють більший рух як Турків так и Росіян; именно же гинуть від морозів турецькі полонники, не добре одіті, великими масами. Часть 130-тисячної рос.-румунської армії с-під Плевни має сполучитися с сербським корпусом и обсадити Видинь, друга часть відіравлена для скріплення армії генерала Гурка, котрий иде як Софії, а 3-я часть скріпила армію царевича. Впрочім Росіяне спроваджують ще все багато війська и матеріял до облоги кріпостей с краю. Генерал Тодлсен сказав кореспондентови одной німецької газети, що ще й тепер не треба Турцію маловажити, — остаточне рішене війни буде аж під Адрианоподем, котрий тепер сильно укріщено, однак наперед треба здобути кріпості в Болгарії, що потягнеться зо два місяці. — Один маленький рос. корабель военний забрав великий турецький корабель перевозовий, на котрім находилося 800 жовніврів.

Сербі переступили 14. с. м. турецьку границю в кількох місцях. Сербські війська заняли вже кілька позицій, одні боронені, инчі (як Бабина Глава) опущені від Турків. 28. с. м. заняли Пирот, місто с 17.000 мешканців, між тими лише 2000 Турків.

Англія після унадку Плевни перелякалась успіхів російських и готується на всякі евентуальності. Парлямент скликаний вже на 17. Січня (замість на Лютий), що всюди зробило велике вражінє и вважається ознакою енергичнійшого виступлення Англії. Приготовленя военні, котрі після перших успіхів турецьких під Плевною перервано, піднято на ново, а від парламенту має рад зажадати кредиту до значної високості. Однак либеральна партія Гледстона ще все противна війні с Росією и скликає митинги для виконувана преснії на міністерство. — За підмогою англ. посла Ляйбарда Турція удалась до Англії с просьбою о посередничене між нею а Росією, и Англія, розуміється, се посередництво приняла. Крім того посол англ. в Петербурзі запитав кн. Горчакова (котрий вже вернув с царем до Петербурга), які жаданя буде Росія ставити до Турції. Після найновіших донесень с Царгороду Росія готова пристати на завішене оружя під ними уловіями: 1) урівильнення границь в Азії; 2) отвореня Дарданелів; 3) независимості Румунії; 4) приняты программи конференції для Болгарії. Питаня що до Сербії и Черногори мають лишитися до дальших пересправ. — Франція, як голосять найновіші вісті, що до східної справи рада виравді заховувати неутральність, однак не може байдужно глядіти ні на які зміни на Середземнім морі.

Запросини до передплати.

С сим Ч-лом закінчуємо десятий рочник видавництва „Правди“. Через цілий час свого иснування була „Правда“ вірним виразом розвою Русинів-народовців як під зглядом словесним так и політичним. Як наше життя народне почалося с процвітом словесним, с проблеском народнєго духа в ріднім слові, в нашій думі, так и „Правда“ була первісно посвячена тільки плеканю руської словесності народнєї. Але як жива думка веде до діла, як глибоко почуте життя, щиро зрозуміла правда, домагаються свого осущення, так и жива правда зроджена в нашій словесності народній мусіла вихилитись по за обсяг словесності и обійняти ціле життя народу, що ёму сповіщала нове життя, новий побут, новий розвій в людскості. С конечностю мусіло статись се передовсім у нас, де Русини враз з иншими народами покликані до свобідного розвою и до власної праці поруч з иншими народами конституційно правленими. Як Русини-народовці не могли відхилитись від уділу в живих питаннях суспільно-політичних так глибоко досягаючих нашого народу, так и „Правда“ мусіла с часом обійняти в собі обяви сего ширшого суспільно-політичного круга нашого життя народнєго. Оказалось, що й в тім згляді правдивий, добре пійнятий розвій нашого народу вимагає бачного слідження, совісного переведеня и дальшого розвою провідної мислі нашого відродженя народнєго так рішучо виявленої в руській словесності народній. Вірні своему народови и ёго словесно виявленому бажаню праведного життя — не можуть Русини народовці відхилитись від сеї праці. З розвою нашого життя народнєго — ся праця що раз більшає. Понехувати сю працю, значило б заявляти недостачу власної животності, відказуватись її, значило б бути обоятним на упадок власного народу. Не хочемо ні одного, ні другого. Не бажаємо проневірится нашому имени. В так рішучих часах, як тепер проживаємо, — в двоє більше почувась до нашого обовязку. Не можна нам занедбувати ні дальшого розвою нашой словесності, ні щоденного практичного, суспільно-політичного життя народу.

Бажаючи належито сповняти по змозі одно и друге заданє, постановили ми з новим роком розділити видавництво „Правди“ на дві часті: часть політичну и часть літературну. Через се будемо могли обширнійше обговорювати в „Правді“ питання нашого суспільно-політичного життя, а з другої сторони надати часті лі-

тературній більшу єдність и дозрілість поміщуваних творів, так конечних до належитого розвою словесного. То ж з новим роком буде „Правда“ виходити в двох частях: I). Часть политична в великім аркуші два рази в місяць кожного 10-го и 25-го кожного місяця, и II). часть літературно-наукова в томах 6—8 аркушів об'єму, річно 4—6 томів, кождий том в протягу двох місяців. Відповідно до числа передплатників може число томів побільшитись.

В сей спосіб думаємо відповісти нашому заданю. З нашої сторони стараємося зробити наше видавництво як найбільше приступним для кожного. Але тільки при численнім уділі III. публіки нашої зможемо вповні відповісти нашим обов'язкам и наші діла повести до дальшого розвою.

Відкликуємось до патріотизму всіх Русинів, що бажають широ працювати для добра народнёго. Обнижаємо передплатну ціну до крайної можності и сміло можемо сказати, що видавництво „Правди“ стає найдешевшим, найприступнішим видавництвом руським. Ніхто вже не може покликуватись на неприступність передплати на „Правду“. Тільки численний уділ III. Читателів уможливить дальший розвій нашого письма. То ж просимо о як найчисленнішу и найскоршу присилку передплати.

Передплата на часть политичну „Правди“ вносить за цілий рік 2 зр. а. в. — на пів року 1 зр. а. в. — Передплата на перший том часті літературно-наукової „Правди“ вносить 80 кр. а. в.

Перший том часті літературно-наукової „Правди“ — буде обіймати 6—8 аркушів печатних.

 В першім томі буде поміщена нова повість *Ивана Неуця* п. з. „*Микола Джеря*“, з *акерманського життя українського*. Не потребуємо відкликуватись до слави автора, щоб заохотити III. публіку до скорі передплати.

Том I-ий лит. ч. „Правди“ вийде в другій половині місяця Лютого 1878.

Хто ще в новій не заплатив передплати на сей рік, зволить ласкаво як найскорше вирівнати свою залежність.

Видає и за редакцію відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Книги Шевченка. — Під надзором Фр. Сергійського.

